

Dosya 1:
Türkiye Kentleri ve Bölgeleri
Planlama ve Tasarımda Değişen Yaklaşımlar

Dosya 2:
Kentsel Yaşam Kalitesi

Takdim / Editorial

Türkiye’de Bölgesel Planlamanın Kurumsallaşması: Muğlak Bir Süreci Güncel Kuramlar ile Okumak
Irmak Yavuz, Ecem Kutlay, Deniz Can

Türkiye’de 81 İl İçin Bilgi Ekonomisi İndeksi Sıralamasının Oluşturulması: Çok Değişkenli Karar Verme Yöntemlerinden TOPSIS ile Bir Uygulama
Süha Çelikkaya, Vahap Karaçadır, Zeynep Ezanoğlu

Bölgesel Çeşitlilik mi Uzmanlaşma mı? İllerin İmalat Sanayinde Çeşitlilik/Uzmanlaşma Düzeylerine Göre Sıralanması
Onur Sungur, Habibe Yaman

Gençlerin Akşam ve Gece Saatlerinde Kentsel Merkezi Alan Kullanım Tercihleri
Merve Güngör, Ezgi Orhan

Kentsel Mekân Üretiminde Belleğin Başkalaşımı: Bomonti Örneği
Tuğçe Gürleyen, Mehmet Ocakçı

Türkiye’de Kentsel Tasarım Yarışma Pratiği: Tanımlar, Ölçekler, Aktörler
Zeynep Eraydın, Pelin Yoncacı Arslan

Yaşam Kalitesinin Arttırılması İçin Ekolojik Sosyal Konutta Yeni Bir Finansman Önerisi
Ali Burak Aslan, Özge Yalçın Ercoşkun

Geleneksel Kent Dokularının Korunmasında, Koruma Amaçlı İmar Planlarının Öneminin Bitlis Örneğinde İrdelenmesi
Ayşegül Keleş Eriçok, Ece Güler, Ömer Faruk Özdemir

Kentsel/Çevresel Sorun Kapsamında İklim Değişikliği İle Mücadelede Yeni Bir Yöntem: İnsansız Hava Aracı (İHA)
Baran Barış Aras

Kent Sağlığı ve Covid-19 Kapsamında Sağlık Hizmetleri Mekansal Yer Seçiminin Değerlendirilmesi: Ankara Çankaya İlçesi Örneği
Emine Şeyda Satılmış, İrem Akkaya Büyükçevlek, Çiğdem Varol

Ebeveynlerin Mahallelerine Yönelik Sağlık Güvenliği Algısı: COVID-19 Salgını Öncesi ve Sonrası İçin Karşıyaka’da Bir Araştırma
Gözde Ekşioğlu Çetinhara, Senem Tezcan, Bedirye Çınar

Mekansal Plan Değişikliklerinin, Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Ankara Çankaya Örneği
İrem Akkaya Büyükçevlek, Çiğdem Varol

Türkiye Kentleri ve Bölgeleri: Planlama ve Tasarımda Değişen Yaklaşımlar

-

Kentsel Yaşam Kalitesi

Cilt 12 • Sayı 32 • Yıl 2021

ADAMOR
TOPLUM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

KENT
ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

INSTITUTE
OF URBAN
STUDIES

Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi), Alim Arlı (Yıldız Teknik Üniversitesi), Ahmet Kemal Bayram (Marmara Üniversitesi), Zeynep Yılmaz Bayram (KTÜ), Hasan Bozgeyikli (Selçuk Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek, Tayfun Çınar (Ankara Üniversitesi), Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi), Neslihan Demirtaş-Milz (İzmir Ekonomi Üniversitesi), şebnem Gökçen (DEÜ), şebnem Önal Hoşkara (Doğu Akdeniz Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Samsun Üniversitesi), Tahire Erman (Bilkent İD Üniversitesi), Michael Goldman (Minnesota Üniversitesi), Kemal Görmez (Ankara HBVÜ), Fuat Güllüpinar (Anadolu Üniversitesi), Berin Gür (TED Üniversitesi), Murat Güvenç (Kadir Has Üniversitesi), şükrü Karatepe (TCCB), Filiz Kartal (Ankara Üniversitesi), Ayşe Çolpan Kavuncu, (AYBÜ), Serap Kayası (ODTÜ), Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi), Emine Köseoğlu (FSMVÜ), Tuna Kuyucu (Boğaziçi Üniversitesi), Faranak Mirafıap (İllinois Üniversitesi), Göktuğ Morçöl (Pennsylvania State University), Hakan Olgun (Bilecik şEÜ), Tuncay Önder (Ankara HBVÜ), Metin Sözen (Çekül Vakfı), Yusuf şahin (Aksaray Üniversitesi), Tarık şengöl (ODTÜ), Yıldırım şentürk (MSGSÜ), Uğur Tanyeli (İstinye Üniversitesi), Coşkun Taştan (PA), İlhan Tekeli (ODTÜ), Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Çankaya Üniversitesi), Aysu Uğurlar (YYÜ), Sutay Yavuz (ASBÜ), H. Sevgi Zengin (Niğe Üniversitesi)

*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yayın Türü: Dört Aylık, Yaygın Süreli Yayın

Yayın Dili: Türkçe-İngilizce

Kapak Tasarım: Büşra Gezer • **Teknik Sorumlu:** Seda Tokuroğlu • **Dağıtım:** Abdullah H. Bozkurt

Kapak Görseli: Avustralya'da tipik bir banliyöde havadan görünümü, by Jandrie Lombard

Shutterstock Telifsiz stok fotoğraf ID: 641035918

Baskı/Yayın Tarihi: Mayıs/May 2021,

ADAMOR
TOPLUM ARAşTIRMALARI MERKEZİ

KENT
ARAşTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

INSTITUTE
OF URBAN
STUDIES

Yönetim Adresi (İletişim Correspondence)

Nasuh Akar Mahallesi, Prof. Dr. Osman Turan Sokak, No: 4/2, Çankaya/ANKARA

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59

Web: www.idealkentdergisi.com **E-posta:** idealkent@gmail.com / bilgi@idealkentdergisi.com

idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) TUBİTAK ULAKBİM ve EBSCO tarafından indekslenmektedir. idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler/Contents

- 7 **Takdim/Editorial**
Zafer Çelik

**TÜRKİYE KENTLERİ VE BÖLGELERİ: PLANLAMA VE TASARIMDA
DEĞİŞEN YAKLAŞIMLAR**

- 11 **Takdim / Editorial**
Ezgi Orhan, Ender Peker, Burcu H. Özüdüdu

Makaleler/Articles

- 14 **Türkiye’de Bölgesel Planlamanın Kurumsallaşması: Muğlak Bir Süreci Güncel Kuramlar ile Okumak**
Institutionalisation of Regional Planning in Turkey: Rendering an Ambiguous Process with Recent Theories
Irmak Yavuz, Ecem Kutlay, Deniz Can
- 52 **Türkiye’de 81 İl İçin Bilgi Ekonomisi İndeksi Sıralamasının Oluşturulması: Çok Değişkenli Karar Verme Yöntemlerinden TOPSIS ile Bir Uygulama**
Creating Knowledge Economy Index Ranking for 81 Provinces in Turkey: An Application with TOPSIS, A Multivariate Decision Making Method
Süha Çelikkaya, Vahap Karaçadır, Zeynep Ezanoğlu
- 76 **Bölgesel Çeşitlilik mi Uzmanlaşma mı? İllerin İmalat Sanayinde Çeşitlilik/Uzmanlaşma Düzeylerine Göre Sıralanması**
Regional Diversity or Specialization? Ranking of Provinces According to Diversity/Specialization Levels in Manufacturing Industry
Onur Sungur, Habibe Yaman
- 95 **Gençlerin Akşam ve Gece Saatlerinde Kentsel Merkezi Alan Kullanım Tercihleri**
Youth’s Preference on the Use of Urban Central Districts in the Evening and Nighttime Hours
Merve Güngör, Ezgi Orhan
- 123 **Kentsel Mekân Üretiminde Belleğin Başkalaşımı: Bomonti Örneği**
Metamorphosis of Memory in the Production of Urban Space: The Example of Bomonti
Tuğçe Gürleyen, Mehmet Ocakçı
- 155 **Türkiye’de Kentsel Tasarım Yarışma Pratiği: Tanımlar, Ölçekler, Aktörler**
Urban Design Competitions in Turkey: Definitions, Scales and Actors
Zeynep Eraydın, Pelin Yoncacı Arslan

KENTSEL YAŞAM KALİTESİ

- 181 **Takdim/Editorial**
Zafer Çelik
- 182 **Yaşam Kalitesinin Artırılması İçin Ekolojik Sosyal Konutta Yeni Bir Finansman Önerisi**
A New Financing Proposal in Ecological Social Housing to Improve the Quality of Life
Ali Burak Aslan, Özge Yalçın Ercoşkun
- 208 **Geleneksel Kent Dokularının Korunmasında, Koruma Amaçlı İmar Planlarının Öneminin Bitlis Örneğinde İrdelenmesi**
Analysis of the Conservation Development Plans for Protecting the Traditional Urban Fabric in Bitlis
Ayşegül Keleş Eriçok, Ece Güler, Ömer Faruk Özdemir
- 242 **Kentsel/Çevresel Sorun Kapsamında İklim Değişikliği ile Mücadelede Yeni Bir Yöntem: İnsansız Hava Aracı (İHA)**
A New Method in the Fight Against Climate Change Within the Scope of Urban/Environmental Problem: Unmanned Aerial Vehicle (UAV)
Baran Barış Aras
- 268 **Kent Sağlığı ve Covid-19 Kapsamında Sağlık Hizmetleri Mekansal Yer Seçiminin Değerlendirilmesi: Ankara Çankaya İlçesi Örneği**
Sustainability of Design Codes and Semantic Language in Architecture: A Discourse of Essence, Memory and Identity
Emine Şeyda Satılmış, İrem Akkaya Büyükcivelek, Çiğdem Varol
- 298 **Ebeveynlerin Mahallelerine Yönelik Sağlık Güvenliği Algısı: COVID-19 Salgını Öncesi ve Sonrası İçin Karşıyaka'da Bir Araştırma**
Parents' Perception of Neighborhood's Health Safety: An Investigation in Karşıyaka for Pre and Post COVID-19 Outbreak
Gözde Ekşioğlu Çetinhara, Senem Tezcan, Bedirye Çınar
- 327 **Mekansal Plan Değişikliklerinin, Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Ankara Çankaya Örneği**
The Effects of Spatial Plan Revisions on Urban Quality of Life: The Case of Ankara Çankaya
İrem Akkaya Büyükcevelek, Çiğdem Varol
- 355 **Yerel Bağlımsallığın Soylulaştırma Üzerine Etkileri: Turizm Soylulaştırmasında Nevşehir Uçhisar**
Effects of Contextualization on Gentrification: Nevşehir Uçhisar in Tourism Gentrification
Tuğçe Utku, Zeynep Uludağ
- 385 **Türkiye'de Sürdürülebilir Kentleşmenin Ölçülebilmesi İçin Yeni Bir Endeks Model Önerisi**
A New Index Model Proposal for Sustainable Urbanization Assessment in Turkey
Cem Ayık, Hatice Ayataç, Begüm Sertyeşilşik
- 415 **Planlama Kapsamında Kentsel Risklerin Tespiti ve Derecelendirilmesine Yönelik İki Çalışma: Kocaeli Örneği**
Two Studies for Identifying and Classifying Urban Risks in the Scope of Planning: The Case of Kocaeli
Nurseli Şanlı, Fatma Nur Varol, Sibel Ecemiş Kılıç, Mercan Efe Güney

DOSYA DIŞI MAKALELER

- 443 **Takdim/Editorial**
Zafer Çelik
- 444 **Ankara Zincirli Cami: Korunma Sorunları ve Çözöme Yönelik Öneriler**
Zincirli Mosque, Ankara: Conservation Problems and Recommendations
Fatma Sezin Doğruer
- 471 **Tarihi Dokuda Çağdaş Kültür Yapısının Görsel Etki Değerlendirmesi: Odunpazarı Modern Müze Örnekleme Alanı**
Visual Impact Evaluation of a Contemporary Building in a Historical Pattern: Odunpazarı Modern Museum Sampling Area
Gözde Kızıllan, Ömer Yeşildal
- 492 **Yerel Yönetimlerin Tarihi Çevredeki İhya Politikalarının Yaşam Kalitesine Etkisi: Gaziantep Şehreküstü Bölgesi**
The Effect of Local Governments' Recovering Policies in Historical Landscape on Quality of Life: Gaziantep Şehreküstü District
Gamze Özmertyurt, İclal Sena Uncuoğlu
- 528 **Merdivenli Sokaklarda Sosyal Mekân Oluşumuna Etki Eden Unsurlar ve İstanbul'dan Üç Örnek İçin Değerlendirme**
Factors Affecting the Formation of Social Space in the Step Streets and Evaluation for Three Examples From Istanbul
İlke Ciritçi, Gül Yücel
- 556 **Kentsel Mekânın Üretim ve Değerleme Süreçleri-ne Marksist Emek-Değer Kuramı'nın Uygulanması**
Application of Marxist Labour Theory of Value on the Processes of Production and Valuation of Urban Space
Ahmet Burak Büyükcivelek
- 592 **Kuram ve Pratik Arasında Peyzaj: Kentin Karşıtı mı, Kentsel Süreçlerin Katalizörü mü?**
Landscape in-between Theory and Practice: Antithesis to the City or Catalyst of Urban Processes?
Ebru Bingöl
- 622 **Sıfır Atık Yönetimi Bilinci ve Siyasal Davranışa Etkisi: Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsü Üzerinden Bir Analiz**
Zero Waste Management Consciousness and Its Effect on Political Behavior: An Analysis on Marmara University Anadoluhisarı Campus
Betül Hande Gürsoy Haksevenler, Fatma Feyza Kavak, Aydın Akpınar
- 650 **Yeni Kamu İşletmeciliği ve Güçlü Belediye Başkanı: Adana, Eskişehir ve Şanlıurfa Örnekleri**
New Public Management and the Strong Mayor: The Cases of Adana, Eskişehir and Şanlıurfa
Hami Doruk Köse
- 676 **Toprak Reformu Kapsamında Toplulaştırma: Balıkesir-Gönen İlçesindeki Bir Uygulamanın Değerlendirilmesi**
Land consolidation within the Scope of Land Re-form: Evaluation of an Application in Balıkesir-Gönen District
Kemal Yıldız, Halil İhsan Karalar

- 708 **Yeniden İşlevlendirilmiş Endüstri Yapılarında Mekân Algısı**
Space Perception in Re-Functioned Industrial Buildings
Zeliha Büşra Eryiğit, Serhat Anıktar
- 735 **New Feasibility Approach with Conjoint Analysis for Urban Rail Transit Investments: A Case Study of Rize City**
Kentsel Raylı Sistem Yatırımlarında Konjoint Analizi ile Yeni Bir Fizibilite Yaklaşımı Önerisi: Rize Örneği
Hatice Gül Önder, Hayri Ulvi, Furkan Akdemir
- 757 **Sosyal Sürdürülebilirlik Performansının Kalıcı Afet Konutlarında Değerlendirilmesi: Bingöl Örneği**
Evaluation of Social Sustainability Performance in Post-disaster Permanent Housing: Case of Bingöl
Fatma Kürüm Varolgüneş,

KİTAP ELEŞTİRİSİ

- 785 **Sinemada Mimarlık**
Ali Aydın
- 793 **Yazarlara Notlar / Notes to Authors**

Takdim

2021 planlamamızda 32. Sayı olarak Nisan sayısında *Covid-19 Sonrası Kentsel-Kamusal Alanların ve Mekanların Dönüşümü* başlıklı özel sayıyı yayınlamayla hedeflemiştik. Herkesin malumu olan Covid-19 pandemisi nedeniyle makalelerin editoryal ve hakem değeriendirme süreci normal şartlardan çok daha uzun sürmektedir. Bundan dolayı, 2021 yılında özel sayı kapsamında yayınlamayla planladığımız ve süreçleri tamamlanan V. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi'nin teması olan Kentsel Yaşam Kalitesi dosyasını ve 7. KBAM Sempozyumu'nun teması olan *Türkiye Kentleri ve Bölgeleri 2020* dosyasını 32. Sayı içinde yayınlamaya karar verdik. *Covid-19 Sonrası Kentsel-Kamusal Alanların ve Mekanların Dönüşümü* dosyasını ise özel sayı olarak yazın yayınlamayla hedefliyoruz.

*

Oldukça özel süreçlerden geçtiğimiz bu dönemde bizlerde özel çözümler üreterek farklı editörler tarafından hazırlanan dosyaları tek bir sayı altında toplayarak akademik yayıncılığı devam ettirmeye çalışıyoruz. Bu çerçevede bu sayıda üç farklı üç bölüm olarak yer verilecektir: 7. KBAM Sempozyumu'nun teması olan *Türkiye Kentleri ve Bölgeleri 2020*, V. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi'nin teması olan Kentsel Yaşam Kalitesi dosyası ve dosya dışı makaleler. Her dosya, editörleri tarafından hazırlanan takdim ile birlikte sunulacaktır. Bu sayısının kent alanındaki akademik ve bilimsel araştırmalara katkısının olmasını umuyorum

Zafer Çelik

**Türkiye Kentleri ve Bölgeleri:
Planlama ve Tasarımda Değişen
Yaklaşımlar**

*Cities and Regions of Turkey:
Changing Approaches to Planning and
Design*

Takdim

Türkiye Kentleri ve Bölgeleri: Planlama ve Tasarımda Değişen Yaklaşımlar

Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı (KBAM) 7. Sempozyumu 10-12 Eylül 2020 tarihlerinde düzenlenmiştir. Her sene bir üniversitenin ev sahipliğinde gerçekleşen sempozyum, geçtiğimiz sene pandemi koşullarında çevrimiçi olarak yürütülmüştür. Kavram, kuram, planlama yaklaşımları, mevcut politikalar ve kurumsal yapıyı gözden geçirme zamanının geldiğine işaret eden 7. KBAM Sempozyumu'nun teması *Türkiye Kentleri ve Bölgeleri 2020* olarak belirlenmiştir. Sempozyum, Türkiye kentleri ve bölgelerinde yaşanan değişimleri tanımlayan ve kentsel/bölgesel gelişmeye yönelik politikalar, kurumsallaşma ve planlama yaklaşımlarındaki değişimleri tartışan, planlama ve planlama ile ilişkili farklı disiplinlerden birçok araştırmanın bir araya gelmesine zemin hazırlamıştır. İdealKent için derlenen bu özel sayıda, sempozyumda sunulan bildirilerden seçilen ve hakem değerlendirme süreçleri doğrultusunda geliştirilen altı araştırma makalesi yer almaktadır. Bölge Planlamanın tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim sürecini ve dinamiklerini anlamak ve kavramlaştırmak üzere hazırladıkları çalışmada, İrmak Yavuz, Deniz Can ve Ecem Kutlay bölge planlamada etkili kurumların organizasyon mekanizmalarını, kurumlar arası çatışmaları ve farklı otoriteler arasındaki iş birliklerini tartışmaktadır. Bölge planlama yazınındaki yeni kavramlaştırma ve kuramlaştırma çabalarına katkı veren *Türkiye'de Bölgesel Planlamanın Kurumsallaşması: Muğlak Bir Süreci Güncel Kuramlar ile Okumak* başlıklı bu makale, kurumsal ilişkileri asamblaj, aktör ağ kuramı ve agonizm teorileri ekseninde toplayarak sunmaktadır.

*

Türkiye'deki illerin imalat sanayi sektöründe çeşitlilik/uzmanlaşma düzeylerinin tespiti için 2019 yılı istihdam verileri ile illerin sektörel çeşitlilik ve uzmanlaşma derecelerini karşılaştıran Onur Sungur ve Habibe Yaman *Bölgesel Çeşitlilik mi Uzmanlaşma mı? İllerin İmalat Sanayiinde Çeşitlilik/Uzmanlaşma Düzeylerine Göre Sıralanması* başlıklı makalelerinde Bölge Bilimi alanında "bölgesel uzmanlaşma" ve "bölgesel çeşitlilik" kavramları kapsamında firmaların yenilikçilik, rekabet, büyüme performansı veya krizlere karşı koyabilme yeteneğini değerlendirmeye çalışmaktadır. Böylece, makale yazarları ekonomik eşitsizliğe vurgu yaparak, illerin farklı

büyüme yörüngelerini, yeni endüstriler ve teknolojiler konusunda gösterdikleri çeşitliliklerini ortaya koymaktadır.

*

Yenilik, eğitim, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yatırımlarını kapsayan bilgi ekonomisi ve bölgesel/kentsel gelişme arasındaki sıkı ilişkiyi TOPSIS yöntemi ile Türkiye illeri üzerinden analiz eden Süha Çelikkaya, Vahap Karacadır ve Zeynep Ezanoğlu tarafından yazılan *Türkiye’de 81 İl İçin Bilgi Ekonomisi İndeksi Sıralamasının Oluşturulması: Çok Değişkenli Karar Verme Yöntemlerinden TOPSIS ile bir Uygulama* başlıklı makalede kentlerin ülkelerin bilgi altyapısı, ekonomik teşvikler, eğitim-öğretim, kurumsal rejim ve yenilik alanlarındaki performanslarını ölçen bilgi ekonomisi endeksi üzerinden rekabetçilik sıralaması yapılmaktadır.

*

Merve Güngör ve Ezgi Orhan, *Kentsel Gece Planlamasının Gençlerin Merkezi Alanları Kullanım Tercihleri Üzerinden Değerlendirilmesi* başlıklı makalede, Ankara’nın merkezi iş alanlarının gece kullanımlarını gençlerin mekan kullanma tercih ve deneyimleri üzerinden incelemektedir. Yazarlar, kentin farklı merkezi alanlarındaki gece kullanım tercihlerini belirlemek üzere üniversite düzeyinde öğrenim gören gençlerle yüz yüze anket uygulaması yaparak, bu analizler üzerinden iş alanlarının gece peyzajını ortaya çıkarmaktadır. Alt alanlarda farklılaşan bir gece kullanım deseni ortaya koyan çalışma, örneklem grubundan çıkan avantaj ve dezavantajlı niteliklerden yola çıkarak bir dizi mekansal politika önerileri sunmaktadır.

Büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri ile hızla üretilen kentsel mekanlara mercek tutan Tuğçe Gürleyen ve Mehmet Ocakçı, *Kentsel Mekân Üretiminde Belleğin Başkalaşımı: Bomonti Örneği* başlıklı makalede, toplumsal olarak inşa edilmiş yaşam alışkanlıklarını, mekân ve ortak hafıza ekseninde keşfetmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, İstanbul - Bomonti semtinde yaşanan belleğin başkalaşımı, çok boyutlu ve karmaşık mekansal dönüşümler, görsel etnografi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Yazarlar, Bomonti semtinde farklı bağlamlardan bir araya gelen ve yeni bir oluşum sergileyen temsili çevrelerin yerel belleği başkalaştırdığını, yerel alışkanlıkları ve aidiyeti zayıflattığını ortaya koymaktadır.

Pelin Yoncaci Arslan ve Zeynep Eraydın, *Türkiye’de Kentsel Tasarım Yarışma Pratiği: Tanımlar, Ölçekler, Aktörler* başlıklı makalede 1980-2020 yılları arasında gerçekleştirilen ve birçok kentin mekansal gelişiminde rol oynayan kentsel tasarım yarışmalarını incelemektedir. Çalışmada, yarışma tanımları, kapsanan alanlar, katılımcılar ve ölçekler üzerine istatistikî analizler yapılarak, kırk yıllık geçmişten bugüne tasarım yöntemleri ve yarışma pratiklerinin kentsel mekan üretimine katkıları konusunda çıkarımlar sunulmaktadır.

Teşekkür

Özel sayı dosyasının hazırlanmasında emeği geçen tüm yazarlara, görüşleri ile makalelerin gelişmesine katkı veren tüm hakemlere ve 7. KBAM Sempozyumu düzenleme kuruluna teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca, sempozyumda sunulan bilimsel çalışmaların İdealKent yayınları aracılığıyla yaygınlaştırılması için desteklerini esirgemeyen Emir Osmanoğlu’na, yayın sürecini özenle takip eden ve sürecin sorunsuz işlenmesini sağlayan Batuhan Özmen’e ve tüm yayın ekibine sonsuz teşekkürler.

Ezgi Orhan, Ender Peker, Burcu H. Özuduru

Türkiye’de Bölgesel Planlamanın Kurumsallaşması: Muğlak Bir Süreci Güncel Kuramlar ile Okumak

*

Irmak Yavuz¹

ORCID: 0000-0001-5735-5599

Ecem Kutlay²

ORCID: 0000-0002-3406-5115

Deniz Can³

ORCID: 0000-0003-2681-526X

Öz

Türkiye’de bölge planlama pratiği sürecinde içerikler, amaçlar ve kurumsal yapılar sürekli olarak değişime uğramıştır. Oluşan karmaşık sistem, bölgesel planların amaçlarını, karar alma mekanizmalarını, sürecin meşruiyetini ve bu planların genel olarak uygulamadaki başarısını da etkilemiştir. Türkiye’de bölgesel planlamada etkili olan karmaşık ve değişken kurumsal yapıları değerlendirmek ve kurumsallaşma dinamiklerini daha iyi anlamak için kurumlar ile birlikte, kurumların organizasyon mekanizmaları, kurumlar arası çatışmalar veya farklı otoriteler arasındaki iş birliklerinin evrimi tartışmanın merkezine alınarak incelenmelidir. Değişen dinamikler, birden çok kurumu ve kurumların ilişkilerini içeren süreçlerin için bir parçasıdır. Bu dinamikleri daha iyi anlamak için temel alınacak kuramsal bir çerçeveye ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, Türkiye’de bölgesel planlamadaki kurumsallaşmadaki üç ayrı evreyi oluşturan kırılma noktalarını detaylı bir şekilde incelemek, süreci anlamak ve birimler arasındaki ilişkileri güncel kuram ve kavramlarla tartışmak amacıyla; çok bileşenli yapıların incelenmesine olanak sağlayan asamblaj (assemblage) ve aktör ağ kuramları (actor network) ile kurumsallaşma üzerinde demokratik bir katkı oluşturan agonizm kuramı çalışmanın temel eksenini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: bölge planlama, kurumsallaşma, asamblaj, aktör ağ kuramı, agonizm

¹ Arş. Gör., TED Üniversitesi, E-mail: irmak.yavuz@tedu.edu.tr

² Arş. Gör., ODTÜ, E-mail: ecemk@metu.edu.tr

³ Arş. Gör., ODTÜ, E-mail: denizcan@metu.edu.tr

Institutionalisation of Regional Planning in Turkey: Rendering an Ambiguous Process with Recent Theories

*

Irmak Yavuz⁴

ORCID: 0000-0001-5735-5599

Ecem Kutlay⁵

ORCID: 0000-0002-3406-5115

Deniz Can⁶

ORCID: 0000-0003-2681-526X

Abstract

Contents, goals and institutional structures have changed continuously in the process of regional planning practices in Turkey. Emerging complex systems affected the aim of regional plans, decision-making mechanisms as well as the legitimacy of the processes and the success in the implementation of these plans. In order to evaluate the complex and changing institutional structures for effective regional planning in Turkey and to better understand the dynamics of institutionalization, the organization mechanisms of the institutions, the conflicts between institutions or the evolution of the collaborations between different authorities should be considered along with the institutions. Changing dynamics are an immanent part of processes involving multiple institutions and the relationships amongst them. To better comprehend these dynamics, a theoretical framework is necessary. In this context, assemblage theory and actor network theory that enable an analysis of multi-component structures and agonism theory that establishes a democratic framework constitute the main axis of the study in examining the institutional dynamics and breaking points and, eventually, in understanding the institutionalization process.

Keywords: *regional planning, institutionalization, assemblage, actor network theory, agonism*

---

⁴ R. A., TED University, E-mail: irmak.yavuz@tedu.edu.tr

⁵ R. A., METU, E-mail: ecemk@metu.edu.tr

⁶ R. A., METU, E-mail: denizcan@metu.edu.tr

Giriş

Bölge planlama, devletin sahip olduğu kaynak ve teşviklerin akılcı bir şekilde kullanılması ve bölgelerin sosyal, ekonomik, kültürel ve fiziki açıdan planlanması (Taneri, 1986, s.5) ve geliştirilmesi sürecidir. Bu sürece yönelik hazırlanan planlar, bölgenin kaynaklarını verimli bir şekilde kullanacak esasları belirleyerek, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesini ve bölgelerin kalkınmasını amaçlamaktadır. Türkiye’de bölge planlama pratiği sürecinde içerikler, amaçlar ve kurumsal yapılar sürekli olarak değişime uğramıştır. Kurumsal çerçeve ve kurumların yetki sınırlarındaki değişiklikler ile kurumlar arası görev transferleri bölgesel planların amaçlarını, karar alma mekanizmalarını ve bu planların genel olarak uygulamadaki başarısını da etkilemiştir. 1960’larda Devlet Planlama Teşkilatı ile başlayan bölge planlamasının kurumsal yapısı son yıllardaki değişimler sonucu parçalı bir yapı kazanmıştır. Bu durum birbiriyle iş birliği içinde olmayan kurumların ve farklı kurumlar tarafından farklı amaçlar doğrultusunda üretilen birbirinden bağımsız bölge planlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aynı zamanda, Avrupa Birliği uyum sürecinin Türkiye’nin birçok bölgesinde Kalkınma Ajanslarının kurulmasının önünü açmasıyla, bölgesel dinamikler bir kez daha değişmiş ve süreç içinde bölge planı yapma yetkisine sahip kurum sayısı artmıştır. Bölgesel planlama pratiğindeki bu karmaşık yapı, farklı sorunlara neden olmuş ve planların verimini düşürerek, bölge potansiyellerinin değerlendirilmesini kısıtlamıştır. Süreç içinde evrilen kurumsallaşma yapısının oluşturduğu ilişki şemasını değerlendirmek için güncel kuramlara değinmek, ortaya çıkan problemleri bir zemine oturtmakta yardımcı olacak ve ileriye yönelik tartışmaları zenginleştirecektir.

Çalışmanın araştırma sürecinde öncelikle güncel kuramsal kaynaklardan elde edilen bilgiler ile kavramsal çerçeve kurulmuştur. Bu süreci Türkiye’de bölge planlamanın kurumsallaşmasına ilişkin bilgi temelini oluşturulması ve aktör ağların tanımlanması izlemiştir. Kurumsallaşmada aktör ağ ilişkilerinin incelenmesinde geçmişe yönelik bilginin çeşitli akademik kaynaklardan ve plan raporlarından elde edilmesi yanı sıra güncel bilgiler bölge planlama ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan kurumların resmi internet sayfaları, Resmî Gazete’deki kanunlar, kanun hükmünde kararname ve yönetmelikler esas alınarak elde edilmiştir. Aktör ağ ilişkileri, zaman içinde çeşitli yasal düzenlemelerle değişen kurumların yetki ve görevleri, ve kurumlar arası kademenmeler ve iş birlikleri esas alınarak oluşturulmuştur. Aktör ağın düğüm noktalarını oluşturan kurumsal yapılar ve bunlar arasındaki bağlar, veri hari-

talama, analiz etme ve yayımlama arayüzü sunan ‘graph commons’ kullanılarak işlenmiştir. Böylece zaman içinde bölge planlamanın kurumsallaşmasındaki ağların ve bunların farklılaştığı evreleri tarif eden kırılma noktalarının tespit edilmesi ve bu bilginin güncel kuramsal çerçeveler ile sentezi mümkün olmuştur. Bu anlamda, kurumsal ağların farklılaştığı evrelerin temel nitelikleri, dinamik ve çok aktörlü yapıların incelenmesine olanak sağlayan asamblaj ve aktör ağ kuramları ve demokratik bir çerçeve sunan agonizm kuramı kapsamında ele alınmış, bütüncül ve kapsamlı bir değerlendirme ortaya konmuştur.

Karmaşık Sosyal İlişkileri İnceleyen Bir Bakış Açısı: Asamblaj Kuramı

Bölgesel planlama dinamiklerinden bahsetmeden önce farklı kuramsal çerçeveleri detaylandırmak, farklı ölçeklerde kurulan ilişkileri ve karmaşık yapıları anlamakta yol gösterecektir. Bu bağlamda, karmaşık sosyal ilişkileri incelemek amacıyla Gilles Deleuze ve Félix Guattari’ nin, *A Thousand Plateaus* (1987) adlı kitabında ilk tohumlarını attığı asamblaj fikrinden bahsetmek gerekir. Bu fikir, temelde asamblajların durağan olmadığını, onları oluşturan parçaların yer değiştirebileceğini ve geçirdikleri sürekli değişimler sonucunda farklı ilişkilerin ortaya çıkabileceğini önermektedir. Thomas Nail (2017), Deleuze ve Guattari’nin asamblaj fikrinin iki ana felsefi sonucu olduğunu söyler: ‘çokluk lehine birliğin reddi’ ve ‘olaylar lehine özün reddi’. Normal bir düzende birliktelikler, parçaları organik bir ilişkiye sahip olan bir bütün olarak tanımlanır ve bir parçanın olmaması durumunda, bir araya gelen parçalar bir bütün olarak işlev göremez. Organik bir birliktelikteki parçalar, bütünsel sistemin varlığını tehdit ettiği için yeniden birleşim konusunda esnekliğe sahip değillerdir. Öte yandan asamblaj fikrinin ilk felsefi sonucuna göre, birliktelik kuran birimler farklı bir araya gelişler için daha esnek olacak ve dışsal ilişkilerin önemli olduğu mekanizmalar haline gelecektir. Deleuze ve Guattari, dışsal ilişkileriyle tanımlanan bir araya gelişleri makine benzeri asamblaj olarak adlandırır (Nail, 2017, s.22-23). Bu nedenle, çokluk (multiplicity), organik olarak ilişki kuran parçalardan ve bir bütünden daha önemlidir. Asamblajlar bir bütün veya parça olarak kabul edilmezler, daha çok çeşitlerin bir araya geldiği çokluklardır; çoklukta önemli olan nokta ise elementlerin kendisinden ziyade aralarındaki ilişkidir (Deleuze ve Parnet, 1987, s.vii-viii). Nail (2017)’in asamblaj üzerine yaptığı değerlendirme ve aktarımlara göre, dışsal ilişkilere odaklanma durumunda, birliğe zarar vermeden parçaları (tekillikleri *-singularities*) değiştirmek, eklemek, çıkarmak veya yeniden düzenlemek mümkündür. Bahsi geçen ikinci felsefi sonuç ise asıl sorulması gereken soruların “Nasıl? Ne zaman? ve Hangi bakış açısıyla?” olduğunu vurgular. Böylece asıl odak olaylar üzerine yoğunlaşır.

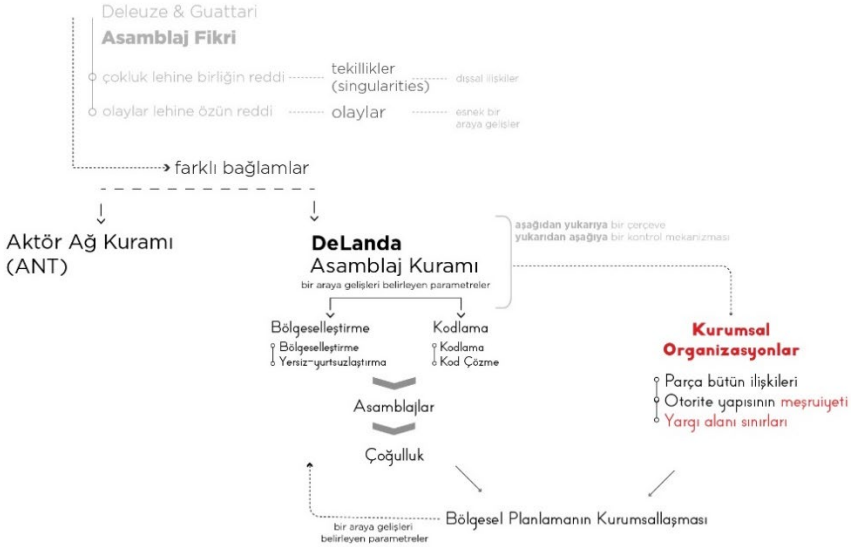
Asamblajlar, koşullu tekillikler içeren çokluklardır (Nail, 2017, s.23-24). Bu durum, tanımlanmış bir özleri olmadığı, ancak bir araya gelme olayları olduğu anlamına gelir. Basit bir ifadeyle, tekiler arasındaki olaylar, özlerinden daha ön plandadır. Böylece, sonsuz bir değişime veya şekillenmeye açık olan asamblajların sabit bir toplam olması pek olası değildir (Nail, 2017). Bahsedilen iki temel sonuç, parçalar arasındaki dışsal ilişkilerin ve olayların oluşturacağı karmaşık ilişki sistemlerini değerlendirmek için bir temel oluşturmaktadır.

Deleuze ve Guattari önermesi olan asamblaj fikri, çeşitli araştırmacılar tarafından farklı bağlamlarda ele alınarak geliştirilmiştir. Manuel DeLanda (2006; 2017), bu mantığı sosyal varlıkbilimine yeni bir bakış açısı getirerek değerlendirmiş, fikri bu perspektifle kuramsallaştırmış ve bir araya geliş biçimlerinin genel özelliklerini açıklamıştır. Bu bağlamda asamblajlar tekil varlıklar (individual entities) olarak kabul edilebilir, çünkü hepsinin farklı bir geçmişi vardır. Herhangi bir ölçekte asıl odak, birbiriyle ilişki kuran varlıklardır. Bu varlıklar bütünde yer bulabildiği gibi, bütünden bağımsız kalarak kendi tekil ya da ‘özdeciksel’ birlikteliklerini yaratabilirler. Bir asamblaj, kendisini oluşturan parçaları hem sınırlayıcı hem de onlara esneklik sağlayıcı nitelikte olmalıdır. Bu noktada, aşağıdan yukarıya bir çerçeve sunan asamblajlar aynı zamanda yukarıdan aşağıya bir kontrol mekanizmasına sahiptir. Yazar, asamblaj kavramının niceliksel olarak daha iyi anlaşılması için, bu fikri iki ana parametre üzerinden açıklar: (1) bölgeselleştirme (territorialization) parametresi, (2) kodlama (coding) parametresi. Bölgeselleştirme parametresi bölgeselleştirme ve yersiz yurtsuzlaştırma (deterritorialization) derecesini; kodlama parametresi ise kodlama ve kod çözme (decoding) derecesini anlamaya yöneliktir (DeLanda, 2017, s.7-8).

Bölgeselleştirme, bir araya gelişlerin sınırını ve kurallarını tanımlarken, yersiz yurtsuzlaştırma asamblajların esnekliğini fakat aynı zamanda bir araya gelişlerin dağılmasına neden olabilecek kararsızlık karakterini tanımlar (Atkinson, 2016, s.71). DeLanda (2017, s.8)’nın belirttiği bir diğer parametre olan kodlama, bütüncül sistemlerin kimliğini düzenlemek için kullanılan dili ifade eder. Yazar burada, otoritelerin meşruluğunun “yazılı kurallar, standart prosedürler ve en önemlisi haklarını ve yükümlülüklerini tanımlayan anayasal bir tüzük” gibi dilsel olarak belirlenmiş ritüeller tarafından tanımlandığı kurumsal yapı örnekleri vermektedir. Bu bağlamda, tüm tekil kurumların bu parametre ile bir araya geldiğini veya düzenlendiğini, ayrıca devletin bölge düzeyinde uyguladığı kodlama işlemlerinin olduğunu söyler.

Clough, Han ve Schiff (2007), bölgeselleştirme / yersiz yurtsuzlaştırma işlemlerinin, kuruluşlarda, hükümetlerde ve mekânsal yargı sınırlarında otorite

yapılarının meşrulaştırılmasına temel oluşturmak için önemli olduğunu vurgular. Bu bağlamda asamblaj teorisi yerel, bölgesel ve ulusal organizasyonların hiyerarşik yapısı gibi organizasyon ağlarına da atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, parçalar veya asamblajlar arasındaki dışsal ilişkiler, organizasyonların bölgeselleştirilmesini veya yersiz yurtsuzlaştırılmasını belirleyebilir (Clough vd. 2007, s.390-391). Burada dışsal ilişkiler ile anlatılmak istenen şeyin, asamblaj içinden ayrılan parçaların farklı asamblajlara eklenilebileceği ve buralarda farklı ilişkiler kurabileceği, olduğu belirtilmektedir (DeLanda, 2006, s.10). Kurum veya kuruluşların asamblajın parçası olarak kabul edildiği bir senaryoda, farklı etkileşimler ve yeni ilişkiler, bir takım yetki çakışmalarına neden olabilir. DeLanda bu duruma şöyle bir yorum getirir; “birbiriyle örtüşen yargı yetkisine sahip kuruluşlar arasında bir çatışma ... ve yargı hak taleplerini uygulamak için ekonomik, askeri veya yasal kaynakların eksikliği, örgütsel kimliği bulanıklaştırılabilir” (DeLanda, 2006, s.74) ve yersiz yurtsuzlaştırmaya (deterritorialization) yol açabilir. Manuel DeLanda tarafından genişletilen asamblaj kuramının Deleuze ve Guattari’nin fikirlerine katkısı “mikro analiz seviyesinde bireyler; mezo seviyede gruplar ve organizasyonlar; makro düzeyde ise ülkeler ve sınıflar arasında bağlantı kurmak” olmuştur (Atkinson, 2016, s.91). Böylece, asamblaj kuramı hakkındaki bu girdiler, sosyal organizasyonların, kurumların ve kurumsal yapıların oluşumlarını ve ilişkilerini incelemek için yönlendirici bir eklen oluşturmuştur.

Şekil 1: Bölgesel planlama ve kurumsallaşmanın asamblaj teorisi çerçevesinde konumlandırılması

Asamblaj kuramı, araştırmacılara yeni bakış açıları sunmuş ve kuramı yeniden ele alış biçimlerine esneklikle cevap vermiştir. Çeşitli araştırmacılar, asamblaj kuramı ile aktör ağ kuramının benzerlikler içerdiğinden bahsetmektedir (bkz. Müller ve Schurr, 2016). Bu kapsamda aktör ağ kuramı, hem kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturan özerk unsurlara (Latour’dan akt. Kayasü ve Yetişkul, 2013, s.148), hem de bütünü oluşturan ağın kendisine odaklanır. Bu kuram genel olarak post yapısalcı araştırmacılar tarafından “dünyayı epistemolojik temellerden ziyade üretken ve ontolojik temeller üzerine inşa eden bir araştırma sürecinin çıktısı olarak gören yeni bir kuram” olarak ortaya konmuştur (Ruming, 2009, s.452). Bu yaklaşımda dünyanın kapalı bir kutu içinde epistemolojik olarak kurulmasının mümkün olmayacağı, dolayısıyla nesnelerin kendisinden ziyade nesnelerin arasındaki sonsuz değişkene sahip ilişkilerin dünyayı anlamada esas olduğu görüşü etkili olmuştur. Nihayetinde, aktör ağ kuramı farklı gerçekliklerin aynı anda yaratılabileceği, araştırmanın kendisi ve çıktısının eş zamanlı süreçlerle ilerlediği bir kuram ve yöntem olarak tarif edilmiştir.

Küresel güçlerle birlikte yerel dinamiklerin de küreselleşmeyi mümkün kılan ve kolaylaştıran unsurlar olarak incelendiği bir dönemde, aktör ağ kuramı şehircilik alanında da dikkat çekmiştir. Yereldeki etkileşimleri açığa çıkarma hedefi, olayların karmaşık ve belirsiz çokunsurlu davranışlar olarak okunmasını gerektirmektedir. Buna ek olarak, kent ve bölge algısının durgun bir olgudan ziyade, geçmiş, günümüz ve geleceğin iç içe geçtiği devinen ve evrilen bir olgu olarak görülmesi de karmaşıklık ve belirsizliği beraberinde getirmektedir. Bu noktada, aktör ağ kuramı karmaşık ve evrimsel süreçlerin anlık görüntüsünün alınmasında ön plana çıkmaktadır (Ruming, 2009, s. 458).

Aktör Ağ Kuramındaki Temel Tartışmalar

Karmaşıklık ve Belirsizlik Düzleminde Pragmatist Bir Yaklaşım Olarak Aktör Ağ Kuramı

Aktör ağ kuramı sarmal oluşturan ağların analizinde pragmatist, yorumlayıcı ve etnografik yaklaşımları temel alan bir kuram ve yöntem sunmaktadır. Kent ve bölge gibi karmaşık olgulardaki ilişkileri anlama yollarının pragmatist ve artırılmış çerçevelerle ve ilişkilerin ampirik olarak gözlenebilir problemler doğrultusunda kurularak mümkün olduğu, dolayısıyla aktör ağ kuramının bu noktada anlamlı olduğu belirtilmiştir (Cvetinovic, Nedovic-Budic ve Bolay, 2017). Mekânsal ilişkilerin muhakeme ve temsilinde sarmalı oluşturan kurumlar arası karmaşık ilişkiler ve birliktelikler makro, mikro, küresel ya da yerel gibi herhangi bir kademe göstergesini içermeksizin ağ topolojisi ile ifade edilir (Murdoch, 1998).

Aktör Ağ Kuramına İlişkin Kavramlar

Heterojen Ortaklıklar ve Etkileşim Örüntüsü: İlişkileri ön planda tutan aktör ağ kuramı eylemin yalnızca insanlar arasında değil, insan olmayan bileşenler arasında, bu bileşenler sayesinde olduğunu kabul etmektedir. Aktörler ya da eyleyenler (actants) hayvanlar, nesnelere, metinler, işaretler, olaylardan herhangi bir eylem ya da ilişki bağlamındaki kavramlara kadar çeşitlenmektedir (Latour, 2005, s.76). Dolayısıyla burada bileşenin tarif edilebilmesi için en önemli etken, o bileşenin ağ içerisinde varlık göstermesidir. Aktör ağ kuramına bağlı olarak yapılan yapılaştırma kuramı üzerine olan eleştiri (Murdoch, 1997; Ruming, 2008) bu noktada, toplumsal ve fiziksel/maddi bileşenlerin bir araya getirildiği heterojen ortaklıklar (heterogeneous associations) fikri ile anlam kazanmaktadır. Ağların yalnızca toplumsal bileşenlerden oluşması ve sürekli devam eden etkileşimlerden oluştuğu düşüncesi (I) yerelleştirmenin zorlaştıracağı için toplumsal ölçeklerin olmayışı ve (II) toplumun tekrar eden biçimde sürekli ve anlık olarak oluşturulmasıyla ortadan kalkan durağanlık ve kalıcılığın imkansızlığı gibi problemleri de beraberinde getirmektedir (Murdoch, 1997). Dolayısıyla, toplumsal ve fizikselin birlikteliğinin zaman ve mekanın kontrolü ve düzeninde sürekliliği sağladığı savunulmaktadır. İnsan ve insan olmayan elemanların oluşturduğu heterojen ortaklıklar ağların (ya da kurumların) kapasite/etkileri (agency) hakkında bilgi verir.

Çeviri Süreci: Aktör ağ kuramı, aktörün ağ içindeki belirli şekildeki hareketini ve ağdaki etkileşim örüntüsüne referansla kendi terimlerini ve kavramlarını ortaya koyar. ‘Çeviri’ (translation) bu anlamda “aktörün müzakere edilme, kimliklerin tartışılma, rollerin paylaştırılma ve güç ilişkilerinin tayin edilme biçimine dair anahtar kavramlardan birini oluşturmaktadır” (Tait ve Jensen’den akt. Rydin, 2013). Çeviri süreci sorunsallaştırma (problematization), ilgilenme (interessement), dahil etme (enrolment) ve harekete geçirme (mobilisation) aşamalarından oluşmaktadır (Rodger, Moore ve Newsome, 2009, s.648; Tait ve Jensen, 2007, s.112). Bu dört faz arasındaki ilişkiyi Rydin (2013, s. 26) şöyle açıklamaktadır:

Sorunsallaştırma, kilit unsurunun bağlayıcı geçiş noktalarının (obligatory passage points) tanımlanmasıyla oluşan, sorunun çerçevelenme sürecidir. Bağlayıcı geçiş noktalarında, eyleyenler hakim problem çerçevesi kapsamında bir araya gelir ve yine bu problem bağlamında belirli müzakerelerde bulunurlar. Belirli eyleyen bu bağlayıcı geçiş noktasının tanımlanmasında ön plana çıkabilir ve ilgilenmenin (interessement) bir parçası olarak odak eyleyen (focal actant) durumuna gelirler.

Dahil etme (enrolment) eyleyenlerin diğer eyleyenleri kendi ağ ilişkilerine dahil etmek amacıyla etkileme sürecine referans vermektedir (Rydin, 2013, s.26). Burada, ‘araçlar’ (intermediaries) eyleyenler arasındaki ilişkileri tanımlayan yazınsal ve teknik eserlerin, paranın ve yetenekleri ya da bilgisi sebebiyle insanların oluşturduğu çeşitli araçları tanımlayan bir kavramdır (Callon, 1990, ss. 135-140). Benzer şekilde, ‘ortamcılar’ (mediators) dahil etme aşamasında ağ topolojisini değiştiren bir unsur olarak tanımlanır (Cvetinovic vd., 2017, s.145).

Çeviri, durağan olmaktan ziyade, beklenmedik biçimlerde sürekli evrilen bir süreç olarak tanımlanmıştır (Ruming, 2008, s.10). Bu tanım, araştırmacının değişim ya da geçiş dönemlerinde aktörlerin çeviriyi nasıl stratejik biçimde kullandıklarını incelemesini zorunlu kılar. Çevirenin arzuları ya da araçların değişim-eğilimli doğası çeviri sürecini devingen kılmakta ve sistem ya da sistemlerin nasıl evrildiğini gözlemlemek için geçmişin keşfini de gerektirmektedir.

Kurumsallaşmayı Aktör Ağ Kuramı Üzerinden Okumak

Aktör ağ kuramı yazında teknik anlamda bir ağ ya da toplumsal anlamda bir kuram yerine çoğunlukla yöntemsel bir yaklaşım olarak ifade edilmiştir (Cvetinovic vd., 2017). Aktör ağ kuramı aktörlerin kendisinden yola çıkan bir yöntem olarak, aktörleri takip etmeyi, etkilerin izini sürmeyi ve sınırlı algılar dışındakileri egemen tanımayı gerektirir (Ruming, 2008, s.3).

Evrimsel Kurumsallaşma Süreçlerinin İzini Sürmek için Yöntemsel Çerçeve

Aktör ağ kuramını, farklı ölçeklerdeki planlama sistemlerinin araştırılmasında nitel bir yöntem olarak ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır. (Boelens, 2011; Palmer, 2014; Rodger vd., 2009; Ruming, 2008; Ruming, 2009; Tait ve Jensen, 2007). Şimdiye kadar, aktör ağ kuramını heterojen ortaklıklar arasındaki ilişkileri ortaya çıkaran bir temel ve bu ilişkilerin olduğu, dengelendiği ve değiştiği mekanizmalar olarak ele alan çalışmalar planlama alanında kurumsallaşma süreçleri için genel bir çerçeve sunmaktadır. Kurumsal paradigmlar toplumsal normalleşme yoluyla değişime açık, dolayısıyla evrimsel olmaktadır (Salet, 2018). Dolayısıyla, kurumsal ilişkilerdeki belirli normalleşme ve denge anlarının, ilişkilerin devingen süreçler olarak kabul edildiği aktör ağlar üzerinden belirlenmesi kurumların nasıl evrildiğinin izini sürmeyi mümkün kılmaktadır. Bu noktada, aktör ağ kuramı, kurumsalcı düşüncenin benimsenerek, kurumsalcı araştırmacının yapabileceği bir ortam da sunmaktadır.

Bölge Planlamasının Kurumsallaşma Süreçlerinin İncelenmesinde Aktör Ağ Kuramını Uygulamak

Gelişmekte olan aktör ağ kuramı yazınının, bu kuramın kavramsal bileşenlerini şehir planlama örnekleriyle operasyonelleştiren bir genel çerçeve sunduğunu yukarıda özetlenmiştir. Ayrıca, kurumsallaşma paradigmasının evrimsel olması ve toplumsal normalleşme ile değişimlere açık olmasının kalıplaşmış kurumsal norm anlayışını değiştirdiğini, dolayısıyla belirli normalleşme ve denge anlarının aktör ağ görüntüsüyle bu dinamik sürecin takibinin mümkün olduğu da belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak, aktör ağ kuramının bölge planlamasının kurumsallaşma süreçlerinin incelenmesinde bir düzlem oluşturduğu söylenebilir. Bu açıdan, (I) insan ve insan-olmayan bileşenlerle çoktürü bölgesel birliklere işaret edilmesi, (II) bölgesel kurumların ağ topolojilerinin betimlenmesi, (III) bölge planlamada odak eyleyenlerin ve araçların izinin sürülmesi, (IV) aktörleri birbirine bağlayan bağlayıcı geçiş noktalarının vurgulanması, (V) kurumsallaşmadaki aşamaların ya da geçişlerin yakalanarak bütün bunların devingen bir süreç olarak ortaya konması mümkün olmaktadır.

Heterojen Bölgesel Ortaklıklar

Bölge planlamasının kurumsallaşması yoğun olarak piyasa, uluslararası kurumlar, merkezi hükümet, yerel hükümetler, üniversiteler gibi kamu kurumları ve yurttaşları kapsayan çeşitli heterojen ortaklıkların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsan eyleyenler (human actants) planlılar, teknisyenler, politikacılar, bürokratlar, girişimciler, bakanlar, belediye başkanları, valiler, iş insanları, ve yurttaşlar olarak çeşitlilik gösterir. İnsan-olmayan eyleyenlerin toplumsal dengede tutmayı ve ilişkileri zaman ve mesafeler ötesinde genişletmeyi mümkün kıldığı belirtilmiştir (Murdoch'dan akt. Ruming, 2008, s.5). Uluslararası ve ulusal örgütler, merkezi hükümet kurumları, finansal kurumlar, yerel ya da bölgesel kurumlar, akademi, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, araştırma kurumları, bütçeler, planlar ve politikalar, kurumlar arası yazışmalar, araştırma ve analiz raporları, gelecek öngörüler ve projeksiyonları, bölgesel planlama kuramları ve modelleri, tematik haritalar, nüfus piramitleri, planlama araçları, veri, yetenekler, sosyal sermaye, hesaplayıcılar, bilgisayarlar ve dahası bölgesel ortaklıkların insan-olmayan eyleyenlerine örnek oluştururlar.

Çeviri Yoluyla Bölgesel Kurumların Ağ Topolojisinin Oluşumu

Ağ topolojilerinde rollerin ve güç dağılımının belirlenmesi ve etki alanlarının müzakere edilmesinde çeviri süreci ön plana çıkmaktadır. İlişkilerin dışı vurulduğu aktör ağın parçalarının bir araya getirilmesinde herhangi bir sırası ve düzeni olmaksızın belirli soruları sormak önemli olmaktadır.

Hangi belirli odak eyleyenler dahil etme süreçlerinde bulunur ve temel dahil etme unsuru nedir sorularının araştırılması bağlayıcı geçiş noktalarının keşfedilmesini sağlamaktadır. Bütün kurumları örgütleyen baskın çerçeve zamanla değişim gösterebilmektedir. Örneğin, bölgesel eşitsizliklerin gidermeyi amaçlamak, bölgelerde inovasyon altyapısının kurulmasını hedeflemek ya da bazı bölgelerin ekonomik rekabet kapasitesini artırmak farklı dönemlerdeki bağlayıcı geçiş noktalarını oluşturuyor olabilir. Sadece belirli dönemlere özgü hedefler değil, aynı zamanda belirli normlar da bağlayıcı geçiş noktası özelliği kazanabilir. Rydin’in (2013, s.36) kentsel ölçekteki analizinde görülebileceği gibi planlama rıza süreci, bölgesel ölçekte de bakanlık, planlar, girişimciler, yatırımcılar gibi toplumsal aktörleri örgütleyerek bağlayıcı geçiş noktası olabilir. Daha öte bölgesel eyleyenler planlama bölgesi sınırları, yatırım alanları, altyapının ve sanayi gelişiminin fiziksel biçimini kapsayabilir.

Çevirinin eyleyeni/nesnesinin kim/ne olduğu, eyleyeni/öznesinin kim/ne olduğu ve hedef kitesinin kim/ne olduğu kritik bir soru olarak araştırmacının karşısına çıkmaktadır. Örneğin, merkezi hükümet kurumları, uluslararası kurumları, yabancı danışmanları ve fonlama mekanizmalarını bölgesel plan ve program yapımında çeviri sürecine dahil edebilir. Bu sorunun tartışılması aynı zamanda odak eyleyenlerin belirlenmesini de sağlayabilir. Bölgesel planlama ya da politika üretimi dahilindeki her kurumsal süreç çeviri bağlantıları diğer aktörlerden daha sık olan odak eyleyenler etrafında başlatılır. Kurumsal süreçte kurumların ve normların sebebiyle farklı ağ topolojileri sunan bir çok evre olabileceği için odak eyleyen ya da eyleyenler bu süreç içinde farklılaşabilir. Değişen odak eyleyenler aynı zamanda aktör ağındaki değişen güç ilişkileri ve güç dengelerine işaret eder. Örneğin, denetim kurul ya da komiteleri pek çok kurum için onay odak aktörünü oluştururken, bakanlıklar politika oluşturmanın, devlet örgütleri plan yağı ya da bütçe oluşturmanın odak aktörü konumunda olabilirler.

Eyleyenler arasındaki ilişkileri ve ilişkilerin biçimlerini tanımlayan araçlar (intermediaries) bir diğer harekete geçirici soruyu oluşturmaktadır. Bölgesel kurumsallaşma süreçleri kapsamında bölgesel planlar ve politika belgeleri aracı konumundaki en temel eserleri oluşturmaktadır. Ulusal Kalkınma Planları, Bölgesel Kalkınma Ulusal Stratejileri ve kurumların kuruluş kanunları etkileşimlerin araçları olarak işlev görürler.

Bu noktada, araçların değişimiyle çeviri süreçlerinin nasıl değiştiği arasındaki bağı çözümlenmek araştırmacıya kurumsallaşma sürecindeki dönüm noktalarının izini sürme, kurumsallaşmadaki farklı evreleri farklı ağ örüntüleriyle ortaya koyabilme ve bu evrelerdeki odak eyleyenlere işaret edebilme fırsatını

vermektedir. Örneğin, bir uluslararası yaptırım sonucu ya da iç rejimin değişmesi sonucu önceki araçları geçersiz kılan yeni araçlar tanımlanabilir. Bu durumda, heterojen ortaklıkların bileşenleri değişim yaşayabilir, yeni bağlayıcı geçiş noktaları tanımlanabilir ve çevirileri alternatif ağ topolojileri oluşturan yeni odak eyleyenler ortaya çıkabilir. Aktör ağlardaki bu değişimlerin izini sürmek araştırmacıya aynı zamanda çıkarımlar yapma, genel bir çerçeve oluşturma ve eksik mekanizma ve eyleyenlere işaret etme fırsatını verir.

Türkiyedeki Bölge Planlamanın Kurumsallaşma Süreçlerini Aktör Ağ Kuramıyla Okumak

Kurumsallaşma Sürecindeki Değişen Bağlayıcı Geçiş Noktaları

Türkiye’de bölgesel planlama pratiğinin kurumsallaşma sürecinde bağlayıcı geçiş noktalarının üç kaynağı olduğu söylenebilir. Toplumsal aktörleri kaynaştıran ve ağdaki bağlantıları kuran geçiş noktalarından biri planlama rıza süreci (planning consent process) olarak tanımlanabilir. Bölgesel planlamanın, eyleyenlerin alt ağlarındaki müzakereler yoluyla gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Burada, müzakerelerin ortak noktasını bölgesel kalkınmanın temel hedefleri oluşturmuştur. Yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar sanayi gelişimdeki kamu yatırımları ve gerekli altyapının temini bağlayıcı geçiş noktasını oluşturmuştur. 1960 sonrasında ise bölgesel kalkınmanın hedefi bölge kalkınma planları yoluyla sektörel ve mekânsal kalkınmanın eş zamanlı olarak gelişmesi olmuştur. Bu anlamda, bölgesel gelişme politika ve stratejileri kaynakların etkili kullanımı, ulusal ekonomik büyüme, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, kentleşme süreçlerinin yönlendirilmesi ve kontrol edilmesi ve altyapı gelişiminin sağlanması bölge planlarının odağını ve aktör ağ kompozisyonunu tanımlamıştır.

3194 sayılı İmar Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle, 1985’te, planlama rıza sürecine dayandırılan bağlayıcı geçiş noktası değişmiş ve “planların kademeli birlikteliği ilkesi” yeni geçiş noktasını oluşturmuştur (Ersoy, 2006, s.224-225; Sert, 2012, s.107). Bu ilke, bölgesel kalkınma planlarının, mekânsal strateji planları, çevre düzenleme planları ve gelişme planları gibi daha alt kademedeki planlara dayanak oluşturması gerektiğini ortaya koyar. Dolayısıyla bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Bölge Kalkınma İdareleri/Birlikleri, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve İmar ve İskan Bakanlığı gibi resmi kurumlar arasında bağların oluşmasını sağlayan yeni bir bağlayıcı geçiş noktası oluşmuştur. İmar Kanunu bu açıdan kurumlar arası ilişkilerin kurulmasını mümkün kılan temel araçlardan biri olmuştur.

Avrupa Birliği müzakereleriyle başlayan süreçte, bölge ölçeğinde etkin olan bir kurumun oluşması gerekli görülmüştür (Akgül ve Efe, 2010, s.67; Çalt, 2005,

s. 12; Serin, 2006, s.63). Bu noktada, DPT bünyesinde bölge tanımında ekonomik gelişmişlik düzeyi ve uluslararası veri tabanına uygunluk esas alınarak yeni kurumsal düzenlemeler gündeme gelmiş ve Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) kurulmuştur (Akgül ve Efe, 2010, s.67; Arslan ve Demirel, 2010, s.52). Bu anlamda, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programları’nı 2006 yılında Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü’nün kurulması için en etkin aracı olarak görmek mümkündür. BKA’nın yetki ve görev tanımları stratejik bölgesel planlar hazırlamak üzere düzenlenmiştir. 2018’de 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 6. maddesinde yapılan değişiklikle birlikte planların kademeli birlikteliği ilkesi dahilinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın hazırladığı Mekânsal Strateji Planları çerçevesinde, “Çevre Düzeni Planları” ve “İmar Planları” kademe sistemini oluşturmuş, BKA tarafından hazırlanan “Bölge Planları” mekânsal kademe sisteminden çıkarılmış ve planlama hedefleri açısından bir tavsiye dökümanı niteliği kazanmıştır. Buna paralel olarak, farklı kurumlar tarafından hazırlanan bölge planlarının sektörel ve mekânsal odakları birbirinden farklılaşmaya başlamıştır (Köroğlu, 2012, s.4). Aktör ağın bir tarafında bölgesel ekonomilerin kapasitelerinin artırımı ve bölgesel rekabetin artırılması hedeflenmiş, öte tarafında ise kentsel gelişime yön vermek, kontrol etmek ve müdahale etmek temel amaç haline gelmiştir. Pek çok farklı kurumun bölge ölçeğinde planlar hazırlamasıyla birlikte bağlayıcı geçiş noktası bir kez daha, bu sefer müzakereye daha az yer vererek, planlama rıza sürecine doğru kaymıştır. Bu üç evreyle birlikte, değişen araçların farklı bağlayıcı geçiş noktaları oluşturma üzerindeki etkisini gözlemek mümkündür.

Bölge Planlama Ağ Topolojisindeki Değişen Odak Eyleyenler

1960-2011 | Özerk Denetim Mekanizmaları ve Temel Odak Eyleyen Olarak DPT

Kurumsallaşma sürecindeki odaksallıklar zaman içinde dört ayrı etkileşim örüntüsü sergilemekte, bu durum bölgesel planlama ağlarındaki odak eyleyenlerin devingenliğine işaret etmektedir. Kurumsal aktör ağların ilk evresi iki aşamadan oluşmaktadır. İlk kurumsallaşma evresinin ilk aşaması bölgesel planlamanın bir disiplin ve pratik olarak ortaya çıktığı, dolayısıyla, bölgesel planlamanın merkez kurumlarının oluşturulduğu zamanı kapsamaktadır. İlk evrenin ikinci aşaması ise bölgesel politikalar ve pratikleri bünyesinde barındıran yerel kurumların oluşturulduğu dönemi kapsamaktadır. Kurumsal kimliklerin oluştuğu ve rollerin müzakere edildiği ilk evreyi takip eden iki evrede

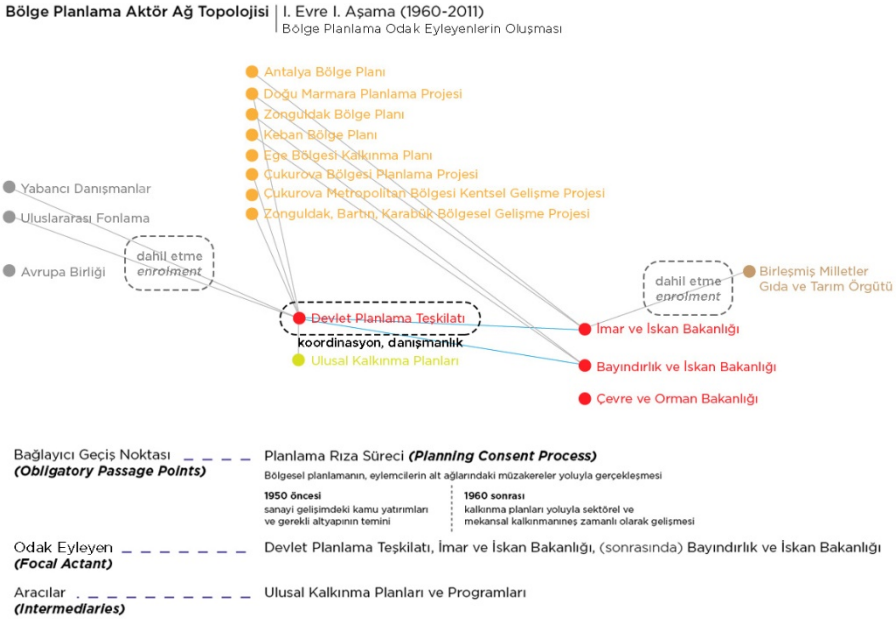
ise yetki ve görevlerin transferi ya da bazı kurumların diğerlerinin organizasyon şemasına eklenmesiyle kurumsal kademelenmenin değişmesi söz konusu olmaktadır.

İlk evreyi betimleyen ilk ağ topolojisinde, DPT (1960-2011), İmar ve İskan Bakanlığı ve sonrasında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bölgesel planlama ağlarındaki odak eyleyenleri oluşturmuşlardır (Özyurt, 2012, s.456). (Şekil 2). Burada DPT'nin çeviri sürecinde uluslararası fonlama mekanizmalarını ve danışmanları plan yapımı sürecine dahil ettiği (enrolment) görülebilir. DPT tarafından hazırlanan Ulusal Kalkınma Planları ve Programları bölgesel planlama ihtiyacına işaret etmiş ve bu ölçekteki planlama kapsamının belirlenmesinde üst çerçeveyi çizmeye yardımcı olmuştur (Arslan, 2005, s. 280; Özyurt, 2012, s. 460-461). Dolayısıyla, ulusal ölçekteki kalkınma planları ve politikalar, bu planların yerel düzeyde yansımaları olması beklenen bölge planlarının oluşturulmasında araçlar olarak görülebilir. Benzer şekilde, İmar ve İskan Bakanlığı'nun özellikle Antalya Bölge Planı hazırlanmasında Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'yle olan koordinasyonu gibi farklı dahil etme süreçleri ve mekanizmaları gözlenebilir (Mutlu, 2008, s. 3; Özyurt, 2012, s.458). Bu evredeki çeviri pratikleri bölge planlama çalışmalarında çeşitli kurumlar arasındaki iş birliğine işaret etmektedir.

İlk evrenin ikinci aşamasında Planlama Yüksek Kurulu (PYK), Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu (BGYK) ve ona bağlı olarak Bölgesel Gelişme Komitesi bakanlık üzerinde işlerlik gösteren özerk denetim mekanizmaları sistemin odak eyleyenlerini oluşturmuştur (Şekil 3). PYK ve BGYK'nun sistem içinde yeni ilişkiler tanımlaması ve odaklılıklarını artırması koordinasyon, bütçeleme ve politika belgeleri üretme gibi araçlar üzerinden gerçekleşmiştir. Bu aşama bölgesel yönetimlerin oluşumları yoluyla yerel gündemlerin kurumsallaşmaya entegrasyonuna yönelik bir girişime işaret etmektedir. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü (KAGM) ve Bölgesel Kalkınma İdareleri (BKİ), bu açıdan, yeni oluşan bölgesel eyleyenler olmuşlardır. Bu eyleyenler aynı zamanda odak eyleyenleri vurgulayan ikinci derece alt ağları oluşturmuştur. Bu anlamda, DPT'nin odak eyleyen olarak merkeziliği, KAGM ve BKİ alt ağında vurgulanmaktadır (Leblebici ve Erkul, 2008).

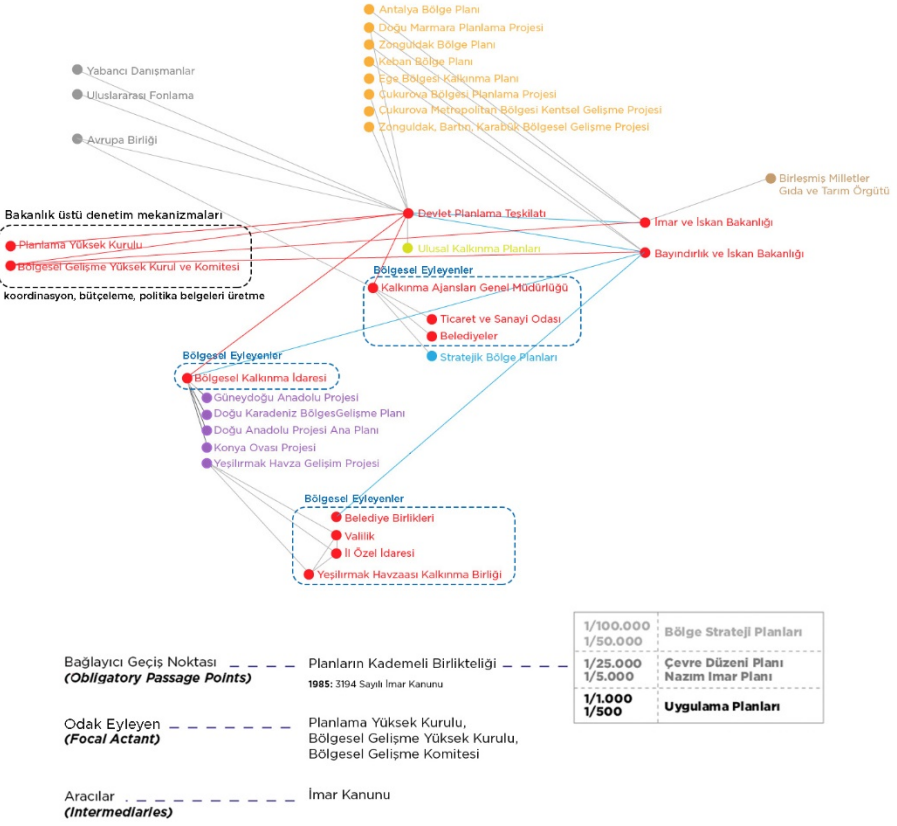
Bu aşama aynı zamanda çeşitli çeviri süreçlerine de referans vermektedir. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü'nün belediyeler, Sanayi ve Ticaret Odaları ve Avrupa Birliği'ni aktör ağda eyleyen olmak üzere sürece dahil ettiği görülmektedir. Benzer şekilde, Bayındırlık ve İmar Bakanlığı, GAP, DAP, DO-KAP gibi projeler kapsamında Bölge Kalkınma İdareleri'ni dahil etmiştir. Çeviri süreci yalnızca tek yönlü değil, ortak tanımlanmış hedefe yönelik olarak

bütün eyleyenlerin birbirini dahil etmesi şeklinde de gerçekleşebilir. Bu anlamda, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi kapsamında valilikler ve Yeşilirmak Havzası İl Özel İdareleri Hizmet Birliği’nin (2004 sonrası Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği) içinde bulunduğu çeviri süreci bu duruma örnek oluşturmaktadır (Tutar ve Öztürk, 2010, s. 11).

Şekil 2: Türkiye’de bölgesel planlamanın kurumsallaşma sürecinde birinci evrenin ilk aşamasının aktör ağ topolojisi

Bölge Planlama Aktör Ağ Topolojisi

I. Evre II. Aşama (1960-2011)
Bölgesel Eyleyenlerin Oluşturulması

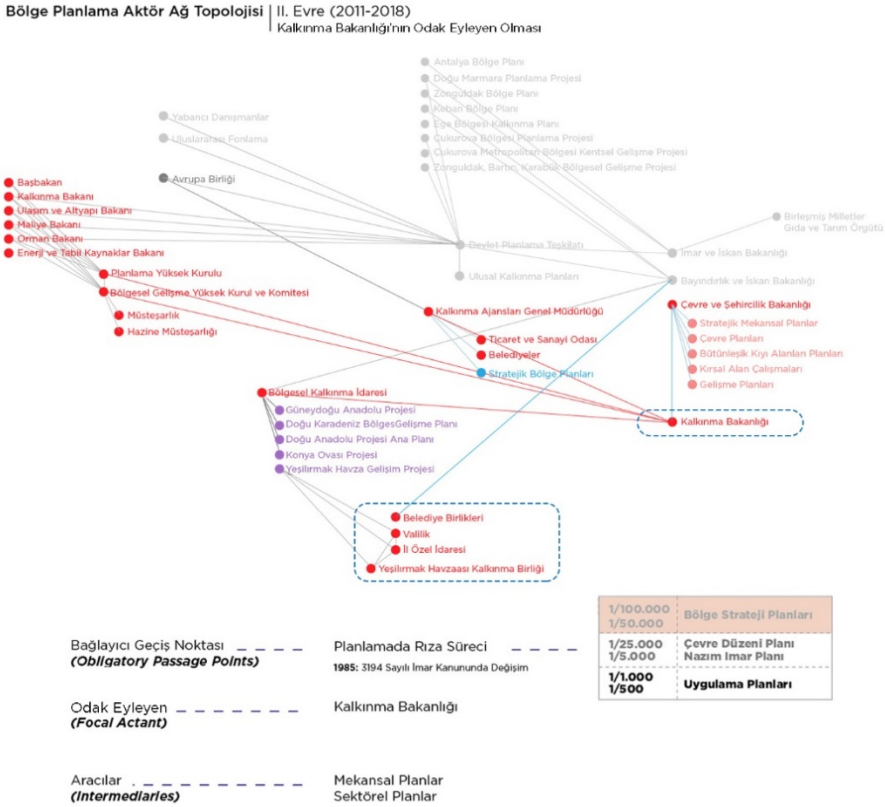
Şekil 3: Türkiye’de bölgesel planlamanın kurumsallaşma sürecinde birinci evrenin ikinci aşamasının aktör ağ topolojisi

2011-2018| Temel Odak Eyleyen Olarak Kalkınma Bakanlığı ve Avrupa Birliği Bakanlığının Öne Çıkması

DPT’nin görev ve yetkilerinin Kalkınma Bakanlığı’na (2011-2018) transferiyle birlikte (Derdiman, 2015; Fedai, 2016, s. 417; Köroğlu, 2012, s. 3) ağ topolojisi farklı bir örüntü oluşturur (Şekil 4). Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Bölge Kalkınma İdareleri, Planlama Yüksek Kurulu ve Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu’nun Kalkınma Bakanlığı altında işlerlik kazanması, bu bakanlığın aktör ağdaki ortaya çıkan odak eyleyen olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2011-...) bölgesel sınırları kapsayan planlar yapma sorumluluğu bulunan bir kurum olarak bu ağın odak eyleyeni konumuna gelmiştir.

Bu aşamada, Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanan Stratejik Bölge Planlarının sektörel, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan Stratejik Mekânsal Planlar ve Çevre Planları gibi diğer bölgesel planların ise mekânsal olarak kategorik olarak ayrışması (Koroğlu, 2012, s. 4), Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanan planlar ve diğer kurumlar tarafından hazırlanan bölge planları arasında bir tutarsızlık sorunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, stratejik bölge planlarının, kademeli birliktelik ilkesi doğrultusunda yalnızca bir tavsiye dökümanı niteliği olması sebebiyle Kalkınma Ajansları tarafından hazırlanan bu planların uygulamaya yönelik olmadığı görülmektedir.

Şekil 4: Türkiye’de bölgesel planlamanın kurumsallaşma sürecinde ikinci evrenin aktör ağ topolojisi

2018-...| Başkanlık ve İlgili Kurumların Mutlak Denetim Mekanizması olarak Ortaya Çıkışı

Kalkınma Bakanlığının kaldırılmasıyla birlikte bölgesel kurumları kendi bünyesine katan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ağın yeni odak eyleyeni olarak

ön plana çıkmaktadır. Bu yeni aktör ağında Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Ofisi (2018-...) de Ulusal Kalkınma Plan ve Projelerinin hazırlanması görevinin bu kuruma transferiyle yeni oluşan bir diğer odak eyleyeni oluşturur.

2018’de yürürlüğe giren 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Yüksek Planlama Kurulu ve Bölge Gelişim Yüksek Komitesi’nin görev ve yetkilerinin yeni oluşan kurumlara, odak eyleyenlere, transferiyle birlikte aktör ağındaki ilişkiler yeniden kurulmuş ve aktör ağ topolojisi büyük oranda değişmiştir (Şekil 5). Bu bağlamda, Planlama Yüksek Kurulu’nun yetkileri Cumhurbaşkanlığı Ekonomi Politikaları Kurulu, Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulu, Cumhurbaşkanı, Hazine ve Ekonomi Bakanlığı ve bağlı kurumlara transfer edilmiştir. Ayrıca, Bölgesel Gelişim Yüksek Kurulu’nun görevleri Cumhurbaşkanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına, Bölgesel Gelişim Komitesi’nin görevleri ise Cumhurbaşkanlığı Ekonomi Politikaları Kurulu ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na transfer edilmiştir. Kısaca, aktör ağ topolojisinin son evresi Cumhurbaşkanlığına bağlı kurumların odak eyleyen olarak egemen olduğu, özerk denetim mekanizmalarının görülmediği bir aktör ağ topolojisi sunmaktadır.

Geniş bir açıdan bakıldığında, ortaklıkların oluşumu ve süreç içindeki dönüşümü 2000’ler sonrasında aktör ağlarındaki odak eyleyenlerin hızlı değişimini göstermektedir. Daha önemlisi, başlangıçta kurulan denetim mekanizmaları ağ içinde ciddi bir değişimle karşı karşıya kalmıştır. İlk evre, odak eyleyenlerin denetim, koordinasyon, iş birliği, bütçeleme ve genel bir bölgesel politika çerçevesi oluşturma gibi görevleri üstlenen özerk kurumlar (örneğin BGYK) ve koordinasyon sağlama ve danışmanlık hizmeti verme yoluyla merkezi hükümete yardımcı pozisyona sahip kurumsal yapıda bağımsız konumlanan ajansların (başlıca DPT) olduğu bir tablo sunmaktadır. İkinci evrede ise önceki özerk kurumların merkezi hükümete transferiyle Kalkınma Bakanlığı gibi merkez kurumların odak eyleyen olduğu görülmektedir. Üçüncü evre ise Cumhurbaşkanlığı altındaki kurumlarının bölgesel planlama otoriteleri üzerinde egemenlik kurduğu bir örüntüyü yansıtmaktadır.

Bu evrede gözlenen kurumsal yapı çerçevesinde bölge planlama pratiği incelendiğinde, hazırlanan bölge planlarında katılımcı sürecin ihmal edilmesi sonucu, planların istenen düzeyde başarıya ulaşmadığı ve bazı durumlarda toplum tarafından kabul görmediği ortaya çıkmaktadır. Katılımcı ve agonistik bir sürecin sağlanmadığı ortamda karşıt görüşler yok sayılmakta ve hatta farklı görüşlere sahip aktörlerin kurumsallaşmada rol almadığı gözlemlenmektedir. İkinci evrede, Bölgesel Gelişim Komitesi (BGK) özerk bir kurum olarak, farklı paydaşları bir araya getirmeyi amaçlasa da kurumun amacı doğrultusunda

farklı paydaşlar için agonistik bir çekişme ortamı oluşturma şansını kullanmadığını görmüştük. Bununla birlikte 2018’de BGK’nin feshedilmesi ve yetkilerinin devredilmesi bu savı desteklemektedir. Katılımcı bir sürecin işlemediği bu ortamda agonistik bir kurumsallaşmaya olan ihtiyaç çeşitli bölge planlarına ve projelerine karşı, yerel halk tarafından çevre ile ilgili konularda yapılan protestolar ve gösterilerde gözlemlenmektedir.

Bölge Planlama Aktör Ağ Topolojisi | III. Evre (2018-...)

Cumhurbaşkanlığı Kurumlarının Odak Eyleyen Olması

Şekil 5: Türkiye’de bölgesel planlamanın kurumsallaşma sürecinde üçüncü evrenin aktör ağ topolojisi

Agonistik Demokrasi Kuramına Genel Bakış

Agonizm kavramının ortaya çıkmasındaki en büyük etken günümüzde operasyonel kolaylıklarından dolayı sıkça başvurulan araçsal rasyonaliteye dayalı planlama ve işbirlikçi (müzakereci) planlama modellerinin neo-liberal gündemle birlikte oluşan birçok koşula yanıt vermemesi, artan eşitsizliklere ve post-politik durum içinde ayrışmalara yol açmasıdır. İçinde bulunduğumuz

mevcut durum demokraside açığa ve güven kaybına yol açarken, vatandaşlar tarafından içselleştirilmemiş proje ve politikaların artışı da gözler önüne sermektedir. Politik bir kuram olarak ortaya çıkan agonistik demokrasi, günümüzde sıkça başvurulan müzakereci teoriler ve tutumlar aksine karşıt görüşlere ve bu görüşler arasındaki çekişmelere vurgu yapar. Böylece mutabakata ulaşmayı amaçlayan yaklaşımlar yerini, fikir ayrılıklarına bırakır; anlaşmazlıklar ve çekişmeleri gidermek yerine, bunları odağına alan çoğulcu bir bakış açısına imkan sağlar.

Makalenin bu bölümünde agonistik çoğulculuk teorisinin planlama gündemindeki yansımalarına odaklanırken, karar verme süreçlerinde agonistik düşüncenin dayandığı “çekişme” kavramının benimsenmesi ile kurumsal düzeyde ortaya çıkan etkiler ve kurumsallaşmanın sağlanmasında çoğulcu bakış açısının Türkiye’de bölge planlamanın kurumsallaşmasına nasıl etki edebileceği ele alınmıştır.

Uzlaşmacı Demokrasinin Yerine Çekişmeleri Odağına Alan Bir Kurama Doğru

Hâlihazırda mevcut bulunan müzakereci ve işbirlikçi teorisinin uzlaşmaya dayalı yaklaşımını reddeden agonizm; çekişmelere, demokratik tartışmalara ve karşıt görüşlere odaklanır (Lowndes ve Paxton, 2018; Mouffe, 1999). Agonistik yaklaşımın yükselişinin ardında yatan asıl neden daha demokratik bir duruma ulaşma amacıyla siyasal tartışma ortamını ve içinde yer alan fikirliere yaklaşımı düzenlemektir. Bu bağlamda Chantal Mouffe (1999) agonistik demokrasi kuramının gerekçelendirmesini, uzlaşmacı demokrasinin karşıt grupların siyasi ve kolektif kimliğini tanımakta eksik kalmasıyla açıklamaktadır. Bäcklund ve Mäntysalo (2010) rasyonalite veya müzakereci anlayışa dayalı karar verme mekanizmalarının ortak fikir oluşturma ve karşılıklı çıkar düzenlemesine dayandığını belirtirken, Mouffe (2013) post-politik bir durum olarak tanımladığı, müzakere ve uzlaşma ile ortaya konan sistemin “depolizasyona ve siyasi bir nötrleşmeye” yol açtığına altını çizer. Mouffe (1999; 2013) siyasi aktiviteyi “hiç bitmeyen bir mücadele” olarak kabul eder, bu yüzden uzlaşma bu süreci öldürecek ve her iki tarafın da iddialarını, bakış açısını ve kimliğini kaybettiği siyasi sonrası bir duruma yol açacaktır. Chantal Mouffe’un ortaya koyduğu agonistik demokrasi ile farklı ve karşıt siyasi kültürlerin birbirini tanımalarının önemi vurgulanırken, bununla birlikte gelen çekişme ortamı her iki karşıt tarafın bir arada var olabilmesinin önünü açacaktır (Martin, 2013; Pløger, 2004). Bu politik çoğulculuk ancak karşılıklı anlayış ve karşıdakinin düşüncesini tanıma ile mümkündür.

Karşıt Görüşlerin Meşruluğu

John Rawls ve Jürgen Habermas’ın demokratik toplumun temelini fikir birliği yaratmaya dayandığı görüşü, Mouffe (2013)’a göre ancak bireylerin ve toplulukların kendi çıkarlarını bir kenara bırakması ile mümkündür. Fikir birliği yaratma ideali bireyleri kendi düşüncelerinden ve kimliklerinden ayırmaktadır. İnsanı özgürleştirmek için, demokratik çekişmelerin ortaya çıkma olasılığına her zaman açık olmak gereklidir; ancak bu sayede farklılıklar karşı karşıya gelebilir ve çekişen bu taraflar arasında anlayışa dayalı bir ilişki bütünü oluşabilir. Demokratik süreç bu çekişmenin gerçekleşeceği ortamı sağlamakla yükümlüdür (Mouffe, 2013; Wenman, 2003).

Bu noktada agonizm kavramında bahsedilen çekişme ve çatışmaların antagonizm yaratacak bir negatif anlam barındırmadığına dikkat çekmek gerekir. Aksine agonizm antagonizmin oluşmasını engellemek için bu çekişmeleri araç olarak kullanır. Carl Schmitt’in karşıtlık (antagonizm, düşmanlık) kavramsallaştırması karşıt tarafların varlığını kabul ederken, agonizmden ayrı, karşıtlığı ön plana alan bir bakış açısı sergilemektedir (Roskamm, 2015). Schmitt’in ortaya koyduğu dost ve düşman kavramlarıyla ikili yargılar üzerinden açıkladığı toplumsal sistemde birbiriyle çelişen görüşler “öteki”, “muhalif” veya “yabancı” kategorilerine bürünürler (Mouffe, 1999; Roskamm, 2015). Bu karşıtlık bireylerin ve toplulukların birbirinden ayrışmasına ve uzaklaşmasına neden olur. Bu bağlamda, karşıtlık (antagonizm) kavramı karşılıklı çatışmanın olumsuz ve düşmanca çağrışımlarına odaklanır. Mouffe (2005) antagonizm kavramını agonistik çoğulculuğu açıklamak için bir temel olarak alırken; agonizmi ehlileştirilmiş antagonizme benzetir. Ortaya çıkan çekişme ve çatışmalar ne kadar fikir birliğini mümkün kılmasa da muhalif tarafların meşruluğunu tanıyacak ilişki örgüleri ortaya çıkarmaktadır. Bu sayede Schmitt’in “öteki” tanımı düşman olarak algılanmaktan ziyade, bir rakip olarak kabul görür.

Agonizmin odak noktası, rasyonel bir fikir birliğinin mümkün olmadığı; bunun yerine antagonizm koşuluyla başa çıkmak için yeni bir mekanizmanın tanımlanması gerekliliğidir. Demokrasinin temel görevi “insan ilişkilerinde var olan potansiyel karşıtlığı etkisiz hale getirmek” ve karşıt görüşlerin meşruluğunu kabul ederek, bu karşıt anlayışların yol açabileceği çatışmaları antagonizme yol açmadan, agonizme dönüştürmektir (Roskamm, 2015, s. 385). Bu anlamda agonizm uzlaşma yoluyla çatışmayı ortadan kaldırmaya da çalışmaz. Aksine çoğulculuğa açık, çeşitliliği kabul eden, demokratik topluluğu teşvik eden ve karşıt görüşler arasındaki boşluğu dolduracak üretken ve yenilikçi bir gerilim yaratmayı amaçlamaktadır (Lowndes ve Paxton, 2018; McAuliffe ve Rogers, 2019).

Agonistik Temellere Dayalı Bir Kurumsallaşma

Çekişme, Olumsuzluk (Contingency) ve Karşılıklı Bağlılık (Interdependence)

Agonizm fikri söylem, çekişme ve esnekliği teşvik etme bağlamında tartışılırken; agonistik demokrasiler, demokratik çekişmeye dayalı yapıcı söylemi merkezine alır. Bu odağın arkasındaki ana sorunsal, çeşitliliğin fazla olduğu çoğulcu topluluklarda büyük ölçüde fikir birliğine dayanan müzakereci demokrasinin pratikliği ve sürdürülebilirliğine karşı bir şüphedir. Agonistik demokrasi, demokratik çekişmenin kurucu ve potansiyel olarak yapıcı doğasını vurgular (McClymont, 2011). Bunu başarmak için Mouffe (2005), çekişmenin tanınması aracılığıyla karşıtlıkların kurumlar içinde verimli olabileceğini savunur.

Lowndes ve Paxton (2018, s. 695)'a göre agonistik demokrasilerin "çekişme (contestation)", "olumsallık (contingency)" ve "karşılıklı bağlılık (interdependence)" olmak üzere üç ön koşulu mevcuttur. Çekişme ön koşulunun beraberrinde yapıcı söylemi ve yenilikçiliği getirmesi beklenir. Çekişmenin olmadığı toplumlarda, katılım azalmakta ve vatandaşlar arasında siyasal ilgisizlik artmaktadır. Çekişmenin mevcudiyeti sadece agonistler tarafından siyasal kimliklerin oluşması için önemli olarak algılanmakla kalmaz, aynı zamanda kişilerin kimliklerinin (identity) yaratılması için de gereklidir.

Benzer şekilde agonistler, toplumsal değerleri tartışmaya ve çekişmeye açık olarak gördükleri için evrensel doğru, tarafsızlık ve rasyonalite iddialarını reddederler (Lowndes ve Paxton, 2018). Agonist bakış açısı çoğulcu bir toplumda, bir grubun doğru ve tartışılmaz söyleme ve değerlere sahip olduğu iddiasını, yeni kavramlar ve anlatıların çoğulluğunu önlenecek bir durum olarak yorumlamaktadır. Bu anlamda, olumsuzluk anlayışı (contingency) demokratik dışlanmanın üstesinden gelmek ve çoğulculuğu desteklemek için temeldir. Olumsuzluk, tüm baskın güç iradelerinin tartışılabilmesine olanak tanırken, denetleme ve eleştiri için bir sahne oluşturur.

Karşılıklı bağlılık (interdependence), kişilerin bireyselliklerini ve kimliklerini kendi topluluklarının diğer üyeleriyle ilişki ve karşılıklı içinde geliştirdiği fikrini ortaya atar (McAuliffe ve Rogers, 2019). Bu anlamda, agonistler için kimlik kavramı toplumlarının diğer üyelerinin ilkeleri ve değerleri ile çekişmeler sonucu karşılıklı bağlılık üzerine kurulu ilkeler ve fikirler koleksiyonudur. Bir demokraside tüm vatandaşlar zorunlu olarak birbirine bağlıdır. Bu ilişkiler bü-

tünü bir grubun hakimiyetini denetlemek ve hâkim güç ilişkisine meydan okumak için, siyasi katılımı yer alan birbirine bağlı gruplardan oluşan karmaşık bir ağı temel olduğunu öne sürer (Lowndes ve Paxton, 2018).

Agonizmin bu üç ana önkoşulunun, katılımcı siyasal aktörler olarak vatandaşların yaratıcı ve birbirine bağlı doğasını canlandırma kapasitesi vardır. Demokratik çekişmeyi canlandırmak ve oluşabilecek antagonizmin üstesinden gelmek; ancak agonizmin karar alma süreçlerinin kurumsallaşmasına nüfuz etmesi ile mümkündür.

Olumsuzluğa Dayanan Agonizm ve Düzene Dayalı Kurumsallaşma Nasıl Bir Ortak Değerde Buluşabilir?

Lowndes ve Paxton (2018) kurumsallaşma ve agonizm bir arada ele alınırken ortaya çıkan çelişkiyi incelemiştir ve bu çelişkinin nasıl giderilebileceği üzerine spekülasyonlarda bulunmaktadır. Bu çelişkinin temelinde yatan sebep ise günümüzde kurumsallaşmanın ortak değerlere dayanan akılcı tutum ve örgütsel düzenlemeler üzerinden inşa edilmesi; agonizm bakış açısının ise olumsuzluğa (contingency) ve fikirlerin tartışılmasına dayanan tutumu olarak açıklanabilir. Günümüzün karar alma sürecinde, kurumlar istikrar ve öngörülebilirlik oluşturan yapılar olarak görülmekte ve "siyasette düzen ve düzenliliğin temelleri" olarak kabul edilmektedir (Skowronek, 1995). Temsili demokrasilerde kurumlar menfaat ilişkilerini organize etmeyi amaçlar. Bu çerçevenin oluşturduğu uzlaşma süreçlerinde, kurumsallaşmanın eksik kaldığı nokta müzakere ile kaybedilen haklara dayanmaktadır. Kurumları agonistik olarak yorumlamak için, bu yapıları oluşturan yapı taşlarını ve temelinde yatan sistemi sorgulamalıyız. Kurumsallaşma uzlaşma alanı olmakla kalmamalı, her karşıt görüşün çekişme yoluyla sesini duyurduğu, çekişmenin ortamı haline gelmelidir (Westphal, 2014). Bunun öncelikli koşulu da demokratik bağlama ortak bir bağlılık yaratmaktır (Lowndes ve Paxton, 2018).

Weber (2009) kurumsallaşmayı rasyonel düşünceye dayalı ve bir denge durumu içinde paylaşılan değerler ve hedefler üzerine inşa edilmiş olarak tanımlamaktadır. Bu geleneksel kurum görüşü, çekişme ve olumsuzluk ilkeleri ile çelişiyor olsa da, statükoyu üretken çekişmeler ve kurumların temelini oluşturan uzlaşmacı tasarımlara meydan okuyacak şekilde yeniden kavramsallaştırmak, kurumları agonizm çerçevesinde yeniden düzenlemenin yolunu açabilmektedir. Agonistik kurumsallaşmada olması gereken temel değişiklik, artık işlevselliğe öncelik veren bakışın yerini, daha çok agonistik alanların ortaya çıkması için önemli fırsatlar sağlayabilecek "belirsizliğin, çekişmenin, çeşitliliğin ve

olumsallığın" almasıdır (Lowndes ve Paxton, 2018, s. 14). Bu kavramlar kaçınılmaz çatışmanın çekişmeye ve üretici bir güce dönüştürülmesini kolaylaştırır ve teşvik eder. Böylece kurumların agonistik tasarımı, farklı aktörlerin katılımıyla çoğulculuğu yansıtır ve ortak bir çıkarımdan çok tartışma sürecini ön plana alır. Kurumun süreçsel doğası bu sayede yeni değerlerin ortaya çıkmasını sağlar. Agonistik çerçevede kurumsallaşma, karşıt düşüncelerin meşruluğunun kabul edildiği yapıda katılımı teşvik eder. Bu anlamda, çeşitli tarafları yansıtan ve mümkün kılan geçirgen bir kurum yapısı tasarlamak önemlidir. Son olarak, olumsuzluk ilkesine dayalı olarak, demokratik tasarım, açık uçlu bir siyasi süreç olarak anlaşılmalıdır. Bitmişlik üzerine değil, süreç üzerine kurgulanmalıdır. Kesin doğruların olmadığı bu süreçte, çekişme ve beklenmedik durumların benimsenmesi ve kesin olmayan süreçlerin ortaya çıkabileceğinin ("provisional") kabul edilmesi önem taşımaktadır (Lowndes ve Paxton, 2018, s. 23; Mouffe, 2005).

Agonistik yapıdaki kurumların bu özelliklerine dayanarak Lowndes ve Paxton (2018), vatandaşların politik katılımını destekleyen üç yaklaşımı öne sürmektedir. Tüm bu yaklaşımların temelindeki ana fikir, vatandaşların düşüncelerini, karşıt veya lehte, duyurması ve bu düşüncelerin eyleme dönüştürülmesini sağlamaktır. İlk olarak tanımlanan mükemmeliyetçi agonizm ("perfectionalist agonism"), farklı değerlere sahip vatandaşlar arasında bir tercih sıralaması yaklaşımına işaret eder. Bu yaklaşım, vatandaşları birleştirenin; paylaşılan değerlerin ortaklığından ziyade, ortak bir süreçte yer almaları, sürece katılmalarının olduğunu savunur. (Owen, 1995). İkinci olarak, çekişmeli agonizm ("adversarial agonism"), çoğulcu değerler bağlamında karar vermeye dayanır. Çekişmeli yaklaşım, vatandaşların çekişmelerin gerçekleşebileceği demokratik alanlar sağlamayı ve böylece karşıt görüşlerden doğabilecek çatışmanın başka alanlara kaymasını engellemeyi amaçlamaktadır. Çekişmeli agonizm kurumları, farklı görüşteki vatandaşların birbirlerini ve birbirlerinin fikirlerini meşru kabul etmeyi öğrendikleri, bir çekişme alanını teşvik etmek için hem referandumlardan hem de vatandaş meclislerinden faydalanabilir. Bu bağlamda, bir kolektif irade evrensellik ve doğruluk iddiasında bulunmaz, daha çok ortak karşıtlığa yönelik çoğul siyasi kimliklerin yakınlaşmasını yansıtır (Martin, 2013; McAuliffe ve Rogers, 2019). Son olarak kapsayıcı agonizm ("inclusive agonism"), karşıt görüşlü vatandaşlara farklılıkları ifade etmeleri için bir alan sağlamayı, onları demokratik siyasete dahil etmeyi ve böylece demokratik olmayan çıkarların oluşmasını engellemeyi amaçlamaktadır (Lowndes ve Paxton, 2018). Agonistik davranışlar, itiraz edilebilirliği ve çekişmeyi kabul ederek, farklı grupların birbirlerini kendi kimlikleri için antagonist

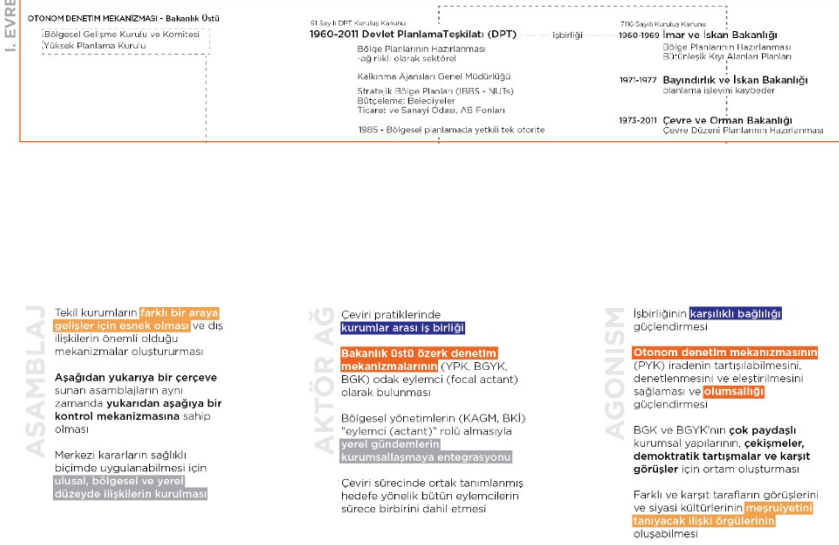
olarak algılamamalarına yardımcı olabilir ve birden fazla kimliğin demokratik alanda birlikte yaşamasını sağlar. Agonizm, daha fazla çeşitlilikte demokratik katılımı, yeniden canlandırılmış bir siyasi alanı, gelişmiş karar vermeyi ve artan sosyal birliği teşvik ederek antagonist çatışmaların üstesinden gelmeyi amaçlar.

Sonuç: Bölge Planlamanın Kurumsallaşmasını Güncel Kuramların Ortak Çerçevesinde Değerlendirmek

Üç aşamalı olarak incelenen Türkiye’deki bölge planlamanın kurumsallaşma süreci, güncel kuramlar üzerinden bu süreci açıklamada ve neden-sonuç ilişkilerini kurmada bilgi temelini oluşturmuştur.

Birinci evrede odak eyleyenlere bakıldığında Devlet Planlama Teşkilatı ile İmar ve İskan Bakanlığı (sonradan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı) arasında kurumlar arası iş birliğinin olduğu görülmektedir (Şekil 6). Bu işbirliği agonizm kuramında bahsedilen karşılıklı bağlılığı güçlendirici rol oynama potansiyeline sahiptir. Bakanlık üstü özerk denetim mekanizmaları (Bölgesel Gelişme Kurulu ve Komitesi, ve Yüksek Planlama Kurulu) alınan kararların ve iradenin tartışılabilmesini, eleştirilebilmesini sağlarken olumsuzluğu ve denetimi güçlendirir. Ayrıca Bölgesel Gelişme Komitesi üyelerinin farklı paydaşlardan (STKlar, vatandaş, dernekler) oluşması demokratik çekişme ve tartışmalar için kurumsal altyapı oluşturur. Böylece farklı görüşlerin meşruiyetini tanıyacak ilişki örüntüleri kurulur. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde ilişkilerin kurulması ise 2011’e kadar DPT altında yer alan Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü ve Bölge Kalkınma idareleri ile sağlanmaktadır.

Bölgesel Planlamada Kurumsallaşmayı Güncel Kuramlarla Değerlendirmek

Şekil 6. Türkiye’de bölge planlamada kurumsallaşmanın birinci evresinin güncel kuramlar ortak çerçevesinde incelenmesi

İkinci evre ele alındığında ise en büyük değişimin Devlet Planlama Teşkilatı'nın kapatılması ile bölgesel planlama yapan kurumsal yapının ve denetim mekanizmasının bakanlık üstü, özerk yapısını kaybetmesi olarak gözlemlenmektedir (Şekil 7). Bölgesel plan yapma yetkisinin 2011’de kurulan Kalkınma Bakanlığı’na devri ile merkezileşen ve yukarıdan aşağıya kademelenen bir kurumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca DPT’nin kapatılmasının akabinde kurulan Kalkınma Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı’nın devamı niteliğinde bulunan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nun bölge planlarında çakışan yetki ve sorumluluklara sahip olduğu görülmektedir (Koroğlu, 2012). Bölge planlarında yetki sahibi olan iki bakanlık arasında işbirliğinin gelişmemiş olması, planlar arasında uyumsuzluklara zemin oluşturmaktadır. Bu evrede, denetimi ve çoğulculuğu sağlayacak olan kurumlar; Bölgesel Gelişme Kurulu ve Komitesi ve Yüksek Planlama Kurulu özerklik işlevini kaybetmiştir. Çekişmenin ve demokratik tartışma ortamlarının kaybedilmesi, planların meşruiyeti sorusunu gündeme getirmektedir.

Bölgesel Planlamada Kurumsallaşmayı Güncel Kuramlarla Değerlendirmek

ASAMBLAJ
Yukarıdan aşağıya bir kontrol mekanizmasının kurumsal esnekliği bastırması ve kurumların tekillik (singularity) işlevini kaybetmesi.
Mesruiyetin olumsuz yapısını kaybetmesi

AKTÖR AĞ
Özker denetim kurumlarının (PYK, BGYK, BKG) merkezi hükümet kurumları altında yer almasıyla özerklik işlevini kaybetmesi

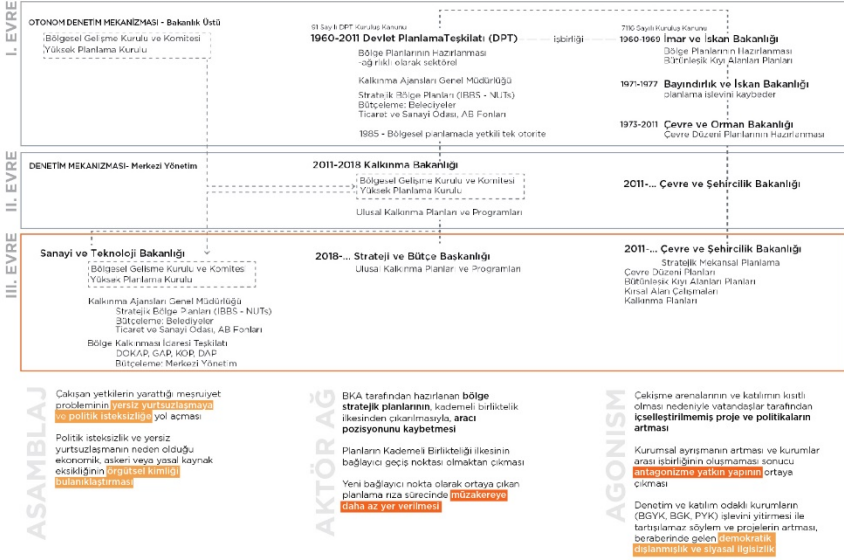
AGONİSM
Merkezileşen kurumsal yapıların otonom yapısını kaybetmesi sonucu siyasal çözümlülüğün sağlanamaması.
Çekimsiz ve demokratik tartışma ortamlarının kaybedilmesi sonucu oluşan mesruiyet kaybı

Şekil 7. Türkiye’de bölge planlamada kurumsallaşmanın ikinci evresinin güncel kuramlar ortak çerçevesinde incelenmesi

Birinci aşamada planların sektörel ve mekânsal kısımlarının yetkilerinin iki kurum arasında paylaşıldığı ve bu kurumlar arasında işbirliği sağlanmanın amaçlandığı kurumsal yapı, ikinci aşamada ortaklaşan ve çakışan yetkilere doğru evrilmiştir (Köroğlu, 2012, s. 2). Üçüncü evrede (günümüzdeki evre) ise yetki dağılımının üst üste bindiği, çakışan ama işbirliğinden uzak bir kurumsallaşma görülmektedir (Şekil 8). Bölge tanımının net olmaması, ‘plan bölge’ sınırlarının farklılaşması ve kurumlar arasındaki görev dağılımı karmaşası, plan yapma yetkilerini de belirsiz hale getirmektedir (Okcu, Acar ve Akman, 2012; Özçağlar, 2003; Kayan, 2012; Köroğlu, 2012). 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı’nun kapatılması ile Ulusal Kalkınma Planları ve Programları’nın oluşturulması yetkisi Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na geçmiştir. Öte yandan stratejik bölge planlarını yapma sorumluluğunu bulunduran Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü ve Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, mevcut bulunan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bağlanmıştır (Şekil 8.) Bununla birlikte, bu evrede Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın yetki ve sorumluluk alanları ise Çevre Düzeni Planları, kırsal alan çalışmaları ve Kalkınma Planları olarak çeşitlenmektedir. Bu üç kurumda üretilen planların ortak paydada buluşması ve sektörel alınan kararlar-

rın mekânsal karşılıklarını bulması, karar alma ve koordinasyondaki muğlaklıktan dolayı sağlanamamaktadır. Mevcut kurumsal şemada çakışan yetkilerden kaynaklı ölçekler arası hiyerarşinin sağlanamaması ve planların uygulama esaslarının belirsizliği göze çarpmaktadır. Bu belirsizlik bölgesel ölçekteki planların oluşturulmasında ve uygulanmasında bölgenin, yani yerelin katılımı ile ilgili soru işaretleri oluşturmaktadır. Yetki devirleri sonucunda kademeli bir birlikteliğin artık yakalanamadığı ortaya çıkmakta ve kurumsal kimlik bulanıklıklaşmaktadır. Çakışan yetkilerin yarattığı meşruiyet problemi, bir araya gelişlerin sınırını ve kurallarını tanımlayan bölgeselleştirme parametresi ile incelendiğinde, “kimliğini değiştiren” (DeLanda, 2006, s. 138) ya da kaybeden bölgesel çöküşe/yersiz yurtsuzlaşmaya (deterritorialization) doğru evrilen bir süreç karşımıza çıkmaktadır. DeLanda (2017, s. 4) buna benzer süreçleri “... politikaların uygulanması söz konusu olduğunda, iç içe geçen ve örtüşen yargı alanları güçlü bir engel olabilir; çoğu politika, farklı ölçeklerde uygulandıkça çarpıtılır ve zayıflar.” diyerek açıklamaktadır. Üst üste gelen yetki sınırları, plan hazırlama yetkisi olan birden fazla kurumun varlığı gibi durumlar, farklı isteklerin, ifadelerin ve kodlamaların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu bağlamdaki tutarsızlıklar, plan uygulama aşamasında siyasi isteksizliğe neden olabilir (Kayan, 2012). Ayrıca, Bölgesel Gelişme Kurulu ve Komitesi ile Yüksek Planlama Kurulu’nun işlevini yitirmesi ile çekişme arenaları yok olmaktadır. Bunun sonucunda bugün içselleştirilmemiş proje ve politikalar çoğalmakta ve bu çalışmalara farklı paydaşlar tarafından verilen tepkiler artmaktadır. Kısacası bugün agonizmden ziyade antagonizme yakın bir yapıya doğru sürüklenen bir kurumsallaşma gözlenmektedir. Denetimden ve koordinasyondan sorumlu Yüksek Planlama Kurulu ve Bölge Gelişme Kurumlarının kaldırılması ile tartışılmayan söylem ve projeler yaygınlaşmaktadır. Bu da ileriki karar alma süreçlerinde demokratik dışlanmışlığa ve siyasal ilgisizliğe yol açarak, katılımın düşmesine neden olabilmektedir.

Bölgesel Planlamada Kurumsallaşmayı Güncel Kuramlarla Değerlendirmek

Şekil 8. Türkiye’de bölge planlamada kurumsallaşmanın üçüncü evresinin güncel kuramlar ortak çerçevesinde incelenmesi

Sonuç olarak, Türkiye’de bölge planlama pratiği sürecinde pek çok değişim yaşanmış, bu değişimlerin odağında ise kurumsallaşmada gerçekleşen keskin geçişlerin karar alma mekanizmalarına, bu mekanizmaların mesruiyetlerine etkisi olmuştur. Bu karmaşık ve değişken yapı karar alma mekanizmasını etkilediği gibi planların uygulama aşamasında karşılaştığı sorunlara da zemin hazırlamıştır.

Bu çalışma kapsamında daha önce de vurgulandığı gibi fiziksel, insan ya da sosyal her türlü sermaye aracı olmanın temel kaynağını oluşturmaktadır. Çoğu kurum ya da çoğu plan, bölgede yaşayan insanların, bölgesel kalkınmadaki en kritik eyleyen olarak, plan, program ya da proje kapsamında önerilen yeni aktivitelere yatırabileceği yeterli finansal kaynaklara sahip olup olmadığını sorgulamaktadır. Aynı şekilde, belirli bölgelerdeki insan sermayesi ya da sosyal sermayenin nasıl oluşturulabileceğine ya da mevcut sermayenin nasıl harekete geçirilebileceğine yönelik kaygılar bulunmamaktadır.

Plan yapım süreci, yerelden olduğu kadar, kurumlar bünyesinde saklanan geçmiş verinin elde edilmesi ve işlenmesiyle bütünlük kazanmaktadır. Bu sebeple, açık kaynak kullanımları ve kurumlar arası veri paylaşımı şeffaflık, iş birliği ve kurumsal hafızanın sürdürülmesi için önem kazanmaktadır. Fakat,

her kurumun yetki ve görevlerinin yeni oluşan bir diğer kuruma aktarılmasıyla dijital ve materyal verinin kaybedilmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Tarihsel bir sürekliliğin olmadığı bir kurumsallaşma ortamında, geçmişte oluşturulan bilgi temelini geleceğe yönelik bir plan yapmada ve kurumsallaşmanın evrimsel süreçlerinin izini sürmede etkili olacağını söylemek imkansızdır. Ayrıca, bunun gibi çabaların olmadığı bir kurumsallaşma sürecinde, bölgesel plan ve politikaların aktör ağda sadece yeni bağlantılar kuran araçlar pozisyonundan öteye geçmesi mümkün olmamaktadır.

Son olarak, plan sürecinde daha çoğulcu bir mekanizmanın olması özerk bir kurumsal yapının karşıt görüşlerin ortaya konması için bir arena oluşturması ile imkân kazanacaktır. Bu çerçevede kurumsallaşan bir çekişme alanı, farklı görüşlerin katılımcı bir anlamda ortaya konduğu ve karşıt görüşlerin birbirini meşru saymasının olanağının ortaya çıktığı, süreci odağına alan, farklı düzeylerde agonistik yapıların başlangıcı olabilecektir.

Extended Abstract

Institutionalisation of Regional Planning in Turkey: Rendering an Ambiguous Process with Recent Theories

*

Irmak Yavuz

ORCID: 0000-0001-5735-5599

Ecem Kutlay

ORCID: 0000-0002-3406-5115

Deniz Can

ORCID: 0000-0003-2681-526X

The institutionalisation process of regional planning in Turkey presents sudden shifts in terms of contents, objectives and institutional structures. Changes in the institutional framework and in the jurisdiction of regional planning institutions have affected decision-making mechanisms and the success of plans. The institutional structure of regional planning has become fragmented due to these changes in recent years. This fragmentation disrupted the cooperation among emerging institutions and the coordination between plans that were produced by separate institutions to meet different ends. Unstable state of institutional framework of regional planning has become an obstacle against the effectiveness of regional plans and has put a limit to fulfill regional potentials. At that point, emerging theoretical frameworks provide a basis to keep track of ever-changing institutional framework, to assess its impacts on regional planning practice and to generate further discussions. To that end, this article draws on; first, assemblage and actor-network theory (ANT) as a conceptual framework and a methodological avenue for the depiction of different phases of evolving institutional frameworks and unsteady multi-actor structures, and second, agonism theory as a framework for democratic processes in multi-agency planning practices.

The assemblage theory (DeLanda 2006; 2017), based on the theoretical framework of assemblage developed by Deleuze and Guattari, offers a robust basis to support the understanding of the complex and multi-layered nature of cities and their planning structures at any scale. Indeed, its theoretical premise

potentially functions as a guide for evaluating the changes in the institutionalization process of regional planning in Turkey. Assemblage theory argues that the parts and the relations established between them are ever changing. At this point, the parts that create a whole have the potential to create a different whole and thus, relations. Inevitably, a complex relational structure emerges and this kind of complexity is analyzed through two parameters; territorialization and coding (DeLanda, 2017). These parameters and the concepts shed light on the major reasons behind the overlapping jurisdictional boundaries, changing authorities and the unwillingness of planmaking in the regional planning system in Turkey.

In an era when not only global forces, but also local dynamics that enable and mobilise globalism are scrutinized, ANT attracts particular attention in the theory and practice of urbanism. The objective of unveiling interactions in locality necessitates the reading of events as heterogeneous performances that are inherently complex and unpredictable. At this juncture of complexity and uncertainty, ANT is employed to capture instants of an ever-changing institutional process. By delving into how obligatory passage points shift, how focal actants are formed, what sort of relations are established, and what kind of characteristics the intermediaries present, this article scrutinizes the formation and the transformation of actor-network topologies in the institutionalization of regional planning in Turkey.

The article indicates that 'planning consent process' and 'gradual unity principle' emerge as the two distinctive sources of obligatory passage points. The shifts in the obligatory passage points also signal the change of focal actants in the network topology. Actor-network analysis of regional planning in Turkey presents three phases of institutionalisation: (I) Autonomous supervision mechanisms and State Planning Organization (SPO) as the focal actant (1960-2011), (II) Ministry of Development and Ministry of Environment and Urbanism as focal actants (2011-2018), (III) Presidency and related institutions as emerging supervision mechanisms (2018-ongoing). To elaborate, the formation of associations over time demonstrates that focal actants of the actor-network change rapidly after the turn of the century. More importantly, the relative position of the initial supervision mechanisms critically shifts in the network. The first phase presents a network where focal actants were constituted by autonomous institutions (Regional Development Higher Committee and Regional Development Council) that undertake supervision, coordination, budgeting and establishing a general regional policy framework, and agencies (SPO) that take the

role of assisting central government through facilitating coordination and offering consultancy. Whereas, the second phase presents a network where central state institutions such as Ministry of Development act as focal actants through the allocation of previously autonomous institutions under central state institutions as well as the attribution of the role of supervision to the central government. Lastly, the third phase illustrates emerging sovereignty of presidential institutions over regional planning authorities. In that sense, how the future actor-network topology will take its shape has become one of the major questions recently since Turkey entered a new phase of institutionalisation with the introduction of presidential system.

The changing institutional structures, objectives and practices in regional planning along with the current fragmented and overlapping distribution of power and responsibilities cause a democratic deficit, and consequently results in the production of projects and formulation of policies that are not internalized. The emerging political theory of agonism presents a new institutional approach through giving emphasis on opposing views, conflicts and democratic contestations, rather than the aim of building consensus. As a political theory, it rejects the consensual approach of currently dominant communicative and collaborative theory. By agonistic democracy it would be possible to recognize each political culture and, through mutual respect each side could coexist even in conflicting political situations. This political pluralism is only possible by mutual understanding and recognition. The idea of agonism is examined in the context of promoting discourse, contestations and flexibility. To that extent, how it would be possible to penetrate the constructive and participative discourse idea of agonistic democracy in the institutionalization process of Turkish regional planning is discussed.

In the concluding part, the article evaluates institutionalisation of regional planning in Turkey with a joint framework of assemblage, actor network and agonism theories. The characteristics of the three phases of institutionalisation are discussed within this relational framework. The collaboration among institutions as the major characteristics of the first phase, facilitates the mutual commitment between different bodies as the basic premise of agonism theory. Moreover, autonomous supervision mechanisms functioning above the ministries provide a ground for criticism and debate. Furthermore, multiple-actor composition in supervision mechanism is an indicator of an institutional structure that enables democratic contestation. In the second phase, with the centralisation of regional planning institutions, a top-down vertical hierarchy in the ins-

titutional structure supersedes the horizontal one with autonomous supervision mechanisms. This indicated a deficit in the arenas of contestation and pluralism. In the third phase, the institutional structure becomes antagonistic rather than agonistic with the overlapping jurisdictional frameworks of institutions and with the production of incompatible plans.

Overall, the cross assessment of institutional structure through recent theories provides a comprehensive glance on the institutionalization process. Eventually, this article offers a fresh perspective to frequently discussed issues in the regional planning practice through recent theories and concepts. Nevertheless, it becomes even more challenging to investigate institutionalization processes in the context of regional planning in Turkey, since the mechanisms of regional planning practice have become vague with the new institutional arrangements.

Kaynakça/References

- Akgül, B., ve Efe, M. (2010). Dünyada ve Türkiye’de bölge planlama çalışmaları ve bunların karşılaştırılması. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19(4), 19-45. 10 Ocak 2020 tarihinde https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=AV_T_OXdoDuH9Br_b3W4 adresinden erişildi.
- Arslan İ. K. (2005). Bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde etkin bir araç: Bölgesel planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 275-294. 10 Ocak 2020 tarihinde https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=AWMGUJtIwYof_IhoVBy adresinden erişildi.
- Arslan, G. E., ve Demirel, B. (2010). Türkiye’de bölgesel politikaların gelişimi ve bölgesel dengeler. *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, 51-64. 20 Ocak 2020’de <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisobil/issue/2836/38669> adresinden erişildi.
- Atkinson, P. (2016). *Assemblage and différence: An institutional theory and methodology*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Brunel University, London. 20 Ocak 2020’de <https://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/14813/1/FulltextThesis.pdf> adresinden erişildi.
- Bäcklund, P., ve Mäntysalo, R. (2010). Agonism and institutional ambiguity: Ideas on democracy and the role of participation in the development of planning theory and practice-the case of Finland. *Planning theory*, 9(4), 333-350. 20 Ocak tarihinde <https://www.jstor.org/stable/26004241> adresinden erişildi.
- Boelens, L. (2011). Going beyond planners’ dependencies: An actor-relational approach to Mainport Rotterdam. *Town Planning Review*, 82(5), 547-572. 18 Ocak 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/41300333> adresinden erişildi.
- Callon, M. (1990). Techno-economic networks and irreversibility. *The Sociological Review*, 38(1_suppl), 132-161. doi:10.1111/j.1467-954X.1990.tb03351.x

- Clough, P., Han, S., ve Schiff, R. (2007). Book review: A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity by Manuel DeLanda London and New York: Continuum, 2006. *Theory, Culture & Society*, 24(7-8), 387-393. doi:<https://doi.org/10.1177/0263276407086408>
- Cvetinovic, M., Nedovic-Budic, Z., ve Bolay, J. C. (2017). Decoding urban development dynamics through actor-network methodological approach. *Geoforum*, 82, 141-157. doi:<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.03.010>
- Çalt, G. (2005). Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği’nin bir aracı olarak Bölge Kalkınma Ajansları. VI. *Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi Bildiri Metinleri*, 3-7. 10 Ocak 2020 tarihinde https://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/8df7b8e8d586a55_ek.pdf?tipi=14&turu=X&sube=0 adresinden erişildi.
- DeLanda, M. (2006). *A new philosophy of society: Assemblage theory and social complexity*. London–New York: Continuum.
- DeLanda, M. (2017). Deleuzian social ontology and assemblage theory [PDF Dosyası]. 13 Ocak 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/297700098_Deleuzian_Social_Ontology_and_Assemblage_Theory adresinden erişildi.
- Deleuze, G., ve Parnet, C. (1987). *Dialogues* (H. Tomlinson ve B. Habberjam, Çev.). The Athlone Press, London.
- Deleuze, G., ve Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (B. Masumi, Çev.). University of Minnesota Press, Minneapolis, London.
- Derdiman, R. C. (2015). Başbakanlık ve bakanlık teşkilatlarında kanun hükmünde karar-namelerle yapılan değişiklikler ve hukukî sonuçları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(4), 189-226. 11 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789051> adresinden erişildi.
- Ersoy, M. (2006). İmar mevzuatımızda planlama kademeleri ve üst ölçek planlama sorunu. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 215-231. 25 Ocak 2020’de https://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/bolum3/3_2_ersoy.pdf adresinden erişildi.
- Fedai, R. (2016). Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kalkınma Bakanlığı’na: Planlama anlayışında yaşanan değişim. *SOBİDER*, 3(9), 410-422. doi:10.16990/SOBIDER.3307
- Kayan, A. (2012). Türkiye’de bölge planlaması: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 103-134. 16 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/19549/208405> adresinden erişildi.
- Kayasü, S. ve Yetişkul, E. (2013). Bir araştırma çerçevesi: Soylulaştırma 2.0. *Planlama Dergisi*, 23(3), 147-152. doi:10.5505/planlama.2013.43531
- Köroğlu, T. (2012). KHK’ler sonrasında bölge planlamanın geleceği karmaşa mı, işbirliği mi? Politika Notu, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV). 11 Ocak 2020 tarihinde https://www.tepav.org.tr/upload/files/1329914909-3.KHK_ler_Sonrasinda_Bolge_Planlamanin_Gelecegi_Karmasa_mi_Isbirligi_mi.pdf adresinden erişildi.

- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Leblebici, D. N., ve Erkul, E. (2008). Planlı kalkınma deneyiminden stratejik planlamaya geçiş: Türkiye örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1). 20 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/303585> adresinden erişildi.
- Lowndes, V., ve Paxton, M. (2018). Can agonism be institutionalised? Can institutions be agonised? Prospects for democratic design. *The British Journal of Politics and International Relations*, 20(3), 693-710. doi:<https://doi.org/10.1177/1369148118784756>
- Martin, J. (Der.). (2013). *Chantal Mouffe: Hegemony, radical democracy, and the political*. Routledge.
- McAuliffe, C., ve Rogers, D. (2019). The politics of value in urban development: Valuing conflict in agonistic pluralism. *Planning Theory*, 18(3), 300-318. doi:<https://doi.org/10.1177/1473095219831381>
- McClymont, K. (2011). Revitalising the political: Development control and agonism in planning practice. *Planning Theory*, 10(3), 239-256. doi:<https://doi.org/10.1177/147309521139939>
- Mouffe, C. (1999). Deliberative democracy or agonistic pluralism? *Social Research*, 66(3), 745-758. 12 Ocak 2020 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/40971349.pdf> adresinden erişildi.
- Mouffe, C. (2005). The limits of John Rawls's pluralism. *Politics, Philosophy & Economics*, 4(2), 221-231. doi:<https://doi.org/10.1177/1470594X05052539>
- Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the world politically*. Verso Books.
- Murdoch, J. (1997). Towards a geography of heterogeneous associations. *Progress in Human Geography*, 21(3), 321-337. doi:<https://doi.org/10.1191/030913297668007261>
- Murdoch, J. (1998). The spaces of actor-network theory. *Geoforum*, 29(4), 357-374. doi:[https://doi.org/10.1016/S0016-7185\(98\)00011-6](https://doi.org/10.1016/S0016-7185(98)00011-6)
- Mutlu, S. (2008). Türkiye'de Bölge Planlama Deneyimleri: Eleştirel Bir Yaklaşım. 3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Mersin, Türkiye. 12 Ocak 2020 tarihinde https://www.tepav.org.tr/sempozyum/2008/bildiriler/servet_mutlu.pdf adresinden erişildi.
- Müller, M., ve Schurr, C. (2016). Assemblage thinking and actor-network theory: Conjunctions, disjunctions, cross-fertilisations. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 41(3), 217-229. doi:<https://doi.org/10.1111/tran.12117>
- Nail, T. (2017). What is an Assemblage? *Substance*, 46(142), 21-37. 15 Ocak 2020 tarihinde <https://muse.jhu.edu/article/650026/pdf> adresinden erişildi.
- Okcu, M., Acar, O. K., ve Akman, E. (2012). Türkiye'de bölgesel kalkınma planları vizyon, stratejik amaç ve hedefleri üzerine analitik bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 231-246. 15 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11410/136263> adresinden erişildi.
- Owen, D. (1995). *Nietzsche, politics and modernity a critique of liberal reason*. Sage.

- Özçağlar, A. (2003). Türkiye’de yapılan bölge ayrımları ve bölge planlama üzerindeki etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1), 3-18. 12 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/aucbd/issue/44494/551617> adresinden erişildi.
- Özyurt, H. (2012). Genel olarak bölge ve alt bölge planlaması ve Türkiye’de alt bölge planlamasına duyulan ihtiyaç. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(31), 449-468. 9 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/922/10441> adresinden erişildi.
- Palmer, J. S. (2014). Network mapping of housing systems: The case of medium-density dwelling design in Australia. RSD3, Third Symposium of Relating Systems Thinking to Design’da sunulan bildiri, Oslo, Norveç. 16 Ocak 2020 tarihinde <http://openresearch.ocadu.ca/id/eprint/2103/> adresinden erişildi.
- Pløger, J. (2004). Strife: Urban planning and agonism. *Planning Theory*, 3(1), 71-92. doi:<https://doi.org/10.1177/1473095204042318>
- Rodger, K., Moore, S. A., ve Newsome, D. (2009). Wildlife tourism, science and actor network theory. *Annals of Tourism research*, 36(4), 645-666. doi:<https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.06.001>
- Roskamm, N. (2015). On the other side of “agonism”: “The enemy,” the “outside,” and the role of antagonism. *Planning Theory*, 14(4), 384-403. doi:<https://doi.org/10.1177/1473095214533959>
- Ruming, K. (2008). A new network direction in housing studies: the case of actor-network theory. 3rd Annual Australasian Housing Researchers’ Conference’da sunulan bildiri, RMIT University, Melbourne, Avustralya. 16 Ocak 2020 tarihinde <https://www.be.unsw.edu.au/sites/default/files/upload/research/centres/cf/CFpresentations/AHRC08Ruming.pdf> adresinden erişildi.
- Ruming, K. (2009). Following the actors: Mobilising an actor-network theory methodology in geography. *Australian Geographer*, 40(4), 451-469. doi:<https://doi.org/10.1080/00049180903312653>
- Rydin, Y. (2013). Using Actor–Network Theory to understand planning practice: Exploring relationships between actants in regulating low-carbon commercial development. *Planning Theory*, 12(1), 23-45. doi:<https://doi.org/10.1177/1473095212455494>
- Salet, W. (Der.). (2018). *The Routledge handbook of institutions and planning in action*. Routledge.
- Serin, G. (2006). *Türkiye’de bölgesel gelişim ve yeni bölgencilik Karaman örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. 10 Ocak 2020 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=D1OvuYRqu77yntv5uF8XDg&no=TEQPGKHdI4TBAN_URvZT2A adresinden erişildi.
- Sert, O. (2012). Kalkınma ajansları ve üst ölçekli planlar. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 4(6), 99-128. 15 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/180472> adresinden erişildi.
- Skowronek, S. (1995). Order and change. *Polity*, 28(1), 91-96. doi:<https://doi.org/10.2307/3235188>

- Tait, M., ve Jensen. O. B. (2007). Travelling ideas, power and place: The cases of urban vil-lages and business improvement districts. *International Planning Studies*, 12(2). 107-128. doi: <https://doi.org/10.1080/13563470701453778>
- Taneri, E. (1986). *Bölge planlama*. İstanbul: Doğan Matbaası 1986. Yıldız Üniversitesi Yayın-ları Sayı: 186
- Tutar, E., ve Öztürk, N. (2010). Türkiye’de gerçekleştirilen bölgesel planlama çalışmaları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1-2). 1-20. 12 Ocak 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniibd/issue/2685/35246> adresinden erişildi.
- Weber, M. (2009). *The theory of social and economic organization*. Simon and Schuster.
- Wenman, M. (2003). ‘Agonistic pluralism’ and three archetypal forms of politics. *Contem-porary Political Theory*, 2(2), 165-186. doi:<https://doi.org/10.1057/palgrave.cpt.9300091>
- Westphal, M. (2014). Applying principles of agonistic politics to institutional design. ECPR General Conference’da sunulan bildiri Glasgow, İskoçya. 16 Ocak 2020 tarihinde <https://ecpr.eu/Filestore/paperproposal/6a607c02-3a40-493d-abbc-a0c0bd587551.pdf> adresinden erişildi.

Türkiye’de 81 İl İçin Bilgi Ekonomisi İndeksi Sıralamasının Oluşturulması: Çok Değişkenli Karar Verme Yöntemlerinden TOPSIS ile Bir Uygulama

*

Süha Çelikkaya¹
ORCID: 0000-0002-4104-1680

Vahap Karaçadır²
ORCID: 0000-0002-0089-2112

Zeynep Ezanoğlu³
ORCID: 0000-0002-4601-7567

Öz

Ülkelerin ekonomik gelişme düzeylerini belirleyen önemli faktörlerden biri olan bilginin, iktisadi gelişme seviyelerini giderek daha fazla etkilediği bilinmektedir. Bilgi ekonomisi yenilik, eğitim, bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımlarını kapsamaktadır. Gelişmişlik seviyelerini arttırmak amacıyla, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler de bilgi ekonomisi olmaya yönelmişlerdir. Dünya genelinde bilgi teknolojilerinin yoğun olarak kullanılması ile birlikte bilgi ekonomisinde ileri olan ülkelerin yanı sıra kentlerinin de sosyal ve ekonomik gelişimini sağladığı bilinmektedir. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte yaşanan hızlı değişim, kent ekonomilerini gittikçe güçlendirmiş ve kentler arasında rekabetin belirleyici faktörlerinden olmuştur. Bu nedenle kentlerin rekabet gücünü artırmak için bilgi yoğun sistemleri geliştirmeye yoğunlaşması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada; Türkiye’deki illerin belirli kriterler ile bilgi ekonomisi indeksi sıralamasının oluşturulması amacıyla çok kriterli karar verme tekniklerinden birisi olan “TOPSIS” yöntemi kullanılmıştır. Yapılan sıralama sonuçlarına göre bilgi ekonomisi indeksi açısından ilk üç il sırasıyla: İstanbul, Ankara ve Manisa olarak bulunurken son sırada ise Ağrı ili yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ekonomisi, Kentler, TOPSIS Yöntemi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: suhacelikkaya@sdu.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: vahapkaracadir@hotmail.com

³ Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: zeynepezanoglu@gmail.com

Creating Knowledge Economy Index Ranking for 81 Provinces in Turkey: An Application with TOPSIS, A Multivariate Decision Making Method

*

Süha Çelikkaya⁴
ORCID: 0000-0002-4104-1680

Vahap Karaçadır⁵
ORCID: 0000-0002-0089-2112

Zeynep Ezanoğlu⁶
ORCID: 0000-0002-4601-7567

Abstract

Information is one of the important factors determining the economic development levels of countries and affecting the economic development growingly. Information economy covers investments in innovation, education, information and communication technologies. To increase their development level, developing and underdeveloped countries have focused on knowledge economies. Cities as well as countries that are advanced in information economy, provide social and economic development. Today, development of information and communication technologies has strengthened city economies and became one of the determining factors of competition. Therefore, it is of great importance for cities to concentrate on developing knowledge-intensive systems to increase their competitiveness. In this study, to obtain an index of knowledge economy in provinces of Turkey with certain criteria, a multi-criteria decision-making technique "TOPSIS" method is used. According to the results, the first three provinces in terms of information economy index are: Istanbul, Ankara and Manisa, while Ağrı is in the last row.

Keywords: *Knowledge Economy, Cities, TOPSIS Method.*

⁴ Asts. Prof., Süleyman Demirel University, E-mail: suhacelikkaya@sdu.edu.tr

⁵ PhD Student, Süleyman Demirel University, E-mail: vahapkaracadir@hotmail.com

⁶ PhD Student, Süleyman Demirel University, E-mail: zeynepezanoglu@gmail.com

Giriş

Geçmişte geleneksel üretim faktörlerine dayalı bir ekonomik kalkınma süreci bulunmaktayken 1980’lerden itibaren küreselleşme ve teknolojinin gelişmesi ile üretim yapısı giderek daha verimli hale gelerek ekonomik faaliyetlere yansımaktadır. Yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi ve girişimcilik faaliyetlerinin artmasına yönelik gelişmeler ile beşerî sermayenin önemi gün geçtikçe artmaktadır (Dulupçu, 2001, s.45-53). Bu sebeple bilgiyi üretme ve kullanma yeteneği olarak adlandırılabilir teknolojik yetenek, ekonomik büyümenin ve uluslararası rekabetin en önemli belirleyicilerinden birisi olmuştur. Teknolojik yetenek bakımından gelişmiş ülkeler iktisadi çalışmaların önemli kısmının bilgi yoğun faaliyetlerden oluştuğu bir süreç yaşamaktadır (Saygılı, 2003, s.5). Bilginin üretimde faktör olarak kullanılmasyla birlikte yeni çalışma alanları meydana gelmiştir. Sanayi yoğun sektörlerin temel aktörü olan sanayi işçisi, yerine bilgiyi kullanan bilgi işçisi geçmiştir (Oktay ve Kaynak, 2007, s.420). Temel teknolojilerde yaşanan ilerlemeyle beraber bilgi sektörünün, üretiminin, sermayesinin ve kalifiye insan faktörünün ön planda yer aldığı görülmektedir. Bu süreçte beşerî sermayenin kendini geliştirmesine bağlı olarak bilgi ağlarının, iletişim teknolojilerinin ve elektronik ticaret gibi alanların ilerlemesi sağlanmaktadır. Toplumun sosyal, siyasal ve kültürel olarak etkileyen sanayi toplumunun ötesine taşıyan bilgi toplumu meydana gelmiştir. Bilginin üretimi, kullanılması, yayılması, küresel ağlar üzerinde etkileşime girilmesi ile oluşan ekonomik değerler üzerine kurulu sisteme bilgi ekonomisi denilmektedir (Emiroğlu, 2007, s.35). Endüstri devrimi esnasında ortaya çıkan mali kaynak kullanımı artık yerini bilgi ekonomisine devretmiştir. Günümüz ekonomik koşullarının temel eksenini oluşturan bilgi ekonomisi, teknoloji kullanımı ile tüm dünya genelinde yaygınlaşarak ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın aracı haline gelmektedir (Kevük, 2006, s.320).

Toplumsal değişimler ekonomik faaliyetleri etkilediği gibi bilgiye dayalı ekonomik faaliyetler de gün geçtikçe artmaktadır. Bilgi etmeni, ilk olarak üretimde girdi olarak kullanılmakta daha sonra üretimde kullanılan bu bilgi miktarının artmasıyla birlikte malların katma değeri yükselmektedir. Bilgi temelli ekonomik faaliyetler ülkeleri giderek daha rekabetçi hale getirmektedir. Piyasalarda rekabet artarken mal ve hizmet kalitesi de yükselmektedir. (Ekizcele-roğlu, 2011, s. 212). Bilgi ekonomisinin etkisi sadece teknoloji alanında değişimleri kapsamamaktadır. Aynı zamanda teknolojinin küresel boyuttaki yayılma hızını da artırmaktadır. İletişim teknolojileri sayesinde pek çok sektör ekono-

milerdeki tüm gelişmeleri takip edebilmektedir. Bu durum, yeniliklerin küresel olarak yayılmasına ve çok sayıda fırsatla karşılaşılmasına yol açmaktadır (Coppel, 2000, s.19).

Bilgi ekonomisinin temel özelliklerine bakıldığında, bilginin önemli ve düşük maliyetli olması, internet sayesinde iletişim teknolojilerinin ilerlemesi ile yenilik takibinin kolaylaşması, kurumsal bağlamda kişiye ve insan sermayesine önem verilmesi ve ekonomik, politik ve kültürel konulara bağlı olarak güvenlik sorunları belirlenmesi bulunmaktadır (Yeloğlu, 2009, s.247). Ekonominin temel sermayesi olarak görülen bilgiyi kullanan kişi insandır. Bilgi, insanın belleğinde ve bilinçaltında tuttuğu yaratıcı yetisi ile sorun çözme aşamasında aktif olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan insan yalnızca işgücü, emek ya da personel olarak görülmemelidir. Bilginin kullanım şekline bakılarak bilgi ekonomisinde dört temel bileşen; küreselleşme, sayısallaşma, Ar-Ge çalışmaları ve insan kaynağında yaşanan köklü değişimdir (TÜSİAD, 2001). Bilgi ekonomisinin ölçümünde dinamik bir yenilik sistemi, eğitim, kurumsal ve ekonomik yapı ile yeterli bilgi sermayesi yer almaktadır (Chen ve Dahlman, 2005, s.4).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişim, toplumların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel olarak yeniden yapılanmasına neden olmuştur. Bu süreç sonucunda küresel ölçekte üretim ve mekanların yeniden şekillenmesinde kentlerin önemi büyük oranda artmıştır. Bilgi ekonomisinde yaşanan ilerlemeler ile birlikte çalışma kültürü ve ekonomik çeşitlilik yükselirken, kentler de önemli oranda gelişmiştir. Ayrıca bilgi ekonomisi gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında aktif bir rol üstlenmekte ve kentleri geliştirmektedir (Ataklı Yavuz, 2017, s. 266). Bu çalışmanın ana amacı, Türkiye’deki illeri bilgi ekonomisi indeksine göre sıralamaktır. Çalışmada Dünya Bankası tarafından geliştiren “Bilgi ekonomisi endeksi” kriterleri temel alınacaktır. Bu amaçla ideal Noktalarla Çok Boyutlu Ağırlıklılandırma (TOPSIS [Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution]) yöntemi kullanılmış ve bu yöntem için gerekli olan değişkenlerin ağırlıklarının belirlenmesinde Entropi Ağırlık yönteminden faydalanılmıştır. Çalışmada, öncelikle TOPSIS yöntemine ilişkin bilgiler verilecektir. Daha sonra, Türkiye’de 81 il için bilgi ekonomisi indeksi sıralaması yapılarak mevcut durum üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Bilgi Ekonomisinin Başlıca Göstergeleri

Ülkeler açısından iktisadi kalkınma sürecinin temelinde bilginin üretilmesi ve kullanımı yer almaktadır. Bilgiden etkin bir şekilde yararlanan toplumlar bilgi ekonomisi haline gelerek ekonomik kalkınmalarını sağlamaktadır. Kalkınmanın ana motoru olarak da görülen bilgi ekonomisinin belirleyicileri, bir ülkenin

veya bölgenin bilgi toplumuna yönelik gelişim düzeyini temsil eden ve ekonomik kalkınma için bilginin nasıl daha verimli kullanılacağını yansıtan göstergelerdir (Bashir, 2013, s.31). Bilgi toplumunun ekonomik ve kurumsal anlamda genel çerçevesinin çizilmesinde önemli bir rolü bulunan yenilik, eğitim, bilgi ve iletişim teknolojileri Dünya Bankası tarafından bilgi ekonomisinin yapı taşları olarak görülmektedir (Chen ve Dalhman, 2005, s.4). Bununla birlikte bilginin etkili ve verimli bir şekilde kullanılması açısından uygun ekonomik politikalara sahip olması gerekmektedir.

Ekonomi Politikaları-Gelir Düzeyi

İnsanların sahip olduğu gelir düzeyi ekonomik özgürlük derecesini de belirlemektedir. Kişi başına gelir düzeyi yükseldikçe bilgiye olan ulaşım da artış yaşanmaktadır (Bashir, 2013, s.32). Zaman içerisinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında oluşan bilgi düzeyi farklılığının gelir düzeyi farkının üzerinde olduğu aktarılmaktadır. Diğer yandan kamu kesiminin uygulayacağı ekonomi politikaları da bilginin oluşturulması, kullanılması ve yayılması bakımından teşvik edici bir rol üstlenmektedir (Chen ve Dahlman, 2005, s.7).

Yenilik Sistemleri

İktisat teorisine göre verimlilik artışı ve teknik ilerleme açısından yenilik sistemleri anahtar konumda yer almaktadır. Bilginin yenilikler vasıtasıyla işlenmesi ve üretilmesi aşamasında üniversiteler, araştırma enstitüleri, düşünce kuruluşları ve özel işletmelere, küreselleşmeyle artan bilgi birikiminden yararlanma ve yerelin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla büyük görev düşmektedir. Etkin bir yenilik sistemi yeni ürünler, yeni süreçler ve yeni bilgilerle ortaya koyulan ilerlemeyi yansıtmaktadır. Bu noktada ise özellikle patent ve Ar-Ge’nin rolü bulunmaktadır. Literatürde yer alan Mansfield (1972), Romer (1990) ve Stokey (1995) gibi çalışmalar özellikle Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğine dair sonuçlar taşımaktadır.

Patent: Bilgi ekonomisinin göstergeleri açısından bilgiye atfedilen en önemli noktalardan birisi de bir ürün ya da yöntemin en kolay şekilde nasıl ticari gelir kaynağı haline dönüştürülebilir olmasıdır. Metalaşan bilginin, ticari bir sır olarak saklanması ve korunması için patentinin alınması gerekmektedir (Oğuz, 2012, s.5). İcat ve yeniliklerin ticarileştirilmesi ile piyasada nihai ürün haline dönüştürülen teknoloji yeteneğinin göstergeleri bakımından patent önemli bir yere sahiptir. Şirketlerin teknolojik yenilik faaliyetlerinde girdi olarak Ar-Ge çalışmaları görülmekte iken, bu çalışmaların sonucunda meydana gelen çıktılar ise patent sayısı olarak ifade edilmektedir (Salur, 2019, s.156).

Ar-Ge: Ar-Ge kavram itibariyle yenilik, buluş, ürün geliştirme, süreç iyileştirme ile birlikte mevcut işi genişletme, yenileme, ortaya koyma potansiyeline sahip ve bu süreçlerde teknolojiyle ilgili her türlü faaliyeti kapsamaktadır (Yaylalı, Akan, Işık ve 2010, s.14). Bu bağlamda Ar-Ge harcamaları ekonomiler açısından bilim ve teknolojiadaki gelişmeleri ana teşvik eden unsur olarak yer almaktadır (Bozkurt, 2015, s.189). Ülke ekonomisinin iç dinamikleriyle oluşturduğu teknoloji alanındaki yenilikler bilgi üretiminin ana kaynağı olarak sayılmaktadır. Bir ülkenin Ar-Ge düzeyi bilgi ekonomisi konusunda ne kadar ilerleme gösterdiğini ortaya koymaktadır (Ünal ve Seçilmiş, 2013). Aynı zamanda Ar-Ge faaliyetlerinin somut çıktısı olarak kabul edilen yenilik; şirketlerin performansı, başarısı ve rekabet gücü açısından büyük öneme sahiptir (Van Aucken, Madrid-Guajarro ve Garcia-Perez-De-Lema, 2008, s.51). Gelişmekte olan bir ülkenin yenilik stratejilerinin temel unsuru, büyüyen küresel bilgi tabanından yararlanmanın en iyi yollarını bulmak ve yerel Ar-Ge kapasitesini nerede ve nasıl kullanacağına karar vermektir.

Eğitim Düzeyi

Bilgi ekonomisinin en önemli göstergelerinden biri olan eğitim, teknolojiyi ve yeniliği gerek üreten gerekse geliştiren insan gücünün oluşturulmasında önemli bir paya sahiptir (Kaynak, 2008, s. 91). Gelişmiş ekonomiler incelendiğinde emek yoğun işgücü günümüzde giderek yerini bilgi yoğun şekilde çalışan emeğe bırakmaktadır. Toplumlardaki artan istihdamı ihtiyacı karşılayabilmek için bilgi ve teknoloji üretimine yatkın Ar-Ge çalışmalarına yönelik yetenekli insan modeli tercih edilmektedir (Türkiye Bilişim Vakfı [TBV], 1996, s. 10). Yüksek teknolojiye gereksinim duyan savunma sanayi, ilaç sanayi, uzay teknolojisi ile elektrik-elektronik ürünlerin üretildiği yüksek bilgi birikimi gerektiren alanlarda lisans ve lisansüstü eğitimi bulunan nitelikli iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır (Salur, 2019, s.154). Aynı zamanda işletmelerin Ar-Ge faaliyetlerinde çalıştırdıkları araştırmacı sayısı da şirketlerin performansını, verimliliğini ve rekabet gücünü yükseltmede önemli bir etkiye sahiptir (Kaynak, 2011 s.54).

Bilişim Altyapısı

Bilgi ekonomisi göstergeleri açısından değinilmesi gereken bir diğer unsur ise bilgi ve iletişim teknolojisi kavramıdır. Verilerin belirli işlem sürecinden geçirildikten sonra yeni bilgiler üretilmesi, elektronik ortamda kaydedilmesi, saklanması ve taşınmasını sağlayan kavramdır. Bilgi ekonomisinin meydana geliş sürecinde bilginin dolaşımı, kullanımı, erişimi ve saklanması için bilgi ve iletişim alt yapısının oluşturulması oldukça önemlidir (Yaylalı vd., 2010, s.10).

Bu altyapı sadece yüksek teknolojiye sahip internet ve telefon kullanımı değil aynı zamanda bilginin kullanılması, saklanması ve yayılması için kullanılan televizyon, radyo ve sabit telefon gibi telekomünikasyon hizmetlerini de kapsamaktadır (Özkan ve Çelik, 2018, s.4). Günümüzde bilgi ekonomisinin gelişmesiyle birlikte bir mal veya hizmet satın almak, ortak ürün çıkartma, para transferleri, sözleşme ve ihaleler gibi ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı internet aracılığıyla gerçekleşmektedir (Gürdal, 2004, s.54). Bilişim teknolojilerinin yoğun olarak kullanıldığı toplumlarda üretimde artış, işleyme kolaylık, ekonomik çıktı ve ihracat gelirlerinde yükseliş yaşanmaktadır (Uçkan, 2006, s.30).

Literatür Taraması

İllerin gelişme stratejilerinin oluşturulmasında öncelikle ekonomik ve sosyal durumlarının tespit edilmesi ve potansiyellerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Türkiye’de bölgeler, iller ve ilçeler arasında sosyal, kültürel ve ekonomik gelişme süreçlerinde farklılıklar görülmektedir. Bu sebeple söz konusu iller ve ilçeler arasında sosyo-ekonomik farklılıklar söz konusu olmuştur (Kılıç, Saraçlı ve Kolukısaoğlu, 2011, s.58). Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması amacıyla oluşturulacak politikaların hazırlanmasında, bölgelerin gelişmişlik düzeylerinin sosyokültürel ve ekonomik değişkenler yardımıyla ölçülmesi önem taşımaktadır (Kart ve Keser, 2019, s.27). Türkiye’deki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Literatür incelendiğinde genellikle çalışmaların illerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Dinçer vd. (2003), Türkiye’de 81 il için sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyelerinin tespit edilmesi amacıyla yaptıkları çalışmada; Dinçer (1996) tarafından yapılan çalışma ile aynı değişkenleri kullanarak iki dönem arasındaki değişimleri ortaya koymuşlardır. Yıllar itibariyle sıralamada üst seviyelere atlayan iller, konumu değişmeyen iller ve sırası gerileyen iller belirtilerek bu durumların olası sebepleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Şen vd. (2006), Türkiye’deki illerin gelişmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla faktör analizi ve temel bileşenler analizi kullanarak yaptıkları çalışmada, il sonuçlarını sıralayarak gelişmişlik sıralamasına ulaşmıştır. Elde edilen sonuçlara göre en gelişmiş il İstanbul iken en az gelişmiş il Bilecik olarak elde edilmiştir. Çalışma sonucunda ilk sıralarda yer alan illerin batıda; son sıralarda yer alan illerin ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunduğu belirtilmiştir.

Gül ve Çevik'in (2015), Türkiye'de illerin gelişmişlik düzeyini ölçmek amacıyla oluşturdukları endeks sonucuna göre ilk üç il İstanbul, Ankara ve İzmir olurken, Bitlis, Muş ve Hakkâri ise endeksin son üç sırada yer almıştır.

Çakın ve Özdemir (2015), Ar-Ge ve inovasyon göstergelerini kullanarak TOPSIS yöntemi ile inovasyon performansını değerlendirdikleri çalışmada, Düzey 1'de yer alan 12 bölgenin performanslarını sıralamışlardır. En yüksek performansa sahip bölgeler sırasıyla İstanbul Bölgesi, Doğu Marmara Bölgesi ve Ege Bölgesi olarak bulunmuştur. En düşük performansa sahip bölgeler ise Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Batı Karadeniz bölgeleri olarak bulunmuştur.

Özpinar ve Koyuncu (2016), eğitim, sağlık ve gelir bileşenlerini içeren insani gelişme endeksinin il bazında sıraladığı çalışmasında, alt endeks sıralamasına göre eğitimde Eskişehir ve Isparta'nın; sağlıkta Tunceli ve Mardin'in; gelir seviyesinde Yalova ve Kocaeli'nin ilk iki sırada yer aldığını göstermişlerdir. İnsani gelişme endeksi sıralamasında ise ilk üç il Eskişehir, Yalova ve Bolu olarak tespit edilmiştir. Aynı şekilde eğitim, sağlık ve gelir bileşenleri ile illerin insani gelişme endeksi hesaplamayı amaçlayan Güler vd. (2016), yaptıkları analizler sonucunda; eğitimde Eskişehir ve Ankara, sağlıkta Tunceli ve Mardin, gelir endeksinde Kocaeli ve İstanbul, genel insani gelişme endeksi hesaplamasında ise ilk iki ili Ankara ve İzmir olarak belirtmişlerdir.

SEGE (2017), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması-2017 Araştırmasında, il ve Düzey-2 bölgelerinin SEGE endeks değerleri ve sıralamaları elde edilmiştir. Genel endeks değerlerinin yanı sıra eğitim, sağlık, demografi, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, istihdam, mali erişilebilirlik ve yaşam kalitesi başlıklarında illerin sıralamaları oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, rekabetçi ve yenilikçi iller sıralamasında ilk üç sırayı İstanbul, Ankara ve İzmir illeri alırken, Şırnak, Muş ve Ağrı son üç il olarak bulunmuştur.

Dilek ve Al (2016), Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM) tarafından illerin rekabet endeksinin sekiz alt endeks ile hesaplanmıştır. Sekiz alt endeksin birleşiminden oluşan bileşik rekabetçilik endeks değerlerinde 2008 ve 2014 yıllarında ilk on il açısından sıralamada anlamlı bir değişiklik olmadığını belirtmişlerdir. İnsan sermayesi endeksinde ilk üç il Ankara, Tunceli ve Eskişehir olurken; yaratıcı sermaye endeksinde Ankara, İstanbul ve Eskişehir ilk üç il olarak bulunmuştur.

URAK (2018), iller arası rekabet endeksi hesaplamalarında, Türkiye'de illerin rekabetçiliğinin yenilenebilir şekilde ölçülmesini amaçlamıştır. Yenilikçilik,

beşerî sermaye, yaşanabilirlik, üretim ve ticaret alt endekslerinden oluşan çalışmada önceki yıllara ait değerler ile karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. 2016-2017 yıllarına ait değerlere göre, beşerî sermaye alt endeksinde ilk üç il Ankara, İstanbul ve Kırşehir; yenilikçilik alt endeksinde ilk üç il İstanbul, Ankara ve İzmir; yaşanabilirlik alt endeksine göre ilk üç il ise İstanbul, Ankara ve Trabzon olarak belirtilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Şehir Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan İller Arası Rekabet Endeksi’ne (2020) göre; 2018-2019 yılları için, yükseköğretim endeksinde ilk beş il İstanbul, Ankara, Eskişehir, İzmir ve Isparta’dır. Teknolojik altyapı endeksinde ilk beş il İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa olarak gösterilmiştir. İnovasyon endeksi sıralamasında ilk beş il İstanbul, Ankara, Bursa, Kocaeli ve İzmir’dir, Eğitim endeksinde ise; Denizli, Edirne, Ankara, Nevşehir ve Amasya ilk beş il olarak tespit edilmiştir.

Belgin ve Apaydın Avşar (2019), Türkiye’de illerin Ar-Ge ve yenilik performanslarını ölçmek amacıyla Gri İlişkisel Analiz Yöntemini kullanarak illeri performans puanlarına göre sıralamışlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre ilk üç il sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir olarak bulunurken, son üç il Iğdır, Bayburt ve Ardahan olarak tespit edilmiştir.

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte bilgi toplumu ve bilgi ekonomisi kavramları gündeme gelmiştir. Yukarıda belirtilen çalışmalardan da görüldüğü üzere illerin genellikle ekonomik durumlarının tespitine yönelik çalışmalar çoğunluktadır. Bazı çalışmalarda yenilikçilik alt endeksleri oluşturulsa da illerin bilgi ekonomisi açısından mevcut durumlarını gösteren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bilgi ekonomisi endeksi oluşturulmaya çalışılan bu çalışmada literatür taramasında elde edilen kriterlerin bazıları eklenerek illerin ekonomik ve yenilikçilik durumları dahil edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada diğerlerinden farklı olarak bilgi ekonomisi değişkenleri kullanılarak Türkiye’deki 81 il için endeks oluşturulacak ve sıralama yapılacaktır.

TOPSIS Yöntemi

Entropi ağırlık yönteminin uygulama adımları (Çakır ve Perçin, 2013, s.77-95; Li vd., 2011, s.2085-2091; Perçin ve Sönmez, 2017, s.570-571; Wu vd., 2011, s.5162-5165)’de detaylı gösterilmiştir. Buna göre, öncelikle çok kriterli bir karar probleminde m tane alternatif ve n tane kriter olduğunda karar matrisi düzenlenmektedir. Standardize işlemleri yapılır ve karar verme problemlerinde kriterler fayda ve maliyet olmak üzere farklı şekillerde standardize edilebilir. Tüm kriterlerin Entropi değerlerinin hesaplanmasının ardından kriterlerin Entropi

ağırlığı hesaplanmaktadır. Entropi ağırlığı yararlı bilginin derecesini gösterdiğinden daha büyük Entropi ağırlığına sahip kriterin karar verme ve değerlendirme açısından daha önemli olduğu sonucuna varılmaktadır.

Karar verme sürecinde yararlanılan yöntemlerden biri olan TOPSIS yöntemi, ilk defa 1981 yılında Hwang ve K. Yoon tarafından ortaya konmuş ancak 1992 yılında Chen ve Hwang tarafından yöntem geliştirilmiştir. Yöntemin amacı geliştirilen alternatiflerin tercih sıralamasını belirlemek ve seçilen alternatifin optimum sonuca en yakın, negatif optimum sonuca ise en uzak olmasıdır (Alpaykut, 2017, s.379; Hwang ve Yoon, 1981; Wang ve Lee, 2009, s.8981). Yöntemin uygulanabilmesi için en az iki alternatifin olması gerekmektedir.

TOPSIS yöntem ile tüm alternatiflerin pozitif ve negatif optimum sonuca olan uzaklıkları hesaplanmaktadır. Pozitif ideal çözüme en yakın ve negatif optimum sonuca ise en uzak mesafede olan seçenek en iyi alternatif olarak kabul edilmektedir (Cheng, Chan ve Huang, 2002, s.983). Bu yöntem karmaşık algoritmalar ve matematiksel modeller içermemesi ve değerlendirme kriterlerinin ağırlıklandırılmasını mümkün kılması gibi üstünlüklerinden ötürü literatürde sıkça yararlanılan yöntemlerdendir (Çakır ve Perçin, 2013, s.79).

Amaçların tespiti ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesinden sonra TOPSIS yönteminin aşamaları aşağıda verilmiştir (Hwang ve Yoon, 1981, s.128; Özbek, 2017, s.72; Yoon and Hwang, 1995, s.39-41).

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması

Karar matrisinde, alternatifler ($a_1 \dots a_n$) altalta sıralanarak karşılardaki her bir kriterin benzerlerine göre gösterdikleri özellikler aktarılır (Yurdakul ve İç, 2003, s.11-12). Karar matrisi aşağıdaki gibi yer almaktadır:

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

A_{ij} matrisinde m karar noktası sayısını, n değerlendirme faktörü sayısını göstermektedir.

Adım 2: Karar matrisinin normalize edilmesi

Karar matrisindeki kriterlere ilişkin puan veya özelliklerin kareleri toplamının karekökü alınarak matris normalleştirilir (Yurdakul ve İç, 2003, s.11-12). Normalleştirme sürecinde aşağıdaki eşitlikten yararlanılmaktadır. Normalleştirme işlemi neticesinde aşağıdaki eşitlikte yer alan R matrisine ulaşılmaktadır.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

$$i=1, 2, \dots, n \quad j=1, 2, \dots, k$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 3: Ağırlıklandırılmış normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulması
Değerlendirme faktörlerine ait ağırlık değerleri (w_i) belirlendikten sonra R matrisinin bütün sütunlarındaki elemanlar, ilgili w_i değeri ile çarpılarak V matrisi şekillendirilir. V matrisi aşağıdaki gibidir:

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 4: Pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözümün belirlenmesi
Pozitif ideal çözüm setinin oluşturulabilmesi için V matrisindeki sütun değerlerinin en büyükleri seçilir. Negatif ideal çözüm seti ise, V matrisindeki sütun değerlerinin en küçükleri belirlenerek hazırlanır (Shyjith, Ilangkumaran ve Kumanan, 2008, s.381). İdeal sonuçlar altta yer alan eşitlikler kullanılarak hesaplanabilmektedir.

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\}$$

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\}$$

Her iki formülde de j maksimizasyon, J' ise minimizasyon değerini belirtmektedir (Monjezi, Dehghani, Singh, Sayadi ve Gholinejad, 2010, s.3).

Adım 5: Ayrım Ölçülerinin Hesaplanması

TOPSIS yönteminde her bir karar noktasına ait değerlendirme faktör değerinin ideal ve negatif ideal çözüm setinden sapmaları bulunur. Elde edilen karar noktalarına ait sapma değerleri ise Pozitif İdeal Ayrım (S_i^*) ve Negatif İdeal Ayrım (S_i^-) ölçüsü şeklinde isimlendirilmektedir.

Her alternatifin pozitif ideal çözüme olan mesafesi aşağıdaki gibi belirlenir:

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

Alternatiflerin negatif ideal çözüme olan mesafelerde de aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Burada hesaplanacak S_i^* ve S_i^- sayısı karar noktası sayısı kadar olacaktır.

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Tüm karar noktalarının ideal çözüme göreli yakınlığının (C_i^*) hesaplanmasında ideal ve negatif ideal ayırım ölçülerinden faydalanılmaktadır. İdeal çözüme ilişkin yakınlık değerinin hesaplanması aşağıda gösterilmiştir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

Burada C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer alır ve $C_i^* = 1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^* = 0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını göstermektedir.

Adım 7: C_i^* değerlerinin karşılaştırılması ve alternatiflerin sıralanmasının belirlenmesi

Alternatifler C_i^* değerlerine göre sıralanırlar. Maksimum C_i^* değeri seçilir. Böylece Alternatiflerin nihai sıralaması elde edilir.

Literatür incelendiğinde TOPSIS yönteminin kullanıldığı birçok çalışmaya rastlanmıştır. Yurdakul ve İç (2003), Türk otomotiv firmalarının performans ölçümü yaptıkları çalışmada; Eleren ve Karagül (2008), Türkiye ekonomisinin performans değerlendirmesini yaptıkları çalışmada; Dumanoglu ve Ergül (2010) İMKB’de işlem gören teknoloji şirketlerinin mali performans ölçümünde; Demireli (2010), Türkiye’deki kamu bankaları üzerine bir değerlendirme yaptığı çalışmada; Yayar ve Baykara (2012), katılım bankalarının etkinliği ve verimliliğini inceledikleri çalışmada; Uygurtürk ve Korkmaz (2012), finansal performans incelemesinde; Öztürkoğlu ve Türker (2013), paydaş ilişkilerini inceledikleri çalışmada; Ömürbek ve Kınay (2013), havayolu taşımacılığı sektöründe finansal performans değerlendirmesinde; Karaatlı vd. (2015), yaşanabilir illerin sıralanmasını oluşturdukları çalışmada; Orçun ve Eren (2017), finansal performans değerlendirmesinde; Işık (2019), finansal performans ile pay

senedi getirileri arasındaki ilişkinin incelenmesinde TOPSIS yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye illeri için TOPSIS yöntemi kullanılarak bilgi ekonomisi indeksi sıralaması yapan çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de 81 İl İçin Bilgi Ekonomisi İndeksi Sıralaması

Ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişmelerinde sahip oldukları bilginin niteliği ve niceliğinin önemi büyüktür. Günümüzün iktisadi ve sosyal açıdan gelişmiş toplumları “Bilgi Toplumu”, bu toplumların sahip oldukları ekonomik anlayış ise “Bilgi Temelli Ekonomiler” olarak adlandırılmaktadır. Bilgi temelli ekonomiler için; bilginin kullanılması ve yayılmasını teşvik eden ekonomik ve kurumsal model, büyüyen küresel bilgi stokundan beslenebilen yenilik sistemi, bilgiyi yaratabilen ve kullanan eğitilmiş nüfus, etkili iletişime olanak sağlayan enformasyon altyapısı temel alınmaktadır (Yumuşak ve Bilen, 2010, s.101). Bilgi ekonomisi, beşerî sermaye temelli bir yapıya sahip olması sebebiyle, çalışanların okuryazarlık ve okuryazarlıkla mücadele durumu, kırsal alanda yaşayan kesimin eğitim durumu, yükseköğretim veya fakülte mezunu ve işsizlik seviyesi gibi değişkenler etkilemektedir (OECD, 2011, s.115). European Bank (2019) bilgi ekonomi endeksi dört temel sütundan oluşmaktadır. Bunlar; endüstriyel yenilik (ticarete açık ekonomiler, işgücü hareketliliği, yatırım, iş çevresi ve hükümet), yenilik becerileri (eğitim seviyesi, uzmanlaşmış kişi sayısı), yenilik sistemleri (yenilik sistemi içinde girdiler, çıktılar, bağlantılar, patent ve bilimsel yayın sayısı) ve bilgi iletişim teknolojileridir (bilgi iletişim teknoloji altyapısı, geniş bant hızı ve aralığı). Dolayısıyla bilgi ekonomisi indeksi, ülkelerin bilgi altyapısı, ekonomik teşvikler, eğitim-öğretim, kurumsal rejim ve yenilik alanlarındaki performanslarına dayanan bir indekstir. Bir ülkenin bilgi ekonomisi açısından konumu belirlenirken, Ar-Ge faaliyetleri ve Ar-Ge harcamalarının büyüklüğü ile finansmanı, bilimsel yayın sayısı, patent başvuru sayıları, bilim ve teknoloji açısından insan kaynağı büyüklüğü, bilgi elde etmeye yönelik yatırımlar (üniversiteler ve Ar-Ge harcamalarına yönelik yatırımlar) ile bilgi iletişim teknolojileri sektöründeki gelişmeler etkili olmaktadır (Sayar Özkan ve Alancioğlu, 2017, s.5-6).

Türkiye’deki illeri bilgi ekonomisi indeksine göre sıralamak amacıyla yapılan bu çalışmada karar seçenekleri olarak kullanılacak değişkenler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan değişkenler

Geniş Bant İnternet Abone Sayısı
Patent başvuru sayısı
Akademisyen sayısı
Okuryazarlık durumuna göre nüfus
Yükseköğretim veya fakülte mezunu
Lisansüstü mezunu
Kişi başına GSYH (TL)

Bu çalışmada ölçütlerin ağırlıklarını belirlemek amacıyla Entropi Ağırlık tekniği kullanılmıştır. Entropi Ağırlık tekniğinden nitel ve nicel faktörleri birlikte değerlendirmesinden ötürü yararlanılmaktadır. Entropi Ağırlık tekniği, kriterlerin önem düzeylerinin belirlenmesinde kullanılmaktadır. Entropi Ağırlık tekniği, karar vericilerin subjektif kararlarına dayanarak ağırlıkların hesaplandığı Delphi ve AHP gibi yöntemlerden ayrı olarak, mevcut verilerden yararlanarak hesaplama yapan objektif bir ağırlık belirleme yöntemidir (Çakır ve Perçin, 2013, s. 79). Değişkenler ait Entropi ağırlıkları Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Değişkenlerin Entropi ile Belirlenen Ağırlıkları

Değişkenler	Ağırlık
Geniş Bant İnternet Abone Sayısı	0.027094925
Patent başvuru sayısı	0.560490565
Akademisyen sayısı	0.152351826
Okuryazarlık durumuna göre nüfus	0.020241522
Yükseköğretim veya fakülte mezunu	0.065169109
Lisansüstü mezunu	0.106859502
Kişi başına GSYH (TL)	0.067792552

Tablo 3'de TOPSIS yöntemi ile hesaplanan C_i^* ideal çözüme yakınlık değerlerine göre illerin bilgi ekonomisi performans sıralaması gösterilmiştir.

Tablo 3. İllerin bilgi ekonomisi indeksi sıralamaları

İL	SIRA	İNDEKS (C_i^*)	İL	SIRA	İNDEKS (C_i^*)
İstanbul	1	0.91003054	Uşak	42	0.134245184
Ankara	2	0.759885252	Zonguldak	43	0.133881673
Manisa	3	0.712476685	Bolu	44	0.129135442
Kocaeli	4	0.677103873	Malatya	45	0.129082073
Bursa	5	0.642187872	Bayburt	46	0.12800268
Sakarya	6	0.624477333	Burdur	47	0.122188428
Eskişehir	7	0.484373697	Amasya	48	0.120160742
Tekirdağ	8	0.397793522	Muğla	49	0.119688914
Konya	9	0.379859033	Siirt	50	0.119473453
Gaziantep	10	0.311051912	Sinop	51	0.11777998
İzmir	11	0.309488723	Sivas	52	0.115016743
Kayseri	12	0.30323339	Nevşehir	53	0.114488204
Bilecik	13	0.267166931	Kırşehir	54	0.110281434
Isparta	14	0.256957117	Niğde	55	0.109220706
Artvin	15	0.243483128	Erzincan	56	0.104875777

Düzce	16	0.23088163	Kırklareli	57	0.102740926
Denizli	17	0.225017723	Kilis	58	0.100534699
Erzurum	18	0.224020578	Şanlıurfa	59	0.100197124
Mersin	19	0.22024607	İğdır	60	0.099107478
Kırıkkale	20	0.196189099	Giresun	61	0.097857526
Tunceli	21	0.195843711	Karaman	62	0.097370814
Bartın	22	0.191558507	Şırnak	63	0.08962561
Antalya	23	0.189708726	Kars	64	0.087374108
Trabzon	24	0.18056371	Tokat	65	0.077721831
Kütahya	25	0.179006391	Ardahan	66	0.077292539
Rize	26	0.173695678	Osmaniye	67	0.076801777
Samsun	27	0.172906039	Çankırı	68	0.075778708
Aksaray	28	0.169792535	Ordu	69	0.068796927
Yalova	29	0.16871392	Hatay	70	0.066510524
Adana	30	0.16409208	Yozgat	71	0.066087014
Karabük	31	0.163520774	Van	72	0.059844885
Elâzığ	32	0.160873627	Bingöl	73	0.055742961
Çanakkale	33	0.155124225	Adıyaman	74	0.054997803
Balıkesir	34	0.150416276	Diyarbakır	75	0.049595961
Kastamonu	35	0.150387184	Bitlis	76	0.049370906
Edirne	36	0.149960832	Batman	77	0.037020038
Gümüşhane	37	0.14567069	Muş	78	0.032625907
Aydın	38	0.142107312	Hakkâri	79	0.030136478
Kahramanmaraş	39	0.141113676	Mardin	80	0.026969836
Çorum	40	0.139321162	Ağrı	81	0.0214991
Afyonkarahisar	41	0.139298826			

Tablo 3’de görüldüğü üzere, C_i^* değerleri sıralandığında Türkiye’de bilgi ekonomisi performansı en yüksek olan iller sırasıyla İstanbul, Ankara ve Manisa olarak bulunurken, bilgi ekonomisi performansında geride kalan son üç il sırasıyla Hakkâri, Mardin ve Ağrı olarak tespit edilmiştir.

Şekil 1. İllere Ait Bilgi Ekonomisi Sıralamasının Haritalandırılması

Şekil 1' de Türkiye' de illerin bilgi ekonomisi sıralamasının görselleştirilmesi yer almaktadır. İllerin aldığı değerlere bakıldığında 0 – 1 arasında olduğu görülmektedir. İndeks değerinin 0'dan 1'e doğru yükselmesi neticesinde kentin indeks konumu da yükselmektedir. Haritada illerin değerleri yükseldikçe renkleri koyulaşmakta, sıralamadaki değerleri düşünce ise renkleri açılmaktadır. Harita incelendiğinde çoğunlukla Ankara'nın batısında kalan illerin bilgi ekonomisi indeksi sıralamasında daha üst sıralarda yer aldığı gözükmektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan 14 ilden Erzurum haricindeki iller indeks değeri olarak 0 – 0.2 arasındadır. Güney Doğu Anadolu Bölgesi illeri arasında da Gaziantep haricindekiler 0 – 0.2 değerlerini taşımaktadır. Tablo 3'de de yer aldığı üzere sıralamanın en altında yer alan 10 ilden 5'i Güney Doğu Anadolu Bölgesi, 5'i de Doğu Anadolu Bölgesi illeridir. Sıralamanın en üstünde yer alan 10 ilden ise 5'i Marmara Bölgesinde bulunmaktadır. Şekil 1'de Marmara Bölgesi illerinin renkleri de bu durumu yansıtmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Günümüz dünyasında kentler; ülkeler, firmalar ve vatandaşlar açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle 1980'lerden itibaren üretim süreçlerinde görülen değişimler, yerelin önemini artırırken kentler de bu durumdan nasiplenmiştir. Aynı süreç bilgi kavramının da giderek gündemde daha fazla yer etmesine yol açmıştır. Bilgi, bir şehir içinde bilgi yoğun faaliyetleri ve ağları teşvik etme, geliştirme ve muhafaza etme olarak ifade edilebilir. Bilgi ekonomisinde meydana gelen gelişmeler neticesinde kentlerin gelişmişlik düzeyleri de değişmektedir. Bu bağlamda il sıralamaları, aynı ülke sınırları içerisinde bulunan şehirlerin performansını da ölçmeye çalışmaktadır.

Bu ekseninde çalışmada ekonomik koşulların temelini oluşturan bilgi ekonomisinin Türkiye'de 81 il için sıralamasının yapılması amacıyla indeks oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak literatürde yer alan çalışmalar incelenerek, bilgi ekonomisi kriterleri için uygun değişkenler belirlenmiştir. Kriterlerin ağırlıkları, mevcut verileri kullanarak hesaplama yapan objektif bir ağırlık belirleme metodu olması sebebiyle entropi yöntemi ile hesaplanmıştır. Devamında bu kriter ağırlıkları kullanılarak TOPSIS yöntemi ile illerin bilgi indeksleri sıralanmıştır. TOPSIS yöntemi ile elde edilen sıralamaya göre bilgi ekonomisi indeksi bakımından ilk üç il İstanbul, Ankara ve Manisa olarak belirlenmiştir. Son üç il ise Hakkâri, Mardin ve Ağrı olarak tespit edilmiştir. Sıralamanın geneli incelendiğinde bilgi ekonomisi indeksi değerlerinin coğrafi olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu durum indeks sonuçlarında bölgesel yoğun-

laşmaların olduğunu göstermektedir. İstanbul ve Ankara’nın ilk sırada yer almasının sebebinin birçok firmanın ana faaliyet merkezlerinin bu illerde olması sebebiyle patent başvurularındaki artışın görülmesi ve bu illerde bulunan yüksek öğretim kurumu sayısının daha fazla olması nedeniyle bu iki ilin bilgi ekonomisi indekslerinin daha ön sıralarda olduğu düşünülebilir. Ancak sıralamaya bakıldığında büyükşehirler arasında olan birçok ilin daha alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, ağırlıklandırma yönteminde patent başvurularının ağırlığı diğer değişkenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Bu durum illerin bilgi indeksi sıralamasında daha üst sıralara taşınması için; Ar-Ge faaliyetlerine ve patentli ürün sayılarının artırılmasına yönelik teşviklerde bulunmaya önem vermeleri gerektiği düşünülmektedir. Akademisyen sayıları ve lisansüstü öğrenci sayıları da illerin bilgi ekonomisi indeksini etkilemektedir. Tablo 3’ te verilen listede illerin üst basamaklar ilerlemek için bu değişkenlere önem vermesi gerektiği düşünülmektedir. Türkiye’de bu yöntem ile iller için bilgi ekonomisi sıralaması yapan önceki çalışmalara rastlanmadığından bulgular üzerinde karşılaştırma yapılamamaktadır. Çalışmanın bu yönüyle sonraki çalışmalara yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

Nihai olarak, Türkiye’deki illere yönelik gerçekleştirilen bilgi ekonomisi indeksi; politikacılar, şehir ve bölge yöneticileri, işletmeler ve gazetecilerin durum tespiti yapabilmeleri adına önemli bir araç olarak görülebilir. İl sıralamaları, küreselleşme ve kentleşmenin kentsel alanlar üzerine olan etkisinin politikacılar ve işletmeler açısından anlaşılabilmesi bakımından da dikkat çekmektedir. Diğer yandan kent ekonomilerinin gelişebilmek için, bilgi yoğun sürece entegre olmaya çok daha fazla ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu noktada da özel sektör ve üniversiteler gibi paydaşlara önemli görevler düşmektedir.

Extended Abstract

Creating Knowledge Economy Index Ranking for 81 Provinces in Turkey: An Application with TOPSIS, One of the Multivariate Decision Making Methods

*

Süha Çelikkaya
ORCID: 0000-0002-4104-1680

Vahap Karaçadır
ORCID: 0000-0002-0089-2112

Zeynep Ezanoğlu
ORCID: 0000-0002-4601-7567

Since the 1980s, with the development of technology and globalization, the production structure has become more and more efficient and reflects on economic activities. As the importance of human capital increases day by day, technological ability, which is called the ability to produce and use information, has become one of the important determinants of economic growth and international competition. The system based on economic values created by the production, use, dissemination, and interaction of information on global networks is called information economy. The knowledge economy, which forms the basic axis of today's economic conditions, becomes widespread all over the world with the use of technology and becomes a tool of economic, social and cultural development. In terms of countries, the production and use of knowledge is the basis of the economic development process. Societies that make effective use of information ensure their economic development by becoming an information economy. When we look at the basic characteristics of the information economy, information is important and low-cost, communication technologies improve and innovation follow-up is easier thanks to the Internet, emphasis on human capital in the institutional context, and security problems are identified depending on economic, political and cultural issues. Innovation, education, information and communication technologies, which have an important role in drawing the general framework of the information society in economic and institutional terms, are accepted as the building blocks of the knowledge economy by the World Bank. For knowledge-based economies; The economic and institutional model that encourages the use and dissemination of knowledge,

the innovation system that can feed from the growing global information stock, the educated population that can create and use information, and the information infrastructure that enables effective communication are taken as the basis.

In building the development strategies of the provinces, first of all, it is necessary to determine their economic and social situations and to reveal their potential. As a result of the developments in the knowledge economy, the development levels of the cities also change. In this context, it is tried to measure the performances of the cities within the same country borders with the provincial rankings. Differences in the social, cultural and economic development processes across the regions, provinces and districts of Turkey are observed. Several studies have been conducted to determine their level of socio-economic development of provinces in Turkey. When the literature is examined, it is seen that the studies generally focus on the economic development levels of the provinces. Although innovativeness sub-indices are created in some studies, no study showing the current situation of the provinces in terms of knowledge economy has been found. Unlike others in this study, the index for the 81 provinces in Turkey will be created using different variables as the knowledge economy and ranking will be done.

This study, prepared in order to rank the provinces in Turkey in the knowledge economy index is based on "Knowledge Economy Index" criteria developed by the World Bank. For this purpose, Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS) method was used. Entropy Weighting method was used to determine the weights of the variables required for the TOPSIS method. When the literature is examined, many studies using the TOPSIS method have been found. However, Turkey did not find studies that rank the knowledge economy index using TOPSIS method for the provinces. This aspect of the study is thought to contribute to the literature.

As the decision options in this study; The variables of number of broadband internet subscribers, number of patent applications, number of academicians, population according to literacy status, college or faculty graduates, postgraduate graduates, GDP per capita were used. According to the analysis results; Provinces with the highest performance in the knowledge economy in Turkey were found respectively, as İstanbul, Ankara and Manisa, knowledge economy performance in the last three remaining provinces have been identified as Hakkari, Mardin and Agra. When the overall ranking is examined, it is seen that the values of the knowledge economy index differ geographically. This situation shows that there are regional concentrations in the index results. It can be thought that the reason why İstanbul and Ankara are in the first place is the

increase in patent applications due to the fact that many companies' main centers of activity are in these provinces and the number of higher education institutions in these provinces can be considered to be at the top of the information economy indexes of these two provinces. According to the findings, the weight of patent applications in weighting method was found to be higher than other variables. In order to move the provinces higher in the information index ranking; It is thought that they should give importance to R&D activities and incentives to increase the number of patented products. The number of academicians and the number of postgraduate students also affect the knowledge economy index of the provinces.

Since the studies are not found in this method ranking the provinces of Turkey, comparison cannot be made on findings from previous studies. This aspect of the study is thought to be a guide for future studies. As a result, the knowledge economy index for the provinces of Turkey is seen as an important tool for politicians, city and regional administrators, businesses and journalists to conduct due diligence. The city rankings also draw attention in terms of understanding the effect of globalization and urbanization on urban areas in terms of politicians and businesses.

Kaynakça/References

- Alpaykut, S. (2017). Türkiye'de illerin yaşam memnuniyetinin temel bileşkenler analizi ve topsis yöntemiyle ölçümü üzerine bir inceleme. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 29(4), 367-395.
- Ataklı Yavuz, R. (2017). Bilgi ekonomisinde kentlerin yeri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(29), 265-282.
- Bashir, M. (2013). Knowledge Economy Index (KEI) 2012 rankings for Islamic Countries and Assessment of kei indicators for Pakistan. *International Journal of Academic Research in Economics and Management Sciences*, 2(6), 1-43.
- Belgin, Ö. ve Avşar, B. A. (2019). Türkiye'de bölgeler ve iller düzeyinde ar-ge ve yenilik performansının gri ilişkisel analiz yöntemi ile ölçülmesi. *Verimlilik Dergisi*, 2, 27-48.
- Bozkurt, C. (2015). R&D Expenditures and economic growth relationship in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(1), 188-198.
- Chen, D. H. C. ve Dahlman, C. J. (2005). *The knowledge economy, the kam methodology and world bank operations*. Washington DC: The World Bank, 9-33.
- Cheng, S., Chan, C. W. ve Huang, G. H. (2002). Using multiple criteria decision analysis for supporting decisions of solid waste management. *Journal of Environment Science Health*, 37(6), 975-990.
- Coppel, J. (2000). *E-Commerce:Impacts and policy challenges*. OECD Economic Department Working Papers, No:252, ECO/WKP, 2000/25.

- Çakın, E. ve Özdemir, A. (2015). Bölgesel gelişmişlikte ar-ge ve inovasyonun rolü: DEMATEL tabanlı analitik ağ süreci (danp) ve topsis yöntemleri ile bölgelerarası bir analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 115-144.
- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). AB ülkeleri'nde bütünleşik entropi ağırlık-topsis yöntemiyle ar-ge performansının ölçülmesi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 77-95.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Dilek, P. Y. ve Al, N. (2016). *Türkiye için bir rekabet endeksi*. İmak Ofset Basım Yayın Tic. ve San. Ltd. Şti, İstanbul.
- Diñçer, B. (1996). *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması*. DPT.
- Diñçer, B., Özaslan, M. ve Kvasoğlu, T. (2003). *İllerin ve bölgelerin gelişmişlik sıralaması araştırması*. DPT, Yayın No:2671, Ankara.
- Dulupçu, M. A. (2001). *Küresel rekabet gücü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dumanoglu, S. ve Ergül, N. (2010). İMKB'de işlem gören teknoloji şirketlerinin mali performans ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 48, 101-111.
- Ekizceleroğlu, C. (2011). Türkiye'de bilgi ekonomisi ve bilgi yoğun malların dış ticareti (1969-2009). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 30(1), 209-228.
- Eleren, A. ve Karagül, M. (2008). 1986-2006 Türkiye ekonomisinin performans değerlendirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 1-14.
- Emiroğlu, B. G. (2007). Türkiye ve Dünya'da bilgi toplumu ve ekonomisi: Süreçler ve değişimler. XII. "Türkiye'de İnternet" Konferansı, 333-337.
- European Bank. (2019). *Introducing the EBRD knowledge economy index*. European Bank for Reconstruction and Development. İngiltere.
- Gül, E. ve Çevik, B. (2015). 2013 verileriyle Türkiye'de illerin gelişmişlik düzeyi araştırması. *İktisadi Araştırma Raporu*. https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/ar_07_2015.pdf.
- Güler, F. E., Çağlar, A., Kangallı Uyar, S. G., Karadeniz, O. ve Yeşilyurt, M. E. (2016). *Türkiye'de illere göre insani gelişme endeksi*. Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi, Platform Notu:16/P-6.
- Gürdal, O. (2004). Bilgi ekonomisi ve/veya yeni ekonomi'nin reddettikleri. *Bilgi Dünyası*, 5(1), 48-73
- Hwang, C. L. ve Yoon, K. S. (1981). *Multiple attribute decision making: Methods and applications*. Berlin: Springer-Verlag.
- Işık, Ö. (2019). Entropi ve TOPSIS Yöntemleriyle Finansal Performans ile Pay Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kent Akademisi*, 12(1), 200-213.
- İstanbul Üniversitesi Şehir Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2020). <http://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=iller-arasi-rekabet-endeksi-2018-2019-raporu-aciklandi.pdf>.
- Karaatlı, M., Ömürbek, N., Budak, İ. ve Dağ, O. (2015). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile yaşanabilir illerin sıralanması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 215-228.

- Kart, R. B. ve Keser, İ. K. (2019). Türkiye'deki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve yerel seçim oy dağılımlarının karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 25-52.
- Kaynak, S. (2011). Avrupa Birliği yolunda bilim ve teknoloji bağlamında Türkiye'nin AB-27 ülkeleri karşısındaki mevcut durumu. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6(2), 151-159.
- Kevük, S. (2006). Bilgi ekonomisi. *Journal of Yasar University*, 1(4), 319-350.
- Kılıç, İ., Saraçlı, S. ve Kolukısaoğlu, S. (2011). Sosyo-ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler ile İncelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 4(2), 57-68.
- Li, X., Wang, K., Liu, Xin, J., Yang, H. ve Gao, C. (2011). Application of the entropy weight and topsis method in safety evaluation of coal mines. *Procedia Engineering*, 26, 2085 – 2091.
- Mansfield, E. (1972). Contribution of R&D to Economic Growth in The United States. *Science*, 175(4021), 477-486.
- Monjezi, M., Dehghani, H., Singh, T. N., Sayadi, A. R. ve Gholinejad, A. (2010). Application of TOPSIS Method for Selecting the Most Appropriate Blast Design. *Arabian Journal of Geosciences*, 5(1), 95-101.
- OECD. (2011). Competencies for the knowledge economy. Chapter 4. France: Paris.
- Oğuz, S. (2012). Bilgi ekonomisi ve kapitalizm: Eleştirel bir yaklaşım. XVII. *Türkiye'de İnternet Konferansı*, 79.
- Oktay, E. ve Kaynak, S. (2007). Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin bilgi ekonomisi girdi ve çıktı değişkenleri arasındaki kanonik ilişkinin araştırılması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 419-440.
- Orçun, Ç. ve Eren, B. S. (2017). TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XUTEK Üzerinde Bir Uygulama. *Journal of Accounting and Finance*, 75, 139-154.
- Ömürbek, V. ve Kınay, B. (2013). Havayolu taşımacılığı sektöründe topsis yöntemiyle finansal performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 343-363.
- Özbek, A. (2017). Türkiye Diyanet Vakfı'nın saw, copras ve topsis yöntemi ile performans değerlendirmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 66-84.
- Özkan, G. S. ve Çelik, H. (2018). Bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye için bir uygulama. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Özmen, İ. (1998). İlçelerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralaması ve gruplandırılmasına ilişkin bir çalışma. *Hazine Dergisi*, 11, 41-58.
- Özpinar, E. ve Koyuncu, E. (2016). *Türkiye'de insani gelişmişlik iller arasında nasıl farklılaşıyor? 81 il için insani gelişmişlik endeksi*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) N, 201625.
- Öztürköglü, Y. ve Türker, D. (2013). Application of TOPSIS to analyze stakeholder relations. *International Journal of Business and Social Research*, 3(5), 245-255.

- Perçin, S. ve Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik entropi ağırlık ve topsis yöntemleri kullanılarak Türk sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 565-582.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of political Economy*, 98(5), II, 71-102.
- Salur, S. (2019). Bilgi ekonomisi göstergeleri bakımından Türkiye’nin Avrupa ve Orta Asya ülkeleri arasındaki yeri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 137-166.
- Sayar Özkan, G. ve Alancioğlu, E. (2017). Bilgi ekonomisi indeksi performans göstergelerinin Türkiye açısından ar-ge harcamaları analizi. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(8), 1-12.
- Saygılı, Ş. (2003). *Bilgi ekonomisine geçiş sürecinde Türkiye ekonomisinin dünyadaki konumu*. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Stratejik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Yayın No. DPT, 2675.
- SEGE. (2017). https://www.bebka.org.tr/admin/datas/sayfas/89/sege-2017_1581687211.pdf.
- Shyjitth, K., Ilankumaran, M. ve Kumanan, S. (2008). Multi-criteria decision-making approach to evaluate optimum maintenance strategy in textile industry. *Journal of Quality in Maintenance Engineering*, 14(4), 375-386.
- Stokey, N. L. (1995). R&D and Economic Growth. *The Review of Economic Studies*, 62(3), 469-489.
- Şen, H., Çemrek, F. ve Özaydın, Ö. (2006). Türkiye’de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11, 155-171.
- Tbv. (1996). *Türkiye Bilişim Stratejileri Çalışma Raporu*, İstanbul.
- Türkiye Sanayicileri ve İş Adamları Derneği. (2001). *Avrupa Birliği yolunda bilgi toplumu ve e-Türkiye*, İstanbul: TÜSİAD.
- Uçkan, Ö. (2006). Bilgi politikası ve bilgi ekonomisi: Verimlilik, istihdam, büyüme ve kalkınma. *Bilgi Dünyası*, 7(1), 23-48.
- Urak (2018). http://www.urak.org/wp-content/uploads/2019/05/URAK_%C4%B0RE_2018-2.pdf.
- Uygurtürk, H. ve Korkmaz, T. (2012). Finansal performansın topsis çok kriterli karar verme yöntemi ile belirlenmesi: Ana metal sanayi işletmeleri üzerine bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 95-115.
- Ünal, T. ve Seçilmiş, N. (2013). Ar-ge göstergeleri açısından Türkiye ve gelişmiş ülkelerle kıyaslama. *İşletme ve İktisat Çalışma Dergisi*, 1(1), 12-25
- Van Auken, H., Madrid-Guijarro, A. ve Garcia-Perez-De-Lema D. (2008). Innovation and performance in Spanish Manufacturing SMEs. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 8(1), 36-56.
- Wang, T. C. ve Lee, H. D. (2009). Developing a fuzzy topsis approach based on subjective weights and objective weights. *Expert Systems with Applications*, 36(5), 8980-8985.
- Wu, Z., Sun, J., Liang, L. ve Zha, Y. (2011). Determination of weights for ultimate cross efficiency using shannon entropy, *Expert Systems With Applications*, 38(5), 5162-5165.

- Yayar, R. ve Baykara, H. V. (2012). TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama. *Business and Economics Resaerch Journal*, 3(4), 21-42.
- Yaylalı, M., Akan, Y. ve Işık, C., (2010). Türkiye'de Ar&Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki EşBütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 13-26.
- Yeloğlu, H. O. (2009). Bilgi ekonomisi değişkenlerine yönelik ilk izlenimler: Türkiye-OECD Ülkeleri Karşılaştırmaları (1995-1999). *Bilgi Dünyası*, 10(2), 245-260.
- Yoon, K. P. ve Hwang, C. L. (1995). *Multiple Attribute Decision Making: An Introduction* (104). Sage Publications.
- Yumuşak, İ. G. ve Bilen, M. (2010). Türkiye küresel ağa hazır mı? Bilgi ekonomisi indeksi, beşerî kalkınma indeksi ve ağa hazırlık indeksi göstergeleri üzerine bir değerlendirme. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 101-111.
- Yurdakul, M. ve İç, Y. T. (2003). Türk otomotiv firmalarının performans ölçümü ve analizine yönelik topsis yöntemini kullanan bir örnek çalışma. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-18

Bölgesel Çeşitlilik mi Uzmanlaşma mı? İllerin İmalat Sanayinde Çeşitlilik/Uzmanlaşma Düzeylerine Göre Sıralanması

*

Onur Sungur¹

ORCID: 0000-0001-6778-4370

Habibe Yaman²

ORCID: 0000-0002-9212-3264

Öz

Bölgelerin inovasyon-büyüme süreçlerindeki farklılıklar ve bölgesel çeşitlenmenin/uzmanlaşmanın ardında yatan nedenlerin incelenmesi, son zamanlarda bilim insanları ve politika belirleyicilerinin gündeminde. Bu konuda Bölge Bilimi literatüründe son yıllarda giderek artan ilgi oluşturan iki önemli ana kavram bulunmaktadır. Bunlar “bölgesel uzmanlaşma” ve “bölgesel çeşitlilik” kavramlarıdır. Her iki kavram da bölgelerin veya bölgede yer alan firmaların yenilikçilik, rekabet, büyüme performansı veya bölgelerin krizlere-resesyonlara karşı koyabilme yeteneği konusunda çeşitli çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de illerin imalat sanayi sektöründe çeşitlilik/uzmanlaşma düzeylerinin tespit edilmesidir. Bu kapsamda; iller itibarıyla 2019 yılı istihdam verilerinden yararlanılarak illerin göreceli çeşitlilik/yoğunlaşma endeksi (Duranton-Puga Endeksi) hesaplanmaktadır. Sektörel çeşitlilik/uzmanlaşma değerleri kullanılarak illerin sıralaması yapılmaktadır. Analiz sonucuna göre, 81 il için Duranton-Puga Endeksi 0,58 ile 3,76 arasında değişkenlik göstermektedir. İmalat sanayi sektöründe İzmir, İstanbul, Adana, Samsun, Tekirdağ gibi illerde endeks değerinin yüksek olduğu ve bu illerde istihdamın farklı sanayi kollarına dağıldığı yoğunlaşmanın az olduğu saptanmıştır. Endeks değerinde son sıralarda yer alan Hakkâri, Artvin, Siirt, Bitlis, Bayburt gibi illerde ise istihdamın çok fazla sektörde çeşitlenmediği belli sektörlerde yoğunlaştığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Uzmanlaşma, Bölgesel Çeşitlilik, İmalat Sanayi, Duranton-Puga Endeksi.

¹ Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, E-mail: onursungur@mehmetakif.edu.tr

² Öğr. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, E-mail: hyaman@mehmetakif.edu.tr

Regional Diversity or Specialization? Ranking of Provinces According to Diversity/Specialization Levels in Manufacturing Industry

*

Onur Sungur³

ORCID: 0000-0001-6778-4370

Habibe Yaman⁴

ORCID: 0000-0002-9212-3264

Abstract

Differences in regions' innovation-growth processes and the reasons behind regional diversification/specialization have recently been on the agenda of scientists and policy makers. In this regard, there are two major concepts in the Regional Science literature that have gained increasing interest in recent years. These are "regional specialization" and "regional diversification". Both concepts have various implications for innovativeness, competition, growth performance or the ability of regions to respond to crises-recessions. The purpose of this study is to determine the variety/specialization level of provinces in manufacturing industry in Turkey. Relative diversity/concentration index (Duranton-Puga Index) is calculated by using the employment data by provinces by the year of 2019. Then, by using sectoral diversity/specialization value of the provinces, provinces are ranked in the manufacturing sector. As a result of the analysis, the Duranton-Puga Index varies between 0.58 and 3.76 for 81 provinces. Index value is high in provinces such as İzmir, İstanbul, Adana, Samsun and Tekirdağ, and the concentration in these provinces is distributed to different industries. In provinces such as Hakkâri, Artvin, Siirt, Bitlis and Bayburt, it is found that employment is concentrated in certain sectors where there is not much diversification.

Keywords: *Regional Specialization, Regional Diversification, Manufacturing Industry, Duranton-Puga Index.*

---

³ Assoc. Prof., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, E-mail: onursungur@mehmetakif.edu.tr

⁴ Lecturer, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, E-mail: hyaman@mehmetakif.edu.tr

Giriş: Bölgesel Çeşitlilik ve Uzmanlaşma

1980'li yıllarda yüksek işsizlik ve yavaş büyümenin yarattığı mevcut ekonomik koşullar, yerel ekonomik kalkınmanın sistematik planlanmasına yönelik yoğun çaba sarf edilmesini gerektirmiştir (bkz. Ledebur, 1983'ten aktaran Jackson, 1984, s. 103; Pascal ve Gurwitz, 1983; Wolman 1979). Yaklaşık 40 yıldır bölgesel iktisat literatüründe, bölgesel istihdamın sektörel yapısı/dağılımı ve bölgesel ekonomik büyüme ve istikrar arasındaki ilişkiye odaklanılmaktadır.

Bölgelerin inovasyon-büyüme süreçlerindeki farklılıklar ve bölgesel çeşitlenmenin/uzmanlaşmanın ardında yatan nedenlerin incelenmesi, son zamanlarda bilim insanları ve politika belirleyicilerinin gündemindedir. Ekonomik coğrafya/bölge bilimi/bölgesel iktisat/bölgesel kalkınma alanında son yıllarda yapılan çalışmalarda; bölgelerin yeni endüstriler veya yeni teknolojiler konusunda nasıl çeşitlilik gösterdiği, bölgelerin nasıl yeni büyüme yörüngeleri oluşturduğu, bölgelerin bunu yapabilme yetenekleri konusunda neden farklılaştığı soruları oldukça yoğun bir tartışma konusunu oluşturmaktadır (Boschma ve Frenken, 2006; Boschma vd., 2016). Konuyla ilgili yapılmış pek çok çalışmada; "patika bağımlılığı", "kilitlenme", "bölgesel esneklik", "bölgesel dayanıklılık", "bölgesel çeşitlilik", "bölgesel uzmanlaşma", "bölgesel dallanma" gibi farklı kavramlar ele alınmaktadır (Kavramlara ilişkin bazı çalışmalar için bkz. Binz vd., 2016; Boschma ve Capone, 2015; Boschma ve Frenken, 2011; Boschma vd., 2014; Boschma vd., 2015; Castaldi vd., 2015; Crespo ve Vicente, 2014; Esslezbichler, 2015; Frenken vd., 2007; Hassink, 2005; Martin, 2010; Neffke vd., 2011; Neffke vd., 2014; Rigby, 2015; Simmie, 2012; Tanner, 2014; 2016). Söz konusu kavramlar arasında son yıllarda giderek artan ilgi oluşturan iki önemli ana kavram bulunmaktadır. Bunlardan birisi "bölgesel uzmanlaşma" (regional specialization) iken bir diğeri de "bölgesel çeşitlilik" (regional diversification) kavramıdır. Her iki kavrama ilişkin tartışmalarda bölgelerin veya bölgede yer alan firmaların yenilikçilik, rekabet, büyüme performansı veya bölgelerin krizlere-resesyona karşı koyabilme yeteneği konusunda çeşitli çıkarımlarda bulunulmaktadır. Bu çıkarımlarda bölgesel çeşitliliğin bölgeyle ilişkili ya da ilişkisiz olabileceğinden bahsedilmektedir. Buna ek olarak büyüme ve gelişme açısından sektörel çeşitliliğin de önemine vurgu yapılmaktadır. Çünkü yeni sektörlerin gelişimi sektörde çeşitliliği sağlarken sektörde çeşitliliğin bulunmaması yani sektörel çeşitsizliğin olması üretim esnekliğini kısıtlamakta, büyüme ve gelişme düzeyine de etki etmektedir. Fakat bu durum sadece ülke ve bölgeler için değil aynı zamanda iller için de geçerlidir.

İlin sektörel uzmanlaşma veya çeşitlilik düzeyi, ilin dış ticaret performansını ve ulusal/küresel ekonomik şoklara karşı dayanıklılığını etkilemektedir. Örneğin; ilin sektörel çeşitliliğinin düşük olması durumunda, ihracattan alınan payın yüksek olduğu sektörlerde yaşanacak bir talep düşüşünün ilin ekonomisinin olumsuz etkilemesi muhtemeldir. İhracatının büyük bir kısmını birkaç sektörden karşılayan bir ilin, bu sektörlerde yaşanacak olumsuz küresel gelişmeler karşısında üretim, istihdam ve ihracat düşüşü yaşama ihtimali oldukça yüksektir. Bu bakımdan sadece ihracat açısından değil, bir bütün olarak ilin ekonomisinin istikrarlı büyüyebilmesi için sektörel çeşitlilik önem arz etmektedir (TEPAV, 2016, s.44). Conroy (1972'den aktaran Jackson, 1984, s.104), bölgesel çeşitliliğin istikrar sağlayıcı özelliğine vurgu yapmakta ve *“toplam bölgesel ekonomik faaliyette beklenen dalgalanmaların azaltılması temelinde çeşitlendirmenin, bölgesel istikrarın bir bütün olarak ülkeninkinden çok daha fazla olmasına yol açabileceğini”* belirtmektedir. Dolayısıyla, sektörel çeşitliliğin az olmasından kaynaklanabilecek bu tür risklerin azaltılabilmesi açısından, sektörel çeşitliliği az olan illerin/bölgelerin, sektörel çeşitlenme politikaları uygulaması gerekmektedir. Buna ek olarak sektörel çeşitlilik, yeni sektörlerin gelişme potansiyelini de arttırmaktadır. Sektörel çeşitlilik ile yeni sektörel gelişme arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Yeni sektörlerin gelişebilmesi ve üretimin çeşitlenebilmesi için, farklı sektörlerde kullanılan birbirinden farklı üretim becerilerinin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Tek veya birkaç sektörün hâkim olduğu bir ilde (veya bölgede), mevcut bilgi-beceri zenginliğinin de düşük olması nedeniyle, yeni sektörlerin gelişmesi de mümkün olmayacaktır. Bir bakıma sektörel çeşitsizlik, becerilerdeki çeşitsizlik olarak da yorumlanmaktadır (TEPAV, 2016, s.44).

Bununla birlikte, bir yandan sektörel çeşitlilik kavramı bölgesel ekonomik istikrar sağlanması açısından önem arz ederken diğer taraftan sektörel uzmanlaşmanın küresel rekabet gücü kazanılması açısından önemi pek çok çalışmada vurgulanmaktadır (Aiginger ve Rossi-Hansberg, 2006; Ezcurra vd., 2006; Marrelli, 2006). Bölgesel uzmanlaşma ve endüstriyel yoğunlaşmaya odaklanan modeller ve ampirik çalışmaların temelleri esas olarak 19-20. yüzyıl ticaret teorisi ve Yer Seçimi (Lokasyon) Kuramına dayanmaktadır. Bölgesel uzmanlaşma; ülkenin geri kalanına kıyasla bölgenin genel ekonomisi içerisindeki sektörel payların dağılımını göstermektedir. Az sayıda endüstrinin, o bölgenin ekonomisinde büyük bir birleşik paya sahip olması, bölgenin oldukça uzmanlaşmış olduğu anlamına gelmektedir (Goschin vd., 2009, s.100). TEPAV (2016, s.44) tarafından yapılan bir çalışmada, illerin sektörel çeşitlenme ihtiyaçlarının, illerin

gelişmişlik düzeylerine göre farklılaştığı belirtilmekte ve belli bir gelişmişlik seviyesini aşan iller için sektörel çeşitlilikten ziyade sektörel uzmanlaşmanın uygun olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de illerin imalat sanayi sektöründe çeşitlilik/uzmanlaşma düzeylerinin tespit edilmesidir. Bu kapsamda; iller itibariyle 2019 yılı istihdam verilerinden yararlanılarak illerin görece çeşitlilik/yoğunlaşma endeksi (Duranton-Puga Endeksi) hesaplanmaktadır. Sektörel çeşitlilik/uzmanlaşma değerleri kullanılarak Türkiye’de imalat sanayi sektörlerine göre illerin sıralanması oluşturulmaktadır. Çalışma sayesinde, Türkiye için illerin çeşitlilik ve uzmanlaşma durumunun ortaya koyulması ve literatüre katkı sağlanması öngörülmektedir.

Literatür Taraması

Küreselleşen ekonomi süreciyle beraber bölgeler ve iller arasındaki farklılıklar giderek artmaktadır. Ekonomik kalkınma açısından göz ardı edilemeyecek bu unsur bilgiye dayalı sürecin de etkisiyle çeşitlilik, uzmanlaşma ve yoğunlaşma gibi konuları ön plana çıkarmaktadır. İnovasyon, verimlilik, teknoloji vb. pek çok açıdan çeşitlilik, uzmanlaşma ve yoğunlaşmanın bölgesel ve kentsel ekonomik büyüme ve gelişme üzerinde önemli bir etkisi olduğu yazında sıklıkla dile getirilmektedir. Literatürde bölgesel çeşitlilik ve uzmanlaşmayı konu alan pek çok çalışma mevcut olup bu araştırmalarda farklı alanlar ve konu başlıkları ele alınmaktadır. Bu kapsamda konuyu içeren çalışmalar Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1. Literatür Taraması (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Yazar/Yıl	İlgili Konu	Yöntem	Dönem	Sonuç
Askarany ve Spraaakman (2020)	Bölgesel Çeşitlendirme	Durum Çalışması	1997-2017	Yeni ürünlerin katkı marjı feda edilenlerden daha yüksekse (düşükse), çeşitlendirmenin daha yüksek (düşük) finansal performansına yol açacağı, böylece firmaların çeşitlendirme ve finansal performansları arasında pozitif (negatif) bir ilişki görüleceği, eşit olduğu durumda değişiklik olmayacağı belirtilmektedir.
Tsai, Ren ve Eisingerich (2020)	Bölgesel Çeşitlendirme	Panel Regresyon Tahminleri	2005-2014	Bölgesel çeşitliliğin firma performansı üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır.
Çiftçi (2018)	Uzmanlaşma	Yerelleşme Katsayısı Tekniği (LQ)	2016 yılı	Akademik pozisyonlara göre farklı olmakla birlikte bölgesel uzmanlaşma bağlamında bölgesel dengesizliklerin olduğu belirtilmektedir.

Şahin, Yılmaz ve Varol (2018)	Uzmanlaşma	Yerleşme Katsayısı Tekniği (LQ)	2009 ve 2015 yılları	Tüm bilgi yoğun iş hizmetleri sektörlerinin (telekomünikasyon sektörü hariç) uzmanlaşma alanlarının büyük şehirler olduğu belirtilmektedir.
Broekel ve Mewes (2017)	Bölgesel Çeşitlendirme	Panel Veri Analizi	1996-2010	Almanya'daki Ar-Ge politikasının bölgesel teknolojik çeşitliliği desteklemediği ve etkilemediği saptanmıştır.
Gömlüksiz ve Mercan (2017)	Uzmanlaşma	Panel Veri Analizi	2006-2014	Bölgesel ekonomik büyüme üzerinde, uzmanlaşma ve endüstriyel yoğunlaşmaya ilişkin dışsalıklar önemli belirleyicilerdir.
Şahin ve Altuğ (2017)	Uzmanlaşma	Yenilikçi Uzmanlaşma Katsayısı (YUK)	2007 ve 2016 yılları	Sektörel uzmanlaşma ve yenilikçi uzmanlaşma arasında bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır.
Özcan ve Tuncer (2015)	Bölgesel Çeşitlendirme	Herfindahl-Hirschman ve Duranton-Puga Endeksleri	2004-2011	Analiz sonuçları bölgesel çeşitliliğin en yüksek olduğu ilin Bursa olduğunu ortaya koymaktadır.
Pan ve Tsai (2012)	Bölgesel Çeşitlendirme	Regresyon Analizi	2002-2005	Firma performansı üzerinde, bölgesel çeşitliliğin önemli ve belirleyici rol oynadığı vurgulanmaktadır.
Çınar ve Göksel (2010)	Bölgesel Çeşitlendirme	Entropi Yöntemi	2002-2009	İmalat sanayi ihracatı artarken çeşitlendirmenin arttığı ifade edilmektedir.
Gündem ve Acar (2011)	Uzmanlaşma	Yerleşme Katsayısı Tekniği (LQ) ve Hirschmann-Herfindahl İndeksi (HH)	2003-2008	Uzmanlaşma düzeyinin yüksek olduğu sektörlerde piyasa yoğunlaşması söz konusudur.
Qian vd. (2008)	Bölgesel Çeşitlendirme	Panel Veri Analizi	1996-2000	Bölgesel çeşitlendirmenin firma performansını belirli bir eşiğe kadar doğrusal olarak artırdığı daha sonra etkisinin negatif olduğu saptanmıştır.

Çınar ve Göksel (2010) tarafından yapılan çalışmada, dış satımda bölgesel çeşitlendirme ile istikrar konusu Türkiye verilerinden faydalanılarak ihracattaki büyüme (2002-2008) ve kriz (2009) dönemleri için analiz edilmektedir. Entropi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada; 2002-2009 döneminde çeşitlendirmenin imalat sanayi ihracatı artarken arttığı, kriz öncesinde nispeten istikrarlı olan sektörlerin krizden ihracat bakımından daha az etkilenen sektörler olduğu ve pazarlarını daha fazla çeşitlendirmiş olan sektörlerin ihracat açısından daha istikrarlı oldukları vurgulanmaktadır.

Gündem ve Acar (2011) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de imalat sanayi sektöründe istihdam ve yerel birim sayısı verileri kullanılarak bölgesel uzmanlaşma, yoğunlaşma ve çeşitlenme düzeyleri tespit edilmektedir. 2005 yılı haricinde 2003-2008 döneminin ele alındığı bu araştırma sonucunda; uzmanlaşma düzeyinin yüksek olduğu sektörlerde piyasa yoğunlaşmasının söz konusu olduğu, genellikle en yüksek bölgesel uzmanlaşmanın düşük teknoloji sektörleri üzerinde yoğunlaşma gösterdiği ifade edilmektedir.

Pan ve Tsai (2012)’e ait 2002-2005 dönemi için bölgesel çeşitlilik ve firma performansı konularının incelendiği araştırma kapsamında, Tayvan veri bankasından yararlanılarak firma düzeyindeki panel veriler ile regresyon analizi yapılmaktadır. Çalışma sonucunda, bölgesel çeşitliliğin firma performansı üzerinde önemli ve belirleyici rol oynadığını vurgulanmaktadır.

Özcan ve Tuncer (2015) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’deki fonksiyonel kamu harcamalarının mekânsal yoğunlaşmasını ve bölgesel çeşitliliğini analiz etmek amaçlanmaktadır. 2004 ve 2011 dönemi için Herfindahl-Hirschman ve Duranton-Puga endekslerinden faydalanılarak yapılan analiz sonuçları; bölgesel çeşitlilik açısından en yüksek düzeye sahip ilin Bursa olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada, hükümetin ilgili dönem süresince harcaması bakımından konut ve sosyal yardım hizmetleri üzerinde mekânsal yoğunlaşma gerçekleştirdiğinden bahsedilmektedir.

Broekel ve Mewes (2017), yaptıkları çalışmada Alman işgücü piyasası bölgelerinde Ar-Ge politikası ile bölgesel teknolojik çeşitlilik arasındaki ilişkiyi 1996-2010 dönemi için ele almaktadırlar. Panel veri kümesine dayanan çalışma bulgularında Almanya’daki Ar-Ge politikasının bölgesel teknolojik çeşitliliği desteklemediği ve etkilemediği saptanmıştır.

Gömlüksiz ve Mercan (2017)’a ait çalışmada, bölgesel ekonomik büyümeye endüstriyel yoğunlaşma ve uzmanlaşmanın etkileri Türkiye imalat sanayi için incelenmekte olup 2006-2014 dönemi ve 26 Düzey 2 bölgesi ele alınmaktadır. Araştırma bulguları, bölgesel ekonomik büyüme üzerinde uzmanlaşma ve endüstriyel yoğunlaşmaya ilişkin dışsallıkların önemli belirleyiciler olduğunu ortaya koymaktadır.

Şahin ve Altuğ (2017)’a ait çalışmada, İstanbul, Ankara ve İzmir bölgelerinin imalat sanayinde hangi sektörlerde uzmanlaştığının saptanması amaçlanmakta ve üç bölgenin yenilikçi uzmanlaşma endeksi (YUK) kullanılarak imalat sanayi alt sektörlerinin patent başvuruları 2007 ve 2016 yılları için analiz edilmektedir. Analiz bulgularında imalat sanayi alt sektörleri açısından sektörel uzmanlaşma ve yenilikçi uzmanlaşma arasında bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır.

Çiftçi (2018) tarafından yapılan çalışmada, lokasyon yani yerleşme katsayısı yaklaşımı kullanılarak akademisyen istihdamının Türkiye’de il bazlı (düzey 3) dağılımları dikkate alınarak bölgesel uzmanlaşma düzeyleri ve akademik rotasyon durumu analiz edilmektedir. Akademik ünvana bakılarak ve bakılmaksızın iki farklı yaklaşım kullanılarak bölgesel uzmanlaşma düzeyleri akademik istihdam açısından değerlendirilmektedir.

Şahin, Yılmaz ve Varol (2018)’un yaptıkları çalışmada, bilgi yoğun iş hizmetlerinin bölgesel kalkınmadaki rolü bölgesel uzmanlaşma bağlamında detaylı sektör verileri yardımıyla incelenmektedir. Türkiye’de 2009 ve 2015 yılları ve 26 adet Düzey-2 bölgesi için yerleşme katsayı tekniğinin kullanıldığı bu çalışma sonucunda telekomünikasyon sektörü haricindeki tüm bilgi yoğun iş hizmetleri sektörlerinin uzmanlaşma alanlarının büyük şehirler olduğu belirtilmektedir.

Askarany ve Sprackman (2020) tarafından yapılan çalışmada, bölgesel çeşitlendirme ve bir firmanın finansal performansı arasındaki ilişki aşırı kapasite teorisi objektifinden incelenmekte ve 1997-2017 yılları için Yeni Zelanda’da bir firma ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında derinlemesine vaka çalışması yapılmakta olup araştırma sonucunda; yeni ürünlerin katkı marjı (çeşitlendirme sonucunda) feda edilenlerden daha yüksekse (düşükse), çeşitlendirmenin daha yüksek (düşük) finansal performansa yol açacağı, böylece firmaların çeşitlendirme ve finansal performansları arasında pozitif (negatif) bir ilişki görüleceği, eşit olduğu durumda değişiklik olmayacağı belirtilmektedir.

Tsai, Ren ve Eisingerich (2020)’e ait çalışmada, Çin’deki firma performansı üzerine bölge içi ve bölgeler arası coğrafi çeşitlendirme stratejilerinin etkileri 2005-2014 dönemi için panel regresyon tahminleri ile araştırılmaktadır. Tahmin bulgularına bölgesel çeşitliliğin firma performansı üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Qian vd. (2008) tarafına ait çalışmada, bölgesel çeşitliliğin firma performansını 1996-2000 dönemi için nasıl etkilediği panel veri analiz yöntemiyle araştırılmakta olup çalışma sonucunda bölgesel çeşitliliğin firma performansını belirli bir eşiğe kadar doğrusal olarak artırdığı, daha sonra etkisinin negatif olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışmada gelişmiş ülke firmalarının, sınırlı sayıda gelişmiş/gelişmekte olan bölgede faaliyet gösterdiklerinde performanslarını en üst düzeye çıkardıkları belirtilmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında bölgesel çeşitlilik, uzmanlaşma ve yoğunlaşma konuları gerek il veya bölge gerekse ülke bazında çeşitli göstergelerle incelenmektedir. Bu çalışmalar arasında uzmanlaşma, yoğunlaşma ve çeşitlenme düzeylerini bilgi yoğun iş hizmetleri (bkz. Şahin, Yılmaz

ve Varol, 2018), Ar-Ge politikası (bkz. Broekel ve Mewes, 2017) gibi parametrelerle ele alan araştırmalar bulunmakla birlikte bölgesel çeşitlilik ya da çeşitlendirme ile firma performansı ilişkisini ele alan araştırmalar da (Ör: Askarany ve Spraakman, 2020; Pan ve Tsai, 2012; Tsai, Ren ve Eisingerich, 2020; Qian vd., 2008) mevcuttur. Bölgesel çeşitlilik, uzmanlaşma ve yoğunlaşma konuları aynı zamanda sektörel açıdan da incelenmektedir (Ör: Gömleksiz ve Mercan, 2017; Gündem ve Acar, 2011; Şahin ve Altuğ, 2017; Şahin, Yılmaz ve Varol, 2018). Bu bağlamda yazında imalat sanayi sektörü için de bölgesel çeşitlilik, uzmanlaşma ve yoğunlaşma konuları incelenmektedir. Bu kapsama giren çalışmalar: Gömleksiz ve Mercan, (2017); Gündem ve Acar, (2011) ve Şahin ve Altuğ, (2017) iken bu araştırmalardan Gündem ve Acar, (2011)'a ait çalışmada istihdam verisi kullanılmaktadır.

Bu çalışmada ise yazındaki diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye'de illerin imalat sanayi sektöründe istihdamının çeşitlilik/uzmanlaşma düzeyleri ele alınmakta olup Gündem ve Acar (2011)'a ait çalışmadan farklı olarak Duranton-Puga endeksi kullanılmaktadır. Çalışma ile güncel verilerden yararlanılarak Türkiye'de illerin imalat sanayi sektöründe çeşitlilik/uzmanlaşma düzeyleri tespit edilmekte ve sektörel çeşitlilik/uzmanlaşma değerleri kullanılarak illerin sıralanması yapılmaktadır.

Yöntem ve Veri Seti

Literatürde çeşitlilik/uzmanlaşma düzeylerini ölçmek için farklı yöntemler kullanılmaktadır. En yaygın kullanılan üç yöntem; ulusal ortalama, kümülatif dağılım (Ogive) ve dayanıklı tüketim mallarında istihdamın yüzdesi göstergesidir (Jackson, 1984, s.104). Conroy (1975) tarafından yapılan çalışmada, söz konusu üç yöntem ve kullanılan göstergeler özetlenmektedir. Söz konusu üç ana yönteme ek olarak, literatürde ekonomik faaliyetlerin belli bir zamanda ve belli bir mekanda uzmanlaşma ve çeşitliliğinin ölçülmesinde kullanılan Maksimum Oran Endeksi, Herfindahl Endeksi, Simpson Endeksi, Entropi Endeksi, Değiştirilmiş (Modified) Entropi Endeksi ve Karma (Composite) Entropi Endeksi, Hausmann Çeşitlilik Endeksi, Krugman Benzersizlik (Dissimilarity) Endeksi gibi değişkenler de kullanılmaktadır (Babu ve Gulati, 2005, s. 261; Goschin vd., 2009, s.104; TEPAV, 2016, s.45-46.).

Bu çalışmada Türkiye'de illerin imalat sanayi sektöründe istihdamının çeşitlilik/uzmanlaşma düzeylerini tespit etmek amaçlanmış ve bu amaçla 2019 yılı ve 81 il için Duranton-Puga Endeks değerleri hesaplanmıştır. Çalışmada veri seti olarak 2019 yılına ait TÜİK (2021) il düzeyinde imalat sanayi alt sektörlerine göre istihdam verileri kullanılmıştır.

Duranton ve Puga (2000), kentsel uzmanlık ve çeşitliliğin avantajları ile dezavantajlarını incelemiş ve göreceli çeşitlilik endeksini her bir sektörün yerel istihdamdaki payı ile ulusal istihdamdaki payı arasındaki farkın mutlak değerini tüm sektörlerdeki her şehir için toplayarak hesaplamıştır. İlgili hesaplama yöntemi şu şekildedir (Duranton ve Puga, 2000):

$$RDI_i = 1 / \sum_j | S_{ij} - S_j |$$

Denklemde RDI i bölgesindeki göreceli çeşitlilik endeksini, S_{ij} i bölgesindeki endüstri j 'nin payını, S_j ulusal ekonomideki endüstri j 'nin payını temsil etmektedir.

Bu çalışmada istihdamın çeşitlilik/uzmanlaşma düzeylerinin tespiti için aşağıdaki denklemin hesaplaması yapılmıştır. Denklemin oluşturulmasında Özcan ve Tuncer (2015) çalışmasından yararlanılmıştır (Özcan ve Tuncer, 2015, s.189):

$$DP_t = 1 / \sum_{i=1}^n | \frac{F\dot{I}_{it}}{F\dot{I}_t} - \frac{F\dot{I}_{in}}{F\dot{I}_n} |$$

DP_t t ilindeki Duranton-Puga Endeksi değerini, $F\dot{I}_{it}$ t ili i fonksiyonu için istihdam sayısını, $F\dot{I}_t$ t ilindeki toplam istihdam sayısını, $F\dot{I}_{in}$ n ülkesi (Türkiye) i fonksiyonu için istihdam sayısını, $F\dot{I}_n$ n ülkesindeki (Türkiye) toplam istihdam sayısını ifade etmektedir.

Bulgular

İllere göre istihdam verileri kullanılarak sektörel çeşitlilik ve uzmanlaşma düzeylerinin hesaplandığı Duranton-Puga Endeksi sonuçları Tablo 2'de sunulmaktadır.

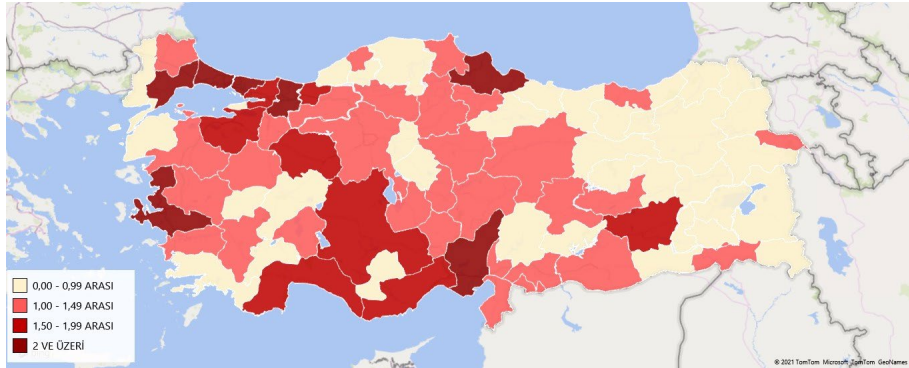
Tablo 2. Duranton-Puga Endeksi Sonuçları

No	İl	Değer	No	İl	Değer	No	İl	Değer
1	İzmir	3,758	28	Şanlıurfa	1,206	55	Yalova	0,915
2	İstanbul	2,591	29	Trabzon	1,191	56	Uşak	0,906
3	Adana	2,471	30	Nevşehir	1,188	57	Adıyaman	0,905
4	Samsun	2,277	31	Sivas	1,186	58	Mardin	0,904
5	Tekirdağ	2,171	32	Niğde	1,164	59	Ordu	0,903
6	Sakarya	2,102	33	Hatay	1,144	60	Çanakkale	0,899
7	Mersin	1,844	34	Bilecik	1,138	61	Giresun	0,886
8	Düzce	1,839	35	Kütahya	1,129	62	Tokat	0,879
9	Konya	1,822	36	Isparta	1,128	63	Batman	0,839
10	Diyarbakır	1,792	37	Bartın	1,124	64	Muğla	0,836
11	Bursa	1,772	38	Iğdır	1,090	65	Van	0,788

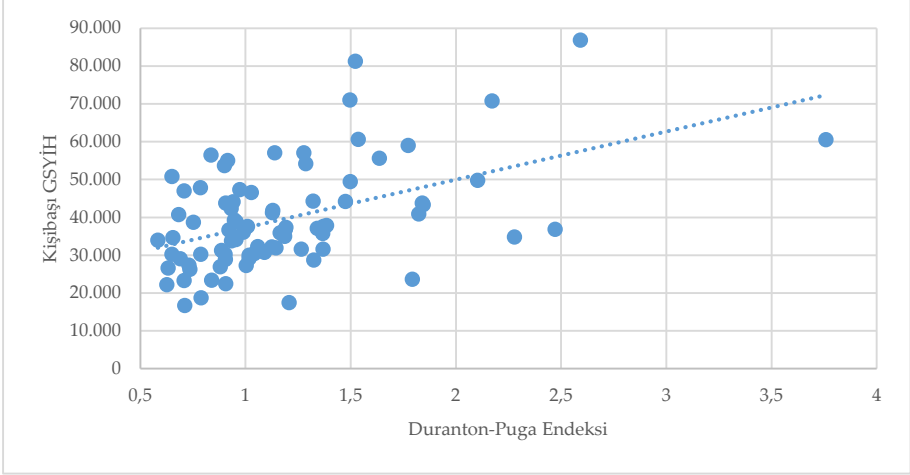
12	Eskişehir	1,635	39	Elâzığ	1,057	66	Erzurum	0,786
13	Antalya	1,535	40	Malatya	1,040	67	Tunceli	0,785
14	Kocaeli	1,522	41	Denizli	1,027	68	Karabük	0,752
15	Manisa	1,497	41	Kilis	1,017	69	Kars	0,735
16	Ankara	1,496	43	Osmaniye	1,016	70	Bingöl	0,730
17	Kayseri	1,475	44	Gaziantep	1,009	71	Ağrı	0,711
18	Aydın	1,384	45	Şırnak	1,002	72	Karaman	0,708
19	Çankırı	1,370	46	Afyonkarahisar	0,989	73	Muş	0,707
20	Çorum	1,368	47	Erzincan	0,972	74	Gümüşhane	0,689
21	Amasya	1,366	48	Kastamonu	0,956	75	Rize	0,682
22	Aksaray	1,341	49	Kahramanmaraş	0,954	76	Ardahan	0,655
23	Yozgat	1,324	50	Kırkkale	0,946	77	Hakkâri	0,650
24	Balıkesir	1,321	51	Edirne	0,941	78	Artvin	0,649
25	Bolu	1,285	52	Kırşehir	0,933	79	Siirt	0,631
26	Kırklareli	1,277	53	Burdur	0,931	80	Bitlis	0,625
27	Sinop	1,264	54	Zonguldak	0,921	81	Bayburt	0,583

Duranton-Puga Endeks sonuçları 81 il için 0,58 ile 3,76 arasında değişkenlik göstermektedir. İmalat sanayi sektöründe İzmir, İstanbul, Adana, Samsun, Tekirdağ gibi illerde endeks değerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Bu illerin endeks değerinin yüksek olması istihdamın çok farklı sanayi kollarına dağıldığının bir göstergesidir. Benzer şekilde; Sakarya, Mersin, Düzce, Konya, Diyarbakır, Bursa ve Kocaeli illerinde de istihdamın yer aldığı sanayi kolları oldukça fazladır. Aksine endeks değerinin düşük olması ise sektörel çeşitliliğin olmadığı, istihdamın birkaç sektörde yoğunlaştığı anlamına gelmektedir. Bu bakımdan; endeks değerinde son sıralarda yer alan Hakkâri, Artvin, Siirt, Bitlis, Bayburt gibi illerde ise istihdam açısından sektörel çeşitlilik bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile endeks değerinin düşük olduğu illerde istihdam bütün sanayi kollarına dağılmamakta, belirli sektörlerde (illere göre değişken) yer almaktadır. Yine bu illerde olduğu gibi Karabük, Kars, Bingöl, Ağrı, Karaman, Muş, Gümüşhane, Rize ve Ardahan illeri de oldukça düşük endeks değerine sahip iller arasında yer almaktadır. Endeks sonuçları Şekil 1'de görselleştirilmiştir.

Şekil 1. Duranton-Puga Endeksi Sonuçları

Duranton-Puga endeksi sonuçları, illerin 2019 yılı için kişi başı Gayrisafi Yurt İçi Hasıla GSYİH (TL) değerleri (ilgili değerler için bkz. TÜİK, 2021) ile kıyaslandığında endeks değeri yüksek olan illerin aynı zamanda kişi başı GSYİH değeri yüksek olan iller olduğu görülmektedir. Yani kişi başı GSYİH değeri yüksek illerin sektörel çeşitlilik katsayısı da yüksektir. Bu husus dikkate alınarak sektörel çeşitlilik ile büyüme ve gelişmenin birbiriyle bağlantılı değerler olduğu ifade edilebilir (bkz. Şekil 2).

dir. Bu çalışmada, bu yöntemlerden birisi olan Duranton-Puga Endeksi kullanılmış ve Türkiye’de il düzeyinde imalat sanayi sektörü itibariyle illerin sektörel uzmanlaşma-çeşitlilik düzeyleri hesaplanmıştır.

Bölgelerin endüstriyel uzmanlaşma veya çeşitlilik düzeylerinin tespit edilmesi; bölgelere özgü politikalar oluşturulması, bölgesel rekabetçilik açısından güçlü yönlerin-fırsatların belirlenmesi, ekonomik krizler karşısında uygulanacak politikaların tespit edilmesi gibi konular açısından oldukça büyük önem arz etmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar; İzmir, İstanbul, Adana, Tekirdağ, Sakarya, Mersin, Düzce, Konya, Bursa, Antalya, Kocaeli, Manisa, Ankara, Aydın gibi sanayileşmiş illerde sektörel çeşitlilik katsayısının yüksek olduğunu, dolayısıyla bu illerde istihdamın çok farklı imalat sanayi kollarına dağıldığını göstermektedir. Buna karşın; büyük çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yer alan illerde ise imalat sanayi sektörlerinde çeşitliliğin olmadığı, bu illerde daha çok “sektörel çeşitsizlik” olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Extended Abstract

Regional Diversity or Specialization? Ranking of Provinces According to Diversity/Specialization Levels in Manufacturing Industry

*

Onur Sungur

ORCID: 0000-0001-6778-4370

Habibe Yaman

ORCID: 0000-0002-9212-3264

Differences in regions' innovation-growth processes and the reasons behind regional diversification/specialization have recently been on the agenda of scientists and policy makers. In this regard, there are two important main concepts in the Regional Science literature that have gained increasing interest in recent years. One of these is "regional specialization", while the other is the concept of "regional diversification". Both concepts have various implications for innovativeness, competition, growth performance or the ability of regions to respond to crises-recessions.

Many elements, such as globalization and knowledge, have an impact on the level of specialization and diversity of Regions. With the globalized economic process, the differences between regions and provinces are increasing. This element, which cannot be ignored from the point of view of economic development, also highlights issues such as diversity, specialization and concentration under the influence of the knowledge-based process. The contributions of these concepts to regional and urban economic growth are innovation, efficiency, technology, etc. in many respects it is often mentioned in the literature. In addition, the level of sectoral expertise or diversity affects foreign trade performance and resilience to national/global economic shocks. For example, if the sectoral diversity of the province is low, it is likely that a decline in demand in the sectors where the share of exports is high will negatively affect the economy of the province. The negligence of a province that meets the majority of its exports from a few sectors to experience a decrease in production, employment and exports in the face of negative global developments in these sectors is quite high. Sectoral diversity is important not only in terms of exports, but also in

terms of the stable growth of the province, increasing the development potential of new sectors and ensuring regional economic stability. In this context, in order to reduce the risks that may arise from the lack of sectoral diversity, the necessity of implementing sectoral diversification policies of provinces/regions with little sectoral diversity stands out.

There are many studies on regional diversity and specialization. The basis of models and empirical studies focusing on regional specialization and industrial concentration is mainly based on 19th-20th century trade theory and location theory. Regional specialization expresses the regional perspective and shows the distribution of sectoral shares in the overall economy of the region compared to the rest of the country. The fact that a small number of industries have a large combined share in the economy of that region means that the region is highly specialized (Goschin et al., 2009, p.100). In a study conducted by TEPAV (2016, p.44), it is stated that the sectoral diversification needs of the provinces differ according to the development levels of the provinces and it is thought that sectoral specialization rather than sectoral diversity will be appropriate for provinces that exceed a certain level of development. Therefore, determining the level of industrial specialization or diversity of Regions is important for issues such as creating regional policies, determining strengths-opportunities in terms of regional competitiveness, and identifying policies that will be applied in the face of economic crises. Especially in case of serious economic problems in some regions, the interest in these issues increases.

Research involving regional diversity and specialization in literature includes different fields and topics. There is no general opinion in terms of regional diversity and specialization in these studies where various methods are applied. There is ongoing debate on how to measure regional industrial diversity, and regional industrial diversity can be defined and measured in different ways.

The purpose of this study; is to determine the variety/specialization level of provinces in manufacturing industry in Turkey. In this context; relative diversity/concentration index (Duranton-Puga Index) of the provinces is calculated by using the employment data by provinces by the year of 2019. Employment data according to provincial level manufacturing industry sub-sectors are used as data set in the study. Next, by using sectoral diversity/specialization value of the provinces, the ranking of the provinces is established in the manufacturing sector. Duranton-Puga Index results vary between 0.58 and 3.76 for 81 provinces. In the manufacturing industry sector, it was found that the index value was high in provinces such as Izmir, Istanbul, Adana, Samsun, Tekirdag, and in these provinces, employment was distributed in different industrial

branches, and concentration was low. In other words, these provinces emerge as provinces with high sectoral diversity. Similarly; Sakarya, Mersin, Düzce, Konya, Diyarbakır, Bursa and Kocaeli provinces are also among the provinces with high sectoral diversity. In provinces such as Hakkâri, Artvin, Siirt, Bitlis, Bayburt, which rank last in the index value, it has been found that employment is concentrated in certain sectors where there is not much diversification in sectors. Accordingly, there is no sectoral diversity in these provinces, there is sectoral specialization (or concentration of employment in one sector). As in these provinces, Karabük, Kars, Bingöl, Ağrı, Karaman, Muş, Gümüşhane, Rize and Ardahan provinces are among the provinces with very low index value and low sectoral diversity.

In summary, the results obtained in the study; it shows that the coefficient of sectoral diversity is high in industrialized provinces such as Izmir, Istanbul, Adana, Tekirdağ, Sakarya, Mersin, Düzce, Konya, Bursa, Antalya, Kocaeli, Manisa, Ankara, Aydın, and therefore the manufacturing industry sectors in the provinces are quite diverse instead of concentrating in a single sector. However, the result is that there is no diversity in the manufacturing industry sectors in provinces, most of which are located in the Eastern and Southeastern regions.

Kaynakça/References

- Aiginger, K. ve Rossi-Hansberg, E. (2006). Specialisation and concentration: a note on theory and evidence. *Empirica*, 33, 255-266.
- Askarany, D. ve Spraakman, G. (2020). Regional diversification and financial performance through an excess-capacity theory lens: A new explanation for mixed results. *Technological Forecasting and Social Change*, 156, 120076.
- Babu, S. C. ve Gulati, A. (2005). *Economic reforms and food security: the impact of trade and technology in South Asia*. New York: Food Products Press.
- Binz, C., Truffer, B. ve Coenen, L. (2016). Path creation as a process of resource alignment and anchoring—industry formation for on-site water recycling in Beijing. *Economic Geography*, 92 (2), 172-200.
- Boschma, R. A. ve Frenken K. (2006). Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography* 6 (3), 273-302.
- Boschma, R. ve Capone, G. (2015). Institutions and diversification: related versus unrelated diversification in a varieties of capitalism framework. *Research Policy* 44, 1902-1914.
- Boschma, R. ve Frenken, K. (2011). Technological relatedness and regional branching. In: Bathelt, H., Feldman, M. P. ve Kogler, D. F. (eds.), *Beyond Territory. Dynamic Geographies of Knowledge Creation, Diffusion and Innovation*, Routledge, London and New York, 64-81.

- Boschma, R., Balland, P. A. ve Kogler, D. F. (2015). Relatedness and technological change in cities: the rise and fall of technological knowledge in US metropolitan areas from 1981 to 2010. *Industrial and Corporate Change*, 24 (1), 223-250.
- Boschma, R., Coenen, L., Frenken, K., ve Truffer, B. (2016). Towards a theory of regional diversification. *Papers in Evolutionary Economic Geography*, 16, 17.
- Boschma, R., G. Heimeriks ve Balland, P. A. (2014). Scientific knowledge dynamics and relatedness in biotech cities. *Research Policy* 43 (1), 107-114.
- Brewer, H. L. (1985). Measures of diversification: predictors of regional economic instability. *Journal of Regional Science*, 25(3), 463-470.
- Broekel, T. ve Mewes, L. (2017). Analyzing the impact of R&D policy on regional diversification. *Papers in Evolutionary Economic Geography* 17.26. Utrecht University, Section of Economic Geography.
- Castaldi, C., Frenken, K. ve Los, B. (2015). Related variety, unrelated variety and technological breakthroughs: an analysis of US state-level patenting. *Regional Studies*, 49 (5), 767-781.
- Conroy, M. E. (1975). The concept and measurement of regional industrial diversification. *Southern Economic Journal*, 41(3), 492-505.
- Crespo, J., Suire R. ve Vicente J. (2014). Lock-in or lock-out? How structural properties of knowledge networks affect regional resilience. *Journal of Economic Geography*, 14(1), 199-219.
- Çınar, Y. ve Göksel, T. (2010). İhracatta bölgesel çeşitlendirme ve istikrar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2).
- Çiftçi, M. (2018). Türkiye’de akademik istihdamda bölgesel uzmanlaşma, akademik iş piyasası ve öğretim üyesi rotasyonunu. *EKEV Akademi Dergisi*, 22(73), 233-262.
- Duranton, G. ve Puga D. (2000). Diversity and specialisation in cities: why, where and when does it matter? *Urban Studies*, 37(3), 533-555.
- Esslezbichler, J. (2015). Relatedness, industrial branching and technological cohesion in US metropolitan areas. *Regional Studies* 49(5), 752-766.
- Ezcurra, R., Pascual, P. ve Rapun. M. (2006). Regional specialisation in the European Union. *Regional Studies*, 40(6), 601-616.
- Filiztekin, A. (2008). *Türkiye’de bölgesel farklar ve politikalar*. TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-09/471.
- Frenken, K., Van Oort, F. G. ve Verburg, T. (2007). Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional Studies*, 41 (5), 685-697
- Goschin, Z., Constantin, D.L., Roman, M. ve Ilenau, B. (2009). Regional specialisation and geographic concentration of industries in Romania. *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 1, 99-113.
- Gömlüksiz, M. ve Mercan, B. (2017, 19-20 Mayıs). Endüstriyel yoğunlaşma ve uzmanlaşmanın bölgesel ekonomik büyüme üzerine etkisi: türkiye imalat sanayi üzerine bir inceleme. II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Alanya.
- Gündem, F. ve Acar, S. (2011). Türkiye imalat sanayi’nde bölgesel uzmanlaşma (2003-2008). In *Anadolu International Conference in Economics II*.

- Hassink R. (2005). How to unlock regional economies from path dependency? From learning region to learning cluster. *European Planning Studies*, 13 (4), 521–535.
- Hidalgo, C. A., Klinger, B., Barabási, A. L. ve Hausmann, R. (2007). The product space conditions the development of nations. *Science*, 317(5837), 482–487.
- Jackson, R. W. (1984). An evaluation of alternative measures of regional industrial diversification. *Regional Studies*, 18(2), 103–112.
- Ledebur, L. (1983). Planning for local and regional development. *LMI Spectrum* 2, 1–3.
- Marelli, E. (2006). Specialisation and convergence of European regions. *The European Journal of Comparative Economics*, 2, 149–178.
- Martin, R. (2010). Roepke lecture in economic geography – rethinking regional path dependence: beyond lock-in to evolution. *Economic Geography* 86 (1), 1–27.
- Martin R. ve Sunley P. (2006). Path dependence and regional economic evolution. *Journal of Economic Geography*, 6(4), 395–437.
- Neffke F., Henning M. ve Boschma, R. (2011). How do regions diversify over time? Industry relatedness and the development of new growth paths in regions. *Economic Geography*, 87(3), 237–265.
- Neffke, F., Hartog, M., Boschma, R. ve Henning, M. (2014). Agents of structural change: the role of firms and entrepreneurs in regional diversification. *Papers in Evolutionary Economic Geography* 14.10, Utrecht University.
- Özcan, S. E. ve Tuncer, G. (2015). Spatial concentration and regional diversification of public expenditures: the case of Turkey. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1) 185–198.
- Pan, W. H. ve Tsai, W. C. (2012). Internationalization, regional diversification and firm performance: the moderating effects of administrative intensity. *International Journal of Business and Social Science*, 3(18), 274–282.
- Pascal, A. ve Gurwitz A. (1983). *Picking winners: industrial strategies for local economic development*. The Rand Corporation, R-2932-HUD.
- Qian, G., Li, L., Li, J., ve Qian, Z. (2008). Regional diversification and firm performance. *Journal of International Business Studies*, 39(2), 197–214.
- Rigby, D. (2015). Technological relatedness and knowledge space: entry and exit of US cities from patent classes. *Regional Studies*, 49 (11), 1922–1937.
- Simmie, J. (2012). Path dependence and new path creation in renewable energy technologies. *European Planning Studies*, 20, 729–731.
- Şahin, M. T. ve Altuğ, F. (2017). Türkiye’de yenilik faaliyetlerinde yenilikçi uzmanlaşma eğilimleri: İstanbul, Ankara ve İzmir bölgeleri imalat sanayi patent göstergeleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(2), 157–166.
- Şahin, M. T., Yılmaz, M. ve Varol, Ç. (2018). Türkiye’de bilgi yoğun iş hizmetlerinin (BYİH) bölgesel uzmanlaşma örüntüsü. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(2), 1492–1521.
- Tanner, A. N. (2014). Regional branching reconsidered: emergence of the fuel cell industry in European regions. *Economic Geography*, 90 (4), 403–427.

- Tanner, A. N. (2016). The emergence of new technology-based industries: the case of fuel cells and its technological relatedness to regional knowledge bases. *Journal of Economic Geography*, 16 (3), 611-635.
- TEPAV (2016). *Bölgesel rekabet gündemlerinin tasarımı için araç seti*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.
- Tsai, H., Ren, S. ve Eisingerich, A. B. (2020). The effect of inter-and intra-regional geographic diversification strategies on firm performance in China. *Management Decision*, 58(1), 16-38.
- TUİK (2021). *İl göstege*. <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr> (27.01.2021).
- Wolman, H. (1979). *Making local economic development decisions: a framework for local officials*. Working Paper No. 1264-01, The Urban Institute, Washington, D.C.

Gençlerin Akşam ve Gece Saatlerinde Kentsel Merkezi Alan Kullanım Tercihleri

*

Merve Güngör¹

ORCID: 0000-0002-7305-2480

Ezgi Orhan²

ORCID: 0000-0002-9124-7812

Öz

Akşam ve gece saatlerindeki eğlence amaçlı kullanılan aktivite mekânlarının dağılımı, organizasyonu ve karakteri uygulanan politika ve planların yanı sıra kullanıcıların tercihlerine göre biçimlenmektedir. Başta genç nüfus olmak üzere, kullanıcıların istek ve talepleri doğrultusunda şekillenen gece aktivitelerinin mekânsal organizasyonu ve karakteri merkezi iş alanlarının gelişiminde ve merkezlerin canlılığında etkili bir role sahiptir. Çalışmanın amacı, gençlerin kent merkezlerini gece saatlerinde kullanımları konusundaki tercihlerini analiz ederek, kentin merkezi iş alanlarının gece peyzajını ortaya çıkarmaktır. Ankara'nın farklı merkezi alanlarındaki gece kullanım tercihlerini belirlemek üzere üniversite düzeyinde öğrenim gören gençlerle yüz yüze anket uygulaması yapılmış, seçilen örnekleme yer alan 250 üniversite öğrencisinin tercihleri araştırılmıştır. Gençlerin eğlence mekânlarının yoğunlaştığı ve çeşitli gece aktivitelerine ev sahipliği yapan kent merkezlerine yönelik kullanıcı profiline göre farklılaşan bir gece algısına sahip oldukları ortaya konmuştur. Kullanıcı profili yanı sıra, her bir merkezi alanın gece aktivitelerine dair farklı avantaj ve dezavantajlara sunmasından dolayı da gençlerin tercihlerinin değiştiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarından hareketle, gece aktivitelerinin kümelenmediği farklı niteliklerdeki kentsel merkezi alanlara dair karar vericiler için politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: gece planlaması, eğlence mekânları, kent merkezi, genç kullanıcılar.

¹ Yüksek Şehir Plancısı, E-mail: merveegungor@gmail.com

² Doç. Dr., Çankaya Üniversitesi, E-mail: ezgiorhan@cankaya.edu.tr

Youth's Preference on the Use of Urban Central Districts in the Evening and Nighttime Hours

*

Merve Güngör³

ORCID: 0000-0002-7305-2480

Ezgi Orhan⁴

ORCID: 0000-0002-9124-7812

Abstract

The spatial organization and character of the entertainment activities in the evening and night hours are shaped in line with the preferences of the users as well as the policies and plans. The spatial organization and character of night activities, which are shaped by the taste and demand of users, especially the young population, have an effective role in the development of the central business districts. The aim of the study is to reveal the nightscape of the urban central districts by analyzing night-time preferences of young in city centers. In order to determine the nocturnal use of different central parts of Ankara, a face-to-face questionnaire was applied to 250 university students in the selected sample. It is revealed that young people show differentiations in their night perception on the city centers hosting entertainment venues and various night activities. In addition to the user profile, it is showed that young people associated their preferences to the advantages and disadvantages offered by each central area regarding the night activities. Departing from the results of the study, policy recommendations for decision makers on urban areas hosting differentiating night-time activities.

Keywords: *night-time planning, entertainment places, city center, young users.*

---

³ City Planner, MSc., E-mail: mervegungor@gmail.com

⁴ Assoc. Prof., Çankaya University, E-mail: ezgiorhan@cankaya.edu.tr

Giriş

Bir kentin merkezinde hava karardıktan sonra gerçekleşen etkinlikler o şehrin imgesini ve yaşanabilirliğini şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, bu etkinliklerin yerel ekonomi üzerinde de önemli bir etkisi vardır. Gece ekonomisi olarak adlandırılan kavramı Hannigan (1998) gece saatlerindeki sosyalleşme ve eğlence kalıplarıyla ilişkili boş zaman etkinlikleri olarak ifade etmektedir. Daha geniş anlamıyla ise gece ekonomisi, gündüz ekonomisinin durduğu 18:00-06:00 saatleri arasında yapılan ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır (Seijas, 2018). Gece ekonomisi ve yirmi dört saatlik şehir kavramları dünyada 1990'lı yıllardan itibaren yerel politika yapımcılar tarafından benimsenmiştir. Bu akımla, başta Avrupa ülkelerinde olmak üzere birçok kentte, kentsel yenileme, turizm ve kültürel ekonomiyi kolaylaştırmak için gece hayatı bölgeleri inşa edilmiştir (Matthew ve Chew, 2009). Rowe vd. (2008) en güvenli, en ilginç ve en başarılı şehir merkezlerinin, geceleri terk edilmeyen ve kullanım çeşitliliğini destekleyen merkezler olduğunu savunmaktadır. Kentin merkezi bölgelerinde "hava karardıktan sonra" gerçekleşen etkinliklerin planlaması kentsel canlılığın sürdürülmesini ve yaşanabilirliğini desteklemektedir. Bu nedenle, gece mekânlarının geliştirilmesini ve farklı insan grupları tarafından kullanılmasını sağlamak önemlidir. Türkiye'de ise gece ekonomisinin sosyal, ekonomik ve mekânsal boyutları yerel politika yapımcılar ve plancılar için oldukça yeni bir alandır ve henüz gelişme aşamasındadır.

Türkiye kentlerinde gece ekonomisi, gece aktivitelerinin mekânsal olarak örgütlenmesi ve kent merkezlerinin gece görünümüne dair çalışmalar oldukça sınırlıdır. Kent merkezlerinde yığılan gece ekonomisinin nasıl biçimlendiğini göstermek kent merkezlerinin gelişimini anlamaya yardımcı olacaktır. Gece aktivitelerinin mekânsal organizasyonu ve karakterini sergileme yollarından biri kullanıcı tercihlerine yönelmektir. Bu perspektiften yola çıkan yazının amacı, gençlerin kent merkezlerinin gece kullanımları konusundaki tercihlerini analiz ederek, kentin merkezi iş alanlarındaki eğilimleri ortaya çıkarmaktır. Gençlerin kent merkezlerini kullanımlarını incelemeye yönelik çalışmada, kentsel mekânları tercih etme nedenleri ve bu tercihlerin kentsel alanları nasıl biçimlendirdikleri araştırılmaktadır. Bu sayede, gençlerin farklı merkezi alanlara dair tercihlerinin, eğlence mekânlarına yönelik eğilimlerin, akşam ve gece saatlerinde kentle olan deneyimlerin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Gençlerin eğlence mekânlarının yoğunlaştığı ve çeşitli gece aktivitelerine sahip merkezi iş alanlarına yönelik yaklaşımını ortaya koyan yazıda öncelikle

kentsel gece zamanına ilişkin literatür taramasına yer verilmiştir. Sonraki bölümde, ampirik bir saha çalışması olarak kurgulanan araştırmanın metodolojisi özetlenmiş ve örnek alan belirlenen Ankara kentinin merkezi alanlarının gelişimi tarihsel bir bakışla sunulmuştur. Saha araştırmasından elde edilen verilerin analizinden hareketle üniversite öğrencilerinin akşam ve gece saatlerinde kent merkezlerine ilişkin değerlendirmeleri ortaya konulmuştur. Bu çıkarımlar doğrultusunda, kent merkezlerinin gece peyzajının bir kesiti alınarak kentsel canlılığın sürdürülmesine yönelik mekânsal politikalar önerilmiştir.

Kentsel Gece Zamanı

Kentsel merkezi alanlar iş etkinliği yığılmalarının yanı sıra, insanların sosyal ve ticari faaliyetlerini yapabildikleri ve boş vakitlerini geçirdikleri eğlence alanlarını da kapsamaktadır. Tellan (2016), eğlence mekânlarını giyim-kuşam, yiyecek ve içecek, oyun, dans, müzik, spor, tiyatro, sinema, müze, festival, sergi gibi çok farklı ortam ve etkinlikleri içerisinde barındırarak popüler kültürün oluşturulma, dönüştürülme, anlamlandırılma, aktarılma ve ilişkilendirilme sürecinin bir parçası olarak tanımlamıştır.

Kentsel merkezi alanların en dikkat çekici özelliği gece ve gündüz arasındaki farklılıktır. Güzelsoy (2008, s.40) kent merkezlerini “gündüz nüfusunun, etkinliklerin, iletişim ve yüz yüze etkileşimin, alınan kararların, yapılan işlerin, yaratılan değerlerin, ulaşımın, yapılaşmanın ve altyapı ağlarının en yoğun olduğu, kiralar, arazi fiyatları ve vergi gelirlerinin en yüksek olduğu kentsel alanlar; başta ticaret olmak üzere kişisel, mesleki, işsel ve kamusal hizmetler ile depolama ve imalat gibi birçok kullanımın iç içe geçtiği yerler” olarak tanımlamaktadır. Ancak, kent merkezleri yalnızca gündüz saatlerinde faaliyet gösteren iş alanlarını değil, akşam ve gece saatlerinde de çekim yaratan kullanımları barındırmaktadır. Bu kez, kullanımlar çalışma ve iş odağından daha çok boş zaman ve eğlence odağına dönüşmüştür.

20. yüzyıl öncesinde, kentsel merkezler hava karardıktan sonra suçların, gayri resmi işlerin, sapkınlıkların yapıldığı alanlar olarak kabul edilegelmiş ve gece zamanı kaygı ve bilinmezlikle özdeşleştirilen kentsel açık alandan iç mekâna çekilmiştir. 1879 senesinde ampulün keşfedilmesi ile birlikte sokakların bilinmeyen yüzü ve olumsuzlukların yaşandığı karanlık gece dünyası algısı yıkılmaya başlamıştır. 20. yüzyıldan itibaren kentsel alanlarda elektrikli aydınlatmanın genişlemesi ile bugünkü modern gece metropollerinin ilk adımı atılmıştır (Lovatt ve O’Connor, 1995). Gecenin aydınlatılmaya başlatılması ile gece saatlerinde korku algısıyla özdeşleşen merkezi alanlar, tüketim alanı ve eğlence mekânı haline dönüşmeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından, kent merkezleri, yaşanan, çalışılan ve eğlenen yerler olarak yenilenmiştir (Lovatt ve O'Connor, 1995). Kent merkezlerinde güçlü ekonomik ve kültürel üretim sistemleri geliştirilmeye başlanmıştır. Gündüz etkinlikleri perakende ticaret ve uzmanlaşmış iş kollarına odaklanırken, akşam ve gece etkinliklerinde gece kulübü, restoran, sinema, tiyatro, konser salonu gibi kültürel ve eğlence amaçlı faaliyetler yoğunluk göstermektedir (Thomas ve Bromley, 2000). Ancak, 1950lerden itibaren otomobil sahipliğinin tetiklediği banliyöleşme hareketi kent merkezlerini önemli ölçüde etkilemiştir; gece saatlerinde merkezlerdeki aktivitelerin yoğunluğu azalmaya ve çalışan sınıfın konut alanına dönmesiyle canlılığını yitiren, sönük bir görünüme bürünmüştür. Gündüz ve gece devrimindeki bu ayrım, 1980 sonrasında yeni üretim biçimleri ve esnek çalışma düzeni ile giderek azalmaya başlamıştır ve kent merkezleri gece saatlerinde de çalışan nüfusu barındıran alanlar olmaya başlamıştır. Roberts ve Eldridge (2009), gündüz etkinliklerinin gece saatlerinde de yer bulmasında, aydınlatmanın değil, esnek çalışmanın getirdiği iş ve boş vakit zamanlarının iç içe geçmesinin etkili olduğunu savunmuştur. Bu süreklilik hareketiyle birlikte, gece hayatını eğlenme amaçlı kullananların yanı sıra gece zamanı kullanıcılarına hizmet, sağlık ve ulaşım sunmak ve gece hayatının güvenliğini, korumasını, yönetimini sağlamak için çalışan bir nüfus da eklenmiş, böylece uzmanlaşmış ve kalabalık hizmet sektörü çalışanlarının gece vardiyasına ev sahipliği yapan merkezler canlılık kazanmıştır.

Kentin gece saatlerindeki kullanımlarında en etkin grup gençlerdir. Genç yetişkinlerin, eğlence alanlarını barındıran kentsel merkezi alanların gece saatlerindeki kullanımında etkin olarak yer aldıkları görülmektedir. Öğrenciler ve gençler için gece hayatı eğlencesi başkalarıyla tanışmak, rahatlamak ve eğlenmekle ilgilidir (Liempt vd., 2015). Gece hayatı eğlenceleri gençlerin kimliğinin inşasında önemli bir toplumsal dönüşüm olarak kabul edilmektedir (Cattan ve Vanola, 2013; Chatterton ve Hollands, 2003; Hollands, 1996). Gençlerin ve genç yetişkinlerin "şehri ve kültürü deneyimlemeleri", iletişim ağını genişletmeleri ve yaşam tarzlarını keşfetmeleri için gece hayatı mekânları ve etkinliklerinin önemi yazında vurgulanmaktadır (Thomas, 2000; Cattan ve Vanola, 2014; Chatterton ve Hollands, 2003; Hollands, 1996; Liempt, van Aalst ve Schwanen, 2015). Genç nüfusun bir alt kümesi olan üniversite öğrencilerinin sosyal etkileşim ağları ise üniversite yerleşke alanı ve gündüz saatleri ile sınırlı değildir; aksine, kentsel gece hayatı ortamlarında sosyal etkileşime katıldıkları ve hatta kentsel gece hayatının biçimlenmesinde rol üstlendikleri söylenebilir. Thomas (2000) gece hayatının, öğrencilerin iletişim ağlarını genişletmelerine yardımcı olduğunu ortaya koyan çalışmalardan birini yürütmüştür. Oldenburg (1989)

ise gençlerin arkadaşları ile birlikte sosyalleşmeleri ve gayri resmi toplumsallaşmaları için barlar, restoranlar, kafeler ve diğer gece hayatı mekânlarının alan sunduğunu göstermiştir.

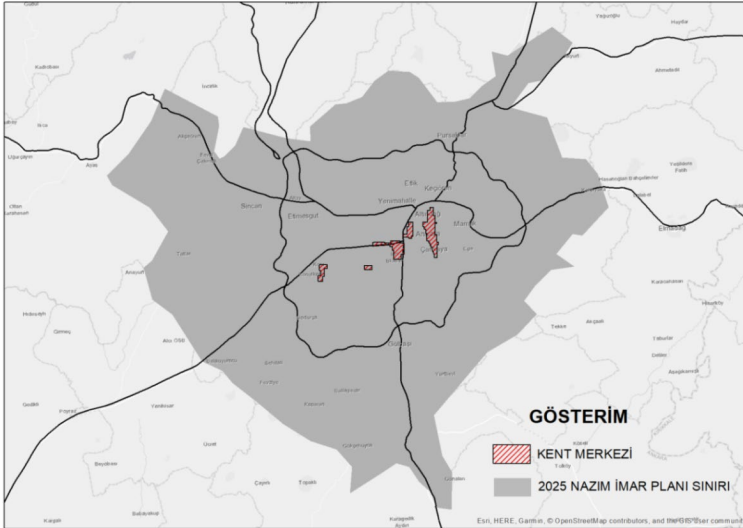
Türkiye kentleri örneğinde, kentsel merkezi alanların akşam ve gece saatlerinde kullanımı ile ilgili yapılmış akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de kentsel merkezlerin akşam ve gece saatlerinde kullanımına yönelik ilk girişimlerden biri olan “Üniversite öğrencilerinin kentsel merkezi alanları akşam ve gece saatlerinde kullanımı: Ankara kenti örneği” başlıklı yüksek lisans tezinin bulgularından bir kısmını sunmaktadır. Tez çalışmasından üretilen bu yazının amacı gençlerin gece saatlerinde eğlence mekânlarını kullanma tercihlerini araştırarak kentin merkezinin yayılımını anlamayı ve farklı nitelikteki iş alanlarının kullanıcılar tarafından tercih edilme veya edilmeme sebeplerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda, kenti akşam ve gece saatlerinde daha sık kullanan genç yaştaki kullanıcı grubunu hedef alan görgül bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırma sahası olarak kent merkezindeki değişimlerin izlenebildiği Ankara kentsel merkezi iş alanları belirlenmiştir.

Metodoloji

Kent merkezlerinin akşam ve gece saatlerindeki kullanımını deneyimleyenler üzerinden incelemeyi hedefleyen araştırma bir saha çalışmasına dayanmaktadır. Çalışmada, Ankara kenti merkezi alanlarının kullanımları incelenmiştir; saha çalışması olarak seçilmesinin nedeni kentin zaman içinde gelişen ve birbirinden farklı niteliklere sahip merkezi alanları barındırmasıdır.

Ankara’nın demografik, sosyal, politik ve ekonomik değişimlere koşut kentsel gelişme eğilimleri ilk imar planlarından bu yana değişim göstermektedir. Lörcher’in (1925) bulvar ve meydanların temelini oluşturan ve Jansen’in (1932) tarihi ve planlı merkezini biçimlendiren planlama kararları ile başkent çekirdeği kuzey-güney yönelimli bir gelişme göstermiştir. Jansen Planı’nda eğlence aktivitesi, modern kentin yapısal bir elemanı olarak ele alınmış ve kent, kamusal eğlence mekânları sunacak şekilde tasarlanmıştır (Önder, 2012). Modern başkent inşası sürecinde, Karpiç Lokantası, Anadolu Kulübü ve Ankara Palas gibi eğlence mekânları devlet eliyle teşvik edilerek, kentin en erişilebilir noktası olan Ulus’ta konumlanmıştır (Sumbas, 2013.) Politik merkez olmanın çekimi ve kırdan kente artan göçlerle nüfus artışının yol açtığı gelişmeyi yönlendirecek Yücel-Uybadin Planı (1957) ile kentin batı yönünde gelişmesinin ilk izleri oluşturulmuş ve Yenışehir’de gelişen planlı merkez korunmuştur. Yücel-Uybadin Planı’nda yeni bir kent merkezi oluşturma öngörüsü bulunmamakta, Ulus ve Kızılay eksenindeki mevcut merkezi alan kurgusu parlamento yapısı

ile desteklenmektedir (Günay, 2006). Bu dönemde, piyasa eliyle şekillenmeye başlayan eğlence merkezleri yoğun ticaretin yer aldığı çekirdek alanlarda bulunmakla birlikte, kültürel etkinlikler ile eğlence ve dinlence mekânları Ulus'tan Kızılay'a doğru kayma eğilimi göstermiştir (Bayraktar, 2016). 1950 sonrasında Cumhuriyet dönemi ile özdeşleşmiş Karpıç, Süreyya gibi işletmeler kapanmış, Gençlik Parkı, AOÇ gibi açık alan kullanımları kimlik değiştirmiş, sinema salonları kentin çeşitli noktalarında hizmete girmiş, Kavaklıdere-Çankaya doğrultusunda prestijli kullanımlar yerleşmiştir. Yapısal ve kapsamlı planlama yaklaşımıyla üretilen 1990 Nazım Planı ise kentin batı koridoru üzerinde gelişimini benimseyerek bu eksende ulaşım, konut ve çalışma alanı kararları almış ve kent merkezinin batıdaki yeni gelişme alanlarına uzanmasını desteklemiştir (Şekil 1). Merkezi alanda örgütlenen faaliyetler kentin merkezi dışına taşınma sürecinin en önemli öğelerinden olan alışveriş merkezi yeni iş alanları boyunca ortaya çıkmış ve kentin yeni tür eğlence mekânları şekillendirmiştir. Böylelikle, geleneksel merkezden uzaklaşan ve orta-üst gelir gruplarının yöneldiği eğlence mekânlarını barındıran bir merkezi alan oluşagelmektedir. Ancak, kentin gelişmesine koşut olarak biçimlenen merkezi iş alanlarının akşam ve gece saatlerinde kullanımlarına, bu alanlardaki işlevlerin yer seçimine, etkinliklerin dağılıma yönelik planlama kararları geliştirilmediği, özellikle artan eğlence mekânlarına dair parçacı kamu politikalarının geliştirilerek konunun planlama çerçevesi içine alınmadığı ve mekânsal politikalar üretilmediği görülmektedir.

Şekil 1. Ankara 2025 Nazım İmar Planı Sınırı ve çalışmada yer verilen kentsel merkezi alanlar (Kaynak: Güngör, 2020)

lonları, kültür merkezleri, piknik alanları, gezi yerleri, oteller, sinemalar, tiyatrolar, kahvehaneler, nargile salonları, lunaparklar, eğlence merkezleri, alışveriş merkezleri, restoranlar, pastaneler, kafeler ve çay bahçeleri olarak özetlenebilir (Çağlak ve Satır, 2020). Bahsi geçen gece mekânlarından ampirik çalışmanın öznesinin tercihleri gereği yer verilmeyenler bulunmaktadır, ancak kentin gece peyzajını biçimlendirdiği göz ardı edilmemelidir.

Çalışmada kullanılan araştırma materyali üç bölümden oluşan soruları içermektedir; ilk bölümde anketi yanıtlayan kişilerin genel profili, ikinci bölümde ise akşam ve gece saatlerinde kentsel alan kullanımını anlamaya yönelik genç nüfusun tercihleri ve üçüncü bölümde gece saatlerinde merkez kullanımına ilişkin değerlendirmeleri sorgulanmıştır. Kapalı uçlu ve yapılandırılmış soruları içeren ankette, öğrencilerin tercihleri 5 noktalı Likert ölçeği ile yanıtlanmıştır. Kullanıcılardan anket ile elde edilen bilgiler tanımlayıcı istatistiki veriye dönüştürülmüş ve değişken seti oluşturulmuştur. Buna göre, cinsiyet, öğrenim görülen kampüs, araba sahipliği, Ankara'da ikamet süresi, ikamet türü, akşam saatlerinde kent merkezine çıkma sıklığı, vakit geçirme süresi, dönüş saati ve ortalama harcama tutarına ilişkin veriler bağımsız değişken seti haline getirilmiştir. Kent merkezlerine ilişkin deneyimleri ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Örneklemin kentin hangi bölgelerini tercih ettikleri, bu alanları tercih etme ve etmeme nedenlerine dair öznel değerlendirmeleri analiz edilmiştir. Bu sayede, Ankara kentinin gece peyzajının öğrenciler tarafından nasıl deneyimlendiği ve algılandığı ortaya çıkarılmıştır.

Analiz: Gençlerin gece saatlerinde kentsel merkezi alan kullanımına yönelik tercihleri

Gençlerin akşam ve gece saatlerinde kent merkezlerini kullanımını anlamak için, seçilen örneklemdaki öğrencilerin profili ile merkezi alan tercihleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ilişkiyi ortaya koyarken, öncelikle, öğrenciler hakkında bilgi verici nitelikler cinsiyet, öğrenim görülen kampüs, araba sahipliği, kentteki ikamet süreleri ve ikamet türü olarak belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Öğrenci profili ve tanımlayıcı istatistikleri

Değişken	Gösterge	N	%
Cinsiyet	Kadın	142	56.8
	Erkek	108	43.2
Kampüs	Merkez	130	52
	Balgat	120	48
Araba Sahipliliği	Evet	132	52.8
	Hayır	118	47.2
İkamet Süresi	0-4	31	12.4
	5-19	56	22.4
	20+	163	65.2
İkamet Türü	Aile	200	80
	Yurt	11	4.4
	Kendi Dairesi	39	15.6

Buna göre, örneklemdaki öğrencilerin %34.4'ünün araç sahibi olduğu, yalnızca %12.4'ünün üniversite öğrenimi süresince Ankara'da ikamet ettiği, %80'inin ailesi ile yaşadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, ankette verilen yanıtlara göre öğrencilerin %98.4'ünün bekar, %97.2'sinin lisans düzeyinde öğrenim gördüğü ve yaş ortalamalarının 22.3 olduğu ortaya konulmuş, bu değişkenler ile araştırmanın geri kalanında bir ilişki aranmadığı için bunlara Tablo 1'de yer verilmemiştir.

Öğrencilerin kentsel merkezi alanları akşam ve gece saatlerinde kullanımını anlamak üzere dışarı çıkma sıklıkları, vakit geçirme süreleri, kullanılan araç türü, dönüş saatleri ve ortalama harcama tutarları sorulmuştur (Tablo 2). Buna göre, örneklemdaki öğrencilerin akşam ve gece saatlerinde sıklıkla haftada birden çok kez kent merkezini ziyaret ettikleri, dışarıda 4 saat ve üstü vakit geçirdikleri, 22.30 sonrası döndükleri, çoğunlukla özel araçlarını kullandıkları ancak özellikle dönüşte toplu taşıma araçlarını kullanmadıkları ve ortalama harcama tutarlarının 50-100 TL arası olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Öğrencilerin akşam ve gece saatlerinde kent merkezini ziyaretleri ve kullanma alışkanlıkları

Kent merkezini akşam saatlerinde kullanma alışkanlığı	N	%	
Çıkma Sıklığı	Haftada birden çok	156	62.4
	Haftada bir ve daha az	94	37.6
Vakit Geçirme Süresi	4 saat altı	115	46
	4 saat ve üstü	135	54
Çıkarken kullanılan araç türü	Yürüyerek/ Bisikletle	6	2.4
	Özel araç	136	54.4
	Taksi	7	2.8
	Dolmuş	14	5.6
	Otobüs	52	20.8
	Metro	35	14.0
	Dönüşte kullanılan araç türü	Yürüyerek/ Bisikletle	6
Özel araç	144	57.6	
Taksi	21	8.4	
Dolmuş	13	5.2	
Otobüs	36	14.4	
Metro	30	12.0	
Dönüş saati	22:30 öncesi	100	40
	22:30 sonrası	150	60
Ortalama Harcama Tutarı	0-50 TL	79	31.6
	51-100 TL	139	55.6
	100 TL ve üstü	32	12.8

Kent merkezlerinde akşam ve gece saatlerindeki deneyimlerine yönelik sorular örneklemedeki üniversite öğrencilerine yöneltilmiştir (Tablo 3). Öğrencilerin, 5 noktalı Likert ölçeğine göre, kendilerine sorulan ifadelere katılıp katılmadıklarına dair bir değerlendirme yapmaları istenmiştir; “5” kesinlikle katılıyorum, “1” ise kesinlikle katılmıyorum ifadesine karşılık gelmektedir. Bu değerlendirmenin sonuçlarına göre, öğrencilerin akşam ve gece saatlerinde kent merkezine gitmekten kaçınmadıkları görülmektedir. Genel değerlendirmeleri açısından, kent merkezlerinin tehlikeli ve güvensiz olduğunu düşünmedikleri fakat güvenlik güçlerinin görünür olmasının güvenlik hissini artırdığını düşündükleri tespit edilmiştir. Akşam ve gece saatlerinde kent merkezlerine tek başına gitmekten kaçınmadıkları, ancak başkasıyla birlikte dışarı çıktıklarında kendilerini daha güvende hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yine, öğrencilerin karanlık saatlerde toplu taşıma araçlarını ve taksiyi kullanmaktan kaçınmadıkları fakat kendi araçlarını kullanmalarının daha güvenli olduğunu düşündükleri görülmektedir. Öznel ifadelerine göre kent merkezlerinin akşam ve gece saatlerinde canlılığını yitirdiği, Ankara’da yer alan gece mekânlarının daha çok yerel halkın beklentisine yönelik olduğu ve gece mekânlarının turistleri hedef-

leyerek düzenlenmediği, sıklıkla gittikleri yerlerin eğlence anlayışlarını yansıttığı, akşam ve gece saatlerinde gece hayatını düzenleyen kararlar alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Gece saatlerinde kent merkezi deneyimleri (%)

Gece saatlerinde dışarı çıkma deneyimleri	kesinlikle katılıyorum	katılıyorum	kararsızım	katılmıyorum	kesinlikle katılmıyorum
A. Akşam saatlerinde kent merkezinde dışarı çıkmaktan kaçınırım.	11.2	14.0	16.8	36.8	21.2
B. Akşam saatlerinde kent merkezinin tehlikeli/güvensiz olduğunu düşünürüm.	9.6	25.6	24.0	27.2	13.6
C. Polislerin akşam saatlerinde daha görünür olması güvenlik hissimi artırır.	22.0	33.6	21.2	13.2	10.0
D. Tek başıma akşam saatlerinde kent merkezine gitmem.	16.8	18.4	14.4	31.2	19.2
E. Başkalarıyla birlikte olduğumda akşam saatlerinde kent merkezinde güvende hissedirim.	22.0	52.4	16.8	5.2	3.6
F. Akşam saatlerinde otobüs/dolmuş/metroya binmekten kaçınırım.	12.4	13.6	20.8	31.6	21.6
G. Akşam saatlerinde taksiye binmekten kaçınırım.	6.8	18.4	21.6	33.2	20.0
H. Akşam saatlerinde kendi aracımı kullanmaktan kaçınırım.	2.8	4.0	12.4	22.0	58.8
I. Ankara'da kent merkezi akşam saatlerinde canlılığını yitirir.	15.6	28.0	24.8	22.4	9.2
J. Akşam saatlerinde kullandığım alanların yeterli aydınlatılmadığını düşünürüm.	10.8	30.4	27.6	22.8	8.4
K. Ankara'nın gece mekânları daha çok turistleri hedefler; yerel halkın beklentisine yönelik değildir.	7.2	12.0	20.8	34.8	25.2
L. Gece hayatını düzenleyen kararlar alınmalı/denetimler yapılmalıdır.	33.6	44.0	14.4	5.2	2.8
M. Akşam saatlerinde sıklıkla gittiğim yerlerin eğlence anlayışımı yansıttığını ve örtüştüğünü düşünürüm.	19.6	38.8	27.6	10.8	3.2

Gece saatlerindeki deneyimlerine ilişkin sorgulama öğrenci profili ve kenti kullanma alışkanlığını gösteren her bir bağımsız değişken için ortalama değere göre incelenmiştir. Tablo 3'te yer alan ifadeler harfler ile kodlanmış ve tüm kullanıcı gruplarının 5 üzerinden yaptıkları değerlendirmelerin ortalama değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Kullanıcı profiline göre gece saatlerinde kent merkezi deneyimlerine dair değerlendirmeler (ortalama-m)

Değişkenler	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
Erkek	2.15	2.35	3.30	2.39	3.74	2.12	2.29	1.52	3.39	2.98	2.45	3.91	3.62
Kadın	2.89	3.17	3.56	3.15	3.92	3.03	2.82	1.84	3.03	3.23	2.38	4.08	3.60
Balgat Kampüsü	2.63	3.25	3.37	2.81	3.83	2.78	2.78	1.81	2.93	3.01	2.38	3.98	3.51
Merkez Kampüs	2.52	2.42	3.52	2.84	3.85	2.50	2.41	1.60	3.42	3.23	2.44	4.02	3.70
Arabası yok	2.65	2.68	3.49	3.03	4.08	2.61	2.63	1.95	3.03	3.14	2.55	4.03	3.51
Arabası var	2.50	2.94	3.40	2.64	3.62	2.66	2.55	1.48	3.33	3.11	2.29	3.98	3.70
4 yıl ve üstü ikamet	2.55	2.80	3.37	2.84	3.84	2.64	2.61	1.70	3.20	3.12	2.41	4.00	3.63
4 yıl ve altı ikamet	2.74	2.90	3.94	2.74	3.87	2.58	2.42	1.71	3.06	3.16	2.45	4.06	3.45
Aile veya kendi evi	2.57	2.84	3.41	2.82	3.85	2.64	2.60	1.68	3.17	3.14	2.42	4.01	3.62
Yurtta ikamet	2.64	2.27	4.09	3.00	3.64	2.55	2.36	2.18	3.55	2.73	2.27	3.82	3.36
Haftada birden az çıkma	2.78	2.93	3.45	3.01	3.78	2.67	2.70	1.89	3.12	3.06	2.36	4.03	3.63
Haftada birden çok çıkma	2.45	2.75	3.44	2.71	3.88	2.62	2.52	1.58	3.22	3.16	2.44	3.99	3.60
4 saat ve altı vakit	2.82	3.00	3.70	2.86	3.98	2.71	2.75	1.78	3.12	3.23	2.50	4.13	3.59
4 saat ve üstü vakit	2.36	2.66	3.23	2.79	3.72	2.57	2.45	1.63	3.24	3.03	2.33	3.90	3.62
22:30dan önce dönüş	2.94	3.27	3.71	3.30	3.87	2.83	2.81	1.88	3.08	3.26	2.55	4.11	3.57
22:30dan sonra dönüş	2.33	2.51	3.27	2.51	3.82	2.51	2.44	1.58	3.25	3.03	2.32	3.93	3.63
50 TL üstü harcama	2.57	2.85	3.47	2.74	3.78	2.81	2.62	1.69	3.16	3.11	2.28	4.01	3.74
50 TL altı harcama	2.57	2.73	3.39	3.00	3.96	2.27	2.52	1.72	3.23	3.15	2.70	3.99	3.33
Ortalama değer (m)	2.57	2.82	3.44	2.82	3.84	2.64	2.59	1.70	3.18	3.12	2.41	4.00	3.61

Kent merkezlerini akşam ve gece saatlerindeki deneyimlerine dair, kadın kullanıcıların erkek kullanıcılardan farklı olarak kent merkezlerini tehlikeli ve güvensiz olarak gördükleri, güvenlik güçlerinin görünür olmasının güvenlik hissini artırdığını düşündükleri, tek başına kent merkezine gitmekten, gece saatlerinde toplu taşıma veya taksiye binmekten kaçındıkları tespit edilmiştir. Örneklemin gece saatleri deneyimine ilişkin kampüs değişkenine göre yanıtlarına bakıldığında Balgat Kampüsü öğrencilerinin Merkez Kampüs'tekilere kıyasla kent merkezlerini daha güvensiz buldukları görülmektedir. Araba sahipliğine göre kullanıcıların kentsel merkezleri akşam ve gece saatlerindeki deneyimlerine yönelik verdikleri yanıtlar incelendiğinde, araba sahibi olmayan kullanıcılar arabası olanlara göre, özellikle tek başına akşam saatlerinde çıkmaktan kaçınmakta ve başkalarıyla birlikte olduklarında daha güvenli hissettiklerini belirtmiştir. İkamet süresi değişkeni açısından incelendiğinde, 4 yıldan daha az süredir Ankara'da yaşayanlar üniversite öğrenimi öncesinde de kentte ikamet edenlere kıyasla, akşam saatlerinde dışarı çıkmaktan kaçınmakta ve güvenlik güçlerinin daha görünür olmasını tercih etmektedir. İkamet yerine göre ise, yurttan kalan öğrenciler diğerlerine göre akşam saatlerinde güvenlik güçlerinin görünür olmasını ve başkalarıyla birlikte çıkmayı tercih etmektedir. Aynı zamanda, yurttan kalan öğrenciler merkezin akşam saatlerinde canlılığını yitirdiğini ve merkezin iyi aydınlatılmadığını düşünmektedir. Daha seyrek çıkanlar haftada bir geceden çok dışarı çıkanlara kıyasla tek başına merkeze gitmekten daha çok çekinmektedir. Dışarı çıktığında daha kısa süre kalanlar ise 4 saat ve üzerinde vakit geçirenlere göre akşam saatlerinde çıkmaktan çekindiklerini, merkezleri güvensiz bulduklarını ve polislerin olmasının güvenlik hislerini artırdığını belirtmişlerdir. Daha geç saatlerde dönenlere kıyasla, 22.30 öncesi dönenler kent merkezlerine akşam saatlerine gitmekten çekinmekte, daha tehlikeli görmekte, polislerin daha görünür olmasını tercih etmekte, toplu taşıma ve taksiye binmekten kaçınmaktadır. Gece saatlerindeki ortalama harcama tutarına göre öğrencilerin yanıtlarına bakıldığında, daha çok harcama yapanların toplu taşıma kullanmaktan kaçındıkları görülmüştür.

Bu sorgulama, öğrencilerin kent merkezlerine dair farklılaşan bir gece algısının olduğunu ve bu farklılaşmanın kullanıcı profiliyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu analizle birlikte kent merkezi deneyimlerinin değişkenlik gösterdiğinin ortaya konulmasının ardından, öğrencilerin akşam saatlerinde kentin hangi alanlarını kullandıkları, kent merkezleri arasında nasıl bir tercih yaptıkları ve gitmeyi tercih ettikleri ve etmedikleri merkezi alanları nasıl algıladıkları, böylece gençlerin perspektifinden kentin gece saatlerinde nasıl görüldüğü

Gece saatlerinde gençlerin ziyaret sıklıklarında farklılıklar gösterdikleri her bir merkezi alan için tercih edilmelerindeki nedenler sorgulanmış ve Tablo 6' da özetlenmiştir. Alt bölge düzeyinde verilen yanıtlar incelendiğinde, gece saatlerinde sınırlı sayıda kullanıcı olduğu anlaşılan Kale ve Ulus bölgesinin tercih edilme nedenlerinin başında ilgi çeken gece mekânlarının/etkinliklerin (%16.7) ve yeterli ulaşım araçlarının (%16.7) olması gelmektedir. Kentin planlı çekirdeği olan Kızılay bölgesinin en çok belirtilen tercih edilme nedenlerinin yeterli ulaşım araçlarının olması (%21.2), ilgi çeken gece mekânlarının aktivitelerin olması (%16.1), bütçeye uygun mekânların/aktivitelerin bulunması (%14.8) ve çıkış-dönüş noktalarına yakın olması (%14.3) ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sonuçlardan, kentin diğer bölgelerine doğrudan ulaşım imkânı sunan Kızılay bölgesinin erişilebilirlik nedeniyle öğrenciler arasında ziyaret edilen bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Bahçelievler ve Tunalı bölgelerinin başlıca tercih edilme nedenlerinin ilgi çeken ve yaş aralığına hitap eden gece mekânlarının/aktivitelerinin olduğu görülmektedir. Yeni merkezi iş alanındaki tüm alt bölgelerde de ilgi çeken gece mekân/aktivitelerinin bulunması ve yaş aralığına hitap etmesi nedenleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu yanıtlara ek olarak, araştırma öznesi olan öğrencilerin öğrenim gördüğü Çankaya Üniversitesi'nin Balgat Kampüsü'nün yakın çevresinde yer alan Çukurambar ve Söğütözü bölgesinin diğer tercih edilme nedenleri sırasıyla güvenlik (%12.9) ve park yeri (%9.2) sorunlarının olmaması olarak tespit edilmiştir. Bilkent bölgesinde, ek olarak, güvenlik sorunlarının (%14.8) ve tekinsiz bireylerin (%9.5) olmaması nedenleri gelmektedir. Ümitköy-Çayyolu bölgesi için ise temel tercih edilme gerekçelerini güvenlik (%12.0) ve park yeri sorunu olmaması (%7.4) ve çıkış/dönüş noktalarına yakın olması (%7.4) nedenleri takip etmektedir.

Tablo 6. Kent merkezlerinin tercih edilme nedenlerinin dağılımı

Bölgelerin tercih edilme nedenleri	Kale - Ulus bölgesi		Kızılay bölgesi		B.evler bölgesi		Tunalı bölgesi		Çambar-Söğütözü bölgesi		Bilkent bölgesi		Ümitköy-Çayyolu bölgesi	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
İlgimi çeken gece mekânlarının/aktivitelerinin olması	13	16.7	63	16.1	102	18.1	105	21.9	98	15.2	53	15.7	85	19.7
Güvenlik sorunları olmaması	3	3.8	10	2.6	46	8.2	46	9.6	83	12.9	50	14.8	52	12.0
Park yeri sorunu olmaması	2	2.6	4	1.0	6	1.1	10	2.1	59	9.2	29	8.6	32	7.4
Çıkış/Dönüş noktama yakınlığı	4	5.1	56	14.3	55	9.8	32	6.7	50	7.8	15	4.4	32	7.4
Yeterli ulaşım aracı olması	13	16.7	83	21.2	68	12.1	30	6.3	38	5.9	7	2.1	13	3.0
Trafik sorunu olmaması	1	1.3	6	1.5	2	0.4	2	0.4	22	3.4	22	6.5	27	6.3
Gürültüsüz olması	6	7.7	1	0.3	4	0.7	1	0.2	31	4.8	17	5.0	17	3.9
Kalabalık, tercih edilen bir yer olması	6	7.7	32	8.2	51	9.1	59	12.3	34	5.3	13	3.8	19	4.4
Tenha olması	3	3.8	0	0.0	2	0.4	1	0.2	14	2.2	9	2.7	9	2.1
Benim yaş aralığuma hitap etmesi	5	6.4	41	10.5	97	17.2	90	18.8	83	12.9	52	15.4	56	13.0
Altyapı sorunu olmaması	1	1.3	5	1.3	11	2.0	12	2.5	22	3.4	12	3.6	14	3.2
Başboş sokak hayvanların olmaması	1	1.3	7	1.8	6	1.1	3	0.6	7	1.1	4	1.2	6	1.4
Tekinsiz bireylerin olmaması	1	1.3	3	0.8	23	4.1	24	5.0	38	5.9	32	9.5	26	6.0
Aydınlatma sorunu olmaması	3	3.8	19	4.9	22	3.9	23	4.8	27	4.2	13	3.8	16	3.7
Çoğunlukla bütçeme uygun mekânların aktivitelerin bulunması	9	11.5	58	14.8	67	11.9	41	8.5	34	5.3	7	2.1	25	5.8
Diğer	7	9.0	3	0.8	1	0.2	1	0.2	3	0.5	3	0.9	3	0.7
Toplam	78	100	391	100	563	100	480	100	643	100	338	100	432	100

Kale ve Ulus kent merkezinin yeterli ulaşım aracı olması ve ilgi çeken mekânların olmasından dolayı Kızılay kent merkezinin ise yeterli ulaşım aracı olmasından dolayı tercih edildiği diğer kent merkezlerinin ise ilgi çeken mekânların yer almasından dolayı çoğunlukla tercih edildiği Şekil 4'de de gösterilmektedir.

Tablo 7. Bölgelerde gerçekleştirilen aktivite türlerinin dağılımı (%)

Aktiviteler ve Bölgeler	Kale - Ulus bölgesi	Kızılay bölgesi	B.evler bölgesi	Tunalı bölgesi	Ç.ambar – Söğütözü bölgesi	Bilkent bölgesi	Ümitköy – Çayyolu bölgesi
Kafe	0	25.9	25.2	21.8	28.7	28.9	25
Bar/Pub	16.7	14.1	17.6	19.1	11	10.5	13.6
Restoran	16.7	11.1	16	11.8	16.7	23.7	17.9
Sinema	16.7	13.3	14.5	15.5	15.3	15.8	15
Tiyatro	33.3	3.7	5.3	6.4	2.9	5.3	2.9
Disko/Kulüp	17	6.7	1.5	4.5	1.4	5.3	5.7
Konser	0	9.6	9.9	7.3	4.3	2.6	5.7
Sokak/Meydan/Park	0	8.1	4.6	8.2	9.1	5.3	7.1
Nargileci/Oyun salonu	0	4.4	2.3	1.8	5.3	2.6	5
Maç yayını	0	1.5	3.1	2.7	4.3	0	0.7
Opera/Bale/Klasik konser	0	1.5	0	0.9	1	0	1.4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100

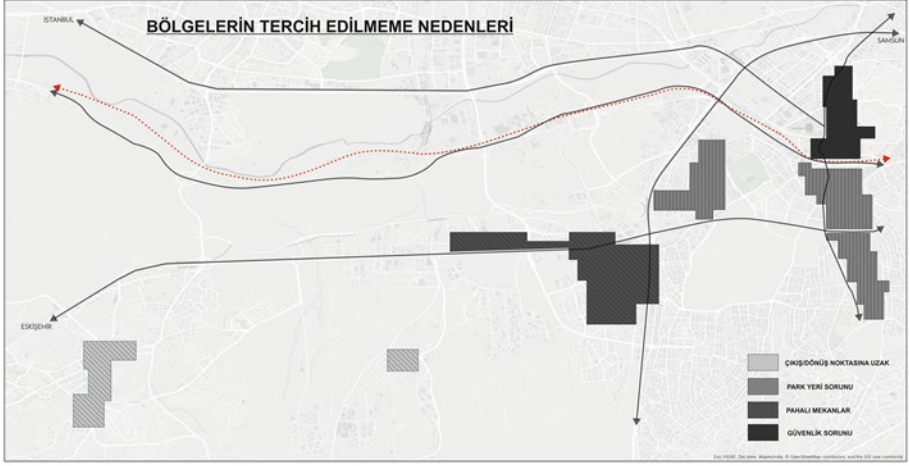
Kent merkezlerinin gece saatlerindeki tercih edilme nedenlerinin yanı sıra, gençlerin merkezi alanları kullanmak istememe nedenleri sorgulanmış ve sonuçlar Tablo 8’de özetlenmiştir. Akşam ve gece saatlerinde kullanıcı sayısı bakımından yüksek oranda tercih edilmeyen bölge olan Kale ve Ulus bölgesi için temel gerekçeler güvenlik sorunlarının olması (%19.7), tekinsiz bireylerin varlığı (%15.3) ve ilgi çeken gece mekânlarının/etkinliklerin olmaması (%14.7) şekilde sıralanabilir. Kentin planlı merkezi alanı için ortak tercih edilmeme nedeni park yeri sorunudur. Örneklemin %52’sinin araç sahibi olduğu göz önüne alındığında bu merkezlerdeki park yeri sorununun gece saatlerinde tercih edilmeme gerekçesi doğurması anlaşılır bir argümandır. Her bir merkezi alana bakıldığında, Kızılay bölgesinin güvenlik sorunları (%16.0) ve kalabalık olması (%14.5) nedenleriyle tercih edilmediği görülmekte; Bahçelievler ve Tunalı bölgelerinin ise benzer şekilde kalabalık olması, trafik sıkışıklığı yaşanması, gürültülü olması nedenleriyle tercih edilmediği görülmektedir. Aynı zamanda birer yaşam çevresi olan planlı merkezdeki alt bölgelerin gece saatlerindeki kullanıcıları ve yaşayanlar açısından olumsuzluk oluşturduğu görülmektedir. Yeni iş merkezini oluşturan alt bölgelere bakıldığında, Balgat Kampüsü’nün yakın çevresinde yer alan Çukurambar-Söğütözü bölgesi için çoğunlukla pahalı mekânların bulunması (%23.4), yeterli ulaşım aracının olmaması (%11.9) ve ilgi çeken gece mekânlarının/etkinliklerinin bulunmaması (%11.5) nedenleriyle tercih edilmediği anlaşılmaktadır. Bilkent ve Ümitköy-Çayyolu bölgelerinin tercih edilmeme nedenlerinin başında çıkış/dönüş noktalarına uzak olmaları gelmektedir; bunu her iki bölge için de çoğunlukla pahalı mekânların bulunması ve yeterli ulaşım aracı olmaması nedenleri izlemektedir. Kentin merkezi çekirdeğinden uzayarak batı ekseninde gelişen

ve her biri merkezi iş alanı niteliği taşıyan bölgeler için gece saatlerindeki erişilebilirlik konusunun gençler için temel sorunlardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Kent merkezlerinin tercih edilmeme nedenlerinin dağılımı

Bölgelerin tercih edilme nedenleri	Kale - Ulus bölgesi		Kızılay bölgesi		B.evler bölgesi		Tunalı bölgesi		Ç.ambar-Sөгütözü bölgesi		Bilkent bölgesi		Ümitköy-Çayyolu bölgesi	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Bu alana gitmedim; fikrim yok.	57	9.0	6	1.1	6	1.8	16	4.5	7	3.2	29	8.8	20	7.0
İligimi çeken gece mekânlarının/aktivitelerinin olmaması	93	14.7	60	10.6	17	5.2	11	3.1	25	11.5	29	8.8	21	7.4
Güvenlik sorunları olması	125	19.7	91	16.0	5	1.5	7	2.0	2	0.9	1	0.3	2	0.7
Park yeri sorunu olması	47	7.4	102	18.0	86	26.1	71	20.1	11	5.0	8	2.4	7	2.5
Çıkış/Dönüş nokta-uzak olması	34	5.4	24	4.2	29	8.8	35	9.9	22	10.1	74	22.4	66	23.2
Yeterli ulaşım aracı olmaması	11	1.7	10	1.8	11	3.3	22	6.2	26	11.9	55	16.6	39	13.7
Trafik sıkışıklığı	24	3.8	62	10.9	50	15.2	46	13.0	12	5.5	10	3.0	10	3.5
Gürültülü olması	15	2.4	47	8.3	36	10.9	36	10.2	12	5.5	10	3.0	5	1.8
Kalabalık olması	17	2.7	82	14.5	60	18.2	58	16.4	15	6.9	17	5.1	7	2.5
Tenha olması	47	7.4	10	1.8	3	0.9	5	1.4	2	0.9	6	1.8	5	1.8
Diğer yaş aralığına hitap etmesi	31	4.9	8	1.4	8	2.4	7	2.0	13	6.0	8	2.4	15	5.3
Altyapı sorunu olması (Tuvalet, çöp)	11	1.7	11	1.9	4	1.2	7	2.0	2	0.9	3	0.9	1	0.4
Başboş sokak hayvanları	6	0.9	3	0.5	2	0.6	0	0.0	11	5.0	3	0.9	18	6.3
Tekinsiz bireylerin varlığı	97	15.3	48	8.5	7	2.1	10	2.8	2	0.9	2	0.6	3	1.1
Karanlık olması / aydınlatma sorunu	16	2.5	3	0.5	1	0.3	2	0.6	3	1.4	5	1.5	2	0.7
Pahalı mekânların bulunması	2	0.3	0	0.0	4	1.2	20	5.6	51	23.4	70	21.1	64	22.5
Diğer	0	0.0	0	0.0	1	0.3	1	0.3	2	0.9	1	0.3	0	0.0
TOPLAM	633	100	567	100	330	100	354	100	21	100	331	100	285	100

Şekil 5'de kentsel merkezi alanların akşam ve gece saatlerinde başlıca tercih edilmeme nedenlerinin dağılım haritası yer almaktadır. Bu haritada da Kale ve Ulus bölgesinin güvenlik sorunundan; Kızılay, Tunalı ve Bahçelievler kent merkezlerinin park yeri sorunundan; yeni iş merkezlerinden olan Ümitköy-Çayyolu ve Bilkent merkezlerinin erişilebilirlik ve Çukurambar-Sөгütözü merkezinin ise pahalı mekânlarla şekillenmesinden dolayı tercih edilmediği görülmektedir.

Şekil 5. Kent merkezlerinin tercih edilmeme nedenlerinin dağılım haritası (Güngör, 2020)

Tartışma

Kentlerin hava karardıktan sonraki saatlerde nasıl kullanıldığı konusu uzun süredir kent planlamanın ve kamu politikalarının gündeminde yer almış ancak, Türkiye’de mekânsal planlara nasıl dahil edileceğine yönelik girişimler oldukça sınırlı bir kapsamda kalmıştır. Bu çalışma, gece saatlerinde kent merkezlerinin kullanımına nasıl devam edildiğini gösteren ilk adımlardan biri olup, gece planlamasına yönelik politika önerileri geliştirmeyi hedeflemektedir.

Kullanıcılar, gece saatlerinde erişim, aktivite ve mekânların çeşitliliği, güvenlik, dolaşım kolaylığı, temizlik gibi değişen koşullara göre kent merkezlerini deneyimlemeye devam etmektedir. Ancak, kullanıcıların kentin sunduğu bu olanaklara yaklaşımları ve kenti gece saatlerinde deneyimleri farklılaşmaktadır. Çalışma kent merkezlerinin gece saatlerinde tercih edilmesinin alanın sunduğu gece saati olanaklarına göre şekillendiği ve bunun da kullanıcı tercihleri arasında farklılaşmaya yol açtığı varsayımına dayanmaktadır. Ankara örneğinde incelenen gece zamanı kent merkezi kullanımı araştırmasında kentin farklı dinamiklere sahip merkezi alanlarına odaklanılmıştır. Nitelikleri ve hizmet sunumları açısından gündüz saatlerinde birbirinden farklılaşan kent merkezleri, benzer şekilde, gece saatlerinde de çeşitlenen kullanımlarla yaşamaya devam etmektedir. Kentin tarihi çekirdeğinden başlayarak zaman içinde gelişen ve yayılan merkezi alanları simgesel, ekonomik, sosyal, kültürel ve mekânsal olarak farklılaşan dinamiklere sahiptir. Bu durum, kullanıcıların tercihlerine yön verdiği gibi, kullanıcılar da merkezlerin biçimlenişinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma ile gece saatlerinde de farklı nitelikler gösteren

Ankara'nın merkezi alanlarının kullanıcılar tarafından nasıl algılandığı ve kullanıldığı konusuna odaklanılmıştır. Yazında, kenti gece saatlerinde ayakta tutan en geniş grubun gençler olduğu ve yine gençlerin gece zamanında tüketim ve eğlence mekânlarının kullanıcıları haline geldiği belirtilmektedir. Genç kullanıcıları temsil etmek üzere belirlenen bir örnekleme yürütülen bu çalışmada üniversite öğrencilerinin gece saatlerindeki kent merkezleri algıları ve kullanım tercihleri incelenmiştir. Bu alanlardaki deneyimlerin ve kullanıcı algısının farklılığından hareketle, her bir alana özgü geliştirilecek stratejilerle gece zamanının planlanmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Çalışmada temel olarak, gençlerin gece saatlerinde kentin merkezi alanlarına karşı farklılaşan bir tutum sergilediği gösterilmiştir. Buna göre, kentin planlı merkezi ve yeni iş koridoru gece saatlerinde daha sık tercih edilirken, özellikle geleneksel merkezin gençler tarafından yaygın olarak kullanılmadığı ortaya konulmuştur. Bu farklılaşma, kentin merkezi alanlarına yönelik özgün politikaların uygulanması gerektiğini anlatmaktadır.

Çalışmanın bulgularından hareketle ortaya çıkan ikinci sonuç, gece saatlerindeki kullanım farklılıklarının nedenlerinin de her bir merkezi alana göre değişiklik göstermesidir. Tarihi merkez erişim kolaylığı sunarken, planlı merkez gençlerin ilgisi çeken kullanımları barındırması, bütçelerine uygun mekânların ve aktivitelerin bulunması ve erişim kolaylığı nedeniyle cazip görünmektedir. Yeni iş koridorundaki merkezi alanlarda gece aktivitesi sunan mekânların bulunmasının yanı sıra güvenlik sorunlarının olmaması ve otopark yeterliliği nedenleriyle tercih edildikleri görülmektedir. Buna karşın, öğrencilerin gece saatlerinde dışarı çıkma pratiklerinde karşılaştıkları sorunlar veya algılarından dolayı kent merkezini tercih etmeme eğilimleri de doğmaktadır. Geleneksel kent merkezini akşam ve gece saatlerinde tercih edilmeme sebeplerinin başında güvenlik sorununun geldiği ve gençler tarafından tekensiz bireylerin yer aldığı, yan kesicilik ve hırsızlık olaylarının yaşandığı bir alan olarak algılandığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminin hem eğlence hem de ticaret ve yönetim merkezi olan bölgenin, günümüzde gece saatlerinde tercih edilmeyerek sönümlendiği veya farklı gruplarca kullanıldığı çıkarımı ortaya atılabilir. Planlı merkez her ne kadar erişilebilir bulunsun da, özellikle araç sahiplerinin otopark sorunu yaşaması alanı tercih etmemelerinin temel gerekçesini oluşturmaktadır. Bir diğer konu ise genellikle gençlerin bütçelerine uygun mekânların ve aktivitelerin yer alması alanın farklı sosyo-ekonomik grupları çekememesi, gece hayatında da sosyal karmanın oluşmamasına ve bu durumda kentin ana merkezinde sosyo-zamansal ayrışmaya yol açma riski bulunmaktadır. Öte yandan, özel-

likle konut alanlarının bulunduğu Bahçelievler ve Tunalı bölgeleri sunduğu cazip gece mekânlarının yanında kalabalıklık, sıkışıklık ve gürültü sorunlarını getirmesiyle eleştirilmektedir. Yeni iş koridorundaki merkezi alanlarda ise öğrencilerin pahalı bulduğu mekânların yer almasının gece saatlerinde vakit geçirmek için tercih edilmeme sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Ek olarak, yeni gelişim alanındaki eğlence mekânı odaklarının çıkış veya varış noktalarına uzak olduğunu belirten özellikle araç sahibi olmayan kullanıcılar için caydırıcı olduğu anlaşılmıştır. Bu alanların sunduğu yüksek ücretli hizmet ve erişilebilirliğin zor olması araç sahibi olmayan ve düşük bütçeli gruba ev sahipliği yapamadığını göstermekte ve gece saatlerinde sosyo-mekânsal ayrışmanın deseninin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Ankara'da kentsel merkezi alanların gece zamanındaki durumunun bir kesitini ortaya koyan bu çalışmada merkezler arasındaki farklılıklar ve sosyo-mekânsal ayrışma önemli ölçüde okunmaktadır. Buradan hareketle, karar vericiler için gece saatlerindeki aktivitelerin tercih edilmesi üzerinden bir öneri seti sunulabilir. İlk olarak, kentin tarihi alanı gece saatlerinde üniversite öğrenimi görmekte olan gençlerin tercih etmediği, kendi yaş gruplarına hitap eden aktiviteleri bulamadıkları bir merkez niteliğindedir. Bu durum, merkezin farklı sosyal gruplarca kullanılması veya gece saatlerinde terk edilmesine neden olabilecek ve alanda sosyo-zamansal ve sosyo-mekânsal ayrışmanın oluşmasına yol açabilecektir. Bu ayrışmanın önüne geçmek üzere kentsel yenileme araçları ile tanımlanmış canlandırma ve rehabilitasyon programlarının uygulanması gerekmektedir. Kentin planlı çekirdeği olan Kızılay için ise gece zamanına yönelik politikaların güvenlik konusuna eğilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Kızılay'ın güney ve batı eksenlerindeki uzantısı olan Bahçelievler ve Tunalı merkezi bölgelerinde konut, kamu, ticaret yapılarının bir arada yer alması bölgede gece saatlerinde de trafik sıkışıklığı ve gürültü problemlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda otopark sıkıntısının yaşanması da araç sahibi kullanıcılar tarafından bölgelerin tercih edilmemesine yol açmaktadır. Bu merkezlerin kullanıcıları toplu taşıma sistemlerine yönelmekte, ancak belli bir saatten sonra toplu taşıma hizmetleri azaldığından uzun süre dışarıda kalmak isteyenler için de bu bölgelerin cazibesi azalmaktadır. Büyük bir konut stokunu barındıran bu alanlar için gece aktivitelerinin yer alması çevre ve gürültü kirliliği sorunlarını alan sakinlerine de yüklemektedir. Ayrıca, alandaki sakinlerin artan fiyatlar ve değişen yaşam biçiminden dolayı bölgeden uzaklaşma sorununu doğurabileceği düşünülmektedir. Gece aktivitelerinin konut alanlarındaki dağılımına yönelik karma kullanımı düzenleyici mekânsal planlama kararlarına ek olarak kamu politikalarına gereksinim bulunmaktadır. Kentin batı

koridorunda yer alan merkezi alanların yeterli ulaşım imkânı bulamaması nedeniyle araç sahibi kullanıcılarla ve yüksek fiyatlı gece aktivitelerine ev sahipliği yapması nedeniyle orta ve üst gelir gruplarıyla karakterize edildiği görülmekte, ortaya çıkan sosyo-mekânsal ayrışmanın giderilmesi için ulaşım esnekliği ve ekonomik çeşitlilik sunan aktivitelerin bir araya getirilmesi özendirilme-
lidir. Burada nitelikli kamusal mekânların oluşturulması sosyo-mekânsal ayrışmanın giderilmesinin önemli bir unsuru olarak göz önüne alınmalıdır.

Kuşkusuz, çalışmada sunulan öneriler, kullanıcıların gece aktiviteleri tercihlerini dikkate alan ve beraberinde oluşabilecek sorunları gözeterek mekânsal planlamaya girdi sağlayacak bir bakış açısı sunmaktadır. Elbette ki, kentsel merkezleri yalnızca gece aktivitelerini gözetken politikalarla şekillendirilemez. Ancak, yirmi dört-saatlik kentin oluşabilmesinin bir parçası olarak gece aktivitelerinin dağılımının bir kent planlama sorunsalı haline gelmesi ve kentin gündüz ve gece peyzajının birbirine tamamlar nitelikte çalışması gerekmektedir. Bunu yaparken, merkezi alanlarda çatışan konuların doğabileceği öngörülmelidir; bunların en başta konut kullanımının yoğun olduğu alanlarda görülebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Gece aktivitelerinin baskın olması durumunda, merkezi iş alanlarının gündüz saatlerinde işlevsizleşmesi sorununun doğabileceği de düşünülmelidir.

Extended Abstract

Youth's Preference on the Use of Urban Central Districts in the Evening and Nighttime Hours

*

Ezgi Orhan

ORCID: 0000-0002-9124-7812

Merve Güngör

ORCID: 0000-0002-7305-2480

Planning the events taking place in the central parts of the city "after dark" supports the maintenance of urban vitality and livability. For this reason, it is important to ensure the development of nighttime spaces and their use by different groups of people. In Turkey, social, economic and spatial dimension of the nighttime is a fairly new area for local policy makers and planners, and studies on nighttime planning is still at its infancy. The aim of the article, which sets out from this gap, is to reveal the trends in the central business areas of the city by analyzing the preferences of young people for night use of urban centers.

This article departs from the argument that the spatial organization and character of night activities, which are shaped by the taste and demand of users, especially the young population, have an effective role in the development of the central business districts. Therefore, in order to reveal the nightscape of the urban central districts, an empirical research was conducted in Ankara, Turkey. In the study, the central parts of the city were grouped as the traditional center, the planned center and new development corridor allowing to reflect the planning history of the city. A sample of 250 university students were applied a face-to-face questionnaire to determine their nocturnal use of different central parts of Ankara.

It is revealed that young people showed differentiations in their night perception on the city centers hosting entertainment venues and various night activities. Users' perception on urban nightscape was questioned with respect to the variables of gender, the campus in which they studied, car ownership, length of their residence in Ankara, the type of residence in Ankara, their frequency of visit of centers at night, the length of their visit, the type of vehicle they use, returning time, and average expenditure. In addition to the user pro-

file, it is showed that young people associated their preferences to the advantages and disadvantages offered by each central area regarding the night activities. Accordingly, Çukurambar-Söğütözü district was found as the most frequently visited district at night by respondents which was followed by planned center. However, the sample reported that the traditional city center was not a favorable location at evening and night hours. The reasons of their preferences in visiting the central districts were questioned. By analyzing night-time preferences of young in city centers, it was showed that planned center of the city provides an accessible location and budget-friendly venues for young people. Besides, respondents explained the reasons of their preferences of the new development corridor through its offering on a more secure environment and more parking space than other districts. They associated their unwillingness to visit the traditional center with their perception of insecurity to the area. It is to be said that the traditional center that had been the entertainment, trade and administrative center of the Republican period seems to extinguish at night as a result of the preferences of today's youth. The already built-up central districts, i.e. Bahçelievler and Tunalı districts, were criticised by the problems of crowdedness, congestion and noise beside the advantages they offer such as the variety of attractive venues. Also, the new business corridor was found disadvantageous for students due the accessibility problems and the dominance of expensive venues. In this respect, drawing a section of the urban nightscape of Ankara, this study reveals the differences between the central districts and the socio-temporal separation in the city.

Departing from the results of the study, policy recommendations were developed for decision makers on urban central areas hosting differentiating night-time activities. Firstly, in order to avoid the socio-temporal and socio-spatial segregation among the districts, traditional center should be targeted in urban revitalization and rehabilitation programs. Secondly, the nightlife in planned central districts should be decided together with the residents that have to share the traffic, congestion, noise and contamination problems with visitors. Policy-makers should notify that such problems may lead to relocation of residents from their neighborhoods. Thirdly, the new business corridor that is characterised by middle and upper income groups should be supported by public transportation and activities allowing economic diversity. Here, the creation of qualified public spaces should be considered as an important element of eliminating the socio-spatial segregation.

Kaynakça/References

- Bayraktar, A. (2016). Başkent Ankara'da cumhuriyet sonrası yaşanan büyük değişim: Modern yaşam kurgusu ve modern mekânlar. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 67-80.
- Cattan, N., ve Vanolo, A. (2014). Gay and lesbian emotional geographies of clubbing: reflections from Paris and Turin. *Gender, Place & Culture*, 21(9), 1158-1175.
- Chatterton, P., ve Hollands, R. (2003). *Urban nightscapes: Youth cultures, pleasure spaces and corporate power*. Psychology Press.
- Çağlak, U. ve Satır, M.E. (2012). Eğlence mekânları ve yeni medya: Mekânın görünimleri üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üni. Sosyal Bil. Ens. Der.*, 2020(44), 317-326.
- Günay, B. (2006). Ankara çekirdek alanının oluşumu ve 1990 Nazım Planı hakkında bir değerlendirme. (Der.) T. Şenyapılı, *Cumhuriyet'in Ankarası*, içinde (s.60-119), ODTU Yayıncılık: Ankara.
- Güngör, M. (2020). *Üniversite öğrencilerinin kentsel merkezi alanları akşam ve gece saatlerinde kullanımı: Ankara kenti örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güzelsoy, S. (2008). *İstanbul Kent Merkezi'nin Dönüşümü: Gelişme ve Planlama İnkilemi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: İstanbul.
- Hannigan, J. (1998). *Fantasy City: Pleasure and Profit in the Postmodern Metropolis*. Routledge: London.
- Hollands, R. G. (1996). From shipyards to nightclubs: Restructuring young adults' employment, household, and consumption identities in the North-East of England. *Berkeley Journal of Sociology*, 41, 41-66.
- Liempt, I., Van Aalst, I., ve Schwanen, T. (2015). Introduction: Geographies of the urban night. *Urban Studies*, 52(3), 407-421.
- Lovatt, A. ve O'Connor, J. (1995). Cities And The Night-Time Economy. *Planning Practice and Research*, 10(2), 127-134.
- Matthew M. ve Chew (2009). Research on Chinese Nightlife Cultures and Night-Time Economies, *Chinese Sociology & Anthropology*, 42(2), 3-21.
- Oldenburg, R. (1989). *The great good place: Café, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*. Paragon House Publishers.
- Önder, D. (2012). Sosyomekânsal Bir Tarih: Ankara Kentinde Eğlence- Dinlence Mekânlarının Değişen Biçimi ve Anlamı. 3. *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, içinde (s. 279-293), Matsa Basımevi: Ankara.
- Roberts, M., ve Eldridge, A. (2009). *Planning the night-time city*. Routledge: Abingdon.
- Rowe, D., Stevenson, D., Tomsen, S., Bavinton, N., ve Brass, K. (2008). *The City After Dark Cultural Planning and Governance of the Night-time Economy in Parramatta*. Western Sydney: Centre for Cultural Research.
- Seijas, A. (2018). A guide to managing your. By Sound Diplomacy. 7 Aralık 2019 tarihinde <https://www.sounddiplomacy.com/night-time-economy-guide> adresinden erişilmiştir.

- Sumbas, A. (2013). Türk modernleşmesi'ni Ankara Palas üzerinden okumak: Doğu'dan Batı'ya açılan bir pencere. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 171-198.
- Tellan, D. (2016). Mekân, eğlence ve popüler kültür ilişkisini değerlendirmek. *TRTakademi*, 136-153.
- Thomas, C. J., ve Bromley, R. (2000). City-centre revitalisation: Problems of fragmentation and fear in the evening and night-time city. *Urban Studies*, 37(8), 1403-1429.

Kentsel Mekân Üretiminde Belleğin Başkalaşımı: Bomonti Örneği

*

Tuğçe Gürleyen¹

ORCID: 0000-0001-6091-8524

Mehmet Ocakçı²

ORCID: 0000-0002-2987-1680

Öz

Büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri öncülüğünde hızla üretilen postmodern mekân üretimi, Bomonti Senti'nin bir taraftan tektipleşmesine ve standartlaşmasına, diğer taraftan melezleşmesine tanıklık etmektedir. Yerel kültürün ve kolektif belleğin göz ardı edildiği, bulanıklaştığı ve manipüle edilmeye başladığı bu süreçte, gelenekler ve davranış biçimleri birbirine benzer hale gelerek yeniden icat edilmektedir. Metruk sanayi yapılarının sanat galerilerine, butik dükkânlara, kafelere, otellere ve ofis alanlarına dönüştürülmesi, belirli temalar çerçevesinde kopyalanan ve yeniden inşa edilen melez mekânlara örnek oluşturmaktadır. Dolaşım, tüketim ve iletişim odaklı gelişmeleri öne çıkaran ve geleneksel olandan farklılaşan bu alanlar, kısa ömürlü, anlık görüntülerin ve geçiciliklerin yaşandığı ve yer olarak görülmeyen oluşumlara dönüşmektedir. Dolayısıyla, Bomonti'de yaşanan belleğin başkalaşımı, çok boyutlu ve karmaşık mekânsal dönüşümlerin yanı sıra melezleşmenin ve tektipleşmenin bir ürünüdür. Bu çalışma, farklı yaşamların çoğul pratiklerini ve kolektif belleğin örgütlenme biçimlerini planlama ve tasarımı sürecine aktarabilmenin önemini vurgulamaktadır. Geçmişten günümüze süregelen kentsel deneyimler ortaklığında toplumsal olarak inşa edilmiş yaşam alışkanlıklarını, mekân ve ortak hafıza ekseninde keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Belleğin başkalaşımı, manipülasyon, tektipleşme, melezleşme, Bomonti

¹ Doktora Öğrencisi, İTÜ, E-mail: tugcegurleyen@gmail.com

² Prof. Dr., İTÜ, E-mail: mocakci@itu.edu.tr

Metamorphosis of Memory in the Production of Urban Space: The Example of Bomonti

*

Tuğçe Gürleyen³

ORCID: 0000-0001-6091-8524

Mehmet Ocakçı⁴

ORCID: 0000-0002-2987-1680

Abstract

The rapid production of postmodern space produced under the leadership of large-scale urban transformation projects not only witnesses to the homogenisation and standardization but also to the hybridization of the Bomonti District. In this process, where local culture and collective memory are ignored, blurred and begin to be manipulated; traditions and patterns of behaviour are reinvented by becoming similar. Abandoned buildings and industrial warehouses converted into art galleries, expensive shops, cafes, hotels, residential and office spaces are an example of hybrid spaces where copies of historical sites are built or developed based on specific themes. These areas, which stand out as places of circulation, consumption and communication and differ from traditional ones, turn into placeless formations where short-lived, instant images and impermanence are experienced. Therefore, the metamorphosis of memory experienced in Bomonti is the outcome of the hybridization as well as the multi-dimensional and complex spatial transformations. This study emphasizes the importance of transferring the plural practices of different lifetimes and the organizational forms of collective memory to the planning and design process. It aims to explore socially constructed habits of life with the collaboration of urban experiences from past to present in the context of space and shared memory.

Keywords: *Metamorphosis of memory, manipulation, homogenisation, hybridization, Bomonti*

---

³ PhD Student, ITU, E-mail: tugcegurleyen@gmail.com

⁴ Prof. Dr., ITU, E-mail: mocakci@itu.edu.tr

Giriş

Sosyal gruplar (bellek tüketicileri), profesyoneller ve karar vericiler (bellek üreticileri) arasındaki meşruiyet çatışmaları, kentlerde politik bir iç mantığın olduğunu göstermektedir (Kansteiner, 2002; Weber, 2009). Kentsel mekânın meşrulaştırma biçimleri, siyasi otoritenin tutumları ile inananlar/yönetilenler arasındaki düğüm üzerine kurulmaktadır. Düğümün yarattığı çatlakta hafızanın kaydını tutan politik güç, kolektif belleğin çarpıtılma dinamiklerini ortaya koymakta ve kurucu geçmişin belirlenmesinde etkin rol üstlenmektedir (De Certeau, 1990; Ricoeur, 2004). Hâkim ideolojilerin geçmişi harekete geçirip kendi amaçları doğrultusunda kullandığı düşünüldüğünde, bellek politikası bugünün kentleşme politikası haline gelmektedir. Kentsel mekân üretiminin yasal araçlarla desteklenmesine rağmen, planlama, uygulama ve denetim süreçlerinin kolektif bağlamdan kopuk olması ve yönetsel, zihinsel ve duyuşsal açıdan kopukluklar yaşanması, kurucu geçmişin yeniden üretilmesine ve mekânların tektipleşmesine neden olmaktadır.

Öte yandan, ideolojik söylemler çerçevesinde belleği etkisizleştiren kentleşme siyasaları ve mekânsal pratikleri, öznel ve kolektif deneyimlere bağlı olarak gelişen toplumsal etkileşimleri, yerin anlamını, kimliğini ve duygusunu göz ardı etmektedir. Kolektif belleğin kentsel sistemdeki görünürlüğü ve sürekliliğini kesintiye uğratarak hafızası olmayan yerlere dönüştürmektedir. Bu nedenlerden dolayı, geçmişin meşruluğu (geriye dönük) ve gelecek bilincinin topluma kazandırılması (ileriye dönük) mümkün olamamaktadır. Bu bakımdan, ortak değerleri, geçmişin temsillerini ve kolektif deneyimleri bir araya getirmeyi amaçlayan kentsel bellek stratejilerine ve taktiklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma, geçmişten günümüze süregelen kentsel deneyimler ortaklığında toplumsal olarak inşa edilmiş yaşam alışkanlıklarını, mekân ve ortak hafıza ekseninde keşfetmeyi amaçlamaktadır. Mekânın toplumsal üretimini, geçmişin ve bugünün bellek izleri ile anlamaya çalışmaktadır. Farklı yaşamların çoğul pratiklerini ve kolektif belleğin örgütlenme biçimlerini planlama ve tasarım sürecine aktarabilmenin önemini vurgulamaktadır. Çalışma kapsamında, niceliksel ve niteliksel araştırma biçimi olan görsel etnografi yönteminden yararlanılmıştır. Tarihsel katmanlar üzerinden yapılan kentsel bellek okuması, kişisel veya resmi arşivlerde bulunan eski haritalara, gravürlere, fotoğraflara, çizimlere, kartpostallara ve metinlere dayanmaktadır. Kırılğanlaşan veya kesin-

tiye uğrayan, manipüle edilen, yeniden üretilen ve süregelen mekânsal ve toplumsal izler, bellek teorileri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Kolektif Bellek Bağlamında Kentsel Mekân Üretimi

İnsanların bilinçli faaliyet alanı olan bellek, kolektif deneyimlerin korunması, çağrılması ve işlenmesinde etkin rol oynamaktadır. İnsanları ortak bir kimlik altında birbirine bağlayan, grup etkileşimleri ve hatırlama eylemleri ile canlı tutulan kolektif bir varlıktır (Lewicka, 2008; Kansteiner, 2002; Ricoeur, 2004; Wertsch, 2002; Winter, 1999). Dolayısıyla, bireysel deneyimlerin hatırlandığı bir düşünce sisteminin yanı sıra toplumsalı oluşturan, geçmişin yeniden inşa edilme sürecinde paylaşılan ve ortaklaşan eylemlerdir (Misztal, 2003). Kolektif belleği biçimlendiren toplumsal olarak kazanılmış bu çerçeve, mekânların toplumsal olarak üretilmesi gerektiği görüşüne dayanmaktadır (Lefebvre, 1993).

Tablo 1. Bireysel ve kolektif bellek bağlamında kentsel mekân üretimi (Assmann, 2001; Connerton, 2009; Crane, 1997; Crinson, 2005; Halbwachs, 1990; Halbwachs, 1992; Hobsbawm ve Ranger, 2012; Hutton, 1993; Misztal, 2003; Nora, 1989 çalışmalarına referansla yazar tarafından üretilmiştir.)

Bireysel Bellek	Günlük deneyimler
	Günlük olanın sıradanlığı
	Yineleyici tekrar dizileri
	Sembolik biçimler
	Geçmişin temsili
	Geçmişin yeniden inşası
	İnançlar ve gelenekler kümesi
	Geleneğin icadı
	Grubun benzersizliği
	Ortak kimlik altında hatırlama eylemleri
Kolektif Bellek	Paylaşılan ve ortaklaşan eylemler
	Mekânın toplumsal üretimi

Kolektif bellek, mekânsal ortamda tezahür eden sembolik biçimler, sosyal gruplar tarafından nesiller boyunca paylaşılan deneyimler, inançlar ve gelenekler kümesidir (Halbwachs, 1992). Assmann'ın (2001) geçmiş ve şimdiki zaman arasında bağlayıcı olarak adlandırdığı bu yapı, geçmişin bir temsili olarak görülse de geleneklerden törensel eylemlere, bedensel pratiklere ve yerlere kadar farklı şekillerde aktarılmaktadır (Connerton, 2009). Kolektif belleğin ayırt edici özelliği, günlük olanın sıradanlığı içerisinde oluşan yineleyici tekrar dizilerine (Connerton, 2009; Hutton, 1993), grubun benzersizliğine (kimliği) ve

geçmişin süreklilik duygusuna (Halbwachs, 1990) bağlıdır. Bir diğer ifadeyle, kuşaklar arasında paylaşılan gündelik deneyimlerin, geçmiş hatıraların ve kimliklerin toplumsal bir algıya dönüşmesi ile ilgilidir (Crane, 1997; Crinson, 2005). Kolektif belleğin köktenci görüşü, geleneğin icadını (Hobsbawm ve Ranger, 2012) ve hayali bir topluluğun inşasını (Nora, 1989) mümkün kılmaktadır.

Tablo 2. Kentsel kolektif belleğin oluşumuna etki eden bileşenler (Alba, 2012; Amin ve Thrift, 2002; Burke, 2004; Connerton, 2009; Durkheim, 2013; Halbwachs, 1992; Hutton, 1993; Kansteiner, 2002; Nora, 1989; Zhu, 2004 çalışmalarına referansla yazar tarafından üretilmiştir.)

Kentsel kolektif bellek bileşenleri		
Bellek üreticileri	Bellek tüketicileri	Entelektüel ve kültürel gelenekler
Dışsal bileşen	İçsel bileşen	Geçmişin temsili
mekânsal işaretler	bedensel eylemler	hatıralar
tarihsel katmanlar	törenler ve ritüeller	gelenekler
	somut olmayan kaynaklar	sözlü iletişim
	katılımcı eylemler	metinler
	karşılaşma anları	
	gündelik deneyimler	
	tekrarlar	

Geçmişin tüm temsillerini çerçeveleyen entelektüel ve kültürel gelenekler, bu gelenekleri seçici bir şekilde manipüle eden bellek üreticileri (dışsal bileşen) ve kendi çıkarlarına göre kullanan, göz ardı eden veya dönüştüren bellek tüketicileri (içsel bileşen) kentsel kolektif belleğin oluşumuna etki eden bileşenlerdir (Kansteiner, 2002). Sözlü gelenekler, metinler, bedensel eylemler, törenler ve ritüeller, somut olmayan kaynaklar (Connerton, 2009; Burke, 2004; Durkheim, 2013; Halbwachs, 1992; Nora, 1989), katılımcı eylemler ve hatıralar (Zhu, 2004) ve karşılaşma anları (Amin ve Thrift, 2002) kentsel kolektif belleğin içsel bileşenleridir. Bellek tüketicileri, geleneklere katkıda bulunan ve gelecek nesillere aktarılmasına olanak sağlayan geçmiş nesillerin grup üyeleri olarak yorumlanabilir. Mekânsal işaretler (Halbwachs, 1992) ve tarihsel katmanlar (Alba, 2012) belleğin dışsal bileşenlerini oluşturmaktadır. Bellek üreticileri tarafından kolektif belleğin seçici olarak benimsenmesi veya manipülasyonu dışsal bileşenlere bağlı olarak gelişmektedir.

Araştırma Yönteminin Kapsamı ve Kuramsal Çerçevesi

Bu çalışma, mekânın toplumsal üretimini geçmişin ve bugünün bellek izleri ile anlamaya çalışırken, Bomonti'nin kentsel bellek sistemini "kırılma, kopma, manipüle edilme, süreklilik ve birleşme" bağlamında incelemektedir. Bu doğ-

rultuda takip edilen görsel ve etnografik analiz yöntemleri, mekânsal ve toplumsal olanın bağdaşık ve koparılamaz ilişkisini görgül sonuçlarla desteklemektedir.

Etnografik araştırmalar, nitel düşünceye dayalı sistematik bilgi üretmede yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biridir. Vaka incelemesi, gözlem, arşiv araştırması, haritalama, günlük tutma, yaşam öyküleri gibi oldukça çeşitli teknikler sunmaktadır. Arşiv araştırması (yazılı ve görsel kaynaklar, eski haritalar, planlar, uydu görüntüleri, diyagramlar, eskiz çizimleri ve fotoğraflar) yoluyla elde edilen veriler, mekânın biçimlenmesi ve gündelik yaşam deneyimleri hakkında bilgi sunmaktadır (Blomberg, 1993). Kentsel mekânın zamansal ve toplumsal çok katmanlı yapısını ortaya çıkarmaktadır. Bunların yanı sıra, bellek üreticilerinin karar mekanizmalarını ve gelecek öngörülerini anlamak için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Burke, 2004).

Araştırmanın veri toplama aşamasında, görsel etnografi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, fotoğraf, çizim ve haritalar aracılığıyla sosyo-mekânsal verilerin toplanması sürecidir. Niceliksel ve niteliksel araştırma biçimi olarak görsel etnografi, şehircilik çalışmalarında önem kazanmaktadır (Stone, 2013). Kentsel mekânda toplumsal yaşama dair açıklayıcı anlatılar üretmektedir (O'Reilly, 2009). Toplumsal mekânın dinamizmi ve akışkanlığı içerisinde belleğin ve anlamın oluşumsal izlerinin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır (Till, 2005).

Bomonti Senti'nde belleğin başkalaşım süreci, görsel etnografi yönteminin yararlanılarak, kişisel veya resmi arşivlerde bulunan eski haritalar, gravürler, fotoğraflar, çizimler, kartpostallar ve metinler aracılığıyla tarihsel katmanlar üzerinden incelenmiştir. Kırılğanlaşan veya kesintiye uğrayan, manipüle edilen, yeniden üretilen ve süregelen mekânsal ve toplumsal izler, bellek teorileri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Belleğin başkalaşım süreci (Gürleyen, 2018)

Belleğin başkalaşımı		Bellek tüketicileri	
Belleğin kırılğanlığı ve kesintiye uğraması	Belleğin manipülasyonu	Belleğin yeniden üretimi	Belleğin sürekliliği
mekânsal hafıza izlerinin kentsel sistemden koparılması	ideolojik unutturma biçimleri yeni ama orijinal olmayan hafıza	belleği kendi çıkarları doğrultusunda kullanma, göz ardı etme ve dönüştürme	kentsel sistemle bütünleşen yeni mekânsal oluşumlar
düşünsel ve tasarımsal araçlarının yitirilmesi	yersizleşme, tektipleşme ve uyarılama anlamlar geleneklerin seçici olarak manipüle edilmesi		yere özgü şekillenen gündelik yaşam pratikleri
	geleneğin yeniden icadı bellekte yaşanan çarpıklıklar		süregelen toplumsal ilişkiler

Kentsel mekân üretiminde hatıraları, deneyimleri ve gelenekleri anlamlı çağdaş formlara dönüştüren yorumsal araçların yitirilmesi, bellek üreticileri tarafından alınan kararlarının etkisiyle mekânsal bütünlüğün ve kültürel birikimlerin kentsel sistemden koparılması, belleğin kırılganlığı ve kesintiye uğraması çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Mekânsal örgütlenmenin yıkım-yapım sürecinde, ideolojik unutturma biçimi olarak ortaya çıkan yeni ama orijinal olmayan hafıza (Postalcy ve ark., 2006), yersizleşme, tektipleşme ve uyarlama anlamlar (Auge, 2008), geleneğin yeniden icadı (Hobsbawn ve Ranger, 2012), geleneklerin seçici olarak manipüle edilmesi ve bellekte yaşanan çarpıklıklar (Burke, 2004), kurucu nostalji ve melez oluşumlar (Boym, 2009), belleğin manipülasyonu çerçevesinde ele alınmıştır.

Bellek tüketicilerinin hafızayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanma, göz ardı etme ve dönüştürme eğilimleri, belleğin yeniden üretilmesi kapsamında ele alınmıştır. Kentsel sistemle bütünleşen yeni mekânsal oluşumlar, gündelik yaşam pratikleri ve süregelen sosyal ilişkiler, belleğin sürekliliği bağlamında incelenmiştir.

Çalışma Alan Sınırı

Bomonti Sempti, büyük ölçekli konut politikalarının etkisi altında kalan, küresel eğilimlerin yaşandığı, tarihsel sürekliliklerin ve kırılganlıkların aynı anda gözlemlendiği bir düzlemde yer almaktadır. Geçmiş hafıza izlerinin belirgin bir şekilde sergilendiği gündelik yaşam pratiklerinin yanı sıra, toplumsal ve mekânsal değişimlerle birlikte kentsel unutkanlığın ve manipülasyonun da baskınlaştığı görülmektedir. Bu nedenlerden ötürü, Bomonti Sempti çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Bomonti Sempti'nin tam sınırı bilinmemekle beraber Cumhuriyet Mahallesi'nin tamamını ve Merkez Mahallesi'nin bir kısmını içine almaktadır. Bomonti Sempti'nin zihinsel sınırlarını belirlemek amacıyla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bomonti Sempti'nde yapılan 50 görüşmenin %48'ini mahalleyi ziyaret edenler veya çalışanlar, %52'sini mahallede ikamet edenler oluşturmaktadır. Katılımcılara sorulan, "Bomonti'nin sınırlarını ve zorunlu hareketleriniz dışındaki gündelik yürüme güzergâhınızı harita üzerinde çizebilir misiniz?" sorularına verilen yanıtlar çalışma alan sınırını oluşturmuştur.

Şekil 1. Bomonti Semti'ni ziyaret eden katılımcılar tarafından tanımlanan mahalle sınırı; Bomonti Semti'nde yaşayan katılımcılar tarafından tanımlanan mahalle sınırı; Bomonti Semti'nin gündelik güzergâhları; çalışma alan sınırı (Kişisel Çalışma)

Bomonti Semti'ni ziyaret eden katılımcıların gözünden mahalle sınırı, Ergenekon Caddesi'nden başlayarak Halaskargazi Caddesi üzerinde konumlanan Bulgar Kilisesi'ni içine alacak şekilde devam eden, batı yakasında Duçi Sokak ve Yeni Yol Sokağa kadar uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır. Bomonti Semti'ni yaşayarak deneyimleyen insanların tarif ettikleri sınır, Ergenekon ve Halaskargazi Caddesi'nden Hasat Sokağı'na kadar uzanarak Çifte Cevizler Caddesi'nin bitimine kadar devam etmektedir. Mahalle sınırı, dışarıdan gelen kullanıcılardan farklı olarak; Huzur ve Harzemşah Sokağın kuzey kısmını ve Şişli Cami'yi içine almaktadır. Ayrıca, eskiden bostan, sebze bahçesi ve tarımsal pazar olarak

kullanılan Bomonti Arkası Sokak ve Çifte Cevizler Caddesi arasında kalan bölge de sınırlara dâhil edilmiştir. Bomonti Semti kullanıcıları tarafından tarif edilen mahalle sınırları ile gündelik güzergâhların sentezlenmesi sonucunda çalışma alan sınırı ortaya çıkmıştır.

Bomonti Semti'nin Tarihsel Katmanları üzerinden Belleğin Başkalaşımı

1940 öncesi dönem

1870 yılında Beyoğlu'nun büyük bir kısmını ortadan kaldıran yangın felaketi ve Tanzimat'la birlikte yabancıların ve azınlıkların mülk edinmelerini kolaylaştıran gelişmelerin ardından, kentin gelişimi Şişli'ye doğru uzanmıştır. 1885 tarihli Hueber Haritası'nda, Bomonti Semti'nin ve Bira Fabrikası'nın ilk oluşum izlerine rastlanmaktadır. Bomonti Semti'nin kentin kenarında gelişmeye başlaması, sanayi tesislerinin yer seçim kararlarından kaynaklıdır (Tümertekin, 1972). 1900 İstanbul Bölge Planı'nda, Bomonti Semti'nin "bakla tarlası" olarak bilinen bir arazi üzerinde ve küçük ölçekli fabrikalara yakın konumda geliştiği görülmektedir. 1910 yılından itibaren, batı kültürünü benimseyen aydınların ve seçkinlerin gereksinimleri sonucunda, Halaskargazi ve Sıra Cevizler Caddesi üzerinde konaklar ve lüks apartmanlar oluşmaya başlamıştır.

1918 Necip Haritası'nda, Bomonti Bira Fabrikası yakın çevresinde bostan, sebze bahçesi ve yeşil alanların olduğu görülmektedir. 1922 İstanbul Şehir Haritası'nda, fabrikaların kurulması ve ulaşım bağlantılarının güçlenmesiyle birlikte bahçelerin ve bostanların etrafında gecekondu yerleşimleri oluşmaya başlamıştır. 1924 Pervititch ve 1926 Rumeli Ciheti Haritası'nda, Bomonti Bira Fabrikası'nın inşa edildiği Cevizli Nehri'nin her iki tarafında da küçük sanayi tesisleri, sebze bahçeleri ve tarım alanlarının yer aldığı görülmektedir. Bira Fabrikası ve sanayi ürünleri, bölgenin biçimlenmesinde etkin rol oynarken, aynı zamanda mahallenin çehresini değiştirmiştir. 1930 yıllarında fabrikanın yanına kurulan Bomonti Bahçesi ve sosyal ürünleri, gündelik hayatın biçimlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bunun yanı sıra, farklı kültürlerin bir arada yaşadığı ve semt kültürünün temellerinin atıldığı bir yer niteliği kazanmıştır.

Şekil 2. 1885 Hueber Haritası, 1900 İstanbul Bölge Planı, 1918 Necip Bey Haritası, 1922 İstanbul Şehir Haritası, 1924 Pervititch Haritası, 1926 Rumeli Ciheti Haritası: Bomonti'nin oluşum izleri (Kaynak: İstanbul Atatürk Kitaplığı Eski Haritalar Koleksiyonu; İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama-Araştırma Merkezi)

Şekil 3. 1940 öncesi Bomonti'nin Bira Bahçesi'nde ve sokaklarında gündelik yaşamın izleri (Zat, 1994)

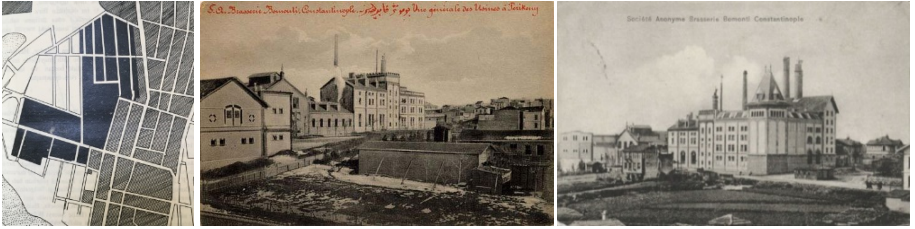
Bomonti Bira Bahçesi, sosyal yardımlaşma etkinliklerine, sanatçıların katıldığı etkileşimli buluşmalara, iş adamlarının davet edildiği toplantılara, çocuklardan yaşlılara kadar farklı yaş grubundan insanların biraraya geldiği kutlamalara tanıklık etmiştir. Sosyalleşme, etkileşme, toplanma, karşılaşma, buluşma, dinlenme ve sohbet etme alanları olarak kolektif deneyimlerin çeşitlenmesine imkân sağlamıştır (Öğüt, 2010). Yemek yemek, içki içmek ve sohbet etmek gibi basit eylemleri gerçekleştirmek için topluluğun bir araya gelmesi, doğal ve mekânsal düzenin anlam kazanmasına yardımcı olmuştur (Lefebvre, 2012). Bomonti Bira Bahçesi'nde kitap okuma, şarkı söyleme, şiir okuma, dans etme, politik, kültürel ve sanatsal tartışma faaliyetlerini sürdürme eğilimleri, yeni ve geleneksel işlevleri bir araya getirmiş, entelektüel ve kültürel geleneklerin aktarımında etkili ve kolektif yönü güçlü unsurlar olarak belirginleşmiştir.

1940-1950 dönemi

1940'ların başlarında, sanayi tesislerinin kurulmasında rol oynayan Musevi, Rum ve Ermeni azınlıklarının çalışma, yaşama ve eğlenme alışkanlıklarını beraber sürdürme eğilimleri, fabrika ve konut yer seçim kararlarını etkilemiştir (Doldur, 2009). Konut ve çalışma alanlarının birbirine yakın olması ve diğer kentsel kullanımlarla kurduğu ilişki, Bomonti Semt'i'nde homojen bir mekânsal dağılımın olduğunu göstermektedir (Tümertekin, 1972).

Çalışma alanlarının konut etrafında düzenlenmesi, sanayi tesislerinde çalışan işçilerin büyük çoğunluğunun yakın meskûn alanlarda yaşaması ve üretim alanlarının yaşamla iç içe olması, gündelik yaşam öğelerinin birbirlerini kapsayan diyalektik ilişkilerine imkân sağlamaktadır. Çeşitli dinsel, etnik ve ekonomik farklılaşmalara rağmen hoşgörü ortamının benimsendiği görülmektedir. Bunların yanı sıra, 1947 yılında Bomonti Bira Fabrikası'nda ilk işçi sendikasının kurulması ile birlikte, örgütlenme ve kolektif hareket etme kültürünün kurum-sallaştığı anlaşılmaktadır. Bomonti Semt'i, halkın egemenliğinin ve demokrasinin bütünleştiği bir yer haline gelmiştir (Akın, 2007).

1940-1950 döneminde Bomonti Semt'i, kolektif ihtiyaçlara göre ortaya çıkan kendiliğinden oluşumlara imkân sağlamaktadır. Kolektif ve rastlantısal gelişen mekânsal organizasyonun yanı sıra dinsel bayramlar, ayinler, törenler, kutlamalar ve ortaklaşa eylemler, kentsel belleğin düğüm noktalarını oluşturmaktadır. Somut olmayan kaynakların yere kök saldığı, entelektüel ve kültürel geleneklerin aktarımında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sokakların kesişim noktaları, bina kenarları, üretim tesisleri ile konut yapıları arasındaki boşluklar, gündelik aktivitelerin sürdürüldüğü mekânlar olarak sosyal yaşamın hareketliliğini içinde barındırmıştır (Öğüt, 2010).

Şekil 4. Bomonti Bira Fabrikası ve yakın çevresinin kendiliğinden gelişen sanayi karakteri (Tümertekin, 1967; İstanbul Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Koleksiyonu)

Şekil 5. 1940-1950 dönemi Bomonti Semt'i'nin mekânsal örüntüsü
(İBB Şehir Haritası, Gürleyen; 2018)

Bostanlar, sebze bahçeleri, Bira Bahçesi, dere kenarı ve sokak köşelerinde konumlanan küçük cep pakları yeşil alan sürekliliğinin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Açık yeşil alanlarda düzenlenen panayır ve kutlamalar, ortak bir kültürü ve yaşantıyı temsil etmiştir. Topluluklar tarafından sürdürülen, sevinç ve ortaklık üzerine kurulu olan bu etkinlikler, doğa ve yerin düzeniyle işbirliği içerisinde anlam kazanmıştır (Lefebvre, 2012).

Şekil 6. 1940'larda Bomonti Bira Bahçesi'nde belleğin toplumsal çerçevesi
(Sandalcı, 2017)

1950-1970 dönemi

Beyoğlu Nazım İmar Planı'nda (1954) Bomonti Bira Fabrikası ve yakın çevresi sanayi alanı, Halaskargazi Caddesi ve Sıracevizler Caddesi arasında kalan bölge orta yoğunluklu konut alanı, Abide-i Hürriyet Caddesi etrafındaki bölge düşük yoğunluklu konut alanı ve vadinin güneybatı kesimleri yeşil tampon alan olarak gösterilmiştir. Bu dönemde planlama politikalarının etkisiyle, sanayi bölgesi sınırları konut alanlarına kadar genişlemiştir. Böylelikle, Bomonti Semtî, üretim kimliğini korumaya ve sürdürmeye devam etmiştir. Bostan ve tarım arazileri üzerinde sanayi tesisleri kurulmaya başlamıştır. Vadinin güney ve batı yakasında geniş bir alana dağınık bir şekilde yayılmaya devam eden gecekondu yerleşimleri, farklı toplulukların ve yeni sosyal dokunun ortaya çıktığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, sanayi tesisleri ile modern apartmanların yan yana ve iç içe olduğu görülmektedir (Tümertekin, 1967).

Önceleri boş veya tarım alanlarına inşa edilen apartmanlar, zamanla yeşil alanlar, parklar ve oyun alanlarının yerine geçerek kamusal alanların yitirilmesine neden olmuştur. Bomonti'nin mekânsal ve somut olmayan bileşenleri ile belleğin yeniden biçimlenmesinde yaşanan yetersizlikten ötürü, üretim kimliği ve bahçe kültürü kentsel bellek sisteminden koparılmıştır. Belleği manipüle etme amacıyla uygulanan mekânsal müdahaleler, geçmişin bilinçli yeniden yapılanmasının kritik bir parçası haline gelmeye başlamıştır.

Şekil 7. 1950-1970 dönemi Bomonti Semtî'nin mekânsal örüntüsü
(İBB Şehir Haritası; Gürleyen, 2018)

Öte yandan, kentsel mekânlar kamusal niteliğini sürdürerek, farklı kullanıcıların uğrak yeri haline gelmiştir. Toplanma, buluşma, karşılaşma ve etkileşim kurma gibi kolektif eylemlere olanak sağlamıştır.

Bomonti'nin kendine özgü yaşam biçimi ve alışkanlıkları çerçevesinde tekrarlanan gündelik yaşam döngüsü, farklı imgelerin rastlantısal dışavurumlarını ve kendi mekânsal örüntüsünü yaratmıştır. Sembolik mekânsal formlar, kentsel kolektif belleğin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Pazar günleri ailecek yapılan gezintiler ve yürüyüşler gibi gündelik alışkanlıklar, kolektif hafızanın sürdürülmesine imkân sağlamıştır.

1970-1990 dönemi

1980'lerin sonuna kadar sanayi kimliğini koruyan Bomonti Semtinde büyük ölçekli yatırımları tetikleyen unsurlar ortaya çıkmıştır. 1/5.000 ölçekli Dolapdere-Piyale Paşa Bulvarı ve Yakın Çevresi Nazım İmar Planı'nda (1989) kullanım biçimi ve yapı yoğunluğuna yönelik alınan kararlar doğrultusunda, önceleri sanayi alanı olarak planlanan Bomonti Bira Fabrikası ve yakın çevresi, Merkezi İş Alanı içinde gösterilmiştir. Buna bağlı olarak gelişen ve binaların kullanımında meydana gelen en önemli değişimlerden biri, eskiden üretim yapılan bodrum ve giriş katlarının depo, pazarlama ve yönetim birimlerine, fabrika satış mağazalarına dönüştürülmesidir. Bir diğer ifadeyle, hâkim sanayi kolları, üretim kimliğini kaybederek iş merkezi ve tüketim karakteri kazanmaya başlamıştır.

Şekil 8. 1970-1990 dönemi Bomonti Semtinin mekânsal örüntüsü
(Kaynak: İBB Şehir Haritası; Gürleyen, 2018)

Sosyal, ekonomik ve politik dönüşümler ve planlama ideolojileri, hizmet sektörünü ön plana çıkarmış, ticaret fonksiyonunun zamanla konut dokusunun içine girmesi ile beraber bölgenin karakteristiği değişmeye başlamıştır (Tekeli, 2013). 1954 Beyoğlu Nazım İmar Planı'nda belirtilen yeşil bant önerisi, orta yoğunluklu konut alanına dönüştürülmüştür. Sosyal ilişkilerin ve kültürel değerlerin uyum içinde sürdürülmesine olanak tanıyan bostanlar, bahçeler ve açık alanların korunamaması, belleğin mekânsal ve toplumsal çerçevesini kırılğan hale getirmiştir. Böylece, topluluklar tarafından icat edilen geleneklerin dayanıksız hale gelmesine neden olmuştur.

Bunların yanı sıra, Bomonti Senti, hiçbir kültürün birbirinden ayrılmaya-arak aynı perspektifte yaşadığı bir yer olma niteliğini sürdürmüştür (Öğüt, 2010). Kutlamalar, yerel uğraşlar, eğlenceler ve bedensel tekrarlar, kentsel kolektif belleğin içsel bileşenlerini oluşturmaktadır. Belirli aralıklarla tekrarlanan pazar buluşmalarına, pikniklere ve akşam kutlamalarına kendi payını getirme kültürü, toplumsal düzlemde kazanılan sembolik bir anlama, kültürel kodlara ve hayali hafıza topluluklarının oluşumuna karşılık gelmektedir (Lefebvre, 2012).

1990-2000 dönemi

1990'ların ikinci yarısında, Halaskargazi Caddesi ekonomik, kültürel ve sosyal dinamizmini ve etkinliğini hızlı bir şekilde yitirmeye başlamıştır. Halaskargazi Caddesi'nin kent yaşamına tekrar dâhil edilebilmesi için gece gündüz yaşayan, canlı ve melez bir mekânsal yapıya dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Mevcut yaşam alışkanlıklarını ve gereksinimlerini önemsemeyen bir yaklaşımla, ticarete ve turizme yönelik kullanımlar odağa alınmıştır.

1/5.000 ölçekli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarı ve Yakın Çevresi Nazım İmar Planı, yapılan bazı değişikliklerle birlikte 1994 yılında tekrar onaylanmıştır. Merkezi iş alanı içinde kalan imalat sanayinin Bomonti Senti'nden uzaklaştırılması ve ticaret ve turizm odaklı gelişmelerin desteklenmesi yönünde kararlar alınmıştır. Bomonti Bira Fabrikası ve bazı yapı adaları (Fransız Hastanesi, Feriköy Halk Pazarı, İplik Fabrikası, MSGSU Bomonti Yerleşkesi) "Bomonti Turizm Merkezi" olarak tanımlanmıştır. Buna ek olarak, 1/50.000 ölçeğinde hazırlanan İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı'nda (1994) Bomonti Senti "orta yoğunluklu konut alanı ve merkezi iş alanı" olarak belirtilmiştir.

Üst ölçek planlama politikalarının etkisiyle, sanayi alanlarının desantralizasyonu meydana gelmiştir. Sanayi alanlarının yanı sıra, konut sektörü dinamiklerinde köklü bir dönüşüm yapmak amacıyla merkezi iş alanlarına rezidans işlevinin eklenmesine yönelik girişimler ortaya çıkmıştır. Bellek üreticileri tarafından tanımlanan yeni konut düzeninin içe dönük yapısı ve keskin mekânsal sınırları, sokak yaşantısına, gündelik ilişkilere, rutinlere ve ortaklaşa eylemlere ters düşmektedir. Farklı birçok kültürün bir arada yaşadığı ve semt kültürünün benimsendiği Bomonti'nin mekânsal ve sosyal açıdan yalıtılmasına neden olmaktadır.

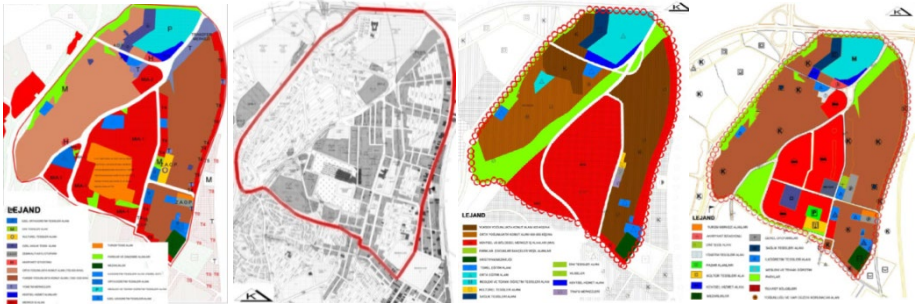
Şekil 9. 1990-2000 dönemi Bomonti Semt'i'nin mekânsal örüntüsü
(Kaynak: İBB Şehir Haritası; Gürleyen, 2018)

2000-2010 dönemi

Bomonti Bira Fabrikası ve yakın çevresinin turizm merkezi olarak ilan edilmesinin ardından, 1/5.000 ölçekli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarı ve Yakın Çevresi Revizyon Nazım İmar Planı'nda (2005) Bomonti Semt'i'nin yoğunluğunun artırılmasına ve ticari kullanımların daha fazla olmasına karar verilmiştir. 1/1.000 ölçekli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarı ve Yakın Çevresi Uygulama İmar Planı'na (2006) göre Bomonti Bira Fabrikası ve yakın çevresini kapsayan merkezi iş alanı için yapılaşma koşulları maksimum 3 emsal olarak belirlenmesine rağmen herhangi bir kat yüksekliği sınırlaması getirilmemesi nüfus artışını teş-

vik etmiştir. Bomonti Semti'nin güneyinde ada biçiminde inşa edilen dikey rezidanslardan dolayı yeşil alanların ve su kanallarının izleri yok olmuştur. Kent sel gelişme dinamiklerinin yüksek binaların gölgesinde kalması, açık yeşil alanların %23'lük orandan %9'lara kadar azalmasına neden olmuştur.

Şekil 10. 1989, 1994, 2005 Dolapdere-Piyalepaşa Nazım İmar Plan ve 2006 Uygulama İmar Planı (IBB Plan Arşivi)

2000'li yılların başlarından itibaren Tekel'in İstanbul deposu olarak kullanılan ve metruk hale gelen Tarihi Bomonti Bira Fabrikası, 2007 yılında özelleştirilmiştir. Fabrika alanındaki tescilli yapılar "tarihin yenilikle buluşma noktası", "kültür ve iş dünyasının kesişim noktası", "genç ailelerin yeni eğlencesi", "her günün dolu dolu geçtiği kültür ve eğlence kompleksi", "İstanbul'un görülmesi gereken çekim merkezi" başlıkları ile pazarlanmıştır. Tescilsiz binaların bulunduğu bölge, Hilton Worldwide ile işbirliği içinde 2014 yılında konaklama ve kongre merkezi olarak hizmete açılmıştır. Tekel'in özelleştirilmesinin ardından gündeme gelen yıkım ve işlev değişiklikleri, insanların sosyo-mekânsal gereksinimlerinin, sosyal değerlerinin ve önceliklerinin dikkate alınmadığını göstermektedir.

Şekil 11. Bomonti Bira Fabrikası'nda üretim faaliyetlerinin durması, fabrikanın metruk hale gelmesi ve restorasyon sonrası yenilenen yüzü (Şişli Belediyesi)

İdeolojik unutturma biçimi olarak ortaya çıkan plazalar ve rezidanslar, toplumun ortak bir anlatı etrafında örgütlenmesinin önüne geçerek toplumların ve mekânların geleceğini hatırlama eylemi üzerinden yeniden kurgulamaktadır (Auge, 2008). Hâkim ideolojinin öngördüğü şekilde, unutmaya ve hatırlama

pratikleri arasında yapılan seçimler toplumu (geleceği) manipüle etmektedir (Nora, 1989). Hafızadan ve geçmişten referans almadan gelişen, geçici toplumsallığı içinde barındıran büyük ölçekli yapılar, her an tüketime açık olduğundan ve kalıcı hiçbir iz ve anlam taşımadığından tabula rasa konumundadır (Auge, 2008).

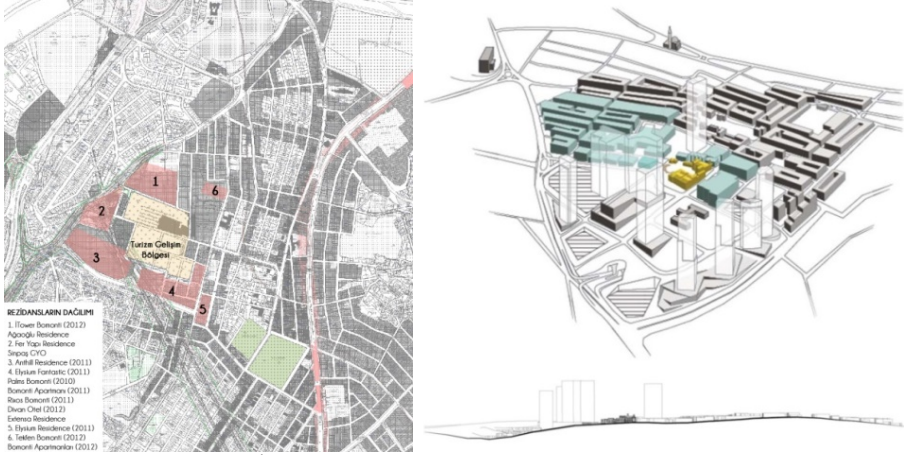
Şekil 12. 2000-2010 dönemi Bomonti Senti'nin mekânsal örüntüsü (İBB Şehir Haritası; Gürleyen, 2018)

1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda (2009) Bomonti ve yakın çevresi "Merkezi İş Alanı ve Bütünleşme Bölgesi" olarak gösterilmiştir. Plan kararlarına göre yönetim, kontrol, koordinasyon, ticaret, finans ve hizmet fonksiyonları ve bunları destekleyecek kültür endüstrileri, donatı alanları ve konaklama tesisleri, konut alanları ile bütüncül olarak ele alınmalıdır. Mevcut sanayi alanlarının ticaret ve hizmet sektörüne dönüştürülmesi ve planda belirlenen alanlara aktarılması gerekmektedir. Bunun sonucu olarak, 2009 yılında SSK Bomonti Fabrikası ve 2010 yılında Hisar İplik Fabrikası ve Kazova Tekstil Fabrikaları kapatılmıştır. İşçilerin örgütlü hareket etmelerine ve kolektif eylemlerine rağmen, sanayi kimliğini sürdüremeyen yapılar kentsel belleğin çözülmesine ve kırılmasına neden olmuştur.

2010-2020 dönemi

İnşaat odaklı ekonomik büyüme yaklaşımları çerçevesinde biçimlenen planlama kararları ve küresel sermaye girişimleri, mekânsal organizasyonun,

sosyal ilişkilerin ve kültürel örüntünün değişimine neden olmuştur. 2016 yılında eski yerleşim örüntüsü ile aynı seviyede yatay olarak gelişen ve sokakla iç içe olan rezidanslar yerine, yan yana dizilen, ada biçiminde, dikey rezidanslar inşa edilmeye başlamıştır. Kendi yaşam alanlarını belirleyen büyük ölçekli yapı adaları ve yalıtılmış sosyal ilişkiler, toplulukların ortak hafızasına ait olan simgesel öğelerin anlamlı düzenini kesintiye uğratmaktadır (Boyer, 1996).

Şekil 13. 2018 Uygulama İmar Planı üzerinden rezidansların dağılımı ve Bomonti Bira Fabrikası yakın çevresinin yeni çehresi (Şişli Belediyesi; SANALarch)

Gökdelenlerin simgelediği gelecek öngörüsü, gündelik hayatın insan ölçeğini aşmakta, yüz yüze ilişkilere dayanan, aidiyetlik hissi veren, alışıldık mahalle yaşantısına, yeni ve farklı bir bakış getirmektedir. Sınırları belirsizleştiren, yerel ve özgün olanı görünmez kılan bir anlayışa dönüştürmektedir. Yüksek katlı kompleks binalar, modernleşmenin etkisiyle daha görünür hale gelmiştir. Mekânlar kütük benzeri, her yerde aynı olan, tüm çevrelerde eşit göze çarpan, modüler cam kutulara dönüşmüştür (Berman, 2004).

Kurutulan dere ve ortasından geçen İncirli Dede Caddesi, Teneke Mahallesi ile Rezidans Adaları arasında görünmez bir sınır oluşturmaktadır. Bomonti Senti bir yandan yerleşik gündelik yaşam pratiklerinin sürdürülmesine imkân sağlarken, diğer taraftan yatayda ve dikeyde büyüyen yapılarla farklı gündelik yaşam pratiklerinin inşa edilmesine sahne olmaktadır (Kovanlıkaya, 2017). Gözün sınırlarını zorlayan yüksek binalar, hafızasız bir ortam yaratmakta (De Certeau, 1984) ve böylece geçmişin tutma kapasitesi kaybolmaktadır (Jameson, 1994).

Şekil 14. 2000-2010 dönemi Bomonti Senti'nin mekânsal örüntüsü
(Kaynak: İBB Şehir Haritası; Gürleyen, 2018)

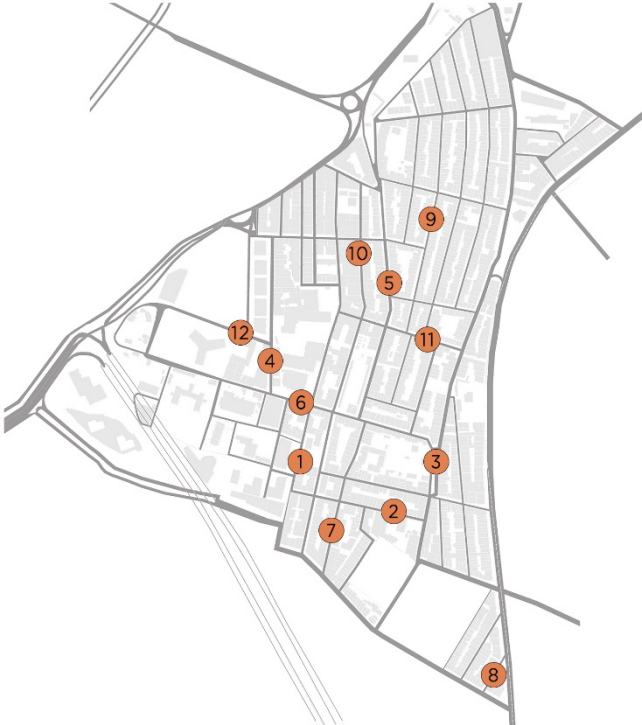
2014 yılında “Bomontiada” olarak yeni işlevini kazanan Tarihi Bomonti Bira Fabrikası, farklı kullanıcıları bir araya getiren, konser, performans ve sergi alanlarını buluşturan, düşünmeyi, üretmeyi ve eğlenmeyi birbirine bağlı aktiviteler olarak destekleyen “yaratıcı bir kültür kampüsü” olarak kurgulanmıştır. Boş zaman aktivitelerinin önemli bir parçasını oluşturan atölyeler ve kafeler, sosyal ilişkilerin ve kültürel birikimlerin aktarıldığı toplanma, vakit geçirme ve öğrenme mekânları olarak ön plana çıkmıştır. Bomonti'nin kent bahçeciliği ve bostan kültürünü devam ettirmek amacıyla ekim biçim faaliyetleri düzenlenmiş ve farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Senti mekânsal pratiklerinin değişmesine bağlı olarak belleğin yeniden üretimi, mekânın algılanan ve yaşanan toplumsallığını değişime uğratmıştır. Burada söz konusu olan belleğin canlı tutulmasından ziyade bugüne ait olanın yeniden inşası ve belleğin gündelik biriktirmeler sonucunda kendi tarihini yaratmasıdır. Zaman ve anlam kaymasına uğrayan bellek, yeniden kurucu nostaljiye dönüşmüştür (Boym, 2009).

2019 yılında Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından Diyanet İşleri Başkanlığına devredilen Bomonti Bira Fabrikası'nın “dini kültür merkezine” dönüşmesine karar verilmiştir. Sergi ve toplantı salonu, kütüphane, öğrenci yurdu, mescit ve yeraltı otoparkından oluşan dini bir kompleks planlanmaktadır. 1890 yılında kurulan Bomonti Bira Fabrikası ve ona ait binaları, 1998 yılında İstanbul 1 No'lu Koruma Kurulu tarafından korunması gereken kültür

varlığı statüsüne alınarak tescil edilmesine rağmen geçtiğimiz günlerde yıkım çalışmaları başlatılarak kentin kolektif belleği bağlamından koparılmıştır. Bomontiada'nın bulunduğu Birahane Sokak üzerinde yer alan ve 5 yıldır Feriköy Bomonti Mescidi olarak faaliyet gösteren yapının seçici bir tavırla ön plana çıkarılması, belleğin manipüle edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Kentsel mekânsal dönüşümlerin ve bazı sosyal grupların yer değiştirmesi sonucunda, öğrenciler, gençler, beyaz yakalılar ve burjuvazi kesim mahalle yaşantısına eklenmiştir. Bu durum, farklı gündelik pratiklerin gereksinmesine bağlı olarak geleneklerin yeniden icat edilmesine neden olmuştur. Nüfus değişimlerinin belirli aralıklarla yaşandığı bir yerde, toplumun kök salmanın tersine taşınabilir köklere sahip olmasının getirdiği kırılabilirlik durumu, kentsel belleğin manipüle edilmesine açık hale getirmiştir.

Rezidansların çatısında konumlanan küçük bahçeler, "komşuluk ilişkilerinde yenilikçiliğin öncüsü" (Bomonti Apartmanları), "yeşil sokaklarla çevrili sakin bir yaşam" (Tekfen Bomonti), "yeşil ortamlarda akıllı binalar" (Anthill Rezidans) ve "yeşilliklerle dolu teraslı binalar" (Elysium Rezidans) söylemleri ile pazarlanmaktadır. Küçük ölçekli, yapay yeşil alanlar, özel ve kamusal alan arasındaki çatışmayı ortaya koymaktadır. Gözenekli mekânların yitirilmesine ve endüstriyel, çevresel ve bilişsel geçmişi kodlayan sembolik öğelerin izlerinin silinmesine neden olmaktadır.

Şekil 15. Bomonti Semti Sokakları (Google Haritalar Sokak Görünümü, 2020)

Kentsel mekânın pazarlanması sürecinde bellek üreticileri tarafından yeşil alan vurgusunun yapılması, mevcut yeşil alanların yok edildiği gerçeğini değiştirmemektedir. Tekfen Rezidansının Gürcü Katolik Kilisesi'nin eski bahçesinde konumlanması, Bomonti Bira Fabrikası'nın olduğu açık alana Hilton Otel'i'nin inşa edilmesi, Bomonti Bira Bahçesi'nin parseline MSGSU Binası'nın yapılması, eski Nestle Fabrikası'nın bahçesinde imara açılan Elysium Rezidansı ve diğer rezidans projelerinin (Bomonti Apartmanları, Extensa, Palms, Anthill, Ağaoğlu, Sinpaş ve Rixos) yapım sürecinde birçok ağacın kesilmesi buna örnek gösterilebilir. Yeşil alanların izlerinin silinmesinin yanı sıra, büyük ölçekli yapılar tarafından engellenen pasif havalandırma, hâkim rüzgâr yönünün değiştirilmesi, temiz hava akımının engellenmesi, havanın toprakla buluşmaması bölgede ısı adalarının oluşmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, Bomonti'de süregelen kentsel gelişim dinamikleri, yüksek binaların gölgesinde bol güneş ışığı almayanlar için piyasa güçleri tarafından yaratılan yeni kentsel ütopyaların bir girişimidir (Özberk, 2013).

Diğer taraftan, kolektif belleğin oluşumunda etkili olan kutsal yerler ve ortaklaşa öğrenme alanları (Saint Michelle Fransız Lisesi, Ermeni İlkokulu, Rum İlkokulu, Otistik çocuklar için eğitim veren özel Tohum Vakfı Okulu, Bulgar, Gürcü, Fransız, Rum ve Ermeni kiliseleri ve Şişli Cami) birlikte yaşama kültürünün benimsenmesine ve zengin kültürel birikimlerin korunmasına yardımcı olmaktadır. Mahallenin gündelik pratiklerinde gerçekleşmeye devam eden törenler, ayinler ve kutlamalar kolektif hareket etme duygusunu harekete geçirmekte, toplumsal bağları kuvvetlendirmektedir. Gündelik çalışma zorunluluklarının bastırıldığı bütün arzuları serbest bırakmaktadır (Lefebvre, 2012). Bedensel ve ruhsal zevklerin farklı bağlamlarda ortaya çıkışı, öngörülen zamanda gerçekleşen tekrarların sınırlarını aşmakta, anlık ve kendiliğinden gerçekleşen kolektif eylemlere dönüşmektedir. Gündelik yaşamın kendi ritminde ve döngüsünde anlamlı ve sembolik birikimlere imkân sağlamaktadır. Toplumsal olarak inşa edilmiş gelenekler, bedensel eylemler ve ritüeller (Durkheim, 2013) kolektif belleğin içsel dinamiklerini kentsel sisteme bağlamaktadır.

Tablo 4. Bomonti'nin tarihsel katmanları üzerinden belleğin başkalaşım süreci (Kişisel Çalışma)

Kentsel mekân üretimi	Belleğin başkalaşımı
1940 -1950 	Belleğin sürekliliği: <ul style="list-style-type: none"> - bostanlar, sebze bahçeleri, bira bahçesi, dere kenarı ve sokak köşelerinde konumlanan küçük ölçekli kamusal alanlar -kolektif ihtiyaçlara göre ortaya çıkan kendiliğinden oluşumlar -rastlantısal gelişen mekânsal organizasyon -entelektüel ve kültürel geleneklerin aktarımı -somut olmayan kaynaklar, dinsel bayramlar, ayinler, törenler, kutlamalar, ortaklaşa eylemler -örgütlenme ve kolektif hareket etme kültürü -çeşitli dinsel ve etnik farklılaşmalar ekseninde hoşgörü ortamı -yere kök salma
1950-1970 	Belleğin kınlanlığı: <ul style="list-style-type: none"> -kamusal alanların yitirilmesi: açık yeşil alanlar ve toplanma mekânlarının yerleşim ve sanayi işlevlerine dönüşümü -geçmişin bilinçli yeniden yapılanması -bostan ve bira bahçesinin kentsel bellek sisteminden koparılması Belleğin sürekliliği: <ul style="list-style-type: none"> -gezinti ve yürüyüş etkinlikleri, kutlamalar, ortaklaşa eylemler -aktif sokak yaşantısı
1970-1990 	Belleğin kınlanlığı: <ul style="list-style-type: none"> -sanayi kimliğinin merkezi iş alanı ve tüketim karakterine dönüşmesi -ticaret fonksiyonunun zamanla konut dokusunun içine girmesiyle sokak örtüntüsünün değişmesi Belleğin yeniden üretilmesi: <ul style="list-style-type: none"> -gündelik yaşamın yeniden inşası -bireylerin tüketici kimliklere bürünmesi Belleğin sürekliliği: <ul style="list-style-type: none"> -kendi payını getirme kültürü -kutsal yerler, sokaklar, açık alanlar ve üretim faaliyetleri -sembolik anlam, kültürel kodlar, kutlamalar, yerel uğraşlar, eğlenceler ve bedensel tekrarlar

1990-20000

Belleğin kırılganlığı:

-sanayinin desantralizasyonu, ticaret ve turizm odaklı gelişmeler

Belleğin manipülasyonu:

-kentsel mekânın pazarlanması ve metalaştırılması
-insanların tüketim nesnesi olarak bir araya getirilmesi

Belleğin yeniden üretilmesi:

-gündelik yaşam etkinliklerinin yeniden inşası
-çoklu gündelik karşılaşmaların ve ortaklaşa eylemlerin azalması
-alışkanlıkların ve iletişim kurma biçimlerinin değişmesi

2000-2010

Belleğin kırılganlığı:

-ticari ve turizm karakterinden kültür ve eğlence kimliğine bürünmesi

-sanayi kimliğini sürdüremeyen yapılar, üretim kimliğinin kaybolması

-açık kamusal alanların azalması

-yeşil alanların ve su kanallarının izlerinin silinmesi

Belleğin manipülasyonu:

-ideolojik unutturma biçimi olarak ortaya çıkan plazalar ve rezidanslar

-kentsel mekânın tektipleşmesi

Belleğin yeniden üretilmesi:

-sosyal grupların yer değiştirmesi

-yeni ilişki biçimleri ve alışkanlıklar

2010-2020

Belleğin manipülasyonu:

-kentsel mekânın melezleşmesi

-gündelik yaşamın eğlence ve kurucu tarihle özdeşleştirilmesi

-belirli temalar çerçevesinde kopyalanan ve yeniden inşa edilen melez mekânsal oluşumlar

Belleğin yeniden üretilmesi:

-mekânsal organizasyonun, sosyal ilişkilerin ve kültürel örüntünün değişimi

-kendi yaşam alanlarını belirleyen ve ada biçiminde inşa edilen büyük ölçekli yapıların etkisiyle sosyal ilişkilerin yalıtılması

-kök salmanın tersine taşınabilir köklere sahip olma

● belleğin manipülasyonu ● belleğin kırılganlığı ● belleğin yeniden üretimi ● belleğin sürekliliği

1940

%48

1970

%23

1990

%9

2010

%1

2020

Sonuç ve Değerlendirme

Kentsel dönüşümün rantı dayalı işlevsel bir araç haline gelmesinin ardından spekülasyonlardan daha fazla faydalanmak amacıyla rekabete giren özel sektör, kent merkezlerine yakın konumda olan bölgeleri kazanç sağlama aracı olarak görmektedir. Bomonti Sementi, mevcut yapı stoklarının maksimum kar amacı ile yıkılıp yeniden yapılandırılması ve yoğun yaşam alanlarına dönüştürülmesi sürecinden kaçınılmaz bir şekilde etkilenmiştir. 2000'lerin başından itibaren küreselleşme ve neoliberal kentleşme politikalarının etkisi altında önemli bir yatırım nesnesi haline gelmiştir. Tüketim kültürünün belirleyiciliğinde geçmişin manevi yerleşimlerinin yerine geçen yeni mekânsal kurgunun odağında yer almıştır.

Küreselleşme eğilimlerine paralel olarak gelişen seri üretim ve kitlesel tüketime dayalı mekân üretimi, kentsel bellek krizinin başlıca nedenlerinden biridir (Castells, 1993). Yatırım ve turizm odağına yerleşen Bomonti Sementi'nde tüketimin bir kimlik göstergesi olarak kullanılması, kentsel dokunun ve mülkiyet yapılarının radikal değişimler geçirmesine neden olmuştur. Bomonti'nin üretim kimliğinin ve endüstri izlerinin geri dönüşü olmayacak biçimde tabula rasa olarak ortadan kaldırılması ve Bomonti'nin vitrine dönüşen mekânları, kentsel yeniden yapılanma projelerine ivme kazandırmıştır. Yalnızca turistin gözünden bakılarak belirlenen ihtiyaçlar ve beklentilere cevap verecek biçimde dönüştürülen kentsel mekânlar (Urry, 1990) yer duygusunu, aşinalık hissini, mekânsal istikrarı ve hafıza izlerini aşındırmaktadır. Entelektüel ve kültürel geleneklerin, gündelik yaşam biçimlerinin pazarlanmasına ve metalaştırılmasına sebep olmaktadır.

Kentsel stratejilerin yerinden ve bağlamından kopuk olması, kentsel mekânın ürünlere dönüşmesine, gündelik yaşamın eğlence ve kurucu tarihle özdeşleştirilmesine ve bir başka yaşam biçimi olarak ele alınmasına yol açmıştır. Sanat etkinliklerinin ve eğlence faaliyetlerinin yanı sıra lüks konut sitelerine alışveriş unsuru katma eğilimi, insanları tüketime doğru yönlendirmektedir. Bomonti Sementi kullanıcıları, ihtiyaçları karşılayan bireyler ve tüketici kimlikler olarak sermayenin odağında yer almaktadır. Bu durum, kültürel birikimlerin ve gündelik yaşam pratiklerinin yeniden inşasına neden olmuştur. Gündelik yaşamın yönlendirilmesi ve parçalara ayrılarak denetlenmesi, tüketici haline getirilen bireyler ve düşüncelerin tüketilmesi aracılığı ile mümkün olmaktadır (Lefebvre, 1993).

Bomonti Sementi'nde deneyimlenen gündelik yaşam, akışkan olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Kentsel mekânın yerelliğe, alışkanlıklara, anlama ve

aidiyete yönelik vurgusu azalmaya başlamıştır. Kolektif düşünme, üretme, etkileşme, karşılaşma, birlikte yürüme gibi ortaklaşa gerçekleşen gündelik yaşam faaliyetleri üzerinden belirlenen kullanım taktikleri ve ilişkiler sistemi, kentsel bellek sistemine tutunmaya çalışırken; mahallenin içerisine sızan yeni oluşumlar, belleğin manipüle edilmesine neden olmaktadır. Farklı bağlamlardan koparılmış ve yorumlanmış temsili çerçeveler, yeni bir bellek inşa etmektedir. Birbirlerinin içinde eriyen mekânsal temsiller, özgün içerik ve kökenlerini yitirmeye başlamıştır.

Öte yandan kentsel kolektif belleğin kırılma ve kopmalara uğraması, manipülasyonu ve yeniden üretimine rağmen belleğin sürekliliği yaşanmaya devam etmektedir. Bomonti Senti, mesafeleri daraltan, etnik kökenleri birbiriyle kaynaştıran, mekânla insana ve insanla manzaraya uyum gösteren bir yer olma özelliğini sürdürmektedir. Toplumsal işleyişin ortak kavramsal çerçevesini oluşturan kültürel birikimler, değerler ve paylaşımlar, gündelik yaşamda tekrarlanma ve kalıcılık gösterme eğilimlerini korumaktadır.

Extended Abstract

Metamorphosis of Memory in the Production of Urban Space: The Example of Bomonti

*

Tuğçe Gürleyen

ORCID: 0000-0001-6091-8524

Mehmet Ocağcı

ORCID: 0000-0002-2987-1680

The rapid production of postmodern space produced under the leadership of large-scale urban transformation projects not only witnesses to the homogenisation and standardization but also to the hybridization of the Bomonti Neighbourhood. In this process, where local culture and collective memory are ignored, blurred and begin to be manipulated; traditions and patterns of behaviour are reinvented by becoming similar. Abandoned buildings and industrial warehouses converted into art galleries, expensive shops, cafes, hotels, residential and office spaces are an example of hybrid spaces where copies of historical sites are built or developed based on specific themes. These areas, which stand out as places of circulation, consumption and communication and differ from traditional ones, turn into placeless formations where short-lived, instant images and impermanence are experienced. Therefore, the metamorphosis of memory experienced in Bomonti is the outcome of the hybridization as well as the multi-dimensional and complex spatial transformations.

This study aims to explore socially constructed habits of life with the collaboration of urban experiences from past to present in the context of space and shared memory. It tries to understand the social production of space with the memory traces of the past and the present. It emphasizes the importance of transferring the plural practices of different lifetimes and the organizational forms of collective memory to the planning and design process. Within the scope of the study, the visual ethnography method, which is a quantitative and qualitative research method, was used. The urban memory reading through historical layers is based on ancient maps, engravings, photographs, drawings, postcards and texts found in personal or official archives. Spatial and social

traces that are fragile or interrupted, manipulated, reproduced and continual are evaluated comparatively within the framework of memory theories.

In the period from 1940 to 1950, Bomonti Neighbourhood provides the opportunity for spontaneous formations that emerged according to collective needs. Intangible resources, religious holidays, rituals, ceremonies, celebrations and collective actions, as well as the collective and incidental spatial organization, constitute the nodal points of the urban memory. It is seen that an atmosphere of tolerance is experienced in the axis of various religious and ethnic differences, and a culture of organization and collective action is adopted. Thus, the transmission of intellectual and cultural traditions rooted in the place is made possible. The orchards, vegetable gardens, Beer Garden, small pocket purses located on the edge of the stream and street corners have helped to ensure the continuity of the green area.

The transformation of open green spaces and gathering spaces into residential and industrial functions in the period from 1950 to 1970 refers to the interrupted relations and spaces in the urban context. The fragility of the collective memory is sharpened as a result of the erasure of the gardens and the Beer Garden from the urban context. Conscious structuring of the past caused the loss of public spaces. On the other hand, active street life, journey and walking activities, celebrations and collective actions point to the continuity of memory.

In the period from 1970 to 1990, the transformation of the industrial identity into the central business field and consumption character, the change in the street pattern as the commercial function entered the housing fabric in time caused the fragility of the memory. The reconstruction of daily life and individuals' assuming consumer identities corresponds to the reproduction of memory. Sacred places, streets, open spaces and production activities stand out as nodal points of urban memory. Despite the high level of fragility of memory, symbolic meaning, cultural codes, celebrations, local occupations, entertainment and bodily repetitions that ensure the continuity of memory constitute the internal components of the urban memory system.

While the decentralization of industry, trade and tourism-oriented developments in the period from 1990 to 2000 caused the fragility of memory, the marketing and commodification of urban space, bringing people together as consumption objects lead to the manipulation of memory. Erasure of the garden and production culture from the urban memory system causes the collectivism to dissolve. Considering the relationship between public spaces and settlement pattern, it is seen that multiple daily encounters have decreased. Collective actions that are taken place in the economic and social practices of everyday life

and are embedded in traditions, have begun to unravel and reconstructed. The constant change of urban topography transformed habits and communication styles, as well as neutralizing the local order, cultural accumulations, urban experiences and spatial organization dynamics (De Certeau, 1984).

In the period from 2000 to 2010, the loss of production identity of the Bomonti Neighbourhood caused the fragility of the memory. The traces of green areas and water channels are erased from urban memory systems. Plazas and residences, which emerged as a form of ideological forgetting as a result of the manipulation of memory, point to the homogenisation of the urban space. With significant changes in the socio-demographic structure, the new daily relationship forms, habits and values that emerge due to the displacement of social groups correspond to the reproduction of memory.

In the period from 2010 to 2020, the identification of everyday life with entertainment and history led to a change in spatial organization, social relations and cultural pattern. Abandoned industrial buildings have turned into hybrid spatial formations (art galleries, boutique shops, cafes, hotels and office spaces) that have been copied and reconstructed within the framework of certain themes. Large-scale buildings that define their own living spaces and were built in the form of an island caused the isolation of their social relations.

On the other hand, despite the fragility, rupture, manipulation and reproduction of the urban collective memory, the continuity of memory continues to be experienced. Bomonti Neighbourhood continues to be a place that decreases the social distances, coheres ethnic origins, and adapts to the people with the space and the landscape with the people. Cultural accumulations, values and shares preserve their tendency to show repetition and permanence in daily life.

Kaynakça/References

- Amin, A., ve Thrift, N. (2002). *Cities: Reimagining the urban*. Polity Press.
- Assmann, A. (2011). *Cultural memory and western civilization: Functions, media, archives*. Cambridge University Press.
- Auge, M. (2008). *Non-places: An introduction to supermodernity*. London and New York: Verso.
- Berman, M. (2014). *Katı olan her şey buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Blomberg, J. (1993). *Participatory Design: Principles and Practices. Ethnographic field methods and their relation to design*. içinde CRC Press.
- Boym, S. (2009). *Nostaljinin geleceği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Boyer, M. C. (1996). *The city of collective memory: Its historical imagery and architectural entertainments*. MIT Press: Cambridge.

- Burke, P. (2004). *History as social memory*. The Collective Memory Reader, New York: Oxford University Press.
- Castells, M. (1993). The informational economy and the new international division of labor. *The new global economy in the information age*. Macmillan Education UK.
- Connerton, P. (2009). *How modernity forgets*. Cambridge University Press.
- Crane, S. A. (1997). Writing the individual back into collective memory. *The American Historical Review*, 102 (5).
- Crinson, M. (2005). *Urban memory: History and amnesia in the modern city*. London: Routledge.
- De Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life*. University of California Press, Berkeley.
- Durkheim, E. (2013). *The rules of sociological method: and selected texts on sociology and its method*. Palgrave Macmillan.
- Gürleyen, T. (2018). *Unutkanlık coğrafyasında bellek yörüngelerinin mekânsal anlatısı: Bomonti'nin gündelik hayatına etnografik bakış*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Halbwachs, M. (1980). *The collective memory*. New York: Harper & Row.
- Halbwachs, M. (1992). *The social frameworks of memory*. London: The University of Chicago Press.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (2012). *The invention of tradition*. Cambridge University Press.
- Hutton, P. H. (1993). *History as an art of memory*. Hanover, University of Vermont.
- Jameson, F. (1994). *Postmodernizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kansteiner, W. (2002). Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies. *History and Theory*, 41(2).
- Kovanlıkaya, Ç. (2017). Kentsel dönüşüm ile apartmanlardan rezidanslara bomonti'de yeni yaşam. *Current Debates in Sociology and Anthropology*, 10, London.
- Lefebvre, H. (1993). *The production of space*. Blackwell: Oxford.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik hayatın eleştirisi I*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, 28(3).
- Misztal, B. A. (2003). *Theories of social remembering*. Berkshire: Mcgraw-Hill Education.
- Nora, P. (1989). *Between memory and history: Les lieux de mémoire*. M. Roudebush.
- O'Reilly, K. (2009). *Visual ethnography. Key concepts in ethnography*.
- Öğüt, H. (2010). *Bomonti'den Harbiye'ye*. İstanbul: Heymola.
- Özberk, N. (2013) *Piyasa eliyle üretilen kentsel ütopiyalar: özel konut şirketlerinin kentsel mekân sunumu*.
- Postalcy, E., Kuruç Ada, A., ve Özbek Eren, Y. (2006). The new urban memory, *The 42nd international society of city and regional planners congress*.
- Ricoeur, P. (2004). *Memory, history, forgetting*. University of Chicago Press, London.
- Tekeli, İ. (2013). *İstanbul'un planlamasının ve gelişmesinin öyküsü*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Stone, G. (2013). *Visual ethnography for community participation in urban development*. Uppsala University.
- Till, K. E. (2005). *The new Berlin: Memory, politics, place*. U of Minnesota Press.

- Tümertekin, E. (1967). *İstanbul'da bir sanayi bölgesi: Bomonti bir coğrafya çalışması*. Baha Matbaası: İstanbul.
- Tümertekin, E. (1972). *İstanbul sanayiinde kuruluş yeri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Wertsch, J. V. (2002). *Voices of collective remembering*. Cambridge University Press.
- Weber, M. (2009). *The theory of social and economic organization*. Simon and Schuster.
- Winter, J. (1999). Remembrance and redemption: A social interpretation of war memorials. *Harvard Design Magazine*, 9.
- Zat, V. (1994). Bomonti Bira Fabrikası. *Dünden bugüne İstanbul Ansiklopedisi* içinde Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı, C. 2, İstanbul.
- Zhu, R. (2004). City and memory: Continuity and development of urban history in psychological dimension. *South Architecture*, 4.

Türkiye’de Kentsel Tasarım Yarışma Pratiği: Tanımlar, Ölçekler, Aktörler

*

Zeynep Eraydın¹

ORCID: 0000-0002-5505-7990

Pelin Yoncacı Arslan²

ORCID: 0000-0003-3908-0653

Öz

Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana yarışmalar birçok kentin mekânsal gelişiminde önemli rol oynamıştır. 1927 yılında Ankara’nın planlanması ile başlayan yolculuk 1930’da Bursa Belediyesi Hal Binası ile bir süre tek yapı ölçeğinde devam etmiştir. 1932’de tekrar Ankara, 1942’de Samsun, 1944’te Ödemiş İmar Planları yarışmaları ile kapsam ve ölçek büyümüş, 1945’te Malatya ve Mersin Spor Alanları yarışmaları ile yapı ya da yapılar bütünü özelinde kurulan tasarım problemi çevre ve açık alan tasarımını da içermeye başlamıştır. 1948’de Ulus Meydanı yarışması ile devam eden bu seriyi kampüs tasarımları ve az sayıda da olsa açılan çevre düzenleme yarışmaları izlemiştir. “Meziii İmar planı”, “Turistik Yerleşme Planı”, “Kent Bütünü İmar Planı” gibi yarışma alanına özgü adlandırmalardan oluşan yarışmalar dili, 1981 yılında “Eskişehir Fuarı ve Dinlence Eğlence Kültür Alanları Kentsel Tasarımı” yarışması ile ilk kez kentsel tasarım alanını işaret etmiştir. Bu yarışmayı takiben, 1980’den günümüze kadar uzanan dönemde ise Türkiye’de ulusal ve uluslararası toplam 111 adet kentsel tasarım yarışması düzenlenmiştir. 1980-2020 arasındaki yarışmaları inceleyen bu çalışma, tanımlar, alanlar, katılımcılar, ölçek ve yarışma süreçlerini kapsayan konularda istatistikî analizler üretmiş ve yarışma tarihinden bakarak günümüz tasarım ortamına dair çok sesli ve katılımcı tasarım yöntemleri, disiplinler çeşitlilik ile kent kültürüne katkı konularında çıkarımlarda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: kentsel tasarım yarışmaları, Türkiye, disiplinler arası

¹ Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, E-mail: zeynep.eraydin@tedu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, ODTÜ, E-mail: pyoncaci@metu.edu.tr

Urban Design Competitions in Turkey: Definitions, Scales and Actors

*

Zeynep Eraydın³

ORCID: 0000-0002-5505-7990

Pelin Yoncacı Arslan⁴

ORCID: 0000-0003-3908-0653

Abstract

Since the Early Republic, competitions have played an important role in the spatial development of Turkish cities. It started with the planning of Ankara in 1927 and continued for a while in 1930 with the Bursa Municipality State Building Competition. The scope and scale of the projects have grown considerably with new competitions for Ankara in 1932, Samsun in 1942, and Ödemiş in 1944. This series was followed by campus designs and landscape design competitions, albeit in small numbers. The language of competitions was formed by using names specific to the competition site and program, such as "Local Development Plan", "Tourist Settlement Plan", "Urban Renovation Plan." The first time in 1981, "Eskişehir Fair and Recreational, Cultural Entertainment Areas Urban Design Competition" carried the term urban design to the title of a competition. This study examines 111 national and international urban design competitions held in Turkey since 1980s. By producing statistical analyses based on relatively scarce records of these professional events, it problematizes competitions' definitions, participants, participatory design methods, proposed disciplinary diversity and significant contribution to urban culture regarding today's design environment.

Keywords: *urban design competition, Turkey, multidisiplinarity*

³ Assist. Prof. Dr., TED University, E-mail: zeynep.eraydin@tedu.edu.tr

⁴ Assist. Prof. Dr., METU, E-mail: pyoncaci@metu.edu.tr

Giriş

2020 yılının ilk yarısından itibaren İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin öncülük ettiği ve daha sonra Bursa ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri gibi büyük kentlerin de takip ettiği bir dizi kentsel tasarım yarışması açıldı ve halen de açılmaya devam etmektedir. Haliç kıyı bandı, Taksim Meydanı, Kadıköy Meydanı, Bakırköy Meydanı, Bursa Çarşıbaşı Hanlar Bölgesi, Ankara Sıhhiye Kavşağı gibi, kentlere kimliğini veren önemli odak alanları konu alan bu yarışmalar, kapsamları, karar süreçleri, katılımcıları ve kazananları ve sonrasında ürettiği eleştirel mesleki diyalog ortamları ile son döneminde en çok konuşulan konu haline gelmektedir. Bu tip yarışmaların, karar vericiler tarafından kentlerin geleceğinin geleneksel yöntemle belirlenmesinden farklı olarak, çok disiplinli bir katılımcı gruplarının bir diğer deyişle yarışmacı ekiblerinin fikirlerini sunmalarına olanak sağlayan bir süreç olduğu aşikârdır. Tek sesli yapıyı çok sesli hale getiren bu sürecin, idareler tarafından özellikle son yıllarda benimsenen ve tercih edilen bir araç haline gelmesi sevindiricidir. Ancak bu yönelim bir süredir üzerinde durulmayan bazı mesleki soruları da beraberinde getirmektedir. 2010 yılında Planlama Dergisinin iki ayrı sayı ayrılarak yayınladığı Şehir Planlama Yarışmaları sayıları ve akabinde üretilen Yarışmalar Dizini bu anlamdaki en kapsamlı araştırmalardan biridir. Geçen on yılın ardından kentsel tasarım yarışmalarının hem yapılı çevreyi şekillendirmedeki etkisini, hem de mesleki formasyonun oluşmasındaki rolünü yeniden düşünmek bugünlerde yeniden canlanan yarışma enerjisine ışık tutacaktır.

Antik dönemden bu yana önemli kamu binalarının ve kamusal alanların tasarımcılarını seçmek amacı ile kamu ve özel kuruluşlar tarafından tasarım yarışmaları kullanılmaktadır (Lipstadt, 2003). Aynı şekilde planlama ve kentsel tasarım yarışmaları da kente dokunmanın yeni yollarını üretmek için tarih boyunca en önemli araçlardan biri olmuştur (Gosling ve Maitland, 1984). Yarışmalar tarihine bakıldığında bilinen en erken örnek, MÖ 488 yılında, Atina Akropolünün içine dikilmesi önerilen Zafer anıtı için açılan yarışmadır (De Haan 1988). Ortaçağ döneminde her ne kadar sayıları azalsa da yarışma kültürü varlığını sürdürmüş, on beşinci yüzyıla gelindiğinde Floransa Vaftizhanesi ve Katedrali için açılan yarışmalarda Lorenzo Ghiberti ve Filippo Brunelleschi arasındaki rekabet detaylarıyla yazılmıştır (De Haan, 1988). 1665'te yine bir yarışma ile elde edilen Louvre ve 1717'deki yarışma ile sonuçlandırılan Roma'daki İspanyol merdivenleri de tasarım alanındaki rekabetin en bilinen anıtlarındandır.

Özellikle mimarlık eğitiminde önemli bir rol oynamaya başlayan yarışmalar akademik ortamda da teori ve pratiğe katkısı ile tartışılır hale gelmiştir (Tostrup, 1999). 20. yüzyılın başlarında Avrupa genelinde kabul edilen temel yarışma ilkeleri (Svensson, 2008) sonrasında tasarım yarışmalarının farklı motivasyonlar ile kent mekanındaki etkileri artmıştır. Şahin’e (2010) göre bu motivasyonlar iki başlık altında değerlendirilebilir; yarışmalar bir yandan serbest piyasa koşullarında özel sektörün kentsel mekanda kendini gösterme aracı olarak ele alınırken, diğer yandan ise özellikle yüzyıl başlarında yeni kurulan ulus devletlerin kendi kimliklerini ortaya koyabilmelerini sağlayan bir araç olarak değerlendirilmektedir. 1950ler ile birlikte kentsel tasarımın planlama teorisi içinde kendine yer bulmaya başlamış ve José Luis Sert başkanlığında 1956’da Harvard Üniversitesinde düzenlenen Kentsel Tasarım Konferansı, kentsel tasarım alanı "mimar, peyzaj mimarı ve şehir plancılarının ortak çalışması" olarak tanımlanmıştır (Barnett, 2009; Sert, 1956;). Bu dönemden itibaren bu değişim etkisi yarışmalar pratiğinde de kendini göstermeye başlamıştır. 1980’lerde dünya genelinde yaşanan ekonomik ve politik dönüşümler ve dolayısı ile baskın olmaya başlayan neoliberal politikalar doğrultusunda yarışmaların içeriği ve ele alınışında bir değişim/dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle devletin kamusal mekanlar üzerindeki etkinliğinin zayıflaması ve özel sektörün belirgin bir şekilde varlığını hissettirmeye başlaması, yarışmalar ile mekan üretimini destekler hale gelmiştir. İlerleyen dönemlerde dünyada kentlerin, rekabet ile birlikte ortaya çıkan markalaşma problemi üzerinde durmaya başlaması, yerel düzeyde de yarışmaların önemini arttırmıştır.

Bütün bunlara rağmen, kentsel tasarım politikaları ve uygulamaları üzerine oluşturulmuş literatür, yapılı çevreyi şekillendirmede tasarım yarışmalarının oynadığı rolü öne çıkarma eğiliminde değildir. Nispeten sınırlı sayıdaki yayınların bazıları bu yarışmaları mimari yarışmalarla beraber ele almış (Alexander ve Witzling, 1990; Banerjee ve Loukaitou-Sideris, 1990; Collyer, 2004; De Haan, 1988; Spreiregen 1979), bazıları da politik söylemlerle ilişkilendirip siyasal bir perspektiften değerlendirmiştir (Jessop, 2002; Lipstadt 2006; Sagalyn, 2006). Yarışma ile yapma yöntemi, katılımcılar, projeler, jüri raporları, sonuçların bildirilmesi, halka sunumu/anlatımı ve katılımcı süreçler, mesleğin içinden ve meslekte olmayanlar üzerinde yapılar çalışmalar, yarışmalar yazınının tartıştığı konulardan sadece birkaçı olarak göze çarpmaktadır.

Türkiye’de yarışma süreçleri tarihi incelendiğinde yeterli belgelemenin yapılmadığı, profesyonel anlamda yapılandırılmış bir arşivin bulunmadığı

görülmektedir. Ancak yine de elde olan yarışma tanımları, şartnameler ve ulaşılabilen proje önerilerine yakından bakıldığında, çok sesli ve katılımcı tasarım yöntemleri, kent kültürüne yapılan katkı, yarışmacı tasarımcılar ve yarışma süreçleri hakkında ipuçlarına rastlanmaktadır (Çimen, 2010 ve 2013; Özdağlar ve Yılmaz, 2004). Bu amaçla başlanan bu çalışmada literatür analizi ve dizin çalışması yapılarak 111 adet yarışmadan oluşan bir veri tabanı oluşturulmuştur. Bu veri tabanı önce kategorilere ayrılmış, daha sonra istatistiki yöntemlerle sayısal ve coğrafi veri analizine tabi tutulmuştur. 1980-2020 yılları arasındaki 40 yıllık zaman diliminde yarışmalar üzerinden okunacak tarihsel gelişim ve değişim sürecini konu alan bu çalışma, alanlar, disiplinler arası farklar, süreç ve uygulama problemlerini kapsayan konularda istatistiki analizler sunmakta ve yarışma tarihinden bakarak günümüz tasarım ortamına dair çıkarımlarda bulunmaktadır.

Türkiye’de Kentsel Tasarım Yarışmalarına Hızlı Bir Bakış

Ülkemiz özelinde baktığımızda Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana yarışmaların birçok kentin mekânsal gelişiminde önemli rol oynadığı görülmektedir. 1927 yılında Ankara’nın planlanması için açılan sınırlı uluslararası şehircilik yarışması kentsel ölçekteki ilk yarışma niteliğini taşımaktadır. Seçim süresi altı ay süren ve sonuçların üç aşamada belirlendiği yarışmada Hermann Jansen’in plan önerisi birinci seçilirken Leon Jaussely ikinci olur (Bilsel, 2010). Uygulamaya geçildiği ilk yıldan itibaren sorunlarla karşılaşılmasına, Jansen ismini plandan sildirmesine rağmen 1955’te açılacak yeni yarışmaya kadar bu plan yürürlükte kalmıştır (Altaban, 1998). Bu yarışmayı 1933 yılında İstanbul İmar Planı için açılan yarışma izlemektedir. Benzer anlaşmazlıklara sahne olan ve yine uluslararası katılımcıları olan bu yarışmayı “rasyonel” önerisi ile Alman şehirci Hermann Ehlgotz kazanır, fakat plan uygulanmaz (Bilsel, 2010). Eş zamanlı olarak 1930’da Bursa Belediyesi Hal Binası Mimari Proje Yarışması ile tek yapı ölçeğinde yarışmalar başlar. 1932’de tekrar Ankara, 1942’de Samsun, 1944’te Ödemiş İmar Planları yarışmaları ile kapsam ve ölçek yeniden büyümüş, 1945’te Malatya ve Mersin Spor Alanları yarışmaları ile yapı ya da yapılar bütünü özelinde kurulan tasarım problemi yerini çevre ve açık alan tasarımına bırakmıştır. 1948’de Ulus Meydanı yarışması ile devam eden bu yaklaşım, yine 1951’de İzmir İmar planı, Eskişehir, Malatya, Ankara, Antalya İmar planları yarışmaları ile devam etmiştir. Bu seriyi kampüs tasarımları ve az sayıda da olsa yine de açılmaya devam eden çevre düzenlemesi yarışmaları izlemiştir. Uluslararası şehircilik yarışmaları ile baş-

layan planlama yarışmaları süreci 1940’larda İller Bankası, 1960 ve 1970 döneminde ise Bayındırlık Bakanlığı, İmar İskan Bakanlığının yarışmaların kurumsallaşmasında etkin rol almasıyla gelişmiştir. (İdil, 2010; Şahin, 2010).

Bu noktada İller Bankası’nı ayrıca ele almak yararlı olacaktır. Banka, 1965 yılından bu yana 11 adet imar planı yarışmasının şartnamesi, yarışma süreci ve proje değerlendirmesi ile yarışmalar sürecinde önemli bir standart ve açılım oluşturarak katkı sağlamıştır (Gülgeç, 2010). Gülgeç’e göre özellikle yarışmacılara verilecek veri paketinin oluşturulmasında yeni yöntemler uygulanmıştır. Kentin o günkü durumunu anlatabilmek için jeolog, ekonomist, sosyolog, coğrafyacı, matematikçi gibi farklı disiplinlerden uzmanlar tarafından alan araştırmasına ve gözleme dayalı bilgi paketleri oluşturulmuş, toplanan verilerle metin ve çizimler hazırlanmış ve yarışmacılarla paylaşılmıştır. Sonuçlar açıklandıktan sonra değerlendirilen projeler sergilenmiş ve halk ile buluşması sağlanmıştır. Böylece düzenli olarak ulusal ve kimi yarışmalarda uluslararası tasarım ekiplerinin ilgisini çeken yarışmalar, toplumun farklı gruplarının da izleyebileceği ve kamuoyunda merak uyandıran kültürel faaliyetlere de dönüşmeye başlamıştır. Bu süreçlerin devamında İller Bankası “İmar Planına Esas Olacak Ön Çalışma (Analitik Etütler)” başlıkları altında, ön belgelenmeleri ve projeleri içeren kitaplar bastırmıştır. Hem uygulamaya hem de fikir üretimine yönelik üretilen sonuç ürünler, kentlerin geleceğine ilişkin gelişim senaryolarının ilk kez ortaya atıldığı, çok disiplinli katılımın görülmeye başladığı mesleki ortamları oluşturmuştur. 8 Ocak 1978 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi’nde İller Bankası tarafından yayınlanan, İzmir Kenti Kıyı Düzenlemesi yarışmasının paftalarının Ankara Zafer Çarşısı Güzel Sanatlar Galerisinde sergileneceği haberi, yarışma ile elde edilen ürünlerin kamuoyu tarafından da yakından izlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, 1980lerden itibaren yarışmalara - yalnızca uygulamaya yönelik değil, aynı zamanda kamuoyunun da bilgilendirildiği süreçler olarak bakmakta fayda bulunmaktadır (Lehrer, 2011). Farklı ölçek ve kapsamlarda düzenlenen bu yarışmalarda, kentsel mekâna dair fikirler üretilmiş, kimi zaman gelenekselci kimi zaman yenilikçi kavramlar tartışılmış ve kentlerin geleceğine ilişkin kararlar ortaya konmuştur.

1980 sonrası dönemde kentsel tasarım yarışma sayıları giderek artıp mimarlık ve kentsel tasarım yarışmaları şeklinde yeni bir birliktelik oluşurken, şehir planlama yarışmaları varlığını belirgin bir şekilde kaybetmiştir. “Mevzii İmar planı”, “Turistik Yerleşme Planı”, “Kent Bütünü İmar Planı” gibi yarışma alanına özgü adlandırmalardan oluşan yarışmalar dili, ilk kez 1981 yılında “Eskişehir Fuarı ve Dinlence Eğlence Kültür Alanları Kentsel Tasarımı”

yarışması ile kentsel tasarım alanını telaffuz etmiştir. Bu dönem itibariyle planlama yarışmaları yerini kentsel tasarım yarışmalarına bırakmıştır. Bu süreci tetikleyen ilk önemli etken 1984 yılında imar planı yetkilerinin merkezden belediyelere devredilmesi ve dolayısıyla yerel yönetimlerin mekan üretimi konusunda ön plana çıkmasıdır (Özaydın, 2008). Diğer bir gelişme, 12.03.1988 tarihinde yürürlüğe giren TMMOB Mimarlar Odası Mimarlık Mühendislik Şehircilik ve Kentsel Tasarım Proje Yarışmaları Yönetmeliği'dir. Yarışma türleri, uygulama esasları, jüri üyeleri ve görevleri, yarışma süreci, sonuçlandırılması, tarafların hak ve sorumlulukları gibi konularda detaylı kararlar içeren yönetmelik, yarışmaların şekillenmesi ve meslek grupları tarafından algılanması konusunda önemli bir yere sahiptir. Belgenin detaylı incelenmesi yapıldığında kentsel tasarım kavram, kapsam ve sürecine yönelik önemli eksiklikler içerdiği öne sürülse de, bu belgenin bağlayıcılığında birçok kentsel ölçekte tasarım yarışması düzenlenmiştir (Bayraktar, Kaplan ve Tekel, 2006). Şahin (2010) kentsel tasarım yarışmalarının sayısındaki bu artışta dünya genelindeki neoliberal politikalar ile birlikte yerel yönetimlerin daha etkin hale gelmesinin etkili olduğunu söylemektedir. Benzer şekilde, Sayar (2004) kentsel mekanın üretilmesi sürecinde küreselleşmenin ve buna bağlı olarak ekonomik büyümenin etkisi olduğunu ve bunun da yarışmaların içeriklerini değiştirdiğini öne sürmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında kentsel tasarım yarışmaları, kent mekanı için cesur kabul edilebilecek deneysel fikirlerin öne sürülmesine olanak sağladıkları için tasarım laboratuvarları olarak da tanımlanmaktadır (Larson, 1994; Lipstadt, 2003; Malmberg, 2006). Daha öznel bakıldığında ise, tasarımcılar için yarışmaların medyanın ilgisini çekme ve kamuoyunda yer almayı sağlama gibi işlevleri de göz ardı edilmemelidir (Sudjic, 2006).

Bu ilginin beraberinde getirdiği kapsayıcı bir yönetmelik ihtiyacı sonucunda 2002 yılında "Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanat Eserleri Yarışma Yönetmeliği" ortaya konmuş ve yarışmalarda izlenecek yol tarif edilmiştir. Yönetmelik içinde yarışmaların hedefleri "ait olduğu konu özelinde; kültür, sanat, bilim ve çevre değerlerinin rekabet yoluyla geliştirilmesine, çok sayıda seçenektan en ekonomik, en işlevsel ve yenilikçi çözümlerin seçilmesine, müelliflerinin saptanmasına ve güzel sanatların teşvikine ve yönetmelik kapsamına giren mesleklerin gelişmesine, etik değerlerin yerleşmesine, uluslararası rekabet gücü kazanmalarına uygun ortamı sağlamak" olarak tanımlanmıştır. Kentsel tasarım yarışmaları, mimari ve peyzaj projeleri ile pek çok ortak noktaya sahip olsalar da, büyük kent parçalarından kısıtlı kamusal alanlara kadar

çeşitli ölçeklerde ele alınabilen ve mimari ve mimari olmayan unsurları da içeren tasarım problemleri tanımladıkları için önemli farklılıklar içermektedirler (Sagalyn, 2006).

Sayılarla Kentsel Tasarım Yarışmaları

Türkiye’de kentsel tasarım adı ile açılan ilk yarışma İller Bankası Genel Müdürlüğünce 1981 yılında açılan Eskişehir Fuarı ve Dinlence Eğlence Kültür Alanları Kentsel Tasarım Yarışmasıdır. Mimarlar Odası Mimarlık ve Şehircilik Yarışmaları Yönetmeliği temel alınarak açılan yarışma, Eskişehir’in artan nüfusuna karşı yetersiz açık alan sorununa çözüm aramayı amaçlamakta ve alanın iyileştirilmesi, düzenlenmesi ve kentlilere kazandırılmasını öngörmektedir. Bu yarışmayı takiben 1980-1989 döneminde kentsel ölçekte 14 yarışma açılmış ancak bunların 6 tanesi çevre düzenleme kapsamında ele alınırken, yalnızca 8 tanesi kentsel tasarım yarışması olarak nitelendirilmiştir. Bu yarışmalar içinde park ve rekreasyon alanlarının yanı sıra meydan düzenlemeleri (İstanbul Beyazıt Meydanı, İstanbul Üsküdar Meydanı, İstanbul Taksim Meydanı, Bursa Zafer ve Şehreküstü Meydanları) ön plana çıkmaktadır.

1990-1999 döneminde kentsel ölçekte açılan 20 yarışmanın 8 tanesi kentsel tasarım yarışması iken 14 tanesi çevre düzenleme ve peyzaj mimarlığı yarışması adı ile düzenlenmiştir. Açılan kentsel tasarım yarışmalarında yine farklı ölçekler ve içeriklerde kent parçaları ele alınmış ve bir kısmı fikir bir kısmı ise proje yarışması olarak düzenlenmiştir. Bir önceki dönemden farklı olarak bu dönemde açılan yarışmaların bir kısmında daha planlama ölçeğine yakın büyük kentsel alanları konu alan yarışmalar (Ankara Merkezi İş Alanı Planlama ve Geliştirme Yarışması, Gaziantep Merkezi Hal Bölgesi Koruma Geliştirme Amaçlı Kentsel Tasarım Yarışması, Bandırma Belediyesi Cin Çukuru Kent Merkezi Düzenleme Yarışması) olarak düzenlenmiştir.

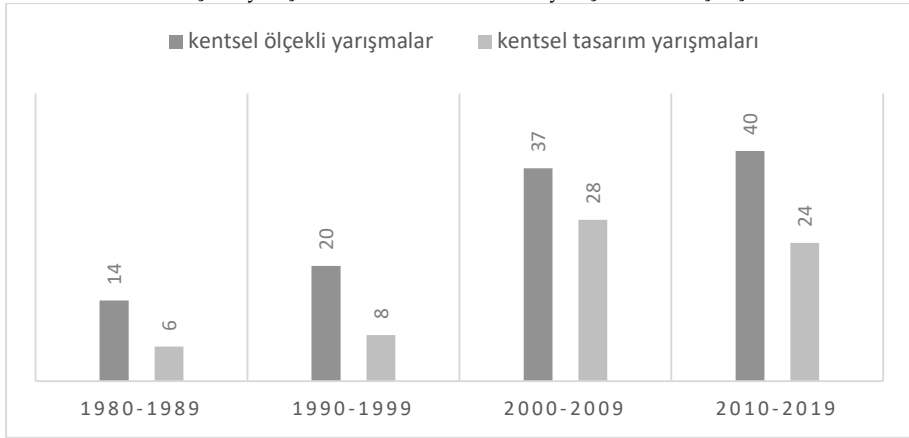

Şekil 1. Ödül almış kentsel tasarım projelerinden oluşturulmuş bir kolaj (Arkitera, t.y)

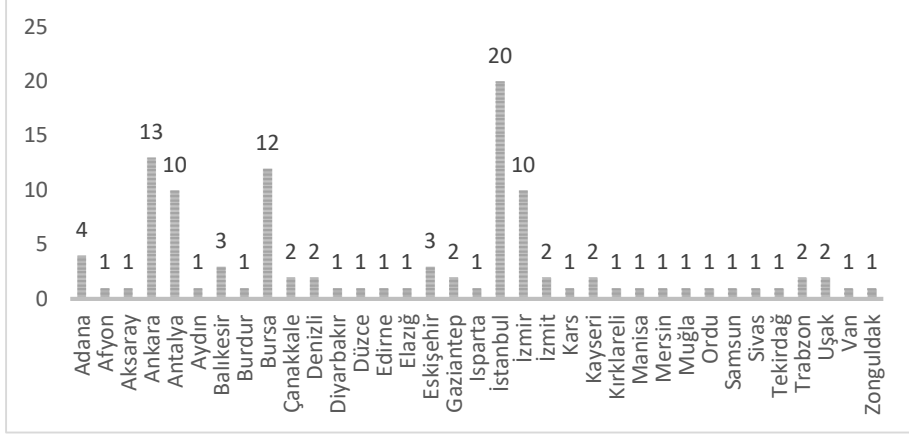
2000'li yıllar ile birlikte kentsel tasarım yarışmalarının sayısı giderek artmaya başlamış, 2000-2009 yılları arasında toplam 37 adet kentsel ölçekte yarışma düzenlenmiştir. Bunların arasında sadece 9 tanesi çevre düzenleme kapsamında ele alınmış, 28 adet yarışma ise yalnızca kentsel tasarım ya da kentsel tasarım ve mimari proje yarışması şeklinde açılmıştır. Bu dönemde açılan kentsel ölçekli yarışmaların kapsamının daha önceki yıllara göre daha geniş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Şekil 1). Bir kent parçasından (Küçükçekmece Kent Merkezi, Gebze Tarihi Kent Merkezi), park ve rekreasyon alanına ve kentsel açık alanlara kadar birçok farklı ölçek ve kapsamda yarışma çeşitliliği gözlemlenmektedir. Maltepe Bölge Parkı Fikir Proje Yarışması, Urla Çeşme Karaburun Yarımadası Ulusal Fikir Yarışması, Konyaaltı Doğa ve Kültür Parkı Alanı Mimari ve Çevre Düzenleme Proje Yarışması gibi projelerde hem peyzaj hem de şehircilik anlamında önemli fikirler üretilmiştir.

2010 yılından günümüze kadar olan dönemde ise yarışma yolu ile proje elde etme yönteminin idareler tarafından daha çok benimsendiği görülmektedir. Toplam 40 adet kentsel ölçekte yarışma düzenlenmiş ve bunların 24 tanesinde kentsel tasarım ifadesine yer verilmiştir (Tablo 1). Yine bir önceki dönemde olduğu gibi düzenlenen yarışmalarda farklı ölçek ve kapsamlara yer verilmiştir; Orhangazi Meydanı ve Çevresi Kentsel Tasarım Proje Yarışması, Çanakkale Belediyesi Kent Meydanı ve Çevresi "Yeşil" Kentsel Tasarım Yarışması ve Adana-Seyhan Sucuzade Mahallesi Kentsel Dönüşüm Alanında Kent Meydanı ve Çevresi Kentsel Tasarım ve Mimari Proje Yarışması, gibi.

Tablo 1. Kentsel ölçekli yarışmalar ile kentsel tasarım yarışmaları karşılaştırılması

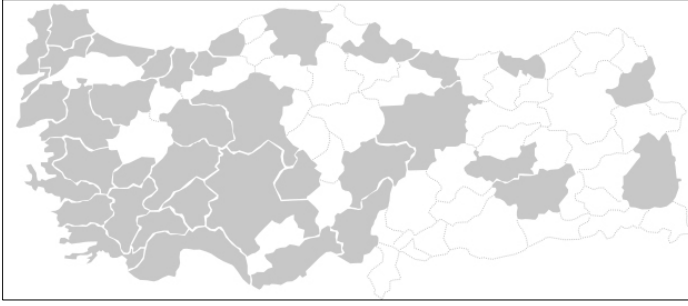

Kentsel ölçekte açılan tüm yarışmalara bakıldığında toplamdaki 81 ilin yalnızca 35 tanesinde bugüne kadar kentsel ölçekte bir yarışma düzenlendiği görülmektedir (Tablo 2). 1980-2020 yılları arasında açılan toplam 111 yarışmanın kentlere göre dağılımına bakıldığında yoğunlukla üç büyük şehir (İstanbul, Ankara, İzmir) ile birlikte Antalya ve Bursa büyükşehirlerinde bir yoğunluk görülmektedir. Son dönemlerde ise belediyelerin yarışmalara olan ilgileri artmaya başladıkça, büyükşehirler dışındaki illerde de yarışma yolu ile proje elde etme tercih edilen bir yöntem haline gelmiştir. 2010-2019 yılları arasında İstanbul’da 3, Ankara’da yalnızca 1, İzmir’de ise 5 adet kentsel ölçekte ulusal yarışma düzenlenmiştir. Diğer yandan ise bu dönemde 16 ilde (Afyonkarahisar, Aksaray, Aydın, Çanakkale, Düzce, Edirne, Elazığ, Kırklareli, Manisa, Mersin, Muğla, Samsun, Sivas, Tekirdağ, Uşak, Zonguldak) ilk defa kentsel ölçekte bir yarışma düzenlenmiştir.

Tablo 2. Yarışmaların şehirlere göre dağılımı

Bu grafiğe harita olarak baktığımızda ise, yarışma ile üretilen projelerin batı illerde yoğunlaştığı görülmektedir. (Şekil 2). Üretilen projelerin kamusal mekana odaklandığı, sosyal ve kültürel aktivitelerin zenginleştirilmesi, kullanım alanlarının çeşitlenmesi, kent mekanının görsel ve estetik değerlerinin artırılması gibi ana hedeflerle tasarlandığından yola çıkıldığında, bu resmin, doğu illerindeki yerel yönetimlerin vizyonları ile ilgili de düşündürücü bir tablo olduğu söylenebilir. Yarışma ile proje elde etme yönteminin bu illerde tercih edilmiyor olmasının çeşitli nedenleri olabilir. Elbette böyle bir konu daha derin başka bir araştırmanın da konusudur. Ancak yarışma ilanının seçilen projenin uygulanmasına kadar olan süreç birlikte değerlendirildiğinde, sürecin tasarlanması ve uygulamaya geçilmesi, şartname hazırlanması, sürecin sekreteryasının tutulması gibi çok aktörlü bir çalışma sürecindeki uzmanlık eksikleri ve beraberindeki maddi yetersizlikler buna neden olan etmenlerden biri olarak düşünülebilir. 1985 yılında yapılan Trabzon Sahil Şeridi Çevre Düzenleme Yarışması'nı istisna alırsak, işaretli illerdeki yarışmalar 2005 ve sonrasına tarihlenmektedir (2005 tarihli Van Beşyol Meydanı Hastane Caddesi Milli Egemenlik Caddesi ve Çevresi Kentsel Tasarım Proje Yarışması, 2006 yılı Dicle Vadisi Peyzaj Planlama, Kentsel Tasarım ve Mimari Proje Yarışması, 2008 tarihli Sarıkamış Harekatı Anma Alanları Fikir Yarışması ve en son olarak 2017 Elazığ Belediyesi Kent Meydanı Kentsel Tasarım Yarışması). Bu şehirlerdeki kentsel mekanlarının halihazırda sürekli değişim ve dönüşüme uğradığını da göz önüne aldığımız da, görece yeni başlayan yarışma pratiğinin bu illerde henüz yerleşmediği görülmektedir.

Şekil 2. Yarışmaların şehirlere göre dağılımı

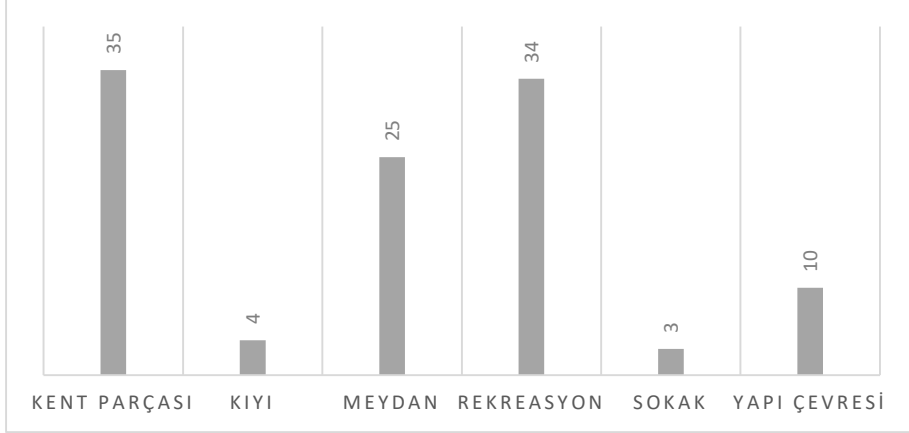
Kentsel Tasarım Yarışmaları ve Üretilen Bilgi

Kentsel Tasarım Yarışmalarının Türkiye’de ilk gündeme geldiği 1980 yılından bu yana giderek artan bir şekilde planlama pratiğinin içinde yer aldığı görülmektedir. Yarışmalara daha yakından bakıldığında ise, 1980 öncesi dönemde daha çok planlama yarışmaları olarak hazırlanırken, bu dönemden sonra kentsel ölçek tanımıyla açıldığı ve yarışmaya konu olan alanların birbirinden farklılaştığı görülür. İsimlendirme konusunda bir standart belirlenemeyeceği için, projelerin kategorize edilmesi kolay değildir. Bu nedenle çalışma sırasında yarışma isimlerinden yola çıkarak bir gruplama yapılmıştır. Kent parçası (kent merkezi, kent girişi gibi isimlendirmeleri kapsayan bir tanım), kıyı şeridi, meydan, sokak, rekreasyon alanı ve yapı çevresi olmak üzere altı gruba ayrılmış, 111 proje yakından incelenmiştir. Proje konusu ve ölçek olarak farklılaşan projelere ilişkin yapılan bu sayısal araştırmada, yaklaşık %35 oranıyla kent parçası ve rekreatif alan konusunun öne çıktığı görülür. Ankara Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenlemesi Yarışması, Antalya Kent Merkezi içinde Kalekapısı ve Çevresi Kentsel Tasarım Yarışması, Güzel Ankara Projesi Kent Girişleri Düzenlemesi İstanbul Girişi Yarışması, Gaziantep Merkezi Hal Bölgesi Koruma Geliştirme Amaçlı Kentsel Tasarım Yarışması gibi yarışmalar bahsi geçen kent parçasında çok amaçlı kullanım ve kent kimliği odaklı çalışmalar sunmaktadır

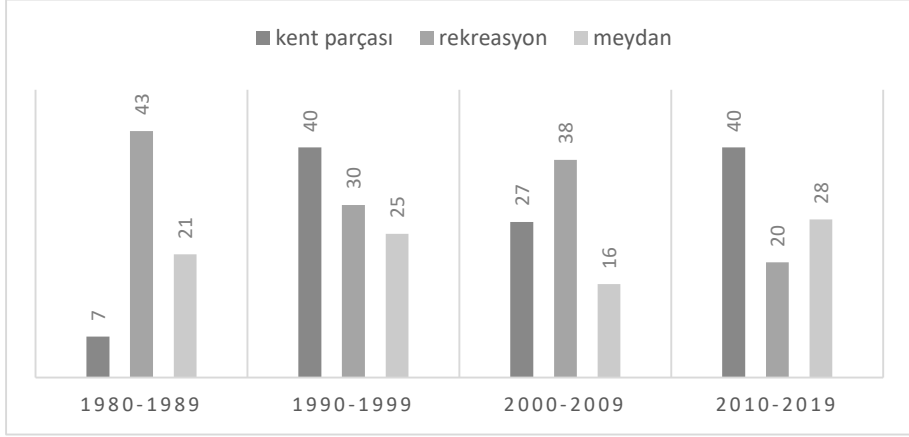
Diğer yandan Damlataş Mağarası Çevresi ve 100.yıl Atatürk Parkı Peyzaj ve Tasarım Proje Yarışması, Pananos Plajı (Selçuk) Kentsel Tasarım ve Peyzaj Proje Yarışması, Bursa Kızıyakup Kent Parkı Kentsel Tasarım ve Mimari Proje Yarışması, Üçüncü Bin yılda Yaşayan Osmanlı Köyü Cumalıkızık Fikir Proje Yarışması, Eşkinöz Vadisi Rekreasyon Alanı Proje Yarışması ve en son geçen yıl açılan Olivelo-İzmir Kent Çeperinde Ekolojik Ortak Yaşam Alanı Fikir Projesi Yarışması ise rekreasyon odaklı açılan yarışma projelerindedir. Bu

iki ana yaklaşımı sırası ile meydanlar (%25), yapı çevrelerine ilişkin düzenlemeler (%10), kıyı düzenlemeleri (%4) ve cadde/sokak düzenlemeleri (%3) takip etmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Yarışma kategorileri ve yüzdeleri (%)

Yarışmaların en büyük kısmını oluşturan kent parçası, rekreasyon ve meydan grubuna tarihsel perspektifte baktığımızda 1980-89 döneminde yarışmaların %7'sinin kent parçaları ile ilgilenirken, bu rakamın 1990-99 döneminde %40'a kadar çıktığı görülmektedir (Tablo 4). Buna karşılık, ilk dönemlerde çok sık yer alan rekreasyon alanlarının zaman içinde oranının giderek düştüğü gözlemlenmektedir. Kentsel tasarım pratiğinin en önemli konularından biri olan meydan ve sokaklar gibi kentsel açık alanlar ise ancak 2010lar ve sonrasında ilgi çekici hale gelmeye başlamıştır. Bu okuma, yarışmaya konu alanın ölçeği hakkında fikir vermesinin yanı sıra, kentin parça bütün ilişkisinin ve daha da önemlisi bu ilişkinin idare tarafından nasıl tanımlandığına da işaret etmektedir. Yarışma şartnamesinde tanımlanan tasarım problemi ve tasarım alanı, katılımcıların hareket alanını tanımlamakta ve fakat bu alanın şehrin bütünü ile olan ilişkisi de her zaman tartışmalara dahil olmaktadır. 1989'da açılan Tarlabası Caddesi Düzenlemesi Yarışması, Tarlabası'nın kendine özgü kimliğinin pekiştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Bu durumda, yarışmada kullanılan isimlendirmenin ölçek vermekten öte, algıyı da şekillendirici bir format olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Tablo 4. Üç ana kategorinin yıllara göre yüzdeleri (%)

Kentsel Tasarım Yarışmaları ve Katılımcı Profilleri

Yarışmalar konusundaki bir başka önemli konu elbette ki katılımcılardır. Kentsel tasarım yarışmaları birçok farklı meslek insanını buluşturan bir ortam sağlamaktadır. İlk etapta, kentsel mekana dair konuların tartışıldığı, fikirlerin üretildiği bu tip yarışmalarda şehir planlama disiplininin etkin bir şekilde rol aldığı düşünülmektedir. Ülkemizde Kentsel Tasarım programlarının çoğunlukla Şehir ve Bölge Planlama Bölümlerinin altında olduğu düşünülürse bu çıkarımı yapmak yanlış olmayacaktır. Ancak hazırlanan yarışma şartnamelerinde yarışmaya katılım koşullarına bakıldığında durumun bu söylemi destekler nitelikte olmadığı görülmektedir. 1980 yılında günümüze kadar düzenlenen 111 yarışmadan yalnızca 42’sinde (%38) şehir plancılarının katılımı zorunlu tutulmuştur. Düzenlenen yarışmaların %62’sinde ise şehir plancılarının yarışmaya katılımı bir ön koşul olarak belirlenmemiştir. Elbette yarışmaların farklı fikirlere açık bir tutum sergilemesi ve fikir zenginliğinin ana hedef olması düşünüldüğünde bu tür ön koşulların yarışma ruhuna aykırı olduğu düşünülebilir. Ancak konuya disiplinin kentsel mekanın okunması ve değerlendirilmesi, planlama biliminin ve eğitiminin getirdiklerinin kullanılması penceresinden bakıldığında bu ön koşulun kente dair üst ve alt ölçek ilişkilerinin daha iyi kurulabilmesi anlamında gerekli olduğu da öne sürülebilir. Çok disiplinli yaklaşımın desteklenmesi ve belli disiplinler zorunlu tutuluyorsa, bu gruba kentsel tasarım uzmanlarının da eklenmesinin çıkacak tasarım ürünlerinin yarışma alanı ve çevresiyle olan ilişkisini artıracığı aşikardır.

Kentsel ölçekli bu yarışmalardaki katılım koşulları ile yarışmanın konusu birlikte değerlendirildiğinde ise daha ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Tablo 5a ve b). Elde edilen verilere göre kent parçasını konu alan yarışmaların 19 tanesinde (%54) şehir planlarının yarışma ekibi içinde olması zorunlu tutulurken 16 tanesinde (%46) bu zorunluluk bir ön koşul olarak konmamıştır. Özellikle büyük bir kent parçasını (mahalle, kent merkezi gibi) konu alan yarışmalarda, yarışmaya konu olan alanın kent ile ilişkinin kurulmasının önemi göz önünde bulundurulduğunda planlama disiplininin durduğu nokta ilgi çekicidir.

Tablo 5a. Şehir planlarının yarışma ekibi içinde olması zorunlu tutulan yarışmalar:

Yarışma kategorisi	adet	%
<u>kent parçası</u>	<u>19</u>	<u>45</u>
meydan	10	24
rekreasyon	6	14
yapı çevresi	4	10
sokak	2	5
kıyı	1	2
Toplam	42	100

Tablo 5b. Şehir planlarının yarışma ekibi içinde olması zorunlu tutulmayan yarışmalar

Yarışma kategorisi	adet	%
rekreasyon	28	41
<u>kent parçası</u>	<u>16</u>	<u>23</u>
meydan	15	22
yapı çevresi	6	9
kıyı	3	4
sokak	1	1
Toplam	69	100

Kentsel Tasarım Yarışmaları ve Uygulama Süreçleri

Yarışmalar Uluslararası Mimarlar Birliğine (UIA) göre fikir ve proje yarışması olarak ikiye ayrılmaktadır. Türkiye’de 1980 yılından bu yana açılan 111 kentsel tasarım yarışmasının 32 tanesi (%29) “Fikir Yarışması”, 79 tanesi (%71) “Proje Yarışması” olarak açılmıştır. Fikir yarışmaları tespit edilen sorunlara yönelik olarak geliştirilebilecek çözümleri kavramsal ve söylemsel düzlemde ararken, proje yarışmaları daha gerçekçi ve uygulanabilir çözümlere odaklanmaktadır. Dolayısı ile fikir yarışmalarının sonucunda elde edilen projeler daha sonra değerlendirilmek üzere yarışmayı açan idarede kalırken, proje yarışmalarında yarışmada ödül alanların (sıralamaya göre) o projeyi hayata geçirme şansı bulunmaktadır. Ancak bazı durumlarda fikir projeleri de idareye bağlı olarak uygulama sürecine taşınabilir. Her iki türde de gerek

ödül alan gerek almayan birçok proje elde edilmekte ve bu projeler ile kente dair birçok konu farklı bakış açıları ile değerlendirilmektedir. Bazı fikir yarışmaları sonuçları daha sonra proje üretim sürecine dönüşmüş ve uygulama imkanına ulaşmıştır. Ancak yine de yapılan araştırma gösteriyor ki 1980 yılından bu yana açılan 111 kentsel tasarım yarışmasının yalnızca %25’i uygulanabilmiştir. Bununla birlikte uygulanma imkanı bulan projelerin bir kısmı kısmen uygulanmış bir kısmı ise değişime uğrayarak uygulanabilmiştir.

Yarışma yolu ile elde edilen projelerin hayata geçmesi uzun zamandır yarışmacılar tarafından tartışılan bir konudur. Yarışmalara ilişkin düzenlenen birçok panel ve kolokyumda idarelerin uygulama safhasında proje sürecini yavaşlattığı ya da durduğu tartışılmıştır. Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu 2016 kitapçığında Ayataç ve Ketboğa (2016) 50 yarışmacı ile yaptıkları ankette yarışmaların uygulanmasının disiplinlere büyük katkısı olduğunu bu nedenle çok önemli bir konu olduğunu belirtmişler ve yarışmaların uygulanma yüzdelerinin çok düşük olmasının bu anlamda bir sorun olduğunu vurgulamışlardır. Aynı sempozyumda yarışmaların uygulama sorunlarına dikkat çeken Sirel ve Sirel (2016) yarışmaların uygulanmamasına ilişkin sorunları yarışmayı düzenleyen kurumdan kaynaklı, jüri oluşumundan, şartnameden ve katılımcılardan kaynaklı sorunlar olarak dört başlık altında ele almışlardır. Bu dört ana başlık tüm yarışmaların uygulama süreçlerinde geçerli iken, kentsel tasarım yarışmalarında yarışmaya konu olan alanların çok daha fazla bileşenli olmalarından dolayı sürecin daha da zor işlediğini de belirtmişlerdir. Bu çalışma için incelenen projelerden de yalnızca dörtte birinin uygulanabilmiş olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Tartışma ve Sonuç

Tarihsel olarak bakıldığında kentsel mekana şekil veren yarışmaların sayısının gün geçtikçe arttığı görülmektedir. Bu artışın en önemli nedenlerinden biri yarışmaların kentsel mekanın gelişiminde etkin rol oynayan yaratıcı bir mekan üretme yöntemi ve kent mekanına dair farklı sorunlara en iyi çözümün bulunmaya çalışıldığı bir süreç olarak değerlendirilmesidir (Alexander ve Witzling, 1987; Chupin ve Cucuzzella, 2011; Lipstadt, 2006; Rönn, Kazemian ve Andersson, 2010). Bununla beraber hem katılımcılara fikirlerini özgür bir şekilde ifade etme olanağı sunma şansı vermesi hem de yarışmayı açan idareye birçok fikri elde etme olanağı sağlaması açısından da giderek benimsenen bir yöntem olmuştur. Amerikan Mimarlar Enstitüsü’ne (2010) göre kentlerin ve kentsel mekanların geleceğinin tartışıldığı yarışmalar aynı zamanda kentlilerin süreçten haberdar olmalarına ve sürece katılımlarına

olanak sağlaması açısından da planlama ve tasarım kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda kamu aktörlerinin elinde olan planlama ve katılım ilişkisini güçlendiren bir araç olarak düşünülmektedir.

Bu bağlamda 1980lerden itibaren ülkemizde düzenlenmiş yarışmalar üzerinden yapılan analiz çalışması, sayının artışı, üretilen projelerin kapsam ve konularını ve yere göre dağılımını göstermiştir. Yapılan çalışma sayesinde açılan yarışmaların mekansal girdileri, programları, ölçekleri, kent mekanına dair gelecek projeksiyonları bakımından birbirinden ne kadar farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu heterojen dağılıma rağmen altı başlık altında toplanabildiğimiz projelerin yıllar içinde kentsel politikalar, meslek örgütlerinin yönelimleri ve ekonomik gelişmeler gibi sebeplerle gerçekleştirilme oranı düşük seviyede kalmış ve gerçekleştirilenlerin bile değiştirildiği ve dönüştürüldüğü bilgisi çeşitli ortamlarda proje müellifleri tarafından dile getirilmiştir.

Diğer yandan yarışmalar arasındaki ölçek farklılığı kent parçası ve kent bütünü arasındaki vazgeçilmez ilişkinin bazı durumlarda göz ardı edildiği ve dolayısıyla yarışmacılar tarafından da sorgulanmadan kabul edildiği fikrini getirmektedir. Bu durumlarda yarışmaların ruhunda yer alan esneklik, çok disiplinli katılıma yer açarken, çok ölçekli katılımı sınırlamaktadır. Şehir plancılarının ve mimarların çoğunlukla yer aldığı yarışma ekipleri üst ve alt ölçek çözümlerde esnekliği savunurken, çoğu zaman bir ölçekte kalıp, diğerini ikincil bırakabilmektedirler. Dolayısıyla büyük kentsel alanlardan daha noktasal kent parçalarına doğru kayan ölçek problemi de son dönemde yarışma kültürü içinde literatürün tartıştığı önemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu ölçek çeşitliliği kentsel tasarım yarışmalarının genellikle bireysel bir tasarımcı veya tasarımcı ekibinden ziyade çok disiplinli bir danışmanlık ekibinin becerilerini gerektirdiğinin de birincil kanıtıdır. Bu anlamda çoğu kentsel tasarım yarışmasına konu olan farklı ölçeklerdeki kent parçalarına müdahalede kentsel tasarım disiplinin temel alanları olan tarihi koruma, morfoloji, ulaşım, kentsel altyapı gibi konuları da ele alabilen bir perspektifte çok boyutlu bakış açılarına sahip profesyonellerden oluşan bir ekip yapısı kurgulanmalıdır (Lehrer, 2011, Sagalyn, 2006).

Son olarak, özellikle yarışmaların yerelde giderek etkin bir şekilde kullanılmaya başlaması, diğer bir deyişle yarışmaların yerelleşmesi, kentlinin kente ilişkin konulara dahil olduğu bir tasarıma doğru gelişmektedir. En bilinen örneklerinden biri olarak İngiltere'deki Trafalgar Meydanı'nın 2003'te sonuçlandırılan projelendirme sürecini verebileceğimiz bu yaklaşım, proje ve seçim aşamalarının kamuoyuyla paylaşıldığı, kentlinin de karar mekanizmalarına katkı koyduğu bir iletişim platformu önerilmiştir. Trafalgar örneğinde,

yerel yönetim, sivil toplum örgütleri ve özel sektörün de katılımıyla, tarihsel anlamda çok önemli olan bir kentsel mekanın kentsel tasarım projesi çok aktörlü bir yöntemle oluşturulmuştur. Türkiye’de de son dönemde benzer katılımcı süreçler yürütülmeye çalışılmıştır. Bu anlamda 2 Mart 2020 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin açtığı Taksim Kentsel Tasarım Yarışması şartnamesinde “*jüri tarafından seçilecek üç projenin açık olarak halka, paydaşlara sunumu ve bunun için meydana hazırlanacak geçici bir bilgilendirme-iletişim merkezinde sergilenmesi*” gibi bir yöntemle değerlendirileceği ibaresi yer almaktadır. Yine aynı şekilde Kadıköy Meydanı Kentsel Tasarım Yarışmasında jüri tarafından seçilen eşdeğer projelerden hangisinin uygulamaya geçeceğinde İstanbulluların da sözü olacağı belirtilmiş ve seçilen projeler Kadıköy Meydanında yarışmayı açan kurum tarafından kurulan “Karar Senin” merkezinde ya da istanbulsenin.org internet sitesinde İstanbul ilinde ikamet edenlerin oylamasına sunulmuştur. Her iki süreç de şu anda içinde yaşadığımız pandemi koşullarında uzaktan gerçekleştirilmiş ve sosyal medya ve uzaktan iletişim araçlarının önderliğinde ülkemizde tasarım konuşmalarına vesile da vesile olmuştur. Topluma katkının ve çok paydaşlı tasarım geleneğinin yaşatılması konusunda çok yararlı olduğunu düşündüğümüz bu süreçlerin tasarım kültürünü de ileri taşıyacağı aşikardır.

Lipstadt (2003) yarışmaların vazgeçilmez bir "süreç" olduğunu savunmakta, planlama ve mimarlık disiplinlerinin sanatsal ve profesyonel yönünü şekillendiren temel unsurlardan biri olarak görmektedir. Ancak yarışmaların mesleğe ve kentlere etkisini anlamak için mevcut araştırmalar sınırlıdır. Türkiye’nin dört bir yanındaki en çok kullanılan kamusal alanlara ve mahallelere şekil veren yarışma süreçleri hakkında daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu makale son yirmi yılın istatistiki verilerinden üretilen bir toplu resim oluşturmuş, ancak aynı zamanda daha fazla araştırma için de bir basamak olarak sunulmuştur. Gelecekteki kentsel tasarım yarışmaları çalışmalarını hem kamu hem de özel kurumlar tarafından kullanılan karar verme modellerini sorgulamayı ve meslekten olmayan kişiler ile uzmanlar arasında kurulabilecek ilişkiler hakkında daha derin teorik perspektifler oluşturmayı amaçlamaktadır.

Extended Abstract

Urban Design Competitions in Turkey: Definitions, Scales and Actors

*

Pelin Yoncacı Arslan
ORCID: 0000-0003-3908-0653

Zeynep Eraydın
ORCID: 0000-0002-5505-7990

As of the first half of 2020, a series of urban design competitions are announced by the Istanbul Metropolitan Municipality and this trend is followed by big cities such as Bursa and Ankara Metropolitan Municipalities. Since antiquity, design competitions have been used by public and private organizations to select the designers of important public buildings and public spaces (Lipstadt 2003). Competitions, which have started to play an important role in architectural education, have become debatable in the academic environment with their contribution to theory and practice (Tostrup, 1999; Waern, 1996). Yet, the literature on urban design policies and practices does not tend to highlight the role of design competitions in shaping both the built environment and the planning discipline.

The initial study on the history of the design competitions in Turkey, yet inadequately documented, demonstrates that neither a systematical impact analysis nor a professional archive is available for researchers. However, when concentrated on the available competition calls, specifications and project proposals, we come across clues about polyphonic and participatory design methods, competitive designers and competition processes and the ultimate contribution to urban culture. For this purpose, this study has created a database of 111 competitions from 1980 to 2020, using publicly available supplementary documents. The data was first categorized and then subjected to numerical and geographical data analysis with statistical methods. The aim is to revisit the Turkish competition environment; reveal the developments and changes in the 40-year period; underline interdisciplinary differences in the conception and

the scale the competition sites; and finally suggests ways of which the contemporary design environment is affected by the ‘competitive’ disciplines of planning and architecture.

As studied and analyzed by many scholars, in Turkey, the competitions have played an important role in the spatial development of many cities since the first years of the Republic. The planning competitions processes started with international urban planning competitions, locally and regionally developed with İller Bank in the 1940s and the Ministry of Public Works (Bayındırlık Bakanlığı) and the Ministry of Housing (İmar İskan Bakanlığı) in the 1960s and 1970s. Municipalities and ministries had an even more active role in the institutionalization of the competitions. (İdil, 2010; Şahin, 2010). In the period after 1980, the number of urban-scale competitions gradually increased while the definitions, in most case the ‘definitive titles’ of the competitions indicates a paradigm shift. After 1980s, the planning competitions were mostly replaced with architecture and urban design competitions. The language of competitions, which consists of names specific to the competition area such as "Local Development Plan (Mevzii İmar planı)", "Touristic Settlement Plan", "Urban Whole Reconstruction Plan (Kent Bütünü İmar Planı)," started to use the term urban design, first mentioned in 1981 with the "Eskişehir Fair and the Recreational, Entertainment, and Cultural Areas Urban Design competition." TMMOB (Chamber of Turkish Engineers and Architects) accepted the Project Competitions Regulation on Architecture, Engineering, Urbanism and Urban Design (Mimarlık Mühendislik Şehircilik ve Kentsel Tasarım Proje Yarışmaları Yönetmeliği). The regulation includes detailed decisions on the types of competitions, application principles, rules about the jury members and their duties, competition stages, rights and responsibilities of the competitive parties. Although the detailed examination of the document suggests that it contains important deficiencies regarding the concept, scope and process of urban design, many urban-scale design competitions have been organized in the binding of this document (Bayraktar, Kaplan ve Tekel, 2006). Thus, it has an important place in defining and shaping the competitions landscape.

Following Eskişehir competition announced under the title of urban design, 14 competitions were held in urban scale in the period of 1980-1989, but 6 of them were considered within the scope of landscaping, while only 8 were described as urban design competitions. While 8 of the 20 competitions held on an urban scale between 1990 and 1999 were urban design competitions, 14 of them were organized under the name of landscaping and landscape architecture competitions. With the 2000s, the number of urban design competitions

started to increase gradually and 37 urban-scale competitions were organized in total between 2000-2009. Among these, only 9 were handled within the scope of landscaping, and 28 competitions were opened as urban design or urban and architectural design project competitions. In the period from 2010 until today, the method of obtaining projects by way of competition has been adopted more by the local administrations. A total of 40 urban-scale competitions were held and the term of urban design was mentioned in 24 of them (Table 1). When analyzed the region-wide distribution of these competitions, it is seen that only 35 of the 81 provinces have held an urban scale competition so far (Table 2). When we look at this graph as a map, on the other hand, the projects produced by the competitions are remarkably concentrated in the western provinces. (Figure 2). When we analyse the same data in terms of the project sites and required scales, it is seen that competitions concentrating on a certain part of the city and/or a recreational area are most common ones, with a rate of approximately 35%. These two main approaches are followed by competitions concerning city squares (25%), surroundings of landmark buildings (10%), coastal arrangements (4%) and street arrangements (3%) (Table 3).

Out of 111 competitions, only in 42 competitions (38%) the participation of city planners as group members was obligatory. In 62% of the competitions, such a participation was not determined as a prerequisite. When these rules in the urban-scale competitions are compared along with the topics of these competitions, in 19 (54%) of the competitions on the city part, city planners were required to be in the competition team, while in 16 (46%) of them this obligation was not set as a criteria (Tables 5a and b). These results are especially noteworthy if one considers the importance of establishing a relationship with the city and the area subject to the competition. The importance of the disciplinary knowledge and tools of the city planning and planners should be further emphasized for a sustainable and fair competitions landscape.

In conclusion, competitions are a design method that has been increasingly adopted in terms of both giving the participants the opportunity to express their ideas freely and providing the administration/clients with the opportunity to obtain many ideas. According to the American Institute of Architects (2010), competitions also have an important place in planning and design culture in terms of enabling citizens to be aware of the project-obtaining stages and to participate in the process. Lipstadt (2003) argues that competitions are an indispensable "process" and presents them as one of the basic elements that shape the artistic and professional aspects of planning and architecture disciplines. In

Turkey, available research materials are limited to understand the effects of competitions on the profession and cities. This article has created a collective big picture produced from the statistical data of the last two decades, but it also functions as a stepping stone for further research. Future studies of urban design competitions should aim to question the decision-making models used by both public and private institutions and to create deeper theoretical perspectives on the relationships between citizens and experts.

Kaynakça/References

- Alexander, E. R., L. P. Witzling, ve D. J. Casper (1987) Planning and urban design competitions: Organization, implementation and impacts. *The Journal of Architectural and Planning Research*, 4 (1), 31–46.
- Alexander, E. R., Witzling. (1990) Planning and urban design competitions: Introduction and overview. *Journal of Architectural and Planning Research*, 7 (2), 91–104.
- Altaban, O. (1998), Cumhuriyet’in kent planlama politikaları ve Ankara deneyimi. Sey, Y. (der.), *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı, İstanbul.
- Ayataç, H., ve Ketboğa, S. (2016). Alternatif bir üretim biçimi olarak kentsel tasarım proje yarışma süreçlerinin değerlendirilmesi. 10-22. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*. 13.03.2021 tarihinde https://issuu.com/arkitera/docs/issuu_455780227d3eeb adresinden erişilmiştir.
- Banerjee, T. and Loukaitou-Sideris, A. (1990). Competitions as a design method: An inquiry. *Journal of Architectural and Planning Research*, 7 (2), 114–131.
- Barnett, J. (2009). The way we were, the way we are: The theory and practice of designing cities since 1956. A. Krieger ve S. Saunders (Der.), *Urban Design* içinde, (s.101-112). University of Minnesota Press.
- Bayraktar, N., Kaplan, H. ve Tekel, A. (2006). Kentsel tasarım - Yarışma süreçleri ve uygulama örnekleri üzerinden kentsel tasarım tartışmaları. *Mimarlık*, 329, 14-33.
- Bilsel, C. (2010). Türkiye’de şehircilik yarışmalarının ilk otuz yılı (1927-1957): Cumhuriyet’in kent inşasında uluslararası deneyim. *Planlama*, 50, 29-46.
- Chupin, J. ve Cucuzzella, C. (2011). Environmental standards and evaluation processes in competitions for public buildings. *Geographica Helvetica* 66:1, 1-11.
- Collyer, G. S. (2004). *Competing globally in architecture competitions*. Academy Press.
- Çimen, D. (2010). *Urban design competitions As discursive practice in Turkey: 1980-2009*. (Yayımlanmamış doktora tezi). ODTÜ, Ankara.
- Çimen, D. (2013). Söylemsel düzlem olarak Türkiye’de yarışmalar: Kentsel tasarım yarışmalarını isimlendirmek. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 88-95. 13.03.2021 tarihinde https://issuu.com/arkitera/docs/sempozyum_2013_tr_web adresinden erişilmiştir.
- De Haan H. (1988). *Architecten als rivalen: Tweehonderd jaar architectuurprijsvragen*. Meulenhoff/Landshoff

- Gosling D. ve Maitland B (1984) *Concepts of urban design*. London: St. Martin Press.
- Gülgeç, İ. (2010). İller Bankası'nın imar planlama yarışmalarına ait notlar. *Planlama*, 50, 47-50.
- İdil, B. (2010). Planlama ve kentsel tasarım yarışmaları. *Planlama*, 50, 55-60.
- Jessop, B., (2002), Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective. *Antipode*, 34(3), 452-472.
- Larson, M. S. (1994). Architectural competitions as discursive events. *Theory and Society* 23 (4), 469-504.
- Lehrer, U., (2011). Urban design competitions. Tridib Banerjee ve Anastasia Loukaitou-Sideris (der.). *Companion to Urban Design* içinde (s.304-316). New York: Routledge.
- Lipstadt, H. (2003). Can 'Art Professions' be Bourdieuean fields of cultural production? The case of the architecture competition. *Cultural Studies*, 17 (3-4), 390-419.
- Lipstadt, H. (2006) The competition in the region's past, the region in the competition's future. C.Malmberg (der.), *The Politics of Design: Competitions for Public Projects*, içinde, (s.7-28). Princeton, NJ: The Policy Research Institute for the Region, Princeton University.
- Malmberg, C. (2006). (Der.) *The politics of design: Competitions for public projects*. Princeton NJ: The Policy Research Institute for the Region, Princeton University.
- Özaydın, G. (2008). İstanbul'da kentsel tasarım yarışmalarına bir bakış. *Mimarist*, 8(29) 68-75.
- Özdağlar G. O. ve Ömür Yılmaz, Z. (der.) (2004). *Yarışmalar dizini (1930-2004)*, TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi ve Ankara Şubesi, Ankara.
- Rönn, M., Kazemian, R., ve J. E. Andersson (der.) (2010) *The architectural competition. research, Inquiries and experiences*. Axl Books.
- Sagalyn, L., (2006), Political fabric of design competitions. C.Malmberg (Der.), *The politics of design: Competitions for public projects*, içinde (s.29-52). Princeton NJ: The Policy Research Institute for the Region, Princeton University.
- Sayar, Y. (2004). Türkiye'de mimari proje yarışmaları 1930-2000: Bir değerlendirme. *Mimarlık* sayı:320.
- Sert, J. L. (1956). Urban design. *Progressive Architecture*. 97-112.
- Sirel, A. ve Sirel O. Ü. (2016) Kentsel tasarım proje yarışmalarının uygulanma sorunları. 50-50-9. *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu Bildiri Kitapçığı*. İstanbul 13.03.2021 tarihinde https://issuu.com/arkitera/docs/issuu_455780227d3eeb adresinden erişilmiştir.
- Sudjic, D (2006). Design competitions: the pitfalls and the potential. C.Malmberg (Der.), *The Politics of Design: Competitions for Public Projects*, içinde (s.53-66). Princeton NJ: The Policy Research Institute for the Region, Princeton University.
- Spreiregen, P. D.(1979). *Design competitions*. New York: McGraw-Hill.
- Svensson, C. (2008). *Arkitekttävlingar, om konsten att hitta en vinnare, diss.* KTH. Stockholm: Kungl Tekniska Högskolan.

- Şahin, S. Z. (2010). İktidar, meşruiyet, planlama ve kentsel tasarım yarışmaları ilişkisi: Aracsallıktan platformluğa uzanan bir yol. *Planlama*, 50, 9-28.
- Tostrup, E. (1999). *Architecture and rhetoric: Text and design in architectural competitions*. Papadakis Publisher.
- Arkitera Mimarlık Merkezi, (2016). *Yarışmalar ve Mimarlık Sempozyumu*. İstanbul
- TMMOB Mimarlar Odası. (2001). *Mimarlık Mühendislik Şehircilik ve Kentsel Tasarım Proje Yarışmaları Yönetmeliği*. Ankara.

Kentsel Yaşam Kalitesi

Quality of Urban Life

Takdim

Kentsel Yaşam Kalitesi

Nisan 2021 32. Sayımızın bu bölümünde Kentsel Yaşam Kalitesi dosya konusu yer almaktadır. V. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildiriler, makaleye dönüştürüldüğünde hakemlik süreçleri tamamlananların, İdealKent Dergisinde yayınlanma kararı almıştık. Bu çerçevede birçok katılımcı bildirimlerini makaleye dönüştürdü ve yayınlanması için İdealKent'e gönderdi. Bu makalelerden hakemlik sürecinden geçerek yayınlanabilir nitelikte bulunanlar bu bölümde yer alıyor.

*

V. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi'nde günümüz kentleri için daha hissedilir bir hale gelen ve giderek önem kazanan Kentsel Yaşam Kalitesi konusu farklı bileşenlerinin ve farklı boyutlarının ele alınması, kentlerin ve kentleşme süreçlerinin problemleri mevcut yapılarının tespitinin bir adım ötesine geçebilmeyi, yaşanabilir kentler için yeni ele alışları tartışmaya katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda evrensel kriterler ile yapılan tespitler yerine; yapısal koşulları ve gündelik yaşamı bir arada farklı boyutları ile birlikte ele alan, yukarıdan aşağı üretilen bilgi yerine toplumsal tabanda üretilen bilgi ve talepler çerçevesinde yaklaşımlar sunan çalışmalar üretilmiştir. Kentsel yaşam kalitesi bağlamında Ankara, İzmir, Bitlis, Kocaeli ve Nevşehir gibi şehirleri konu alan makalelerin yanı sıra ekolojik sosyal konut ve iklim değişikliği ile mücadele, geleneksel kent dokularının korunması ve imar planları, sürdürülebilir kentleşme ve kentsel dirençlilik, Covid-19 ve kent sağlığı, soylulaştırma ve mekânsal plan değişikliklerinin kentsel yaşam kalitesi üzerine etkileri gibi konularda ampirik araştırmalara ve araştırmalar sayesinde elde edilmiş önerilere yer verilmiştir.

*

Özellikle pandeminin devam ettiği ve uzaktan eğitimle öğrenimin sürdüğü bu dönemde zaman ayırarak değerlendirme davetimizi kabul eden hakemlere, dergimizin süreç takibini gerçekleştiren ve dergiyi yayına hazırlayan Seda Tokuroğlu'na ve Batuhan Çağrı Özmen'e teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Zafer Çelik

Yaşam Kalitesinin Arttırılması İçin Ekolojik Sosyal Konutta Yeni Bir Finansman Önerisi*

*

Ali Burak Aslan¹
ORCID: 0000-0001-9002-6025

Özge Yalçın Ercoskun²
ORCID: 0000-0002-9503-5227

Öz

Günümüzde, Dünya nüfusunun hızlı artışı ile ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri, artan nüfusun barınma ihtiyacının karşılanamamasıdır. Özellikle dar gelirli ailelerin mevcut piyasada bulunan konutların maliyetini karşılamaları her geçen gün zorlaşmaktadır. Bu sebeple, sanayileşme süreciyle birlikte kırdan kente doğru artan göç dalgası sonucunda sosyal ve ekonomik yaşamda meydana gelen büyük değişimler sosyal konut ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan, artan konut ihtiyacının karşılanmasına yönelik atılacak adımlarda dikkatli olunması durumunda doğaya verilen tahribat daha derin boyutlara ulaşacaktır. Sosyal konutlar, alt ve orta gelir grubuna yönelik olarak inşa edilen, yapımları ve yaygın üretimleri ile hem üretim safhasında hem de kullanım sürecinde doğayı etkilemektedir. Bu noktada, sürdürülebilir bir gelişme için doğal kaynakların hızla tüketildiği bir ortamda sosyal konut alanlarının ekolojik bir bilinç ile oluşturulması gerekmektedir. Çalışmada, dar gelirli ailelere yönelik üretilebilecek ekolojik sosyal konutların kriterlerinin belirlenmesine ve söz konusu ailelerin bu konutlardan satın alabilmesine yönelik bir finansman önerisi geliştirilerek bu ailelerin yaşam kalitesinin arttırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, ekolojik sosyal konut planlama ve tasarım kriterleri hakkında literatür taraması yapılmış, bu konutların üretiminde ve yaşam döngüsü içerisinde maliyetlerini azaltabilecek yenilikçi yöntemler araştırılmıştır. İlgili yöntemler, örnek uygulamalar ve tasarımlarla birlikte karşılaştırılmış ve elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye’de düşük maliyetli ekolojik sosyal konut üretimine yönelik öneriler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik planlama, ekolojik sosyal konut, karşılanabilir konut, finansman önerisi.

* Bu makale çalışması “5.Kent Araştırmaları Kongresi”nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama ABD. E-mail:aliburakaslan@gmail.com

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama ABD. E-mail: ozgeyal@gazi.edu.tr

A New Financing Proposal In Ecological Social Housing To Improve The Quality Of Life

*

Ali Burak Aslan³
ORCID: 0000-0001-9002-6025

Özge Yalçın Ercoskun⁴
ORCID: 0000-0002-9503-5227

Abstract

Today, the most important problem that arises with the rapid increase of the world population is the inability to meet the housing needs of the increasing population. It is getting harder day by day, especially for people in the lower and middle income groups to cover the cost of existing housing. For this reason, as a result of the increasing migration from rural to urban with the industrialization process, the great changes in social and economic life have revealed the need for social housing. On the other hand, considering the problems such as increasing environmental pollution, these social housing must be compatible with nature. Social housing built for the lower and middle income groups affect nature both during the production process and the usage process. At this point, social housing areas should be created with an ecological awareness for sustainable development. In the article, a new financing model is proposed for families with lower and middle income groups to purchase houses to be built within the scope of ecological social housing. In this context, the design criteria of the ecological social housing project are determined, and then solutions are offered that can reduce the production cost of this house. Related methods, sample applications and designs have been compared. As a result, suggestions have been put forward for low cost ecological social housing production in Turkey.

Keywords: *Ecologic planning, ecological social housing, affordable housing, financing proposal.*

³ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama ABD. E-mail: aliburakaslan@gmail.com

⁴ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama ABD. E-mail: ozgeyal@gazi.edu.tr

Giriş

19. yüzyıl sonrası yaşanan hızlı kentleşme ve göçlerle birlikte özellikle endüstrileşmenin yaşandığı kentlerde konut açığı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Avrupa ülkeleri bu sorunu çözebilmek için devlet eliyle çok sayıda sosyal konut üretmiştir. Ancak, bu konutlar nitelik bakımından yetersiz, kendini tekrar eden, basit, sıkıcı ve küçük yapılar olarak kalmıştır (Garrido, 2015, s.8). Sonraki yıllarda, sosyal konut ve konut hakkı kavramları uluslararası boyuta taşınarak çeşitli anlaşmalarda ve toplantılarda gündem konusu olmuştur. İlk olarak, 1948 yılında yayınlanan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 25. maddesinde konut "bir insan hakkı" olarak tanımlanmıştır. Daha sonraları, herkesin ailesi ile birlikte sağlıklı ve iyi bir yaşam sürdürebilmesi için konut gereksinimlerinin karşılanması gerektiği pek çok uluslararası dokümanda belirtilmiştir (Türel, 1997). 1976 Habitat I- Vancouver toplantısında ise "insan yerleşmelerinin durumunun geniş ölçüde o ülkedeki yaşamın niteliğini belirlediği" bildirilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 1987 yılı, "Uluslararası Evsizlere Barınak Yılı" olarak ilan edilmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin 2016 yılında yayınladığı istatistiklere göre Dünya'da 100 milyon insanın bir barınağı bulunmamaktadır. Ayrıca, Habitat Derneği'nin 2015 yılında yayınlanan raporunda ise 1 milyardan fazla insanın sağlıklı konutlarda barındığı belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi tarafından yayınlanan "Dünya Kentleşme Beklentileri" 2014 yılı raporuna göre, Dünya genelinde %50 civarında olan kentli nüfusu, 2050 yılında %66'ya ulaşacaktır. Bu sebeple, kentlerde ihtiyaç duyulan konut sayısı artmaya devam edecektir.

Diğer taraftan, kirlilik ve doğal kaynakların tükenmeye başlaması, iklim değişikliği, çölleşme ve canlı çeşitliliğinin azalması gibi doğa üzerinde doğrudan etkiye sahip birçok farklı sorun insanoğlunun geleceğini tehdit etmektedir. Bu sorunların başında nüfus ve kentleşme oranının hızla artmasıyla oluşan atıklar ve bu atıkların yarattığı kirlenme ile artan enerji ihtiyacının karşılanması için kullanılan fosil tabanlı enerji kaynakları gelmektedir (Ercoşkun, 2018, s.12). Enerji tüketiminin en fazla olduğu alanların başında insanların hayatlarının büyük bir vaktini geçirdiği konutlar gelmektedir. Konforlu bir yaşam alanı oluşturmak için iklimlendirme ve aydınlatma sistemlerinde kullanılan enerji, konut alanlarındaki enerji tüketiminin büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Karaca ve Varol, 2012). Ayrıca, yapı sektörü Dünya'daki enerji tüketiminin 1/3'ünü oluşturan ve sera

gazı emisyonunda en yüksek paya sahip sektördür. İnşaat sektörü ise Dünya'daki su kullanımının %12'sinden ve katı atık oluşumunun % 40'ından sorumludur (Erten, 2012). Bu noktada, sürdürülebilir bir gelişme için doğal kaynakların hızla tüketildiği ve bilinçsizce kirletildiği bir ortamda konut alanlarının ekolojik bir bilinç ile oluşturulması gerekmektedir (Ercoşkun, 2018, s.8). Enerji tüketiminde önemli bir paya sahip olan konut alanlarının ekolojik tasarım kriterleri baz alınarak, yenilenebilir enerji sistemlerinden faydalanılarak tasarlanması enerji tüketimini önemli ölçüde azaltacaktır. Bu bakış açısını ön planda tutan tasarım ilkelerinin amacı, doğanın mevcut potansiyellerini kullanarak doğal dengenin ve doğal kaynakların korunmasını sağlamaktır. Bu kapsamda, başta konut alanları olmak üzere yapıları çevrenin konumlandığı alanların topoğrafik ve iklimsel özellikler dikkate alınarak tasarlanması, çevre kirliliğinin önüne geçilmesi, yapıları çevre için ihtiyaç duyulan enerjinin fosil kaynaklar yerine yenilenebilir enerji sistemleri üzerinden sağlanması ve bunun sürdürülebilir olması ekolojik yaklaşımın ana hedeflerindedir. Buna ek olarak, doğaya zarar vermeyen yerel inşaat malzemelerinin kullanımı da mevcut ekolojik yapıya yapılan müdahaleyi asgari düzeye indirmektedir (Kocaman, 2018, s.1-7). Mevcut bitkisel dokunun korunması, permakültür bahçelerinin oluşturulması, yerel ve doğal malzeme kullanılması, düşük su tüketiminin sağlanması, gri su kullanımının yaygınlaştırılması, yeşil çatı ve güneş paneli kullanımının artırılması ile oluşturulacak tasarımlar yaşam kalitesini arttırmaktadır. Özetle, kentlerin doğa üzerinde olumsuz bir baskı yaratmadan, çevreye karşı saygılı ve duyarlı bir planlama anlayışı ile geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, toplumun temel yaşama birimi konutun da ekolojik bir yaklaşım ile planlanmaya ihtiyacı vardır.

Diğer taraftan, ekolojik yaklaşım ile planlanarak üretilecek olan bu sosyal konutlar alt ve orta gelir grubunda yer alan kişiler tarafından satın alınabilir yani karşılanabilir olmalıdır. Bu gelir grubunu ev sahibi yapabilmek için düşük maliyetli (karşılanabilir) sosyal konut üretmek, pek çok gelişmiş ülkenin en önemli politika başlıklarından biridir. Ayrıca, düşük maliyetli konut uygulamaları sürdürülebilir ve ekolojik bir yaklaşım için önemli bir paya sahiptir. Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonunca yayınlanan "Brundtland (Ortak Geleceğimiz) Raporu"nda, sürdürülebilirliğin, kuşaklar arasında ve aynı kuşak içinde sosyal adalet ile eşitlik kavramını ifade ettiği belirtilmiştir (1987). Raporunda iki anahtar

sözcüğe vurgu yapılmaktadır. Bu anahtar sözcüklerin ilki, “ihtiyaç” kavramı, ikincisi ise ekolojinin günümüz ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesine ilişkin olarak kaynakların kullanımının “sınırlandırılması” kavramıdır. Söz konusu raporda ayrıca, “Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya, her zaman ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır” ifadesine yer verilmiştir. Konut açığı sorununu çözmek için sosyal konutlar inşa edilmelidir. Yukarıda saydığımız hususlar ile sosyal konutları birlikte düşündüğümüzde ise bu sosyal konutların düşük maliyetli ve ekolojik bir yaklaşım ile ele alınması gerekmektedir.

“Düşük maliyetli ekolojik sosyal konut üretilebilir mi?” ve “Bu konutların maliyeti dar gelirli aileler tarafından karşılanabilir mi?” bu çalışmanın araştırma sorularını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında; alt ve orta gelir grubundaki ailelerin ekolojik sosyal konut kapsamında inşa edilecek konutlardan konut satın alınabilmesine yönelik yeni bir finansman önerisi geliştirilerek bu ailelerin yaşam kalitesinin arttırılması amaçlanmaktadır.

Ekolojik Sosyal Konut

Ekoloji sözcüğü ilk olarak, Alman biyolog Ernest Haeckel tarafından 1970 yılında kullanılmış olup; kelimenin kökeni yunanca “ev” anlamına gelen oikos ve “anlama” anlamına gelen logos kelimelerinden türetilmiştir (Tunçer, 2009). Porrit (1986) tarafından ekoloji kelimesi “gezegenimizi anlamamıza aracılık eden” olarak ifade edilmiştir. Son zamanların en önemli gündem konularından olan iklim değişikliği ve küresel ısınma kavramları, ekolojiyle ilgili problemleri gelişmiş ülkelerin gündemine taşımıştır. Ekolojiyle ilgili problemlerin ortaya çıkmasında yapılı çevrenin etkisi oldukça fazladır. Bu nedenle, yapıların çevresel etkilerini azaltmak için ekolojik çözümler oluşturmak gerekir (Kocaman, 2018, s.24). Ekolojik planlama; çevrenin korunmasını, doğal kaynakların verimli olarak kullanılmasını, doğaya verilen zararlı atıkların asgari düzeye indirgenmesini, atıkların yeniden kullanımının sağlanmasını, kent makroformunun verimli ve yararlı eşikler içerisinde planlanmasını hedeflemektedir (Ercoşkun, 2018, s.27). Konut alanlarında ise çevre kirliliği yaratmayan, doğal kaynakların gelecekte de kullanılmasına olanak tanıyan, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan ve atıkların geri kazanımını önemseyen bir planlama anlayışını ifade etmektedir. Konut alanlarının, daha az çevresel etkiye sahip ol-

malarını sağlayan çözüm arayışları, bu alanların planlanmasında ve tasarımında planlıları ekolojik yaklaşımlara doğru yöneltmektedir (Adil, 2010, s.94). Ekolojik sosyal konut tasarımı için en önemli unsur, kuşkusuz doğaya en uygun biçimde planlama yapılmasıdır. Konut yapımında yenilenebilir ve geri dönüşümü mümkün malzemelerin kullanılması, enerji kaybının en aza indirgenmesi, yağmur sularının toplanması ve kullanılması, geri dönüşümün sağlanması için atık yönetiminin yapılması, yenilenebilir enerji kaynaklarından en üst seviyede faydalanılması, yaya öncelikli ve erişimi kolay olan ama özel araç kullanımına bağımlı olmayan bir ulaşım sisteminin oluşturulması, ekolojik sosyal konut planlamasında dikkate alınması gereken unsurlardan bazılarıdır (Ercoşkun, 2018, s.269). Ekolojik kriterler dikkate alınarak yapılan projeler henüz yeterli seviyede olmasa da, bu kriterler dikkate alınarak yapılan çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Sürdürülebilir mimari üzerine çalışan Luis de Garrido'nun tasarladığı ve planladığı bir çok ekolojik sosyal konut projesi bunlara örnek verilebilir. Garrido "Green Social Housing" kitabında, doğal ekosistemle mükemmel bir şekilde harmanlanan ekolojik mimariyi gerçekleştirmek için, altı ana başlıkta, otuz dokuz ekolojik göstergeye dayalı bir tasarım ve değerlendirme metodolojisi geliştirmiştir (2015). Garrido'ya göre ekolojik mimariyi desteklemesi gereken bu altı ana başlık şunlardır; doğal ve yapay kaynakların optimizasyonu, enerji tüketiminin azaltılması, doğal enerji kaynaklarının teşviki, atık ve emisyonların azaltılması, konut sakinlerinin yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ile daha az bakım ve düşük bina maliyetidir. Garrido (2015), ekolojik bir tasarım için bu başlıkların altında yer alan otuz dokuz kriterin birçoğunun sağlanması gerektiğini belirtmektedir.

Ekolojik Sosyal Konut Dünya Örnekleri

Ekolojik planlamanın sosyal konut alanlarında uygulanabilirliğinin araştırılması ve daha iyi anlaşılması, bu kapsamda tasarlanmış ve planlanmış örnekleri incelemekle mümkün olabilecektir. Bu amaçla hayata geçirilmiş olan yedi farklı örnek seçilerek incelenmiş olup, söz konusu örnekler hakkında genel bilgilere ve bu projeler kapsamında gerçekleştirilmiş olan ekolojik yaklaşımlara değinilerek Tablo 1 oluşturulmuştur.

Tablo 1. Ekolojik Sosyal Konut Dünya Örnekleri

ÖRNEK	KONUM	GENEL BİLGİ ve GÖRÜNÜM	EKOLOJİK YAKLAŞIMLAR
Skotteparken Projesi	Danimarka, Egebjerggård Ballerup	- 100 adet sosyal konut 	- Isınma, elektrik ve su temininde %50 oranında enerji tasarrufu, - 1994 yılında Dünya Habitat Ödülü, - Projedeki konutları inşaat maliyeti, geleneksel yöntemlerle üretilen konutların inşaat maliyetine göre yaklaşık % 8 fazla,
El Rodeo Sosyal Eko-Kent	Kolombiya, Jamundí	- 5.000 adet sosyal konut 	- Esnek özelliklere sahip Dünyanın ilk sosyal eko-kenti, - Sonsuz yaşam döngüsü, - Kendi kendine yetebilen şehir, - Kendi kendine ısıyı düzenleme özelliği, - Termal iklimlendirme cihazlarına ihtiyaç duyulmaması,
SAYAB Eko-Sosyal Konut Kompleksi	Kolombiya, Cali	- 38.942,75 m ² alan - 5.904.300.-Euro 	- Amerika'daki en ekolojik konut kompleksi ödülü, - Geri kazanılabilir yapı malzemeleri kullanımı, - Soğutmada sıfır enerji sarfıyatı, - Sıfır emisyon ve sıfır atık, - Depreme dayanıklı tasarım, - Maksimum ekolojik seviyeye rağmen minimum inşaat maliyeti,
Sosyal Konut Kompleksi "Lliri Blau"	İspanya, Valencia	- 12.446,93 m ² alan - 129 adet sosyal konut - 6.236.350.-Euro 	- Tüm konutlar bahçeli, - Yılın her günü doğal ışıklandırma ve havalandırma, - Klima ihtiyacı bulunmamakta, - Sadece kışın gece kullanılan elektrikli ısıtma sistemi, - % 50'ye kadar enerji tasarrufu,
Hulme Sosyal Eko-Konut Kompleksi	İngiltere, Manchester	- 3000 yeni Eko-konut 	- Kooperatif şeklinde düşük maliyetli eko-konut üretimi, - Bölge sakinlerine istihdam, - Permakültür ve bahçecilik kursları, - Evsel ve organik atıkların geri dönüşümünün sağlanması,

Fukasawa Simbiyotik Konut Kompleksi	Japonya, Tokyo	 <p>- 70 konut - 2.023.000.000.-Yen (1000 Yen = 7₺,1995 yılı)</p>	<p>- 2001 Dünya Habitat Ödülü, - Sağlık ve rahatlık öncelikli proje, - Güneş ışığı ve rüzgârın yönüne göre tasarım, - Toprağın, ahşabın ve ağaçların tekrar kullanılması, - Çatı bahçeleri ve yağmur suyu toplama fiçilerinin bulunması, - Güneş pilleri kullanılarak dış mekânın aydınlatılması, - Pasif bina sistemlerinin uygulanması,</p>
Holiday Neighborhood	ABD, Colorado	 <p>- 334 birimlik yeşil konut</p>	<p>- 2001 yılı Sürdürülebilirlik Ödülü, - Yakıt hücreli araba paylaşım sistemi, - Yapılara entegre edilmiş PV üniteleri, - Gri su arıtması ve yağmur suyu toplanması, - % 30 daha az araba kullanımı, - % 40 daha az su tüketimi, - % 50 daha az fatura maliyeti.</p>

(Kaynak: Adil, 2010; Ercoşkun, 2018; Garrido, 2015; Iwamura, 2002; Wolfert, 2012)

Tablo 1’de görüldüğü üzere örnek ekolojik sosyal konutlarda yapım teknikleri, çeşitli kolay mimari ve yerel malzeme kullanımı ile maliyetler azaltılabilmektedir. Türkiye’de geliştirilen sosyal konut projelerinde düşük maliyetli üretim için sadece ilk baştaki yapım maliyeti dikkate alınırken, incelenen Dünya örneklerinin tamamında yaşam boyu maliyetin düşürülmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla ısınma, elektrik ve su faturaları en düşük seviyeye indirilerek tasarruf sağlanmaktadır. İlk örnekte yer alan Skotteparken projesi Habitat tarafından 2 yıl boyunca gözlemlenmiş olup, proje genelinde ısınma ve sıcak su temininde en az % 50 oranında enerji tasarrufu sağlandığı tespit edilmiştir (Şekil 1). Proje kapsamında enerji tasarrufu tedbirleri için yapılan harcamalar, normal inşaat maliyetinden yaklaşık % 8 fazladır. Bu harcama maliyeti, ısınma, su ve elektrik kullanımındaki tasarruflar ile dengelenmiştir. Bu sayede, ısınma, su ve elektrik giderlerini de kapsayan kira tutarları diğer geleneksel konut projelerindeki kira tutarları ile benzer maliyetlere indirgenmiştir (Adil, 2010, s.72).

Şekil 1. Skotteparken projesinin hava fotoğrafı ve görüntüsü (Adil, 2010, s.3-74)

El Rodeo Sosyal Eko-Kent ise kendi kendine yetebilmesi için gerekli tüm hizmetleri (okul, market, polis karakolu, itfaiye, sağlık merkezi hizmetleri, acil durum, dini tesis vb.) içeren, enerji verimliliği yüksek bir şehirdir. Ayrıca, su, enerji ve yiyecek bakımından da kendi kendine yetebilen bir projedir. Proje, belediye tarafından sağlanan alt ve üstyapı hizmetlerini kullanmadan ihtiyaç duyulan suyu ve enerjiyi üretebilmektedir. Diğer taraftan, kendi gıdasını üretebilmesi için ev sahiplerine çeşitli yeşil alanlar ve farklı kentsel bahçeler sunulmaktadır. Şehirde yer alan tüm konutlar genişletilebilir özelliktedir. Böylelikle ikamet edenlerin mümkün olan en düşük maliyetle konuta erişimi sağlanmaktadır (Garrido, 2015, s. 130). Kolombiya'da yer alan diğer örnek Sayab Konut Kompleksinin kavramsal tasarımı, yapımı esnasındaki bazı değişikliklere rağmen, sosyal konut yapımında bugüne kadar ulaşılan en yüksek ekolojik seviyeye sahiptir (Şekil 2). Tüm yapı malzemeleri geri kazanılabilir özelliktedir. Bu özelliği sayesinde bina sökülerek başka bir yerde kolayca yeniden inşa edilebilmektedir. Kullanılan yapı sistemi ile mümkün olan en az enerji tüketimi ve atık oluşumu sağlanmıştır (Garrido, 2015, s.70).

Şekil 2. SAYAB Konut Kompleksinden görüntüler (Garrido, 2015, s.70-74).

Garrido'nun imzasını taşıyan son örnek ise 2004 yılında Massalfassar, Valencia'da inşa edilen Lliri Blau sosyal konut projesidir (Şekil 3). Düşük fiyatlarına rağmen evlerin biyoklimatik seviyesi oldukça yüksektir. Bu nedenle, yaz aylarında ortam sıcaklığı 38 derecenin üzerine çıkmasına rağmen klima sistemlerine ihtiyaç duyulmamaktadır. Kış aylarında sadece geceleri kullanılan elektrikli ısıtma sistemi bulunmaktadır. Yüksek düzeyde sanayileşme ile elde edilen malzemelerden inşa edilen konutların

pek çok parçası prefabrik hale getirilmiş olup; bu parçaların çoğu herhangi bir enerji tüketimi olmadan sökülerek, geri kazanılabilir ve yeniden kullanılabilir özelliktedir (Garrido, 2015, s.102).

Şekil 3. Lliri Blau'dan görüntüler (Garrido, 2015, s.94-103).

Avrupa'da yapılmış olan bir diğer örnek proje ise Manchester kent merkezine 1.5 km. mesafede yer alan Hulme Sosyal Eko-Konut Kompleksidir. Bu mahalle, 20. yüzyılın başından beri sosyal konutlara ev sahipliği yapmıştır. İlk olarak mahallede, yerleşmeye karakterini veren Viktoria teras evleri yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1960'lara kadar kullanılan bu konutlar, planlandığı tarih itibariyle İngiltere'nin en büyük sosyal konut projesi olan Hilalevlerin (Hulme Crescents) inşası için yıkılmıştır (İtez, 2020). 1970'lerde inşa edilen Hilalevler de yapı kalitesinin düşük olması nedeniyle zamanla terk edilmiş ve 1990'larda yeni bir kentsel dönüşüm projesi için yıkılmıştır. Yeni proje kapsamında toplam 3000 yeni konut, dükkân, ofis ve sosyal donatı yapılmıştır (Şekil 4). İlk olarak kentsel tasarım rehberi hazırlanmış olan projeye merkezi hükümet ve yerel yönetim destek vermiştir. Belediye Meclisi ve AMEC adındaki firma ortaklığı, hedefi kooperatif şeklinde düşük maliyetli eko-konutlar üretmek olan Hulme Yenileme Limited Şirketini kurulmuşlardır. Yaklaşık üçte ikisi kirada olan bölge sakinleri, alt ve orta gelir düzeyindeki ailelerden oluşmaktadır. Bu nedenle, bölge için sosyal konut arzı son derece önemlidir. Ayrıca, proje kapsamında yapılan ticari birimlerde bölge sakinlerine iş imkânı sağlanmıştır. Sosyal eko-konut projesi kapsamında permakültür ve bahçecilik kursları düzenlenmiş, küçük girişimler desteklenmiştir (Ercoşkun, 2018, s.186).

Şekil 4. Hulme'den görüntüler (arkitera, t.y)

Fukasawa Simbiyotik Konut Kompleksi ise Japonya'da savaş sonrası yapılan tüm toplu konutlarda olduğu gibi toplu konut yasası gereği eyalet hükümeti, vilayet ve yerel idare gibi kamu sektörleri tarafından ortak finanse edilerek inşa edilmiştir (Şekil 4). 1992 yılında, İnşaat Bakanlığı tarafından hazırlanan "Çevre Bilincine Sahip Binalar için Teknik Tasarım Rehberi" oluşturulduktan sonra Setagaya Bölgesi'nde 5 bloktan oluşan proje inşa edilmiştir (Iwamura, 2002, s.3). Proje kapsamında ekolojik anlamda yapılan uygulamalara; toprağın, ahşabın ve ağaçların tekrar kullanılarak kazanılması, çatı bahçelerinin ve yağmur suyu toplama fiçilerinin kullanılması, dikey bitkilendirme uygulamasının yapılması, güneş pilleri kullanılarak dış mekânın aydınlatılması ve pasif bina sistemlerinin kullanılması örnek verilebilir (Ercoskun, 2018, s.261).

Şekil 5: Fukasawa Simbiyotik Konut Kompleksi vaziyet planı ve görüntüler (Iwamura, 2002, s.14-26).

Son örneğe Amerika Birleşik Devletleri, Colorado'nun az gelişmiş bölgelerinden biri olan Boulder'da inşa edilen 334 birimlik yeşil konut projesidir (Şekil 5). Holiday Mahallesi adı altında yürütülen proje arazi edinim maliyeti 4.756.000.-\$ olmak üzere inşaat ruhsat ve hizmet maliyetleri dâhil toplam 9.379.739.-\$ mal olmuştur (Wolfert, 2012, s.191). Proje kapsamında ucuz yeşil konut üretilmesi hedeflenmiştir. Enerji etkin ve yaya öncelikli projede değişik gelir gruplarına yönelik barınma ve çalışma alanları inşa edilmiştir. Yakıt hücreli araba paylaşım sistemi, yapılar entegre edilmiş PV üniteleri, yeni kentleşme stratejileri ve arıtma tesisi ile söz konusu proje 2001 yılında sürdürülebilirlik ödülünü kazanmıştır. Mahalle sakinleri, diğer Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarına oranla % 30 daha az araba kullanmakta, % 40 daha az su tüketmekte ve % 50 daha az fatura ödemektedirler (Erçoşkun, 2018, s.256).

Şekil 6. Holiday Neighborhood vaziyet planı ve görüntüler (Wolfert, 2012, s.184-188).

Ekolojik Karşılabilir Sosyal Konut Model Önerisi

İnsanların ihtiyacı olan konutu ödeyebilecekleri bedelden elde edebilmeleri konut politikalarının ana amacıdır (Türel, 1997). Karşılabilir konut sadece Türkiye'nin meselesi olmayıp, gelişmiş ülkelerde dâhil pek çok ülkenin en önemli politika başlıklarından biridir. Amaç, alt gelir grubundaki insanları konut sahibi yapabilmek için konut maliyetlerini düşürmektir. Ancak karşılabilirlik tanımlanması zor ve karmaşık bir kavramdır. Çünkü tüketicilerin farklı sosyal beklentilerinden ve öznel değerlerinden etkilenmektedir (Sarı ve Khurami, 2018). Konut karşılabilirliği de hanehalklarının konut harcamaları ile konut dışı harcamaları arasında vermeyi tercih ettiği kararların bir fonksiyonudur (Yang ve Shen, 2008). Bir hanehalkının yaşam koşulları üzerinde kısıtlama getirmeksizin konut için yapılan masrafları ödeyebilme kabiliyetidir. Bir başka ifadeyle, konut karşılabilirliği, konut dışı temel mal ve hizmetler satın alındıktan sonra konut satın alabilmek için hanehalkının ne kadar güce sahip olduğunu göstermektedir (Stone, 2006).

Alt gelir grubuna yönelik düşük maliyetli ve ömür boyu ekonomik konut üretirken günümüzün en büyük küresel problemi çevre kirliliği göz ardı edilmeden bunun sağlanması öncelikli hedeflerden olmalıdır. Ekolojinin konutla olan ilişkisi, konutun yapımından başlayıp yıkımına kadar geçen süreyi kapsadığı gibi ekonomik bir konutun üretimi de konutun inşaatından yıkımına kadar devam eden süreçteki tüm maliyetleri kapsamaktadır (Eryıldız, 2005, s.12). Bu nedenle, tüm bu süreç boyunca konut için yapılan harcamaların dar gelirliler için karşılabilir olması gerekmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'de alt gelir grubunun konut ihtiyacının ekonomik bir şekilde karşılanması için yapılması amaçlanan sosyal konutların ekolojik bir planlama ile ele alınması bu çalışmanın iki probleminin birlikte çözüme kavuşturulması açısından son derece önemlidir. Bu kapsamda, yapılan literatür araştırması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda Tablo 2'de yer alan öneriler oluşturulmuştur.

Tablo 2. Ekolojik Karşılabilir Sosyal Konut Model Önerisi

ÖNERİ	ÖRNEK	SONUÇ
Yaşam Döngüsü Maliyet Analizi	<ul style="list-style-type: none"> - Galler, Pentre Solar'daki ekolojik konutların enerji talebi normal konutların %12'si kadardır. - Kopenhag-Vesterbro'daki eko-semt projesindeki 4000 konutta ısınmada %20, sıcak su kullanımında %14 tasarruf sağlanmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> - Yaşam boyu karşılanabilir olması, - Uzun erimli politikaların uygulanması,
Konut Geliştiricileri Yarışması 	<ul style="list-style-type: none"> - Viyana Belediyesi tarafından düzenlenen bu yarışmalar ile yeni inşa edilen sosyal konutlarda daha düşük enerji kullanımını sağlanmış, sosyal konutların yapım maliyetleri ortalama %20 azaltılmıştır.	<ul style="list-style-type: none"> - Yapım maliyetlerini düşürmenin yanı sıra planlama alanında ekolojik ve teknik kalitenin artırılması,
Sübvansiyon Çeşitliliğinin Sağlanması	<ul style="list-style-type: none"> - Güney Afrika Cumhuriyeti sosyal konutlardan yararlanacak aileleri gelir düzeylerine göre sınıflandırarak, bu gelir düzeyleriyle orantılı olarak mali destek verilmiştir. - Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkelerinde, her gelir düzeyinden aileye gelirlerine göre yardım sağlanmaktadır.	<ul style="list-style-type: none"> - Tek tip sübvansiyonlar yerine gelir düzeyleri dikkate alınarak farklı sübvansiyon çeşitlerinin ve oranlarının uygulanması,
Yeşil Tahviller 	<ul style="list-style-type: none"> - Tahvil gelirleri yeşil projelerin finansmanında kullanılmaktadır. - İlk yeşil tahvil ihracı, 2007 yılında Avrupa Yatırım Bankası tarafından gerçekleştirilmiş olup, 2020 yılı sonunda yeşil tahvillerin 1 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. - Türkiye'nin ilk ve tek yeşil tahvili Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası tarafından 2016 yılında gerçekleştirilmiştir.	<ul style="list-style-type: none"> - Türkiye'nin uluslararası piyasalardan düşük faizli borçlanabilmesi için yeşil tahvil piyasasının oluşturulması, - Piyasanın gelişmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması, - Yeşil tahvillerin alternatif bir finansal araç olarak kullanılması,
Konut Finansmanında Elbirliği Sistemi 	<ul style="list-style-type: none"> - Sistem bireylerin düzenli birikimleri üzerine kurgulanmıştır. - Dayanışma modeli olup, firma tarafından organize edilmektedir. - Firma organizasyon ücreti almaktadır. - Sistemdeki katılımcı sayısı yaklaşık 250 bin kişidir. - Toplam konut satışlarının % 15'ini oluşturmaktadır.	<ul style="list-style-type: none"> - Konut kredilerine göre maliyetinin düşük olması, - Peşinat zorunluluğunun bulunmaması, - Yasal düzenlemelerden sonra alternatif bir finansman sistemi olarak kullanılabilir olması,

Tablo 2’de yer alan öneriler Türkiye’de üretilecek olan ekolojik sosyal konutlar için bir rehber niteliğindedir. Bu önerileri çoğaltmak mümkündür. Yapılan sosyal konut analizlerinde ekolojik sosyal konutların başlangıç inşaat maliyetinin standart konutların başlangıç inşaat maliyetine göre daha pahalı olup olmadığı konusunda net sonuçlar bulunmamaktadır. Örneğin, Brezilya’nın Porto Alegre kentinde bulunan sosyal konut projesi Casa Alvorada’daki müstakil konutlar, yerel yönetim tarafından inşa edilen benzer büyüklükteki standart konutlara göre m² başına % 12 daha pahalı inşa edilmesine rağmen, aynı kentte yer alan farklı bir konut projesi ile karşılaştırıldığında ise m² başına % 18 daha ucuza inşa edildiği belirtilmiştir (Erten, 2012). Ekolojik kriterler temel alınarak yapılan sosyal konut projelerinin başlangıç maliyetinin geleneksel sosyal konut projelerine göre daha yüksek olduğu öngörülse bile; sonraki süreçte elektrik, su ve ısınma konularında sağladığı tasarruf ile başlangıçta oluşan ekstra maliyeti çok kısa sürede amorti edebildiği, hatta avantajlı konuma geçtiği tespit edilmiştir. Yukarıda yer alan projelerde ve literatürde yer alan diğer ekolojik sosyal konut projelerinin tamamına yakınında, başta elektrik ve su faturaları olmak üzere birçok noktada % 10 ila % 50’ye yakın tasarruf sağlandığı belirlenmiştir. Erten’e göre ekolojik bina ilk başta maliyeti arttırabilir; ancak, bina ömrü boyunca sunacağı düşük işletme ve gider maliyeti ile uzun vadede daha avantajlı ve ekonomiktir. Bu nedenle, Türkiye’de alt gelir grubu için üretilecek olan ekolojik sosyal konutların ömür boyu karşılanabilir olması gerekmektedir. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından üretilen sosyal konut projelerinde başlangıç maliyeti üzerine politikalar geliştirildiği görülmektedir. Bunun yerine uzun erimli politikaların uygulanması karşılanabilirlik açısından önemlidir.

Diğer taraftan, Viyana Belediyesi tarafından düzenlenen Konut Geliştiricileri Yarışması’nın sosyal konutlardaki yapım maliyetlerini azaltmaya yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Yarışmaya katılım için ekonomik hesaplamaların tam olarak yapılması, tasarım ve ekolojik ölçütlerin net olarak belirtilmesi zorunludur. Sunulan projeler; şehir planları, konut hukuku uzmanları, mimarlar, ekoloji uzmanları, belediye temsilcileri ve ekonomi uzmanlarından oluşan jüri tarafından değerlendirilmektedir. Bu yarışmalar ile sosyal konutların yapım maliyetlerinin düşürülmesinin yanı sıra planlama ve tasarım alanına yönelik ekolojik ve teknik kalitenin de arttırılması hedeflenmektedir. Söz konusu yarışmaya katılan projeler sayesinde yeni inşa edilen sosyal konutların yapım maliyetlerinin ortalama % 20 azaldığı ve daha düşük enerji tüketiminin sağlandığı tespit edilmiştir

(Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2013, s. 52). Türkiye’de merkezi ve yerel hükümet tarafından söz konusu projeye benzer ve sürekliliği olan konut geliştirme projesi yarışmaları sayıca çok azdır. Konut geliştiricilerine yönelik olarak Türkiye’de 2014’ten bu yana her yıl düzenlenen “Sign of The City Awards” bu az sayıdaki yarışmalardan biridir. Bu yarışma da Hürriyet Gazetesi yani özel sektör öncülüğünde her yıl düzenlenmekte olup, devlet desteği sadece TOKİ’nin % 49,37’sine sahip olduğu Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.’nin söz konusu yarışmanın sponsorlarından biri olması düzeyindedir. Özel sektör tarafından düzenlenen bu ve benzeri yarışmaların yanı sıra merkezi ve yerel hükümet tarafından Konut Geliştiricileri Yarışması düzenlenmesi hem konut maliyetlerinin düşürülmesi hem de planlama ve tasarım alanına yönelik ekolojik ve teknik kalitenin arttırılması açısından fayda sağlayacaktır.

Sübvansiyon derecelendirme sistemi ve sübvansiyon çeşitliliğinin sağlanması önemli diğer bir önermedir. Devletlerin konut piyasasına müdahalelerinin önemli yollarından biri konut geliştiricilerine ya da hanehalklarına sübvansiyonlar sağlamaktır. Sübvansiyonların amacı daha düşük maliyetli konut üretiminin yanı sıra yeterli kalitede konut stokunun oluşmasını sağlayarak konut açığını gidermektir. Sübvansiyonlar arz ve talep yanlı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Arz yanlı olanlar konut üretimini teşvik etmeye yönelik sübvansiyonları, talep yanlı olanlarsa konut talebini desteklemeye yönelik sübvansiyonları içermektedir (Daniels ve Trebilcock, 2005, s.66). Ayrıca, hanehalkı gelirini arttırmaya yönelik sübvansiyonlar kişisel sübvansiyonlar olarak; arsa tahsisi, konut geliştiricilerine kredi desteği ve faiz indirimi gibi sübvansiyonlar ise nesne sübvansiyonları olarak da adlandırılmaktadır. Avrupa ülkelerinde hanehalkına doğrudan verilen sübvansiyonlar (gelir desteği, kira yardımı gibi) daha fazla tercih edilmektedir (Taşer ve Çevik, 2009). Günümüzde gelişmiş ülkelerde bölüşüme yönelik bu tip refah yardımları yaygın bir şekilde görülmektedir (Daniels ve Trebilcock, 2005, s.71). Özellikle Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkelerinde, her gelir düzeyinden aileye gelirlerine göre yardım sunulmaktadır (Taşer ve Çevik, 2009). Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından geliştirilen sübvansiyon derecelendirme sisteminde de benzer şekilde ihtiyacı olan ailelere daha fazla mali destek sağlanmaktadır. Söz konusu ülkede sosyal konutlardan yararlanacak ailelerin tamamına eşit düzeyde

destek sağlamak yerine; ailelerin gelir düzeyine göre sınıflandırma yapılmış ve bu sınıflandırmaya bağlı olarak gelir seviyesi ile orantılı olarak destek sağlanmıştır. En düşük gelir seviyesinde yer alan ailelere % 100 oranında sübvansiyon desteği verilirken, ailelerin gelir düzeyi arttıkça verilen sübvansiyon desteği oranı ise azaltılmıştır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Faaliyet Raporu, 2013, s.76). Türkiye’de ise devletin sübvansiyon yardımları ile konut politikası oluşturması oldukça sınırlı seviyede kalmıştır. Özellikle gelir dağılımı dikkate alınarak hanehalkına yönelik talep sübvansiyonlarının arzı oldukça düşük seviyededir. Hem arza hem de talebe yönelik teşviklerin önemli bölümü Emlak Bankası, TOKİ ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca sağlanan kredi sübvansiyonlarından oluşmuştur. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi dar gelirli ailelere barınma ihtiyaçlarını temsil eden nakit transferler şeklinde doğrudan nakit sübvansiyonlar ise bulunmamaktadır (Taşer ve Çevik, 2009). Yukarıda bahsedilen örneklerle benzer şekilde Türkiye’de de doğrudan nakit sübvansiyonlar sağlanması ve ailelerin gelir düzeyine göre bu sübvansiyonların derecelendirilmesi, dar gelirli ailelerin konuta erişimini kolaylaştıracaktır.

Yeşil tahvillerin diğer tahvillerden farkı, tahvil gelirlerinin yeşil projelerin finansmanında kullanılmasıdır. Doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde yönetilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanılması, enerjinin verimli kullanılması, biyoçeşitliliğin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi gibi konular yeşil projenin konusunu oluşturmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2016). İlk yeşil tahvil ihracı, 2007 yılında Avrupa Yatırım Bankası tarafından 600 milyon Euro tutar ile gerçekleştirilmiş ve yenilenebilir enerji alanında kullanılmıştır. 2021 yılında ise Dünya’da kullanılan toplam yeşil tahvil tutarının 1 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir (Kandır ve Yakar, 2017). Türkiye’de ilk ve tek yeşil tahvil ihracı, 2016 yılında Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası tarafından 300 Milyon dolarlık ihraç ile gerçekleştirilmiştir (Ünlü, 2016). Bunun dışında herhangi bir yeşil tahvil ihracı Türkiye’de kullanılmamıştır. Dünya üzerinde ciddi bir kullanım miktarı olan yeşil tahviller, Türkiye’de yeşil projelerin hayata geçirilmesi için gereken finansal kaynağın sağlanmasında alternatif bir finansal araç olarak kullanılabilir. Bu kapsamda, araştırma konusu olan ekolojik sosyal konutların da bu tahvil araçlarından faydalanması mümkündür. Bu amaçla, Türkiye’nin uluslararası piyasalardan düşük faizli borçlanabilmesi için yeşil tahvil piyasasının oluşturulması ve bu piyasayı geliştirecek yasal düzenlemelerin sağlanması uluslararası piyasadaki daha fazla yararlanılmasını sağlayacaktır (Kandır ve Yakar, 2017).

Son öneri olan konut finansmanında elbirliği sistemiyle ilgili yapılan literatür çalışmalarının tamamında bu sistem ile konut edinmek isteyen bireylerin bankalardan daha düşük maliyete konut sahibi olabildikleri savunulmaktadır. Konut alımında bankaların sağladığı finansman, mevduat müşterilerinden topladığı fonlardır. Fon arz eden taraf ile fon talep eden tarafın amaçları farklı olduğundan yani fon arz eden tarafın bir getiri beklentisi bulunduğundan bu getirinin maliyete eklenmesi gerekmektedir. Bu durum, bankaların geleneksel yolla sağladığı finansmanın maliyetini arttırmaktadır (Ergüven ve Kaya, 2016). Konut finansmanında elbirliği sistemiyle finans sağlayan bir firmanın yönetim kurulu başkanı, söz konusu sistem ile finans sağlayan firma sayısının 35'lere yükseldiğini, sistemdeki katılımcı sayısının yaklaşık 250 bin civarında olduğunu ve Türkiye'deki toplam konut satışlarından söz konusu sistemin aldığı payın %15'e yaklaştığını belirtmiştir (Akbal, 2020). Bu sektör her geçen gün büyümeye devam etmektedir. Bu anlamda, söz konusu sistemin kurumsallaşmasını sağlayacak gerekli hukukî düzenlemelerin yapılması özellikle alt ve orta gelir grubundaki ailelerin bu sistem içerisinde mağduriyet yaşamamaları açısından zaruridir. Bu sektörde faaliyet gösteren firmalara yönelik düzenlemelerin 2020 sonu ile 2021 başı gibi hazır olacağı merkezi hükümet tarafından gündeme getirilmektedir. Literatür araştırmalarına göre elbirliği sistemi, peşinata sahip olmayan dar gelirli konut sahibi olabilmek için başvurdukları finans yöntemlerinden biri olarak görülmektedir. Söz konusu sistemin rekabet ortamının henüz sağlanmamış olması ve yasal düzenlemelerinin tamamlanmamış olması nedeniyle devlet güvencesinin bulunmayışı katılımcı sayısını sınırlı sayıda tutmaktadır. Devlet tarafından yapılacak yasal bir düzenleme ile bahse konu sisteme katılımcı sayısının artması ön görülmektedir. Söz konusu yasal düzenlemeler sonucunda devlet katkısı ve güvencesi ile elbirliği sistemi geliştirildikten sonra çalışmada ele alınan ekolojik sosyal konutlara alternatif bir finansman sağlanması mümkün olacaktır.

Türkiye'deki Sosyal Konut Uygulamaları Üzerine Değerlendirme

Türkiye'de, özellikle 1950'li yıllardan sonra köyden kente yaşanan yoğun göç, hızlı bir kentleşmeye sebep olmuştur. Bu hızlı kentleşmeyle birlikte gerçekleşen hızlı nüfus artışı kentlerimizde konut sorununu ortaya çıkarmıştır. Benzer sorunların yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, artan konut talebine karşın yeterli miktarda ve düşük maliyette konut bu

süreçte üretilememiştir (Ayan, 2011). Türkiye’de dar gelirlere yönelik hem nitel hem de nicel açıdan konut ihtiyacı bulunmaktadır. Türkiye’deki konut sorunu konut dağılımında ki eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Üst gelir grubu hem ikamet etme amaçlı hem de yatırım amaçlı konut arzına fazlasıyla erişebilirken, alt gelir grubunun ikamet edebileceği (satın alabileceği) konut arzına erişimi çok düşük seviyededir (Tekeli, 2012). Kentte yaşayan nüfusun büyük bir çoğunluğunun ruhsatlı stoktan konut edinmeye maddi gücü yetmemektedir. Bu nedenle, günümüzde özellikle küçük kentlerde ruhsatsız ve kaçak konut inşaatlarına devam edilmektedir. Kısacası, Türkiye’de ruhsatlı konut sunumunun dağılımında eşitsizlik bulunduğu ve her türlü grubun ihtiyacını karşılayacak şekilde arzın oluşturulmadığı açıktır (Musa, 2013, s. 14). Bu kapsamda, dar gelirli hanehalklarının konut ihtiyacını giderebilmek üzere sosyal konut projeleri geliştirilmektedir. Türkiye’de bu sorunu çözmeye yönelik geliştirilen yaklaşımlar; genellikle kent çeperlerinde benzer tipte üretilen, daha ekonomik olduğu ve daha çok kişiye hitap ettiği savunulan sosyal konut üretimi şeklindedir (Bican, 2016, s.38; Koç, 2018, s.44). Bu sosyal konut üretimini sağlamak üzere, 09.07.2018 tarihli ve 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlanan, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) 1984 yılında kurulmuştur. TOKİ’nin 2012 yılında paylaştığı raporda; kurumun görevleri arasında “piyasa koşullarında ödeme gücü olmayanlara uygun koşullu mali kaynaklar sağlanması amacıyla; alt ve orta gelir gruplarına kredi desteği, uzun vadelerde düşük aylık taksitli konut projeleri ve bankaların toplu konut finansmanı alanına girmesini özendirme...” yer almaktadır. TOKİ’nin hedeflerinin başında dar gelirli vatandaşlara konut sağlamak bulunmaktadır. Vatandaşların ihtiyacını karşılamak üzere ürettiği konutları ise sosyal konut olarak nitelendirmektedir (Emekci ve Taner, 2019). Ancak, TOKİ tarafından üretilen konutların az bir kısmı alt gelir grubuna yöneliktir. TOKİ’nin bir kamu kuruluşu olması nedeniyle elinde bulundurduğu güç, TOKİ’yi konut sorununun çözümü için en önemli organlardan biri haline getirmektedir. Ancak, TOKİ’nin mevcut konut arz biçimiyle söz konusu problemin çözümüne katkı sağlaması pek mümkün değildir. TOKİ, konut problemi karşısında esaslı çözümler üretmek yerine, konut sayısının arttırılmasına yönelik sağlıksız ve yeni sorunlar yaratan bir finansman anlayışını benimsemektedir. Enflasyon koşullarının yüksek oluşu ve tasarruf düzeylerinin yetersizliği, konut finansmanı yoluyla söz konusu konut açığının giderilmesini mümkün kılmamaktadır

(Ayan, 2011). Özellikle, faiz oranlarının yüksek oluşu, alt ve orta gelir grubundaki ailelerin konut kredilerine erişilebilirliğini zorlaştırmaktadır (Alkan, 2013, s.171).

Sonuç

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda olduğu gibi Türkiye’de de kentlerde artan nüfus için yeterli barınma alanını sağlayabilme ve düşük maliyetli konut ihtiyacını karşılayabilme önemli sorunların başında gelmektedir. Bu kapsamda, sosyal konut hususu Türkiye’nin başlıca problemlerinden biridir. Bu soruna yönelik olarak TOKİ, Türkiye’de dar gelirli ailelere yönelik sosyal konutlar üretmektedir. Ancak TOKİ tarafından üretilen bu konutlar sadece başlangıç maliyeti açısından ele alınmakta, bu ailelere konutun yaşam boyu oluşturulacağı maliyet göz ardı edilmektedir. Bakım ve işletme maliyeti maalesef dikkate alınmamaktadır. Bu gruptakiler için üretilen konutların en uygun maliyetle üretilmesi gerekmektedir. Bunu yaparken, konutların yalnızca yapım maliyetleri ekonomik olmamalı; ayrıca, konutların işletme ve bakım maliyetleri de ekonomik seviyede olmalıdır. Türkiye, alt gelir grubundaki hanelerin konut ihtiyacını karşılamak için uzun vadeli ve kapsamlı bir politikaya ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca TOKİ tarafından sunulan konut finansmanı tek tip yöntem içermekte ve dar gelirli aileler için bu yöntem yetersiz kalmaktadır. Farklı finansman yöntemleri uygulanarak her gelir grubunun konut sahibi olabilmesi sağlanmalıdır. Alt gelir grubundaki ailelerin yaşam kalitesinin artırılması için, sağlıksız çevre koşullarında kendi imkânları doğrultusunda yaptıkları gecekonduların azaltılması ve düşük maliyetle, yaşam boyu ödenebilirliğinin olduğu, daha verimli, kaliteli ve çevreci konutlara erişimlerinin sağlanması için yeni bir konut politikasının oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla yukarıda verilen çözüm önerileri karşılanabilir konut üretimi için atılabilecek adımların bir kısmını oluşturmaktadır. Bu çözüm önerilerini arttırmak yeni politikalar üretmek mümkündür.

Diğer taraftan, aşırı nüfus artışı, küresel ısınma, plansız kentleşme, çölleşme, kirlilik ve doğal kaynakların tükenmeye başlaması gibi doğa üzerinde doğrudan etkiye sahip birçok farklı sorunun ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte planlama ve tasarım perspektifi değişmiştir. Doğal çevreye uyum sağlama çabası içinde enerji ve su gereksinimlerini kendi sistemleri içerisinde yenilenebilir şekilde karşılayabilen sürdürülebilir ve

ekolojik tasarım stratejileri geliştirilmeye başlanmıştır. Bu söz konusu sürdürülebilir ve ekolojik politikalar ile stratejiler, sosyal konutların planlanmasına ve tasarım kriterlerine de entegre edilmeye başlanmıştır. Kentlerin doğa üzerinde olumsuz bir baskı yaratmaması, çevreye karşı saygılı bir planlama anlayışı ile geliştirilmesi gerekmekte olup, toplumun temel yaşama birimi konutun da benzer bir yaklaşım ile üretilmesi gerekmektedir. Yukarıda verilen başarılı ekolojik sosyal konut projeleri dikkatli bir şekilde incelenerek, Türkiye’de üretilebilecek ekolojik sosyal konutlar için tasarım standartları ve rehberi oluşturulabilir. Örnek projelerin tamamında dar gelirlilerin yaşam kalitesinin arttırılması için konut sakinlerine düşük fatura arzı, geliştirilmiş iç mekân hava kalitesi, konforlu bir yaşam sunumu, doğal gün ışığından maksimum faydalanma imkânı ile geniş yeşil alan kullanımı sunulmaktadır.

Çalışma kapsamında sosyal konut uygulamalarının, ekolojik planlama anlayışını benimseyerek, dar gelirli aileler için ödenebilirliğinin kolay olduğu bir yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, çalışma içerisinde sunulan öneriler Türkiye’nin sosyal konut politikalarına entegre edilerek dar gelirli ailelerin konut sahibi olabilmesi için alternatif ekolojik çözümler üretilmesine faydalı olacağı savunulmaktadır.

Extended Abstract

A New Financing Proposal In Ecological Social Housing To Improve The Quality Of Life

*

Ali Burak Aslan

ORCID: 0000-0001-9002-6025

Özge Yalçınır Ercoşkun

ORCID: 0000-0002-9503-5227

Today, the most important problem that arises with the rapid increase of the world population is the inability to meet the housing needs of the increasing population. This problem threatens not only the cities but also seriously the ecological balance of the world. Due to the rapid population growth, the need of the citizens for quality housing is increasing. Even, the need for housing is rising in many countries. On the other hand, it is getting harder day by day, especially for people in the low-income and middle income families to cover the cost of existing housing. For this reason, the increasing migration from rural to urban with the industrialization process, the great changes in social and economic life have revealed the need for social housing. Social housing is a response to the demands for housing of low-income and middle income families. Especially, social housing built after the second world war is small, repetitive, simple, poor quality, bland and grouped into blocks of high density. Because of these bad conditions, in the last half century, the concept of social housing has moved to an international dimension and has been the subject of agenda in various agreements and meetings.

On the other hand, it is zoned for housing harm the nature. For example, one of the places with the highest energy consumption is housing where people spend a great time in their lives. Energy used in air conditioning and lighting systems to create a comfortable living space in particular constitutes a large part of the energy consumption in the cities. On the other hand, considering the problems such as increasing environmental pollution, these social housing must be compatible with nature. Social housing built for the low and middle income groups affect nature both during the production process and the usage process. At this point, social housing areas should be created with an ecological awareness for sustainable development. Actually, the process for designing ecological social

housing is similar as for designing any type of building. Nevertheless, it should be economic in order to become a homeowner for low and middle income families. Designing ecological social housing, which have an important share in energy consumption, with renewable energy systems based on ecological design criteria, reduces energy consumption significantly. Conservation of existing vegetation, permaculture gardens, use of local and natural materials, low water consumption, use of gray water, green roofs and designs with solar panels increase the quality of life. In addition, the use of local construction materials also minimizes interference with nature. Shortly, cities should not create a negative pressure on nature and should be developed with a planning approach that respects the environment. Housing, the basic living unit of the society, also needs to be planned with an ecological approach. That is to say, to achieve ecological social housing perfectly integrated into the natural ecosystem. In addition, it is very important that these ecological social housing to be built are produced economically. It can be afforded by low and middle income families. Producing low-cost (affordable) social housing to make the average income group homeowners is one of the most important policy topics of many developed countries. Affordability is a difficult and complex concept to define; because, it is affected by the subjective preferences and different social expectations of consumers. In this context, the research question of the paper; it is whether low and middle income families have sufficient income to purchase a house to be built in order to increase the quality of life with ecological design criteria, defined by the minimum social standard according to their income, borrowing ability and existing housing wealth. In the article, a new financing model is proposed for families with lower and middle income groups to purchase houses to be built within the scope of ecological social housing. In this context, the design criteria of the ecological social housing project are determined, and then solutions are offered that can reduce the production cost of this house. First, the criteria for ecological social housing were laid down. These are resource optimization, reduction of energy consumption, reduction of waste and emissions, reduction maintenance and cost of buildings, promotion of natural energy sources and lastly enhancing the quality of life of the occupants of the buildings. Later, ways to reduce the cost of this ecological social housing were identified. With the use of various easy architecture, construction techniques and local materials, ecological social housing can be produced at low cost. With the new financing model and various payment methods developed, it is determined that the ecological social houses produced at low costs can be met by the budgets of low and middle income families. Related

methods, sample applications and designs have been compared and then the recommendations for the Ecological Affordable Social Housing Model are grouped under five headings. These recommendations are life cycle cost analysis, housing developers' competition, classification of subsidies, green bonds and cooperation system in housing finance. As a result of this, considering ecological criteria, the affordability of social housing, which is produced at low cost, is interpreted by a certain income group. Finally, the positive and negative aspects of this proposed financing model are evaluated. As a result, suggestions have been put forward for low cost ecological social housing production in Turkey.

Kaynakça/References

- Adil, S. (2010). *Ekolojik kentleşme ve toplu konutlarda ekolojik planlama yaklaşımının Başakşehir 4. etap örneğinde incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul. <http://acikerisim.bahcesehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/160> adresinden erişildi.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2013). *2013 Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Akbal, E. (2020). *Faizsiz konut edindirme sistemi yasalaşiyor*. 21 Kasım 2020 tarihinde, <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/gayrimenkul/faizsiz-konut-edindirme-sistemi-yasalasiyor-/660931> adresinden erişildi.
- Alkan, L. (2013). Farklı gelir gruplarının konut sahibi olabilmeye olasılıklarının Ankara örneği kapsamında incelenmesi. *İdealkent*, 9, 170 – 197.
- Avrupa Komisyonu. (2016). *Study on the potential of green bond finance for resource-efficient investments*, <http://ec.europa.eu/environment/enveco/pdf/potential-green-bond.pdf> adresinden erişildi.
- Ayan, E. (2011). Konut finansmanı sistemi ve Türkiye’de TOKİ uygulamalarının analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 51, 139-155.
- Bican, N. B. (2016). *Securing future of social housing learning from an alternative regeneration/Gyldenrisparken in Denmark*. Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara. <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12620064/index.pdf> adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu. (1987). *Brundtland (Ortak Geleceğimiz) Raporu*. https://www.are.admin.ch/are/en/home/sustainable-development/international-cooperation/2030agenda/un_-milestones-in-sustainable-development/1987--brundtland-report.html adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi. (2014). *Dünya Kentleşme Beklentileri 2014 Raporu*.
- Birleşmiş Milletler. (1948). *İnsan hakları evrensel beyannamesi*. <https://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf> adresinden erişildi.

- Birleşmiş Milletler. (1976). *Vancouver Deklarasyonu-Habitat-1*. <https://www.un.org/en/conferences/habitat/vancouver1976> adresinden erişildi.
- Daniels, R. J. ve Trebilcock, M. J. (2005). *Rethinking the welfare state*. London ve New York: Routledge.
- Emekci, Ş. ve Tanyer, A. M. (2019). Türkiye’de alt gelir grubunun konut sorunu ve yaşam döngüsü maliyet analizi (ydma) tabanlı çözüm önerisi. *Tasarım Kuram Dergisi*, 15 (27), 55-63. doi: 10.14744/ 2019.65265
- Ercoskun, Ö. Y. (2018). *Sürdürülebilir kentsel planlama ve tasarım: Dünya örnekleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ergüven, M. ve Kaya, F. (2016). Konut finansmanında elbirliği sistemi: Müşterilerin elbirliği sistemi tercih nedenleri üzerine bir araştırma. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13.
- Erten, D. (2012). *Türkiye’de yeşil sosyal konut politikasının gelişmesi konusunda tavsiyeler*. 01 Nisan 2020 tarihinde, <https://www.ekoyapidergisi.org/10-turkiyede-yesil-sosyal-konutpolitikasinin-gelismesi-konusunda-tavsiyeler.html> adresinden erişildi.
- Eryıldız, D. I. ve Aydın D. A. (2005). Yeşil olimpiyat tasarım anlayışına bir örnek: Sidney 2000 projesinin irdelenmesi ve değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 107-123.
- Garrido, L. (2015). *Green social housing*. Barcelona: Monsa Publishing.
- Habitat Derneği. (t.y). *Turkiyenin en kapsamlı genlik raporunun ucuncusu aciklandi*. 05/06/2020 tarihinde <https://habitatdernegi.org/haber/tag/rapor/> adresinden erişilmiştir.
- Iwamura, K. (2012). *A model project of rebuilding public housing complex in Tokyo, Japan For “the Sustainable Future”*. 01 Nisan 2020 tarihinde, [http://iwamura-atelier.com/wpat/wp-content/uploads/2017/11/2006.3-Fukasawa-Symbiotic Housing -Complete.pdf](http://iwamura-atelier.com/wpat/wp-content/uploads/2017/11/2006.3-Fukasawa-Symbiotic-Housing-Complete.pdf) adresinden erişildi.
- İtez, Ö. (2020). *Hulme living leaf street evleri*. 01 Nisan 2020 tarihinde, <https://www.arkitera.com/proje /hulme-living-leaf-street-evleri/> adresinden erişildi.
- Kandır, S. Y. ve Yakar, S. (2017). Yeşil tahvil piyasaları: Türkiye’de yeşil tahvil piyasasının geliştirilebilmesi için öneriler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (2), 159-175.
- Karaca, M. ve Varol, Ç. (2012). Konut alanlarında enerji etkinliği: Toplu konut idaresi başkanlığı (toki) toplu konut projeleri üzerine eleştirel bir bakış değerlendirmesi. *METU Journal*, 29 (2), 127-141. doi:10.4305/METU.JFA.2012.2.5
- Kızıltepe, M. (2013). Dönüşüme gelene kadar konut politikası neye dönüştü? Ne Yapmalı?. *TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi*, 23 (1), 12-18. doi: 10.5505/planlama.2013.00710
- Kocaman, G. (2018). *Ekolojik planlama ve tasarım kriterlerinin sosyal konut bağlamında değerlendirilmesi Düzce Umut Evleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan

- Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=GgqXUp-fRSPX7heZRRZP4w&no=2ccjVXCxut6DIqij-MidSqw> adresinden erişildi.
- Koç, C. (2018). *Sürdürülebilir kentleşme politikalarında sosyal konutların yeri: Güneydoğu Anadolu Bölgesi örneği*. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır. <http://acikerisim.dicle.edu.tr/handle/11468/4252> adresinden erişildi.
- OHCHR. (t.y). *Mainpage*. 15/06/2020 tarihinde <https://www.ohchr.org/EN/pages/home.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Porritt, J. (1986). *Yeşil politika*. (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1984).
- Sarı, B. Ö. ve Khurami, E. A. (2017). Housing affordability trends and challenges in the Turkish case. *Journal of Housing and the Built Environment*. doi: 10.1007/s10901-018-9617-2
- Signofthecity. (t.y). *Anasayfa*. 05/12/2020 tarihinde <https://www.signofthecity.com/> adresinden erişilmiştir.
- Stone, M. E. (2006). What is housing affordability? The case for the residual income approach. *Housing Policy Debate*, 17(1), 151-184. doi:10.1080/10511482.2006.9521564
- Taşar, O. ve Çevik, S. (2009). Sosyal konut ve konut sektörüne devlet müdahalesi: Avrupa ülkeleri ve Türkiye. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(2), 133-163.
- TOKİ. (t.y). *Anasayfa*. 13/07/2020 tarihinde <http://www.toki.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Tunçer, M. (2009). *Şehir merkezleri planlamasına ekolojik yaklaşım*. 01 Nisan 2020 tarihinde, <http://blog.milliyet.com.tr/sehir-merkezleri-planlamasına-ekolojik-yaklasim/Blog/?BlogNo=161674> adresinden erişildi.
- Türel, A. (1997). Türkiye’de devletin konut sektörünü destekleme mekanizmaları. *7. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi*. İzmir. 01 Ekim 2020 tarihinde, https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/8e864d04c95572d_ek.pdf adresinden erişildi.
- Ünlü, D. E. (2016). *Türkiye’nin ilk yeşil tahvili*. *TSKB’den*, 01 Mart 2020 tarihinde, <http://www.dunya.com/surdurulebilir-dunya/turkiye039nin-ilk-yesil-tahvili-tskbden-haberi-316877> adresinden erişildi.
- Wolfert, E. M. (2012). *Developing sustainable planned communities: Holiday Neighborhood*. Urban Land Institute. 17 Nisan 2020 tarihinde, <http://barrettstudio.com/wp-content/uploads/2016/09/Book-DevelopingSustainablePlannedCommunities.pdf> adresinden erişildi.
- Yang, Z. ve Shen, Y. (2008). The affordability of owner occupied housing in Beijing. *Journal of Housing and the Built Environment*, 23, 317-335. doi:10.1007/s10901-008-9120-2

Geleneksel Kent Dokularının Korunmasında, Koruma Amaçlı İmar Planlarının Öneminin Bitlis Örneğinde İrdelenmesi*

*

Ayşegül Keleş Eriçok¹
ORCID: 0000-0002-3476-0572

Ece Güler²
ORCID: 0000-0002-3656-7602

Ömer Faruk Özdemir³
ORCID: 0000-0002-2277-6614

Öz

Bitlis kenti doğu ile batıyı birbirine bağlayan eski ticaret yolları üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle geçmişte ticaret ve konaklama merkezi işlevine sahip olmuştur. Tarihsel süreçte farklı uygarlıkların egemenliği altında gelişen kentte farklı dönemlere ait kültürel ve mimari izler yer almaktadır. Bitlis'in kent dokusunun oluşumunda etkili olan doğal eşikler aynı zamanda planlamayı da yönlendiren en önemli unsurdur. Kent, doğal eşikler nedeniyle vadi ve ulaşım aksları boyunca doğrusal gelişim göstermiştir. Bitlis'in geleneksel dokusu tarihi cami, medrese, han ve hamam gibi yapıların yanı sıra çok sayıda sivil mimarlık örneği evlerden oluşmaktadır. Düz damlı yapıların oluşturduğu doku bölgeye özgü bir yapılaşma ortaya çıkarmaktadır. Kent geleneksel dokunun izlerini günümüzde de taşımaktadır. Bu çalışmada koruma amaçlı imar planlarının geleneksel kent dokularının korunmasındaki rolü, Bitlis kenti özelinde irdelenmiştir. Bu süreçte her ne kadar 1998 yılında onaylanmış koruma amaçlı imar planı olsa da çoğu sivil mimarlık örneklerinden oluşan geleneksel doku korunamamıştır. Geleneksel dokunun korunamama nedenleri ise üç temel başlık altında karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, yönetimlerin planları uygulamadaki isteksizlikleri, ikincisi ekonomik yetersizlikler, üçüncüsü ise mülkiyet sahiplerinin koruma konusundaki bilinçsizliği ve farkında olmayışıdır.

Anahtar Kelimeler: koruma amaçlı imar planı, geleneksel kent dokusu, mevzuat, Bitlis

* Bu makale çalışması "5.Kent Araştırmaları Kongresi"nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E-mail: aysegulericok@yyu.edu.tr

² Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E-mail: eceguler@yyu.edu.tr

³ Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi E-mail: omerfarukozdemir10@gmail.com

Analysis of the Conservation Development Plans for Protecting the Traditional Urban Fabric in Bitlis

*

Ayşegül Keleş Eriçok⁴
ORCID: 0000-0002-3476-0572

Ece Güler⁵
ORCID: 0000-0002-3656-7602

Ömer Faruk Özdemir⁶
ORCID: 0000-0002-2277-6614

Abstract

Bitlis is located on the ancient trade routes linking East and West, serving as a trade and accommodation center in the past. Different civilizations contributed to development throughout history, therefore Bitlis bears the cultural and architectural traces of different periods. The natural thresholds that have affected the formation of Bitlis' urban fabric also constitute the most important factor that shape the planning. The city has undergone a linear development through the valley and transportation axis due to the natural thresholds. The traditional fabric consists of many houses serving as examples of civil architecture as well as mosques, madrasas, inns and Turkish baths. The buildings with flat roofs, seen frequently in historical fabric, indicates a structure specific to the region. This study analyzes the role of conservation development plans in the protection of traditional urban fabric using Bitlis province as an example. Although a conservation development plan was approved in 1998, the traditional fabric that primarily consists of examples of civil architecture could not be protected. The reasons for the failure to protect the traditional fabric can be categorized under three titles: Administration reluctance to implement the plans, economic insufficiencies and title holders' unawareness of conservation.

Keywords: *conservation development plan, traditional urban fabric, legal legislation, Bitlis*

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E-mail: aysegulericok@yyu.edu.tr

⁵ Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E-mail: eceguler@yyu.edu.tr

⁶ Öğr. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi E-mail: omerfarukozdemir10@gmail.com

Giriş

Geleneksel kent dokuları, yapıldıkları dönemlerde o günün ihtiyaçlarına göre, geleneksel malzemeye, estetik anlayışla, çevreye ve doğaya saygılı oluşturulmuş mekânlardır. Taşıdıkları tarihsel değerini yanı sıra kentin silüetine katkı sağlamaktadır. Yapılar ve yapıların bir araya gelmesiyle oluşan yerleşim dokuları, ait oldukları dönemin sosyal yapısı, şehircilik anlayışı, ticari faaliyetlerin işlevsel dağılışı, niteliği ve birbirleri ile olan ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu ve kültürel yapısı, tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar gelen çok sayıda özgün yerleşim yerinin oluşmasını sağlamıştır. Geleneksel kent dokularının en belirgin özellikleri; çıkmaz sokaklar, topografyaya ve özel hayata saygılı birbirleriyle ilişkili evler, çeşmeler ve meydanlardır. Kentlerin gelişimlerine yön veren planlama sürecinde yaşanan sorunlar (plan değişiklikleri, imar yasa ve yönetmeliklerinin getirdiği yerleşimlerin özgün karakterlerini göz ardı eden tek tip planlama yaklaşımı gibi) kent formunun biçimlenmesini ve geleneksel kent dokusunu etkilemektedir.

Süreç içinde değişen koşullara bağlı olarak geleneksel kent dokularının ve kültür varlıklarının korunmasına yönelik uluslararası ve ulusal düzeyde yasal düzenlemeler yapılmıştır. Uluslararası düzeyde koruma ile ilgili evrensel ilkelerin oluşturulduğu ilk belge 1931 yılında yürürlüğe giren Atina Tüzüğü⁷'dür (Ahunbay, 2019, s.21). Tüzüğün önemli kararlarından biri anıt eserlerin restorasyonuna ilişkin genel ilkeler ve uygulamayı yönlendirecek uluslararası kuruluşların oluşturulmasıdır. Tüzükte anıtların çevresine saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Anıtların korunması ile ilgili olarak sürekli bakım yapılmasının, kapsamlı restorasyon yapılmasından daha doğru olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca korunmanın halkın anıtlara olan bağlılığıyla ve kültürel mirasın korunması yönünde duyarlılığın gelişmesiyle başarıya ulaşabileceği ileri sürülmüştür (Ahunbay, 2019, s.22).

İkinci önemli belge 1964 yılında gerçekleştirilen İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresinin toplantı sonuçlarını içeren Venedik Tüzüğü⁸ 'dür. Venedik Tüzüğü'yle korumanın kapsamı değişmiş, tek yapı ile birlikte kentsel ve kırsal yerleşmeleri kapsayacak bir içerik kazanmıştır (Ahunbay, 2019, s.26; Kuban, 2010, s.32). Kentsel dokuların bütünlüğünün korunmasına dikkat çeken Tüzüğün önemli kararlarından biri tarihi çevrenin genel görünümünün etkilenmemesi için doku içinde ve çevresindeki kütlele-

⁷ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf

⁸ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

rin denetim altına alınmasıdır⁹ (Ahunbay, 2019, s.27). Ayrıca Tüzük'te anıtların korunması ve onarımı için uygun çağdaş malzeme ve tekniklerin kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Özgünlüğün korunması, sürekli izleme ve bakım sağlanması, yapılarda hasar ilerlemeden müdahale edilmesi ve yeniden işlevlendirilmesi konularına vurgu yapılmıştır.

Venedik Tüzüğü'nün yayınlanmasından sonra koruma alanında çalışan uzmanlar bir araya gelerek, anıt ve sitlerin korunmasına yönelik yöntem ve teknikleri desteklemek amacıyla Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyini (ICOMOS) kurmuşlardır (Ahunbay, 2019, s.25). ICOMOS bünyesinde koruma konularında çalışma grupları oluşturulmuş uygulayıcılara yol gösteren tüzükler hazırlanmıştır (Ahunbay, 2019, s.42). 1970'li yıllarda Avrupa'da kültürel mirasın korunması için çalışmalar yoğunlaşmış, 1975 yılı Avrupa Mimarî Miras yılı olarak ilan edilmiş ve aynı yıl yayınlanan Amsterdam Bildirgesi'yle ekonomik, sosyal, yasal ve yönetsel koruma modeli olarak tanımlanan, bütünlük koruma hedeflenmiştir (Ahunbay, 2019, s.57). Bildirgeye göre bütünlük koruma yaklaşımı mimarlık mirasının korunması, kentsel ve bölgesel planlamanın temel hedeflerinden biridir ve kentsel ve bölgesel planlamanın bütünlüğü bir parçası haline gelmelidir¹⁰ (Şekil 1).

Ulusal düzeyde Türkiye'nin, doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik köklü bir geçmişi vardır. Cumhuriyet dönemi öncesinde korumaya yönelik ilk yasal düzenleme 1869 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde çıkarılan I. Asar-ı Atika Nizamnamesi ile başlamıştır. Söz konusu düzenleme arkeolojik alanlara ilişkin hükümler içermektedir¹¹. Bu düzenleme daha sonra 1874 ve 1884 yıllarında çıkarılan II. ve III. Asar-ı Atika Nizamnameleri ile yenilenmiş ve kapsamı genişletilmiştir¹². 1906 yılında yürürlüğe giren IV. Asar-ı Atika Nizamnamesi ise taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına ilişkin detaylı hükümler içeren ilk belge niteliğindedir¹³.

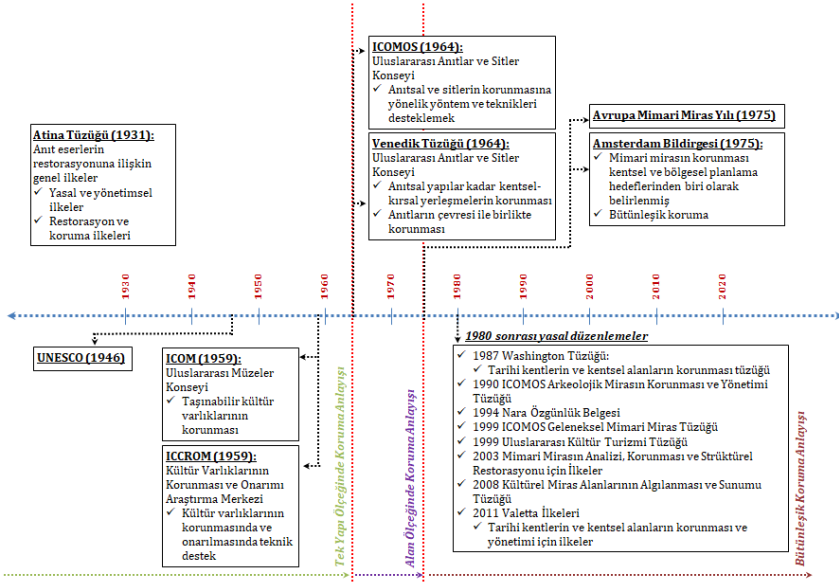
⁹ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

¹⁰ http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

¹¹ <http://www.osmanhamdibey.gov.tr/yazdir?D54E3D30CC693346F872F81C21C9BCF4>

¹² <http://www.osmanhamdibey.gov.tr/yazdir?D54E3D30CC693346F872F81C21C9BCF4>

¹³ <http://katalogtarama.cekulvakfi.org.tr/resimler/3/4/25858/ab00000511.pdf>

Şekil 1. Uluslararası düzeyde yasal düzenlemeler (Uluslararası düzeyde yasal düzenlemelerden yararlanılarak Ayşegül KELEŞ ERİÇOK tarafından hazırlanmıştır.)

Cumhuriyet döneminde ise 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu kurulmuştur¹⁴. Kurulun görevi, korunması gerekli eserlerin bakım, onarım ve restorasyonunda kullanılacak ilkeleri belirlemek ve uygulamaları izleyip denetlemek olarak tanımlanmıştır (Ahunbay, 1999, 136). Tarihi çevrenin doku ölçeğinde korunmasını gündeme getiren ilk yasal düzenleme ise 1973 yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'dur¹⁵.

1710 sayılı Kanun'un ele almadığı korumaya ilişkin gereksinimleri ve uygulama araçlarını (kentsel sit, koruma amaçlı imar planı gibi) kapsayacak yeni bir yasal düzenleme gerekliliği üzerine 1983 yılında 2863¹⁶ sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Günümüze kadar söz konusu Kanun'un bazı maddelerinde, 1987 yılında 3386¹⁷ sayılı ve 2004 yılında 5226¹⁸ sayılı kanunlarla değişiklikler yapılmış olmakla birlikte koruma konusunda yeni bir yasal düzenleme yapılmamıştır (Şekil 2).

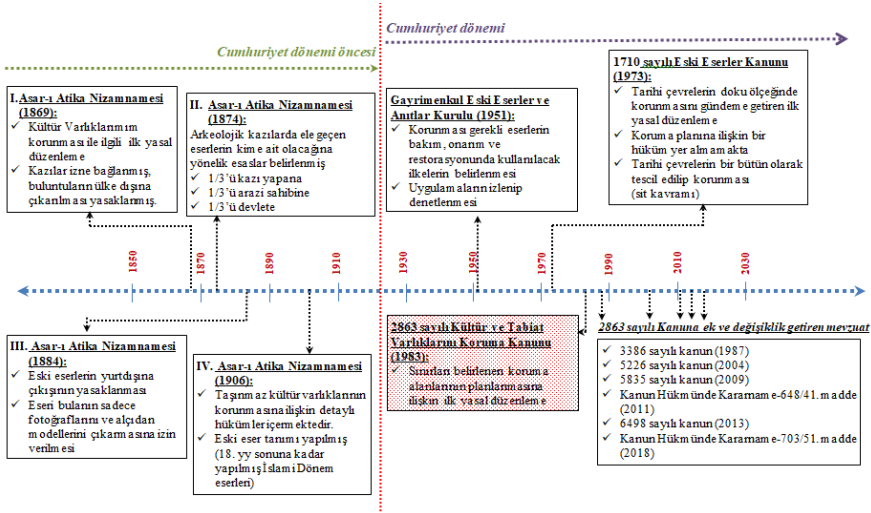
¹⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7853.pdf>

¹⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf>

¹⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

¹⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19497.pdf>

¹⁸ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm#1>

Şekil 2. Ulusal düzeyde yasal düzenlemeler (Ulusal düzeyde yasal düzenlemelerden yararlanarak Ayşegül KELEŞ ERİÇOK tarafından hazırlanmıştır.)

2863 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi ile birlikte yerel yönetimlere kültür varlıklarının korunması konusunda yetki ve sorumluluk verilmiştir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7. maddesinin o bendine göre "Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek" büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumluluğudur¹⁹. Aynı Kanun'la ilçe belediyelerine yüklenen sorumluluk ise "... kültür ve tabiat varlıkları ve tarihî dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak" olarak belirlenmiştir²⁰.

2863 sayılı Kanun'un 10. maddesiyle ilçe kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yapmak üzere kurulacak birimler tanımlanmıştır²¹. Buna göre büyükşehir belediyeleri, valilikler ve Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde ilgili meslek alanlarından (sanat tarihi, mimarlık, şehir plânlama, mühendislik, arkeoloji gibi) uzmanların görev alacağı koruma, uygulama ve denetim büroları kurulması ve ayrıca, il özel idareleri bünyesinde, kültür varlıklarının korunmasına yönelik rolöve, restitüsyon, restorasyon projelerini hazırlayacak ve uygulayacak proje büroları ve sertifikalı yapı ustalarını yetiş-

¹⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

²⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

²¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

tirecek eğitim birimleri kurulması geleneksel kent dokularının korunmasında önem taşımaktadır.

2863 sayılı Kanun'un koruma konusunda getirdiği yeniliklerden biri koruma amaçlı imar planıdır (KAİP). Kanun'un 3. maddesinin 8. bendine göre:

""Koruma amaçlı imar plânı"; bu Kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş sahasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimarî, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; hali hazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklılaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahipliği, uygulamanın finansmanı ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır""²²

KAİP yapım süreci bir alanın sit ilan edilmesiyle başlar. Sit alanı, varsa etkileşim geçiş sahası ile birlikte sınırları belirlenen bir alan için KAİP hazırlanır. Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması, uygulanması ve denetimi, tarihi çevrenin ve geleneksel kent dokularının korunmasının en önemli araçlarından biridir. 1980'lerden sonra korumaya yönelik planlama çalışmaları yaygınlaşmıştır. 2000'lerde ise KAİP yapma yetkisinin yerel yönetimlere verilmesi ve Tarihi Kentler Birliği'nin kurulması ile koruma amaçlı planlama çalışmaları artmaya başlamıştır (Tuncer, 2014, s.10). 1980'lerden sonra korumaya yönelik planlama çalışmaları başlamasına karşın kentsel doku ölçeğinde koruma yaklaşımı geç başlamıştır. KAİP yapıncaya kadar kentlerin mevcut planlama sürecinde iki tür plan yaklaşımı söz konusudur. Birincisi tarihi kent dokusu yok sayılarak üretilen planlar. İkincisi ise tarihi eserlere duyarlı olarak hazırlanan ancak dokuyu korumaya yönelik karar getirmeyen planlardır. Mevcut plana göre yapılan yanlış uygulamalar (ulaşım güzergâhları,

²² <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

yol genişletme kararları, yoğunluk artışları gibi) ve kazanılmış haklar KAİP hazırlanması sürecindeki önemli sorun alanlarından. Ancak süreç içindeki uygulamalar ve tarihi çevrelerin ne kadar korunduğuna (genel durumuna) bakıldığında koruma amaçlı imar planlarının yapılmasının yeterli olmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı koruma amaçlı imar planlarının geleneksel kent dokularının korunmasındaki etkisinin ve yeterliliğinin Bitlis kenti özelinde irdelenmesidir.

Yöntem

Çalışmada örnek olay incelemesine dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Etnografik araştırmalar, fenomenolojik inceleme, sözlü tarih inceleme, örnek olay inceleme gibi farklı araştırma tiplerini içeren nitel araştırma; gözlem, görüşme ve yazılı materyal inceleme gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olayların gerçekçi ve bütüncül şekilde ortaya konulmasına yönelik sürecin izlendiği araştırma yöntemidir (Leedy ve Ormrod, 2005, s.133; Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.39).

Çalışmada yazılı materyallerin incelenmesiyle tarihsel süreci anlamaya ve bu süreçte tarihi çevrenin korunamama nedenlerini belirlemeye çalışılmıştır. Bunun için ilk olarak kentin fiziksel oluşum ve gelişim süreci, günümüze kadar yapılmış imar planları, hava fotoğrafları, uydu görüntüleri, doku analizleri ve resim-fotoğraf gibi görsel materyallerden yararlanılarak incelenmiştir. İkinci olarak geleneksel dokuyu oluşturan yapıların mimari özellikleri (plan şemaları, mimari elemanları, üst örtüleri ve cephe düzenleri), çevresel ve işlevsel özellikleri incelenmiştir. Son olarak da KAİP kararlarının, tescilli yapıları koruma sürecindeki etkisi ve yeterliliği tartışılmıştır. Bitlis kent merkezinde yer alan sit alanları ve tescilli yapılara ilişkin bilgi belgeler Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (VKVKBK) Müdürlüğü ve Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünden; Bitlis planlama sürecine ilişkin bilgi-belgeler ise İlbank'tan alınmış, ayrıca korumaya yönelik diğer çalışmalar da irdelenmiştir.

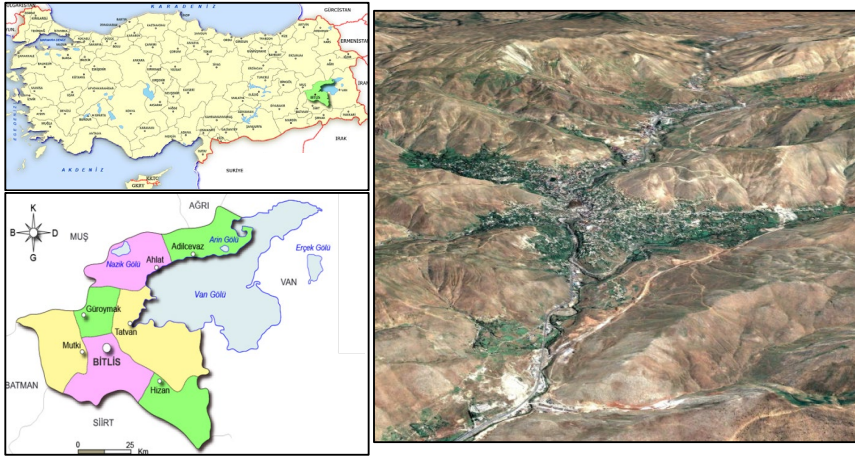
Çalışmayla hedeflenen yeni bir kuram ortaya koymak veya bir kurumu, bir yönetimi ya da plan müellifini eleştirmek değil, planlama ve uygulama sürecinde geleneksel dokunun korunamamasına neden olan etmenleri tespit etmek ve çözüme yönelik öneriler ortaya koymaktır.

Bitlis Kent Merkezinin Tarihsel Gelişim Süreci ve Planlama Süreci

Bitlis Doğu Anadolu bölgesinde Van Gölü Havzası'nın batısında yer almaktadır. Kuzeyde Muş ve Ağrı, güneyde Siirt, doğuda Van, batıda Batman ille-

riyle komşudur (Şekil 3). Bitlis merkez yerleşiminin içerisinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda akan Bitlis Çayı, Bitlis'in güneyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan Güneydoğu Toros Dağları'nı kesmektedir (Tuncel, 1992, s.225). Bitlis Çayı, dar ve derin bir vadi meydana getirmiş ve merkez yerleşim kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan doğrusal bir yapıda kurulmuştur (Alkan, 2015a, s.62; Tuncel, 1992, s.225). Çevresinde bulunan küçük vadiler boyunca yayılan kent genel olarak yamaçlarda topografyaya uygun biçimde gelişmiştir. Bitlis'in doğusunda Süphan Dağı ve kuzeyinde Nemrut Dağı vardır²³.

Bitlis'te yaklaşık sekiz aylık bir süreci kapsayan kış mevsimi oldukça soğuk ve yağışlıdır. 1959-2019 yılları arasında yapılan ölçümlere göre yıllık ortalama en yüksek sıcaklık 13,9 °C, yıllık ortalama en düşük sıcaklık ise 3,9 °C'dir²⁴. Bununla birlikte tespit edilen en yüksek sıcaklık 38,0 °C, en düşük sıcaklık da -24,1 °C'dir. Ekim ayından mayıs ayına kadar don olayı ve kar yağışı devam etmektedir. Kısa süren yaz mevsimi ise sıcak ve kurak geçmektedir²⁵ (Alkan, 2015a, s.69). Bitlis'in hâkim bitki örtüsü bozkırdan oluşmaktadır (TÜİK, 2013). Orman örtüsü yüksek bölgelerdedir ve başlıca ağaç türü meşedir. Derin ve sulak vadi tabanlarında söğüt, çınar, kavak ve ceviz ağaçları görülmektedir²⁶.

Şekil 3. Çalışma alanının ülke ve bölge içindeki yeri²⁷

²³ <https://bitlis.tarimorman.gov.tr/Menu/16/Ilimiz>, erişim tarihi: 19.10.2020.

²⁴ <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=BITLIS>, erişim tarihi: 16.02.2021.

²⁵ <https://bitlis.tarimorman.gov.tr/Menu/16/Ilimiz>, erişim tarihi: 19.10.2020.

²⁶ <https://bitlis.tarimorman.gov.tr/Menu/16/Ilimiz>, erişim tarihi: 19.10.2020.

²⁷ <http://cografyaharita.com/haritalarim/40-bitlis-ili-lokasyon-haritasi.png>

Kentin Tarihsel Gelişim Süreci

Bitlis kenti tarihöncesi dönemlerden günümüze kadar Anadolu, Asya ve Avrupa arasında stratejik bir öneme sahip geçiş bölgesi olmuştur. Bölgenin stratejik önemi Van Gölü Havzası'yla ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'yle kurduğu ilişkiden kaynaklanmaktadır. Tarihsel süreçte kent üzerinden iki önemli yol geçmiştir ve bu yolların stratejik noktalarında askeri ve ticari amaçlı kaleler ve kentler kurulmuştur. Bu yollardan birincisi, Anadolu'nun batısından gelip Harput-Çapakçur-Solhan-Muş ve Bitlis üzerinden İran'a giden doğu-batı yolu; diğeri ise Musul-Damdamoza-Tanza-Siirt ve Bitlis üzerinden kuzeye giden kuzey-güney yoludur. Doğu-batı yolu, Roma, Bizans ve Selçuklu dönemlerinde kullanılırken, kuzey-güney yolu Assur, Urartu ve İslami dönemde kullanılmıştır (Yaşa, 1992, s.xi). Kentin eski ticaret yolu üzerinde olması nedeniyle sürekli bir yerleşim yeri, konaklama ve ticaret merkezi olmuştur. İpek Yolu'nun önemli duraklarından biridir. Bitlis çevresinde belirli aralıklarla sıralanmış hanlar kentin ipek yolunun önemli duraklarından biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca mevsimlik göçler yapan insan topluluklarının ve kervanların zorunlu konakladıkları nokta olmuştur (Kuş, 2019, s.301; Uluçam, 2000, s.12).

Urartular, Asurlular, Medler, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Eyyubiler, Selçuklular, Moğollar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar gibi çeşitli güçlerin etki ve yetki alanında olmuştur (Arıncı, 1997, s.49-78; Kuş, 2019, s.301). Bu nedenle farklı dönemlere ait tarihsel ve kültürel değerlerin yoğun olduğu bir dokuya sahiptir. Kentte Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait külliye, medrese, cami gibi yapıların yanı sıra çeşitli dönemlerde yapılmış kemerli köprüler, çeşmeler ve kentin geleneksel dokusunu oluşturan, topografya ile uyumlu organik bir doku oluşturan sivil mimarlık eseri yapılar yer almaktadır.

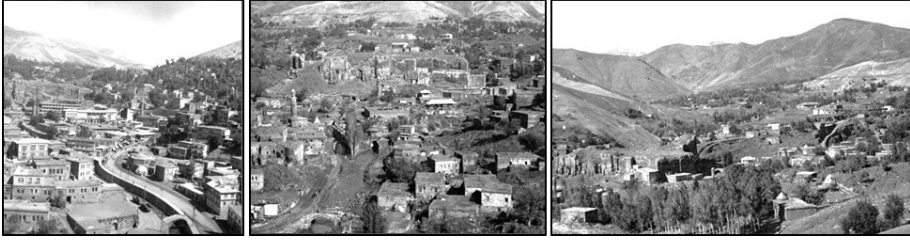
Selçuklular döneminde dericilik, dokumacılık gibi el sanatları gelişmiştir. Ancak Osmanlı döneminde kent nüfusu azalmış ve ekonomisi zayıflamıştır. Cumhuriyet dönemi başında nüfusu azalan ve ticarete ve küçük üretime dayalı ekonomisi çökmüş olan kent tarımsal üretime dayalı faaliyetlerle –bal, ceviz, tütün gibi- gelişimini sürdürmüştür (KAİP Planlama Raporu).

20. yüzyılın başına ait Şer'îye sicillerine göre, Bitlis kentinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır (Arvas, 2007, s.36; Polat, 2006, s.406). Günümüzde de ilin temel ekonomik sektörü tarım olmakla birlikte ticaret ve

hizmet sektörlerinin de kent ekonomisinde önemli payı bulunmaktadır. Tarıma elverişli arazi sınırlı olsa da uygun olan kısıtlı yerlerde, bahçelerde zirai faaliyetler yürütülmektedir (Alkan, 2015b, s.30). Kentteki başlıca sanayi tütün fabrikalarıdır. Diğer ekonomik kaynaklar arasında; demircilik, dericilik, dokuma ve taş ustalığı bulunmaktadır (Alkan, 2015a, s.64). Coğrafi koşullarının elverişsiz olması nedeniyle kent ekonomik olarak gelişmemiştir (1998 yılı 1/1000 ölçekli imar planı planlama raporu).

Bitlis Geleneksel Kent Dokusunun Oluşum Süreçleri

Bitlis'in geleneksel dokusu tarihi cami, medrese, han ve hamam gibi yapıların yanı sıra çok sayıda sivil mimarlık örneği evlerden oluşmaktadır. Geleneksel konutların biçimlenmesinde topografik ve iklimsel etmenler başta olmak üzere kültürel, dini ve ekonomik etmenler, etkili olmuştur (Alkan, 2015a, s.76). Tarihi yerleşimdeki en temel mimari öğeler olan ve çoğunluğu 18. ve 19. Yüzyılda (Baş, 2010, s.380) inşa edilmiş geleneksel konutlar, dar ve derin vadede, eğimli arazide farklı yükselti kademelerine oturtulmuşlardır (Şekil 4). Tarihi dokuda sıkça gözlemlenen düz damlı yapıların oluşturduğu konut dokusu bölgeye özgü bir yapılaşma ortaya çıkarmaktadır. Topoğrafya şartları gereği konutlar arasında dar sokaklar meydana gelmiştir. Farklı kotlardaki konutlara yine dar olan merdivenli sokaklardan ulaşım sağlanmaktadır. Genellikle sokağı tanımlayan elemanlar konutların yüksek dış duvarlarıdır (Alkan, 2015a, s.74). Eğim, kaya zemin, dere kenarı ve güneş yönü gibi doğal veriler göz önünde tutulmuş aynı zamanda komşu mahremiyetine saygı gösterme ve komşunun güneş ve manzarasını kesilmemesine dikkat edilmiştir. Konutların araziye göre biçimlenmesi nedeniyle standart bir plan tipi oluşmamıştır (Sayan ve Öztürk, 2001, s.27). Plan bileşenlerinde bahçe, avlu (hayat), sofa (revak), oda, hamam, mutfak, tandır evi, kiler, depo, akıt, hela, ahır (tavla) gibi birimler görülebilmektedir (Sayan ve Öztürk, 2001, s.28-32). Mahremiyet kaygısıyla sokaktan yüksek bir duvarla ayrılan avlu (hayat) ve bahçelerde günlük işler yapılmaktadır (Alkan, 2015a, s.76-77).

Şekil 4. Bitlis geleneksel kent dokusu²⁸

Konutlar iklim sebebiyle kalın taş duvardan inşa edilmiş ve dış cepheler genellikle sıvasız bırakılmıştır. Cepheye hareket katan nadir unsurlardan olan pencereler küçük boyutlarda veya düz dikdörtgen biçimli ya da kemerli olarak yapılmıştır. Dış dünyadan içeriye ulaşımı sağlayan kapılar, saçaklar ve bazen saçak altı silmeler cephelerin karakteristik elemanlarıdır (Sayan ve Öztürk, 2001, s.36).

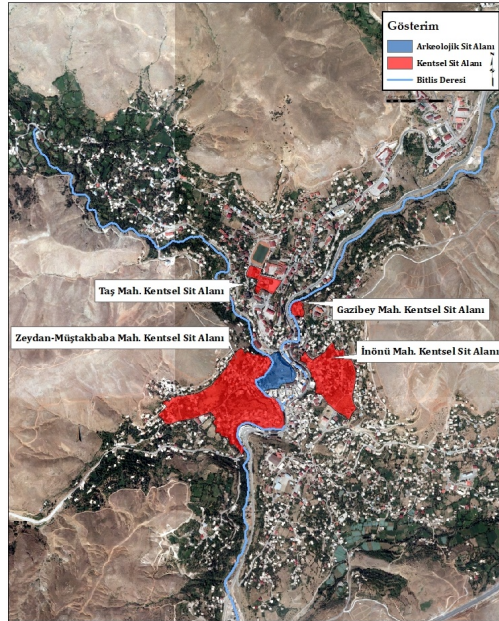
Organik dokuya sahip olan tarihi çevrede mimari yapı, yörede bulunan taş malzeme kullanılarak yığma tekniğiyle inşa edilmiştir. Dış duvarlar yöreye özgü açık kahverengi düzgün kesme taştan, iç duvarlarsa moloz taştan inşa edilmiştir. Zemin katların döşemesi genellikle servis mekânları olduğundan dolayı toprak ya da taştan yapılmıştır. Katlar arası döşeme yöresel teknikle inşa edilmiş olup; keran, perdi, püşürük, toprak tesviye ve sal taşı katmanları görülmektedir (Biçen ve Işık, 2018, s.334). Kapı, pencere doğramaları, içyapı elemanları ahşaptandır (Sayan ve Öztürk, 2001, s.36-37). Merdivenler taş ya da ahşaptan inşa edilmiştir. Konutların üst örtüleri düz dam olarak yapılmıştır. Fakat kış mevsiminde damlara yoğun kar birikiminin olumsuz etkilerini azaltmak için özel teknik geliştirilmiştir. Bu teknikte sırasıyla aşağıdan yukarı doğru keran, aralıksız düz tahta ve kamış, yöresel toprak, geçirimsiz kil (seh), tuz ve su karışımı mevcuttur ve loğ ile sıkıştırılarak yapılmıştır (Biçen ve Işık, 2018, s.333-335). Ayrıca kar yükünden kurtulmak için damlar hafif eğimlidir ve suyun tahliyesini sağlayan çörtlenler (şoratanlar) yapılmıştır.

²⁸ <https://www.facebook.com/kudeb.bitlis/photos/> Erişim tarihi: 09.07.2020

Şekil 5. Günümüzde Bitlis geleneksel kent dokusu (Ayşegül KELEŞ ERİÇOK kişisel arşiv)

Kent merkezinde Bitlis Kalesi ve çevresini kapsayan bir adet arkeolojik sit alanı ve dört adet kentsel sit alanı yer almaktadır. Kentsel sit alanlarından birincisi, Zeydan ve Müştakbaba Mahallelerinin doğusunda kalan, konut alanları ve mezarlıkları içeren bölge, ikincisi İnönü Mahallesi'nin batısında kalan, konut alanlarını içeren bölge, üçüncüsü Gazibey Mahallesi'nin batısında kalan, konut alanlarını içeren bölge ve dördüncüsü ise Taş Mahallesi'nin güneyinde kalan, İhlasiye (Gökmeydan) Medresesi ve Jandarma Komutanlığı'nı içeren bölgedir. Tescilli eserlerin büyük bir kısmı sit alanları içindedir. Sit alanları dışında tek yapı olarak tescil edilmiş kültür varlıkları da bulunmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Bitlis kent merkezi sit alanları (Hazırlayan: Ayşegül KELEŞ ERİÇOK)

Kentin Planlama Sürecinin Değerlendirilmesi

Bitlis'in kent dokusunun oluşumunda etkili olan doğal eşikler aynı zamanda planlamayı da yönlendiren en önemli unsurdur. Kent, doğal eşikler nedeniyle vadi ve ulaşım aksları boyunca doğrusal gelişim göstermiştir (Şekil 7). İlk imar planı 1952 yılında yapılmıştır. Planın temel kararları; yeni yerleşim yerleri, yeni ticaret merkezi, yeni idari merkez ve öğretim alanlarının belirlenmesidir. Uygulamaların plana göre yapılmaması ve yeni yerleşim alanlarının kent için yeterli olmayışı nedenleriyle 1962 yılında yeni bir imar planı çalışması yapılmış ve plan 1966 yılında tamamlanmıştır (1998 yılı 1/1000 ölçekli imar planı planlama raporu). Yüksek Mimar Fahri Yetman tarafından hazırlanan bu planın temel kararları, kentin kuzeyinde Tatvan yolu üzerinde bir ticaret merkezinin önerilmesi, mevcut merkezin kuzeyinde idari merkezin yer alması ve kent çevresinde kuzeybatı ve güney akslarında gelişme konut alanlarının önerilmesidir. 1960 yılında 16.562 olan nüfusun 30 yıllık projeksiyonla 1990 yılında 32.000 olacağı öngörülmüştür. Söz konusu plan da 1952 planı gibi önerildiği şekilde uygulanmamış, imar planı değişiklikleri ile farklı uygulamalar yapılmıştır (1998 yılı 1/1000 ölçekli imar planı planlama raporu). 1960'lı yıllarda yapılan ve Bitlis Deresi boyunca geçen karayolu kent merkezinin yenilenmesine neden olmuş, ticaret yol boyunca gelişmiştir. Bu süreçte dere üstü kapatılarak tek katlı yapılaşmaya yönelik inşaat izni verilmiştir. Bu durum her ne kadar o dönemlerde tescil kaydı olmasa da korunması gereken kültür varlığı niteliği taşıyan tarihi köprülerin kapanmasına ve çeşitli altyapı problemlerine neden olmuştur (1998 yılı 1/1000 ölçekli imar planı planlama raporu).

1976 yılında yine Yüksek Mimar Fahri Yetman tarafından yeni bir imar planı hazırlanmıştır. Bu planla 1985 yılı kent nüfusunun 50.000'i geçmeyeceği varsayılarak mevcut konut yerleşimleri üzerinde kentsel gelişmenin yoğunlaşacağı öngörülmekle birlikte Gazibey Mahallesi'nin kuzeyinde yeni gelişme alanları önerilmiştir. Bunun dışında kentin güney aksında geniş alan kullanımı gerektiren, terminal, küçük sanayi, hal ve pazar yeri gibi kullanımların, kuzey aksında ise (Tatvan yolu üzeri) ise eğitim tesisleri ve askeri alanlar önerilmiştir. 1976 planında kent geneli için ayrıntılı nizam 2 katlı yapılaşma önerilmiştir. Ayrıca kentin geleneksel dokusunun korunmasına yönelik olarak korunması gerekli anıt olarak tescilli tarihi, arkeolojik ve sanat değerli yapı ve alanlar, anıt olarak tescil edilmemiş olup korunması öngörülen doğal değerler ile diğer tarihi arkeolojik ve sanat değeri olan yapı ve alanlar ile tarihi ve sanat değeri yönünden korunması öngörülen cephe belirlenmiştir (1976

Bitlis Geleneksel Kent Dokusunu Korumaya Yönelik Çalışmalar

İlk üç plan döneminde de (1952, 1966, 1976) kentte tescillenmiş kültür varlığı bulunmamaktadır. İlk olarak 1976 yılında Gazibey Mahallesi'nde yer alan Şerefiye Camii, sonrasında 1978 yılında da Hüsrevpaşa Hamamı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu kararıyla koruma altına alınmıştır. 1980 yılında ise aynı Kurul tarafından kent merkezinde 14 tane olmak üzere çeşitli yerlerde yer alan köprüler tescillenmiştir (Tablo 1 ve Şekil 8). O dönemde geçerli olan koruma mevzuatına göre tek yapı ölçeğinde koruma çalışması yapılmıştır. 2863 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra kentteki kültür varlıklarının tespit ve tescil işlemleri Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (DKTVKK) tarafından gerçekleştirilmiştir. 1989 yılında kentteki arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanları ilan edilmiş ve 280 adet kültür varlığı tescillenmiştir. 2863 sayılı kanununun 17. maddesinde yer alan "Bir alanın koruma bölge kurulunca sit olarak ilanı, bu alanda her ölçekteki plân uygulamasını durdurur. Sit alanının etkileşim-geçiş sahası varsa 1/25.000 ölçekli plân kararları ve notları alanın sit statüsü dikkate alınarak yeniden gözden geçirilerek ilgili idarelerce onaylanır." ifadesiyle mevcut plan geçerliliğini yitirmiştir. Aynı Kurul tarafından 1990 yılında kentsel ve arkeolojik sit alanları için, 1991 yılında ise doğal sit alanları için "geçici dönem yapılanma koşulları" belirlenmiştir. Bitlis Belediyesinden en geç bir yıl içinde KAİP yapılması istenmiştir. Ancak plan bu süre içinde yapılmamıştır. (VKVKBK Müdürlüğü arşivi).

Geçici dönem yapılanma koşullarında kentsel sit alanlarında yapılacak tüm inşaatlar için koruma kurulundan izin alınması gerektiği, her türlü yıkım ve inşaat işlerinin Ahlat Müze Müdürlüğü'nün denetimi altında yapılacağı vurgulanmıştır. Yeni yapı yapılması durumunda doluluk- boşluk oranı, çıkmalar, kapı-pencere boyutlarının çevrede yer alan kültür varlıklarına uygun mimari biçimde projelendirilmesi gerektiği, sokak cephesine gömme veya çıkma balkon yapılamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca kentsel sit alanlarında parsel bitişik tescilli bir yapı varsa kat yüksekliğinin tescilli yapının kat yüksekliğini geçmeyecek, tescilli yapı yoksa en fazla iki katlı yapı yapılabilecektir. Yapıların üst örtülerinin düz, saçaksız ve yöresel görünümde parapetli olması, teras katı veya çekme kat yapılamayacağı ve çatı üzerinde bacadan başka çıkıntı yapılamayacağı belirtilmiştir (VKVKBK Müdürlüğü arşivi).

1996 yılında DKTVKK tarafından sit sınırları ve tescil kararları güncellenmiş, sit sınırlarının aynı kalmasına, 32 tescilli eserin tescil kaydının kaldırılmasına, diğer eserlerin ise tescil kaydının devamına karar verilmiştir. 2006 yılın-

dan sonra kentteki kültür varlıklarının tespit ve tescil işlemleri VKVKK tarafından gerçekleştirilmiştir (Tablo1 ve Şekil 8). 2013 yılında Bitlis İl Özel İdaresi bünyesinde korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu (KUDEB) kurulmuştur²⁹.

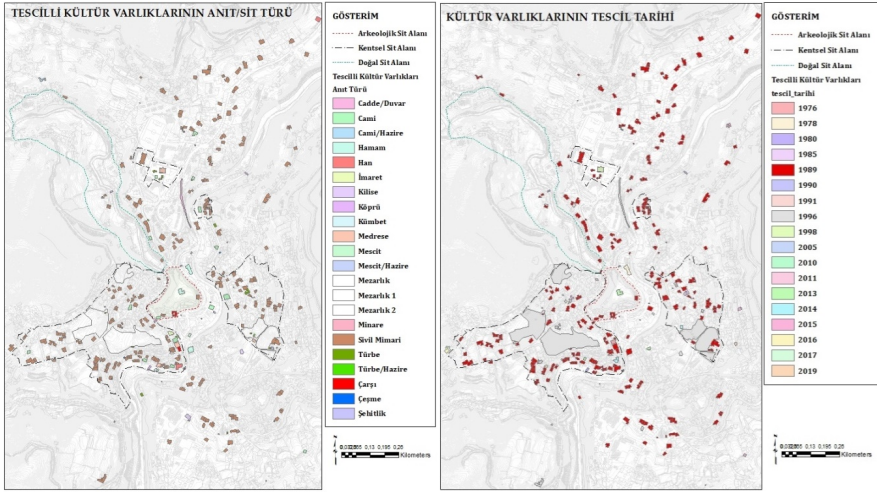
Tablo 1. Yıllara göre Tescilli Eser Dağılımı ³⁰

Anıt-Sit Türü	Tescil Tarihi																		
	1976	1978	1980	1985	1989	1990	1991	1993	1996	2002	2003	2004	2005	2011	2013	2014	2015	2016	2017
Cami	1				14													1	
Çarşı					2														
Çeşme					17				2				1						
Duvar cadde									1										
Hamam	1	1							1						1				
Han					5														
Hazire									2										
İmaret					1														
Kale					1														
Kilise					1			2	1	1		1						1	2
Köprü			8		3				2		1	2					3		2
Kümbet					1														
Medrese					4														
Mescit									3										
Mezarlık									5										
Minare					2														
Sivil Mimari					262		1		20				1	2	2	3	4	2	2
Şehitlik							1												
Türbe				1	16														
Toplam	2	1	8	1	329³¹	1	1	2	37	1	1	3	2	2	3	3	8	3	6

²⁹ 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 10. Maddesiyle, İl Özel İdareleri, Büyükşehir Belediyeleri ve Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere koruma, uygulama ve denetim büroları kurulması hükme bağlanmış ve 11 Haziran 2005 tarihinde KUDEB'lerin kuruluş ve işleyiş esaslarını belirleyen bir yönetmelik çıkmıştır. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html>, erişim tarihi: 16.02.2021.

³⁰ (1998 yılı 1/1000 ölçekli imar planı planlama raporu ve Van Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivinden alınan veriler derlenerek oluşturulmuştur.)

³¹ 1996 yılında sit alanlarının güncellenmesi çalışmaları sırasında 32 kültür varlığının tescil kaydı kaldırılmıştır. (D KTVKK Kararı)

Şekil 8. Tescilli kültür varlıklarının anıt/sit türü ve tescil tarihleri (VKVKBK Müdürlüğü arşivinden alınan veriler 2016 yılında hazırlanan hâlihazır harita üzerinde gösterilmiştir. Hazırlayan: Ayşegül KELEŞ ERİÇOK)

2013 yılında mevcut planın uygulanmaması ve kültür varlıklarının özellikle üst örtülerinin bakım ve onarımlarının yapılamaması nedenleriyle Bitlis Belediyesi tarafından KAİP revizyonuna yönelik çalışma başlatılmıştır. 2016 yılında Bitlis Valiliği tarafından Bitlis il merkezinde yer alan tarihi yapıların korunması ve geleceğe aktarılması amacıyla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesinde görev yapan öğretim üyelerinden oluşan bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon alanda inceleme yaparak rapor hazırlamıştır. Komisyon raporuna göre yörede hüküm süren ağır kış şartları tescilli kültür varlıklarının damlarında kar yükü oluşturmakta, karın temizlenmemesi, dam örtüsünün yerel malzemesinin bulunmaması, yerel yapı ustalarının bulunmaması, proje yapım sürecinin uzaması nedenleriyle yapılarda çökme ve ağır hasar oluşmaktadır. Bu nedenle özgün çatı sisteminin malzeme ve inşaat tekniğini değiştiren öneri sunulmuştur. Ancak sunulan önerinin geleneksel Bitlis evlerinin toprak düz damlarının özgün niteliklerini, yapım tekniği ve malzemesini korumaya yönelik olmaması nedeniyle VKVKBK tarafından uygun bulunmamış, özgün yapım tekniğinin uygulanmasına devam edilmiştir (VKVKBK Müdürlüğü arşivi).

2017 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi öğretim üyeleri ve elemanlarından oluşan bir ekiple kapsamlı bir alan çalışması yapılmış ve onu takiben Yıldız Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden bazılarının da destek verdiği "Bitlis Kentsel Sit Alanı İçinde Yer Alan Kültür Varlığı Niteliği Taşıyan Geleneksel Sivil Mimarlık Örneklerinin Korunması, Restorasyon ve Ya-

pım Teknikleri ile Kullanılan Geleneksel Malzemelerin Islahı: Anadolu'da Geleneksel Toprak Damlarda Yalıtım, Bakım Sorunları ve Bitlis Örneğinde Koruma Önerileri" isimli çalıştay düzenlenmiştir (VKVKBK Müdürlüğü arşivi). Çalıştay'da öncelikle Bitlis geleneksel mimarisinin yapısal sorunları, çağdaş koruma ölçütlerine uygun yasalar ve uluslararası tüzükler bağlamında incelenmiş, bölgede karşılaşılan sorunlara yönelik geliştirilmesi gereken koruma yaklaşımları ve bu çerçevede olası önerilere yönelik ölçütler ortaya konmuştur. Ardından malzeme karakterizasyonu ve yapı fiziği sorunları bağlamında yerinde yapılan belgeleme ve analiz çalışmalarından elde edilen örnekler gösterilerek Bitlis ve çevresinde kullanılan yapı malzemelerine yönelik detaylı bilgi içeren bir sunum yapılmıştır. Çalıştay'da yürütülen tartışma ve araştırmalar sonucunda katılımcılar tarafından çözüm önerileri ve detayları geliştirilmiştir. Diğer yandan yöresel özgün detayın korunması, yerel malzemenin kullanılması ile devamlılığın sağlanması ve aynı zamanda çağdaş malzemelerle güncelle uyarlanması ilkesiyle hazırlanan çatı detayı katmanlarının performans deneylerinin tamamlandığında malzeme oran reçetelerinin tespit edilebileceğine ve sonraki aşamalarda bu çalışmanın geliştirilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır (VKVKBK Müdürlüğü arşivi).

2017 yılında 18.10.2017 gün ve 1768 sayılı VKVKBK kararıyla kentsel sit alanları güncellenmiş ve planlama alanı sınırları (kentsel sit alanları, arkeolojik sit alanı ve etkileşim geçiş sahasını içeren) belirlenmiştir. Ancak plan çalışması henüz sonuçlanmamıştır.

KAİP Süreci ve Plan Değerlendirmesi

1998 yılında yapılan Bitlis imar planı kapsamında arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanlarını içeren bölgeler, KAİP yaklaşımıyla plan bütünlüğü içinde ele alınmıştır. KAİP analiz çalışmasında kentsel sit alanlarındaki tüm yapılar kat yüksekliği, kullanım durumu, yapı niteliği, değişmişlik durumu ve çevreye uyumu açılarından incelenmiştir (KAİP Planlama Raporu). Sit alanlarının planlanmasına yönelik geleneksel doku ve mimari özellikler ayrıca değerlendirilmiş ve ek rapor olarak sunulmuştur. KAİP, 05.12.1998 gün ve 2179 sayılı DKTVKK kararıyla onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

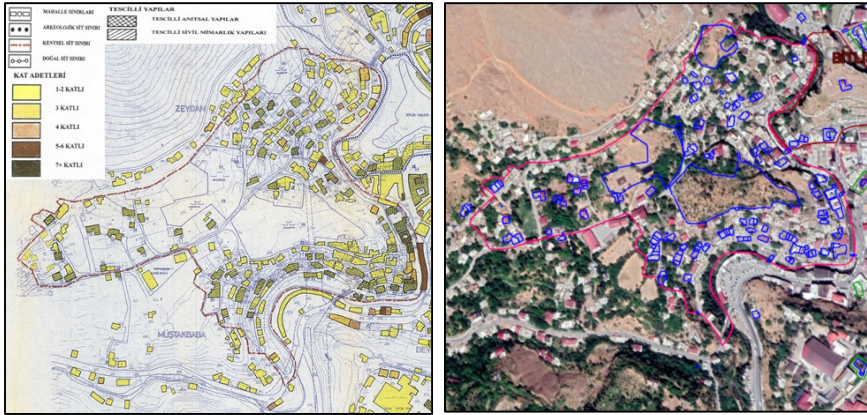
Plan analiz çalışmalarına göre Müştakbaba-Zeydan kentsel sit alanındaki sivil mimarlık örneği yapılar ve yeni yapıların genellikle 1 veya 2 katlı olduğu, kent merkezine yakın kesimlerde ise 3 katlı olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2). İnönü Mahallesi kentsel sit alanında da yapıların çoğunluğu 1 veya iki katlıdır. 3 katlı 4 yapı, 4 kat ve üzeri 3 yapı yer almaktadır. Gazibey ve Taş Mahalleleri kentsel sit alanlarında diğer kentsel sit alanlarına oranla daha az yapı

bulunmaktadır. Çoğunlukla bir ve iki katlı olmak üzere en fazla 3 katlıdır (Tablo 2).

Tablo 2. Kentsel sit alanındaki yapıların KAİP yapıldığı dönemdeki kat adedi ³²

	Kentsel Sit Alanı							
	Müştabbaba-Zeydan		İnönü		Gazibey		Taş	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
1 Katlı	93	37,5	35	33,0	2	18,2	7	63,6
2 Katlı	135	54,4	64	60,4	8	72,7	3	27,3
3 Katlı	17	6,8	4	3,8	1	9,1	1	9,1
4+ Katlı	3	1,3	3	2,8	-	-	-	-
Toplam	248	100	106	100	11	100	11	100

Müştabbaba-Zeydan Mahalleleri kentsel sit alanı ile İnönü Mahallesi kentsel sit alanında, Taş ve Gazibey Mahalleleri kentsel sit alanlarına göre daha fazla yapı yer almaktadır. Günümüzde Müştakbaba-Zeydan Mahalleleri kentsel sit alanı içinde fazla yeni yapı yapılmamıştır. Ancak planda en fazla 2 katlı yapı önerilmesine rağmen yeni yapıların bazılarının 2 kattan fazla yapıldığı görülmektedir. Merkeze yaklaştıkça daha yoğun bir kentsel doku vardır (Şekil 9).

Korumaya tabii imar planı planlama raporu

2016 uydur görüntüsü

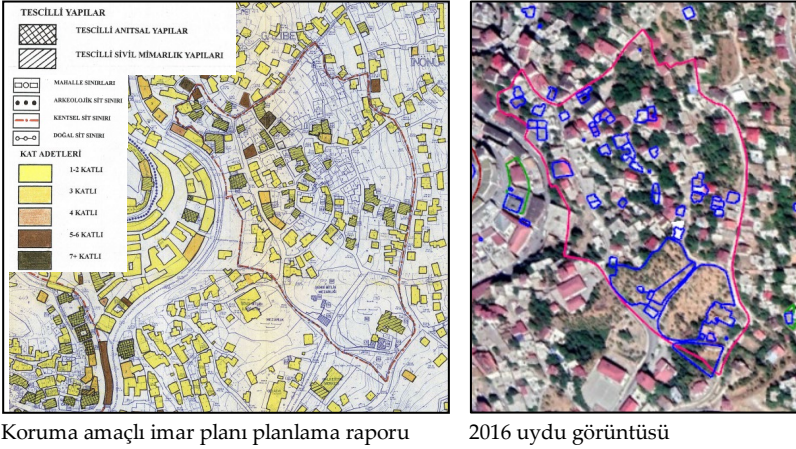
Şekil 9. Müştakbaba-Zeydan Mahalleleri kat adedi ve günümüzdeki yapılaşma durumu analizi (Hazırlayan: Ayşegül KELEŞ ERİÇOK)

İnönü Mahallesi kentsel sit alanına bakıldığında yapım tarihi tam bilinmemekle birlikte KAİP yapılmadan önce tescilli yapıya bitişik 7 kat ve üzeri yapının yer aldığı görülmektedir. Planda en fazla 2 katlı yapılaşma önerilir-

³² Bitlis KAİP planlama raporundan yararlanılmıştır.

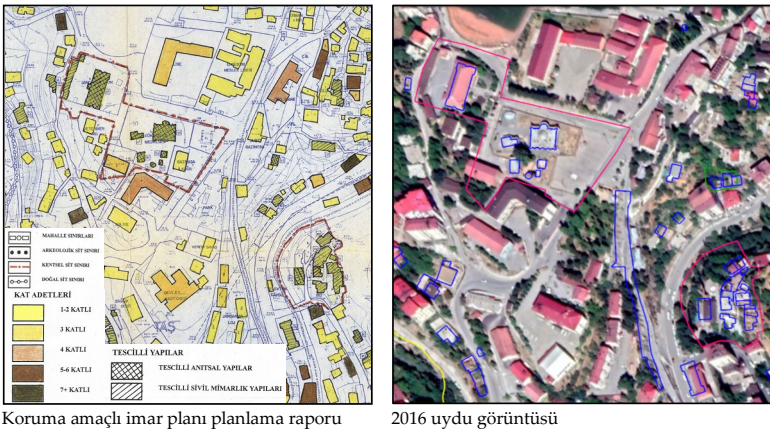

ken yeni yapılaşmada daha yüksek katlı yapı yapıldığı görülmektedir (Şekil 10).

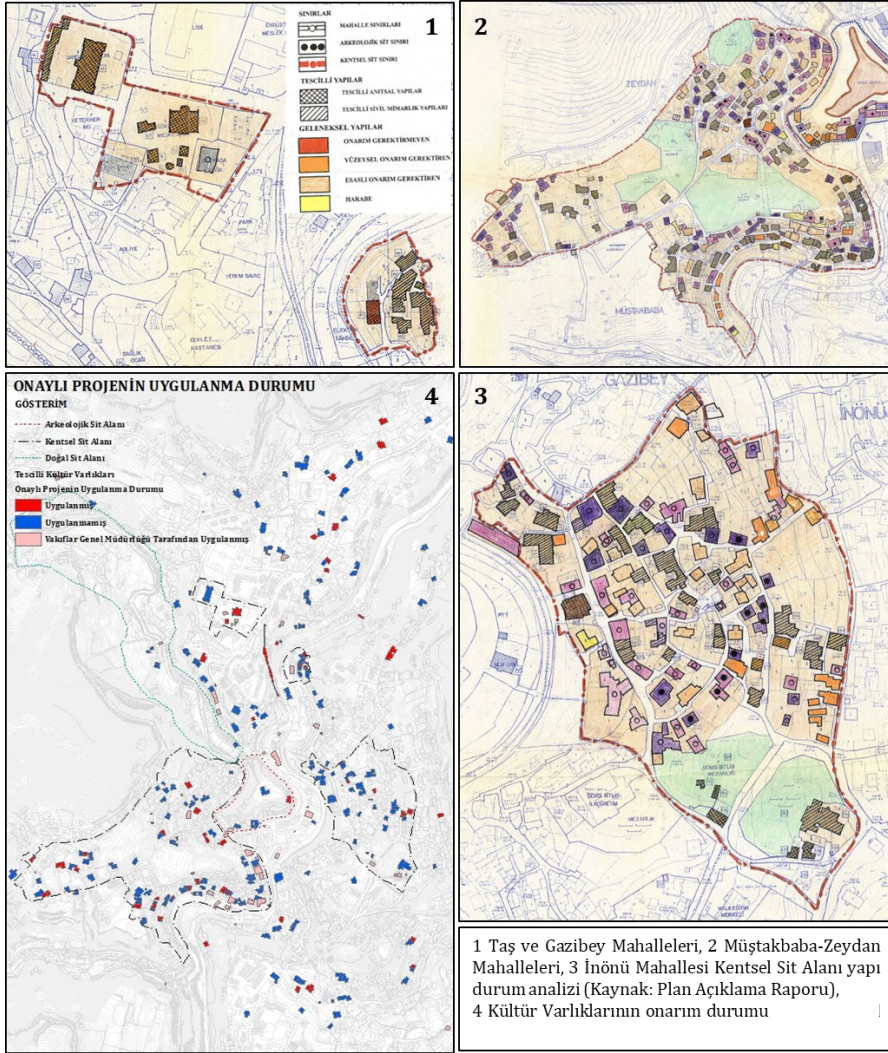
Şekil 10. İnönü Mahallesi kat adedi ve günümüzdeki yapılaşma durumu analizi (Hazırlayan: Ayşegül KELEŞ ERİÇOK)

Taş Mahallesi kentsel sit alanında bulunan bir okul ve bir kamu kuruluşu dışındaki diğer yapılar tescillidir. Tescilli yapılar bir ve iki katlıdır. Günümüzde ise İhlasiye (Gökmeydan) Medresesi'nin doğusundaki okul yapısı yıkılarak tören alanına dönüştürülmüştür. Bunun dışında bir kısmı sit alanına giren bir yapı yapılmıştır. Gazibey Mahallesi'nde yer alan yapıların tamamı tescillidir ve 1 tanesi üç katlı olmakla birlikte diğerleri bir ve iki katlıdır. Günümüzde sit alanı içine yeni yapı yapılmamıştır (Şekil 11).

Şekil 11. Taş ve Gazibey Mahalleleri kat adedi ve günümüzdeki yapılaşma durumu analizi (Hazırlayan: Ayşegül KELEŞ ERİÇOK)

Kentsel sit alanlarındaki yapıların KAİP yapıldığı dönemdeki yapısal durumları incelendiğinde genel olarak kentsel sit alanlarında yer alan tescilli sivil mimarlık örneği yapıların çoğunda esaslı onarım yapılması gerekirken, anıtsal yapıların bir kısmında esaslı onarım gerekmektedir (Şekil 12).

Şekil 12. KAİP yapıldığı dönemde kültür varlıklarının yapısal durum analizi ve günümüzde onaylı rölöve, restitüsyon, restorasyon projesi olan kültür varlıkları analizi (Hazırlayan: Ayşegül KELEŞ ERİÇOK)

Planda kentsel sit alanları niteliklerine göre "koruma iyileştirme alanları" ve "koruma yenileme alanları" olmak üzere alt bölgelere ayrılmıştır. Tescilli

kültür varlıklarının ve geleneksel dokunun yoğun olduğu, önemli bir dönüşüm öngörülme, çevresel standartları iyileştirmeye yönelik öneriler geliştirilen bölgeler koruma iyileştirme alanları olarak belirlenmiştir. Tescilli kültür varlıklarının yoğun olmadığı, boş ve büyük parsellerin bulunduğu, gelişme potansiyeli olan alanlar ise koruma yenileme alanları olarak belirlenmiştir (KAİP plan açıklama raporu).

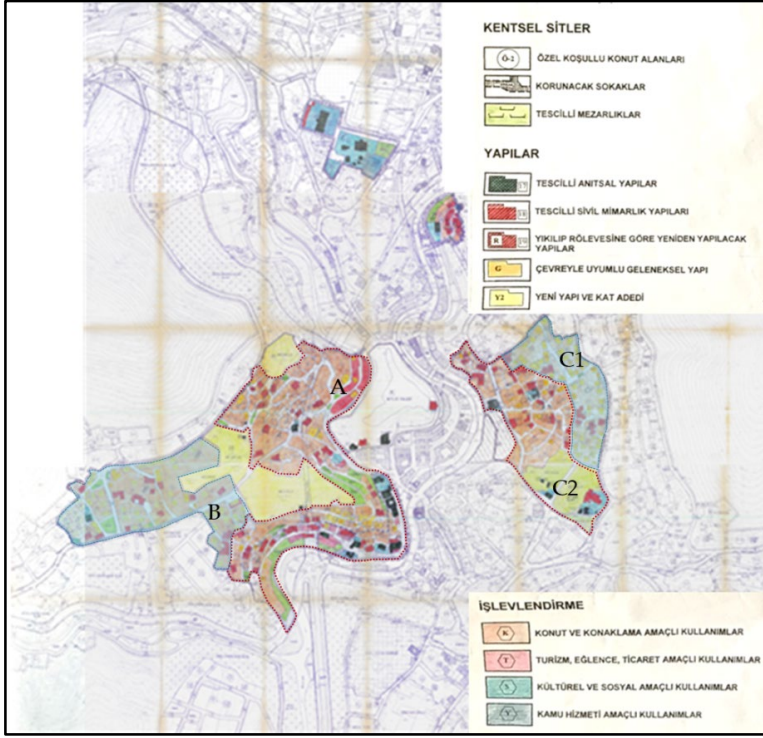
Müştababa-Zeydan Mahalleleri kentsel sit alanında belirlenen koruma iyileştirme bölgesi (A) kent merkezine yakın konumdadır ve eğimli alanda teraslar halinde gelişmiştir (Şekil 13). Geleneksel dokunun silüet etkisi güçlüdür ancak yapılarda fiziksel bozulmalar ağırlıklıdır. Müştakbaba Mahallesi'nde Eski Mutki Yolu için sokak ölçeğinde koruma kararı alınmış, ticaret, turizm, eğlence, sosyal ve kültürel işlevlerin geliştirilebileceği alan olarak belirlenmiştir. Zeydan Mahallesi'nde Kale'nin eteğinde yer alan Apsalağa Sokak'ta ise ticaret, turizm ve eğlence amaçlı gelişim öngörülmüştür (KAİP plan açıklama raporu). Koruma yenileme bölgesi (B) kent merkezine uzak konumda, seyrek yoğunluklu konut bölgesidir (Şekil 13). Sosyal ve teknik altyapıyı geliştirici kararlar alınmıştır. Bu bölgede yapılacak yeni yapıların yerleşim alanı plan üzerinde gösterilmiştir (KAİP plan açıklama raporu). Bu karar geleneksel dokunun korunmasını destekleyecek önemli kararlardandır.

İnönü Mahallesi kentsel sit alanında belirlenen koruma iyileştirme bölgesi (C2) kent merkezinin doğusunda yer almaktadır ve alanda fiziki bozulma görülmektedir. Merkeze yakın olması nedeniyle yapılaşma baskısı altındadır (Şekil 13). Planda işlevsel değişiklik öngörülmemiştir. Koruma yenileme alanında (C1) ise yapılacak yeni yapıların yerleşim alanı plan üzerinde gösterilmiştir (KAİP plan açıklama raporu). Gazibey ve Taş Mahalleleri kentsel sit alanlarında özgün doku ve mimari korunmuştur. Gazibey Mahallesi'nde Atatürk Camii arkası sokak için sokak ölçeğinde koruma kararı alınmıştır.

Planla belirlenen temel işlev alanları, konut ve konaklama amaçlı kullanım, turizm-eğlence ve ticaret amaçlı kullanım, kültürel ve sosyal amaçlı kullanım, kamu amaçlı kullanım. Plan genelinde yeni yapılaşmada iki katlı yapı önerilmiştir. Gelişme konut alanlarında 4 katlı yapı yapılmasına uygun alanlarda emsal aynı kalmak koşuluyla 5 katlı yapı yapılabileceği belirtilmiştir. Dokuya uyumsuz olduğu düşünülen 4 katlı olan yapıların 2 kata indirilmesi gereken yerler tanımlanmıştır. Planda ayrıca akarsu üzerine yapı yapılmayacağı, Bitlis Çayı üzerindeki mevcut yapılar için Devlet Su İşleri Bölge Müdürlüğünden görüş alınması gerektiği belirtilmiştir.

Planda parsel ölçeğinde yeni yapılaşmada sınırlamalar getirilerek geleneksel dokunun korunması hedeflenmiştir. Plan notlarında çevreyle uyumlu

geleneksel yapılar ile yeni yapıların parselde oturma alanı ve kat adedi belirlenmiştir.

Şekil 13. KAİP (Kaynak: İlbank arşivi)

Koruma-iyileştirme program alanlarında boş parsellerde yeni yapı yapma koşulları TAKS 0,40'ı geçmemek, kat adedi 2'yi geçmemek, maksimum taban alanı 120 metrekareyi geçmemek, maksimum bina cephesi 12 metreyi aşmamak kaydıyla ayrıık, bitişik veya blok düzende olabilir şeklinde belirlenmiştir. Koruma-yenileme program alanlarında ise plan üzerinde yeni yapı kütlelerinin kapalı çıkımlar dâhil olmak üzere maksimum konumları belirlenmiş, yapı taban alanı 150 metrekareyle ve yapı cephesi 12 metreyle sınırlandırılmıştır.

Korunacak sokak olarak belirlenen alanlarda kentsel tasarım projelerinin bir bütün olarak yapıp koruma kurulunca onaylandıktan sonra uygulanması koşulu yer almaktadır. Korunacak sokağa ilişkin proje bütün olarak yapılmadığı ve koruma kurulunca onaylanmadığı sürece tescilli eserler hariç tek yapı veya parsel ölçeğinde uygulama yapılamayacağı vurgulanmıştır. Planda kentsel sit alanı içindeki tescilli yapıların "içinde yer aldıkları parselde var

olan bahçe duvarı, bahçe kapısı, çeşme, sarnıç, avlu taş kaplamaları, yetişmiş ağaçlar vb. yapı ve peyzaj elemanları ile bir bütün” olduğu vurgulanmış, her türlü fiziki müdahalede bu bütünlüğün göz önünde bulundurulması belirtilmiştir.

Tescilli yapılara müdahale biçimleri esas onarım ve basit onarım olmak üzere iki grupta tanımlanmış. Esaslı onarım kapsamında yapıların cephe düzenine ait özgün elemanların korunması, cephe üzerindeki yerleri ve boyutları değiştirilmemesi esastır. Açıklıkların malzeme ve özelliklerinin korunması, değişmiş olanların eski boyutlarına çevrilmesi, yeni yapılacak elemanlarda da yakın çevreden alınan örneklerin uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Yapı elemanları ve yapı malzemesi ile ilgili kararlar, özgün çatıların korunması, geleneksel çatı malzemesi dışında başka malzemenin kullanılmaması, özgün saçak ve silme biçiminin korunması ve gerektiğinde aynı malzemeyle onarılması, yapı sıvalıysa özgün sıva cinsiyle onarılması, taş yapıların sıvanmaması, duvarların geleneksel malzeme-boyut-form ve teknikle onarılması, yapıların genel plan şemasının korunması, ancak çağdaş yaşamın gerektirdiği zorunlu değişikliklerde özgün plan ve yapı elemanlarının bozulmamasına dikkat edilmesi gerektiği şeklinde belirlenmiştir.

Planda dikkat çeken önemli kararlardan biri çevreyle uyumlu olarak tespit edilmiş yapılar için alınan kararlardır. Plana göre, mimari özellikleri ile silüete katkı sağlayan ve kentsel dokuya uyumlu yapıların yıkılmadan korunması esastır. Yıkılarak yeniden yapılması durumunda kütle, konum ve gabarilerinin değiştirilemeyeceği vurgulanmıştır.

Yeni yapılar için ise dış cephe ve malzeme seçiminde çevreye uyumun esas alınması, yeni yapının cephe tasarımında “geleneksel Bitlis mimarisi özellikleri ile uyumlu, çağdaş çizgiler taşıyan ve çağdaş ve yerel taş malzeme kullanımının olduğu bir anlayışla tasarlanması” gerektiği belirtilmiştir. Bitlis geleneksel cephe tiplerinden herhangi birine atıf yapan, açıklıkları, boyutları, düzenleri ve cephe modülasyonu ile eskiyi anımsatan, uyumlu ancak yeni ve çağdaş çizgileri olan tasarımların kullanılması önerilmiştir (1998 yılı 1/1000 ölçekli imar planı planlama raporu).

Yeni yapıların çatılarında ise geleneksel malzeme kullanılarak geleneksel dokuya uygun düz çatı yapılabileceği, çatı üzerinde bacadan başka çıkıntı yapılamayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca yeni yapıların dış cephe kaplamaları, sıvasız taş veya benzer malzeme ile kaplanmalıdır. Cephede kahverengi tonları, bej veya beyaz renk kullanılabilir.

Geleneksel Kent Dokusunun Bozulma Nedenleri ve KAİP Kararlarının Tescilli Yapıları Koruma Sürecindeki Etkisi

Kentte kültür varlıklarının tespit ve tescil süreçlerinin erken başlaması ve erken dönemlerden itibaren kent dokusuna uygun imar planları (1953, 1966, 1976 planları) yapılmış olmasına rağmen, planlara aykırı uygulamalar ve imar planı değişiklikleri ile dokuya uyumsuz uygulamalar yapılması sonucunda, planların onaylanan şekliyle uygulanmadığı anlaşılmaktadır.

KAİP yapıncaya kadar geçen süreçteki uygulamalar kent dokusunun bozulmasına neden olmuştur. 1960'lı yıllarda yapılan karayolu, Bitlis Deresi üzerinde yapılan yapılar, 1980'lerde yapılan Özel İdare Hanı ve Oteli, 1990'larda çoğu tip proje ile yapılan kamu yapıları yerel dokuya ve mimariye uyumsuz, kent silüetini bozan yapılardır (1998 yılı 1/1000 ölçekli imar planı planlama raporu). 1990'lı yıllardan sonra yaygınlaşan yüksek katlı apartmanlar geleneksel dokuyu olumsuz etkilerken, 1970'li yıllardan sonra kentin yayılma alanlarının (afet konutları ve sanayi alanları toplu yerleşim biçiminde) doğal eşiklerin dışına kentin kuzeyine sıçraması geleneksel doku üzerindeki baskıyı kısmen azaltmıştır.

Koruma amaçlı imar planının, 1998 yılında Bitlis kent planı kapsamında aynı planlama ekibi tarafından yapılmasıyla korunacak alanlar ve kent bütünü ilişkisi kurulmuş, böylelikle sit alanı dışında ve dağınık şekilde yer alan tescilli eserlerin yoğun yapılaşma baskısı altında kalması engellenmiştir. Analizlerin parsel ölçeğinde, geleneksel doku ve mimari elemanlar detayında yapılması, yeni yapı yerlerinin belirlenmesi ve bu yerlerin dışına yapı yapılamayacağı plan notlarına eklenmesi, kent genelinde kat yüksekliklerinin kültür varlıklarının yükseklikleri dikkate alınarak önerilmesi, kentsel sit alanlarının niteliklerine göre alt bölgelere ayrılması ve doku özelliklerine göre karar geliştirilmesi geleneksel dokunun korunması yönünde verilen olumlu kararlardır.

Mevcut plan üzerinden yaklaşık 20 yıl geçmesi ve bu süreçte esaslı onarım gerektiren yapıların çoğuna müdahale edilmemesiyle konutlar yapısal açıdan eskimeye devam etmiştir. Konutların yapısal açıdan bozulmasının genel nedenleri bakımsızlık, terk, ekonomik yetersizlik ve bilinçsizlik olarak sıralanabilir. Bugüne kadar yapılmış bilimsel çalışmalarda Bitlis'te yer alan kültür varlıklarının koruma sorunlarından en önemlisinin damlar olduğu (Şekil 14), kış aylarında damlarda biriken karın temizlenmemesi ve düzenli bakımlarının yapılmamasından dolayı tahrip oldukları anlaşılmaktadır (Payaslı Oğuz, 2011, s.147).

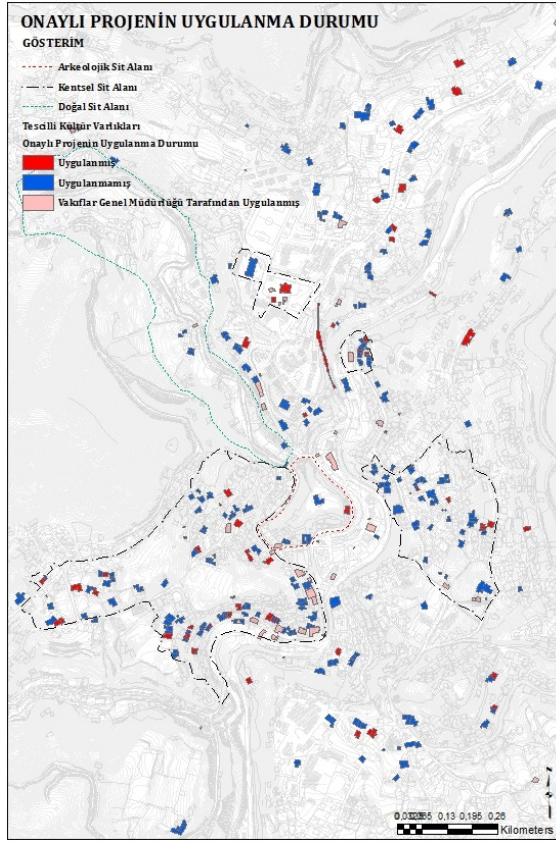

Şekil 14. Kültür varlıklarında damlardan kaynaklı bozulmalar ³³

Ayrıca tarihi yapılarda yaşayan yaşlıların sürekli bakım gerektiren bu hasas yapılarla ilgilenemediği ya da düşük gelir düzeyine sahip kiracıların bakım yapmadıkları görülmüştür (Alkan, 2015, s.112; Benli ve Güleç Özer, 2018, s.97). Asıl sahiplerinin yapılarını konfor koşullarını sağlamadığı için terk etmeleri (Benli ve Güleç Özer, 2018, s.112), değişen yaşam tarzının benimsenmesi (Biçen ve Işık, 2018, s.336) ya da tarihi yapılara yönelik müdahalelerin yanlış olması (Benli ve Güleç Özer, 2018, s.116) bu yapıların değerini yitirmesine neden olmaktadır.

Çeşitli tarihlerde kültür varlıklarının onarımı için mimari projeler hazırlanmıştır. VKVKBK Müdürlüğü ve Van Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü verilerine göre tescilli eserlerin onaylı rölöve, restorasyon, restitüsyon projeleri ve projelerin uygulanma durumları incelendiğinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğu ve denetiminde bulunan anıt eserlerin tamamına yakınının onaylı projelerinin olduğu ve projelerin uygulandığı, bu nedenle yapıların daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Kent merkezinde yer alan özel mülkiyete ait 288 adet sivil mimarlık örneği yapılardan yalnız 98'inin (%34) onaylı projesi bulunmaktadır ve projelerden 58'i (%59,2) uygulanmıştır (Şekil 15). Yapıların onarımı konusunda zamanında önlem alınmaması nedeniyle geleneksel yapılar çoğu tahrip olmuş, kent dokusu bozulmuştur. Günümüzde yapıların çoğu kullanılır durumda değildir.

³³ <https://www.facebook.com/kudeb.bitlis/photos/> Erişim tarihi: 09.07.2020

Şekil 15. Onaylı mimari projeleri olan Kültür varlıkları ve bu projelerin uygulanma durumu (Hazırlayan: Ayşegül KELEŞ ERİÇOK)

Sonuç

Tüm değerlendirmelere göre Bitlis geleneksel kent dokusunun korunamamasının nedeni koruma amaçlı imar planı kararları değildir. Bitlis kentinde yapılan inceleme sonucuna göre geleneksel kent dokusunun korunamama nedenleri üç başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi planlama kaynaklı sorunlar, ikincisi uygulayıcı kaynaklı sorunlar, sonuncusu ise kullanıcı kaynaklı sorunlardır.

Planlama kaynaklı sorunlar:

- Plan hazırlama sürecinin gecikmesi.
- Plan uygulanmasına yönelik finans ve yönetim modelinin olmayışı.

Uygulayıcı kaynaklı sorunlar:

- İdarelerin uygulamadaki isteksizlikleri.
- Geleneksel yöntemlerin uygulanmasında teknik yetersizlikler.

- Kalifiye usta bulunamayışı.
- Uygulama ve denetleme sürecinde eksiklikler.
- İdarelerin fiziksel eskimeye karşı zamanında önlem almamaları.
- Geleneksel dokuya uyumsuz yeni yapıların denetim altına alınmaması.

Kullanıcı kaynaklı

- Kullanıcının konfor koşullarını sağlama isteği.
- Bakım zorluğu.
- Kullanıcıların fiziksel eskimeye karşı zamanında önlem almamaları.
- Ekonomik güçlükler.
- Terk edilme.
- Bilinçsizlik.

Tescilli kültür varlıklarında yaşayanların sosyal ve ekonomik olanakları göz önüne alınarak uygulamaya yönelik finansal kaynakların sağlanması, kış koşullarında damların temizliği için ilgili belediye veya il özel idaresi tarafından dönemsel destek hizmetlerinin verilmesi ve sürekli bakımlarının sağlanması, söz konusu yapılarda yaşamaya devam etmeyi özendirici stratejiler geliştirilmesi geleneksel yapıların terk edilmesini ve bakımsız kalarak harabe haline gelmesini önleyecektir. Ayrıca yörede yaşayan halkı tarihi çevrelerin korunması konusunda bilinçlendirmeye yönelik faaliyetler yapılması sivil mimarlık örneği yapılara sahip çıkılmasını sağlayacaktır.

Süreç içerisinde değişim ve gelişmelere anında çözüm üretilmesi için Bitlis Valiliği bünyesinde taş mimari konusunda uzman ekibin görev aldığı proje ofisinin oluşturulması, yerel mimari konusunda deneyimli usta yetiştirilmesi, onarıma yönelik mimari proje çizilmesi ve projelerin zamanında uygulanması geleneksel dokunun sürekliliğinin sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

Uygulayıcıların, tüm süreçleri doğru hazırlanmış, geleneksel kent dokusu ile diğer kent parçalarının ilişkisini kuran koruma planı yoluyla tüm imar uygulamaları gerçekleştirilmesi ve denetimlerin zamanda yapılmasıyla geleneksel kent dokularının korunması sağlanacaktır.

Sonuç olarak Raci Bademli'nin de vurguladığı gibi "...“koruma” bir kültür sorunudur; ama, özü ve çözümü ekonomiktir. Merkezi ve yerel yönetimler “koruma”nın külfetleri ile “gelişme”nin nimetlerini dengeleyecek mekanizmalar oluşturmak ve işletmek zorundadırlar.” (Bademli, 2006, s. 3).

Extended Abstract

Analysis of the Conservation Development Plans for Protecting the Traditional Urban Fabric in Bitlis

*

Ayşegül Keleş Eriçok
ORCID: 0000-0002-3476-0572

Ece Güler
ORCID: 0000-0002-3656-7602

Ömer Faruk Özdemir
ORCID: 0000-0002-2277-6614

Traditional urban fabrics are places which were formed according to the needs of the day with traditional materials and a specific aesthetic perspective in a respectful manner to the environment and nature. The most prominent features of traditional urban fabrics are; dead-end streets, fountains, squares, and interrelated houses that consider topography and privacy.

The city of Bitlis, which is the subject of the study, is located on the ancient trade routes connecting the east and west, and therefore it functioned as a trade and accommodation center in the past. The city, which flourished under the domination of different civilizations in the historical process, embeds cultural and architectural traces of different periods. Natural thresholds, besides, played a role in the formation of the urban fabric and were the most important factor that guided planning. The city has developed linearly along the valley and transportation axes due to natural thresholds. The traditional fabric is composed of historical mosques, madrasas, inns and baths, as well as many examples of civil architecture houses. The flat-roofed structures reveal a building fabric that is specific to the region.

The planning process, which guides the development of a city, together with the problems encountered during the planning process affect the overall shaping of a city form and its traditional urban fabric. Accordingly, this paper examines the role of conservation plans in the preservation of traditional urban fabric in the case of Bitlis city. The study adopts a qualitative research method based on a case study. The historical process was examined based on written and visual materials and an attempt was made to determine the reasons why the historical environment could not be protected within this process. For this purpose, firstly, the physical formation and development phases of the city have been examined based on visual materi-

als such as zoning plans, aerial photographs, satellite images, fabric analysis, images and photographs, etc. Secondly, the architectural, environmental and functional features of the buildings that make up the traditional fabric were examined. Finally, the impact and effectiveness of the conservation development plan (CDP) decisions were discussed for the conservation of registered buildings. Information and documents on cultural assets in Bitlis city center were obtained from Van Regional Board of Cultural Heritage Conservation (VKVKBK) and Van Directorate of Surveying and Monuments; and information and documents regarding the planning process of Bitlis were received from İlbank, and some other studies for were also examined related to conservation.

The study is not aimed at developing a new theoretical framework or criticizing certain institutions but rather aims to determine the factors that disrupt the conservation of traditional fabric during planning and implementation processes, and on this ground, provides suggestions for overcoming these problems.

Although the identification and registration processes of cultural assets in the city have been in place since early periods, and the development plans (1953, 1966, 1976 plans) have been prepared in line with the urban fabric; it is observed that the implementation of plans has not always abided to the approved version of plans, and through zoning plan changes and practices disregarding the plans many applications occurred that are incompatible with the traditional fabric.

There had been many implementations that caused deterioration in the urban fabric until CDP took effect. Through the preparation of conservation plan by the same planning team within the scope of the preparation of Bitlis city plan in 1998, the relationship between conservation areas and the entire city was established, and thus the registered assets that are scattered outside the urban site were prevented from the intense urban development pressure. Among the positive decisions of the plan regarding the conservation of traditional fabric are; making of analysis at parcel scale and at the detail of traditional fabric and architectural elements; designation of locations for new buildings and indication by plan notes that it is not allowed to build outside the specified locations; determination of the height of floors throughout the city with reference to the heights of cultural assets; division of urban sites into sub-zones based on their characteristics and making decisions according to their fabric features.

It has been almost 20 years since the current plan came into force and most of the houses requiring major repair have not been intervened so far and were worn out structurally. The main reasons for the structural deterioration of houses can be listed as neglect, abandonment, financial inadequacy, and lack of awareness. The academic studies carried out in Bitlis so far revealed that the most important challenge in the conservation of the cultural assets in Bitlis are the roofs; the snow accumulated on the roofs during the winter destroys roofs when there is a lack of regular maintenance.

The reasons why the traditional fabric cannot be conserved are categorized under three main headings in this study. The first category is about planning-related problems. Delays in the plan preparation processes and the lack of financial and management models for the implementation of the plans result in an increase in new buildings that are incompatible with the traditional fabric. The second category involves executive-related problems. The unwillingness of the administrations to implement the plans, not taking timely measures against physical aging, technical inadequacies in the application of traditional methods, the lack of qualified constructors, and the deficiencies in the implementation and supervision processes have been effective in the deterioration of the traditional fabric. The third category includes user-related problems. Some of the most significant user-related problems are the economic weaknesses of the property owners, their failure to take timely measures against physical aging, and their lack of awareness about conservation.

Some measures proposed in this paper to prevent the abandoning of traditional houses and their deterioration by lack of maintenance are; provision of financial resources for application, considering the social and economic capacities of inhabitants of registered cultural assets; provision of periodic support by the relevant municipality or special provincial administration for roof cleaning in winter and continuous maintenance of roofs, and developing strategies to encourage inhabiting in these buildings. Also, awareness-raising activities for local people about the protection of the historical environment will ensure the possession of civil architecture assets.

Consequently, the traditional urban fabric would be conserved through a conservation plan, which guides all implementation plans and conducts timely supervision and which was prepared elaborately at every stage, establishing the relationship between the traditional urban fabric and other city parts.

Kaynakça/References

- Ahunbay, Z. (1999). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. YEM Yayınları, Ankara.
- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür mirasını koruma ilke ve teknikleri*. YEM Yayınları, Ankara.
- Alkan, A. (2015a). Bitlis şehrinde taş ustalığı ve geleneksel kent mimarisine etkisi. *Turkish Studies*, 10(6), 57-82.
- Alkan, A., (2015b). Bitlis şehrinin çevre sorunları ve alınması gereken önlemler. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 20(33), 11-36.
- Arıncı, K. (2019). Bitlis'te Nüfus Hareketleri. *Türk Araştırmaları Dergisi*, 33(12), 49-78.
- Arvas, M., S. (2007). 298 Numaralı Şer'iyе sicili defterine göre bitlis'in ekonomik, sosyal ve dini durumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bademli, R., (2006). *Doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.
- Baş, G. (2010). Gelenek ve gelecek arasında sıkışan bir tarihi kent: Bitlis. *History Studies*, 2(2), 377-99.
- Benli, G, Güleç Özer, D. (2018). Kent kimliğinin tanımlanmasında kültür envanterinin rolü: Bitlis sivil mimarisi. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 13, 92-124.
- Biçen, V. S. ve Işık, E. (2018). Geleneksel Bitlis evleri'nde yapı elemanları ve malzeme kullanımının örnek yapı üzerinden değerlendirilmesi. *International Conference on Multidisciplinary, Science, Engineering and Technology (IMESET'18 Dubai)*, Oct 25-27, Dubai.
- Bitlis Tarım Orman. (t.y). *İlimiz*. 19.10.2020 tarihinde <https://bitlis.tarimorman.gov.tr/Menu/16/İlimiz> adresinden erişilmiştir.
- CEKUL VAKFI. (t.y). *Kentsel sitelerin korunması*. 12.10.2020 tarihinde
- Coğrafyaharita. (t.y). *Türkiye haritası*. 10.07.2020 tarihinde <http://cografyaharita.com/haritalarim/4o-bitlis-ili-lokasyon-haritasi.png> adresinden erişilmiştir.
- ICOMOS. (t.y). *Amsterdam Bildirgesi (1975)*. 12.10.2020 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf adresinden erişilmiştir.
- ICOMOS. (t.y). *Carta Del Restauo (1931)*. 12.10.2020 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf adresinden erişilmiştir.
- ICOMOS. (t.y). *Venedik Tüzüğü (1964)*. 12.10.2020 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
- İlbank Arşivi. (t.y). *Bitlis İli 1953, 1966, 1976, 1998 Yılları 1/1000 ölçekli imar planları ve plan araştırma raporları*.
- Kuban, D. (2010). *Türkiye'de kentsel koruma kent tarihleri ve koruma yöntemleri*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Kuş A. (2019). H.F.B. Lynch'te 19. Yüzyılın sonunda Bitlis. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38 (66), 300-325.
- Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (t.y). *Koruma Uygulama Ve Denetim Büroları (KUDEB)*. 08.03.2020 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44966/koruma-uygulama-ve-denetim-burolari-kudeb.html> adresinden erişilmiştir.
- Leedy, P. D. and Ormrod, J. E. (2005). *Practical research: Planning and design*. 8th Edition. New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- OSMANHAMDİBEY. (t.y). *Tarihi çevre koruma çalışmaları*. 12.10.2020 tarihinde <http://www.osmanhamdibey.gov.tr/yazdir?D54E3D30CC693346F872F81C21C9BCF4> adresinden erişilmiştir.
- Payaslı Oğuz, G. (2011). *Kentsel Koruma Çalışmalarında Fiziki Yapı Sosyal Yapı İlişkisinin Bitlis Kent Merkezinde Örneklenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Payaslı Oğuz, G., ve Aksulu, B. (2016). Geleneksel Bitlis Evleri: Koruma Sorunları ve Öneriler. *Megaron*, 11(1). 63-77.
- Polat, E. (2006). *H.1316.1317.1318 (M.1898.1899.1900) tarihli Bitlis Vilâyet Salnâmelerinin transkripsiyon ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniv. S.B.Enstitüsü, Kayseri.
- Sayan, Y. ve Öztürk, Ş. (2001). *Bitlis evleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tuncel, M. (1992). Bitlis Maddesi. *İslam Ansiklopedisi II*. İstanbul.
- Tuncer, M. (2014). *Tarihi çevre yok olurken Amasra, Bergama, Kaş, Uçhisar örnekleri*. Alter Yayıncılık, Ankara
- Uluçam, A. (2000). *Ortaçağ ve sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II-Bitlis*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları Sanat Eserleri Dizisi/288.
- Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. (2017). *Bitlis kentsel sit alanı içinde yer alan kültür varlığı niteliği taşıyan geleneksel sivil mimarlık örneklerinin korunması, restorasyon ve yapım teknikleri ile kullanılan geleneksel malzemelerin ıslahı: Anadolu'da geleneksel toprak damlarda yalıtım, bakım sorunları ve Bitlis örneğinde koruma önerileri çalıştay raporu*.
- Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi. (t.y). *Kültür varlıklarının envanter bilgileri, koruma amaçlı imar planı ve plan araştırma raporu*.
- Yaşa, R. (1992). *Bitlis'te Türk iskanı (XII.-XIII. Yüzyıl)*. Ahlat Kültür Vakfı Yayınları No. 2: Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (6. Baskı)*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Kentsel/Çevresel Sorun Kapsamında İklim Değişikliği İle Mücadelede Yeni Bir Yöntem: İnsansız Hava Aracı (İHA)*

*

Baran Barış Aras¹

ORCID: 0000-0001-7791-8782

Öz

İklim değişikliği, içinde yaşayan canlılar dahil olmak üzere dünyanın her yerini etkileyen bir sorundur. Buradan hareketle iklim değişikliği ile mücadelede İHA'lar, hem bilim insanlarının hem de politika yapımcıların ve yöneticilerin kentsel/çevresel sorunlarla mücadelede ve yaşam kalitesini artırmada iklim değişikliğine dair alternatif yöntemler oluşturmasına yardımcı olacaktır. İHA'ları veri toplamak ve ekosistem değişikliklerini izlemek için kullanma fırsatları sınırsız olup günümüzde bilim insanları, çiftçiler, politika yapımcılar ve diğer yöneticilerin, iklim dirençliliğini artıran çabalara sürekli gelişen İHA teknolojilerini uygulaması elzem bir ihtiyaç haline almıştır. Diğer bir ifade ile kentsel, kırsal ve kıyı topluluklarımızın sürdürülebilirliğini artırmak İHA gibi yeni teknolojilerin kullanımına bağlıdır. Keza, çalışmada iklim değişikliği ile mücadelede İHA kullanma potansiyeline, bu araçların nasıl uygulanacağına ve iklimi etkileyen alanlarda nasıl kullanıldıklarına değinilerek “İklim değişikliği ile mücadelede insansız hava araçlarını kullanmaktan nasıl yararlanılır?” araştırma sorusuna yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda İHA'ların iklim değişikliğinin etkilerini ya da iklim değişikliğine etki eden etmenleri farklı ölçeklerde inceleme fırsatı sundukları ve “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” kapsamında İHA'ların, Sağlık ve Kaliteli Yaşam; Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar; Karasal Yaşam; İklim Eylemi” hedeflerine ulaşmada etkin birer araç oldukları sonucuna varılmıştır. Yine, İHA'ların insanlardan 10 kat daha hızlı ağaç dikebildiğini, kamyonlardan %23-54 daha az salınım yaptığını ortaya koyan çalışmalar da iklim değişikliği ile mücadelede bu sonucu pekiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Drone, İHA, Teknoloji, İklim Değişikliği, Çevresel Sorun.

* Bu makale çalışması “5.Kent Araştırmaları Kongresi”nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: bb_aras.1992@hotmail.com

A New Method In The Fight Against Climate Change Within The Scope Of Urban/Environmental Problem: Unmanned Aerial Vehicle (UAV)

*

Baran Barış Aras²
ORCID: 0000-0001-7791-8782

Abstract

Climate change is a problem that affects all parts of the World. As discussed in this study, in UAVs will help scientists, policy makers, administrators to create alternative ways of dealing with urban/environmental problems, improving the quality of life. The opportunities to use UAVs are endless. Today, it has become a necessity for scientists, farmers, policy makers, other managers to apply ever-evolving UAV technologies to efforts to increase climate resilience. Increasing the sustainability of our urban, rural, coastal communities depends on the use of new technologies such as UAVs. Likewise, in the study, "How can we benefit from using unmanned aerial vehicles in combating climate change?" focused on the research question. And in the study, it was seen that UAVs offer the opportunity to examine the effects of climate change or the factors affecting climate change at different scales. And within the scope of "Sustainable Development Goals", it has been concluded that UAVs are effective tools in achieving the goals of "Good Health And Well-Being; Sustainable Cities and Communities; Life On Land; Climate Action". Likewise, studies that show that UAVs can plant trees 10 times faster than humans and emit 23-54% less than trucks have also reinforced this result.

Keywords: Drone, UAV, Technology, Climate Change, Environmental Problem.

---

² Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: bb_aras.1992@hotmail.com

Giriş

Sanayi devrimi ile beraber atmosferde sera gazı yoğunluğunda gözlenen artış günümüzde nüfus artışı, endüstriyel faaliyetler, artan kentleşme ve yeşil alanların yok edilmesi ile de birleşerek dünyada iklim değişikliğine ve yaşam kalitesinin olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Günümüzde iklim değişikliğine dair araştırmalar büyük ölçüde çevresel verilerin ve numunelerin toplanmasına bağlıdır. Toplama yöntemleri doğada numunenin tipine bağlı olarak farklılık göstermekte olup bazı veriler araştırmacıların riskli ve/veya tehlikeli faaliyetler gerçekleştirmesini zorunlu kılmaktadır. Yeni teknolojilerin kullanımı ile örnek veri toplama için daha güvenli ve daha verimli alternatif yöntemler mümkün olabilmektedir.

İklim değişikliği, içinde yaşayan canlılar dahil olmak üzere dünyanın her yerini etkileyen bir sorundur. İster havada ister suda olsun, İHA'lar (insansız hava aracı) iklim değişikliğinin birçok zorluğuna çözüm bulmada önemli roller üstlenen bir araç olabilme potansiyeli taşımaktadır. İHA'ların iklim değişikliğine dair ana rolü, iklimde meydana gelen değişiklikler hakkındaki bilgi ve anlayışımıza büyük katkı sağlayacak araştırma ve izleme çabalarını koordine etmek, uyumlaştırmak ve veri sağlamaktır.

Bu çalışma, başta iklim değişikliği olmak üzere kentsel ve çevresel sorunlarla mücadelede etkinlik sağlayan "İHA" teknolojisini tanıtarak günümüz şartlarına uyumlu ve mücadeleyi iyileştirici rolü olan alternatif bir araç göstermeyi amaçlamış olup "İklim değişikliği ile mücadelede insansız hava araçlarını kullanmaktan nasıl yararlanılır?" araştırma sorusuna yoğunlaşmıştır.

Bu bağlamda çalışmada ilk olarak insansız hava araçları tanımlanacak ve akabinde de bu araçların kullanım alanları hakkında genel bir bilgi verilecektir. İlerleyen başlıklarda da iklim değişikliğine değinilecek olup insansız hava araçlarının iklim değişikliği ile mücadelede kullanılmasına dair dünyada yapılmış çalışmalardan örnekler verilecektir. Sonuç kısmında ise insansız hava araçlarının iklim değişikliği konusunda genel kullanım alanları kısaca toparlanarak insanlı hava araçları ya da uydular karşısında avantajlı olduğu ve teknolojinin olumsuz yanlarının yanı sıra faydalarının olduğuna değinilerek bahsi geçen araçların "iklim değişikliği ile mücadelede kullanılıp kullanılmayacağı" değerlendirilecektir.

Yöntem

Çalışmada, nitel yöntemler benimsenmekte olup doküman araştırması ve örnek olay kapsamında gerçekleştirilmiş çalışma ve araştırmalardan elde edilen sonuçlar ışığında literatür de göz önünde bulundurularak iklim değişikliği gibi kentsel ve çevresel sorunlara karşı İHA teknolojilerinin günümüz şartlarına uyumlu ve mücadeleyi iyileştirici bir rol üstlenebilir üstlenemediği tartışılmıştır. Ele alınan araştırmalar ve uygulama örnekleri incelendiğinde İHA'ların iklim değişikliği ile mücadele konusundaki rollerinin "veri toplama; ağaç dikmek; atıkların azaltılması; teslimat ile ilgili emisyonların azaltılması; yenilenebilir enerji ekipmanlarının incelenmesi; vahşi yaşam hareketlerinin izlenmesi" gibi başlıklarla sınıflandırılabilirliği görülmüş olup son olarak da bu araçların kentsel ya da çevresel sorunlar ile mücadele kapsamında alternatif bir araç olduğu belirtilmiştir.

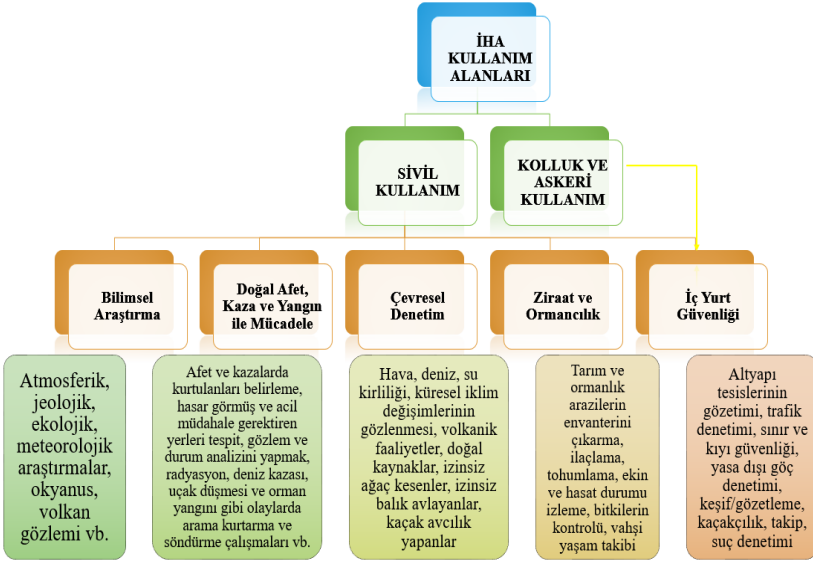
İnsansız Hava Araçları ve Kullanım Alanları

Gelişen teknolojiyle birlikte, havacılık sektöründe de gelişmeler yaşanmış ve hava araçları çeşitlenmiştir (Yardımcı, 2019, s. 61). İnsansız hava araçları (İHA) da hava araçları içerisinde kendine yer edinmiştir. İHA'ların askeri amaçlar dışında sivil kullanımlarının artması beraberinde bu araçların tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır (Özkan, 2016, s. 342). Günümüze kadar birçok devlet İHA'lar için hukuksal bir tanımlama ve düzenleme uğraşına girmiştir (NCSL, Erişim: 09.04.2019). Bu kapsamda, hükümetler sivil İHA'ların entegrasyonu için mevzuat düzenlemeleri yayınlamışlardır (Turza, 2014, s. 320). İHA'larla ilgili düzenlemeler, Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu (ICAO)'nun düzenleme ve kararları dikkate alınarak yapılmakta (Şikago Sözleşmesi, Erişim: 01.04.2019) olup 1944 tarihli Şikago Sözleşmesi olarak da bilinen Sivil Havacılık Sözleşmesinin İHA'lar ile ilgili kısmı 8. maddesinde yer almaktadır. Bahsi geçen sözleşmeye göre "içerisinde pilot olmadan uçabilme kabiliyetine sahip hava araçları" İHA olarak kabul edilmektedir (Dikmen, 2015, s. 155, Şikago Sözleşmesi, 1944, md.8).

İHA teknolojisi, askeri operasyonlarla beraber son 20 yılda benzeri görülmemiş bir büyüme seviyesi yakalamıştır (Valavanis ve Vachtsevanos, 2015, s. 94, 95). Diğer bir ifade ile İHA'ların gelişimi sivil amaçlı olmamıştır. Aksine askeri amaçlı İHA gelişmeleri, kullanılan teknolojiyi ucuzlatıp yaygınlaştırmış ve adeta bir domino etkisi ile sivil kullanım amaçlı talepleri artırarak kendine sivil bir İHA pazarı oluşturmuştur. Keza, 2020'nin sonunda İHA ulusla-

rarası pazarının 80 milyar doları yakalayacağı ön görülmekte olup kısa vadede, sivil İHA pazarının en büyük payını dünya gözlem ve gözetiminin oluşturması beklenmektedir. Bu pazarda artan fırsatlar, sivil uygulamalar için düşük maliyetli sistemler geliştiren küçük ve orta ölçekli çok sayıda işletmenin (KOBİ) kurulmasına da yol açmıştır (Valavanis ve Vachtsevanos, 2015, s.99).

Şekil 1. İnsansız Hava Araçları Kullanım Alanları (Kaynak: Baştürk, 2015, s.82-85)

Şekil 1’den de görüleceği üzere İHA’ların kullanım alanları sivil ve askeri kullanım alanları olarak ikiye ayrılmaktadır. Askeri amaçlı İHA’ların kullanım alanları içerisinde keşif, gözetleme, elektronik savaş, mayın temizleme, hedef tespit ve ortadan kaldırma, istihbarat vb. konular bulunmakta olup bu çalışma askeri amaçlı İHA’ları kapsamadığı için sivil kullanım alanlarına odaklanmak yerinde olacaktır. Sivil kullanım alanında ise Bilimsel Araştırma, Doğal Afet, Kaza ve Yangın ile Mücadele; Çevresel Denetim; Ziraat ve Ormancılık faaliyetlerinde İHA’ların kullanıldığı görülmektedir. Şekil 1’de iklim değişikliği ile doğrudan ve dolaylı mücadele anlamında İHA’ların kullanıldığı görülmektedir. Doğrudan mücadele anlamında bilimsel araştırmalar, çevresel denetimler ve yer yer ormancılık faaliyetleri gösterilebilirken dolaylı mücadele anlamında ise iklim değişikliği kaynaklı afetlerin izlenmesi ve bunlarla mücadele faaliyetleri gösterilebilir.

Şekil 2. Yamaha R-MAX Usu Volkanik Aktivitesini İncelerken (Yamaha Motor Global, <https://global.yamaha-motor.com/about/history/stories/0044.html>).

Keza, Şekil 2’de de görüldüğü üzere İHA’ların sivil kullanımına dair dünyada çok sayıda örnek vermek mümkündür. Bunlar arasında Arktik’i izlemek, depremlerden etkilenen alanları araştırmak, deniz memelilerini izlemek, sivil bilimsel araştırma veya çevresel izleme için kullanılan İHA’lar, hava / atmosferik veri toplama, oşinografik veri toplama, tarımsal izleme için konuşlandırılan İHA’lar Şekil 1’deki sivil kullanım alanları kapsamında verilebilecek örneklerden bazılarıdır (Valavanis ve Vachtsevanos, 2015, s. 100-101).

İklim Değişikliği İle Mücadelede İnsansız Hava Araçlarının Rolü

İklim değişikliği, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından doğal ya da insan faaliyetlerinden kaynaklanan bir süreç sonunda oluşan iklimsel değişiklikler/bozukluklar olarak tanımlanmıştır (IPCC, 2018). BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne bakıldığında da iklim değişikliği: “karşılaştırılabilir bir süreçte gözlemlenen iklimdeki doğal değişikliğin yanı sıra direkt veya dolaylı olarak atmosferin yapısına zarar veren insan faaliyetleri sonucunda meydana gelen iklimsel değişiklikler” olarak tanımlanmaktadır (UNFCCC, 1992, s.3). Yine, IPCC sera gazı etkisini: “Düşük dalgalı güneş ışınlarının üçte birinin atmosferden geri yansıyor kalan üçte ikisinin de atmosfer tarafından emilmesi” olarak tanımlamıştır (Le Treut, Somerville, Cubasch, Ding, Mauritzen, Mokssit, Peterson, ve Prather, 2007, s.2).

İklim değişikliği doğal bir dengeye sahiptir ve sera gazlarının yoğunluklarındaki değişiklikler, küresel anlamda iklim dengesinin bozulması/değişmesi anlamına gelmektedir (Bahçeci, 2019, s.6). 2019 tarihli IPCC 5. Değerlendirme Raporu, iklim değişikliğine dair küresel verileri içerir. 1983 ile 2012 yılları arasında dünya sıcaklığında ortalama olarak 0,85°C’lik (0.65°C –

1.06°C) bir artış gözlenmiştir (IPCC, 2014b, s.2) Sıcaklıktaki bu artışta %95 oranında insan kaynaklı sera gazı emisyonları olduğu kabul edilmiştir (IPCC, 2014a, s.7). İklim değişikliği günümüzde de aynı hızda ilerlemeye devam ederse dünyada hava sıcaklığı 1990 - 2100 dönemi arasında mevcut sıcaklıkların 2,50 C – 10,40 C arasında artacağı düşünülmektedir (Cass, 2006, s. 13). İklim değişikliğinde insan kaynaklı etkenlerin olduğu devletlerce de kabul edilmiştir. BM'nin 1992 tarihli İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde taraf devletler, sözleşmeyi "atmosferdeki sera gazları yoğunluğunun insan aktiviteleri sonucu arttığı ve dolayısıyla da bu durumun sera etkisini artırarak dünyada sıcaklıklarda ortalama bir artışa sebep olacağı ve ekosistemlere ve canlılara zarar vereceğinden duyulan endişeyle" imzalamışlardır (UNFCCC, 1992, s. 3). Bu sözleşmeye ek olarak imzalanan 2016 tarihli Paris İklim Anlaşması'nı imzalayan taraf ülkeler, "iklim değişikliğinin insan toplumları ve ekosistemler için iklim değişikliğinin geri dönülmez bir boyut aldığından bahisle sözleşmeye taraf devletlerin geniş işbirliğini ve sera gazı salınımlarının minimize edilmesini hızlandırmak amacıyla katılımlarının önemini" kabul etmişlerdir (BM, 2015, s.2). Ayrıca, IPCC raporuna göre, "CO2 gazı 1750 – 2011 dönemlerinde en çok sera etkisi yaratan ışımsal gaz" olarak kabul edilmiştir (IPCC, 2014a, s.4).

Sanayi devrimi ile beraber atmosferde sera gazı yoğunluğunda gözlenen artış, insan kaynaklı faaliyetler sonucu olmuştur. 1958 yılından beri yapılan atmosfer ölçümlerinde, atmosferde biriken sera gazlarının çok hızlı arttığı bilinmektedir. Sanayi Devrimi öncesinde ortalama 280 ppm (particul per million ya da milyonda bir parçacık) olan ortalama CO2 salınımı 1958 yılında ortalama 315 ppm'e kadar çıkmış olup 2012 yılında da ortalama 394 ppm'i görmüştür (Türkeş, 2012, s.4). 2017 yılında ise ortalama CO2 salınımı 405,5 ppm olarak kaydedilirken Şubat 2019'da bu değerler 410,6 ppm olarak kayıtlara geçmiştir (Baltacı, 2019, s.21, 22). Güneş ışınlarının dünya atmosferindeki fazla birikmiş sera gazları sebebiyle dünyaya hapsedilip uzaya geri yansımaması küresel ısınmaya neden olmaktadır (Akın, 2006, s.32). Aşırı popülasyon artışı, endüstriyel faaliyetler, enerji tüketimindeki küresel artış, artan kentleşme, doğal yeşil alanların yok edilmesi ve bu sera etkisi yaratan gazların atmosfere kontrolsüzce salınması vb. faaliyetler, CO2 başta olmak üzere dünyada sera gazlarının yoğunluklarında meydana gelen artışların başlıca sebepleridir (Gazbir, Erişim: 20.05.2020, s. 1). İklimde meydana gelen değişiklikler ulusal değil, küreseldir. Bu nedenle küresel bir sorun teşkil eden iklim

değişikliği ile mücadelede ülkelerin ekolojik dengeyi sağlayacak biçimde teknolojinin de yardımıyla dönüşümlerini gerektirmektedir (Baltacı, 2019, s. 24). İHA'lar bu gerekliliğe alternatif bir cevap oluşturmaktadır.

İklim Değişikliği ile Mücadelede İHA'ların Kullanım Alanları ve Örnekleri

Bu başlık kapsamında Monash Üniversitesinden Dr. Rohan Clarke'nin ve Lawrence Livermore Ulusal Laboratuvarından Joshua Stolaroff'un sözlerinden faydalanmak asıl konumuz olan iklim değişikliği ile mücadelede İHA'ların kullanım örneklerine geçmeden önce genel bir çerçeve oluşturabilmemiz açısından yerinde olacaktır:

“Bir ila iki gün süren bir hayvan araştırması şimdi bir saat içinde tamamlanabilmektedir. İHA görüntüleri bize emek yoğun geleneksel sistemle karşılaştırıldığında iklime ve zamana dayalı nüfus değişimi hakkında daha iyi bir fikir vermektedir.” (Armstrong, 2019).

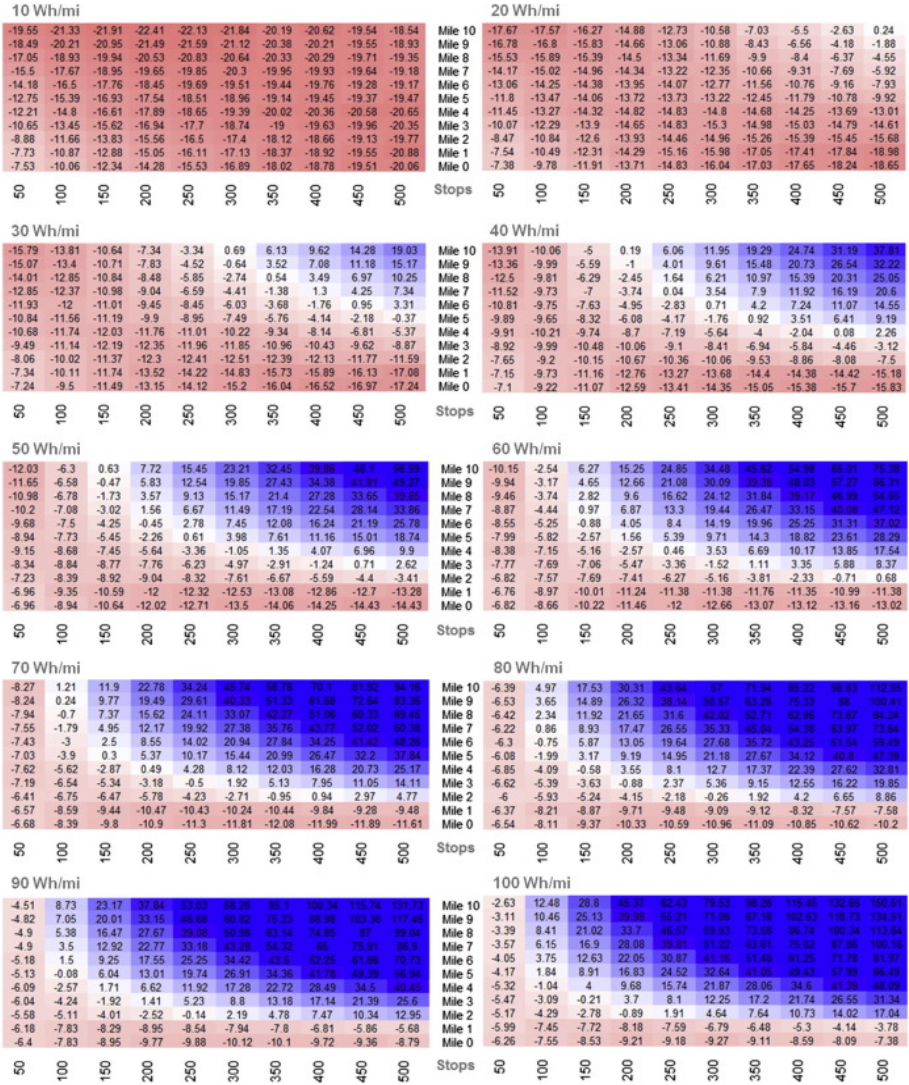
Dr. Rohan Clarke bu sözlerini, Avustralya'nın güney kıyılarının hemen dışında kalan Phillip Island'daki iklim değişikliğinin kürklü fok popülasyonu üzerindeki etkilerini izlemek amacıyla yaptıkları çalışmada İHA kullanımına ithafen söylemiştir. Her sene yapılmakta olan bu araştırmalar İHA kullanımına kadar geleneksel olarak el ile yapıldığından Clarke'nin de ifade ettiği gibi hem günler almakta hem de işlem tam olarak doğru bilgi sağlamamaktaydı. Ancak İHA'ların kullanımı ile birlikte bu araçların havadan gözlem yeteneği ve hayvanları tek tek etiketleyip takip edebilme kabiliyetleri sayesinde, fokların görüntüleri çok daha doğru şekilde çekilebilmiş ve sürüyü saymak ve iklim etkilerini gözlemlemek çok daha hızlı şekilde gerçekleştirilebilmiştir. Dolayısıyla da İHA'lar iklimsel değişimleri ve etkilerini anlamaya çalışan bilim adamları ve araştırmacılar için özellikle paha biçilmez bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır (Armstrong, 2019).

Dr. Clarke'nin yanı sıra Lawrence Livermore Ulusal Laboratuvarından Joshua Stolaroff ise şu sözleri sarf etmiştir:

“İHA'lar, özellikle şu anda ulaşımın en büyük kirletici sektörü olan nakliye emisyonları üzerinde önemli bir etki yaratabilir” (Armstrong, 2019).

Stolaroff ise bu sözü meslektaşları ile birlikte üç yılını ABD'de İHA'lar ve dizel motorlu teslimat kamyonları arasındaki çevresel farkları incelemek için yaptığı araştırmaya ithafen söylemiştir. Nature Communications'da yayınlanan bu çalışmada, İHA'ların 0,5 kg (1,1 lb)'lik hafif teslimatlarda 4 km'lik menzil içinde, paket başına ve kilometre başına kamyonlardan daha az enerji tükettiği görülmüştür. Bulgular, İHA'ların, dünya sera gazı emisyonlarının

beşte birinden sorumlu olan taşımacılık sektörünün bir parçasını oluşturan kamyonlardan daha hızlı ve daha az çevresel etkiye sahip ürünler sunabileceğini göstermektedir. Stolaroff, “Bir İHA bir cep telefonu veya bir çift güneş gözlüğü teslim etmek için iyi bir seçenek olabilir.” demiştir. Burada “hafif/küçük teslimat” ifadesi aklımızı karıştırmamalıdır. Keza Amazon, teslimatlarının büyük çoğunluğunu 2,5 kg’dan daha hafif malların oluşturduğunu ve bunları taşımak için İHA’ları kullanmayı amaçladığını belirtmiştir. Aralık 2016’da, şirket ilk İHA’lı teslimatını gerçekleştirmiş ve İngiltere’deki bir müşteriye ürün tedarikinin 13 dakika sürdüğünü de açıklamıştır (Milman, 2018, Erişim: 07.11.2019). Yine başka bir çalışma da bazı durumlarda İHA kullanımının kamyon kullanmaktan daha az emisyon üreteceğini doğrulamıştır. Kaliforniya’da küçük bir paket teslimatı için bir İHA kullanılarak yapılan araştırmada, İHA’ların bir dizel kamyon kullanmaktan % 54 daha az sera gazı emisyonu salınımı gerçekleştirdiği doğrulanmışken Missouri’de yapılan bir başka çalışmada da fark % 23 olmuştur (Stolaroff, Samaras, O’Neill, Lubers, Mitchell ve Ceperley, 2018, s. 5; Hausfather, 2018, Erişim: 19.09.2020). Yine, konu hakkında Washington Üniversitesi de bir çalışma yapmış olup çalışmaya dair veriler bir tablo seti şeklinde Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. Teslimat Kamyonu ile Teslimat İHA'larının CO2 Emisyonlarına Dair Washington Üniversitesinin Elde Ettiği Veriler (Langston, 2017, <https://www.washington.edu/news/2017/05/30/drone-vs-truck-deliveries-which-create-less-carbon-pollution/>).

Yukarıdaki ısı haritaları, bir İHA'nın enerji gereksinimleri (mil başına watt-saat olarak) ve bir rotadaki durak sayısı artışı olarak İHA ve kamyon teslimatları arasında karbon dioksit emisyonu farklıklarını göstermektedir. Kırmızı alanlar, insansız hava araçlarının kamyonlardan daha az karbon-

dioksit yaydığı koşulları yansıtırken (daha hafif paketler, daha az duraklama); mavi alanlar ise insansız hava araçlarının daha fazla karbondioksit yaydığı (daha ağır paketler, daha fazla durak) koşulları ifade etmektedir. Dolayısıyla da kent içi gibi kısa mesafelerde ve belli kütlelere sahip kargoların taşınmasında İHA'ların CO₂ emisyonlarını azaltabileceği ve dolaylı olarak da iklim değişikliği ile mücadelede bir araç olarak kullanılabilirliklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Şekil 4. Ağaç Dikiminde/Ekiminde İHA Kullanılması (Gayde, 2018)

Ayrıca, Şekil 4'ten de görüldüğü üzere İHA'lar ağaç dikmek/ekmek için de kullanılabilirler. DroneSeed ve BioCarbon Engineering adlı şirketler havadan ağaç ekebilecek/dikebilecek İHA'lar geliştirmiştir. Bu İHA'lar üzerlerine monte edilmiş özel bir sistem vasıtasıyla yaklaşık 300 adetlik tohum kapsülünü taşıyabilmekte ve bu tohum yüklü kapsülleri toprağa doğru fırlatarak yaklaşık on sekiz dakika gibi kısa bir sürede aşağı yukarı bir hektarlık bölgeyi ağaçlandırabilmektedirler. Bu araçlar her bir tohumu bir saniye gibi sürede atışarak günde yüz bin adet ağacın ekimini/dikimini gerçekleştirebilmektedirler. Geliştirilen bu sistemin elle yapılan ekim/dikim yöntemi ile kıyaslandığında ortalama on kat daha hızlı olduğu ve maliyetlerde de ortalama yüzde yirmi tasarruf sağladığı sistemi tasarlayan mühendisler tarafından ifade edilmektedir (Ünlü, 2017; DroneTürk, 2018). Dolayısıyla da iklim değişikliği ile mücadele açısından bu ağaç dikimi karbon oranını azaltarak, hava ve su kalitesini iyileştirerek ve erozyonu önleyerek iklim değişikliğini ve diğer çevresel zararları yavaşlatacaktır. Görüleceği üzere iklim değişikliği ile mücadelede bahsedilen bu ormanlaştırma metodu İHA'lar vasıtasıyla hızlandırılarak hem daha etkili hem de daha etkin olarak uygulanabilecektir.

İHA'lar gelinen noktada karbon emisyonlarını azaltmak, vahşi yaşam popülasyonundaki değişiklikleri takip etmek ve örnek toplamak için her türden faaliyete uygundurlar. İHA'lar mükemmel bir veri toplayıcısıdır. Belki de İHA'ların iklim değişikliğiyle mücadeleye yardım etmelerinde en belirgin yöntem, veri toplanmasına yardımcı olmaktır. Bu minvalde İHA'lar, insanların kolayca gidemeyeceği yerlere seyahat ederek hem araştırma maliyetlerini azaltabilir hem de veri toplamanın doğruluğunu artırabilirler. Bu kabiliyetlerine dair alt başlıklar halinde dört örnek vermek çalışmanın temeli de olan iklim değişikliği ile mücadele kapsamında İHA'ların kullanılıp kullanılmayacağını anlamamıza yardımcı olacaktır.

İnsansız Hava Aracına "Burun" ve "Beyin" Ekleme - Çin

2016 yılında Çin'de, potansiyel kirletici faaliyetler İHA'lar vasıtasıyla fotoğraflanmakta ve çevre müfettişlerinin kişisel tecrübeleri ve deneyimleri doğrultusunda incelenmekte iken yapay zeka teknolojisinin de gelişmesi ile birlikte SciflyTech'in kurucusu Jiang Shutong, insansız hava araçlarına "burun" ve "beyin" yerleştirme fikrini ortaya atmış ve SciflyTech ve Guangdong IntelFlight UAV Ltd. tarafından ortaklaşa geliştirilen kirlilik tespit eden akıllı İHA'yı, 2017 başlarında Çin'de tanıtmıştır. Dongguan Çevre Koruma Bürosu'nun çevre izleme şube müdür yardımcısı Chen Baihui ise bu tanıtılan araç hakkında "Kirliliği tespit eden bir İHA'nın 60'tan fazla çevre müfettişinin işini yapabileceğini tahmin etmekteyim. Örneğin Zhancui Köyü'nün durumunu ele aldığımızda geleneksel soruşturmalar, altı kolluk kuvvetinin iki gün çalışmasını gerektirmektedir. Ve nihayetinde kirliliğin kaynağı bulunamayabilir" demiştir.

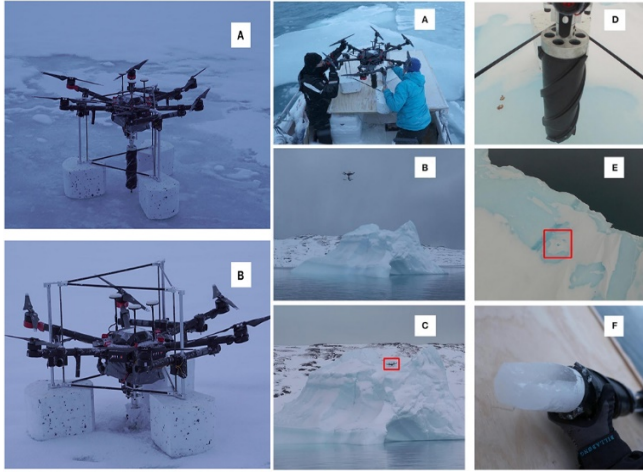
Chen Baihui'nin sözünden hareketle Zhancui Köyü'nde ne olduğuna bakmak yerinde olacaktır. Çin'in Guangdong eyaletindeki Zhancui'de bir köylünün kötü bir kokuyu yetkililere bildirmesinin ardından, Dongguan Şehrindeki çevre yetkilileri, bölgeye yüksek hassasiyetli sensörle donatılmış olan bu yeni İHA'yı göndermiştir. Bu İHA, bölgede uçucu organik kimyasallar, kükürt dioksit ve azot dioksit gibi sekiz hava kirleticisini tespit etmiştir. Ayrıca bu İHA sayesinde bölgedeki anormal uçucu organik kimyasal seviyelerini gösteren bir harita da hazırlanabilmiştir.

Antropojenik İklim Değişikliği - Grönland

Antropojenik iklim değişikliğinin Kuzey Kutbu'ndaki deniz buzı örtüsünde ve Grönland Buz Tabakasında kütle kaybını hızlandırdığı ve önemli bir azalma ile sonuçlandığı araştırmacılar ve bilim adamlarınca günümüzde

sıkça dile getirilen bir meseledir. İklim değişikliğinin deniz buzulları üzerindeki etkilerini ölçmek için yapılan geleneksel çalışmalar daha çok araştırmacılar tarafından buz kütleleri üzerinde yapılmaktadır. Dolayısıyla da deniz buzunu kalınlığındaki ve deniz ekosistemleri üzerindeki ekolojik etkilerin azaltılması, kısmen sınırlı gözlemler nedeniyle günümüzde hala tam olarak anlaşılabilmemiştir. Son on yıllarda iklimdeki değişiklikler ise ne yazık ki ince deniz buzundan (5-15 cm) numune alma mecburiyetini doğurmuştur. Buzdağı örnekleri, helikopterler ve küçük tekneler kullanılarak ya da araştırmacıların bir buz baltasıyla bizzat buzul üzerinden parça toplamalarıyla da elde edilebilir. Ancak iklim değişiklikleri nedeniyle Buzdağları, çok az bir etki ile veya hiçbir etki olmaksızın parçalanabildikleri ve / veya yuvarlanabildikleri için önemli bir güvenlik riski oluşturmaktadır. Benzer şekilde, buzulların incelenmesi sonucu bu tabakalar çok daha kırılabilir hale gelmiştir. Bu nedenle, buz örneği toplamak günümüzde hem lojistik açıdan zor hem de araştırmacılar açısından güvenlik riskleri teşkil eden faaliyetler olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple iklim değişikliğinin buzullar üzerindeki etkilerine dair ortak anlayışımızı geliştirmek ve aynı zamanda bilim insanları ve destek gemileri için riskleri azaltmak amacıyla Aarhus Üniversitesinden Daniel Carlson ve ekibi tarafından yeni bir İHA tabanlı buz örnekleme platformu geliştirilmiştir (Carlson, Pasma, Jacobsen, Hansen, Thomsen, Lillethorup, Tirsgaard, Flytkjær, Melvad, Laufer, Lund-Hansen, Meire ve Rysgaard, 2019, s.1-2). IceDrone adını verdikleri bu İHA ile 10 metreyi aşan bir buzdağına iniş yapılabilmiş ve 800 gramlık bir numune alınabilmıştır. Örnek alındıktan sonra, IceDrone, görüntülerin yeterli örtüşmesini sağlamak için buzdağının etrafında birkaç kez uçarak toplamda 223 görüntü çekmiş ve bu görüntüler, buzdağının yüksek çözünürlüklü bir 3D modelini oluşturmada kullanılabilmıştır (Carlson vd., 2019, s.5).

Şekil 5. IceDrone Çalışmasında Buz Örneği Alımı (Carlson vd., 2019, s. 8, 10)

İHA'larla toplanan numunelerden ise klorofil ve demir ölçümlerinin sağlıklı bir şekilde yapılabildiği ortaya konmuştur. Dolayısıyla da laboratuvar ve saha testleri, IceDrone'un buzuldaki sığ buz örneklerini bağımsız olarak alıp tutabildiğini göstermiş ve ince deniz buzundan numune alma girişimleri İHA sistemlerinin buz örnekleme operasyonlarına yardımcı olma potansiyelini göstermiştir (Carlson vd., 2019, s.12). IceDrone, buzdağlarının üzerinde bizzat çalışma ihtiyacını ortadan kaldırarak güvenliği artırıcı bir araç olmuştur. Öte yandan IceDrone çalışması, başlangıçta buzdağları düşünülerek geliştirilmiş olsa da İHA'ların, ince deniz buzu ve buzullar gibi diğer potansiyel olarak tehlikeli ortamlardan örnekler elde etmek için de kullanılabileceğini ve büyük ölçekli iklim izleme programlarında kullanılabileceğini göstermektedir.

İklim Değişikliği Kapsamında Hava Kirleticilerinin Analizi ve 3D Görselleştirilmesi -Yunanistan

Yunanistan'da yapılmış bir çalışma da iklim değişikliği ile mücadelede İHA'ların kullanılabileceğini göstermiştir. Bu çalışmaya göre Yunanistan'da İklim Değişikliği, son on yılda ciddi bir çevre sorunu olmuştur. Şehirlerin hızlı ve düzensiz kentleşmesi, altyapı eksikliği ve kentsel bölgelerde artan motorlu araç filosu, ülkedeki hava kalitesinin bozulmasının ana nedenleri olmuş ve bu durum iklim değişikliğini hızlandırmıştır. Bu kapsamda Girit Teknik Üniversitesi Endüstri Enerji ve Çevre Sistemleri Laboratuvarı'nda, kentsel alanlarda hava kirleticilerinin 3D görselleştirilmesi için veri toplayabilecek

bir İHA geliştirilmiştir. Üniversitenin kampüsünde gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda geliştirilen İHA'nın aşağıdakileri tespit edip ölçümleyebildiği görülmüştür (Libelium, 2019, Erişim: 19.09.2020):

- Hava Sıcaklığı,
- Atmosferik Basınç,
- Nem,
- Karbon Monoksit (CO),
- Karbondioksit (CO₂),
- Kükürt Dioksit (SO₂),
- Ozon (O₃),
- Azot Dioksit (NO₂),
- Amonyak (NH₃).

Şekil 6. Araştırma Sonucu İHA İle Elde Edilen CO₂ Emisyonunun 3D Ölçüm Haritası (Kaynak: Libelium, 2019, <https://www.libelium.com/libeliumworld/success-stories/3d-air-quality-modeling-with-sensor-drones-in-greece/>, Erişim: 19.09.2020).

Çalışma sonucunda sensörlerle donatılmış bu İHA'ların, izleme, sorun algılama ve yerel iklim kontrolü için lokal verileri elde edebildiği görülmüştür. Şekil 6'da da gösterildiği gibi İHA, çalışma alanının 3 boyutlu bir modelini oluşturulabilmiş ve hava kirleticilerinin dağılımını da coğrafi referanslı bu 3D model üzerinde görselleştirilebilmiştir. Hatta bu İHA, üniversite bacasından ve otoparkından CO₂ salınımı olduğunu da tespit etmiştir. Bu çalışma bize göstermektedir ki, İHA'lar iklim değişikliğinin etkilerini ya da iklim değişikliğine etki eden etmenleri daha büyük ölçekte inceleme fırsatı sunabilecektir. Ayrıca, Şekil 7'de de gösterildiği gibi bu vaka çalışması, "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" kapsamında İHA'ların a)Sağlık ve Kaliteli Yaşam; b)Sür-

dürülebilir Şehirler ve Topluluklar; c) Karasal Yaşam; d) İklim Eylemi” hedeflerine ulaşmada etkin birer araç olduğunu da ortaya koymuştur (Libelium, 2019, Erişim: 19.09.2020).

Şekil 7. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve İHA'lar (UNDP, t.y).

Eysel Kaynaklı Kirleticileri İzleme ve Tespit-İtalya

Yunanistan'daki araştırmaya benzer bir biçimde İtalyan Araştırmacılar da Belluno'da hava kirliliği kontrolü ve tehlikeli ev emisyonlarını izlemek amacıyla uzaktan kumandalı İHA ve gelişmiş sensör teknolojisini kullanan TURIN adını verdikleri bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda İHA'ların kontrol ünitelerine yerleştirilen sensörler sayesinde kirleticileri algılayabildiği ve 15 dakikalık bir uçuşla 10 hektarlık bir alanı haritalandırabildiği ortaya konulmuştur. Ayrıca, İHA'lara yerleştirilen sensörler sayesinde hem kirlilikle ilgili veriler elde edilmiş hem de kirlenmenin nereden geldiği de tespit edilebilmiştir (Zaccaria, 2019).

Sonuç

İklim konusu yalnızca atmosferik olaylarla sınırlı kalmamaktadır. Dolayısıyla da yaşam kalitesinin birer parçası olan kent ve çevre unsurları iklim değişikliğinden etkilenmekte ve iklim değişikliğini de etkilemektedir. Bu konunun İHA ışığında yeniden ele alınması günümüzde bir gereklilik halini almıştır. İHA'ların iklim değişikliğine dair ana rolü, iklimde meydana gelen değişiklikler hakkındaki bilgi ve anlayışımıza büyük katkı sağlayacak araştırma ve izleme çabalarını koordine etmek, uyumlaştırmak ve veri sağlamaktır. Özetle, iklim değişikliği ile mücadelede İHA'ların rol alacağı genel konuları “Kirlilik Tespiti, İzlenmesi, Takibi ve 2D/3D Haritalandırılması; Veri Toplama, Ormanlaştırma; Atıkların Azaltılması; Yenilenebilir Enerji Ekipmanlarının İncelenmesi (Bakım-Onarım-Denetim); Teslimat İle İlgili Emisyonların

Azaltılması vb.” olarak başlıklar halinde toplamak mümkündür (Folk, 2019).

Her ne kadar, teknolojinin artmasıyla eşitsizliklerin ve kirliliğin arttığı düşüncesine odaklansak da gözden kaçırılmaması gereken asıl nokta suçun tek başına teknolojik gelişmelerde olmadığı gerçeğidir. Keza, teknolojiyi bir madalyon gibi görmek çok daha doğru olacaktır. Madalyonun bir yüzünde teknolojinin çevreye getirdiği olumsuzluklar bulunurken diğer yüzünde ise olumsuzluklarla mücadelede yine aynı teknolojinin kilit rolü bulunmaktadır. Ve hepsinden önemlisi ise bu madalyonun zincirinin “insanoğlunun” elinde olmasıdır. Diğer bir ifade ile çevre kirlenmesine asıl sebep olan etmen salt teknolojik gelişmeler değil bu teknolojiyi kullanan insanlardır. İnsanlar teknolojinin gelişmesi ile daha çok üretime odaklanmış ve daha çok kirletici faaliyetlerde bulunmuşlardır. “Sadece ve sadece üretmek” fikrine odaklanan insanoğlu aynı teknolojik gelişimi temiz ve çevreyi gözetken bir üretim modeline kanalize etmiş olsa idi bugün belki bu konuları konuşmuyor olacaktık. İşte bu anlamda devreye giren İHA’lar, çevreye insanın zarar veren yönünü azaltmaya odaklanarak belki de bu kötüye gidişatı yavaşlatacak bir araç olarak karşımıza çıkacaktır.

Sonuç olarak teknolojideki ilerlemeler ile beraber daha uygun fiyatlı ve manevra kabiliyeti artan İHA’ların günümüzde popülerlikleri artmaktadır. Bu gelişmeler sayesinde İHA’lar, araştırmacıların yüksek çözünürlüklü verileri doğruluk, hassasiyet ve kolaylıkla yakalamasına izin veren birer platforma dönüşerek çevremizdeki dünyanın nasıl değiştiğini ve bu değişikliği nasıl yönetebileceğimizi anlamak için değerli birer araç haline gelmiştir (Festa, 2018). Ancak tıpkı İHA’lara olan talebin artması gibi günümüzde Dünya’nın yüzeyi ile atmosfer arasındaki karmaşık etkileşimlerle ilgili belirsizlikler de artmıştır. İklim modellerini ilerletmek için gerekli istatistiksel bilgileri oluşturmak için uzak ve lojistik açıdan zor konumlardan değerli veriler gerekmektedir. Atmosferik araştırmacılar, insanlı uçaklar tarafından kolayca veya güvenli bir şekilde erişilemeyen yerlerde sık veya uzun süreli gözlemler gerektiren sorunları incelemek için insansız hava araçlarını kullanmaya yönelim göstermektedir. Keza, çoğu atmosfer araştırmacısı, karışık faz bulutlarının ve atmosferin termodinamik yapısının anlaşılmasında büyük bir boşluk olduğu ve insansız hava araçlarının bu boşluğa dair ihtiyaç duyulan verilerin çoğunu sağlayabileceği konusunda hemfikirdirler. Aynı şekilde ekolojistler de toprak nemini, yüzey sıcaklığını ve sıcaklık artışını avantajlı bir şekilde

İHAS'tan da ölçülebilen anahtar değişkenler olarak tanımlamaktadırlar. Gerekli iklimsel gözlemler, İHAS için değiştirilebilen mevcut sensör teknolojisi kullanılarak uygulanabilmektedir.

Ayrıca, "Orta ve uzun vadeli atmosferik ve yüzey durumunun bölgesel olarak değerlendirilmesi ve bunların zamansal ve mekansal değişkenliği için iklim ölçeğinde gözlemler için gerekli mekansal çözünürlük ve gözlem uydular veya insanlı hava araçları ile de elde edilemez mi?" sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı çok basit bir şekilde "Evet" tir. Fakat, uyduların istenilen lokasyonda olmadığı durumlarda gerekli lokasyona gelmesi birkaç gün alabilmekte ve oldukça maliyetli işlemler olarak kabul edilmektedir. İnsanlı hava araçlarında ise durum daha farklıdır. İnsanlı hava araçlarının uçuşa hazır olmaları için gereken zamanın görece uzun olması, tekrarlanan operasyonlara hızlı yanıt verememeleri, personel açısından mevcut riski, işletim maliyetleri ve yeterince alçak irtifa uçuş yapamamaları dolayısıyla ve günümüzde değiştirilebilen lens ve sensör teknolojileri de dikkate alındığında İHA'ların tercih edilmesi çok daha avantajlı gözükmektedir.

İklim değişikliğinin ve etkilerinin değerlendirmesi için gerekli olan veri kümeleri, birden fazla mevsim boyunca düzenli olarak ölçüm yapılmasını gerektirmektedir. Ivey, Verlinde, Petty, Ellingson ve Desilets (2013, s. vi-vii) 'in de belirttiği gibi bu tür veri setleri atmosferik ve yüzey durumlarının mevsimsel, yıllık ve mekansal değişkenliğini yakalayabilecek ve iklim değişikliği ile alternatif mücadele yöntemlerinin değerlendirmesini sunabilecektir. Bu gözlemler küçük insansız hava araçları tarafından en iyi şekilde yapılabilir. En kısa biçimde iklim değişikliğinin gözlenmesi ve iklim değişikliği ile mücadelede İHA teknolojileri, bölgenin uzaklığı ve insanlı hava misyonları için tehlikeli olan aşırı hava koşulları göz önüne alındığında araştırmacılara mücadele planı geliştirmek için stratejik bir fırsat sunmakta olup karar vericiler ve politika yapıcılar için de yaşam kalitesini artırmada paha biçilemez veriler sağlayabilecek kabiliyetlere sahiptir.

İHA'ların yaşam kalitesini artırmada karar vericiler ve politika yapıcılara yol gösterici ve yardımcı bir araç oldukları görülse de tıpkı Avrupa ülkeleri ya da Amerika'da olduğu üzere Türkiye'de de bahsi geçen İHA teknolojilerinden haberdar olunmasına karşın askeri amaçlı İHA sistemlerine daha fazla odaklanıldığı görülmektedir. Türkiye'de sivil kullanım amaçlı insansız hava araçları hukuki açıdan da geri planda kalmakta ve üniversitelerin ya da bilimsel araştırma yapan kurumların çalışmaları için de herhangi bir sübvansiyon ya da teşvik sunulmamaktadır. Oysa Amerika Birleşik Devletleri, 2018

FAA Yeniden Yetkilendirme Yasası kapsamında Sec.350 ile konuya dair yükseköğretim kurumlarında insansız hava aracı sistemlerinin kullanımını ele almış olup Sec.631 kapsamında da küçük insansız hava aracı sistemlerine dair okullarda eğitim programlarının açılmasına yasal zemin hazırlamaktadır (115th Congress, 2018, s.116,117,222). Öte yandan hukuki metinler göz önüne alındığında İHA'lar, Türkiye'de daha çok hava aracı gibi kabul edilmekte ve İnsansız Hava Aracı Sistemleri Mevzuatı (SHT İHA) ile Türk Sivil Havacılık Kanunu kapsamında değerlendirilmektedirler. Ancak başta Çevre Kanunu ve Orman Kanunu olmak üzere çevreyi ve kirlilikle mücadeleyi konu alan diğer hukuki metinlerde de İHA'lara dair doğrudan bir ifade yer almamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'nin konuya dair dünyadaki güncel olayları daha yakından takip etmesi ve kentsel/çevresel sorunlarla mücadelede kendini ispatlamış yöntemleri Türkiye koşullarında uyumlaştırma çabalarına hız katması gerekmektedir. Belediyeler başta olmak üzere gerek yerel düzeyde gerek de ulusal düzeyde kamu kurum ve kuruluşlarının konuya dair kapasiteleri artırılmalı ve kamu sektörü, özel sektör ve üniversite işbirliği -özellikle sivil İHA'lar ve kullanım alanları kapsamında- ön plana çıkarılarak gerekli teşvikler de sağlanmalıdır.

Extended Abstract

A New Method In The Fight Against Climate Change Within The Scope Of Urban/Environmental Problem: Unmanned Aerial Vehicle (UAV)

*

Baran Barış Aras

ORCID: 0000-0001-7791-8782

The increase observed in the greenhouse gas density in the atmosphere with the industrial revolution, combined with population growth, industrial activities, increasing urbanization and destruction of green areas, causes climate changes and negative quality of life in the world. Today, research on climate change depends largely on the collection of environmental data and samples. Collection methods differ depending on the type of sample in nature and some data require researchers to carry out risky and / or dangerous activities. With the use of new technologies, safer and more efficient alternative methods are possible for sample data collection.

Climate change is a problem that affects every part of the world, including the organisms that live in it. Whether in the air or water, UAVs (unmanned aerial vehicles) have the potential to be a vehicle that plays an important role in finding solutions to many challenges of climate change. The main role of UAVs on climate change is to coordinate, harmonize and provide research and monitoring efforts that will contribute greatly to our knowledge and understanding of changes in climate. The role of UAVs in climate change is broad and there are different uses for facilitating data collection and obtaining results. Some of the general topics that UAVs will play in coping with climate change are as follows: "Data Collection; Planting a tree; Reducing Waste; Reducing Delivery Emissions; Investigation of Renewable Energy Equipment; Monitoring Wildlife Movements etc. "

With the information obtained with this technology, researchers can predict how certain climatic conditions have changed and how they can continue to change in the future. UAV technology helps us increase the flexibility of

ecosystems in the face of changing climate. This type of technology will both allow urban and rural communities to better prepare for climate change and drought, and will help policy makers and managers plan for climate change to reduce their impact on people and nature and improve quality of life.

The opportunities to use UAVs to collect data and track ecosystem changes are unlimited, but scientists, farmers, policy makers, and other natural resource managers have become an essential need to apply ever-evolving UAV technologies to efforts to improve climate resilience. Increasing the sustainability of our urban, rural and coastal communities depends on the use of new technologies such as UAV.

The study adopts qualitative methods and the literature will also be considered in the light of the results obtained from studies and researches carried out within the scope of document research and case study. In this context, unmanned aerial vehicles were first described in the study. Afterwards, general information was given about the usage areas of these tools. In the following titles, climate change is mentioned, and examples of studies conducted in the world on the use of unmanned aerial vehicles in combating climate change are given. In the conclusion part, the general usage areas of unmanned aerial vehicles in terms of climate change are summarized briefly and it is stated that they are advantageous over manned aircraft or satellites and that technology has benefits as well as its negative aspects, and it has been shown whether the mentioned vehicles can be used in the fight against climate change. Likewise, the issue of climate is not limited to only atmospheric events. Therefore, urban and environmental elements, which are a part of quality of life, are affected by climate change and also affect climate change. It has become a necessity to reconsider this subject in the light of UAV.

In this study, it is aimed to show the UAVs that have a role to improve the fight against urban and environmental problems such as climate change and to present the potential of using UAV in combating climate change, how these tools will be applied and how they are used in areas that affect the climate. In this way, the quality of life will be improved and alternative methods can be developed and costs can be reduced in the fight. This goal is "How to use unmanned aerial vehicles in the fight against climate change?" It focuses on the research question.

Findings show that UAVs can deliver products faster and with less environmental impact than trucks that form part of the transport industry responsible for one-fifth of the world's greenhouse gas emissions. Another finding is that world observation and surveillance is expected to have the largest

share of the civilian UAV market in the short term. Increased opportunities in this market have also led to the establishment of a large number of small and medium-sized enterprises (SMEs) developing low-cost systems for civil applications. Valuable data from remote and logistically difficult locations is required to generate the necessary statistical information to advance climate models. UAV technologies in monitoring climate change and combating climate change offer researchers a strategic opportunity to develop a combat plan, given the remoteness of the region and extreme weather conditions that are dangerous for manned air missions.

As a result of the study, it is seen that UAVs are more advantageous due to the relatively long time required for manned aircraft to be ready for flight, their inability to respond quickly to repeated operations, their risks, costs, and low altitude flight. In addition, UAVs offer the opportunity to examine the effects of climate change or the factors affecting climate change at different scales, and within the scope of the "Sustainable Development Goals", UAVs, Good Health And Well-Being; Sustainable Cities and Communities; Life On Land; It has been concluded that they are effective tools to achieve the "Climate Action" targets. Likewise, studies revealing that UAVs can plant trees 10 times faster than humans and emit 23-54% less than trucks also reinforce the conclusion that UAVs can be an important tool in fighting climate change.

Kaynakça/References

- 115th Congress of the United States of America. (2018). *FAA Reauthorization Act Of 2018*. At The Second Session, PUBLIC LAW 115-254.
- Akın, G. (2006). Küresel ısınma nedenleri ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 29-43.
- Armstrong, P. (2019). *How drones help the environment and tackle climate change*. 7 Kasım 2019 tarihinde <https://www.verizon.com/about/our-company/fourth-industrial-revolution/how-drones-help-environment-and-tackle-climate-change> adresinden erişildi.
- Bahçeci, D. (2019). *Kentsel alanda iklim değişikliği ile toplumsal temelli mücadele: Bir yöntem olarak kent bahçeleri*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Baltacı, G. (2019). *Küresel iklim değişikliği ve iklim değişikliği politikalarını etkileyen argümanlar*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.

- Baştürk, R. (2015). *Kolluk kuvvetlerinin istihbarat temininde başvurabileceği insansız hava araçları (iha) ve bu açıdan uygun iha özelliklerinin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- BM. (2015). "Paris Agreement" 7 Kasım 2019 tarihinde https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf adresinden erişildi.
- Carlson, D. F., Pasma, J., Jacobsen, M. E., Hansen, M. H., Thomsen, S., Lillethorup, J. P., Tirsgaard, F. S., Flytkjær, A., Melvad, C., Laufer, K., Lund-Hansen, L. C., Meire, L. ve Rysgaard, S. (2019). Retrieval of ice samples using the ice drone. *Frontiers in Earth Science*, 7(287), 1-14.
- Cass, L. R. (2006). *The failures of american and european climate policy*. State University of New York Press: Albany.
- Choi, C. (2017). Fighting air pollution on the fly. 19 Eylül 2020 tarihinde <https://insideunmannedsystems.com/fighting-air-pollution-fly/> adresinden erişildi.
- Dikmen, M. (2015). İnsansız hava aracı (iha) sistemlerinin hava hukuku bakımından incelenmesi. *The Journal of Defense Sciences*, 14(1), 145-176.
- DroneTürk. (2018). Özel geliştirilen dronelar, bir günde 100.000 ağaç ekiliyor. 26 Ekim 2020 tarihinde <https://droneturk.com.tr/drone-agac-ekimi/> adresinden erişildi.
- Festa, D. (2018). *4 ways drones are helping people and nature prepare for climate change*. 19 Mayıs 2020 tarihinde <http://blogs.edf.org/growingreturns/2018/08/02/drones-climate-change-agriculture-wildlife-ecosystem-resilience/> adresinden erişildi.
- Folk, E. (2019). *5 ways drones are impacting climate change*. 7 Kasım 2019 tarihinde <https://earthmaven.io/planetwatch/energy-economics/5-ways-drones-are-impacting-climate-change-lerpnFmyQkivLCCkwhHwA/> adresinden erişildi.
- Gayde, W. (2018). *New tree-planting drones can plant 100,000 trees in a single day*. 26 Ekim 2020 tarihinde <https://www.techspot.com/news/73032-new-tree-planting-drones-can-plant-100000-trees.html> adresinden erişildi.
- GAZBİR.(t.y). *Karbon Emisyonu, Türkiye Doğal Gaz Dağıtıcıları Birliği Derneği Çalışması*. 20 Mart 2020 tarihinde <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj3z7iCIMLpAhXKxaYKHTcADi0QFjAAegQIAxAB&url=https%3A%2F%2Fwww.gazbir.org.tr%2Fuploads%2Fpage%2FKarbon%2520Emisyonu-Rev-Son.pdf&usg=AOvVaw3li7DQOYKuMxUOAnmhYOXl> adresinden erişildi.
- Hanlon, M. (2004). *Yamaha's RMAX - The World's most advanced non-military UAV*. 14 Ocak 2020 tarihinde <https://newatlas.com/go/2440/> adresinden erişildi.
- Hausfather, Z. (2018). *Small drones could be better for climate than delivery trucks, says study*. 19 Eylül 2020 tarihinde <https://www.carbonbrief.org/small-drones-could-be-better-for-climate-than-delivery-trucks-says-study> adresinden erişildi.

- IPCC. (2014a). "*Climate Change 2014: Synthesis Report*". Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Ed. By R.K. Pachauri and L.A. Meyer. IPCC, Geneva, Switzerland.
- IPCC. (2014b). "*2014: Summary for policymakers*" *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change Ed. By Field, C.B., V.R. Barros, D.J. Dokken, K.J. Mach, M.D. Mastrandrea, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, 1-32.
- IPCC. (2018). "*2018: Summary for Policymakers*," *Global Warming of 1.5°C*. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty, Eds. Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield, World Meteorological Organization, Geneva, Switzerland.
- Ivey, M., Verlinde, J., Petty, R., Ellingson, R. ve Desilets, D. (2013). *Polar research with unmanned aircraft and tethered balloons*. A Report from the Planning and Operational Meeting on Polar Atmospheric Measurements Related to the U.S. Department of Energy ARM Program Using Small Unmanned Aircraft Systems and Tethered Balloons, Washington, D.C.
- Langston, J. (2017). *Drone vs. truck deliveries: Which create less carbon pollution?* University of Washington. 19 Eylül 2020 tarihinde <https://www.washington.edu/news/2017/05/30/drone-vs-truck-deliveries-which-create-less-carbon-pollution/> adresinden erişildi.
- Le Treut, H., Somerville, R., Cubasch, U., Ding, Y., Mauritzen, C., Mokssit, A., Peterson, T. ve Prather, M. (2007). "*Historical Overview of Climate Change*". *Climate Change 2007: The Physical Science Basis*. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Ed. By Solomon, S., D. Qin, M. Manning, Z. Chen, M. Marquis, K.B. Averyt, M. Tignor and H.L. Miller. *Cambridge University Press*, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- Libelium. (2019). *3D Air Quality Modeling With Sensor Drones in Greece*. 19 Eylül 2020 tarihinde <https://www.libelium.com/libeliumworld/success-stories/3d-air-quality-modeling-with-sensor-drones-in-greece/> adresinden erişildi.

- Milman, O. (2018). Express delivery: Use drones not trucks to cut carbon emissions, experts say. 7 Kasım 2019 tarihinde <https://www.theguardian.com/environment/2018/feb/13/drones-trucks-climate-change-carbon-emissions> adresinden erişildi.
- Motley, J. L. (1860). *History of the United Netherlands, 1584-1609, Complete*. From the Death of William the Silent to the Twelve Year's Truce, vol. 1, New York and London: Harper and Brothers Publishers.
- National Conference of State Legislators (NCSL). (t.y). *Current unmanned aircraft state law landscape*. 9 Nisan 2019 tarihinde <http://www.ncsl.org/research/transportation/current-unmanned-aircraft-state-law-landscape.aspx> adresinden erişildi.
- O'Connell, R. L. (1989). *Of arms and men: a History of war, weapons, and aggression*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Özkan, H. (2016). İnsansız hava araçlarının/drone'ların Türk Sivil Havacılık Hukukuna göre statüsü, unsurları ve ceza hukuku boyutuyla güncel sorunlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 125, 341-386.
- Pakkan, B. ve M. Ermiş. (2010). "İnsansız Hava Araçlarının Genetik Algoritma Yöntemiyle Çoklu Hedeflere Planlanması". *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, IV(3), 77-84.
- Sato, A. (2003). *The RMAX Helicopter UAV, YAMAHA MOTOR CO., LTD*. 14 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.dtic.mil/cgibin/GetTRDoc?AD=ADA427393&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> adresinden erişildi.
- Savunma Sanayi Müsteşarlığı (SSM). (2011). *Türkiye insansız hava aracı sistemleri yol haritası (2011-2030)*. Uzay ve İnsansız Sistemler Daire Başkanlığı, DC Ankara.
- Stolaroff, J. K., Samaras, C., O'Neill, E. R., Lubers, A., Mitchell, A. S. ve Ceperley, D. (2018). Energy use and life cycle greenhouse gas emissions of drones for commercial package delivery, *Nature Communications*, 9(409), 1-13.
- Şahin, M. (2011). *Sabit kanatlı mini insansız hava aracının geliştirilmesi ve ağaçlandırma çalışmalarında kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. T.C. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Sivil Havacılık Anabilim Dalı, Kayseri.
- Şikago Sözleşmesi. (t.y). 1 Nisan 2019 tarihinde <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Turza, N. (2014). Dr. dronelove: how we should all learn stop worrying and love commercial drones. *North Carolina Journal of Law & Technology*, 15, 319- 361.
- Türkeş, M. (2012). Türkiye'de gözlenen ve öngörülen iklim değişikliği, kuraklık ve çölleşme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-32.
- UNDP. (t.y). *Sürdürülebilir kalkınma amaçları*. 26 Ekim 2020 tarihinde <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> adresinden erişildi.
- UNFCCC. (1992). *İklim değişikliği çerçeve sözleşmesi*. 7 Kasım 2019 tarihinde <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf> adresinden erişildi.

- Ünlü, D. E. (2017). Günde 100 bin ağaç diken dronelar. *Dunyacom*, 19 Eylül 2020 tarihinde <https://www.dunya.com/tekno-trend/gunde-100-bin-agac-diken-dronelar-haberi-379032> adresinden erişildi.
- Valavanis, K. P. ve Vachtsevanos, G. J. (2015). Military and civilian unmanned. Valavanis, K. P. ve Vachtsevanos, G. J. (Ed.), *Handbook of Unmanned Aerial Vehicles: Aircraft* içinde (s. 93-103). Dordrecht: Springer Science.
- XinhuaNet. (2017). *China focus: Drones fight pollution in Chinese manufacturing hub*. 19 Eylül 2020 tarihinde http://www.xinhuanet.com/english/2017-09/05/c_136586310.htm adresinden erişildi.
- Yamaha Motor Global. (t.y). 15 Ocak 2020 tarihinde <https://global.yamaha-motor.com/about/history/stories/0044.html> adresinden erişildi.
- Yardımcı, G. (2019). İnsansız hava araçlarına Türk mevzuatından bir bakış. *Journal of Aviation*, 3(1), 61-80.
- Zaccaria, D. (2019). *Italian researchers use drones to pinpoint air polluters*. 18 Eylül 2020 tarihinde <https://www.worldcrunch.com/tech-science/italian-researchers-use-drones-to-pinpoint-air-polluters> adresinden erişildi.

Kent Sağlığı ve Covid-19 Kapsamında Sağlık Hizmetleri Mekansal Yer Seçiminin Değerlendirilmesi: Ankara Çankaya İlçesi Örneği*

*

Emine Şeyda Satılmış¹

İrem Akkaya

Çiğdem Varol³Büyükcivelek²

ORCID: 0000-0002-2573-2318

ORCID: 0000-0003-2840-0578

ORCID: 0000-0002-2432-5745

Öz

Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19), ilk olarak Çin'in Wuhan Eyaleti'nde 2019 yılı Aralık ayının sonlarında ortaya çıkmış ve Ocak 2020'den itibaren tüm dünyaya yayılmıştır. Salgının küresel boyutta ciddi bir hal almasıyla, 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Covid-19'un küresel boyuta ulaşması dünyadaki tüm nüfusu tehdit etmeye başlamıştır. Salgın hastalıkların yayılmasında kentler şüphesiz büyük bir öneme sahipken aynı zamanda bulaşıcı hastalıkların yayılmasını durdurmak ve nüfus sağlığını iyileştirmek için de çözümler sunan yerlerdir. Günümüzde kent sağlığı yaklaşımının üç temel odak noktasından biri olan hizmetlerin kentsel mekândaki sunumu, Covid-19 ile beraber önem kazanmıştır. Bu dönemde koruyucu, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerine ihtiyaç artmış ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği gündeme gelmiştir. Bu çalışma, Ankara ili Çankaya ilçesindeki sağlık hizmetlerine yönelik mekânsal kararları irdeleyerek yasal kapsamda belirlenen standartlara uygunluğunu ve erişilebilirliğini tespit ederek pandemi döneminde sağlık hizmet sunumunu tartışmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Ankara ili Çankaya ilçesindeki yer alan sağlık hizmet alanlarının mekânsal yer seçimi kararlarına yönelik, ilgili kurum ve kuruluşlardan elde edilen veriler doğrultusunda; konum, alan büyüğü ve kapasite tespiti yapılmıştır. Coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla yapılan analizlerde, sağlık hizmetlerinin konum, standartlara uyum ve erişilebilirlik düzeylerinin, Covid-19 mekansal yayılımı da göz önünde bulundurularak, uzun erimde hizmet ihtiyacı ve sunumuna vereceği cevap sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent Sağlığı, Sağlık Hizmetleri, Mekansal Yerleşimi, Erişilebilirlik, Covid-19, Ankara-Çankaya

* Bu makale çalışması "5.Kent Araştırmaları Kongresi"nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Gazi Üniversitesi, E-mail: emineseydaa@gmail.com

² Gazi Üniversitesi, Çankaya Belediyesi, E-mail: akkayairem@gmail.com

³ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: cvarol@gazi.edu.tr

Assessment of Spatial Location of Health Care Services of Urban Health and Covid-19: The Case of Ankara-Çankaya District

*

Emine Şeyda Satılmış⁴

İrem Akkaya

Çiğdem Varol⁶Büyükcivelek⁵

ORCID: 0000-0002-2573-2318

ORCID: 0000-0003-2840-0578

ORCID: 0000-0002-2432-5745

Abstract

The New Coronavirus Disease (Covid-19) first appeared in Wuhan Province, China in late December 2019 and had spread all over the world since January 2020. As the epidemic became serious on a global scale, a pandemic was declared by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020. Covid-19's reaching a global level has become threatening the entire population in the world. While cities are the main sources in the spread of epidemics, they are also the places that offer solutions to prevent the spread of infectious diseases and to improve the health of the population. Nowadays, the delivery of services, which is one of the three main focal points of the urban health approach, has gained importance with Covid-19 in urban areas. In this period, the need for preventive, curative and rehabilitative personal health services has increased and the insufficiency of primary health care services has become to the agenda. This study aims to discuss the provision of health services during the pandemic period by examining the spatial location decisions of health services in Çankaya district of Ankara, determining the spatial standards and accessibility within the legal scope. For this purpose, the location, size and capacity of health service areas in Çankaya district of Ankara were determined by the data obtained from the relevant institutions and organizations for the spatial location selection decisions of the health service areas in Çankaya district of Ankara. In the analysis by using geographic information systems, the levels of the response of the health services' location, compliance with standards and accessibility was questioned in the long-term service need and delivery, taking into account of the spatial spread of Covid-19.

Keywords: *Urban Health, Health Services, Spatial Location, Accessibility, Covid-19, Ankara-Çankaya*

⁴ Gazi Üniversitesi, E-mail: emineseydaa@gmail.com

⁵ Gazi Üniversitesi, Çankaya Belediyesi, E-mail: akkayairem@gmail.com

⁶ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: cvarol@gazi.edu.tr

Giriş

Sağlık hakkı, uluslararası sözleşmeler ve ulusal mevzuat bağlamında koruma altına alınmış temel hak ve özgürlükler arasında yer almaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. Maddesi, "çevresel ve sınıai sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi, salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü ile hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlanması için gerekli şartların oluşturulması" hükmüyle Sözleşmeye taraf devletlere sorumluluklar yüklemektedir.

Kentleşme, geçen yüzyılda ve yeni yüzyılda dünya çapında tek ve en önemli demografik değişimdir. Son birkaç yıldır dünya nüfusunun çoğunun nasıl yaşadığına göre göze çarpan bir değişikliği temsil eder (Galea ve Vlahov, 2005, s. 1). Artan kentleşme ve gelişen teknolojiler ile beraber insanların karşılaştığı sağlık sorunlarını anlamak, insan sağlığını iyileştirmek önem kazanmaktadır. Yerel düzeydeki halk sağlığı kapasitelerinin değerlendirilmesi, sağlık güvenliği tehditlerine hazırlıklı olma, bu tehditlerin tespiti ve yanıtını etkileyebilecek güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesi önemli bir süreçtir (Boyce ve Katz, 2020). Kentsel alanda yetebilen ve talepleri karşılayabilen sağlık altyapısının varlığı ise olağanüstü durum karşısında kentleri dayanıklı hale getirmektedir.

Bulduğumuz yüzyıl içerisinde Ebola, SARS, MERS gibi birçok salgın hastalık ortaya çıkmıştır. 2020 yılında ortaya çıkan ve uluslararası sınırları aşarak dünya çapında çok sayıda insanı etkileyen bir salgın (Kelly, 2011) haline dönüşen Covid-19 ile birlikte, kent sağlığı yaklaşımının üç temel odak noktasından biri olan hizmetlerin kentsel mekândaki sunumu önem kazanmıştır. Sağlık tesislerinin günlük hâlihazırlardaki hasta yüküne ek olarak hızlı bir şekilde artan Covid-19 kaynaklı vakaların varlığı bu dönemde kişiye yönelik koruyucu, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerine talebi artırmış ve küresel olarak sağlık hizmetlerinin yetersizliği gündeme gelmiştir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı; Ankara ili Çankaya ilçesinde yer alan ve planlanan sağlık hizmetlerine yönelik mekânsal kararları irdeleyerek yasal kapsamda belirlenen standartlara uygunluğunu ve erişilebilirliğini tespit ederek pandemi döneminde sağlık hizmet sunumunu tartışmaktır. Bu çalışma, çeşitli kademelerdeki sağlık hizmetleri sunumu, hizmet alanı erişimi ve Covid-19 mekansal yayılımı kapsamında yapılacak karşılaştırmalarla hizmet yeterliliği, hizmet sunumuna yönelik olası strateji ve politikaların neler olabileceğini tanımlaması açısından önemlidir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kent sağlığı yaklaşımına ilişkin kuramsal çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde, Covid-19 ve kent sağlığı ilişkisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Türkiye'deki sağlık hizmetleri sunumu incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise, çalışmanın yöntemi ve Ankara İli Çankaya İlçesinde yer alan sağlık hizmet alanlarının mekânsal yer seçimi kararları çeşitli boyutlarıyla analiz edilerek elde edilen bulgular ortaya konulmuştur. Beşinci ve son bölümde ise sonuç ve genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Kent Sağlığı Yaklaşımı

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre kentleşme 21. yüzyılda sağlık üzerinde önemli etkiye sahip küresel trendlerden biridir. Dünya nüfusunun %55'inden fazlasının kentsel alanlarda yaşaması kentleri sağlık ve refahın sağlandığı merkezi alanlara dönüştürmektedir. Ancak kentsel alandaki yetersiz barınma ve ulaşım, atık yönetimi, gürültü kirliliği, su kirliliği, hava kirliliği, kentsel ısı adaları, iklim değişikliği salgın hastalıklar, vb. birçok sorun bugünün ve yarının kentlerini büyük bir sağlık yüküyle karşı karşıya bırakmaktadır (World Health Organization urban health, 2020). Artan kentleşme ile beraber kentlerin bugün ve gelecekte karşılaşacağı sağlık sorunlarına yönelik tespitler yapıp çözüm üretmek amacıyla ortaya çıkan çeşitli yaklaşımlar, politikalar ve kavramlardan biri de kent sağlığıdır.

Kent sağlığı, 1980'lerin ortalarında uluslararası halk sağlığının bir alt disiplini olarak ortaya çıkmıştır. 1980'lerden 1990'lara kadar mevcut halk sağlığı sistemlerine getirdiği farklı yaklaşımlar ve çözümlerle "yeni halk sağlığı" olarak adlandırılmıştır. (Harpham ve Molyneux, 2001). 1990'lardan günümüze kadar DSÖ'nün geliştirdiği politikalar ve uygulamalar ile kentsel sağlık yaklaşımı çalışma alanı olmuştur. Çok disiplinli bir çalışma alanı olan kentsel sağlık, en geniş anlamıyla kentsel nüfusun sağlığının incelenmesi anlamına gelmekte ve araştırması-uygulaması açısından karmaşık bir yapıya sahiptir (Galea ve Vlahov, 2005).

Kent sağlığı yaklaşımı, önemli görülen hastalıklar ve bu hastalıkların nüfus üzerinde yarattığı riske yöneliktir. Bu yaklaşımın, hastalıkların kent içindeki yapısına ve sağlık hizmetlerine erişebilirlik konularına yönelik üç odak noktası vardır. Bunlardan birincisi, kentsel sağlık sorunları ve bunların nüfus içerisinde dağılımı; ikincisi, hijyenik bir çevre ve etkileri; üçüncüsü ise, hizmetlerin kentsel mekanda nasıl sunulduğudur (Glouberman ve diğerleri, 2006).

İlk odak noktası kentsel sağlık sorunları ve nüfus içerisinde dağılımı, kent sakinlerinin sağlığında birçok faktörün rol oynadığını kabul etse de, genel

olarak belirli sorunlara odaklanır. Bu nedenle kapsam olarak dar olma eğilimindedir ve esas olarak belirli bir alana veya popülasyona yöneliktir (Schroeder, 1998). Örneğin, sağlık sorunları olan topluluklar ve gruplar kısıtlı para ve hizmetlerle rekabet ettikleri için, belirli gruplara yönelik müdahaleler istemeden diğer topluluklara olan ilginin azalmasına neden olabilir (Glouberman ve diğerleri, 2006).

İkinci odak noktası çevresel sorunlardaki çalışmaların çoğu, çevre, konut ve mahallelerin sağlık üzerindeki etkilerine yöneliktir. Örneğin, DSÖ tarafından birçok ülkede yer alan gecekondulaşma, temiz suya erişim, kanalizasyon altyapısının olmayışı kent sağlığı açısından tehdit unsuru olarak görülmektedir.

Üçüncü odak şehirlerde sağlık hizmetlerinin nasıl sunulduğu konusunda ülkelerdeki yönetimlere büyük görev düşmektedir. Her ne kadar sağlık hizmetleri ülkeler arasında değişkenlik gösterse de ortak özelliği adaletsiz erişimi engellemek ve kentleri sağlık tehditlerine karşı dayanıklı hale getirmektir (Diez ve diğerleri, 2020).

Covid-19 ve Kent Sağlığı

Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19), ilk olarak Çin'in Wuhan Eyaleti'nde 2019 yılı Aralık ayının sonlarında ortaya çıkmış ve Ocak 2020'den itibaren tüm dünyaya yayılmıştır. Salgının küresel boyutta ciddi bir hal almasıyla, 11 Mart 2020'de DSÖ tarafından pandemi ilan edilmiştir.

Kentler, en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip yerlerdir ve tarih boyunca bulaşıcı hastalıklara ve salgınlara tanıklık etmiştir. Ebola, SARS, MERS ve şimdi de Covid-19 gibi salgınlar, şehirlere benzersiz zorluklar sunmaktadır. Salgınlar zaman içinde bir anda başlamakta, mekan ve süre bakımından sınırlı bir aşamada ilerlerken, artan etkisi açığa çıktığı zaman bireysel ve kolektif krize doğru ilerleyip kapanmaya doğru sürüklenmektedir (Rosenberg, 1989). Salgın hastalıkların bu seyrinde kentler bulaşıcı hastalıkların yayılmasını durdurmak ve nüfus sağlığını iyileştirmek için çözümler sunan yerlerdir (Gatzweiler ve diğerleri, 2020). DSÖ'ye göre Covid-19 pandemisinde kentler üç önemli rol üstlenmiştir. Bunlar; ulusal ve uluslararası merkez, halka en yakın yönetim düzeyi ve ulusal hükümetin operasyonel ortakları rolleridir (World Health Organization Regional Office for Europe, 2020).

Covid-19 salgınında kentler ulusal ve uluslararası merkezler: Kentler, ulusal ve uluslararası seyahat ve ticaret yolları ülke çapında daha fazla aktarıma giriş noktaları olmanın yanı sıra, toplum aktarım merkezleri olarak hare-

ket ederler (World Health Organization Regional Office for Europe, 2020). Pandeminin ortaya çıkardığı zorlukları ele almak için hızlı ve yenilikçi bir şekilde tepki vermektedir.

Covid-19 salgınında kentler halka en yakın yönetim düzeyi: Pandemi sürecinde güçlü bir halk sağlığı için tehditleri anlamak, etkilerini izlemek ve politika rehberliği yapmak gerekmektedir. Pek çok kentte halk sağlığı surveyans sistemleri yeterince gelişmemiştir. Halk sağlığı kaynakları ve uzmanlığına öncelik verilmemiştir. Bu zorluk özellikle Covid-19 bağlamında belirgin olsa da, şehirlerin tüm sağlık tehditlerine yanıt verme yeteneğini etkileyen çok daha geniş bir zorluktur (Diez ve diğerleri, 2020). Risk iletişimi ve halk sağlığı mesajları ve tavsiyeleri ulusal düzeyde DSÖ'nün rehberliğinde insanlara ulaşarak onları çözümün bir parçası haline getirmeyi hedeflemektedir (World Health Organization Regional Office for Europe, 2020).

Covid-19 salgınında kentler ulusal hükümetin operasyonel ortakları: Kentler, ulusal hazırlık ve müdahale planlarında kilit aktör, temel hizmet sağlayıcısı ve sürdürülebilir bir gelecek oluşturmanın merkezinde yer alırlar (World Health Organization Regional Office for Europe, 2020). Bu noktada pandemi, kentsel politikalar konusunda araştırma yapma ve yeniden düşünme fırsatı yaratmış ve kentlerde var olan, yüksek nüfus yoğunluğunun iyi ya da kötü olması gibi yanlış ikilemleri aşarak, politikaların yararlı etkilerinin maksimize edilebileceği koşulları belirleyecek ortam sağlamıştır. Sağlığı iyileştirmek için, kentlerdeki insanlar ve mahalleler arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri özel olarak ele alan kentsel politikalar ile eşitsizliklerin giderilmesi yönündeki çalışmalara ışık tutmuştur (Diez ve diğerleri, 2020).

Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Sunumu ve Covid-19 Önlemleri

Türkiye'de sağlık hizmetlerinin sunumunda yetkili kurum Sağlık Bakanlığı'dır. Sağlık hizmetlerinin yer seçiminde bakanlıklar, belediyeler ve yatırımcılar rol oynamaktadır. Sağlık hizmetlerinin kentsel alandaki nüfusa yetebilirliği ve erişilebilirliği ise Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde belirtilen standartlara göre belirlenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 56. Maddesinde sağlık hizmetleri;

- “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.
- Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

• Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak onları denetleyerek yerine getirir.

• Sağlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde yerine getirilmesi için kanunla genel sağlık sigortası kurulabilir.”

şeklinde tanımlanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnesi'nde herkesin bedenî, zihnî ve sosyal bakımdan tam bir iyilik hâli içinde hayatını sürdürmesini sağlamak amacıyla, Sağlık Bakanlığı'nun görev ve yetkileri;

• “Halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi için çalışmalar yapmak,

• Teşhis, tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinin yürütmek,

• Uluslararası önemi haiz halk sağlığı risklerinin ülkeye girmesini önlemek,

• Sağlık eğitimi ve araştırma faaliyetlerini geliştirmek,

• Sağlık hizmetlerinde kullanılan ilaçlar, özel ürünler, ulusal ve uluslararası kontrole tâbi maddeler, ilaç üretiminde kullanılan etken ve yardımcı maddeler, kozmetikler ve tıbbî cihazların güvenli ve kaliteli bir şekilde piyasaya sunulması, halka ulaştırılması ve fiyatlarının belirlenmesi için çalışmalar yapmak,

• İnsan gücünde ve maddî kaynaklarda tasarruf sağlamak ve verimi artırmak, sağlık insan gücünün ülke sathında dengeli dağılımını sağlamak ve bütün paydaşlar arasında işbirliğini gerçekleştirmek suretiyle yurt sathında eşit, kaliteli ve verimli hizmet sunumunu sağlamak,

• Kamu ve özel hukuk tüzel kişileri ile gerçek kişiler tarafından açılacak sağlık kuruluşlarının

• Ülke sathında planlanması ve yaygınlaştırılması için çalışmalar yapmak,

• Kanunlarla ve Cumhurbaşkanlığı kararnemeleri ile verilen diğer görevleri yapmak”

olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de sağlık hizmetlerinin sunumunda 2019 yılında Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan genelgede sağlık hizmetleri; koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici hizmetler olmak üzere üç ana başlıkta sınıflandırılmış ve sağlık hizmeti sunucuları basamaklandırılmıştır (Tablo 1). Bu genelge kapsamında;

• Birinci basamak sağlık hizmetleri ilgili mevzuatta tanımlanan, hastaların ayaktan veya yataklı teşhis ve tedavilerinin yapıldığı sağlık kuruluşları,

• İkinci basamak sağlık kurumları, ilgili mevzuatta tanımlanan ayaktan veya yataklı teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmeti verilen sağlık kurumları,

- Üçüncü basamak sağlık kurumları, ileri tetkik ve özel tedavi gerektiren hastalıklar için yüksek teknoloji içeren veya gerekli altyapıya sahip eğitim ve araştırma hizmetlerinin verildiği sağlık kurumlarını kapsamaktadır.

Tablo 1. Sağlık hizmeti sunucularının basamaklandırılması (Kaynak: 2019 yılı Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan genelge verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Birinci Basamak Sağlık Kuruluşları
Birinci Basamak Ayaktan Teşhis ve Tedavi Hizmeti Sunan Sağlık Kuruluşları
<ul style="list-style-type: none">
• Bünyesinde Birinci Basamak Sağlık Kuruluşu Bulunan İlçe Sağlık Müdürlüğü,
• Toplum Sağlığı Merkezi (Tsm),
• Aile Sağlığı Merkezi (Asm),
• Halk Sağlığı Laboratuvarı (L1 ve L2),
• Kurum Tabipliği,
• 112 Acil Sağlık Hizmeti Birimleri,
• "Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik" Kapsamında Hizmet Veren Merkez veya Birimler,
• İşyeri Sağlık ve Güvenlik Hizmeti Sunulan Birimler,
• Belediyelere Ait Poliklinikler,
• "Ayakta Teşhis ve Tedavi Yapılan Özel Sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik" Kapsamında Açılan Özel Poliklinikler,
• "Ağız ve Diş Sağlığı Hizmeti Sunulan Özel Sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik" Kapsamında Açılan Ağız ve Diş Sağlığı Hizmeti Veren Özel Sağlık Kuruluşları,
• Üniversiteler Bünyesindeki Mediko-Sosyal Birimler,
• Türk Silahlı Kuvvetlerinin Birinci Basamak Sağlık Üniteleri,6197 Sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun Kapsamında Serbest Faaliyet Gösteren Eczaneler,
• Muayenehaneler,
Birinci Basamak Ayaktan ve Yataklı Teşhis, Tedavi Ve Rehabilitasyon Hizmeti Sunan Sağlık Kuruluşları
<ul style="list-style-type: none">
• Entegre İlçe Devlet Hastanesi (E2 ve E3),
İkinci Basamak Sağlık Kurumları
<ul style="list-style-type: none">
• Eğitim ve Araştırma Hastanesi Olmayan Devlet Hastaneleri ve Dal Hastaneleri İle Bu Hastanelere Bağlı Semt Poliklinikleri,
• Entegre İlçe Hastanesi (E1),
• Sağlık Bakanlığına Bağlı Ağız ve Diş Sağlığı Merkezleri,
• Kamu Kurumlarına Ait Olup Bakanlıkça Ruhsatlandırılmış Olan Hastaneler, Tıp Merkezleri ve Dal Merkezleri,
• "Özel Hastaneler Yönetmeliği" ne Göre Ruhsat Almış Özel Hastaneler
• "Ayakta Teşhis ve Tedavi Yapılan Özel Sağlık Kuruluşları Hakkında Yönetmelik" Kapsamında Açılan Tıp Merkezleri ve Dal Merkezleri
• Ağız ve Diş Sağlığı Hastaneleri
• Diyaliz, Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri, Hiperbarik Oksijen Tedavi Merkezleri, Tıbbi Laboratuvarlar Gibi Müstakil Olarak Ruhsatlandırılan Tam Ve Tedavi Merkezleri
Üçüncü Basamak Sağlık Kurumları
3A Grubu Üçüncü Basamak Hastaneler
<ul style="list-style-type: none">
• İleri Düzey Hastaneler
3B Grubu Üçüncü Basamak Hastaneler
<ul style="list-style-type: none">
• Üçüncü Basamak Kamu, Özel ve Eğitim Hastaneleri

Türkiye’de yer alan kamu-özel ortaklığı ile inşa edilen ve faaliyet gösteren entegre sağlık kampüsleri diğer bir deyişle şehir hastaneleri bu sınıflandırma içinde yer almamaktadır.

Türkiye’de ülke, bölge ve şehir düzeyinde sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek, yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı ve güvenli çevreler oluşturmak üzere hazırlanan, arazi kullanım ve yapılaşma kararları getiren mekânsal planların yapımına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirleyen Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği 14 Haziran 2014 tarih 29030 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de gerek özel sektör tarafından gerekse kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan her tür ve ölçekteki mekânsal planlara ilişkin revizyon, ilave ve değişikliklerin yapılması incelenmesi usul ve esaslar bakımından bu yönetmelik kapsamındadır.

Yönetmeliğin eki olan farklı nüfus gruplarında asgari sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin standartlar ve asgari alan büyüklükleri tablosu Türkiye’de yapılan imar planlarında dört farklı nüfus grup aralığını esas alarak sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin kişi başı metrekare ve asgari alan büyüklüklerini belirleyen yasal dayanaktır. Her tür ve ölçekteki mekânsal planlardaki sağlık tesisi alanları sekiz gruba ayrılmakta olup sağlık tesis alanının niteliğine ve ihtiyacına göre asgari birim alanlar belirlenmiştir. Asgari birim alanların yanı sıra kişi başı metrekare büyüklüğü de nüfus gruplarına göre değişiklik göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Farklı nüfus gruplarında asgari sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin standartlar ve asgari alan büyüklüklere göre sağlık tesis alanları kriterleri (Kaynak: Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği EK-2 tablosu verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Nüfus Grupları	0 - 75.000		75.001-150.000		150.001 - 500.000		501.000 +	
	M ² /Kişi	Asgari Alan Birim Alan (M ²)	M ² /Kişi	Asgari Alan Birim Alan (M ²)	M ² /Kişi	Asgari Alan Birim Alan (M ²)	M ² /Kişi	Asgari Alan Birim Alan (M ²)
Aile Sağlık Merkezi		750-2.000		750-2.000		750-2.000		750-2.000
Basamak Sağlık Tesisleri		3.000		3.000		3.000		3.000
Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi		Ünit Başına (110) M ²		Ünit Başına (110) M ²		Ünit Başına (110) M ²		Ünit Başına (110) M ²
•Doğum ve Çocuk Bakım Evleri	1,50	Yatak Başına (130) M ²	1,50	Yatak Başına (130) M ²	1,50	Yatak Başına (130) M ²	1,60	Yatak Başına (130) M ²
•Devlet Hastaneleri								
•Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastaneleri		Yatak Başına (220) M ²		Yatak Başına (220) M ²		Yatak Başına (220) M ²		Yatak Başına (220) M ²
Sağlık Kampüsleri		Yatak Başına (220) M ²		Yatak Başına (220) M ²		Yatak Başına (220) M ²		Yatak Başına (220) M ²

Açıklamalar:

1. Standartlara ilişkin alan hesabında; öncelikle varsa üst kademe mekansal planlarda belirlenen ilçe projeksiyon nüfusunun yer aldığı veya kent bütününe yönelik nazım imar planında belirlenen ilçe projeksiyon nüfusunun bulunduğu nüfus grubundaki standartlara uyulur.

2. Büyükşehir belediye sınırları içerisinde yerleşme bütünlüğü gösteren, komşu ilçe belediyeleri ile bütünleşen ilçe belediyelerinde altyapı alanları bir bütün olarak hesaplanabilir.

6. Aile sağlık merkezi 1. basamak sağlık tesisi olarak değerlendirilecektir.

7. Toplum sağlığı merkezi, acil sağlık merkezi, 112 acil sağlık merkezi ve istasyonları basamak sağlık tesisleri içinde yer alır.

8. İmar planlarında ayrılmış bulunan ve kamu niteliği taşıyan kreş + anaokulu, ilköğretim, ortaöğretim, sağlık tesisi, kültürel tesis, sosyal tesis alanları; imar planı değişikliği yapılmak suretiyle bu kullanımların başına "özel" ibaresi getirilmek, kamu ve özel altyapı oranları ilgili yatırımcı bakanlık veya kamu kuruluşunca belirlenmek kaydıyla, bu tabloda belirtilen kişi başına asgari standart değerinin içinde yer alır.

Mekansal planlamada sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin standartlar ve asgari alan büyüklüklerin yanı sıra sunulan bu hizmetlere erişimde büyük önem taşımaktadır. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde yürüme mesafesi, "imar planlarında eğitim, sağlık ile yeşil alanların hizmet etki alanındaki nüfusun erişme mesafesi topoğrafya, yapılaşma, yoğunluk, mevcut doku, doğal ve yapay eşikler dikkate alınarak planlanır." şeklinde tanımlanmıştır. Sağlık tesisleri için yürüme mesafesi sadece aile sağlığı merkezleri için belirlenmiş olup 500 metredir.

Covid-19'un ilk olarak ortaya çıkması ve Çin'de yayılma başlamasıyla beraber Türkiye'de hastalığın yayılmasını önlemek ve tedavi etmek için çeşitli önlemler alınmış ve alınmaya devam etmektedir. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşları ile beraber ortaklaşa çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında salgının ortaya çıkması ile beraber ülke genelinde hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla (Anadolu Ajansı Covid-19 haber geçmişi, 2021);

- Vaka tespit edilen ülkeler ile yapılan uçuşlar ve sınır kapıları kapatılmıştır.

- Salgının başlarında öğrenci yurtları organize edilerek, yurtdışından gelen tüm ziyaretçiler ve vatandaşlar bu yurtlarda karantina altında tutulmuştur.

- Eğitime ara verilerek uzaktan eğitime geçilmiştir. Ancak salgının seyrine göre bir dönem ilk ve orta dereceli okullarda yüz yüze eğitime başlansa da artan vaka sayılarından sonra tekrar uzaktan eğitime geçilmiştir.

- Salgının ilk başlarında toplu faaliyetlerin yoğun olduğu eğlence mekânları, kafeler, restoranlar, camiler, spor müsabakaları ve kültürel etkinliklere yönelik faaliyet gösteren sektörel faaliyetlerde hizmete ara verilmiştir. Yaklaşık bir yıllık süreç içerisinde vaka sayılarının artış ve azalışına göre kademeli olarak koşullarda esneklikler sağlanmıştır.

- Salgının Türkiye'de başlamasından bir ay sonra 30 büyükşehir ve Zonguldak ili de dâhil toplam 31 şehirde kente giriş ve çıkışlar yaklaşık bir ay süre ile yasaklanmış, ülke genelinde iç hat ve dış hat uçuş seferlerine kısıtlamalar getirilmiştir.

- 20 yaş altı ve 65 yaş üstündeki vatandaşlara sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir.

- Dönemsel olarak tedarik ve üretim zincirleri aksamayacak şekilde sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmiştir.

Sağlık Bakanlığı'nca sağlık hizmetlerinin yönetimi ve işlemlerine yönelik alınan kararlar ise (Anadolu Ajansı Covid-19 haber geçmişi, 2021);

- 10 Ocak 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde, Koronavirüs Bilim Kurulu ve Operasyon Merkezi kurulmuştur.
- Sağlık Bakanlığı'nca belirlenen kriterleri taşıyan tüm hastaneler pandemi hastanesi ilan edilmiştir.
- Filyasyon⁷ ekipleri oluşturularak hasta ve temaslı taramasına başlanılmıştır.
- Ülke genelinde maske takma zorunluluğu getirilmiştir.
- Hastalık ile ilgili bilgi alabilmesi için Korona Danışma Hattı, süreci takip edebilmek için ise Hayat Eve Sığar uygulaması oluşturulmuştur.
- Hastalığın tespitine yönelik olarak yapılan testlerin hızlı sonuçlanması ve test sayısını artırmak amacıyla ülke genelinde laboratuvarlarda düzenleme ve koordinasyon sağlanmıştır.
- İstanbul'da iki adet pandemi hastanesi inşa edilmiş ve hizmet vermeye başlamıştır.
- Artan yoğun bakım cihazı talebini karşılamak amacıyla yoğun bakım cihazları üretimi yapılmış ve hastanelerde kullanımları sağlanmıştır.
- Çeşitli algoritmalar geliştirerek bu algoritmalar çerçevesinde tanı, teşhis ve tedavi yöntemleri geliştirmiştir.
- Türkiye'de hizmet veren Birinci, İkinci ve Üçüncü Basamak Sağlık Hizmetlerinin bu süreçteki organizasyonu yeniden tanımlanmıştır.

Ankara Çankaya İlçesi Örneği

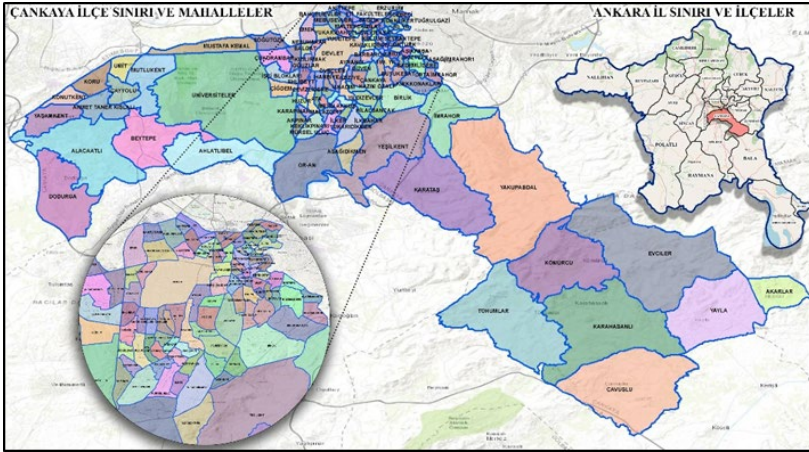
Pandemi sürecinde izlenen politikalar kapsamında Koronavirüs Bilim Kurulu toplantılarından sonra Sağlık Bakanlığı yetkilileri tarafından yapılan açıklamalar ve paylaşımlarda Ağustos ayında hasta sayısı bakımından artış eğilimi yaşayan Ankara, Eylül ayının ilk haftasında Türkiye'de en fazla vaka sayısına sahip il olmuştur. Pandemi sürecinde Covid-19'a yönelik veriler Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirilen Hayat Eve Sığar uygulaması ve Sağlık Bakanlığı'nın Covid-19 web sitesinden yayınlanmıştır. Covid-19 web sitesinden yayınlanan veriler Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey-1 bölgeleri ile açıklanırken, Hayat Eve Sığar uygulamasındaki veriler ise Covid-19 testi pozitif olan kişilerin yoğun olarak buldukları bölgeleri gösterir yoğunluk haritası ile gösterilmiştir. Covid-19 vaka sayılarına yönelik veri temini sürecinde, yetkililerle yapılan şifahi görüşmelerde "yapılan testlerin sağlık kuruluşların-

⁷ Bulaşıcı bir hastalık varlığında, hastalığı taşıyan kişinin temas ettiği herkesin o hastalık açısından taranması (T.C. Covid-19 bilgilendirme platformu Covid-19 sözlüğü, 2021).

dan toplanması ve sağlık kuruluşlarının mekânsal farklılık göstermesinden dolayı ilçelere göre dağılımın gerçekçi olmayacağı” belirtilmiştir. Yaşanan bu süreçte Ankara İlinde Çankaya ilçesi;

- Ankara'nın merkez ilçesi olması ve nüfus bakımından en kalabalık ilçesi olması,
  - Kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte önemli ticaret alanlarının ve toplu taşıma güzergâhlarının ilçede yer almasıyla beraber hareketliliğin ve bu hareketlilik ile beraber bulaş riskinin fazla olduğu ilçe konumunda olması,
  - Ankara'nın çeşitli ilçelerinde yer alan hastanelerin resmi açılışı 14 Mart 2019 tarihinde gerçekleşen Ankara Şehir Hastanesi'ne taşınması ve pandemi hastanesi olarak kabul edilen bu şehir hastanesinin ilçede yer seçmesi,
- nedenleriyle detayda analiz edilecek örnek çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

Ankara İli sınırları içerisinde yer alan ve 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre en fazla nüfusa (944 609 kişi) sahip merkez ilçelerden biri olan Çankaya İlçesi 124 mahalleden oluşmaktadır (Şekil 1). Kamu kurum ve kuruluşlarının, eğitim ve sağlık tesisi alanlarının yanı sıra önemli ticaret, sosyal ve kültürel merkezlerin yer aldığı en önemli ilçe konumundadır.

Şekil 1. Çankaya ilçesi ve mahalleleri

(Çankaya Belediyesi verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Çalışma alanı olarak belirlenen Çankaya ilçesi sınırları içerisinde sağlık hizmetlerinin sunumunu ölçmek için iki aşamalı bir yöntem izlenmiştir. İlk aşamada; sağlık hizmet alanlarının mekânsal yer seçimi kararlarına yönelik veriler

Sağlık Bakanlığı, Çankaya Kaymakamlığı ve Çankaya Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden temin edilmiştir. İkinci aşamada ise; Covid-19 sürecinde aktif hizmet veren sağlık kurum ve kuruluşları, 2019 yılında Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan genelgede belirlenen sisteme göre sınıflandırılmıştır. Farklı kademedeki sağlık hizmetlerinin kanunlar kapsamında belirlenen standartlara uygunluğu ve bölgenin demografik özelliklerine göre erişilebilirliği coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmaya Sağlık Bakanlığı tarafından ruhsatlandırılarak halkın kullanımına sunulmuş sağlık tesisi dışındaki özel sağlık tesisleri dahil edilmemiştir.

Birinci Basamak Sağlık Kuruluşları

2019 yılında Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan genelgede birinci basamak sağlık kuruluşları; hastaların ayakta veya yataklı teşhis ve tedavilerin yapıldığı kuruluşlardır. Çankaya ilçesi sınırları içerisinde Covid-19 salgınına karşı birinci basamak sağlık hizmeti sunan toplam 59 adet aile sağlığı merkezinin aktif faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Çankaya ilçesinde yer alan aile sağlığı merkezlerinin konumları tespit edilirken Çankaya Kaymakamlığı ve Sağlık Bakanlığı verilerinden yararlanılmıştır. Adrese dayalı olarak yapılan analizler sonucu aile sağlığı merkezlerinin %71,19'luk kesiminin konut alanı kullanımı içerisinde yer aldığı saptanmıştır. Konut alanları içerisinde yer alan aile sağlığı merkezlerinin büyüklüklerinin Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde belirlenen 750-2000 asgari birim m²'yi sağlamadığı ve konutlarla iç içe yer aldığı tespit edilmiştir. Adrese dayalı elde edilen veriler yürürlükteki imar planı ile karşılaştırıldığında sadece %6,78'lik kesiminin sağlık tesisi alanı olduğu ve standartları sağladığı saptanmıştır (Tablo 3).

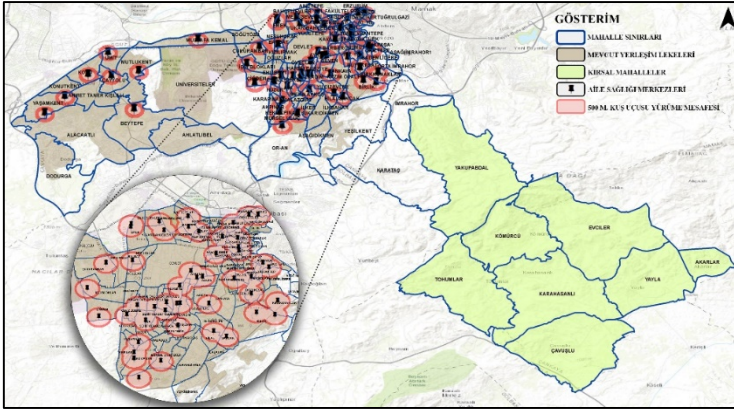
Tablo 3: Ankara Çankaya ilçesi aile sağlığı merkezleri imar durumu (Kaynak: Çankaya Belediyesi ve Çankaya Kaymakamlığı verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

İmar Durumu	Adet	Yüzde
Konut Alanı	42	71,19
Merkezi İş Alanı	2	3,39
Ticaret Yolu	1	1,69
Sağlık Tesisi Alanı	4	6,78
Anaokulu	1	1,69
Belediye Hizmet Alanı	3	5,08
Pazar Alanı	2	3,39
Sosyal ve Kültürel Tesis Alanı	1	1,69
Fonksiyonsuz Alan	1	1,69
Bilinmeyen	2	3,39
Toplam	59	100

Bireylerin ve aile fertlerinin ikamet yerlerinin yakınlarında ya da kolaylıkla ulaşılabilecekleri bir yerde bulunan (T.C Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020) aile sağlığı merkezlerine; ilaç yazdırma, muayene, enjeksiyon, pansuman gibi tıbbi işlemlerin yanı sıra koruyucu sağlık hizmetleri ve çeşitli sağlık raporları için başvurulmaktadır. Pandemi sürecinde Sağlık Bakanlığı tarafından, ikinci ve üçüncü basamak sağlık sunucularında oluşabilecek yoğunluğu azaltmak için hastalar ilk olarak aile sağlığı merkezlerine yönlendirilmiştir (Samancı, 2020). Aile sağlığı merkezlerinde Covid-19 şüphelisi olduğuna kanaat getirilen kişiler izolasyon kurallarına uyularak ikinci ve üçüncü basamak sağlık birimlerine sevk edilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili bilgiler il ve ilçe sağlık müdürlüklerine de iletilmiştir. Covid-19'lu hasta ile herhangi bir temas olduğunda ve/veya kişilerde herhangi bir bulgu görüldüğünde aile hekimleri ile irtibata geçilmiş ve evde izolasyona tabii olan hastaların kontrol ve takipleri de aile hekimleri tarafından yapılmıştır (Yücesan ve Özkan, 2020).

Erişilebilirliğin önem kazandığı bu dönemde aile sağlığı merkezlerine gerekli durumlarda hızla erişebilmek de önemlidir. Sağlık Bakanlığı tarafından aile hekimliği seçim kriteri olarak "bölge sınırlaması olmaksızın kişilerin aile hekimliği hizmetlerine hızlı ve kolay erişimi için ikamet edilen konuma en yakın aile hekimliğine kayıt olması gerektiği" belirtilmektedir. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde ise sağlık tesisi alanları için belirtilen erişim, yürüme mesafesi olarak tanımlanmakta ve bu mesafe 500 metre olarak belirtilmektedir. Yapılan çalışmada hem Sağlık Bakanlığı, hem de Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde belirtilen kriterler dikkate alınarak kuş uçuşu yürüme mesafesi hesaplanmıştır. Böylece her bir aile sağlığı merkezinin etki alanı belirlenmiştir.

Ankara Çankaya ilçesinde yer alan aile sağlığı merkezlerinin erişilebilirliği incelendiğinde; kentin doğusundaki konut yerleşim alanlarında aile sağlığı merkezlerinin görece daha erişilebilir olduğu, batısında ve özellikle yeni gelişen bölgelerde ise aile sağlığı merkezlerinin erişilebilirlik mesafelerinin arttığı ve görece daha az erişilebilir oldukları görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Çankaya ilçesi aile sağlığı merkezleri dağılımı ve yürüme mesafeleri (Sağlık Bakanlığı ve Çankaya Belediyesi verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

İkinci Basamak Sağlık Kuruluşları

2019 yılında Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan genelgede ikinci basamak sağlık kurumları, ayakta veya yataklı teşhis ve rehabilitasyon hizmetlerinin yaptığı kurumlar olarak tanımlanmıştır. Türkiye’de Covid-19 vakaları görülmeye başladığından beri hastalara yönelik sağlık hizmetleri ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumları olan hastaneler tarafından karşılanmaktadır. Salgının Türkiye’de görülmesiyle beraber Sağlık Bakanlığı tarafından belirli hastaneler pandemi hastanesi ilan edilmiştir. Salgının yayılmasına bağlı olarak hasta sayısının hızla artmasıyla birlikte, bünyesinde enfeksiyon hastalıkları ve klinik mikrobiyoloji, göğüs hastalıkları, iç hastalıkları branşlarından en az ikisinin bulunduğu ve üçüncü seviye erişkin yoğun bakım yatağı bulunan Sağlık Bakanlığı’na bağlı hastaneler, devlet ve vakıf üniversitesi hastaneleri ile tüm özel sağlık kuruluşları pandemi hastanesi⁸ olmuştur (Öztürk ve Karcıoğlu, 2020). Pandemi hastaneleri ile birlikte sağlık sisteminin tüm kaynaklarıyla pandemiye karşı hazırlıklı olması amaçlanmıştır. Çankaya ilçesi sınırları içerisinde pandemi hastanesi olarak hizmet veren tek sağlık kuruluşu Ankara Şehir Hastanesi’dir (Anadolu Ajansı Covid-19 haber geçmişi, 2021).

İl-ilçe bütünü ve mahalle bazlı yapılan imar planlarında sağlık tesisi alanları belirlenirken, ihtiyacın yanı sıra, plan bütününde Mekânsal Planlar Yapım Yö-

⁸ Pandemiye neden olan hastalığı taşıyanların tedavisi için özel olarak görevlendirilmiş ve organize edilmiş yataklı sağlık kuruluşu (T.C. Covid-19 bilgilendirme platformu Covid-19 sözlüğü, 2021).

netmeliği'nde yer alan standartları sağlamaya ve erişilebilirliğe yönelik yer seçimi yapılmaktadır. Ancak erişebilirlik kriteri olarak, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerine yönelik Yönetmelikte herhangi bir kriter bulunmamaktadır. Mekânsal uygulamaya yönelik koşulların yer aldığı Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ile Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen sağlık kuruluşlarına yönelik basamak sınıflandırmasının birbiriyle örtüşmemesi, sağlık tesisi alanlarının sınıflandırılmasında ve planlanmasında tutarsızlıklar yaratmaktadır. Benzer şekilde Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği'ne ek olarak imar planlarının yapımında ve uygulamasında 03.07.2017 tarih 30113 sayılı Resmî Gazete yayımlanarak yürürlüğe giren Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'ne göre de sağlık alanlarının; merkezi iş alanı⁹, resmi kurum alanı¹⁰ ve belediye hizmet alanı¹¹ gibi alanlar içerisinde de yer alabileceği açıklaması, pandemi döneminde sağlık alanlarının diğer kullanımlardan ayrı, izole edilmesi gereken özel alanlar olması yaklaşımı ile çelişmektedir.

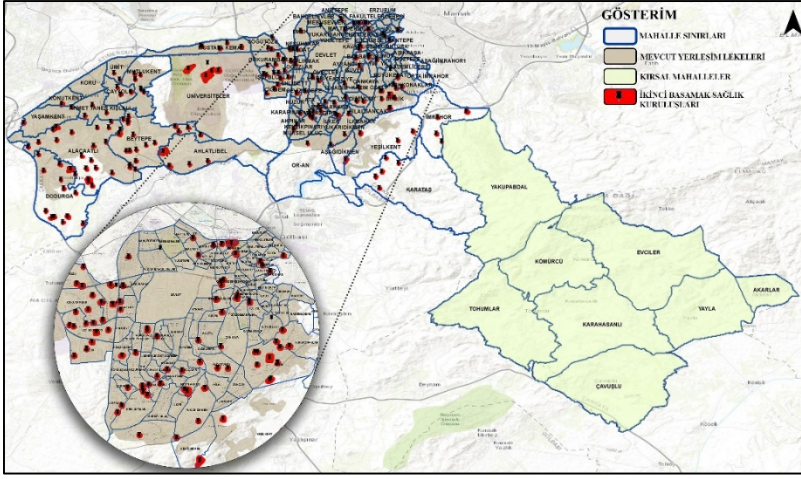
Çankaya ilçesinde yer alan ikinci basamak sağlık kuruluşlarının mekansal konumlarının belirlenmesinde Çankaya Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden temin edilen yürürlükteki imar planı ve mevcut arazi kullanımını ve rilerinden yararlanılmıştır (Şekil 3).

---

⁹ Yönetimle ilgili idari tesis alanları, iş hanı, çarşı, çok katlı mağaza, banka gibi ticaret ve finans tesis alanları, turizm tesis alanları, sosyal kültürel tesis alanları, ibadet yerleri, park ve benzeri yeşil alanlar, spor alanları kamuya ve özel sektöre ait eğitim ve sağlık tesisleri alanları, kamuya ve özel sektöre ait teknik altyapı tesis alanları ile bu alanlara hizmet verecek benzeri alanlar ve plan kararı ile rezidans alanı ayrılır.

¹⁰ Genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri ile özel bütçeli idarelerle, il özel idaresi ve belediyeye veya bu kurumlarca sermayesinin yarısından fazlası karşılanan kuruluşlara, kanunla veya kanunun verdiği yetki ile kurulmuş kamu tüzel kişilerine ait bina ve tesislerin yapıldığı alanlardır

¹¹ Belediyelerin görev ve sorumlulukları kapsamındaki hizmetlerinin götürülebilmesi için gerekli itfaiye, acil yardım ve kurtarma, ulaşımaya yönelik transfer istasyonu, araç ve makine parkı, bakım ve ikmal istasyonu, garaj ve triyaj alanları, belediye depoları, asfalt tesisi, atık işleme tesisi, zabıta birimleri, mezbaaha, ekmek üretim tesisi, pazar yeri, idari, sosyal ve kültürel merkez gibi mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçları karşılamak üzere kurulan tesisler ile sermayesinin yarıdan fazlası belediyeye ait olan şirketlerin sahip olduğu tesislerin yapılabileceği alandır.

Şekil 3. Çankaya ilçesi ikinci basamak sağlık kuruluşları
(Çankaya Belediyesi verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin Ek-2 tablosu olan farklı nüfus gruplarında asgari sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin standart hesabı yapıldığında, Çankaya ilçe bütününde yürürlükteki imar planında yer alan sağlık tesisi alanlarının kişi başına 1,47 m² olduğu görülmektedir (Tablo 4). Çankaya ilçesi bütününde yapılan bu analiz sonucunda yürürlükteki imar planlarında yer alan ikinci basamak sağlık tesisi alanlarının Yönetmelikte belirtilen asgari sosyal ve teknik altyapı standartlarının altında kaldığı gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Ankara Çankaya ilçesi ikinci basamak sağlık kuruluşlarına ilişkin standartlar (Kaynak: Çankaya Belediyesi ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

2019 Yılı Çankaya İlçesi Nüfusu	Çankaya İlçesi İkinci Basamak Sağlık Alanları (M ²)	Çankaya İlçesi Sağlık Alanları (M ² /Kişi)	Standart (M ² /Kişi)
944 609	1396669,11	1.47	1.60

Çankaya ilçesinde sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin mahalle bazında standart hesabı yapıldığında ise, mahallelerin %58,83'lük kesimde sağlık tesisinin yer almadığı, %31,44'lük kesiminin standartların altında kaldığı ve %13,71'lik kesiminin standartları sağladığı görülmüştür (Tablo 5).

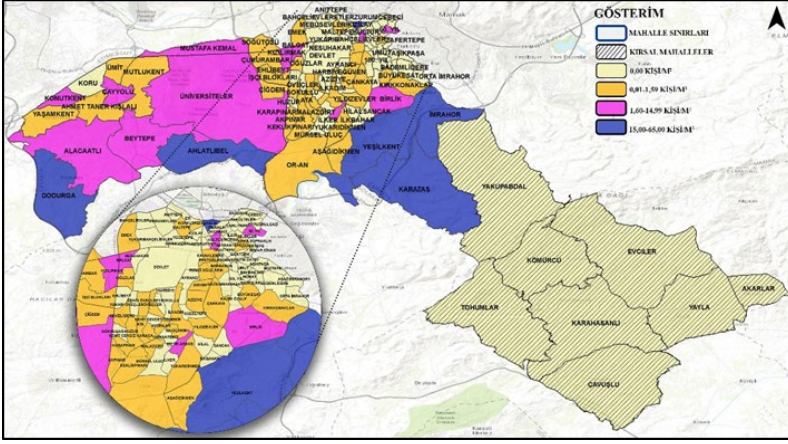
Tablo 5. Ankara Çankaya ilçesi mahalle bazlı ikinci basamak sağlık kuruluşlarına ilişkin standart dağılımı (Kaynak: Çankaya Belediyesi ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Standartlar (m ² /kişi)	Mahalle dağılımı (Adet)	Mahalle dağılımı (%)
0	68	58,83
0,01 - 1,59	39	31,44
1,60 - 14,99	12	9,69
15,00 - 65,00	5	4,02
Toplam	124	100

Sağlık tesisi alanlarının bulunmadığı Çankaya İlçesinin kırsal mahallelerinden olan Yakupabdal, Tohumlar, Kömürcü, Evciler, Karahasanlı, Çavuşlu, Yayla ve Akarlar'da henüz imar planlarının olmadığı ve bu mahallerde yaşayan mahalle sakinlerinin çevre mahallelerde veya çevre ilçelerde yer alan sağlık tesisi alanlarına erişim sağladıkları saptanmıştır.

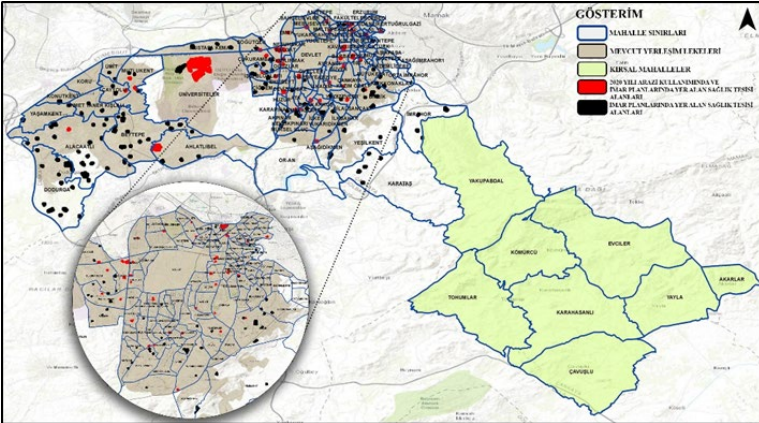
Çankaya ilçesinde Ankara ilinin merkezi iş alanı etkinliklerinin en yoğun olarak gerçekleştiği mahaller olan Kültür, Kızılay, Devlet, Kocatepe, Maltepe, Bahçelievler, Kavaklıdere, Çankaya, Ayrancı, Öveçler, Balgat, Çukurambar, Gaziosmanpaşa, Seyran, Söğütözü, İncesu ve Cebeci mahallelerinde yer alan sağlık tesisi alanlarının ise imar planlarında merkezi iş alanı ve ticaret alanı kullanımında kaldığı anlaşılmıştır.

Sağlık tesisi alanlarının standartların üzerinde olduğu yeni yerleşim bölgeleri olan İmrahor, Dodurga, Ahlatlıbel, Yeşilkent ve Karataş mahallelerinde ise nüfusun az olduğu ancak yer seçimi yapılan sağlık tesisi alanlarının fazlalığı dikkat çekmiştir (Şekil 4). Bu mahallelerde sağlık tesisi alanlarının fazla gözükmemesinin nedeni imar planlarında sağlık alanlarının bulunması, ancak söz konusu mahallelerde yapılaşma tamamlanmadığı için alanda yer alması gereken toplam nüfusun henüz mahalleye yerleşmemiş olmasıdır (Şekil 4).

Şekil 4. Çankaya ilçesi mahalle bazlı ikinci basamak sağlık kuruluşları dağılımı (Kaynak: Çankaya Belediyesi verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Pandemi sürecinde sağlık hizmetlerini sağlanması ve sunulmasına yönelik olarak Çankaya ilçesindeki sağlık tesis alanlarına yönelik olarak yapılan analizler sonucunda 2020 yılı Çankaya ilçesi mevcut arazi kullanımını ile yürürlükteki imar planları arasında farklılıklar olduğu saptanmıştır. 2020 yılı arazi kullanımına bakıldığında yürürlükteki imar planlarında yer alan sağlık tesis alanlarının sadece %42,52'sinin inşaatının tamamlanıp hizmet verdiği, geriye kalan %57,48'sinin henüz inşaatının tamamlanmadığı tespit edilmiştir (Şekil 5). Bu tespitler sonucunda 2020 yılında Çankaya ilçesinde hizmet veren sağlık tesisi alanlarında kişi başına düşen m^2 0,63'dür (Tablo 6).

Şekil 5. Çankaya ilçesi 2020 yılı arazi kullanımına ve imar planlarına göre sağlık tesislerinin durumu (Kaynak: Çankaya Belediyesi ve 2020 yılı arazi kullanım verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 6. 2020 yılı itibari ile Ankara Çankaya ilçesinde hizmet veren ikinci basamak sağlık kuruluşlarına ilişkin standartlar (Kaynak: Çankaya Belediyesi ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

2019 Yılı Çankaya İlçesi Nüfusu	Çankaya İlçesi Sağlık Alanları (M ²)	Çankaya İlçesinde Hizmet Veren Alanları	Çankaya İlçesinde Hizmet Veren Sağlık Alanları (M ² /Kişi)	Standart (M ² /Kişi)
944 609	1396669,11	593960,89	0,63	1.60

Üçüncü Basamak Sağlık Kuruluşları ve Sağlık Kampüsleri

2019 yılında Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan genelgeye göre üçüncü basamak sağlık kurumları, ileri tetkik ve özel tedavi gerektiren hastalıklar için yüksek teknoloji içeren eğitim ve araştırma hizmetlerinin yapıldığı kurumlardır.

Çankaya ilçesi sınırları içerisinde üçüncü basamak sağlık kuruluşu olduğu tespit edilen 2 hastane yer almaktadır (Şekil 6). Kapalı alanlara ilişkin yapılan analizlerden Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi'nin standartlara göre asgari büyüklüğü karşılamadığı görülmektedir. Ufuk Üniversitesi Dr. Rıdvan Ege Hastanesi ile ilgili olarak da kapalı alan bilgisine ulaşılamadığından karşılaştırma yapılamamıştır (Tablo 7).

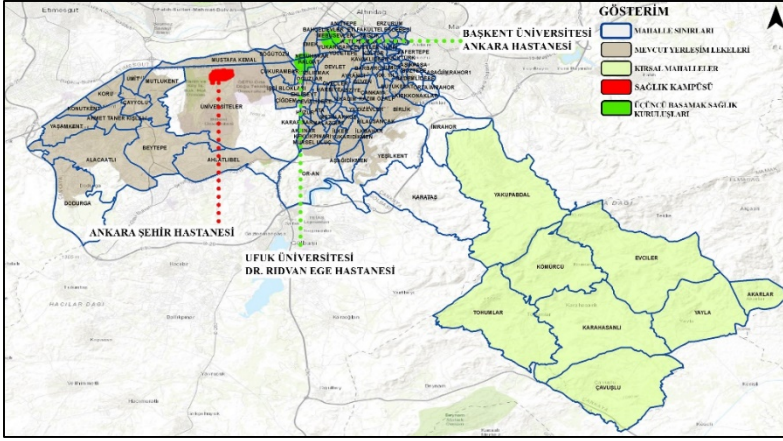
Tablo 7. Ankara Çankaya ilçesi üçüncü basamak sağlık kuruluşlarına ilişkin standartlar (Kaynak: T.C. Sağlık Bakanlığı verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Üçüncü Basamak Sağlık Kuruluşları	Yatak Sayısı	Sağlık Alanları (M ²)	Olmaları Gereken Asgari Alan (M ²)
Ufuk Üniversitesi Dr. Rıdvan Ege Hastanesi	221	-	28.730
Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi	340	20.000	44.200

Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nca belirlenen sağlık hizmet sınıflarının dışında entegre sağlık kampüsleri de hizmet vermektedir. Şehir hastaneleri olarak bilinen bu kurumlar Kamu Özel Ortaklığı modeli ile hayata geçirilmektedir (Cerahoğlu, 2016). Türkiye'de sözleşmesi imzalanan 18 şehir hastanesinden 12'si hizmete geçmiş durumdadır (T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık Yatırımları Genel Müdürlüğü, 2020). Hizmet veren şehir hastanelerinden Ankara Bilkent Şehir Hastanesi Çankaya ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Şekil 6).

2019 yılında hizmet vermeye başlayan ve pandemi döneminde pandemi hastanesi olarak tanımlanmış Ankara Bilkent Şehir Hastanesi yüksek teknoloji altyapısına sahip olup 3810 yataklıdır. 723 yoğun bakıma sahip olan şehir has-

tanesi, olağanüstü bir durum karşısında yoğun bakım ünitelerini 2.000'e çıkarabilecek kapasiteye sahiptir. İzolasyonun önemli olduğu Covid-19 sürecinde gerekli prosedürleri uygulayacak altyapıya sahip olan şehir hastanesi ayrıca teşhis prosedürü ve tanı alan hastalara uygulanan tedavilerde ileri tetkik hizmeti vermektedir (Ankara Şehir Hastanemiz'de Kovid-19'la mücadele, teşhis ve tedavi süreçleri, 2020).

Şekil 6. Çankaya ilçesi üçüncü basamak sağlık kuruluşları

(Kaynak: Çankaya Belediyesi verileri kullanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Tartışma ve Sonuç

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, bir ülkenin sağlık sistemi, herkese gerekli olan sağlık hizmetinin yüksek kalitede verilmesini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır ve her ülke bu faktörleri göz önünde tutarak kendi özgün sağlık sistemini geliştirmelidir. Ulusal sağlık politikaları belirlenirken toplumun sosyo-ekonomik yapısı ve demografik yapısı; kurumların finansmanı ve sürdürülebilirliği; bireylerin eğitim durumları ve beklentilerinin ve ayrıca çevre politikaları ve teknolojik altyapının da göz önünde bulundurulması gereklidir. Sağlık politikaları düzenlenirken, sağlık hizmetlerinin kimler tarafından üretileceği, nasıl sunulacağı, nasıl finanse edileceği, hizmetin kullanıcılara nasıl ulaştırılacağı bilinmesi önemlidir. Bu bağlamda alınan kararlar yasal dayanaklara göre belirlenmelidir (Ayıkır, 2014). Türkiye'de sağlık sistemi sunumunda her ne kadar yetkili kuruluş Sağlık Bakanlığı olsa da mekânsal olarak işlevlerin yer seçimine yönelik yapılan imar planları ve uygulanan standartlar süreçte önemli rol oynamaktadır.

Covid-19 pandemisi küresel düzeyde temel sağlık hizmetlerinin sunumunun sürdürülebilirliği konusunda büyük etkiye sahip olmuştur. Dünyanın

dört bir yanındaki sağlık sistemleri, artan Covid-19 hastalarına yönelik talep karşısında zorlanmaktadır. Özellikle bu süreçte engelliler, çocuklar, yaşlılar, kronik hastalıklarla yaşıyan insanlar gibi en savunmasız nüfuslar için önleyici ve iyileştirici hizmetlerin sürdürülmesi kritik öneme sahiptir (World Health Organization maintaining essential health services during the Covid-19 outbreak, 2020) .

Pandemi sürecinde kentsel sağlık yaklaşımının üçüncü odağı olan şehirlerde sağlık hizmetleri sunumu önem kazanmıştır. Hizmetlerin sunumu her ne kadar ülkeler arasında değişkenlik gösterse de ortak özelliği adaletsiz erişimi engellemek ve şehirleri sağlık tehditlerine karşı dayanıklı hale getirmektir. Özellikle sağlık sistemine yapılan yatırımlar ve bu yatırımların yer seçimi ve niteliği, hizmetin erişimi ve yönetimi açısından önem teşkil etmektedir.

Ankara-Çankaya İlçesinde yer alan sağlık hizmet alanlarının mekânsal yer seçimi kararlarının çeşitli boyutlarıyla analiz edildiği bu çalışmada;

- Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri sunumunda;
  - özellikle aile sağlığı merkezlerinin % 93,22' lik kesiminin konut alanı, ticaret alanı, belediye hizmet alanı, pazar alanı gibi kullanımların içinde yer aldığı, bu nedenle planlar ile kullanımlar arasında uyumsuzluk olduğu,
  - yerleşimlerini tamamlamış olan mahallelerde erişilebilirlik sağlanırken, bu hizmetlerin konut alanında bağımsız birimler içerisinde yer almasından dolayı asgari birim alanı sağlayamadığı,
  - henüz gelişmekte olan ancak nüfus yoğunluğu da bir o kadar fazla mahallelerde, hem asgari birim alan, hem de erişilebilirlik açısından yetersizlikler yaşandığı,
- İkinci Basamak Sağlık Hizmetleri sunumunda;
  - arazi kullanımı ile yürürlükteki imar planları arasında hem plan kararları, hem de uygulamalar açısından farklılıklar olduğu,
  - belirli mahallelerde standartların üzerinde yığılmaların olduğu, buna karşı belirli mahallelerde yeterli düzeyde hizmete ulaşılamadığı,
  - ulusal ve uluslararası özel hastanelerin (Memorial Ankara Hastanesi, Medicana Sağlık Grup, Liv Hospital, HC International Clinic...) ilçenin prestijli bölgelerinde yer seçtiği, bunun da mekânsal olarak eşitsizlikler ve dengesizlikler yarattığı,
- Üçüncü Basamak Sağlık Hizmetleri sunumunda;

- Çankaya İlçesinin Ankara'nın merkez ilçesi olması nedeniyle tüm kente hitap eden üçüncü basamak sağlık kuruluşların bu ilçede yer aldığı,
- Üçüncü basamak sağlık kuruluşlarına bağlı ikinci basamak sağlık kuruluşlarının (semt poliklinikleri) da genellikle bu ilçede yer seçtiği, ancak bu durumun imar planlarında verilen kararlarla örtüşmediği,
- Çankaya İlçesinin Bilkent Entegre Sağlık Kampüsü'nün kurulmasıyla tüm kente hatta çevre illere hizmet verdiği, anlaşılmaktadır.

Çankaya ilçesinin sağlık tesisi mekânsal yer seçiminde Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen sağlık kurum/kuruluş basamakları ile imar planlarının uygulama aracı olan Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği ve Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği'nin tam olarak birbirleri ile örtüşmediği tespit edilmiştir. Böyle bir ikilemin varlığı genel anlamda sağlık hizmetlerinin sunumunda karmaşıklığa sebebiyet vermektedir. Covid-19 pandemisi özelinde sağlık hizmetleri sunumu değerlendirildiğinde, bu dönemde ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinin yükünü azaltan birinci basamak sağlık hizmetlerinin ilçenin doğusunda mekânsal olarak daha erişilebilir olduğu görülmektedir. Ancak insanların bir-biri ile olan temasın en aza indirilmesinin önem arz ettiği bu süreçte diğer kullanımlardan bağımsız sağlık tesisleri alanlarının oluşturulmasının da gerekliliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Çankaya ilçesi örneğinde aile sağlığı merkezlerinin büyük çoğunluğunun konutlarla iç içe yer alması halk sağlığının korunması açısından bir tehdit unsuru olarak tanımlanmaktadır. İkinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerine yönelik olarak ise, tüm kente hizmet veren şehir hastanesinin ilçede yer alması sağlık hizmetleri açısından ilçeyi odak haline getirmekte ve çeşitli bölgelerden gelen nüfusun bu bölgede yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Pandemi gibi olağan üstü durumlardaki tecrübeler de göz önüne alınarak, sağlık hizmetlerinin yer seçiminde bölgenin sosyal ve demografik özellikleri yanı sıra etki alanları, hizmet kapasitesi ve yaya ve araç ile erişilebilirliği gibi kriterler göz önüne alınarak sağlık alanlarının yeniden organize edilmesi gerekmektedir.

Extended Abstract

Assessment of Spatial Location of Health Care Services of Urban Health and Covid-19: The Case of Ankara-Çankaya District

*

Emine Şeyda Satılmış

İrem Akkaya

Çiğdem Varol

Büyükcivelek

ORCID: 0000-0002-2573-2318

ORCID: 0000-0003-2840-0578

ORCID: 0000-0002-2432-5745

Epidemics such as Ebola, SARS, MERS had aroused in the current century, but contrary to COVID-19, they lost their effectiveness before they reached to global scale. Covid-19 has turned into a global epidemic, and reached a level that threatens all humanity. The provision of services, one of the three main focal points of the urban health approach, has gained importance in urban areas with the global pandemic. Although the content of healthcare services varies due to countries, their common aim is to increase the accessibility to services and to make cities resilient to health threats. Investments in healthcare facilities, decisions on their site selection and their qualification are considered to be important for increasing the accessibility to facilities and to make their management better. This study aims to analyse the provision of health services in Cankaya district of Ankara focusing on the spatial standards and location decisions regarding Covid-19 pandemic.

According to the World Health Organization (WHO), in the 21st century, urbanization has a significant impact on health. From a health perspective, in relation with the rising urban population, increasing urban problems will expose cities to a health burden in the future. Various concepts, approaches and policies are being developed in order to identify and find solutions to health problems that cities face with the increasing urbanization. One of these approaches is the urban health approach, which has first emerged in the mid-1980s. Today, it is a multidisciplinary field of study including researches on

the health of the urban population. There are three main focal points of urban health. These focal points are urban health problems and their distribution in the population, a hygienic environment and its effects, and how services are delivered in the urban space.

The Republic of Turkey Ministry of Health is the competent authority for the provision of health services in Turkey. Ministries, municipalities and investors play a role in the provision of health services. Health services are classified by the Ministry of Health under three main headings as preventive, curative and rehabilitative services. These services are provided via primary healthcare services, secondary healthcare services and tertiary healthcare services. Besides, integrated health campuses built by public-private partnerships are top-tier healthcare units provided by the Ministry of Health.

In Turkey, the adequacy and accessibility of health services in urban areas are determined according to the standards in the Spatial Plans Construction Regulation. Health service areas in spatial plans of all types and scales are divided into eight groups, and minimum unit areas are determined according to healthcare facilities. In addition to the minimum unit areas, the minimum square meters per person varies according to the population size of the settlement. Accessibility to healthcare facilities is defined by walking distances, which is determined as 500 meters for family health centers only.

At the beginning of Covid-19 pandemic, the provision of health services was carried out jointly with national and international institutions and organizations under the coordination of the Ministry of Health. These works included measures to prevent the spread of the disease and to support treatment in Turkey. Within this context, travel restrictions were imposed throughout the country at certain times, education was suspended and distance education was started, lockdown measures put into force, and further restrictions were imposed on risky age groups. During this period, decisions were taken regarding the management and operation of health services. Operation centers for Covid-19 were established and filiation and contact tracing was carried out by teams to follow-up the disease. In terms of public health, wearing a mask became compulsory across the country.

Ankara was selected as the study area regarding the highly increasing trend in the number of patients after the social and economic normalization period in June 2020. The factors in the selection of Cankaya district were that Cankaya was the most populous central district of Ankara where the public institutions and organizations, important commercial areas and public trans-

portation routes were in the district, all of which created a high risk of transmission of Covid-19 due to mobility potential. Besides many hospitals, including the Ankara City Hospital in the district were declared to be pandemic hospitals by the Ministry of Health. A two-stage method was followed in the study to discuss the provision of health services in Cankaya district. Firstly, the data regarding the spatial location decisions of the health service areas were obtained from the relevant institutions and organizations. Secondly, health institutions and organizations that provide active services according to the system specified in the circular issued by The Republic of Turkey Ministry of Health General Directorate of Health Services in 2019 during the Covid-19 process were analyzed. In the analysis, the competence of health services at different levels with the standards determined within the scope of the laws and their accessibility according to the demographic characteristics of the region were analyzed through using geographic information systems.

As a result of the study, it was determined that the spatial location selection of healthcare services in Cankaya district was different which healthcare services provisioned by the Ministry of Health and regulations for spatial plans. Considering the provision of healthcare services, it was revealed that primary healthcare services that aimed to reduce the burden of secondary and tertiary healthcare services were spatially more accessible in the eastern parts of the district. As minimizing the contact between people appeared to be important in the Covid-19 pandemic process, the location of health facilities areas should be distant from other uses. In the example of Cankaya district, the fact that most of the family health centers being together with residences was defined as a threat to the protection of public health. Regarding secondary and tertiary health services, the location of the city hospital serving the whole city in the district had made the district a focus in terms of health services and caused mobility the population from various regions towards this region. Consequently, the experiences of unusual situations such as Covid-19 pandemics show that the location of healthcare services areas should be reorganized by considering the social and demographic characteristics of the region as well as the impact area and the service capacity of healthcare services and accessibility of them by pedestrians and vehicles.

Kaynakça/References

- Covid-19 haber geçmişi (t.y). *Anadolu Ajansı*. 20.02.2021 tarihinde https://www.aa.com.tr/tr/search/?s=koronavir%C3%BCs_adresinden erişildi.
- Ankara Şehir Hastanesi. (t.y). *Ankara Şehir Hastanemiz 'de Kovid-19'la mücadele, teşhis ve tedavi süreçleri*. 10.12.2020 tarihinde https://ankarasehir.saglik.gov.tr/TR,450090/ankara-sehir-hastanemizde-kovid-19la-mucadeleteshis-ve-tedavi-surecleri.html_adresinden erişildi.
- Aykır, E. (2014). *2002-2012 Sağlık Politikaları ve Sağlıkta Dönüşüm*. Yüksek lisans tezi. https://tezarsivi.com/2002-2012-saglik-politikalari-ve-saglikta-donusum_adresinden erişildi.
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (1976, 3 Ocak) *BM Genel Kurul Kararı* (Sayı:2200A (XXI)) https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx_adresinden erişildi.
- Boyce, M. R., ve Katz, R. (2020). Rapid urban health security assessment tool: A new resource for evaluating local-level public health preparedness. *BMJ Global Health*, 5(6), doi:10.1136/bmjgh-2020-002606
- Cerrahoğlu, A. (2016).Şehir hastaneleri ve birinci basamak. *The Journal of Turkish Family Physician* 7(3), 81-84.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (2018, 10 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 30474) https://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuat-Metin/19.5.1.pdf_adresinden erişildi.
- Diez R., A. V., Barrientos-Gutierrez, T., Caiaffa, W. T., Miranda, J. J., Rodriguez, D., Sarmiento, O. L., ve Vergara, A. V. (2020). Urban health and health equity in Latin American cities: What Covid-19 is teaching us. *City & Health Special Issue: COVID-19*.
- Galea, S., ve Vlahov, D. (2005). Handbook of urban health populations methods and practice, 1-15. https://www.springer.com/gp/book/9780387239941#reviews_adresinden erişildi.
- Galea, S., ve Vlahov, D. (2005). Urban health: evidence, challenges, and directions. *Annual Review of Public Health*, 26, 341–365. doi:10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144708
- Gatzweiler, F., Fu, B., Rozenblat, C., Su, H. J., Luginaah, I., Corburn, J., Boufford, J. I., Valdes, J. V., Nguendo-Yongsi, B., Howden-Chapman, P., Singh, R. B., Cooper, R., Oni, T., ve Zhu, Y. (2020). COVID-19 reveals the systemic nature of urban health globally. *City & Health Special Issue: COVID-19*. doi:10.1080/23748834.2020.1763761
- Glouberman, S., Gemar, M., Campsie, P., Miller, G., Armstrong, J., Newman, C., Siotis, A., ve Groff, P. (2006). A framework for improving health in cities: a discussion paper. *Journal of Urban Health : Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 83(2), 325–338. doi:10.1007/s11524-006-9034-9

- Harpham, T., ve Molyneux, C. (2001). Urban health in developing countries: a review. *Progress in Development Studies*, 1(2), 113–137. doi:10.1177/146499340100100202
- Kelly H., (2011). The classical definition of a pandemic is not elusive. *Bulletin of The World Health Organization* 89, 540-541
- Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği. (2014, 14 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 29030). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140614-2.htm> adresinden erişildi.
- Öztürk, O., ve Karcioğlu, Ö., (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde kamu hastaneleri. *Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*. 10.12.2020 tarihinde https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19_rapor_6_Part26.pdf adresinden erişildi
- Rosenberg C. E. (1989). What is an epidemic? AIDS in historical perspective. *Daedalus*, 1–17.
- Samancı, V . (2020). Birinci basamak sağlık hizmetleri ve pandemi süreci. *Konuralp Medical Journal, Pandemi Deneyimleri*, 390-392 . doi: 10.18521/kt.753605
- Schroeder S. A. (1998). Urban health care: what works and why. *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 75(2), 349–355. doi:10.1007/BF02345102
- Sağlık Bakanlığı. (t.y). *T.C. Covid-19 bilgilendirme platformu Covid-19 sözlüğü*. 19 Şubat 2021 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66507/s.html> adresinden erişildi.
- Sağlık Bakanlığı (t.y). *T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Aile Hekimliği Dairesi Başkanlığı. Aile hekimliği tanımı*. 06.11.2020 tarihinde <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/ailehekimligi/aile-hekiminin-tan%C4%B1m%C4%B1.html> adresinden erişildi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Hukuk ve Mevzuat Dairesi Başkanlığı (t.y). *2019/10 Sayılı Genelge* (2019, 31 Mayıs) <https://shgm.saglik.gov.tr/TR,55587/201910-saglik-hizmeti-sunucularinin-basamaklandirimasi-hakkinda-genelge.html> adresinden erişildi.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Yatırımları Genel Müdürlüğü. (t.y). *Şehir Hastaneleri*. 06.11.2020 tarihinde <https://sygm.saglik.gov.tr/TR,33960/sehir-hastaneleri.html> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982,18 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 17863 –(Mükerrer)). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (t.y). *Adrese Dayalı Kayıt Sistemi. İstatistiksel tablolar* 06.11.2020 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> adresinden erişildi.
- World Health Organization (t.y). *Maintaining Essential Health Services During The COVID-19 Outbreak*. 06.11.2020 tarihinde <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/related-health-issues> adresinden erişildi.

- World Health Organization Regional Office for Europe. (t.y). *The WHO European Healthy Cities Network: a Response to the COVID-19 Pandemic Close to the People*. 19.09.2020 tarihinde <https://www.euro.who.int/en/health-topics/environment-and-health/urban-health/who-european-healthy-cities-network/the-who-european-healthy-cities-network-a-response-to-the-covid-19-pandemic-close-to-the-people> adresinden erişildi.
- World Health Organization. (t.y). *Urban Health*. 19.09.2020 tarihinde <https://www.who.int/health-topics/urban-health> adresinden erişildi.
- Yücesan, B, ve Özkan, Ö . (2020). COVID 19 pandemi sürecinin sağlık yönetimi açısından değerlendirilmesi. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi, COVID-19 Özel Sayı*, 134-139.

Ebeveynlerin Mahallelerine Yönelik Sağlık Güvenliği Algısı: COVID-19 Salgını Öncesi ve Sonrası İçin Karşıyaka'da Bir Araştırma*

*

Gözde Ekşioglu
Çetintahra¹

ORCID: 0000-0001-9746-495X

Senem Tezcan²

ORCID: 0000-0003-0532-8825

Bedriye Çınar³

ORCID: 0000-0003-2009-0763

Öz

COVID-19 pandemisiyle mücadele kapsamında alınan önlemler, çocukların dış mekan etkileşimini kısıtlamakta ve halihazırda önemli bir halk sağlığı sorunu olan çocuklarda fiziksel aktivite eksikliğini olumsuz açıdan arttıran bir etki yaratmaktadır. Güncel durumda dış mekan kısıtlamalarının fiziksel aktivite eksikliğine neden olduğu tartışılmaktayken, ileriki dönemde yaşanılan mahalleye ya da kentsel alanlara ilişkin oluşacak sağlık güvenliği algısının, çocukların fiziksel aktivitelerini gerçekleştirecekleri dış mekan tercihlerinde de etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmada pandemi dönemi öncesi ve sonrasında çocukların fiziksel aktivite yaptığı mekanlardaki değişimleri belirlemek ve bu değişimler üzerinden pandemi temelli bir sağlık güvenliği algısının oluşup oluşmadığını tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında pandemi döneminde Karşıyaka ilçesinde 27 devlet ilkokulunda eğitim almış çocuğu olan 1559 ebeveyn ile çevrimiçi bir anket yapılmıştır. Sonuçlar, pandemi öncesine göre fiziksel aktivite mekanında değişimler olduğuna, bu değişimin fiziksel aktivite yapılan mekanların temizlik ölçütü üzerinden gelişen bir "sağlık güvenliği algısı" nedeniyle oluştuğuna ilişkin ipuçları barındırmaktadır. Bu çalışma, COVID-19 ile kentsel mekan kullanımı arasındaki ilişkiye dair kentsel tasarım literatürüne önemli bir katkı koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, sağlık güvenliği algısı, mahalle, çocuk, fiziksel aktivite

* Bu makale çalışması "5.Kent Araştırmaları Kongresi"nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: gozde.eksioglu@deu.edu.tr

² Dr.,E-mail: senemtcn@gmail.com

³ E-mail: bedriyecinar21@gmail.com

Parents' Perception of Neighborhood's Health Safety: An Investigation in Karsiyaka for Pre and Post COVID-19 Outbreak⁴

*

Gözde Ekşioğlu
Çetintahra⁵

ORCID: 0000-0001-9746-495X

Senem Tezcan⁶

ORCID: 0000-0003-0532-8825

Bedriye Çınar⁷

ORCID: 0000-0003-2009-0763

Abstract

The arrangements taken to combat the COVID-19 pandemic not only cause limitations on children's open space interaction but also increase the lack of physical activity in children, which is already a major public health problem. While it is argued that open space restrictions cause a lack of physical activity in the current situation, it should be taken into account that the health safety perception on the neighborhood or urban areas in the future may also be effective in the physical activity place preferences of children. This study aimed to determine the changes in the places where children do physical activity before and after the pandemic period and to determine whether a pandemic-based health safety perception on the neighborhood is formed through these changes. In this study, an online survey was conducted with 1559 parents with children who were educated in 27 public primary schools in Karşıyaka province during the pandemic period. Results clued in the changes in physical activity place compared to before pandemic, and these changes develop a health safety perception over the cleanliness criteria of the physical activity places. This study will contribute important data to urban design literature on the relation between COVID-19 and urban space use.

Keywords: COVID-19, health safety perception, neighborhood, child, physical activity

---

⁴ This study was prepared with the data obtained from the TUBITAK Project (1001) numbered 120K672 and titled "Health Safety Perception for Urban Space of Children and Their Parents who Cannot Leave Their Homes in the Process of Combating the Covid-19 Outbreak and Possible Effects of Children's Physical Activity Levels in the Normalization Process". The methodology of the study was approved by the DEU Science and Engineering Sciences Research and Publication Ethics Board.

⁵ Assist. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, E-mail: gozde.eksioglu@deu.edu.tr

⁶ PhD., E-mail: senemtcn@gmail.com

⁷ E-mail: senemtcn@gmail.com

Giriş

11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi olarak ilan edilen yeni koronavirüs salgını ile mücadele kapsamında kentsel yaşantının alışlagelen düzenini değiştirecek bir dizi önlem alınması gerekmektedir. Virüsün damlacık yolu ile bulaşması (Heymann ve Shindo, 2020) sonucunda maske kullanımı, fiziksel mesafe ve birçok ülkede uygulanan sokağa çıkma yasakları gibi kuralların getirilmesine neden olmuştur.

Ülkemizde 16 Mart 2020 tarihi itibariyle okullar ve üniversiteler kapatılmış, 3 Nisan - 1 Haziran 2020 tarihleri arasında 20 yaş ve altı bireyler için sokağa çıkma yasağı getirilerek kentsel mekanla ilişkileri kısıtlanmıştır. Kuşkusuz bu uygulamalar, pandemi ile mücadelede gereklidir. Ancak uzun süre kapalı alanda kalan gelişim çağındaki çocukların, ileriki dönemlerde sosyolojik (Christoffel vd., 2020; Yoshikawa, vd, 2020), psikolojik (Armitage ve Nellums, 2020; Korczak ve Madigan ve Colasanto, 2017; Viner vd., 2020; Wang, Zhang, Zhao, Zhang ve Jiang, 2020) ve fiziksel (An, 2020; Guerrero, vd, 2020; Hemphill vd., 2020; Shekerdman, vd, 2020) sorunlarla karşılaşabilecekleri tartışılmaktadır. Sürecin birey ve toplum sağlığı üzerindeki etkilerinin ve bu etkilere yönelik koruyucu/tedavi edici yöntemlerin belirlenmesinde sağlık uzmanlarının katkısı oldukça önemlidir. Aynı zamanda kişinin fiziksel, sosyal ve psikolojik iyilik halini (bir başka deyişle sağlığını) kentsel mekanda sürdürmesine olanak sağlayan araçlar barındıran mekansal planlamanın (Çetin-tahra ve Hepgüzel, 2014), salgın sürecinin (ve esasen sonrasının) kentsel yaşam kalitesine ve mekânsal tercihlere olası etkisine yönelik bilimsel bilgi üretmesi ve müdahale araçları geliştirmesi gerekli olacaktır.

'Fiziksel, sosyal ve ruhsal iyilik hali' olarak tanımlanan sağlık için gerekli olan bireysel davranış biçimlerinden birisi de fiziksel olarak aktif olmaktır (World Health Organization [WHO], 2010). Öyle ki fiziksel aktivitenin eksikliği (ya da hareketsizliğin artışı) vücut kompozisyonu, kalp sağlığı, kas iskelet sistemi, bağışıklık sistemi ve psiko-sosyal durum ile ilgili olumsuzluklara neden olabilmektedir (Zorba, 2006). COVID-19 öncesindeki bilimsel yazında DSÖ, gelecek nesillere olası etkisinden dolayı çocukluk döneminde yaşanan fazla kiloluluk ve obezitenin küresel ölçekte en önemli halk sağlığı sorunlarından birisi olduğunu ileri sürmekte ve obeziteyle mücadelede fiziksel aktivitenin önemini vurgulamaktadır (WHO, 2014). Halihazırda TV, bilgisayar ve internetin yaygın olarak kullanımı, ailelerin çocuklarının akademik başarısına yönelik beklentileri, kentsel mekanın kısıtlı olanakları ya da çocuk ve/veya ebeveynin kentsel mekana ilişkin kaygıları nedeniyle çocukların dış mekanda

yeterli zaman geçirememesi gibi faktörler, fiziksel aktivite düzeyini azaltmakta (Kail, 2002; Thorleifsdottir, 2008) ve çocukların daha sedanter (hareketsiz) bir yaşam tarzı sürdürmelerine neden olmaktadır.

Sürekli kapalı alanda bulunan çocukların, iç mekanda (evlerinde) yapacakları fiziksel aktivite şiddetinin sedanter ve düşük şiddette olacağı öngörülmektedir (Prince, Butler, Rao ve Thompson, 2017). Ancak fazla kiloluluk ve obezite ile mücadelede orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivitenin gerçekleştirilmesi önemlidir. Yapılan çalışmalarda, çocukların iç mekandan çok dış mekanda (Çetintahra ve Çubukçu, 2019; Prince vd., 2017), özellikle de yaşadıkları mahallede, konutlarının yakın çevresindeki alanlarda (Çetintahra, 2015) gerçekleştirdikleri fiziksel aktivitelerin, orta ve yüksek şiddette fiziksel aktiviteyi karşılamada en önemli mekanlar olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla çocukların sağlık düzeylerini arttırmak için fiziksel olarak aktif olmaları; fiziksel aktivite gerekliliklerini karşılayabilmek için ise kentsel alanlarda orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivite yapmaları gereklidir. Ancak COVID-19 salgını ile birlikte getirilen kısıtlamalar, bu gereklilikleri karşılamayı zorlaştırmaktadır.

Salgının ne zaman biteceği bilinmiyor olsa da kontrol altına alındığı andan itibaren hayatın normal düzenine dönmesiyle birlikte çocukların fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik gereksinimlerini gerçekleştirebilmeleri için kentsel mekanla yeniden etkileşimde bulunması gerekecektir. Ancak burada önemli bir nokta, kentsel mekanla tekrar etkileşime girme istekliliği olacaktır. Dolayısıyla, “eski normale” dönebilmek için COVID-19 salgını bittiğinde insanların mekâna ilişkin **sağlık güvenliği algısının** ne olacağı bilinmeli, bu algının kentsel mekanda vakit geçirme tercihini etkileyip etkilemeyeceği araştırılmalıdır. Bu çalışmada (1) ilkökul eğitim düzeyindeki (6-11 yaş grubu) çocukların fiziksel aktivitelerini gerçekleştirdikleri dış mekanların tercihinde, COVID-19 öncesi ve sonrası döneme göre değişimleri tespit etmek ve (2) değişim durumunda bunun ebeveynin mahallesine yönelik bir sağlık güvenliği algısı nedeniyle oluşup oluşmadığını belirlemek hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında İzmir ili Karşıyaka ilçesinde yer alan 27 devlet ilkokulunda pandeminin ortaya çıktığı dönemde (2019-2020 Eğitim Yılı) eğitim almış 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin ebeveynlerine, çevrimiçi bir anket formu ulaştırılmıştır. Anketi tamamlayan 1559 ebeveynin cevapları, betimsel ve çıkarımsal istatistiksel yöntemlerle analiz edilerek bulgular tartışılmıştır.

Çocukların Fiziksel Aktivite Düzeyini ve Konumunu Etkileyen Faktörler

COVID-19 öncesi bilimsel yazında çocukların fiziksel aktivite düzeylerinde demografik, biyolojik, psikolojik, algısal, duygusal, davranışsal, gelişimsel, sosyal çevre ve fiziksel çevre gibi birçok değişkenin etkili olduğunu ileri sürmektedir (ayrıntılı literatür taraması için bkz. Brodersen, Steptoe, Williamson ve Wardle, 2005). Bu çalışmada söz konusu değişkenlerden (1) ebeveynin demografik göstergelerine, (2) çocuğun gelişimsel özelliklerine ve (3) fiziksel çevrenin algısal niteliklerine odaklanılmıştır.

Fiziksel Aktivite Düzeyini Etkileyen Demografik Özellikler

Çocuğun fiziksel aktivite düzeyinde etkili olduğu ileri sürülen ailenin sosyo-ekonomik durumunu yansıtan demografik göstergeler, hanehalkı gelir düzeyi, ebeveynin eğitim durumu ve iş durumu, sosyo-ekonomik statü gibi değişkenler üzerinden tartışılmaktadır. Yapılan çalışmalar, hanehalkı gelir düzeyinin çocuğun fiziksel aktivite düzeyini ve mekanını etkileyen bir değişken olduğunu ileri sürülmektedir (Kemperman ve Timmermans, 2011; Nader, Bradley, Houts, McRitchie ve O'Brien, 2008; Shi, Lien, Kumar ve Holmboe-Ottensen, 2006). Buna göre, düşük gelir durumunun kız çocuklarda, yüksek gelir durumunun erkek çocuklarda fiziksel aktiviteyi (Shi, vd, 2006) ve sportif faaliyetlere katılımı (Kemperman ve Timmermans, 2011) arttırdığı bulgularla desteklenmektedir. Dolayısıyla sosyo-ekonomik statü ile çocukların fiziksel aktivite düzeyleri arasında bir ilişki olduğu, ancak ilişkinin yönünün, çocuğun cinsiyeti, yaşı, hanehalkı gelir düzeyinin düşük ya da yüksek olmasına göre farklılık gösterebileceği belirtilmektedir.

Demografik değişkenlerden ailenin eğitim düzeyinin çocuğun fiziksel aktivitesinde etkili olduğu, tartışılan bir husustur. Bir kısım çalışmada ebeveynin eğitim düzeyinin artmasıyla, çocuğun dış mekanda yaptığı fiziksel aktivitenin azaldığı ileri sürülürken, bir kısım çalışmada ise tersine bir durum vurgulanmaktadır (Aarts vd., 2010; Singh vd, 2008). Dolayısıyla, ebeveynin (ya da ailenin) eğitim düzeyi ile çocuğun fiziksel aktivitesi arasında bir ilişki olduğu, ancak ilişkinin yönünün değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Bu çalışma kapsamında da ebeveynin eğitim ve iş durumu ve hane halkının gelir düzeyi bilgileri elde edilmiştir. Bu bilgiler yardımıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin sosyo-ekonomik statü (SES) tablosu üzerinden ebeveynin SES grubu belirlenmiştir.

Fiziksel Aktivite Düzeyini Etkileyen Gelişimsel Özellikler

Çocukların fiziksel aktivite düzeyleri ve konumlarını etkileyen değişkenlerin incelendiği çalışmalarda çocuğun cinsiyetinin (Hesketh vd., 2008; Hume vd., 2009; Li, Dibley, Sibbritt ve Yan, 2006; Nader vd, 2008; Sallis vd., 1999) ve yaşının (Brodersen vd., 2005; Guillaume, Lapidus, Bjömtop ve Lambert, 1997; Sunnegårdh, Bratteby ve Sjölin, 1985) etkili değişkenler olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalar, erkek çocukların kız çocuklara göre daha aktif olduklarını, yaş açısından ise 10 yaşın bir eşik değer olduğunu ve yaşın artması ile aktivite düzeylerinde de değişimler gözlemlendiğini ileri sürmektedir (ayrıntılı literatür taraması için bkz. Çetintahra, 2015).

Boy ve kilo, çocuğun gelişimsel özellikleri kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak boy ve kilo değişkenleri, fiziksel aktivite ile tekil olarak ilişkilendirilmekten çok, Beden Kitle İndeksi (BKİ) değeri üzerinden incelenmektedir. Yapılan çalışmalar, BKİ arttıkça hem erkek hem de kız çocuklarda fiziksel aktivite düzeyinde azalma olduğunu ileri sürmektedir (Adkins vd., 2004; Brodersen vd., 2005; Nader, vd, 2008). Bu çalışma kapsamında da BKİ değerinin hesaplanabilmesi için ebeveynlerden, çocuklarının güncel boy ve kilo bilgileri elde edilmiştir.

Fiziksel Aktivite Düzeyini Etkileyen Fiziksel Çevrenin Algısal Özellikleri

Çocuğun fiziksel aktivite düzeyinde fiziksel çevrenin ya da kentsel mekanların niteliklerinin önemli olduğu literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır (Burdette ve Whitaker, 2005; Frank, Andresen ve Schmid, 2004; Hill, Wyatt, Reed ve Peters, 2003; Lopez, 2004; Saelens vd., 2002; Saelens, Sallis, Black ve Chen, 2003). Çocukların aktivitelerini gerçekleştirdikleri mekanların, fiziksel çevre niteliklerinin yanı sıra, çevrenin algısal özelliklerinin de çocuğun aktivitesi üzerinde etkili olduğu bulgularla desteklenmektedir (Hunter vd., 2020). Buna göre çocuğun fiziksel aktivite düzeyinin, çevrenin fiziksel niteliklerinin bulunduğu olanakların çocuk tarafından algılanması ile ilişkili olacağı ileri sürülmektedir (Evans, 2003; Heft, 1988). Bir başka ifadeyle, fiziksel çevrenin nitelikleri, çocuğun (kimi durumlarda ebeveynin) bunu nasıl algıladığı ve bu algı doğrultusunda söz konusu alanda neleri yapabileceğinin kararını vermesi ile ilişkilidir.

Yalnızca çocuğun değil, ebeveynin de mekana yönelik algısal değerlendirmelerinin, çocuğu nerede aktiviteye yönlendireceğinin tercihinde etkili olacağı açıktır. Dolayısıyla ebeveyn, çocuğun fiziksel aktivitesinin türü, düzeyi ve aktivitenin gerçekleştirileceği mekanın tercihinde önemli bir etkidir (Adkins vd., 2004; Dozier, Schroeder, Lee, Fulkerson ve Kubik, 2020; Hume

vd., 2009; Nezami, Zarei, Tojari ve Hazeveh, 2020; Sallis vd., 1999). Bu sav, Bronfenbrenner'in (1977) geliştirdiği 'ekolojik model' üzerinden de desteklenmektedir. Buna göre, çocuğun gelişiminde birincil düzeydeki etken, mikrosistem olarak tanımlanan ailesidir (Bronfenbrenner, 1977). Mikrosistemin mekansal izdüşümü olarak konut ve konut yakın çevresi kabul edildiğinde, bu mekanların niteliklerinin de çocuğun davranışında etkili olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Çocuğun yaşadığı konut yakın çevresinin (ya da mahallesinin) algısal nitelikleri, ilgili literatürde trafik güvenliği algısı (Handsa vd., 2018; Hume vd., 2009; Timperio, Crawford, Telford ve Salmon, 2004; Trapp vd., 2012), suç güvenliği algısı (Galaviz, Zytznick, Kegler ve Cunningham, 2016; Kemperman ve Timmermans, 2011; Molnar, Gortmaker, Bull ve Buka, 2004; Zhang, Zhang, Gan, Li ve Rhodes, 2019), mahallenin algılanan estetik ve ilgi çekicilik düzeyleri (Hume, Ball ve Salmon, 2006; Hume, Salmon ve Ball, 2007; Mota, Almeida, Santos ve Riberio, 2005; Zhang vd., 2019) üzerinden tartışılmaktadır.

Kuşkusuz bu değişkenlerin, COVID-19 sonrasında da etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak mekanın algısal değişkenlerinden birisinin "kişinin bulunduğu mekana ilişkin sağlık güvenliği algısı" olacağı öngörülmelidir. Algısal süreçlerin davranışa etkisi düşünüldüğünde, COVID-19 salgını gibi bir süreci yaşayan bireylerde "mekanın sağlık güvenliği algısının" mekansal davranışa ne düzeyde etki edeceği, şehir planlama ve kentsel tasarım literatüründe tartışılması gereken bir husustur.

Özetle, çocuğun cinsiyeti, yaşı, BKİ değeri gibi gelişimsel; ailenin eğitim durumu, gelir düzeyi, SES göstergeleri gibi sosyo-demografik ve fiziksel çevrenin trafik ve güvenlik algısı, estetik ve ilgi çekicilik düzeyleri gibi algısal niteliklerinin, çocuğun fiziksel aktivite düzeyinde etkili olduğu önceki çalışmalarda vurgulanmaktadır. Aynı zamanda çocuğun gerçekleştirdiği fiziksel aktivitenin, dış mekanlarda daha yüksek seviyede olduğu da ileri sürülmektedir. Bu çalışmada ileri sürülen bu savların COVID-19 sonrasında ne şekilde değiştiği, fiziksel çevrede pandemi ile birlikte bir sağlık güvenliği algısı niteliğinin oluşup oluşmadığı ve bulguların, pandemi öncesi bilimsel yazından ne düzeyde farklılaştığı tartışılacaktır.

Yöntem

Bu çalışma, "COVID-19 sonrası çocukların ve ebeveynlerin kentsel mekana ilişkin 'sağlık güvenliği algısını' belirleyerek, yaşadıkları mahallelerde bulunan dış mekan fiziksel aktivite imkanlarına ilişkin görüşlerini elde etmek ve böylece çocuk / ebeveyn çiftlerinin yaşadıkları mahallelerde COVID-19 sonra-

sı hangi mekanları kullanılabilir ya da kullanılamaz olarak algıladıklarını tespit etmeyi amaçlayan” bir TÜBİTAK projesinden elde edilen veriler üzerinden geliştirilmiştir. Çalışmanın verisi, çevrimiçi bir anket uygulama aracı ile elde edilmiş ve çalışma 1559 ebeveynin katıldığı “COVID-19 Sürecinde Çocukların Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Sağlık Güvenliği Algısı Anketi” sonuçlarından oluşturulmuştur. Çalışmanın yöntemi DEÜ Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan onay alınmış, çalışmada anket uygulamasının yapılabilmesi için İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Karşıyaka İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ile Karşıyaka ilçesinde bulunan 27 devlet ilkokulundan izin yazıları temin edilmiştir. Bu bölümde çalışma alanı, örneklem seçimi, anketin uygulanma süreci, anketin içeriği ve katılımcıların özellikleri aktarılacaktır.

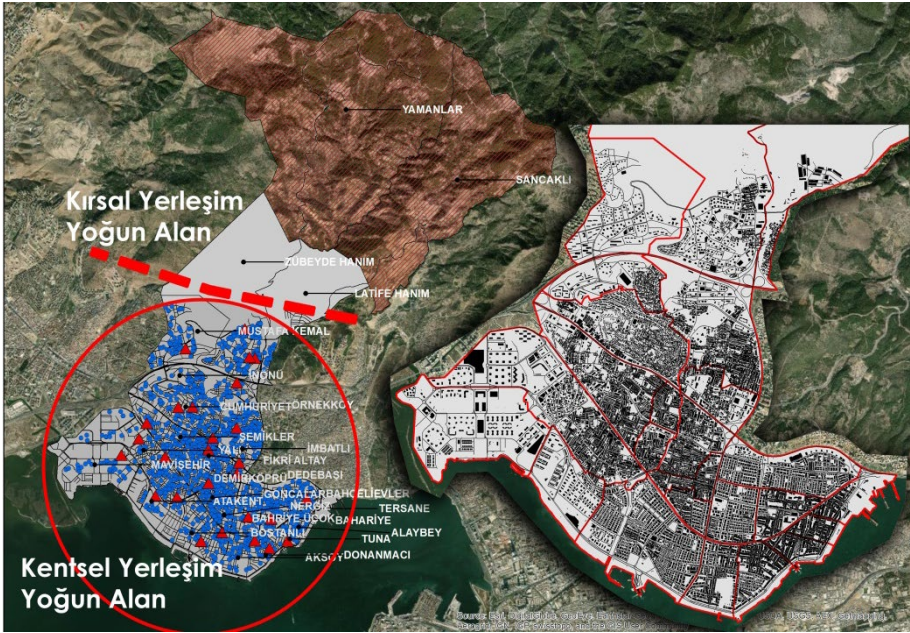
Çalışma Alanı, Örneklem Seçimi ve Anket Uygulama Süreci

Çalışmanın analizlerinin yapılabilmesi için İzmir ili içerisinde yer alan ve halihazırda Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği ve DSÖ Sağlıklı Kentler Avrupa Ağı üyesi olan Karşıyaka ilçesi seçilmiştir. Karşıyaka ilçesi genelinde kentleşme ve kentsel nüfus yoğunluğu fazla olmakla birlikte, mekânsal yapı açısından da farklı yapılaşma biçimleri (kapalı siteler, kooperatif yapılaşmaları, dönüşüm alanları, farklılaşan bina-parsel dokusu, gibi) yer almaktadır (Şekil 1). İlçede 27 mahalle bulunmaktadır. İlçenin kuzeyinde yer alan Yamanlar ve Sancaklı, seyrek nüfus yoğunluğu olan mahallelerdir. İlçe içerisinde, 17 farklı mahalleye dağılmış 27 adet devlet ilkokulu bulunmaktadır. Bu okullar dışında çalışma alanında birçok özel ilkokul bulunmaktadır ancak çalışma kapsamında yalnızca devlet ilkokullarına odaklanılmıştır. İlçenin sosyodemografik yapısı farklılıklar gösterse de devlet okulunda birçok farklı sosyal yapıdan ailenin çocuğu eğitim aldığından, örneklem çeşitliliği sağlanabilmektedir.

Anket formunu oluşturmak için çevrimiçi bir anket portalının uygulaması kullanılmıştır. Söz konusu uygulama ile anket formuna giriş yapılabilmesi için otomatik bir bağlantı adresi oluşturulmakta, anket formu mobil cihazlar ve/veya bilgisayardan bağlantı adresi üzerinden doldurulabilmektedir. Anketi dolduracak katılımcının tek bir cihazdan bir giriş yapabileceği ve istendiğinde anketten çıkarak, daha sonra ankete kaldığı yerden devam edebileceği şekilde anket formu düzenlenmiştir.

Katılımcıların belirlenmesi için amaçlı durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 2020 Ağustos ayı içerisinde ilkokulların yönetimleri ile görüşülmüş ve anket bağlantı adresi okul müdür ve müdür yardımcılarını vasıtasıyla sınıf

öğretmenlerine iletilmiştir. Sınıf öğretmenleri, sınıflarının iletişim kanallarına bağlantı adresini göndermiş ve velileri anketi doldurmaları konusunda teşvik etmiştir. Anket yanıtları, anket bağlantı adresinin dağıtılmaya başlanmasından itibaren kaydedilmiş ve anket giriş sayıları ile anket tamamlanma oranları günlük olarak takip edilmiştir. Anket girişlerinde ve tamamlanma sayılarında durağanlaşmanın yaşandığı dönemler düzenli olarak kontrol edilmiş ve gerek okul yöneticileri ve öğretmenler ile tekrar görüşmeler yapılarak, gerekse anketi yarım bırakan ve iletişim numarasına ulaşılabilen katılımcılar aranarak anketi tamamlamaları için iletişime geçilmiştir. Süreç, Ağustos ayının ilk haftasında başlamış, veri girişinde azalmanın ve vaka sayılarında artışın yaşandığı Eylül ayının son haftasında tamamlanmıştır.

Şekil 1. Karşıyaka ilçesi ve çalışmanın örnekleminin mahallelere göre dağılımı (Soldaki şekilde, mavi noktalar katılımcıları, kırmızı üçgenler anket yapılan okulları göstermektedir; kırmızı ile taranan Yamanlar ve Sancaklı mahallerinden katılım olmamıştır. Sağdaki şekil, kentsel yerleşim alanlarının yoğun olarak yer aldığı mahallelerin yapı bazında formunu göstermektedir.

“COVID-19 Sürecinde Çocukların Fiziksel Aktivite Düzeyi ve Sağlık Güvenliği Algısı Anketi” İçeriği

Çocukların fiziksel aktivite düzeylerine odaklanan geniş örneklemin hedeflendiği çalışmalarda anket yönteminin, düşük maliyetli olması ve kısa bir

sürede veri toplanabilmesi nedeniyle daha sık tercih edilen bir yöntem olduğu ileri sürülmektedir (Aarts vd., 2010; Hesketh vd., 2008; Kemperman ve Timmermans, 2011; Singh vd., 2008). Anket yönteminin öznel değerlendirmeler içermesi ve olanı değil arzu edileni verebilme olasılığı (Telford, Salmon, Jolley ve Crawford, 2004) göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak yaşadığımız salgın döneminde kişilerin değerlendirmelerini içeren veriye en hızlı biçimde ulaşabilmek için internet üzerinden uygulanan çevrimiçi anketlerin önemli bir araç olduğu belirtilmektedir (Geldsetzer, 2020). Bu nedenle bu çalışma kapsamında da çevrimiçi olarak doldurulabilecek bir anket hazırlanmıştır. Anket formunda katılımcı özellikleri, çocuğun gelişimsel özellikleri, ailenin demografik durumu, COVID-19 öncesi ve sonrasında çocuğun gerçekleştirdiği fiziksel aktivitenin konumu, COVID-19 öncesi ve süreç boyunca ebeveynin çocukları için yaşadıkları mahalleye ilişkin algısal değerlendirmelerini içeren geniş kapsamlı sorular yer almıştır.

Katılımcı Özellikleri, Çocuğun Gelişimsel Özellikleri ve Demografik Verinin Elde Edilmesi

Katılımcı özellikleri kapsamında çocuğun eğitim aldığı okul, sınıf düzeyi ve adres bilgisi istenmiştir. Ankete katılan ebeveyn ve çocuklarının Karşıyaka ilçesinde ikamet ediyor olması ve çocukların, pandeminin başladığı süreçte (2019-2020 Eğitim Yılı) Karşıyaka ilçesi içerisinde yer alan 27 devlet ilkokulunda eğitim almış olması çalışmaya katılmak için gerekli kıstaslardır. Ankette bu iki bilgiye dair sorular yöneltilmiş, bu hususlardan farklı cevaplar veren ebeveynlerin ankete devam etmeleri, çevrimiçi anket formatı kapsamında engellenmiştir.

Anket kapsamında ebeveynlerden, çocuğun cinsiyet ve doğduğu yılı belirtmeleri istenmiştir. Çocuğun doğduğu yıl, anket uygulamasının yapıldığı yıldan çıkarılarak (2020 yılı) çocuğun yaşı elde edilmiştir. Fiziksel aktivite düzeyinde etkili olan Beden Kitle İndeksi (BKİ) değerinin hesaplanabilmesi için (kg/m^2) ebeveynlerden, çocuğun anket doldurulduğu anda ölçümlenen boy (cm) ve kilo (kg) bilgilerinin anket formuna girmesi istenmiştir.

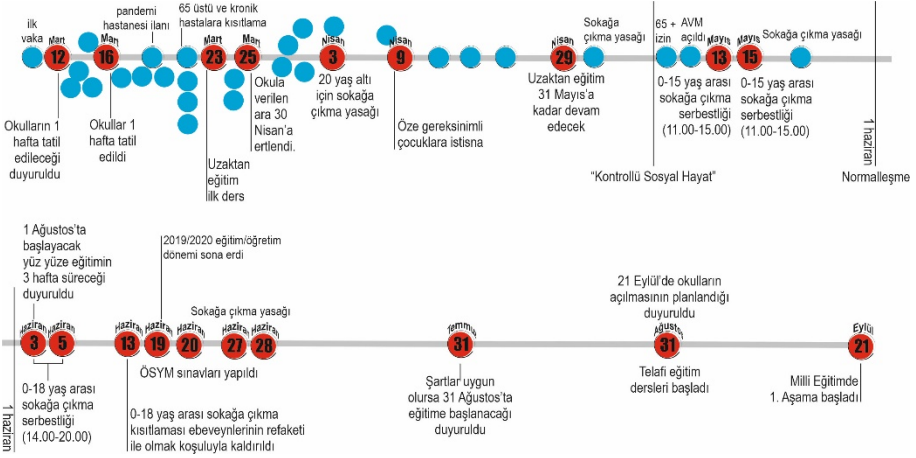
Çocukların fiziksel aktivite düzeyinde etkili olan demografik göstergelerin elde edilmesi için öncelikle anketi dolduran kişinin çocuğun ebeveyni olup olmadığı ile gün içinde çocuğun bakımı ile ilgilenen kişinin bilgisi sorulmuştur. Buradaki ölçüt, öncelikle çocuğun annesinin ya da babasının anketi doldurması gerekliliğidir. Gün içinde çocuğun bakımı ile ilgilenen kişinin anketi doldurması durumunda, çalışma kapsamında analizlere dahil edilebilecek bir veri olarak kabul edilmiştir. Ardından anketi dolduran katılımcının cinsiyeti

ve doğum yılı sorulmuştur. Sosyo-demografik düzeyin belirlenmesi amacıyla TÜİK Sosyo-Ekonomik Statü (SES) tablosu ile eşleştirilebilecek şekilde hanehalkı reisinin eğitim durumu, iş durumu ile haneye giren ortalama aylık gelir bilgisi elde edilmiştir. Hanehalkı reisinin eğitim ve iş durumu, TÜİK SES tablosu ile eşleştirilerek katılımcıların SES düzeyleri (Üst-Orta-Alt SES grupları) belirlenmiştir.

COVID-19 Pandemi Süreci Öncesinde ve Anketin Yapıldığı Zaman Aralığında Çocuğun Gerçekleştirdiği Fiziksel Aktivitenin Konumuna İlişkin Verinin Elde Edilmesi

Çalışmada elde edilmek istenen önemli bir veri de, COVID-19 pandemi süreci esnasında çocuğun fiziksel aktivite yaptığı konumları belirleyerek, bu konumların pandemi öncesine göre değişkenlik gösterip göstermediğini tespit etmektir. Bunun için üç ana zamansal süreç belirlenmiştir: (1) dışarı çıkma kısıtlamaları öncesi, (2) karantina dönemi ve (3) son 7 gün.

Ülkemizde 3 Nisan - 1 Haziran süreçlerinde, 20 yaş ve altı bireyler için sokağa çıkma yasağı getirilmiştir (Şekil 2). Bu dönem çalışmada, 'karantina dönemi' olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla karantina döneminin öncesi (3 Nisan 2020 öncesi), 'dışarı çıkma kısıtlamaları öncesi' dönem olarak zamansal sürece dahil edilmiştir. Çocuğun yakın zamanda gerçekleştirdiği fiziksel aktivitelerin konumunu belirlemek için ise ebeveyn tarafından anketin doldurulduğu andan itibaren 'son 7 gün', diğer bir zamansal süreç olarak tarif edilmiştir. Uluslararası Fiziksel Aktivite Değerlendirme Anketi - IPAQ (Craig vd., 2003) ve Küresel Fiziksel Aktivite Anketi - GPAQ (Armstrong ve Bull, 2006) gibi ulusal ve uluslararası çalışmalarda sıklıkla kullanılan fiziksel aktivite günlükleri/anketlerinde, kişinin fiziksel aktivite düzeyini geriye yönelik elde edebilmek için son 7 gününde gerçekleştirdiği fiziksel aktiviteler tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla bu üç zamansal süreçte çocuğun gerçekleştirdiği fiziksel aktivitelerin konumunu tespit etmek için ebeveynlere, çoktan seçmeli bir soru ile aktivite mekanları sorulmuştur. Çalışmada kullanılan anketin nihai hali oluşturulmadan önce yapılan iki farklı pilot ankette benzer bir soru sorulmuş ve verilen cevaplar sonucunda çocukların sıklıkla fiziksel aktivite yaptıkları mekanlar listelenmiş ve nihai ankette seçilebilecek seçenekler haline getirilmiştir (Tablo 1).

Şekil 2. Pandemi ile birlikte Türkiye’de alınan kararlar (Kırmızı renkli gösterimler, okul çağındaki çocuklar ile ilişkili kararları vurgulamaktadır)

Tablo 1. Fiziksel aktivitenin konumu

Aktivite Türü	Konum
Yüksek şiddette fiziksel aktivite (yoğun fiziksel güç gerektiren, normal solunumu oldukça zorlayan, aşırı terlemeye ve yorgunluğa neden olan, tek seferde en az 15 dakika süren aktiviteler)	<ul style="list-style-type: none"> Evin içinde Evin bahçesinde / havuzunda Sokakta Sahil / rekreasyon alanında
Orta şiddette fiziksel aktivite (orta düzeyde fiziksel güç gerektiren, normal solunumu zorlayan, hafif terlemeye ve yorgunluğa neden olan, tek seferde en az 15 dakika süren aktiviteler)	<ul style="list-style-type: none"> Çocuk parkında Mahalle parkında Okul bahçesinde Kapalı spor salonunda Açık spor salonunda Alışveriş merkezinde açık alanda Alışveriş merkezinde kapalı alanda Hiçbir yerde

Kişinin amacı ve bireysel özelliklerine göre değişiklik gösteren fiziksel aktivite türleri (Frank, Engelke, ve Schmid, 2003), harcanan enerji göz önünde bulundurularak ‘sedanter’, ‘düşük’, ‘orta’ ve ‘yüksek’ şiddette fiziksel aktivite olarak sınıflandırılabilir (Ainsworth vd., 2000). Çocukların sağlıklı bir gelişim için günde en az 60 dakika orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivite yapma gereklilikleri doğrultusunda bu çalışmada, ‘orta’ ve ‘yüksek’ şiddetteki fiziksel aktivitelere odaklanılmıştır. Ebeveynlerin bu aktivite türleri arasındaki farklılığı algılayabilmeleri için yüksek şiddette fiziksel aktivite ‘yoğun fiziksel güç gerektiren, normal solunumu oldukça zorlayan, aşırı terlemeye ve yorgunluğa neden olan, tek seferde en az 15 dakika süren aktiviteler’ olarak; orta düzeyde fiziksel aktivite ‘orta düzeyde fiziksel güç gerektiren, normal solunumu zorlayan,

hafif terlemeye ve yorgunluğa neden olan, tek seferde en az 15 dakika süren aktiviteler olarak tanımlanmıştır. Ebeveynlerden çocuklarının bu aktiviteleri 'çoğunlukla' hangi mekanda gerçekleştirdiğini işaretlemeleri istenmiştir.

COVID-19 Pandemi Süreci Öncesinde ve Sürecinde Ebeveynlerin Yaşadıkları Mahalleye İlişkin Algısal Değerlendirmelerinin Elde Edilmesi

Çocukların fiziksel aktivite düzeylerini ve konumlarını, fiziksel çevrenin algısal niteliklerinin etkilediği önceki bölümlerde aktarılmıştır. Bu hususta çocuğun yaşadığı mahallenin 'estetik düzeyi', 'ilgi çekiciliği', 'fiziksel aktivite olanakları', 'yeşil alanların' ve 'çocuk parklarının' niteliği, 'suç' ve 'trafik' güvenliği önemli algısal değişkenlerdir. Çalışma kapsamında yapılan ankette, ebeveynlerin mahallelerini anılan algısal değişkenler kapsamında 3'lü Likert ölçeğine göre değerlendirmeleri istenmiştir. COVID-19 pandemi sürecinin ebeveynlerde bir sağlık güvenliği algısı oluşturma durumunu belirlemek için ise mahallelerini 'temiz ve sağlıklı' olma durumuna göre değerlendirmeleri istenmiştir (Tablo 2). Bunun dışında ebeveynlerden, çocuğun fiziksel aktivite yaptığı çocuk parkları, yeşil alanlar, açık spor alanları ile kapalı alanlara ilişkin sağlık güvenliği algısına yönelik değerlendirmeler yapmaları beklenmiştir. Burada ölçüt olarak COVID-19 pandemisi ile birlikte sıklıkla vurgulanan 'temizlik (hijyen)' ve 'kalabalık olmama' kriterleri geliştirilmiştir (Tablo 2). Bu değerlendirmelerin dışarı çıkma kısıtlaması öncesi ve anketin doldurulduğu an olmak üzere iki farklı zamansal süreç kapsamında yapılması beklenmiştir.

Tablo 2. Yaşanılan mahallenin ve çocuğun aktivite yaptığı dış mekanların algısal değerlendirmeleri

Mahalleye Yönelik Algısal Değişkenler	Ölçüt
"Çocuğum için mahallemin estetik düzeyi yüksektir"	
"Çocuğum için mahallemin ilgi çekicidir"	
"Çocuğum için mahallemdaki fiziksel aktivite olanakları (açık ve kapalı spor alanları) yeterlidir"	
"Çocuğum için mahallemdaki yeşil alanlar yeterlidir"	
"Çocuğum için mahallemdaki çocuk parkları yeterlidir"	
"Çocuğum için mahallemdaki suç oranları düşüktür"	Evet
"Çocuğum için mahallemdaki sokaklar trafik açısından tehlike yaratmaz"	Kısmen
"Mahallemin genel olarak temiz ve sağlıklıdır"	Hayır
Aktivite Alanlarına Yönelik Algısal Değişkenler	(3'lü Likert Ölçeği)
"Çocuğumun aktivite yaptığı çocuk parkları temizdir"	
"Çocuğumun aktivite yaptığı çocuk parkları kalabalık değildir"	
"Çocuğumun aktivite yaptığı yeşil alanlar / açık spor alanları temizdir"	
"Çocuğumun aktivite yaptığı yeşil alanlar / açık spor alanları kalabalık değildir"	
"Çocuğumun aktivite yaptığı kapalı alanlar temizdir"	
"Çocuğumun aktivite yaptığı kapalı alanlar kalabalık değildir"	

Özetle, çalışma kapsamında COVID-19 pandemisinin ortaya çıktığı dönemde Karşıyaka İlçesi içerisindeki 27 devlet ilkokulunda eğitimini tamamlayan çocukların ebeveynleri ile çevrimiçi bir anket yapılmış, çocukların pandemi öncesine göre fiziksel aktivite yaptıkları kentsel mekanlardaki değişimler belirlenmeye çalışılmış, ebeveynlerden mahallelerini pandemi öncesi ve sonrasındaki görüşlerine göre değerlendirmeleri istenmiş ve gözlemlenen değişikliklerin, pandemi temelli bir sağlık güvenliği algısını geliştirip geliştirmede, betimsel ve çıkarımsal istatistiksel yöntemler ile analiz edilmiştir. Çevrimiçi ulaştırılan anket formuna giriş yapan toplam 3225 kişinin verisi incelenmiş ve Karşıyaka ilçesinde ikamet eden, çocuğu çalışma alanındaki okullarda pandemi döneminde eğitim almış olan ve anketin tüm sorularını tamamlayan 1559 kişinin verisi, istatistiksel analizlerin yapılacağı veri setini oluşturmuştur.

Katılımcılar

2019-2020 Eğitim Yılı içinde Karşıyaka ilçesindeki 27 devlet okulunda eğitim alan toplam öğrenci sayısı 12366'dır. Dolayısıyla çalışma Karşıyaka ilçesindeki ilkokullarda eğitim alan öğrenci sayısının %12,6'ına ulaştığından geniş bir temsiliyete sahiptir. Çocukların %28,1'i 1. sınıfı, %26'sı 2. sınıfı, %31,9'u 3. sınıfı ve %14'ü 4. sınıfı tamamlamıştır. 4. sınıfı tamamlayan çocukların oranının düşük olmasının nedeni, anketin yapıldığı dönemde (Ağustos-Eylül) okulların kapanmış olması nedeniyle öğrencilerin ilkokuldan mezun olmaları ve sınıf öğretmenleri ile iletişim olanaklarının azalmasıdır.

Katılımcıların %45,5'i ilçenin ana ulaşım güzergahlarına yakın ve nüfus büyüklüğü olarak da yoğun olan mahallelerinde (Yalı, Demirköprü, Goncalar, Nergis, Bahriye Üçok, Bahçelievler, Bahariye, Dedebaşı, Fikri Altay, Şemikler Mahalleleri); %37,7'si ilçenin kuzeyinde yer alan, ana taşıt aksına (çevreyolu) yakın ve yeni yerleşim alanları, kapalı siteler, dönüşüm alanları gibi birbirinden farklı mekansal yapılar gösteren mahallelerinde (Cumhuriyet, Örnekköy, İmbatlı, İnönü, Mustafa Kemal, Zübeyde Hanım, Latife Hanım Mahalleleri) ikamet etmektedir. Katılımcıların %16,8'i ise ilçenin sahil bandında yer alan mahallelerde (Mavişehir, Atakent, Bostanlı, Aksoy, Donanmacı, Tuna, Alaybey, Tersane mahalleleri) ikamet etmektedir. Mahalleler bazındaki bu farklılık, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) İzmir Bölge Müdürlüğü'nden alınan 2019 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) mahalle bazında yaş verilerine göre, ilkokul çağındaki çocuk nüfusunun farklı mahallelere dağılması nedeniyledir.

Çalışmaya 1460 anne, 97 baba ve ebeveyn dışında çocuğun gün içindeki bakımı ile ilgilenen 2 farklı (kadın) akraba katılmıştır. Katılımcıların yaşları ortalama 38,28'dir (Min=20, Maks=60, SD=5,274). Anketi dolduran erkeklerin yaş ortalaması (Ort=41,94; Min=20, Maks=60, SD=6,25), kadınların yaş ortalamasından (Ort=38,03, Min=20, Maks=56, SD=5,12) fazladır. Katılımcıların iş, eğitim ve gelir durumu ile sosyo-ekonomik statü (SES) durumlarını içeren demografik göstergeleri Tablo 3'teki gibidir. Buna göre katılımcıların %48'i orta, %38,2'si ise üst SES grubundadır. Katılımcıların yalnızca %13,8'i alt SES grubundadır. Dolayısıyla veri, orta ve üst SES gruplarının ağırlıklı olduğu bir dağılım sergilemektedir.

Ankete katılan ebeveynlerin çocuklarının gelişimsel özellikleri incelendiğinde, çalışmaya 812 erkek (%52), 747 kız (%48) öğrencinin katıldığı, ortalama yaşın 8,39 olduğu (Min=6, Maks=11, SD=1,09) gözlemlenmiştir. Cinsiyete göre yaş ortalamaları benzerdir (Erkek=8,39, SD=1,07; Kız=8,39, SD=1,11). Katılımcı çocukların cinsiyet ve yaş ortalamaları arasında, sonuçları etkileyebilecek düzeyde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t=-0,084$, $df=1557$, $p=0,933$). Katılımcı çocukların gelişimsel özelliklerini belirlemek için boy ve kilo bilgilerinden Beden Kitle İndeksleri (BKİ) hesaplanmıştır. Erkek çocuklar (Ort=18,26, SD=4,86) ile kız çocukların (Ort=17,91; SD=3,68) BKİ değerleri arasında, istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($t=1,613$; $df=1557$; $p=0,107$). Dolayısıyla, cinsiyet ve yaş değişkenlerinde olduğu gibi, BKİ değişkeninde de katılımcı çocuklar arasında benzer bir dağılım söz konusudur. Dolayısıyla, çalışmaya katılan ebeveynler ve çocuklar, farklı nitelikler gösteren mahallelerde oturan, çoğunlukla üst ve orta SES grubuna dahil ailelerden gelmektedir. Katılımcı çocukların gelişimsel ve demografik verileri ise benzer bir dağılım sergilemektedir.

Tablo 3. Katılımcıların demografik göstergeleri

Hanehalkı Reisinin İş Durumu		N	%
Çalışmayan	Ev Kadını	92	% 5,9
	Emekli	98	% 6,3
	Geçici İşsiz	120	% 7,7
Kendi Hesabına Çalışan	Nitelikli serbest meslek sahibi	265	% 17
	0-5 çalışanlı tüccar	60	% 3,8
	6-20 çalışanlı tüccar	16	% 1,0
Çalışan	20+ çalışanlı tüccar	7	% 0,4
	1-9 çalışanlı şirket / imalathane sahibi	25	% 1,6
	10-25 çalışanlı şirket / imalathane sahibi	3	% 0,2
Ücretli Çalışan	25+ çalışanlı şirket / imalathane sahibi	8	% 0,5
	Üst düzey yönetici	62	% 4,0
	10'dan az çalışanlı orta düzey yönetici	53	% 3,4
	10'dan fazla çalışanlı orta düzey yönetici	95	% 6,1
	Nitelikli uzman, mühendis, teknik eleman	143	% 9,2
	Memur / ofis çalışanı	226	% 14,5
	İşçi / hizmetli	286	% 18,3
Hanehalkı Reisinin Eğitim Durumu		N	%
	Okuma / yazma bilmiyor	4	% 0,3
	Okuma / yazma biliyor	7	% 0,4
	İlkokul mezunu	194	% 12,4
	Ortaokul mezunu	180	% 11,5
	Lise mezunu	532	% 34,1
	Üniversite mezunu	579	% 37,1
	Lisansüstü mezunu	63	% 4,0
Hanehalkı Ortalama Aylık Gelir Durumu		N	%
	2.500 TL ve altı	370	% 23,7
	2.501 TL – 5.000 TL	651	% 41,8
	5.001 TL – 7.500 TL	298	% 19,1
	7.501 TL – 10.000 TL	148	% 9,5
	10.000 TL üstü	92	% 4,0
Sosyo-Ekonomik Statü (SES)		N	%
Üst	(A – B)	595	% 38,2
Orta	(C1 – C2)	749	% 48,0
Alt	(D – E)	215	% 13,8

Bulgular

Çalışma kapsamında yapılan betimsel ve çıkarımsal istatistik sonuçları, pandemi temelli zamansal süreç bağlamında (1) fiziksel aktivite mekanındaki değişim, (2) ebeveynin mahalle algısındaki değişim ve sağlık güvenliği algısının oluşumu başlıkları üzerinden tartışılmıştır.

COVID-19 Pandemisi Öncesi ve Sonrası Süreçte Çocukların Fiziksel Aktivitelerini Gerçekleştirdikleri Mekanlar

Çalışma kapsamında fiziksel aktivite orta şiddette ve yüksek şiddette olarak ayrıştırılmış ve ebeveynlerden, dışarı çıkma kısıtlamaları öncesi ve anketi doldurdukları andan itibaren son 7 gün içerisinde çocuklarının hangi mekanlarda bu aktiviteleri çoğunlukla gerçekleştirdiklerini işaretlemeleri istenmiştir. Tablo 4, katılımcı ebeveynlerin çocuklarının fiziksel aktivite mekanındaki değişimleri göstermektedir.

Tablo 4. Dışarı çıkma kısıtlamaları öncesi ve anket doldurulduğu andan itibaren son 7 gün içerisinde çocukların orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivitelerini gerçekleştirdikleri mekanlar

Aktivite Mekanları	Dışarıya çıkma kısıtlamaları öncesi	Son 7 gün (Ağustos-Eylül)
Orta Şiddette Fiziksel Aktivite		
Evin içinde	% 9.1	% 24.0
Evin bahçesinde / havuzda	% 7.1%	% 18.5
Sokakta	% 13.6	% 14.4
Sahil / rekreasyon alanında	% 6.2	% 12.1
Çocuk parkında	% 20.6	% 7.8
Mahalle parkında	% 8.6	% 6.5
Okul bahçesinde	% 14.7	% 1.4
Kapalı spor salonunda	% 8.1	% 0.8
Açık spor alanlarında	% 6.2	% 3.5
Alışveriş merkezinde açık alanda	% 0.7	% 0.0
Alışveriş merkezinde kapalı alanda	% 0.5	% 0.0
Diğer	% 2.1	% 4.6
Hiçbir yerde	% 2.5	% 6.5
Yüksek Şiddette Fiziksel Aktivite		
Evin içinde	% 6.2	% 21.9
Evin bahçesinde / havuzda	% 6.8	% 17.0
Sokakta	% 11.6	% 13.7
Sahil / rekreasyon alanında	% 5.2	% 11.5
Çocuk parkında	% 21.2	% 7.1
Mahalle parkında	% 6.5	% 6.3
Okul bahçesinde	% 12.3	% 1.4
Kapalı spor salonunda	% 13.6	% 1.0
Açık spor alanlarında	% 8.5	% 3.6
Alışveriş merkezinde açık alanda	% 0.3	% 0.0
Alışveriş merkezinde kapalı alanda	% 0.4	% 0.0
Diğer	% 2.2	% 5.6
Hiçbir yerde	% 5.1	% 10.7

Tablo 4'e göre pandemi sonrasındaki süreçte çocukların hem orta hem de yüksek şiddette fiziksel aktiviteyi gerçekleştirmek için çoğunlukla konutta ya

da konutun bahçesinde/havuzunda buldukları, geniş açık alanlar olan sahil ve rekreasyon alanlarını tercih ettikleri görülmektedir. Fiziksel aktivite için çocuk parklarının, mahalle parklarının, okul bahçesinin, kapalı ve açık spor alanlarının, alışveriş merkezlerindeki kapalı ve açık mekanların tercihlerinde düşüşler gözlemlenmiştir. Burada dikkat çekici bir sonuç da, çocuğun sağlıklı gelişimi için gerçekleştirmesi gereken orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivite oranlarında düşüşün yaşanmasıdır. Dışarı çıkma kısıtlamaları öncesinde fiziksel aktiviteyi hiçbir yerde gerçekleştirmeyen çocukların oranı, pandemi sonrasında dikkate değer bir artış göstermiştir. Betimsel analizler ile gözlemlenen bu farklılık çıkarımsal istatistiksel analizlerle incelendiğinde hem orta şiddette fiziksel aktivitenin ($X^2=2464,097$; $df=12$; $p=0,000$) hem de yüksek şiddette fiziksel aktivitenin ($X^2=1862,649$, $df=12$, $p=0,000$) gerçekleştiği mekânların, dışarı çıkma kısıtlaması öncesine göre farklılık gösterdiği görülmüştür.

COVID-19 Pandemisi Öncesi ve Sonrası Süreçte Ebeveynlerin Mahalle Algılarındaki Değişim ve Mahalleye Yönelik Sağlık Güvenliği Algısı

Çalışma kapsamında ebeveynlerin mahallelerine yönelik algısal değerlendirmelerindeki farklılıklar incelenmiştir (Tablo 5). COVID-19 pandemisi öncesinde bilimsel yazında çocuğun fiziksel aktivite düzeyini etkilediği ileri sürülen fiziksel çevrenin estetik ve ilgi çekicilik düzeyi, suç ve trafik güvenliği ile yeşil alanların yeterliliğine ilişkin değişkenlerin, pandemi öncesi döneme göre olumsuz yönde değiştiği izlense de bu değişim istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Buna karşın, çocuk parkları ve mahalledeki aktivite olanaklarının yeterliliğine ilişkin görüşlerdeki değişim istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Sonuçlar pandemi süreci ile birlikte ebeveynlerin, mahallelerindeki çocuk parklarını ve fiziksel aktivite olanaklarını, yetersiz bulduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Dışarı çıkma kısıtlamaları öncesi ve anket doldurulduğu andan itibaren son 7 gün içerisinde ebeveynlerin mahallelerine yönelik algısındaki değişimler

Algısal Değerlendirme Ölçütleri	Dışarıya çıkma kısıtlamaları öncesi	Son 7 gün (Ağustos-Eylül)	Çıkarımsal İstatistik Sonuçları
Estetik	Evet=%26,8 Kısmen=%37,7 Hayır=%35,5	Evet=%24,4 Kısmen=%36,8 Hayır=%38,8	*
İlgi çekici	Evet=%28,3 Kısmen=%34,4 Hayır=%37,3	Evet=%25,2 Kısmen=%34,0 Hayır=%40,8	*
Yeşil alanlar yeterli	Evet=%24,8 Kısmen=%22,8 Hayır=%52,3	Evet=%22,4 Kısmen=%21,8 Hayır=%55,8	*
Suç oranı düşük	Evet=%67,1 Kısmen=%23,4 Hayır=%9,4	Evet=%64,0 Kısmen=%25,5 Hayır=%10,5	*
Trafik tehlikesi yok	Evet=%26,9 Kısmen=%35,8 Hayır=%37,3	Evet=%26,4 Kısmen=%35,4 Hayır=%38,3	*
Çocuk parkları yeterli	Evet=%39,0 Kısmen=%24,4 Hayır=%36,6	Evet=%33,5 Kısmen=%23,7 Hayır=%42,7	$\chi^2=13,776$, $df=2$, $p=0,001$
Fiziksel aktivite olanakları yeterli	Evet=%20 Kısmen=%23,5 Hayır=%56,6	Evet=%15,9 Kısmen=%22,5 Hayır=%61,6	$\chi^2=10,650$, $df=2$, $p=0,005$
Temiz ve sağlıklı	Evet=%42,5 Kısmen=%40,4 Hayır=%17,1	Evet=%38,9 Kısmen=%40,2 Hayır=%20,9	$\chi^2=8,365$, $df=2$, $p=0,015$

* Farklılık, istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır

Tablo 5'te gözlemlenen önemli bir başka sonuç ise ebeveynlerin mahallelerini genel olarak temiz ve sağlıklı olarak değerlendirmelerinin, pandemi öncesi döneme göre olumsuz yönde değişkenlik göstermesidir. İstatistiksel açıdan anlamlı bulunan bu değişiklik mahalleye yönelik sağlık güvenliği algısının oluştuğuna ilişkin ipuçları barındırmaktadır. Böylesi bir algının, çocuğun mahallede fiziksel aktivite yaptığı mekanlara yönelik olarak gelişip gelişmediğine ilişkin sonuçlar Tablo 6'daki gibidir. Buna göre ebeveynler pandemi öncesine göre çocuk parklarını, yeşil alanlar ve açık spor alanları ile çocuğun aktivite yaptığı kapalı alanları temiz (hijyenik) bulmamaktadır. Dolayısıyla bu sonuç, ebeveynlerin çocuklarını aktivite yapmaları için yönlendireceği mekanlarda temizliğin önemli bir kıstasa dönüşeceğini gösterebilir. Aynı tabloda dikkat çeken bir diğer sonuç ise, istatistiksel açıdan anlamlı bulunan çocuk parklarının kalabalıklığına ilişkin değişimdir. Pandemi öncesine göre çocuk parklarının kalabalık olmadığına ilişkin değerlendirilmede artış bulunmaktadır. Bu sonuç, sokağa çıkma kısıtlamalarının olması, kişilerin çocuk parklarını

daha az tercih ediyor olması gibi durumlardan kaynaklanabilir. Kaldı ki çalışmanın sonuçları da çocukların fiziksel aktivite için pandemi öncesine göre daha az oranda çocuk parklarını tercih ettiğini göstermiştir (Tablo 4). Bu durum, mahalleler genelinde çocuk parklarına ilişkin olumsuz bir sağlık güvenliği algısı oluştuğuna dair bir yorumda bulunmayı gerektirebilir.

Tablo 6. Dışarı çıkma kısıtlamaları öncesi ve anket doldurulduğu andan itibaren son 7 gün içerisinde ebeveynlerin, çocuklarının mahallelerinde fiziksel aktivite yaptıkları mekanlara ilişkin sağlık güvenliği algısı

Sağlık Güvenliği Algısı Ölçütleri	Dışarıya çıkma kısıtlamaları öncesi	Anketin cevaplandığı dönem (Ağustos-Eylül)	Çıkarımsal İstatistik Sonuçları
Çocuk parkları temiz	Evet %25,7 Kısmen %42,9 Hayır %31,4	Evet %22,7 Kısmen %41,3 Hayır %36,1	$\chi^2=8,298$, $df=2$, $p=0,016$
Çocuk parkları kalabalık değil	Evet %19,0 Kısmen %30,7 Hayır %50,3	Evet %20,8 Kısmen %33,4 Hayır %45,8	$\chi^2=6,114$, $df=2$, $p=0,047$
Yeşil alanlar / açık spor alanları temiz	Evet %27,6 Kısmen %45,9 Hayır %26,6	Evet %24,6 Kısmen %44,33 Hayır %31,1	$\chi^2=8,304$, $df=2$, $p=0,016$
Yeşil alanlar / açık spor alanları kalabalık değil	Evet %19,2 Kısmen %35,7 Hayır %45,1	Evet %20,7 Kısmen %36,1 Hayır %43,2	*
Kapalı alanlar temiz	Evet % 28,8 Kısmen % 45,1 Hayır % 26,1	Evet % 26,6 Kısmen % 42 Hayır % 31,4	$\chi^2=10,168$, $df=2$, $p=0,006$
Kapalı alanlar kalabalık değil	Evet %21,5 Kısmen %34,2 Hayır %44,3	Evet %23,2 Kısmen %34,1 Hayır %42,7	*

* Farklılık, istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır

Tartışma ve Sonuç

Epidemiyolojik veriler doğrultusunda dünya genelinde çocuklarda hızlı bir ivmeyle artan obezite prevalansının karşısında önemli bir araç olarak çocukların fiziksel aktivite düzeylerinin artırılması gerektiği savunulmaktadır (WHO, 2016). DSÖ çocuklarda hem kas-iskelet sistemi hem de temel zihinsel, motor ve sosyal becerilerin gelişimi için özellikle de orta ve yüksek şiddetteki fiziksel aktivitenin artırılması gerektiğini, bunun için ise kentsel mekanların aktif ulaşım türülleri ile desteklenmesi, emniyetli aktif oyun ve dinlenme olanakları sağlanması gibi düzenlemelerin yapması gerekliliğini vurgulanmaktadır (WHO, 2016). Buna paralel olarak, DSÖ'nün 'Herkes için Sağlık' ilkesinin, yerel düzeyde uygulanabilmesi için başlattığı Sağlıklı Kentler Projesi'nin

7. Fazında (WHO, 2019) fiziksel aktivite düzeyini arttıracak sağlıklı kentsel mekanların tasarlanması ve planlanması öncelenmektedir. Özellikle çocukların sağlıklarını geliştirmek için günde 60 dakika orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivite yapma gerekliliği ve bu gerekliliğe ulaşmada dış mekanda geçirilen zamanın önemine ilişkin vurgu göz önünde bulundurulduğunda, kentlerin aktiviteyi teşvik edecek biçimde tasarlanması oldukça büyük bir önem kazanmaktadır.

Ancak yaşadığımız süreçte, COVID-19 salgınıyla mücadele kapsamında alınan önlemler, dış mekanda geçirilen süreyi azaltmak ya da doğrudan mekanla etkileşimi kesmek üzerinedir. Dolayısıyla, pandemi ile mücadelede alınan önlemler gerekli olmakla birlikte, çocukların fiziksel aktivite düzeylerini olumsuz yönde etkileyen bir faktöre dönüşebileceği göz önünde bulundurulmadır. Pandemi ile mücadelenin başarılabacağı gelecek zamanda, kişilerin kentsel mekana ilişkin kaygı yaşamaları ve hem tüm bireylerin hem de özellikle çocukların (ve ebeveynlerin) kentsel mekana ilişkin olumsuz algılarının yaratabileceği problemler ise henüz bilinmemektedir. Bu durum, çocuklar ve ebeveynleri özelinde bir sağlık güvenliği algısı yaratabilecek ve kentsel mekanla etkileşime girme istekliliğini etkileyebilecek bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma, çocukların fiziksel aktivite için tercih ettikleri kentsel mekanlarda pandemi temelli bir değişimi sorguladığı ve bu değişimin bir sağlık güvenliği algısı nedeniyle oluşup oluşmadığını belirlemeye çalışması açısından literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar fiziksel aktivite yapılan mekanların pandemi öncesi döneme göre farklılıklar içerdiğini göstermektedir. Çocuklar daha çok ev ortamında fiziksel aktivite yapmakta, pandemi öncesinde etkileşimde olduğu kentsel mekanlarda ise aktivite yapmayı tercih etmemektedir. Oysa ki pandemi öncesi bilimsel yazında çocukların orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivite için daha çok dış mekanları tercih ettiği (Çetintahra, 2015), çocuk oyun alanlarının ve açık spor alanları gibi fiziksel aktivite olanaklarının (Brodersen, vd, 2005) yeterliliğinin çocuğun aktivite düzeyini artıran unsurlar olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla söz konusu mekanlardan kısıtlanmanın, çocuğun aktivite düzeyini azaltacak ve sağlığını olumsuz etkileyecek bir sonuçta neden olabileceği görülmektedir.

Pandemi ile mücadele kapsamında alınan dış mekan kısıtlama kararları dışında, ebeveynin çocuğu dış mekanda aktiviteye teşvik etmesi (ya da etmemesi) de kritik bir durum oluşturmaktadır. Pandemi öncesi yazında sıklıkla vurgulandığı gibi ebeveyn, çocuğun aktivite düzeyi ve aktivite mekanı tercihinde etkili bir faktördür (Kail, 2002; Thorleifsdottir, 2008). Bu çalışmanın

sonucunda da ebeveynlerin yaşadıkları mahalleye ve çocuklarının aktivite yaptıkları mekanlara ilişkin “temizlik ve sağlıklılık” açısından olumsuz değerlendirmelerinin, çocuğu dış mekanda aktiviteye yönlendirme düzeyinde etkili olabileceğine dair ipuçları yakalanmıştır. Bu ise pandemi temelli bir sağlık güvenliği algısının geliştiğini, bu algının ise söz konusu mekanların “temizlik” kriteri bağlamında oluştuğunu göstermektedir.

Pandemi öncesi bilimsel yazında çocuğun fiziksel aktivite düzeyinde ve konumunda etkili bulunan fiziksel çevrenin algısal niteliklerinin, pandemi sonrası aktivite mekanı tercihinde istatistiksel açıdan anlamlı bir değişime neden olmadığı, aktivite mekanlarının daha çok sağlık güvenliği algısı üzerinden değerlendirildiği izlenmiştir. Bu durum, ileriki dönemde fiziksel aktivite mekanının niteliklerinin değerlendirildiği anket çalışmalarında, sokak değerlendirme araçlarında ve mekansal gözlemlere dayalı çalışmalarda ‘sağlık güvenliği algısı’ kriterinin de göz önünde bulundurulmasını gerekli göstermektedir.

Çalışmanın sonuçlarından birisi de orta ve yüksek şiddette fiziksel aktivite yapmayan çocukların, pandemi öncesine göre artış göstermesidir. Dolayısıyla hem kentsel mekanla etkileşime girmedi hem de fiziksel aktivite gerekliliklerini karşılamada, pandemi sonrası ciddi bir azalma gözlemlendiğinden, bu durumun çocuklar açısından önemli sağlık sorunlarına neden olabileceğine dikkat çekilmelidir. Bu nedenle, pandemi ile mücadele sonrasında ebeveynlerin ve çocukların kentsel mekanı sağlık açısından olumlu olarak algılaması ve fiziksel aktiviteye yönlendirmesini sağlayacak önlemler alınması zorunlu görülmektedir. Burada, kentsel mekandaki sağlık güvenliği algısının ne tür fiziksel çevre özellikleri ile oluştuğunu belirlemek de önemli olacaktır. İleriki çalışmalarda, sağlık güvenliği algısının kentsel tasarım ölçeğindeki hangi mikro fiziksel çevre nitelikleri ile ilişkili olduğunun belirlenmesi, hem literatüre hem de yerel yönetimlerin önlemlerini geliştirmesi açısından uygulama alanına katkı koyacaktır.

Extended Abstract

Parents' Perception of Neighborhood's Health Safety: An Investigation in Karsiyaka for Pre and Post COVID-19 Outbreak

*

Gözde Ekşioğlu
Çetintahra

Senem Tezcan

Bedriye Çınar

ORCID: 0000-0001-9746-495X

ORCID: 0000-0003-0532-8825

ORCID: 0000-0003-2009-0763

Within the scope of combating the new coronavirus epidemic, which was declared as pandemic by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020, it was necessary to take a series of arrangements to change the usual order of urban life. The most effective and preferred one was the restrictions of urban open space. In Turkey, schools and universities were closed as of March 16, 2020, and a curfew was imposed for individuals aged 20 and under between April 3 - June 1, 2020. Therefore, this age group could not leave their homes for a while and was isolated from urban open spaces. Undoubtedly, these arrangements are necessary in combating the pandemic. However, it should be kept in mind that children in the developmental age who stay indoors for a long time may face sociological, psychological and physical problems in the future. One of these problems is that the obesity prevalence in children may increase due to decrease in physical activity. In order to reduce the obesity prevalence, it's been often required in the pre-pandemic literature that children's activity levels must be increased and in order to meet the physical activity requirements they must be directed to urban open areas. However, the restrictions imposed with the COVID-19 outbreak make it difficult to meet these requirements.

Beside the open space restrictions applied today, when returning to normal life, the willingness of the parents to direct their children to outdoor physical activities should also be taken into consideration. At this point, it will be necessary to determine the parents' health safety perception against the physical activity opportunities for urban space. Therefore, in this study, it was aimed to determine the changes in the physical activity place prefer-

ence of 6 to 11 year-old children compared to the periods before and after Covid-19 pandemic.

In this study, an online survey was conducted with the parents of 1559 children who were educated during the pandemic process in 27 state primary schools in Karşıyaka District of İzmir Province. The online survey was conducted during the months of August and September, 2020. The parents were asked about the socio-demographic situation, the developmental characteristics of their children, and the locations that children meet moderate and vigorous physical activities before and after Covid-19. In addition, parents were asked about their perceptual evaluation of their neighborhoods based on their views before Covid-19 and during the process. For perceptual evaluations, parents were asked to evaluate the aesthetic level, traffic and crime safety, the adequacy of physical activity opportunities, green areas, playgrounds of their neighborhood. They were asked to evaluate the "cleanliness" and "crowdedness" of the green areas, playgrounds and closed areas where their children do physical activity in relation to the perception of health safety of the neighborhood. Participant parents' 48% were included intermediate and 38.2% were included high level socio-economic status groups. Participant children were 52% boys and 48% girls. The average age of the children was 8.39 and showed a similar range according to gender. The average BMI of children was 18.26 for boys and 17.91 for girls, and the BMI variance was similar in terms of gender.

The results were analyzed in two stages: (1) the change in the physical activity place according to Covid-19 process, (2) the change in the neighborhood perception of parents. The results showed that children's physical activity places have changed after the emergence of the Covid-19 pandemic. Accordingly, children are now physically active in the house, in the garden, and in large open green areas. While children were doing physical activity in playgrounds, indoor and outdoor sports areas before Covid-19, activities in these areas decreased with the emergence of the Covid-19 pandemic. The relationship between this change that occurred with the Covid-19 pandemic and the perceptual evaluations of the parents for their neighborhood was statistically analyzed. Accordingly, the aesthetic level, traffic and crime safety of the neighborhood, which was claimed to be effective in the child's physical activity levels in the scientific literature before the pandemic, were not found to be statistically significant with the change in the physical activity levels. On the other hand, it has been observed that the perception of inadequacy of playgrounds and activities in the neighborhood is related to the

child's physical activity space. An important result was observed in the variables related to the health safety perception of the neighborhood. By that of, parents do not find the playgrounds, green areas, open sports areas and closed areas where their children do activities clean anymore. This situation contains clues that there is a negative perception of health safety in terms of "cleaning" criteria for the places where the child does physical activity. The statistically significant relationship between the perception of health safety and the places where the child does physical activity suggests that the perception of health safety may create an obstacle to the child's outdoor physical activity.

All results draw attention that when the fight against the Covid-19 pandemic is completed, if the parents' negative perception of health safety regarding their neighborhoods and the places where their child is active continues, it may be a factor that will reduce children's physical activities. This also means that unfavorable conditions will arise for the healthy development of children in the future. For this reason, future studies will guide the spatial preventions to be taken, determining the micro-scale qualities of physical activity places where parents create a negative perception of health safety. This will make an important contribution to the city planning and urban design literature, as well as provide important data for local governments and decision makers. The results of this study will inspire future studies in terms of determining Covid-19 and physical environmental characteristics that affect children's physical activity levels.

Kaynakça/References

- Aarts, M., Wendel-Vos, W., Van Oers, H., Van Der Goor, I. ve Schuit, A. (2010). Environmental determinants of outdoor play in children: A large-scale cross sectional study, *American Journal of Preventive Medicine*, 39(3), 212-219.
- Adkins, S., Sherwood, N., Story, M. ve Davis, M. (2004). Physical activity among African-American girls: The role of parents and the home environment, *Obesity Research*, 12(9), 38-45.
- Ainsworth, B., Haskell, W., Whitt, M., Irwin, M., Swartz, A., Strath, S., O'Brien, W. L., Bassett, D. R. Jr., Schmitz, K. H., Emplainscourt, P. O., Jacobs, D. R. Jr. ve Leon, A. S. (2000). Compendium of physical activities: An update of activity codes and MET intensities, *Medicine & Science in Sports & Exercise*, 32(9), 498-516.
- An, R. (2020). Projecting the impact of the coronavirus disease-2019 pandemic on childhood obesity in the United States: A microsimulation model, *Journal of Sport and Health Science*, 9, 302-312.

- Armitage, R. ve Nellums, L. (2020). Considering inequalities in the school closure response to COVID-19, *The Lancet Global Health*, 8, 644.
- Armstrong, T. ve Bull, F. (2006). Development of the World health organization global physical activity questionnaire (GPAQ). *Journal of Public Health*, 14(2), 66-70.
- Brodersen, N., Steptoe, A., Williamson, S. ve Wardle, J. (2005). Sociodemographic, developmental, environmental, and psychological correlates of physical activity and sedentary behavior at age 11 to 12, *Annals of Behavioral Medicine*, 29(1), 2-11.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development, *American Psychologist*, 32(7), 513-531.
- Burdette, H. ve Whitaker, R. (2005). A national study of neighborhood safety, outdoor play, television viewing, and obesity in preschool children, *Pediatrics*, 36(4), 657-662.
- Christoffel, M., Gomes, A., Souza, T. ve Ciuffo, L. (2020). Children's (in)visibility in social vulnerability and the impact of the novel coronavirus (COVID-19), *Revista Brasileira de Enfermagem*, 73(2), e20200302.
- Craig, C.L., Marshall, A.L., Sjöström, M., Bauman, A.E., Booth, M.L., Ainsworth, B.E., Pratt, M., Ekelund, U., Yngve, A., Sallis, J.F. ve Oja, P. (2003). International physical activity questionnaire: 12-country reliability and validity. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 35, 138-1395.
- Çetintahra, G.E. (2015). *Kentsel Alanda Fiziksel Çevrenin Çocukların Fiziksel Aktivitesi Üzerindeki Etkisi*. Doktora Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/>. (410526)
- Çetintahra, G.E. ve Hepgüzel, B. (2014). Yürüyerek Ulaşım Tercihini Etkileyen Kentsel Olanak(sızlık)lar: Buca Alt Merkez Örneği - İzmir. 26. Uluslararası Yapı ve Yaşam Fuar ve Kongresi: Kent Merkezini Yeniden Keşfetmek içinde (411-416). Bursa: TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi.
- Çetintahra, G.E. ve Çubukçu, E. (2019). Çocukların iç ve dış mekanlardaki aktivite düzeyleri: Akselerometre ve küresel konumlama sistemi aygıtlarını kullanarak gerçek aktivite konumunun belirlenmesi, *Kentli*, 10(32), 47-50.
- Dozier, S., Schroeder, K., Lee, J., Fulkerson, J. ve Kubik, M. (2020). The association between parents and children meeting physical activity guidelines, *Journal of Pediatric Nursing*, 52, 70-75.
- Evans, G. (2003). The built environment and mental health, *Journal of Urban Health*, 80(4), 536-555.
- Frank, L., Engelke, P. ve Schmid, T. (2003). *Health and community design*. Washington: Island Press.
- Frank, L., Andresen, M. ve Schmid, T. (2004). Obesity relationships with community design, physical activity, and time spent in cars, *American Journal of Preventive Medicine*, 27, 27-96.
- Galaviz, K., Zytneck, D., Kegler, M. ve Cunningham, S. (2016). Parental perception of neighborhood safety and children's physical activity, *Journal of Physical Activity and Health*, 13(10), 1110-1116.

- Geldsetzer, P. (2020). Use of rapid online surveys to assess people's perceptions during infectious disease outbreaks: A cross-sectional survey on COVID-19, *Journal of Medical Internet Research*, 22(4), e18790.
- Guerrero, M., Vanderloo, L., Rhodes, L., Faulkner, G., Moore, S., ve Tremblay, M. (2020). Canadian children's and youth's adherence to the 24-h movement guidelines during the COVID-19 pandemic: A decision tree analysis, *Journal of Sport and Health Science*, 9, 313-321.
- Guillaume, M., Lapidus, L., Bjömtop, P. ve Lambert, A. (1997). Physical activity, obesity, and cardiovascular risk factors in children: The Belgan Luxembourg Child Study II, *Obesity Research*, 5(6), 549-556.
- Handsa, A., Williamsa, S., Pearcea, G., Atkinsonb, L., Warka, P. ve Duncana, M. (2018). Parental perception of the built environment and children's active travel to school by deprivation level, *Journal of Physical Activity & Health*, 15(10), 63.
- Hemphill, N., Kuan, M., ve Harris, K. (2020). Reduced physical activity during COVID-19 pandemic in children with congenital heart disease, *Canadian Journal of Cardiology*, 36, 1130-1134.
- Hesketh, K., Graham, M. ve Waters, E. (2008). Children's after-school activity: Associations with weight status and family circumstances, *Pediatric Exercise Science*, 20(1), 84-94.
- Heymann, D. ve Shindo, N. (2020). COVID-19: what is next for public health?, *The Lancet*, 395(10224), 542-545.
- Hill, J., Wyatt, H., Reed, G. ve Peters, J. (2003). Obesity and the environment: Where do we go from here?, *Science*, 299, 853-855.
- Heft, H. (1988). Affordances of children's environments: A functional approach to environmental description, *Children's Environments Quarterly*, 5(3), 29-37.
- Hume, C., Ball, K. ve Salmon, J. (2006). Development and reliability of a self-report questionnaire to examine children's perceptions of the physical activity environment at home and in the neighborhood, *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 3(1), 16.
- Hume, C., Salmon J. ve Ball, K. (2007). Associations of children's perceived neighborhood environments with walking and physical activity, *American Journal of Health Promotion*, 21(3), 201-207.
- Hume, C., Timperio, A., Salmon, J., Carver, A., Giles-Corti, B. ve Crawford, D. (2009). Walking and cycling to school: Predictors of increases among children and adolescents, *American Journal of Preventive Medicine*, 36(3), 195-200.
- Hunter, S., Carson, V., Timperio, A., Salmon, J., Carver, A. ve Veitch, J. (2020). Moderators parents' perceptions of the neighborhood environment and children's physical activity, time outside, and screen time, *Journal of Physical Activity and Health*, 17(5), 557-565.
- Kail, R. (2002). *Children*. New Jersey: Prentice Hall.
- Kemperman, A. ve Timmermans, H. (2011). Children's recreational physical activity, *Leisure Sciences*, 33(3), 183-204.

- Korczak, D., Madigan, S. ve Colasanto, M. (2017). Children's physical activity and depression: a meta-analysis, *Pediatrics*, 139(4), e20162266.
- Li, M., Dibley, M., Sibbritt, D. ve Yan, H. (2006). Factors associated with adolescents' physical activity in Xi'an City, China. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 38(12), 2075-2085.
- Lopez, R. (2004). Urban sprawl and risk for being overweight or obese, *American Journal of Public Health*, 94, 1574-1579.
- Molnar, B., Gortmaker, S., Bull, F. ve Buka, S. (2004). Unsafe play? Neighborhood disorder and lack of safety predict reduces physical activity among urban children and adolescents, *American Journal of Health Promotion*, 18(5), 378-386.
- Mota, J., Almeida, M., Santos, P. ve Riberio, J. (2005). Perceived neighborhood environments and physical activity in adolescents, *Preventive Medicine*, 41(4-5), 834-836.
- Nader, P., Bradley, R., Houts, R., McRitchie, S. ve O'Brien, M. (2008). Moderate-to-vigorous physical activity from ages 9 to 15 years, *The Journal of the American Medical Association*, 300(3), 295-305.
- Nezami, N., Zarei, A., Tojari, F. ve Hazeveh, S. (2020). Correlation between parental support and physical activity, children's perception of parental support, social sene and neighborhood environment with child physical activity, *Journal of Health Promotion Management*, 9(2), 43-55.
- Prince, S., Butler, G., Rao, D. ve Thompson, W. (2017). Where are children and adults physically active and sedentary? - A rapid review of location-based studies, *Preventive Medicine Reports*, 39(3), 130-135.
- Saelens, B., Sallis, J., Nader, P., Broyles, S., Berry ve C., Taras, H. (2002). Home environmental influences on children's television watching from early to middle childhood, *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 23(3), 127-132.
- Saelens, B., Sallis, J., Black ve J., Chen, D. (2003). Neighborhood-based differences in physical activity: An environmental scale evaluation, *American Journal of Public Health*, 93, 1552-1558.
- Sallis, J., Alcaraz, J., McKenzie, T. ve Hovell, M. (1999). Predictors of change in children's physical activity over 20 months: Variations by gender and level of adiposity, *American Journal of Preventive Medicine*, 16(3), 222-229.
- Shekerdman, L., Mahmood, N., Wolfe, K., Riggs, B., Ross, C., McKiernan, C., et al. (2020). Characteristics and outcomes of children with coronavirus diseases 2019 (COVID-19) infection admitted to US and Canadian pediatric intensive care units, *JAMA Pediatrics*.
- Shi, Z., Lien, N., Kumar, B. ve Holmboe-Ottensen, G. (2006). Physical activity and associated socio-demographic factors among school adolescents in Jiangsu Province, China, *Preventive Medicine*, 43(3), 218-221.
- Singh, G., Kogan, M., Siahpush, M. ve Van Dyck, P. (2008). Independent and joint effects of socioeconomic, behavioral, and neighborhood characteristics on physical inactivity and activity levels among US children and adolescents, *Journal of Community Health*, 33(4), 206-216.

- Sunnegårdh, J., Bratteby, L. ve Sjölin, S. (1985). Physical activity and sports involvement in 8-and 13-year-old children in Sweden, *Acta Paediatrica Scandinavica*, 74(6), 904.
- Telford, A., Salmon, J., Jolley, D. ve Crawford, D. (2004). Reliability and validity of physical activity questionnaires for children: The children's leisure activities study survey (CLASS), *Pediatric Exercise Science*, 16, 64-78.
- Timperio, A., Crawford, D., Telford, A. ve Salmon, J. (2004). Perceptions about the local neighborhood and walking and cycling among children, *Preventive Medicine*, 38(1), 39-47.
- Thorleifsdottir, K. (2008). *Neighborhood design: Associations between suburban neighborhood morphology and children's outdoor, out-of-school, physical activities* (Doktora Tezi). <https://repository.lib.ncsu.edu/etd-03282008-161919>.
- Trapp, G., Giles-Corti, B., Christian, H., Bulsara, M., Timperio, A., McCormack, G. ve Villaneuva, K.P. (2012). Increasing children's physical activity: Individual, social, and environmental factors associated with walking to and from school, *Health Education & Behavior*, 39(2), 172-182.
- Viner, R., Russell, S., Croker, H., Packer, J., Ward, J., Stansfield, C., Mytton, O., Bonell, C. ve Booy, R. (2020). School closure and management practices during coronavirus outbreaks including COVID-19: A rapid systematic review, *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4, 397-404.
- Wang, G., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J. ve Jiang, F. (2020). Mitigate the effects of home confinement on children during the COVID-19 outbreak, *The Lancet*, 395(10228), 945-947.
- World Health Organization [WHO]. (2010). *Global recommendations on physical activity for health*. Switzerland: WHO Press.
- World Health Organization [WHO]. (2014). *Childhood overweight and obesity*. 15 Nisan 2020 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salginini-yeni-tedbirler-adresinden-erisildi>.
- World Health Organization [WHO]. (2016). *Physical activity strategy for the WHO European Region 2016-2025*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- World Health Organization [WHO]. (2019). *Implementation framework for Phase VII (2019-2024) of the WHO European Healthy Cities Network: Goals, requirements and strategic approaches*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Yoshikawa, H., Wuermli, A., Britto, P., Dreyer, B., Leckman, J., Lye, S., et al. (2020). Effects of the global coronavirus disease-2019 pandemic on early childhood development: Short-and long-term risks and mitigating program and policy actions, *The Journal of Pediatrics*, 223, 188-193.
- Zhang, C., Zhang, R., Gan, Y., Li, D. ve Rhodes, R. (2019). Predicting transport-related cycling in Chinese employees using an integration of perceived physical environment and social cognitive factors, *Transport Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 64, 424-439.
- Zorba, E. (2006). *Yaşam boyu spor* (2. bs.). İstanbul: Nobes Yayıncılık.

Mekansal Plan Değişikliklerinin Kentsel Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Ankara Çankaya Örneği *

*

İrem Akkaya Büyükcivelek¹

ORCID: 0000-0003-2840-0578

Çiğdem Varol²

ORCID: 0000-0002-2432-5745

Öz

Kenti yönetenlerin temel amacının kentlilerin yaşam kalitesini artırmak olduğu üzerine ortaklaşmak olanaklıdır. Ancak yaşam pratiklerimiz kentsel müdahalelerin her zaman kentlilerin yaşam kalitesini arttırıcı etki yapmadığını, kimi müdahalelerin yaşayanların yaşam kalitesini düşürücü etkiler yarattığını kanıtlar niteliktedir. Deneyimlerin oluşturduğu bu varsayımdan yola çıkan çalışma “kentsel mekansal müdahalelerin kentlilerin yaşam kalitesine etkisinin ne olduğunu” ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma iki farklı kuramsal yaklaşım üzerinden ilerlemiştir. İlk olarak kentleşme sürecinin önemli bir bileşeni olarak kentsel müdahaleler konusu tartışılmış, sonrasında ise yaşam kalitesi kavramı ve kentsel yaşam kalitesi tartışmaları ele alınmıştır. Kentsel yaşam kalitesine yönelik çalışmanın ikinci bölümü kapsamında ise; yaşam kalitesi bileşenleri, kente ve mekana ilişkin geliştirilen göstergeler ve göstergelerin değişen bağlamlara göre farklılaşması ele alınmıştır. Kuramsal yaklaşımların alan çalışması ile değerlendirilmesinin amaçlandığı üçüncü bölümde, Ankara ili Çankaya ilçesinde karar alma yetkisi olan farklı aktörlerce yapılan kentsel mekansal müdahalelerin yaşam kalitesine etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Çankaya İlçesinde mekansal müdahale içeren plan değişiklikleri incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise, alan çalışması sonucunda tespit edilen bulgular ortaya konmuş ve kentsel yaşam kalitesini arttırmaya yönelik başarılı ve etkili politikaların oluşturulması için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel yaşam kalitesi, mekansal plan değişiklikleri, kentsel mekansal müdahale, Ankara-Çankaya*

* Bu makale çalışması “5.Kent Araştırmaları Kongresi”nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Gazi Üniversitesi, Çankaya Belediyesi, E-mail: akkayairem@gmail.com

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: cvarol@gazi.edu.tr

The Effects of Spatial Plan Revisions on Urban Quality of Life: The Case of Ankara Çankaya

*

İrem Akkaya Büyükcivelek³

ORCID: 0000-0003-2840-0578

Çiğdem Varol⁴

ORCID: 0000-0002-2432-5745

Abstract

It is possible to agree that the main purpose of those who manage the city is to increase the quality of life of the citizens. However, our life practices prove that urban interventions do not always increase the quality of life of the city dwellers, and even some interventions reduce the quality of life of the concerned population. Based on this assumption, the study aimed to reveal "the effect of urban spatial interventions on the quality of life of the citizens". The study progressed through two different theoretical approaches. First, the issue of urban interventions, as an important component of the urbanization process, was discussed and then the concept of quality of life is discussed with special emphasis on its urban aspect. The second part of the study focused on urban life quality and tried to reveal its components and indicators. The difference among indicators according to varying contexts are discussed in detail. In the third part, theoretical approaches are evaluated with the case study. The effect of urban spatial interventions performed by different actors with decision making authority in Çankaya district of Ankara province on the quality of life is analyzed. In the same vein, plan revisions that cover direct spatial interventions were examined. The conclusion part covered the findings revealed out of the case study and suggestions were made for the creation of successful and effective policies to increase the quality of urban life.

Keywords: *Urban quality of life, spatial plan revisions, urban spatial intervention, Ankara- Çankaya*

³ Gazi Üniversitesi, Çankaya Belediyesi, E-mail: akkayairem@gmail.com

⁴ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: cvarol@gazi.edu.tr

Giriş

Günümüzde kentlerde yaşayan nüfusun artması ile kentlerde sağlanması gereken hizmetler de her geçen gün artmaktadır. Bu hizmetlerin sağlanabilmesi için kente mekânsal müdahaleler yapılmaktadır. Kent yöneticileri, karar vericiler ve uygulayıcılar kentsel mekâna yapılan müdahaleler ile kimi zaman kentin kullanıcılarının yaşam kalitesini artırırken, kimi zamanda tam tersine yaşanılmaz mekânlar yaratılmasına sebep olmaktadır.

Her kentsel müdahale kentleşme sürecinin bir parçası olarak alınabilir. Kentleşme süreçlerine ilişkin tartışmalarda Lefebvre (2007), Castells (1997), Harvey (1985) ve Soja (1980) gibi yazarlar kentlerin gelişim süreçlerini temelde siyasal iktisadın bir ürünü olarak ele almışlar, ancak devletin (planlamanın), bireylerin, sermayenin ve siyasetin rolünü tanımlarken çeşitli ayrılmalara gitmişlerdir. Çalışmaların ortak yanı, kapitalist siyasal iktisadın mekân üretim biçimine ve bundan kaynaklanan olumsuzluklara odaklanmalarıdır. Mekânın toplumsal üretimi, mekânsal adalet, kentsel adalet, eşitsizlikler, sermaye döngüleri ve krizleri bu tartışmaların ortak konularıdır.

Yaşam kalitesi kavramının kapsamı ise çok boyutludur. Farklı disiplinlerin araştırma konusu olan kavram, farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Yaşam kalitesi en genel anlamda bireylerin içinde yaşadığı çevre koşulları ve kendileriyle ilgili özelliklerinden oluşmaktadır. Çevre koşulları ile bahsedilmek istenen; hava ve su kirliliği, konutun konfor şartları vb. özellikleri iken, kendi ile ilgili özellikler ise sağlık durumu, eğitim seviyesi vb. özelliklerdir (Pacione, 1986). Yaşam memnuniyeti ve refah gibi bazı kavramlar da yaşam kalitesi kavramının yerine kullanılmaktadır.

Çalışma, kentsel mekâna yönelik müdahalelerin insan yaşamında oynadığı önemli rolü gözetenek, bu müdahalelerin kentsel yaşam kalitesi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini, Ankara İli Çankaya İlçesi'nde müdahale yetkisi bulunan farklı aktörlerce gerçekleştirilen plan değişiklikleri üzerinden araştırmayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamında, 2014-2019 yılları arasındaki yerel ve merkezi yönetimde plan değişikliğinde rol alan tüm kurumların aldığı mekânsal müdahale kararları incelenmektedir.

Kentsel Mekansal Müdahale Süreçleri

Lefebvre (2007) kapitalist sistemin sürekli bir büyüme ihtiyacı olduğunu, büyümeyi sürdürmesinin de ancak kapitalist sistemin kent mekanını ele

geçirmesiyle olanaklı olduğunu söylemektedir. Kent mekanını üretim süreçlerini kontrol etmek de sermaye sınıflarının temel amacıdır. Ancak sermaye sınıfları mekanın üretim süreçlerinde diğer toplumsal sınıflarla çatışma halindedir. Devlet, toplumsal düzen sağlamak için mekanı bir siyasi araç ve aygıt olarak görür ve mekanın üretimine sürekli müdahale eder. Altyapı sağlayan, kaynakları yöneten, planlama yetkisine sahip olan devlet, soyut mekânın hiyerarşik düzenlenişinden sorumludur; yerler ve mekânları, işlev ve özelliklerine göre hiyerarşik bir düzene sokarak sorumlu olduğu toplumsal düzenin temellerini sağlar (Ghulyan, 2017).

Harvey (1985) kentsel mekanın üretim süreçleri ile sermaye birikim süreçleri ve sermaye döngülerindeki krizler arasındaki paralellik olduğunu savunmakta ve sermayenin kendini var edebilmek ve sürekliliğini koruyabilmek için mekanı kullandığını vurgulamaktadır. Mekanın metalaşması, ya da mekanın kullanım değerinden de değişim değerinin önceliklendirilmesi bunun bir sonucudur.

Diğer yandan Soja (1980) ise mekan üretiminde temel aktör kim olursa olsun, mekan ne şekilde üretilirse üretilsin bu sürecin tek taraflı olamayacağını savunmaktadır. Her mekansal düzenlemenin yaşanmaya başlanmasıyla birlikte tasarlayanlar, uygulayanlar ve yaşayanlar (Lefebvre, 2007) arasında bir etkileşim oluşturduğunu ifade etmektedir. Sermaye çıkarlarını önleyen bir mekansal düzenlemenin Castells'in de vurguladığı gibi toplumsal hareketlerin oluşumuna zemin hazırlaması ve oluşan tepkisellik sonucunda yeniden şekillenmesi sosyo-mekansal bir süreçtir ve mekan bu etkileşim içinde sürekli değişmekte ve yeniden oluşmaktadır. Benzer şekilde Keskinok (1998)' a göre toplumsal olarak üretilen kentsel mekan ne sadece 'olayların geçtiği yer' (locus) ne de sadece 'aktörlerin yöneldiği şey' (focus) olarak kavramsallaştırılabilir. Kentsel mekan bu ikisi arasındaki diyalektik ilişkinin ürünüdür. Mekanın üretimi aktörlerin, bilinçli ve bilinçli olmayan etkinlikleri ve müdahaleleriyle gerçekleşmekte ve süreç içinde mekan yeniden yapılanmakta, yeniden üretilmekte ve dönüşmektedir.

Kentsel mekanın yeniden üretimde yani kentsel mekansal müdahalelerde başta devlet olmak üzere, mekansal müdahale yetkisi bulunan farklı aktörler bulunmaktadır. Türkiye'deki kentsel mekansal müdahaleler için temel yasal mevzuat olan 3194 sayılı İmar Kanunu ve Mekansal Planlar İmar Yönetmeliğine göre kentsel alanların çeşitli ölçeklerdeki mekansal planlarını ilgili belediye yapar veya yaptırır. Belediyelere ek olarak gerekli görülen hallerde kamu yapıları, enerji tesisleri, afet, toplu konut, gecekondu, hava meydanı gibi alanlarda Bakanlıklar ve özelleştirme programına alınmış kuruluşlara ait

arsa ve arazilerde ise Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı imar planı yapma, yaptırma ve onaylama yetkisine sahiptir.

Bu aktörler mekanın üretimi ve yeniden üretiminde imar planları ve imar planı değişiklikleri ile mekânsal müdahaleyi gerçekleştirmekte ve yapılan müdahalenin niteliğine bağlı olarak kentsel yaşam çevreleri olumlu veya olumsuz etkilemektedir. Kentsel mekânsal müdahalelerin kentsel yaşam kalitesine etkilerini anlayabilmek, kentsel yaşam kalitesinin ve göstergelerinin neler olduğunun anlaşılması önemlidir.

Kentsel Yaşam Kalitesi ve Göstergeleri

Wish (1986)'e göre yaşam kalitesi, çevresel ve psikolojik bileşenleri içeren bir kavram olarak açıklanmaktadır. Bir başka bakış açısına göre, yaşam kalitesi insanın yaşamdan hoşnutluğu ve mutluluğu, insanın mutlu yaşam beklentisi olarak tanımlanmaktadır (Veenhoven, 2000). Diğer yandan Diener ve Suh (1997) yaşam kalitesinin yaşamdan duyulan tatmin olduğunu, Szalai (1980) ise tatmin veya mükemmeliyet derecesine ek olarak, kişinin dıştan gelen (nesnel) etkenler ve içten gelen (öznel) yani kişinin algısı ile değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün yaptığı tanıma göre yaşam kalitesi, kişinin kendi yaşadığı kültürel bağlam ve değer sistemi içindeki, konumu ve algısının ilişkileri, hedefleri, beklentileri, standartları ve kaygıları ile bağlantılıdır (Marsella vd., 1997). Yaşam kalitesi, aynı doğal ve yapılı çevrede yaşayan bireylerin, fiziksel ve psikolojik refahının algılanan durumsal ifadesi (Liu vd., 1986) olarak da tanımlanmaktadır. Raphael ve arkadaşları (1996) farklı bir düşünce geliştirerek yaşam kalitesini, kişinin yaşamın önemli olanaklarından faydalanma derecesi olarak tanımlamıştır.

Musschenga (1997) yaşam kalitesini tanımlarken, zevk alma konusuna odaklanmış ve yaşam kalitesini, iyi bir yaşamın farklı zevk alma düzeylerinin birleşimi olduğunu savunmuştur. Yazara göre üç farklı zevk alma düzeyi vardır. İlki, olumlu bir zihinsel durum, yaşam planının gerçekleşmesi; ikincisi, yaşam planının gerçekleşmesi veya gerçekleşme başarısı veya kişinin iyi bir yaşam algısının oluşması; üçüncüsü ise erdemlilik veya kişinin etkinliklerinin değeridir. Benzer bir düşünce sistemini yansıtan Cheung (1997)'a göre; iyi bir yaşam dört farklı etmenin bileşimi ile olur. Hedonist iyi yaşam; yaşam tatmini, olumlu ve olumsuz etkiler, depresyon. Diyalektik iyi yaşam; kişiler arası karşılıklı kaygı ve başkalarını

anlama. Hümanist iyi yaşam; insanın yaşam potansiyelini gerçekleştir-
mesi, bireysel gerçekleşmenin değeri. Formalist iyi yaşam; neyin doğru
olduğu ile ilişkili olarak ahlaki kurallara uyumlu dini bağlılık.

Kentsel çevrenin yaşam kalitesine etkisine yönelik ilk çalışma 1969 yı-
lında Harvey Perloff tarafından yapılmıştır. Perloff (1969), kentsel yer-
leşme etrafında toplanmış kişilerin yaşam kalitesinin doğal ve insan ya-
pımı çevrenin karşılıklı etkileşmesiyle belirlendiğini ortaya koymaktadır.
Yaşam kalitesi her toplum ve toplumda yaşayan her insan için farklıdır.
Bunun yanında aynı toplum içinde koşullardaki farklılaşmaya göre de
farklılık göstermektedir. Kötü koşullarda yaşam kalitesi tanımlanırken;
gıda, güvenlik, barınma ve iş olanakları gibi temel gereksinimler göz
önüne alınmaktadır. İyi koşullarda yaşam kalitesi tanımlanırken ise,
mutlu toplum, temiz bir çevre, eğlence ve rekreasyon olanaklarına erişim,
kişilerin başarılı kişisel ve mesleki hayatı gibi konular içerilecek şekilde
geniş bir çerçeveden bakılmaktadır (Andrews, 2001).

Günümüzde planlamanın en önemli hedeflerinden biri yaşam kalite-
sini artırmaktır diyebiliriz. Tekeli (2009)'ye göre yaşam kalitesi; insan hak-
larının korunmasında, ekonomik ve sosyal politikaların geliştirilmesinde,
sağlık politikalarının yönlendirilmesinde, kentleşme politikalarının düz-
gün biçimde işletilmesinde, yerel ekonomik gelişmelerin hızlandırılma-
sında gerçekleştirilmesi gereken temel amaç haline gelmiştir.

Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi ve değerlendirmesinde farklı yakla-
şımalar bulunmaktadır. Akademik yazındaki çalışmalar bir bütün olarak de-
ğerlendirildiğinde, üç yaklaşımdan bahsedilebilir (Dissart ve Deller, 2000).

İlk yaklaşım, sadece nesnel göstergeleri ele alarak yaşam kalitesini ölç-
meye yöneliktir. Nesnel göstergeler araştırma yapan kişi, kurum veya ku-
ruluşlar tarafından yapılan ölçümler sonucu elde edilen istatistiki veriler
ve sayımlar gibi nicel veriler kullanılarak yapılmaktadır. Örneğin; Liu
(1976) kentsel yaşam kalitesi göstergelerini nesnel göstergeler üzerinden
belirlemiştir. Bu kapsamda 123 değişken incelemiş ve bunları 5 ana baş-
lıkta toplamıştır. Bunlar; (1) ekonomik, (2) politik, (3) çevresel, (4) sağlık
ve eğitim, (5) sosyaldır.

İkinci yaklaşım, sadece öznel göstergelerin kullanılarak yaşam kalite-
sinin ölçülmesini hedeflemektedir. Öznel göstergeler kişinin yaşam hak-
kında bireysel algı ve değerlendirmesini kapsamaktadır. Bu yaklaşımda
kişilere yönelik yapılan özel çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre ya-
şam kalitesi değerlendirmesi yapılmaktadır. Bu sebeple öznel gösterge-
lerle elde edilen veriler kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Örneğin;

Jeffres ve Dobos (1995), algılanan yaşam kalitesi ile ilgili kişilerin yaşamdan memnuniyetini anket yaparak Likert ölçeği ile ölçmeye çalışmışlardır.

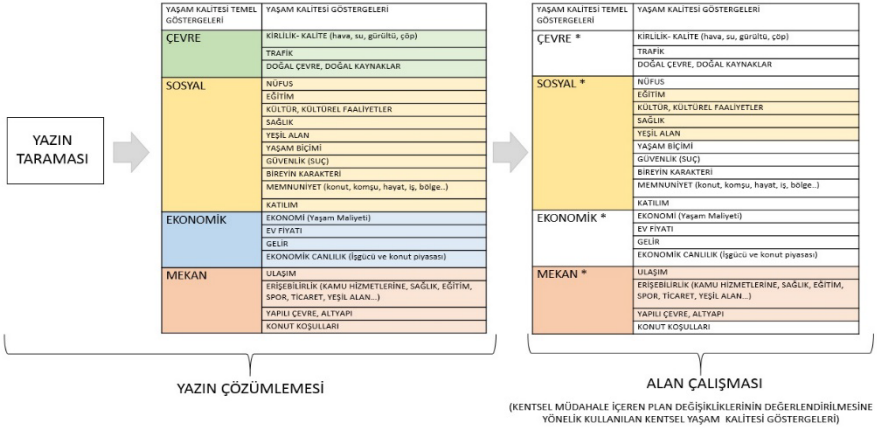
Son yaklaşım ise, öznel ve nesnel göstergelerin birlikte kullanılmasıdır. Yani bu yaklaşımda tarama ile elde edilen öznel veriler ile nesnel verileri birleştirerek elde edilen veriler ile çalışma yapılmaktadır. Araştırmalarda sadece öznel veya sadece nesnel göstergelerin kullanılması doğru sonuca ulaşmak için yeterli olmamaktadır. Bu sebeple nesnel ve öznel göstergelerin birlikte kullanılması, konuyla ilgili çok boyutlu değerlendirme yapılmasına yardımcı olmaktadır. Yaşam kalitesi ölçümünde hem öznel hem de nesnel göstergeleri kullanan pek çok araştırma bulunmaktadır (Pacione, 2003; Dissart ve Diller, 2000; Szalai ve Andrews, 1980; Rogerson vd., 1989; Cutter, 1985).

Çalışma kapsamında, uluslararası ve ulusal akademik yazında farklı yazarların kentsel yaşam kalitesinin belirlenmesi amacıyla kullandıkları göstergeler çevre, sosyal, ekonomik ve mekan başlıkları altında dört temel grupta sınıflandırılmıştır. Bu dört grup altında da alt göstergeler sınıflandırılmaktadır (Tablo 1). Bu çalışmada ise ulaşılabilen veriler kısıtı nedeniyle, bu gösterge setlerinden bir kısmı kullanılmakta ve plan değişikliği kararlarının kentsel yaşam kalitesine etkisine bakarken 'sosyal' başlığı altında yer alan eğitim, kültür, sağlık, yeşil alan göstergeleri ve 'mekan' başlığı altında yer alan ulaşım, erişebilirlik (kamu hizmetlerine, sağlık, eğitim, spor, ticaret, yeşil alan) ve yapı çevre-altyapıya ilişkin nesnel göstergeler değerlendirmeye alınmaktadır (Tablo 2).

Tablo 1. Uluslararası ve ulusal akademik yazındaki kentsel yaşam kalitesi göstergeleri

Yaşam kalitesi temel göstergeleri	Yaşam kalitesi göstergeleri	Yazar
Çevre	Kirlilik (hava, su, gürültü, çöp) Trafik Doğal çevre, doğal kaynaklar	Abbate vd. (2001), BİB (2008), Demirkaya (2010), Dülger Türkoğlu vd. (2008), Evcil Türksever ve Atalık (2001), Garau ve Pavan (2018), Kamp vd.(2003), Marans ve Stimson (2011), McCrea vd.(2006), Nakanishi (2015), Salihoğlu ve Türkoğlu (2019), Santos ve Martins. (2007), Shoja vd.(2015), Tekeli vd. (2003), Tekeli (2009), Tesfazghi vd. (2010), Ülengin vd. (2001), Yakın İnan ve Özdemir Sönmez (2019).
Sosyal	Nüfus Eğitim Kültür, kültürel faaliyetler Sağlık Yeşil alan Yaşam biçimi Güvenlik (suç) Bireyin karakteri Memnuniyet (konut, komşu, hayat, bölge..) Katılım	Abbate vd.(2000), BİB (2008), Demirkaya (2010), Dülger Türkoğlu vd. (2008), Evcil Türksever ve Atalık (2001), Garau ve Pavan(2018), Kamp vd.(2003), Marans ve Stimson (2011), McCrea vd.(2006), Nakanishi (2015), Salihoğlu ve Türkoğlu (2019), Santos ve Martins (2007), Shoja vd.(2015), Tekeli vd. (2003), Tekeli (2009), Tesfazghi vd.(2010), Ülengin vd. (2001), Yakın İnan ve Özdemir Sönmez (2019).
Ekonomik	Ekonomi (yaşam maliyeti) Ev fiyatı Gelir Ekonomik canlılık (işgücü ve konut piyasası)	BİB (2008),), Evcil Türksever ve Atalık (2001), Kamp vd.(2003), Marans ve Stimson (2011), McCrea vd.(2006), Salihoğlu ve Türkoğlu (2019), Santos ve Martins. (2007), Tekeli vd. (2003), Tekeli (2009), Tesfazghi vd.(2010, Ülengin vd. (2001), Yakın İnan ve Özdemir Sönmez (2019).
Mekan	Ulaşım Erişebilirlik (kamu hizmetlerine, sağlık, eğitim, spor, ticaret, yeşil alan...) Yapılı çevre, altyapı Konut koşulları	Abbate vd. (2001), BİB (2008), Demirkaya (2010), Dülger Türkoğlu vd. (2008),), Evcil Türksever ve Atalık (2001), Garau ve Pavan (2018), Kamp vd.(2003), Marans ve Stimson (2011), McCrea vd.(2006), Nakanishi (2015), Salihoğlu ve Türkoğlu (2019) Santos ve Martins. (2007), Shoja vd.(2015), Tekeli vd. (2003), Tekeli (2009), Tesfazghi vd.(2010), Ülengin vd. (2001), Yakın İnan ve Özdemir Sönmez (2019).

Şekil 1. Alan çalışmasında ele alınan kentsel yaşam kalitesi göstergeleri

Tablo 2. Plan değişiklikleri ile yapılan kentsel müdahalelerin yaşam kalitesine etkisinin ölçülmesine ilişkin nesnel göstergeler

Yerleşme – Mekan Kalitesi	Erişebilirlik- Ulaşım	Güvenlik	Ekonomik	İnsan Kaynağı- Demografik	Çevre
KONUT ALANI -Konutlarda bağımsız birim (oda) başına düşen kişi sayısı veya yaşadığı konutta kişi başına düşen alan - Yerleşmedeki konut alanı büyüklüğü ve konut sayısı oranı (yapılaşmış yapılaşmamış alan-dolu boş ilişkisi içinde değerlendirme)- kişi başına düşen konut alanı	-Trafikte geçirilen süre -Özel araç, metro, otobüs, dolmuş, bisiklet veya yaya olarak yapılan iş yolculuğunun yüzdesi -Ulaşım hatlarına veya duraklarına uzaklık -Araba sahipliği	-Suç oranı	-kişi başına düşen GSMH, GSYH -işsizlik oranı -işgücüne katılma oranı	-Nüfus yoğunluğu -Nüfus artış hızı -Genç nüfus -Yaşlı nüfus -Engelli nüfus -Okur-yazar oranı -Eğitim seviyesi	-Hava kirliliği göstergeleri -Gürültü kirliliği -Kati atıkların ne kadarının toplandığı, dönüştürüldüğü -Trafik yoğunluğu
KONUTDİŞİ ALAN (TİCARET ALANI) -Bireysel hizmetlerin (ticaret) sayısı, çeşidi -Bireysel hizmet alanlarına (ticaret) uzaklık					
SOSYAL DONATI ALANLARI -Farklı nüfus gruplarında asgari sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin standartlar ve asgari alan büyüklükleri					
EĞİTİM ALANI YETERLİLİĞİ -10bin kişi başına düşen derslik sayısı					
SAGLIK ALANI YETERLİLİĞİ -10bin kişiye düşen yatak sayısı veya kişi başına düşen sağlık tesisi (sağlık ocağı, hastane...)					
-10bin kişiye düşen doktor sayısı -Hastaneye, Sağlık kuruluşuna uzaklık					
SOSYO-KÜLTÜREL ALAN YETERLİLİĞİ -Bin kişiye düşen eğlenme dinlenme alanları -Bin kişiye düşen sinema tiyatro salonu koltuk sayısı -Bin kişiye düşen müze sayısı -Bin kişiye düşen kütüphane sayısı					
SPOR ALANI YETERLİLİĞİ -Bin kişiye düşen spor alanları					
YESİL ALAN YETERLİLİĞİ -Kişi başına kamusal yeşil alan miktarı -Kentsel yeşil alanlara 15 dakika yürüme mesafesinde erişebilen nüfusun oranı - Park alanına uzaklık					

Kaynak: Abbate vd. (2001), AB (2004), BIB (2008), Demirkaya (2010), Dülger Türkoğlu vd. (2008), Evcil Türksever ve Atalık (2001), Garau ve Pavan (2018), Kamp vd.(2003), Marans ve Stimson (2011), McCrea vd.(2006), Nakanishi (2015), OECD (2017), Salinoğlu ve Türkoğlu (2019) Santos ve Martins. (2007), Shoja vd.(2015), Tekeli vd. (2003), Tekeli (2009), Tesfazghi vd.(2010), Ülengin vd. (2001), Yakın İnan ve Özdemir Sönmez (2019).

Ankara Çankaya İlçesi Örneği

Çankaya ilçesi Ankara ilinin nüfus bakımından en büyük merkez ilçesidir (Harita 1). İlçede yaklaşık 945 bin kişi (URL-1) yaşamaktadır ve ilçenin yüzölçümü 44 bin hektardır. Çankaya ilçesi ticari, finansal ve hizmet etkinliklerinin çok yoğun olduğu bir ilçedir. İlçenin gündüz nüfusu 2 milyonu geçmektedir. Çankaya'da 334 bin konut birimine karşılık 107 bin ticaret birimi bulunmaktadır (URL-2). Kamu kuruluşları, sağlık alanları, eğitim alanları, askeri alanlar, sosyal ve kültürel tesisler ve spor alanları ilçedeki diğer kullanımlardır. Çankaya ilçesinde 115'i kentsel, 9'u kırsal olmak üzere toplam 124 mahalle bulunmaktadır.

Harita 1. Çankaya İlçesinin Ankara İlindeki yeri
(Kaynak: <https://www.google.com/maps/>)

Çalışmanın Yöntemi

Ankara İli Çankaya İlçesi, farklı ölçeklerde kentsel mekânsal müdahalelerin ve bu müdahalelerin yaşam kalitesine etkisinin araştırılacağı örnek çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Çalışmada Çankaya İlçesinde gerçekleştirilen imar planı değişiklikleri ile yapılan kentsel mekânsal müdahalelerin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda kentte karar alma yetkisi olan farklı aktörler tarafından planlama temelinde yapılan tüm

mekânsal müdahalelerin (plan değişiklikleri, proje önerileri) ortaya konulması ve yıllara göre değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunun için öncelikle, planlama sürecine etki eden tüm aktörler yani imar planı onaylama yetkisi olan tüm kurumlar tespit edilmiştir. Arşiv çalışmaları ve mevzuat araştırmaları sonucunda çalışma alanında nazım ve uygulama imar planlarını onaylayan kurumlar belirlenmiş ve bu kurumlar yerel ve merkezi yönetimler olarak gruplandırılmıştır.

Çankaya İlçe sınırlarının 2014 yılında 6360 sayılı kanunla değişmesi sebebiyle⁵, Çankaya İlçesinde yapılan plan değişikliklerinin 2014-2019 yılları arasında ele alınması hedeflenmiştir. 2014-2019 yılları toplam 6 yıl boyunca merkezi ve yerel yönetimlerin onayladığı tüm plan değişiklikleri tespit edilerek, plan değişiklikleri özelinde ne kapsamda bir müdahale getirildiği ve bu müdahalelerin kentsel yaşam kalitesi açısından nasıl değerlendirilebileceği tartışılmıştır.

2014-2019 yıllarında yapılan plan değişikliklerini tespit etmek için Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi'nin resmi internet sitesinde yayınlanan 2014-2019 yılları arasında alınan tüm meclis kararları incelenerek, dökümleri yapılmıştır. Buna ek olarak planlama sürecinde yetkisi olan diğer kurumların 2014-2019 yılları arasında onayladığı tüm plan değişiklikleri, Çevre Şehircilik Bakanlığı'ndan alınan şifahi bilgiler ve Çankaya Belediyesi arşivinden elde edilen veriler ile çıkarılmıştır.

2014-2019 yılları arasında onaylanan tüm plan değişikliklerinin yapıldığı mahalleler, hangi kurumun yaptığı, plan değişikliğinin türü ve yaşam kalitesi açısından yapılan değişikliğin kente/mahalleye etkisi değerlendirilmiştir.

Bulgular

Geçmişten günümüze planlama sürecine etki eden mekânsal planları onaylama yetkisi olan kurumlar merkezi ve yerel yönetimler olarak gruplandırılmaktadır (Tablo 3).

---

⁵ 6360 sayılı Ondört İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmiyedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 2. Maddesinin 42. Bendine göre 'Ankara ilinde, Yenimahalle ilçesine bağlı Dodurga ve Alacaatlı Mahallelerinin çevre yolu içinde kalan kısmı ile Çayyolu, Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı, Ümit, Koru, Konutkent ve Yaşamkent Mahalleleri, Çankaya ilçe sınırlarına dâhil edilerek, Çankaya Belediyesine katılmıştır.'

Tablo 3. Planlama Sürecine Etki Eden Aktörler (İmar Planı Onaylama Yetkisi olan Kurumlar)

Planlama Sürecine Etki Eden Aktörler (İmar Planı Onaylama Yetkisi olan Kurumlar)	
Yerel	-Büyükşehir Belediyesi
Yönetimler	-İlçe Belediyesi (planları uygun görür onaylanmak üzere büyükşehir belediyesine gönderir.)
Merkezi	-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Yönetimler	-Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı -Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı -Milli Savunma Bakanlığı -TOKİ -İller Bankası -Cumhurbaşkanlığı -Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu -Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (Eski Planlar) -İmar İdare Heyeti (Eski Planlar) -İl İdare Kurulu (Eski Planlar) -Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı (Eski Planlar)

Çalışmada kentsel mekânsal müdahale kapsamında gerçekleştirilen mekansal planlar ve yapılan plan değişikliklerinin yaşam kalitesine etkileri değerlendirilmektedir. Analizler sonucunda Çankaya ilçesinde 2014-2019 yıllarında merkezi ve yerel yönetimlerin onayladığı toplam 1473 adet plan değişikliği kararı alındığı tespit edilmiştir. Analiz yapılan 6 yıl içinde yerel yönetimlerin onayladığı 1382, merkezi yönetimlerin onayladığı 91 adet kararın olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. 2014-2019 yılları yerel ve merkezi yönetimin onayladığı toplam karar sayıları

	Sayı	%
Yerel	1382	93,8
Merkezi	91	6,2
Toplam	1473	100,0

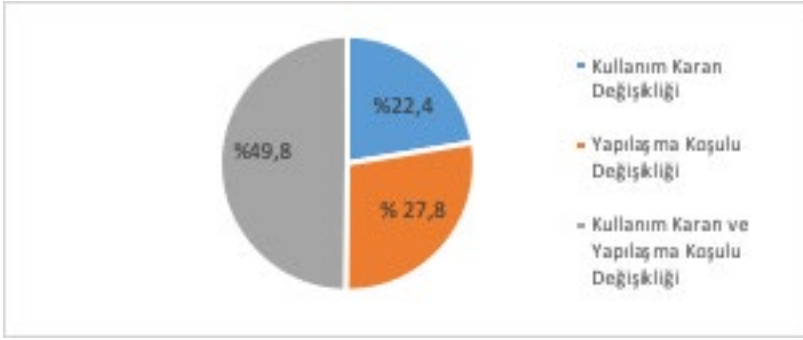
2014-2019 yılları arasında merkezi ve yerel yönetimlerin onayladığı tüm kararlar karar türlerine göre sınıflandırılmıştır. Onaylanan toplam 1473 kararın 661 adedi herhangi bir müdahale içermeyen plan değişiklikleri ve kararları kapsadığı için çalışmada 'değişiklik yok' olarak tanımlanmıştır. Geri kalan 812 adet plan değişikliği kararı ise yalnız kullanım kararı değişikliği, yalnız yapılaşma koşulu değişikliği ve hem kullanım kararı hem de yapılaşma koşulu değişikliği bir arada olan kararlar şeklinde gruplanmıştır. Plan değişikliklerinin 182 adedi yalnız kullanım kararı değişikliği, 226 adedi yapılaşma koşulu değişikliği ve 404 adedi hem kullanım kararı hem yapılaşma koşulu değişikliklerini kapsamaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. 2014-2019 yıllarında yerel yönetimlerin ve merkezi yönetimlerin onayladığı plan değişikliklerinin karar türleri ayrıntısı

		Sayı	%
Kullanım ve yapılaşma değişikliği		404	27,4
Yapılaşma koşulu değişikliği		226	15,3
Kullanım kararı değişikliği		182	12,4
Değişiklik Yok	Değişiklik içermeyen karar türü tespit edilemeyen	132	9,0
	İtirazın reddi	226	15,3
	Trafo alanı	122	8,3
	Kullanım-yapılaşma değişikliği RED	58	3,9
	Yapılaşma koşulu değişikliği RED	51	3,5
	Kullanım kararı değişikliği RED	28	1,9
	Planlama genel kararı	25	1,7
	Sınır ilanı	19	1,3
Toplam		1473	100,0

Çalışmada ‘değişiklik yok’ olarak belirlenen 661 adet karar; planlamaya ilişkin planlama genel kararları, trafo alanları plan değişiklikleri, belediye meclisince kabul edilmeyen red edilen kullanım kararı içeren plan değişikliği, belediye meclisince kabul edilmeyen red edilen yapılaşma koşulu değişikliği içeren plan değişikliği, belediye meclisince kabul edilmeyen red edilen kullanım ve yapılaşma koşulu değişikliği içeren plan değişiklikleri, plan değişikliklerine yapılan itirazların reddine ilişkin kararları, sınır ilanları kararlarını ve değişiklik içermeyen karar türü tespit edilemeyen kararları içermektedir. Bu kararlar mekânsal olarak müdahale içeren kararlar olmadığından, çalışmanın ilerleyen aşamasında yaşam kalitesine etkisi üzerinden değerlendirmeye alınmamıştır. Yaşam kalitesine etki değerlendirmesinde, toplam 812 adet müdahale içeren plan değişikliği kararının analizleri yapılmıştır.

Merkezi ve yerel yönetimler tarafından onaylanan plan değişikliği kararları analizine göre, plan değişikliklerinin %22,4’ü kullanım kararı değişiklikleri, %27,8’i yapılaşma koşulu değişikliği ve %49,8’i kullanım kararı ve yapılaşma koşulu değişikliğini içermektedir (Grafik 1).

Grafik 1. Plan değişikliklerine ilişkin karar türleri

Tablo 6’da plan değişikliği karar türleri çalışma alanı kapsamına alınan tüm yıllar için gösterilmiştir. En fazla plan değişikliği 2016 yılında (176 adet, %21,7) yapılmıştır. 2016 yılını 2014 yılı (162 adet, %20) takip etmektedir.

Tablo 6. 2014-2019 yılları arasında gerçekleşen plan değişikliklerine ilişkin karar türleri

		2014	2015	2016	2017	2018	2019	Toplam
Kullanım kararı değişikliği	Sayı	42	20	41	32	33	14	182
	%	23,1	11,0	22,5	17,6	18,1	7,7	100
Yapılaşma koşulu değişikliği	Sayı	42	31	74	34	33	12	226
	%	18,6	13,7	32,7	15,0	14,6	5,3	100
Kullanım ve yapılaşma koşulu değişikliği	Sayı	78	92	61	71	58	44	404
	%	19,3	22,8	15,1	17,6	14,4	10,9	100
Toplam	Sayı	162	143	176	137	124	70	812
	%	20,0	17,6	21,7	16,9	15,3	8,6	100

Onaylanan plan değişikliklerinin hangi aktörler tarafından yapıldığına bakıldığında, plan değişikliklerinin %89,7’si yerel yönetimlerce, %10,3’ü ise merkezi yönetimlerce onaylanmıştır. Bu durumda, onaylanan plan değişikliklerinin önemli bir kısmının yerel yönetimlerce yapıldığı sonucu çıkarılabilmektedir (Tablo 7).

2014-2019 yılları arasında onaylanan plan değişikliklerinin karar türlerine göre hangi aktörler tarafından onaylandığına bakıldığında, toplam 812 adet plan değişikliğinin 728 adedi Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından, 75 adedi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 3 adedi Cumhurbaşkanlığı, 3 adedi Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2 adedi Başbakanlık

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 1 adedi ise TOKİ tarafından onaylanan plan değişiklikleridir.

Tablo 7. Yerel ve merkezi yönetimlerce onaylanan plan değişikliklerinin karar türleri

		Yerel	Merkezi	Toplam
Kullanım kararı değişikliği	Sayı	171	11	182
	%	94,0	6,0	100,0
Yapılaşma koşulu değişikliği	Sayı	213	13	226
	%	94,2	5,8	100,0
Kullanım ve yapılaşma koşulu değişikliği	Sayı	344	60	404
	%	85,1	14,9	100,0
Toplam	Sayı	728	84	812
	%	89,7	10,3	100,0

Tablo 8’de en fazla plan değişikliğinin Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kullanım ve yapılaşma koşulu değişikliğine ilişkin yapılan müdahaleler olduğu görülmektedir. İkinci en fazla plan değişikliği ise yine Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılaşma koşulu değişikliğine ilişkin yapılan müdahalelerdir.

Tablo 8. Yerel ve merkezi yönetim kurumlarının onayladığı plan değişikliklerinin karar türleri

		Ankara Büyükşehir Belediyesi	Çevre Şehircilik Bakanlığı	Cumhurbaşkanlığı	Özelleştirme İdaresi	TOKİ	Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	Toplam
Kullanım kararı değişikliği	Sayı	171	11	0	0	0	0	182
	%	94,0	6,0	0	0	0	0	100
Yapılaşma koşulu değişikliği	Sayı	213	13	0	0	0	0	226
	%	94,2	5,8	0	0	0	0	100
Kullanım ve yapılaşma koşulu değişikliği	Sayı	344	51	3	2	1	3	404
	%	85,1	12,6	0,7	0,5	0,2	0,7	100
Toplam	Sayı	728	75	3	2	1	3	812
	%	89,7	9,2	0,4	0,2	0,1	0,4	100

2014-2019 yıllarında yapılan plan değişikliği kararları yaşam kalitesine etkileri değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken planlama ilke ve esaslarına uygunluğu açısından kararlar olumlu, olumsuz ve etkisiz (nötr) olarak gruplandırılmıştır. İçeriği anlaşılabilen kararlar ise kararsız olarak belirlenmiştir (Tablo 9).

Tablo 9. Kentsel Müdahale İçeren Plan Değişikliklerinin Kentsel Yaşam Kalitesi Değerlendirmesi

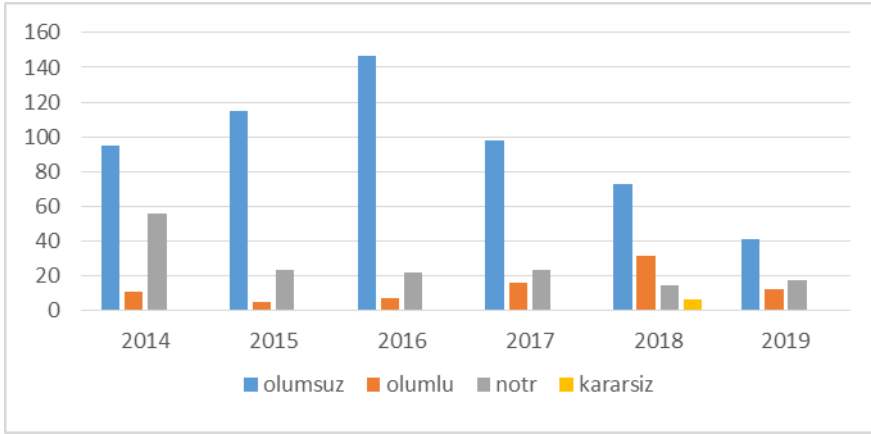
Plan Değişikliği Kararların Niteliği	Plan Değişikliği Kararının Kentsel Yaşam Kalitesine Etkisine İlişkin Değerlendirme	Yaşam Kalitesi Göstergesi
Konut alanlarının sosyal donatı alanlarına dönüştürülmesi	Olumlu	Yerleşme – Mekan Kalitesi (Sosyal Donatı Alanları yeterliliği)
Ticaret alanlarından özel sosyal donatı alanları yaratılması (donatı alanlarının artması daha çok kişinin sosyal erişimine açık olduğu için)		Yerleşme – Mekan Kalitesi (Sosyal Donatı Alanları yeterliliği)
Sosyal donatı alanlarında emsal artışı (Mahalle, yerleşme özelinde sosyal donatı standartlarına bakılarak ihtiyaç olup olmamasına ve yerleşme dokusunu nasıl etkilediğine göre değerlendirme yapılmıştır.)		Yerleşme – Mekan Kalitesi (Sosyal Donatı Alanları dağılımı ve yeterliliği)
Konut alanlarının sosyal donatı alanlarına dönüşürken emsal artışı olması (yerleşim dokusunun bozulması, artan yoğunluk nedeniyle başta trafik olmak üzere altyapı sorunlarının oluşması)	Olumsuz	Yerleşme – Mekan Kalitesi (Sosyal Donatı Alanları yeterliliği)
Sosyal donatı alanlarının özele çevrilmesi (kamusal bir hizmetin özelleşmesi hizmetten yararlanacak kesimin daralmasına neden oluyor)		Yerleşme – Mekan Kalitesi (Sosyal Donatı Alanlarına erişebilirlik)
Konut alanlarında emsal artışı (yapılaşma ve kullanım yoğunluğunu artırarak kentsel açık alanların oranını düşürüyor, altyapı sunumunu olumsuz etkiliyor)		Yerleşme – Mekan Kalitesi (Konut Alanları yeterliliği)
Açık yeşil alanların konut, ticaret alanına dönüştürülmesi (yapılaşma ve kullanım yoğunluğunu artırarak kentsel açık alanların oranını düşürüyor, altyapı sunumunu olumsuz etkiliyor)	Olumsuz	Yerleşme – Mekan Kalitesi (Sosyal Donatı Alanları ve Yeşil alan yeterliliği)
Park alanlarının Rekreasyon alanına dönüştürülmesi (genellikle emsal verilerek yeşil alan içinde kafe, restoran, büfe gibi kullanımlarla yapılaşma hakkı veriliyor)		Yerleşme- Mekan Kalitesi (Sosyal Donatı Alanları yeterliliği- Yeşil alan yeterliliği)
Konut alanının turizme yani otele dönüştürülmesi (konut kullanımına göre tasarlanmış alanlarda konut dışı kullanımların gelişmesi üstyapı ve altyapı sorunları oluşturur, sessiz sakin konut ortamı, komşuluk ilişkileri, otopark, trafik yoğunluğu, vs.)		Yerleşme – Mekan Kalitesi
Sosyal donatı alanının başka bir sosyal donatı alanına dönüştürülmesi	Nötr	Yerleşme – Mekan Kalitesi (Sosyal Donatı Alanları yeterliliği)
Mevcut plandaki kullanımdan farklı bir kullanımın planla yasallaştırılması (Örn: Planda konut alanı olarak gözüken bir yerin plan değişikliği ile sağlık alanına dönüştürülmesi ve zaten yapılmış olan sağlık tesisinin –fiili durumun- yasallaşması)		
Planlama ilke ve kararlarını değiştirmeyecek plan notu ilaveleri		

Yapılan analizler sonucunda onaylanan toplam 812 adet plan değişikliğinin %70,1'i olumsuz, %19,1'i nötr, %10,1'i olumlu ve %0,7'si kararsız olarak tespit edilmiştir (Tablo 10).

Tablo 10. 2014-2019 yıllarında onaylanan plan değişikliklerinin yaşam kalitesi değerlendirilmesi

		Olumsuz	Olumlu	Nötr	Kararsız	Toplam
Kullanım kararı değişikliği	Sayı	111	18	51	2	182
	%	61,0	9,9	28,0	1,1	100
Yapılaşma koşulu değişikliği	Sayı	144	28	54	0	226
	%	63,7	12,4	23,9	0	100
Kullanım ve yapılaşma koşulu değişikliği	Sayı	314	36	50	4	404
	%	77,7	8,9	12,4	1,0	100
Toplam	Sayı	569	82	155	6	812
	%	70,1	10,1	19,1	0,7	100

Yıllara göre onaylanan plan değişikliklerinin yaşam kalitesi değerlendirilmesi incelemesi sonucu en fazla olumsuz plan değişikliği yapılan yıl 2016 yılıdır. En fazla olumlu plan değişikliği yapılan yıl ise 2018 yılıdır (Grafik 2).

Grafik 2. 2014-2019 yılları arasında onaylanan plan değişikliklerinin yaşam kalitesi üzerinde etkisinin değerlendirilmesi

Çankaya İlçesinde toplamda 124 mahalle bulunmaktadır. Yapılan çalışmada 2014-2019 yıllarında 88 (%71) mahallede müdahale içeren plan değişikliğinin onaylandığı görülmektedir. Tablo 11’de yapılan plan değişikliklerinin yarısından fazlasının (%55,7) ilk 10’unda gerçekleştiği görülmektedir. Analiz sonucunda en fazla plan değişikliği yapılan mahalle

Beytepe Mahallesi olarak tespit edilmiştir. Beytepe Mahallesi; Alacaatlı, Yukarı Dikmen, Çayyolu, Mustafa Kemal, Kızılırmak, Dodurga, Mutlukent, Birlik, Keklikpınarı Mahalleleri takip etmektedir.

Tablo 11. Mahallelerde onaylanan plan değişikliklerinin karar türleri

Mahalle Adı	Kullanım kararı değişikliği	Yapılaşma koşulu değişikliği	Kullanım ve yapılaşma değişikliği	Toplam	%
1 Beytepe	20	30	75	125	15,4
2 Alacaatlı	19	27	54	100	12,3
3 Yukarı Dikmen	7	10	22	39	4,8
4 Çayyolu	10	7	19	36	4,4
5 Mustafa Kemal	7	10	19	36	4,4
6 Kızılırmak	6	14	10	30	3,7
7 Dodurga	4	11	9	24	3,0
8 Mutlukent	10	4	10	24	3,0
9 Birlik	4	8	8	20	2,5
10 Keklikpınarı	3	4	11	18	2,2
Toplam				452	55,7
Diğer (78 mahalle)				360	44,3

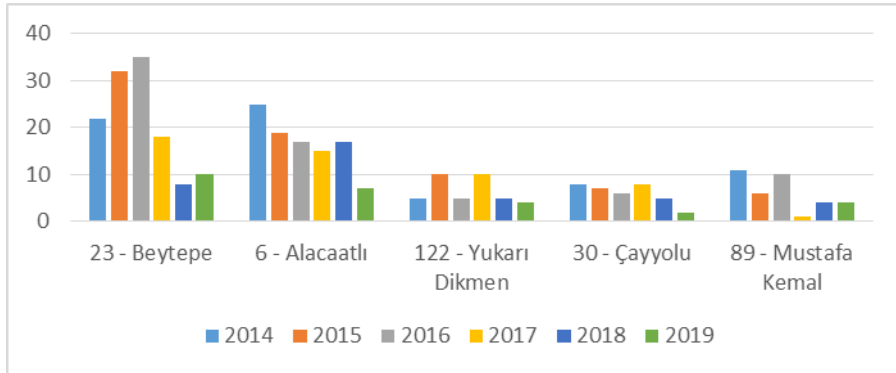
Mahallelerde onaylanan plan değişikliklerinin karar türleri incelendiğinde, en fazla plan değişikliği onaylanan Beytepe Mahallesi hem kullanım hem de yapılaşma koşulu değişikliği yapılan 75 adet plan değişikliği tespit edilmiştir.

Mahallelerde onaylanan plan değişikliklerinin yaşam kalitesi değerlendirmesi analizlerine bakıldığında, Beytepe Mahallesi onaylanan plan değişikliklerinin %83,2'si olumsuz, %3,2'si olumlu olarak değerlendirilmiştir. İkinci en fazla plan değişikliği onaylanan Alacaatlı Mahallesi ise, onaylanan plan değişikliklerinin %76'sı olumsuz, %11'i olumlu olarak değerlendirilmiştir (Tablo 12).

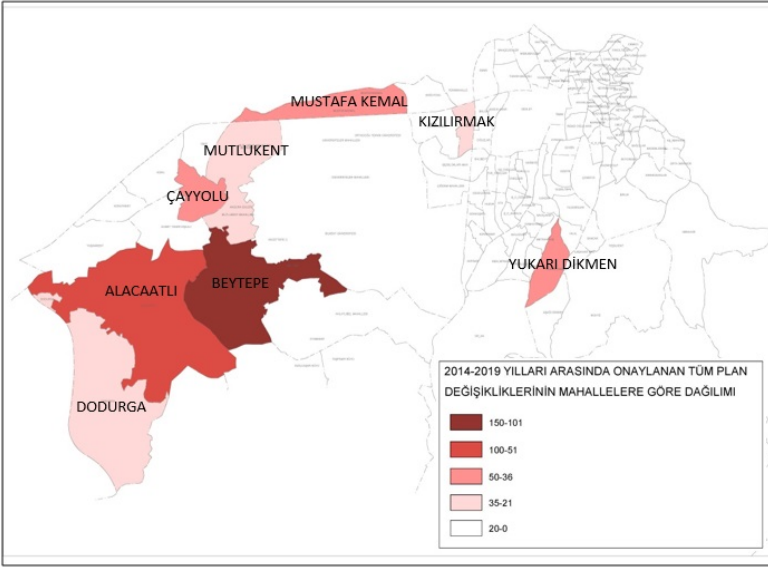
Grafik 3'de ise en fazla plan değişikliği onaylanan mahallelerde yıllara göre plan değişikliği sayıları ortaya konmuştur. Buna göre mahallelere göre en fazla plan değişikliği yapılan yıllar farklılaşmaktadır. Örneğin Beytepe Mahallesi'nde en fazla plan değişikliği 2016 yılında onaylanmasına rağmen Alacaatlı'da en fazla plan değişikliği 2014 yılında yapılmıştır.

Tablo 12. Mahallelerde onaylanan plan değişikliklerinin yaşam kalitesi değerlendirmesi

Mahalle kodu		olumsuz	olumlu	nötr	karar-sız	toplam
1 Beytepe	Sayı	104	4	17	0	125
	%	83,2	3,2	13,6	0,0	100,0
2 Alacaatlı	Sayı	76	11	11	2	100
	%	76,0	11,0	11,0	2,0	100,0
3 Yukarı Dikmen	Sayı	33	3	3	0	39
	%	84,6	7,7	7,7	0,0	100,0
4 Çayyolu	Sayı	23	5	7	1	36
	%	63,9	13,9	19,4	2,8	100,0
5 Mustafa Kemal	Sayı	24	2	10	0	36
	%	66,7	5,6	27,8	0,0	100,0
6 Kızılırmak	Sayı	26	1	3	0	30
	%	86,7	3,3	10,0	0,0	100,0
7 Dodurga	Sayı	16	5	3	0	24
	%	66,7	20,8	12,5	0,0	100,0
8 Mutlukent	Sayı	16	1	7	0	24
	%	66,7	4,1	29,1	0,0	100,0
9 Birlik	Sayı	13	3	4	0	20
	%	65,0	15,0	20,0	0,0	100,0
10 Keklikpınarı	Sayı	11	2	5	0	18
	%	61,1	11,1	27,8	0,0	100,0
Toplam	Sayı	569	82	155	6	812
	%	70,1	10,1	19,1	0,7	100,0

Grafik 3. Yıllara göre mahallelerde onaylanan plan değişikliği sayıları

Harita 2'de de 2014-2019 yıllarında Çankaya İlçesinde yerel ve merkezi yönetimlerce onaylanan plan değişikliklerinin mahallelere göre dağılımı gösterilmektedir. En fazla plan değişikliği yapılan Beytepe Mahallesi koyu kırmızı ile belirtilmiştir. Koyu kırmızıdan açık kırmızıya doğru mahallelerde yapılan plan değişikliği sayısı azalmaktadır.

Harita 2. 2014-2019 yıllarında onaylanan tüm plan değişikliklerinin mahallelere göre dağılımı

Plan değişikliklerinin mahallelere göre dağılım haritasının yorumlanmasında Çankaya İlçesindeki mahallelerin yapılaşma durumları incelenmiştir. Google haritalardan mahallelerdeki doluluk boşluk oranlarına bakılarak tamamen yapılaşmış, yapılaşması devam eden ve yeni yapılaşan mahalleler tespit edilmiştir. Bu kapsamda 2014-2019 yılında en fazla plan değişikliği yapılan mahallelerin yeni yapılaşan ve yapılaşması hala devam eden mahalleler olduğu anlaşılmaktadır.

Ankara Çankaya İlçesinde mekânsal plan değişikliklerinin kentsel yaşam kalitesine etkisi çalışması genel olarak değerlendirildiğinde; kentsel yaşam kalitesine etki eden kentsel müdahale içeren plan değişiklikleri; aktörlerin niteliğine göre en fazla, planların uygulamasındaki sorumlu temel kurum olarak görülen Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından; yıllara göre en fazla, konut üretim talebinde patlama yaşanan yıllardan biri olan 2016 yılında; mahallelere göre en fazla, yapılaşmasını henüz tamamlamamış, rantın ve spekülâtif eğilimlerin yoğunlaştığı Ankara'nın güneybatı eksenindeki Beytepe, Alacaatlı Mahallelerinde; karar türüne göre en fazla, hem yapılaşma koşulu değişikliği hem de kullanım kararı değişikliği kararlarının; plan değişikliği kararlarının yaşam kalitesine etkisi açısından ise en fazla, olumsuz kararın onaylandığı tespit edilmiştir. Bu durumda, imar planlama sürecinin devam ettiği yeni gelişen mahallelerde kullanım ve yapılaşma koşulları değişikliği getiren ve ağırlıklı olarak yapılaşma

emsalini artıracak nitelikteki parsel bazlı düzenlemelerin yaşam kalitesini olumsuz etkilediği yorumunu çıkarmak çok da yanlış olmayacaktır.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, kent planlama pratiğindeki kentsel mekânsal müdahaleler ile yaşam kalitesi bir arada irdelenerek, kuramsal ve uygulama açısından planlama disiplinine katkı sunulması hedeflenmiştir. Yapılan araştırmada, mekânsal planlara yönelik karar alma yetkisi olan farklı aktörlerce gerçekleştirilen müdahalelerin sayıca çok fazla olduğu ve büyük çoğunluğunun kentsel yaşam kalitesine etkisinin olumsuz olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada plan değişikliklerinin kentsel yaşam kalitesine etkisinin olumsuz olarak tespit edildiği plan kararları konut ve ticaret alanlarında emsal artışları, sosyal donatı alanlarının azalması, kamusal alanların özel kullanım alanlarına dönüştürülmesi, konut alanı olarak planlanan alanların ticaret, turizm alanlarına dönüştürülmesi gibi sermaye birikim süreçleri ile ilişkili kentsel rant odaklı konuları içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla çalışma alanında alınan olumsuz olarak nitelendirilen plan kararlarının büyük çoğunluğunun liberal politikalar ve küreselleşme sürecinin getirdiği kentsel yaşam alanlarına yapılan ekonomik ve politik müdahaleleri içerdiği anlaşılmaktadır.

Buna ek olarak kentlerimizde ve çalışma alanında mekânsal planlara imar planı değişiklikleri ile sayıca fazla müdahale yapılması mevcut planın ana kararları ve bütünlüğünü bozduğu, bu durumda kentsel yaşam alanlarımızın yaşam kalitesini düşürdüğü görülmektedir.

Diğer yandan, çalışma kapsamında plan değişiklikleri ile yapılan kentsel müdahalelerin kentsel yaşam kalitesine etkisine bakarken plan değişikliği kararlarında uluslararası ve ulusal yazından çıkarılan temel yaşam kalitesini artırmaya yönelik göstergelerin birçoğunun kentsel mekânsal müdahale kararlarına yansımadağı görülmektedir. Özellikle çevre ve sosyal konulardaki yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik göstergelerin plan değişikliği kararlarında yer almadığı gözlenmektedir.

Sonuç olarak, kentsel mekanın biçimlenmesi ve yeniden üretilmesi sürecinde Keskinok'un (1998) da ileri sürdüğü gibi her zaman "işlevselci bir bakış açısı" olamadığı, mekânsal müdahalelerin çoğu zaman sermaye birikim süreçleriyle ilişkilendirildiği açıkça görülmektedir. Alan çalışması kentsel müdahalelerin ağırlıklı olarak kentsel yaşam kalitesini artırmaya

değil, kentsel arazi üzerindeki ranta ilişkin taleplerin karşılmasına yönelik olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, kentsel müdahalelerin ekonomi ve politikadan bağımsız biçimlenemediği, yeni liberal politikalar ve küreselleşme sürecinin kentsel yaşam alanlarına yapılan müdahaleleri olumsuz bir şekilde etkilediği ve bu durumun kentsel yaşam kalitesini düşürdüğü gözlenmektedir (Smith, 2002). Böylesi bir müdahale süreci, yapılan mekânsal planların etkinliğinin sorgulanması ve müdahalelerin amaçlarının tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu da bizi kentsel mekânın şekillenmesindeki eylemlerin, ihtiyaçlar doğrultusunda nasıl gerçekleştirilebileceğiyle ilişkili sürecin farklı yaklaşımlarla kurgulanmasına yöneltmektedir. Kentsel müdahaleler konusunda kararlar verilirken katılımcı ve kapsayıcı süreçlerin işletilmesi, kentlilerin mekânsal gereksinimlerinin uygulamalara yansması açısından önemlidir. Ancak böyle bir süreç tasarımı ile kentlilerin yaşam ve mekan kalitesi beklentilerinin kentsel müdahalelere yansması olanaklı hale gelebilecektir. Sonuç olarak, yaşam kalitesini artırmaya yönelik başarılı ve etkili kentsel politikaların oluşturulması, ancak kentte yaşayanları gözeten politikalar ve uygulamalarla gerçekleştirilebilecektir

Extended Abstract

The Effects of Spatial Plan Revisions on Urban Quality of Life: The Case of Ankara Çankaya

*

İrem Akkaya Büyükcivelek
ORCID: 0000-0003-2840-0578

Çiğdem Varol
ORCID: 0000-0002-2432-5745

The increase in urban population, increases the demand for urban services as well. In order to provide these services, spatial interventions have been designed and realized in cities. Administrators, decision makers and professionals act to meet this demand and aim to increase the quality of life for urban dwellers. Despite this positive approach towards meeting the demand and increasing the quality of life, it becomes rather common to observe that most interventions end up in creating unlivable spaces.

The study aims to reveal the effect of urban spatial interventions on the quality of life of the citizens. The study proceeds through two different theoretical approaches. The first discusses the relationship between urbanization and urban interventions as an important component of the urbanization process. The second approach discusses the quality of life concept and urban quality of life.

Every urban intervention can be considered as a part of the urbanization process. In the debates on urbanization processes, authors such as Lefebvre (2007), Castells (1997), Harvey (1985) and Soja (1980) deal with the development processes of cities by creating the relationships with the political economy. In this relationship, the state (together with the urban planning institution), individuals, economic classes and politics in general play important roles. The common feature of these political economic studies is that they focus on the mode of space production of capitalist political economy and the negativities that arise from it.

The scope of quality of life concept is multidimensional. The concept is handled in different ways through various disciplines. Quality of life, in general, con-

sists of the environmental conditions and individuals' interaction with the environment. In these researches, the environmental conditions are defined according to air and water pollution, comfort conditions of the house, etc. Besides, individual features are discussed under the headings of health status, education level, etc. (Pacione, 1986). Some concepts such as life satisfaction and well-being are also used within the concept of quality of life. The first study on the impact of the urban environment on the quality of life was conducted by Harvey Perloff in 1969. Perloff (1969) reveals that the quality of life of people in urban settlements is determined by the interaction of natural and man-made environment. Quality of life differs for every society and every person living in that society. In addition, it also differs according to the conditions within the same society.

In the study, indicators used by different authors about the quality of urban life, are classified under four main groups: environmental, social, economic and spatial. However, due to limitations on data availability, only two of the groups, the social and spatial have been used in the study for the evaluation. Under the social indicators; education, culture, health and green space facilities, and under the spatial indicators transportation, accessibility and infrastructure are considered.

Çankaya District of Ankara has been determined as the sample study area where urban spatial interventions at different scales and the positive and negative effects of these interventions on quality of life have been investigated. In the study, it is aimed to reveal and evaluate urban spatial interventions through spatial plan revisions by different decision-makers in Çankaya District. For this, first, all the actors affecting the planning process, that is, all the institutions that have the authority to approve spatial development plans have been determined. Then, during the years 2014-2019, all the spatial plan revisions approved by the central and local governments have been analyzed, and the scope of the intervention and their impact on urban quality of life have been discussed. In the analysis of plan revisions between 2014-2019, all the council decisions published on the official website of the Ankara Metropolitan Municipality Council have been evaluated. In addition, the plan revisions approved by other institutions like the Ministry of Environment and Urbanization have been considered as well. Data set has further developed with the documents from the archive of Çankaya Municipality.

According to findings, Ankara Metropolitan Municipality has been found out as the principal institution responsible for the revisions of the plans. Most of the plan revisions were in 2016, which was one of the booming years in the demand for housing production. Beytepe and Alacaatlı Neighborhoods on the southwest axis of Ankara, where the construction has not been completed yet and where rent and speculative tendencies have been concentrated have been found to be

the ones where plan changes appeared the most. Revision decisions mainly include both the change of construction conditions and land-use decision changes. Based on the evaluation of plan revision decisions, it is seen that decisions that negatively affect the quality of life conditions are more than positive ones. In sum, it can be concluded that parcel in the newly developing neighborhoods where the spatial arrangements continue, plot-based revisions that bring changes in land-use and increase in built-up conditions, negatively affect the quality of life. The plan revision decisions in which the negative impact on the quality of urban life are generally the increase of construction density in housing and commercial areas, reduction of social service areas, transformation of public spaces into private areas, transformation of residential areas into commercial and tourism areas. Therefore, it is revealed that the majority of the revision decisions involve the economic and political interventions appeared by liberal policies and the globalization process. Another interesting point raised out of the study is that social and environmental aspects of quality of life, although they are frequently mentioned in the literature, have not been reflected or considered as much within the framework of spatial intervention decisions.

As a result, the field study has shown that urban spatial interventions are predominantly to meet the rent-related demands on urban land but not focused on improving the quality of urban life. In this context, it is observed that urban interventions cannot be independent from economy and politics. Neoliberal policies and globalization process negatively affect the quality of urban life in urban environments. Such an intervention process reveals that the effectiveness of spatial plans should be questioned and the aims of the interventions should be discussed.

Kaynakça/References

- Abbate, R., Giambalvo, O. ve Milito, A.M. (2001). Service and life quality: The case of Palermo. *Social Indicators Reserach*, 54, 275-308.
- Andrews, C.J. (2001). Analyzing quality of place. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 28, 201-217.
- Avrupa Birliği ve Avrupa İstatistik Ofisi. (2004). *Urban audit methodological handbook*. Luxembourg. (2020, 1 Aralık) <https://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/KS-BD-04-002-EN.pdf> adresinden erişilmiştir.
- BİB. (2008). *Kentsel göstergeler kılavuzu*. Ankara: Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü Yayını.
- Castells, M. (1997). *Kent, sınıf, iktidar*. (Asuman Erendil, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Cheung, C. (1997). Toward a theoretically based measurement model of the good life. *Journal of Genetic Psychology*, 158 (2), 200–215.
- Cutter, Susan L. (1985). Rating places: A geographer's view on quality of life. *Washington, D.C: Association of American Geographers/Library of Congress*.
- Demirkaya, Y. (2010). *Çekmeköy'ün sosyo-ekonomik yapısı ve kentsel yaşam kalitesi*, İstanbul: Çekmeköy Belediye Başkanlığı Yayını.
- Diener, E. ve Suh, E. (1997). Measuring quality of life: Economic, social and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40, 189-216.
- Dissart, J.C. ve Deller, S.C. (2000). Quality of life in the planning literature. *Journal of Planning Literature*, Vol.15, No.1.
- Dülger Türkoğlu, H., Bölen, F., Baran, P.K. ve Marans, R.W. (2008). İstanbul'da yaşam kalitesinin ölçülmesi. *İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 7 (2), 103-113.
- Evcil Türksever, A.N. ve Atalık, G. (2001). Possibilities and limitations for the measurement of the quality of life in urban areas. *Social Indicators Reserach*, 53, 163-187
- Garau, C. ve Pavan V.M. (2018). Evaluating urban quality: Indicators and assessment tools for smart sustainable cities. *MDPI Journal Sustainability*, 10, 575.
- Ghulyan, H. (2017). Lefebvre'nin mekan kuramının yapısal ve kavramsal çerçevesine dair bir okuma. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 26, 1-29.
- Harvey, D. (1985). *The urban experience*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Jeffres, L.W. ve Dobos, J. (1995). Separating people's satisfaction with life and public perceptions of the quality of life in the environment. *Social Indicators Research*, 34, 181-211.
- Kamp, I.V., Leidelmeijer, K., Marsman, G. ve Hollander, A. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study. *Landscape and Urban Planning*, 65, 5-18.
- Keskinok, H.Ç. (1998). Kentsel mekanın üretiminde raslantısallık sorunu üzerine. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 18(1-2), 91-102.
- Lefebvre, H. (2007). *The production of space*. (D. Nicholson Smith, Çev.). Oxford, UK: Balackwell Publishing. (1991).
- Liu, B.C. (1976). *Quality of life indicators in U.S. metropolitan areas: A statistical analysis*. New York: Praeger Publishers.
- Liu, B.C., Mulvey, T. ve Hsieh, C. (1986). Effects of educational expenditures on regional inequality in the social quality of life. *American Journal of Economics and Sociology*, 2, 131-144.
- Marans, R.W. ve Stimson, R. (2011). Chapter 1 An overview of quality of urban life. R.W. Marans ve R.Stimson (Der.). *Investigating quality of urban life: Theory, methods and empirical research*, Social Indicators Reserach Series 45, Springer Science + Business Media B.V.

- Marsella, A.J., Levi, L. ve Ekblad, S. (1997) The importance of including quality-of-life indices in international social and economic development activities. *Applied and Preventive Psychology*, 6 (2), 55–67.
- McCrea, R., Shyy, T.K. ve Stimson, R. (2006). What is the strength of the link between objective and subjective indicators of urban quality of life?, *Research in Quality of Life*, 1, 79-96.
- Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği. (2017, 17 Mayıs) *Resmi Gazete* (Sayı: 30069). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/05/20170517-2-1.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Musschenga, A.W. (1997). The relation between concepts of quality of life. *Journal of Medicine Philosophy* 22 (1), 11–28.
- Nakanishi, H. (2015). How does urban policy influence quality of life? the case of Canberra, Australia. *Routledge Taylor&Francis Group, Policy Studies*, 36 (1), 72-91.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2017). *How's life in Turkey?*. OECD Publishing. (2020, 20 Kasım) <http://www.oecdbetterlifeindex.org/> adresinden erişilmiştir.
- Pacione, M. (1986). Quality of life in Glasgow: An applied geographical analysis. *Environment and Planning A*, 8, 1499-1520.
- Pacione, M. (2003). Urban environmental quality and human wellbeing- A social geographical perspective. *Landscape And Urban Planning*, 65, 19-30.
- Perloff, H. S. (1969). *The quality of the urban environment: Essays on new resources in an urban age*. Baltimore: Resource For The Future, The Johns Hopkins Press.
- Raphael, D., Renwick, R., Brown, I. ve Rootman, I. (1996). Quality of life indicators and health: Current status and emerging conceptions. *Social Indicators Research*, 39 (1), 65–88.
- Rogerson, R.J., Findlay, A.M. ve Morris, A.S. (1989). Indicators of quality of life: Some methodological issues. *Environment and Planning A*. 21, 1655-1666.
- Salihoğlu, T. ve Türkoğlu, H. (2019). Konut çevresi ve kentsel yaşam kalitesi. *Megaron*, 14 (1), 203-217.
- Santos, L.D. ve Martins, I. (2007). Monitoring urban quality of life: The porto experience. *Social Indicators Research*, 80, 411-425.
- Shoja, S., Salehi, S.K. ve Ansari, R. (2015). Subjective assessment of urban quality of life indices, case study: Yazd, 2011-2012. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 8 (14), 165-175.
- Smith, N. (2002). New globalism, new urbanism: Gentrification as global urban strategy. *Antipode A Radical Journal of Geography*, 34(3), 427-450.
- Soja, E. (1980). Socio-spatial dialectic. *Annals of the Association of American Geographers*, 70 (2), 207-225.
- Szalai, A. (1980). The meaning of comparative research on the quality of life. A. Szalai ve F. M. Andrews (Der.), *In the quality of life: Comparative studies içinde* (s. 7-24). London: Sage.

- Tekeli, İ. (2009). *Gündelik yaşam, yaşam kalitesi ve yerellik yazıları*. İlhan Tekeli Toplu Eserleri.12. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 79-141.
- Tekeli, İ., Güler, Ç., Vazioğlu, S., Algan, N. ve Dündar, A.K. (2003). Yaşam kalitesi göstergeleri: Türkiye için bir veri sistemi önerisi. *Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları*, 6.
- Tesfazghi, E.S., Martinez Martin, J. ve Verplanke, J.J. (2010). Variability of quality of life at small scales: Addis Ababa, Kirkos Sub-City. *Social Indicator Research, Springer*, 98, 73-88.
- Ülengin, B., Ülengin, F. ve Güvenç, Ü. (2001). A Multidimensional approach to urban quality of life: The case of İstanbul. *European Journal of Operational Research*, 130, 361-374.
- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1-39.
- Wish, N.B. (1986). Are we really measuring quality of life. *American Journal of Economics and Sociology*, 3, 343-358.
- Yakın İnan, Ö. ve Özdemir Sönmez, N. (2019). Kentsel yaşam kalitesi ölçüm yöntemlerinin geliştirilmesi. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2, 3.
- Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) (2020, 15 Kasım) <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Çankaya Belediyesi (2020, 15 Kasım) <http://www.cankaya.bel.tr/pages/14/RA-KAMLARLA-CANKAYA/> adresinden erişilmiştir.

Yerel Bağlamsallığın Soylulaştırma Üzerine Etkileri: Turizm Soylulaştırmasında Nevşehir Uçhisar*

*

Tuğçe Utku¹

ORCID: 0000-0002-7156-6728

Zeynep Uludağ²

ORCID: 0000-0001-9242-7957

Öz

Çalışmada kentlerde, dönüşüm sürecinin temel araçlarından biri olarak görülen soylulaştırma kavramı bu süreci etkileyen/ direnç gösteren yerel dinamikleri çerçevesinde Nevşehir'in Uçhisar ilçesi odağında ele alınmıştır. Literatürde soylulaştırma sürecinin çoğunlukla olumsuz algısına odaklanan çalışmaların aksine, bu kavram, kentsel ve kuramsal bağlamda çoğulcu- bütüncül bir yaklaşım prensibi gösterilerek, yerel farklılıkları gözeterek biçimde turizm bileşeni ile yeniden düşünülmüştür. Bu çerçevede çalışma, soylulaştırma kavramının yönünü, 'turizm soylulaştırması'na çevirmiştir. Disiplinler arası boyutlarıyla, son dönemde Kapadokya'nın hem turizmiyle hem de turizmin getirisini arttırmak amacı ile yapılan kentsel müdahalelerle Nevşehir'in gelişen yüzü olarak görünen Uçhisar beldesine ait yerel dinamiklerin soylulaştırma(ma) üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bölge olarak Uçhisar'ın nirengi noktası olan Uçhisar Kalesi çevresi seçilmiştir. Yöntem olarak fiziksel değişimin yerinde gözlemlerle incelendiği çalışmada kale etrafında halen konut olarak kullanılan bölgede konut sakinleriyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesiyle, kentlerin önemli gündemi olan soylulaştırmanın parametrelerinin yerel bağlamsal özelliklere bağlı olduğu görülmüştür. Uçhisar gibi kırsal özelliklere sahip bir bölgenin turizmle beraber dönüşüm sürecinde yaşadıklarının soylulaştırma(ma) oluşturma(ma) sürecinde ne gibi yerel etkileri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Çalışma, soylulaştırmanın yerel bağlamsallık ilişkisini göz önüne serdiği için aslında konunun ne kadar genelleştirilemez ve yerel değerlerin de ne kadar yadsınamaz olduğunu açıklamakla beraber, benzer turizm süreçlerinden geçen kent parçaları için soylulaştırma(ma) engelleyebilecek parametrelere de ulaşılmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Soylulaştırma, turizm soylulaştırması, Uçhisar, kentsel yenileme, yerel bağlamsallık.

* Bu makale çalışması "5.Kent Araştırmaları Kongresi"nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Arş. Gör., Atılım Üniversitesi, E-mail: utkutugce@gmail.com

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: zeynep@gazi.edu.tr

Effects of Contextualization on Gentrification: Nevşehir Uçhisar in Tourism Gentrification

*

Tuğçe Utku³

ORCID: 0000-0002-7156-6728

Zeynep Uludağ⁴

ORCID: 0000-0001-9242-7957

Abstract

In the study, the concept of gentrification, which is seen as one of the basic tools of the transformation process in cities, has been discussed in the focus of Uçhisar district of Nevşehir within the framework of local dynamics that affect / resist this process. Contrary to the studies in the literature that mostly focused on the negative perception of the gentrification process, this concept has been reconsidered with the tourism component in a way to takes into account local differences, demonstrating the principle of pluralistic and holistic approach in urban and theoretical contexts. Within this framework, the study has directed the gentrification concept to "tourism gentrification". With its interdisciplinary dimensions, the effect of local dynamics of Uçhisar town, which is seen as the developing face of Nevşehir, with the urban interventions to increase both tourism and the return of tourism in Cappadocia, on gentrification has been investigated. The surround of Uçhisar Castle, which is the landmark of Uçhisar, has been chosen as the fieldwork. As a method, in the study where physical change was examined through on-site observations, semi-structured interviews were made with the residents of the area around the castle, which is still used as a residence. By evaluating the data, it was seen that the parameters of gentrification, which is the important agenda of the cities, depend on local contextual characteristics. What kind of local effects the experiences of a rural region like Uçhisar in the transformation process with tourism in the process of creating gentrification have been revealed. Since the study reveals the local contextuality relationship of gentrification, it explains how indispensable the subject is and how indisputable local values are, but also provides access to parameters that can prevent gentrification for urban parts that have gone through similar tourism processes.

Keywords *Gentrification, tourism gentrification, Uçhisar, urban regeneration, local contextuality*

³ Arş. Gör., Atılım Üniversitesi, E-mail: utkutugce@gmail.com

⁴ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: uzeynep@gazi.edu.tr

Giriş

Dünyada 1960'larda tartışılan, Türkiye'de ise 1980'lerde somut örneklerinin görüldüğü soylulaştırma kavramı, fiziksel dönüşümlerin yarattığı mimari kimliklerde ve sosyal ortamda oluşan farklılıkların vurgulandığı katotik bir durumdur. Ortaya çıkışından günümüze, ilk söylendiği şekliyle temel alınsa da farklı birçok tanımı yapılmıştır. Sınıf ve devlet çerçeveli bir bakış açısıyla bakıldığında orta sınıfların işçi sınıflarını yerinden ederek sınıflar arası kutuplaşmayı artıran bir süreç olarak görünürken, işlevsel bir bakış açısıyla, farklı sınıfların bir arada yaşadığı veya yaşayamadığı, konuta dair tercihlerin vurgulandığı, yıllarca bakımsız kalan tarihi olan/olmayan yapı stokunun korunmasını ve bakımını vurgulayan bir durum olarak görünmektedir. Yakın zamanda soylulaştırma ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, kavramın ilk ortaya çıktığı kentlerdeki durumu göz önüne alınarak, farklı kentlerde aynı sürecin yaşandığı, hatta aynı özelliklerle bir "soylulaştırma genellemesi"nin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak bu tür bir soylulaştırma anlayışının, farklı kentlerde görülen soylulaştırmanın bağlamsal çeşitliliğini, özelliklerini ve/veya varsa sınırlarını gölgelemekte olduğu görülmüştür.

Disiplinler arası bir araştırma alanı olarak görülen soylulaştırma kavramının akademik yazında, sosyolojik çalışmalara kıyasla mimarlık ve kent odaklı bağlantılarının henüz yeterince konu edinmediği görülmüştür. Kentlerde ve son dönemlerde kırsal alanlarda oluşan soylulaştırma durumunu belirleyen unsurların, kentlerin ya da beldelerin kendine özgü gelişim kriterleriyle örtüşmeyecek bir şekilde konvansiyonel olarak kabul edilmesi, konunun daha derin ve geniş bir bakış açısıyla incelenmesi gereğini doğurmuştur. Smith'in (2006, s.27) vurguladığı "*Herhangi bir kentteki/yerdeki soylulaştırma süreci kendi yerel- kentsel mekanını yaratmada kendi özelliklerini yansıtmaktadır.*" görüşü ile, soylulaştırmanın "yerel dinamiklerini" araştırmak ve bağlamsallığını ortaya koymak çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır.

Literatürde ilk ortaya çıkan soylulaştırma tanımı 1964 yılında sosyolog Ruth Glass tarafından *London: Aspects of Change* isimli çalışmasında Londra'nın dışında (banliyölerde) yaşayan ve kent merkezinde yaşamayı seçen orta sınıfın, tarihi Viktoryan tarzı işçi konutlarına yerleşerek bu alanları yenilemesi ve mevcut kullanıcıyı yerinden etmesi şeklinde olmuştur (Glass, 2010, s.27). Akademik çalışmalar incelendiğinde hem Glass'ın tanımının günümüze kadar değişmesi, hem de yapı türü olarak farklı yapı

çevrelerini etkilemesi bakımından kavramsallaştırma çalışmalarının sonu gelmeyen ve dönüşen bir boyut kazandığı açıktır. Tanımlarında çoğunlukla çeşitliliği gölgeleyen bu kavramın, bazı temel benzerlikleri de mevcuttur: işçi sınıfı, yer değiştirme süreci, sürecin bir tek kent merkezinde gerçekleşmesi, tarihi bölge olması, sınıfsal ayrımı vurgulaması vb. Başka bir deyişle kavramın öncülerıyla, aktörleriyle, süreciyle genelleştirilmesi mekanların veya alanların bağlamsal kimliğini göz ardı etmeye de sebep olmaktadır. Kavramın tanımlarının ileri sürdüğü sınıf türleri, aktörler, öncüler (işçi sınıfı, orta üst sınıf, genç profesyoneller, sanatçılar vb.) bugün kentlerin yenilenmesi sürecinde çok daha farklı formlar almakta ve çoğu zaman bu formların yerel etkiler sonucu değiştiği gözlenmektedir. Bu nedenle soylulaştırmayı tetikleyen, sınırlayan yerel faktörlerin araştırılmasının literatürdeki soylulaştırma genellemelerinin yönünü değiştirmesi beklenmektedir.

Bu çalışma bahsi geçen değişimi, anglosakson soylulaştırma tanımlarını genişleterek soylulaştırmanın hem kesişim hem birleşim kümesinde var olan "turizm soylulaştırma"sı terimine odaklanarak yeni bir tartışma zemini oluşturmuştur. Bu sayede turizm yolu ile ortaya çıkan soylulaştırmaya eleştirel bir yaklaşım ortaya konurken, soylulaştırma süreci bağlamsallık üzerinden incelenmiştir. Soylulaştırma literatüründe süreci turizmle birlikte açıklayan ilk çalışmalardan biri Gotham'ın 2005 yılında ortaya çıkardığı *Tourism Gentrification: The Case of New Orleans' vieux carre* isimli çalışmasıdır. Gotham (2005 s.1101), turizm soylulaştırmasını orta sınıf bir mahallenin, kurumsal eğlence ve turizm mekanlarının çoğalmasıyla, bölgenin nispeten zengin ve seçkin bir yerleşim yerine dönüşmesi üzerinden tanımlamaktadır.

Hızlı kentleşme sürecinde göz ardı edilen tarihi bölgelerin giderek çöküntüleşmesi sonucu bölgelerin sunduğu alternatif mekânsal çeşitlilik, yenilik, kurgu, doku vb. özelliklerle gelir bakımından daha yüksek kullanıcıların ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu da karar vericiler tarafından kentlerin bu bölgelerinde turizm odaklı sağlıklılaştırma, kentsel yenileme, kentsel canlandırma çatısı altında müdahalelerinin artmasına neden olmuştur. Bu anlamda tarihi çevreler kaybettikleri değerlere yeniden ulaşmaya başlamışken kullanıcı çeşitliliği de bir takım sınıf ayrımının izlerini ortaya çıkarmıştır. Kapitalizmin gelişim göstermesi ile kentlerde turizmin bölgesel rekabete girmenin bir aracı olarak kullanılması durumu, o yerlerde soylulaştırmanın ilerlemesine de olanak sağlamıştır (Gant, 2018,

s.28). Klasik soylulaştırmada öncü gruplar turizm soylulaştırmasında turist sınıfı olarak tanımlanır ve Gant (2018, s.67) bir Avrupa kentinde yaptığı çalışmasında turizmin yarattığı soylulaştırma için turistlerin/ziyaretçilerin ve yerel halkın arasında hem mülk değerleri anlamında hem de alım gücü anlamında giderek artan bir gerilim oluştuğunu belirtir. Turistlerin bölgeye yeni bir “yaşam tarzı” getirmesi ile hem toplumsal hem de mekânsal gereklilikler açısından bölgede değişimlerin gerçekleşeceği belirtilmiştir. Bunun sonucunda alım gücü farkının yarattığı boşluk, yerel halk için giderek uygunsuzlaşan yerler haline gelen hem konut hem de diğer hizmet odaklı birimler üzerinde baskı yaratmaya başlamıştır. Çalışma çerçevesini bu düşünce ile sınırlayan bir soylulaştırmanın, yarattığı sosyolojik ve fiziksel etkiyi paralel bir şekilde analiz ederek kurmuştur.

Turizm soylulaştırmasının tanımı gereği mekânsal dönüşümün çoğunlukla turizm ve eğlence odaklı değişmesi ile mevcut mekanlarda bu yönde değişimler olacağı ön görülmektedir. Gerek devlet destekli gerekse özel sektör girişimi ile müdahalelerin yapıldığı mekanlarda bir ticarileşme söz konusudur. Bir alan çalışması ile soylulaştırma olarak izlerinin analiz edildiği bölgede, ticarileşme boyutunda sosyo-mekansal etkisini de inceleyerek oluşan tüm faktörlerin soylulaşma süreci üzerindeki etkilerini, konunun yerel dinamiklerini ortaya çıkararak tartışmaktadır.

Yukarıda bahsedilen veriler Nevşehir iline bağlı ulusal ve uluslararası turizm anlamında kent ölçeğinde önemli katkılara sahip Uçhisar beldesi üzerinden incelenmiştir. Uçhisar, bulunduğu konum gereği Kapadokya bölgesinin giriş kapısı niteliğindedir. Sahip olduğu doğal zenginliklerin, ziyaretçisine sunmuş olduğu kültürel deneyim ile son dönemde bölge fiziksel ve toplumsal olarak pek çok gelişim göstermiştir. Özellikle açılan otellerin sayısının ve bu birimleri destekleyici diğer ticari birimlerin sayısının artması ile beldede yerli halk yerleşim yeri ve turizm odaklı yerleşim yerlerinin iç içe geçmeye başladığı hatta bununla kalmayıp yerleşimin giderek turizmin odağı haline geldiği görülmektedir. Bu durum, çalışmanın alan olarak bu bölgeyi seçmesinin önemli verilerinden biridir. Beldede bu iç içeliğin soylulaştırma sürecine etkisinin yerel dinamiklerle engellendiği veya soylulaştırma sürecinin yerleşime kattığı olumlu olumsuz durumların analiz edildiği çalışmada fiziksel ve toplumsal değişimi bir turizm kenti üzerinden, turizm-soylulaştırma ikilisi ile tartışmak, bölgede hane halkının turistlerle olan ilişkisini değerlendirmede de önemli veriler sunmuştur.

Bölgede turizmin etkisine bağlı olarak gittikçe artan ziyaretçisi ile (soylulaştırma literatürüne göre öncüler veya aktörler) yerli konut sakinlerinin hem konut dinamikleri hem de mahalle yaşamındaki deneyimlerinin, herhangi bir yer değiştirme/ yerinden etme durumuna sebebiyet verip vermediğinin gözlenmesi de araştırmada bu bölgenin seçilmesindeki diğer önemli etkiler arasındadır. Bu bağlamda turistlerin kültür turizmi amacıyla bölgeye gelerek burada hareketli, etkin ancak kalıcı olmayan yeni bir sınıf oluşturmalarının yerel halk üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Öte yandan bölgede eski konut dokusunun restorasyonu ile otel birimlerine dönüşmesi, butik otellerin sayısının artışının da bölgede ticarileşme eğilimini etkilemesi bölgenin *turizm soylulaştırması* bağlamında araştırılacak potansiyelleri olduğunu göstermiştir. Araştırma, yapılı çevrede ziyaretçilerin hatta dönüşüm sonucu hitap ettiği kesim olan 'varlıklı kullanıcıların' taleplerini karşılayan ve/veya yerli halkın kalmasını zorlaştıran parametrelere direnmesini sağlayan, bir sermaye yatırım süreci olarak soylulaştırmanın bağlamsal dinamiklere bağlı tanımının yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Çalışmada kent parçalarında turizm ile ortaya çıkan fiziksel ve sosyal değişimin net bir şekilde okunabildiği ancak bununla beraber sosyal çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratarak yer değiştirmeye ve kullanıcı üzerinde gerek ticari gerek yaşamsal baskılar oluşturabilecek soylulaştırma durumunun mercek altına alınmıştır. Bunun yanında aslında mimari biçimin turizmle nasıl değiştiği ortaya çıkarılırken, analizler Uçhisar'da lokal özelliklerin soylulaştırmanın yerel dinamiklerine yönelik yapılmıştır. Bunun için yöntem olarak turizm amaçlı faaliyet gösteren otellerin giderek artış gösterdiği Uçhisar eski yerleşim bölgesi olan kale çevresinin fiziksel değişimi yerinde gözlemler yapılarak incelenmiştir. Kale etrafında artan otellerin arasında halen konut olarak kullanım gösteren yapılar tespit edilerek, konut sakinleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda konut sakinlerinin yaşadıkları konutlardan taşınma talepleri, gündelik yaşamlarının turizmle kurduğu ilişkileri, turizme ve turizmle değişen fiziksel ortama adaptasyonları soylulaştırmanın yerel dinamikleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Elde edilen değerlendirmelerle çoğunlukla kent ölçeğinde soylulaştırma süreçlerinin incelendiği çalışmaların aksine kırsal sayılabilecek bölgelerin belirli gelişim parametreleriyle karşılaştıktan sonra soylulaştırma süreçlerine nasıl dahil oldukları veya olmadıkları, bu süreçte kırsaldaki ye-

rel parametrelerin nasıl etki mekanizması oluşturduğuna dair tartışma ortamı oluşturulmuştur. Çalışma, soylulaştırmanın yerel bağlamsallık ilişkisini göz önüne serdiği için aslında konunun ne kadar genelleştirilemez ve yerel değerlerin de ne kadar yadsınamaz olduğu durumuna dikkat çekmekle beraber, benzer turizm süreçlerinden geçen kent parçaları için soylulaştırmayı engelleyebilecek parametrelere de ulaşılmasını sağlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Soylulaştırma çok yönlü bir kentsel yeniden yapılanmanın bir parçası olduğu kadar aynı zamanda onun bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır (Şen, 2005, s.129). İçerisinde kentsel dönüşümü, kentsel canlandırmayı, kentsel yenilenmeyi, kentsel yeniden oluşumu barındıran bir süreçtir. Kavramın ilk kullanımı Glass (2010, s.27) tarafından yapılmış ve sosyal adalet ve sınıf vurgusuna dikkat çekilmiştir. Yapılan diğer birçok tanım arasında, arazilerin kârlılık potansiyelini tanımlayan kira açığı (rent gap) gibi üretim tarafına odaklanan (Smith, 2015, s.40) veya mesleklerin ve aile statülerinin değişmesi ile ortaya çıkan şehir içi talepler gibi yönlere odaklanan (Ley, 1996, s.56) ve bu açıklamaların hepsinin soylulaştırma araştırması için yararı ve önemi olduğunu kabul eden tamamlayıcı tanımlar da mevcuttur. Aynı zamanda yabancı ve yerli kaynaklarda, mevcut sınıfların hareketliliği ve yeni bir sınıfın ortaya çıkması ile sınıfsal bir “dışlama” etkisi yaratmasından dolayı, kavram çoğu zaman benimsenmemiş ve yerine yeni karşılıklar aranmaya gidilmiştir. Glass tarafından ortaya atıldıktan sonra konu ile ilgili akademik çalışmaların da sayısı artmış ve farklı araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlar ve teorik açıklamalar ortaya atılmıştır.

Kavramın tanımı üretimle özdeşleştirilen yani arz temelli ve tüketimle özdeşleştirilen talep temelli olarak ikiye ayrılmıştır. Tüketim temelli bakış açısı ile Zukin (1987, s.141), soylulaştırma kavramının tanımını tüm sosyal ve mekânsal tanımlarının yanında bireysel tercihler ve demografik yapıdan ziyade üretim ve tüketimin bölümleri altında sınıflandırarak yapmıştır ve belirgin bir şekilde kültürel tüketimle ilişkilendirmiştir. Bu ilişki için kent merkezinde ekonomik gelişmenin üretime nazaran, tüketime daha fazla bağlı olduğundan, soylulaştırmanın daha geniş bir ifade yelpazesini kapsadığını ve kentsel gelişimin anlaşılmasında konunun daha da önem

kazandığı belirtilmiştir (Shaw,2008, s.1698). Ekonomi temelli olan kuramlarda ise soylulaştırma sermayenin rant aracı olarak ve emlak değerlerinde oluşan dalgalanma ile açıklanırken (Smith, 2015, s. 40); diğer tarafta kültür temelli olan kuramlarda tam tersine yaratıcı, üst ve orta sınıfın değişen sosyal ve beğeni tercihleri ile açıklanmaktadır (Ley, 1994, s.54).

1980'ler, soylulaştırma süreçlerinin farklı teoriler ile ilişkilendirilerek açıklamak üzere aşamalı modellerin geliştirildiği bir dönem olmuştur. Bu modellerin temellerinden birisi Clay'in (1979) dört aşamalı modelidir. Clay, dört basamaktan oluşturduğu modelinde, soylulaştırmanın gerçekleşme sürecinin merkezine aktörleri oturtmuştur ve modelin ilk basamağını bölgeye soylulaştırmaya risk oluşturabilecek öncü bir grubun yerleşmesi olarak tanımlamıştır. Öncü grubun bölgede fiziksel dönüşüme başlayarak bir özendirme kaygısına girişmesi, devamında emlak sektörü ve medya sektörünün bölgeye ilgisinin artması ile modelin son aşaması olan konut fiyatlarının giderek artması gibi bir sonuçtan söz edilmiştir. Clay, yaşam alanlarında gerçekleşen fiyat artışıyla da bölgeye üst gelir grubunun gelmesinden ve buna bağlı olarak sınıf ayrılıklarıyla gerilim noktalarının oluşmasından bahsetmiştir. Bahsi geçen bu tanımın temelde tüm tanımları ile kesiştiği noktalar olmasının yanında günümüzde "soylulaştırma" olarak görülen kentsel dönüşüm müdahalelerinde de yaşandığı gözlenebilmektedir (Aktaran Lees, 2003, s.2491).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise kent merkezinde ortaya çıkan çöküntü alanlarında kullanıcı/sınıf değişimlerini açıklamak için kullanılan soylulaştırma,1990'larda küresel ölçekte yaygınlaşıp (Smith, 2006, s.16) şehirciliğin küresel stratejisi halini almış ve yeni kentleşme dinamikleri arasında kabul gören bir kentsel süreç olmuştur. Çalışma kentsel strateji haline gelen soylulaştırma kavramını, alan çalışmasını da referans alarak, "turizm" bağlamında turizm-soylulaştırma ilişkisi üzerinden ele almıştır. Bugüne kadar klasik soylulaştırma ile ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında mekânsal dönüşümlere, alandaki sınıf farklılıklarına, yerinden edilme gibi durumlara odaklanıldığı görülürken, turizm ile ortaya çıkan soylulaştırma bundan farklı olarak sürecin sadece konut odaklı olmadığını, yapı türünün çeşitlendiğini, bu bağlamda ticari birimlerde de soylulaştırma sürecinin izlerinin sürülebileceğini belirten bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Literatürde turizm soylulaştırmasının ilk tanımını yapan Gotham (2005, s.1101), turizm soylulaştırmasını orta sınıf bir mahalenin, kurumsal eğlence ve turizm mekânlarının çoğalmasıyla nispeten

zengin ve ayrıcalıklı bir çevreye dönüştürülmesi olarak tanımlamıştır. Turizm soylulaştırması, mahallelerin varlıklı tüketicilerin, sakinlerin ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarına göre dönüştürüldüğü sosyo-mekânsal değişim süreci olarak da tanımlanabilir. Judd (1999, s.36) turizm ve soylulaştırma kavramlarını açıklarken birbirinden beslenmekte olduğunu ve zaman-mekan anlamında örtüşüklerinden bahsetmiştir. Bazı durumlarda soylulaştırılmış alanların çoğalması, turistik yerler haline gelirken, diğer durumlarda turizme yönelik kentsel tanıtım stratejileri, daha yüksek gelirli yeni sakinleri kendine çeken ve bu nedenle soylulaştırma süreçlerini teşvik eden yeni bir yapıyı çevre üretmektedir. Hangi sürecin diğerini teşvik ettiğine bakılmaksızın, sonuç her ikisinin de aynı kentsel ortamda bir arada olma eğiliminde olduğu ve bunun da turizm soylulaştırması olarak adlandırılan duruma yol açtığı; mekânın, gittikleri yerde benzer kentsel ortamlar talep eden ve üreten kozmopolit bir orta sınıf için üretildiği ve tüketildiği bir süreç olarak tanımlanmasıdır Judd (1999, s.36). Çalışma kurgusunu Judd'un bahsettiği mekânsal dönüşüm üzerine oturtmuş ve mekânsal dönüşümün ortaya çıkardığı sınıf farklılıklarının gelişimini turizme odaklamış kırsal bir bölgede nelere sebep olduğunu irdelemiştir.

Turizm soylulaştırması, hem ampirik olarak bir cazibe merkezi oluşturup, ortaya çıkardığı mekânsal tutarsızlıkları inceleme anlamında, hem de teorik olarak, karar vericilerin turizmi kentsel, kültürel ve ekonomik yapılanma şeklinde bir araç olarak kullanma biçimi anlamında, önemli bir araştırma ortamı sunmaktadır. Bu anlamda Gotham (2018, s.3) turistik mekanları ve turistik hareketleri, karşıt grupların kültürel sembollerinin üretimini, temsilini ve tüketimini kontrol etmek için savaştığı bir çekişme alanı olarak tanımlamaktadır. Bu çok yönlü kavramsallaştırmada turizm hem baskıcı hem de olumsuz niteliklerin yanı sıra temsil politikasını ve kentsel anlam yaratma politikasını yansıtan dirençli ve dönüştürücü nitelikler içermektedir (Gotham, 2018, s.4). Burada vurgulanmak istenen, ticari soylulaştırma hatta literatürdeki tanımı ile ticarileşmeye/metalaştırmaya (commodification) atıfta bulunmak olup turizmin soylulaştırma ile toplumsal etkisinin yanı sıra mekanların dönüşümü üzerinde de ciddi etkisi olduğuna işaret etmektir. Yerleşim alanlarının ticari olarak geliştirilmesi ve bunun sonucunda üst gelir grubu için eğlence/boş zaman değerlendirme ve tüketim alanlarına dönüştürülmesi toplumsal olarak yerlileri yerinden etme itici gücüne sahip olduğu gibi yerel halkın kullandığı gündelik ticaretin de mekânsal olarak dönüşümüne sebep olmaktadır.

Bu durum yerli halk ve bölgeyi geçici olarak kullanan turistler arasındaki etkileşimi sorgulamayı da gerektirmektedir. Klasik soylulaştırma yeni bir orta sınıfı ortaya çıkarmışsa, turizm soylulaştırması da geçici bir sınıfı temsil etmektedir. Dönemsel olarak değişen bir nüfus oluşturan bir dizi tüketici profili yaratmaktadır. Gelen hareketli sınıfın bir yaşam tarzı modeline sahip olduğu ve bu kapsamda geldiği bölgenin yerel sakinleri üzerinde ezici bir güç ortaya çıkarabileceği ihtimalinden bahsetmiştir. (Gant, 2018, s.32). Ziyaretçiler için bölge bir eğlence ya da kültür odaklı boş zaman değerlendirme alanıdır ve kimi zaman yerlilerin gündelik yaşamlarına olumlu/olumsuz etkileri olması kaçınılmazdır. Bu durum yerli halkın aidiyet duygusunu etkilerken, mülksüzleştirme hissini beslemekte ve alanın “diğerleri” tarafından ele geçirilmesine sebep olmaktadır. Öte yandan bu durumun aksine turistlerin yeni bir kentte yerlinin günlük yaşam izlerini aradığı, kendini bir gezgin gibi hissetmek istediği bir duygu durumu da söz konusudur (Gant,2015, s.13). Bu durum yerli sakinlerle yeni sınıfın ilişkilerinin sorgulanması ve talep/arz odaklı soylulaştırma sürecinin fiziksel ve toplumsal etkisinin önemini gözler önüne sermektedir. Ne var ki ortaya çıkan bu iki çelişkili durum turizm soylulaştırmasının hem sınırlandırıcısı hem de tetikleyicisi olarak adlandırılabilir.

Soylulaştırmanın turizm ve geleneksel tanımlarının benzer-ortak noktaları da vardır. Her iki sürecin de çöküntüleşmeye başlayan tarihi bölgelerin yenilenmesine olan katkısı yadsınamaz. Ancak duruma fiziksel yenileme kapsamında indirgeyici bir bakış açısıyla yaklaşmak sürecin toplumsal boyutunu görmezden gelmek anlamına gelmektedir. Buna destek olan durum ise yerel yönetimlerin, karar vericilerin, özel sektörün turizmi ve gözde tarihi bölgelerin cazibesini bir araç olarak kullanarak yenileme politikalarını oluştururken tüm soylulaştırma türlerinde devlet desteğinin yerel bölgesel bağlama ne kadar dikkat ettiği sorusunu gündeme getirir. Bahsi geçen bu durum alan çalışmasında yerli halk ile yapılan görüşmelerle detaylandırılmıştır.

Turizm soylulaştırmasının akademik yazında belirlenen önemli metropol kentler üzerinde pek çok alan araştırmasıyla incelendiği görülmüştür (Kesar, Dezeljin ve Bienenfeld ,2015; Liong ve Bao, 2015; Perez, 2019). Çalışmaların turizm soylulaştırmasını kentlerin mevcut durum analizlerini ortaya koyduğu ve genellikle soylulaştırmanın toplumsal olarak olumsuz sonuçlarına odaklanan bir hedefle ortaya çıktığı görülmüştür. Bu kap-

samda çalışmanın diğer turizm soylulaştırması çalışmalarından farklı olarak soylulaştırmanın sınırlarının/tetikleyicilerinin ve sonuçlarının yerel parametrelere bağlı olabileceğini ve her bölgede farklı bir sosyo-kültürel soylulaşma olabileceğini savunması ile literatürde ayrı bir yeri olacağı düşünülmüştür.

Tarihi Gelişimiyle Uçhisar Beldesi

Uçhisar, Nevşehir'in merkez ilçesine bağlı ve şehir merkezine 7 km uzaklıkta bulunan bir beldedir. 1985 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim-Kültür ve Bilim Teşkilatı (UNESCO) tarafından dünyanın Olağanüstü Güzellikte Doğal ve Kültürel Mirası listesine katılmış ve 1986 'da kasabanın çevresinde bulunan ve mevcut konumuyla pek çok turistin doğa yürüyüşlerine ev sahipliği yapan Göreme Doğal ve Tarihi Milli Parkı da koruma altına alınmıştır (Uçhisar Belediyesi, 2020) (Şekil 1).

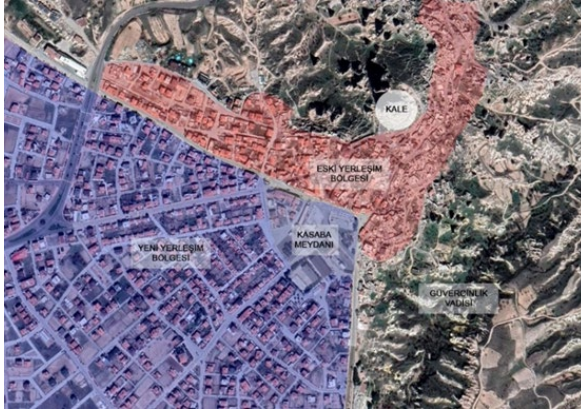
Şekil 1. Uçhisar Kalesi ve etrafı (Görsel yazarın fotoğraf arşivindedir.)

Nevşehir- Göreme yolu üzerinde bulunan Uçhisar, aynı zamanda Kapadokya bölgesinin savunma amaçlı tepe yerleşkelerinden biridir. Sınırları içine, bir dönem savunma amacına hizmet etmiş ve 1960'lara kadar içinde yaşanmış, günümüzde de turizm amacıyla çokça ilgi gören Uçhisar Kalesi'ni barındırmaktadır. Roma döneminden beri içerisinde kayadan oyma çok sayıda oda, sığınak, depo, sarnıç gibi birimleri bulunmuştur. Kale ve eteklerinde bulunan yaşama birimlerinin yapılışının çok eski dö-

nemlere dayandığı ve günümüzde de ayakta kalan pek çok yapının restore edilerek kullanıma açıldığı görülmektedir. Çalışmada bahsi geçen bu çevre üzerine yoğunlaşmış ve beldenin nirengi noktası olan Uçhisar Kalesi ve etrafı üzerine incelemeler yapılmıştır.

1960'lı yıllarda Uçhisar Kalesinin çevresi kayaların yıkılma tehlikesinden dolayı "afet bölgesi" ilan edilmiş ve kalenin eteklerinde yaşayanlar kasabanın güneyine doğru yeni yerleşim yerini oluşturmaya başlamıştır. Özbay (2018, s.21), devletin o dönem afet bölgesi olarak belirlenen yerlerde yaşayanlara herhangi bir ücret karşılığı olmadan, imarlı arsa verdiğini ve bunun pek çok tarihi dokuya sahip köyde olduğu gibi, Uçhisar Kalesi eteklerindeki tarihi evlerin de boşalmasına neden olduğunu belirtmiştir (Şekil 2). Bu nedenle kale etrafı harabe haline gelmekle kalmayıp, yeni yerleşim yerine yerleşenlerin devletin tanımış olduğu imkanların yetersizliği sonucu, oturdukları eski evlerinin malzemelerini alarak yeni konutlarının inşasında kullandığı, bunun da kale etrafının bakımsızlığını daha da arttırdığı belirtilmiştir. Bölgenin bu çöküntüleşmeye yaklaşmış dokusunu harabe olmaktan çıkararak, tekrar eski tarihi dokusuna ulaşmasına neden olan durum ise 2000'li yıllara yaklaşırken bölgeye gelen bireysel müdahalelerin gerçekleşmesi olmuştur. Yatırımcılar harabe olan bu evleri satın alarak restorasyon çalışmalarına başlamış ve bölgenin turizmle tanışma hikayesi de bu yıllarda ortaya çıkmıştır. Restore edilen yapılar yavaş yavaş otel, restoran, dükkân gibi konut dışı fonksiyonlarla kullanıma açılmıştır.

Şekil 2. Uçhisar eski ve yeni yerleşim bölgesi (2020 yılı Google Earth görüntüsü altlık olarak kullanılmıştır.)

Bugün içerisinde 61 otel ve pansiyon 86 diğer ticari birim (yeme-içme birimleri, turizme hizmet eden dükkanlar) mevcut olan Uçhisar beldesi gündelik yaşamı turizmle iç içe geçmiş, yerli halkın çoğunlukla turizmle geçimini sağladığı bir bölge haline gelmiştir (Uçhisar Belediyesi, 2020). Bu durum beldenin hem sosyal yapısının turizmle ilişkisini arttırmış, hem de turizmle beraber fiziksel çevrenin değişimini sağlamıştır.

Uçhisar’da Turizm -Soylulaşma İlişkisinde Yerel Dinamikler

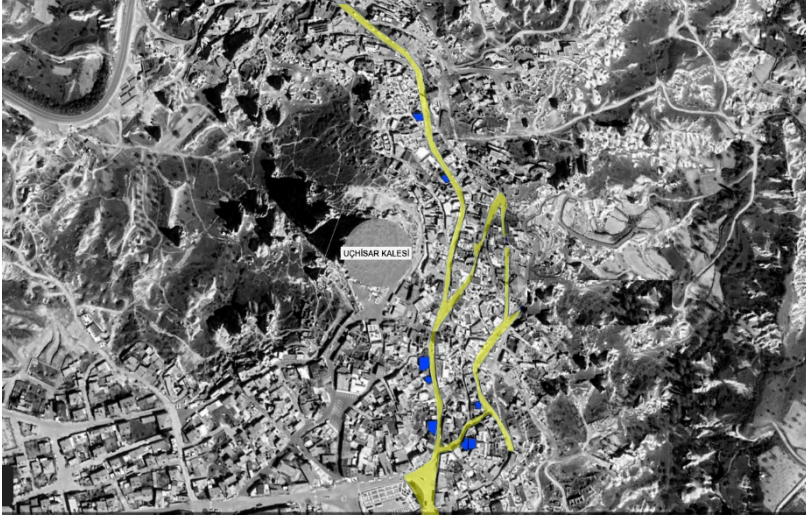
Uçhisar’ın araştırma alanı olarak seçilmesinde pek çok etken mevcuttur. Bunlardan en önemlisi son dönemde metropoliten kentlerde ortaya çıkan ve hatta yenileme stratejisi olarak kullanılan soylulaştırma sürecinin kırsal olarak değerlendirilebilecek bir bölgede yerel dinamiklerle birlikte hangi süreçlerden geçtiğini gözlemlenebileceği bir bölge olmasıdır. Bölge için nitelendirilen “kırsal” tanımlaması, kent merkezinden uzak olmasının yanı sıra halen yerli halkın gündelik hayatında yerel dinamiklerin korunması, tarihi koruma alanı olduğu için kentsel anlamda büyük ölçekli müdahalelerin yapılmaması ve beldenin fiziki ve sosyal dokusunun korunmaya çalışılmasını kapsamaktadır. Bölgenin seçilmesinde diğer bir etken ise Roma döneminden günümüze pek çok yaşam modelini içinde barındırması ve çok kültürlü bir bölge olmasıdır. Hem Uçhisar Kalesi’nde hem de kale etrafında hatırı sayılır tarihi doku olması, halen günümüzde restorasyon çalışmalarının devam etmesi, hali hazırda fiziksel gelişimine/yenilenmesine özel ve kamu müdahalesi ile devam etme durumu bölgede soylulaştırmanın görülme olasılığının araştırılmasına destek veren verilerdir.

Öte yandan sahadan edinilen aktarımla bölgede geçim kaynağı tarımdan 2000’li yıllarda turizme hizmet eden ticari birimlerin artması ile yerli halk geçimini turizmden sağlamaya başlamıştır. Bu durum hem bölgede birçok yapının bireysel ve yerel yönetim müdahalesi ile turizme dahil edilme bahanesiyle dönüşmesine neden olmuş, hem de yerli halkın “turist sınıfı” ile etkileşimde bulunarak gündelik hayatlarını bu olgu üzerine kurmalarına sebep olmuştur. Aynı zamanda bölgenin konut ağırlıklı bir yerleşim planı varken, turizmle beraber pek çok ticari işlevin yöreye gelmesi ile bölgenin gelir seviyesi yüksek kesime hitap eden bir anlama sahip olmasıyla ortaya çıkan sosyal sorunların gözlenebilirliği de söz konusudur. Bu anlamda turizm soylulaştırmasının fiziki ve sosyal ortamı dönüştürmesi bakımından analiz edilecek birçok veri bulunduğu düşünülerek Uçhisar beldesi analiz edilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Alan araştırması için seçilen yol ve etrafındaki otel yerleşimi (Görseller yazarın fotoğraf arşivindedir)

Son olarak bölgenin araştırmaya değer görülmesindeki önemli nedenlerden biri de soylulaştırma yaşanan bölgede ortaya çıkan “yer değiştirme” durumudur. Uçhisar’ın kuşbakışı görünümünde, kale etrafı tarihi dokusu sebebiyle eski yerleşim, afet bölgesi sonrası yapılaşmaya açılan yerleşim bölgesi de yeni yerleşim olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunun yanında kale etrafında gerçekleşen ticari dönüşümün mevcut kullanıcı üzerinde yer değiştirme baskısı yaratıp yaratmadığını araştırabilecek ortam sunması da bölgenin çalışma alanı olarak seçilmesinde etkili bir veridir. Tüm bu veriler ışığında çalışmada yöntem olarak öncelikle fiziksel verileri tespit etmek üzere yerinde gözlem yöntemi kullanılmıştır. Kale etrafında konutların tespiti için alan çalışması otellerin yoğunlukta olduğu bir köy yolu olan Göreme Caddesi’yle sınırlandırılmıştır (Şekil 4). Şekil 4’te gösterilen kale etrafını saran ve çoğunlukla otel girişlerinin olduğu ve birçok otele cephe veren işaretli yol üzerinde halen konut olarak kullanılan otellerin arasında kalmış konutlar tespit edilmiştir (Şekil 5). Saptanan yedi konuttan beşinin içinde en az 30 yıldır bu konutlarda yaşayanlarla görüşmeler yapılmıştır.

Şekil 4. Seçilen güzergah üzerinde bulunan ve halen konut olarak kullanılan yapılar (2020 yılı Google Earth görüntüsü altlık olarak kullanılmıştır.)

Şekil 5. Seçilen güzergâh üzerinde konut olarak kullanılan yapılar (Görseller yazarın fotoğraf arşivindedir.)

Konutlara Uçhisar'da kaç yıldır yaşadıkları, taşınmayı düşünüp düşünmedikleri, çevresinde daha önce taşınanların hangi sebeple taşındıklarını, turizmle beraber gündelik hayatlarında herhangi bir baskı hissedip hissetmedikleri, bu bölgedeki değişimler hakkındaki fikirleri ve buraya ait

hissedip hissetmedikleri, yerel yönetimlerin bölgeye müdahaleleri hakkındaki fikirleri sorulmuştur. Tüm bu soruların amacı, bölgenin değişimine uzun yıllar tanıklık etmiş yerli halkın görüşleriyle, bölgenin yerel dinamiklerini tespit ederek bu bölgede soylulaştırma durumunu engelleyen veya tetikleyen, soylulaştırma ile gelen olumlu/olumsuz parametrelerin tespit etmektir.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmada, Uçhisar Kalesi'ni saran ve çevresinde yoğunlukla ticari birimlere cephe veren bir yol, güzergâh olarak seçilmiş ve analizlere yoğunlukla bu yolun etrafında bulunan otellerin ve diğer ticari birimlerin aralarında halen konut olarak kullanılan yapıların tespiti ile başlanmıştır. Yol üzerinde toplam yedi konuttan beşinin içerisinde yaşayan konut sahipleri ve sakinleri ile soruların çoğu zaman konuşma esnasında geliştiği ve bölgenin değişimine olan yaklaşımlarının sorgulandığı yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, hafta içi gündüz 12.00- 17.00 saatleri arasında gerçekleştirilmiş ve mesai saatleri olması sebebiyle o saatlerde izinli olan- herhangi bir işte çalışmayan ve yoğunlukla da ev hanımı olan hane halkı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler ışığında soylulaştırmanın yerel dinamikleri sorgulanırken öncelikle kavramın önceki tanımlarından günümüze kadar ulaşılmış bazı parametreler üzerinden hareket edilmiştir. Bunlardan ilki soylulaştırma ile gelen "yer değiştirme" baskısıdır. Kale etrafında otellerin giderek artması ile konut sakinlerine yaşadıkları bölgeden taşınma baskısı hissedip/hissetmedikleri ve taşınıp/taşınmayacakları sorulmuştur. Görüşmelerin değerlendirilmesinden önce, bu durumun sayısal verilerle desteklenmesi amacıyla son 50 yıl içerisinde Uçhisar beldesinin nüfus verileri incelenmiştir. Bölgede nüfus verilerindeki değişimin otel ve ticari birimlerin sayısının artması dönemine denk gelip gelmediğinin analiz edilmesi, soylulaştırma sürecinin başlangıcını anlamak adına çalışmaya önemli katkı sağlaması düşünülmüştür. Ancak yalnızca çalışmanın kapsamı olan kale etrafının nüfus verilerine ulaşılammıştır. Aynı zamanda kale etrafından taşınanların 1960'lı yıllarda afet yarasından sonra Uçhisar'ın yeni yerleşim bölgesine taşınması da Uçhisar'ın soylulaştırma kapsamı içindeki nüfus dalgalanmalarının tespitinde sağlıklı veriler sunamamaktadır. Çünkü kale etrafından taşınanların çoğunun o dönem Uçhisar meydanının güneyine doğru yeni bir yerleşim yerine taşındığı söylenmektedir. Bu nedenle

soylulaştırmada yer değiştirmenin temel kanıt sürecinde nüfus verileri değerlendirmeye alınmamıştır. Bu kapsamda, bir bölgede kamu ya da özel sektörün müdahalesi ile soylulaştırma sürecine giren bir bölgede yer değiştirme yaşanmaması için bölgenin alternatif yerleşim imkanlarına sahip olması önemli bir yerel dinamik olarak görülmüştür. Bunun yanında görüşmelerde mevcut konut sakinleri için turizm itici güç olmaktan ziyade kullanıcıların turizmle entegre bir hayata uyum sağlamaya çalıştıkları, hatta gelirlerinin bir kısmını turizmden sağladıkları için etrafta otellerin artması ve beldenin turistlerce ziyaret ediliyor olmalarından memnun oldukları ortaya çıkmıştır.

Soylulaştırmanın turizmle birlikte araştırıldığı çalışmada Uçhisar'ın yerel dinamiklerinden biri de belde halkına ait sokakların, yolların, peribacalarının kullanımının son dönemde artan otel ve ticari birimler tarafından alıkoyulmaması, kamusalığın kısıtlanmamasıdır. Uçhisar'da çalışma sürecinde yerinde gözlemler yapılırken üst gelir grubuna hitap eden pek çok otel ve restoranın halen Uçhisar halkının da kullandığı sokaklar üzerinde bulunması, bu birimleri kullanmayan veya otelde konaklamayanların da otel odalarının önünden rahatlıkla geçebildiği sokakların var olması bölgede turist-yerel halk etkileşimini güçlendirmekte, aynı zamanda gerilim oluşturacak sınırları da ortadan kaldırarak kamusalık sağlamaktadır. Bu anlamda bölgenin soylulaştırmanın direnç gösteren/tetikleyen yerel dinamiklerinden biri de "kamusallık" olarak ortaya çıkmıştır.

Bölgede soylulaştırma kapsamında yerel dinamiklerin araştırılmasında kamusalığın önemi gibi fiziksel değişimin izleri de önem taşımaktadır. Bu nedenle yerinde gözlemler yapılarak fonksiyon değişimi olan tadilat/restorasyon süreci içinde olan bölgeler incelenmiştir. Hem görüşmelerden elde edilen bulgularda hem de Uçhisar Belediyesi'nden alınan koruma amaçlı imar planlarının incelenmesi ile kale çevresinin günümüzde halen gelişim/yenileme aşamasında olduğu görülmüştür. Bölgenin her geçen gün kamu ya da özel sektörün müdahalesi ile çöküntü olmaya terk edilmesinin önüne geçilmekte ve giderek değerini arttırmaya yönelik fiziksel değişimler yapılmaktadır. Yenilenen yapıların yöre halkının kullanımından çok, özel mülkiyet ile turizm kullanımına açılmış olması üst-orta sınıfın bölgeye hakimiyet kurması anlamına gelmekte ve kendiliğinden oluşan ancak yerel dinamiklerden etkilenen bir soylulaştırmanın izlerine işaret etmektedir. Burada yeni bir sınıfın oluşmasının yanında bölgenin

çöküntü halinden kurtulması ve yenilenme sürecinde olması soylulaştırmanın getirdiği olumlu sonuçlardan biri olarak görülmektedir. Bunun yanında hem restorasyon çalışmalarının devam ettiği hem de kale etrafında birçok yapının satılık ilanları ile boş bir şekilde beklediği tespit edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Uçhisar kale etrafında satılık ilanı olan yapılar (Görseller yazarın fotoğraf arşivindedir.)

Mevcutta yerleşim alanlarının ticari olarak geliştirilmesi ve bunun sonucunda üst gelir grubu için kültür turizminin gerektirdiği boş zaman değerlendirme ve tüketim alanlarına dönüştürülmesi, incelenen kısımda yaşayan yerlileri yerinden etme gücüne sahip olduğu gibi onların kullandığı gündelik ticari birimlerin de turist sınıfının kullanacağı biçimde mekânsal olarak dönüşümüne sebep olmaktadır. Görüşülen konut sakinlerinin bir kısmı bu durumu işaret ederek, çoğunlukla evlerini satmak isteyenlerin satış taleplerinin otele dönüştürmek üzere gelen yatırımcılar tarafından olduğunu belirtmiş, içlerinden bir kısmı da buldukları konutların zemin katını turistik hediyelik eşya satışı yapabilecekleri dükkanlara dönüştürmeyi hedeflediklerini belirtmişlerdi.

“Eşim turizmci, kayınbabam deve ile uğraşiyor. Bizim işimiz turizm zaten. Buranın yerlisiyiz. Turizm gelsin istiyoruz, turistlerden rahatsız değiliz, hatta yerliden iyi turistler. Kimseyi rahatsız etmezler.” (Aysel Ö., kişisel iletişim, 25 Ağustos 2020)

“Bu ev miras evi olduğu için görümcelerim evi satmak için çok fazla para istiyor. Almak isteyen kişi de ucuz verirsiniz alırız diyor. Görümcelerim de ucuz vermiyor, en azından hepimize bir ev etmesini istiyorlar. Onun için şu an satmıyorlar. Zaten müşteri de yok. Evimiz istediğimiz paraya satılsa taşınırız ama eğer oğullarım burayı altlı üstlü dükkân yaparsa taşınmayı düşünmüyoruz.” (Semra A., Kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

Soylulaştırma tanımı gereği, yeni bir sınıfın mevcut sınıfı yerinden etmesi durumunu işaret ettiği için bölgede mevcut konut sakinlerinin evlerinden taşınma/ taşınmama sebepleri de Uçhisar için soylulaştırmanın yerel parametrelerini bulma konusunda önemli veriler sunmaktadır. Bir kısım görüşmeci evlerini satılığa çıkardığını belirtmiş, ancak satın almaya niyetli olanların satış bedelini pahalı bulmaları sebebiyle satın alamadıklarını iletmişlerdir. Bu durum bir dönem çöküntü haline gelen bölgede münferit adımlarla oldukça düşük fiyatlar karşılığı satın alınan konutların, günümüzde bölgenin değerinin turizm aracılığıyla artmasıyla mülk sahiplerinin mülkiyet değerlerini arttırdığı ve satın alınabilirliğin (affordability) zorlaşması durumunu ortaya çıkarmıştır. Buna ek olarak sahada yapılan görüşmelerde kira bedellerinin de arttırıldığı, kaleye yakın bölgelerde pek çok dükkânın dolar üzerinden kira bedelini ödedikleri bilgisine ulaşılmıştır.

“Oteller buraya gelip soruyorlar, ama onlara da pahalı geliyor biraz. Yaklaşmıyorlar. Bizim ev biraz büyük. Hep kayadan oyma altı. Ucuza gitsin istemiyoruz. Çocuklara ev parası çıksın istiyoruz” (Fatma Ç., kişisel iletişim, 25 Ağustos 2020)

“Müşteri gelmiyor, pahalı buluyor, satmak istiyoruz ama. Oteller geliyor genellikle soruyor. Hala kaya damlarımız var bizim aşağıda, otel odası olabilir buralar.” (Aysel Ö., kişisel iletişim, 25 Ağustos 2020)

Sakinlerin çoğu yukarıda bahsedilen sebeplerden farklı olan taşınma sebeplerinden de bahsetmişlerdir. Bunların en başında konutların neredeyse 30 yıllık bir geçmişi olmasından dolayı tadilat gerektirmesi ve tadilat masraflarını konut sahiplerinin karşılayamamalarıdır. Öte yandan bu konutlar sit alanı sınırları içindedir ve yapılan her bakım müdahalesi için izin ve denetim gerekmektedir. Tüm bunlar evlerin bakımının yapılama-

masına, eskimesine sebep olmaktadır. Bu etkenler de gelir seviyesi yüksek, konutları yenilemek amacıyla yatırım yapabilme gücüne sahip yatırımcıları bölgeye davet eden sonuçlar doğurmaktadır. Diğer bir taşınma sebebi olarak tesisat sorunu dile getirilmiştir. Pek çok evin zemin katı ve bodrum katı halen kayadan oyma birimleri içermekte ve bölgeye hem bu sebeple hem de koruma bölgesi olması nedeniyle ısınma, su gibi tesisat çalışmaları yapılamamaktadır.

“Bakım yaptırmak için bayağı bir maliyet gerekiyor. Bizim de ona gücümüz yetmeyeceği için yaptıramıyoruz. Zaten evlerin otel olması için de çok talep var. Benim çalıştığım otel de (evinin karşısı) eskiden bir evdi. 2-3 tane evdi. Birleştirdiler büyük otel yaptılar. 1 senedir inşaattaydı. 2 ay oldu açılalı. Eskiden burada oturuyorlardı. Komşularımızdı. Sonra burayı sattılar gittiler. Yeni ev yaptırdılar.” (Songül G., kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

“Yanımız bakımsızlıktan yıkıldı iyice harabe olmuştu, komşumun eviydi orası, yıkılınca Nevşehir’e taşınmak zorunda kaldılar. Yaptıramadılar. Bu evler tescilli. Burası satıldı alan kişi eskiye göre yenileyecek.” (Semra A., kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

Yukarıda bahsedilen sebepler soylulaştırma sürecinin hem başlangıcı hem de önlenebilecek baskın bir parametresi olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü bakım/onarım masraflarının tarihi bir bölgede belli bir sektörel desteği olmaksızın yapılabilmesinin zorlaşması kullanıcıların yaşam alanlarının bakımsızlıktan yaşanamayacak hale gelmesine, bölgeyi terk etmeye zemin hazırlamasına, tarihi değer bilinciyle bakımsız olsa bile mülkiyet değerinin yüksek tutarak satılmasına neden olmaktadır. Burada soylulaştırma literatüründe sıklıkla gözlenen bir üst sınıfın görünür bir yerinden etme zorlaması yoktur, ancak dolaylı yoldan yapıların bakımına destek olunmayarak boşaltılmasına, terk edilmesine yönelik bir girişim olduğu görülmektedir.

Konut sakinlerinin hepsi evlerini bir şekilde satışa sunmak istediklerini ve buradan aldıkları gelire kendilerine görece daha “yeni ve bakımlı” birkaç ev satın almak istediklerinden belirtmişlerdir. Çoğunlukla satın alma taleplerinin de otele dönüştürmek isteyen yatırımcılar tarafından olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sebeple aslında sakinlerin üzerinde turist sınıfının yaşam modeli sebebiyle bir baskı değil, otel işletmecilerinin alanlarını genişletme ya da sermaye oluşturma talebinden dolayı, dolaylı yoldan bir baskı olduğu ortaya çıkmıştır.

“Evet satabilirsek düşünüyoruz. Hep çevremizdekiler satıldı, bir biz kaldık ortada. Baskı hissetmiyoruz ama eşim vefat etti çocuklar için bu evi satıp bölüşülmesini istiyoruz. Ben de bir ev alayım, çocuklar da birer ev alsın herkes alsın otursun istiyoruz.” (Serap T., kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

Konutlardan taşınma talepleri sorgulanırken bir taraftan da tüm görüşmecilerin kendilerini bölgeye ait hissedip hissetmedikleri sorgulanmıştır. Turizmin bölgeyi değiştirmesi ile artık eski yaşadıkları çehre değişiyor olsa da yıllardır Uçhisar’da yaşadıklarını ve taşınmak istemelerinin bölgenin değişimiyle ilgili olmadığını belirtmişlerdir. Bu durum, bölgede fiziksel değişim ve farklı sosyal sınıfların gelmesine uyum sağlayabildiklerini ve gündelik yaşamlarını buna göre dönüştürdükleri sonucuna ulaştırmıştır.

“Evet tabii ki. Taşınırsak bile hala geçmişim gençliğim burada hep. Her taşınmada toprağında bir anım var o yüzden ait hissediyorum.” (Serap T., kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

“Ait hissediyoruz. Ama eskiden daha güvenliydi. Eskiden kapının önüne otururlarmış, o zaman turist de yokmuş zaten. Eski evler satılmaya başlanınca değişti buralar.” (Songül G., kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

“Nerede karnın doyuyorsa oralısın. Ait hissediyoruz ama. Turizm hayatımızı etkiliyor ama biz burada doğup büyüdüğümüz için vazgeçemiyoruz. Eski günleri arıyoruz tabii.” (Fatma Ç., kişisel iletişim, 25 Ağustos 2020)

Ancak konut sakinlerinin her ne kadar beldeye karşı aidiyet hissetseler de çoğunlukla satın alınan konutlara yabancıların yerleşmesinden dolayı korktuklarını dile getirmeleri dikkat çekmiştir. Öte yandan buldukları konutun değerini bilen, beldeye buraya yıllarını vermiş konut sakinlerinin sahip çıkması gerektiğini belirten konut sakini de bölgenin ve komşularının turizmden nasıl etkilendiğini ve gidenlerin mevcut kullanıcı üzerindeki etkisini şu şekilde anlatmıştır;

“Şimdi diyorlar ki yabancılar bu tarafı sardı diyorlar. Herkes bizim gibi evini yaptırıp burada otursaydı içinde yabancılara vermezdik. Kendi elimizle yabancılara veriyoruz. Gelirken gördüğünüz o vadideki evlerin hepsi hep satıldı. O zamanların satılmasından hariç şimdi tekrar ikiye üçer el değiştiriyor. Şimdi de turizm için satın alınıyor. Arkadaki yapıları hep satın aldılar. Eskiydi kimse yaşamıyordu orada ama. 90’lı yıllarda oturuyordu ama oralarda. Gün be gün

kimse kalmadı. Şimdi bize de söylüyorlar. Bir siz kaldınız diyorlar. Yabancı oldu hep siz de satın gidin diyorlar. Yalnız olduğumuzu görünce komşu vs. yok burada biz ordayız siz de gelin diyorlar. Ben de diyorum ki herkes burası değerli diye ufacak bir yeri almaya çalışıyor da ben niye evimi satayım değerli olduktan sonra.” (Semra A., kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

“Burayı yabancılar alıyor hep. Yabancılar alınca sanki hep onlara kalacakmış gibi bir his oluyor. Hep yabancılar gelecek bizi buradan atacaklar gibi hissettiğimiz oluyor. Çevredekilerin de hep böyle bir düşüncesi var, yabancılar alacak bizi buradan gönderecekler gibi geliyor bazen. Türklerden değil ama Fransa, Almanya gibi dış ülkelerden gelen zenginler için endişeleniyoruz.” (Aysel Ö., Kişisel iletişim, 25 Ağustos 2020)

Soylulaştırma yeni bir sınıfın ortaya çıkmasını işaret ederken Uçhisar için bu durum geçici bir sınıf olan turistleri göstermektedir. Bölgeye gelen yeni ve kalıcı olmayan kullanıcının mevcut kullanıcı üzerinde gelir farklılıkları ve mevcut fiziksel şartlar üzerindeki arz-talep uyumu konusunda baskı yaratması gibi durumlar sebebiyle toplumsal gerilim noktalarının ortaya çıkması, soylulaştırmanın göstergelerinden biri olarak görünmektedir. Ancak Uçhisar örneğinde yapılan görüşmeler sonucu bu durumun farklılaştığı, hatta görüşme esnasında “turist buranın her şeyi, onlar hep olsun, turizm de geçim kaynağımız” şeklinde açıklamalar yapıldığı görülmüştür. Bu anlamda, yöre halkının turizmle bir gelir kapısı ve istihdam elde etme durumu mevcut kullanıcının bölgeyi terk etmesini engellemesi açısından bir soylulaştırma yerel dinamiği olarak görülebilmektedir.

Öte yandan, fiziksel çevrenin değişiminin sosyal sorunlara neden olması sebebiyle Uçhisar’ı neredeyse 30 yıldır tanıyıp değişimini izleyebildikleri için konut sakinlerine, çevrede harabe olarak kalan konutların restorasyon çalışmaları ve çevre yapıların yenilenmesi hakkında görüşleri sorulmuştur. Görüşmeciler bölgenin temiz ve yeni olmasından memnun olduklarını dile getirirler de bazı görüşmeciler buna ek olarak başka sorunlardan da bahsetmişlerdir.

“Günlük hayatımızı etkilemiyor ama sonradan yapılan yerler biraz manzaramızı etkiliyor. Ona biraz üzülüyorum ben. Eski konumunda kalmıyor hiç. Teras yapıyorlar terası camla çeviriyorlar, brandayla çeviriyorlar, yani özelliği kayboldu köyümüzün. Madem öyle camekana çeviriyorsunuz o zaman akvaryumda yaşıyor gibi bir halin var senin.

...Belediye bunlara ses çıkarmıyor, nasıl çıkarmıyor anlamıyorum. Zengine göz yumuluyor. Diğeri de diyor ki madem ona ses çıkarmadın bana da ses çıkarma ben de yıkıp yapayım. Böyle sorunlar var burada." (Semra A., kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

"Bazı kurulda olan evler var. Oralara çok müdahale edemiyorlar. Ama kurul kapsamında olmayan yapılara biraz daha dokunabiliyorlar. Ama yine de devlet eliyle turizm bakanlığından geliyorlar, proje sunuluyor. Onayına göre yapılıyor." (Songül G., kişisel iletişim, 26 Ağustos 2020)

Sorulan tüm sorular aslında önem verilmesi gereken diğer bir bağlam olan sosyal sürdürülebilirliği de işaret etmektedir. Yöre halkının gündelik yaşam pratikleri, eylemlilikleri ve zaman mekân haritaları göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Mekânın, yöre halkının sürdürdüğü mekânsal pratikler olmadan korunması ve "soylulaşması" mümkün değildir. Bu anlamda konut sakinlerine turizmle başlayan fiziksel ve sosyal değişimle gündelik hayatlarının nasıl farklılaştığı sorulmuştur. Önceki kısımlarda da bahsedildiği gibi yöre halkının turizm ve turistlerle entegre olmuş bir hayatı yaşadıkları görülmüştür. Kale etrafındaki birçok konutunda alternatif yerleşim birimi olan "yeni yerleşim" bölgesine taşınması da beldeden çok uzaklaşmalarını engelleyen bir durum olmuştur. Ait hissetmelerine ve herhangi bir baskı hissetmemelerine rağmen çevrede tüm komşularının evlerinin satılıp otele dönüşmesiyle komşuluk ilişkilerinin yok oluşu, mahalle kavramının yitirilmesi, eskisi gibi güvenli bir ortamı bulamadıklarını dile getirerek, yer değiştirme baskısının başka bir forma dönüştüğü görülmüştür. Bu anlamda halen kale etrafında yaşayan konut sakinlerinin, yaşam koşullarını günün şartlarına göre düzenlemelerine rağmen eskiye özlem duydukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan görüşmelerle ve yerinde gözlemlerle soylulaşmanın tetikleyici yerel bazı dinamikleri olduğunu ve bu dinamikler aracılığıyla soylulaşma sürecinin bölgeye hem olumluluk hem de olumsuzluk getirebileceği saptanmıştır (Tablo 1). Bu bağlamda Uçhisar beldesi üzerinden soylulaşmayı engelleyen ve tetikleyen yerel dinamiklerin turizmle beraber gelişime açılan başka bölgeler için örnek teşkil etmesi ve oluşumunun engellenerek toplumsal sorunların engellenmesi öngörülmüştür.

Tablo 1. Uçhisar için soylulaştırma dinamikleri

Soylulaştırma sürecini etkileyen yerel dinamikler (Engelleyen (-), tetikleyen (+))	
Fiziksel	Kurumsal müdahale yerine bireysel yaklaşımlar (-) Tekil müdahalelerin, çevre yapıların da dönüşümüne sebep olacak etkide olması (+)
	Tarihi doku (-)
	Turist sınıfının arz- talep ve talepleri (+)
	Kamusalılık (-)
	Aidiyet (-)
Sosyal	Fonksiyon değişimine yerel halkın desteği (-)
	Yeni yerleşim yerinin yakınlığı sebebiyle belirgin nüfus değişimlerinin olmaması ve yerinden etme durumunun kısmen yaşanmaması (-)

Sonuç

Günümüzde tarihi değer taşıyan bölgelerin turizmin ve kentsel politikaların etkisiyle yaşam kalitesi yüksek mekanların oluşturulmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan kentsel kullanımların kullanıcı gruplarının tamamına hitap etmediği ve bazı sınıfsal gerilim noktaların olduğu görülmüştür. Bu gerilimlerin çoğu zaman alt grupların yerinden edilmesiyle sonuçlandığı durum soylulaştırma olarak tanımlanmaktadır. Uçhisar beldesi bahsi geçen yeni yaşam modelini yaşayan ancak içinde “yer değiştirme” sürecinin kısmen engellenebildiği bir bölge olarak analiz edilmiştir. Turizmle beraber gelen değişim/dönüşümün oluşturduğu soylulaştırma sürecinin nasıl başladığı ya da engellenebileceğini yerel dinamikler ekseninde Uçhisar beldesi üzerinden araştıran çalışmada, bazı parametrelerin bu süreçte önemli dönüm noktaları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu parametreler yerel bağlımsallığı ortaya çıkaran ve akademik yazımda soylulaştırmanın yalnızca yerinden etme ve sınıf farklılaşması durumu ile sınırlanan anlamına farklı bir bakışla yaklaşılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Tarihi dokunun korunması, sayıca artan otel işletmelerine rağmen kamusalılığın bozulmaması, turizmle yerli halkın bütünleşmesi, yeni-eski yerleşimin gündelik hayatta zıtlaşan yaşam modeli ortaya çıkarmasından ziyade istihdam imkânı sunması ve turist- yerli ilişkisinin pekiştirilmesi, Uçhisar için soylulaştırma sürecinde etkisi olan yerel dinamikleri oluştur-

muştur. Bunun yanında soylulaştırmanın bir katkısı olarak fiziksel yenilenmenin, yapıların üst gelir grubu tarafından kullanılır/işletilir hale getirilmesiyle bir soylulaştırma sürecini de başlattığı gözlenmektedir. Bu anlamda soylulaştırmanın kentlerde ya da kent parçalarında ne kadar ince bir çizgide var olduğu ortadadır. Bu nedenle çoğunlukla kentsel ölçekte büyük yatırımların sonucunda ortaya çıktığı görülen soylulaştırmanın, gelişim sürecinde olan kırsal bölgelerde tarihi doku, geçici sınıflar, kamusalılık, aidiyet, gündelik yaşam pratikler gibi kentsel gelişimin önemli başlıklarıyla değişen yerel dinamiklerin tetiklediği ve etkilediği farklı bir “soylulaştırma” kavramını ortaya çıkardığı sonucuna varılmıştır.

Son olarak bir ön araştırma niteliğinde olan bu çalışma, bu tür soylulaştırma izlerinin görülebileceği bölgeler için yerel bağlamsallığın değerlendirilmesi gereken bir alan olarak ortaya çıktığını ve çok boyutlu bir kavramsallaştırmanın gerekli olduğunu göstermiştir.

Extended Abstract

Effects of Contextualization on Gentrification: Nevşehir Uçhisar in Tourism Gentrification

*

Tuğçe Utku

ORCID: 0000-0002-7156-6728

Zeynep Uludağ

ORCID: 0000-0001-9242-7957

When academic studies are examined, it is clear that gentrification studies have gained an endless and transforming dimension in terms of both the change of the first definition until today and the effect of different building environments as a building type. This study created a discussion ground by degrading this change to the term "tourism gentrification" of Anglo-Saxon gentrification definitions. In this way, while providing a critical approach to gentrification emerging through tourism, the gentrification process has been examined through this form. One of the first studies in the gentrification literature to explain the process of tourism is Gotham's work. Gotham (2005) defines tourism gentrification as the transformation of a middle-class neighborhood into a relatively rich and elite settlement with the increase of corporate entertainment and tourism venues.

The study analyzed the effect of local dynamics on gentrification through the town of Uchisar, which has significant contributions in terms of national and international tourism in Nevşehir. Uçhisar is also one of the defensive hill settlements of the Cappadocia region. In its center, it hosts Uçhisar Castle, which has attracted much attention for tourism purposes and was lived in until the 1960s. Since the Roman period, there have been many units such as rock-cut rooms, shelters, warehouses, and cisterns in this castle. It is seen that the construction of the living units in the castle and its foothill date back to ancient times and many buildings that survive today have been restored and opened to use. The study focuses on this environment and mostly examined the historical development of Uçhisar Castle and its surroundings, which is the landmark of the town. In the 1960s, the vicinity of Uçhisar Castle was declared a "disaster zone" due to the danger of the rocks collapsing, and those living on the foothill of the castle started to create a new settlement towards the south of the town. For this reason, it was stated that the surrounding of the castle was

not only ruined, but, the residents of the new settlement took the materials of their old houses, because of the insufficiency of the opportunities provided by the state and used them in the construction of their new houses, which further increased the neglect of the area around the castle. The situation that caused the region to reach its old historical texture by removing the collapsing texture of the region from being ruined was realized with the individual interventions that came to the region as the 2000s approached. Investors bought these ruined houses and started restoration works and the story of the region's meeting with tourism emerged in these years. The restored buildings were gradually put into use for non-residential functions such as hotels, restaurants, and shops.

With the increase in the number of hotels opened recently and the number of other commercial units supporting these units, it is seen that local residents and tourism-oriented settlements have started to intertwine in the town, and not only this but the settlement has gradually become the focus of tourism. This situation is one of the important data of the study choosing this region as a field. In the study, which analyses the effect of this intertwining on gentrification process in the town with local dynamics, discussing the physical and social change with the tourism-gentrification duo through a tourism city provided important data in the evaluation of the relationship between the households and tourists in the region.

In the study, the buildings that are still used as residences between the hotels on Göreme Street, which surrounds the castle and mostly give façade to many hotels, were determined. Interviews were made with those who have lived in five of the seven residences for at least 30 years. The residences were asked how many years they have lived in Uçhisar, whether they have thought of moving, why they moved around before, whether they felt any pressure in their daily lives with tourism, their ideas about the changes in this region and whether they feel belonging to the region, and their opinions about the interventions of local governments in the region. All these questions are to determine the local dynamics of the region with the opinions of the local people who have witnessed the change of the region for many years and to determine the positive / negative parameters that prevent the gentrification in this region or come with gentrification.

In the study investigating how the gentrification process created by the change / transformation that comes with tourism started or could be prevented on the axis of local dynamics through the town of Uçhisar, it was revealed that

some parameters were important turning points in this process. These parameters revealed the necessity to approach the definition of gentrification, which reveals local contextuality and is limited only to the state of displacement in academic writing, with a different perspective. The preservation of the historical texture, the deterioration of public spaces despite the increasing number of hotel businesses, the integration of tourism and local people, the fact that the new-old settlement offers employment opportunities rather than the contrasting life model in daily life, and the reinforcement of the tourist-indigenous relationship have created local dynamics for the gentrification process for Uçhisar. Also, it is observed that physical renewal, as a contribution of gentrification, initiates a gentrification process by making the buildings available to the upper income group. For this reason, it is concluded that gentrification, which is mostly seen because of large investments in urban scale, reveals a new form of the concept of "gentrification" rather than the concept of its with important titles of urban development such as historical texture, temporary classes, publicity, belonging and daily practices in rural areas under development. Finally, this study, which is preliminary research, also showed the necessity of creating a new conceptualization for regions where such traces of gentrification can be seen since local contextuality is a title that should not be ignored.

Kaynakça/References

- Clay, P. L. (1979). *Neighbourhood renewal : middle-class resettlement and incumbent upgrading in American neighbourhoods*. Lexington Books. MA: D.C. Health. United Kingdom. 121.
- Gant, C., A. (2015) Tourism and commercial gentrification. The ideal city. Between myth and reality. *RC21 Conference*, Urbino: ISA. s.1–25. 30 Ekim 2020 tarihinde, <https://www.rc21.org/en/wp-content/uploads/2014/12/E4-C%C3%B3cola-Gant.pdf> adresinden erişildi
- Gant, C., A. (2018). *Struggling with the leisure class: Tourism, gentrification and displacement*. Doktora Tezi. Geography and Planning Cardiff University. 28,67. <https://agustincocolagant.net/wp-content/uploads/2018/02/A-Cocola-Gant-PhD-Thesis.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Glass, R. (2010) Aspects of change. B.-S. Japonica (Der.). *Gentrification Debate* içinde. s.19-27. London and New York: Routledge.
- Google Earth. (2020). *Street view -2020-* Aralık görüntüleri. 15 Aralık 2020 tarihinde <https://earth.google.com/web/> adresinden erişildi.
- Gotham KF. (2005) Tourism gentrification: The case of New Orleans' Vieux Carre (French Quarter). *Urban Studies*. 42(7), 1099–1121. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/00420980500120881>

- Gotham, K.F. (2018). *Assessing and Advancing Research on Tourism Gentrification*. 30 Ekim 2020 tarihinde, <https://journals.openedition.org/viatourism/2169> adresinden erişildi.
- Judd D., R. (1999) Constructing the tourist bubble. D, R. Judd ve S. Fainstein (Der.). *The Tourist City* içinde. s.35-53. New Haven and London: Yale University Press.
- Kesar, O., Deželjin, R., ve Bienenfeld, M. (2015). Tourism Gentrification in The City of Zagreb: Time For A Debate? *Interdisciplinary Management Research*, 11, 657-668.
- Lees, L. (2003). *Super-gentrification: The Case of Brooklyn Heights*. New York City. *Urban Studies*, 40(12), 2487-2509. Erişim adresi: <https://doi.org/10.1080/0042098032000136174>
- Ley, D. (1994). Gentrification and the politics of the new middle class. *Environment and Planning D: Society and Space*, 12(1), 53-74. <https://doi.org/10.1068/d120053>
- Ley, D. (1996). *The new middle class and the remaking of the central city*. Oxford: Oxford University Press.
- Liang Z., Bao Ji-Gang (2015) Tourism gentrification in Shenzhen, China: causes and socio-spatial consequences. *Tourism Geographies*, 17(3), 461-481. DOI: 10.1080/14616688.2014.1000954
- Özbay, A. (2018), Yok edilen tarihi bir mahallenin, turizm bahanesiyle hayata dönüşü: 'Argos in Cappadocia' Öyküsü', A. Bekleyen ve N. Dalkılıç (Der.), *Tarihi Çevrede Yapılaşma Deneyimleri* içinde (s.115-141). İstanbul: Birsen Yayın.
- Pérez J. (2019): The dispute over tourist cities. Tourism gentrification in the historic Centre of Palma (Majorca, Spain). *Tourism Geographies*, 22(1), 171,191. Doi: 10.1080/14616688.2019.1586986
- Şen, B. (2005). Soylulaştırma: Kentsel mekânda yeni bir ayrışma biçimi. H. Kurtuluş (Der.). *İstanbul'da Kentsel Ayrışma Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar* içinde., İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Shaw, K. (2008) Gentrification: What it is, why it is, and what can be done about it *Geography Compass*. 2. 1697-1728. <https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2008.00156.x>
- Smith, N. (2015). Mutenalaştırma, sınır ve kentsel mekanın yeniden yapılandırılması. N. Smith, P. Williams (Der.). *Kentin Mutenalaştırılması* içinde. (s.29-55). İstanbul: Yordam Kitap.
- Smith, N. (2006). Yeni küresellik, yeni şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma, (Çev. İlknur Urkun, İbrahim Gündoğdu), *Planlama dergisi*. (Orjinal eserin yayın tarihi: 2002). 2. (s.13-27). 25 Ağustos 2020 http://www.spo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=63&dergi=3 adresinden erişildi.
- Uçhisar Belediyesi. (t.y). *Uçhisar Tarihi*. 19 Ekim 2020 tarihinde <http://www.uchisar.bel.tr/uchisar/eski-uchisar/> adresinden erişilmiştir.

Uçhisar Belediyesi. (t.y). *Turizm*. 19 Ekim 2020 tarihinde <http://www.uchisar.bel.tr/turizm/otel-ve-pansiyonlar/> adresinden erişilmiştir.

Zukin, S. (1987). Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core, *Annual Review of Sociology*. 13. 129-147. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.13.080187.001021>

Türkiye’de Sürdürülebilir Kentleşmenin Ölçülebilmesi İçin Yeni Bir Endeks Model Önerisi*

*

Cem Ayık¹
ORCID: 0000-0003-0008-5625

Hatice Ayataç²
ORCID: 0000-0002-1138-7752

Begüm Sertyeşilışık³
ORCID: 0000-0003-3838-505X

Öz

Son iki asırda Endüstri Devrimin hızlandırdığı üretim ve tüketimle doğal kaynaklar Dünya genelinde kontrolsüzce tüketilmiştir ve hala tüketilmeye devam etmektedir. Özellikle 1980’lerin sonlarından itibaren günümüze kadar hızla tükenen Dünya kaynaklarının sürdürülebilir kullanılması için yerel ve küresel ölçekte birçok girişimde bulunulmuştur. Ancak bu girişimlere rağmen son çeyrek asrın Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınma raporları incelendiğinde etkili bir sonuç alınmadığı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple bu çalışmanın amacını kent planlamada etkili sürdürülebilir bir kentleşme için gerekli ilkelerin ne olduğunu bir endeks modeli üzerinden ortaya koymak oluşturmıştır. Bu endeksi oluştururken çalışma kapsamında öncelikle sürdürülebilir kentleşme üzerine derinlemesine bir literatür araştırması yapılmıştır. Ardından küresel ölçekte başarılı sürdürülebilir kent girişimleri incelenmiştir. Boşluk analizi yöntemi ile sürdürülebilir kentleşme politikalarındaki küresel eksiklikler tespit edilmiştir. Bu tespitler literatür bulguları ile birleştirilerek özellikle yerel yönetimler için sürdürülebilir kentleşme girişimlerini ölçebilecek ve bu konuda eksikliklerini ortaya koyabilecek kapsamlı bir endeks modeli oluşturulmuştur. Oluşturulan endeks İstanbul yerel yönetimleri son yıllardaki kentleşme girişimleri bağlamında sınanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kentleşme, endeks modeli, yerel yönetimler

* Bu makale çalışması “5.Kent Araştırmaları Kongresi”nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, E-mail: cemayik@gmail.com

² Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, E-mail: ayatachatice@gmail.com

³ Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, E-mail: begum_sertyesilisik@hotmail.com

A New Index Model Proposal for Sustainable Urbanization Assessment in Turkey

*

Cem Ayık⁴

ORCID: 0000-0003-0008-5625

Hatice Ayataç⁵

ORCID: 0000-0002-1138-7752

Begüm Sertyeşilşik⁶

ORCID: 0000-0003-3838-505X

Abstract

In the last two centuries, natural resources have been consumed in an uncontrolled way in the world due to the production and consumption accelerated by the industrial revolution. Especially since the late 1980s, many attempts have been made at the local and global scales for the sustainable use of the world's resources. Despite these attempts, however, when the United Nations sustainable development reports of the last quarter of a century were analyzed, it was revealed that an effective result could not be obtained. For this reason, the aim of this study was to reveal the principles of an index model required for an effective sustainable urbanization in urban planning. Within the scope of the study, an in-depth literature research on sustainable urbanization was carried out. Furthermore, successful sustainable city initiatives at the global scale were examined. Global deficiencies in sustainable urbanization policies have been identified through the Gap Analysis method. By combining these findings with the findings of the literature, a comprehensive index model has been created that can assess sustainable urbanization initiatives especially for local governments. The index created has been tested in the context of the urbanization initiatives of Istanbul local governments in recent years.

Keywords: Sustainable urbanization, index model, local governments

⁴ Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, E-mail: cemayik@gmail.com

⁵ Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, E-mail: ayatachatice@gmail.com

⁶ Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, E-mail: begum_sertyesilisik@hotmail.com

Giriş

Toplu yaşamın en gelişmiş örneği olan kentlerin günümüze değin sürekli evrildiği ve evrilmeye devam ettiği görülmektedir. Önce toplayıcı ve sonra avcı olarak yaşamını sürdüren insanın yerleşik hayata tarımla birlikte geçmesi ile sosyal ve kültürel değişimler başta olmak üzere insan odaklı birçok disiplinde gelişim görülmüştür. Tarım Devrimi yaşam biçiminin değişmesinde ve yerleşik kültürün gelişmesinde en büyük tarihi dönümlerden biridir. Bu değişim zamanın teknolojik gereksinimlerinden dolayı yeryüzünün farklı bölgelerinde farklı zamanlarda gerçekleşmiştir. İnsanlık tarihinde en büyük ve en etkili sosyal, ekonomik ve yönetsel gelişim ise 18. asrın başında Endüstri Devrimi ile olmuştur. Endüstri devrimiyle gelişen teknolojinin kentler üzerindeki çevresel, ekonomik, sosyolojik ve kültürel etkileri kısa sürede tüm dünyada hissedilmiştir. Günümüzde kentler Endüstri Devrimi çıktıkları ve bu çıktıkların etkileri ile hızlı değişim ve dönüşümlerine devam etmektedir. Bu çıktılardan yapılaşmış çevreye en büyük etkisi olanını ise göç ve nüfus artışı oluşturmaktadır.

Günümüzde kentsel alanda yaşayan insan nüfusu kırsal alandan daha fazladır. Birleşmiş Milletlerin (BM) 2014 raporuna (United Nations, 2014) göre Dünya nüfusunun %54'ü kentlerde yaşamakta olup 2050 yılı itibari ile bu oranın %66'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir. BM'nin 2018 yılında yayınladığı güncel raporunda ise bu oran %66'dan %68'e yükselmiştir (United Nations, 2018). Kıtalar arasındaki nüfus artış hızına bağlı olarak kentleşme oranı değişebilmektedir. Afrika ve Asya kıta nüfus artış hızlarına paralel olarak bu kıtalardaki kentleşme oranı diğer kıtalara oranla daha yüksek seyretmektedir.

Tüketimdeki kontrolsüz artış kaynak yetersizliğini, çevre kirliliğindeki artışı ve sosyal birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu durum aynı zamanda kentsel yaşam kalitesini de doğrudan ve dolaylı olarak olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

Dünya nüfus payının büyük bir kısmının kent gibi kompakt ve kırsal alana oranla dar ve yoğun bir alanda yaşaması kaynak tüketim, yönetim ve atık bertaraf yönetiminin bu bölgelerde verimli yönetilmesi gereğini gündeme getirmiştir. Sürdürülebilirlik ise bu noktada kent ölçeğinde ele alınması gereken hayati bir konu olarak yakın geçmişte araştırma konuları arasına girmiştir. Planlama disiplininin mühendislik disiplinlerine, sosyal bilimlerde yönetimden insan haklarına kadar birçok alanda sürdürülebilir olmanın gereği zaman içinde sık sık savunulmuştur. Bu konuda oldukça fazla girişim olmasına karşın günümüzde hala kayda değer bir sonuç alınamamıştır. Özellikle küresel ısın-

madaki artışın devam etmesi ve çevreye olan olumsuz etkilerinin devamı sürdürülebilirliğin daha derinlemesine ve kapsamlı ele alınması gereğini doğurmuştur.

Sürdürülebilirlik farklı disiplinlerce ele alınması gereken geniş kapsamlı bir çalışma konusudur. Bu çalışma ile sürdürülebilir kent planlama bağlamında kentleşmede başarıyı artırmak üzere nelerin yapılması gerektiği sorusunun da yanıtları aranmıştır. Sürdürülebilirlik kavramına yaklaşımdan, bu kavramın kent özelinde nasıl ele alındığı ve gerek merkezi gerekse yerel yönetimlerce nasıl kurgulanmaya çalışıldığı konusunda küresel ölçekte başarılı kentlerin girişimleri incelenerek bu konuya ait bilgiler toplanmıştır. Bu bilgiler çerçevesinde elde edilen veriler değerlendirilerek sürdürülebilir kentleşmeyi ölçebilecek ve bu konudaki eksiklikleri tespit edebilecek kapsamlı bir endeks modeli geliştirilmiştir. Oluşturulan endeks modelinin kapsamlı olması küresel ölçekte birçok yerel yönetimin bu endeksi kullanabilmesini ve kendi yerel planlama girişimlerini değerlendirebilmesini sağlayabilmektedir. Bu model bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye’de en sürdürülebilir kent olarak görünen İstanbul kenti yerel yönetimlerinin kent planlama girişimleri üzerinde sınanmıştır. Bu sınama sonucunda yerel yönetimlerin sürdürülebilir kentleşme girişimlerinde hangi noktalarda eksikliklerinin olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma ile oluşturulan endeks modeline ait göstergelerin kapsamlı olması özellikle farklı coğrafyalarda da bu gösterge ve alt gösterge varlıklarının sınanabilmesine ve sürdürülebilir kentleşme sorunlarına yeni çözüm önerileri getirilebilmesine yardımcı olabilecektir.

Yöntem

Bu çalışmada Boşluk Analizi (Gap Analysis), onlu Likert ve karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır. Blokdyk’in (2017) belirttiği üzere Boşluk Analizi yöntemi temelde farklı sektörlerin veya organizasyonların işleyişini kontrol etmek ve başarıyı artırmada gerekli müdahaleleri belirlemede kullanılmaktadır. Buradaki amaç istenilen başarı seviyesine ulaşmak için gerekli girişimlerin veya değişimlerin neler olduğunun tespit edilebilmesidir. Bu zamansal girişim ve değişimler bu yöntemde boşluk olarak ifade edilmektedir. Bu yöntemde öncelikle hedefler belirlenmektedir. Ardından mevcut durumun derinlemesine analizi ve bu analizlerin raporlanması yer almaktadır. Diğer bir aşamada gelecekte varılması istenilen seviye için durum raporlarının hazırlanması yer almaktadır. Son olarak mevcut seviye ve varılması istenilen seviye arasında tamamlanması

gereken boşluklar belirlenmektedir. Bu yöntemin başarımında derinlemesine analizler hayati bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın ön araştırmalarından biri olan Ayık (2017)'ye ait çalışmada oluşturulan sürdürülebilir kentleşmeye dair mevcut küresel ve yerel durum analizleri, bu çalışmaya literatür altlığı olarak önemli bir katkı sağlamıştır. Kuramsal araştırmaların yanında uygulama ölçeğinde sürdürülebilir kentleşme girişimlerini incelemek için sürdürülebilirliğe ışık tutabilecek uluslararası ölçekte araştırmalar yapan endeksler incelenmiştir. Bu endekslerin işaret ettiği başarılı ülkeler ve bu ülkelerin kentleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş, sürdürülebilir girişimler çerçevesinde kıtaların en başarılı kentleri tespit edilmiştir. Bu kentlerin sürdürülebilirlik bağlamında yapmış olduğu planlama girişimleri incelenmiştir. Akabinde Türkiye'de ulusal mevzuatta sürdürülebilir kentleşme üzerine incelemeler yapılmıştır.

Literatürün, endekslerin, seçili kent uygulamalarının ve ulusal mevzuatın analizleri sonucu oluşan veriler dahilinde bir ön endeks modeli ve alt gösterge setleri oluşturulmuştur. Oluşturulan bu endeks alanında uzman 31 kişi tarafından onlu Likert yöntemi ile değerlendirilmiş ve revize edilerek nihai endeks modeli oluşturulmuştur. Uzmanların yarısı akademisyenlerden diğer yarısı kent planlamada uygulamada yer alan uzmanlardan ve üst düzey yöneticilerden seçilmiştir. Oluşturulan endeks ön araştırmalar sonucunda Türkiye'de en sürdürülebilir kent olarak küresel diğer endekslerce (aşağıda bu endekslere yer verilmiştir) ortaya konulan İstanbul kenti yerel yönetimleri kentleşme girişimlerinde karşılaştırmalı yöntemle sınanmıştır. Kentleşme girişimleri olarak İstanbul yerel yönetimleri faaliyet raporları ve stratejik planları değerlendirmeye alınmıştır.

Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kentleşme

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir bir kentleşmeyi anlayabilmek için öncelikle yakın geçmişte bu kavramların doğuşunda önemli bir yere sahip olan, 18. yy. başlangıcı kabul edilen, Endüstri Devrimine gitmek gereklidir. Bu devir sürecinde ortaya çıkan birçok buluş ve icatla birlikte üretim ve tüketim alışkanlıkları kendinden önceki dönemlere göre baştan aşağı değişmiştir. Artık daha kısa sürede daha çok üretim yapabilecek makina destekli üretim tesisleri kurulmuştur. İş gücünde makinanın yeri her geçen gün artmıştır. Makinalardaki sürekli gelişim ile gün geçtikçe bu üretim hızı da artmıştır. Kentler ise üzerine kurulan bu üretim tesisleri sebebiyle bu durumdan en çok etkilenen yapılaşmış çevre olmuştur.

Endüstri Devriminin getirdiği yeniliklerle birlikte kent hayatındaki hızlı değişimler, iş gücü için kırdan kente göç ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi, beraberinde çevresel sorunları da doğurmuştur. Martinez (2020) devrimin bazı önemli gelişmelerine çevreci bir bakış açısı ile İngiltere özelinde şu şekilde dikkat çekmiştir. Devrimin ortaya çıktığı ilk ülkelerden biri olan İngiltere'nin Londra kentinde bu kentsel sorunların en büyüklerinden biri yaşanmıştır. Dönem içinde gelişmeye başlayan üretim tekniği başlarda kömürden gücünü almıştır. İngiltere'de bu kaynağı sağlayacak birçok kömür ocağı işletmesi çalıştırılmış olup çıkan ürünlerden yüksek kaliteli olanlar başta yüksek fiyat ve gelir sebebiyle üretimde ihtiyaç duyan diğer ülkelere satılırken düşük kaliteli olanlar ise kent içinde tüketilmiştir. Londra'da 1952 yılının Aralık ayında çok soğuk geçen günlerde ısınma amacı ile düşük kalite kömür tüketimi başta konutlar olmak üzere artmıştır ve yoğun bir gaz salınımı olmuştur. Salınan ve havada bir süre asılı kalan gazlar kentlilere nefes aldırılmayacak boyutlara ulaşmıştır. 5-9 Aralık'ta solunum zorluğu sebebi ile kentte on bin kişinin üzerinde toplu ölümler görülmüştür.

Londra'da yaşanan bu olayın ardına başta İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkeler sağlıklı kentleşme hareketlerini başlatmıştır. Clean Air Act gibi birçok girişim bu dönemde hayata geçirilmiştir. Temelde kaynakların plansızca kullanılması sebebiyle artan çevre sorunları, toplum sağlığının bozulması ve ekonomik krizlerin yaşanması bu girişimlere sebep nedenler arasında yer almıştır. Bu sorunlara bir başka çözüm olarak görülen sürdürülebilirlik ve buna dair kentleşme girişimleri de Avrupa'da doğmuştur. Tüm Dünya kaynaklarının gelecek nesillere aktarılması gerekliliği yani sürdürülebilirlik savunulmaya başlanmıştır. Aslında sürdürülebilirliğin doğması ve gelişmesine sebep olan birçok olaya tarih içerisinde son iki asırda sık sık rastlanmıştır. Gelişmelere bir diğer perspektiften bakıldığında sürdürülebilirlik teriminin ortaya çıkışını tetikleyen küresel olayların özellikle 20. asırda giderek arttığı gözlemlenmiştir. Sürdürülebilir olma hareketine zemin hazırlayan ve hareketi destekleyen olaylardan kilometre taşı olabilecek tarih içindeki önemli gelişmeler Tablo 1'de kronolojik olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. Dünya ekolojik kalkınmasında etkili yasal düzenleme ve girişimlerde önemli kilometre taşları (Ayık, 2019, s. 19).

1870	Nuremberg'da konutların her odasında doğal aydınlatma şartını getiren yasa yayımlanması.
1874	Binalardaki ışık ve hava yeterliliğinin sağlığı korumak için gerekli olduğunu savunan İsveç yasası yayımlanması.
1948	Clean Air Act 1970'in atası olan Air Pollution Control Act Donora Zinc Works'un yol açtığı Donora kasabesindeki gaz bulutundan ölen 20 kişi üzerine federal hükümetin hava kirliliği ve yol açtığı zararlar üzerine çalışmasının başlaması.

1972	BM Stockholm Konferansı ve İnsan Çevresi Bildirisi kabulü. ABD’de DDT kullanımı yasaklanması, su Kirliliği Kontrolü Kanununun hayata geçirilmesi. BM Çevre Programı adıyla çevre sorunlarına karşı tedbirler almak ve girişimlerde bulunmak üzere uzmanlık programının kurulması.
1973	Tehlikedeki Türler Kanunu hayata geçirilmesi.
1978	Başkan Carter uzun vadede toprak ve yeraltı sularının kirlenmesine dikkat çekerek Love Canal’da bir acil durum plan deklarasyonu.
1987	Brundtland Raporu “Ortak Geleceğimiz Kuşaklar Arası Eşitlik Etkin Halk Katılımı İnsanların Yerel, Bölgesel, Ulusal ve Küresel Olarak Çevreye Bağlılık Uluslararası Adımların Gerekliği” ile Birleşmiş Milletler Ortak Geleceğimiz Raporunun yayımlanması.
1987	Ozon tabakasına zarar veren kimyasalların engellemek için yazılan Montreal Protokolü bu kimyasalların üretimini durdurmaya yönelik uygulamaya geçilmesi.
1991	Ozon tabakasını incelten maddelere ilişkin Montreal Protokolü’nün imzalanması.
1992	BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) oluşumu. Hannover İlkeleri’nin yazılması. Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen BM Rio Konferansına ait Rio Bildirisi ile Orman İlkeleri ve kabulü.
1994	Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi’nin oluşturulması.
1997	Kyoto Sözleşmesi’nin imzalanması.
1998	İlk LEED Yeşil Bina Derecelendirme Sistemi’nin (GBRS) ABD Yeşil Bina Konseyi (USGBC) tarafından geliştirilmesi.
2002	BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Johannesburg).
2005	Kyoto protokolünün yürürlüğe girmesi.
2006	CASBEE UD (Urban Design) (Japonya) mahalle ölçeğinde sürdürülebilirlik değerlendirme aracının tanıtılması.
2007	IPCC Dördüncü Değerlendirme Raporu’nun hazırlanması. Bali Yol Haritasının kabul edilmesi. LEED ND (Neighborhood Design) Pilot denemesine başlanması.
2009	LEED ND yayımlandı. BCA Green Mark of Districts (Singapur) mahalle ölçeğinde sürdürülebilirlik değerlendirme aracı tanıtıldı.
2010	The Pearl Rating System (Abu Dabi, BAE) mahalle ölçeğinde sürdürülebilirlik değerlendirme aracının tanıtılması.
2011	DGNB NUD (Almanya) ve BREEAM Communities (İngiltere) mahalle ölçeğinde sürdürülebilirlik değerlendirme araçlarının tanıtılması.
2012	Green Star Communities (Avustralya) mahalle ölçeğinde sürdürülebilirlik değerlendirme aracının tanıtılması.
2016	BM Taraflar Konferansı 21’de görüşülen (COP 21) iklim değişikliği ile mücadele için önerilen Paris Anlaşması yürürlüğe girmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde sürdürülebilirliğin 1987’de tanımlanmasından sonra ekolojik ya da sürdürülebilir olarak nitelendirilecek kentleşme girişimlerinde bir norm arayışı çabasının zamanla derinleşerek arttığı görülmektedir.

Sürdürülebilirlik sözlük anlamı olarak belli bir oranda veya seviyede tutabilme, ekolojik dengeyi korumak için doğal kaynakların tükenmesini önleme olarak tanımlanmaktadır (Url.1). 1987 yılında yayınlanan BM Brundtland raporunda ise terim ilk kez kapsamlı olarak tanımlanmıştır. Raporda belirtildiği üzere sürdürülebilirlik, var olan ve insanlığın devamı için bağımlı olduğu çev-

resel kaynakların gelecek kuşaklara aktarılması ve bu aktarımın çevresel, bölgesel, ulusal politikalarla desteklenmesi olarak tanımlanmaktadır (WCED, 1987). Önceleri ekoloji terimi ile doğrudan bağlantılı olan sürdürülebilirlik daha sonra doğal kaynak korumanın ötesine geçmeye başlamıştır. Ekoloji teriminin tarih içindeki gelişimini incelemek ise sürdürülebilirliğin köklerini anlamak açısından bir diğer önemli noktadır. Tablo 2' de ekoloji teriminin gelişiminde kronolojik olarak önemli tarihler belirtilmiştir.

Tablo 2. Ekoloji teriminin gelişiminde önemli kilometre taşları (Ayık, 2019, s. 17).

1858	Ekoloji teriminin ilk kez Henry Thoreau tarafından bir mektupta kullanılması. Ancak tanım yapılmamıştır.
1866	Alman Biyolog Ernst Haeckel tarafından Yunanca Oikos (yer, yurt barınak) ve Logia (bilim ve söylem) kelimelerinden türeyen ilk "ekoloji" terimi tanımının yapılması.
1869	Alman Biyolog Ernst Haeckel tarafından "ekoloji" teriminin kullanılması.
1876	Benjamin Ward Richardson'ın "Hygeia, City of Health" isimli kitabının basılması.
1895	Ekoloji teriminin bugünkü anlamına kavuşması.
1962	Rachel Carson tarafından yazılan, özellikle insan hayatına zarar veren pestisitlerin genel halk sağlığına verdiği zararlardan söz eden "Silent Spring" kitabının basılması.
1972	Eko-kent kavramı izlerinin görülmeye başlanması.
1980	UNEP, WWF, IUCN Dünya Koruma Stratejisi "Ekolojik ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması, Doğal Kaynakların Sürdürülebilirliği" duyurulması. Eko-turizm kavramının doğuşu.
1984	Worldwatch Enstitüsü tarafından "Dünyanın Durumu" adlı yıllık serisinin ilk kitabının basılması.
1986	Yeşil Aklama (greenwashing) teriminin ilk kez Amerikalı çevreci Jay Westevelt tarafından kullanılması: Bir ürünün yanlış ya da abartılı şekilde yeşil (çevre dostu) olduğu iddialarıyla halkın çevre duyarlılığını sömürmeye kalkışan PR ya da pazarlanması anlamına gelmektedir.
1987	Richard Register'ın 1987'de yayımlanan "Ecocity Berkeley: building cities for a healthy future" adlı eserinde Eko- kent kavramının (ecocity) ilk kez kullanılması.

BM'nin 1992 yılında Rio kentinde düzenlediği Çevre ve Kalkınma Konferansı Deklarasyonunda sürdürülebilirlik kapsamında yirmi yedi ilke belirlenmiş, sağlıklı çevre ve sağlıklı insan varlığı vurgulanmıştır (United Nations, 1992). Bunun oluşturulmasında ise Dünya ülkelerinden ekonomik güç olarak önde gelenlerin daha fazla sorumluluk alması gerektiği belirtilmiştir. BM'nin 2002 ve 2012 yıllarında Johannesburg şehrinde yapmış olduğu zirveler neticesinde sürdürülebilirliğin üç boyutu olarak: sosyal, çevresel, ekonomik boyutlar belirlenmiştir. Günümüzde bu boyut sürdürülebilirliğin varlığından bahsedilirken hala göz önüne alınan boyutlar olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle geçtiğimiz son on yılda sürdürülebilirlik üzerine yapılan tanımlar daha fazla detaylandırılmaya çalışılmıştır. Robertson (2017) bu kavrama biri fikir bir diğeri profesyonel disiplin olarak yaklaşmıştır. Fikri olan yaklaşımda üzerinde bulunduğumuz gezegenin doğal döngüsünün nasıl çalıştığını

kavramak yer alırken, profesyonel disiplin yaklaşımı ile gezegenin acil sorunlarına çözümler ve fırsatlardan yararlanma yer almıştır.

Sürdürülebilirliğin tanımı ve kapsamı üzerine yapılan çalışmalar her geçen yıl artarken sürdürülebilirliğin kentsel çalışma alanlarındaki önemi de artarak devam etmektedir. Geçtiğimiz milenyumun son yıllarında eko-kent teması içinde yer alan doğal kaynak tüketimini azaltma ve çevreye daha az zarar verme gayesi günümüz sürdürülebilir kent ana temalarından biri haline dönüşmüştür. 1960 yılında doğan Eko-kent kavramı sürdürülebilir kentleşme konusunda araştırma yapan araştırmacıların karşılaştığı öncül kentleşme hareketleri arasında yer almaktadır.

Bununla birlikte aslında 1950 yılında doğan ancak popülerliğini içinde bulunduğumuz ikinci milenyumun başından itibaren artıran bir kentleşme kavramı olarak akıllı kent kavramı hayatımızda tekrar hızla yer almaya başlamıştır. Büyük oranda teknolojiye ihtiyaç duyan akıllı kentleşme hareketi içinde bulunduğumuz teknoloji devrimi olan Endüstri 4.0'ın olanakları sayesinde yükselişe geçmiştir.

Sürdürülebilir kentleşmede güncel farklı hareketlerin nedenlerini anlayabilmek için yakın bir geçmişten itibaren bu konuda yapılan çalışmaları ve ilgi alanlarını ele almak yerinde olacaktır. Ayık vd. (2017) yapmış olduğu 2000 ile 2015 yılları arası sürdürülebilir kentleşme üzerine yayınlanan akademik çalışmaların odak konularını inceleyen çalışmada zaman aralıkları incelendiğinde erken dönemlerde daha çok enerji üzerine araştırmalara odaklanıldığı görülmektedir. Çalışmanın devamında bu durumun yerini zamanla ekonomik olma kaygısının aldığı görülürken, son yıllarda teknolojinin kent planlamada sürdürülebilirlik konseptinin içine dahil edilmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan yöntem gereği sürdürülebilir kentleşmeyi kuramsal çerçevede literatüre dayalı araştırmanın yanında uygulamada da araştırma yapmanın gereği doğmuştur. Bu sebeple çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde uygulamada bu konuya ışık tutacak ve kentlerde sürdürülebilirliğe dair ipuçları verecek küresel endeksler incelenmiştir.

Küresel Ölçekte Sürdürülebilir Kentleşmenin Ölçümü ve Endeksler

Sürdürülebilirliğin kendini oluşturan boyutlar incelendiğinde (sosyal, ekonomik ve çevresel) hem niceliksel hem de niteliksel kriterleri barındırdığı gözlemlenmektedir. Kimi zaman bu boyutların yanında kentsel çalışma alanları içinde kültürel boyut da bir dördüncü boyut olarak eklenilebilmektedir. Niteliksel verilerin ölçümleri zorlayıcı olmasına karşın bunlar olabildiğince niceliksel parametrelere dönüştürülerek daha ölçülebilir tasarlanabilmektedir. Endeksler

ise bu ölçümleri belirlenmiş sınırlarda ortaya koymaları ile araştırmacılara çoğu kez kolay, karşılaştırılabilir veriler sunabilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki aşamasında kentsel sürdürülebilirliği ölçmeye yarayabilecek endeksler ele alınarak incelenmiştir.

Sürdürülebilirliği geniş kapsamda tanımlayan, uzun yıllar boyunca gerek Conference of Parties (COP) gerekse International Panel on Climate Change (IPCC) gibi küresel ölçekte birçok çalışmayla sürdürülebilirlik bağlamında toplantılar ve raporlar düzenleyen BM, üye ülkelerin katılımları sonucunda 2030 yılı erimli Sürdürülebilir Kalkınma Hedef Endeksini (SDGI) ve buna bağlı göstergelerini 2017 yılında duyurmuştur (Url.2). Bu isim daha sonra Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs) olarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu hedefler kısa süre içinde farklı ülkelerde hem yerel hem de ulusal planlama stratejileri içinde yerini almıştır. Ortak bir amaçta benzer girişimler ve bunların deneyimlerini paylaşmak bağlamında önemli bir adım olarak kabul görmüştür. On yedi göstergeden oluşan endeks incelendiğinde göstergelerinin farklı kapsamlarda alt göstergelere sahip olduğu da görülmüştür.

Çalışmada SDGI (Url.2) referans olmak üzere sürdürülebilir kalkınma ile ilgili uluslararası farklı endeksler de değerlendirmeye ve karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Endekslerin alt göstergelerinin oldukça detaylı olmasından dolayı inceleme sonuçları olabildiğince göstergeler seviyesinde belirtilmeye çalışılmıştır. İncelenen endeksler iki kategoride ele alınmıştır. Birinci kategori ülkelerin sürdürülebilirliğini ele alabilecek endekslerin ve sonuçlarının incelenmesi, ikinci kategoride ise şehirlerin sürdürülebilirliğini ele alan endekslerin ve sonuçlarının incelenmesidir.

Ülke Ölçeğinde Sürdürülebilirlik Endeksleri ve Analizleri

İnsani Gelişme Endeksi (HDI)

BM Kalkınma Programı bünyesinde oluşturulmuş olan 2016 İnsani Gelişme Endeksi çalışma alanları incelendiğinde bütün bireyler için imkân ve fırsatların yaratılması ilkesinin yer aldığı görülmektedir (Url.3).

Küresel Rekabet Endeksi (GCI)

Dünya Ekonomi Forumu tarafından yayınlanan endeks ülkelerin rekabet edebilecekleri potansiyellerini tespit etmeye yöneliktir (Url.4). Uzun dönemde maddi refahın yönetimi faktörlerini içermektedir. Politikaların oluşturulmasında küresel rekabetler ile ekonomik bir sürdürülebilirlik tespiti yapılabilmektedir. Endeksin göstergeleri incelendiğinde kurumsallık ve iş gücüne dayalı bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir (Url.4).

Çevresel Performans Endeksi (EPI)

Yale Üniversitesi tarafından geliştirilen endeks 180 ülkeyi 100 puan üzerinden değerlendirmektedir (Url.5). Değerlendirmeleri daha çok çevresel dayanıklılık ve çevre kirliliği üzerinedir (Url.5). Doğal yaşamın varlığı ve habitatların korunması ve sürekliliği açısından önemli göstergeler içermektedir (Url.5).

İklim Değişikliği Performans Endeksi (CCPI)

Greenwatch Enstitüsü tarafından geliştirilen endeks ülkelerarası politikaların şeffaflığını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Url.6). Bu endeks analizleri ile iklim değişikliği ile mücadelede başarılı ve başarısız ülkeler vurgulanmaktadır (Url.6). Bu endeks ile başarılı ülkelerin bu kapsamdaki girişimlerinin ortaya konulması sürdürülebilirlikte başarımın artımı için önemli bir katkıyı oluşturmaktadır (Url.6).

Küresel İklim Risk Endeksi (GCRI)

Germanwatch tarafından oluşturulmuş olan endeks son 20 yıllık uzun bir inceleme periyodu ile önemli veriler sunmaktadır (Url.7). Endeks iklim olayları ve sosyo-ekonomik yapı üzerinde bu değişimleri incelemektedir (Url.7).

Sürdürülebilir Toplum Endeksi (SSI)

SSF (*Sustainable Society Foundation*) tarafından oluşturmuş endeksin BM 1987 Brundtland Raporu sürdürülebilirlik çerçevesi üzerine kurulduğu anlaşılabilmektedir (Url.8). Sürdürülebilir bir toplumdaki bahsedilebilmesi için mevcut ve gelecek nesillerin eşit haklara sahip olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Endeks insan, çevre ve ekonomi olmak üzere üç refah ekseninde kurgulanmaktadır (Url.8).

Ülke Ölçeğinde Sürdürülebilirlik Endekslerinin Karşılaştırması

Ülkesel ölçekte endekslerin karşılaştırması yapılırken referans olarak bu çalışmada daha önce de bahsedildiği gibi BM 2030 yılı erimli Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri göz önüne alınmıştır. Bu hedeflerin Dünya ülkelerinde kabulü ve uygulamaya geçilmesi ise hedefler setinin referans olarak seçilmesinde bir diğer etken olmuştur. İncelenen endeksler tablolar halinde ve çaprazlamalarla Tablo 3'te karşılaştırılmıştır.

Karşılaştırma incelendiğinde BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SKH) yüksek oranda benzerlik gösteren endeksin Sürdürülebilir Toplum Endeksi olduğu görülmektedir. İklim değişikliği ve riskleri üzerine odaklanan endekslerin diğerlerine göre daha az ortaklıklar içerdiği bir diğer tespittir.

Tablo 3. BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile küresel endekslerin karşılaştırılması (Ayık, 2019, s. 79).

Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri		HDI	GCI	EPI	CCPI	GCRI	SSI
1	Yoksulluğu sonlandırmak						
2	Açlığı sonlandırmak			✓			✓
3	İyi sağlık ve refah	✓	✓	✓		✓	✓
4	Kaliteli eğitim	✓	✓				✓
5	Cinsiyet eşitliği	✓					✓
6	Temiz su ve gıda güvenliği	✓		✓			✓
7	Ödenebilir ve temiz enerji			✓	✓		✓
8	Yeterli iş ve ekonomik büyüme		✓				✓
9	Endüstriyel yenilik ve altyapı		✓				
10	Azaltılmış eşitsizlikler						✓
11	Sürdürülebilir kentler ve topluluklar						✓
12	Duyarlı tüketim ve üretim				✓		✓
13	İklim hareketi			✓	✓		✓
14	Su altındaki yaşam			✓			✓
15	Karadaki yaşam			✓			✓
16	Bağış, adalet ve güçlü kurumlar	✓	✓				✓
17	Hedefler için ortaklıklar						

Kent Ölçeğinde Sürdürülebilirlik Endeksleri ve Analizi

Sürdürülebilir kentleşme için şüphesiz ortaklıklar gerekmektedir. Bu ortaklıklar ülke, bölge ve yerel yönetimlerin deneyimlerinden faydalanılması ve iş birliği olarak ele alınabilir. Küresel bir uyumun yanında yerelde yerele ait özelliklere göre bir planlama yapmak şüphesiz planlamanın uygulanabilirliği için en önemli etmenlerdendir.

Çalışmanın bundan sonraki aşamasında kent ölçeğinde sürdürülebilir kentleşme endeksleri incelenmiştir. Sürdürülebilir kentleşmeyi ölçebilecek iki önemli endeks ele alınmıştır. Bunlardan biri ARCADIS Sürdürülebilir Kent Endeksi bir diğeri SIEMENS Yeşil Kent Endeksi'dir. Her iki endeks de Dünya kentlerini kapsamlı olarak farklı göstergeler bağlamında incelemektedir.

ARCADIS Sürdürülebilir Kent Endeksi

Kentlerin sürdürülebilirliğini insan, gezegen ve kar göstergeleri altında inceleyen endeks ilk yüz sürdürülebilir kenti ortaya koymaktadır. Endeks BM, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü ve OECD tarafından kabul görmüş veri

kaynaklarını kullanmaktadır. Bu sebeple endeksin geniş bir saygınlığının olduğu söylenebilmektedir. Endeksin farklı kentsel sorunları ve konuları ele alan 19 göstergesi (Tablo 4.) ve buna bağlı alt göstergeleri (Url.9) bulunmaktadır.

SIEMENS Yeşil Kent Endeksi

Endeks tek bir küresel kentler raporundan oluşmayıp farklı bölgelerin farklı ancak oldukça ortak bakış açısı ile incelenmiş raporlarından oluşmaktadır. Rapor serileri 2009 yılında başlamış Avrupa, Latin Amerika, Kuzey Amerika, Asya ve Afrika olmak üzere raporlar hazırlanmıştır. Toplamda 9 gösterge (CO2, enerji, atık ve arazi kullanımı, binalar, ulaşım, su, hava kalitesi, çevresel yönetim ve gıda güvenliği) ve 30 alt göstergeden oluşmaktadır (Url.10-Url.14) (Tablo 4.). Endeks incelendiğinde Latin Amerika, Afrika, Asya gibi gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin yoğun olduğu kıta parçalarını incelerken endeksin, diğer bölge göstergelerinden farklı olarak gıda güvenliği göstergesini eklediği görülmektedir (Url.10-Url.14).

Kentsel Sürdürülebilirliği Ölçen Endekslerin Karşılaştırması

ARCADIS ve SIEMENS endeksleri farklı konularda kentlerin sürdürülebilirliğini ölçmektedir. Ancak her ne kadar göstergeler karşılaştırıldığında birbirinden niceliksel olarak farklılıklar gösterse de alt göstergeler ve içerikleri raporlarda detaylı olarak incelendiğinde oldukça ortak bakış açısı ve analiz derinliklerinin olduğu gözlemlenmektedir. Tablo 4'te her iki endeks gösterge seviyesinde karşılaştırılmıştır.

Tablo 4. Kentsel sürdürülebilirlik endekslerinin karşılaştırılması (Ayık, 2019, s. 86).

Sıra	ARCADIS Sürdürülebilir Kent Endeksi (Url.9)	SIEMENS Yeşil Kent Endeksi (Url.10-Url.15)
1	Sağlık oranları (ortalama yaşam süresi ve obezite)	-
2	Eğitim (okuma yazma ve üniversiteler)	-
3	Gelir eşitliği	-
4	Çalışma-hayat dengesi	-
5	Bağımlılık oranı	-
6	Suç	-
7	Konut ve yaşam maliyetleri	Binalar
8	Enerji tüketimi ve yenilenebilir enerji kullanımı	Enerji, binalar
9	Yeşil alan varlığı	Atık ve arazi kullanımı, çevresel yönetim
10	Atık yönetimi	Atık ve arazi kullanımı
11	Sera gazları salınımı	CO2
12	Doğal felaket riski	-
13	İçme suyu	Su
14	Gıda güvenliği	Gıda güvenliği
15	Hava kirliliği	Hava kalitesi
16	Ulaşım altyapısı	Ulaşım
17	İş yapım kolaylığı	-
18	Kişi başı GSMH	-
19	Kentin küresel ekonomik ağıdaki önemi	-

Tablo 4'teki karşılaştırmalar incelendiğinde ARCADIS'in SIEMENS'e göre daha çok sosyal konulara da eğildiği görülmektedir.

Yukarıda ele alınan ülke ölçeğindeki endekslerin sıralamalarına girebilen ülkeler başarı sıralamasına göre karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Karşılaştırma sonunda en başarılı ülkeler sürdürülebilirliğin üç boyutundan biri olan ekonomi kapsamında dünya ekonomisine yön veren en kalabalık üyeye sahip G20 kategorisinde (20. üye BM hariç tutulmuştur) ele alınmıştır. Ülkeler en başarılıdan geriye doğru şu şekilde oluşmuştur:

Almanya, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Avusturalya, Sudi Arabistan, Japonya, Arjantin, Meksika, Birleşik Devletler, Güney Kore, Rusya, Kanada, Endonezya, Türkiye, Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika.

Kent ölçeğine inilip SIEMENS ve ARCADIS listelerinde yer alan sıralamaya göre aynı karşılaştırmaya devam edilmiştir. Sürdürülebilirlikte farklı coğrafyalarda farklı uygulamaların olup olmadığını daha iyi anlayabilmek için kıtaların en başarılı kentleri elendiğinde altı kıtanın en başarılı kentleri şu şekilde oluşmuştur:

Curitiba (Güney Amerika), Vancouver (Kuzey Amerika), Cape Town (Afrika), Stockholm (Avrupa), Hong Kong (Asya), Canberra (Okyanusya).

Türkiye'den kent ölçeğinde ele alınan endekslere sadece İstanbul girebilmiştir. İstanbul ARCADIS 2016 sıralamasında 77, SIEMENS European Green City Index 2009'da 25. sırada yer almıştır.

Bu kentlerin sürdürülebilir kentleşme girişimleri yerel yönetim ölçeğinde yaptıkları girişimler, kalkınma planları temel konuları ve gerçekleştirebildiği girişimler ele alınarak çalışmanın şimdiye kadar olan araştırma sonuçları ile karşılaştırmaya tabi tutulmuş ve kümülatif endeks göstergelerine eklenmiştir. Kentlerin sosyal, ekonomik ve çevresel olarak çeşitli özellikler barındırması endeksin kapsamını artırmaya yardımcı olmuştur. Kentlerin ele aldığı detaylı ve sürdürülebilir kentleşmeye ışık tutan konular endeks göstergesi olarak dahil edilirken tüm kentlerin ortak kaygıları da saptanmaya çalışılmıştır. Güvenli yaşam çevreleri, iş fırsatları, temiz ve sağlıklı gıdaya erişim, kente ait doğal olan veya olmayan kaynakların akıllıca ve israf etmeden kullanımı, yürünebilir kentler ve sürdürülebilir toplu taşıma, kentsel alanların canlandırılması, kent içi rekreasyon alanlarına kolay erişim, çevre bilincinin aşılması, ilerlemelerin raporlanması ve izlenebilmesi, anlaşılabilir ve kentler tarafından katılımın sağlanabildiği politikaların benimsenmesi, geri dönüşüme daha çok yatırım yapılması, tüketimin azaltılması, fosil yakıta bağımlılığın azaltılması konularının ortak kaygılar olduğu gözlemlenmiştir.

Dünya kentleri araştırmalarının ardına Türkiye özelinde ulusal sürdürülebilir kentleşme olgusu kent planlama disiplini çerçevesinde araştırılarak literatür ile ülkenin girişimleri karşılaştırılmıştır. Elde edilen Türkiye’de sürdürülebilir kentleşmenin yasal mevzuatlardaki yerini belirlemek, sürdürülebilirliğe ışık tutabilecek yargıları ortaya çıkarmak, yasal bir dayanak oluşturmak açısından önemlidir.

Türkiye Yasal Mevzuatlarında Sürdürülebilirlik Olgusu

Türkiye’de sürdürülebilir kentleşme olgusundan bahsetmek ve bunun sürekliliğini tartışabilmek için kent planlamaya dair ulusal yasal mevzuatların koruma ve yaptırım kararlarının tespiti gereklidir. Çalışmanın bu bölümünde bu konuda Türkiye’de ulusal mevzuatlar incelenmiş ve yerelde sürdürülebilir kentleşmenin yasal dayanakları belirlenmiştir. Türkiye kent planlaması yasal çerçevesini belirleyen imar kanun ve buna bağılı yönetmelikler dışında düzenlemeler de mevcuttur. Bu düzenlemeler genel itibari ile yaşanabilir bir çevrenin oluşturulması için kurgulanmıştır.

Zamansal olarak ele alındığında bu çalışmada 1985 yılı İmar Kanunu, 1992 yılı Gündem 21, 2003 yılı Stratejik Planlar, 2010-2023 dönemi Bütünleşik Kent- sel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (KENTGES), 2014-2018 Onuncu Kalkına Planı, 2014 yılı Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğı ele alınmıştır. Mevzuat geniş kapsamlı olduğı için burada olabildiğince özünde sürdürülebilirlik barındırabilecek yargılar ortaya çıkarılmıştır.

İmar Kanunu

İmar Kanunu sürdürülebilir kentleşme bağlamında incelendiğinde doğrudan bu konu ile ilgili bir yargının olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak kanunun beşinci ve altıncı maddelerinde mekansal strateji planlarının sürdürülebilirliğin temel üç boyutunda ele alınmaya çalışıldığı, mekansal planların birbiri ile ilişkili olması gerektiğı yani bir devamlılıktan söz edildiğı söylenebilmektedir. Kanun genel itibari ile sosyo-ekonomik bir çerçevede yoğunlaşmaktadır. Alt ve üst ölçek plan uyumlarında da bu sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak kanun içinde uygulamaların nasıl sürdürülebilir olması gerektiğı hakkında detaylı bilgi yer almamaktadır. Kanunun uygulamaları hakkında detaylı bilgi için ilgili yönetmeliklerinin incelenmesi gerekmektedir.

Yerel Gündem 21 Programı

BM tarafından 1992 yılında Gündem 21 olarak duyurulan, üye ülkeler tarafından 21. asrın ortak sürdürülebilir kalkınma hedefleri belirleyen bir rehber olarak duyurulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma terimi ise ilk kez 1972 yılında

Stockholm Konferansı ile ortaya konulmuştur. Bununla birlikte aynı konferansta yönetim anlayışı yerine yönetişim anlayışının benimsenmesi ve yerel yönetimlerin önemi üzerinde durulmuştur.

Yerel Gündem 21 ikinci kez 1996 yılında BM Habitat II Konferansı İstanbul'da gerçekleşmiştir. Bu etkinliğin ülke içindeki yansımaları ise 1997'den sonra görülmeye başlanmıştır. "Türkiye'de Yerel Gündem 21 uygulamaları, 1997 yılı sonunda, "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" Projesi ile ivme kazanmıştır" (Arar, 2002), Türkiye dahil olduğu Yerel Günden 21 Programında göstermiş olduğu girişim başarıları ile 2001 yılında BM Kalkınma Programı tarafından "en başarılı" uygulamalardan biri seçilmiştir (Arar, 2002). 2002 yılında bu başarı küresel platformlarda paylaşılmış ve raporlanmıştır. Yerel Gündem 21 Türkiye'de yerel yönetimlerin etkinliğini sürdürülebilirlik açısından arttıran önemli bir girişim olmuştur.

KENTGES

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca oluşturulmuştur. Dokuzuncu Kalkınma Planı ile ortak yönlere sahiptir. Bir kısaltma olan KENTGES "Bütünleşik Kent-Sel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı" açılımına sahiptir. Sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde yerleşme ve kentleşme ile yerleşme ve mekânsal planlamanın alan, tema ve boyutlarını kapsamakta, mekana ilişkin sektörleri bütünleşik bir yaklaşımla ilişkilendirmekte, temel ulusal politikalarla uyumu sağlamaktadır" (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010).

Planın oluşturulma amacı Avrupa Birliği'ne uyum olarak söylenebilmektedir. Planın temel stratejilerini şunlar oluşturmaktadır (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2010):

- Mekânsal planlama sisteminin yeniden yapılandırılması,
- Yerleşmelerin mekân ve yaşam kalitesinin artırılması,
- Yerleşmelerin ekonomik ve toplumsal yapılarının güçlendirilmesi.

Bütünleşik ve katılımcı yaklaşımın gereğini savunan KENTGES, sürdürülebilir kalkınma için kaynakların sosyal, ekonomik, çevresel yani sürdürülebilirlik boyutları çerçevesinde kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Kaynakların gelecek kuşaklara da aktarılmasını savunmaktadır. Bütün bu yönleri ile bakıldığında aslında 1987 tarihli Brundtland Raporu ilkeleri ile örtüştüğü görülmektedir. KENTGES'e ait ilkelerin devamı incelendiğinde ise BM SKH'ları ile doğrudan paralellik sergilediği de bir diğer benzerliktir.

Onuncu Kalkınma Planı

Devlet Planlama Teşkilatı, sonrasında Kalkınma Bakanlığı, tarafından hazırlanan beşer yıllık periyotlarda kalkınma plan stratejilerini belirleyen planların onuncusu 2014-2018 yılı aralığını kapsamaktadır. Ülke, bölge ve yerel planların stratejilerini belirlemede önemli bir yere sahiptir. Planlar içinde geniş yelpazede ülkenin istatistiki verileri yer almaktadır.

Onuncu kalkınma planı ana temalarını “Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum”, “Yenilikçi Üretim, İstikrarlı Yüksek Büyüme”, “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” ve Kalkınma için Uluslararası İş Birliği” oluşturmaktadır. Çevre ekseninde iş ve yaşam kalitesini artırıcı girişimler, çevresel olumsuzluklara karşı direnç oluşturacak önlemlerin alınması, dengeli bir ekonomik büyüme dağılımı, yerel yönetimlerin planlamada etkinliğinin artırılması, farklı kurumların ortak girişimlerde bulunması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve iklim değişikliği ile mücadele çerçevesindeki planlamadan bahsedilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013). Bu kararların orta ve uzun vade için planlanması önerilmektedir. Araştırma dönemini kapsamaması nedeniyle On Birinci Kalkınma Planı araştırmaya dahil edilmemiştir.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 2014 yılında resmi olarak yürürlüğe giren yönetmelik İmar Kanunu’nun uygulamaya yönelik güncel rehberi niteliğindedir. İlk maddesinde amacı olarak “fiziki, doğal, tarihi ve kültürel değerleri korumak ve geliştirmek, koruma ve kullanma dengesini sağlamak, ülke, bölge ve şehir düzeyinde sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek, yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı ve güvenli çevreler oluşturmak (Resmî Gazete, 2014, 14 Haziran)” ibaresi yer almaktadır.

Yönetmelik doğrudan sürdürülebilirliği ele alırken doğal kaynakların korunması ve dengeli kullanımı, sektörler arası ilişkilerde koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi, tarihi, kültürel, sosyal ve ekonomik özelliklerin kentsel tasarım projelerinde dikkate alınması gerekliliği, şehrin mekansal, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre ulaşım planlarının hazırlanması gerekliliği konularına yer vermiştir. Ayrıca uygulama ve nazım planlarda yörenin koşullarına uygunluk gözetilerek erişilebilir, sürdürülebilir ve çevre ile uyumlu planların hazırlanması gerektiği belirtilmiştir.

Genel itibari ile yönetmelik sürdürülebilirliğin farklı boyutlarında birçok parametreye değinebilmektedir. Ancak bu parametrelerin uygulama ölçeğinden çok nazım ölçeğinde kaldığı söylenebilmektedir.

Stratejik Planlar

Kent planlamanın önemli argümanlarından biri olan stratejik plan yapım gerekliliği, sürdürülebilir bir planlamada uzun vadede başarı için önemli bir aşamadır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kanunu 3-n maddesinde yer alan plan “Kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan” olarak tanımlanmıştır (Resmî Gazete, 2003, 24 Aralık).

İlgili mevzuat incelendiğinde stratejik plan hazırlıklarının kamu kurum görevi çerçevesinde kaldığı, bu planların hazırlanmasında belediyelerin görev aldığı planlar hazırlanırken birçok kamu kurumundan görüş alınabildiği, nüfusu 50.000’in üzerindeki belediyelerin stratejik plan yapma zorunluluğunun olduğu, bütçe oluşturulmasına yer verildiğine yer verilmektedir. Ayrıca yerel yönetimlerin stratejik planda koydukları hedeflerin faaliyet raporları ile ne kadarının başarılabildiğinin belgelenmesi gerektiği de belirtilmektedir.

Stratejik planlar bölge değerlerini belirleme ve bu değerlere yönelik kalkınma için önemli bir yere sahiptir. Kurumlar arası görüşmeler ve görüş alışları gibi katılımcı sayılabilecek girişimler sürdürülebilirliğin devamlılığı için önemli bir yaklaşımdır.

Bulgular

Sürdürülebilir kentleşme üzerine yapılan literatür araştırması, endeks analizleri, sürdürülebilir olarak gösterilen dünya kentlerinin planlama girişimleri, Türkiye yerel mevzuatının sürdürülebilirlik bağlamında karşılaştırmalı analizleri sonucunda bu çalışma ile bir endeks modeli oluşturulmuştur.

Oluşturulan endeks göstergeleri kent planlama alanında faaliyet gösteren 31 uzmanın görüşüne (yarısı akademisyen ve diğer yarısı uygulamada yer alan üst düzey yöneticiler) onlu Likert yöntemi ile sunulmuştur. Göstergeler ve uzmanların göstergelere verdiği değerler aşağıda Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5. Sürdürülebilir Kentleşme Endeks Modeli Önerisi Uzman Görüşleri (Aynı, 2019, s. 132).

	Sürdürülebilir Kentleşme Göstergeleri	Uzman Puanları
1	Yerel kaynak odaklı çevreye duyarlı enerji üretimi	10
2	Gelişmiş ve yenilikçi kent içi ulaşım sistemlerinin kullanımı	10
3	Herkes için erişilebilir kentsel alanlar ve kullanımları	10
4	İnsani temel ihtiyaçların kolayca ve ekonomik olarak temin edilmesi	10
5	İş olanaklarını ve kişi başı geliri artırıcı girişimler	8
6	Olası her türlü afet senaryolarına hazırlık	10
7	Uzun vadede oluşacak kentsel sorunların tespiti ve tedbirinin alınması	10

8	Kentsel yeşil alanları genişletmek ve geliştirmek için girişimler	10
9	Kamusal alan yaşam kalitesini artırmaya yönelik girişimler	8
10	Kentsel yönetim ve gelişim kararlarına doğrudan katılım fırsatı	10
11	Kentsel yayılma ve kontrolsüz büyüme önleyici önlemlerin alınması	10
12	Mevcut kent ekolojisini korumak ve geliştirmek için girişimler	10
13	Doğal verilere göre kentsel alan üretilmesi	10
14	Kentsel atık yönetiminde yenilikçi ve ileri teknolojilerin kullanılması	9
15	Kaynak tasarrufu için tedbirlerin alınması ve uygulanması	9
16	Kentsel alanda sürekli güvenliği ve erişilebilir alanlar oluşturma	8
17	Yeniden kullanılabilir yapıların onarımı ve yeniden kullanımı	8
18	2030 yılı nüfus projeksiyonlarına göre kentsel altyapıyı planlama	9
19	Mahalli sosyalleşmeyi koruyucu ve geliştirici girişimler	8
20	Ekolojik yaşam konusunda vatandaşları bilgilendirilmesi ve eğitilmesi	10
21	Düzenli toplanan kentsel verilerin kent planlamada etkin kullanılması	10
22	Yenilikçilik ve girişimciliğin hizmetlerinden azami yararlanması	8
23	İklim değişikliğine karşı önlemlerin alınması	10
24	Rekabet edebilir yerleşim özelliklerinin geliştirilmesi	8
25	Deneyimlerin kurulu bir ağda paylaşılması ve fikirlerin geliştirilmesi	9

Uzman puanlamalarının yanında varsa eklemek ya da düzeltmek istedikleri noktalar da açık cevaplı soru ile uzmanlara yöneltilmiş ve öneriler derlenmiştir. Bu öneriler ise şu şekildedir:

- Etkili insan kaynak yönetimi,
- Enerji, su tüketim ve üretimi,
- Biyoçeşitliliğin korunması,
- Afet risklerine hazırlığın uygulama boyutu,
- İklim değişikliğine uyum,
- Yerel farklı sektör ve örgütlerden katılımın sağlanması,
- Kentsel dayanıklılık,
- Kamusal yatırımların sosyal etkileri,
- Temel ihtiyaçların detaylandırılması,
- Yaşam kalitesinin daha somut ve ölçülebilir kriterlere dayandırılması,
- Kentsel verilerin depolanmasının yanında yapay zeka yardımı ile akıllı kentleşme düzeyinin belirlenmesi.

Endeks toplamda 25 göstergeye sahiptir. Göstergelerin farklı sayılarda alt göstergeleri bulunmaktadır. Endeks modeli sürdürülebilirliğin temel ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarının tümüne cevap verebilir niteliktedir. Göstergeler bunlara bağlı alt göstergeler sürdürülebilir kentleşmeye ışık tutar nitelikte parametreler olarak da nitelendirilebilmektedir. Bunun yanında endeks kültür ve teknoloji perspektifini de barındırması açısından son dönem üzerinde tartışılan yeni sürdürülebilirlik boyutlarını da kapsar niteliktedir. Uzun

raporları değil stratejik plan kararları yani henüz oluşmamış ama taahhüt edilmiş girişimlerin de hesaba katıldığı düşünüldüğünde kapsamlı bir sürdürülebilir kentleşme için daha fazla göstergenin karşılanması gerekmektedir.

SKG 1, 16 ve 20'ye konu olan sırasıyla yerel kaynak kullanan temiz enerji tesis oluşturma girişimleri, kentsel alan güvenliğini artırma girişimleri, toplumu ekolojik yaşam konusunda bilinçlendirme girişimleri kapsayan göstergelerin yerel yönetim girişimlerinca karşılanamadığı tespit edilmiştir.

SKG 8 ve 22'ye konu mevcut yeşil alanları geliştirmeye yönelik girişimler ve yenilikçi teknolojilerin kullanımına olan ilgili belediyelerce en çok karşılanan göstergeler olmuşlardır. Ancak burada özellikle yeşil alan geliştirme konusunda kentin nüfus yoğunluğundan dolayı zorluklar yaşandığı raporlarda belirtilmiştir. Çoğu kez stratejik kararlarda yer almasına karşın faaliyet raporlarında gerçek erimlere ulaşamadığına da rastlanılmıştır.

Çalışmaya konu raporlar incelendiğinde alt üst kademe plan kararları almada birimler arası koordinasyonda sorunların olduğu, alt kademelerin üst kademedeki kendi yapabilecekleri girişimleri yapma beklentilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Endekse göre İstanbul'daki yerel yönetim girişimleri incelendiğinde: sürdürülebilir ulaşımın dar bir pencereden bakılarak genellikle bisikletle ulaşımı artırma kapsamında bakıldığı; temiz ve taze gıdanın yerelden temini konusunda yeterli uygulamanın bulunmadığı; iş olanağı sağlama konusunda zorlanıldığı; doğal afetler dışında gelecek kalkınma risklerin planlama stratejilerine yeterince dahil edilmediği; yaşam kalitesini artıran kapsamlı girişimlerin bulunmadığı; yerel uygulamalarda yerel katılımın eksik kaldığı ve mahalli ölçekte ekolojik anlamda sosyalleştirme girişimlerinin yetersiz kaldığı; kentsel yayılmayı engelleyen kapsamlı ve yaptırım gücü yüksek uygulamaların bulunmadığı; mevcut kent ekolojisini geliştirmeye yönelik ve iklim değişikliği ile mücadelede etkili girişimlerin bulunmadığı; kentlilerin kaynakları nasıl bilinçli kullanmasına dair bilgi aktaran eğitim girişimlerinin yetersiz olduğu, kaynak tasarrufu için kent içi atıl yapıların yeniden kullanımının yetersiz seviyelerde olduğu; BM 2030 yılı projeksiyon nüfus planlamasının ve bu nüfusa göre kaynak kullanımının planlanması konusunda gelecek planlarının yetersiz kaldığı; küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı alınacak önlemlerin genellikle merkezi yönetimden beklenildiği, bu konuda edinilen deneyimlerin raporlanmasında yeterli seviyede olunmadığı ve bu deneyimlerin ortak sorunların çözümünde diğer paydaşlarla bir ağ içerisinde verimli olacak şekilde paylaşılmadığı tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada elde edilen veriler gerek literatür bulguları gerek endeks bulguları incelendiğinde artık ülkelerin değil kentlerin yarıştığı bir çağda yaşamaya başladığımız görülmektedir. Kentler var olan potansiyellerinin yanında kendi ürettikleri veya oluşturdukları katma değerleri ile de yarışmacı gücünü artırmak için çabalamaktadır. Türkiye’de İstanbul başta olmak üzere birçok Dünya metropol kentinin küçük bir Avrupa ülke nüfusuna ev sahipliği yaptığı ve burada yaşayanların hayatlarına şekil verdiği gözlemlenmektedir. Bugün bile toplam nüfusun yarısından fazlasını barındıran kentlerin 2100 yılı gibi yakın bir gelecekte tüm nüfusu barındıracağı bilimsel öngörülerini ise kentlere ve kentsel yönetimlerin önemine daha çok dikkat çekmektedir.

Sürdürülebilir kentleşme için yerel yönetimler ile merkezi yönetimin daha fazla birlikte ve eşgüdüm halinde çalışması gerektiği bu çalışma ile bir kere daha ortaya çıkmıştır. Yerel üretim ve tüketimler yerel kaynakların kullanımı ile sürdürülebilirlik çerçevesinde planlanmalıdır. Özellikle yerel değerlere özgü ve yerel kaynaklara göre kentsel gelişimin planlanması hem kısa hem de uzun vadeli planlar için bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Karşılıklı iletişim içine küresel ölçekte diğer kent deneyimlerinin de eklenilebilmesi büyük bir öneme sahiptir. Kavramın geniş ve derinliği sebebiyle farklı deneyimlerin paylaşılabilmesi ortak platformların olması gerekmektedir.

İçinde bulunduğumuz teknoloji çağının olanaklarından faydalanabilmek sürdürülebilirliğin daha kısa sürede başarımı için önemlidir. Endüstri 4.0’ın getirmiş olduğu yenilik ve olanaklarla beraber bugün akıllı kentleşme adı altında kent planlamada yeni oluşumlarla bu teknolojiden daha fazla yararlanılmalıdır. Her ne kadar terminolojiler zaman içinde değişse de temel amaç olarak kaynakların verimli ve sürdürülebilir kullanılması ve gelecek kuşaklara yaşanabilir kentler bırakılması temel bir amaç olarak varlığını sürdürmektedir. Bu kaynakların sürekliliğini sağlamak için yönetim şekillerinin doğru planlanması gerekmektedir.

Akıllı kentler ile birlikte son yıllarda adından oldukça söz ettiren büyük veri ve bu verinin yönetimi konusu ise yapılan araştırmalar sonucunda en önemli noktalardan biridir. Kentin karmaşık ağ yapısı büyük verinin depolanmasında ve yönetilmesinde önemli bir zorluk olarak görülmektedir. Ancak bu zorluğun teknolojik desteklerle daha kolay aşılabileceği öngörülmektedir. Geleceğin kentlerinin ileri seviye büyük veri yönetimi sayesinde daha çok sürdürülebilirlik parametresine cevap verebileceği ve daha sürdürülebilir kentlerin böylelikle daha kısa sürede oluşturulabileceği öngörülmektedir.

Çalışma kapsamında oluşturulan endeks modelinin sunduğu veriler incelendiğinde sürdürülebilir kentleşmenin başarımını artırmada bu verilerin büyük veriye ve bu verinin yönetilmesine önemli ölçüde katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Bilgilendirme Ve Teşekkürler

Bu çalışma Cem Ayık'ın İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. Hatice Ayataç ve Prof. Dr. Begüm Sertyeşilışık'ın danışmanlığında yapmış olduğu doktora tez çalışmasından (Ayık, 2019) üretilmiştir.

Çalışma süresince çalışmayı desteklemeye uygun gören Marmara Belediyeler Birliği Şehir Politikaları Merkezi'ne teşekkür ederiz.

EKLER

Ek-1: Sürdürülebilir Kentleşme Endeksi Göstergeleri ve Alt Göstergeleri (Ayık, 2019, s. 133).

SKG 1	Yerel kaynaklar bağlamında ileri teknoloji temiz enerji kaynak tesis varlığı
SKG 1.1	Kaynak verimliliği ve güvenliği (temiz enerji varlıkları ve sürdürülebilirliklerin koruma altına alınmış olması)
SKG 1.2	Yenilikçi teknolojilerin planlara, fiziksel alt ve üst yapılar dahil edilmesi ve geliştirilmesi (Teknoloji Transfer politikaları)
SKG 1.3	Temiz enerji kaynaklarının kullanmaya yönelik planlar (Temiz enerji varlığının kaynak ve kullanım dağılımı)
SKG 1.4	Hava kalitesini artırmak (fosil yakıt kullanan araçlara sınırlama getirme politikaları)
SKG 1.5	Sera gazları salınımını azaltmak (temiz enerji kaynak kullanım politikaları)
SKG 1.6	Enerji tüketiminde temiz enerjiye yönelen politikalar izlemek (Güneş, rüzgâr, dalga, jeotermal gibi temiz enerji kaynak kullanım ve geliştirme politikaları)
SKG 2	Yakın gelecekte kent içi bisiklet haricinde sürdürülebilir ulaşım girişim varlığı
SKG 2.1	Çevreye duyarlı toplu taşıma (karbon salınımını azaltıcı, verimli ve entegre toplu taşıma merkezli ulaşım ağında büyüme ve geliştirme diğer ulaşım ağları ile entegre sistemlerin varlığı ve ulaşım süresini kısaltıcı teknikler)
SKG 2.2	Yolculuk sürelerini kısaltıcı girişimler ve önlemler (konut iş arası mesafeleri azaltma, ulaştırmada süre ve maliyet hesaplamalarının yapılmış olması)
SKG 2.3	Yaya ulaşım ağını kurgulamak ve iyileştirmek (yaya öncelikli kent içi ulaşım)
SKG 2.4	Bisiklet ulaşımını güvenli ağlarla teşvik etmek
SKG 2.5	Fosil yakıt kullanımından vazgeçmek (toplu taşımalardan başlayarak fosil yakıt bağımlılığını sonlandırmak, elektrikli araçlara yönelmek)
SKG 2.6	Arazi kullanımının aktif olması (her türlü kentsel alan kullanım mobilitesinin hesaplanması)
SKG 3	Herkes için kent ve erişilebilirlik bağlamında kapsamlı girişim varlığı
SKG 3.1	Herkes için erişilebilir kentsel kullanımlar (Engelli, yaya ve bisikletli ulaşım imkanları)
SKG 3.2	Eğitim olanaklarına eşit erişimin sağlanması (bölgeler arası farkların kaldırılmış olması ve dengeli bir dağılımın sağlanması)
SKG 3.3	Kamusal alan varlıkları ve ulaşımı (herkesin eşit ve kolay bir şekilde kamusal alanlara ulaşabilmesi)

SKG 3.4	Dengeli sosyal yapı dağılımı (ekonomik ve sosyolojik açılardan eş değer bölgeler yaratılabilmek)
SKG 4	İnsani temel ihtiyaçlardan gıda, temiz su, barınma, eğitim konularında girişim varlığı
SKG 4.1	Temel gıda ve içme suyu temininde kalite ve sağlık (Yerinde üretimin varlığı)
SKG 4.2	Barınma maliyetlerinin düşürülmesi (Konut yapım ve kullanım maliyetlerinde tasarruf sağlayan girişimlerin varlığı)
SKG 4.3	Kaliteli yaşam için temel ihtiyaçların herkes için karşılanmış olması (barınma, gıda, iş ve rekreasyon politikalarının varlığı)
SKG 5	İş olanaklarını ve kişi başına gelir miktarını artırmaya yönelik kapsamlı girişim varlığı
SKG 5.1	İş olanakları ve ekonominin canlılığı (kişi başı gelirin artırılması)
SKG 5.2	Çalışma ve hayat dengesinin kurulması (kentlilerin kaliteli üretim için yaşam konfor ve desteklerinin artırılması)
SKG 5.3	Genç yaş bağımlılık oranının azaltılması (genç nüfus için yeni iş imkanlarının oluşturulmuş olması)
SKG 5.4	Kentin sürdürülebilir ekonomide dayanıklılığının belirlenmesi (Kentsel yerel niceliksel ve niteliksel kaynaklara dayalı ekonominin devamlılığı)
SKG 5.5	Farklı ekonomilerin sürdürülebilirliğe katkıları (sektörel katılım ve paydaşların oranları)
SKG 6	Gelecekte yerleşimde yaşanabilecek olası çeşitli afetlere karşı kapsamlı önlem varlığı
SKG 6.1	Olumsuzluklara karşı direnebilme kabiliyeti (Alternatif çözümlerin planlanmış olması)
SKG 6.2	Doğal felaketlere hazırlıklı olabilmek (Afet riski plan politikaları)
SKG 6.3	Olumsuz çevresel koşullardan etkilenmelerin hem genel hem de kişiye oranla hesaplanması (Afet sonrası zarar tahmin senaryoları)
SKG 7	Uzun vadede karşılaşılabilecek kentsel sorun öngörülerinin gelecek planlarındaki varlığı
SKG 7.1	Yerel kaynak ve özelliklere dayalı uzun vadeli planlar (yerel kaynakların varlığı ve kullanım şekli)
SKG 7.2	Kentsel sorunlara zamansal çözümler (Kısa Orta Uzun vadede girişim ve yaptırımlar)
SKG 8	Yerleşimdeki mevcut yeşil alanları geliştirmeye yönelik kapsamlı girişimlerin varlığı
SKG 8.1	Kentin mevcut peyzajını ve yeşil alan varlığını geliştirmek (doğal peyzaj alanlarına yenilerini ekleyebilmek)
SKG 9	Kamusal alanda yaşam kalitesini artırmaya yönelik kapsamlı girişimlerin varlığı
SKG 9.1	Rekreasyon alanlarının aktif kullanımı (Yeşil ve donatılı alanlara kentlilerin kolay ulaşabilmesi)
SKG 9.2	Kültürel refahın artırılması (sosyalleşme merkezlerinin varlığı)
SKG 9.3	Tanımlı bir kent kimliğinin varlığı (yapı, kültür, doğa, kaynak kullanım vs.)
SKG 10	Vatandaşların yerel yönetime direkt katılım sağlayıp fikir beyan edebildiği fırsatların varlığı
SKG 10.1	Sürdürülebilirliğin canlı tutulması için katılımın sağlanması ve desteklenmesi (Kentlilerin sürdürülebilir kentleşmedeki görev sorumluluklarının belirlenmesi)
SKG 10.2	Yönetişim reformu (basit, anlaşılır olmak, yöneten yönetilen bilgi alışverişini karşılıklı yapabilmek)
SKG 11	Kentsel yayılmayı ve kontrolsüz büyümeyi önleyici etkili önlemlerin varlığı
SKG 11.1	Kentsel alan büyüklük ve kullanımlarının hesaplanması ve sınırlandırılması (Nüfus ve buna yönelik ihtiyaç programının oluşturulması)
SKG 11.2	Kentsel bölgelemelere göre hizmet (farklı bölgelerin farklı ihtiyaçlarının olması ve buna yönelik girişimler)
SKG 11.3	Kontrolsüz kentsel yayılmayı önleyici politikalar geliştirmek (kentsel alan kullanım sınırlandırma politikaları)
SKG 12	Mevcut kent ekolojisini korumak ve geliştirmek üzerine kapsamlı girişimlerin varlığı

SKG 12.1	Doğal kaynaklara değer vermek korumak ve geliştirmek (Yerel doğal kaynakların varlığı ve bunların sürdürülebilirlik çerçevesinde nasıl kullanılacağına belirlenmiş olması)
SKG 12.2	Habitatların korunması (doğal yaşam alanlarının tespiti ve koruma kararları)
SKG 12.3	Çevresel kirliliği azaltıcı önlemlerin alınması (ikame ürün varlıklarının hesaplanması)
SKG 12.4	Farklı ekosistemlerin varlığını korumak (Sadece karasal değil su altı ve yer üstü yaşamın varlığını da korumak)
SKG 13	Yeni kentsel alanların yaratımında doğal verilerin dikkate alınması
SKG 13.1	Endüstriyel ve diğer kentten ekolojisine etki edecek alansal kararlarda çevresel verileri değerlendirmek (Hakim rüzgar yönü, bertaraf, nakliye vs.)
SKG 14	Kentsel atık yönetiminde yenilikçi ve ileri teknolojilerin varlığı
SKG 14.1	Bölgesel atık yönetim sisteminin kurulması (tesis varlıkları ve geri dönüşüm bilincinin topluma kazandırılması ve aktif olarak katkıda bulunulmasını sağlamak)
SKG 14.2	Atık bertaraf sisteminde ileri teknolojilerin entegrasyonu (Atık yönetiminde iyileşme göstergeleri)
SKG 15	Tasarıf konusunda kapsamlı girişimlerin varlığı
SKG 15.1	Verimlilik için kompakt tasarımlar (kentsel yoğunlaştırma, birim alandan azami fayda sağlamak)
SKG 15.2	Tüketim ve üretim dengesinin sağlanmış olması (kişi başına düşen her türlü kaynak varlığı, kullanım ve tüketim hesabının yapılmış olması)
SKG 15.3	Asgari tüketim için çözüm yollarının geliştirilmesi (tüketim denge politikaları)
SKG 16	Kentsel alanda güvenliği artırmak ile ilgili kapsamlı girişimlerin varlığı
SKG 16.1	Kentin tüm alanında kentlilerin kendini güvende hissetmesini sağlamak (kentsel alan için de kamu güvenliği artırıcı politikalar)
SKG 17	Kent içi atıl yapıları yeniden ve verimli kullanım girişimlerinin varlığı
SKG 17.1	Mevcut yapı stokundan faydalanmak ve bunları iyileştirmek (Atıl yapı tespiti ve tekrar kullanım politikaları)
SKG 18	2030 yılı kentsel nüfus projeksiyonu ve nüfusa uygun plan stratejilerinin varlığı
SKG 18.1	Plan kademelerinin sürekliliği ve uzun vadede uyumu (Farklı plan kararlarının birbiri ile uyumu)
SKG 18.2	Kentsel nüfus artışının hesaplanması ve yeni nüfusun ihtiyaçlarına cevap verebilmek (kaynak tüketim fizibilite çalışmaları)
SKG 19	Mahalli sosyalleşmeyi geliştirici ve artırıcı etkili girişimlerin varlığı
SKG 19.1	Kaliteli konut ve kaliteli yaşam çevrelerinin varlığı (Mahalli birimlerin yaşanabilirliğinin artırılması)
SKG 19.2	Kaliteli hizmet ile kentli olma isteğinin artırılması (yardımlaşma, katılım vs.)
SKG 19.3	Mahalli yaşamda sosyalleşme ve katılım için girişimlerde bulunmak (yerel değerlerin korunması ve iyileştirilmesi politikaları)
SKG 20	Ekolojik yaşam konusunda vatandaşları kapsamlı bilgilendirme girişimlerinin varlığı
SKG 20.1	Toplumu ekolojik yaşam için bilinçlendirmek (doğal kaynakların korunma bilincini aşlamak)
SKG 21	Kentsel verilerin depolanarak periyodik analizlerinin stratejik planları güncelleme varlığı
SKG 21.1	Kaynakları ve doğal canlı cansız her türlü varlığı gelecek kuşaklara aktarabilmek (geçmiş, bugün ve gelecek kaynak envanterlerinin çıkartılması)
SKG 21.2	İlerlemelerin izlenmesi, ölçülebilir veriler toplayabilmek ve bunların raporlanabilmesi (Yönetim sırasında sayısal verilerin toplanıp derlenmesi ve karşılaştırılmasının yapılması)
SKG 22	Yenilikçilik/İnovasyon konularında etkili girişimlerin varlığı
SKG 22.1	Teknolojik gelişmelere ve yatırımlara açık olabilmek (Yenilikçilik ve fikir gelişimini destekleme politikaları)

SKG 23	İklim değişikliğine karşı kapsamlı ve etkili önlemlerin varlığı
SKG 23.1	Ekosistemlerin birbirine bağımlılığını anlamak (bütüncül ekolojik plan politikaları)
SKG 23.2	İklim değişikliğinin sebeplerini ve önleyebilmek ya da uyum sağlayabilmek adına çözüm yolları geliştirebilmek (farklı toplum sınıflarının iklim değişikliğine çözüm fikirlerinin değerlendirilmesi)
SKG 24	Yerleşimin diğer yerleşimlerle kıyaslandığında yarışabileceği özelliklerin varlığı
SKG 24.1	Bölgenin küresel olarak yarışabilir olması (bölgenin küresel piyasadaki payı)
SKG 24.2	Küresel olarak kentin yarışmacı olabilmesi (rekabet alanlarının belirlenmesi)
SKG 25	Deneyimlerin paylaşıldığı diğer yerel yönetimlerle kurulmuş bilgi ağının varlığı
SKG 25.1	Küresel mobil ağa bağlanabilmek (diğer kentlerle olan bilgi alışverişi, birikmiş bilgi ve deneyimi daha hızlı gelişim için paylaşabilmek, bilgi ve destek ortaklığı geliştirebilmek)

Extended Abstract

A New Index Model Proposal for Sustainable Urbanization Assessment in Turkey

*

Cem Ayık

ORCID: 0000-0003-0008-5625

Hatice Ayataç

ORCID: 0000-0002-1138-7752

Begüm Sertyeşilişik

ORCID: 0000-0003-3838-505X

In the last two centuries, natural resources have been consumed in an uncontrolled way in the world due to the production and consumption accelerated by the Industrial Revolution. The results of this consumption reached at a level that would adversely affect human health in the 1950s. These effects were seen in many cities of the world, especially in the rapidly developing cities of developed countries. Many ideas and thoughts have been developed at the national and international levels to solve these mostly urban-based problems. For this reason, new researches have been made on urban models since the 1950s. Smart cities and subsequently eco-cities have taken their place among the ideas that have come from this time to the present day. Especially since the late 1980s, many attempts have been made at the local and global scales for the sustainable use of the world's resources. Definition of the sustainability concept in the United Nations Brundtland report published in 1987 has been an important initiative in drawing the framework of these initiatives and creating a road map. When the United Nations sustainable development reports of the last quarter of the century were examined, it was revealed that despite all attempts, an effective result could not be achieved with regard to sustainable urbanization and development. Global climate change, which is mainly caused by various environmental factors related to production and consumption habits, is one of the biggest problems encountered. The adverse effects of the climate change are becoming more and more severe. Necessary solution suggestions to eliminate these adverse effects are expressed in the annual COP (Conference of Parties) reports organized by the United Nations. It is stated in the COP reports that an urgent transition to a sustainable development is needed with the participation of all countries.

Today's cities accommodate more than half of the global population compared to rural areas. Considering the increasing world population, it is seen that cities have a great influence on resource consumption and waste production. Urban life habits and consumption have a great impact on the global climate change. Urban planning within the framework of sustainable development is very important for a sustainable future. This study investigated what should be taken into consideration especially by local governments and urban planners in urban plans to achieve sustainability globally. In this study, developments that will shed light on the phenomenon of sustainable urbanization are discussed based on the literature review. Issues, which have come to the fore in sustainable development and urbanization in recent years, have been investigated. Following the literature review, the way the sustainable urbanization is handled in practice at the global scale has been investigated. In order to identify successful practices in sustainable urbanization, leading global indices addressing sustainability issues were examined through the Gap Analysis method. Indices are handled at the national and urban scales. The national indices have been evaluated comparatively with each other referring to the United Nations Sustainable Development Goals. Countries at the national scale are analyzed in terms of the G20 countries that shape the world economy in the economic perspective. Successful cities were determined based on the comparison of national and urban indices. These cities have been identified according to the criteria of the most successful cities to define how different geographies make decisions to fight against climate change. The planning initiatives of these selected cities have been examined with respect to plan decisions and applications. Based on the literature review findings, the initiatives of these cities were evaluated through the Gap Analysis method. A comprehensive index model that can test sustainable urbanization and development has been created. The index model created was presented to 31 experts in the field who have evaluated the model through the decimal Likert method. Half of the experts were selected from the group operating in the field of application and the other half in the academic field. Open-ended questions enabled experts to express their further opinions. After all these evaluations, an index model with 25 indicators and 64 sub-indicators was developed. This index model was tested on Istanbul as the only city from Turkey listed in sustainable cities in the world. As it was mentioned in literature that local scale is important for an effective sustainable development, all 39 local government initiatives of Istanbul were discussed within

the scope of the research. Local governments' strategic plans and activity reports for the years 2015-2019 have been discussed. As a result of the examinations, it was determined that local governments could not or have difficulty to meet many indicators. When the initiatives of local governments are examined in the context of sustainability noteworthy deficiencies of sustainable development attempts were detected. With this study it has been revealed that urban development plans and local initiatives of local governments in terms of sustainability have an important impact on achieving sustainability goals at the global scale.

Kaynakça/References

- Arar, A. (2002). Yerel gündem 21. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 6., Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları. 15 Şubat 2019 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa> adresinden erişildi.
- Ayık, C. (2019). *Sürdürülebilir kentleşme endeks modeli önerisi: İstanbul örneği*. Doktora tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ayık, C., Ayataç, H., ve Sertyeşilışık, B. (2017). A gap analysis on urban sustainability studies and urban sustainability assessment tools, *Architecture Research*, 7(1), 1-15. doi: 10.5923/j.arch.20170701.01
- Blokdyk, G. (2017). *Gap analysis: the definitive handbook*, 5STARCOoks.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2010). *KENTGES bütünlük kentsel gelişme stratejisi ve eylem planı*, Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- German watch. (t.y). *Global climate risk index*. 20 Mayıs 2018 tarihinde <https://germanwatch.org/en/download/20432.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu kalkınma planı 2014-2018*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu (2003, 24 Aralık). *Resmî Gazete.*, 25326 Sayı, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı.
- Martinez, J. (2020). *Great smog of London: environmental disaster, England, United Kingdom 1952*. Encyclopaedia Britannica. 30 Kasım 2020 tarihinde <https://www.britannica.com/event/Great-Smog-of-London> adresinden erişildi.
- Mekânsal planlar yapım yönetmeliği (2014, 14 Haziran). *Resmî Gazete*. 29030 Sayı, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı
- Oxford Learners. (t.y) *Dictionary*. 10 Ocak 2018 tarihinde <https://www.oxfordlearners-dictionaries.com/definition/english/sustainability?q=sustainability> adresinden erişilmiştir.
- Robertson, M. (2017). *Sustainability principles and practice*. New York: Routledge.
- SDGIndex. (t.y). *Sustainable Development Report 2020*. 15 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.sdgindex.org/assets/files/2017/2017-SDG-Index-and-Dashboards-Report-full.pdf> adresinden erişilmiştir.

- Siemens. (t.y). *Press*. 10 Nisan 2018 tarihinde <https://www.siemens.com/press/pool/de/events/2011/corporate/2011-11-african/african-gci-report-e.pdf> adresinden erişilmiştir.
- SSFindex. (t.y). 20 Mayıs 2018 tarihinde <http://www.ssfindex.com/data-all-countries/> adresinden erişilmiştir.
- UNDP. (t.y). *Overview human development report 2016*. 15 Mayıs 2018 tarihinde http://hdr.undp.org/sites/default/files/HDR2016_EN_Overview_Web.pdf adresinden erişilmiştir.
- United Nations. (2014). *World urbanization prospects: the 2014 revision, highlights*. United Nations. 10 Haziran 2017 tarihinde <https://www.un.org/en/development/desa/publications/2014-revision-world-urbanization-prospects.html> adresinden erişildi.
- United Nations. (2019). *World urbanization prospects: the 2018 revision*. United Nations. 22 Nisan 2021 tarihinde <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf> adresinden erişildi.
- United Natitons. (1992). *Report of the United Nations conference on environment and development*, United Nations. 20 Ocak 2016 tarihinde https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf adresinden erişildi.
- WCED. (1987). *Our common future, the Brundtland report*. Oxford: Oxford University Press.

Planlama Kapsamında Kentsel Risklerin Tespiti ve Derecelendirilmesine Yönelik İki Çalışma: Kocaeli Örneği*1

*

Nurseli Şanlı²

ORCID: 0000-0003-4336-590X

Sibel Ecemiş Kılıç⁴

ORCID: 0000-0003-3928-8462

Fatma Nur Varol³

ORCID: 0000-0003-2405-0603

Mercan Efe Güney⁵

ORCID: 0000-0001-8498-4796

Öz

Literatürde ekosistemlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması hedefiyle ortaya çıkan dirençlilik kavramı, özellikle son 10 yılda geliştirilerek, pek çok farklı konu ve perspektifte ele alınmaya başlamıştır. Günümüz planlama yaklaşımları çoğunlukla sosyo-ekonomik odaklı olup, kentsel dirençlilik alanında afet risklerinin tanımlanmasından öteye geçememektedir. Oysaki kavram doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, afet ve benzeri riskler ile ekonomik, sosyal ve fiziksel bağlamda kentlerde yaşanan veya öngörülen sorunların çözülmesine, hafifletilmesine olanak tanıyabilmesi sebebiyle her ölçekteki planda değişilmesi gereken önemli bir konudur. Bu çalışmada üretilecek planlarda kentsel dirençliliği sağlamak ve artırmak adına risklerin tespiti ve seviyelerinin derecelendirilmesine yönelik uygulanabilir bir yöntem geliştirmek, geliştirilen yöntemin mekânsal planları yönlendirmekteki katkısını sunmak çalışmanın amacını oluşturmuştur. Geliştirilen yöntem farklı ölçek ve sınıra sahip iki plan olarak Kocaeli ili İzmit İlçesi Afet Müdahale Planı ve Kocaeli ili İzmit Körfezi Bütünleşik Kıyı Alanları Planı yapım aşamalarına entegre edilerek uygulanmıştır. Çalışma kapsamında geliştirilen yöntemin diğer planlara uygulanabilirliğinin ve mevcuttaki sorunlara yönelik çözüm önerilerinin gerçekleştirilebilirliği ile sürdürülebilirliğinin sağlanıp sağlanamayacağı tartışılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dirençlilik, Kentsel Risk, Kocaeli, Kent Planlama, Afet, Kıyı Alanı

* Bu makale çalışması "5.Kent Araştırmaları Kongresi"nde bidiri olarak sunulmuştur.

¹ Makale Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü eğitim programında yer alan PLN 4122 Şehir Planlama Projesi VI kapsamında Nurseli Şanlı ve Fatma Nur Varol tarafından Prof. Dr. Sibel Ecemiş Kılıç ve Doç. Dr. Mercan Efe Güney danışmanlığında yapılan projelerinin verileri kullanılarak elde edilmiştir.

² Yüksek Lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: nurselisanli8@gmail.com

³ Yüksek Lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: fatos48.03@gmail.com

⁴ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: sibel.ecemis@deu.edu.tr

⁵ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, E-mail: mercan.efe@deu.edu.tr

Two Studies for Identifying and Classifying Urban Risks in the Scope of Planning: The Case of Kocaeli⁶

*

Nurseli Şanlı⁷

ORCID: 0000-0003-4336-590X

Sibel Ecemiş Kılıç⁹

ORCID: 0000-0003-3928-8462

Fatma Nur Varol⁸

ORCID: 0000-0003-2405-0603

Mercan Efe Güney¹⁰

ORCID: 0000-0001-8498-4796

Abstract

The concept of resilience, which emerged with the literature in the aim of ensuring the sustainability of ecosystems, especially in the last 10 years has been developed and has begun to be addressed many different topics and perspectives. Today's planning approaches are focused on socio-economic development and do not define the risks that may be required in the urban area beyond disasters. However, the concept is an important issue that should be considered in all scale plans. The aim of the study was to develop a viable method for identifying and evaluating risks in order to ensure urban resilience and increase their levels of plans to be produced, and developed the present method of directing spatial contribution plans. The developed method was implemented by integrating Izmit District Disaster Response Plan and Izmit Bay Integrated Coastal Areas Plan on the basis of Kocaeli Province into the construction stages as two plans with different scales and limits. It is aimed to discuss the applicability of the method developed within the scope of the study to other plans and, as a result, whether the realization and sustainability of the solution proposals for existing problems can be achieved.

Keywords: *Urban Resilience, Urban Risk, Kocaeli, Urban Planning, Disaster, Coastal Area*

⁶ The article was written by Nurseli Şanlı and Fatma Nur Varol under the guidance of Prof. Dr. Sibel Ecemiş Kılıç and Assoc. Prof. Mercan Efe Güney within the scope of the data produced by PLN 4122 Urban Planning Project VI, which is given in the Department of Urban and Regional Planning at The Faculty of Architecture of Dokuz Eylül University.

⁷ Master, Dokuz Eylül University, E-mail: nurselisanli8@gmail.com

⁸ Master, Dokuz Eylül University, E-mail: fatos48.03@gmail.com

⁹ Prof. Dr., Dokuz Eylül University, E-mail: sibel.ecemis@deu.edu.tr

¹⁰ Assoc. Prof. Dr., Dokuz Eylül University, E-mail: mercan.efe@deu.edu.tr

Giriş

Dirençlilik kavramı ilk olarak ekosistemlerin sürdürülebilirliğini sağlamak hedefiyle, bu sistemlerin geçirdiği krizler ve şoklar sırasında yaşanan değişim ve değişimin yarattığı etki ile başa çıkma yollarını tanımlamaya yönelik kullanılmıştır (Holling, 1973 s. 17; Lebel vd., 2006). Bir başka deyişle dirençlilik, bir sistemin değişikliklerle başa çıkabilme kapasitesi anlamına gelir (Töyli, Lorentz, Ojala, Wieland ve Wallenburg, 2013). Kentsel dirençlilik ise, bir kentin veya bir kent parçasının zaman içinde yaşanan ekonomik, sosyal, fiziksel veya politik değişimlere kendini hazırlaması, yanıt vermesi ve tehditlere karşı en az zarar ile uyum sağlayarak direnmesi anlamına gelmektedir. Bir sistem bütünü olarak ele alınması gereken kentin, olası şok ve krizlere karşı geliştireceği dirençliliği tanımlayabilmek için söz konusu sorunların iyi anlaşılması ve doğru tanımlanması gerekmektedir.

Dirençlilik kavramının ayrılmaz bir parçası olan ve farklı alanlarda kullanılan "risk" kavramı, olası bir tehlike sonucu ortaya çıkabilecek zararın/kayıpların bir ölçüsüdür. Dolayısıyla risk, zarar görebilecek veya kaybedilebilecek bir değeri temsil etmektedir. Eğer zarar göreceği herhangi bir değer yoksa geriye sadece tehlikenin kendisi kalmakta ve riskten söz edilememektedir (Balamir, 2007).

Herhangi bir tehlike karşısında zarar görebilecek demografik, ekonomik, kültürel ve çevresel değerlerin yoğun olarak bulunduğu kentsel alanlarda risk kavramından sıkça söz edilmektedir. Kentlerde, tehlikelerden bahsedilirken, aynı zamanda bu tehlikelerin etkisini artırıcı veya başlı başına risk oluşturan planlama veya yönetim kaynaklı unsurlar da bulunmaktadır. Kentlerin gelecekte meydana gelebilecek kayıplardan kaçınabilmesi için risk ve kırılabilirliğin anlaşılması gerekmektedir. Riski doğru anlamak ve yorumlamak için kentin doğal, mekânsal, ekonomik ve sosyal özellikleri bağlamında riski belirleyen unsurların ne olduğu ortaya konmalıdır.

Bu bağlamda zarar görebilir unsurlar belirlenmeli; nelerin, ne ölçüde ve hangi etkilerden zarar görebileceği saptanmalıdır. Risk ve kırılabilirlik üzerine yapılan çalışmalarda Tehlike (Hazard), Maruziyet (exposure), Savunmasızlık veya Kırılabilirlik (Vulnerability), Hassaslık (Susceptibility), Başa Çıkma Kapasitesi veya Esneklik (Coping Capacity) gibi kavramlarla alt sınıflandırmalar oluşturulmuştur (Balica vd., 2009; Balica vd., 2012; De Leon, 2006; İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi [İSMEP], 2014). Bu sınıflandırmalara ilişkin kavramlar aşağıda açıklanmıştır (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. İSMEP, 2014).

“Tehlike, can ve mal kayıplarına neden olmak ile birlikte, topluma, doğal çevreye, doğal, tarihi ve kültürel kaynaklara zarar verme potansiyeli olan doğa, teknoloji ve insan kaynaklı olay ve olaylar zinciridir”. Maruziyet (exposure) kavramı, tehlike meydana geldiğinde etkilenecek insan ve kıymetlerin miktarı ve sayısı olarak belirtilmektedir. Savunmasızlık (vulnerability) ise, tehlike gerçekleşikten sonra toplumun uğrayacağı olası yıkım ve zararların derecesi olup toplumun baş edebilme kapasitesiyle ters orantılıdır (Kadioğlu, 2011). Savunmasızlığın bir unsuru olarak Hasar Görebilirlik olası bir tehlike karşısında belirli bir ögenin olası riski artırıcı özelliklerini içermektedir. Yönetilebilirlik, olası risklere karşı mevcut yasal ve yönetsel yapı tarafından ele alınan hazırlık aşaması, planlama aşaması gibi zarar azaltıcı değişkenlere bağlı olarak afet durumunda etkilenen toplumun, zarar ve kayıplarını en aza indirme ve onunla baş edebilme seviyesi ve kapasitesi olarak tanımlanmaktadır.

Dolayısıyla risk, tehlike, maruziyet ve hassasiyet ile doğru orantılı; başa çıkabilme kapasitesi, esneklik veya yönetilebilirlikle ters orantılı bir fonksiyondur ve bu kavramların bir bileşkesidir. Olası tehlike ve risklere karşı zarar azaltma amacıyla alınan tedbirler ve afet öncesinde risklerin belirlenmesi ve yönetilmesi konusundaki çalışmalar, özellikle ağır kayıplar verilen afetler sonucunda elde edilen tecrübelerle önemini artırmaktadır.

Risk azaltım çalışmaları temel olarak sırasıyla; risk tanımının yapılması, risk tespiti, saptanan risklerin değerlendirilmesi ile azaltımına yönelik kararlar üretilmesi ve geliştirilmesi aşamalarından oluşmaktadır. Yapılan çalışmalarda risk, tehlike haritalarının oluşturulması, karşılaştırmalı risk analizleri ve nicel yöntemlerle hesaplanabilmektedir. Tehlike analizleri; fiziksel çevre kaynaklı, deprem, sel vb. doğal olayların oluşma sıklıkları, mekânsal dağılımlarının incelenmesidir. Karşılaştırmalı risk analizleri, risk konularını bağlamına göre sınıflandırma ve AHP (Analytic Hierarchy Process) gibi yöntemlerle öncelik belirleme yoluyla sıralama yapılarak kaynakların uygun biçimde yönlendirilmesini sağlamaktadır (Hester ve Harrison, 1989). Niceliksel risk analizleri ise, riskin tanımından ortaya çıkan, maruz kalma, hassaslık, savunmasızlık, yönetilebilirlik, başa çıkabilme kapasitesi kavramlarını içeren formüllerin kullanılması yoluyla yürütülmektedir (Balica vd., 2009; Balica vd., 2012; De Leon, 2006). Risk tespitine ilişkin yöntem tercihi ve tanımı, risk çalışması yapılacak planın ölçeği, kapsamı ve çalışma alanının özelliklerine göre yapılmalıdır.

Planlama disiplininde risklerin genellikle mekânsal planlar hiyerarşisinde yer alan planlarda, tehlike haritaları oluşturulması yoluyla tespit edildiği görülmektedir. Ancak analiz ve sentez aşamalarında oluşturulan jeolojik, morfolojik, depremsellik, eşik analizi gibi çalışmalar riskleri anlamada ve yorumlamada yetersiz kalmaktadır. Mekânsal planlarda jeolojik etütler ve afet tehlike haritaları ile geliştirilen strateji ve kararlar, olası riskleri olumlu veya olumsuz olarak etkileyebilecek hususları içermediğinden planların risk açısından dirençsiz olmasına sebep olmaktadır (Durgun, t.y.). Bu durum özel nitelikleri nedeniyle hassasiyet gerektiren doğal ve kültürel alanlara ilişkin hazırlanan koruma amaçlı imar planları açısından da geçerlidir. Bu planlarda da risklerin belirlenmesi aşaması, diğer planlarda olduğu gibi yüzeysel kalmakta ve sonuçta korunması ve yaşatılması gereken doğal/kültürel unsurlara ilişkin risk oluşturabilecek birçok unsur dikkate alınmamaktadır.

Ancak bu durum Türkiye’de kentlere yönelik olası risklerin ve tehlikelerin hiç dikkate alınmadığı anlamına da gelmemektedir. Kentlerin afetlere karşı dirençliliğini artırmaya yönelik Afet Müdahale Planı, Deprem Master Planı ve İklim Değişikliği Eylem Planı gibi planlar farklı kurumlarca, farklı ölçeklerde hazırlanmaktadır. Bu planlar mevcut tehlikelerin ve risklerin belirlenmesi, gerekli tedbirlerin alınması, müdahalelerin geliştirilmesi gibi önemli hususları içermektedir. Fakat burada da tehlike odaklı, kentsel alanda tehlikenin şiddetini artırıcı unsurların göz ardı edildiği analizler ve plan kararlarıyla karşılaşmaktadır. Buna ek olarak bu planlar, kentin gelişimini yönlendiren mekânsal planlar ile entegre edilememektedir. Dolayısıyla bu planlarda daha çok yönetim ve kurumlar arası koordinasyon üzerinde durulduğunu ve risk tespiti ve azaltımına yönelik mekânsal kararlar geliştirilmediğini söylemek mümkündür.

Dirençli kent, planlama bakımından yeterli, afet bilgisi ve farkındalığı oluşmuş, yaşanan afet sonrasında hemen normale dönebilecek, sektörlerin devamlılığının sağlandığı, risk, zarar azaltma ve müdahale çalışmalarının yürütüldüğü kenttir (Okay, 2018). Böyle bir kent için tehlike altında olan unsurların zarar görülebilirliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Dirençlilik konusu özellikle stratejik düzeyde karar üreten farklı nitelikteki planlama çalışmalarına entegre edilebilecek özellikler taşımaktadır. Bununla birlikte uygulama ölçek, araç ve yöntemlerinin geliştirilmesi gereksinimi bulunmaktadır. Bu kapsamda geleneksel planlama analiz ve yöntemlerinden farklı yaklaşımlar içeren örnek çalışmaların çoğaltılması, konunun planlama sistemine entegrasyonunu kolaylaştıracaktır.

Bu aşamada riskin tanımından ortaya çıkan niceliksel hesaplama yöntemleri kullanılarak risk ve kırılganlık durumunun saptanmasına örnek oluşturacak çalışmalara gereksinim vardır. Bu çalışmalar rasyonel sonuçlar ortaya koyacağından, kaynak kullanımını doğru yönlendirerek, planların dirençlilik kapsamında oluşturulmasını ve alınan kararların gerçekleşebilme ihtimalini arttıracaktır. Aşağıda verilen çalışmaların dirençlilik konusunun planlama disiplinine entegrasyonu konusunda örnek oluşturacağı düşünülmektedir.

Örnek olarak ele alınan her iki çalışma için de Kocaeli ilinin seçim nedeni İstanbul, Bursa ve Ankara gibi metropollere yakın konumu, gelişmiş sektörel yapısı (lojistik, sanayi vb.) ile ülke ekonomisindeki rolüne karşın aynı zamanda deprem riskinin yüksek olduğu bir bölgede yer alması ve 1999 yılında yaşanmış olan İzmit Depreminin etkilerinin hâlâ hissedilmesidir. Aynı zamanda Kocaeli, Türkiye'nin 27 kıyı kentinden ve iki denize kıyısı olan 5 ilinden biridir. İzmit Körfezi 34 adet faal limanı ile 2011-2020 yılları arasında Türkiye'nin en fazla yük hareketinin gerçekleştiği liman bölgesidir.

Dolayısıyla dirençliliğin Kocaeli ilinde planlama alanındaki uygulama biçimleri öne çıkmaktadır. Uygulama biçimlerinden biri de afet müdahale planıdır. Kentlerde yaşanabilecek afetlere hazırlıklı olmayı amaçlayan bir plan türü olarak Afet Müdahale Planı, ülkemizde afet risklerinin tespitinin yapıldığı en kapsamlı plandır. Bu nedenle risk tespitine yönelik yöntem Afet Müdahale Planı kapsamında ele alınmıştır.

Diğer yandan İzmit Körfezi barındırdığı askeri açıdan öncelikli alanlar, doğa koruma alanları, rekreatif amaçlı alanlar ve çeşitli kentsel kullanımlar nedeniyle risk açısından hassasiyetler taşımaktadır. Ekonomik, sosyal, siyasi ve politik açıdan değerli olup, doğal ve beşeri etkiler sebebiyle riske konu olan Kocaeli kıyı alanlarını kapsayan İzmit Körfezi Bütünleşik Kıyı Alanları Planının yapıma aşamasında risk tespiti ve değerlendirilme çalışmaları önem kazanmaktadır. Bu nedenle ikinci bir örnek olarak risk tespitine yönelik yöntem Bütünleşik Kıyı Alanları Planı kapsamında ele alınmıştır. Her iki çalışmada da dirençliliğin sağlanması için risklerin tespit edilmesi ve derecelendirilmesi gerekli görülmüştür.

Bu çalışmalar, risk ve kırılganlık tespitinde aynı zamanda birer veri seti kategorisi olarak kullanılan ve risk formülünün bileşenlerini oluşturan kavramların (tehlike, maruziyet, savunmasızlık veya kırılganlık, hassasiyet, başa çıkma kapasitesi veya esneklik) farklı veri setleri ile kullanımına örnek oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmalarla riskin, uygulamanın kapsamı, ölçeği ve bağlamına göre farklı biçimlerde tanımlanabileceği ve her ölçekte plana entegre edilebileceği ortaya konulmaktadır.

Sözü edilen entegrasyonun sağlanması açısından örnek oluşturabilecek dirençlilik eksenli olarak ele alınan farklı nitelikteki iki plan çalışması aşağıda yer almaktadır. Dirençlilik eksenli birer yöntem denemesi olan bu çalışmalardan ilki Afet Müdahale Planı, ikincisi ise Bütünleşik Kıyı Alanı Planıdır. Bu kapsamda Afet Müdahale Planı özellikle deprem riski açısından önem taşıyan İzmit kent merkezi örneği üzerinden; Bütünleşik Kıyı Alanı Planı ise bölgesi ve Ülke içindeki stratejik konumu nederi ile Kocaeli Körfezi ve yakın çevresi örneği üzerinden risk derecelendirmesi yapılarak geliştirilmiştir.

Afet Müdahale Planı için İSMEP kapsamında verilen formül; Bütünleşik Kıyı Alanları Planında ise De Leon'un geliştirdiği Kıyı Kırılabilirlik Endeksi planlama disiplinine uyarlanarak risk derecelendirilmesi yapılmıştır. Her iki uygulamada da planlama çalışmalarında öncelikle alanın özelliğine ve çalışmanın amacına yönelik risk belirleme, derecelendirme çalışması yapılmasının önemi ortaya konmuştur.

Dirençlilik Kapsamında Risk Tespitine Yönelik İki Farklı Niceliksel Uygulama

Mevcut planlar incelendiğinde, analizlerin kentsel riskler belirlenmeden oluşturulduğu ve dolayısıyla planların riskler dâhil edilmeden yapıldığı görülmektedir. Bu durum plan kararlarının sürdürülebilirliğini ve uygulanabilirliğini tartışmalı hale getirmektedir. Bu nedenle karar aşamasından önce, gerçekleştirilecek riskler belirlenmelidir. Sonuçta, yapılacak müdahale çalışmaları daha gerçekçi ve verimli olacaktır.

İlk çalışma olan Kocaeli ili Afet Müdahale Planında; risk tespitinin yapılabilmesi için risk tanımından ortaya çıkan ve matematiksel olarak; "*Risk = (Tehlike x Maruziyet x Savunmasızlık) / Başa Çıkabilme Kapasitesi*" şeklinde (İSMEP, 2014) ifade edilen formül kullanılmıştır.

İkinci çalışma olan İzmit Körfezi Bütünleşik Kıyı Alanları Planında; risklerin saptanması için ise temel olarak İklim Değişikliği Eylem Planlarında kullanılan ve yukarıdaki formül ile benzerlik gösteren Kıyı Kırılabilirlik Endeksi (CVI-Coastal Vulnerability Index) olarak bilinen "*Kırılabilirlik/Risk = (Maruziyet x Savunmasızlık) / Başa Çıkabilme Kapasitesi*" (Balica vd., 2009; Balica vd., 2012; De Leon, 2006) formülü kullanılmıştır. Bu formülün uygulanması aşamasında veri setlerinin tek dil üzerinden değerlendirilmesini sağlamak amacıyla alanın özellikleri ve verilerin alansal büyüklüğü dikkate alınarak hücreleme yöntemi (200m x 200m) tercih edilmiştir. Hücre içerisine giren birden fazla kullanım alanının olması sorunu, baskın kullanım biçimlerinin seçilmesiyle çözülmüştür.

Çalışma kapsamında tercih edilen her iki formül de riskin tanımı ve birleşenlerinden ortaya çıkmaktadır. Seçilen uygulama yöntemlerinde ele alınacak veriler, planların türü, ölçeği ve kapsamı düşünülerek çeşitlendirilmiş ve farklılaşmıştır. Her iki plan türüne yönelik olarak ele alınan risk ve veri sınıfları Tablo 1 ve Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Afet Müdahale Planı Kapsamında Risk ve Veri Sınıfları

Tehlike		Maruziyet	Savunmasızlık	Başa Çıkabilme Kapasitesi	
Deprem Analizi	Tehlike	Nüfus Dağılımı	Eğim Durumu	Toplanma Alanı m ² Sağlama Durumu	
Heyelan Analiz	Tehlike	Bina Sayısı	Toplanma Alanı Hizmeti Alma Durumu	Kullanılabilirliği	Yüksek Risk Azaltıcı Unsur Sayısı
Erozyon Analizi	Tehlike		Tehlikeli Kullanıma Yakınlık		

Tablo 2. Bütünleşik Kıyı Alanları Planında Kırılabilirlik ve Veri Sınıfları

Maruziyet	Savunmasızlık	Başa Çıkabilme Kapasitesi
Turizm Çeşitliliği	Toprak Sınıfları	Ulaşım, Lojistik ve Sanayi Sektörü
Eğim Durumu	Erozyon Durumu	Yerleşime Uygunluk
Nüfus Yoğunluğu	Kıyıya Erişim	Arazi Kullanım Durumu
Yapılaşma Baskısı	Riskli Alanlarda Yapılaşma	Planlı-Plansız Gelişme
Kıyı Alanları Kirliliği	Toprak Kullanım Kabiliyeti	

Tablolar incelendiğinde benzer isim ile anılan veri sınıflarının altında farklı analizlerin ele alınabileceği görülmektedir. Bu durum planın ölçeği, niteliği ve kapsamına göre risk tespitinin farklı biçimlerde ele alınabileceğini; bu özelliğiyle risk kavramının temel olarak farklı nitelikteki planlara uygulanabileceğini ortaya koymaktadır.

Afet Müdahale Planı ve Risk Tespiti

Afetlere zamanında, hızlı ve etkili müdahale edebilmek, yerleşmelerin karşı karşıya olduğu riskleri önceden tespit ederek planlama, sakınma ve müdahale çalışmalarını etkili ve verimli bir biçimde gerçekleştirebilmek için risk belirleme çalışmalarının Afet Müdahale Planlarına entegre edilerek yürütülmesi önemlidir.

İlk aşamada alana ilişkin tehlikeler belirlenmiştir. Yapılan tehlike analizleri sonucunda deprem, diri fay, heyelan, aktif heyelan ve erozyon tehlikeleri derecelendirilmiş; bu dereceler toplamında da formülde verilen tehlike ortaya konmuştur.

Kocaeli için en önemli afet riski depremdir. Son 60 yıl içerisinde doğal afetlerin yol açtığı yapısal hasar istatistikleri dikkate alındığında, hasarın 2/3’ünün deprem nedeniyle, 1/3’ünün ise diğer afetler nedeniyle meydana

geldiği görülmektedir. Mevcut tehlikelerin, mahallelerdeki dağılımının tespit edilebilmesi için, deprem tehlikesi ve diri fay hattının var olup olmaması, heyelan ve erozyon durumuna ilişkin verilen puanlar ile Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Tehlike Derecesinin Belirlenmesinde Etkili Parametreler

Deprem Tehlike Analizi	1. Derece Deprem Tehlikesi	3 Puan
	2. Derece Deprem Tehlikesi	2 Puan
	3. Derece Deprem Tehlikesi	1 Puan
	Diri Fay Var	1 Puan
	Diri Fay Yok	0 Puan
Heyelan Tehlike Analizi	Çok Yüksek	5 Puan
	Yüksek	4 Puan
	Orta	3 Puan
	Seyrek	2 Puan
	Çok Seyrek	1 Puan
	Aktif Heyelan Var	1 Puan
	Aktif Heyelan Yok	0 Puan
Erozyon Tehlike Analizi	1. Derece Erozyon Tehlikesi	5 Puan
	2. Derece Erozyon Tehlikesi	4 Puan
	3. Derece Erozyon Tehlikesi	3 Puan
	4. Derece Erozyon Tehlikesi	2 Puan
	Erozyon Tehlikesi Bulunmayan	1 Puan

İkinci aşamada, maruziyetin tespitine ilişkin parametreler belirlenmiştir. Nüfusun fazla olduğu alanlar ile mevcut bina sayısının fazla olduğu alanlarda, meydana gelebilecek tehlikelere maruz kalacak insan ve bina sayısı artacağından, olası mal ve can kayıpları da artacaktır. Bu da mevcut riski etkilemektedir. Maruziyet derecesi, hasar görebilir nüfus ve bina dereceleri toplamından oluşmaktadır. Nüfus ve bina analizlerine ilişkin puanlama Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Maruziyet Derecesini Belirleyen Parametreler

Nüfus Analizi	0-5000 kişi	1 Puan
	5001-10000 kişi	2 Puan
	10001-15000 kişi	3 Puan
	15001-25000 kişi	4 Puan
Bina Analizi	100-400 bina	1 Puan
	401-600 bina	2 Puan
	601-1000 bina	3 Puan
	1000+ bina	4 Puan

Üçüncü aşamada, savunmasızlığın tespitine ilişkin parametreler belirlenmiştir. Çalışma alanında savunmasızlığı etkileyen parametreler olarak eğitim, toplanma alanları ve tehlikeli kullanımlara yakınlık saptanmıştır. Bu kapsamda eğitim oranlarına göre derecelendirilerek puanlanmıştır. Toplanma

alanları hizmeti alma/almama durumunun belirlenebilmesi için 500 erişilebilirlik mesafesi dikkate alınarak mevcuttaki toplanma alanlarına network analizi uygulanmış ve hizmet almayan yerleşimler belirlenmiştir. Mahalle sınırları içerisinde toplanma alanı hizmeti almayan yerleşim yerinin var olup olmaması puanlanmıştır. Savunmasızlığın bir unsuru olarak hasar görebilirlik kavramı kapsamında ise; Kocaeli Afet Müdahale Planı'na göre riskli olarak kabul edilen kimya ve petrokimya tesislerine yakınlık ele alınmış ve 500 metre olarak kabul edilmiştir. Eğim, toplanma alanları ve kimya ve petrokimya tesislerine yakınlık unsurlarına ilişkin puanlama Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Savunmasızlık Derecesini Belirleyen Parametreler

Eğim Analizi	%0-%10	1 Puan
	%11-%20	2 Puan
	%21-%30	3 Puan
	%31-%40	4 Puan
	%41-%50	5 Puan
	%51-%60	6 Puan
	%61+	7 Puan
Toplanma Alanı Hizmeti Alma Durumu	Toplanma Alanı Hizmeti Almayan Yerleşim Yeri Var	1 Puan
	Toplanma Alanı Hizmeti Almayan Yerleşim Yeri Yok	0 Puan
Tehlikeli Kullanıma Yakınlık	Kimya Fabrikasına Yakın	1 Puan
	Kimya Fabrikasına Yakın Değil	0 Puan

Yönetebilirlik, zarar azaltma tedbiri derecesi olarak ele alınmış ve başa çıkabilme kapasitesi ismiyle ifade edilmiştir. Bu kapsamda belirlenen tedbirlerin (toplanma alanı, geçici barınma alanı, hastane olarak kullanılacak alan ve alternatif hasta bakım alanı) kişi/m²'ye uygunluğu ve kullanılabilirliğinin düşük veya yüksek olup olmadığı saptanmıştır. Başa çıkabilme kapasitesi de m²'ye uygunluk derecesi ve kullanılabilirliği yüksek risk azaltıcı unsur toplamından oluşmaktadır.

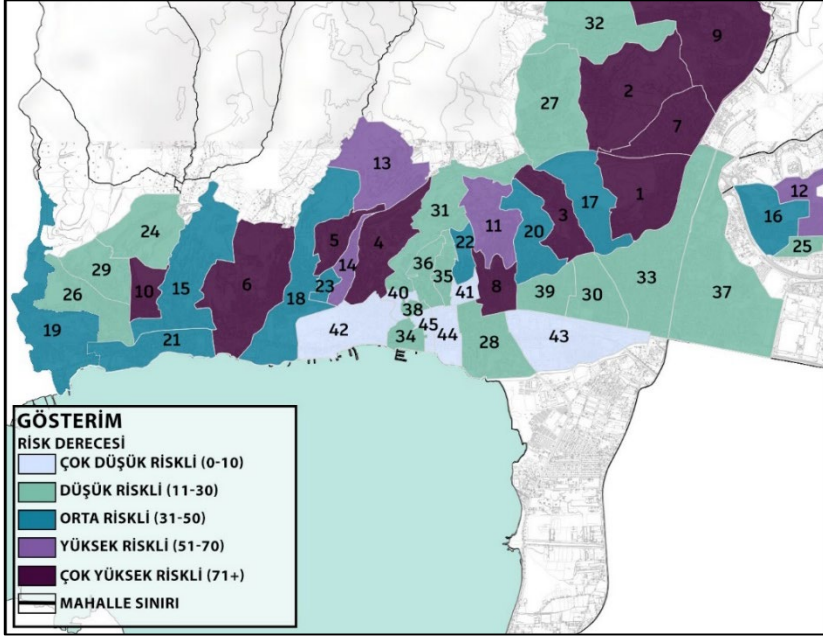
Tablo 6. Başa Çıkabilme Kapasitesini Belirleyen Parametreler

Toplanma Alanı m ²	Toplanma Alanı 1.5 Kişi/ m ² 'yi Sağlayan Mahalle	2 puan
Sağlama Durumu	Toplanma Alanı 1.5 Kişi/ m ² 'yi Sağlayamayan Mahalle	1 puan
Kullanılabilirliği Yüksek Risk Azaltıcı Unsurlar Sayısı		

Elde edilen sonuçların formülde uygulanması ile 45 mahalle için risk değerleri bulunmuş ve Tablo 7'de belirtilmiştir. Tüm sonuçlar gruplandırılarak Şekil 1'de verilen haritada gösterilmiştir.

Tablo 7. Mahallelerin Risk Değerlendirmesi

Mahalle No	Mahalle	Tehlike	Maruziyet	Savunmasızlık	Başa Çıkabilme Kapasitesi	Risk
1	Tavşantepe	4	7	4	1	112
2	Gündoğdu	7	5	3	1	105
3	28 Haziran	4	6	4	1	96
4	Turgut	4	6	4	1	96
5	İzmit Fatih	8	3	4	1	96
6	Serdar	6	7	6	3	84
7	Yeşilova	6	7	2	1	84
8	Cedit	3	6	4	1	72
9	Tepeköy	6	6	6	3	72
10	Doğan	6	4	3	1	72
11	Topçular	8	5	3	2	60
12	Fevzi Çakmak	5	3	4	1	60
13	Tüysüzler	6	3	3	1	54
14	Gültepe	6	3	3	1	54
15	Yeni	6	6	4	3	48
16	Alihakya C.	5	3	3	1	45
17	Bekirdere	5	6	3	2	45
18	Yenidoğan	7	6	4	4	42
19	Şirintepe	5	4	4	2	40
20	Erenler	4	7	4	3	37
21	Cumhuriyet	6	3	2	1	36
22	Terzi Bayırı	3	3	4	1	36
23	Zabitan	4	2	4	1	32
24	Hatıpköy	5	2	3	1	30
25	Akarca	5	2	3	1	30
26	Kuruçeşme	7	4	4	4	28
27	Malta	9	4	3	4	27
28	Karabaş	5	5	2	2	25
29	Kocatepe	5	3	3	2	23
30	M. Ali Paşa	5	7	2	3	23
31	Orhan	7	3	2	2	21
32	Ayazma	10	3	4	6	20
33	Yenişehir	5	8	1	2	20
34	Kemalpaşa	5	2	2	1	20
35	Hacıhuzır	3	3	4	2	18
36	Veliahmet	3	3	4	2	18
37	Yahya Kaptan	9	7	2	7	18
38	Hacıhasan	3	2	3	1	18
39	Kadıköy	4	7	1	3	12
40	Akçakoca	3	2	5	3	10
41	Çukurbağ	3	3	2	2	9
42	Kozluk	5	5	1	4	6
43	Körfez	5	5	1	4	6
44	Ömerağa	5	2	1	2	5
45	Tepecik	6	2	1	4	3

Şekil 1. Kocaeli İli İzmit İlçesi Risk Değerlendirmesi

Bütümlü Kırı Alanları Planı ve Risk Tespiti

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü'nce belirtildiği gibi "Kıyı alanları, zengin doğal kaynak potansiyeli ve biyo-çeşitlilik barındıran, toplum için önemli ekonomik fırsatlar sunan, gelişme baskısı altında olan duyarlı alanlardır". Kentsel unsurların birçoğu bu kısıtlı ve yenilenemez doğal alanlarda yer seçmek istemektedir. Bu durum kıyı alanlarının hem doğal hem de beşeri etkiler sebebiyle yüksek bir baskı ve riske konu olan kırılgan alanlar olmasına sebep olmaktadır. Korunması gereken yenilenemez bir doğal kaynak olarak kıyı alanlarına ilişkin risk tespiti çalışmaları, kıyı planları ile entegre edilmesi gereken önemli bir çalışmadır.

Çalışma kapsamında edinilen veriler, kıyı alanlarına olan etkilerine göre risk derecelendirilmesi yöntemiyle ele alınmıştır. Kullanılan veriler Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli Liman Başkanlığı, İstanbul ve Marmara, Ege, Akdeniz, Karadeniz (İMEAK) Deniz Ticaret Odası İstanbul ve Kocaeli Şubesi, Kocaeli Ticaret Odası, Kocaeli Sanayi Odası, Kocaeli Ulaşım Park A.Ş. Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Kocaeli İli İl Gıda Tarım Ve Hayvancılık Müdürlüğü, Kocaeli Valiliği, Kocaeli Büyük Şehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Şube Müdürlüğü, Kocaeli AFAD İl Müdürlüğü, Çevre Koruma

ve Kontrol Dairesi Başkanlığı ve Deniz ve Kıyı Hizmetleri Şube Müdürlüğü'nden yerinde veya görüşme sonucu alınmıştır. Sınıflar halinde irdelenen veriler kıyıya olan etkilerine göre 5 dereceli olarak ele alınmıştır.

İlk aşamada alanda maruziyetin tespitine ilişkin parametreler belirlenmiştir. Maruziyet derecesi, turizm çeşitliliği, eğim durumu, kıyı alanları kirliliği, nüfus yoğunluğu, yapılaşma baskısı ve kıyı alanları kirliliği toplamından oluşmaktadır. Bu analizlere ilişkin puanlama Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Maruziyet Derecesini Belirleyen Parametreler

Turizm Çeşitliliği	Turizm Alanı Ve Çeşidi İçermeyen Alan	5 puan
	1 Farklı Turizm Çeşidi İçeren Alan	4 puan
	2 Farklı Turizm Çeşidi İçeren Alan	3 puan
	3 Farklı Turizm Çeşidi İçeren Alan	2 puan
	4 Farklı Turizm Çeşidi İçeren Alan	1 puan
Eğim Durumu	%30 +	5 puan
	%0 - %10	4 puan
	%20 - %30	3 puan
	%15 - %20	2 puan
	%10 - %15	1 puan
Nüfus Yoğunluğu	136-299	5 puan
	100-136	4 puan
	56-100	3 puan
	31-56	2 puan
	0-31	1 puan
Yapılaşma Baskısı	Mutlak Tarım Arazisinde Yapılaşma	5 puan
	Marjinal Tarım ve Özel Ürün Arazisinde Yapılaşma	4 puan
	Dikili Tarım Arazisinde Yapılaşma	3 puan
	Çayır Ve Mera Alanlarında Yapılaşma	2 puan
	Orman Alanlarında Yapılaşma	1 puan
Kıyı Alanları Kirliliği	1. Derece Kıyı Kirliliği Görülen Alan	5 puan
	2. Derece Kıyı Kirliliği Görülen Alan	3 puan
	3. Derece Kıyı Kirliliği Görülen Alan	1 puan

İkinci aşamada, savunmasızlığın tespitine ilişkin parametreler belirlenmiştir. Çalışma alanında savunmasızlığı etkileyen parametreler olarak toprak sınıfları, erozyon durumu, kıyıya erişim, riskli alanlarda yapılaşma ve toprak kullanım kabiliyeti saptanmıştır. Her bir analiz derecelendirilerek puanlanmış olup, bu puanlama Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Savunmasızlık Derecesini Belirleyen Parametreler

Toprak Kullanım Kabiliyeti	I. Sınıf Tarım Toprağı	5 puan
	II. Sınıf Tarım Toprağı	4 puan
	III. Sınıf Tarım Toprağı	3 puan
	IV. Sınıf Tarım Toprağı	2 puan
	V. Sınıf Tarım Toprağı	1 puan
Erozyon Durumu	1. Derece Erozyon Riskli Alan	5 puan
	2. Derece Erozyon Riskli Alan	4 puan
	3. Derece Erozyon Riskli Alan	3 puan
	4. Derece Erozyon Riskli Alan	2 puan
	Erozyon Riskli Bulunmayan Alan	1 puan
Kıyıya Erişim (Herkes İçin Kullanım Alanı Olarak Kıyı)	Zor (Kıyıya Geçiş Kısıtlı, Özel Kullanımlar Yoğun)	5 puan
	Orta (Kıyı Alanlarına Ulaşım Kolay, Özel Mülkiyet Yoğunluklu)	3 puan
Riskli Alanlarda Yapılaşma	Kolay (Kıyı Alanına Erişim Kolay, Kamusal Ve Yarı Kamusal Alanlar Yoğunluklu)	1 puan
	Afete Maruz Kalan Alanlarda Yapılaşma (Deprem, Sel, Heyelan)	5 puan
	Jeolojik Açından Riskli Alanlarda Yapılaşma	4 puan
	Yerleşime Uygun Olmayan Alanlarda Yapılaşma	3 puan
	Özel Etüd Gerekli Alanlarda Yapılaşma	2 puan
Toprak Sınıfları	Yerleşime Uygun Olan Alanlarda Yapılaşma	1 puan
	Mutlak Tarım Arazisi	5 puan
	Marjinal Tarım ve Özel Ürün Arazisi	4 puan
	Dikili Tarım Arazisi	3 puan
	Orman Çayır Ve Mera Alanları	2 puan
	Doğal- Yarı Doğal ve Su Alanları	1 puan

Üçüncü aşamada, başa çıkabilme kapasitesi, ulaşım, lojistik ve sanayi sektörü, yerleşime uygunluk, arazi kullanım durumu ve planlı-plansız gelime ile saptanmıştır. Bu parametrelere ilişkin puanlama Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Başa Çıkabilme Kapasitesini Belirleyen Parametreler

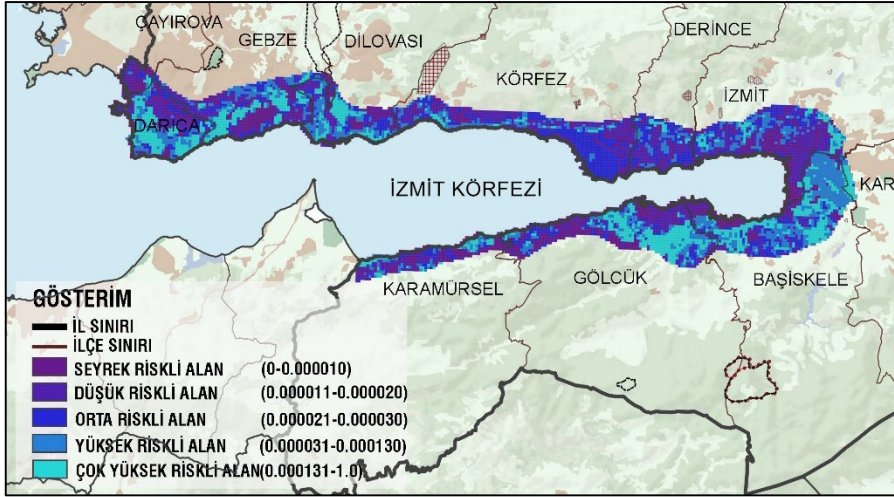
Ulaşım, Lojistik Ve Sanayi	2 Farklı Sektör Alanı İçerme	5 puan
	3 Farklı Sektör Alanı İçerme	4 puan
	4 Farklı Sektör Alanı İçerme	3 puan
	5 Farklı Sektör Alanı İçerme	2 puan
	6 Farklı Sektör Alanı İçerme	1 puan
Yerleşime Uygunluk	Afete Maruz Kalan Alan (Deprem, Sel, Heyelan)	5 puan
	Jeolojik Açından Riskli Alan	4 puan
	Yerleşime Uygun Olmayan Alan	3 puan
	Özel Etüd Gerekli Alan	2 puan
	Yerleşime Uygun Olan Alan	1 puan
Arazi Kullanım Durumu	Şehirleşme, Endüstri, Ticaret Ve Ulaşım, Kültürel Tesisler, Plaj, Kumul	5 puan
	Tarım Alanları, Madencilik, İnşaat	4 puan
	Kentsel Yeşil Alan, Bataklık	3 puan

	Bitkisel Alan, Orman	2 puan
	Su Kütleleri, Su Yatakları	1 puan
	Planı Olmayan Alanlar	5 puan
Planlı- Plansız Gelişme	Planı İptal Olan Alanlar	4 puan
	Plan Teklifli Alanlar	3 puan
	Planı Hazırlanmakta Olan Alanlar	2 puan
	Planlı Alanlar	1 puan

Elde edilen sonuçların formülde uygulanması ile Kıyı Alanında belirlenen her bir hücre için risk değerleri bulunmuştur. Bu formülün sonucu elde edilen Kıyı Kırılabilirlik Endeksi değerlerinin açıklanmasını kolaylaştırmak için normalizasyon formülü kullanılarak;

[Normalizasyon= (Kırılabilirlik Endeksi- Minimum Kırılabilirlik Endeksi Değeri) / (Maksimum Kırılabilirlik Endeksi-Minimum Kırılabilirlik Endeksi)]

0 ile 1 değer aralığında dağılımı sağlanmıştır (Görmüş ve Ayat, 2020). Elde edilen değer, 5 seviye ile derecelendirilmiştir. Bu sayede çalışma alanındaki düşük ve yüksek riskli alanlar, nedenleri ile tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Şekil 2’de verilen haritada gösterilmiştir.

Şekil 2. Kocaeli İli Kıyı ve Kıyı Etkileşim Alanına İlişkin Risk Değerlendirmesi

İki Farklı Nicel Risk Tespiti Çalışmasının Planlara Katkısı

İki farklı nicel risk tespiti çalışması sonuçlarıyla ilgili planlar değerlendirilmiştir. Bu planların ölçek ve kapsamına göre riskleri/kırılabilirliği ne ölçüde

dikkate aldığı ve ürettikleri kararların dirençliliği sağlayıp sağlamayacağı konusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Nicel risk tespit uygulamalarının planlara ne şekilde katkı sunacağı ortaya konulmuştur.

Kocaeli İli, İzmit İlçesi Afet Müdahale Planının Çalışma Kapsamında İncelenmesi

Kocaeli İli Afet Müdahale Planı, afet ve acil durumlarda görev alacak destek çözüm ortaklarıyla yapılan değerlendirmeler sonucunda Kocaeli Afet ve Acil Durum İl Müdürlüğü (AFAD) tarafından hazırlanmış ve Kocaeli Valisi başkanlığında İl Afet ve Acil Durum Koordinasyon Kurulu tarafından Temmuz 2017 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiş ve 2020 yılında plan revizyonu gerçekleştirilmiştir. Mevcut plan, çalışma kapsamında risk tespitine ilişkin geliştirilen yöntemle elde edilen sonuçlara göre değerlendirilmiştir.

Şekil 3. Kocaeli İli Afet Müdahale Planı (Kaynak: AFAD, 2020. T.C. Kocaeli Valiliği, İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, yerinde alınan veriden düzenlenmiştir.)

Çalışma sonucunda, mevcuttaki durumu anlamak için sadece gerçekleştirilecek tehlikelere bakmanın yetmeyeceği; alanın riskini hesaplayıp buna göre kararlar almanın daha gerçekçi sonuçlara ulaştıracağı ortaya çıkmıştır. Örneğin Tablo 7’de mahallere göre elde edilen risk değerlendirmesine göre elde edilebilecek sonuçlara ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir:

- 1 No'lu Tavşantepe Mahallesi'ne afet müdahale planı kararı getirilmemiştir. Fakat yapılan risk belirleme çalışmasında Tavşantepe Mahallesi'nin maruziyet ve savunmasızlığı yüksek olduğu için alandaki en yüksek riskli mahalle olduğu saptanmıştır.

- 8 No'lu Cedit Mahallesi'nin tehlike derecesi çok düşük, maruziyet ve savunmasızlığı yüksektir. Mevcut planda, alanda bir adet toplanma alanı bulunmaktadır. Fakat bu toplanma alanına bakıldığında kullanılabilirliğinin düşük olduğu tespit edilmiştir ve bu durumun, plan kararının zarar azaltıcı etkisini ortadan kaldırdığı görülmektedir. Böylece Cedit Mahallesi de çok yüksek riskli alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

- 32 No'lu tehlike derecesi en yüksek mahalle olan Ayazma Mahallesi'nin risk derecesinin de yüksek olması beklenirken, buraya verilen uygun plan kararları sonucunda risk derecesi beklenenin altında çıkmıştır.

Bu da tehlike ne kadar yüksek olursa olsun, zarar azaltma tedbirleriyle, riskin azaltılabileceğini ve böylece olası can ve mal kayıplarının engellenebileceğini göstermektedir. Sonuçta, doğru zarar azaltma tedbirlerinin yerinde uygulanabilmesi için risk değerlerinin bilinmesi gerekliliği ortaya konulmuştur.

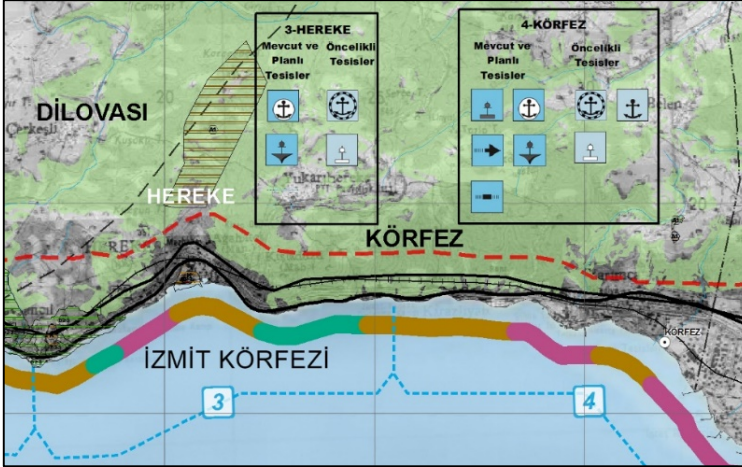
İzmit Körfezi Bütünleşik Kıyı Alanları Planı'nın Çalışma Kapsamında İncelenmesi

İzmit Körfezi (Kocaeli-Yalova) 1/50.000 ölçekli Bütünleşik Kıyı Alanları Planı, 05.06.2015 tarih ve 9573 sayılı Bakanlık Olur'u ile kesinleşmiş ve 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 102. maddesi uyarınca 30.06.2020 tarihinde plan değişikliği yapılarak onaylanmıştır. Mevcut plan ve plan raporu çalışma kapsamında risk tespitine ilişkin geliştirilen yöntemle elde edilen sonuçlara göre değerlendirilmiştir.

Şekil 5. Hereke Bölgesi Risk Derecelendirmesi

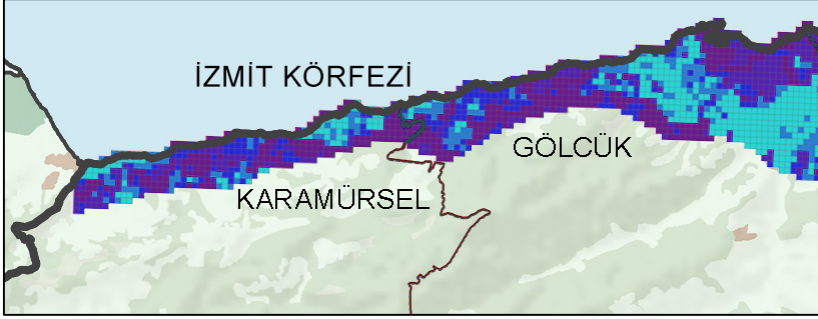

Şekil 6. İzmit Körfezi Bütünleşik Kıyı Alanları Planı Hereke Alt Bölgesi (Kaynak: Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, t.y.)

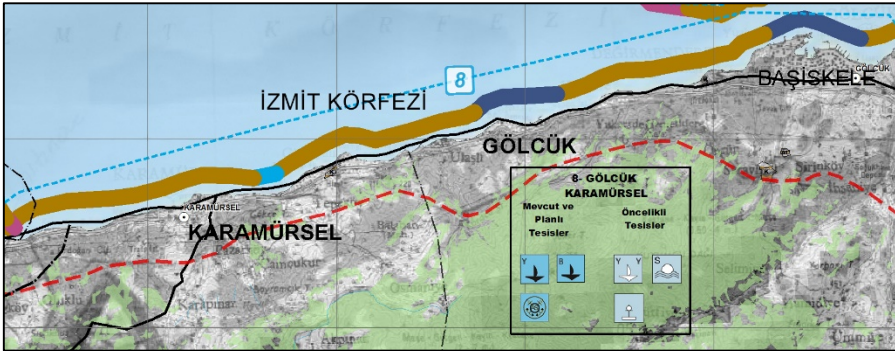
- Şekil 7'de görüldüğü gibi Gölcük ve Karamürsel ilçeleri çok yüksek ve yüksek riskli alanlar olarak tespit edilmiştir. Temel olarak yapılaşmaya uygunluk açısından potansiyel oluşturan ve ikincil konut istemi yoğunlaşan bir alan olan Gölcük-Karamürsel bölgesinde, nitelikli doğal alanlar ve önemli tarım alanları mutlaka korunmalıdır. Plan Açıklama Raporu'nda Gölcük ve Karamürsel bölgesi stratejik bölgeleme kararları kısmında geçen "...Rekreatif kullanımlara önem verilmesi... Yazlık konutların olduğu alanlarda kıyı kullanımını artırıcı kullanımların geliştirilmesi, özellikle geleneksel olarak kıyı kullanımları ve dinlenme alanları ile ön plana çıkan kesimlerin bu niteliklerinin korunmasına ve yenden kazanılmasına önem verilmesi..." gibi kararlar ile kentsel riskler içinde

önemli bir yere sahip olan yapılaşma baskısı göz ardı edilmiştir. Spor tesisi, yat limanı yapılması öncelikli tesisler olarak tanımlanmış (Şekil 8) ve bu kalarla sezonluk nüfus artışı desteklenmiştir. Bu durumun doğal çevreye ve altyapıya ilişkin sorunlar yaratabileceği göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla görece düşük riskli olan alanın risk derecesi de artacaktır.

Şekil 7. Gölcük-Karamürsel Bölgesi Risk Derecelendirmesi

Şekil 8. İzmit Körfezi Bütünleşik Kıyı Alanları Planı Gölcük-Karamürsel Alt Bölgesi
(Kaynak: Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, t.y.)

Tartışma ve Sonuç

Temel olarak dirençlilik, alanda karşılaşılabilecek sorunların mevcut durumlarının detaylı olarak anlaşılması yoluyla gelecekte yaşanabilecek şoklara hazır olmayı ifade eder. Planlama bağlamında kentlerin dirençliliğini sağlamada strateji geliştirilmesi kadar önemli bir aşama da mevcut durumun doğru ve rasyonel bir biçimde tespit edilmesidir. Bu sebeple dirençli bir kent oluşturabilmek için öncelikle kentsel alanda gerçekleşen veya gerçekleşebilecek sosyal, sektörel, çevresel ve yönetsel riskler saptanmalıdır. Riskin tespit edilmesinde birçok farklı yöntem kullanılmakla birlikte önemli olan çalışma

alanın doğal, çevresel ve demografik yapısına uygun olan analizleri ve değerlendirme biçimlerini seçerek uygulayabilmektir. Günümüzde geleneksel analiz yöntemleri ve değerlendirme biçimleriyle sınırlı kalan bir planlama yaklaşımı hâkimdir. Her kent ve kent parçası coğrafi yapısından ekonomisine kadar her açıdan özeldir. Bütün kentlerde aynı analizler ile benzer şekillerde üretilen plan kararlarının uygulanabilirliğinin düşük kalması, önemli maddi yük oluşmasına, planlara olan güvenin sarsılmasına ve kentin biricikliğinin kaybolmasına neden olabilmektedir. Yapılan analizlerin, afet tehlikesi hariç kentsel alanda oluşabilecek risklere ilişkin herhangi bir unsur içermemesi, geliştirilen plan kararlarının kentte yaşanacak krizleri görmezden gelmesi ile sonuçlanmaktadır.

Bu makale kapsamında Kocaeli Afet Müdahale Planı ve İzmit Körfezi Bütünleşik Kıyı Alanları Planı olmak üzere iki farklı nitelikte planlama çalışması yapılan risk analizleri ile ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Her iki plan çalışmasında da yapılan analizler doğrultusunda mevcut çalışmalarda risk hesaplanması noktasında eksikliklerin olduğu ve çalışma kapsamında ele alınan bakış açısıyla geliştirilebilecek yönlerinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Kocaeli Afet Müdahale Planı'nın İzmit özelinde değerlendirilmesi sonucunda, mevcuttaki durumu anlamak için sadece gerçekleşebilecek tehlikelere bakmanın yetmeyeceği; alanın riskini hesaplayıp buna göre kararlar alınmanın daha gerçekçi sonuçlara ulaştıracağı ortaya çıkmıştır. Sonuçta tehlike ne kadar yüksek olursa olsun, plan ile getirilebilecek zarar azaltma tedbiriyle, riskin azaltılabileceği ve olası can ve mal kayıplarının engellenebileceği görülmektedir.

İzmit Körfezi Bütünleşik Kıyı Alanları Planının değerlendirilmesi sonucunda ise bu planın riskleri, taşkın, heyelan ve deprem afetleri üzerinden genel bir perspektifle ele aldığı ve geliştirilen stratejilerin "afet etkilerinden korunması" şeklinde ifade edilen yüzeysel bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür. Burada önerilen biçimiyle bütünleşik kıyı alanları planlarının da dirençlilik bağlamında ele alınarak yapılacak analizlerle desteklenmesinin mümkün olabileceği gösterilmiştir. Böylece planda geliştirilen önerilerin ve önemli kıyı yapılarının, kente yaratacağı etkiler irdelenebilecek ve risk azaltımı sağlanabilecektir.

Planlama çalışmaları kapsamında oluşturulacak analizlere risk kavramının entegre edilmesi, kentin karşılaşılabileceği krizlerle başa çıkabilmesine yönelik kararlar geliştirilmesini sağlayacaktır. Entegrasyonun sağlanabilmesi için riskin tanımından ortaya çıkan ve matematiksel bir ifadeyle belirtilen for-

müller, alanın ve planın özelliklerine göre uyarlanarak mekânsallaştırılmalıdır. Bu yöntem ile planlama alanındaki riskler doğru ve rasyonel bir biçimde ortaya konulacağından plan kararlarının bu risklerle başa çıkabilecek nitelikte olması beklenmektedir.

Extended Abstract

Two Studies for Identifying and Classifying Urban Risks in the Scope of Planning: The Case of Kocaeli

*

Nurseli Şanlı

ORCID: 0000-0003-4336-590X

Fatma Nur Varol

ORCID: 0000-0003-2405-0603

Sibel Ecemiş Kılıç

ORCID: 0000-0003-3928-8462

Mercan Efe Güney

ORCID: 0000-0001-8498-4796

The concept of urban resilience, which arises because of ensuring the sustainability of natural resources consumed today when a large part of the human population lives in cities, and allowing disaster and similar risks and economic, social and physical problems in cities to be solved and alleviated, has become an important concept to be addressed in the plan of all scales. Therefore, in order to create a resilient city, social, sectoral, environmental and administrative risks that may occur in the urban area should be identified first. However, today's planning approaches do not define the risks that may occur in urban areas except disasters for planning at all scales. To avoid cities from possible losses, risk and fragility need to be understood very well. Cities and all parts of them are different from the others about all features. Planning decisions produced in similar ways with the same analysis in all cities can reduce their applicability, undermine the confidence in the plans and lose the uniqueness of the city. The main objective of the study is to ensure urban resilience in the plans to be produced, to develop an applicable method to rate risks and levels, and to contribute to the spatial plans with the developed method. The developed method was implemented by integrated to two plans with different scales in Kocaeli Province. It is aimed to discuss the applicability of the method developed within the scope of the study to other plans and whether the solutions for the existing problems can be useful and sustained.

In both studies, Kocaeli province is preferred because of its location close to metropolises such as Istanbul, Bursa, Ankara, its advanced sectoral structure (logistics, industry, etc.), its role in the country's economy, and the effects which

are still being felt of the 1999 Izmit Earthquake. At the same time Kocaeli, Turkey's most popular harbor area in which transportation with 34 active ports between the years 2011-2020, which has the Izmit Bay. For these reasons, the method developed within the context of resilience has been discussed in the urban planning and in the Kocaeli case. One of the applications of the method developed is for the Disaster Response Plan. As a type of plan aimed at being prepared for disasters in cities, the Disaster Response Plan is the most comprehensive plan for determining disaster risks in our country. Therefore, the method for risk assessment is discussed within the scope of disaster response plan. On the other hand, Izmit Bay is economically, socially, politically and politically valuable, and risk assessment and evaluation studies are important in the Izmit Bay Integrated Coastal Areas Plan covering Kocaeli coastal areas, which are exposed to risk due to natural and human impacts. In both studies, it was deemed necessary to identify and rate the risks in order to achieve resilience. The first study is in the Disaster Response Plan of Kocaeli Province; mathematically arising from the definition of risk in order to make risk determination; The Risk formula was used ($\text{Risk} = [\text{Danger} \times \text{Exposure} \times \text{Vulnerability}] / \text{Coping Capacity}$) (ISMEP, 2014). In the second study, formula which is mainly used in climate change action plans called Coastal Sensitivity used for the Izmit Bay Integrated Coastal Area Plan; ($\text{Vulnerability} / \text{Risk} = [\text{Exposure} \times \text{Vulnerability}] / \text{Coping Capacity}$) (De Leon, 2006; Balica et al., 2009; Balica et al., 2012). Both formulas preferred within the scope of the study arise from the definition and components of risk. The data to be used in the selected application methods are diversified and differentiated by considering the type, scale and scope of the plans. These studies exemplify the use of concepts (danger, exposure, vulnerability or vulnerability, sensitivity, coping capacity or flexibility) that are also used as a data set category in risk and vulnerability detection and form the components of the risk formula with different data sets. Therefore, these studies show that risk can be defined in different ways according to the scope, scale and context of the application and can be integrated into the plan at any scale.

At the first study about Kocaeli Disaster Response Plan in Izmit, it is emerged that in order to understand the current situation, it is not enough to get the information about the dangers that may arise, but at the same time, calculating the risk and making decisions accordingly will lead to more reliable results. No matter how high the danger, it is seen that the risk can be reduced and possible loss of life and property can be prevented by the harm reduction measure that can be brought with the plan.

At the second study about Izmit Bay Integrated Coastal Areas Plan, it was seen that this plan deals with the risks from a general perspective through floods, landslides and earthquake disasters and has a superficial content defined as "protection from disaster impacts" of the strategies developed. It has been shown that it is possible to support the plans of coastal areas integrated with the proposed formula to be applied in the context of resilience. Thus, the effects of the proposals developed in the plan and important coastal structures on the city can be examined and risk reduction can be achieved. Integrating the concept of risk into the analyses to be created within the scope of planning studies will enable the development of decisions to deal with the crises that the city may face. In order to achieve integration, the formulas arising from the definition of risk and specified in a mathematical description should be spatialized according to the characteristics of the field and the plan. With this method, it is expected that the planning decisions will be able to cope with these risks as the risks in the planning will be presented correctly and rationally.

Kaynakça/References

- Balamir, M. (2007). Afet politikası, risk ve planlama. *TMMOB Afet Sempozyumu*, 5-7. https://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=391&tipi=58&sube=0 adresinden erişilmiştir.
- Balica, S. F. Douben, N. ve Wright, N. G. (2009). Flood vulnerability indices at varying spatial scales. *Water science and technology*, 60(10), 2571-2580.
- Balica, S. F. Wright, N. G. ve Van der Meulen, F. (2012). A flood vulnerability index for coastal cities and its use in assessing climate change impacts. *Natural hazards*, 64(1), 73-105.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (t.y.). *Kıyı alanlarının önemi*. Erişim Adresi: <https://mpgm.csb.gov.tr/kiyi-alanlarinin-onemi-i-84350>
- De León, V., ve Carlos, J. (2006). *Vulnerability: a conceptual and methodological review*. UNU-EHS.
- Durgun E. (t.y.). Afete duyarlı planlama yaklaşımı ve yerbilimsel verilerin plana entegrasyonu. *JMO haber bülteni*. https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/ef21a66d373d628_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD adresinden erişilmiştir.
- Görmüş, T., ve Ayat, B. (2020). Vulnerability assessment of Southwestern Black Sea. *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 35(2), 663-681.
- Hester, R.E ve Harrison, R.M. (Eds.), (1998). *Risk assessment and risk management*. Cambridge: The Royal Society of Chemistry.
- Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual review of ecology and systematics*, 4(1), 1-23.

- İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İSMEP) (2014). *İstanbul afet müdahale planı*. İstanbul, Türkiye.
- Kadioğlu, M. (2011). *Afet yönetimi beklenilmeyeni beklemek en kötüsünü yönetmek*. T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayınları Yayın No:65. İstanbul.
- Lebel, L., Anderies, J. M., Campbell, B., Folke, C., Hatfield-Dodds, S., Hughes, T. P., ve Wilson, J. (2006). Governance and the capacity to manage resilience in regional social-ecological systems. *Ecology and Society*, 11(1), 19.
- Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü. (t.y.). *İzmit Körfezi (Kocaeli - Yalova) Bütünleşik Kıyı Alanları Planı (KY-BKAP)*. <https://mpgm.csb.gov.tr/izmit-korfezi-kocaeli---yalova-butunlesik-kiyi-alanlari-planı-ky-bkap-i-82284> adresinden erişilmiştir.
- Töyli, J., Lorentz, H., Ojala, L., Wieland, A., ve Wallenburg, C. M. (2013). The influence of relational competencies on supply chain resilience: a relational view. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 300-320.

DOSYA DIŞI MAKALELER

Takdim

Dosya Dışı Makaleler

Bu bölümde dosya konusu konuları dışında İdealKent'e gönderilmiş ve hakemlik süreci başarı ile tamamlananmış makaleler yer almaktadır. Makaleler tarihi mekanların korunma sorunları ve tarihi dokuda modern kültür yapısı, yerel yönetimler ve tarihi çevredeki ihya politikaları, görsel etki değerlendirilmesi ve peyzaj, kentsel mekan üretimi ve emek değer kuramı, sıfır atık yönetimi ve sosyal sürdürülebilirlik, yeni kamu işletmeciliği ve toprak reformu, kentsel raylı sistem ve yeniden işlevlendirilmiş endüstri yapıları gibi konularda gerçekleştirilmiş ampirik çalışmalar ve özgün tartışmalar içeriyor.

*

Özellikle pandeminin devam ettiği ve uzaktan eğitimle öğrenimin sürdüğü bu dönemde zaman ayırarak değerlendirme davetimizi kabul eden hakemlere, dergimizin süreç takibini gerçekleştiren ve dergiyi yayına hazırlayan Seda Tokuroğlu'na ve Batuhan Çağrı Özmen'e teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Zafer Çelik

Ankara Zincirli Cami: Korunma Sorunları ve Çözümüne Yönelik Öneriler¹

*

Fatma Sezin Doğruer²
ORCID: 0000-0002-1237-0020

Öz

Çalışmada, Zincirli Cami'nin (Ankara, Türkiye) tarihi, mimari üslubu, genel mimari düzeni ile yapıda görülen korunma sorunları belirlenmiş; bozulma türleri ve muhtemel nedenleri tespit edilerek sorunların çözümüne yönelik öneriler getirilmesi amaçlanmıştır. Caminin tarihesi hakkında kaynak taraması yapılmış; mülkiyet sahibi olan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden yapının geçmiş onarımları hakkında bilgi ve belge edinilmiş olup, caminin şematik çizimleri yazar tarafından yapılmıştır. Yapı malzemelerinin karakteristik özellikleri ile bozulma türleri görsel analizlere dayalı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. 17. yüzyılda Ankara'daki konut sayısındaki artış ile cami sayısında da bir artış görülmüştür. Bu yüzyıldaki cami örnekleri Ankara ekolü olarak tabir edilen dikdörtgen plan, moloz taş üzerine ahşap hatıllı tuğla veya kerpiç duvarlar, kırma çatı, ahşap minber, alçı mihrap gibi özelliklere sahip yapılardır. Zincirli Cami, Ankara'nın Altındağ İlçesi, Ulus Semti'nde Ankara üslubunda inşa edilmiş bir 17. yüzyıl camisidir. Caminin korunması kapsamında yapı malzemeleri üzerinde sıcaklık, bağıl nem, iklim koşulları gibi çevresel etkenler ile insandan kaynaklanan etkenlerden dolayı oluşan bozulmalar tanımlanmış, gerekli müdahale çeşitleri ve yeni bozulmaların oluşmaması için çeşitli önlemler önerilmiştir. Koruma çalışmaları kapsamında laboratuvar analizleri ve raporlamalar sonucunda doğru yöntemin belirlenmesi ve önerilen yöntemlerin deneysel uygulamalar ile sınanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Zincirli Cami, Osmanlı dönemi cami, Ankara camileri, koruma önerileri, malzeme koruma*

1 Vakıflar Genel Müdürlüğü Sayı: 81007765-621.03-E.142980 Tarih: 04.11.2019 bilgileri ile izinleri alınmıştır.

² Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-mail: sezin.dogruer@ktb.gov.tr

Zincirli Mosque, Ankara: Conservation Problems and Recommendations

*

Fatma Sezin Doğruer³
ORCID: 0000-0002-1237-0020

Abstract

Zincirli Mosque's (Ankara, Turkey) historical information, architectural style, general architectural order and conservation problems on the structure were determined in this study. It is aimed to bring proposals for the solution of the problems by detecting types of deterioration and their possible reasons. Literature review about Zincirli Mosque's brief history was done; knowledge and documents of the previous restoration implementations were gathered from the owner institution, General Directorate of Foundations; mosque's schematic drawings were made by the author. Characteristics and types of deteriorations of the building materials were examined by visual analysis and were evaluated. With the increase in the number of houses in Ankara in the 17th century, an increase was also observed in the number of mosques. Examples of mosques in this century are the structures having characteristics such as rectangular plan, brick or mudbrick walls with wooden beams on rubble stone, hipped roof, wooden minbar, stucco mihrab, known as the Ankara Style. Zincirli Mosque is a 17th century mosque in Ulus District, Altındağ, Ankara, which was built in Ankara Style. Within the conservation of the mosque, deteriorations because of environmental factors like temperature, relative humidity, climatic conditions; and deteriorations due to human factors were defined; required types of interventions and measures were proposed to prevent new deteriorations. Within the scope of conservation studies, it is necessary to determine the correct method as a result of laboratory analyzes and reports and to test the proposed methods with experimental applications.

Keywords: *Zincirli Mosque, Ottoman mosques, Ankara mosques, conservation proposals, material conservation*

---

³ Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, E-mail: sezin.dogrueer@ktb.gov.tr

Giriş

Türkiye'deki kültür varlıkları gerek yapı türü, gerekse kullanılan malzemeler ve yapım sistemleri bakımından çok zengin ve çeşitlidir. Tüm geçmiş medeniyetlere ait kalıntılar, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü olup, bu çeşitlilik ve zenginliğin bilincinde olarak bunları değerlendirmek ve sürekliliklerini sağlamak üzere korumalarını sağlamak önemlidir. Tarihi anıt ve çevrelerin "ulusal ve evrensel kültürün bir bileşeni" olarak korunması esastır (Ahunbay, 2009, s.8).

Kültür varlıkları sıcaklık, bağıl nem, yağmur, kar, iklim farkları gibi doğal koşullardan, yapı alanının özelliklerinden, yapının kendisinden (malzeme özellikleri ve teknik özellikler) ve insanların verdiği zararlardan (bilinçsizce tahrip, vandalizm, yağmalama, yoğun trafik, hatalı restorasyon, vb.) kısa veya uzun vadede etkilenmektedir. Taşınmaz kültür varlıklarının korunması kapsamında yapı malzemeleri üzerinde çevresel etkenler ile insandan kaynaklanan etkenlerden dolayı oluşan bozulmalar tanımlanmalı, müdahale çeşitleri ve yeni bozulmaların oluşmaması için gerekli önlemler belirlenmelidir.

Bu çalışmanın amacı Ankara üslubunda inşa edilmiş olan Zincirli Cami'nin (Ankara, Türkiye) kısa tarihçesi, genel mimari düzeni, yapım sistemi ve yapı malzemeleri gibi yapıya dair özelliklerini ortaya koymak; malzeme üzerindeki korunma sorunlarını gözlemek ve tanımlamak; bozulma türlerini ve nedenlerini tespit etmek ve sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirmektir.

Yöntem

Zincirli Cami'nin tarihçesi hakkında arşiv ve literatür araştırmaları yapılmış; mülkiyet sahibi olan Vakıflar Genel Müdürlüğünden yapının geçmiş onarımları hakkında bilgi ve belgeler edinilmiş; caminin şematik çizimleri yazar tarafından yapılmıştır. Yapı malzemelerinin karakteristik özellikleri ile bozulma türleri görsel analizlere dayalı olarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerin ardından gerekli malzeme koruma yöntemleri önerilmiştir.

Bu çalışmada tespit edilen mimari düzen, koruma sorunları görsel analizler ile belirlenmiş olup, laboratuvar analizleri kapsam dışı tutulmuştur. Yapının ölçüleri Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1937 tarihli onarım projesinden elde edilen verilerle ve yerinde erişilebilen ölçümlerle sınırlanmış olup, detaylı ölçülendirme yapılmamıştır.

pılmış ve Hacı Bayram Veli'nin Ankara'daki varlığı ile şehir yeniden ihya olmuştur. 15. yüzyılda şehirde imar faaliyetleri hızlanmış, cami, hamam, imaret ve su yollarından oluşan Karacabey Külliyesi, Hacı Bayram-ı Veli Külliyesi, Yeşil Ahi ve Ak Medrese, Darülhuffaz, Tabakhane, Hacı Musa, Yeğenbey gibi birçok cami bu dönemde inşa edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde şehirde ticaretin gelişmesi amacıyla han, bedesten, çarşı ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde eyalet merkezi olan Ankara'da Cenabi Ahmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a bir cami yapılmıştır (Erdoğan vd., 2007b, s.10, 29, 32, 33, 36). 17. yüzyıl ise, "Anadolu kentlerinde sosyo-ekonomik ve mekânsal ilişkilerin örgütlenmesi açısından bir dönüm noktası" olarak ele alınmaktadır (Aktüre, 1994, s. 87). Ankara merkezi ve ilçelerindeki cami ve mescitler içerisinde 14-18. yüzyıl aralıklarında Ankara ekolüne (Ankara üslubu) ait örnekler bulunmaktadır (Öney, 1971, s. 163). 17. yüzyılın sonunda, Ankara'da nüfusun artmasına paralel olarak yerleşim alanı genişlemiş, dolayısıyla cami sayısında da önemli bir artış olmuştur (Aktüre, 1994, s. 103). Zincirli Cami de, Ankara'nın Ulus semtinde 17. yüzyılda yapıldığı düşünülen Ankara üslubunda bir camidir.

Cami, Ulus Meydanı'ndan Hükümet Caddesi'ne kadar birkaç sokağı kapsayan, han binaları, Kuyulu Cami, Kuyulu Kahve, İstanbul Pastanesi ile birlikte Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Karaoğlan Çarşısı olarak anılan mevkide bulunmaktadır (Ergenç, 1980, s.94). Ankara'nın Aşağı Yüz'ünde bulunan Karaoğlan Çarşısı, 17. yüzyılda Ankara'nın ana merkezi olan At Pazarı, Hanlar Bölgesi ve Bedesten'in yanında ikincil bir merkez konumundadır, 18 ve 19. yüzyılda Tahtakale Çarşısı ile birleşmiş ve Ankara'nın modern bir ticaret bölgesi haline gelmiştir (Tunçer, 2001, s.46, 47, 63). Ankara'ya demiryolunun gelmesiyle Karaoğlan Çarşısı'nın önemi artmıştır. Sonrasında, sof ve deri üretiminin azalması çarşının ticari öneminde gerilemeye sebep olmuş; Ankara'da "içine dönük bir ticaret hayatı" gelişmiştir (Erdoğan vd., 2007b, s.130, 131).

Zincirli Cami, Ankara'daki imar faaliyetlerinin hız kazandığı Osmanlı döneminde yapılmıştır (Ceylan ve Aydın, 2018, s.2). Ankara'nın Ulus semtinde yer alan Aslanhane, Hacı Bayram-ı Veli, Karacabey İmaret ve Cenabi Ahmed Paşa Külliyesi'nin aksine bu cami bir külliye kapsamında inşa edilmemiştir (Erdoğan vd., 2007b, s.136). Yapının bitişiğindeki medrese ile birlikte Şeyhülislam Mehmed Emin Ankaravi tarafından 1687'de yaptırıldığı kabul edil-

mektedir (Erdoğan ve Narince, 2007, s.66). 1879-1880 yılları arasındaki onarımın Ankara Valisi Hurşit Paşa⁵, 1911 yılındaki onarımın Taşpınarzadeler, 1937 yılındaki esaslı onarımın ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yaptırıldığı saptanmıştır (Yaman, 1981, s.700).

1937 ve 2001 yıllarında geçirdiği onarımlar ise cami üzerindeki kitabelerden ve kaynak taramasından anlaşılmaktadır (Kırpık vd., 2015, s. 274). Minberindeki motifler Nakkaş Mustafa tarafından, 1925'te restore edilen kapı ise Macit Usta tarafından yapılmıştır (Akpolat ve Eser, 2004, s.105).

Şeyhülislam Mehmet Emin Efendi tarafından yaptırılan eserlerden günümüze ulaşabilen tek eserdir (Kırpık vd., 2015, s.271). Kendisinin yaptırdığı diğer eserler, mescid, medrese, darü'l-kurra, mektep ve çeşmelerdir (Erdoğan vd., 2007b, s. 130, 139). Şeyhülislam, vakıf hayratının giderlerini, kendi mülkleri, satın aldığı mülkler, kiraladığı arsa ve hamamları vakfederek karşılamıştır (Kırpık, Erdoğan ve Çam, 2015, s.334). Şeyhülislam Ankaravi Mehmed Emin Efendi'nin Suluhan, Hasan Paşa Hamamı ve Şengül Hamamı'nu satın alma yolu ile gelirlerini hayratına vakfettiği kaynaklarda belirtilmektedir (Erdoğan vd., 2007b, s.139, 196).

Zincirli Cami'nin Kazasker (Kadıasker) adıyla da anıldığı söylenmektedir (Kırpık vd. 2015, s.271). Buna karşın caminin yanında eskiden Kazasker Cami adında başka bir cami yapısı bulunduğu, Şeyhülislam Mehmet Emin Efendi tarafından yaptırılan caminin aslında bu cami olduğu ve yıkıldıktan sonra kitabenin Zincirli Cami duvarına konulmuş olabileceği de ileri sürülmüştür (Eyice, 1971, s.112).

Mimari Üslubu

Osmanlı Ankara'sında cemaatin çoğalması sonucunda kimi mescidler camiye çevrilmiş ya da Selçuklu döneminde inşa edilen Alaaddin Cami ve Aslanhane Cami gibi büyük camilere ek olarak şehrin büyüyen bölümlerinde küçük boyutlu camiler inşa edilmiştir (Erdoğan vd., 2007b, s.140).

Ankara'daki 18. yüzyıla kadar inşa edilen camiler üzerine yapılan değerlendirmelerde, bir üslup birliğinden (Ankara Üslubu) söz edilmektedir. Bu üslup birliğinde moloz taş üzerine ahşap hatıllı tuğla veya kerpiç duvarlar, dikdörtgen plan, kırma çatı, ahşap minber, alçı mihrap vb. özellikler görülmektedir (Ceylan ve Aydın, 2018, s.8). Ankara Üslubu özelliklerini taşıyan camiler içerisinde Zincirli Cami de bulunmaktadır. Ankara Üslubu'na sahip cami ve mescitler plan şeması, son cemaat yeri, kadınlar mahfili kullanımı,

⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019, 9 Eylül). Zincirli Camii.

yapı elemanları ve süsleme tarzları açısından klasik üsluptan çok farklıdır (Yüksel, 2016, s.172). Klasik Osmanlı mimarisinde kullanılan kubbe bu üslup ürünlerinde görülmemektedir. Ankara'daki ahşap tavanlı camilerin aksine kubbeli camilerin sayısı oldukça azdır (Erdoğan vd., 2007b, s.140).

Genel Mimari Düzeni

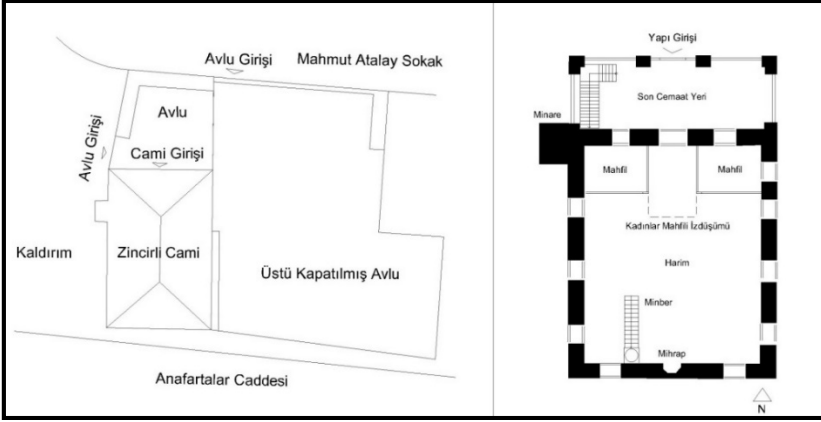
Mekânlar

Yapı dıştan yaklaşık olarak 12 m x 20 m ana ölçülerindedir (Şekil 2). Dikdörtgen planlı bir yapı olan caminin girişi kuzey yönündendir (Şekil 3). Üç basamakla yaklaşılan giriş, son cemaat yerinin ortasındadır; bu revaklı kısımdaki üç sivri kemer ve iki yandaki birer kemer ahşap doğramayla kapatılmış ve iç mekâna dahil edilmiştir. Son cemaat yerinden asıl ibadet mekânına giriş de kuzey cephenin ortasındadır ve iki yanında dikdörtgen pencereler bulunmaktadır.

İç mekân konfor koşulları, caminin kullanımı esnasında cemaat üzerinde doğrudan etkilidir. Bu nedenle karasal iklime sahip Ankara'daki caminin son cemaat yeri kış mevsiminde kullanımı açısından restorasyon sırasında camekânla kapatılmıştır (Öney, 1971, s.84). Harime girilmeden iki yanda mahfiller bulunmaktadır. Son cemaat yerinin üstünde kadınlar mahfili yer alır. Buraya, girişin sağındaki bir merdiven ile çıkılır. Ahşap ayaklar üzerindeki kadınlar mahfili, harimin içine doğru bir çıkıntı yapar. Ahşap kadınlar mahfillerine 17. ve 18. yüzyıla tarihlenen Ağaç Ayak Cami, İbadullah Cami ve Sarıkadı Mescidi'nde de rastlanmaktadır (Yüksel, 2016, s. 169).

Şekil 2. Zincirli Cami

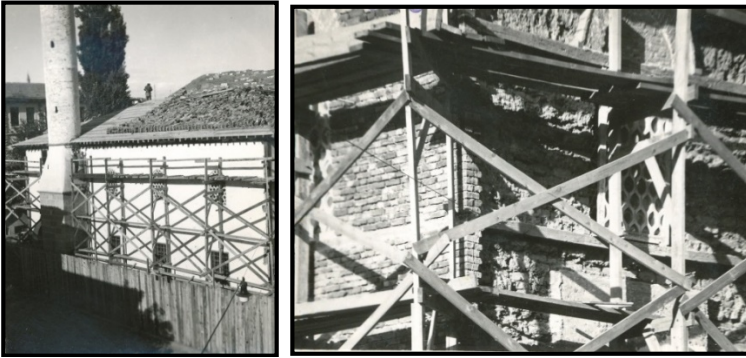
Vaziyet planı şeması

Zemin kat plan şeması

Şekil 3. Zincirli Cami Plan Şemaları

Yapım Sistemi ve Malzemeler

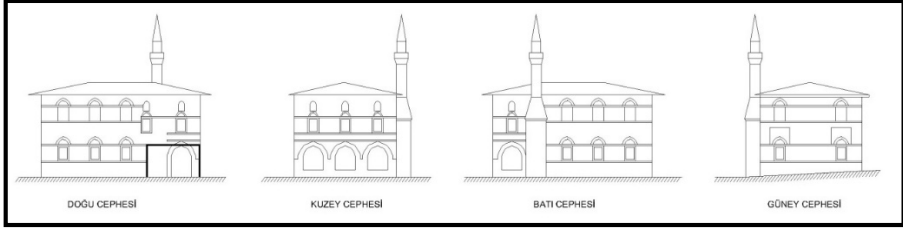
Zincirli Cami yığma sistemle inşa edilmiştir. Yapı duvarlarının kerpiç ör­gü­lü ve sıvalı olduğu ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1937 yılında ger­çekleştirilen esaslı onarımda sıva kullanılmadan tuğla ve taş kaplama malzemesi ile duvarların kaplandığı ve cephe görünümünün bu şekilde değiştirildiği anlaşılmıştır (Şekil 4). Ahşap kırma çatıdır.

Şekil 4. Caminin 1937 Yılı Onarımı
(Vakıflar Genel Müdürlüğü [VGM], 2019)

Cephe Düzeni

Yapı cephesinde su basmana kadar kesme taş kullanılmıştır. Su basman­dan çatıya kadar tuğla örülmüş olup, aralıklarla dört sıra ahşap hatıl bulun­maktadır (Şekil 5). Yapının kuzey cephesinde zemin kattaki son cemaat yerinin üzerinde kadınlar mahfiline açılan iki sıra pencere bulunmaktadır.

Şekil 5. Zincirli Cami cephe şemaları

Ankara üslubundaki altlı üstlü pencere kullanımı 12-20. yüzyıllar arasında devam etmiştir (Yüksel, 2016, s.170). Caminin kuzey cephesinde üstte kemerli ve alçı şebekeli üçer, altta dikdörtgen demir parmaklıklı üçer olmak üzere toplam altı pencere bulunmaktadır. Güney cephesinde ise iki sıra halinde dört adet dikdörtgen pencere, doğu cephesinde üçer pencere, batı cephesinde ise üç sıra halinde üstte bir sıra dört adet alçı şebekeli pencere, altta bir sıra dört adet dikdörtgen pencere yer almaktadır. Dikdörtgen pencerelerde sağır kemerler kullanılmıştır.

Mimari Öğeler

Yapının kuzeybatısına bitişik olarak kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresi yükselmektedir. Minare taş kaideli ve tuğla gövdelidir. Kaidede ile gövde arasındaki geçiş kesiti üçgenlerle inşa edilmiştir. Tuğla olan silindirik gövdede üç adet taş kuşak bulunmaktadır. Üç sıra kirpi saçak ile şerefeye geçiş vardır. Şerefenin korkuluğu kesme taştan yapılmıştır. Tuğla petek bölümünün üstünde konik bir külâh ve alem bulunmaktadır.

Caminin kible duvarının sağında cuma hutbelerinin okunduğu ahşap bir minber bulunmaktadır (Öney, 1992, s.138). Minber taklit künde-kari tekniğinde yapılmıştır (Yüksel, 2016, s. 164); yan aynalıklar, kafes işi künde-kari tekniğindeki korkuluklar ve tahttan oluşmaktadır. Ankara'da ahşabı süslemek için 15. yüzyıldan itibaren tercih edilen kalem işleri bu camide de uygulanmıştır (Yüksel, 2016, s.171). Minber üzerinde bitkisel ve geometrik motifli boyalı süslemeler vardır.

Asıl ibadet mekânının kuzeyinde tavana kadar yükselen alçı mihrap yer alır. Yaklaşık olarak 3 m x 7 m boyutlarındadır. Ankara'da 16., 17. ve 18. yüzyıllarda inşa edilen diğer camilerdeki mihraplar gibi kalıplama tekniği ile inşa edilmiş bir mihraptır (Yüksel, 2016, s.167). Mihrap, mukarnaslı kavsara ve iki yanda birer sütuncesi bulunan niş ile yazı ve geometrik süslemelere sahiptir. 1. ve 3. bordüründe neshî yazı olarak Kelime-i Tevhid yazılıdır; 2. bordürde ise geçme çokgenlerden oluşan bir örüntü vardır. Mihrap alınlığında palmet

şeklinde üç sıra mazgal arasında neshî yazı ile işlenen Kurân sureli panolar bulunmaktadır (Öney, 1971, s. 84).

Bezemeleler

Cami iç mekânının tavanı kasetleme tekniğinde yapılmıştır. Onarıma ilişkin resimlerden, 1937 yılındaki esaslı onarım sürecinde tavanların yenilediği anlaşılmaktadır (Şekil 6). Harim tavanının ortasında, kadınlar mahfilinin üst tavanında, son cemaat yerinde ve kadınlar mahfilinin altında dört adet tavan göbeği bulunmaktadır. Harimde bordürlü altıgen göbek; Kadınlar Mahfilinin tavanında, altında ve son cemaat yerinde bordürlü dikdörtgen panolar vardır. Göbekler üzerinde kalem işi süslemeler yer alır (Taşkan, 2016, s.76-77).

Şekil 6. Tavan yenilenmesi (VGM, 2019)

Koruma Yöntemleri

Koruma uygulamalarında temel yaklaşım olarak eser ve çevresine bütüncül olarak bakılarak, minimum düzeyde ve geri dönülemez sonuçlara yol açmayan müdahale anlayışı ile yola çıkılmalıdır. Özgün yapıya risk oluşturan faktörlerin giderilmesi, yapısal sorunların ve malzeme sorunlarının giderilmesi temel bileşenlerdir. Bunlara yönelik olarak ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarca disiplinler arası koruma çalışmaları yürütülmektedir.⁶ Kültürel varlıkların sürekliliğini sağlamak amacıyla yürütülen bu koruma çalışmalarında bilimsel yaklaşım bir gerekliliktir (Tapan, 2007, s.22, 23). Koruma çalışmaları kapsamında korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarına yönelik

⁶ ICCROM (Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma ve Araştırma Merkezi) ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) gibi uluslararası koruma örgütleri, kültür mirasını korumaya yönelik temel yaklaşımları ve teknikleri oluşturmak, geliştirmek ve paylaşmak üzere kurulmuştur. Türkiye’de ise kültür varlıklarının korunması için gerekli tedbirleri almak, onarım ve bakımlarını yapmak, günümüz koşullarına uyumlu hale getirerek geleceğe aktarmak ile ilgili çalışmalar, uluslararası koruma ilkelerinin yanı sıra 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve alt mevzuatına göre yürütülmektedir.

rölöve çalışması, tarihi araştırmalar, raporlamalar ve akabinde restitüsyon projesi, dönemleme, malzeme ve hasar analizleri ile restorasyon projeleri oluşturulmaktadır.

Aktif konservasyon uygulaması öncesinde disiplinler arası branşlaşmış uzmanlarca “bilinçli-ilkeli bir koruma anlayışıyla” ön çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Koruma çalışmalarına başlanılmadan önce yapının “tarihçesi, estetik özellikleri ve değeri, teknik özellikleri ve yasal statüsü” incelenerek, yapının restorasyonunda çalışmaları yönlendirecek temel veriler elde edilmelidir (Ahunbay, 2009, s. 60).

Yöntemin yanlış seçilmesi veya yöntemin yanlış uygulanması gibi nedenlerden dolayı hatalı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Eskici, 1997, s. 383). Bu yüzden koruma uzmanlarınca yapılan analizler ve değerlendirmeler sonucunda doğru yöntemin belirlenmesi ve önerilen yöntemlerin öncelikle deneysel uygulamalar ile sınanması gerekmektedir. Uygulanan yöntemlerin, malzeme üzerinde bir bozulmaya neden olmaması önemlidir. Sanat tarihi açısından önem ve belge değeri taşıyan taşçı işaretleri, özgün sıvalar üzerindeki grafitiler, özgün taş, tuğla, alçı, çini ve harç gibi malzemelerin tahrip edilmesine dikkat edilmelidir (Eskici, 2008, s.119).

Yapının fiziksel bütünlüğünde oluşan bozulmalar, yapı malzemelerinin bozulması ile doğrudan ilişkilidir. Malzemelerde görülen başlıca bozulma nedenleri olarak malzemenin kendisi, bitişik olduğu malzemeler, bulunduğu ortam ve malzemenin maruz kaldığı müdahaleler olarak sayılabilir. Örneğin, taş ve tuğla yüzeyler için örgüde eksiklik, parça kaybı, çatlak ve kırıklar, aşınma ve kirlenme gibi bozulmalar; harç ve sıvalarda kabarma, dökülme ve boya katmanları ile derz açılması görülebilir (Eskici, 2008, s.118). Restorasyon çalışmalarında “genel olarak sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, yeniden yapma, temizleme ve taşıma” teknikleri kullanılır (Ahunbay, 2009, s. 90).

Bu kapsamda “işlevsel ve fiziksel bütünlüğünü yitirmiş durumda olan malzemelerin değiştirilerek yenilenmesi” de gerekli bir uygulamadır (Eskici, 2008, s.118). Malzeme koruma uygulamalarından biri olan tamamlama işlemlerinde ise zaman içinde “farklı malzeme, benzer özellik”, “benzer malzeme, benzer özellik”, “aynı malzeme, aynı özellik”, “farklı malzeme, farklı özellik” veya modern malzeme kullanılarak tamamlama prensipleri ile yapılan uygulamalar olmuştur. Önemli olan esere zarar vermeden ve algıda yanıltmaya kaçılmadan gerçekleştirilecek uygulamalardır (Şener, 2015, s.144-151). Temizlik işlemleri ise malzeme yüzeyine doğrudan bir uygulama olduğu için özgün malzemeyi aşındırmayan, yapısal zayıflık oluşturmayan, yüzeyde tuzlanma, sararma veya lekelenme gibi yeni oluşumların üremesine olanak

sağlamayan bir metodun seçilmesi gerekir. Seçim sırasında temizlenecek malzemenin cinsi, korunmuşluk durumu, kir tabakasının niteliği ve yüzey genişliği belirleyici rol oynayacaktır. Atomize su ile temizlik (nebulizasyon), buhar ile temizlik, emici killerle paketleme ve kimyasal paketleme gibi ıslak temizlik yöntemleri ile mekanik temizlik, lazer ile temizlik ve kontrollü mikro kumlama gibi kuru temizlik yöntemleri kullanılmaktadır (Eskici, 2009, s. 775-783).

Aktif korumanın yanında önleyici koruma da uygulanmalıdır. Bozulmalara neden olan nem problemleri (yağmur suyu, yükselen nem, yoğunlaşma) gibi etkenlerin ortadan kaldırılması gelecekte aynı bozulmaların tekrar oluşmasını engelleyecektir. Yüzeye uygulanacak koruyucu aplikasyonu da malzeme su, tuz veya asidin penetrasyonunu azaltacak; fiziksel ve kimyasal bir koruma sağlayacaktır (Eskici, 1997, s.389, 340).

Yapıda Görülen Bozulmalar ve Koruma Önerisi

Tarihi çevrelerin modern çağın getirdikleri ile değişerek özgünlüğünü kaybetmesi kent kimliğinin kaybolmasına sebep olmaktadır. İklim şartlarından dolayı bir gereksinim haline dönüşen kapalı mekânlar, cemaat kapasitesini artırmak için bu yapıda da zamanla gerekli hale gelmiştir. Bu amaçla caminin avlusunun üzeri bir örtü ile kapatılmış; son cemaat yerindeki kemer açıklıkları ise ahşap doğramalar ile kapatılmıştır. Yapılan düzenleme ve ilaveler, caminin çevresinin özgünlüğünün zedelenmesine neden olmakla birlikte kaldırılabilir nitelikte olması nedeniyle bu örtünün muhafaza edilmesinde sakınca görülmemektedir.

Yapının 19. yüzyılın sonlarından itibaren çok sayıda basit ve esaslı onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Halen cami olarak kullanılmakta olduğundan yapı bakımlı durumdadır. Boya, badana ve çatı onarımı gibi basit bakım ve onarımları yapılmaktadır. Alaturka kiremitlerin bakım ve onarımlar esnasında birkaç kere yenilediği anlaşılmıştır. Yapıda ayrıca herhangi bir strüktürel sorun gözlemlenmemiştir.

Yapı Malzemelerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Yöntemleri

Zincirli Cami'nde de yapı malzemesi olarak taş, tuğla, ahşap, metal, cam, alçı ve kiremit kullanılmıştır. Ahşap malzemeler üzerinde boyalı süslemeler uygulanmıştır. Caminin trafiğin yoğun olduğu bir cadde üzerinde yer almasından dolayı hava kirliliği, egzoz gazları gibi etkenler malzeme bozulmalarında

etkin bir rol oynamaktadır. İnsan kaynaklı ve yakın dönem onarımlarından kaynaklanan bozulmalar da yoğun olarak görülmektedir.

Taş Bozulmaları ve Koruma Önerileri

Yapı, geçirdiği bir restorasyon sırasında, su basman hizasına kadar andezit kesme taş ile kaplanmıştır. “Magmanın derinlik kayacı olan diyoritin volkanik tipi” olan andezitin, çatlaksız, yoğunluğu ve feldispatları ayrışmamış olanları yapı malzemesi olarak kullanılmaya uygun olduğu bilinmektedir (Küçükkaya, 2004, s.14).

İç yüzünde yaygın bir uygulama olan moloz taş kullanılmaktadır (Şekil 7). Dikdörtgen kesilmiş taşlar yatay olarak sıralanmıştır. Beden duvarlarında eşit boyutlarda (yaklaşık 33 cm x 50 cm) taş sıraları kullanılmıştır. Minare kidesinde ise 60 cm x 80 cm boyutlarında taşlar kullanılmıştır.⁷ Ayrıca giriş açıklığında kemerlerde ve minare boyunca kuşaklarda da taş kullanılmıştır (Şekil 8).

Şekil 7. Cami duvarı iç dolgusu (VGM, 2019)

Şekil 8. Taş kullanımları

⁷ Kullanılan taş malzemelerin derinlikleri ölçülememiştir.

Yapının taş yüzeylerinde örgüde eksilme veya büyük parça kaybı görülmemekle birlikte, taş elemanlarda kılcal çatlak, yüzeysel aşınma, atmosferik kirlenme ve nem kaynaklı siyah tabaka, grafiti ve plastik onarımdan kaynaklanan bozulmalar (Şekil 9) görülmektedir.

Şekil 9. Taş bozulmaları

Yapının özgününde olmayıp restorasyon sırasında eklenen taş kaplama malzemesi dönem eki olarak korunmalıdır. Ancak, yakın dönem onarımları kapsamında minare kaidesindeki büyük boy taşlara, beden duvarlarındaki taşların boyutuna uygun yeni derz izleri oluşturmak amacıyla zarar verilmiştir. Koruma önerisi olarak parça kaybı olan taşlarda taş tozu, hidrolik ya da sönmüş kireç ile plastik tamamlama ve derz izi oluşturulan minare kaidesindeki taşlarda ise özgününe uygun taşlarla yenileme önerilmektedir. Korumaya yönelik bir müdahalede bulunulmadan taşların mineral yapısı, gözenekliliği, geçirimsizliği analizlerle belirlenmelidir. Restorasyon sırasında kullanılacak malzemenin fiziksel ve kimyasal özelliklerinin malzemenin yapısına uygun olup olmadığı tespit edilmelidir (Eskici, 1997, s.383). Çatlaklara hidrolik kireç ve reçine kullanarak enjeksiyon yapılması uygun olacaktır. Çimento lu karışım kullanımı özgün duvar bölümlerinde tuzlanma gibi sorunlara neden olacağı için tercih edilmemelidir.

Yoğun trafik bulunan bir cadde üzerindeki bu yapıda ince bir kir tabakası görülmektedir. Uygun temizlik yöntemi, yüzeyde kirlilik olan alanlarda büyüklüğe, taşın cinsi ve niteliğine göre seçilmelidir. Nitekim tarihi yapılarda yürütülen temizlik çalışmalarında her yüzeye ve koşula uyan tek bir temizlik yöntemi bulunmamaktadır. Yapılacak deneysel uygulamalar ile malzeme ve bozulma türü için en uygun yöntem belirlenebilecektir (Eskici, 2009, s. 773). Camide su basmana kadar olan taş yüzeyler için fırçalarla mekanik temizlik veya mikro kumlama uygulanabilir. Mikro kumlama uygulamasında basınç, püskürtülen kilin sertliği, kirin kalınlığı, püskürtülen granül boyutu, uygulama süresi ve uygulama mesafesi parametreleri dikkate alınarak, uygun malzeme ile (taş tozu, cam tozu, meyve kabuğu tozu, meyve lifi tozu vb.) kontrollü kumlama yapılmalıdır (English Heritage, 2012, s.190). Bu şekilde

yüzeye püskürtülen malzeme, yüzeyi mekanik olarak temizleyecektir. Grafiti yapılmış küçük alanlarda ise kimyasal paketleme ile temizlik yapılmalıdır. Bu uygulama sonrasında yumuşayan tabakanın su ile temizlenmesi ve gerekirse işlemin tekrarlanması önerilir. Taş yüzeyinde zamanla doğal olarak oluşan bir film tabakası olan patina, taş üzerinde koruyucu bir etkiye sahip olduğu ve kirlilikle karıştırılmaması gerektiği unutulmamalıdır. Bu tabakanın tamamen kaldırılması taş yüzeyini bozulmalara daha açık hale getirecektir (Küçükaya, 2004, s.97, 98).

Malzemelerde görülen aşırı bozulma durumlarında temizlik uygulamaları öncesinde bir ön sağlamlaştırma yapılması yerinde olacaktır (Eskici, 1997, s.384). Tamamlama ve temizlik uygulamalarının sonrasında taş yüzeyler üzerine su itici ürünler, nanoteknolojik ürünler, siloksan veya silan esaslı ürünler kullanılarak yüzey koruma uygulanabilir. Kullanılacak ürünlerin renk değiştirmemesi (şeffaf olması), su geçirimsizliğinin olmaması yanında buhar geçirimsizliğinin olması önemlidir.

Tuğla Bozulmaları ve Koruma Önerileri

Caminin beden duvarlarında ve minaresinde kırmızı tuğla kullanılmıştır. Tuğlaların üzeri sıvasız bırakılmıştır. Yüzeyi yaklaşık 4 cm x 20 cm boyutlarındaki tuğlaların orta derecede gözenekli olduğu gözlemlenmiştir.⁸

Pencerelerin üstlerinde tuğladan hafifletme kemerleri kullanılmıştır. Minarenin gövdesi silindirik tuğladan yapılmış olup, minare kaidesinden gövdeye geçişte tuğlalarla üçgen bir kuşak oluşturulmuştur. Yapının tuğla elemanlarında örgüde eksilme görülmemekle birlikte, parça kayıpları, kirlenme ve kılcal çatlaklar, yüzeysel aşınmalar ve özellikle minarenin geçiş kesitinde derin aşınmalar görülmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Tuğla bozulmaları

⁸ Kullanılan tuğla malzemelerin derinlikleri ölçülemedi. Uygulama öncesinde tuğlaların kimyasal içeriği ve pişirme derecesi laboratuvar ortamında analiz edilmelidir.

Koruma önerisi olarak öncelikle parça kaybı olan tuğlalarda aşınan alanın büyük olduğu bölümlerde tuğla ile, küçük olan alanlarda tuğla tozu, hidrolik veya sönmüş kireç ile tamamlama yapılmalıdır. Tamamlamalar yapılırken yüzey tarama, doku, renk tonu farkı gibi çeşitli belirtme teknikleri kullanılarak yeni malzemenin özgün malzemedan ayırt edilmesi gereklidir. Tuğla üzerinde kirlenme olan yerler için düşük basınçlı, granül boyutu küçük malzeme püskürtmeli kontrollü mikro kumlama uygulanabileceği söylenebilir, ancak deneysel uygulamalar sonucunda en uygun temizlik yöntemi seçilecektir. Tamamlama ve temizlik uygulamalarının sonrasında yüzey üzerine renk değiştirmeyen, su geçirmez, buhar geçirimsizliği olan yüzey koruma malzemeleri önleyici koruma amacıyla uygulanmalıdır.

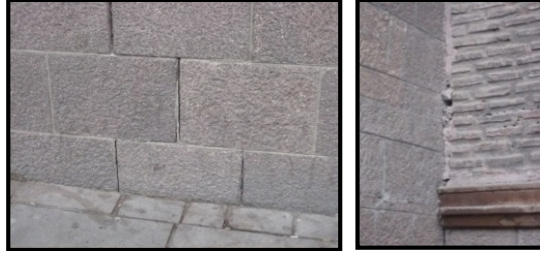
Harç / Sıva Bozulmaları ve Koruma Önerileri

Harç malzemesi, yapıda duvar içlerinde, taş ve tuğla kaplama yüzeylerinde derz aralarında kullanılmıştır. Kesme taşlar arasındaki derz kalınlığı son derece ince olmasına karşın tuğlalar arasındaki derz kalınlığı yaklaşık bir tuğla yüksekliğindedir (Şekil 11). Duvarların dış yüzünde duvar örgüsü üzerinde sıva bulunmayıp sadece hatıl üzerinde bir sıva tabakası uygulanmıştır.

Şekil 11. Derz aralarında harç kullanımları

Derz aralarındaki harçlarda çevresel faktörlerden kaynaklı dökülme ve aşınma görülmektedir (Şekil 12). Malzemelerde ayrıca insan kaynaklı problemler de bulunmaktadır (Şekil 13). Elektrik/telefon tellerinin yapıya monte edilmesi sonucu bozulan harcın farklı nitelikte harç malzemesi ile tamamladığı görülmüştür.

Şekil 12. Harç bozulmaları

Şekil 13. İnsan kaynaklı problemler

Harçlardan sağlam olanlar korunmalı, çimentolu harçlardan yapı arındırılmalıdır. Dökülenlerin yerine özgün harç ile benzer nitelikte karışım oluşturularak uygulama yapılmalıdır.⁹ Hidrolik veya sönmüş kireç, taş tozu veya kırığı ve agrega bulunan harç/sıva karışımı örnek karışım olarak kullanılabilir. Onarım harcı ve sıva numunelerinin renk ve doku çalışmaları ile deneysel uygulamalarının yapılması önemlidir. Hatıl üzerindeki sıva tabakası raspa edilmeli ve gerekli ahşap koruması yapılmalıdır.

Ahşap Bozulmaları ve Koruma Önerileri

Camide taş örgünün tuğla örgüye bağlandığı hattan itibaren duvar yüksekliğince belli aralıklarla tekrarlayan dört sıra ahşap hatılda, tavanda, kapılarda, pencerelerde, çatıda, saçak altında ve minberde ahşap malzeme kullanılmıştır (Şekil 14).

⁹ Duvarlardaki özgün harçların kimyasal içeriği, bağlayıcı agrega oranları analizlerle tespit edilmelidir.

Şekil 14. Ahşap kullanımları

Yapıdaki ahşap elemanlarda parçalanmalar, kirlenmeler ve boyada renk değişimleri görülmektedir (Şekil 15). Ahşap malzemelerde bozulma durumlarının mekanik, elektrikli, optik, akustik, termografik, radyografik, nükleer magnetik, kimyasal ve biyolojik yöntemlerle tespit ve teşhis edilmesi gerekir (Nazire, 2010, s.84). Analizler sonucu tespit edilen biyolojik bozulma türüne göre, ahşap malzemelerde fırça ile kontrollü temizlik, gerekli ise enjektör ile ilaçlama yapılması, biyolojik etkenden arındırılan malzemenin üzerindeki boşluklara ise reçine, solvent ve ahşap tozu veya katı madde içeren dolgu malzemesi sürülmesi önerilir. Ahşap elemanda dayanıklılığa neden olacak çürümenin var olması halinde, emprenye yapılması gerekmektedir. Ahşap eleman eğer fiziksel bütünlüğünü yitirmiş durumda ise yeni malzeme ile değiştirilmesi de uygulanabilir.

Şekil 15. Ahşap bozulmaları

Yapılan görsel analizlere göre, koruma amacıyla yüzeylere uygulanan yoğun vernik tabakası bazı bölümlerde parlamalara, renk değişimlerine ve motiflerin tanımlanmasının zorlaşmasına neden olmuştur. Ahşap üzerindeki sıva tabakası, yağlı boya tabakası ve vernik uygun yöntemle yüzeyden arındırılmalı, yüzey raspası yapılarak boya katmanları ortaya çıkarılmalıdır. İhtiyaç olması halinde yukarıda belirtilen biyolojik bozulmalara karşı koruma

önerileri uygulanmalı ve koruma uzmanınca belirlenecek renk ile ahşap üzerine boya ve paraloid içeren sağlamlaştırıcı madde uygulaması yapılması önerilmektedir.

Boyalı Süsleme Bozulmaları ve Koruma Önerileri

Ahşap tavan üzerinde ve pencerelerde boyalı süslemeler bulunmaktadır (Şekil 16). Bu süslemelerde çiçek ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Boyalı süslemelerin üzerine vernik uygulanmıştır. Vernikler kalem işlerinin renğinde koyulaşmaya neden olmuştur. Süslemelerde ayrıca kirlenmeler görülmektedir. Özgün boyalı süslemeleri açığa çıkarmak, vernik tabakası ve kirlenmeleri temizlemek için çok itinalı ve orijinal yapıyı bozmayacak nitelikte kimyasal temizlik kullanılmalıdır. Gerektiği takdirde yüzeyin tozdan arındırılmasını takiben su bazlı ve mineral kökenli malzemeler kullanılarak nötr renkte rötuş uygulanabilir.

Şekil 16. Boyalı süslemeler

Metal Bozulmaları ve Koruma Önerileri

Cephelerde alt sıradaki pencerelerde metal parmaklıklar ve su olukları bulunmaktadır (Şekil 17). Yapının metal elemanlarında oksidasyon ve boya katmanları görülmektedir. Metal üzerindeki yağlı boya tabakası ısı tabancası ile yüzeyden arındırılmalı ve antipas uygulaması yapılmalıdır.

Şekil 17. Metal kullanımları

Cam Bozulmaları ve Koruma Önerileri

Pencerelerde hem renksiz hem de renkli camlar kullanılmıştır. Çift cidarlı pencerelerde dışta sade olarak renksiz ve geometrik kesimli camlar, içeride ise renkli ve değişik desenlerde camlar kullanılmıştır. Bu cam elemanların bir kısmında kırıklar ve boyalarda renk değişimleri görülmektedir (Şekil 18). Kırık olan camlar yenisi ile değiştirilmeli, cam değişimlerinde restorasyona özel cam tercih edilmelidir (Hasdemir, 2014, s. 64). Cam üzerindeki kirler ise yumuşak kıl fırça ve su temizlenmelidir.

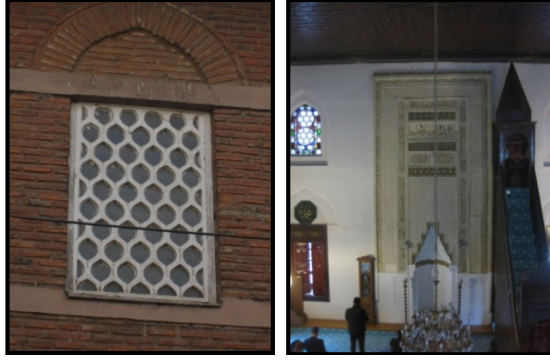
Şekil 18. Cam bozulmaları

Alçı Bozulmaları ve Koruma Önerileri

Kolay elde edilmesi ve işlenebilmesi, düz yüzeyler dışında da uygulanabilir olması bakımından alçı, mimaride sıklıkla kullanılmaktadır. Zincirli Cami'nin de geçirdiği bir onarımda iç mekân duvarlarına alçı sıva uygulandığı anlaşılmıştır (Şekil 19). Ayrıca pencerelerde alçı şebeke ve kuzeydeki mihrapta alçı kullanılmıştır (Şekil 20). Yapıdaki alçı şebekelerde kılcal çatlaklar ve mihrapta çeşitli boya katmanları görülmektedir. Mihrabın kenar bordürlerinin belli bir yüksekliğe kadar bozulup düz sıva ile sıvandığı, palmetlerinin kırıldığı, boya tabakaları yüzünden motiflerin seçilemediği belirlenmiştir (Eskici, 2001, s.136).

Şekil 19. Onarımda alçı uygulaması (VGM, 2019)

Şekil 20. Alçı kullanımları

İç mekândaki alçılar üzerindeki boyalar raspa edilerek boya katmanları tespit edilmelidir. Alçı üzerindeki çatlaklar sağlamaştırıcı reçine ve alçıdan oluşan karışım hazırlanarak doldurulmalıdır. Alçıda dökülme tespit edilmesi halinde kireç ve alçıdan oluşan onarım harcı ile dolgu yapılmalıdır. Cephede kullanılan alçı yüzeylere ise çevresel etmenlerden koruma amacıyla su itici bir yüzey koruyucu uygulanması önerilmektedir.

Sonuçlar

İlk inşaa tarihi 17. yüzyıla uzanan Zincirli Cami 19, 20 ve 21. yüzyıllarda çok sayıda onarım geçirmiş ve şu an ibadete açık durumdadır. Caminin halen kullanılması nedeniyle periyodik olarak bakımdan geçtiği ve 1937 yılında yapının geçirdiği esaslı onarım ile caminin cephesinin tamamen değıştiği anlaşılmıştır.

Yapının bulunduğu alan Roma, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait eserleri bir arada bulunduran bir sit alanı olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Cami ve çevresine bütüncül olarak bakılmalı ve bu ortamın değerleri doğru şekilde algılanmalıdır. İklim şartlarından ve cemaat kapasitesini artırmak amacıyla kapalı mekâna dönüştürülen avlu düzenlemesi ve ilaveler, caminin çevresinin özgünlüğünün zedelenmesine neden olmuştur. Ancak, bu uygulamaların bir ihtiyaç olduğu gerçeği ve kaldırılabilir nitelikte olması nedeniyle bu şekilde muhafaza edilmesinde sakınca görülmemektedir.

Cephe taş kaplamasında yapılan hatalı uygulamalar, mekân içinde ve cephede kat kat yapılan boyama ve vernikler sonucunda ahşap elemanlar ve alçı mihrapta da özgün görünüm bozulmuştur.

Görsel analize dayalı gerçekleştirilen bu çalışmada özellikle malzeme bozulmalarına yönelik koruma önerilerinde bulunulmuştur. Yapılması önerilen malzeme koruma çalışmaları kapsamında yapının mevcut durumunun

incelenmesi, bozulma etkenlerinin araştırılması ve tespit edilmesi ile bunlara müdahale edilmesi söz konusudur. Bu uygulamalara geçilmeden önce bilimsel esaslara göre belgeleme, tarih ve restitüsyon araştırmaları ile projelendirme çalışmaları yapılması gerektiği unutulmamalıdır.

Projelerin hazırlık aşamasında önemli bir çalışma malzeme korumaya dair analizlerin yapılarak raporlanmasıdır. Çalışmada kapsam dışı tutulmuş olan, yerinde tahribatsız yöntemlerle malzeme analizleri ve arkeometrik çalışmalar sayesinde malzemenin fiziksel ve kimyasal özellikleri, malzeme bünyesindeki değişimler ve bozulmalar hakkında bilgi edinilecektir. Şüphesiz ki, koruma biliminde sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için çeşitli bilim dallarının bir arada bulunduğu interdisipliner bir çalışma ortamına ihtiyaç vardır.

Önerilen koruma yöntemlerinin uygulanmasını takiben, bozulmalara neden olabilecek problemlerin ortadan kaldırılması amacıyla yüzeye uygulanacak koruyucu, malzemede su, tuz veya asidin girişimini azaltacaktır. Uygulamaların bitiminden sonra ise periyodik bakımlar ile malzemenin ömrü uzatılmalı, sürdürülebilir restorasyon uygulamaları yapılmalıdır.

Extended Abstract

Zincirli Mosque, Ankara: Conservation Problems and Recommendations

*

Fatma Sezin Doğruer
ORCID: 0000-0002-1237-0020

Zincirli Mosque's (Ankara, Turkey) historical information, architectural style, general architectural order and conservation problems on the structure were determined in this study. It is aimed to bring proposals for the solution of the problems by detecting types of deterioration and their possible reasons. Literature review about Zincirli Mosque's brief history was done; knowledge and documents of the previous restoration implementations were gathered from the owner institution, General Directorate of Foundations; mosque's schematic drawings were made by the author. Characteristics and types of deteriorations of the building materials were examined by visual analysis and were evaluated. With the increase in the number of houses in Ankara in the 17th century, an increase was also observed in the number of mosques. Examples of mosques in this century are the structures having characteristics such as rectangular plan, brick or mudbrick walls with wooden beams on rubble stone, hipped roof, wooden minbar, stucco mihrab, known as the Ankara Style.

The basic approach in conservation practices should be based on a holistic approach comprising the immovable cultural property and its surrounding. Within the scope of conservation studies, survey studies, historical researches, reports and subsequently restitution project, periodization, analyzes of material and damage; and restoration projects are created for immovable cultural assets that need to be protected. Elimination of the factors that pose risks to the historical structure, structural and material problems is the main intervention of the conservation studies. The intervention should not cause irreversible results, therefore preliminary studies should be carried out by the conservation experts before active conservation application. As a result of the

analyzes and evaluations made by experts, the correct method should be determined and the suggested methods should be tested with experimental applications.

The deterioration in the physical integrity of the building is directly related to the deterioration of building materials. The main causes of deterioration in materials are the material itself, the materials that is adjacent to, the environment, and the interventions that the authentic material has been exposed to. The important thing is the practices that will be carried out without damaging the authentic materials and avoiding misleading perception. It is an essential practice to renew and replace materials that have lost their functional and physical integrity. Since cleaning process is a direct application to the surface of the material, it is necessary to choose a method that does not deteriorate the original material, not cause structural weakness, and not allow new problems such as salting or staining on the surface. During the cleaning method selection, the type of material to be cleaned, its protection status, the characteristics of the dirt layer and the width of the surface would play a decisive role. Wet cleaning methods such as nebulization, steam cleaning, absorbent clays packaging and chemical packaging, and dry cleaning methods such as mechanical cleaning, laser cleaning and controlled micro sandblasting are the main cleaning methods. An important study in the preparation phase of the projects is the analysis of materials. The physical and chemical properties of the materials, changes and deterioration on the materials would be determined through material analysis and archaeometric studies on-site with non-destructive methods. Undoubtedly, an interdisciplinary work is needed in order to achieve healthy results in conservation science.

In addition to active protection, preventive protection should also be applied. Elimination of factors such as moisture problems (rain water, rising humidity, condensation) that cause deterioration would prevent new deteriorations in the future. Protective material to be applied to the material surface would provide physical and chemical protection that would reduce the penetration of water, salt or acid through the material. The life of the material should be extended with periodic maintenance and sustainable restoration applications.

Zincirli Mosque is a 17th century mosque in Ulus District, Altındağ, Ankara, which was built in Ankara Style. Zincirli Mosque, whose construction date goes back to the 17th century, has undergone numerous repairs in the 19th, 20th and 21st centuries and is now open to worship. The area is impor-

tant because of the surrounding immovable cultural heritage from the Roman, Ottoman and Republic periods. The mosque and its surrounding should be evaluated in a holistic manner and the values of this environment should be perceived correctly.

It is understood that the mosque has undergone periodic maintenance due to its still being used. The facade of the mosque was completely changed during the restoration works in 1937. The courtyard, which was transformed into an indoor space due to the climatic conditions and in order to increase the capacity of the community, damaged the authenticity of the mosque's environment. However, due to the fact that these applications are necessity and removable, they could be kept in this way. The wooden elements and the plasters on the facade has been deteriorated as a result of faulty applications such as many layers of painting and varnishes.

Within the conservation of the mosque, deteriorations because of environmental factors like temperature, relative humidity, climatic conditions; and deteriorations due to human factors were defined; required types of interventions and measures were proposed to prevent new deteriorations. Within the scope of conservation studies, it is necessary to determine the correct method as a result of laboratory analyzes and reports and to test the proposed methods with experimental applications. In this study based on visual analysis, protection recommendations were made especially for material deterioration. With the proposed material conservation studies, it is possible to examine the current state of the building, to investigate and determine the factors of deterioration and to intervene them. Before these applications, documentation, history and restitution studies and projecting the restoration should be carried out according to scientific principles.

Kaynakça/References

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Akpolat, M.S. ve Eser, E. (Editörler). (2004). *Ankara: başkentin tarihi, arkeolojisi ve mimarisi*. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları.
- Aktüre, S. (1994). 17. ve 18. yüzyıllarda Ankara. E. Batur (Editör). *Ankara Ankara içinde* (s. 911-917). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ceylan, C. ve Aydın, Ö. (2018). 18.-19. yüzyıl Ankara camileri üzerine bir değerlendirme. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 2, 1-21.
- English Heritage. (2012). *Practical building conservation: Stone*. London: Ashgate Publishing Company.

- Erdoğan, A., Günel, G. ve Kılıcı, A. (2007a). Tarih içinde Ankara. *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi 1*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı.
- Erdoğan, A., Günel, G. ve Kılıcı, A. (2007b). Osmanlı'da Ankara. *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi 2*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı.
- Erdoğan, A. ve Narince, M. (2007). Edebi ve tarihi şahsiyetleriyle Ankara. *Ankara Tarihi ve Kültürü Dizisi 6*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı.
- Ergenç, Ö. (1980). XVII. yüzyılın başlarında Ankara'nın yerleşim durumu üzerine bazı bilgiler. *Osmanlı Araştırmaları*, 1, 85-108.
- Ersen, P., Güleç, D., Alkan, K. ve Kudde, E. (2009). Konservasyon raporunun önemi, içeriği ve hazırlanma adımları. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 2, 3-16.
- Eskici, B. (1997). Taş eserlerin korunması üzerine notlar. *Türk Arkeoloji Dergisi*, 31, 383-392.
- Eskici, B. (2001). *Ankara mihrabları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Basımevi.
- Eskici, B. (2008). Mimari restorasyonda malzeme kullanımı ve yöntem sorunları üzerine. *Yapı Dergisi*, 322, 118-123.
- Eskici, B. (2009). Tarihi bina onarımlarında cephe temizliğinin önemi ve yöntem sorunları üzerine. *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu 2* içinde (s. 773-784). Ankara, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası.
- Eyice, S. (1971). Ankara'nın eski bir resmi. *Atatürk Konferansları IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVII. Seri, s. 112.
- Hasdemir, İ. (2014). Tarihi yapılarda pencere camı restorasyonu. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 13, 60-64.
- Kırpık, G., Erdoğan, A. ve Çam, M. (2015). *Şehr-i kadim Ankara*. Cilt 2, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı.
- Kırpık, G., Erdoğan, A., Çam, M., Kılıcı, A., Topraklı, A. Y. (2015). *Şehr-i kadim Ankara*. Cilt 3, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi. Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı.
- Konyalı, İ. H. (1978). *Ankara camileri*. Ankara: Kültür Matbaacılık.
- Küçükaya, A. G. (2004). *Taşların bozulma nedenleri ve koruma yöntemleri*. İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2019, 9 Eylül). Zincirli Camii. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecek/yer/zincirli-camii-1> adresinden erişilmiştir.
- Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk devri yapıları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Yayınları.
- Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu mimarisi süslemesi ve el sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nazire P. S. (2010). Ahşap malzeme sorunlarının teşhis yöntemleri. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 4, 81-87.

- Şener, Y. S. (2015). Taş eser korumada tamamlama uygulamaları: yöntem ve uygulama biçimlerine ilişkin değerlendirmeler. *IV. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı, Türkiye Arkeolojisiinde Taş: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar içinde* (s. 143-151). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Tapan, M. (2007). *Soru ve cevaplarla koruma*. İstanbul: Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.
- Taşkan, D. (2016). Ankara (merkez) cami ve mescitlerindeki ahşap tavan göbekleri [Özel Sayı]. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 71-101.
- Tunçer, M. (2001). *Ankara (Angora) şehri merkez gelişimi (14.-20.yy)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü [VGM]. (2019). Dijital Arşiv. Ankara.
- Yaman, Y. (Editör). (1981). Ankara. *Yurt Ansiklopedisi: Türkiye, İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını*, 1, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, s. 510-712.
- Yüksel, A. E. (2016). Ankara cami ve mescitlerinde Ankara üslubu. *Journal of History and Future*, 2 (1), 154-177.

Tarihi Dokuda Çağdaş Kültür Yapısının Görsel Etki Değerlendirmesi: Odunpazarı Modern Müze Örneklem Alanı

*

Gözde Kızıllıkan¹

ORCID: 0000-0002-9042-4696

Ömer Yeşildal²

ORCID: 0000-0001-8478-9405

Öz

Bu çalışmada; tarihi bir kent dokusu içinde projelendirilmiş yeni bir kültürel yapının, bulunduğu kentsel çevredeki görsel etkisinin insan-çevre ilişkileri üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Literatür taraması ile görsel etki çözümlemesi üzerine kavramsal çerçevenin oluşturulması sonrasında, tarihi bir kentsel bağlam içinde inşa edilen modern bir yapı çalışma/örneklem alanı olarak seçilmiştir. Araştırma, mimari uyarının insan-çevre etkileşiminde görsel etki değerlendirilmesine odaklanırken; anket sorgulaması tekniği aracılığıyla katılımcıların demografik özelliklerine yönelik bilgi ve görüşlerini toplama, değerlendirme ve bir sonuç ortaya koyma üzerine şekillenmektedir. Bu bağlamda; çalışma sorusu olarak farklı sosyo-demografik özelliklere sahip bireylerce tarihi kent alanı içinde konumlanan çağdaş bir yapının görsel etki değerlendirilmesinin hangi faktörlere göre anlamlandırıldığının saptanması hedeflenmekte; ileri için yol gösterici olabilecek ipuçları ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: görsel etki değerlendirme; insan-çevre ilişkileri; çevrenin algılanması; görsel çevre tasarımı; tarihi kent dokusu.

¹ Doktora öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, E-mail: kizilkangozde@yahoo.com

² Doktora öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, E-mail: omeryesildall@gmail.com

Visual Impact Evaluation of a Contemporary Building in a Historical Pattern: Odunpazarı Modern Museum Sampling Area

*

Gözde Kızıllıkan³

ORCID: 0000-0002-9042-4696

Ömer Yeşildal⁴

ORCID: 0000-0001-8478-9405

Abstract

In this study, it is aimed to evaluate the visual impact of a new cultural building, erected in a historical urban pattern, through human-environment relations. After establishing the conceptual framework of the visual impact research upon the literature review, a modern building in a historical urban context was chosen as the field of study/sampling area. The study is focused on the visual impact evaluation of the architectural stimuli through the human-environment interactions and is shaped by collecting and assessing the demographic characteristics and opinions of the respondents through the surveying (questionnaire) technique to reveal a conclusion. In this context, it is aimed to determine which factors are received as meaningful by individuals with different socio-demographic characteristics while evaluating the visual impact of a contemporary building located in a historical urban area; and it is also presented some useful clues that will be instructive for the future studies.

Keywords: *visual impact evaluation; human-environment relations; perception of environment; visual environment design; historical urban pattern.*

---

³ Doctorand, Yıldız Technical University, E-mail: kizilkangozde@yahoo.com

⁴ Doctorand, Yıldız Technical University, E-mail: omeryesildal@gmail.com

Giriş

Çevre; doğal ve yapay öğelerden meydana gelen, varlıkların ilişki süreçleri içinde etkileşimde olduğu uzamsal/zamansal ortamdır. Mimari çevre; fiziksel mekân ile sosyal mekân arasındaki dengeyi amaçlayan, insan-çevre ilişkileri temelinde araştırmalar ortaya koyulmasına ve insan davranışlarını bağlantılar aracılığıyla yorumlamaya çalışan modeller geliştirilmesine olanak tanıyan yaşam alanlarıdır (Polatoğlu, 2012). Mimari tasarım, çeşitli düzlemlerde yaşanan küresel dönüşümlerin anlam bulduğu devimsel bir olgudur. Bünyesinde barındırmakta olduğu öznel-bireysel deneyim ile nesnel-kuramsal ve kavramsal bilgi birikimleri sonucunda yenilikçi şekilde anlama ve yorumlama becerileri geliştirmekte, disiplinler arası bir bakış açısı sunmakta ve estetik, ideolojik gibi farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır (Düzgün Bekdaş ve Yıldız, 2018).

Çevrenin algılanması, bilinmesi ve yorumlanması; duyu organları aracılığıyla hissedilerek algılanış biçimleri üzerinden çevresel niteliklerin tanımlanması ile tercih yapma, karar verme ve uygulama sürecinin bütünüdür (Rapoport, 1982). Bireyin, çevreden aldığı duyumlar ağırlıklı olarak görsel uyaranlar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Aksoy, 1975). Fiziksel mekândaki estetik tercihlerin sosyo-demografik ve kültürel etkilerle şekillenebildiği, uzman görüşleri ile desteklenen pek çok çalışmanın da temelini oluşturmaktadır. Şimdiye kadar yapılan çeşitli araştırma ve çalışmalar; mimar/plancı/tasarımcıların görsel etki üzerindeki tercihlerinin, profesyonel olarak bu alanlarda eğitim almamış kişilerden belirgin şekilde farklılıklar içerdiğini göstermektedir (Janssens 1984; Sanoff, 1991; Polatoğlu, 1994; Rasmussen, 1994; Groat ve Wang, 2013 vb.).

Şehirlerin görünümü; projelerin tasarlanma, inşa edilme ve kullanım biçimlerini etkileyen dinamik faktörler üzerinden büyük değişimlere maruz kalmaktadır. Hoş olarak nitelenen mekânların görsel özelliklerinin; belirgin ve okunaklı, anlamsal zenginlik ve çeşitlilik içeren ortamlar sunduğu, yapılan pek çok araştırmanın konusu olmakta ve ileriye dönük sonuçlar ortaya koymaktadır.

Tarihi kent dokusu; geçmiş dönemlerin fiziksel ve sosyo-kültürel yapılarını, yaşam biçimlerini, insan-çevre ilişkilerini yansıtan hafıza mekânlarıdır. Dolayısıyla, kentsel belleği oluşturan bu özel alanlar bilinçli ve uyumlu tasarımlar, işlevler ve değerlendirme süreçleri ile bütüncül olarak ele alınmalıdır. Genel kabul, çağdaş şehirlerin koruma bağlamında evrensel standartlara ulaşmada yetersiz kaldığı ve dönüşüm süreçlerinde

stratejik mekânsal/işlevsel planlama yaklaşımlarındaki eksikliklerin bu dönüşümlerdeki sorunların sebepleri olabileceği yönündedir (Özcan, 2009). Başarısız olarak nitelenen tarihi kent dokusu müdahaleleriyle ilgili görüşler, genellikle uzmanlar tarafından dile getirilir; ancak uzman olmayan kullanıcılar için de benzer görüşlerin geçerli olup olmadığı farklı araştırma sorularını akıllara getirmektedir.

Bu çalışmanın amacı; tarihi kentsel doku içinde inşa edilen çağdaş bir yapının görsel etki değerlendirilmesine odaklanırken, katılımcıların demografik karakteristiklerine yönelik görüşlerini toplama, değerlendirme ve bir sonuç ortaya koyma üzerine şekillenmektedir. Bu bağlamda; çalışma sorusu olarak farklı sosyo-demografik özelliklere sahip bireylerce tarihi kent alanı içinde konumlanan modern bir kültürel yapının görsel etki değerlendirilmesinin, hangi faktörlere göre anlamlandırıldığının saptanması ve yorumlanması hedeflenmektedir.

Çalışma alanı olarak seçilen mimari uyaran hakkında hem yerel hem de ulusal bağlamda tasarım ve mimarlık camiasına yön veren olumlu ve olumsuz görüşler bulunmaktadır. Çalışmanın amacı, uluslararası bir tasarım ekibi tarafından tarihi kent dokusu içinde projelendirilmiş modern bir kültürel yapının, kullanıcıları tarafından nasıl anlamlandırıldığını ölçmek; yapının görsel etkisinin, mimarlık/inşaat/tasarım sektörü ve diğer meslek gruplarında çalışan bireyler tarafından nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktır. Bu sebeple; gerçek ortamdaki kent kullanıcılarının örneklem alanındaki görsel etki odaklı değerlendirmelerini analiz ederek irdelemek, ileride yapılacak olan yeni projeler için birtakım ölçütler ortaya konmasına olanak tanıyacaktır.

Yöntem

Çalışmanın yönteminde kullanılan soru-cevap sistemi yardımıyla çevreye gösterilen anlamsal tepkileri ölçmek için anlamsal farklılaşma ve anlamsal sıralama teknikleri ile benzerlik gösteren 5'li aralıktaki soru-cevap sistemi kurgulanmıştır. Sistemde, Bishop'ın (1977) CRIG Analizi ve Polatoğlu'nun (1994) deneysel çalışmasındaki yöntemler yol gösterici olmuştur. Farklı kutuplardaki sıfat çiftleri yerine; araştırma konusunun özelliklerine uygun sıfatlarla tanımlanan sorular üzerinden 5'li aralıktaki her bir değişkene verilen sıralama ölçekli yanıtlar ile çalışma alanı olarak seçilen uyaranın görsel etki değerlendirmesinde, ortalamalar alınarak sonuçlar belirlenmiştir. Çevresel elemanların bütüncül ve tanımlayıcı boyutları için

faktör gruplarından yararlanılmıştır. Görsel çevreye yaklaşımların ölçülmesi için faktörlerin geliştirilmesinde; Osgood vd., (1975), Küller (1973), Sanoff (1974), Sorte (1975), Krampen vd. (1978), Smardon vd. (1986), Hershberger ve Cass (1988), Nasar (1989) ve Zeisel (1995)'in çalışmalarından yararlanılmıştır. Faktör grupları aşağıda belirtildiği şekilde kategorileştirilmiş ve detaylandırılmıştır:

- Genel değerlendirme (hoş, uyumlu, olumlu)
- Kütle (güçlü, kaba)
- Biçim (karmaşık, kapalı, tekdüze)
- Yüzey özelliği / doku (malzeme uygunluğu, renk uygunluğu)
- Ölçek (geniş [iri], yüksek)
- Etki (ilginç, yeni, belirgin)

Yaş, cinsiyet, meslek gruplarına yönelik genel katılımcı profilini belirlemek için yöneltilen kapalı uçlu sorular ile demografik karakteristik ortaya konmuştur. Çalışma alanı hakkında sorulan açık uçlu 2 adet soru ile genel tanımlamalar ile ilgili bilgi toplanmıştır. Sonrasında, toplamda 15 adet soru içeren 5'li aralıkta sıralanan açıklamalar alt alta düzenlenerek çalışma alanı hakkında görsel etki faktörleri değerlendirilmesi yapılmış ve son olarak da açık uçlu 2 adet soru ile katılımcıların çalışma alanındaki kent kimliği temalı yorumları belirlenmiştir. Sorgulama sonrası elde edilen veriler, karşılaştırma tekniği kullanılarak grafikler yardımıyla analiz edilmiş ve binanın görsel etki çözümlemesinin yapılabilmesi için bir sentez ortaya konarak sonuca varılmıştır.

Görsel Etki Değerlendirmede Kavramsal Çerçeve

Görsel etki değerlendirme araştırmaları; bir yere ait görsel nitelikleri, mekânsal organizasyonu, göz ile algılanan duyular ön planda olmak üzere birbirleriyle işlevsel bir etkileşim üzerinden yorumlamaya olanak tanıyan çalışmalar bütünüdür (Palmer, 2000). Görsellik; doku, renk, biçim gibi estetik elemanlardan oluşan özelliklerin yanında; fiziksel mekân ile kurduğu uyum, tekrar, ritim, hiyerarşi, doluluk-boşluk gibi ilkeler üzerinden ifade edilen olgularla şekillenmekte ve nihayetinde bütün bu ayrıntı niteliklerin bir değerlendirme çalışması üzerinden ölçülmesi ile görsel etkiler açığa çıkartılmaktadır.

Yapılı çevrenin insan üzerinde yaratmış olduğu duyulanım ve algılama bağlamları, nesnelerin görsel nitelikleri ve insanlar tarafından nasıl anlamlandırıldıkları mevcut ve gelecek projelerin etki çözümlemelerini

yapmak ve bilimsel veriler ortaya koyabilmek adına önemle üzerinde durulan araştırma alanlarındandır.

Görsel etki değerlendirme çalışmalarında; nesnelerin görsel niteliklerinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkileşim düzeylerinin farklı boyutlar üzerinden (kültürel, tarihsel, sosyolojik, psikolojik, demografik vb.) tanımlanması, disiplinler arası bir yaklaşım gözetilerek insan bilimlerinin sunduğu tekniklerden de yararlanarak algılama, anlamlandırma ve davranışlara etki eden gerekli ilişkilerin kurgulanarak araştırılması önem kazanmaktadır (Lozano, 1988).

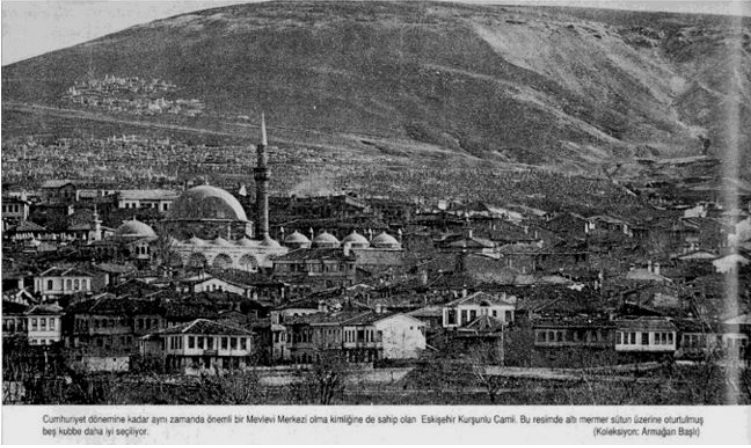
Yapılı çevredeki fiziksel strüktürler; belirli nitelikleri, kullanım değerleri, kent dokusuna eklenmesi ve görülebilirliği, erişilebilirliği, algılayan kişi üzerinde bırakmış olduğu izlenim ve çağrışımlar gibi pek çok değişken üzerinden deneyimlenmektedir. Yapılı çevre kullanıcıları ile belli kavramsal çerçeveler (konfor düzeyi, memnuniyet düzeyi, algısal yarar düzeyi vb.) içinde yapılan sorgulamalarda çeşitli yaş grupları, meslek grupları, eğitim seviyeleri, sosyo-demografik özelliklerin farklılaşmakta olduğu görülmektedir (Aydın, 1992). Darçın'ın (2012) desenlerin görsel etki değerlendirmesi üzerine yapmış olduğu gerçek mekân simülasyonlu deneyinde, pek çok araştırmacının önceki çalışmalarına gönderme yapılarak; yapılı çevrenin farklı özellikteki kişilerce hoşnutluk, uygunluk, konfor düzeyi vb. duyguları uyandırdığı ve böylelikle davranışlar ve kararların verilmekte olduğu sonucuna varılmaktadır.

Zeisel (1995), çevre-davranış araştırmalarının planlama kurgularının üç adımdan oluştuğunu belirtmektedir. Bunlar; araştırma yaklaşımı, araştırma tasarımı ve araştırma ortamı olarak gruplanmaktadır. Tarihi bir kentsel doku içindeki çağdaş bir yeni yapı olan çalışma alanı seçimi ile görsel etki değerlendirme verileri anket sorgulaması tekniği ile toplanmış; veri analizi ise öznel ölçümler sonucunda yorumlanmıştır. Özellikle mimari bir uyarana karşı verilen tepkileri ölçmekte yaygın olarak kullanılan anlamsal farklılaşma tekniğine yönelik pek çok niteliğin tek seferde değerlendirilebilmesi için Osgood vd. (1975), Küller (1973) ve Sorte (1975)'nin çalışmalarında belirtilen faktör grupları ve değişkenler kategorize edilip anket taslağının kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

Çalışma / Örneklem Alanı

Odunpazarı, Eskişehir

Eskişehir'in kentsel gelişiminin temelini şehrin güneyindeki tepe üzerinde kurulmuş olan Odunpazarı semti oluşturmaktadır. Semt, Osmanlı sivil mimari yapıları ve sit alanına giren ahşap evleriyle günümüze kadar bozulmadan gelebilmiş nadir alanlardandır. Odunpazarı'ndaki tarihi doku, geçmişle günümüz arasında köprü görevi üstlenmektedir. Bölgede birçok sivil ve dini mimari yapı bir arada bulunmaktadır. Tarihi Odunpazarı Evleri, bölgenin topografik yapısına uygun olarak sokak ve arazinin coğrafi konumuna uyumlu bir şekilde yerleşmişlerdir (Şekil 1).

Şekil 1. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi arşivi, Odunpazarı Banaz, F. (2017).

Evler, Anadolu-Türk kentinin geleneksel dokusunu yansıtmaktadır. Dar sokaklar boyunca bitişik nizam yapılmış olan 1, 2 ve 3 katlı evler çoğunlukla sokağa açılır. Evlerin alt katları kiler, depo, kömürlük, ambar olarak kullanılırken, cepheleri ya sağır bırakılmış ya da küçük pencerelerle hareketlendirilmiştir. Yaşam alanı olarak kullanılan üst katlarda ise; sokakla iletişimi sağlamak amacıyla cepheler çıkmalarla bütünleşmektedir. Çıkmalar; sokağın yapısına, arsanın şekline göre üst katlarda geniş yaşam alanları oluşturabilmek, baş odayı dış cephede vurgulayabilmek, evin sokakla ve dış dünyayla iletişimini sağlayabilmek için özenle biçimlendirilmişlerdir.

Odunpazarı, eski bir yerleşim yeri olmakla birlikte bugün kullanılan kentsel alanları cumhuriyetin ilanından sonraki dönemlerde merkez bölge olarak işlev kazanmış ve modernleşme hareketleriyle birlikte yeni

bir dönüşüm anlayışı benimsenmiştir. Küreselleşmenin de etkisiyle çağdaş kent nitelikleri edinme sürecine girmiştir.

Odunpazarı Modern Müze (OMM)

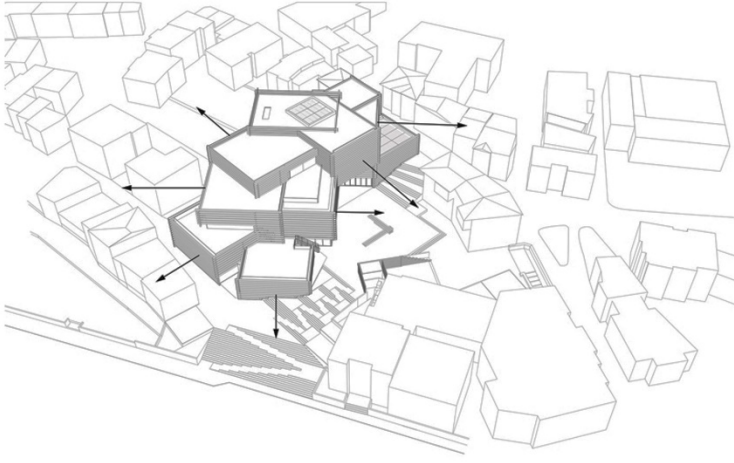
Eskişehir kentinin Odunpazarı ilçesinde 2019 senesinin Eylül ayında açılan Odunpazarı Modern Müze (OMM), kentin gelişmekte olan merkez bölgesinde yer almaktadır. UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici Listesi'ne girmeye hak kazanan geleneksel Osmanlı ahşap konut yapılarının kümelendiği tarihi bölge ile iç içe geçen tepe konumunda, kültürlerarası bir etkileşimi teşvik etmesi planlanarak Japon mimar Kengo Kuma ve ekibi (KAAA) tarafından projelendirilmiştir (Şekil 2). Bölgenin tarihi kent dokusu ve kültürel mirasını tasarıma yansıtmayı amaçlayan proje ekibi ile yapılan pek çok röportajda, özel olarak imal edilen ahşap dış kaplama malzemeleri ile çevrelenmiş müze binasının modern görünümü sayesinde bölgedeki geleneksel sokak dokusunu destekleyen yeni bir odak noktası yaratılmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Özellikle dış cephe ve iç mekânda kullanılan ahşap lata malzeme, bölgenin adı ile anılan tarihi belleğine bir gönderme olmasının yanında, sürdürülebilirlik ölçütleri bağlamında tasarımı ön plana alan bir yaklaşım sunmaktadır.

Kengo Kuma & Associates ortaklarından ve projenin yürütücüsü Yuki Ikeguchi, kendisi ile yapılan bir söyleşide müze binasının tasarımı ve etkileri ile ilgili şu yorumları yapmaktadır: *“Odun, kentin mirasında önemli bir yere sahip. Etrafına konfor ve sıcak bir atmosfer sunan ahşap ile inşa etmek, dolayısıyla bizim önceliğimiz olmuştur. Toplum ve sanat arasında bir bağ kurma amacı, bu projenin en başından beri kalbidir. Kendi içinde farklı deneyimler yaratan Odunpazarı sokak dokusu ve insan ölçeğini merkeze alan binanın, kent tarihi ve hafızasını taşıyan misyonu ile bir nirengi noktası olmasını istedik. OMM binası, kentin ve Anadolu coğrafyasının geniş kesimlerine ilham kaynağı olacaktır.”* (“Designboom”, 2019).

Şekil 2. Kuzey cephesinden drone çekimi (üstteki) / Vaziyet planı (alttaki)
(Kolaj, yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Binanın, hem tasarım süreci ve aktörleri hem içinde bulunduğu tarihi çevre ile bütünleşmesi (Şekil 3) hem de iç mekânlarında sergilenmekte olan çağdaş sanat eserleri dolayısıyla kullanıcılarına çok yönlü bir deneyim yaşatmakta olduğu gözlemlenebilmektedir. Bina; uluslararası mecralarda yankı uyandıran tasarımcıları, projelendirme ve inşa sırasında güdülen sürdürülebilirlik kayguları ve Eskişehir'in tarihi kentsel dokusu içinde yer alması ile Türkiye'yi -bilinen büyükşehirleri haricinde- tasarım, mimarlık ve şehircilik platformlarında çeşitlilik sunan, etkili bir tartışma düzlemine taşımaktadır. Yapının konumu, tasarım kararları, kentsel doku ile ilişkisi gibi fiziksel mekâna etkileri haricinde; kullanıcılar üzerinde oluşturduğu farklı his ve duygular dolayısıyla da bulunduğu alandaki sosyal mekâna önemli katkılar sağlamaktadır.

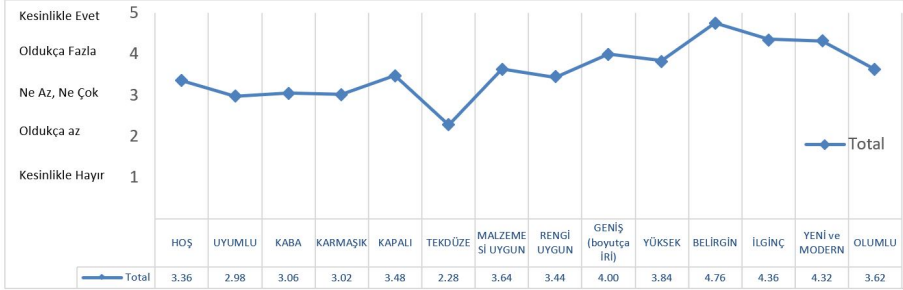
Şekil 3. Yönelim Diyagramı(Arkitektuel, t.y)

Bulgular ve Değerlendirmeler

Ahşap konut mimarisi ağırlıklı ve kısmen şehir içinde bulunan tarihi dokudaki çalışma alanı olarak seçilen yeni ve modern kültürel yapının görsel etki değerlendirmesini ölçmek için ankete katılan 50 kişinin, öznel yargılarının niceliksel olarak bilimsel temelde şekillendirilebilmesi için yapıyı ziyaret etmiş olmaları şartı aranmıştır.

2019 yılının Aralık ayı içinde internet üzerinden uygulanan anket çalışmasında, görsel etki değerlendirme faktörlerinin belirlenebilmesine imkân tanıyan ve uygun sıfatlarla oluşturulan sorular yöneltilmiş; yapının görsel etkisinin, bulunmakta olduğu çevresel doku ile ilişkisinin incelenmesi hedeflenmiştir. İlk üç soru demografik özellikleri belirlemek üzere yaş, cinsiyet ve meslek belirlemeye yönelik kapalı uçlu çoktan seçmeli sorulardan oluşturulmuştur. Çalışma alanının görsel etki değerlendirmesi kısmı; öncelikle iki adet açık uçlu soru ile binanın tasarımı ve çevre ile ilişkisi özelinde fikirsel bir değerlendirme ile başlamış, sonrasında da yapının girişinin kolay bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Bu şekilde sadece binanın cephe görünüşü değil; iç mekân kurgusu için de daha sonra yapılabilecek olan çalışmalar için pilot soru niteliğinde temel bir soru yöneltilmiştir. Buna göre; bina girişi ziyaretçiler tarafından kolay fark edilebilir bir konumda bulunmamaktadır. Akabinde, 15 adet soru cümleleri ile katılımcıların faktör gruplarına göre kategorileştirilerek 5'li ölçek üzerinden kendilerine en uygun değerlendirmeyi işaretlemeleri talep edilmiştir.

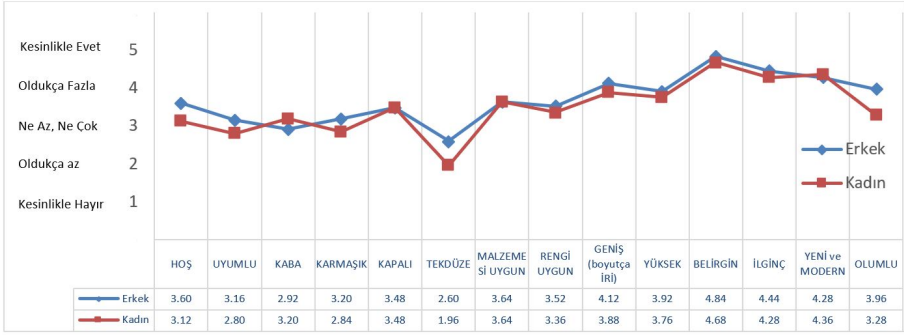
Yapılan anket çalışmasının katılımcıların fazla vakitlerini almaması için 5'li ölçek tipi seçilmiştir. Son olarak; hazırlanan iki adet açık uçlu soru ile de cephe bütünlüğünün kent kimliği ile olan ilişkisi ve binanın tasarımını yabancı bir mimarlık ofisinin yapmış olmasının, binanın günümüzdeki popülaritesi üzerinde etkili olup olmadığı sorusu ile görüşlerini belirtmeleri talep edilmiştir.

Şekil 4. Görsel etki değerlendirme ifadelerinin bina bütünü için aritmetik ortalama sonuçlarının çizgi grafiği

Yapılan çalışmadaki değişkenleri tek tek ayırmadan önce, binanın görsel etkisinin genel bir değerlendirilmesinin elde edilebilmesi için 50 kişinin vermiş olduğu yanıtların aritmetik ortalaması alınmıştır (Şekil 4). Çalışma alanı olarak seçilen yapının görsel etki değişkenleri özelinde çevresindeki yapılarla birlikte;

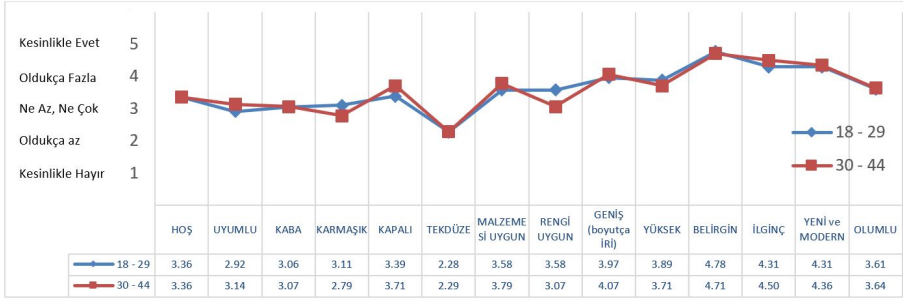
- genel değerlendirmesi; hoş, uyumlu ve oldukça fazla olumlu olarak bulunmuştur.
- kütsel değerlendirme; güçlü ve kaba olarak bulunmuştur.
- biçimsel değerlendirme; karmaşık, oldukça fazla kapalı ve oldukça az oranda tekdüze bulunmuştur.
- dış cephede kullanılan yüzey elemanlarının uyum değerlendirmesinde; malzemesi oldukça fazla uygun, rengi ise uygun olarak bulunmuştur.
- ölçeği bakımından değerlendirilmesi; oldukça fazla geniş (iri) ve oldukça fazla yüksek bulunmuştur.
- etki değerlendirme; oldukça fazla ilginç, oldukça fazla yeni ve modern ve kesinlikle belirgin bulunmuştur.

Şekil 5. Görsel etki değerlendirme ifadelerinin aritmetik ortalama sonuçlarının cinsiyet farklılığına göre çizgi grafiği

Anketi yanıtlayan 50 kişinin 25'i erkek, 25'i kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Görsel etki değerlendirme ifadelerinin cinsiyetlere göre yer yer farklılık göstermekte olduğu görülmektedir. Dikkati çeken iki farklılık noktası da çalışma alanı olarak sorgulanan binanın erkeklere kıyasla, kadınlara göre oldukça az oranda tekdüze; erkekler yapıyı çevresine göre kadınlara oranla oldukça fazla hoş ve oldukça fazla olumlu olarak değerlendirmektedirler (Şekil 5). Buna göre çalışma alanının çevresindeki yapılarla birlikte;

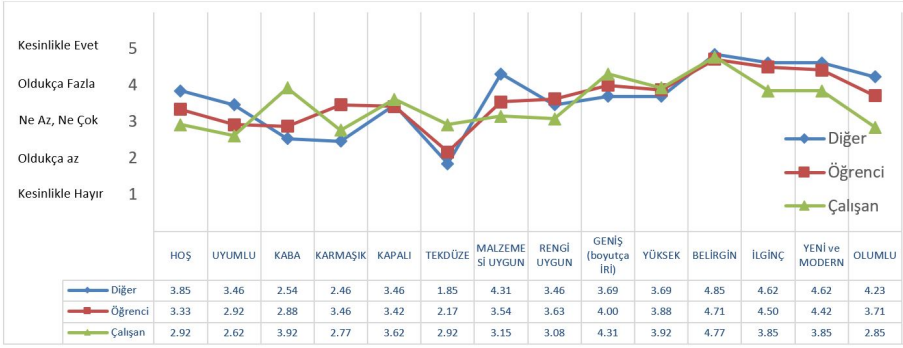
- ▶ genel değerlendirmesi; erkek ve kadınların her ikisine göre de uyumlu bulunmaktayken; yapı erkeklere göre oldukça fazla hoş ve oldukça fazla olumlu, kadınlara göre ise hoş ve olumlu olarak görülmektedir.
- ▶ kütsel değerlendirme; hem kadın hem de erkeklere göre güçlü ve kaba olarak bulunmuştur.
- ▶ biçimsel değerlendirme; hem kadın hem erkeklere göre karmaşık, oldukça fazla kapalı; kadınlara göre oldukça az oranda tekdüze, erkeklere göre ise tekdüze olarak bulunmuştur.
- ▶ dış cephede kullanılan yüzey elemanlarının uyum değerlendirmesinde; hem kadın hem de erkeklere göre malzemesi oldukça fazla oranda uygun; rengi ise kadınlara göre uygun, erkeklere göre oldukça uygun olarak bulunmuştur.
- ▶ ölçęi bakımından değerlendirilmesi; hem kadın hem de erkeklere göre oldukça fazla geniş (iri) ve oldukça fazla yüksek bulunmuştur.
- ▶ etki değerlendirme; hem kadın hem erkeklere göre oldukça fazla ilginç, oldukça fazla yeni ve modern, hem kadın hem erkeklere göre ise kesinlikle belirgin bulunmuştur.

Şekil 6. Görsel etki değerlendirme ifadelerinin aritmetik ortalama sonuçlarının yaş aralığına göre çizgi grafiği

Anketi yanıtlayan 50 kişinin 36'sı (%72) 18-29 yaş arasında, 14'ü (%28) 30-44 yaş arasındaki katılımcılardan oluşmaktadır. Görsel etki değerlendirme ifadelerinin yaş farklarına göre ciddi farklılıklar ortaya koymadığı görülmektedir. Dikkati çeken farklılıklar ise biçimsel faktörlerden karmaşıklık ve kapalılık, doku ve yüzey elemanları faktörlerinden renk uygunluğu sorusunda belirginleşmektedir (Şekil 6). Buna göre çalışma alanının çevresindeki yapılarla birlikte;

- genel değerlendirmesi; 18-29 ve 30-44 yaş aralığına göre oldukça hoş; her iki yaş grubuna göre de uyumlu ve oldukça olumlu olarak bulunmuştur.
- kültürel değerlendirme; her iki yaş grubu için de güçlü ve kaba olarak bulunmuştur.
- biçimsel değerlendirme; 18-29 yaş aralığına göre karmaşık, 30-44 yaş aralığına göre oldukça az oranda karmaşık; 18-29 yaş aralığına göre kapalı, 30-44 yaş aralığına göre oldukça fazla oranda kapalı; her iki yaş aralığına göre de oldukça az oranda tekdüze bulunmuştur.
- dış cephede kullanılan yüzey elemanlarının uyum değerlendirilmesinde; 18-29 ve 30-44 yaş aralığına göre malzemesi oldukça uygun; 18-29 yaş aralığına göre rengi oldukça fazla oranda uygunken, 30-44 yaş aralığına göre ise rengi uygun bulunmuştur.
- ölçeği bakımından değerlendirilmesi; 18-29 ve 30-44 yaş aralığına göre oldukça fazla geniş (iri) ve oldukça fazla yüksek bulunmuştur.
- etki değerlendirmesi; her iki yaş grubuna göre de oldukça fazla ilginç, oldukça fazla yeni ve modern ve kesinlikle belirgin bulunmuştur.

Şekil 7. Görsel etki değerlendirme ifadelerinin aritmetik ortalama sonuçlarının mimarlık/İNŞAAT/tasarım sektörlerinde çalışan, bu sektörlerde okuyan (öğrenci) ve bu sektördeki meslek gruplarına dahil olmayanlara (diğer) göre çizgi grafiği

Anketi yanıtlayan 50 kişinin 24'ü (%48) mimarlık/İNŞAAT/tasarım (m/i/t) bölümlerinin en az birinde öğrenci, 13'ü (%26) mimarlık/İNŞAAT/tasarım sektörlerinde çalışan, geriye kalan 13'ü (%26) öğretmen, doktor ve mühendislerden oluşan diğer meslek gruplarındandır. Görsel etki değerlendirme ifadelerinin meslek gruplarına göre ciddi farklılıklar göstermekte olduğu görülmektedir. Çok fazla faktör içinde farklılık söz konusu olduğu için ortak olanlar; genel değerlendirme faktörlerinde uyumlu, biçimsel faktörlerde kapalı, ölçeksel faktörlerde yüksek, etkisel faktörlerde belirgin olarak değerlendirilmektedir (Şekil 7). Buna göre çalışma alanının çevresindeki yapılarla birlikte;

- genel değerlendirmesi;
  - m/i/t sektöründe çalışanlara göre hoş, uyumlu ve olumlu;
  - m/i/t bölümlerinde okuyanlara göre hoş, uyumlu, oldukça fazla olumlu;
  - diğer meslek gruplarındakilere göre ise oldukça fazla hoş, oldukça fazla uyumlu ve kesinlikle olumlu bulunmuştur.
- kütleli değerlendirme;
  - m/i/t sektöründeki çalışanlara göre oldukça fazla güçlü ve kaba,
  - m/i/t bölümlerinde okuyanlara göre güçlü ve kaba,
  - diğer meslek gruplarındakilere göre ise oldukça az güçlü ve oldukça az kaba olarak bulunmuştur.
- biçimsel değerlendirme;
  - m/i/t sektöründe çalışanlara göre karmaşık, oldukça fazla kapalı ve tekdüze,

- m/i/t bölümünde okuyanlara göre oldukça fazla karmaşık, kapalı ve oldukça az tekdüze,
- diğer meslek gruplarındakilere göre ise oldukça az karmaşık, oldukça fazla kapalı ve oldukça az oranda tekdüze bulunmuştur.
- dış cephede kullanılan yüzey elemanlarının uyum değerlendirilmesi;
  - m/i/t sektöründe çalışanlara ve m/i/t bölümlerinde okuyanlara göre malzemesi ve rengi uygun,
  - diğer meslek gruplarındakilere göre ise malzemesi oldukça fazla oranda uygun, rengi uygun olarak bulunmuştur.
- ölçeği bakımından değerlendirilmesi;
  - m/i/t sektöründe çalışanlar, m/i/t bölümlerinde okuyanlar ve diğer meslek gruplarındakilere göre oldukça fazla geniş (iri) ve oldukça fazla yüksek bulunmuştur.
- etki değerlendirilmesi;
  - m/i/t sektöründe çalışanlara göre oldukça fazla ilginç, yeni ve modern,
  - m/i/t bölümünde okuyanlar ve diğer meslek gruplarındakilere göre kesinlikle ilginç ve kesinlikle yeni ve modern
  - bütün meslek gruplarındakilere göre ise kesinlikle belirgin bulunmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada; Eskişehir tarihi kent dokusu içinde inşa edilmiş ve sürdürülebilir bakış açısı ile uluslararası üne sahip yabancı mimarlar tarafından tasarlanmış kültürel bir modern bina örneklem alanı olarak seçilmiştir. Araştırma kapsamında yeni yapının görsel etki değerlendirmesinin farklı kullanıcı gruplarına göre yanıtlanan anketler üzerinden analiz edilerek verilerin saptanılması sağlanmıştır.

Odunpazarı Modern Müze binasının görsel etki değerlendirmesinde cinsiyet gruplarına göre yapılan genel değerlendirmede ciddi farklar olmadığı görülmektedir. Yaş grupları arasında ise; biçimsel, doku ve yüzey elemanlarına ait faktörlerde küçük de olsa farklılaşmalar yaşandığı anlaşılmaktadır. En ciddi farklılıklar mimarlık/inşaat/tasarım sektöründe çalışanlar, bu sektörlerde ait bölümlerde okuyanlar ve bu sektörlerde çalışmayan diğer meslek grupları arasında görülmektedir.

Diğer meslek gruplarında olan katılımcılar yeni yapıyı belirgin oranda hoş, uyumlu ve olumlu değerlendirmekte, biçimsel olarak kesinlikle karmaşık bulmamakta, doku ve yüzey elemanlarına ait faktörlerde de malzemesini çevresine göre uygun bulmakta oluşları ile mimarlık/inşaat/tasarım sektöründe çalışan ve bu bölümlerde okuyan öğrencilere göre oransal ölçüde ayrılmaktadır. Mimarlık/inşaat/tasarım sektöründe çalışanlar, diğer meslek gruplarına göre yapıyı belirgin oranda kaba, geniş, tekdüze bulmakta, malzeme ve renk uyumları açısından çevresine göre uygun bulmamaktadır. Mimarlık/inşaat/tasarım bölümlerinde okuyanların görsel etki değerlendirmesindeki genel eğilimi ise bu sektörde çalışanlar ile ufak farklılıklar içerse de genel olarak paralellik göstermekte olduğu anlaşılmaktadır. Mimarlık/inşaat/tasarım sektöründe okuyan/çalışanların yapıyı diğer meslek gruplarındakilere göre daha olumsuz nitelemesinde, bir binanın görsel etki değerlendirmesinde önemli olacak kütleli, biçimsel ve dış cephe yüzey elemanlarının uyumu gibi değişkenlere yönelik daha dikkatli incelemeler ortaya koymuş oldukları çıkarımı yapılabilir.

Anket içinde açık uçlu olarak bırakılan sorulara verilen yanıtlar değerlendirildiğinde ise binanın modern tasarımı genel olarak beğenilmekte; ancak kent ile ilişkisi konusunda net bir yanıt verilemeyip projelendirme aşamasından önce halk katılımını özendiren atölye çalışmaları benzeri etkinliklerin yapılması önerilmektedir.

Yapının çevre ile ilişkisinin özgün olup olmadığı sorusuna verilen ağırlıklı yanıt, binanın tek başına orijinal ve ilginç bir stile sahip olduğu; ancak çevre ile uyumu konusunda katılımcıların çekimser kaldığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, binanın ölçeksel olarak fazla geniş (iri) ve yüksek bulunması ile açıklanabilir. Ayrıca, yapının modern ve yeni olarak belirgin bir şekilde ifade edilen görsel etkisinin kent kimliği ile uyum içinde olmadığı, açık uçlu sorulara verilen yanıtlarla saptanmaktadır. Bunun gerekçeleri olarak da, biçimsel ve ölçeksel temelde çevre yapılarla uyumu konusunda oldukça az oranda uygun bulunması gösterilebilmektedir.

Müze binasının, sektörel ve ana akım medya platformlarında sıklıkla haber konusu olmasının sebeplerini öğrenmek üzerine ankete eklenen sorulara verilen yanıtlarda, mimari tasarım ekibinin ünlü bir yabancı firma olmasının etkili olduğu yönünde görüş belirtilmiştir. Çağdaş yapının tarihi çevre dokusu içinde inşa edilmesinin de güçlü bir popülerite unsuru olabileceği katılımcıların çoğunluğu tarafından ifade edilmiştir.

Bu çalışma ile tarihsel kent dokusu içinde projelendirilmiş yeni bir kültürel yapının, bulunduğu çevredeki görsel etkisinin Norberg-Schulz'un

doğa, insan ve yapı arasındaki ilişkiye getirmiş olduğu “Genius Loci” – yerin ruhu– öğretisi bağlamında değerlendirilmesinin önemi konusunda ilerisi için yol gösterici olabilecek ipuçları ortaya konmaktadır. Görsel etki değerlendirilmesinin incelendiği bu çalışmanın devamı niteliğindeki araştırmalar, iç mekân kurgusu ve karşılaştırmalı olarak başka çalışma alanları ile incelenmesini kapsayabilecek şekilde genişletilebilir. Böylelikle; hem görsel-işlevsel hem de kent kimliği ve sosyal hayat ile ilişkili psiko-coğrafik çevredeki etki çözümlemesi üzerine literatüre katkı sağlayabilecek araştırmalar ortaya konulmuş olacaktır.

Extended Abstract

Visual Impact Evaluation of a Contemporary Building in a Historical Pattern: Odunpazarı Modern Museum Sampling Area

*

Gözde Kızıllan

ORCID: 0000-0002-9042-4696

Ömer Yeşildal

ORCID: 0000-0001-8478-9405

Perceiving, knowing, and interpreting the environment are realized through the sense organs. The sensations that an individual receives from the environment are mainly effectuated upon visual stimuli. The visibility of the physical space is shaped by the facts expressed through principles such as harmony, repetition, rhythm, hierarchy, solid-void, as well as the features of aesthetic elements such as texture, color, and shape. In this context, the visual impact is revealed by measuring all these distinctive qualities through evaluation studies.

The whole process of sorting, deciding, and applying the choices are attained upon defining the environmental qualities. It is the subject of many research studies and reveals forward-looking results that the visual features of the places described as pleasant, offer distinct and legible, semantically rich, and diverse environments. In many studies supported by expert opinions, it is structured that the aesthetic preferences in the physical environment are shaped by the socio-demographic and cultural effects. In the inquiries made with users under certain conceptual frameworks (comfort level, satisfaction level, perception utility etc.), it is proven that various age groups, occupational groups, education levels, and socio-demographic characteristics play an important role in the differentiability of the visual impact evaluation factors. There have been various research and studies done so far which show that the preferences of architects/planners/designers on visual impact evaluation differ significantly from those who do not have professional training in these areas.

Historical urban fabric consists the places of memory that reflect the physical and socio-cultural structures, lifestyles, and human-environment relations of the past periods. Therefore, these special areas that shape the urban memory should be handled in a holistic manner with conscious and harmonious designs, functions, and evaluation processes. Opinions on historical urban fabric interventions that are un/successful are often expressed by experts; however,

whether similar views are valid for non-expert users brings different research questions to mind.

This study focuses on the visual impact evaluation of a contemporary cultural building in a historical urban pattern. A survey was conducted with 50 participants who visited the sampling area. The data collection on the participants' views were based on their gender, age, and occupation. In this context, the research question is to determine and interpret the visual impact factors of a modern building in a historical urban fabric upon the individuals' different socio-demographic characteristics. The architectural stimulus chosen as the field of study gives direction to the design and architecture community in both local and national mediums. The aim of the study is to measure how a contemporary cultural building, designed by an international architectural firm in a historical urban pattern, is interpreted by its users and to evaluate the visual impact of the building by the individuals that are working / studying in the architecture/construction /design sectors and other occupational groups.

In order to measure the semantic responses to the environment with the help of the question-answer system used in the method of this survey, a 5-range question-answer structure, which is similar to semantic differentiation and semantic ranking techniques, has been constructed. The system was adapted from the methods in Bishop's (1977) CRIG Analysis and Polatoğlu's (1994) experimental study. Factor groups were used to develop evaluations to measure the approaches to the visual environment. Factor groups are categorized and detailed as follows: General Assessment (pleasant, harmonious, positive), Mass (strong, bulky), Form (complex, closed, monotonous), Exterior Surface/Texture (material compatibility, color compatibility), Scale (large, high), Effect (interesting, new, distinct).

The field of study is in Eskişehir and the basis of its urban development is Odunpazarı district built on a hill in the south of the city. The district is one of the rare and protected areas that has survived until today with its Ottoman civil architectural structures and wooden houses. Historical Odunpazarı Houses are settled in harmony with the geographical position of the street and the land in accordance with the topographic structure of the region. Although Odunpazarı is an old settlement, the urban areas used today gained function as the central region in the periods after the declaration of the republic and a new transformation understanding was adopted with the modernization movements.

Opened in September 2019 in Eskişehir's Odunpazarı district, Odunpazarı Modern Museum (OMM) is in the developing central region of the city. It was

designed by Japanese architect Kengo Kuma and his team, planning to encourage an intercultural interaction intertwined with the historical area where the traditional Ottoman wooden residential dwellings that are entitled to enter the UNESCO World Cultural Heritage Temporary List are clustered. It can be observed that the building provides a versatile experience for its users, both due to its design process and actors, its integration with the historical immediate surrounding and the contemporary artworks displayed in its interiors.

To measure the visual impact evaluation of the new and contemporary cultural building in a historical pattern, users with different socio-demographic characteristics who visited the sampling area were participated in the survey. It is seen that there are no significant differences in the general evaluation according to gender groups. Among the age groups, it is understood that there is a slight differentiation in the factors of form, texture, and surface elements. The most distinctive differences are seen between those who work or study in the architectural/construction/design sector and other occupational groups. It can be inferred that those who work or study in the architecture/construction/design sector describe the building more unfavorably than those in other professions, since they could have revealed more careful observations into factors such as the compatibility of mass, form and exterior surface elements that are substantial in the visual impact evaluation of a building. With this survey, it has made a way forward about the important visual factors of evaluating a new cultural building located in a historical urban pattern in the context of the doctrine of the Genius Loci which Norberg-Schulz has brought to the relationship between nature, human and structure.

Kaynakça/References

- Aksoy, E. (1975). *Mimarlıkta tasarım, iletim ve denetim*. K.T.Ü. Yayınları. İstanbul: Gün Matbaası.
- Aydınlı, S. (1992). *Mimarlıkta görsel analiz*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Bishop, J. (1977). CRIG Analysis. *Bulletin of Environmental Education*, 73, 3-8.
- Darçın, P. (2012). Saint Antoine Kilisesi döşeme kaplaması deseninin kullanıcı beğenisi yönünden incelenmesi. Ç. Polatoğlu (Der.) *Mimarlıkta Görsel Etki Değerlendirme Yöntem ve Teknikleri* içinde (s. 114-132). YTÜ.MF.DK-2012.0860. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Designboom (2019, 14 Aralık). Kengo Kuma's Odunpazarı Modern Museum in Turkey to open in June. <https://www.designboom.com/architecture/kengo-kuma-odunpazarı-modern-museum-turkey-opens-03-15-2019/> adresinden erişilmiştir.

- Düzgün Bekdaş, H. ve Yıldız, S. (2018). Tasarım ve sanat arakesitinde kavramsal düşünme: Enformel eğitim çalışmaları (2009-2015). *Megaron*, 13(2), 324-333.
- Groat, L. N. ve Wang, D. (2013). *Architectural research methods* (2. ed.). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Hershberger, R., ve Cass, R. (1988). Predicting user responses to buildings. J. Nasar (Ed.), *Environmental Aesthetics: Theory, Research, and Application* içinde (s. 195-211). Cambridge: Cambridge.
- Janssens, J. (1984). *Looking of buildings individual variations in the perception of building exteriors*. Lund: Lund Institute of Technology.
- Krampen, M., Öztürk, K., Özek, V., ve Saltık, H. (1978). *Eski ve yeni görüşmelerin öznel izlenimleri ve nesnel ölçümü*. Trabzon: KTÜ.
- Küller, R., (1973). Beyond semantic measurement. *Architectural Psychology* içinde (s. 181-197). Lund: Studentlitteratur AB.
- Lozano, E. (1988). Visual needs in urban environments and physical planning. J. Nasar (Ed.), *Environmental Aesthetics: Theory, Research, and Application* içinde (s. 395-421). Cambridge: Cambridge.
- Nasar, J. L. (1989). Symbolic meanings of house styles. *Environment and Behavior*, 21(3), 235-257.
- Osgood, C. E., Suci, G. J., ve Tannenbaum, P. H. (1975). *The measurement of meaning* (9. ed.). Chicago: University of Illinois Press.
- Özcan, K. (2009). Sürdürülebilir kentsel korumanın olabilirliği üzerine bir yaklaşım önerisi: Konya Tarihi kent merkezi örneği. *METU JFA*, 26(2), 1-18.
- Palmer, J. F. (2000). Reliability of rating visible landscape qualities. *Landscape Journal*, 19(1-2), 166-178.
- Polatoğlu, Ç. (1994). Yeni yapı tasarımlarının görsel etkilerinin araştırılması. Ç. Polatoğlu (Der.) *Mimarlıkta Görsel Etki Değerlendirme Yöntem ve Teknikleri* içinde (s. 82-98). YTÜ.MF.DK-2012.0860. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Polatoğlu, Ç. (Der.). (2012). *Mimarlıkta görsel etki değerlendirme yöntem ve teknikleri*. YTÜ.MF.DK-2012.0860. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- Rapoport, A. (1982). *The meaning of the built environment*. California: Sage Publications.
- Rasmussen, S. (1994). *Yaşanan mimari*. (Ö., Erduran, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sanoff, H. (1974). Measuring attributes of the visual environment. *Designing for Human Behavior: Architecture and the Behavioral Sciences*, 244-260.
- Sanoff, H. (1991). *Visual research methods in design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Smardon, R. C., Palmer, J. F., ve Felleman, J. P. (Eds.) (1986). *Foundations for visual project analysis*. New York: Wiley.
- Sorte, G., J. (1975). Methods for presenting planned environment. *Man-Environment Systems*, 5(3), 148-154.
- Zeisel, J. (1995). *Inquiry by design, tools for environment and behavior research*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yerel Yönetimlerin Tarihi Çevredeki İhya Politikalarının Yaşam Kalitesine Etkisi: Gaziantep Şehreküstü Bölgesi

*

Gamze Özmertyurt¹
ORCID: 0000-0002-0813-5503

İclal Sena Uncuoğlu²
ORCID: 0000-0003-2510-1070

Öz

Yerel yönetimlerin, özellikle kentsel sit alanları içerisinde kalan ve kentin sosyal, kültürel, ekonomik canlılığını besleyen noktalardaki projeleri son dönemde hız kazanmıştır. Bu çalışmada yerel yönetimlerin tarihi çevrede uygulamaya koydukları kentsel ihya projelerinin kentsel yaşam kalitesinin artmasında nasıl bir etkiye sahip olduğu ölçülmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmanın örneklem alanı; Gaziantep kentinin kentsel sit alanı sınırları içerisinde bulunan Şehreküstü Bölgesi'ndeki Şehitler Caddesi aksı olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı, bu aks üzerindeki kültür varlıklarının korunması ve ihya edilerek topluma kazandırılması amacıyla yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve yerel politikaların bu bağlamda bölgeye sunduğu olanakların yaşam kalitesi parametreleri geliştirilerek ölçülmesinin sağlanmasıdır. Çalışmanın metodolojisi, öncelikle ölçümlerin yapılması amacıyla kapsamlı akademik literatür taraması yapılması ve bölgeye özgü oluşturulan parametrelerin restorasyon geçirip yeniden işlevlendirilmiş kültür varlıkları odak alınarak etki değerlendirilmesi yapılmıştır. Cade üzerindeki 16 adet tescilli yapının da içerisinde bulunduğu ticaret aksı olarak belirlenen alandaki sokak sağlıklılaştırma projeleri, kamusal tesislerin dönüşümleri sürdürülebilirliği sağlama noktasında başarılı olmakla birlikte kültür politikalarının tek başına değerlendirilmesi günümüzde uygulamada yeterli görülmemektedir. Sonuç olarak çalışmanın yerel politikalar bağlamında tarihi çevrede yapılacak ihya projelerinin alana özgü değerlendirmesi yapılmıştır. Aynı zamanda bu çalışma, bölgede yapılacak sonraki projelerin kentsel yaşam kalitesine etkisi göz önüne alınarak önceliklendirilmesinde faydalı bir altlık olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, ihya politikaları, tarihi çevre, yaşam kalitesi

¹ Arş. Gör, Yıldız Teknik Üniversitesi, E-mail: gamze_ozmertyurt@hotmail.com

² Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, E-mail: iclalsenauncuoglu@gmail.com

The Effect Of Local Governments' Recovering Policies in Historical Landscape On Quality Of Life: Gaziantep Şehreküstü District

*

Gamze Özmertyurt³
ORCID: 0000-0002-0813-5503

İclal Sena Uncuoğlu⁴
ORCID: 0000-0003-2510-1070

Abstract

Projects of local governments, especially in the points of urban protected areas and feed the social, cultural and economic life of the city, have increased recently. In this study, the effect of urban regeneration projects implemented by local governments in the historical environment on the increase of the quality of urban life was measured. The model area of the study has determined as Şehitler Street Şehreküstü Neighborhood in Gaziantep Urban Protect Area. The study's aim is to evaluate the conservation activities on cultural assests of local administrations and to measure the opportunities offered by local policies to the region by improving the quality of life parameters. The study's methodology is to conduct a comprehensive literature review for measurements and to evaluate the impact of the region-specific parameters. Although the restoration of 16 historical buildings, including street transformations, is successful, today it is not sufficient for the evaluation of cultural policies. Consequently, field-specific evaluation of revival projects in the historical environment in the context of local policies has been made. Additionally, this study will be an useful base for prioritizing the next projects to be carried out in the region, considering their impact on the quality of urban life.

Keywords: *quality of life, Gaziantep, historic landscape, recovering policies.*

---

³ Arş. Gör, Yıldız Teknik Üniversitesi, E-mail: gamze_ozmertyurt@hotmail.com

⁴ Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, E-mail: iclalsenauncuoglu@gmail.com

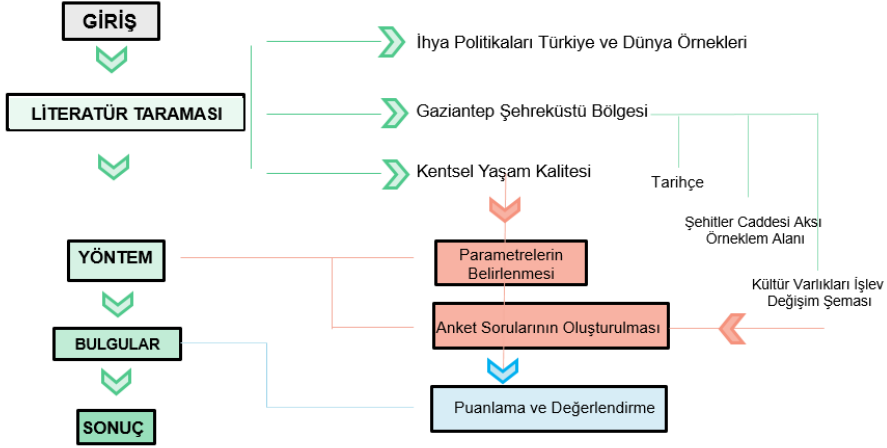
Giriş

Günümüzde kentlerde yerel yönetimlerin kentsel refah düzeyini artırmak ve kentin sürdürülebilir olmasını sağlamak için uyguladıkları plan ve projeler, özellikle tarihi çevrede çok farklı boyutta karar verilmesi gereken değişkenleri içermektedir. Bu değişkenler kentin tarihi, kültürel, sosyal, ekonomik, çevresel verilerini içermekte ve koruma bağlamında incelenmelidir. Özellikle kültür etkeni yerel yönetimlerin politikalarında bu bölgelere özgü karar verici işlevi ağırlıklı olarak üstlenmektedir.

Kentin kültür boyutunda incelenmesiyle kültür politikaları ortaya çıkmıştır. Evrensel ölçekte kültürün yönetim birimlerinin alanına girdiği üç unsur vardır. Tekeli (2011)'ye göre bunlar kültür endüstrisi, güzel sanatlar ve koruma alanlarıdır. Kültür politikaları kapsamında incelenen koruma alanlarına verilen önemin ivmesindeki artışı 2. Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen yıkımlar ve sanayi devrimiyle gerçekleşen Fransız İhtilali etkilemiştir. Kente yönelik belirlenen yeni yaklaşımlarda koruma, yok olan, değersizleştirmeye çalışılan kültür kavramının canlandırılması ve yere özgü olarak güçlü bağlara sahip olmasını amaçlayarak gerçekleştirilmiştir. Böylece kültürel miras, somut ve somut olmayan miras kavramlarını besleyen yeni kavramlarla bütünleşmiştir. Bunlar; mekanın dili, mekanın ruhu, kültürel peyzaj, kültürel planlama, kimlik, karakter ve kentsel kalite gibi kavramlardır (Can, 2014, s.57). Kentsel kalitenin, miras kavramı düşünülerek ele alınması önemlidir. Yerel kimliğin ve bunun ürünü olan miras değerlerinin gelişen ve büyüyen kentlerde, özellikle tarihi çevrelerde geri plana bırakılması riski bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin koruma olgusuyla hareket etmesi o bölgeye hem kimliğin sürdürülebilir olması konusunda hem de eğitim, sosyal, ekonomik, sağlık gibi temel insani ihtiyaçların bir arada karşılanabilmesi için imkân sağlamaktadır.

Çalışmanın amacı, gelişen ve büyüyen dünyamızda kültürel mirasın sürdürülebilir gücü ön plana çıkarılarak, günümüzün insani yaşam kalitesi beklentilerini karşılayabilecek fonksiyonların planlanmasında yerel yönetimlere yol gösterecek bir kılavuz oluşturmaktır. Her ülkenin hatta her bölgenin içinde bulunduğu coğrafi, fiziksel, ekonomik, ekolojik, sosyal v.b. farklılıklar göz önüne alınırsa ihtiyaç ve beklenti kavramının karşılığı için tek bir yol gösterici harita olması düşünülemez. Bu nedenle yapılan çalışmada da kapsam alanı daraltılarak Gaziantep kenti Şhreküstü bölgesi seçilmiştir. Tarihi geçmiş, kültürel birikimi, koruma bilinciyle faaliyet gösteren yerel yönetim kapasitesindeki verimlilik ve aynı zamanda kalkınmanın organik kent dokusu

üzerindeki zorlayıcı gücü, coğrafi olarak göçmen nüfusu barındırma durumu gibi olgular bu bölge üzerinde çalışılmasını gerekli kılmıştır. Çalışmanın akış şeması: Giriş, literatür taraması, yöntem ve yöntemde kullanılan göstergelerin aşamaları, bulgular ve sonuç olarak 5 aşamada tamamlanacaktır (Şekil 1).

Şekil 1. Makalenin akış şeması.

Kentsel Yaşam Kalitesi

Kentsel yaşam kalitesi kavramını açmadan önce yaşam kalitesinin ne olduğu ifade edilmelidir. Yaşam kalitesi her disiplin içinde kendine yer edinebilen çok boyutlu bir kavramdır. Birçok araştırmacı yaşam kalitesinin ne olduğu üzerine görüş geliştirmiştir. Bunlardan kentsel yaşam kalitesi kavramını daha iyi açıklayabilmek adına Veenhoven (2000), dörtlü yaşam kalitesi kavramını ifade etmiştir. Buna göre refah ve mutluluğa karşılık gelen yaşam kalitesi;

- Yaşanabilir çevre
- Kişinin yaşam kabiliyeti
- Yaşamın yararı

-Yaşamın değerini bilme olarak açıklanmaktadır. Yaşam kalitesi kavramında nesnel ve öznel ölçütler yer almaktadır. Kültürden kültüre, bireyden bireye değişebilen durumların ölçülebilmesi adına nesnel ölçütlerin öznel indirgenmesi önemlidir (Türksever, 2001, s. 13).

Kentsel yaşam kalitesi kavramı ise yaşam kalitesinin kentsel ölçekte algılanmasıyla ilgilidir. Toplumsal, kültürel, siyasal öğeleri ve bunların süreçlerini de içine dahil eden bir kavramdır. Kent yaşamının sunduğu eğitim, sanat, siyasal, sosyal, ekonomik etkinliklere örgütsel ve bireysel olarak aktif şekilde

faydalanabildiği durumları kapsamaktadır (Kabadayı, 2006, s.16). Kentsel yaşam kalitesinin iyi olma hali o bölgede yaşayan insanların memnuniyeti ve bölgeden dışarıya göçün az sayıda olduğu durumlarla da karşılanabilmektedir. Özellikle refah seviyesi yüksek, çevresel kalitesi iyi, sosyal ihtiyaçlara cevap verebilen bölgelerde insanların yerleşme eğilimi yüksektir. Altyapı, ulaşım, güvenlik hizmetlerinin de sağlanabilmesi kalitesel artışı etkileyecektir. Aksi durumlarda bireylerde yer değiştirme, buldukları bölgeyi terk etme durumu ortaya çıkmaktadır. Bu da bölgeler arası dengesizlik ve göç sorununu oluşturmaktadır (Torlak ve Yavuzçehre, 2005, s.328). İnsanların yaşam kalitesi memnuniyeti genel yaşam kalitesinden farklı düzeyde ele alınmalıdır. Kentsel yaşam kalitesi yerel yönetimlerin planlamalarında toplumsal stratejilerin nasıl önceliklendirilmesi gerektiğini açıklayan bir olgudur (Donald, 2001, s.259).

Kentsel yaşam kalitesi kavramı dünya tarihinde ilk olarak İngiltere’de salgın hastalıklarla mücadelede oluşturulan 1832 tarihli kanunla yaşam kalitesini iyileştirme hedefiyle gündeme gelmeye başlamıştır. Sonraki dönemlerde kent estetiğini vurgulayan ve bununla bağlantılı pek çok akım ortaya atılmıştır (Şekil 2.).

Şekil 2. Kentsel yaşam kalitesi dünyadaki gelişimi. Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018, s.14 raporundan aynen alınmıştır.

1930’larda Atina Antlaşması ile şehircilik ilkeleri üzerinde durulmuştur. 1970’lerden sonra ise özellikle küresel ısınma, ozon tabakasının delinmesi, Çernobil gibi çevresel felaketler kentli hakları üzerinde daha fazla düşünülmesi gerektiğini gündeme getirmiştir. Refah seviyesini artırmak için yapılan kalkınma girişimlerinin sosyal ve ekolojik çevredeki etkisini en aza indirmek amaçlanmıştır (Türkoğlu, 2020, s.118). Kentli hakları daha sonra birçok

çerçevede ele alınmıştır. Bunlar; ilki 1972’de diğer ikisi 1992 ve 2012’de gerçekleşen Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı Zirve Deklarasyonu, Birleşmiş Milletler’in 20 yılda bir gerçekleştirdiği ilki 1976’da gerçekleşen; Habitat I, Habitat II (1996), Habitat III (2016), 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 2001 İstanbul+5 olmuştur (Torlak ve Yavuzçehre, 2006, s.188). Son dönemlerde kentsel yaşam kalitesi kavramına ilişkin vurgunun yapıldığı uluslararası metinler ise bunlara ek; Paris Anlaşması (2016), Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (2008), AB Sürdürülebilir Avrupa Kentleri için Leipzig Şartı (2007) olmuştur. Bunlardan Türkiye’de gerçekleşen Habitat II’de kentsel yaşam kalitesinin önemli bileşenlerinden olan yaşanabilirlik ilkesinin insan hakları temellendirilmesinde yer alması üzerine öneri getirilmiştir (Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018, s.25). Habitat III sonrası gündeme taşınan temel kavramlar sürdürülebilirliğe ek kapsayıcılık (inclusivity) ve dayanıklılık (resilience) olmuştur. Diğer gündemlerden farklı olarak Habitat III te dikkat çeken nokta yerel yönetimlerin taraf devletlerin yanı sıra karar almada ve bu platformda bulunmada yükselen talepleri olmuştur (Yıldırım, 2017). Kentsel yaşam kalitesi kavramı ve bunun iyileştirilmesi hedefine yönelik AB (Avrupa Birliği) birçok anlaşmaya imza atmıştır. Yaşam kalitesini artırma hedefi için ekonomik ve sosyal ilerleme, sağlam adımlarla ilerleme ve sürekliliğin sağlanabilmesi temel amaçlar olmuştur. Bunların gerçekleştirilmesinde yerel yönetimler ön plana çıkarılmıştır (Demirkaya, 2008, s.164). Kentsel yaşam kalitesi kavramıyla birlikte “Dirençli Kentler” başlığı da sorunu daha farklı açıdan ele alabilmektedir. Kentlerin sadece afetlere, ekolojik problemlere karşı değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik değişimlere karşı da dirençliliğini artırmayı hedefleyen bir kent hareketi olarak günümüzde tartışılmaktadır (Bodur, 2018, s.1261). Kentlinin yaşam kalitesini artırma hedefiyle kenti dirençli hale getirme hareketinin benzer grafik eğrileriyle orantılı olarak değişim gösterdiği söylenebilir.

Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi

Yerel yönetimlerin sürdürülebilir kalkınmanın hayata geçirilmesinde öncü rol oynaması kentler için daha iyi bir yaşam kalitesini belirleyen kent planları oluşturulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla yaşam kalitesinin ölçülmesi tek bir değişkene bağlı formülize edilebilir bir kavram olmaktan çok bölgeye özgü değişkenlere göre şekillenebilen ölçüm metotları geliştirilerek ölçülebilmektedir (Türkiye’nin Şehirleri Sürdürülebilirlik Araştırması, 2011, s. 7). Gü-

nümüzde kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi konusunda çalışan araştırmacılar yaşam kalitesinin anlaşılması ve ölçülmesi; değişkenlerin, hangi parametrelerin kullanılacağı konusunda çalışmaktadır (Marans, 2007). Tekeli (2010)'ye göre yaşam kalitesi göstergeleri 2 boyutta ele alınabilir. Özne ve nesnel ölçütler olarak ayrılabilen göstergeler de kümülatif ve bireysel olmaları dolayısıyla farklılaşabileceğinden 4 çeşit kalite göstergesi tanımlanabilir. Komünitenin refahı(welfare) ve üyelerin iyi olma (well-being) hali yaşam kalitesini tanımlamaktadır. Tekeli ayrıca bireysel düzeyde öznel ölçütler, bireysel düzeyde nesnel ölçütler, komünite düzeyinde algılama ölçütleri ve komünite düzeyde nesnel ölçütler olarak ölçütleri sınıflandırmıştır. Dünyada yaşam kalitesi ve sürdürülebilirlik için yaşanabilirlik, yaşam kalitesi gibi birçok endeks geliştirilmiştir. Bu endekslerin ölçülebilmesi için nesnel ölçütlerin tek başına var olması mümkün değildir. Nesnel verilerin yetersiz kaldığı durumlarda öznel uzman görüşlerine yer vermek gerekir (Cooper ve Marans, 2000, s. 268). Bu bağlamda ulusal ve uluslararası düzeyde kurumlar tarafından yaşam kalitesinin çevre, engelliler, enerji gibi ilişkili alanlarda oluşturdukları standardizasyon süreçleri bulunmaktadır. Yaşam kalitesi başlığında oluşturulan bir standart bulunmamaktadır. Uluslararası Standartlar Teşkilatı (ISO) daha çok iktisadi bir kavram olan "yaşam standardı" kavramını çevre başlığında inceleyerek bir standart oluşturmuştur. Kentsel yaşam kalitesi kavramı bu kavramdan farklı olarak değişkenlerden etkilenebilen daha soyut bir kavramdır (Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018, s. 26). Kentte yaşayanların hizmetlere erişebilirliği ve kentli hakkı gibi nesnel ölçütlerle kentlilerin hizmetlere yönelik memnuniyet düzeyleri ve öznel değerlendirmeleri kentsel yaşam kalitesinin belirleyicisidir (İnan ve Sönmez, 2019, s.186).

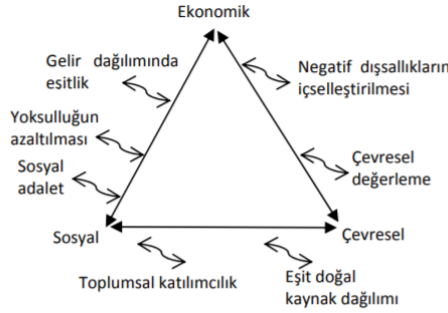
Ulusal Ölçekteki Uygulamalar

Türkiye'de kentsel yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalar yaklaşık otuz yıldır yer almaktadır. Bunda kentleşmenin geçirdiği hızlı dönüşümün etkisi büyük olmuştur. Gecekondu bölgelerinin yeni yapılaşmalarla sıkıştırılması, bu bölgelerde düşen yaşam kalitesi kentsel dönüşüm olgusunu gündeme getirmiştir. Kentsel yaşam kalitesinin ölçümü için nesnel ölçütlere başvurulmuştur. Bu kavrama yer verilmesine ilk kez Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan kalkınma planlarına ilk kez 7. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000) dâhil edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) ise 2003'te başlayarak her yıl yaşam memnuniyeti araştırması yapmıştır (Bilgili, 2017, s. 86). UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)'nın 1992'den 2008'e kadar

süren ölçümleri Türkiye'nin İGE (İnsani Gelişme Endeksi) değerini diğer ülkeler ile karşılaştırılmış hem de ülke içinde insani gelişim düzeyleri ölçülmüştür. Türkiye Ekonomi ve Politika Araştırmaları Vakfı (TEPAV) tarafından 2008'te Bayındırlık ve İskân Bakanlığı (BİB) kentlerin teknik alt yapılarının ve ekonomi, kültürel, sosyal durumlarının belirlenmesine ilişkin çalışma yapmıştır. Ülke kapsamında 7 temel alan 23 alt alanda 156 gösterge oluşturulmuştur (Mazcıoğlu, 2018, s.18). Türkiye Bilimler Akademisi'nin ölçümlere yönelik nesnel önerileri mevcuttur. 2004 yılında "Komünite Düzeyinde Yaşam Kalitesinin Nesnel Değerlendirme Ölçütleri" çalışmasında kentsel yaşam kalitesi için ölçütler geliştirilmiştir. 2013 yılında ülke içindeki iller arasında benzer bir ölçüm yapılmıştır (Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2018, s.34). Yapılan çalışmalarda geliştirilen göstergeler genel olarak uluslararası standartlarda kullanılan ve önerilen göstergelere benzerdir. Sağlık, sanayi, eğitim, istihdam, çevresel sürdürülebilirlik, sosyal durum gibi göstergelere yer verilmiştir.

Uluslararası Ölçekteki Uygulamalar

Bu bölümde kentsel yaşam parametrelerinin belirlenmesi ve ölçülmesinde bazı uluslararası kuruluşların yaptığı güncel çalışmalardan bahsedilecektir. Bunlardan Birleşmiş Milletler (BM), sürdürülebilir kalkınma kavramını öne çıkaracak şekilde BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri" başlığında gelecek 15 yıllık kalkınma hedefleri sunmuştur. 17 adet hedef; yoksulluk, açlık, sağlık, eğitim, cinsiyet eşitliği, temiz su, temiz enerji, iş ve ekonomi, sanayi, eşitsizliklerin azaltılması, sürdürülebilir şehir yaşamı (11. Madde), sorumlu tüketim ve üretim, iklim planı, suda yaşam, karasal yaşam, barış ve adalet, hedefler için ortaklık başlığında ve bunların alt başlıklarında belirlenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s.4). İlk kez sürdürülebilir kalkınma kavramından Brundlant Raporu'nda (1987) bahsedilmiştir. Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutta ele alınan sürdürülebilir kalkınmada; kıt kaynakların kullanımı, bunların çevreye etkileri ve sosyo-kültürel sistemlerin sürekliliğinin sağlanması başlangıç hedefleri olmuştur (Şekil 3.) (Gürlük, 2010, s.86). Kentsel yaşam kalitesi için oluşturulacak parametrelerin belirlenmesinde bu hedefler ve 3 anahtar kavram altlık oluşturmaktadır.

Şekil 3. Sürdürülebilir Kalkınmanın temel boyutu. “Sürdürülebilir kalkınma gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi?”, Gürlük, 2010, s. 87 makalesinde yer alan Munasinghe (2001)’dan aktarılmıştır.

Uluslararası Standardizasyon Organizasyonu (ISO)’nun ilk kez 2014 yılında kentsel yaşam kalitesi göstergeleri için belirlediği parametreler bulunmaktadır. Bu standardın içeriğinde, sürdürülebilir kalkınmanın 3 temel kavramını içeren kent göstergeleri mevcuttur. Büyüklüğüne, konumuna bakılmaksızın her türlü belediye, yerel yönetim yapısının kullanabileceği performans ölçümü yapıp, karşılaştırma yapılabilecek bir standarttır (ISO 37120, 2014). OECD(Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), BM-Kentsel Göstergeler Programı ve AB-Kentsel Denetim Çalışması gibi uluslararası kurumlar da göstergeler belirleyerek kentsel kalitenin ölçümü konusunda parametreler belirtmiştir. Bunlardan OECD, Daha İyi Yaşam Endeksini (Better Life Index) hesaplamaktadır. Üye olunan ülkeler arasındaki kalkınma durumu incelenmektedir (İnan ve Sönmez, 2019, s.189). BM-Habitat’ın öncülüğünde 1993’te oluşturulmuştur. Kentsel gelişmişliğin sağlanabilmesi için veri araştırması yapmaktadır (United Nations [UN], 2004, s.3) . Kentsel yaşam kalitesinin ölçümü üzerine uluslararası kurumlar tarafından yapılan araştırmalar çok geniş ölçekte kentleri kapsarken, kendi içinde kentleri arasındaki rekabet ölçümleri ön plana çıkmıştır. Kentsel yaşam kalitesi, kültürden kültüre, ekonomik, sosyal beklenti durumlarının farklılıklarına göre daraltılması gereken bir olgudur. Bunları belirleyebilmek için ise insan odaklı, yerel toplum odaklı çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

Tarihi Çevredeki İhya Politikaları

Tarihi çevreler, geçmiş ile bugün arasında bağlantı kuran, günümüzün sıradanlaşan birbirine benzer yapılar topluluğu halini alan kentlerin kimliği üzerinde önemli bir rol oynayan kültür varlıklarıdır (Çelik ve Yazgan 2009, s.1).

Bu kültür varlıklarına; önceki nesillerden günümüze kaldığı ve gelecek nesillere miras kala 'kültürel miras' da denilmektedir. Bugünkü kültürel miras a çağı için anlayışının temeli UNESCO'nun 1972 yılında kabul ettiği Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile atılmıştır. UNESCO "Kültürel miras" kavramını tarihi ve yapılaşmış çevreyi oluşturan anıtlar, mimari değeri olan yapı grupları ve alanlar olarak tanımlanmaktadır (UNESCO [United Nations, Educational, Scientific and Cultural Organization], 1972). Kültürel miras olarak nitelendirilecek değerler yine UNESCO tarafından 1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında tanımlanmıştır. Sözleşmeye göre uluslararası alanda kültürel miras; anıtlar, yapı toplulukları ve sitler olmak üzere 3 ana başlık altında toplanmıştır. Anıtlar; tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimlerini kapsamaktadır. Yapı toplulukları; mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı topluluklarından oluşan kültür varlıklarıdır. Sitler ise tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik sitleri kapsayan alanlardır (UNESCO, 1989).

Somut ve somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliği kapsamında UNESCO'nun yapmış olduğu çalışmalar önemlidir. "Hızla küreselleşen dünyada kültürel miras eserleri, sadece buldukları ülkelerin değil, dünyadaki tüm insanların değerleridir" bakış açısına sahip olan UNESCO, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması amacıyla çeşitli çalışmalar sürdürmektedir (Gülhan, 2016, s.62).

İnsanın doğa ile etkileşimi sonucu oluşan kültürün somut ve somut olmayan ürünlerinin birikimi olan kültürel miras geçmişten günümüze daha fazla öğeyi ve konuyu içerecek şekilde bir gelişme sürecindedir. Bu gelişme sürecinin sonucu olarak kültürel mirasın korunması ve yönetimi de bu genişleyen kapsamla çok daha geniş bir içeriğe kavuşmuştur. Kültürel miras anlayışındaki değişimin ve genişleyen kapsamın en belirgin yansımaları kentlerde ortaya çıkmaktadır (Eryazıcıoğlu, 2018, s.1). Tarihi çevre kavramı içinde değerlendirilen kentler; kültürel mirasımızın önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla kentler kültürel mirasın ve tarihi çevrenin en önemli çıkış noktasını oluşturmaktadır (Altunsoy, 2005, s.4). Kolayca tahrip olan, bozulan ve bir kez yok olduğunda, yerine yenisinin konması mümkün olmayan bir değerler bütünü

olan tarihsel, doğal, kültürel değerlere sahip kentlerin korunmasına küreselleşen dünyada her geçen gün daha çok önem verilmektedir. Çünkü tarihi çevre, sadece bir mirasın gelecek nesillere aktarılması açısından değil, toplumdaki bireylerde tarihi bilincin ve yurttaşlık bilincinin uyandırılması konusunda da önem arz etmektedir (Bilenser, 2002, s.10).

Son yıllarda bu eşsiz tarihi çevrenin ve kentsel mirasımızın değeri tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de benimsenmiş, fakat bu mirasın korunması konusu ülkemizde ne yazık ki önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Çünkü bu eşsiz değerler, bu çok kıymetli miras doğal nedenlerle, değişen sosyal ve ekonomik şartlar nedeniyle yok olma tehdidi altındadır. Ülkemizde özellikle 1950'lerden sonra yaşanan hızlı kentleşme ve kentlere göçün kendini göstermeye başlaması ile, kentlerimizin büyük bir bölümü plansız şekilde gelişirken, tarihi kent dokularında da büyük ölçüde yıkım ve yeniden yapım süreci yaşanmış, bütün kentlerin görünümüleri birbirinin aynı hale gelmiş, kendilerine has kimliklerini neredeyse kaybetmişlerdir (Varol, 2019, s.17). Bunun sonucu, kentlerimizde, nitelikli, kimlikli, belli bir dönemin mimari karakterini yansıtan değerli sivil mimari örneklerinden büyük çoğunluğu yıkılıp yok edilmiş, bunların yerine günümüzün sıradanlaşan birbirine benzer yapılar topluluğu halini alan kentler ortaya çıkmıştır (Beyhan ve Öçal, 2010).

Hızla artan nüfusun etkisiyle yaşanan hızlı kentleşme, iç ve dış göç, hızlı yapılaşma, yanlış kullanma ve modernleşmenin etkisiyle bugün yok olma tehdidi altındaki tarihi alanların korunmaları, bakım ve onarımlarının yapılması gerekmektedir. Sürdürülebilirliğini sağlayarak ve yaşatarak gelecek nesillere ulaştırmamız gereken tarihi çevrenin korunması ve yaşatılması konusunda en önemli görev yerel yönetimler ve kültürel mirası koruma bilincine erişmiş kent halkının ortak sorumluluğudur. Gelecek kuşaklarında kültürel mirasımızdan yararlanması ve yerel halk arasında koruma bilincinin gelişmesi konularında yerel yönetimlerin tarihi çevre konusundaki koruma kültürü, koruma planları, ilkeleri ve yöntemleri çok önemlidir. Yerel yönetimler bu konuda kentliler ve sivil toplum kuruluşları ile el ele vererek, tarihin ege-men olduğu kültürel sürekliliğin sağlandığı kentler yaratmalıdır.

Tarihi kent dokularının korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, tarihi yapıların değerlendirilmesi, doğru fonksiyonların verilmesi ve kullanılması ile mümkündür. Tarihi dokunun korunmasında öncelikle çağdaş gereksinimler göz önüne alınarak doğru fonksiyonlar verilmeli, daha sonra merkezi yönetim ve yerel yönetimler, tarihi kent dokusu içindeki yapıları gerekli şartları sağlayarak yeni kullanımlar için teşvik etmeli yani bu yapıları,

bu eşsiz mimari eserleri yeni kullanımlara açılmalıdır (Yenişehirlioğlu, 2002, s.71). Ayrıca yerel yönetimler kültürel mirasın, tarihi dokunun korunması için halkın ilgilenmesini ve bilinçlenmesini sağlamak amacıyla eğitimler düzenlemeli kentin tarihi çevresinin düzenlenen bir program dahilinde gezdirerek bu eşsiz kültür miraslarını tanıtmaya çalışmalıdır (Ersezgin, 2002, s.65). Yerel yönetimler; tarihsel ve kültürel sürekliliğin sağlanması, tarihî çevrenin çağdaş yaşam koşulları doğrultusunda daha sağlıklı fakat kimliğini koruyarak canlandırılması, tarihî yapıların değerlendirilmesi ve geleneksel yerleşim modelini koruyarak tarihî çevreleri koruma ve yenileme konusunda çalışmalar yapmalıdır (Basmacı, 2017, s.80).

Kültürel sürekliliği sağlamak ve kent kimliklerini korumak için kültürel mirasımız olan tarihi kentsel doku korunarak yaşatılmalıdır.

Gaziantep Kenti ve Şhreküstü Bölgesi

Mezopotamya Bölgesi'nin Anadolu'ya açılan kapısı niteliğinde olan kent; tarih boyunca değişik uygarlıkların, kültürlerin ve inançların harmanlandığı bir çekim merkezi olmuş günümüzde de bu özelliklerin etkisiyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük kenti, en önemli kültür ve ticaret merkezidir. TÜİK (2019) verilerine göre kentsel nüfusu %91,4, kırsal nüfusu ise %8,6 olan kentte tarım, hayvancılık, el sanatları, sanayi ve ticaret gelişmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin en büyük ve en gelişmiş kenti olan Gaziantep; tarihi ve kültürel zenginliği, jeopolitik konumu, demografik yapısı ve üretim alanlarındaki gelişen çizgisiyle bölgedeki en önemli merkez olmayı başarmıştır (Atasoy, 2018, s.21). Aynı zamanda tarihi yönünü besleyen geleneksel dokusuyla da literatürde adından söz ettirmektedir. 2015'te UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına gastronomi alanında katılmış, UNESCO Geçici Listesinde ise Kastel ve Livaları, Zeugma Antik Kenti ve Yesemek Açık Hava Müzesi ile tescilini uluslararası düzeye taşımıştır. Kent merkezinde tarihi dokunun devamlılığıyla birlikte gelişmeye ve yayılmaya devam eden geleneksel bölgeler başta Kale ve çevresi olmak üzere Şhreküstü Bölgesi, Türktepe, Bey Mahallesi olarak gösterilebilir. Çalışma alanı sınırlarının da içinde bulunduğu Şhreküstü Bölgesi, tarihi Suyabatmaz, Kepenek, Kozluca Mahallelerini de içine alan geniş bir alandır.

Kentin Tarihçesi

Gaziantep tarih öncesi çağlardan itibaren farklı uygarlıklara yerleşme sahası ve uğrak yeri olmuştur. Kent, jeopolitik konumunun verdiği üstünlükle

tarih boyunca Anadolu'da kurulan ve Anadolu'ya egemen olan tüm devletler için önemli bir merkez olmuştur. Anadolu'nun ilk yerleşim yerlerinden biri olan Gaziantep kentinin tarihi ile ilgili yapılan araştırmalara ve yapılan kazılarda ele geçen buluntulara göre yöredeki ilk yerleşimlerin M.Ö. 10.000'lere dayandığı bilinmektedir. Bölgede yapılan kazılarda Kalkolitik, Tunç, Mitanni, Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerine ait kalıntılarda bulunmuştur (Şahin, 2016, s.16). Gaziantep'in yerine geçtiği söylenen Dülük Köyü civarında yer alan Şarklı Mağara Paleolitik dönem insanların barındıkları yerdir (Kuban, 2001, s.121).

Gaziantep yöresi Geç Tunç Çağında (M.Ö. 1400-1200) Hitit Devleti'nin merkez kenti haline gelmiş ve Frigya Devleti'nin kurulması sonucu Gaziantep bağımsız Hitit Kent Devleti olmuştur (Egeplan, 2020, s.11). İlk çağlara ait kalıntıların bulunduğu Dülük (Doliche) ve Kale kentleşmenin ilk başladığı yerler olup daha sonra şehirleşme Kale ve çevresinde yoğunlaşmıştır (Uğur, 2004, s.41). Bölge, Mezopotamya'da Asur Devleti'nin kurulmasıyla M.Ö. 850-612 yılları arasında Asur egemenliğinde kalmış, daha sonra Medler'in hâkimiyeti altına girmiş, M.Ö. 539-533 yılları arasında Perslerin eline geçen yöre, M.Ö. 333'te Pers Devletinin yıkılması ile birlikte Roma İmparatorluğu'na bağlanmış ve M.S. 395'e kadar Roma İmparatorluğunun hakim olduğu bölge sınır kenti iken, Roma İmparatorluğunun bölünmesi ile birlikte bölge MS 636 yılına kadar Bizans İmparatorluğunun yönetimine geçmiştir (Egeplan, 2020, s.12). Bölgedeki Antep, Dülük, Merziban, Raban, Tılbaşar Kaleleri, 639 yılında Halife Ömer döneminde Bizanslılardan savaşız alınmış, yapılan savaşlar sonucu bölge Bizans ve İslam topluluğu arasında el değiştirmiştir (Kuban, 2001, s.123).

11. yüzyıl sonlarına doğru Oğuzlar soyundan olan Türkmenlerin devamlı olarak yerleştiği bölge Türk egemenliğine girmiş, 1071 Malazgirt Savaşı sonrası Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı bir Türk Devleti kurulmuş, 1270 yılında Moğolların istilası ile yıkılan kent, daha sonra Dulkadiroğullarının (1389) ve Memlûklülerin (1471) eline geçmiştir (Tatlıgil, 2005, s.12). 1516 yılında Memlûklüler'e karşı yapılan Mercidabık Savaşı ile Gaziantep ve yöresi Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış; Osmanlı idaresinde önce Zulkadriye (Maraş) eyaletine bağlı bir sancak merkezi, daha sonra 1818'de ise Halep Eyaleti Merkez Sancağı'na bağlı kaza merkezi olmuştur. Osmanlının yükselme devrinde Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanan Gaziantep'te bu dönemde yapılmış cami, mescit, medrese, han ve hamam sayısının çokluğundan da anlaşılacağı üzere bu dönem Gaziantep için de yükselme devri olmuştur (Şekil 4). Osmanlının gerileme devrinde ise kuraklık, deprem,

veba salgını gibi olaylardan geniş ölçüde etkilenen Gaziantep de karışıklıklar olmuş, çeşitli başkaldırmalar görülmüştür (KUDEB, 2011, s.27)

Şekil 4. Colonel Chesney Tarafından 1850’ de Yapılan Kent ve Kale gravürü. “Gaziantep kalesi kentli kale”, Akpolat, 2010, s.47 kitabından aynen alınmıştır.

1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi sonucu Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nda yenilgiyi kabul etmesi üzerine 1919’da önce İngilizler daha sonra Fransızlar tarafından işgal edilen kentte işgalin sürekli olduğu anlaşılmış ve kent halkı 1 Nisan 1920 de direnişe başlamış, 25 Aralık 1921’de de işgalden kurtulmuş, Ankara Antlaşması ile tescillenen bu zafer sonucunda kente 6 Şubat 1921’de T.B.M.M. tarafından “Gazi” lik unvanı verilmiş, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, 1924 yılında tüm sancaklar kaldırılarak Gaziantep il statüsüne kavuşmuştur (Özlu, 2017, s. 331). Kentin tarihi gelişim çizgisi incelendiğinde birçok farklı uygarlıkların etkisiyle şekillenen kültürel, sosyal, mimari birikimi günümüzde varlığını yapılarıyla, gelenek-görenekleriyle hala hissettirmektedir.

Gaziantep Kenti Planlama Süreci

Gaziantep kenti için hazırlanan ilk plan 1935 yılında Prof. Hermann Jansen tarafından hazırlanmıştır (Şekil 5) (Ay, 2001, s.44).

Şekil 5. 1935 Gaziantep Kenti İmar Planı. Gaziantep Büyükşehir Belediye Arşivinden aktarılmıştır.

Bu tarihten sonra 1950, 1974, 1990 ve 2011’de de kentin imar planında düzenlemeler yapılmıştır (Yenice ve Yenice, 2018, s. 554).

İlk imar planı olan 1935 Jansen Planı Gaziantep’in ilk kapsamlı ve bütüncül kent planı deneyimi, 1935 yılında Alman şehirci Herman Jansen tarafından hazırlanmış kentin 1935-1950 yılları arasındaki gelişmesini yönlendirmiştir. H. Jansen tarafından yapılan ilk planın ardından 1950 yılında hazırlanan Söylemezoğlu-Aru planına kadar geleneksel doku gelişirken, 1950 yılından sonra yaşanan hızlı nüfus artışı kentin makroformunda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. 1974 yılında Zühtü Can ve ekibi tarafından hazırlanan üçüncü imar planında kent bir sanayi kenti modelini yansıtmaktadır (Can, 2010, s.160). 1990 yılında Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından mevcut planlara ilave olarak yaptırılan ve hedef yıl olarak 2005 yılının belirlendiği H. Oğuz Aldan tarafından hazırlanan Gaziantep kentinin dördüncü nazım imar planı olan İlave Nazım İmar Planı incelendiğinde kent artık büyükşehir modelini yansıtmaktadır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile Gaziantep Büyükşehir Belediyesi sınırları genişlemiş ve 2011 yılında 1/25.000 Büyükşehir Nazım İmar Planı hazırlanarak Gaziantep Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Yenice ve Yenice, 2018, s.559).

Şhreküstü Bölgesi

Örnek alanı olarak seçilen Şhreküstü Bölgesi; Gaziantep kentinin tarihi dokusunda yer alan ve halen içinde yaşamın devam ettiği mahalle ve sokakların bulunduğu, geleneksel Antep evlerinin yoğun olarak bulunduğu fakat sosyal yapının dünden bugüne köklü bir değişim geçirdiği bir bölgedir.

Bir dönem refah seviyesi yüksek ailelerin yaşadığı konakların bir bölümü bugün terk edilmiş olup, bir bölümü ise düşük gelirli veya kente göç yolu ile gelen ailelerin yaşadığı evler olarak kullanılmaktadır. Bölgenin iklim koşulları ve çevresel etkilere bağlı yıpranmaların yanı sıra kullanıcı ihtiyaçlarına göre yapılmış eklentilerle birlikte sokak dokularında bozulmalar oluşmuş ve bölge sakinlerinin ekonomik durumları nedeniyle yapıların onarım ve bakımları yapılamamıştır. Ayrıca bölgeyle kültürel bağı olan kullanıcıların bölgeyi terk etmesi ve bölgenin yeni sakinlerinin bölgeyle olan kültürel bağının zayıf olması bölgenin çöküntü haline gelmesine, bölgedeki yapıların bakım-sız kalmasına ve bölgenin geleneksel dokusunda bozulmalar meydana gelmesine sebep olmuştur.

Özellikle son dönemde Şahinbey belediyesi için öncelikli alanlardan olan aynı zamanda kentsel koruma sınırı içerisinde yer alan Şehreküstü Bölgesi'nde bütüncül koruma düşüncesiyle kentsel tasarım proje uygulamaları ve cephe sağlıklaştırma çalışmaları yapılmıştır.

Belediyenin bölgedeki çalışmaları sokak sağlıklaştırma, cephe yenileme, kentsel tasarım projelerinden oluşmuş ve dört etap halinde gerçekleştirilmiştir. Sokak sağlıklaştırma uygulaması ve restorasyon çalışmaları ile bu bölgenin eski tarihi dokusuna kavuşması amaçlanmıştır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf. 1 Ubeydullah Sokak Görünümü

Çalışmanın birinci etabı Suyabatmaz Mahallesi sokaklarında sokak sağlıklılaştırma çalışmalarından oluşmaktadır. İkinci etap birinci kısım sokak sağlıklılaştırma, kentsel tasarım uygulaması ile park yapım işini kapsamıştır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Şehitler Meydanı

İkinci etap ikinci kısımda ise Kozluca Mahallesi sokakları ve çıkmazlarında yirmi dört tescilli yapı ile birlikte geleneksel yapılarla sokak sağlıklılaştırma projesi tamamlanmıştır. Üçüncü etap Kepenek ve Kocaoğlan Mahallesi sokak ve çıkmazlarında on sekiz tescilli yapı ile birlikte geleneksel yapılarla sokak sağlıklılaştırma projesi tamamlanmıştır. Çalışmanın son kısmı olan dördüncü etap Ulucanlar Mahallesi sokak sağlıklılaştırma ve kentsel tasarım projesini kapsamaktadır (Fotoğraf 3) (Şahinbey Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi, 2020).

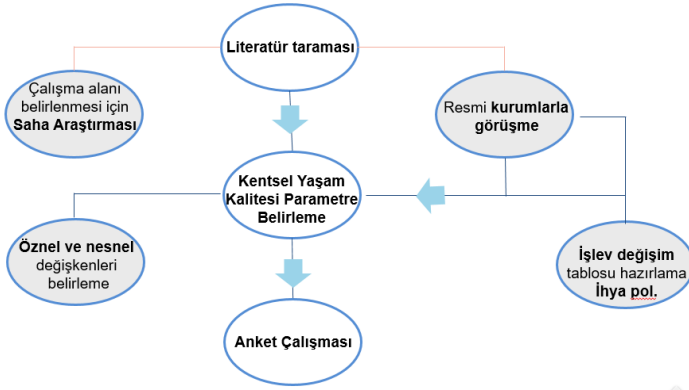
Fotoğraf 3. Tescilli yapı projeleri; Soldan sağa Mecidiye Han-Millet Kırathanesi-Haleplizade Konağı

Yöntem

Kentsel yaşam kalitesinin tarihi çevrede ve bu bölge özelinde ölçülmesi için belirlenen parametrelerde, örneklem alanı olan Şehreküstü Bölgesi'nin derinlemesine araştırılması, kentin genel durumu, kentlinin bilhassa bu bölgede

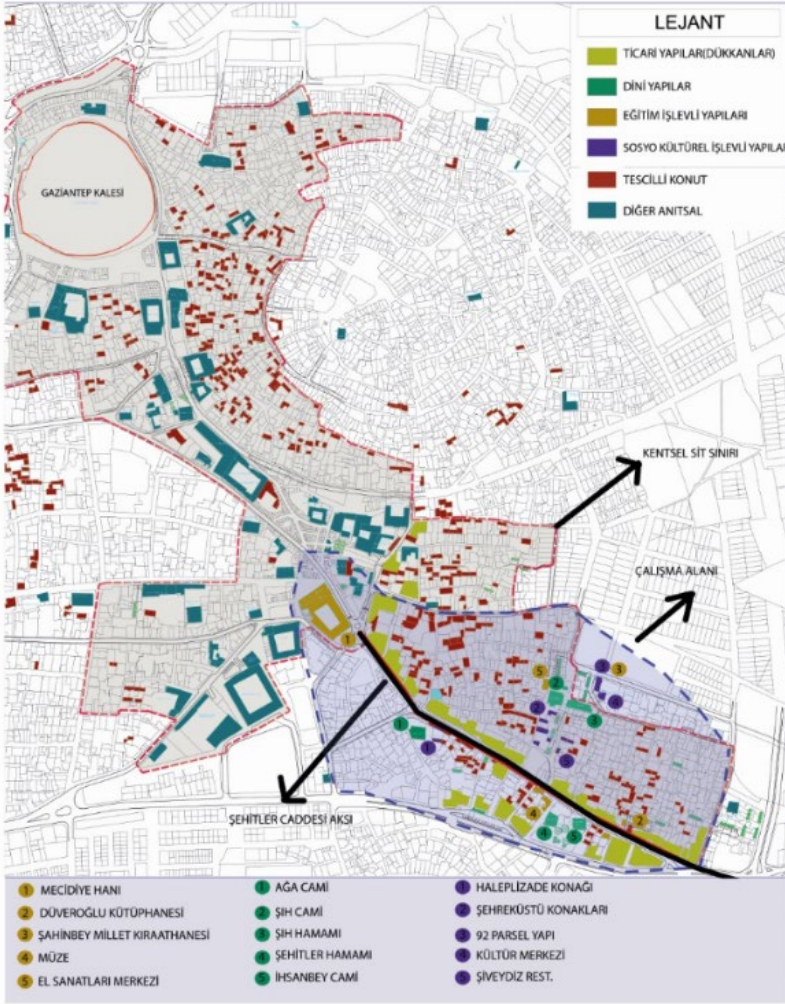
yaşayan yerel halkın beklentileri ön planda tutulmuştur. Yerel yönetimin uyguladığı ihya projeleri ve bu projelerin sonucunda yerel halkın memnuniyeti ve beklentilerinin ne düzeyde karşılandığı sorularına cevap aranmıştır. Çalışmanın toparlayıcısı olarak belirlenen Şehitler Caddesi aksı da bulunduğu bölgenin ticari faaliyet zinciri ve diğer projelerle olan bağlantısı sebebiyle odak nokta seçilmiştir. Yöntem aşamaları; Literatür taraması, kentsel yaşam kalitesi parametrelerinin bölgedeki fonksiyonu değiştirilen yapılar bağlamında belirlenmesi, yerel halk ile anket çalışması yapılması ve anket sonuçlarının değerlendirilmesidir (Şekil 6.)

Şekil 6. Yöntem akış şeması

Uygulanacak aşamalardan ilki geniş bir literatür taraması olmuştur. Bu amaçla bölgede projelerine devam eden Şahinbey Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü ile görüşmeler yapılmış, alanda yerinde gözlem ve inceleme yapılmıştır. Böylece çalışma alanı sınırları belirlenmiştir (Şekil 7). Ayrıca çalışmanın başında da aktarılan kentsel yaşam kalitesi kavramının ne olduğu, nasıl ölçülebileceği, dünya ve yerelden örneklerle irdelenmiştir. Çalışma alanı içerisinde ihya edilen kültür varlıklarının neler olduğu, önceki ve günümüz kullanımları hakkında veri toplanmıştır.

Şekil 7. Çalışma alanı sınırları.

Diğer aşama olan parametrelerin belirlenmesinde Şehreküstü Bölgesi'ndeki ihya edilen kamusal odak merkezlerinin işlev değişim tabloları hazırlanmıştır. Çalışma alanında belirlenen 16 adet tescilli yapı kamusal fayda düşüncesiyle ihya edilmiştir. Ayrıca Şehitler Caddesi aksındaki ticaret dokusunda bulunan ticarethanelerin cephelerinde sağlıklaştırma çalışmaları yapılmıştır. Bu değişimlerden bölge halkının memnuniyet durumlarının ölçülebilmesi için 138 katılımcıya anket yapılmıştır. Anket sonuçlarına göre yerelde kullanıcıların yaşam memnuniyeti sonuçlarına ulaşılmıştır. Belirlenen parametrelerin kendi içlerindeki durumları karşılaştırılmış, standart sapmada en

yüksek değeri veren göstergenin en problemlili alan olduğu belirtilmiştir. Standart sapma değeri en düşük olan göstergenin ise kentsel yaşam kalitesi bağlamında en olumlu sonuçta değerlendirildiği sonucuna varılmıştır.

Kentsel Yaşam Kalitesi Parametrelerinin Belirlenmesi

Parametrelerin belirlenmesi için öncelikle çalışma alanındaki kültür varlıklarının tespiti ve yapılan projelerin içeriklerine ulaşılmıştır. Yapıların fonksiyonlarındaki değişimler, önceki ve yeni kullanımları sınıflandırılmıştır. Ayrıca bu varlıkların hangi bölgelerde buldukları tespit edilmiş, anket çalışması için ziyaret edilecek bölgeler tespit edilmiştir (bkz. Tablo 1.).

Tablo 1. Restorasyon ve sağlıklılaştırma çalışmaları

Yapılar	Önceki Kullanım	Güncel Kullanım	Bulunduğu Bölge
Mecidiye Hanı	Han	Kütüphane-Sahaflar çarşısı	Karagöz Mah.
Şehreküstü Konakları-180 P.	Konut	Restoran-kültür merkezi	Kepenek Mah.
Düveroğlu Kütüphanesi	Konut	Kütüphane	Kepenek Mah.
Helvacıkara Kıymık Geleneksel El Sanatları Merkezi	Konut	El Sanatları Kursu	Suyabatmaz Mah.
92 P. Yapı	Konut	El Sanatları Kursu	Kepenek Mah.
Şih Cami Evi	Konut	Kültür Evi	Suyabatmaz Mah.
Şih Hamamı	Hamam	Hamam	Suyabatmaz Mah.
Haleplizade Konağı	Konut	Dizi çekim platosu	Suyabatmaz Mah.
Şahinbey Millî Mücadele Müzesi	Konut-mağara (Savaş Müzesi)	Müze	Ulucanlar Mah.
Şehreküstü Konakları	Konut	El Sanatları Merkezi Kültür Evi Kütüphane Okuma Salonu	Kepenek Mah.
Piştirici Kasteli Mescidi	Kastel	Müze Kastel	Suyabatmaz Mah.
İhsan Bey Cami Kasteli	Kastel	Müze Kastel	Kocaoğlan Mah.
Şih Kasteli	Kastel	Müze Kastel	Suyabatmaz Mah.
Ağa Cami	Cami	Cami	Suyabatmaz Mah.
Şehitler Caddesi	-	-	Suyabatmaz Mah.
Şehreküstü Sosyal Tesisi-Millet Kiraathanesi	Konut	Kültür merkezi - Okuma salonu	Suyabatmaz Mah.

Bölgedeki ihya edilen yapıların yeni fonksiyon türleri; kültür merkezi, müze, el sanatları kursu, restoran, kütüphane gibi çoğunlukla sosyo-kültürel değerde olmuştur. Bölgedeki fonksiyonların hangi parametrelere karşılık gelebileceğini tespit edebilmek adına OECD, BM, AB'nin çalışmalarında belirlediği kentsel yaşam kalitesi göstergeleri incelenmiş ve bunlardan çalışmada kullanılacak yeni fonksiyonlara karşılık gelen kentsel yaşam kalitesi parametreleri tespit edilmiştir (Şekil 8).

OECD- Daha İyi Yaşam Endeksi	BM- Kentsel Göstergeler Programı	AB – Kentsel Denetim Çalışması	Çalışmada Kullanılan Parametreler
Konut	Konut	Konut	Konut
Gelir, İstihdam İş-yaşam dengesi	Ekonomik Gelişme	Ekonomik Faaliyet, Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk, İşgücü Piyasası	Ekonomi ve İstihdam
Çevre	Çevre	İklim ve Coğrafya, Atık Yönetimi, Hava kalitesi, Su, Arazi Kullanımı, Enerji Kullanımı	Çevre
Toplum	Sosyal Gelişme	Hane halkı yapısı, Nüfus, Vatandaşlık, Turizm, Kültür ve eğlence	Sosyo -kültürel
Sivil katılım	Yönetişim	Vatandaş Katılımı	Katılım
Eğitim	-	Nüfusun Eğitim Durumu- Eğitim Hizmetleri Sunumu	Eğitim
Güvenlik	-	Suç	Güvenlik
Yaşam memnuniyeti	-	-	Yaşam Memnuniyeti
Sağlık	-	Sağlık	-
-	-	Ulaşım	Ulaşım

Şekil 8. Parametreler için temel alınan uluslararası kurumlar ve göstergeleri. “Kentsel yaşam kalitesi ölçüm yöntemlerinin geliştirilmesi”, İnan ve Sönmez, 2019, s. 192-193 makalesi temel alınarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Anket Sorularının Belirlenmesi

Belirlenen parametreler; konut, çevre, sosyo-kültürel, ekonomi ve istihdam, eğitim, güvenlik, ulaşım, katılım, yaşam memnuniyeti olmuştur. Bunların ankete aktarılmasında her yapı türünün bölgeye kattığı değerler belirlenip onun altında metadata olarak soruların oluşturulması aşaması gerçekleştirilmiştir. Sorular, en yüksek 5 en düşük 1 puan olmak üzere belirli puan dereceleriyle çoktan seçmeli olarak kullanıcılara iletilmiştir. Puanlama sonuçları, bulgular kısmında değerlendirilecektir.

Anketlerin değerlendirilmesinde 5’li likert ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, orijinalinde 5 seçenekten oluşan, katılım düzeyini belirlemek amacıyla iki uç derece arasındaki birden çok derece ile seçeneğin sunulduğu bir analiz aracıdır. Böylece nitel veriler nicel verilere dönüştürülerek değerlendirme imkânı oluşur (Turan vd., 2015, s.188). Cevap seçenekleri: Çok kötü, kötü, orta, iyi, çok iyi olarak belirlenmiş, çok iyi 5; çok kötü 1 puan olmak üzere puanlama yapılmıştır. Uzman görüşü olarak sağlanması gereken değer ortalama 5 olarak verildiğinden ortalama değer üzerinden, standart sapma değeri en yüksek olan gösterge en olumsuz sonuç olarak belirlenmiştir. Bu durumda;

Aralık Genişliği= (En yüksek puan derecesi-En düşük puan derecesi) / (Kullanılan Puan Sayısı) formülünden,

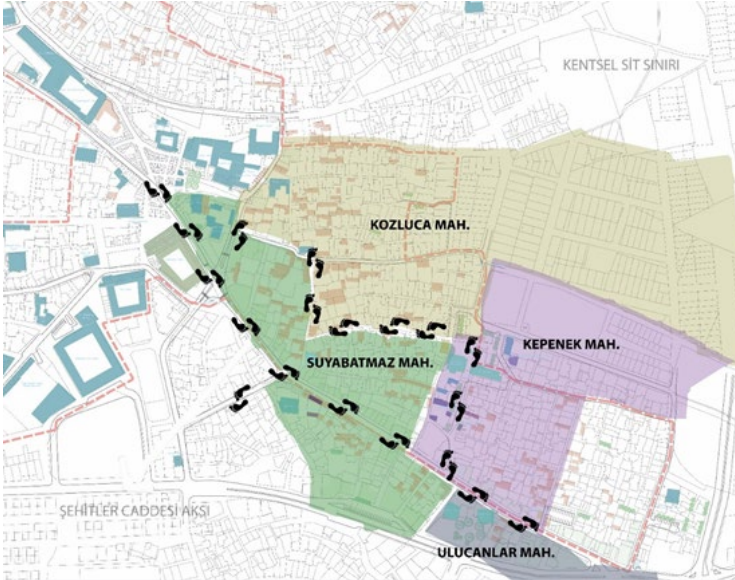
$4/5 = 0,80$ (Puan aralığı) olarak belirlenmiştir. Böylece;

1-1,79(çok kötü), 1,80-2,59(kötü), 2,60-3,39(orta), 3,40-4,19(iyi), 4,20-5,00(çok iyi) aralıkları derecelendirme ölçütü olmuştur.

Göstergelere ve ihya edilen kültür varlıklarına göre hazırlanan sorular toplamda 18 adettir. Bunlardan ekonomik göstergeye karşılık gelen: bireysel ekonomik düzey, bölgesel iş imkânları, turizm potansiyelinin ekonomik karşılığının kullanılması konusunda 3 soru sorulmuştur. Sosyo-kültürel göstergeye karşılık gelen: aidiyet hissi, koruma bilinci, sosyal donatı yeterliliği, genel kültür besleyici durumu konusunda 4 soru sorulmuştur. Eğitim göstergesinde, kurs birimlerinin yeterliliği, okuma salonu etkisi, millet kütüphanesi konusunda 3 soru sorulmuştur. Güvenlik göstergesine karşılık olarak güvenlik koşullarının genel durumu ve gece güvende hissetme durumuna dair 2 soru sorulmuştur. Ulaşım göstergesi için, alana ulaşım koşulları ve toplu ulaşım yeterliliği alt göstergesinde 2 soru sorulmuştur. Yaşam memnuniyeti göstergesinde engelli kullanıcıların memnuniyeti ile ilgili 1 soru, katılımçılık göstergesinde 1 soru, çevre göstergesinde rekreatif düzenlemelerle ilgili 1 soru ve son olarak bölgedeki konutların fiziki kalitesinin yaşam kalitesine etkisine yönelik 1 soru sorulmuştur.

Bulgular

Çalışma alanı olarak belirlenen bölgede yapılan anketlerin sonuçlarına göre ankete Kozluca Mah., Suyabatmaz Mah., Ulucanlar Mah. ve Kepenek Mahallesi'nde toplam 138 katılımcı katılmıştır (Şekil 9).

Şekil 9. Katılımcıların yaşadıkları mahalleler ve anketör güzergâhı

En düşük puanlamaya sahip olan güvenlik göstergesindeki sorular yerel halkın bölgeden duydukları güvenlik endişelerini açığa çıkartmıştır (Şekil 11). Özellikle hırsızlık, madde kullanımı gibi olumsuz ortam koşullarının yapılan ihya çalışmalarına rağmen düzelememiş olması yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Alanın yerel kullanıcılar tarafından terk edilmesi, göç ile gelen yeni halkın bölgeyi benimsememesi, yeni kullanıcıların sosyo-ekonomik yönden düşük potansiyelde olması, alanda yeteri kadar güvenlik önlemlerinin alınmamış olması gibi durumlar güvenlik açığına neden olmaktadır.

	ÇOK KÖTÜ (1 P.)	KÖTÜ (2 P.)	ORTA (3 P.)	İYİ (4 P.)	ÇOK İYİ (5 P.)	TOPLAM
8. SORU (Güvenlik koşulları)	40 P	84 P	126 P	84 P	15 P	339 P/ 138 K K = 2,45
9.SORU (Gece güvenlik)	69 P	42 P	99 P	60 P	0 P	270 P/ 138K = 1,95
ORTALAMA						2,2

Şekil 11. Güvenlik göstergesi sonuçları

Bölgede yaşayan yerel halkın kentsel yaşam kalitesinin artırılması konusunda katılımçılık önemli bir olgudur. Bölgenin kalkınması için yerel yönetimlerin yapacakları projelerde karar verme aşamasında, uygulama aşamasında ve sonuçları değerlendirme aşamasında en önemli faktör olan kullanıcının düşünce ve önerilerini dikkate almaları gerekir. Bu durumun sağlanması kentsel kalitenin, yaşam memnuniyetinin artışını sağlar. Anket sonuçlarına göre yerel yönetimin Şehreküstü Bölgesi için yapmış olduğu çalışmalarda yeterli düzeyde katılımçılık konusunun ön planda tutulmadığı, kullanıcıların fikirlerinin alınmadığı ortaya çıkmıştır (Şekil 12).

	ÇOK KÖTÜ (1 P.)	KÖTÜ (2 P.)	ORTA (3 P.)	İYİ (4 P.)	ÇOK İYİ (5 P.)	TOPLAM
2. SORU (Halkın karar vermede görüşleri)	51 P	78 P	72 P	60 P	45 P	306 P/ 138 K = 2,21
ORTALAMA						2,21

Şekil 12. Katılımçılık göstergesi sonuçları

En yüksek dereceli göstergeler: çevre, ekonomi ve sosyo-kültürel göstergeler olmuştur. Rekreasyon alanlarındaki düzenleme, meydan genişletme çalışmaları, organik sokak dokusu düzenlemesi, aydınlatma elemanları, peyzaj mobilyaları kullanımı halkın memnuniyetini sağlamıştır (Şekil 13).

	ÇOK KÖTÜ (1 P.)	KÖTÜ (2 P.)	ORTA (3 P.)	İYİ (4 P.)	ÇOK İYİ (5 P.)	TOPLAM
12. SORU (Rekreatif düzenlemeler)	0 P	30 P	54 P	276 P	180 P	540 P/ 138 K = 3,91
ORTALAMA						3,91

Şekil 13. Çevre göstergesi sonuçları

Sosyo-kültürel sürekliliğin sağlanabilmesi için kültür varlıklarının yeniden kullanımlarında yerel halkın yararlanabileceği, kültürel kapasitelerini arttırabileceği, eğitim alabileceği, sosyal donatılar sağlanmıştır. En yüksek alt gösterge aidiyet hissinin sürekliliğinin sağlanması olmuştur. Bu durum yapılan restorasyon, sokak sağlıklılaştırma çalışmalarının kentin hafızasındaki dokuyu canlandırmasına katkıda bulunduğunu göstermektedir (Şekil 14).

	ÇOK KÖTÜ (1 P.)	KÖTÜ (2 P.)	ORTA (3 P.)	İYİ (4 P.)	ÇOK İYİ (5 P.)	TOPLAM
1. SORU (Aidiyat hissi)	0	0	90 P	168 P	330 P	588 P/ 138 K = 4,26
3.SORU (Koruma-kültür)	0	18 P	90 P	204 P	240 P	552 P/ 138K = 4
5.SORU (Sosyal donatı yeterliliği)	3 P	42 P	54 P	300 P	105 P	504 P / 138K = 3,65
15.SORU (Genel kültür)	27P	84 P	117 P	72 P	60 P	360 P/138 K =2,60
ORTALAMA						3,62

Şekil 14. Sosyo-kültürel gösterge sonuçları

Ekonomi göstergesi de diğer göstergelere oranla iyi puan almıştır. Bunda yapılan çalışmaların her ne kadar pandemi sürecinden etkilenmesi durumu olsa da dizi çekim platosu olarak kullanılan restore edilmiş mekânların varlığı, alanın iyileştirilme çalışmaları turist çekiciliği anlamında olumlu adımlar olmuştur. Dikkat çeken nokta bireysel düzeydeki ekonomik yeterliliğin bölgesel düzeyden yüksek olduğu görüşüdür. Bu durum gelir düzeylerinde adaletsizliğin olabilmesi durumuna neden olabileceğinden bölgede yapılan ekonomi ağırlıklı projelerde hassas adımlar atılması gerektiğini göstermektedir (Şekil 15).

	ÇOK KÖTÜ (1 P.)	KÖTÜ (2 P.)	ORTA (3 P.)	İYİ (4 P.)	ÇOK İYİ (5 P.)	TOPLAM
6. SORU (Bireysel Ekonomik Düzye)	3 P	48 P	54 P	288 P	180 P	453 P / 138 K = 3,28
7.SORU (Bölgesel İş İmkanları)	9 P	78 P	72 P	180 P	105 P	444 P / 138 K= 3,21
18.SORU (Turist Çekiciliğinin Ekonomik Etkisi)	9 P	60 P	117 P	168 P	90 P	444 P / 138 K= 3,21
ORTALAMA						3,23

Şekil 15. Ekonomik gösterge sonuçları

Tartışma ve Sonuç

Kentlerin yaşam kalitesi, birçok farklı boyutta incelenebilir. Bu çalışmada özellikle tarihi kentlerin ve bu kentte yaşayan yerel halkın ihya politikaları sonucunda yaşam kalitesi memnuniyet düzeyi ölçülmüştür. Gaziantep Şehreküstü Bölgesi'nde bulunan 4 mahalle ölçeğinde yapılan çalışmada ana aks olarak seçilen Şehitler Caddesi aksı ve bu aksın yakın çevresinde bulunan tesilli yapılardan özellikle ihya politikaları ile doğrudan ilişkili olanlar seçilmiştir. Bu değişim ve dönüşümün kentlinin yaşamında etkisinin ne düzeyde olduğunu tespit edebilmek amacıyla ulusal ve uluslararası göstergeler filtreden geçirilerek sonuç göstergeleri oluşturulmuştur. Göstergelerin puan bazında ortalaması 3.06 olarak tespit edilmiştir bu da genel ölçüte vurulduğunda kalite durumunun ortalama olduğunu göstermektedir. Yapılan uygulamaların olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu sonuçların öncelikle bu bölge özelinde yerel yönetimlere yol gösterici olması umut edilmektedir. Sonraki çalışmalarda tarihi kentlerde yaşam kalitesi ölçümü üzerine farklı bir bakış açısı getirebilmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın sonuçları değerlendirilecek olursa, öncelikle engelli kullanıcılar için insan odaklı bir anlayışla kentsel yaşam kalitesini arttıracak bazı önlemler alınmalıdır. Bunlar; engellilere yönelik rampa, yönlendirici şeritler, dokunmatik yönlendirici ekranların alan içinde uygun noktalarda kullanılması önerisi getirilebilir.

Bölgenin tarihi yapısından dolayı kırılğan olması beklenmektedir. Bu nedenle bölge için hassas düzeyde yaklaşılması gereken diğer önemli unsur turist kullanıcılar olmaktadır. Alana ilk defa gelen yabancı turistler için bu konuda yeterli düzeyde bilgilendirici levha, yönlendirme tabelası mevcut değildir. Yerli turistler için ise alanın çekim merkezi potansiyeli yüksek olmasına rağmen tanıtım eksikliği probleminden dolayı ziyaretçi sayısı yeterli düzeyde değildir. Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Yolu Projesi'nin devamı

olan akstaki Şehitler Caddesi'nin, kaleden gelen aksla birleştiği noktada sağlıklaştırma çalışmaları ve restorasyon faaliyetlerinde kopukluk olması turistlerin ziyaret sırasındaki sürekliliğini olumsuz etkilemektedir. Böylece bölgeye ulaşma talebi azalmaktadır.

Pandemi süreci tüm dünyayı olduğu gibi alanı da etkilemiştir. Turizm ile bağlantısı yüksek olan kültür yapılarının ziyaretlerinde kısıtlamalara gidilmesi, bölgede turist faktörü ile iş yapan sektörlerin ekonomik olarak zarara uğramaları gibi nedenler yapılan ihya çalışmalarından ekonomik odaklı kalkınma beklentisini karşılayamamıştır.

Alana ulaşım konusu ise yapılan son çabalarla iyileştirilmeye çalışılmıştır fakat henüz trafik problemi tam olarak çözülememiştir. Yayalaştırma yapılan alanlar, yaya odaklı genişletilen meydanlar kullanıcıları yürümeye teşvik etmede olumlu bir adımdır fakat bölgede yaşayan kullanıcılar tarafından otopark ve ulaşım sisteminde tam olarak beklenti karşılanmamıştır.

Alanda en büyük problem hem katılımcılara yapılan anketler hem de çalışmaları gerçekleştiren yerel yönetimlerle yapılan görüşmeler sonucu "Güvenlik sorunu" olarak belirlenmiştir. Özellikle hırsızlığın çok fazla olması, restorasyonda kullanılan malzemelerin çalınması, geceleri sokaklarda güvenli hissedilmeme gibi unsurlar alanda ciddi problemler meydana getirmektedir. Bu durum bölgede yaşayan ve bölgeyi ziyaret eden halkın da yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Gaziantep bulunduğu bölge, ekonomik potansiyel ve ticaret hacmi gibi etkenler itibarıyla çok fazla göç alan bir şehirdir. Sadece ülke içinde değil sınıra olan yakınlığıyla özellikle mülteci göçünün yaşandığı bir bölgededir. Gaziantep kent merkezinin tarihi alanlardan oluşması ve kentin odak noktası olan bu alanlardan yerel ev sahiplerinin başka yeni kentleşen bölgelere göç etmesi ile evleri düşük gelirli ailelere kira vermesi durumu gerçekleşmiştir. Bu durum, yapılan kültürel canlılığı artırıcı politikaların sonuç vermede beklentiyi karşılayamamasına neden olmaktadır. Bölge ile hiçbir bağı bulunmayan insan gruplarının alanda yaşıyor olması koruma bağlamında yerelliği, gelenekselliği olumsuz etkilemiştir. Bu konu çok daha derin ve parametreleri çeşitli olan bir konu olup ayrı bir çalışmada ele alınabilir.

Valetta İlkeleri (2011)'nde de belirtildiği gibi yerel toplumların bireysel yaşam şekillerindeki değişimler, geleneksel ritüellerinden uzaklaşmaları tarihi kentlerin sürekliliğini olumsuz etkilemektedir. Bu durum o bölgede yaşayanların alanlarını terk etmelerine böylece geride kalan yerde geleneklerin kaybolmasına, belleğin yitimine neden olabilir. Bu alanların sadece turizm yoluyla yaşatılması ve tatile yönelik işlev verilmesi korumanın tam anlamıyla

gerçekleştirilemediğini göstermektedir. Tarihi kentlerin korunabilmeleri, geleneksel sanatların devam ettirilmesine ve yerel halkın alanlarını terk etmelerine bağlıdır (Valetta İlkeleri, 2011).

Ayrıca bu çalışma, 2012 Kyoto çerçevesinde sunulan 'World Heritage and Sustainable Development: the Role of Local Communities' başlığının irdelenmesi üzerine de iyi bir örnek oluşturmaktadır. Paris Deklerasyonu'nda belirtildiği şekilde; çabalar sadece tarihi binaları korumak değil bu binaların kullanımı, tanıtımı ve geliştirilmesini ekonomi, sosyal, kültürel değerlerle bağdaşarak yerel halkın yararına kullanılmasını desteklemelidir (Paris Deklarasyonu, 2011, s. 4).

Çalışmada en olumlu görülen göstergelerden biri sosyo-kültürel gösterge olmuştur. Sosyo-kültürel amaçlara yönelik başarılı bulunan çalışmalar bu bağlamda en başarılı olan ikinci unsur olmuştur. ICOMOS Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü (2008)'nde yer alan "...uygulanacak planlar; eğitim, öğretim ve istihdam fırsatları yoluyla tüm paydaşlara eşit ve sürdürülebilir, ekonomik, sosyal ve kültürel faydalar sağlamayı amaçlamalıdır" ibaresine esas oluşturacak şekilde fonksiyonlarda sosyo-kültürel parametrelerin oluşturulması ve ölçülmesinde temel alınan nokta buradan yola çıkılarak yorumlanmıştır. Yapılan çalışmada yerel yönetimlerin bölgeye sunduğu imkânlar korumacı gözüyle bakılarak yorumlanmış ve kentsel yaşam kalitesine bu açıdan katkı konulmaya çalışılmıştır. Gelecek çalışmalarda farklı disiplinlerin katkılarıyla geniş ölçekte kalite standartları ve ölçümleri genişletilebilir.

Extended Abstract

The Effect Of Local Governments' Recovering Policies in Historical Landscape On Quality Of Life: Gaziantep Şhreküstü District

*

Gamze Özmertyurt

ORCID: 0000-0002-0813-5503

İclal Sena Uncuoğlu

ORCID: 0000-0003-2510-1070

Currently, plans and projects, which are considered to increase the urban welfare level of local governments in cities and for the sustainability of the city, include variables that need to be decided in different dimensions, especially in the historical environment. There is a risk that local identity and heritage values will be left behind in commercially-oriented developing and growing cities, especially in the historical texture of the city. For this reason, it is important to consider urban quality together with the concept of heritage. The aim of the study is to highlight the sustainable power of cultural heritage in our developing and growing world, and to create a guide that will guide local governments in planning functions that can meet today's humanitarian quality of life expectations. The Şhreküstü district selected within the scope of the study was chosen for reasons such as its historical and cultural characteristics, the increase in the conservation activities of the local administration on this region.

Urban life quality is a concept that includes social, cultural and political elements and their processes. As local governments play a leading role in the realization of sustainable development, city plans that determine a better quality of life for cities have begun to be created. Therefore, the measurement of quality of life can be measured by developing measurement methods that can be shaped according to region-specific variables. For the parameters that will be used for the realization of the measurements, the activities of the organizations accepted in the world have been investigated. International institutions such as OECD, UN-Urban Indicators Program and EU-Urban Audit Study also set indicators and specified parameters for the measurement of urban quality.

The Şehreküstü District, which has been chosen as the sampling area, is located in the historical texture of the city of Gaziantep, where there are neighborhoods and streets where life still continues, traditional Antep houses are concentrated, but the social structure has undergone a radical change from past to present. Some of the mansions where wealthy families once lived have been abandoned today, and some of them are used as low-income or migrant families. Recently, urban design project applications and façade rehabilitation studies have been carried out in the Şehreküstü District, which is one of the priority areas for Şahinbey municipality and is also located within the urban protection boundary. That projects were carried out in Suyabatmaz, Kozluca, Kepenek, Kocaoğlan and Ulucanlar Neighborhoods. In the parameters determined to measure the quality of urban life in the historical environment and specific to this region, the general condition of the city, the expectations of the local people living in this region, especially the city residents, have been prioritized.

Method of the study; Literature review, determining of urban quality of life parameters in the context of the buildings whose functions have been changed in the region, conducting a survey with residents and evaluating the results of the survey. In determining the parameters, function change tables of the revitalized 16 registered buildings and commercial fabric on the Şehitler Caddesi axis in the Şehreküstü District were prepared. In order to measure the satisfaction of the people of the region from these changes, a survey was conducted with 138 participants operating in the specified neighborhoods. According to the survey results, the life satisfaction results of the local users have been reached. According to demographic findings, the participants are mostly between the ages of 45-65. 70% of the participants are men and 30% are women.

Accordingly, the environmental indicator with the highest value of 3.91 was followed by the socio-cultural indicator with 3.62. The lowest indicator value was the security indicators with 2.2 and participation indicators with 2.21. The questions on the security indicator, which has the lowest scoring, revealed the security concerns of local people from the region. The quality of life of cities can be examined in many different dimensions. In this study, quality of life satisfaction level was measured as a result of the revival policies of especially historical cities and local people living in this city. The average score of indicators was found to be 3.06. This shows that the quality value is average.

If the results of the study are evaluated, first of all, some precautions should be taken to increase the quality of urban life for disabled users with a human-oriented approach. Due to the historical structure of the region, it is expected to

be fragile. For this reason, another important factor that should be approached at a sensitive level for the region is the tourist users.

For foreign tourists coming to the area for the first time, there are not enough informative and direction signs. For local tourists, although the area has a high potential of attraction, the number of visitors is not sufficient due to the lack of publicity. The Covid 19 Pandemic has affected the whole world as well as the study area. Transportation to the area has been tried to be improved with the latest efforts, but the traffic problem has not been fully solved yet.

The biggest problem in the area has been identified as a "security problem" as a result of both the surveys conducted with the participants and the interviews with the local administrations. Factors such as excessive theft, theft of materials used in restoration, and not feeling safe in the streets at night cause serious problems. The fact that the city center of Gaziantep consists of historical areas and the local residents migrate from these areas, which are the focal points of the city, to the newly urbanized areas and rent their houses to low-income families. This situation causes the policies that increase cultural vitality to fail to meet the expectations.

In the study, the opportunities offered to the region by local governments were interpreted with a conservative perspective and it was tried to contribute to the quality of urban life in this respect. Quality standards and measurements can be developed on a large scale with the contributions of different disciplines in future studies.

Kaynakça/References

- Akdamar, E. (2018). ISO 37120:2014 Standardının akıllı kentler ve sürdürülebilir kalınma bağlamında irdelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 4(14), 6 Ekim 2020 tarihinde, http://www.sssjournal.com/Makaleler/1906456069_11_4-14_ID370.%20Emrah%20AKDAMAR_415-427.pdf adresinden erişildi.
- Akpolat, M. D. (2010). *Gaziantep kalesi kentli kale*. Ankara:Özkan Matbaacılık.
- Altunsoy, A. (2005). *Kentsel tarihi çevre koruma (Kars üzerine bir inceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Açık Erişim Arşivi. https://acikerisim.uludag.edu.tr/simple-search?location=%2F&query=ali+altunsoy&rpp=10&sort_by=score&order=desc
- Atasoy, B. (2018). *Mahalle sakinlerinin kentsel koruma alanlarındaki sağliklaştırma uygulamalarına etkisi "Gaziantep Suyabatmaz mahallesi örneği"*. Yüksek Lisans Tezi. Ulusal Tez Merkezi Arşivi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSocYeni.jsp>

- Ay, Y. S. (2001). Gaziantep'te planlamaya genel bakış. *Türkiye Mühendislik Haberleri*, 415, 44-46. 5 Ekim 2020 tarihinde, <http://www.imo.org.tr/resimler/ekutup-hane/pdf/380.pdf> adresinden erişildi.
- Basmacı, D. (2017). Kültürel mirasın korunmasında yerel yönetimlerin rolü: Beyoğlu belediyesi örneği. *Aurum Mühendislik Sistemleri ve Mimarlık Dergisi*, 1(2), 77-90, 3 Ekim 2020 tarihinde, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/463416> adresinden erişildi.
- Beyhan, Ş. G. ve Öçal, H. (2010). Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Isparta'da Modernizm Etkisindeki Konutların Mimari Kimliği Üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 355, 18 Şubat 2021 tarihinde, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=369&RecID=2484> adresinden erişildi.
- Bilenser, E. (2002, 25 Mayıs). Türkiye'de tarihi kent dokularının korunması ve geleceğe taşınması. *Bursa Olay Gazetesi*, ss. 10.
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma. *Journal of International Social Research*, 10(49), 555-569. doi: 10.17719/jisr.2017.1608
- Bodur, A. (2018). Risk azaltma yaklaşımı çerçevesinde dirençli kentler. *İdealkent Dergisi*, 28(10), 1260-1263. doi: 10.31198/idealkent.618696
- Can, A. (2014). Yerel yönetimler ve kültür politikaları bağlamında İstanbul'da kentsel koruma sorunsalına sürdürülebilir çözüm önerileri. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of Marmara Social Research*, 5. 5 Ekim 2020 tarihinde, <http://dSPACE.marmara.edu.tr/handle/11424/3662> adresinden erişildi.
- Can, M. G., (2010). Gaziantep kent bütünü imar planı proje yarışması. *Planlama Dergisi*, 50, 159-160. 4 Ekim 2020 tarihinde, http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/0338a963b913bf2_ek.pdf adresinden erişildi.
- Çelik, D., Yazgan, M.E. (2009). Kentsel peyzaj tasarımı kapsamında tarihi çevre yenileme çalışmalarının araştırılması: Beypazarı örneği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 6(3), 235-244. 5 Ekim 2020 tarihinde, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jotaf/issue/19047/201446> adresinden erişildi.
- Demirkaya, Y. (2008). Yerel yönetimlerde bir politika transfer aracı olarak benchmarking. "İş Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(1), 159-179. doi: 10.4026/1303-2860.2008.0068.x
- Donald, B. (2001). Competitiveness and quality of life in city regions: Compatible concepts?. *Canadian Journal of Urban Research*, 10(2). 5 Ekim 2020 tarihinde, https://www.jstor.org/stable/44320670?seq=1#metadata_info_tab_contents adresinden erişildi.
- EDAM (Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi). (t.y.). *Türkiye için bir rekabet endeksi 2014*. Erişim adresi: https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2016/11/rekabet_web.pdf

- Ersezgin, A. (2002). Türkiye'de tarihi kentlerin korunmasında yerel yönetimlerin sorumlulukları ve yeri. Beşbaş, N., & Sevinç, M.(Der.), *Türkiye'de tarihi kent dokularının korunması ve geleceğe taşınması sempozyumu içinde* (s. 61-69). Ankara: Kültür Bakanlığı KTVKGM Yayını.
- Eryazıcıoğlu, M. E. (2018). *Kültürel miras ve insan hakları bağlamında Türkiye'de koruma sisteminin incelenmesi: İstanbul tarihi yarımada örneği*. Doktora tezi. Ulusal Tez Merkezi Arşivi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Egeplan (2020). *Gaziantep 2040 il çevre düzeni planı açıklama raporu*. 07 Ekim 2020 tarihinde <https://gaziantep.bel.tr/uploads/2020/07/plani-aciklama-raporu6846.pdf> adresinden erişildi.
- Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir kalkınma gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2). 6 Ekim 2020 tarihinde, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880316.pdf> adresinden erişildi.
- Gülhan, D. (2016). *Sürdürülebilir kent ve kentsel kimlik örnekler: Birgi ve Bergama*. Doktora Tezi. Dspace Kurumsal Arşivi. (<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/37646?show=full>)
- ISO 37120: (2014). *Toplulukların sürdürülebilir gelişimi - Şehir hizmetleri ve yaşam kalitesi için göstergeler*. 18 Şubat 2021 tarihinde <https://www.iso.org/standard/62436.html> adresinden erişildi.
- İnan, Ö. Y. ve Sönmez, N. Ö. (2019). Kentsel yaşam kalitesi ölçüm yöntemlerinin geliştirilmesi. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2(3). 5 Ekim 2020 tarihinde, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/761977> adresinden erişildi.
- Kabadayı, H. (2006). *Yaşam kalitesi ve kullanıcı memnuniyetinin kentsel tasarımdaki etkisine çok boyutlu yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi. Dspace Kurumsal Arşivi. <http://hdl.handle.net/11527/2330>
- Kentsel Yaşam Kalitesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2018). 11. *Kalkınma Planı (2019-2023)* (Yayın No: KB: 3014- ÖİK: 795). Ankara: Türkiye. T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Kuban, D. (2001). *Türkiye'de kentsel koruma: kent tarihleri ve koruma yöntemleri*. İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Koruma Uygulama Denetim Bürosu Şube Müdürlüğü (KUDEB). (2011). *Osmanlı Dönemi Gaziantep Mahalleleri ve Bey Mahallesi*, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı KUDEB.
- Marans, R. (2007). Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi. *Mimarlık Dergisi*, 335. 5 Ekim 2020 tarihinde, http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=%201326&1534D83A_1933715A=75925ecdebffda9e6a3e309f425216fbc3b8dc41 adresinden erişildi.

- Marans, R. W. ve Couper, M. (2000). *Measuring the quality of community life: a program for longitudinal and comparative international research* içinde Paper presented to the Second International Conference on Quality of Life in Cities içinde (s. 267-276). Singapore.
- Mazcıoğlu, E. (2018). *Konut ve konut çevresi seçiminde etkili parametrelerin kentsel yaşam kalitesi bağlamında incelenmesi: Gaziantep örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Dspace Kurumsal Arşivi. <https://hdl.handle.net/20.500.11782/1751>
- Paris Deklarasyonu. (2011). On heritage as a driver of development adopted at Paris, UNESCO headquarters, on Thursday 1st December 2011. 20 Ekim 2020 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICO-MOSTR_en0294537001587380802.pdf adresinden erişildi.
- Şahin, M.A. (2016). *Kentsel dönüşüm uygulamalarının planlama Bütünlüğüne etkileri: Gaziantep Şahinbey ve Şehitkâmil İlçeleri örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ulusal Tez Merkezi Arşivi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Tatlıgil, F. (2005). *Gaziantep kentinin geleneksel konut dokusunun ve sosyo-kültürel yapı-sındaki değişimin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. YTÜ DSpace Kurumsal Arşivi. <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/11195>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*. Erişim adresi:https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-Amaclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf
- Tekeli, İ. (2010). *Gündelik yaşam, yaşam kalitesi ve yerellik yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). Bir kültür odağı olmanın İstanbul'un dünya kenti olmasındaki rolünü tartışmak. B. Özoğuz, M. Aşkın, S. Karcıoğlu, A. Can (Der.). *İstanbul Hayal ve Gerçek* içinde (s. 134-147). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayını.
- Torlak, S. ve Yavuzçehre, P. S. (2005). Belediyelerin kentsel yaşam kalitesine etkileri ve Denizli Karşıyaka mahallesi örneği. Ş.P.O(Der.), *8 Kasım Dünya Şehircilik Günü, 29. Kolokyumu, Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler, Riskler ve Fırsatlar* içinde (s. 327-337). İstanbul: T.M.M.O.B. Şehir Plancıları Odası.
- Turan, İ., Şimşek, Ü. ve Aslan, H. (2015). Eğitim araştırmalarında likert ölçeği ve likert-tipi soruların kullanımı ve analizi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30. 13 Ekim 2020 tarihinde, https://www.researchgate.net/publication/288653889_Egitim_Arastirmalarinda_Likert_Olcegi_ve_Likert-Tipi_Sorularin_Kullanimi_ve_Analizi adresinden erişildi.
- Türkiye'nin Şehirleri Sürdürülebilirlik Araştırması, (2011). 18 Şubat 2021 tarihinde https://v3.arkitera.com/UserFiles/File/download/Turkiyenin_Illeri_Surdurulebilirlik_Arastirmasi.pdf adresinden erişildi.
- TÜİK (2019). *Yaşam memnuniyeti araştırması mikro veri seti*. Erişim tarihi: <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/yasam-memnuniyeti-arst.pdf>

- Türkoğlu, İ. (2020). Sürdürülebilir kalkınmada kültür mirasının yeri ve önemi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(20), 117-143. doi: 10.33207/trkede.692194.
- Türksever, A. N. (2001). *Türkiye'de büyükşehir alanlarında yaşam kalitesinin değerlendirilmesine yönelik bir yöntem denemesi*. Doktora tezi.Dspace Kurumsal Arşivi. <http://hdl.handle.net/11527/12063>
- Uğur, H. (2004). *Geleneksel şehrsel mekanlar, değerlendirme ve korunmaları bağlamında sistematik yaklaşım-Gaziantep örneği*. Doktora tezi.DSpace Kurumsal Arşivi. <https://polen.itu.edu.tr/xmlui/handle/11527/10529>
- UNESCO, (1972). *Dünya kültürel ve doğal mirasının korunmasına dair sözleşme*. <https://unesco.org.tr/Pages/161/177> adresinden erişilmiştir.
- UNESCO, (1989). *Third Medium-Term Plan (1990-1995)*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000084697> adresinden erişilmiştir.
- United Nations. (2004). *Urban indicators guidelines: United Nations Human Settlement Programme*. United Nations Publications.
- URAK (Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu). (t.y.). *İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2018*. http://www.urak.org/wp-content/uploads/2019/05/URAK_%C4%B0RE_2018-2.pdf adresinden erişildi.
- Valetta İlkeleri, (2011). *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri*. 20 Ekim 2020 tarihinde http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf adresinden erişildi.
- Varol, E. (2019). *Kültürel mirasın korunmasında yerel yönetimlerin rolü; tarihi Trakya Roma su isale hattı örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Tez Arşivi. [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:2483680/ada?qu=K%C3%BCI%C3%BCr+--+Roma&ic=true&ps=300](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:2483680/ada?qu=K%C3%BCI%C3%BCr+--+Roma&ic=true&ps=300)
- Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life, ordering concepts and measures of the good life. *Journal of Happiness Studies*, 1, 1-39. doi: 10.1007/978-94-007-5702-8_11
- Yavuzçehre, P. S. ve Torlak, S. (2006). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler: Denizli Karşıyaka mahallesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 5 Ekim 2020 tarihinde, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbe/issue/23207/247877> adresinden erişildi.
- Yenice, M. S. ve Karadayı Yenice, T., (2018). Gaziantep kenti planlama deneyimleri üzerine bir süreç değerlendirmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (2), 552-562. doi: <https://doi.org/10.21547/jss.374644>
- Yenişehirlioğlu, F. (2002). Kültür mirası, kültürel kimlik ve yerel yönetimler. Beşbaş, N., & Sevinç, M.(Der.) *Türkiye'de tarihi kent dokularının korunması ve geleceğe taşınması sempozyumu* içinde (s. 69-76). Ankara: Kültür Bakanlığı KTVKGM Yayını.

- Yıldırım, A. E. (2017). Habitat III'ün ardından. *Mimarlık Dergisi*, 393. 5 Ekim 2020 tarihinde <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&Dergi-Sayi=407&RecID=4098> adresinden erişildi.
- Yıldız Özlü, Z. (2017). Gaziantep'in 1923-1938 yılları arasında ekonomik ve bayındırlık alanındaki faaliyetleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (51), 330-342. doi:<http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1769>

Merdivenli Sokaklarda Sosyal Mekân Oluşumuna Etki Eden Unsurlar ve İstanbul'dan Üç Örnek İçin Değerlendirme

*

İlke Ciritci¹

ORCID: 0000-0002-1492-0727

Gül Yücel²

ORCID: 0000-0003-3722-6479

Öz

Çalışmada merdivenli sokaklarda sosyal mekân oluşum potansiyeli ve buna etki eden unsurlar tartışılmıştır. Çalışma kapsamında sokak, merdivenli sokak, sosyal mekân, kamusal alan, aidiyet kavramları mimarlık literatüründe araştırılmış, kentle ilişkilendirilerek, kavramsal bağlar kurulması amaçlanmıştır. Dünyanın birçok kentinde ziyaret edilen popüler merdivenli sokaklar olduğu gibi, İstanbul'un tarihi bölgelerinde de ilgi çeken merdivenli sokaklar bulunmaktadır. Nitel araştırma yöntemi ile merdivenli sokakların kamusal alan kullanımı ulaşılabilirlik, konfor, etkinlik ve estetik parametreleri üzerinden incelenmiş, bu kapsamda sosyal mekân olarak kullanım başarısı, merdivenlerin potansiyelleri, yerinde gözlem ve ölçüm yöntemleri ile tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında İstanbul tarihi yerleşim alanlarında bulunan merdivenli sokaklardan Balat Merdivenli Mektep Sokak, Beyoğlu Hacı Ali Sokak ve Üsküdar Yeni Dünya Sokak fiziksel ve sosyal mekân özellikleri açısından ayrıntılı incelenmiş, tespitler çerçevesinde merdivenli sokakların buldukları çevreye ve yaşam tarzına katkıları değerlendirilmiştir. Merdivenli sokakların sosyal mekân olarak var olmaları ve kent yaşamına katılmaları sosyal medyadaki görünürlüğü üzerinden, fotoğraf ve video paylaşım uygulaması "Instagram" üzerinden araştırılmış, merdivenli sokakların sosyal medyada görünürlüğü kullanıcıların paylaşımları üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları merdivenli sokakların çevresindeki yapıların ve fiziksel özelliklerinin sosyal mekân oluşum potansiyeline büyük oranda katkı sağladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: mekân algısı, görsel algı, yeniden işlevlendirme, endüstri yapısı

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, E-mail: ilkeciritci@gmail.com

² Doç. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi, E-mail: glyucel@gmail.com

Factors Affecting the Formation of Social Space In the Step Streets and Evaluation For Three Examples From Istanbul

*

İlke Ciritçi³

ORCID: 0000-0002-1492-0727

Gül Yücel⁴

ORCID: 0000-0003-3722-6479

Abstract

In this study, the potential of social space formation in the step streets and the affecting factors were discussed. Within the scope of the study, step streets, social space, public space, belonging to the city have been researched and aimed to establish conceptual links by associating them with the city. Just as there are popular step streets over the world, there are also step streets which attract attention in the historical regions of Istanbul. With the qualitative research method, the use of the public space of the staircase streets was examined through the parameters of accessibility, comfort, efficiency and aesthetics, and in this context, the success of use as a social space, the potentials of the stairs were determined by on-site observation and measurement methods. Within the scope of the study, Balat Merdivenli Mektep Street, Beyoğlu Hacı Ali Street and Üsküdar Yeni Dünya Street are evaluated in detail in terms of physical and social spatial features. Within the framework of the findings obtained, the contributions of the stairs to the environment and lifestyle were examined.

The existence of the step streets as a social space and their participation in the city life were researched through the visibility of the social media, the photo and video sharing application "Instagram", and the visibility of the streets with the social media were evaluated through the users' shares. The research results show that the streets and the physical properties of the streets with stairs contribute to the potential of social space.

Keywords: *perception of space, visual perception, re-functioning, industry structure*

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi E-mail: ilkeciritci@gmail.com

⁴ Doç. Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, E-mail: glyucel@gmail.com

Giriş

Kentsel mekân, kentliyi planlı ya da plansız bir araya getiren, sosyalleşerek, paylaşımda bulunup etkileştiği, yapılı çevre ile doğal çevre bütünüdür. Kentsel mekânlarda gelişen yaşam biçimleri, paylaşımlar, aktiviteler ve kazanımlar bir anlamda kentsel mekânın kalitesini biçimlendirir. Karşılıklı beslemenin gerçekleştiği bu kentsel mekânlarda aynı zamanda kentsel mekânın kalitesi de o kentte yaşayan insanların kültürel aktivitelerini etkiler. Kentsel yaşam koşullarının şekillendirdiği birey ve toplum ilişkisi ve etkileşimi kentin kimliğini güçlendirdiği gibi kentin kalitesinin niteliğini de belirler. Bir mekân ne kadar katılıma açıksa ve paylaşım imkânı tanırsa, o oranda kullanıcıyı etkileşime geçmeye yönlendirir, tercih edilir ve mekânı kullanılır kılar. Bu noktada kentsel mekânın erişilebilir olması ve yaya aksında olması önemli etkenlerden biridir. Aynı zamanda zengin donatı ve sosyalleşmeye katkı sağlar nitelikte olması da önemlidir.

Yapılarla birlikte ulaşım ağı da kentin önemli bileşenidir. Buldukları coğrafyanın sosyo-kültürel yapısıyla bağlantılı olarak zaman zaman 'yol' olmanın dışında bambaşka görevler de üstlenebilirler. Kimi sokaklar bazı günler pazara dönüşürken, kimi sokaklar ise festivallere ev sahipliği yapabilirler. Bazı merdivenli sokaklar 'Merdivenli Bayır, Merdivenli Çeşme', Merdiven Sokağı' gibi aldıkları isimlerle de kentin imgesel öğelerinden biri olarak, yer aldıkları mekânı tanımlayan ve tamamlayan öğeler olabilmektedirler (Aksu, 2014).

Kentsel mekânlara, kentlilerin bir araya geldikleri ve bu birlikteliklerin neticesinde ortak bir üretim oluşturdukları, mekâna ait belleğin izlerinin yaşatıldığı yerlerdir. Fiziki görünümünün ötesinde imgeler oluşturur ve bu imgelerde geçmişin izlerini de beraberinde taşırlar. Sokaklar kültürün ve toplumsal hafızanın yaşatıldığı mekânlardır (Ciritci, 2019). Çakı (2017), Modernleşme ve küreselleşme etkilerine rağmen yaşanan yerlere (sokaklar, mahalleler) hala güçlü bir aidiyet duygusunun devam ettiğini gösteren araştırmalar olduğunu belirtmektedir.

Kentsel mekân olarak sokakların işlevsel, görsel ve psikolojik olarak başarılı kullanımlarının sağlanabilmesi, ihtiyaçların doğru belirlenip, çevresel verileri doğru kullanarak ve bölge yaşam tarzına uygun, yaratıcı bir tasarımla mümkün olmaktadır. Yapılan yeni düzenlemelerle sosyal kullanıma açılan meydan/kamusal alan/sokak için beklentilerin doğru tespit edilmesi ve sokakların canlandırılması, sosyal kullanıma katılımı için

yaya kullanım kapasitesi önemlidir. Aktif katılıma yönlendiren, dinlenirken yapılan aktiviteleri izlenebilmesine olanak veren, pasif katılımcının kullanımı da destekleyen mekânlar kurgulanmalıdır. Merdivenli sokaklar yalnızca yayaların kullanımında olmalarından ötürü yayalaştırmaya gerek kalmadan aktif/pasif katılıma olanak sağlayan aktivitelerle zenginleştirerek sosyal kullanıma daha kolay adapte edilebilecek alanlardır. Kimi zaman sanatsal faaliyetlerle görsel olarak kent içinde adeta bir sanat objesine dönüşen sokak, kimi zamansa kendisini sınırlayan binaların zemin kat kullanımının yeme-içme mekânlarına dönüştürülerek, merdivende uygulanan kentsel peyzaj çalışmaları ile cazibe merkezi kazandırma yoluyla olabilmektedir. Merdivenlerde zaman geçirme, sokak sanatçılarının gösterilerini izleme-katılma, çevresinde yer alan manzarayı izleme-dinlenme ya da yalnızca merdivenin veya kendisinin orada olduğunu belgelemek için öz çekim (selfie) fotoğraf çekme amacıyla ziyaret edilen merdivenler kentin önemli odak noktalarından biri haline gelebilmektedir. Merdivenlerin kullanıcılarının birbirleriyle paylaşımlarda bulunup, etkileştiği ve kültürel birikimlerini sergileyebildikleri sosyal birer mekân olarak kente katılımına, yurtdışından pek çok örnek verilebilir. Bunlardan en bilinenleri İspanyol Merdivenleri (Roma, İtalya) (Wikipedia, Spanish Steps, 2020), Dali Müzesi Merdivenleri – Rocky Merdivenleri (Philedelpia, ABD) (Coco, 2019), Caltagirone Santa Maria Del Monte Merdivenleri (Sicilya, İtalya) (Annaloro, 2013), Montee St. Maurice d’Angers Merdivenleridir (Angers, Fransa) (Jobson, 2013) (Resim 1).

Resim 1. a. Roma-İspanyol merdivenleri, b. Philadelphia-ABD-Dali Müzesi merdivenleri, c. ve d. Sicilya-İtalya-Caltagirone merdivenleri, e. Fransa-Angers merdivenleri

İspanyol Merdivenleri 1723-1726 yılları arasında Roma'da inşa edilmiştir. İsmi, İspanyol toprağı olarak kabul edilen İspanyol Büyükelçi-

liği'nin Piazza di Spagna (İspanya Meydanı) meydanında bulunması dolayısıyla almıştır. 19.yüzyıl başlarında toplumun farklı kesimlerinden birçok kişi için buluşma noktası haline gelmiştir. Roman Holiday filminde (1953) Audrey Hepburn'un Gregory Peck ile merdivenlerde gezintiyeye çıkması ile İspanyol Merdivenleri popüler kültürde yerini almıştır (Stabiner, 2016). Çevresindeki yapılar incelendiğinde kâgir tarihi yapıların korunmuş olduğu dikkat çekmektedir. Merdivene komşu yapılardan birinde yaşayan ünlü İngiliz şair John Keats'in zamanında yaşadığı konut, günümüzde müze olarak işlev kazandırılıp varlığını sürdürmektedir. Trinita dei Monti Kilisesi ve meydan arasında yer alan merdivenlerin karşısında ünlü alışveriş caddesi Via Condotti yer almaktadır. Çevre yapılarının merdivene açılan zemin kat kullanımı mevcut değilken, bağlandığı ve yoğun turist sirkülasyonunun bulunduğu meydana açılan tarihi yapıların ticari olarak zemin kat kullanımları bulunmaktadır. Tarihi merkezde yer alan Barok stilde inşa edilmiş olan İspanyol Merdivenleri, 138 traverten taştan oluşmaktadır (Tablo1). Kademelenen basamakları oluşturan doğal taşlar Pincian Tepesinden indirilmiştir (Zusmann, 2020). 17. yüzyıldan beri sanatçılar için ilham kaynağı olmuş merdivenlerde, içinde bulunduğumuz yüzyılda da bazı sanatsal ve politik etkinlikler yapılmıştır. 2008 yılında bir performans sanatçısının merdivenlerden aşağıya 500.000 renkli lastik top bırakması, her bir topun bir politik yalanı temsil ediyor olduğu söylemi ile birlikte, en popüler politik eylem halini almıştır. İspanyol Merdivenlerinde evcil hayvan olarak kedi görülmekle beraber barınma ve beslenmelerine yönelik herhangi kalıcı unsur görülmemektedir. İspanyol Merdivenlerinin sosyal medya görünürlüğü ise oldukça yüksektir (Tablo 2).

Amerika Philedelphia Sanat Müzesi'nin girişinde yer alan merdivenler 72 basamaktan oluşmaktadır ve oldukça popüler bir merdivendir. Philadelphia Sanat Müzesi 1876 yılında Fairmount Park'ta kurulan Centennial Sergisi ile kalıcı bir sergi konumuna geçmiştir (Tablo 1). Kutlamalardan sonra Serginin sanat galerisinin Hafıza Salonu adıyla (Memorial Hall) kalıcı olmasına karar verilmiştir. 1920'lerde ise şimdiki ana bina olarak kullanılan binası yapılmıştır (Philadelphia Museum of Art, 2020). Rocky Merdivenleri doğumunun 100. yılı anısına, 2005 yılında düzenlenen Salvador Dali retrospektif sergisi için Dali'nin ikonik imajının merdivenlere yerleştirilmesi ile o dönem Dali merdivenleri olarak da popülerlik kazanmıştır (Philadelphia Museum of Art, 2005). Ancak bunun çok öncesinde merdivenlerin Rocky Steps adıyla meşhur olması Rocky filminde (1979) Slyves-

ter Stone'un antrenman sırasında basamakları koşar adımlarla çıkma sahnesine dayanmaktadır. Rocky III (1982) filmi sonrasında da Rocky'nin bir heykeli merdivenlere eklenmiştir (Wikipedia, Rocky Steps, 2020). Çevresi müze yapıları ile çevrili olan merdivenin önünde araç yolu ve arkasında meydan bulunmaktadır. Merkezi konumdaki Rocky Merdivenleri'nden şehir manzarasının yanı sıra, Eakins Oval ve Benjamin Franklin Parkway de görülmektedir (Wikipedia, Rocky Steps, 2020). Instagramda 06.06.2020 tarihinde İngilizce #rockysteps olarak 95bin-96bin arasında, #rockysteps yanında farklı görsel ekler kullanımı ile birlikte yaklaşık 1000-2000 arasında #rockystepshilly olarak 1000-2000 arasında paylaşım yapıldığı tespit edilmiştir, ancak Dali steps olarak hiçbir paylaşım bulunamamıştır. İnternette popüler sitelerde oldukça fazla paylaşılmış olan Dali görseli giydirilmiş merdiven görseli için paylaşımlar, daha çok bilindiği adı ile Rocky Merdiveni olarak yapıldığı görülmüştür (Tablo 2)⁵.

Tablo 1: Dünya'da yer alan bazı ünlü merdivenlerin fiziksel özellikleri

Merdivenin adı	Bulunduğu ülke/şehir ve yapıldığı yıl/yüzyıl	Çevresindeki bina özellikleri	Şehir içinde merkezi konumda olması	Basamak adedi ve malzeme	Manzara(A) Peyzaj (B) Tarihi yapı(C) Meydan varlığı (D)	Form Stil
İspanyol Merdivenleri	İtalya / Roma 17.yy (1723-1726)	Kârgir, tarihi binalar	Evet	138/ doğal taş	A, B, C, D	Barok stil - doğrusal ve sarmal dairesel formlu
Sanat Müzesi Merdivenleri /Rocky merdivenleri	ABD / Philadelphia 1876	kârgir, tarihi müze binası	Evet	72/ doğal taş	A, B, C, D	Doğrusal formdadır.
Caltagirone Merdivenleri / Santa Maria Del Monte Merdivenleri	İtalya / Sicilya 1604	2-3 katlı tarihi kârgir binalar	Evet	142/ doğal taş ve seramik	A, C, D	Doğrusal formdadır.
Montee St. Maurice Merdivenleri	Fransa /Angers 12.ve 13. yy'da Katedral inşa edilmiştir.	20.yy yapı örnekleri, tarihi binalar ve peyzaj düzenlemeleri	Evet	100/ doğal taş	A, B, D	Doğrusal formdadır.

⁵ Popüler sosyal medya platformlarından Instagramda 06.06.2020 tarihinde İngilizce dilinde yapılan arama sonucunda İmilyondan fazla etiketleme görmek mümkündür. '#spanishstairs, #spanishsteps, #spanishstairsrome, #spanishstepsrome' gibi çok çeşitli adlarla etiketlenmeler yapılması, aynı zamanda kullanıcıların ana dillerinde de yapmış oldukları paylaşımlar eklendiğinde, bu sayının çok üzerinde veri girişi olduğunu ve bu nedenle popüler merdivenlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. Dünya'da yer alan bazı ünlü merdivenlerin sosyal özellikleri

Merdivenin adı	Sosyal medya görünürlüğü	Sanat etkinliği	Graffiti ve Evcil hayvan varlığı	Popüler olduğu yıl / olay
İspanyol Merdivenleri	İmilyondan fazla etiketleme (06.06.2020) #spanishstairs #spanishsteps #spanishstairsrome #spanishstepsrome	Her dönem çeşitli sanat ve politik eylemlerde kullanılmıştır.	Kediler bulunmakla beraber beslenme ve barınma olanağı bulunmuyor	Roman Holiday filmi (1953)
Sanat Müzesi Merdivenleri /Rocky merdivenleri	95bin-96bin #rockysteps (06.06.2020) #rockysteps, 1000-2000 arasında #rockystepshilly ... ancak dali steps olarak hiçbir paylaşım bulunamamıştır.	Her dönem çeşitli sanatsal ve politik etkinliklerde kullanılmıştır.	-	Rocky filmi 1979-basamaklardaki koşma sahnesi, 2005 - Salvador Dali retrospektif sergisi
Caltagirone Merdivenleri / Santa Maria Del Monte Merdivenleri	1000 in üzerinde (09.06.2020) #santamariadelmonte paylaşımı bulunmaktadır	çeşitli zamanlarda sanat etkinlikleri düzenlenmektedir	Kediler bulunmakla beraber beslenme ve barınma olanağı bulunmuyor	1950'lerin ortalarında yerel zanaatkarlar tarafından yerel seramikler ile kaplanması
Montee St. Maurice Merdivenleri	#saintmaurice 10700 gönderi #saintmauriceangers 100den az (09.06.2020) #artaqfest 100den az, #mademoisemaurence 100den az...	Çeşitli sanat etkinlikleri yapılmaktadır	Sadece origami ile yaratılan graffiti etkisi bulunuyor	Angers Festivali 2013 Artaq

İtalya'nın önemli adalarından Sicilya'da bulunan Caltagirone Santa Maria Del Monte Merdivenleri 142 basamaktan oluşmakta ve tarihi merkezde yer almaktadır (Tablo 1). 1604 yılında inşa edilmiş olan merdivenler 1950'lerin ortalarında bölgedeki zanaatkarlar tarafından yine bölgede üretilen seramikler ile kaplanmış ve bu çalışmadan sonra merdivenler popülerite kazanmıştır. Merdivenlerin bölgede üretilen seramiklerle kaplanması çalışması, 10. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçerli geleneksel sanat akımlarının kronolojik sırasıyla uygulaması olması neticesinde, Sicilyalı ünlü yazar Leonardo Sciascia tarafından merdivenlere 'Repertuar Merdivenleri' ismi verilmiştir (Italianways, 2020). Şehir manzarası merdivenlere ayrıcalık katarken, sınırlayıcıları olan tarihi yapıların iyi korunmuş olması da merdivenleri cazibe merkezi haline getirmiştir. Aynı zamanda tarihi merkezde bulunan merdivenli sokak yerel zanaat olan seramikçiliğin de yaşatıldığı bir yerdir. Çevre binalarında seramik atölyelerinin ve satış birimlerinin bulunması aynı zamanda otel olarak kullanılan tarihi binaların varlığı, merdivenleri günün her saati kullanılabilir hale getirmiş ve bazı sanatsal etkinlikler için de merkez haline getirmiştir. Graffitinin bulunmadığı Merdivenli sokakta evcil hayvan olarak kedi görülmekle birlikte barınma ve beslenmelerine yönelik herhangi bir unsur yer almamaktadır.

Instagram'da İngilizce anahtar sözcüklerle 09.06.2020 tarihinde yapılan aramalarla 1000'in üzerinde #santamariadelmonte etiketli paylaşım bulunmaktadır. Çoğunlukla basamaklarda çekilen öz çekimler ve basamakların seramik ayrıntılarının merdivenli sokağının geniş açılı perspektif fotoğraflarının paylaşıldığı etiketlemelerde, merdivenli sokağın en yüksek noktasından şehir manzarası fotoğrafları da dikkat çekmektedir (Tablo 2).

Bir başka meşhur merdivenli sokak Fransa Angers'te bulunan Montee St.Maurice Merdivenleri'dir. 1032'de orijinal binası yandıktan sonra 12. ve 13.yüzyılda Angers Katedrali bir diğer adıyla Saint Maurice d'Angers Katedreli inşa edildikten sonra merdivenler bu adla anılmaya başlanmıştır (Tablo 1). Doğrusal düzende ve 100 basamaktan oluşan merdivenler, Montee Saint Maurice Katedrali ile kıyı boyunca uzanan park alanını birbirine bağlamaktadır. Çevresinde 20.yüzyıl yapıları, tarihi yapılar ve peyzaj düzenlemeleri bir arada yer almaktadır. Sınırlayıcıları olan yapıların çoğu konut olarak kullanılmakta ve zemin kat kullanımları bulunmamaktadır. Tarihi merkezde yer alan merdivenler, Fransız sanatçı Mademoiselle Maurice'in 2013 yılında gerçekleşen Angers Festivali ARTAQ için 30.000 'Origami' çalışmasının öğrencilerin ve çevrede yaşayanların da yardımlarıyla merdiven basamaklarını kaplaması ile popülerlik kazanmıştır (Jobson, 2013). 2013 ARTAQ etkinliği ile görünürlüğü artan merdivenlerin daha sonraki süreçte basamak rıhtlarının çeşitli renk ve desenlerle boyanarak farklı etkinliklerde kullanıldığı görülmüştür. Instagram'da 09.06.2020 tarihinde #saintmauriceangers 100'den az, #saintmaurice 10.700'den fazla paylaşım ile yer almaktadır. Aynı zamanda #artaqfest 100'den az, #mademoisemaurice 100'den az sayıda paylaşılmış ve benzer çeşitli isimlerle de paylaşımlar yapıldığı tespit edilmiştir (Tablo 2).

Dünya'da da pek çok örnekte görülebileceği gibi merdivenlerin ilgi çekiciliğini arttırmak için çeşitli resim, çiçeklerle motif yaratma ya da renkli kağıtlarla origami sanatının örnekleri kullanılabilir (Resim 1). Portekiz Lizbon şehrinin Alfama bölgesi de dar ve dik yokuşları ile meşhur bir bölgedir. Lizbon'a kimliğini veren sokakların büyük bir kısmı kentin topoğrafik özelliklerine bağlı, merdivenli sokak olarak gelişmiş ve tarihi yapıların arasında kıvrımlı yapıları ile ziyaretçilerin yoğun olarak ilgisini çekmektedir. Alfama bölgesindeki merdivenli sokaklarda rıht ve basamakların renklendirildiği, diğer Dünya örneklerinden farklı olarak, çevreleyen duvarlarında da graffiti – duvar resimleri görülmektedir (Resim 2).

Resim 2. Portekiz- Lizbon, Alfama Bölgesi Merdiven duvar graffiti örnekleri (Marzagao, 2020)

İstanbul'da Kamondo Merdivenleri (Galata), Salı Pazarı Sokağı (Fındıklı), Enli Sokağı (Beyoğlu) gibi örnekler de sosyal katılıma teşvik eden, kentliyi kent ile etkileşime sokan örnekler olarak gösterilebilir (Resim 3). 2020 yılının yaz aylarının sonlarında Kılıç Ali Paşa Mahallesi'ndeki Enli Yokuşu merdivenlerine Mimar Sinan Üniversitesi öğrencileri ve eski mezunları, Osman Hamdi Bey'in 'Mimozalı Kadın' eserini resmetmiştir. Beyoğlu Belediye Başkanı sanatı sosyal mekânlara, merdivenli sokaklara taşımada kamunun da desteğini verdiğini belirterek, başka örnek uygulamalar için çalışmalar yürüttüklerini belirtmiştir (Murat, 2020).

Resim 3. Sırasıyla (1,2,3); Kamondo merdivenleri (Gül Yücel Arşivi, 2019), Salı Pazarı Sokağı (Gül Yücel Arşivi, 2019), Enli Sokağı (Murat, 2020)

Balat semtinde bulunan merdivenli sokak (Merdivenli Mektep Sokak) rıhtları ve basamakları renkli boyanarak bir öz çekim merkezine dönüştürülmüş aynı zamanda da ara kotlarda sahanlıklarla buluşan kafeleri ile merdivenli sokağın kendisi bir cazibe merkezi haline gelmiştir, Karaköy'ü Galata'ya bağlayan güzergahta bulunan Kamondo Merdivenleri (1870-1880) biçimi ile ziyaretçilerin yoğun ilgisini çekmektedir. Fındıklı'da bulunan Salı Pazarı Sokağı Fındıklı ile Cihangir semtlerini bağlayan güzergâh üzerinde yoğun olarak gençler tarafından tercih edilen merdivenli bir sokaktır. Basamaklarının çeşitli renklere boyanması ile gündeme gelmiş (2013), günümüzde de fotoğraf çekmek isteyenlerin uğrak yerlerinden biridir.

Merdivenler sanat temsil alanı olarak da kullanılmıştır. 9.İstanbul Bienalinde (16 Eylül- 30 Ekim 2005) İstanbul konulu, Charles Esche ve Vasıf Kortun küratörlüğünde düzenlenen sergilerden sanatçı Karl-Heinz Klopff, Beyoğlu'ndan Haliç'e inen merdivenlere dikkat çekmiş, sahne spotları ile aydınlatarak sahne dekoruna dönüştürmüştür.

Literatür Araştırması

Bir kentin kamusal alanları-kentsel mekânları ne kadar renkli, farklı kullanıcı kitlesine hitap edebilir düzeyde ve hareketli ise o kentlinin kent ile kurduğu ilişki, bağ ve kente aidiyeti o kadar kuvvetlidir. Tatlıdıl'e göre (2009) kentler sadece bireylerin zorunlu zaman dilimlerini düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda o kentte yaşayan bireylerin boş zaman değerlendirme eğilimlerini de şekillendirir ve düzenleyici rol oynar. Inceoğlu ve Aytuğ (2009)'a göre; kentsel mekanlar o kentte yaşayanların kültürel birikimlerini paylaştığı yerlerdir ve kullanıcıların birbirleri ile etkileşimi sonucu kentli olma deneyimlerini elde etmeleri kentsel mekanlarda olmaktadır. Bu aidiyet kentliyi, yaşadığı kent hakkında düşünmeye, üretmeye ve alınacak kararlar noktasında katılımcı olmaya teşvik eder. Kişiler yaşadıkları kenti benimsedikleri ve aidiyet duygularını geliştirdikleri düzeyde kentten beslenip, kenti beslemeye başlar. Ergen'e göre (2011), Anadolu kültüründe sokaklar iki şekilde biçimlenir; ilki konutların dış duvarları sınırlandırılmaları ile oluşan sokak tipleri, bir diğeri ise yapıların sokakla bahçe kullanımı yaratacak şekilde birleşmesi şeklinde oluşan sokak tipleridir.

İstanbul'da, sokakların araç yoğunluğu nedeni ile yaya kullanımını tehdit etmesine dikkat çekmek üzere kurulmuş olan 'Sokak Bizim Derneği' her ayın belirli bir günü bir sokağı araç kullanımına kapatarak yaya- lar ve bu deneyimi yaşamak isteyen kentliler için etkinlik düzenlemiştir. 2007 yılında düzenlenen 'Towards World Carfree Cities' konferansı çerçevesinde pilot proje olarak ilk defa gerçekleştirilen etkinlik, Şişli'de dört farklı sokağı trafiğe kapatarak uygulanmış ve başarılı tepkiler aldıktan sonra etkinliklerin ayda bir farklı sokakların seçilerek yapılmasına devamı kararı alınarak dernek kurulmuştur. 2010 yılında son etkinliğini yaparak faaliyetlerine son verilen derneğe benzer, belediyelerin ve bazı özel kurumların desteği ile 'Sokağını yaşa', 'Aklımdaki Mahallem' gibi farklı girişimler de olmuştur. Tüm girişimlerde hedeflenen ortak amaç sokakların sosyal mekân olarak değerlendirilebilmesi ve bu etkinlikler aracılığıyla ile kentin sosyal yaşamına katkı sunmaktır (Ekoyapı, 2013) (Sokakbizim, 2020). Söz konusu etkinliklerle yer aldıkları toplumun kolektif hafızasında da yerlerini almışlardır. Özbayraktar'a göre (2015) sokaklar geleneksel fiziksel tanımının ötesinde kolektif belleğe katkıları ya da sembolik anlamları gibi farklı özellikleri betimlenerek de tanımlanabilmektedir (Özbayraktar, 2015). En ilgi çekici tariflerinden biri de sokakların kamusal alan olarak sosyalleşme sürecini sağlamasının bu alana girme serbestliği üzerinden tanımlanma biçimidir. Bir diğer önemli tarif ise sokaklar aracılığıyla aynı zamanda kentlinin fizyolojik, güvenlik ve en önemli ihtiyaçlarından biri olan aidiyet ihtiyacının da karşılanması tarifidir. Özbayraktar (2005)'ın 'sokak' kelimesine geniş bir perspektiften bakılmasını sağladığı tanımlarını; sokakların, fiziksel birer kent mekânı olma özelliğinden ve sınırları üzerinden gelişen tanımların çok ötesinde, kentlinin duygularını, kendi (sokak) üzerinden kentle ilişkisini şekillendiren bir öge olduğu şeklinde okumak da mümkündür. Diğer taraftan merdivenli sokaklar özelinde afet riskleri ve ulaşılabilirlik konuları güvenli kullanım açısından öne çıkmaktadır. Gerekebilecek acil tahliye durumunda uygun koşulların sağlanması güvenli kaçış için yaşamsal bir önem taşımaktadır (Yücel, Ciritci, 2000).

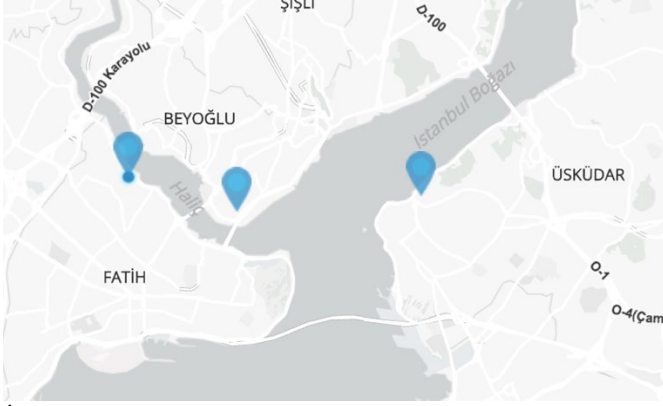
White (2000), kamusal alanı başarılı kılan dört temel özelliği; ulaşılabilir olmaları, insanların çeşitli aktivitelerde bulunmaları, mekânın konforu ve iyi bir imajın olması ve sosyal faaliyetleri destekleyen, samimi, insanların buluşarak sosyal etkileşimin sağlanabildiği mekânlar olarak tanımlamıştır (White, 2000). Uzgören ve Erdönmez kamusal açık alanlarda mekân kalitesini araştırdıkları çalışmada bir alanın mekânsal kalitesinin

burada gerçekleşen aktivitelerin çeşitliliği, süresi ve aktiviteyi gerçekleştiren kullanıcıların sosyo-ekonomik yapıları ile doğrudan ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir (Uzgören, Erdönmez, 2017). Bu çerçeveden bakıldığında bir sokağın da mekânsal kalitesinin ölçümünde benzer parametreleri kullanmak ve bulgular çerçevesinde sokağın mekânsal kalitesinin ölçülmesi mümkündür. İnceoğlu ve Aytuğ (2005)'un, Ven der Voort, Van Wegen, Greene, Lynch, Nasar, Brunswick, Gehl, PPS gibi pek çok araştırmacının mekânsal kalitenin ölçmesi ve değerlendirmesi konusunda belirledikleri parametreleri inceledikleri çalışmaya göre, kentsel mekânın kalitesinin değerlendirilmesinde ortak bazı parametreler bulunmaktadır. Bu parametreler; imaj ve kimlik, cazibe ve gidilecek yer, esnek tasarım, konfor, mevsimlik strateji, mekânın girişi, sınırlayıcıları (iç ve dış sınırları) ve mekânın ulaşılabilirliğidir.

Yöntem

Araştırmada İstanbul için sosyal mekân olma potansiyeli taşıyan merdivenli sokakların kendine özgü yapısının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Çalışma kapsamında sokak, merdivenli sokak, sosyal mekân, kamusal alan, aidiyet kavramları mimarlık literatüründe araştırılmış, kentle ilişkilendirilerek, kavramsal bağlar kurulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda İstanbul'un tarihi bölgelerinden Beyoğlu, Fatih ve Üsküdar'da bulunan ve yoğun olarak kullanılan birer merdivenli sokak örneği seçilerek yerinde ayrıntılı incelenmiştir. İstanbul topoğrafya açısından tepeleri ve denizle bağlantılı olarak dik yokuşları olan bir şehirdir. Geçmiş yüzyılların da izlerini taşıyan bu yokuşların bir kısmı günümüzde hala yokuş olarak kalmış bir kısmı ise zamanla yaya kullanımına kolaylık getirmesi açısından merdivenli sokak ya da yokuş ve merdivenin bir arada kullanımının olduğu sokaklar halini almıştır. Tarihi semtlerde yer alan merdivenli sokaklar, kentin tarihi bölgelerinin yoğun kullanımına paralel, günün belirli saatlerinde sosyal anlamda da kentlinin birbiri ile etkileşime geçtiği, kültürünü paylaştığı yerler olarak önem kazanmaktadır. Seçilen merdivenli sokakların, kentin önemli düğüm noktalarında yer alıyor olmaları karşılaştırma açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle özellikle merdivenli sokaklar İstanbul'un önde gelen tarihi semtleri olan, Fatih bölgesinden (Merdivenli Mektep Sokak), Beyoğlu bölgesinden (Hacı Ali Sokak) ve Üsküdar bölgesinden (Yeni Dünya Sokak) seçilmiştir (Resim 4). Hacı Ali Sokağı, Yeni Dünya Sokağı ve Merdivenli Mektep Sokağı İstanbul'un eski yerleşim

yerlerinden ve tarihi oldukça gerilere dayanan semtleri olan Fatih, Beyoğlu ve Üsküdar'da yer almaktadır (Resim 4).

Resim 4: İstanbul haritası üzerinde seçilen merdivenlerin konumu (Şehir Haritası, 2020)

Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada literatür araştırması, saha gözlemi, belgeleme ve ölçüm yöntemleri ile veri toplanmıştır. Elde edilen bulgular çerçevesinde merdivenli sokakların buldukları çevreye ve yaşam tarzına katkıları incelenmiştir. Sahadan toplanan veriler üzerinden, fiziksel özellikleri, güçlü ve zayıf yanları, merdivenli sokakların sosyal mekân olarak kullanılma tercihleri ve kullanım eğilimleri araştırılmıştır.

Dijital teknoloji taşınabilir hale geldikçe, insanların kendini ifade etme araçları da değişmektedir. Sosyal ağlarda paylaşılan durum ve yer bildirme, günümüzde öz çekim ve yaygın görsel konuşmaya dönüşmüş yeni bir kültürü oluşturmaktadır. Günümüzde popülerite, sosyal medya paylaşım sitelerinde popülerliği araştırılan nesne ya da mekânın adının ne kadar sıklıkla kullanıldığı üzerinden ya da etiketlenip paylaşılan fotoğraflar üzerinden de ölçülebilmektedir (Uzundumlu, 2015). Kesin bir veri olmakla birlikte, merdivenli sokakların sosyal kullanım açısından değerlendirilmesinde sosyal medyada paylaşım düzeyi ön bilgi olarak kullanılabilir. Bu kapsamda çalışmada merdivenli sokakların da sosyal mekân olarak var olmaları ve kent yaşamına katılmaları, sosyal medyada görünürlüğüne ilişkin kullanıcı paylaşımları üzerinden de değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıntılı incelenen merdivenli sokakların sosyal medyadaki görünürlüğü, fotoğraf ve video paylaşım uygulaması "Instagram" üzerinden araştırılmıştır. Sosyal medya görünürlüğüne ilişkin veriler, her bir sokak

için 2020 yılı ilk çeyreğinde yapılan tarama sonuçlarına göre dikkate alınmıştır. Çalışmada yoğun kullanılan ve konumlandıkları düğüm noktalarında insanların etkileşime geçebildiği, insanların sosyal paylaşımlarına potansiyel yaratmaları sayesinde ek işlevler kazanan merdivenli sokaklar olması dolayısıyla seçilen üç farklı konumdaki merdivenli sokaklar, White'ın (2000), kamusal alanı başarılı kılan dört temel özellik olarak belirlediği parametrelerden ulaşılabilirlik, etkinlik, konforu ve imaj-estetik açısından incelenmiştir. Ulaşılabilirlik parametresi merdivenli sokağın lokasyon açısından konumlandığı yerin tespiti, merkezi olma durumu; konfor parametresi merdivenli sokakların fiziksel ve çevresel özelliklerinin ölçülmesi, etkinlik parametresi merdivenli sokakta yapılan etkinliklerle sosyal medyada kazandığı görünürlüğün değerlendirilmesi ve estetik parametresi ise fiziksel özelliklerinin bütününe değerlendirilmesi başlıklarıyla incelenmiştir. Basamak sayısı, rıht ve basamak genişliği ölçüleri, kullanılan malzemenin özelliği merdivenli sokağa açılan yapıların kullanım özellikleri, peyzaj ya da tarihi yapı varlığı gibi özellikler merdivenli sokağın fiziksel özelliklerini betimlerken, sokağın kullanım sıklığı, kullanım amacı, sokak üzerindeki duraklar ve sosyal medya görünürlüğü ise merdivenli sokakların sosyal özelliklerini betimlemektedir. Evcil hayvan ve grafiti (duvar boyama sanatı) varlığı özellikle Türkiye'de görülen sosyal yaşamın bir uzantısı olarak betimlenebilecek bir olgudur. Çalışma kapsamında yapılan gözlemlere bağlı olarak; duvar boyama sanatının sıklıkla yer bulması ve sokak kedilerini sokakta sahiplenmenin bir uzantısı olarak kediler için besleme ve barınmaya yönelik müdahaleler, bir açıdan merdivenli sokaklardaki ortak sosyal mekân kullanımına ilişkin bulgular olarak gösterilebilir.

Tespitler

Beyoğlu Hacı Ali Sokağı

Hacı Ali Sokak Beyoğlu Bereketzade mahallesinde bulunmaktadır. 19. yüzyılda İstanbul içinde özel bir fiziksel çevre ve yaşam biçimi yansıtan Galata ve Pera, yaklaşık 1914'lere dek canlılığını ve önemini sürdürmüştür. 1990'lara gelindiğinde, Beyoğlu tekrar eski önemini kazanmaya başlamış, daha korumacı ve çözümleyici bir yaklaşımla; 1993 yılında Galata ve Beyoğlu, kentsel sit alanı olarak ilan edilmiştir (Aytar, 2013). Son 20 yılda çeşitli kültürel etkinliklerin ağırlıklı bu bölgede düzenlenmesi, birçok sanat dalından atölye ve sanatçıların bölgeyi tercih etmeleri Karaköy-

Galata bölgesinde değişimi beraberinde getirmiş, bölgeye ilginin artışında etken olmuştur.

Hacı Ali Sokağı Beyoğlu ilçesinde Bereketzade Mahallesi'nde, Karaköy'den Galata'ya çıkış güzergâhında turistik, tarihi, merkezi konumda, kendisini sınırlayan önemli yapılara da komşu konumdadır. Voyvoda Caddesi'ni 71 basamak ile Felek Sokağı'na bağlamakta, arada Banker Sokak da bulunmaktadır. Başlangıcı ile bitişi arasında yaklaşık 14 metre kot farkı bulunan Hacı Ali Sokağı, sosyal anlamda da özellikle ziyaret edilen, kesişme ve odak noktası durumdadır. Sokağı sınırlayan yapılar arasında bazı önemli yapılar da bulunmaktadır. Felek Sokak ile Hacı Ali Sokağın kesişiminde bulunan ve restorasyonu Mimar Cemal Ekingen tarafından gerçekleştirilen Felek Han'ı (Günümüzde Galata Konutları Apart Otel olarak işlevlendirilmiştir) bunlardan biridir (Tuna, 1999). Karaköy-Galata-Beyoğlu semtleri yıl içerisinde oldukça fazla sanatsal etkinliğe ev sahipliği yapmaktadır. Sanatsal etkinliklerin yanı sıra bu bölgede tasarım ofisi ve etkinlik ve müzik atölyeleri de bulunmaktadır. Hacı Ali Sokağının bu güzergâh üzerinde oluşu adının pek çok sanatsal etkinliklerde anılmasına sebep olmuştur.

Basamakların bitiminde yokuşla devam eden Hacı Ali Sokağı konfor ve ulaşılabilirlik parametreleri altında fiziksel olarak incelendiğinde iki bölümden oluşmakta olduğu görülmektedir (Tablo 3). Geniş basamak yapısı ve görece alçak rıht özelliği taşımaktadır. Her iki yanda bina ile sınırlı merdivenli sokağın genişliği ise derin gölge oluşturacak biçimdedir. Arada sahanlık bulunan merdivenli sokağın sadece ikinci bölümünde korkuluk yer bulmaktadır (Resim 5). Merdivenli sokak basamakları yenilenmiş durumda ve rıhtları farklı renklerde desen oluşturacak şekilde boyanmıştır. (Resim 5).

Resim 5. Hacı Ali Sokağı genel görünüm, Temmuz 2019 (Gül Yücel Arşivi)

Hacı Ali Sokak'ın çevresinde peyzaj, tarihi bina ve meydan bulunmaktadır. Aynı zamanda merdivene sınır oluşturan yapıların duvarlarında

duvar resmi bulunmakta ve merdivende evcil hayvan(kedi) beslendiği için kedi evi, mama kabı ve benzeri eklentiler de görülmektedir.

Sokak oldukça yoğun turistik bir güzergâhta bulunmasından dolayı günün her saati yoğun ilgi görmektedir. Bu nedenle turistlerin fotoğraf çekmek için ziyaret etmelerine ilave olarak kafelere ve merdivene açılan ticaret amacıyla kullanılan mağazalara da ziyaret gözlemlenmiştir. Yoğun olarak ticaret, kültür ve eğlence mekânlarının bulunduğu sokağın kullanım amacı incelendiğinde ziyaret, ulaşım ve kamusal alan kullanımı ön plana çıkmaktadır. Merdiven alt kotta Karaköy Meydanı'na açılmaktadır. Buluşma noktası olarak oldukça yoğun kullanılan bir düğüm noktası olan ve deniz kıyısına yakın konumda olan meydanda aynı zamanda yeme içme mekânları da bulunmaktadır.

Sosyal medya görünürlüğüne yönelik Mayıs 2020 tarihinde "Hacı Ali Sokak" etiketi ile yapılan internet taramasından elde edilen sonuçlara göre 100'ün üzerinde fotoğraf paylaşımı yapıldığı görülmektedir. Bu sayılar belirli bir zaman aralığında değil, arama yapılan tarihe kadar olan tüm aramaları kapsadığından, aramanın 2020 Mayıs ayına kadarki tüm etiketlenmeleri gösterdiği söylenebilir (Araştırma tarihi 2013-Mayıs 2020 denilebilir; başlangıç tarihi; Instagramda yer alan etiketleme özelliğinin geldiği 2013 yılından itibaren tüm etiketlenmeleri göstermektedir.) Paylaşımlarda sıklıkla öz çekimlere yer verildiği, renkli basamakların ve çevresindeki dükkân cephelerinin fon olarak kullanıldığı görülmüştür.

Üsküdar, Yeni Dünya Sokağı

Üsküdar İstanbul'un tarihi ve doğal güzelliklerinin iyi korunabildiği çok az semtten biridir. Tarihi Bizans Dönemine kadar dayanır. Ancak Osmanlı Dönemi'nde Mimar Sinan yapıları ile semt ayrı bir önem kazanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde Üsküdar'da inşa edilen askeri, eğitim, sağlık, dini ve ulaşım alanındaki yapıların çoğu günümüze korunarak gelebilmiştir. Yeni Dünya Sokağı Üsküdar'da oldukça yoğun kullanılan bir aks olan Selmenağa Çeşmesi Sokak ile Yeni Dünya sokak arasında konumlanmaktadır (Resim 6). Kurşunlu Medrese sokağın bağlandığı Yeni Dünya Sokağı'nı bina ve bahçe duvarı sınırlamaktadır. Doğrudan yapıda ve 125 basamağı olan merdivenli sokak üst kota yakın bir kısmında 26 basamakla başka bir doğrultuda ikinci bir kolla bağlanmaktadır.

Resim 6. Yeni Dünya Sokağı genel görünüm, Temmuz 2019 (Gül Yücel Arşivi)

Yeni Dünya Sokağı'nda peyzaj, manzara, tarihi bina varlığı ön plana çıkan unsurlardır. Başlangıcını Üsküdar meydanının devamı niteliğinde, Mihrimah Sultan Cami yanından çıkan sokağı sınırlayan bina cephelerinden birinde temsili bir konu resmedilmiştir (Resim 9). Evcil Hayvan varlığı da gözlemlenen sokak üzerinde kedi evleri ve mama, su kabı gibi ihtiyaçları için de malzemelerin olduğu tespit edilmiştir. Konut, ticaret, kültür ve eğitim işlevlerine hizmet eden yapıların bulunduğu sokağın kullanımının yoğun olduğu ve konut, ziyaret, ulaşım ve kamusal alanları kullanım amacıyla ziyaret edildiği gözlemlenmektedir. Merdivenin bağladığı sokaklar arasındaki güzergahı boyunca doğal yeşil alanların varlığı, mevsimine göre çiçeklerinin renkleri ve bakımlı durumdaki tarihi yapılarının bir arada fotoğraf çekmek için cazibe noktası durumundadır. Sosyal medya (Instagram) araştırmasına göre Yeni Dünya Sokak etiketiyle gönderilerde bulunduğu görülmektedir. Paylaşılan fotoğraflarda ağırlıklı eski yapılar ve merdiven ilişkisi ile yeşil dokunun merdiven ile ilişkisine yer verildiği görülmüştür.

Fatih, Merdivenli Mektep Sokağı

Merdivenli Mektep Sokak Fatih ilçesinde Balat semtinde bulunmaktadır. Özellikle 2000 yılından sonra semtte yer alan yapıların üniversite, yüksek okul, tasarım ofisi, reklam ajansı, film setine dönüştürülmesi ile ve bazı sanatçıların bölgede konut alıp yerleşmesi ile sosyo kültürel bir değişim daha yaşanmıştır. Semtin fiziksel olarak iyi korunmuş yapıları ve sokakları kısa zamanda tüm ziyaretçiler için cazibe merkezi haline gelmiştir.

Balat Semti'nde bulunan Merdivenli Mektep Sokak, Tevkii Cafer Mektebi Sokak ile Sancaktar Sokak arasında konumlanmaktadır (Resim 8). Sokak boyunca ağaçlar bulunmaktadır. Korkuluk, merdivenli sokağın yer yer görece geniş kısımlarında bulunmaktadır. Sokağın basamak ve rıhtları tamamen yenilenmiştir (Resim 7).

Resim 7. Merdivenli Mektep Sokağı genel görünümü, Temmuz 2019 (Gül Yücel Arşivi)

Sokağın alt kotunda ziyaretçilerin yoğun olarak bulunduğu meydan bulunmaktadır. Sokak üzerinde kültür ve eğlence mekânları bulunmakta, çok yoğun olarak kullanılan merdivenli sokak çoğunlukla ziyaret, ulaşım ve kamusal amaçlı kullanılmaktadır.

Sosyal medyada Merdivenli Mektep Sokak etiketiyle özçekim, doğa, manzara ve duvar resimlerinin benzer oranlarda paylaşıldığı görülmüştür. Çalışma kapsamında seçilen üç merdivenli sokak örneğinde de merdiven çevresi tarihi yapı, bahçe duvarı gibi unsurlarla çevrilidir. Hacı Ali Sokağı (Beyoğlu), Yeni Dünya sokağı (Üsküdar), Merdivenli Mektep Sokak (Fatih)'in üçünün de sınırlarını binalar ve bahçe duvarları oluşturmaktadır. Her üç merdivenli sokağın da üzerinde ağaç ve korkuluk vardır aynı zamanda yenilenmiştir. Basamak malzemeleri incelendiğinde her üç merdivenli sokağın basamaklarında yapay taş kullanılmıştır ancak Yeni Dünya Sokağı'nda diğer iki sokaktan farklı olarak rıhtlarında yapay taş değil, doğal taş kullanılmıştır ve kısmen özgün malzeme varlığından söz edilebilir (Tablo 3). Her üç sokakta da tarihi yapı, peyzaj, meydan, duvar resmi ve evcil hayvan varlığı bulunmaktadır. Her üç merdivenli sokağın da tarihi kent manzarası olması karşın deniz manzarası yalnızca Yeni Dünya Sokağı'nda vardır.

Tablo 3. Araştırılan merdivenli sokakların Özellikleri

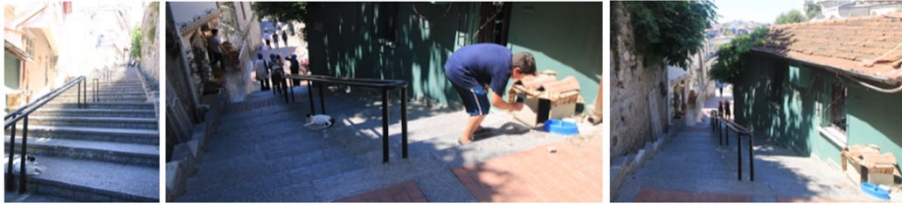
Merdivenli Sokağın Adı	Genel Özellikleri			Fiziksel Özellikleri				Çevre Özellikleri						
	Sokak Formu (Doğrusal: —, Eğrisel: ~, Y-ayrılan kol)	Genişlik (m)	Basamak Sayısı	Basamak Malzemesi	Özgün Malzeme Varlığı (Yenileme Var: Y)	Riht Yükseliği / Derinliği	Ağaç Varlığı	Korkuluk Varlığı	Peyzaj Varlığı	Manzara Varlığı	Tarihi Bina Varlığı	Meydan Varlığı	Duvar Resmi Varlığı	Evcil Hayvan Varlığı
Hacı Ali Sokağı	—	2,25, 4,5	71	ya- pay taş	özgün malz. yok, yenileme var	15 / 77	🌳	kıs- men —	🌳	0	🏠	🏠	🏠	🏠
Yeni Dünya Sokağı	—, Y	3,6	125	doğal -ya- pay taş	özgün malz. kısmen var, yenileme var	15- 17 / 55	🌳	—	🌳	🌳	🏠	🏠	🏠	🏠
Merdivenli Mektep Sokak	~	3,6, 2,1	100	ya- pay taş	özgün malz. yok, yenileme var	17 / 39	🌳	kıs- men —	🌳	0	🏠	🏠	🏠	🏠

Yeni Dünya Sokağı konutlara, ticari yapılara, eğitim yapılarına ve kültür yapılarına erişim amacı ile de kullanılırken Hacı Ali Sokağı ticari yapılara, kültür ve eğlence yapılarına; Merdivenli Mektep Sokak ise kültür ve eğlence yapılarına erişim için kullanılmaktadır. Yoğunluk olarak ise Hacı Ali Sokağı ve Merdivenli Mektep Sokak çok yoğun kullanılırken, Yeni Dünya Sokağı orta yoğunlukta kullanılmaktadır. Kullanım çeşitliliği ve yoğunluk açısından incelendiğinde bazı çıkarımlara ulaşmak mümkündür. Manzara sadece Yeni Dünya Sokak için belirgin unsurdur. Manzaranın tek başına varlığı eğlence mekânları ile desteklenmediği zaman sokağın sosyal mekân olarak kullanım yoğunluğunu arttırmaya yetmemektedir. Ancak her üç merdivenli sokak da meydandan, kültür yapılarından ve tarihi yapılardan beslenmesi karşın; Hacı Ali Sokak ve Merdivenli Mektep Sokak üzerinde yeme- içme mekânlarının bulunması aynı

zamanda bu iki merdivenin sosyal mekân olarak kente çok yoğun bir kullanım ile katıldığını göstermektedir. Hacı Ali Sokağı' nın Karaköy ve Galata Kulesi Meydanları arasında bir aks olması bölgenin mevcut potansiyelinden de yararlanabilmesini sağlamaktadır.

Sosyal katılımın Türkiye'ye özgü dışavurumu: Sokak hayvanları, duvar resimleri, öz çekim ile sosyal medyada görünürlük

White'ın (2000) kamusal alan başarı ölçütlerinde yer bulan 'etkinlik'; çalışma kapsamında merdivenli sokakların kamusal alan olarak sosyal katılımının oranının/potansiyelinin sosyal medya platformları üzerinden ölçülmesi şeklinde incelenmektedir. Sokak boyunca evcil hayvan varlığı bir açıdan insanların evcil hayvan bakımını aktivite ve etkinlik olarak değerlendirmesi ve sosyal medyada paylaşması yoluyla görünürlük sağlaması da bu kapsamda değerlendirilebilir. Kedilerin merdivenlerin üzerinde bulunmaları yaşamlarının merdivenli sokak üzerinde devam ettirilebilir olduğunu göstermektedir. Ancak incelemelerde yaşamlarını devam ettirmeleri için gerekli olan mama kabı ya da barınmaları için kedi evlerinin merdivenli sokak üzerinde olmamasından, sokak üzerinde yaşayan kedilerin gününbirlik ziyaretçilerin ya da sokakta mevcutta yaşayan insanların bir arada bakımlarını üstlenmesinden çok, bireysel bazı işletmelerin kendi fiziksel mekânları içerisinde kedilerin bakımlarını karşılıyor olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Sokak hayvanlarının bakımı ve özellikle kediler için merdivenli sokakların birçoğunda geçici veya kalıcı düzenlemelere gidilmiştir (Resim 8). Kedi evi olarak farklı boyut, tasarım ve malzemeyle birçok örnek merdiven sahanlıklarında veya aradaki yeşil bantta yer aldığı gözlenmektedir.

Resim 8. Yeni Dünya Sokağı üzerinde kedi evi, Temmuz, 2019 (Gül Yücel Arşivi)

Duvar resimleri, diğer bir deyişle graffiti, kentsel mekânda birçok alanda sokak sanatının önemli bir parçası olarak günlük yaşama dâhil olmaktadır.

Conklin (2012) sokak sanatı ve kamusal alan ile ilgili araştırmasında kamusal alana erişimin öneminden bahsetmekte ve bu alanların demokratik eylemler için fiziksel arenalar olarak hizmet ediyor olmasından ötürü ekonomik, sosyal ve politik sistemlerin toplumu desteklemediği belirsiz zamanlarda, graffitinin tabandaki fikirleri iletmenin en etkili yolu olduğunu ve toplum içerisinde bir çeşit empati sağladığını söylemektedir. Conklin (2012)'e göre bireyler arasında bağ kurabilen kültürel bir faaliyet olan grafitide anlamlar her zaman açık değildir, orada var olan ile kendi hayal gücümüzü birleştirip izleyiciyi soru sormaya ve yerle etkileşime geçmeye teşvik etmektedir.

Graffiti diye adlandırılan duvar resimlerin varlığı da bir çeşit resim sanatının farklı yollarla kendini var ettiğini, mesaj ve protest bir tavırla duvarlarda insanlara sunulmak üzere merdivenli sokağın sosyal mekân olarak kullanıldığını göstermektedir. Son yıllarda "mural" (renkli duvar resimlerine verilen isim) uygulamalarının uluslararası düzeyde festivallerle İstanbul'da yer bulduğunu söylemek mümkündür.⁶ Duvar resimlerinin, graffitilerin semtlere göre değişik şekillerde yansıtıldığı ve daha çok Be-yoğlu semtinde yoğunlaştığı söylenebilir (Resim 9).

Resim 9. Sırasıyla; (1,2,3)Hacı Ali Sokak, (4,5)Merdivenli Mektep Sokak, (6)Yeni Dünya Sokak, Temmuz 2019 (Gül Yücel Arşivi)

İncelenen merdivenli sokaklarda özellikle öz çekim ve fotoğraf çekimleri sık yapılan bir aktivite olarak gözlemlenmiştir (Resim 10). Bazı zamanlarda

⁶ Kadıköy Mural Festivali.

özel bir sanatsal çalışmanın ya da doğa güzelliklerinin olduğu bölgede fotoğraf çekimleri sırasında merdivenlerde sıkışma, sıra bekleme olduğu görülmüştür.

Resim 10. Merdivenlerde Özçekimler (1)Hacı Ali Sokak, (2,3) Merdivenli Mektep Sokak, Temmuz 2019 (Gül Yücel Arşivi)

Bazı yeme-içme mekânlarının sahanlıklara taşıdığı/açıldığı merdivenlerde, çocukların korkuluk gibi merdiven bileşenleri ile ya da sahanlığın üzerinde oyun oynadıkları görülmektedir. Çocukların merdivenli sokağı oyunlarına katıp, kurallar geliştirip oyunun bir parçası haline getirmesi durumu, tam da o semtin çocuklarının dünyasında merdivenleri sokakların sosyal mekân olarak kullanılmasına bir örnek niteliğindedir (Resim 11). Bu eylemlerin tümü kullanıcıların, kentlinin merdivenle etkileşimine açık bir örnektir.

Resim 11. Merdivenlerde oyun – sosyal paylaşım, Merdivenli Mektep Sokak, Temmuz 2019 (Gül Yücel Arşivi)

Tartışma ve Sonuç

Fatih - Merdivenli Mektep Sokak, Beyoğlu - Hacı Ali Sokak ve Üsküdar - Yeni Dünya Sokak'ın sokak niteliği kazandığı başlangıç yıllarında sosyal mekân olma özelliği olmadığını söylemek mümkündür. Günümüzde ise İstanbul'un zaman içindeki gelişimi ile kentin içinde farklı biçimde görünür olmuş ve bulunduğu konumun dışından da ilgi çeker duruma gelmişlerdir. Bu artan ilgide, seçilen merdivenli sokakların tarihi kent dokusu içerisinde yer almasının önemi olduğu kabul edilebilir. Fener-Balat semtinin son dönemde ilgi merkezi olması, Merdivenli Mektep Sokak'ın da bu anlamda

kullanılabilirliğini arttıran bir nedendir. Bu artışta ayrıca çevresindeki tarihi dokunun varlığı ve rotanın bağlandığı yapıların önemi olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Merdivenli sokakların, fiziksel koşulları iyileştirilerek ve bölge halkı ihtiyaçları ve eğilimleri analiz edilerek kamusal kent hayatına kazandırılmasının, kente katkılarına ilave olarak kentliye de başta aidiyet hissinin güçlendirme gibi olumlu etkileri olmaktadır. İncelenen üç merdivenli sokak için bazı ortak noktalar tespit edilmiştir.

- Sayıca fazla dinlenme noktası; geniş sahanlıklar ve ticari amaçlı kullanılan zemin katlar sayesinde geçirilen vaktin uzun sürece yayılabilmesinde etkili olmaktadır.
- Merdivenli sokakta yer alan ağaç ve merdivenlerin ortalarında ya da kenarlarında peyzaj çalışması yapılmış olması, görsel olarak kentliyi tatmin etmesinin yanı sıra, yazın gölge yapması ve serinlik oluşturması açısından etkili olmaktadır.
- Merdivenlerin güzergahlarında tarihi binaların ve meydanın bulunması cazibe merkezi haline gelmesinde etkili olmaktadır.
- Kültür yapılarının merdivenlerin yakın çevrelerinde veya sokak güzergahında bulunması bu merdivenlerin yoğun olarak ziyaret edilmesinde etkili olmaktadır.
- Merdivenlerin sık kullanılır duruma gelmesi ile, merdivenleri çevreleyen bahçe duvarlarında duvar resimleri yapılmış, sokak hayvanları bakım ve yaşamları için birtakım malzemeler konulmuş ve sosyal hayatı besleyen bu faaliyetler neticesinde sokakların sosyal mekân olarak kullanılabilirliği artmıştır.
- Sosyal ağlarda daha görünür hale gelen merdivenli sokakların artan popüleritesi ile kullanılabilirliği doğru oranda artmıştır.

Kent içerisinde merdivenler iki farklı kotu bağlayan bir kent bileşeni olmasının yanı sıra kent için farklı sorumluluklar da üstlenmektedir. Dünya üzerinde merdivenli sokaklar sosyal olarak turistlerin ve kentte yaşayan kentlinin paylaşımlarda bulunduğu, farklı kültürel aktivitelerle etkileşime geçtiği ve sosyal deneyimler kazanabildiği mekanlar olmuşlardır. Bu çalışma kapsamında araştırılan ortak veriler ışığında, sanatçılar için malzeme olarak kullanılan, fotoğraf çekmek için özellikle ziyaret edilen, çevresinde bulunan peyzaj, manzara ve tarihi yapı ile kentlide dinlenme ve buluşma yeri olarak özellikle tercih edilen merdivenler, kent insanını kent ile etkileşime geçiren kente ya da bölgeye aidiyetini güçlendiren önemli şehir bileşenleridir.

Extended Abstract

Factors Affecting the Formation of Social Space In the Step Streets and Evaluation For Three Examples From Istanbul

*

İlke Ciritçi

ORCID: 0000-0002-1492-0727

Gül Yücel

ORCID: 0000-0003-3722-6479

Life styles, mutual exchanges, activities and achievements that develop in urban spaces, in a sense, shape the quality of the urban space. The successful use of the streets as an urban space, functional, visually and psychologically, is possible with a creative design that is suitable for the lifestyle of the region, by correctly determining the needs, using environmental data correctly. The step streets in the historical districts come into prominence in parallel to the intensive use of the historical areas of the city, as places where the citizens interact socially and share their culture at certain times of the day. The fact that the step streets selected within the scope of the study are located at important points of the city is important for comparison. For this reason, especially the step streets under research are from the Fatih district (Merdivenli Mektep Street), Beyoğlu district (Hacı Ali Street) and Üsküdar district (Yeni Dünya Street), which are the leading historical districts of Istanbul.

To analyze the unique structure of the step streets, which have the potential to be a social space of Istanbul, is aimed for the study, in which qualitative research method is used. Data were obtained by literature research, field observation, documentation and evaluation methods. Within the framework of the findings obtained, the contributions of the step streets to the environment and lifestyle are examined. Physical characteristics, strengths and weaknesses, preferences and usage trends of the step streets as social spaces were investigated based on the data obtained from the field.

As digital technology becomes portable, so do people's means of expressing themselves. Reporting the situation and location shared on social networks

constitutes a new culture that has turned into self-attraction and common visual speech. The level of sharing on social media can be used as preliminary information in evaluating the step streets in terms of social use. For this reason, in the study, the existence of the step streets as a social space and participation of step streets in urban life were evaluated through the user shares regarding their visibility on social media. The visibility of the step streets on social media was investigated through the photo and video sharing application "Instagram". Data on social media visibility has been taken into account according to the results of the screening for the first quarter of 2020 for each step street.

The step streets selected within the scope of the study are examined in terms of accessibility, efficiency, comfort and image-aesthetics, among the parameters White (2000) determined as four basic features that make the public space successful. The accessibility parameter is the determination of the location of the step streets in terms of location, the state of being central; The comfort parameter is examined by evaluating the physical and environmental properties of the step streets, the evaluation of the visibility obtained in social media with the activities carried out on the street with the activity parameter, and the evaluation of the whole physical properties of the aesthetic parameter.

Buildings and garden walls form the boundaries of Hacı Ali Street, Yeni Dünya street and Merdivenli Mektep Street. There are trees and railings on all three step streets and they are all renovated. When the step materials were examined, artificial stone was used in the stairs of each step street, but unlike the other two streets in the Yeni Dünya Street, natural stone was used instead of artificial stone in its risers, and it can be mentioned that there is partially original material. In all three step streets, there are historical buildings, landscapes, squares, murals and pets. Although all three step streets have a historical city view, the sea view is only available on Yeni Dünya Street.

Some common points have been identified for the three step streets studied.

- High in number rest points; Thanks to the wide landings and the ground floors used for commercial purposes, it is effective in spreading the time spent for a long time.

- Landscaping in the middle or sides of step streets is effective in terms of creating shade and coolness for high temperature of summer , as well as visually satisfying the citizen.

- The existence of historical buildings and the square on the location of the stairs is effective in making it a center of attraction.

- The existence of cultural buildings of the step street environment or on the step street location, is effective in visiting these stairs intensively.

• As it became frequently used by the residents and visitors from outside the neighborhood, murals were made on the garden walls surrounding the stairs, some materials were placed for the care and lives of street animals, and as a result of these activities that feed the social life, the use of the streets as social spaces has increased.

• With the increasing popularity of step streets, which have become more visible in social networks, their usability has increased.

Step Streets in the city are not just an urban component connecting two different levels. It also takes on different responsibilities for the city. Step streets in the world are the places where tourists and city dwellers share socially, interact through different cultural activities and gain social experiences in the city. In the light of the common data researched within the scope of this study, the step streets, which are used as materials for artists, especially visited for photographing, and especially preferred as a resting and meeting place for the citizens with the landscape and historical structure around, they are important city components that strengthen the relation of the city.

Kaynakça/References

- 9.İstanbul Bienali Kitapçığı (2005). Ofset Yapımevi, 234-237, İstanbul.
- Aksu, Ö.V. (2014). Kentsel dış mekânlarda merdiven tasarımlarının Trabzon Kenti örneğinde irdelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi, Orman Fakültesi Dergisi*, 14(1), 79-92.
- Annaloro, A. (2013). *A historic staircase in Caltagirone, Sicily used as a backdrop for light and flower festivals*. <https://www.thisiscolossal.com/2013/08/caltagirone-light-and-flowers/> 15 Nisan 2021 tarihinde erişildi.
- Aytar, İ. (2013). Karaköy'ün mekânsal belleği. *Karaköy Çalıştayı, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Yayınları*, 23-41.
- Baran, B. (2006). *Galata Hamamları ve Kılıç Ali Paşa Hamamı koruma önerileri*. Yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, <http://dspace.yildiz.edu.tr/xmlui/handle/1/11260> adresinden erişilmiştir.
- Ciritci, İ. (2019). *Markiz: Beyoğlu'nun Mekân-Kültür Artikülasyonu Üzerine*. IAPS: Culture and Space Konferansında sunulan bildiri, İstanbul.
- Coco, P. (2019). *Dali*. <https://fineartamerica.com/featured/dali-paul-coco.html> adresinden erişilmiştir.
- Conclin, T. R. (2012). *Street art, ideology and public space*. Portland State University, Dissertations and Theses, Amerika, <https://core.ac.uk/download/pdf/37772385.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Çakı, F. (2017). Aidiyet ve mekân olarak sokaklar: Balıkesir örnek olayı çerçevesinde bir tipoloji önerisi. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10-11), 25-54.
- Ekoyapı. (2013). *Onlar sokak bizim dedileri*. <https://www.ekoyapidergisi.org/221-onlar-sokak-bizim-dediler.html> adresinden erişilmiştir.

- Ergen, Y. B. (2011). Anadolu'da kültür birlikteliğinin konut ve kentsel yerleşim dokusuna etkisi. *Kent ve Toplum, Mayıs-Haziran*: 85-102.
- Italianways. (2020). *The staircase of Santa Maria Del Monte: Maiolica and Fire*. 17.11.2014 tarihinde <https://www.italianways.com/the-staircase-of-santa-maria-del-monte-maiolica-and-fire/> adresinden erişilmiştir.
- İnceoğlu M. ve Aytuğ A. (2009). Kentsel mekânda kalite kavramı. *Megaron*4(3): 131-146
- Jobson, C. (2013). *New Origami Street Art in Angers, France by Mademoiselle Maurice*. <https://www.thisscolossal.com/2013/06/new-origami-street-art-in-angers-france-by-mademoiselle-maurice/>
- Marzagao, M. (2020). *Escada acima, escada abaixo... faz bem às pernas*. <http://www.camaraportuguesa-rj.com.br/escada-acima-escada-abaixo-faz-bem-as-pernas/>
- Murat, E. (2020). Beyoğlu sokaklarında merdivenler tabloya dönüştü. *DHA*.<https://www.dha.com.tr/istanbul/beyoglu-sokaklarinda-merdivenler-tabloya-donustu/haber-1791154>
- Oğan, A. (1950). Yeniden kurulan Berketzade çeşmesi. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni*, 15 Eylül 2020 tarihinde <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/3010/001580503010.pdf?sequence=3> adresinden erişildi.
- Özbayraktar, M. (2015). *Kolektif bellek, kent belleği ve sokaklar: İzmit Merkez Geleneksel Sokakları. Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri* : 1555-1569
- Öztürk, K. (2008). *Üsküdar Harem semti'nin tarihi gelişimi*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Philadelphia Museum of Art. (2005). *Exhibitions*. <https://philamuseum.org/exhibitions/2005/83.html>
- Philadelphia Museum of Art. (2020). *Mainpage*. <https://philamuseum.org/>
- Tatlıdil, E. (2009). Kent ve kentli kimliği: İzmir Örneği. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review* 9(1), 319-336.
- Tuna, B., (1999). *12 Şubat 1999 Hürriyet İstanbul Gazetesi haberi*. İstanbul.
- Uzgören, G. ve Erdönmez M.E. (2017). Kamusal açık alanlarda mekân kalitesi ve kentsel mekân aktiviteleri ilişkisi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Megaron* 12(1), 41-56.
- Uzundumlu, Ö. (2015). Bir İletişim unsuru olarak Sosyal Selfie Uygulamaları. *Atatürk İletişim Dergisi*, 8, 227-248.
- Sokakbizim. (2020). Fotoğraf.<https://www.instagram.com/sokakbizim/?hl=tr>
- Stabiner, K. (2016). Fotoğraf. <https://www.nytimes.com/2016/10/23/travel/roman-holiday-film-rome-italy-hepburn-peck.html>
- Şehir haritası. (2020). *İstanbul büyükşehir Belediyesi şehir haritası*. <https://sehirharitasi.ibb.gov.tr/>
- Yücel G., Ciritci İ. (2020). Merdivenli sokaklar için çoklu afet risk değerlendirme ve erişilebilirlik : İstanbul örneği. *Megaro*, 15(2): 254-269
- Yücel, N. N. (1996). *Balat'ta Tarihi Çevre Koruma Projesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. <https://polen.itu.edu.tr/xmlui/handle/11527/17096>

Zusmann, K. (2020). *Spanish steps*. <https://rome.us/squares-and-fountains/spanish-steps.html#:~:text=The%20Spanish%20Steps%20is%20an,Italian%3A%20Piazza%20di%20Spagna>

White, W.H. (2000). The social life of small urban spaces. Z.P. Anthony M. Orum *Common Ground, Readings and Reflections on Public Space*, New York: Routledge 32-39.

Wikipedia. (2020) *Rocky Step*. https://en.wikipedia.org/wiki/Rocky_Steps

Wikipedia. (2020). *Spanish Steps*. https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Steps

Kentsel Mekânın Üretim Ve Değerleme Süreçlerine Marksist Emek-Değer Kuramı'nın Uygulanması

*

Ahmet Burak Büyükcivelek¹

ORCID: 0000-0002-1760-1107

Öz

Kapitalist sistem içinde mekân, toplumsal yapıyı oluşturan güç ilişkilerinin bir yansıması olarak görülmekte ve bu ilişkiler çerçevesinde şekillenmektedir. Sistem, aynı zamanda mekân algısını ve mekâna yönelik yaklaşımları da etkileyerek mekânı ancak belirli bir düşünce sistemi içinde tartışmaya olanak sağlamaktadır. Bu kısıtı aşmak için başta Marksist düşünce olmak üzere pek çok alternatif düşünce sisteminden yararlanılmaktadır. Sunulan çalışma da Marksizm'den esinlenerek kullanılmakta olan "mekân üretimi" ve "mekânın metalaşması" kavramlarının ötesine geçmeyi amaçlamıştır. Marx'ın Emek-Değer Kuramı'nın, üretilen mekânın değerlendirilmesi sürecine uygulanmasıyla sürecin üzerindeki "örtü" kalkmış, sürecin aktörleri ve aktörlerin katkı alanları farklı ölçeklerde tanımlanabilir hale gelmiştir. Bunun sonucunda aktörler ve aktörlerin mekân üretiminde ortaya koydukları emek üzerinden kentsel ölçekte yeni bir mekânsal adalet kurgusunun ilk işaretleri gözlemlenebilmiştir. Çalışma kapsamında beş konut projesini içeren saha çalışması aracılığıyla Emek-Değer Kuramı'nın mekân ve mekânsal değer üretim süreçlerine daha ayrıntılı bir biçimde uygulanması sağlanmıştır. Bahçelievler, Ankara'da bulunan beş konut projesi üzerinden konut üretim süreçlerinin çözümlenmesiyle ortaya çıkan aktör-emek ilişkisinin, düşünsel emeğin olası katkıları sınırlarken, fiziksel emeğin sömürülmesine ise daha çok olanak sağladığı görüşmüştür. Konut üretim süreçlerinin emek-değer yaklaşımı çerçevesinde kurgulanması durumunda, başta yapı güvenliği olmak üzere yenilikçilik, estetik değer, mekânsal kalite, mekânsal/çevresel bütünlük ve mekânsal sürekliliklerin sağlanması gibi pek çok alanda yeni düşüncelerin gelişmesine olanak sağlanabileceği öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kapitalizm, mekân üretimi, mekânın değerlendirilmesi, emek-değer kuramı, mekânsal planlama.

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, E-mail: aburakb@metu.edu.tr

Application of Marxist Labour Theory of Value on the Processes of Production and Valuation of Urban Space

*

Ahmet Burak Büyükcivelek²
ORCID: 0000-0002-1760-1107

Abstract

Within the capitalist system, space is seen as a reflection and a product of power relations. Furthermore, the capitalist system enables the discussion of space under a defined system of thought that also affects the perceptions of space and approaches toward space. Different alternative thought systems, especially Marxism, is utilised to overcome this limit. The work presented here aimed to move beyond the concepts of "production of space" and "commodification of space" borrowed from Marxist thought. With the utilisation of Marx's Labour Theory of Value on the production and valuation of space, the "veil" covering the processes started to disappear, actors and their contributions at different scales became identifiable. As a result of this, the first signs of a new construct of spatial justice became observable. In this research, with the help of the field study covering five housing projects from Bahçelievler District in Ankara, it became possible to apply the Labour Theory of Value to the processes of space and spatial value production in a more detailed way. In the end, it is observed that conventional approaches to the valuation of the building leads to limitations on the possible contributions of intellectual labour and offers further possibilities of exploitation over physical labour. Instead, an approach emphasising labour-value relationship may provide opportunities for structural safety, innovativeness, aesthetical value, spatial quality, environmental/spatial integrity and spatial continuities.

Keywords: *capitalism, production of space, valuation of space, labour theory of value, spatial planning.*

---

² Assist. Prof. Dr., Middle East Technical University, E-mail: aburakb@metu.edu.tr

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Kentsel mekân sürekli bir değişim içindedir. Bu değişimi bir bağlam içine oturtmak ve bu bağlamı mantıksal çerçeve içinde yorumlamak başta kent planlama olmak üzere iktisat, toplumbilim, coğrafya gibi pek çok bilimsel disiplinin araştırma alanına girmektedir. Okumakta olduğunuz bu çalışma kapitalist tarzda gerçekleşen sermaye birikim süreçlerinin oluşturduğu bağlamı³ referans kabul ederek mekân üretimini, mekânın edindiği değeri ve bu değerın hesaplanmasını tartışmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel varsayımı kapitalist düzende mekânın üretimi ve değerlendirilmesi süreçleri ve bu yönde yapılan değerlendirme çalışmalarının kapitalist sistemin sürekliliğini sağlamak amacıyla süreçlere ilişkin pek çok bileşeni sistematik olarak dışarıda tuttuğu, bazı bileşenleri ise toplumsal ve mekânsal önemleriyle ters orantılı şekilde göz önünde bulundurma eğiliminde olduğu üzerinedir.

Çalışmanın amacının ve öneminin belirtildiği bu bölümü, mekânın ve mekân üretiminin kapitalist sistem için önemine vurgu yapmayı amaçlayan ikinci bölüm izlemektedir. Bu öneme paralel olarak gerçekleşen değerlendirme süreçleri, süreçler içinde planlama kurumunun üstlendiği rol ve süreçlerin eleştirel değerlendirmesi çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Dördüncü bölüm, çalışmanın yöntemsel önerisi olan Emek-Değer Kuramı'nın sunumuna, kuramın olanaklarına ve kısıtlarına ayrılmıştır. Beşinci bölüm saha çalışması ve çalışma alanı üzerinde uygulanacak yöntemle ilişkilidir. Çıkarım ve tartışmalardan oluşan altıncı ve son bölüm ise var olan değerlendirme yaklaşımları çerçevesinde oluşan kısıtlara ve emek-değer temelli bir değerlendirme sürecinin sağlayabileceği olanaklara odaklanarak çeşitli araştırma ve politika önerileri sunmayı amaçlamaktadır.

Kapitalist Düzende Mekân

Lefebvre Ve Mekân Üçlemesi:

Lefebvre (1991, s.31) "her toplum kendi mekânını üretir" derken toplumsal yapıyı oluşturan ekonomik ilişkilerin belirleyici özelliğine dikkat çekmektedir. Ekonomik ilişkiler, ya da yine Lefebvre'in deyimıyla üretim süreçleri,

³ Kapitalist sistemin farklı yorumları iktisadi politikaları şekillendirmektedir. Serbest piyasa kapitalizmi, devlet kapitalizmi ya da sosyal kapitalizm farklı dönemlerde farklı yerlerde uygulamaya konmuş kapitalizm türleridir. Yazı kapsamında kapitalist sistem, kapitalist düzen ya da yalnızca kapitalizm olarak değinilen kavramlar kapitalizmin en yalın ve temel durumuna gönderme yapmaktadır. Bu durum üretim araçlarının özel mülkiyet düzeninde sahiplenildiği, iktisadi etkinliklerin temel güdüsünün kar elde etmek olduğu ve aktörler arasındaki ilişkilerin rekabet koşullarınca belirlendiği bir iktisadi politikalar bütünü tarafından tanımlanmaktadır.

toplumsal yapının sürdürülmesinde önemli bir yerde durmaktadır. Toplumsal ilişkiler bu temel üzerinden şekillenirken diğer yandan toplum, bu ilişkilerin ve ekonomik yapının sürdürülmesine yönelik mekânları üretir. Günümüzdeki üretim ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan toplumsal yapı, küresel ya da ileri kapitalizmin şekillendirdiği bir yapıdır. Kapitalist üretim ilişkileri, kendi içinde taşıdığı ve sürekli yeniden ürettiği krizleri, toplumsal ve ekonomik adaletsizlikleri ve bunları ötelemeye, yavaşlatmaya çalıştığı yolları iktisadi olduğu kadar mekânsal araçlarla da uygulamaya koymaktadır.

Lefebvre'in (1991) mekân üretimi üzerine yaptığı çalışmalar ve tanımladığı mekânsal üçleme (triad), kapitalist üretim süreçlerinin mekânla ilişkisine ışık tutmaktadır. Lefebvre'e göre yaşadığımız mekân kapitalist üretim ilişkilerini ve bu ilişkilerden doğan güç dağılımını yansıtmaktadır. Devlet dediğimiz kurumla yakın ilişki içinde olan sermaye sınıfı, kendine uygun, kendi çıkarına göre düzenlenmiş bir mekânı kendi mekânsal pratiklerinden hareketle zihinlerinde canlandırıp talep etmektedir (algılanan mekân). Devlete bağlı çalışan teknokratlar (örneğin şehir plancıları ve mimarlar) bu talebi projelendirmekte, bir başka deyişle mekânın diline tercüme etmektedirler (tasarlanan mekân). Bu yorumlama ile plan, proje ya da başka bir araçla kavramsallaştırılan mekân, var olan teknolojik ve toplumsal ilişkiler içinde uygulamaya konu olacak şekilde teknik dille temsil edilmektedir. Uygulama, pek çok yönden plan ve projelerden farklılaşmaktadır; çünkü uygulama koşulları ve kısıtlar tasarlayanın düşüncelerini tam olarak yansıtmamasına izin vermez. Dolayısıyla algılanan, tasarlanan ve uygulanan mekân arasında kuvvetli ilişkiler olmasına rağmen her biri birbirinden farklı özellikler sergilemektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen mekân üretimi gerçekleşir. Sistemin sürekliliği için mekân üretimi gerçekleşmek zorundadır. Üretilen mekânın deneyimlenmeye, ya da yaşanmaya başlamasıyla (yaşanan mekânlar) mekân yaklaşımlarındaki uyumsuzluklar toplumsal boyuta taşınır. Bir yanda sermaye sınıfının talepleri, diğer yanda mekânı gündelik deneyimleyen kentlilerin beklenti ve gereksinimleri bir çatışma alanı yaratmaktadır. Sermaye, beklentileri doğrultusundaki mekânı üretebilmek için her türlü baskıyı mekâna yansıtır, kullanıcılar da güçleri oranında buna direnirler ya da boyun eğler. Böylelikle mekân sürekli bir çatışmanın, mücadelenin hem alanı hem de aracı olmaktadır.

Lefebvre'in (1968) daha önceki çalışmalarında kent hakkı olarak kavramsallaştırdığı yaklaşım kentlilerin bir yandan kentsel hizmetlerden yararlanmasına vurgu yaparken diğer yandan, belki de daha öncelikli olarak, kentlilerin kentsel gelişim süreçlerinde etkin rol oynamasının önemine değinmektedir. Günümüzde katılım süreçleriyle bir oranda gerçekleştirilmeye çalışılan

“mekânın toplumsal üretimi” adaletsiz gerçekleşen güç dağılımına bağlı olarak kimi avantajlı grupların seslerinin daha kuvvetli duyurmasına olanak sağlarken kimi grupların ise toplumsal dezavantajını bu süreçlere de taşımakta, bu dezavantajlı grupları mekân üretiminde de görünmez kılmaktadır (Marcuse, 2015 ve Low, 2017).

Castells ve Yeniden Üretimin Mekânları:

Castells de (1974, 1978) Lefebvre'e benzer şekilde ancak farklılaşan bir vurguyla mekânın sermaye üretim süreçleri tarafından şekillenmesinin yarattığı olumsuzlukları incelemektedir. Yazara göre sermaye sınıfları mekânı, üretim süreçlerini sürdürmek ve kâr marjlarını artırmak amacıyla kullanmakta, mekânsal örüntüleri bu güdüyle şekillendirmektedir. Bunun karşısında yer alan işçi sınıfının temel güdüsü ise mekânı kendi yeniden üretim süreçlerini devam ettirmek amacıyla şekillendirmektir. Dolayısıyla sermaye ve işçi sınıfları arasındaki mücadelenin mekâna yansımaları, mekânın üretiminde sermayenin mi yoksa emeğin mi yeniden üretileceğine ilişkin bir çarpışma etrafında gelişmektedir.

Castells (1984), mekânın, kentlilerin çoğu zaman maddi kazanım amacı olmadan, yalnızca farklılaşan gereksinimleri çerçevesinde kentsel mekânı üretmek amacıyla verdikleri mücadeleleri de tarihsel bir bakış açısında değerlendirmiştir. Yakın geçmişte deneyimlenen Gezi Parkı olaylarının da çözümlenmesine bir oranda ışık tutan bu çerçeve toplumsal hareketlerin kentle ilişkisini kuvvetli bir şekilde kurmaktadır. Merrifield'in (2002) Liverpool, Baltimore, Los Angeles ve New York kentlerinde yaptığı çalışmalarda yeni konut gelişim projelerinin dışlayıcı etkilerine ve bu projelere karşı verilen mücadelelere yer verilmektedir. Mitchell (2003) ise Amerika Birleşik Devletleri üzerine odaklanan çalışmalarında kamusal alanlar üzerine verilen mücadelelere vurgu yapmaktadır. Yazarın çalışmaları, Berkeley'deki People's Park'ın ve New York'ta evsizler tarafından kullanılan bir park alanının sermaye odaklarının çıkarlarıyla çelişen kullanımlar olmaları nedeniyle dönüştürülmelerine yönelik üretilen projeleri ve bu projelerin gerçekleşmemesi için verilen mücadeleleri konu almaktadır.

Harvey ve Sermaye Döngüleri:

Harvey'in (1973) kapitalist mekân üretim süreçlerine ilişkin yaptığı ilk çalışmalar kentsel mekân üretiminde oluşan adaletsizliklere odaklanmaktadır. Yazarın liberal çözümler olarak adlandırdığı kapitalist mekân üretim süreçleri, doğası gereği adaletsizlik üretmekte ve ekonomik düzlemede gerçekleş-

şen adaletsizlikleri mekâna da yansıtarak, adaletsizliği daha da pekiştirmektedir. Harvey, sonraki çalışmalarında mekân üretim süreçlerine daha ayrıntılı biçimde odaklanmakta ve bunları siyasal iktisat bağlamında değerlendirmektedir.

Kapitalist üretim ilişkilerinde mekânın rolünü araştıran Harvey (1985) mekânı kapitalist sistemin sürekliliğinin sağlanması ve mekânın oluşan krizlerin çözümü yolunda sunduğu olanaklar bağlamında tartışmaktadır. Yazarın savına göre mekân (özellikle de kentsel mekân) kapitalist sistem içinde öncelikle sermaye döngülerinin sürdürülmesine ve bu döngüler arasında geçişler yapmaya olanaklar sağlamaktadır. Mekânı, üretim ve tüketim ilişkilerinin bir parçası olarak araçsallaştıran birinci döngü, yapısı gereği belirli zaman aralıklarında kitlenmekte, işlemez hale gelmektedir. Bu sorunlar (krizler) sermayenin inşaat etkinliklerini önceleyen ikinci döngüye geçmesine neden olmaktadır. İnşaat ve buna bağlı iktisadi etkinliklerin öncülük ettiği ikinci döngünün de sermaye üretimi ve dolaşımına sunduğu olanaklar kısıtlı olmakta, burada da kriz kaçınılmaz hale gelmektedir. İkinci döngünün sürdürülmesinde yaşanan sorunlar kâr amacı güden sermayeyi üçüncü döngüye geçmeye zorlar. Teknoloji yatırımları, araştırma-geliştirme uygulamaları ya da işgücünün kendini yeniden üretmesine yönelik yatırımlar⁴ bu kapsamda ele alınabilir. Üçüncü döngünün gerçekleşme süresi diğer iki döngüden çok daha uzundur ancak kâr etmek isteyen ve kâr getirici yatırımlar konusunda seçenezsiz kalan sermayenin başka bir yolu kalmamıştır.⁵

Harvey'e (1989) göre kent yöneticileri ve politikacıların da mekâna bakış açısı kapitalist düzenin baskılarıyla şekillenmekte ve bu durum mekânsal gelişim alternatifleri açısından yöneticilere çok da fazla seçenek sunmamaktadır. Bu bakış açısına göre kentler, giderek güçsüzleşen sanayi üretimi, turizm gibi hizmet etkinlikleri, yüksek seviyedeki finansal hizmetler ve devlet yatırımları için mücadele etmek dışında farklı iktisadi gelişim olanaklarına sahip görünmemektedirler. Bu olanaklarla bağlantılı kişi, kurum ya da kuruluşların ise önceki tartışmalarla bağlantılı olarak "güç odakları" oluşturup kentsel

⁴ Tüketim potansiyeli önceki çevrimlerde kısıtlı hale gelen iş gücünün yeniden üretim yatırımlarıyla yeniden üretkenliğini kazanacağına, yeniden ekonominin bir parçası olacağına ve sermaye döngülerinin çalışmasına katkı sağlayacağına olan inanç nedeniyle sermayedarı bu yönde yatırım yapmaya yönlendirmektedir. Bu noktada Castells'in düşüncelerinin aksine sermaye ve emek arasındaki çıkar ilişkisi ortak bir noktada buluşmaktadır.

⁵ Son kırk yıllık dönem içinde Türkiye'de üretim temelli iktisadi etkinliklerin sayısının ve hacminin giderek azalması, buna paralel olarak inşaat sektörünün ulusal ekonomideki rolünün giderek artması ve son on yıllık dönemde de inşaat sektöründe yaşanan sorunlarla da ilişkilendirilebilecek şekilde teknoloji ve AR-GE etkinliklerinin devlet tarafından farklı şekillerde desteklenmesi kar arayışındaki sermayenin farklı döngüleri geçmesi konusunda örnekler sunmaktadır.

gelişime yön vermesi benzer nitelikteki başka birçok araştırmanın konusu olmuştur (Logan ve Molotch, 1987).

Marksist şehircilik yazınının temel düşünürlerine atıfta bulunularak geliştirilen bu bölümde mekânın kapitalist sistem için hangi açılardan ve ne derecede önemli olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Mekânın, nasıl şekilleneceği üzerine verilen mücadelelerle sürekli bir değişim içinde olduğu ve kapitalist sistemin kurumlarının değişimi kendi lehine gerçekleştirmek için verdiği çabanın olumsuzluklar oluşturduğu gerçeği günümüzde de sürmektedir. Mekân, kapitalist sistemin sürdürülebilmesi için yaşamsal öneme sahiptir. Sistem büyük bir çabayla mekânı algılayış biçimlerimizi ve bununla ilişkili olarak da mekâna müdahale yöntemlerimizi kontrol altında tutmak, kendini güvence altına almak istemektedir.

Kapitalist Süreçlerde Mekân Üretimi, Mekânın Kullanımı ve Değerlenmesi

Kapitalist sistemin sürekliliği açısından mekân önemli görevler üstlenmektedir. Sermayenin bir anlamda var oluşuna zemin hazırlayan ve varlığını sürdürmesini sağlayan mekân üzerine düşünceler de büyük oranda sermayenin bakış açısından, egemen sınıfın mekân üzerindeki çıkarlarını koruyacak şekilde ortaya konulmaktadır. Bu başlık altında mekân üretiminin nasıl gerçekleştiği ve hangi aşamalardan geçerek değer kazandığına ilişkin bir tartışma sunulacaktır. Tartışma mekânın üretimi ve değerlendirilmesi sürecini birbirini izleyen üç başlık üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Tablo 1.). Bölüm, yaygın olarak kullanılmakta olan taşınmaz değerlendirme yöntemlerine ilişkin eleştirel yaklaşımla sona erecektir.

Tablo 1. Araziden yapı çevreye mekân üretimi ve değer oluşum süreci

Arazi	Tarla	Arsa	Yapılı çevre (parsel ve yapı)
ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dışında	tarımsal üretim	arazi kullanımı	yapı ve parsel nitelikleri
	özgün konum	yapılaşma koşulu kararı	görelî konum avantajı

Arazi: Üzerinde bir yapı kararı geliştirilmemiş, gelişmeye açılmamış toprak parçası

Arsa: Kentsel bağlamda bulunan, üzerine yapı yapılmak üzere ayrılmış, kentsel hizmetlerinden yararlanabilecek nitelikte toprak parçası

Yapılı çevre: Arsanın üzerinde arazi kullanım koşullarına uygun yapının gelişmesi ve kullanımı

Arazinin Değerlenmesi Süreci:

Türk Dil Kurumu, arazi sözcüğünü yeryüzü parçası, yerey ya da toprak olarak tanımlamaktadır. Arazi, belki de mekânın en yalın hali, yeryüzünün bir parçası olarak, herhangi bir değer sistemiyle⁶ ilişkisi kurulmamış halde sadece bir toprak parçasıdır. Arazinin kapitalist sisteme eklenmesi, ekonomik ilişkiler düzeninde bir rol üstlenmesiyle gerçekleşmektedir. Bu eklenme arazi henüz imar koşulları taşımadan ve tarım gibi en temel üretim ilişkilerinin parçası olmadan, yalnızca gelecekte taşıyacağı kullanım değeri düşünülerek de gerçekleşebilir. Gerçekleşmeyen ancak olasılık olarak var olan kullanım değeri, arazilerin bir değişim değerine de sahip olmasına olanak tanır. “Arsa spekülasyonu” olarak bilinen kavram bu durumun bir örneğini oluşturmaktadır.

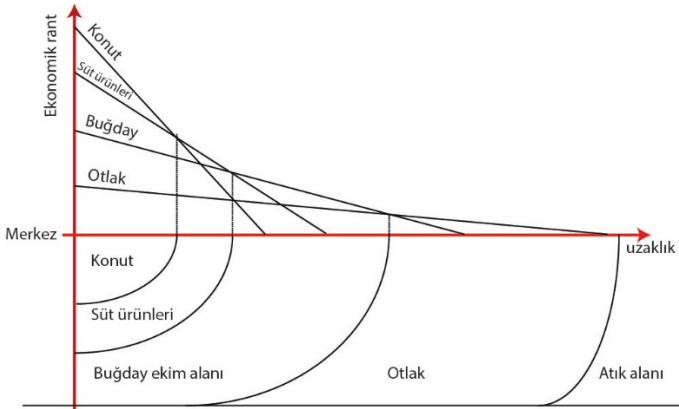
Arazinin değer kazanmasını sağlayan en önemli etken söz konusu toprak parçasının konumudur. Konum, arazinin ekonomik sistemlere yakınlığıyla ve bununla ilişkili olarak da erişim olanaklarından yararlanılmasıyla ilişkili değerlendirilebilir. Ancak ulaşım ilişkileri sağlandıktan, arazilere ulaşım olanakları geliştikten sonra toprakta gömülü olan potansiyeller (tarımsal değer, yer altı ve yer üstü kaynakları, vs.) değerlendirilebilecektir.⁷

Arazinin tarlaya yani tarım etkinliklerinin yapılabildiği bir toprak parçasına dönüşmesi, toprağın ekonomik ilişkilerle kurduğu en temel bağlantıyı oluşturmaktadır. Doğada var olan bir potansiyelin insan emeğiyle ortaya çıkarılması, topraktan edinilen ürünün temel yaşam koşullarını sağlamanın yanında artık üretimin ticaret gibi daha karmaşık iktisadi etkinliklere konu olması ise hem iktisatçıların hem coğrafyacıların ilgisini çeken bir konu olmuştur. Ricardo (1821) tarımsal arazilerin verimlilikleri üzerine yaptığı çalışmalardan yüksek verimlilikteki arazilerin, verimlilikleri oranında, düşük verimli arazilerden daha değerli olacağını varsaymıştır. Sonradan bu varsayımını (bu çalışma kapsamında da bir benzeri kullanılacak olan) emek-değer kuramıyla geliştirmiş ve arazilerin doğal verimliliğinin yanında üretimde harcanan emeğin de ürünün maliyet hesaplarına eklenmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

⁶ Buradaki sistem vurgusu sözcüğün genel anlamda kullanımına gönderme yapmaktadır. Yalnızca iktisadi ya da politik sistemlerin değil toprağa mekân anlamı katabilecek ve insan varlığıyla ilişkilendirilebilecek farklı değer sistemlerinin de söz konusu olabileceği unutulmamalıdır.

⁷ Siyasal ilişkilere göre beliren ve sahip çıkılan topraklar (örneğin ülke sınırları) da sahip oldukları “siyasal değeri” büyük oranda parçası oldukları ya da olabilecekleri ekonomik ilişkilere borçludurlar. Ekonomik ilişkiler kapsamında değerlendirileceği düşünülmeyen toprakların (örneğin çöl düzlüklerinin) sahiplenilmesinin ya da sahiplenilmesi yönünde yapılacak çabaların düşük düzeyde olacağı varsayılabilirken ekonomik potansiyeli yüksek olan topraklar (örneğin su ya da yeraltı maden kaynağı barındıran topraklar) için verilen mücadeleler küresel ölçekte güç ilişkilerine konu olmaktadır.

Von Thünen (1966) mekân temelli tarımsal üretim yaklaşımını ürün temelli bir yaklaşımla geliştirmiştir. Çiftçilerin ürettiği ürünlere ve alansal gereksinimlere, dolayısıyla bu ürünlerden elde ettikleri gelirlere göre yer seçtiğini gösteren Von Thünen, gözetilen ürünün pazara yakınlığı konusunu da modeline eklemiştir. Çalışmalarında, ürünlerin ortak olarak satışa sunulduğu bir merkezi yerleşime (pazar alanına) yakın olan arazilerin değerlerinin yüksek olacağını, bu merkezlerden uzaklaştıkça, artan ulaşım maliyetleri nedeniyle, bazı arazilerin ise değerlerinin düşeceğini öngörmüştür. Yeryüzündeki farklılıkların yok sayıldığı bu modelde belirli bir ürün gözetildiğinde, arazi fiyatlarının değişiminin merkezden çepere dairesel olarak azaldığı varsayılmaktadır. En yüksek kira teklifini verebilen üreticiler (örneğin süt üreticileri) merkeze daha yakın yerde konumlanabilirken, daha düşük teklifler getirebilen üreticiler (örneğin buğday üreticileri) giderek daha uzakta yer seçmek zorunda kalmaktadırlar (Şekil 1.).

Şekil 1. Von Thünen'in Tarımsal Arazi Kullanımları Modeli

Araziden arsaya geçişle edinilen değer:

Toplumsal örgütlenme ve işbölümünün kapitalist ilişkiler içinde gelişmesi ve buna bağlı gelişen kentleşme, arazilerin değerlendirilmesi konusunda tarımsal üretim dışında başka pek çok gelişim, kullanım olanağının varlığını gündeme getirmiştir. Farklı bir açıdan yaklaşıldığında ise kapitalist ilişkilerin karmaşıklaşması ve bunu izleyen kentleşme dinamikleriyle birlikte mekânın yeni gelişim olanakları çerçevesinde kullanımının yaygınlaşması (tarımın gözden düşmesi) kapitalist sistemin devamı ve kapitalist ilişkilerin yeniden üretilmesi nedenleriyle zorunlu hale gelmiştir.

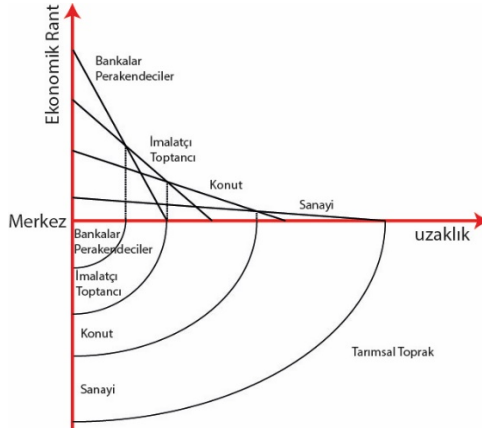
Çoğunlukla kentsel işlevlerin etkisi altında kalan arazi, kentsel kullanımlar (arazi kullanımları) üzerinden yeniden üretilmeye başlamaktadır. Arazi üzerinde geliştirilen kullanım kararları ve beraberinde üretilen yapılaşma koşulları arazinin arsaya dönüşmesine olanak sağlamaktadır.⁸ Artık kentsel ekonominin bir parçası olan ve pek çok farklı kullanım ile ilişkili halde var olan arsanın değeri atfedilen sorumluluklar düzeyinde artmaktadır.

Alonso (1964), Von Thünen'in (1966) tarım arazilerini temel alarak geliştirdiği yaklaşımının kentsel alan kullanımlarına da uyarlanabileceğini göstermiştir. Alonso'nun yaklaşımındaki temel varsayım, kentsel arsa sunumunun gözetilen zaman kapsamında sabit olmasıdır. Bu sabitlik içinde, farklı yatırımcıların belirli bir konum üzerine yaptığı kullanım teklifleri ve bu teklifler çerçevesinde oluşan arsa değerleri, söz konusu konumda hangi kullanımın yer alacağını belirlemektedir. Teklifler, kullanımlar arasında bir rekabet oluşturmakta, kullanımların mekânsal örüntüsü de sunulan tekliflerin farklılaşan değerlerine göre değişmektedir (McDonald ve MacMillen, 2011:85). Birikim ekonomileri başta olmak üzere diğer başka pek çok durumu barındıran kent merkezi, pek çok kullanım için en cazip konum olmaktadır. Buradaki arazi fiyatları en yüksektir ve merkezden uzaklaştıkça arazi fiyatları azalmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da birim alanda en yüksek kazancı sağlayan kullanımların (örneğin bankaların) kent merkezine yakın, birim alanda görece düşük kazanç sağlayan kullanımların (örneğin tarım ve sanayinin) ise kent merkezinden uzakta yer seçmesi beklenmektedir (Şekil 2.).⁹

⁸ Tablo 1'de görülebileceği üzere araziden arsaya dönüşen mekân değerlendirme sürecindeki en önemli aktör planlama kurumudur. Planlamanın kapitalist sistemin bir parçası mı, yoksa sisteme karşı duran bir yaklaşımın aracı mı olduğu tartışmaları hala sonuçlanmış değildir. Böyle bir tartışmayı çalışmanın sonuna bırakarak arazi kullanım kararlarının piyasa mekanizması koşullarında yer seçtiği varsayımıyla ilerleyeceğiz.

⁹ Park'ın 1920'lerin başında Chicago Sosyoloji Okulu çalışmaları çerçevesinde ürettiği Ortak Merkezli Yerler Kuramı çalışması Von Thünen'in modelini Alonso'nun çalışmasından yaklaşık 40 yıl kadar önce kentsel arazi kullanımları açısından değerlendirmeye almış olduğunu göstermektedir. Park çalışmasında ekonomik koşulların belirleyiciliğini kabul etmekte ve ekonomik olarak üstün olan kullanımların avantajlı yerleri seçtiğini söylemektedir. Ancak bu kabullenmeden sonra kullandığı ekoloji/biyoloji temelli kavramsal çerçeve yazarı Alonso ve Von Thünen'den farklılaştırmaktadır. Park, çıkarımlarında arazi değerleri ve getirimler (rantlar) gibi somut ölçütler kullanmak yerine biyolojik analogilerle kentsel kullanımların yer seçim süreçlerini ve konumlarının zaman içindeki değişimini irdelemiştir. Bu nedenle, Park'ın çalışmaları kent ekonomisi okulları içinde değerlendirilmemektedir.

Şekil 2. Alonso'nun Teklif Edilen Rant Eğrisi Modeli

Alonso'nun (1964) tek merkezli modeli konuyu kavramsallaştırmak açısından değerli açılımlar sağlasa da gerçek yaşam koşulları çerçevesinde değerlendirildiğinde kısıtlı kalmaktadır. Ulaşım sistemlerinin gelişmesi ile kentsel hareketliliğin artması, kentlerin giderek çok merkezli bir yapıda gelişmesi ve farklı kullanımların, farklılaşan mekânsal gereksinimlere yol açması, belirli bir kullanım için oluşan değerlerin çok daha karmaşık süreçlerin sonucunda gerçekleştiğini göstermektedir. Örneğin bir sanayi tesisi için yalnızca kent merkezine yakınlık ya da ana ulaşım sistemiyle bütünleşme önemli olmamaktadır. İşgücü maliyetleri, toprak dışındaki üretim girdileri (enerji ve sermaye), hammaddeye ulaşım, yerel bilgi birikimi, sendikalaşma düzeyi gibi pek çok etken üretim sürecini, dolayısıyla yer seçimini etkilemektedir. Ayrıca Alonso'nun modeli arazi kullanımıyla ilgili düşünce üretmesine rağmen yapılaşma koşullarıyla ilgili bir konuyu tartışmaya katmamıştır. Konut ve ticaret kullanımları gibi yapılaşma koşullarının (kat yüksekliği, taban alanı gibi) değeri belirleyici olduğu alanlar söz konusu olduğunda model oldukça kısıtlayıcı olmaktadır. Bu ve benzeri kısıtlar yapılı çevrenin niteliklerinin de tartışıldığı, arazinin değerlendirilmesi sürecine etki eden başka bileşenlerin de değerlendirildiği, ayrıntı düzeyi artan başka değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Arsada yapılaşmanın gerçekleşmesiyle edinilen değer:

Piyasa mekanizması içindeki rekabet her arazi kullanımını etkilerken arazi üzerindeki kullanıma ilişkin yapılaşma kararları da bu rekabette önemli olmaktadır. Bu durum, arazinin, üzerinde gerçekleşen kullanımla birlikte değerlendirilmesini ve değer tahmininin yalnızca konum üzerinden değil yapı-

laşmaya ilişkin niteliksel farklılıklar üzerinden de ayrışmasını gerekli kılmaktadır. Günümüzde arsa ve üzerindeki yapı ile ilgili çalışmalar genel anlamda taşınmaz değerlendirme çalışmaları kapsamında incelenmektedir.¹⁰

Taşınmaz değerlendirme çalışmalarının temelini, taşınmazın piyasadaki değerini en doğru şekilde tahmin edilmesi oluşturmaktadır (Shapiro vd., 2013). Bu çalışmalar kapsamında arsanın edindiği değer piyasadaki değişim değeri üzerinden tanımlanmaktadır. Shapiro vd.'nin (2013, s.12) tanımlamasıyla:

“Üzerinde ilgi gelişen bir taşınmazın piyasa değeri, en basit şekliyle, belirli bir günde alma gücüne sahip olan insanların bu arsayı almak için ödemeye hazır oldukları para miktarıdır. Bu miktar o gün için ve o günkü piyasa şartları gözetilerek oluşan yaklaşık bir miktardır.”

Bu açıklamaya göre taşınmazın değerinin tanımlanmasında piyasa mekanizmaları, yani arz-talep dengesi belirleyicidir. Arzın taleple kesiştiği belirli bir zamandaki değer, taşınmazın değişim değeri olmaktadır. Bu modelde arz ve talebin elastik olduğu durumlarda fiyatın sabit kaldığı varsayılmaktadır. İki değişkenden birinin inelastik olması durumunda ise taşınmaz fiyatında değişimler olmaktadır. Talep inelastik olup, arz artarsa fiyat düşmekte, arz inelastik olup talep artarsa fiyat yükselme eğilimi göstermektedir. Böyle bir bağlam içinde, değerlendirme süreci, arz ile talep arasındaki dengeyi ve bu dengenin değişken yapısını en doğru şekilde anlamaya yönelmektedir.

Taşınmaz değerlendirme çalışmaları amaçlarına göre farklılıklar gösteren beş temel yaklaşımı barındırmaktadır. Karşılaştırma yöntemi bunlardan ilkidir. Piyasa mekanizmaları bağlamında ve arz-talep ilişkisi içinde gerçekleşen değerlendirme yöntemleri için en önemli girdi benzer bir ürün için yakın zamanda elde edilmiş değişim değeri bilgisidir. Bu bilgi temel alınarak söz konusu taşınmazın belirli bir andaki değeri belirlenmeye çalışılmaktadır. Karşılaştırma yöntemi kapsamında taşınmazın konumu, fiziksel durumu, mülkiyet durumu, kullanım amacı ve alım-satım zamanı da önemli ölçütler arasında bulunmaktadır (Shapiro vd., 2013, s.37-38). Eğer taşınmaz bir yatırım aracı olarak düşünülüyorsa gelir yaklaşımı tercih edilen ikinci yöntem olmaktadır. Bu yaklaşımda taşınmaza yapılan yatırım ve bu yatırımın geri dönüşünün ne zaman gerçekleşebileceğine ilişkin tahminler bu alanda yapılan değerlendirme çalışmalarının odağını oluşturmaktadır.

¹⁰ Taşınmazın özelliklerini yansıtan bileşenlerin kapitalist sistemin karmaşık yapısıyla uyumlanması sonucunda taşınmaz değerlendirme çalışmalarının bazı üniversitede bölüm oluşturması ya da bir uzmanlık alanı olarak eğitime konu olması kaçınılmaz olmaktadır.

Üçüncü yaklaşım olan gelişim yöntemi ise yukarıdaki iki yaklaşıma göre daha dinamik bir bakış açısıyla taşınmazın değerini tanımlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım taşınmazın sürekli değişim içinde olduğunu varsaymaktadır. Taşınmazın şu andaki durumunun değil, gelecekte alacağı şekil ve kullanım değerlemeye konu olmaktadır. Dördüncü değerlendirme yöntemi olan kâr yaklaşımı ise arsanın kullanımı ve üzerindeki yapıya ilişkin beklenen brüt kâr üzerinden bir değerlendirme yöntemi sunmaktadır. Bu yöntemde de yeniden benzer kullanımlardan elde edilen kâr oranları referans alınmakta ve bu kâr oranlarının belirli bir süre daha sürmesiyle ilişkili olarak değerlendirme yapılmaktadır. Değerleme kapsamında kullanılan beşinci ve son yöntem giderler yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, işletim geliri üretmeyen ve genellikle kamusal nitelikte olan kullanımların (dini tesis, okul, vs.) arazisiyle birlikte satılması söz konusu olduğunda kullanılmaktadır. Kullanımların yer aldığı arazinin fiyatı benzer arazi fiyatlarına referansla elde edilirken arazinin üzerindeki yapının yıkımı ve yeni bir yapının üretilmesi için gerekli olan maddi miktar da yine hesaplamaya konu olmaktadır. Hesaplanan giderlerin çıplak arazi fiyatından düşülmesiyle de taşınmazın değeri elde edilmektedir (Shapiro vd., 2013, s. 11).

Scarett (2008, s. 54) ise taşınmazlar üzerinde geliştirilen değerlendirme çalışmalarında farklı değişkenlere dikkat çekmektedir. Yazar, taşınmazın fiziksel özelliklerinin (arsanın konumu, topografik şartları, arsaya erişim, toprak yapısı ile yapıya ilişkin özellikler olan, arsa içindeki konumu, yapı malzemesi ve tekniği, yaşı, durumu), sözleşmeye ilişkin konuların (kiralama şartları, ödenecek kira miktarı, elde edilebilecek kira miktarları, süreler), kiracı profiline ve olası harcamaların taşınmazların anlık değerinin belirlenmesinde önemli olduğunun altını çizmektedir.¹¹ Wyatt (2013) ise değerlendirme çalışmalarına kullanıcı bakış açısını yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu öneriye göre kullanıcı beklentileri, gereksinimleri ve arzuları değerlendirme sürecine etki etmektedir. Bunlara paralel olarak kullanıcılara sunulan kredi olanakları, kullanıcıların bunlardan yararlanma şartları ve kullanıcı birikimleri de değerlemenin bir parçası olabilmektedir. Son olarak, potansiyel alıcıların o araziye almakla elde edeceği tatmin ve faydalar ve uzun erimde gerçekleşebilecek olumluluklar da Wyatt'ın (2013) önerdiği modelde değerlendirmelere katılmaktadır.

¹¹ Scarett (2008, s.12) taşınmaz piyasasını giderek daha çok oranda yatırım güdüsüyle şekillenen bir piyasa olarak görmektedir. Bu çerçeveden bakınca değerlendirme uzmanı bir yatırım uzmanına dönüşmekte ve değerlendirme uzmanının amacı da belirli bir zaman aralığı kapsamında düzenli bir getirinin nasıl sermayeye dönüşeceğine ilişkin çalışmalar yapmak olmaktadır (Scarett, 2008: 43).

Taşınmaz değerlemesi çalışmaları kapsamında değerlendirilebilecek, arazi kullanım kararlarını ve yapılaşma koşullarını bir bütün halinde içeren diğer bir çalışma alanı da “en yüksek ve en iyi kullanım çözümlene” (highest and best use analyse) yöntemidir. Taşınmaz Değerleme Sözlüğü'nün (2010) beşinci baskısında yer alan tanım şu şekildedir:

“boş bir toprak parçasının ya da mülkün mantıksal ve yasal çerçeve içinde, fiziksel olarak olanaklı, finansal olarak uygulanabilir şekilde gerçekleşmesini sağlayarak en yüksek değerine ulaşacağı kullanımdır. Bu çözümlene çalışması, bir alanın uygulanabilir bir çerçeve içinde en uygun kullanım olanağıyla gerçekleşmesinin en yüksek değeri gerçekleştireceğini varsaymaktadır. Çözümlemenin odaklandığı zaman aralığı genellikle inşaatın gerçekleşmesini izleyen, kullanıma geçişle başlayan dönemi kapsarken bazı uygulamalarda yakın gelecek kapsamında yaşanacak değişiklikler de en iyi ve verimli kullanım çalışmalarını yönlendirmektedir.”

Daha çok arazi üzerinde geliştirilecek kullanım kararına odaklanan bu yöntemde arazi, içinde bulunduğu bağlam kapsamında değerlendirilmekte ve bu kapsam içinde üretebileceği en yüksek değeri hangi kullanım ile edinebileceği tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Daha önceki çalışmalar kapsamında konum değişkeni üzerine yapılan vurgu bu değerlendirme yöntemi ile daha da ayrıntılandırılmış, araziye odağına koyan ilişkisel bir çerçeve çizilmiştir.¹²

Planlama Kurumunun Rolü:

Taşınmaza ilişkin piyasa değerinin piyasa mekanizması tarafından tanımlanmasına yönelik yapılan vurgu, değeri oluşturan diğer etkenlerin göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Süreç içinde değerlendirilmeye konu olan şey, fiziksel olarak arazinin kendisi ya da orada yer alan yapılar değil arazi ve binaları, önce üretmeye sonra da kullanmaya izin veren yasal hakların değerlendirilmesidir. Yasal haklar, boş arazinin kullanım koşullarını ve arazideki yapılaşma şartlarını belirler ve kendi içinde farklı özgünlükler yaratır. Diferansiyel rant kapsamında da yorumlanabilecek bu özgünlükler, yasal belgeler olan planlama kararları aracılığıyla değer oluşumunu olanaklı hale getirmektedir (Shapiro vd., 2013, s.3).

¹² Değerleme çalışmaları kapsamında parasallaştırılabilen pek çok değişkenin taşınmazın değerinin oluşumu sürecinde kullanıldığı görülmektedir. Shapiro vd.'nin (2012, s.3) de değindiği gibi taşınmaz değerlendirilmesinde çalışan uzmanların pek çoğu toplumsal değer, estetik değer ve benzeri ölçülemeyen ya da parasallaştırılmayan değer kavramlarının da taşınmazın piyasa değerine etki ettiğini belirtmekte ancak bu konulara hesaplamalarında değinmemektedirler.

Tartışmanın geldiği bu noktada mekânsal planlama kurumunun arazi üretimi ve değerlendirilmesi konusundaki rolüne değinmek yerinde olacaktır. Planlama, yalnızca mekân üzerindeki kullanım ve yapılaşma kararlarını etkilemesi açısından değil kullanımlar arasındaki ilişkileri belirlemesi açısından da önemli bir kurumdur. Planlama aracılığıyla tanımlanan ilişkilerin bir zaman bağlamında, orta ve uzun erimde kurgulamasıyla da hem mekânın değerlendirilmesi süreci hem de kapitalist sistemin sürekliliği sağlanmaktadır. Bu nedenle Lefebvre (1991), sıklıkla atıfta bulunduğu planlama kurumunu, özellikle “tasarlanan mekânın” oluşmasındaki temel işlevi nedeniyle olumsuz bir biçimde vurgulamaktadır. Politikacıların (ve temsil ettikleri toplumsal sınıfların) aklında kurgu olarak beliren mekân başta şehir plancılar olmak üzere farklı meslek gruplarının (mimarlar ve mühendisler) tarafından uygulamaya yol gösterecek teknik bir dile tercüme edilerek (planlar ve projelerle) hayatın bir parçası haline gelmektedir. Planlamaya oldukça edilgen bir işlev yükleyen bu tür bir kavramsallaştırma, kurumu politik açıdan etkisiz, yalıtılmış, teknik bir eylem olarak kurgulamaktadır. Planlama kurumunun değerlendirilmesi yazınına konu olması da böyle bir çerçevede gerçekleşmektedir. Böylelikle planlama kurumu;

- araziye özel bir kullanıma yönlendirebilir, (boş tanımsız arsayı konut alanına dönüştürebilir),
- bir kullanımı başka bir kullanıma dönüştürebilir, (konut alanının ticaret alanına dönüşmesi),
- var olan kullanımların yoğunluğunu artırabilir, (emsal artışları, TAKS ve KAKS değişimleri)
- kullanıma ilişkin sınırlar koyar ya da değişimler sağlar, (bina okul olarak yapıldıysa okul olarak kalır, konuta dönüştürülebilir)
- arazinin kullanımı üzerindeki yapılaşmaya sınırlar koyar, (kat yüksekliği 5 ile sınırlıysa bu geçilemez), ve
- yeni gelişim alanları yaratabilir, (yeni ofis kullanımları için gelişim alanı sağlamak),

Planlamanın tüm bu olanakları yöneticilerin hizmetine sunması ve bu grupla kurduğu bağımlılık ilişkisi, yöneticilerin siyasi ve ekonomik işlevi düşünlüğünde uzun soluklu bir tartışma alanı yaratmaktadır. Yöneticilerin nasıl bir politik ve iktisadi kompozisyon oluştuğu, hangi sınıfsal ilişkiler ağını temsil ettiği, ya da planlamanın mekân üretim süreçlerinde yöneticilerden

bağımsız işleyebilecek özerk bir konumunun olup olamayacağı gibi sorular farklı bağlamlarda yanıtlanmaya çalışılmıştır.¹³

Bu bölüm altında sunulan değerlendirmeler kapitalist sistem içinde mekân üretimi, mekânın değerlendirilmesi ve değerlendirme süreçlerinin nasıl tanımlandığına örnek oluşturmaktadır. Sistem kendi avantajına olacak ve sürekliliğini sağlayacak bir kavramsallaştırma içinde süreçleri tanımlamaktadır. Arz-talep dengesine göre fiyatların belirlenmesi, oluşan fiyatlara göre arazi kullanımlarının yer seçmesi, değerlendirilen mekânın (ve taşınmazların) değerinin de gene arz-talep dengesi ve değişim değeriyle ölçülmesi tüm süreç çözümlemelerinin kısır bir döngü içinde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Kapitalist sistemin kurumsal düzenlemeyi de yine kendi lehine olacak şekilde yapıp planlanma kurumunu güvence olarak görmesi, mekânsal süreçleri algılayış biçimlerini kısıtlanmasının yanında uygulamaya da sınırlar koymakta, mekânda mücadele alanlarını daraltmaktadır. Farklı bir bakış açısıyla yeniden yorumlanabilecek mekânsal süreçler yeni bakış açılarınun, müdahale ve mücadele alanlarının gelişmesine olanak sağlayacaktır.

Mekânsal değer oluşumu üzerine alternatif bir düşünce: Marx'ın Emek-Değer Kuramı

Emek-Değer Kuramı:

Kapitalist sistem içinde mekân, kullanım değerinden çok değişim değeri üzerinden üretilmekte ve yine değişim değeri temel alınarak kullanılmaktadır. Bir başka deyişle, mekânın kullanıma ilişkin özellikleri ancak değişime, alım-satıma konu olunca gündeme gelebilmektedir. Bu da mekâna ve üzerindeki yapılara ilişkin değerlendirme süreçlerinde değer in değişim değeri, değişim değerinin de fiyat olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır. Marksist şehircilik yazını, mekân üretimi ile meta üretimi arasındaki ilişkiyi

¹³ Lefebvre ve Castells gibi yazarlar yönetici sınıfının oluşumunda kapitalist sisteme ilişkin güç ve mücadele ilişkileri olduğuna vurgu yaparak yöneticilerin sermayedarlardan ya da bu kesimin çıkarlarını gözeten gruplardan oluştuğunu savunurlar. "Büyüme koalisyonları" fikrini ortaya atan Logan ve Molotch (1987) ise sermaye yanlısı elit grupların kentsel politikalara nasıl etki ettiklerine ve bu politikalar çerçevesinde mekânı ekonomik kazanç sağlama çabalarına nasıl alet ettiklerine vurgu yapmaktadır. Bu ve benzeri yaklaşımlara (Dear ve Scott, 1981 de eklenebilir) göre planlama, mekânı gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla kendini yeniden üretmeyi amaçlayan, mekânın kullanım değerini önceleyen kentli kullanıcıların dilediği şekilde düzenlemenin bir aracı olmaktan çok uzaktır. Kapitalist sistem içinde mekân, planlama kurumunun meşrulaştırıcı işlemleri sayesinde, değişim değeri çevresinde örgütlenen uluslararası şirketlerin, yatırımcıların, finans kurumlarının, geliştiricilerin ve spekülörlerin beklentilerini karşılayacak şekilde üretilmektedir (Clarke, 2014). Bu durumda gündelik yaşam birbirine zıt amaçlar güden iki mekânsal yaklaşımın mekâna hüküm etme mücadelesine tanık olurken. Mücadele ise denk güçlerin adil mücadelesinden çok, adaletsizliğin karakterini tanımladığı bir dönüşüştür.

sıklıkla vurgulamakta, aradaki benzerlikleri çelişkileriyle birlikte ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Ne var ki mekânın metalaşma süreci ile kullanım ve değişim değeri gibi konularda sıklıkla başvurulmuş Marksist kuramın, değer oluşumuyla ilgili kısımları şehircilik alanında çok fazla irdelenmemiştir.¹⁴

Marx, değer belirlenmesi sürecinin piyasa mekanizması içinde arz-talep dengesi esas alınarak yapılmasını eleştirmektedir. Düşünür, arz ve talebin pazar fiyatlarındaki geçici dalgalanmalardan başka bir şeyi düzenleyemeyeceğini savunur. Arz ve talebin yalnızca bir metanın pazar fiyatının nasıl olup da değerinin üzerine çıktığını veya altına düştüğünü açıklayabileceğini, ancak değer kendisine ilişkin bir bilgi oluşturmayacağını söyler (Marx, 2017, s.37). Bunun yanında Marx, arz ve talebin değil, ücretlerin metaların pazar fiyatları üzerinde etkisi olduğunu savunan düşünceye de ücret konusunun özüne inip bunu emekle değiştirmek gerektiğini savunarak karşılık verir. Dolayısıyla metaların değeri, emeğin değeriyle belirlenmektedir (Marx, 2017, s.41). Bu tartışmalarla birlikte Marx'ın vurguladığı bir nokta ise değer ile fiyat arasındaki ilişkinin bütünselliğidir. Bu yaklaşıma göre değer ve fiyat ayrı sistemler tarafından oluşmamakta, sürekli bir ilişki içinde bulunmaktadırlar (Karahanoğulları, 2009, s.85).

Bir metanın değişim değerinden söz ederken o metanın diğer bütün metalar ile değiştirilirken aldığı orantısal nicelikler söz konusudur. İster altın ister ipek olsun bir metanın değerinin orantısal olarak aynı kaldığını düşünürsek değer farklı değişim oranlarından ayrı ve bağımsız bir şey olduğu sonucuna varırız. Metalar arasındaki değişimleri gerçekleştirmek amacıyla da, altının ya da buğdayın birbirlerinden bağımsız ancak her ikisinin de ortak bir temsili olabilecek üçüncü bir ölçüye indirgenebilir olması gerekmektedir. Metaları, içerdikleri o özdeş ölçünün orantılarına göre birbirinden ayırt etmek gerekmektedir (Marx, 2017, s.43-4). Marx'a göre tüm metaların ortak noktası ya da kendi deyişimiyle "toplumsal tözü", toplumsal emektir. Metalar yalnızca temsil ettikleri toplumsal emeğin niceliğine göre birbirinden ayırt edilebilirler. Düşünüre göre emeğin niteliği de bir ürünü elde etmek için harcanan emek-zaman ile ölçülebilmektedir. Bu da bir işçinin (verili toplumsal koşullar çerçevesinde, ortalama olarak)¹⁵ kaç saat, kaç gün çalışarak o metayı ürettiğiyle ilişkilidir (Marx, 2017, s.45). Böylelikle metaların göreceli değeri;

¹⁴ Marx'ın 1865 yılında yaptığı sunuma ilişkin el yazmaları 1898 yılında "Ücret, Fiyat, Kâr" adıyla yayımlanmıştır. Marx daha sonra Kapital'de ayrıntılarıyla işleyeceği Emek-Değer Kuramı'nın ilk düşüncelerine bu eserde yer vermiştir.

¹⁵ Emek değer kuramının önemli bir varsayımı da meta üretiminde kullanılan emeğin niteliğinin ve niceliğinin toplumsal olarak belirlendiğidir. Marx'a göre Toplumsal emek "verili bir toplumsal durumda, belli ortalama toplumsal üretim koşulları altında (teknolojik durum, yasalar, vs.), verili bir ortalama toplumsal yoğunlukta ve kullanılan emeğin belli bir ortalama beceri düzeyine sahip olduğu bir yerde, o metanın üretimi için gerekli emek miktarını betimler." (Marx, 2017, s.49)

“metalar için harcanan, her birinde somutlanan ve sabitlenen emeğin göreceli niteliği veya miktarı ile belirlenir. Aynı emek-zamanı içinde üretilebilen bağılaşık meta miktarı eşittir. Ya da bir metada sabitlenen emeğin niceliği diğer metada sabitlenen emeğin niceliğine göre neyse, o metanın değeri de diğer metanın değerine göre odur.”

Bu tartışma ücretlerin değeri oluşturduğu önergesinden oldukça farklıdır. Ücretler metanın değerini aşamazlar ancak bunun altında kalabilirler. Bir başka deyişle ücretler metaların değeriyle sınırlandırılmıştır ancak metaların değeri ücretlerden bağımsızdır (Marx, 2017: 47). Tartışma kâr oluşumuna da alternatif bir yaklaşım getirmektedir. Kârlar, metaların ortalama olarak gerçek değerleri üzerinden satıldıkları bir durumda, satış fiyatının metalarda somutlanmış olan emek miktarıyla orantılı olarak belirlenmesiyle elde edilir (Desai, 2009: 54). Bir metayı üretmek için gerekli olan emek miktarına karşılık gelen ücretin tam olarak ödenmesi (ödenmiş emek) kâr edinilememesi durumu doğurur. Bu ücrete karşılık gelen emek miktarı artırılırsa sömürü gerçekleşir ve kâr elde edilmeye başlar. Çünkü işçi bir miktar emeğini metaya aktarmıştır ve bu emeğin karşılığını alamamıştır (ödenmemiş emek). Meta üzerinde oluşan bu artı değer ise üreticiye kalarak kâr olarak adlandırılacak miktardır (Marx, 2017: 63-7).¹⁶

Bir metanın değişim değeri hesaplanırken o metayı üretmek için en son kullanılan emek miktarına, hammaddesinin elde edilmesi için daha önce kullanılmış olan emek miktarını ve bu emeğe yardımcı olan alet, aygıt, makine ve binalar için harcanan emeği de eklemek gerekir. Örneğin üretim araçları, yinelenen üretim sürecinde defalarca kullanılırlar ve bu araçların yıpranma payları üzerinden ortalama bir hesap yapılır. Üretilen metaya daha önce üretilmiş olan metalardan ne miktarda bir değer aktarıldığı (örneğin araçların yıpranma payı) da gözetilen metanın değerinin hesaplanmasında kullanılır (Desai, 2009: 48).

Marksist iktisadi yaklaşımda tartışılacak olan bu konulara çalışma çerçevesinde ayrıntılarıyla değinmeye olanak bulunmamaktadır. Çalışma kapsamında emeğin değerinin belirlenmesi ve emek ile piyasa fiyatları arasındaki ilişkinin tartışılması da söz konusu değildir.¹⁷ Ancak bu tartışmalar bizi emeğin, metanın değerini oluşturduğu bir sistemde, üretim sonucu elde edilen

¹⁶ Piyasa mekanizması içinde, arz talep dengesi içindeki dalgalanmalardan oluşan kârlar ise geçicidir ve alıcıların bir sürelik bilgi eksikliğinden ya da kandırılmasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir durumda sürekli bir kâr oluşumundan söz edilemez.

¹⁷ Daha ayrıntılı tartışmalar için Karahanoğulları (2009) ve Akyüz (1980) incelenebilir.

kentsel mekânın değerinin nasıl bir emekle ve emek kompozisyonuyla oluşturulduğu sorusunu yanıtlamaya yönelmektedir.

Emek-değer kuramı ve mekân:

Şehircilik yazınında, özellikle de eleştirel şehircilik yazınında, mekânın kapitalist süreçlere konu olarak üretilmesi ve metalaşması konusuna sıklıkla vurgu yapılmakta, pek çok alanda Marksist düşünce sistemiyle paralellikler oluşturulmaktadır. Ancak kurulan tüm ilişkilere rağmen mekânsal değer oluşum süreçleri konusunda Marksist düşünceden beslenen kaynak bulmak neredeyse olanaksızdır. Oysa mekânı bir meta gibi değerlendirmek ve bir metanın üretimi gibi mekânın üretimindeki değer kompozisyonunu görmek ilginç açılımlar sağlamaktadır.

Emek-değer kuramının mekâna uyarlanması farklı ölçeklerde gerçekleşebilir. Örneğin, planlama yoluyla üretilen mekânın (araziden arsaya dönüşümün) değerini arsanın değişim değeri ya da özgün konumu üzerinden düşünmek çok kısıtlayıcı olmaktadır. Bir arsanın değeri toplumsal, ekonomik ve siyasi ilişkiler sistemi içinde ve bu sistemin mekâna yansması sonucunda oluşmaktadır. Bir başka deyişle mekân, kentsel, toplumsal emek süreçleriyle şekillenmekte ve değerlendirilmektedir. Geleneksel değerlendirme sistemlerinin ön plana çıkardığı "konum" kavramı tüm bu karmaşık ilişkiler sistemini değişim değerine, oradan da piyasa fiyatlarına indirgenmektedir. Bu indirgeyici düşünce şekli, "kamu yararı" adına yürütülen planlama çalışmalarının zaman zaman adaletsizlik üretmesine zemin hazırlamakta, planlama kurumuna ilişkin pek çok toplumsal tartışmayı da beraberinde getirmektedir.

Mekânın toplumsal emeğin bir ürünü olduğunu savunan yaklaşımın sunduğu olanaklar, mekânsal pratikleri algılayışımızı da değiştirmektedir. Örneğin, planlama kararı olarak arsalarla getirilen arazi kullanım ve yapılaşma kararlarının planlama alanının teknik ussallığı içinde gerçekleştiği varsayılmaktadır. Bu ussallık ise kendisini kamu yararı kavramına, planlama ve şehircilik ilkelerine sığınarak meşrulaştırmaktadır. Ancak ne kamu yararı kavramı ne de şehircilik ilkeleri arsa sahibi iki kişiden birinin yoğun yapılaşma koşulu bağlayıcılığında konut+ticaret alanı hakkı edinmesi ile diğerinin düşük yapılaşma koşulu altında kentsel rekreasyon alanı hakkı edinmesi arasındaki çatışmayı ve çelişkiyi çözememektedir. Gerek avantajlı olan birinci koşul, gerekse görece olumsuz gözükken ikinci koşul, arsa sahiplerinin iradesinden bağımsız olarak toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişkiler sistemi içinde, kentsel toplumsal emeğin sonucu olarak üretilmiştir. Planlama kurumundan beklenen, toplumsal üretim süreçlerinin farkına varıp, toplumsal ilişkiler çerçevesinde değerlendirmeler yapıp, en uygun kullanım ve yapılaşma kararlarını

geliştirmesidir.¹⁸ Yerel veya merkezi yönetimden ise, sahip olduğu ideoloji ve adalet anlayışı çerçevesinde, toplumsal ilişkiler sonucunda oluşan eşitsizlikleri yeniden dağıtım mekanizmalarıyla gidermesi beklenebilir.¹⁹

Araziden arsaya geçiş sürecinde oluşan değer ve bunun emekle ilişkisi konusundaki tartışmaları derinleştirmek olanaklıdır. Ancak çalışma ampirik olarak test ettiği başka bir ölçüğe, arazi üzerindeki taşınmazın değerlendirilmesi konusuna odaklanmaktadır. Emek-değer kuramının bu sürece uygulanmasıyla piyasa fiyatlarının ve değişim değerlerinin gizlediği pek çok boyutun ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Yöntem ve Alan Çalışması

Yöntem:

Çalışma yapı üretim sürecindeki emek etkinliklerine odaklanarak piyasa fiyatı ve değişim değeri çerçevesinde tanımlanan ve bu alanın dışına çıkmaya olanak vermeyen değerlendirme yöntemlerinin ötesine geçen bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamaktadır. Emek, değer oluşumunun (dolayısıyla fiyatın) ayrılmaz bir parçası olması gerekliliğinin hatırlanmasıyla değer belirleme süreçlerinin dışında kalmış pek çok aktörün emeklerinin (bilgi birikimi, tekniği, becerisi, vs.) sürece olan katkısı da yeniden tartışmaya açılacaktır.

Taşınmaz üretiminde yer alan aktörlere odaklanan çalışma, yasalar çerçevesinde sorumluluk alanları belirlenmiş meslek gruplarına ve bunların yapı üretim sürecinde harcadıkları emek zamana yönelik bir çerçeve içinde gerçekleşmektedir.

Çalışma, kendi somut sonuçlarını üretebilmek için soyut bir çalışma alanı tanımlamaktadır. Bu nedenle çalışmanın var olan taşınmaz değerlendirme yöntemlerine alternatif geliştirerek emek temelli ve emekle ilişkili yeni bir fiyat

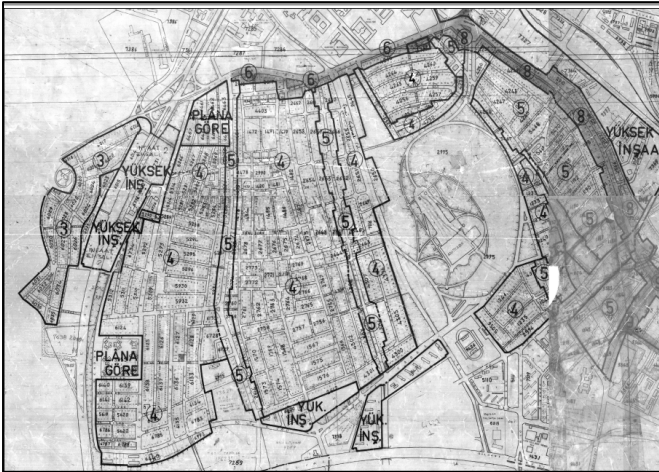
---

¹⁸ Teknik bir yaklaşımın egemen olduğu bir süreç gibi görünen planlama uygulama alanı doğası gereği ideolojiktir. Planlama kurumunun toplumsal ilişkileri yorumlama biçimi pek çok değer yargısıyla şekillenmektedir. Bu nedenle farklı ekonomi politik bağlamlarda farklı niteliklerde şehircilik ve planlama yaklaşımları oluşmakta, yine farklı şekillerde belirlenebilecek kamu yarar kavramlarının varlığı ise kaçınılmaz olmaktadır. Bağlam bağımlı gelişen planlama uygulama alanının değerlendirilmesinin statik bir atf alanı yerine gözetilen bağlam içindeki eylem tutarlılığına göre yapılması toplumsal adaleti sağlama açısından belki çok daha doğru olacaktır.

¹⁹ 15 Eylül 2020 günü Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren İmar Planı Değişikliğine Dair Değer Artış Payı Hakkındaki Yönetmelik ile toplumsal ilişkilerden kaynaklanan değer artışlarından (buna teknik toplumsal gerçeklerle meşrulaştırılabilen plan tadilatları da eklenebilir) yalnızca arazi sahiplerinin değil yerel ve merkezi yönetimlerin de pay alabilmesine olanak sağlanmıştır. Yönetimlerin edindiği payın topluma ne oranda geri dönebildiği ve toplumsal adalet-sizlikleri giderebildiği konusu çözülmemiş bir sorun alanı olarak karşımızda durmaktadır.

belirleme önerisi sunma amacı bulunmamaktadır. Benzer şekilde, özel üretim koşulları gerektiren yapı üretim tipleri de (yüksek riskli alanlarda gerçekleşen yapılar ya da özel mimari projeye göre geliştirilen yapılar) çalışma kapsamının dışındadır. Tanımlanan soyutluk alanı çerçevesinde, verili toplumsal koşullar çerçevesinde, farklı mekânsal konum ve bağlamların çözümleme üzerinde farklılaştırıcı bir etki yapacağı düşünülmemiştir.

Özetle çalışma, kentsel alanda standart olarak tanımlanabilecek konut üretim süreçlerine odaklanmaktadır. Ankara kentine bağlı Bahçelievler Mahallesi kentsel alanında, gerçekleşmesine sıklıkla tanık olunan, en çok 500m² yapı alanı büyüklüğüne sahip, küçük yükleniciler tarafından gerçekleştirilen, betonarme inşaat tekniğiyle yapılan (3B kategorisinde, birinci sınıf lüks betonarme konut inşaatı) konut inşaatları arasından seçilen beş örnek bu çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Tüm projelerde Bahçelievler bölgesinde geçerli olan Kat Rejimi Planları (Şekil 3.) yapılaşma koşulları geçerlidir. Bu koşullar uyarınca, ana caddelerin çevresindeki yapıların beş katlı, diğer yerlerdeki yapıların ise dört katlı olması öngörülmüştür. Çalışma kapsamında değerlendirilen projelerin ana yolların kenarında bulunmamasına ve zemin hariç dört kat yükseklik koşulunu sağlamasına özen gösterilmiştir. Çalışma, her projeyi temsil eden ve projenin tümü üzerinde bilgi sahibi olan üç adet yüklenici (inşaat mühendisi) ve iki adet teknik uygulama sorumlusu (inşaat mühendisi) ile yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bilgilerin derlenmesiyle gerçekleşmiştir.

Şekil 3. Bahçelievler Kat Rejim Planı, (Çankaya Belediyesi, 2014)

Görüşmeler sonunda elde edilen bilgiler kullanılarak konut üretim süreci kendi içinde anlamlı parçalara ayrılmış, süreçte yer alan aktörler tanımlanmış ve aktörlerce projeye aktarılan emek miktarları bir insanın çalıştığı toplam saat ya da gün üzerinden değerlendirilmiştir.

Araştırma Bulguları:

Görüşmelerden derlenen bilgiler doğrultusunda yapı üretim sürecinin iki aşamada gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Koordinatların belirlenmesi ve uygulama çalışmaları yapılmaması konut üretim sürecinin “proje aşaması” olarak adlandırılabilir ilk bölümünü oluştururken süreç, konutun fiziksel üretiminin gerçekleştiği ve “uygulama aşaması” olarak nitelendirilebilecek ikinci aşama ile sonlanmaktadır.

Proje Aşaması, Aktörleri ve Emek Alanları:

Proje aşaması konut üretim sürecinin ilk adımıdır. Bu aşamada başta mimari proje olmak üzere, bunu temel alan mekanik projesi, elektrik projesi, statik projesi, jeolojik etüt projesi ve peyzaj projeleri gerçekleşmektedir. Projelerin sınıflanması ve projelerden sorumlu aktörler yasalarca belirlenmiştir. Parseldeki yapılaşmaya ilişkin yerel yönetime iletilecek dosyada, yasada adı geçen proje kalemelerinin ve bu projelerle ilişkili uzmanların imzasının bulunması zorunludur. Değindiği üzere projelerin yasal müellifleri ilgili konuların uzmanı olan mimar ve mühendislerdir. Ancak projelerin yapım aşamasında pek çok tekniker de görev alabilmektedir. Proje aşamasından sorumlu olan aktörler ve temel etkinlik alanları aşağıdaki tabloda (Tablo 2.) sunulmuştur.

Tablo 2. Konut üretim sürecinin yasal aktörleri ve sorumlu oldukları projeler

Proje konusu	Yasal Aktörler
Mimari Projesi	Mimar (yasal sorumlu), teknikerler
Mekanik Projesi	Makine Mühendisi (yasal sorumlu), makine teknikeri
Elektrik Projesi	Elektrik mühendisi (yasal sorumlu), elektrik teknikeri
Statik Projesi	İnşaat mühendisi (yasal sorumlu), inşaat teknikerleri
Jeolojik Etüd Projesi	Jeoloji mühendisi gerekli durumlarda jeofizik mühendisi (yasal sorumlu), jeoloji teknikerleri
Peyzaj Projesi	Peyzaj mimarı (yasal sorumlu), tekniker
Modelleme	Çizim-modelleme teknikerleri (yasal olarak zorunlu değil)

Görüşmelerden edinilen bilgiler çerçevesinde beş projeden ikisinde (Proje 1 ve Proje 5) yapı üretiminin uzmanı olan mühendis ve mimarların emek ve

bilgi birikiminden neredeyse hiç yararlanılmadığı, gerekli belgelerin üretiminde yalnızca teknikerlerin emeğine başvurulduğu ve yasal zorunluluk gereği ancak imza aşamasında uzmanların sürece dahil edildiği görülmüştür. Araştırmaya konu olan beş projeden ikisinde (Proje 2 ve Proje 3) ise “tip proje” uygulamasının tercih edildiği, taban alanı ve kattaki daire sayısına göre tasnif edilmiş proje envanterinden standart projelerin seçildiği, dolayısıyla alana özel herhangi bir görüş geliştirilmeden önceden çizilmiş bir projenin uygulamaya esas alındığı katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Sonuç olarak yapı üretiminin proje aşamasında, emek yoğun bir etkinlik alanı oluşturulmadığı, oluşan emek alanında ise kullanılan emeğin büyük çoğunluğunun yasalarca tanımlanan uzmanlarca değil, teknikerlerce gerçekleştirildiği görülmüştür.

İncelenen beş proje içinde yalnızca Proje 4’te mimarlar ve mühendisler projeleri üreten uzmanlar olarak görev üstlenmişlerdir. Proje 5’te ise teknikerlerin emek yoğunluğunda da olsa mimar ve mühendislerle iş paylaşımının gerçekleştiği görüşmüştür. Diğer projelerde, tekniker çalışanların emek oranlarının ise görece daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Mimar-mühendisler ile teknikerler arasındaki emek farkı ortalamalar üzerinden de açığa çıkmaktadır. 1,6 a.s.²⁰ olan mimar mühendis emek ortalaması teknikerler söz konusu olduğunda yaklaşık 3 kat artarak 4,5 a.s. olmaktadır. Tip proje uygulamasının olduğu Proje 2 ve Proje 3’de ise hem teknikerlerin hem de mimar-mühendis uzmanların harcadıkları emek miktarı düşüş göstermektedir (Tablo 3.). Özetle, bina yapım sürecinin proje aşamasında tüm mimar-mühendis ve teknikerlerin emekleri toplandığında ortalama 42,78 a.s.’lik bir düşünsel emek harcandığı görülmektedir.

Tablo 3. Proje aşaması aktörleri ve adam x saat (a.s.) emek dağılımı

	Proje 1		
	adamxsaat		adamxsaat
Mimari Projesi	Mimar:	1	Tekniker: 15
Mekânîk Projesi	Makine Müh:	0,5	Tekniker: 6
Elektrik Projesi	Elektrik Müh.:	0,3	Tekniker: 5
Statik Projesi	İnşaat Müh.:	1	Tekniker: 9
Jeolojik Etüd Projesi	Jeofizik Müh.:	0,5	Tekniker: 6
Peyzaj Projesi	Peyzaj Mimarı:	0	Tekniker: 3
Modelleme	Mimar:	0	Tekniker: 3
	Proje 2		
	adamxsaat		adamxsaat

²⁰ Emek ölçüsü = 1 adam x 1 saat (a.s.)

Mimari Projesi	Mimar:	0,1	Tekniker:	9
Mekanik Projesi	Makine Müh:	0,3	Tekniker:	5
Elektrik Projesi	Elektrik Müh.:	0,5	Tekniker:	6
Statik Projesi	İnşaat Müh.:	1	Tekniker:	7
Jeolojik Etüd Projesi	Jeofizik Müh.:	0,5	Tekniker:	5
Peyzaj Projesi	Peyzaj Mimarı:	0	Tekniker:	2
Modelleme	Mimar:	0	Tekniker:	3

Proje 3

	adamxsaat		adamxsaat	
Mimari Projesi	Mimar:	0,2	Tekniker:	12
Mekanik Projesi	Makine Müh:	0,5	Tekniker:	9
Elektrik Projesi	Elektrik Müh.:	0,5	Tekniker:	8
Statik Projesi	İnşaat Müh.:	1	Tekniker:	9
Jeolojik Etüd Projesi	Jeofizik Müh.:	0,5	Tekniker:	7
Peyzaj Projesi	Peyzaj Mimarı:	1	Tekniker:	1
Modelleme	Mimar:	0,5	Tekniker:	4,5

Proje 4

	adamxsaat		adamxsaat	
Mimari Projesi	Mimar:	11	Tekniker:	3
Mekanik Projesi	Makine Müh:	6	Tekniker:	2
Elektrik Projesi	Elektrik Müh.:	5	Tekniker:	2
Statik Projesi	İnşaat Müh.:	9	Tekniker:	3
Jeolojik Etüd Projesi	Jeofizik Müh.:	4	Tekniker:	2
Peyzaj Projesi	Peyzaj Mimarı:	0,5	Tekniker:	0,5
Modelleme	Mimar:	0	Tekniker:	0

Proje 5

	adamxsaat		adamxsaat	
Mimari Projesi	Mimar:	2	Tekniker:	14
Mekanik Projesi	Makine Müh:	2	Tekniker:	9
Elektrik Projesi	Elektrik Müh.:	1,5	Tekniker:	8
Statik Projesi	İnşaat Müh.:	3	Tekniker:	10
Jeolojik Etüd Projesi	Jeofizik Müh.:	2	Tekniker:	8
Peyzaj Projesi	Peyzaj Mimarı:	0	Tekniker:	2
Modelleme	Mimar:	0	Tekniker:	2

İnşaat aşaması, aktörleri ve emek alanları:

İnşaat aşaması konut üretim sürecinin ikinci aşamasıdır. Bu aşamada yapılan işler kabaca hafriyat, temel atımı, zemin ve duvar yalıtımı, kaba betonarme inşaat (demir, kalıp, duvar, tesisat işleri gibi) ve ince inşaat (boya, zemin döşeme gibi) işleri şeklinde ayrılabilir. Fiziksel emeğin çok daha fazla harcandığı bu ikinci adımda emek yoğun etkinliklerin çoğunu ustalar üstlenmektedir. Görüşmelerden derlenen ve her projede ortak bulunan bilgilere

göre, yaklaşık 20 kalem işi, çoğunlukla çalışma alanının eğitimi resmi koşullarda almamış ancak deneyimle yetişmiş ustalar gerçekleştirmektedir.

İnşaat aşaması ustaların uzmanlık alanlarının tanımlandığı alt iş kollarına ayrılabilir. Demirci ve kalıpcıların çalıştığı kaba inşaat üretimi, sıva, alçı, elektrik ve su tesisatı yapımı, kapı-pencere montajı ile boyama inşaat aşamasının temel etkinlikleridir. Bu etkinlikler arasında en fazla emek-zamanı demirci ve kalıpcılar harcamaktadır. Görüşmelerden edinilen bilgiler ışığında bir inşaatçı çalışan ve demirci ile kalıpcıdan oluşan ekibin (ortalama beş kişi) 5 x 101 a.g.²¹ emek harcıyarak zemin artı dört katlı bir binanın kaba inşaatını bitirebildiği anlaşılmaktadır. Sonrasında gerçekleşen sıva işleri için ise ortalama 88 a.g., alçı işleri için de ortalama 41,8 a.g. emek harcanmaktadır. Elektrik ve su tesisatlarının döşenmesi konusunda ise ortalama 5 a.g. emek gerekmektedir. İmalat sürecinin inşaat aşamasından bağımsız gerçekleştiği kapı-pencere montajı işleri için ise ortalama 9,9 a.g. emek gerektiği belirtilmiştir (Tablo 4.).

Tablo 4. İnşaat aşaması aktörleri ve adam x gün (a.g.) emek dağılımı

(adamXgün)	Proje 1	Proje 2	Proje 3	Proje 4	Proje 5	ortalama
Kaba inşaat	100	95	105	110	95	101
Sıva	85	90	90	100	75	88
Alçı	40	42	38	47	42	41,8
Elektrik ve su tesisatı	4,5	5	6	5	4,5	5
Montaj	8,5	10	9	12	10	9,9
					TOPLAM	245,7

Özetle, verili koşullar çerçevesinde, Ankara, Bahçelievler'de zemin artı dört kattan oluşan ve yaklaşık 220 metrekaare taban alanlı ve katta iki dairenin bulunduğu, betonarme bir binanın inşaatı aşamasında yaklaşık 650 a.g. fiziksel emek harcanmaktadır.

Yapının oluşması ile inşaat aşamasının bitişi büyük oranda sonlanmaktadır. Sürecin tamamen sona ermesi için yapının bulunduğu ilçedeki ilgili yerel yönetimin gerekli kontrolleri yaparak yapının teknik ve yasal koşulları sağladığından emin olması gerekmektedir. Bu aşamayı geçen yapılar için inşaat sürecinin resmen bittiği belgelenir. Bundan sonra, ilgili yerel yönetim konutta

²¹ Emek ölçüsü = 1 adam x 1 gün (a.g.)

yerleşim sürecinin başlayabileceğini belirtir ve yapıyı kullanıma açar. Bu son adımla birlikte kentsel arsa üzerinde yapı üretim süreci de sona erer.²²

Özetle, standart sayılabilecek bir yapının üretim sürecini düşünsel emeğin yoğun olduğu proje yapım aşaması ve fiziksel emeğin yoğun olduğu inşaat aşaması olarak ikiye ayırmak olanaklıdır. Yapı üretiminin proje aşamasında toplamda yaklaşık 43 a.s. düşünsel emek harcanırken bunun yaklaşık dörtte birinin (%26) mimar ve mühendisler tarafından geri kalan büyük çoğunluğunun (%74) ise teknikerlerin emekleriyle gerçekleştiği görülmektedir. Yapı üretiminin inşaat aşamasında gerçekleşen yaklaşık 650 a.g. işin ustalar ve kalifalar aracılığıyla yapıldığı görülmektedir. Yapı üretim sürecinin tümüne bakılarak elde edilen düşünsel emek ile fiziksel emek arasındaki oranın emek-saat üzerinden binde sekiz olması (8/1000) ise düşünsel etkinliklerin süreç içindeki öneminin ne kadar az olduğunu kullanılan toplam emek oranında göstermesi nedeniyle önemlidir.

Çıkarım ve Tartışmalar

Yukarıda sunulan emek temelli çözümleme piyasa mekanizması içinde yalnızca değişim değeri gözetilerek kurgulanan değer ve fiyat yaklaşımlarına kıyasla çok daha geniş bir bakış açısıyla yorum yapmaya olanak sağlamaktadır. Emek-değer kuramı çerçevesinde önerilen çözümlemeyle yapı üretim sürecini yalnızca “üretim faktörlerinin” ekonomik bileşiminin bir sonucu olmaktan çıkararak, üretim sürecindeki en temel belirleyicilerden biri olan emeğe odaklanmaya olanak sağlamıştır. Bu durumun da farklı emek bileşenleri üzerinden, yapının üretim sürecinin çözümlenmesi konusunda yeni açılımlar sağladığı görülmüştür. Emek temelli bu yaklaşım, yapının değişim değerini artırmaya yönelik öneriler sunmak yerine, üretilen yapının teknik ve estetik değeri ile yapının bağlamıyla ilişkisinin daha kuvvetli biçimde nasıl kullanılabilmesi üzerine çeşitli düşünceler geliştirilmesini de olanaklı kılmaktadır. Bu düşünceler, yazının son bölümünde yapı güvenliği, yapı estetiği, teknik olanaklar-yenilikçilik ve çevresel bütünsellik başlıkları altında tartışılacaktır.

²² Katılımcılar, yasaların tanımladığı şekilde projeleri denetlemekle sorumlu olan ve yapı denetim firmalarında çalışan mühendis ve mimarların, inşaata ilişkin temel projelerden sorumlu olan mühendis ve mimarların çoğundan çok daha fazla mesai harcadığını özellikle vurgulamaktadırlar. Ancak yapı denetim süreci konut üretim sürecine olan dolaylı katkısı nedeniyle araştırmaya dahil edilmemiştir.

Yapı Güvenliği

Konut üretimi konusundaki tartışmaların temelinde güvenlik konusu bulunmaktadır. Güvenlik konusunda yeterlilikler sağlanmadığı sürece diğer tartışmalar büyük oranda anlamını yitirecektir. 1999 yılında gerçekleşen Gölçük ve Düzce Depremleri Türkiye'yi maddi ve manevi olarak derinden etkilemiş, yapı güvenliğine ilişkin çeşitli yasal düzenlemelerin geliştirilmesi konusunda karar vericileri yönlendirmiştir. 2001 yılında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun, Türkiye'de yapı denetimi konusunda önemli tedbirlerin alınmasına olanak sağlamıştır. Kanun çeşitli düzenlemelerle gelişerek, eksikliklerine rağmen bugün de yapı üretim sürecinin önemli bir parçası olmayı sürdürmektedir.

Konut üretim süreçlerinin Emek-Değer Kuramı üzerinden incelendiği bu çalışma kapsamında yapı denetim firmalarının etkinlikleri inceleme dışında tutulmuştur. Ancak gerçekleştirilen tüm görüşmelerde, katılımcılardan edinilen bilgiler doğrultusunda görülmüştür ki yapı denetim firmaları ve bunlara bağlı çalışan uzmanlar görevlerini ciddiyetle yapmaktadırlar. İncelenen beş örnekte de, denetim sürecinde görevli ve sorumlu olan mühendis ve mimarların raporlarını aracı (tekniker) kullanmadan ürettikleri ve hazırlık sürecinde uzun mesailer harcadıkları bilgisi verilmiştir.²³

Türkiye'nin afetlere açık yapısı nedeniyle yapı denetimi ya da daha somut bir ifadeyle yapı güvenliği konusunda politika üreticilerin, sermayedarların, yüklenicilerin, üreticilerin ve bir oranda da tüketicilerin uzlaşması sonucunda yapı denetim sisteminin kurgulandığı şekilde çalıştığını ve gelişme halinde olduğunu söylemek olanaklıdır. Ancak çalışma kapsamında sıklıkla eleştirilen piyasa temelli değer yaklaşımları, bu uzlaşmayı da sürekli olarak zorlamaktadır. Yapıların kullanılabilir alanlarına ilişkin tartışmalar (örneğin; emsale dahil olan/olmayan alanlar, emsal artış talepleri, vs), kâr artırımına yönelik güdü ve özellikle de kriz zamanlarında azalmakta olan kâr oranları yapı güvenliği konusunda sağlanan uzlaşmayı ve teknik gereklilikleri sürekli bir şekilde esnetilme baskısı altında tutmaktadır. Denetimi sağlayan aktörler arasındaki ilişkileri şeffaflık ve hesap verebilirlik ölçülerinde geliştirmek güvenli yapı üretiminin temelini oluşturmaktadır.

²³ Bu durum, bir yandan, yasalar tarafından yetkilendirilen ve yapı üretim sürecinden dışlanamayacak olan denetim görevlilerinin harcadıkları emek-zamana karşı aldıkları ücretlerin adil olmasıyla ilişkilidir. Diğer yandan yasalar, denetim görevini üstlenen teknik uzmanların sorumluluğunu da kesin bir şekilde tanımlamakta ve çalışanların bu sorumluluk çerçevesinde hareket etmesini sağlamaktadır.

Yapı Estetiği:

Yapılara ilişkin olarak güvenlikten sonra en çok tartışılan konu estetikdir. Yapıların, özellikle de konut yapılarının niteliksizliği ve tekdüzeliği mimari ve planlamaya ilişkin tartışma alanlarında sıklıkla söz edilen konulardır. Bu çalışma kapsamında sonuçlanması olanaklı olmayan bir estetik tartışmasına girilmeyecektir. Ancak konut üretim süreçlerinde yapının estetik kalitesini doğrudan etkileyecek düşünsel emeğin (mimari, peyzaj, mühendislik, vs.) oranının düşüklüğü dikkat çeken bir durumdur. İncelenen projeler kapsamında zaten çok düşük oranlarda gerçekleşen düşünsel emek, bazı projelerde “tip proje” uygulamasının gündeme gelmesiyle daha da sınırlı halde kalmaktadır. Bağlamdan ve değişen şartlardan, taleplerden bağımsız üretilmiş olan tip projelerin yarattığı estetik bütünsellik, üzerine düşünülmesi gereken bir tartışma alanı sunmaktadır.

Çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların sözü edilen estetik tartışmaları büyük oranda “maliyeti artıran işlevsiz eklentiler” olarak yorumladığı gözlemlenmiştir. Bunun yanında projelere konu olabilen estetik değerlerin ise projelerde sermayeleri oranında söz sahibi olan kişilerin (genellikle yüklenicilerin ve sermayedarların) estetik kaygılarının projelere yansımaları şeklinde olduğu belirtilmiştir. Böyle kısıtlı bir bağlam içinde estetik olarak algılanan konuların bina boyası, dış cephe kaplaması ve bahçe korkuluklarından öteye geçmediği ise katılımcılar tarafından vurgulanan bir başka konu olmuştur.

Mimarların, peyzaj mimarlarının ve şehir plancıların temel tasarım eğitimine konu olan ve eğitimleri süresince uyguladıkları; kütle-boşluk ilişkileri, denge, simetri-asimetri, yapı-doğa ilişkisi, yapı-yapı ilişkisi gibi başta görsel olmak üzere tüm duyuları etkileyebilecek, daha geniş kapsamlı bir estetik yaklaşımın, üretilen projelerde gözetilmediği, daha doğru bir ifadeyle bu bilgilerin projelere yansıtılabilmesine olanak verecek bir emek-zaman yaklaşımının yapı üretim sürecinde yer edemediği ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde kullanıcı tercihleri, sürdürülebilirlik ya da akıllı yapı sistemleri gibi güncel tartışmaların da projelerde yer bulamadığını söylemek olanaklıdır. Estetiğin bina makyajına, kullanıcının ise potansiyel alıcıya indirgenmediği, sürdürülebilirlik ve akıllı sistemler gibi kavramların da ancak pazarlamaya konu olabilecek oranda projeye dahil edilebildiği bir süreç içinde yapı üretiminin üstün bir (estetik ya da işlevsel) değer üretmesini beklemek gerçeklikten çok uzak kalmaktadır.

Teknik Olanaklar ve Yenilikçilik:

Günümüz koşullarında kentsel alanlarda yığma-kagir yapıların sayısı giderek azalırken betonarme yapıların sayısı ise giderek artmaktadır. Bu değişimdeki en önemli belirleyicilerden biri daha önce tartışılan güvenlik konusu iken diğer bir değişkenin yapım tekniğindeki gelişmeler ve bunun yapım maliyetlerine etkisidir. Günümüzde, sağladığı diğer tüm olumlu koşulların yanında betonarme yapıların yapım maliyetleri yığma-kagir yapıların yapım maliyetlerine oldukça yaklaşmış durumdadır (Bostancıoğlu ve Birer, 2004).

Ancak teknolojinin yapı üretiminde kullanımına yönelik önemli veriler sunan taşıyıcı sistem, yapıya ilişkin olarak irdelenebilecek teknik alanlardan yalnızca biridir. Yapının kullanımını olanaklı hale getiren diğer sistemler; su, elektrik, havalandırma, ışıklandırma ile yangın söndürme ve acil tahliye sistemleri ise değişime ve yaratıcı uygulamalara konu olabilecek diğer uygulama alanlarıdır.

Yapılan görüşmelerde, yapı sistemlerine ilişkin sorulara katılımcıların tamamı kullanılan malzemeler üzerinden yanıtlar vermişlerdir. Örneğin su sistemi gözetildiğinde, demir boruların yerini PVC temelli boruların aldığı, ahşap çerçevesi tekli cam sistemlerinin yerine ise PVC ya da alüminyum doğramalı çoklu cam sistemlerinin geçtiği bilgisi verilmiştir. Konut üretim süreçlerinde yapıya ilişkin sistemlerdeki yenilik kapasitesi ve yaratıcılık alanlarının tümü malzeme kültürüne indirgenmiş durumdadır. Sistemlerin yeniliği, gelişmişliği, etkinliği ve özgünlüğü yalnızca kullanılan malzemeler üzerinden tartışılmaktadır. Örneğin bir katılımcı kendisinin piyasada pahalıya satılan ama kaliteli olan su boruları kullandığını söylerken diğer bir firma kablolarını en kalitelisinden seçtiğini belirtmekle yetinmiştir.

Konut projelerinde daha yaratıcı ve etkin sistem çözümlerinin kullanılması düşüncesine yönelik verilen tepkiler ise “böyle bir arayışa gerek olmadığı” yönündedir. Bu görüşe göre her yeni arayış “konut üretim süresini olumsuz etkileyecek, büyük olasılıkla maliyeti de artıracaktır. Bunun yanında yeni uygulamalar teknik koşulların değişmesini gerekli kılarken firmaları sürdürmeyecekleri bir sürece girmeye de zorlayarak yok olmalarına neden olacaktır”. Bir başka deyişle ezberler bozulacaktır ve kimse bu ezberin bozulmasını istememektedir. Piyasa mekanizması ve bu çerçevede gözetilen kâr oranları bir yandan düşünsel emeğin uygulamadan kopmasına neden olmakta diğer yandan yapı üretirken nitelikli değer oluşturma ve sürdürülebilirlik gibi bir amaç uğruna üretmenin de önünde engel oluşturmaktadır.

Mekânsal Bütünsellik ve Süreklilikler:

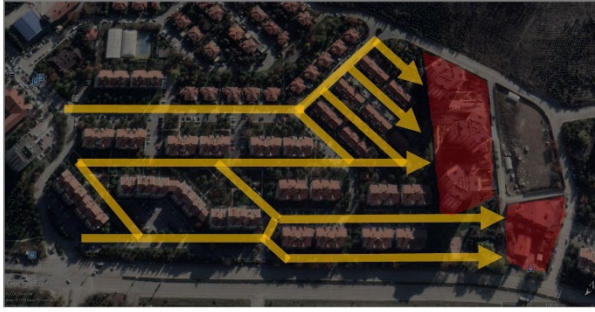
Önceki başlıklarda ele alınan konular çoğunlukla mimar ve mühendislerin bilgi alanlarına yönelik çıkarımları kapsıyordu. Bu bölümdeki tartışma ise planlama ve kentsel tasarım alanıyla doğrudan ilişkilidir.

Yapı üretim sürecinde düşünsel emeğin oranının azlığı yapının çevresiyle kurduğu ilişkiyi de etkilemektedir. Yapının üretim süreci ve piyasaya sunulması genellikle odaklanılan yapıyı merkezine koyan, yapının çevresindeki açık alanla ve diğer yapılarla ilişkisini görmezden gelen bir süreçtir. Altyapı bağlantıları açısından kurulan zorunlu ilişkisellik dışında yapı, büyük oranda çevresinden bağımsız gelişmektedir.²⁴

Yapıyı çevreleyen binaların kütleleri ve farklı bileşenleri (balkonlar, pencereler, otopark, araç ve yaya girişleri, açık alanlar, bahçeler, vs.) aracılığıyla üretime konu olan yapının tasarımına farklı referanslar sunmaktadır. Üretilmekte olan yapının bu verileri dikkate alarak tasarlanması, görsel ve estetik bütünlüğün yanı sıra işlevsel kazanımlar da sağlayacaktır. Bunun yanında tasarımda, açık alan ve yeşil alanların dikkate alınmasıyla sonradan oluşacak yapılar için de yeni referanslar oluşturması, daha geniş ölçekte açık/yeşil alan sürekliliğini sağlayacaktır. Birleşerek büyüyen, gelişen ve yayılan açık/yeşil alanlar, yeşil ve mavi koridorların oluşmasına, açık alan sistemlerinin ve kamusal alanların gelişmesine, ekolojik olumlulukların artmasına, yaya dolaşım sisteminin gelişmesine ve kamusal kentsel değerlere erişimin kolaylaşmasına olanak sağlayacaktır.

Günümüz koşullarında ancak toplu konut grupları ve siteler kapsamında gerçekleşebilen süreklilikler (yaya, yeşil alan, yapı, vs. sürekliliği), bu çalışmaya da konu olan, kentsel alanda gerçekleşen, tekil konut projelerinde büyük oranda kaybolmaktadır. Bunun yanında kendi kapsamları içinde sistematik bir süreklilik oluşturan yapı alanları da bir araya geldiklerine yeniden kopukluklar meydana gelmekte, yapı adası ölçeğinde gözlenen süreklilikler yapı adaları arasındaki ilişkilerde izlenemez olmaktadır (Şekil 4.).

²⁴ Kimi zaman bölgelere, yerelliklere özgü yönetmeliklerle yapının çevresiyle uyumlanması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bodrum'da üretilen yapıların beyaz renkle boyanması buna bir örnek olarak verilebilir.

Şekil 4. Bir toplu konut alanındaki mekân süreklilikleri ve başka bir toplu konut alanının bu süreklilikleri önlemesi. Mimari, kentsel tasarım ve planlama alanlarında uzmanların etkin biçimde yer aldıkları, sağlanan sürekliliklerin sarı oklarla gösterildiği, sol tarafta yer alan Ankara, Konutkent II Sitesi 1994 yılından bu yana kullanımdadır. Şeklin sağ tarafında yer alan ve kırmızı ile gösterilen Royal City yerleşkesi ise 2010 yılında kullanıma açılmıştır. Farklı bir konut dokusunun yok edilmesiyle sonuçlanan plan değişiklikleriyle ve değişim değeri önceliğiyle inşa edilen Royal City, mekân üretme, kullanma ve süreklilikler açısından kısıtlı olanaklara sahiptir. (Yazarın mekânsal gözlemleri ve Google Earth, 2020)

Sonuç

Kapitalist sistem kendi dinamikleri çerçevesinde yalnızca mekânı şekillendirmekle kalmayıp aynı zamanda mekân algımızın kapitalist sistemin bakış açısıyla gelişmesine de neden olarak sistemin tüm kırılma noktalarına rağmen devam etmesini sağlamaktadır.

Çalışma, eleştirel mekân tartışmalarında sıklıkla kullanılan mekânın “üretimi” ve “metalaşması” gibi Marksist kavramların yine Marksist bir yöntem çerçevesinde geliştirilmesini, böylelikle üretilen ve metalaşan mekânın değerlendirme sürecinin de emek-değer kuramıyla birlikte nasıl ele alınabileceğini araştırmak amacıyla kaleme alınmıştır. Çalışma farklı ölçeklerde mekân ve mekânsal değer üretimine odaklanmış, bu süreçleri, bir anlamda parçalayarak değişim değeri ile piyasa fiyatları arasında kaybolan aktörlerin süreç içindeki katkılarının değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Bu değerlendirme sonucunda mekân üretimiyle ilişkili olarak çok daha geniş bir bakış açısı elde edilmiştir. Kentsel ölçekte daha adil bir mekânsal düzen oluşumundan, parsel ölçeğinde daha güvenli ve nitelikli mekânlar elde edilmesine kadar pek çok konuda yeni müdahale alanları belirlenebilmiştir.

Değişim değeri ve fiyat odaklı süregelen yaklaşımlar mekânsal süreçlere (üretim, değerlendirme ve değerlendirme) yönelik pek çok önemli konunun “örtü altında” kalmasına neden olmakta, nitelik ve yenilik yoksunu mekânların üretimine zemin hazırlamaktadır. Sunulan çalışmanın, bu örtüyü kaldırarak

öncelikle yeni tartışma alanlarının gelişmesine sonra da nitelikli mekân üretim süreçlerinin yaygınlaşmasına öncü olması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında sunulan, mekân üretimi ve değerlendirilmesi süreçlerinde kullanılan Marksist Emek-Değer Kuramı farklı çalışma koşullarında uygulanabilecek bir yöntem olarak okuyucularla paylaşılmıştır. Yaklaşımın bu çalışmada uygulandığı şekliyle ya da geliştirilerek farklı bağlamlarda (farklı kentler ve ülkeler), farklı mekânsal ürünler (toplu konut, alışveriş merkezi, altyapı, vs.) gözetilerek kullanılması çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlardan farklı sonuçlar üretecektir. Değişen teknolojik, toplumsal, ekonomik ve siyasal bağlamların farklı sonuçlar üretmesi sunulan çalışmanın sonuçlarıyla çelişmeyeceği gibi metinde vurgulanan temel savı destekler niteliktedir. Ancak bundan daha önemlisi, önerilen yöntemin uygulama alanının derinleşmesi ve yaygınlaşması toplumsal mekân algısının da değişmesine katkıda bulunacaktır. Böylelikle toplumun, kapitalist sistemin kısıtları dışında bir bakış açısı geliştirerek mekânı görmesi ve değerlendirmesi daha da olanaklı hale gelecektir.

Extended Abstract

Application of Marxist Labour Theory of Value on the Processes of Production and Valuation of Urban Space

*

Ahmet Burak Büyükcivelek

ORCID: 0000-0002-1760-1107

Within the capitalist system, space is seen as a reflection and a product of power relations. It is also with the help of the capitalist system's space production capacity that its social and economic relations persist. For this reason, capitalism put a particular emphasis on space. The capitalist system only enables the discussion on and over space from a very limited perspective to keep "the veil" hiding contradictions, injustices, and other space production possibilities. Although mainstream approaches do not challenge the provided perspective, alternative thought systems, especially Marxism, is utilised to overcome this limit. Discussions over "the social production of space", "commodification of space", and "spatial-territorial justice" evolved around this alternative perspective. Such research areas contribute to understanding social and economic relations of production and open up possibilities to challenge them. The work presented here aimed to move beyond the concepts of "production of space" and "commodification of space" that dominate the majority of discussions carrying the intention to relate Marxism and space. To this end, Marx's Labour Theory of Value is utilised to develop a new perspective on spatial analysis.

The paper has been structured based on five sections.

The first part of the paper analysed Marxist approaches that consider space an essential part of the capitalist system. The ideas of three prominent Marxist thinkers, Lefebvre's, Harvey's and Castells' ideas, were discussed, emphasising each authors' significance of contribution. Lefebvre's conceptualisation of the "spatial triad" enabled the reader to identify the fundamental power relationships that shape space production processes. The role of the

state, technocratic viewpoints and the perspective of users reflected in this identification. Castells, sharing Lefebvre's social production of space point of view, concentrated on the urban social movements. For him, such movements have to be considered challenges over the space and define whether space is shaped concerning capitalists' aims or workers' needs. Harvey's contribution to the discussion focused on the importance of space in the continuation of the capitalist system. Circuits that Harvey identified enabled the reader to understand how space is indispensable for reproducing the capitalist economic system, especially when its crisis-prone nature is taken into account.

In the second part, discussions on the production of space have been developed to analyse mainstream approaches that deal with the formation of land rents and valuation of land with a particular focus on urban areas. The transformation of terrain (from agricultural land to the property and the built environment) has been analysed with the Labour Theory of Value perspective. Parallel to this, discussions on the valuation of land have been initiated regarding the early works of Ricardo and Von Thünen. More contemporary approaches on land valuation, especially about the valuation of urban lands, have discussed land valuation techniques in practical use. As a conclusion of this section, it is revealed that approaches focusing on land rents and valuation of urban lands are emphasising the exchange values. It is either in the form of products obtained from the land or value obtained directly after the exchange that this emphasis is realised. Concerned approaches that inherit the frame of market mechanisms posed limitations on our understanding of urban land economics and its components and obscuring the possibilities of intervention on urban land that contribute to different aspects of urban spatial structure from quality to aesthetics.

The third sections concentrated on the presentation of Marx's Labour Theory of Value. At the theoretical level, Marx was concentrated on the production of commodities. To determine their prices, Marx underlined the utilisation of wages or, more accurately, the amount of labour spent in the production processes instead of prices. This emphasis moved the discussions on valuation away from supply and demand mechanisms and located it within the production process. Following this, the discussion tried to be applied to the valuation of space, considered a "produced" commodity. To overcome the limitations of valuation approaches that emphasise exchange values, the idea of social production of urban space has been applied to the debate.

The fourth part of the paper focused on applying the Labour Theory of Value to the case area of Bahçelievler District in Ankara. At Bahçelievler District, five, almost identical, urban renewal projects have been selected. Rather than identifying the value of buildings based on the Labour Theory of Value, the research intended to reveal actors and their works that produce the product, which is the building for this case. The production process of these projects was analysed in two sections being the project and construction processes. Each process has further been decomposed into differentiated work responsibilities and actors contributing to these works. Actors' contribution has been quantified based on their labour measured either in the form of man x hour or man x day, depending on the nature of work. In sum, it was observed that capitalists (contractors or investors) were trying to minimise the labour cost as much as possible to decrease the construction cost of the buildings and maximise profit levels that will be obtained after the sale of the flats. The intention of lowering the effect of labour processes in the projects resulted in significant limitations. Despite slight variations in projects, a possible contribution of intellectual labour during the project phase minimised while exploitation of physical labour during the construction phase intensified.

The fifth and the final part of the paper was devoted to the discussions and possibilities that can be obtained with the implication of the Labour Theory of Value to determine values of housing projects of different sorts. Market-based approach guiding the valuation process emphasises given on exchange, and supply-demand relationships contributed to the continuation of capitalist system and betterment of some sections of the society. However, analyses indicate that the conventional approaches are also the sources of some problems. With the opening provided by applying the Labour Theory of Value into the building production process, it has become possible to intervene in the process from different dimensions including structural safety, building aesthetics, innovation and technology, environmental/spatial integrity and spatial continuities.

Kaynakça/References

- Akyüz, Y. (1980) *Emek-değer teorisi ve nitelikli işgücü sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Alonson, W. (1964) *Location and land use: Toward a general theory of land rent*. Cambridge: Harward University Press.
- Bostancıoğlu, ve E., Birer, E. (2004) *Farklı yapım sistemleri ve konut maliyetleri*. İstanbul: İTÜ, 2. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi ve Sergisi.

- Castells, M. (1974) *Monopolville: L'entreprise, l'etat, l'urbain*. Paris: Mouton.
- Castells, M. (1978) *City, class and power*. New York: Macmillan.
- Castells, M. (1984) *The city and the grassroots: A cross-cultural theory of urban social movements*. Los Angeles: University of California Press.
- Clark, E. (2014) Good urban governance: Making rent gap theory not true. *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 96(4), 392-395, doi: 10.1111/geob.12060.
- Desai, M. (2009) *Marksist iktisat teorisi*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Havey, D. (1973) *Social justice and the city*. London: Edward Arnold.
- Havey, D. (1985) *The urbanisation of capital*. New York: Blackwell.
- Harvey, D. (1989) From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 71(1), 3-17.
- Karahanogulları, Y. (2009) *Marx'ın değeri ölçülebilir mi? 1988-2006 Türkiye'si için ampirik bir inceleme*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Logan, J.R. ve Molotch, H. (1987) *Urban fortunes: The political economy of place*. Berkeley and Los Angeles University of California Press.
- Lefebvre, H. (1968) *Le droit à la ville*. Paris: Editions Anthropos.
- Lefebvre, H. (1991) *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Low, S. (2017) Public space and the public sphere: The legacy of Neil Smith. *Antipode*, 49, 153– 170. doi: 10.1111/anti.12189.
- Marx, K. (2017) *Ücret, fiyat, kâr*. İstanbul: Kor Kitap.
- Marcuse, P. (2015) Gentrification, social justice and personal ethics. *Int. Journal of Urban Regional Planning*, 39, 1263-1269. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12319>
- McDonald, J.F. ve McMillen, D.,P. (2011) *Urban economics and real estate: Theory and policy (2nd edition)*. Hoboken: John Wiley and Sons.
- Merrifield, A. (2002) *Dialectical urbanism*. New York: Monthly Review.
- Mitchell, D. (2003) *The right to the city: social justice and the fight for public space in America*. New York: Guilford.
- Ricardo, D. (1821) *The principles of political economy and taxation*. London: Dent.
- Scarett, D. (2008) *Property valuation: five methods (2nd. Edition)*. London: Routledge.
- Scott, A.,J. ve Dear, M. (1981) *Urbanisation and urban planning in capitalist society*. London: Routledge.
- Shapiro, E., v.dğr. (2013) *Modern methods of valuation (11th edition)*. London: Routledge.
- The Dictionary of Real Estate Appraisal (5th Edition)* (2010) Chicago: Appraisal Institute.
- Von Thünen, J.,H. (1966) *The isolated state*. Oxford: Pergamon Press.
- Wyatt, P. (2013) *Property valuation: 2nd edition*. New York: Wiley-Blackwell.

Kuram ve Pratik Arasında Peyzaj: Kentin Karşıtı mı, Kentsel Süreçlerin Katalizörü mü?

*

Ebru Bingöl¹

ORCID: 0000-0002-7194-0070

Öz

Michel Foucoult (1997)'a göre, bahçeler, toplumsal normlara dâhil olmayan, mevcut üretim tarzı ile ilişkili olmayan, mevcut erk ve baskın ideoloji tarafından türdeşleştirilmeyen alanlar olarak heterotopya mekanlarından biridir. Peki ya peyzaj da bu sınıfa girmekte midir? Bu yazı, peyzajı ana çalışma alanı olarak tanımlayan peyzaj mimarlığı kuramı ve pratiklerinde bu sorunun cevabını aramaktadır. Yirminci yüzyıl başında Amerika'da peyzaj mimarlığı disiplini içerisinde kurumsallaşmasından günümüze kadar peyzaj kavramına, heterotopya fikrini çağrıştıracak şekilde, kentin ötekisi, pastoral estetik, pasif bir kent parçası, ya da alternatif bir kentleşme modeli gibi değişen anlamlar yüklenmiştir. Bu makale, peyzajın kuramsal olarak kentin karşısında konumlandırılma biçimlerini ortaya koymakta, ancak buna rağmen pratiklerinin kentsel dinamiklerle ve kapitalist birikim süreçleriyle ilişkilerini ortaya koymaktadır. Yazının amacı, literatür taraması ve gömülü teori araştırma modelini kullanarak, heterotopya olarak peyzajın kentsel üretim biçimleriyle ayrı tutulamaz ilişkisini ortaya koymak ve peyzaj kavramına kuramsal ve pratiksel bir bütünlükle yaklaşmanın olasılıklarına ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *peyzaj, kent, heterotopya, peyzaj mimarlığı kuramı, kentsel süreçler, peyzaj mimarlığı, kuram ve pratik*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, E-mail: ebrubingol@yahoo.com

Landscape in-between Theory and Practice: Antithesis to the City or Catalyst of Urban Processes?

*

Ebru Bingöl²

ORCID: 0000-0002-7194-0070

Abstract

According to Michel Foucault (1997), gardens are one of the heterotopia spaces that are not included in social norms, irrelevant to the existing mode of production, and cannot be homogenized by the existing power and dominant ideology. But does landscape fall into this category? This article seeks answer to this question in landscape architecture theory and practices whose main area of study is landscape. Since the institutionalization of landscape architecture discipline in America at the beginning of the twentieth century until today, various meanings has been attributed to the concept of landscape such as the other of the city, pastoral aesthetics, passive urban part, or an alternative urbanization model, that were evoking the idea of heterotopia. Using literature review and embedded theory research model, this article points out the theoretical positions of landscape against the city as heterotopia, nevertheless how their responses in spatial practices are related to urban dynamics and capitalist accumulation processes. The aim of the article is to reveal the inseparable relationship between landscape and urban processes and to shed light on the possibilities of evaluating the concept of landscape with a theoretical and practical integrity.

Keywords: *landscape, city, heterotopia, landscape architecture theory, urban processes, landscape architecture, theory and practice*

---

² Asst. Prof. Dr. Hatay Mustafa Kemal University, E-mail: ebrubingol@yahoo.com

Giriş

Michel Foucoult, toplumsal norm ve hegemonya süreçlerine dâhil olmayan, öteki mekân olarak adlandırabileceğimiz farklılığın mekânlarını, *heterotopya* olarak adlandırır. Heterotopya, egemen üretim tarzı ile ilişkili olmayan, mevcut erk ve baskın ideoloji tarafından türdeşleştirilmeyen mekânlardır. Foucoult (1997), tekil bir mekân içerisinde var olan, birden fazla anlam katmanları ve(ya) diğer yerlerle ilişkileri olmasına karşın birbirleriyle ve içinde buldukları bağlamla bağdaşık olmayan bahçeleri, heterotopya mekânlarından biri olarak sınıflandırır. Bu makale, peyzajı üreten disiplinlerden biri olan peyzaj mimarlığı disiplini içerisinde, yirminci yüzyıl başında Amerika'da mesleğin kurumsallaşmasından günümüze kadar peyzaj kavramının kuramsal olarak doğa ve kent ilişkisinde farklı anlamlandırılma ve konumlandırılma biçimlerine ışık tutmaktadır. Peyzaja atfedilen anlamlar, üretildikleri dönemin yaşam biçimi, üretim modelleri, düşünce biçimlerinden etkilenir. Peyzaj kavramı, heterotopyayı çağrıştıracak şekilde, zaman zaman öteki, zaman zaman pasif, kentin zıttı doğa parçası, zaman zaman pastoral bir estetik, alternatif bir yaşam modeli gibi farklı anlamlar yüklenir. Her ne kadar anlamsal içeriği değişiklik gösterse dahi, kent içerisinde peyzaj olarak adlandırdığımız ortamların, ilk çağrışımı, kentin öteki mekânları olduğu yönündedir. Bunun yanında makale, peyzaj mimarlığı pratiklerinde peyzajın kentsel süreçlerle ve kapitalist birikim süreçleriyle ilişkisini ortaya koymaktadır. Pratikte peyzaj, kentin içerisinde mevcut erk tarafından kabul edilen *izotopik mekânlara* [isotrophy] dönüştürülmedikçe varlığını sürdürmez. Peyzaj, tanımlanma biçimi, "kentin zıttı", "öteki", yeni bir kentleşme modeli gibi heterotopya çeşitleri içerse dahi, kent içerisinde varlığını sürdürebilmek için heterotopya sınırlarının dışına çıkmak, kentsel süreçlerle işbirliği yapmak ve kentin dinamikleriyle hemhal olmak zorunda kalır. Yazının amacı, peyzajın kuram içerisindeki tanımlanma biçimleri ve kentsel üretim biçimleri arasındaki çelişkileri ortaya koyarken bütünlüklü bir kuram-pratik ortamının olasılıklarını aramaktır.

Yöntem

Makalenin çizdiği çerçeve, kuramsal olarak peyzaj kavramının, kavramla en yakından ilişkili meslek alanı olarak peyzaj mimarlığı disiplini içerisinde üretiliş biçimlerini, tarihsel ve kronolojik bir süreçte incelemektir. Disiplin içerisinde peyzaj kavramının çok çeşitli üretim biçimleri olmakla birlikte bu makale, peyzaj mimarlığının kurumsallaştığı ve eğitim kurumlarının açıldı-

ğı yirminci yüzyıldan günümüze kadar ön plana çıkmış ve disiplinin pratiğini de etkilemiş kuramsal yaklaşımlara odaklanmaktadır. Makalenin yönü teması olarak, literatür taraması ve gömülü teori araştırma modeli kullanılmaktadır. Makale, peyzaj kavramının kuram içerisinde heterotopya ile ilişkili tanımlanma biçimlerini ve bu kuramsal yaklaşımların, mekansal pratikteki karşılıklarını araştırmakta ve karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırma kuram ve pratik arasındaki uyumsuzluğa ışık tutmaktadır. Bu uyumsuzluğu net bir şekilde karşılaştırmak için Şekil 1. hazırlanmıştır.

Muğlak Bir Kavram Olarak Peyzaj

Peyzaj kelimesi, ilk olarak Frizye dilinde *landschop* olarak toprak parçası anlamında kullanılır. Peyzaj kavramının *landskipe* ya da *landscaef* kelime karşılıkları ile kullanımı, Britanya'ya Anglo-Saxon köklerden gelmektedir (Jackson, 1984). Kelimenin anlamı, çiftçilik yapılan ve insan eliyle dönüştürülen arazilerin, ormanların ve meraların , tarım yolu ile kavuştuğu kırsal niteliği ifade etmektedir (Taylor, 2008). Latin dillerinde *pagus*, Fransızcada *pagus*, *paysage*, *campagne* kentin dışındaki araziler anlamına gelen, kırsal bir bölgeye işaret eden, peyzaj ile ilişkili kullanılan diğer kelimelerdir (Jackson, 1984). Peyzaj kavramı, 16.yüzyıl İngiliz diline *landskip* olarak tercüme edilir ve zamanla kelimenin anlam karşılığı, manzara olarak değişir. 17. yüzyıl Avrupa'sında, özellikle İngiltere'de, peyzajı idealize ederek resmeden Hollanda gerçekçi peyzaj okulu [*landskip*] ve Claude Lorrain'in düşsel tarihsel resimleri ile eşleştirilmiştir (Taylor, 2008, s.2). Bu dönemde peyzaj, görme eylemi ile ilişkilendirilmiş, gözün gördüğü manzara ile eşleştirilmiştir (Jackson, 1984, s.8). 18.yüzyıl sonlarında görülmeye başlayan ve 19.yüzyılda kuramsal tartışmaları alevlenen pitoresk (resimsi) İngiliz bahçeleri, peyzaj kavramının, manzara anlamını destekler şekilde, kıvrılan yollar, anlamlı açıklıklar, özellikle yürüyen insana değişen görsel deneyimi sunmak üzere tasarlanır. 19.yüzyıl sonrası, kelimenin kavuştuğu anlam, Mikesell'in (1968), tariflediği biçimiyle "üzerindeki bütün nesnelere beraber gözün bir kerede görebileceği bir arazi ya da alan" dır.

Günümüzde, peyzaj kavramına dair betimlemeler, tanımlamalar ve görseleştirilmeler, edebiyat, resim, şiir, doküman, mitler, bahçeler, tarih gibi çok farklı alanda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Taylor, 2008). Bunun sebebi, peyzaj kavramının, sabit, statik bir kavram ya da imge olmaması ile ilişkilidir. Dolayısıyla, peyzajın tanımlanma biçimleri sıklıkla değişmekte, farklı söylemlere konu olmakta, retorik olarak farklı zeminlerde değerlendirilmektedir. Meining'de ifade ettiği gibi "peyzaj, çekici, önemli ve muğlak bir

terimdir ve bizim vizyonumuzca belirlenen ve zihinlerimiz tarafından yorumlanan bir olgudur” (Meinig, 1979, s.1-2). Peyzaj kavramını tanımlanmasında vizyonumuzu belirleyen şey, yaşanan dönemin yaşam ve üretim ilişkileri ve bunlara bağlı olarak değişim gösteren düşünce dünyasıdır. Peyzaj gibi değişken bir kavramla ilişkili kuramsal yaklaşımlar ve pratikler, tarihsel süreç içerisinde dönemin kentsel, sosyal, bilimsel, ideolojik yapısı ile ilişkili olarak birçok değişime uğramaktadır. Peyzaj mimarlığı kuramında peyzaj, kent, doğa, ekoloji üçgeninde kaygan bir zeminde konumlanmakta, zaman içerisinde yaşam biçimleri değiştikçe, yer yer kentsel bozulma karşısında bir kurtarıcı, yer yer kenti kurtaracak biyolojik bir sistem, yer yer kentin yaşam potansiyelini arttıracak büyük boşluklar, yer yer de kentin gelişimini yönlendirecek bir süreç, yer yer de kentsel süreçlerle işbirliği yapan, neo-liberal üretim biçimlerini meşrulaştırıcı bir araç olabilmektedir.

Peyzaj: Kenti Sağaltıcı bir Araç

Erken dönem peyzaj mimarlığı disiplini, kelimenin manzara anlamını karşılayacak şekilde, özellikle İtalyan formal tasarımı ya da İngiliz pitoresk bahçesinin biçimsel tasarımına odaklanan özel bahçelerin tasarımına dayanır. Mesleğin kurumsallaşması ve içeriğini genişletmesi, 1901 yılında Harvard Üniversitesi’nde Frederick Law Olmsted Jr.’ın (1870-1957) babası ve peyzaj mimarlığı meslek disiplininin kurucusu olan Frederick Law Olmsted’in alanındaki kuramsal ve pratik bilgisini, bölümünün resmi eğitim programına aktarması ile olur.

Frederick Law Olmsted (1822-1903), Mikesell’in “manzara olarak peyzaj” tanımlamasını, kamu sağlığına katkı sağlamak hedefi ile bir araya getirir. Peyzaj, yani doğayla ideal uyumu yakalamak üzere dönüştürülmüş manzara, “[sanayi] kentinin yaşamının insanı yiyip bitiren entellektüel çatışmasından uzaklaşma sağlamakta”(Olmsted, 1886, s.21) ve fiziksel, zihinsel ve ahlaki etkileri ile etkileyici bir karakter sunmaktadır. Özellikle havanın ve alışkanlıkların değişimi ile gündelik rutinden kaçışa, insanın rahatlamasına, akılda herhangi bir amaç olmaksızın anın tadını çıkarmasına, günün stresinden ve geleceğe dair endişelerden uzaklaşmasına ve aklı ve bedeni tazelenmesine neden olduğu için değerlidir (Spirn, 1995, s. 93). Olmsted için manzara, sanayi kentlerinin çirkinliğine ve sağlıksızlığına karşı ve kentin zıt karakterine sahip, kıvrılan yolları, göletleri, geniş çimenlikleri ile doğanın karmaşık ve anlaşılabilir yapısını taklit etmelidir. Bu sebeple, Olmsted’in parkları, keskin bir şekilde kent dokusundan ayrılmakta, kentin ızgara yerleşmesinin tam tersi olarak peyzaj, içerisinde yürüyüş yolları, nazik eğimler

ve yumuşak formlarla manzaraya akmaktadır. Peyzaj ve Pastoral estetiği ile ön plana çıkan parkların üretimi sanatsal bir üretimdir³. Park içerisinde hareket ile yepyeni algılar, deneyimler ve hayalgücü olasılıkları sunmaktadır (Spirn, 1995). Olmsted, belirgin şekilde hayal gücünü, akıldan ayıran ve akıldan çok algıya odaklanan, gerçekliğin basit ve dolaysız insan deneyimine dönmek olduğuna inanan Johh Locke felsefesi (Erten, 2009) ile bu felsefenin estetiği olabilecek romantik idealizmin estetiğinden etkilenir. Bu düşüncenin altında, doğayla uyumlu bir ilişki kurmanın, insanı ahlaki açıdan da yücelteceği, “bozulmamış doğanın” ya da idealize edilen doğanın tini bozulma ve kirlenmeden arındıracağı düşüncesi yatmaktadır (Erten, 2009, s. 38).

Frederick Law Olmsted’in kent yaşamına karşı kamusal peyzajları gündeme getirmesinin arkasında özellikle kamu sağlığı vurgusu vardır. Peyzaj kavramına modern bakış açısı, peyzajın sadece doğal bir öge değil, “kültürel süreçler tarafından şekillenen bir olgu” (Taylor, 2008, s.1) olduğu kabul edilirse, bu yaklaşımın Olmsted ile başladığı söylenebilir. Bugün ekosistem hizmetleri olarak bildiğimiz yaklaşımın temelini oluşturan doğa ve insan refahı arasındaki bağlantı Olmsted tarafından kurulmuştur (Eisenman, 2013, s. 290). Olmsted, halkın refahının sadece sosyo-ekonomik gelişmeler aracılığıyla değil, kültürel ve ekolojik dinamikler üzerinden çözümlenmesi gerektiğini ve doğanın zihinsel sağlık, stres ve toplumsal uyum üzerindeki yararlı etkisini savunmaktadır. Olmsted, iyi manzaranın getirdiği psikolojik rahatlama yanında, parklardaki su sistemlerini düzenleyerek ve salgın hastalıkları önleyerek kamu sağlığı problemlerine yönelik işlevsel çözümler geliştirir. Birbirine bağlı parklardan oluşan Emerald Necklace sistemindeki Back Bay Fens ve Muddy River’da kanalizasyon sisteminin oluşturulması, bataklık alanların ve yağmur suyunun sisteminin düzenlenmesi, tuz bataklığının ekolojik restorasyonu yaklaşık yirmi yıl sürmüştür (Eisenman, 2013).

1865’te Olmsted, ortağı Calvert Vaux ile, Brooklyn kentinin yeşil alanlarını, park içi yolları ile bağlayarak, kentin çeperindeki banliyölere kadar uzanan, zihinsel sağlık ve rekreasyon ihtiyaçlarına cevap verecek bir *yeşil-mavi sistem* kurgular. Olmsted ve Vaux’e göre, bu *yeşil-mavi sistem*, farklı halk kitlelerinin parklara, kamusal bahçelere, su yollarına, kıyılarına, göllere, bataklık alanlara ve spor alanlarına, kısaca rekreasyon alanlarına erişimini kolaylaştırmak üzere mutlaka bütüncül olarak kurgulanmalıdır: “yaptığımız plan bütüncül olarak değerlendirilmelidir. büyük tek bir park, odaklanılan tek

³ Olmsted, Boston kenti için yaptığı tasarımların “Amerikan peyzaj mimarlığı için “sanat alanında yeni bir sayfa” açacağını vurgulamaktadır (Spirn, 1995, s. 104).

nokta olmamalı; insanlara güvenli tazelenme, rekreasyon ve sağlık olanakları sağlamak için daha büyük ve bütüncül bir düzenlemenin sadece bir parçası olarak görülmelidir” (Olmsted, 1868, s.18).

Olmsted, halk sağlığını koruma amacıyla kent ölçeğinde, kentsel dokudan ayrı ama kendi içerisinde birbirine bağlanan yeşil alanlar tasarlamaya çalışır. Öyle gözükmektedir ki, Olmsted’e göre doğa(l) manzara, farklı halk kitleleri tarafından ulaşılabilir olacak ve böylece sanayi kentlerinin içerisinde halk sağlığını sağlayacaktır:

“kentler öyle yayılmıştır ki kırlara erişmek için saatler harcanmakta, boş arazilere ulaşıncı ise buralara girişler yasaklanmıştır. Bu sebeple, buraların serbest kullanımı arttırmak ve insanların tadını çıkarmaları için komşu boş arazileri, ormanlıkları, havuz kenarlarını, nehir yataklarını, vadileri ya da tepeleri olabildiğince arttırmak, [kent ya da kır] herhangi birinin iyi manzarasını yaygınlaştırmak gereklidir” (Olmsted, 1895, s.253-54).

Olmsted’den sonra kent karşıtı peyzaj anlayışı, F.L.Wright, E. Howard ve Le Corbusier gibi birçok modern mimarlık ve şehircilik öncüleri de kent ve kır ilişkisi üzerine öneriler geliştirmişlerdir. Kır ya da peyzaj, ya Ebenezer Howard’ın Bahçe Şehir (1890) ve Frank Lloyd Wright’ın Yayılan Şehir Modellerindeki (1932) gibi kentin kusurlarını düzelterek sosyal bir araç olarak yüceltilen bir olgu, ya da Le Corbusier’in *Çağdaş Kent*’inde [Ville Contemporaine] olduğu gibi kentin içinde doğal hali ile düzensizliğin, karmaşanın ve irrasyonel olanın temsilidir. Her iki yaklaşımda da, tıpkı Foucoult’ın heterotopya örneğinde olduğu gibi kır ya da peyzaj, ötekidir. Yaşadığı dönemin kent-kır ya da kent-doğa ikileminde, F. L. Olmsted’in söylemleri, proje ortamları ya da peyzajları (dönemin) kentleşme paradigmasına karşı ya da ‘öteki’ olarak görülmüştür. Ancak, Olmsted’in peyzajı, kentin ötekisi olan heterotopyadan sıyrılmaktadır. Olmsted, doğa aracılığı ile insan yaşamını ilişkilendirerek yeni yaşam formları ve yeni bir kentleşme modeli önermiştir. Çünkü O’na göre peyzaj, öteki ve pasif olma rolü yerine kentsel süreçlerle uyum sağlayabilir. Olmsted, Central Park’ın uygulama aşamasında, arzuladığı pastoral vistaları, doğal havuzları ve arazi biçimlerini elde etmek için, yaklaşık beş milyon metreküp toprak ve kayayı yerinden taşıtmış ve 183 km’lik drenaj borusu döşetmiştir (Eisenman, 2013, s. 292). Olmsted, Yosemite Milli Parkı’nın koruma ve planlama çalışmalarında da benzer şekilde davranır. Çalışma raporlarında Yosemite’nin kutsal niteliklerinden bahsetse dahi, ileride gelişecek peyzajın tannısal bir yüceliğin temsili olacağına inandığı için, ağaçların kesilmesini ve manzaranın yeniden düzenlen-

mesini tercih etmektedir (Spirn, 1995, s. 112)⁴. Tıpkı 1929'da inşa edilen Long Island Jones Plajı Eyalet Parkı'nın Berman (2004) tasvirinde olduğu gibi, doğa vahşi halinden kökten farklı berrak, dümdüz ve göz kamaştırıcıdır ve doğal olanın gösterişli bir şekilde sergilendiği bir kamusal mekânın yaratılmaktadır (Berman, 2004). Bu anlamda, referanslarını, ne mevcut doğadan, ne de mevcut kentten almaktadır. Olmsted'in halk sağlığı ve kamusal ruhun uyanışı üzerine geliştirdiği tasarımlar, referanslarını herhangi bir stilden değil ama Olmsted'in aklındaki "üretilen doğa"⁵ imgesinden almaktadır.

Olmsted'in peyzaj tanımının, kenti iyileştirici bir araç olması, kentin içinde bir vaha yaratmak arzusu taşıması ve yeşil alanlara eşit erişimin önemi konusuna hassasiyet göstermesi sebebiyle insan merkezli⁶ hedefler taşıdığı söylenebilir (Spirn, 1995, s. 95). Ancak, dönemin politik üretimlerine ve hegemonya süreçlerine dahil olmaktan kaçamaz. Olmsted, 1893'te rol aldığı Chicago'daki Dünya Kolombiyası Sergisi'nde kentin kamusal alanlarında, kenti güzelleştirme adı altında, beyaz Beaux- art üslupta kamu yapıları etrafında, oluşturduğu lagünler ve sert zeminler ile, kamusal alan ilişkilerini yeniden ele alarak kente kamusal ruhun uyanışını tetiklemektedir (Wilson, 1980). Sergi, arka planında, Amerikan şehirlerinin kötü koşullarını tedavi etme, Avrupa kentlerini Amerikan kentlerine adapte etme ve güçlü bir belediye yönetimi imajı verme arzusu taşımaktadır (Krueckeberg, 1994). Olmsted, kentin yönetici sınıfı ve kentin önde gelen aristokrat aktörleri ile işbirliği halinde Amerikan kamusunun gücünü göstermektedir. Bu anlamda, peyzaj, kentin dinamikleri ile birlikte çalışmaktadır. Olmsted, peyzajın kentsel süreçlerle ilişkilenerken var olabilmesinin mümkün olduğunu ve hatta böylece peyzajın kenti yönlendirebileceğinin farkındadır. Pahl'un kent

⁴ Spirn, Olmsted'in, yirminci yüzyıl düşünürlerinden John Muir'in doğayı bir "tapınak" olarak gören yaklaşımı ve Gifford Pinchot'un doğayı bir "atölye" olarak gören yaklaşımı arasında bir pozisyon benimsediğini ifade etmektedir (Spirn, 1995, 112). Olmsted için peyzaj, doğanın karşısında saygıyla eğilme ile onu değiştirerek kullanma arasında bir sanat alanıdır.

⁵ Olmsted, "üretilen doğa" imgesini Central Park'ta kısa sürede oluşturmak için, parkın yapım aşamasında büyük ağaçların parka taşınmasında özel araçlar yapılmış ve kullanılmıştır. Bu pastoral imgenin yapaylığını vurgulamak için Rem Koolhaas "junkspace" kelimesini kullanmaktadır. O'na göre "doğal elemanlar dizisi orjinal bağlarından alınmış, yeniden inşa edilmiş, bir gezintinin planlanmış informallığından daha formel olmayan bir alışveriş merkezinin dikdörtgenliğine sahip bir doğa sisteminin içine sıkıştırılmışlar". Bkz. Rem Koolhaas (1978), *Delirious New York: a retroactive manifesto for Manhattan*, Thames & Hudson, London.

⁶ Biyolog L. Hall, Olmsted'in park tasarımlarını, içerdiği sosyal hedefler, demokratik ve eşit erişim gibi sebeplerle antroposantrik (insan merkezci) olarak değerlendirmektedir. Bkz. Hall, L. (1995). *Olmsted's America: An "Unpractical" Man and His Vision of Civilization*. Boston, MA: Bulfinch Press.

kuramında bahsettiği gibi, kent yöneticileri, kentsel bir kaynağı kendi amaçlarına ve değerlerine göre yönlendirebilmektedirler (Pahl, 1975). Olmsted, kent yöneticileri ile birlikte, peyzajı Amerikan kamusunun gücünü göstermek için bir araç olarak değerlendirmektedir. Olmsted'in kentin antitezi olarak yaratmak istediği doğa parçası, heterotopya'dan uzaklaştıkça, ironik bir şekilde kentsel süreçlere hizmet etmektedir.

Peyzaj: Kamusal ve Özel'in Arasında İnsan için Peyzaj

1920'li yılların sonundan itibaren ekonomide yaşanan sorunlar ve 1929'da patlak veren Büyük Buhran'ın etkisiyle kamu kaynaklı projelerde kısıtlamalar yaşanmaya başlanır. Bu durum, büyük/üst ölçekli projeleri ve kent ölçeğinde peyzaj planlama çalışmalarını sekteye uğratarken, 1800'lü yılların son döneminde peyzaj mimarlığı çalışmalarında yaşanan gelişmelerin yerini, daha küçük/alt ölçekte ve özel sektör projeleri (konut, malikane, çiftlik evi gibi) alır ve bütün bu gelişmeler meslek disiplininin daralmasına neden olur. 1930'larda Harvard Tasarım Okulu Peyzaj Mimarlığı öğrencileri Garrett Eckbo, Dan Kiley ve James Rose, Büyük Buhran'a yanıt olarak, peyzaj tasarımında, farklı ekonomik sınıflara hitap eden ve peyzajın geniş çevrelere ulaşmasını öngördükleri demokratikleşme ruhunu savunmaktadırlar (Yiğit, 2004). Eckbo, Kiley ve Rose, Olmsted'in yaklaşımlarını politik amaçlara yönelik özel mekânlar üretilmesine aracılık ettiği suçlaması ile eleştirirler. Eckbo, "insanlar hacimlerde yaşar, düzlemlerde değil" iddiası ile Olmsted'in, peyzajı manzara olarak tanımlayan yaklaşımını eleştirir (Treib, 1993). *Yaşam İçin Peyzaj* [Landscape for Living] (1950) isimli kitabında, doğadan esinlenmek yerine, bilim ve teknoloji yoluyla bugünün yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmasını önerir (Rogers, 2001). Rose, peyzaj tasarımının, doğayı kendi haline bırakmak ya da onu taklit etmek yerine insan tarafından kolay algılanır olması için biçimlendirilmesi gerektiğini savunur (Yiğit, 2004). Bu sebeple üçlü, peyzaj tasarımlarında, daha rijid formlar, dikdörtgen formlar, V. Kandinsky ve Laszlo Moholy-Nagy'nin kübist ve surrealist biçimsel esinlenmeleri tercih ederler.

O dönem, Harvard Tasarım Okulu'nda, bölüm başkanı mimar Walter Gropius'un modern mimarlık yaklaşımı hakimdir. Eckbo, Kiley ve Rose, Gropius'un Bauhaus müfredatını uyguladığı, modern mimarlık anlayışından ve dönemin modern mimarlık ikonu olan Mies van der Rohe'nin Barcelona Pavyonu'nun tasarım prensiplerinden etkilenirler. Harvard Üniversite-si'nde ayrı ayrı bölümler olan mimarlık, peyzaj mimarlığı ve planlama okullarının, 1936 yılında Tasarım Lisansüstü eğitim-öğretimi altında birleştiril-

mesiyle birlikte, disiplinler arası etkileşimleri artar (Mumford, 2009). Eckbo, Kiley ve Rose, mimarlık alanındaki gibi, peyzaj mimarlığına modern ve insan temelli bir yaklaşım getirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Üçlü, peyzajı, doğa ile ilişkilendirerek tanımlamak yerine, insanın gelişimine hizmet edecek sosyal bir araç olarak tanımlamayı tercih ederler. Gropius'un söylemlerinin etkisiyle, peyzaj, doğa, manzara ve görsel sanat faktöründen ziyade, tasarımda insan faktörünü ön plana çıkarmaktadırlar. Eckbo, Kiley, ve Rose, aynı zamanda, dönemin modern mimarlık manifestolarını andıran bir manifesto yayınlarlar. Tüm iki boyutlu, tarihsel, neoklasik ve natüralistik stilleri, aksı ve simetriyi reddeden, desen yerine hacimlere yönelen, her türlü sosyal gruba hitap eden, bitkilerin bilimsel kullanımına odaklanan, mimarlık ve dış mekanın entegre edilmesini vurgulayan tasarım yaklaşımları önerirler (Treib, 1993).

Her ne kadar, Eckbo, Kiley ve Rose peyzajın sosyal boyutunu değerlendirmekte ve kentteki tüm sınıfların peyzaja eşit erişimini savunsalar dahi, kuramsal üretimlerinden farklı olarak kamu yatırımlarının ve üst ölçek projelerinin azlığı sebebiyle peyzajın kent ile kuracağı ilişkiye dair pratikleri eksik bırakılmak durumunda kalmıştır. İçinde buldukları dönemin koşulları ile bağlantılı olarak, büyük oranda, 1950'lerin Amerikan kentlerinde hüküm süren, banliyöde refah içinde yaşam hayallerini destekleyen özel bahçe tasarımları⁷ yaptıklarını söylemek mümkündür. Pratikte peyzaj, yeni kentsel gelişme alanlarında dönemin Amerikan ekonomisinin tetikleyicisi olan kütle tüketimini (Cohen, 2004) pazarlayan bir öge haline gelmiştir.

1960'larda avantgard mimarlığa ve modern planlama anlayışına karşı artan eleştiriler, peyzaj mimarlığında insan faktörünü ön plana alan yaklaşımı sekteye uğratar. Eckbo, Kiley ve Rose'un kentsel süreçler içerisine entegre olamayan modern peyzaj yaklaşımı, sadece biçimsel bir tavır olarak kalmıştır. 1953 yılında, Lluis Sert Harvard Tasarım Fakültesi'nde bir dersinde, mevcut kent merkezlerinde bütüncül çevre yapılandırmasını ifade etmek için *kentsel tasarım* [urban design] terimini kullanır (Mumford, 2009). 1956 yılında, Lluis Sert önderliğinde Harvard Üniversitesinde düzenlenen bir

⁷ G.Eckbo'nun Laurel Kanyonu, Los Angeles, (1954), Burden bahçesi (1945), Fisk Bahçesi, Ather-ton, (1939), Taub Bahçesi, Los Angeles (1957). Shulman Evi. Los Angeles (1951), Goldin Bahçesi, Los Angeles (1950lilerin ortaları), Harryman Bahçesi Los Angeles (1950lilerin ortaları), Chappell Bahçesi, Bel Air (1950lilerin ortaları), Reiner Bahçesi, Los Angeles (1956), Cranston Bahçesi, Los Angeles (1950'ler), Cole Bahçesi, Beverly Hills, (1950'lerin başı), Rich Bahçesi, Los Angeles (1950lilerin ortaları), Goetz Bahçesi, Holmby Hills (1948), Alcoa Bahçesi (1959), Sudarsky Bahçesi Bakersfield, (1959). Reid garden, Palo Alto (1940), J. Rose'un konut bahçesi (1954), D. Kiley'in Miller bahçesi (1955) yaptıkları özel konut bahçe tasarımlarıdır.

konferans ile kentsel tasarım çalışma alanı tanıtılır ve ardından Harvard ve Pennsylvania Üniversitelerinde yüksek lisans eğitim programları açılır (Mumford, 2009, s.120). Böylece, peyzaj tasarımının kentsel süreçler ile ilişki kurma olasılıkları, kentsel tasarım yaklaşımı içerisinde tartışılmaya başlanır. Peyzajı, mimarlık ve insan üzerinden tanımlamanın beraberinde getireceği olasılıklar, o dönem için peyzaj mimarlığı disiplininin içerisinde çeşitlenemedi kaybolur.

Peyzaj: Doğayı Anlamanın Bilimi, Kenti Planlamanın Yol Göstericisi

1960'lara kadar, peyzaj kuramında yaygın olarak peyzajı manzara olarak gören Olmsted'in tavrı hakimdir. Ancak 1960'lar çevre problemlerinin görünür olmaya başladığı, modern ve totaliter mimarlık yaklaşımlarına karşı eleştirilerin arttığı bir dönemdir. Bu dönemde, Pensilvanya Üniversitesi'nden kent plancısı ve peyzaj mimarı Ian McHarg, hem doğanın korunarak, hem de kentin gelişmesinin devam ettiği bir yöntem ortaya koyar. McHarg, doğa ve kent'i birbirine zıt olarak tanımlamak yerine, doğayı ve kenti bir arada yeniden değerlendirir. McHarg'a (1969, s. 5) göre, "doğa, kırsalda olduğu kadar kentte de vardır. bu kent ya da kırsal arasında bir seçim yapmak değildir; ikisi de gereklidir...ancak bugün, kentteki doğa kuşatıldığı ve azaldığı için kıymetlidir".

McHarg'ın (1969, s.74) "insan doğada var olur ama bireyin eşsizliğini tanımak önemlidir" ifadesinin, hem doğaya hem insana değer verdiği söylenebilir. Ancak Olmsted'ten farklı olarak peyzaja atfettiği rol, mistik ve bilinmez değil; gerçekleri bilim yoluyla keşfedilebilen, analiz edilebilir, gizemi çözülebilen bir ilişkiler bütünüdür. McHarg, 1954-84 yılları arasında Pensilvanya Üniversitesi'nde Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nün eğitim programını ekoloji üzerinden şekillendirir. Öğrencisi Spirm'in ifadesi ile, McHarg, *neden olarak ekoloji'ye* [ecology as cause] inanmaktadır (Spirm, 2000) ve doğayı bir süreç olarak anlamaya, neden ve nasıl var olduğunu çözümlenmeye çaba göstermektedir. O'na göre, doğada bir peyzaj karakterinin, belli bir noktada olmasının bir sebebi vardır ve bu neden-sonuç ilişkisi, bilim yoluyla anlaşılabilir (McHarg, 2006; Spirm, 2000). Bu doğrultuda McHarg, peyzaj kelimesini doğa kelimesiyle eşleştirmek yerine, ekoloji kelimesiyle eşleştirir. McHarg'ın peyzaja yaklaşım biçimi de, ekoloji biliminin akılcı yöntemleriyle onun gizemini çözümlenmeye yöneliktir. McHarg'a göre ekoloji, sadece nedenleri anlamamıza değil, kentlerin olumsuz koşullarını tedavi edilebilecek tasarımın nasıl yapılacağına da ışık tutmaktadır (Beilin, 2013; Herrington, 2010). McHarg'ın 1969 yılında yayınladığı, büyük yankı uyandıran *Design*

with Nature [Doğa ile Tasarlamak] (1969) kitabında anlattığı ekolojik planlama yöntemi, kentlerin ekolojik bir şekilde, “doğa ile tasarlanması” gerektiği üzerine kuruludur. Bu sebeple, McHarg, koruma planlamasının da öncüllerinden olarak atfedilir⁸. 1960’lar boyunca McHarg, Amerikan ulusal çevre politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynar. Bu noktada, kenti, doğa aracılığı ile tedavi edilecek bir araç olarak tanımlaması Olmsted’in yaklaşımına benzerlik gösterse dahi, peyzaja atfettiği rol farklıdır. McHarg, ekolojik planlamanın sadece yeşil alanlar ya da parklar için değil, tüm kent ve tüm arazi kullanımları için uygulanabilir olduğuna inanmaktadır⁹. Olmsted’in kenti tedavi eden pitoresk parkları, estetik aracılığı ile bir iyileşme öngörürken, McHarg’a göre, tasarım ve planlamada estetik ekolojiden gelmelidir (Spirn, 2000, s.112).

McHarg, doğayı ve kenti birbiri ile ilişkili ama iki farklı biçim olarak tanımlar. Doğa, yaratılandır, vahşidir, *yaratılan biçimdir* [given form]. Kent ise, doğanın insan tarafından değiştirilmiş hali *değiştirilen biçimdir* [made form]. McHarg tasarımı, “yaratılan biçimin derinlemesine kavranması” ve “değiştirilen biçim için önerilerde bulunma” olarak tanımlar (McHarg, 2006, s. 43). McHarg, insan-doğa arasındaki, yaratılan ve değiştirilen biçim arasındaki “potansiyel uyuma” inanmaktadır (McHarg 1969, s. 5). Bu sebeple, McHarg, belli bir arazinin çevresiyle en uyumlu arazi kullanımını çözümlemek için, Charles Darwin’in *Türlerin Kökeni* (1859) ve Lawrence Henderson’un *Çevreye Uyum* (1913) adlı kitaplarından esinlendiği, peyzajı, çevresiyle en ideal uyumu yakalayana kadar istila eden, evrilen, değişime uğrayan, çevresiyle en iyi uyumu sağladığında durağan hale gelen bir sistem olarak yorumladığı *yaratıcı uyum* [creative fitting] teorisi üzerinden bir planlama perspektifi geliştirir. Bu noktada, Park, Burgess, Mckenzie ve Wirth’in temsil ettiği, kentin mekânsal örgütlenme biçimini kuramsallaştıran, 1920’lerin baskın ekolü olan Chicago Ekolü’nün bakış açısı ile ve özellikle de Park’ın kenti, rekabet, istila ve hâkimiyet, uyum ve denge süreçleri sonucunda dengeye kavuşacak bir ekosistem olarak ele alma eğilimi ile benzerlik göster-

⁸ Ian McHarg’a göre peyzaj mimarlığı, “insanın dünyasında doğanın önemine inanan, yaşamın, doğa ile tasarlanması gerektiğine inanan insanların meslek alanı”dır. McHarg, profesyonel alan dışında da, insanlarda çevre bilincinin yaygınlaşmasını sağlamak için Amerikan radyosunda *İnsan ve Çevre* [Human and Environment] isimli bir radyo programı yapar. Bkz. McHarg, I. (1969) *Design with Nature*. New York: Natural History Press, s.2.

⁹ McHarg’ın kuramsal yaklaşımı, 1960’larda hayli yaygın bir kuram olan, tüm çevresel elemanların ağlar şeklinde birbirlerine bağlı olduğunu savunan, sistem teorisinden etkilenmektedir (Spirn, 2000). Bu sebeple, kent içerisindeki peyzajı ve parkları, kent mekanlarından ayrı değerlendirmemektedir.

mektedir. McHarg, plansız insan yerleşimlerine karşı çıkararak, tüm sektörlerde çevre ve insan arasında en uyumlu ve stabil durumu planlamayı, doğa ile tasarlamak olarak tanımlamaktadır.

McHarg, Patrick Geddes'in coğrafya bilimine dayanan yöntemlerini model olarak araziyi, iklim, jeoloji, fizyografi, hidroloji, toprak, vejetasyon, yaban hayatı gibi tematik katmanlara ayırır, insan ve doğa arasında uyumlu bir yaşam oluşturmak için, araziyi analiz eder ve doğanın sistemini bozmayacak *ekolojik* bir arazi kullanımı planlaması yapar. Ortağı Davis Wallace ile "Vadiler Planı, Kontrol Edilemeyen Büyüme Hayaline Karşı" [Plan for the Valleys vs. Spectre of Uncontrolled Growth] (1965) isimli vadiler üzerine ürettikleri proje ve metinleri kapsayan makalesinde, vadilerde jeoloji, topoğrafya, ekonomi gibi birçok ögeyi katman katman analiz ederler ve planlı büyümenin ekonomik olarak nasıl daha karlı olduğunu ortaya koyar. Bu sayede, McHarg'ın geliştirdiği güçlü yöntem, kuramının önüne geçer. Planın yapılmasında aktif rol oynayan bu bölgede yaşayacak varlıklı kişilerin talebi, planın arazinin manzarasını bozmadan, çevresel kalitesini azaltmadan bir plan yapmasıdır (Spirn, 2000, s.103). 1970'lerin başlarından itibaren işverenleri, yeni gelişim alanları ve tatil bölgeleri geliştiren özel girişimci ve yatırımcılar olur. McHarg birçok yeni gelişme alanının planını yapar. 1973'teki petrol ambargosu ve 1975'teki petrol fiyatlarındaki ani artışın Amerikan ekonomisini yavaşlatması sebebiyle Orta Doğu ülkelerine de planlar yapmaya başlar. Her ne kadar, peyzaj mimarlığı disiplini çevreci bir yaklaşım ile buluştursa dahi, peyzaj üzerinde yeni yerleşim alanlarının açılmasının karlı ve yasal yolunu yatırımcılara gösterdiği için aynı zamanda eleştirilir (Spirn, 2000).

McHarg'ın peyzaj planlama yaklaşımı, kentsel planlamada da en çok kullanılan araçlardan biri olmuştur. Görünürde, peyzaj, kentsel süreçlerce kabul edilmekte ve hatta onu yönlendirmektedir. Ancak, görünen odur ki, McHarg'ın analitik yöntemi, peyzajın, kentsel gelişme süreçlerinin tetikleyicisi olarak çalıştığı bir sonuca evrilmiştir. Harvey Molotch'ın (1976) iddia ettiği gibi, kentsel büyümenin yol açtığı ekonomik fayda, tüm kentlerin itici gücüdür ve kentin önde gelen aktörlerince desteklenmektedir. McHarg'ın tedavi edecek bir araç olarak tanımladığı peyzaj, bilim ve analitik çözümler, kentin ekonomisi için itici güç oluvermişlerdir. Peyzaj, yine kentsel süreçlerden gücünü almaktadır ve hatta kentsel yayılımı meşrulaştırmaktadır.

Peyzaj: Kente Yön Veren Bir Süreç

McHarg'ın öncülük yaptığı süreçte, peyzaj kent ve kentsel planlama tarafından kentin aktif bir katmanı olarak görülmeye ve kabul edilmeye başlanır. 1980 sonrası hem kentsel sistemler, hem de düşünce sisteminde radikal değişimler yaşanır. 1980'lerden sonra ekonomik aktivitelerin yerel, metropolitan, ulusal ve küresel ölçekte yayılmasının; bilginin, ulaşımın, iletişim araçlarının hızlarının ve erişimlerinin artmasının etkileri (Sassen, 2005), kentin ve mekânın artikülasyonunda da yeni arayışlara yol açar (Lyster, 2006).

1980 sonrası dünya düşünce sisteminde yer edinmeye başlayan post-yapısalcı çözümler sonucu, doğa ve kent gibi zıt kavramlar birbiri içerisine geçmeye başlar. Çünkü antroposen çağında tüm doğa yeniden üretilmiş, çalışılmıştır. Kültürel coğrafyacıların ağırlıkta olduğu bir grup kuramcı, peyzajı kültürel bir üretim olarak tanımlarlar (Cronon, 1996; Gissen, 2009; Jackson, 1984; Meinig, 1979). Bu felsefi değişimle birlikte, peyzaj mimarlığında, doğayı, kültürün zıddı, ya da peyzajı kentin zıddı olarak gören algı yıkılmaya başlar. Kent, peyzajın içine, peyzaj da, kentin içine karışmıştır ve bu melez durumda, kentin, kendi doğası, kendi ekolojisi vardır (Corner, 1999, 2006; Spirm, 1984, 2000). 1980'lerin sonundan itibaren, çağdaş peyzaj mimarlığı kuramcıları (Corner, 1999, 2006; Hunt, 1992; Meyer, 1997; Spirm, 1984; Waldheim, 2002, 2010), peyzajı, çağdaş kentsel yerleşimlerde doğa ve kültürle birlikte çalışan melez bir sistem olarak yorumladıkları yazılar yazarlar. Elizabeth Meyer, geç yirminci yüzyıl "zıtlıklar arasındaki gri alanın, melezlerin mekânlarının, ilişkilerin ve gerilimlerin keşfedildiği ve peyzajın da bu ara alanda yer aldığı" bir dönem olarak tarifler (Meyer, 1997, s.51). 1988 yılında, Paris'de düzenlenen Park de la Villette Yarışma Projesi'nin ödül alan projeleri, Olmsted'in, sanayi kentleri için ürettiği *kent içindeki park* [city in the park] yaklaşımından, yirminci yüzyıl kentinde *kültürel bir alan olarak park* [park as a space for culture] yaklaşımına evrilmesinin göstergeleridir. Bernard Tschumi'nin kentsel aktivitelerin karmaşık düzenini organize edecek en uygun araç olarak tanımladığı birincilik ödülünü alan projesi¹⁰,

¹⁰ Park de la Villette Yarışması'nın (1982) birincilik ödülünü alan Bernard Tschumi, parkı kültürel bir olgu olarak değerlendirir. Tschumi, katı planlar üretmek yerine, arazi üzerinde olayların gerçekleşmesine olanak verecek koşulları sağlayan bir mimari program önerir. Tschumi, program ve olay arasındaki farkı şöyle açıklar: "program, tekrar ve alışkanlığa bağlıyken daha öngörülebilirdir; ancak bir olay önceden kestirilemez, rastgele meydana gelen ve tasarlanamaz". Tschumi, mimari programı araziye dağıtırken *Folies* olarak adlandırdığı kesin bir işleve sahip olmayan ama çeşitli program olasılıkları barındıran objeler tasarlar. Park boyunca tekrar eden *Folies* ve işlevleri, parktaki yaşam tarafından belirlenecektir. Bunun yanında parktaki bazı

peyzajı, zaman içerisinde programı ve politiğı değışen bir olgu olarak ele alması, çağdaş kentleşme ve peyzaj ilişkisinin yorumlanmasında bir paradigma değışimine işaret etmektedir (Waldheim, 2002).

1990'larda, peyzaj kuramında, doğa-kültür sentezinden doğan bir paradigma değışimi yaşanır. 1997'de Detroit'de, Charles Waldheim ve James Corner öncülüğünde bir dizi konferansta peyzaj mimarlığı disiplininin sınırları tartışılır ve peyzajın, kentlerin bir parçası olmanın ötesinde, kentsel süreçlerde aktif rol oynadığı kentleşme modeli olarak *peyzaj kentleşmesi* [landscape urbanism] yaklaşımı tanıtılır¹¹. Karşısında durduğu, kompakt, yaya-dostu, ve "kuram dışı"¹² yasal yönetsel öneriler, bina kodları, standartlar aracılığı ile kentin gelişimini kontrol etmeye çalışan Yeni Kentleşme Hareketi'ne [New Urbanism] eleştiri olarak, peyzaj kentleşmesi, yüklü bir kuramsal metne dayanmaktadır (Duany ve Talen, 2013). Peyzaj kentleşmesi, geleneksel kentleşmenin peyzajı, sadece kentin bir katmanı olarak görmesini, kentsel tasarımın geleneksel kentsel formlara olan nostaljik ilgisini ve Yeni Kentleşme'nin, ekoloji ve sürdürülebilirlik ile kurduğu tek ilişkinin kentin boşlukları doldurarak kompakt bir kentsel form aracılığı ile enerji tasarrufu sağlamak olmasını eleştirmektedir (Waldheim, 2010, s. 24). Corner'a (2006, s. 27) göre, hem mimarlık, hem de planlama, peyzajı, kent formuna entegre etmekte başarısız olmuşlardır. Bu yeni model, postmodern kentleşmede, peyzajın yatayda yayılan karakterinin, değışken, dinamik, çok katmanlı ve hiyerarşik olmayan yapısının kenti yönlendirdiğı bir modeldir (Waldheim, 2002). Waldheim, peyzaj ve kent kavramlarını bir arada kullanarak, o güne kadar peyzaj mimarlığı disiplini içerisinde en yaygın anlayış olan doğa ve kent arasındaki zıtlı kodlamayı kırmaktadır (Weller, 2014, s.93).

Peyzaj kentleşmesi, geleneksel peyzaj anlayışındaki gibi peyzajı pasif bir olgu, bir manzara ya da bir katman olarak tanımlamak yerine, yaşayan,

---

bölgeler, sıkıştırılmış toprak ve çakıl yüzeyler olarak program olarak özgürlük sağlayacak şekilde boş bırakılmıştır. Bkz. Miljacki, A., Lawrence, A. R. ve Schafer, A. (2006). 2 Architects 10 Questions on Program: Rem Koolhaas+Bernard Tschumi, *Praxis* 8. Erişim adresi: http://www.anamiljacki.com/wp-content/content/Article_Praxis8.pdf.

¹¹ Konferanstaki konuşmacılar, I. McHarg, J. Corner, M. Mostafavi, L. Pollak, B. Shim, A. Geuze, A. Wall, J. Roig, G. Jones ve K. Poole, peyzajı, kentleşmeyi yönlendirici bir aktör olarak tanımlamışlardır.

¹²Andrés Duany ve Emily Talen, Yeni Kentleşme'nin kentsel tasarımın kuramsal gündeminden uzak olduğu için "kuram-dışı" olarak nitelendirmektedirler. Bkz. Duany, A. ve Talen, E. (2013). Looking Backward: Notes on a Cultural Episode. A. Duany and E. Talen (Ed.), *Landscape Urbanism and its Discontents: Dissimulating the Sustainable City* (s.1-16) içinde. New Society Publishers.

işleyen, çalışan bir sistem olarak ele almaktadır. James Corner, peyzaj kavramının kültürle olan ilişkisini dikkate alarak, peyzajın çok boyutlu ve melez yapısının yeniden tanımlanmasının gerekliliğini vurgular:

“ölçeğinin ve kapsamının büyüklüğünden ötürü, peyzaj, çok katmanlı ve çoğulculuğu kapsayacak bir metafor olarak hizmet etmektedir. ...bu terminolojiyle doğaya özgü ve fenomenolojik deneyimleri kucaklayabilir.....peyzaj, çeşitli ve birbiri ile çelişen güçleri (sosyal yapılar, politik arzular, ekolojik süreçler program talepleri gibi) yeni özgürleştirici ve etkileşimli işbirliklerine doğru düzene sokar” (Corner, 1999, s. 2-3).

James Corner, salt doğal dünyanın çevreciliğinin peyzajı, pasif ve sadece korunan bir olgu olarak ele almasını eleştirmekte, insan ile ilişkisinde, çok daha aktif bir rol atfetmektedir. Peyzaj, ne kentin zıttı, ne onu tedavi edecek bir manzara, ne de korunması gereken bir kaynaktır. Bu noktada, Corner, peyzajı, bir “isim” (bir obje ya da manzara olarak) olmanın ötesinde, süreç ya da aktivite; yani bir yüklem olarak nitelendirmektedir (Corner, 1999, s. 4). Peyzaj, kentsel öğeleri, bölgesel ve biyotik bağlarıyla ilişkilendirerek, dinamik çevresel süreçler ile kentsel form arasındaki ilişkileri şekillendiren bir aktördür¹³ (Corner, 2006); sadece kültürün bir yansıması değil; “modern kültürün şekillenmesinde rolü olan aktif bir araçtır” (Corner, 1999, s. 1). Corner, peyzajın değişken ve dinamik karakterinin kenti zaman içerisinde şekillendirmesini öngörmektedir. Corner’ın Fresh Kills Park (2001)¹⁴ için yaptığı tasarımda peyzajın araziyi biçimlendirici etkisi, kendi formundan çok daha önemlidir: “... arazi yeni bir tür kamusal-ekolojik peyzaj potansiyeli sunmaktadır, insan yaratıcılığına biyolojiden beslenen, mekan ve form yerine zaman ve süreç tarafından yönetilen yeni bir paradigma, sunmaktadır” (Field Operations 2002, 7).

¹³ Corner’ın peyzajı, bir aktör olarak tanımlanması, ekosistemleri, değişen çevre koşullarına uyum sağlayan, kendi kendini organize eden, sürekli evrilen, açık bir sistem olarak görmesi, açık ekosistem yaklaşımı’nun uzantısıdır. Açık ekosistem anlayışı, ekolog C.S. Holling’in “ekosistem gelişiminin dinamik döngüsü” teorisinden yola çıkarak, ekosistemleri, kapalı, hiyerarşik, doğrusal gelişim gösteren sistemler olarak tanımlamak yerine, dinamik, karmaşık, kendi kendini organize eden, düzenli ritimlerle değişen ve bir dereceye kadar tahmin edilemez açık sistemler olarak tanımlamaktadır. Bkz Holling, C. S. (1986). Resilience of ecosystems; local surprise and global change. W. C. Clark ve R. E. Munn (Ed.), Sustainable Development of the Biosphere (s. 292-317) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁴ Fresh Kills Park, New York, Staten Island’da 890 hektarlık bir dolgu alanıdır. James Corner ve Stan Allen, bu dolgu alanının otuz yıl içerisinde bir parka dönüştürülmesini “hem bir yer hem de bir süreç” olarak kurgularlar. Park, statik bir sonuç form veya estetik bir kategoriden ziyade sürecin bir yan ürünüdür.

Bkz. Field Operations, “Fresh Kills Park: Lifescape”, Draft Master Plan, March 2006.

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda, Kaplan (2020)'nin de belirttiği gibi günümüzde peyzaj artık tek boyutlu, kapalı, statik ve pasif konvansiyonel tanımlarından sıyrılmış, çok boyutlu, açık uçlu, dinamik, değişken, aktif, kültürel normlar üreten bir olgu olarak tanımlanma biçimleri kazanmıştır. Corner'ın tanımlama biçiminde peyzaj, tüm araziyi şekillendiren performatif bir rol kazanır ve operasyonel bir araca dönüşür (Bingöl, 2020). Operasyonel bir araç olarak peyzajın yönlendirdiği süreç, insan aktivitesini ve peyzaj sistemlerini daha esnek, değişken, adapte olabilen yaklaşımlar ile yöneten ve bu sürece dair stratejiler üreten (Corner, 1999) süreç odaklı tasarımları beraberinde getirmektedir. Bu durum aynı zamanda, yirmi birinci yüzyılın dinamik, değişken ve belirsiz kentlerine uyum sağlamanın da bir yoludur. 2000 yılında Toronto'da eski bir askeri üssün park alanına dönüşümünü içeren Downsvie Parkı Projesi Yarışma ilanı, alanı kültürel bir kentsel alan olarak değerlendirmenin yanında, yarışmacılardan "ekosistem koşullarındaki ve insan kullanımındaki zaman içerisindeki değişimi dikkate alan tasarımlar geliştirmelerini" beklemesiyle süreç odaklı bir yaklaşıma doğru değişimi işaret etmektedir (Hill, 2001, s. 95). Yarışma projeleri, bitmiş biçim yerine, dinamik ve uyum sağlayan süreçlerin, açık ve akışkan sistemlerin ve tasarımdan çok stratejilerin kurgulanmasına yönelik çözümler geliştirmişlerdir (Van Alen Institute, 2000).

Kamusal alanların kültürel kapitalizm ve neo liberal süreçler ile kaçınılmaz ilişkisi, bir şekilde peyzajı yine kentsel dinamikler ile çarpıştırmaktadır. Downsvie Park Yarışma Projesi'nin Rem Koolhaas ve Bruce Mau tarafından birincilik ödülünü alan projesi *Tree City*, peyzajın dönüşerek stratejik bir şekilde araziyi şekillendirmesini süreç-temeli ele alarak birden çok plan şeması ile ortaya koymaktadır. Ancak 1980 sonrası kentsel yenileme projeleri, sadece kamu eliyle yapılmak yerine, şirket ve devlet güçlerinin ve pratiklerinin yeni bileşimleri tarafından yönlendirilmektedir (Smith, 2006). Downsvie Park Incorporated (PDP), Crown Corporation, Tree City Inc.gibi kamu, tüzel ve özel kişilerden oluşan kuruluşlar tarafından yönetilen Downsvie Park'ın inşaa süreci, projenin danışmanlarının ve paydaşlarının fazlalığından ötürü gecikmeli olarak yürütülmüştür (North, 2012). Parkın inşaa sürecinin yavaş olmasından ötürü, arazi fiyatlarında arttırması öngörülen rantı sağlayamaması ve projenin raporunda öngörülen "kendi kendini finanse etmesi"nin (Hill, 2001) sağlanamamasından dolayı projenin temel kurgusunda önemli değişiklikler yapılmıştır. Nihayetinde, proje, uygulama aşamasında statik ve tek bir plan şemasına sahip bir master plana indirgenmiştir (North, 2012). Süreç temelli projelerin uzun zaman isteyen

uygulama aşaması, kentin hızlı ve rant beklentisi içinde olan dinamikleri karşısında duramamıştır.

Peyzaj kentleşmesi, birebir banliyö kenti ya da yayılan kent önerisinde bulunmamakta ancak, akımın öncüleri, kompakt kentleşmeye karşı çıkmaktadırlar. Peyzajın yayılan formunu, kent için bir model olarak önerirler. Kentsel boşluklar, kent içerisinde alternatif ve beklenmedik kamusal alanlar sundukları için birer potansiyeldirler (Mostafavi, 2003). Böylece, belirgin olarak peyzaj kentleşmesi kategorisi altında anılmasa da sıklıkla postmodern kentlerin post endüstriyel boşluklarında süreç-odaklı dönüşüm projeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski fabrika yapıları, eski maden ocakları, çöplük alanları gibi kentin içerisinden endüstriyel dönemden kalan işlevini yitirmiş boşluklar, yeni işlevler kazandırılarak kamusal alanlara dönüştürülmektedir. Ayrıca, kentsel altyapının, kentin dışına taşan kilometrelerce uzayan geniş boşlukları da geliştirilmeye açık peyzaj alanları olarak tanımlanır. Peyzaj, sadece doğal sistemler ya da yeşil alanları değil, yoğun kentsel merkezler, kentin dışına doğru yayılan banliyöler ve onları birbirine bağlayan geniş altyapıları ve altyapı ağları da peyzajın öğeleridir (Meyboom, 2009). Strang'ın (1996) *peyzaj altyapıları* [landscape infrastructure] olarak adlandırdığı, metrelerce mesafelerde uzanan depolar, çöp alanları, yollar, dönüştürücüler ve zeminin altındaki ağlar, birbirine bağlanan erişim alanları, daha önce tanımsız bir şekilde uzanırlarken, artık somutlaştırılarak peyzaj alanlarına dâhil oluverirler. Bu noktada, 1990'larda Amerika'da kentleşme süreçlerinin, tıpkı II. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, büyük oranda banliyöleşme ve kentsel yayılım üzerinden devam ettiğini hatırlamakta fayda vardır (Glaeser ve Shapiro, 2001). Kentin çeperi, kentleşmenin yanında geniş potansiyel boşlukları içermektedir. Strang'e göre (1996), bu ortak zemin, doğal ve insan sistemleri arasında estetik, fonksiyonel, sosyal ve ekolojik ilişkileri birbirine bağlamaktadır. Böylece, peyzaj, sadece kent içerisinde dönüştürülecek boşluğun çok ötesine geçmektedir¹⁵. Peyzaj, artık Olmsted'in tariflediği gibi sadece yeşil bir sistem değil, ulaşım altyapısı, mavi altyapıyı ve bugününün bilgi altyapısı, program altyapısı, kültürel altyapı, sanal altyapı gibi yeni yumuşak altyapıların da bir parçasıdır (Kwinter, 2008). Biyolojik/ekolojik ağlar (hidroloji, jeoloji, biyokütle, iklim), kentsel ağ

¹⁵ Bkz. Field Operations tarafından yapılan High Line, West 8 tarafından önerilen Leeuwarden By-Pass ve Eastern Scheldt Storm Surge Barrier, P.Belanger tarafından önerilen Energy Dike: Proposal for a Blue Energy System along the Afsluitdijk in the Netherlands, Weiss and Manfredi Architects tarafından yapılan Olympic Sculptur Park, SWA Group tarafından önerilen Museum of Freeway Art, Landlab tarafından önerilen Cantabria Network of Coastal Pedestrian Paths, Projeleri peyzaj altyapıları düzenlemesi içeren bazı proje örnekleridir.

sistemleri (enerji sistemleri, ulaşım sistemleri, atık ağları vs.) bir arada değerlendirilmektedir (Belanger, 2012). Meyboom'a (2009) göre , bir altyapı olarak peyzaj, hem üst ölçekte kamusal birleştiriciliği ve hem de insan ölçeğinde farklı deneyimler sunma rolünü üstlenerek birden çok ölçekle entegre olmuş tasarım olasılıkları sunmaktadır. Farhat'a göre (2008), altyapının sabit statik yapısının üzerine peyzajın esnek ve değişken yapısını entegre etmek, kentsel formun, esnek ve değişime adapte olabilecek planlanma olasılıklarını ortaya çıkarmaktadır. Gerçekte olan ise, enerjinin ve kaynakların üst ölçekteki akışının ve bunların ağ mekânlarının, tanımsız alan olmanın çıkarılması ve tasarıma kazandırılmasıdır. Bütün bu kavramsallaştırmalar, peyzajın tekil, stabil ve lokal olarak değerlendirilmesinin ötesine geçip, "bölgesel ölçekte bir iletişim ağı" olarak ele alınmasının bir göstergesidir (Kaplan, 2020, s.26). Gerek peyzaj kentleşmesi yaklaşımı, gerek de peyzajı bir altyapı olarak değerlendiren anlayış, peyzaja dinamik bir rol atfederken (Kaplan, 2020), kent mekânındaki endüstriyel dönemden kalma işlevsiz alanlarına ve kentlerin arasındaki geniş altyapı boşluklarına neo-liberal doktrinin ve süreçlerin girmesi ve müdahalesi için bir araç olmaktadır. Günümüzün küresel dünyasının pazarlanan kentlerinde, peyzaj, kültürel tüketimi aktive edecek, kenti turistler için çekici bir destinasyon haline getirecek, kentin bir marka olmasına aracılık edecek öğeler oluvermektedirler. James Corner'ın, eski bir demiryolu hattını bir park alanına dönüştürdüğü High Line Projesi'nin 2009'daki açılış töreninde, New York kentinin belediye başkanı Michael Bloomberg, yeni park alanının, "kentin geleceği için sıradışı bir hediye" olduğunu vurgulamaktadır (Loughran, 2014, s.1). Proje, "Halo Etkisi/ Hale Etkisi" olarak adlandırılan, kent içerisinde kalan eski endüstriyel bölgenin arazi fiyatlarının radikal bir şekilde artmasına ve bölgenin soylulaştırılması için bir araç oluvermiştir (Quintana, 2016). 1950, 60 ve 70'lerdeki kamu eliyle yapılan kentsel yenileme çalışmaları kentin ekonomisi için itici bir güç iken, 80 sonrası şirket ve devlet güçlerinin ve pratiklerinin yeni bir bileşimi tarafından yönlendirilen yenileme projeleri, kentlerde belli bölgelerin arazi fiyatlarını, ve rantı arttırma amacına dönüşmüş ve soylulaştırmaya neden olmaktadır (Smith, 2006).

1990 sonrası peyzajın, özellikle yenileme bölgelerinde kentin yeni üretken ekonomisinin merkezi haline gelmesi tesadüfi değildir. 1999 yılında yayınlanan "İngiliz yenileme manifestosu, ilerleyen 25 yıl için kentin gelişimi ve konut üretimi için gerekli alanın %60'ını terk edilmiş endüstri alanlarında [brownfield] önermesi" (Smith, 2006, s.24), bu eski endüstri alanlarına inşaat faaliyetlerini çekmiştir. Smith'in (2006, s. 23) "üçüncü tür soylulaştır-

ma” olarak ele aldığı, konut üretiminden yeni peyzaj yapılarının (yeni rekreasyon, tüketim, üretim ve eğlence yapılarının) üretimine kayan kentsel yenileme, bu alanların kentin turizmini de destekleyecek şekilde pazarlanması ile kentin başat ekonomisi haline getirilmesi, peyzajı neo-liberal süreçlerle bütünleştirmekte ve peyzajın üretimindeki kamusal amacı çelişkili hale getirmektedir¹⁶. 1990 sonrası üretilen birçok peyzaj projesi¹⁷, terkedilmiş endüstri bölgelerinde yer almakta, yenileme beraberinde soylulaştırmayı ve kentsel markalaşmayı getirmektedir. Böylece, kentler arasındaki mekânlar da dâhil olmak üzere insan elinin dokunmadığı boşluklar kalmamaktadır. Altyapı alanlarını, kendiliğindenlikten çıkarıp, bu alanlara tasarım müdahalesinin girmesi, üst ölçekte tüm heterotopyayı izotopyaya dönüştürmektedir. Her ne kadar peyzajın tanımı ve kapsamı kente yaklaşıyor gibi gözükse dahi, kentin değişen dinamikleri, peyzajın kentsel süreçlerle işbirliğini sürekli güncellemeye devam etmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Peyzaj, sabit, statik bir kavram ya da imge değildir; içeriğini ve anlamını sürekli değiştiren muğlak bir kavramdır. Kaya'nın (2017) de vurguladığı gibi, peyzaj, tek başına çok farklı anlamlara sahip farklı yorumların soyut ifadesi olmakla birlikte mimarlık mesleği ile bir araya geldiğinde somut bir çalışma alanı tanımlamaktadır. Bu muğlak kavramın mekânsal pratiğiyle yakından ilgili olan peyzaj mimarlığı disiplininin mekânsal tipolojileri de yirminci yüzyılın başından beri, özel bahçelerden kamusal parklara, kent içerisindeki post endüstriyel alanlardan, altyapı alanlarına, rekreasyon alanlarından, eğlence mekanlarına kadar sızan pratiklerle çeşitlenmiştir.

Kurumsallaştığı yirminci yüzyılın başından itibaren, peyzaj mimarlığı disiplini içerisinde peyzaj kavramı sıklıkla, kentin ötekisi, Foucault'un ifadesiyle *heterotopya* olarak tariflenmektedir. Görmüş'ün (2019) de ortaya koyduğu gibi kavramın, doğa ile çok çeşitli akrabalık kombinasyonları var-

¹⁶ Kamusal alanların kültürel kapitalizm ve neo liberal süreçler ile ilişkisi için Bkz. Brenner 2004; Harvey 2002; Peck et al. 2009. Bunun yanında, High Line Projesinin, kent, kentleşme ve neo liberal süreçlerle ilişkisinin detaylı incelemesi için Bkz. Lougran, 2014.

¹⁷ Eski endüstri alanlarının dönüşümüne dair Field Operations tarafından tasarlanan Fresh Kills Park (2000) ve High Line (2011), YIYU design tarafından tasarlanan Shanghai MOMA Museum Waterfront Park (2017), Latz + Partner tarafından tasarlanan Landschaftspark Duisburg Nord (2002), Planergruppe Oberhausen tarafından tasarlanan Zollverein Park(2017), Sasaki tarafından tasarlanan Xuhui Runway Park (2019), Planergruppe Oberhausen tarafından tasarlanan Zollverein Park(2017), Ramboll Studio Dreiseitl tarafından tasarlanan Zollhallen Plaza (2015), Jochiwon Cultural Garden, Ilex LA tarafından tasarlanan Parc des Iles (2010), McGregor Coxall tarafından tasarlanan Ballast Point Park gibi sayısız örnek verilebilir.

dır. Ancak, peyzaj kavramı, doğa ile eşleştirilerek tanımlanırken bile, bu yaklaşımın, nötr ve ilişkisiz bir anlayışı olduğu söylenemez. Peyzaj, kültürel bir inşaanın ürünüdür. Peyzaj kavramının tanımlanma biçimi ve peyzaja atfedilen rol, yaşanan dönemin yaşam ve üretim ilişkilerine, sosyal, politik, ekonomik ve fiziksel çevresine ve düşünce dünyasına bağlı olarak değişim göstermekte veya çeşitlenmektedir. Kavram, sanayi öncesi dönemde kırsal üretim, yaşam ve mekansal biçimler ile ilişkili bir terminoloji ile eşleştirilirken, sanayi devrimi sonrası kırsaldan kente evrilen yaşam içerisinde kentleşme ve sanayinin doğal ve kültürel kaynakları ve yaşam ortamlarını tahrip ya da yok etmesi sebebiyle sanayi kentlerinin sağlıksız yaşam koşullarına karşı bahçe, park, orman, göl gibi açık-yeşil ortamlarla eşleştirilerek kent karşıtı söylem (antitez) oluşturmanın aracı olmuştur. Bu noktada kentin heterotopyası olarak konumlandırıldığı kuramsal ve ideolojik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Heterotopya, kendine özgü, kendi dinamikleriyle var olan, salt kendisi için varlığını sürdüren mekânlardır. Bu noktada peyzaj, ya sanayi öncesi dönemin dinamiklerini yeniden çağırarak için doğa ya da kır ile özdeşleştirilmiş ya da sanayi kentlerine alternatif bir yaşam kurgusu oluşturacak bir araç olarak idealleştirilmiştir.

Peyzaj mimarlığı disiplininin kurumsallaştığı dönemden günümüze kadar en önemli tartışma konularından biri "kimin için?/ne için?" sorgulaması olmuştur. Ondokuzuncu yüzyılda sanayi kentlerinin sağlıksız yaşam koşullarına karşılık olarak F.L. Olmsted, peyzajın, sağlıksız endüstri kentlerinin bozuk öznesinin berliğini olumlu yönde etkileyecek, sağaltıcı manzarasına tüm halk kitlelerinin erişebileceği, kentin sağlık, kanalizasyon, su koşullarını düzeltebilecek ve kenti değiştirebilecek yönünü vurgular. Olmsted, halk sağlığı, kamusal alan, eşit erişim gibi konuları tartışmaya açarken mesleğin kamuya ve kamusal alana hizmet etmesi gerektiği savunmuştur. Bu sayede, kent ölçeğinde kamu parkları yapılmış, endüstri kentlerinde sağlıksız kanalizasyon, bataklık, yağmur suyu yönetimleri gündeme gelmiş ve peyzaj mimarlığının meslek alanı genişlemiştir. Olmsted, bu peyzajları üretirken kentin yöneticileri ve aristokratları ile işbirliği yapmış, peyzajı, kentsel süreçlerle çalışan bir öge olmasına aracı olmuştur. Yaklaşık otuz yıl sonra G. Eckbo, D. Kiley ve J. Rose, Olmsted'e kamusal alana hizmet etmediği için ağır eleştirilerde bulunan G. Eckbo, D. Kiley ve J. Rose, *insan için peyzaj* [landscape for living] yaklaşımlarıyla peyzajı modern mimarlık ekolüne yakınlaştırmışlardır. Meslek, yeni bir tanınırlık alanı kazanmıştır. Ancak, dönemin daralan ekonomisinin meslek alanını da kısıtlaması sebebiyle sıklıkla özel bahçe tasarımlarında aktif rol oynamışlardır. Kenti, doğa ile sa-

ğaltmanın yollarını arayan başka bir isim olan Ian McHarg, peyzajı, biyolojik bir sistem, bilimsel yollarla çözümlenebilir ve kentin gelişmesinde kullanılacak bir model olarak tanımlar. Peyzaj planlaması, ekolojik planlama, çevre koruma gibi yaklaşımların tanınmasına sebep olan McHarg'ın analiz yöntemleri hala birçok meslek alanınca kullanılmaktadır. Ancak, McHarg'ın ekolojik planlama yöntemleri aynı zamanda yatırımcılar tarafından kentin daha fazla yayılması için en karlı arazilerin keşfedilmesi amacıyla kullanılmıştır. Peyzaj planlaması, kentin büyümesinde katalizörü olarak kullanılmıştır. Günümüze yaklaştığımızda, yeni kentsel dinamiklerle, birden çok ölçekte çalışan, ağ mekanlarının boşluklarına sızan dinamik peyzaj tanımı ve pratiklerinin yaygınlaştığını görülmektedir. 1980 sonrası post yapısal çözümlerin uzantısı olarak doğal-kültürel melez bir yapı olarak biçim değiştiren peyzaj, altyapı ile eşleştirilerek bölgesel-küresel ağlarla ilişkili esnek bir form olarak değerlendirilir. Peyzajın üst ölçeklerle ilişkisi sadece ekoloji ve ekosistemler üzerinden tanımlanmak yerine, her türlü politik, ekonomik, ideolojik, yapısal ağlarla ilişkisi dikkate alınmaya başlanır. Peyzaj, giderek çağdaş kentin küresel, yerel değerleriyle daha çok entegre olmaktadır, marka kentlerin pazarlanan unsurları haline gelmektedir. Her ne kadar peyzajın değişken ve ekolojik bağlamı tasarımlara entegre edilmeye çalışılsa dahi, peyzaj kentleşmesi ve peyzaj altyapıları adı altında peyzaj yeni kentsel süreçlerle çalışabilmek için revize edilmiş gibi gözükmektedir. Kentsel süreçler, tüm boşluklara, tanımsız mekanlara, heterotopyaya sızmaktadır. (Bkz. Şekil 1)

		KURAM	PRATİK
G.Eckbo D.Kiley J.Rose I. McHarg J. Corner	F.L.Olmsted	<ul style="list-style-type: none"> - Pitoresk estetik ve güzel manzara - Halk Sağlığı - Kanalizasyon sistemi, bataklıkların kurutulması, yağmur suyu yönetimi - Sürekli yeşil-mavi alan sistemi - Sanayi kentlerine yeni bir kentleşme modeli 	<ul style="list-style-type: none"> - Kent parklarının üretimi - Sağlıklı yaşam koşulları için parklar - Avrupa kentleri ile yarışan Amerikan kentleri - Amerikan kamusunun gücünü ve güdü bir belediye yönetimi imajı - Kentin yönetici sınıfı ve önde gelen aristokrat sınıf ile işbirliği - Pastoral manzara yaratmak için arazi formunun değiştirilmesi
	J.Rose	<ul style="list-style-type: none"> - Büyük Buhran sonrası demokratikleşme ruhu - Tüm sosyal gruplara hitap eden tasarımlar - Modern peyzaj mimarlığı yaklaşımı - Tüm iki boyutlu, tarihsel stillerin reddi - Desen yerine hacim - Bitkilerin bilimsel kullanımı 	<ul style="list-style-type: none"> - Modern mimarlıkla eşleşen modern peyzaj tasarımları - Yeni kentleşme alanlarındaki peyzaj mimarlığı - Amerikan ekonomisinin tüketiciyi olan kütle tüketimi alanlarında peyzaj tasarımı - Banliyölerde özel bahçe tasarımları
	I. McHarg	<ul style="list-style-type: none"> - Peyzaj ve bilim ilişkisinin kurulması - Peyzaja analitik bakış açısı - Peyzaj planlama, ekolojik planlama ve analizler - Kentteki doğanın korunması - Planlı gelişim - Peyzajın kentlerin olumsuz koşullarını tedavi etmesi (Doğa ile Tasarım) - Sistem teorisi 	<ul style="list-style-type: none"> - Planlı gelişim - Peyzaj planlama, ekolojik planlama - Yeni gelişim alanları ve tatil bölgelerinin yerleşime açılması - Planlı kentleşmenin karlılığının keşfi - Yatırımcıların plan yaptırması ile kentsel yayılımın meşrulaştırılması
	J. Corner	<ul style="list-style-type: none"> - Üst ölçekli, geniş kapsamlı, çok katmanlı, dinamik peyzaj - Yaşayan, işleyen, çalışan bir sistem olarak peyzaj - Kenti yönlendiren bir aktör olarak peyzaj - Süreç odaklı tasarımlar - Çoklu plan şemaları 	<ul style="list-style-type: none"> - Üst ölçekli Altyapı Projeleri - Eski endüstri bölgelerinde Dönüşüm Projeleri - Yeni rekreasyon, tüketim, üretim ve eğlence yapılarının üretimi - Kentsel yenileme ve soyulaştırma süreçlerinde peyzajın araçsallaştırılması - Devlet ve özel şirket ortaklığı - Tekli plan şemaları - Peyzajın neo-liberal süreçler ile bütünleştirilmesi

Şekil 1. Peyzaj Mimarlığında peyzajın kuramsal ve mekansal üretim biçimleri.

Elbette, kentin içerisinde yaratılan hiçbir öge, kentsel süreçlerden bağımsız var olamaz. Peyzaj mimarlığı pratiklerinde peyzaj, dönemin kentsel dinamikleri ile birlikte çalışmadan kendini var edemez. Ancak tanımlı araçlar ve yöntemler olmadığı takdirde kentsel dinamikler içerisinde peyzajın nasıl bir rol alacağı muallak kalmaktadır. Kuram ve pratik arasındaki tutarlılığın sağlanması, öncelikle, peyzajın kent ile birlikte çalışan bir sistem olduğunun kabulü ve kuramsal çerçevesinin geliştirilmesiyle başarılabilir. Kuramsal yaklaşımlar, peyzajın kent ile birlikte üretilme biçimlerine çeşitli öngörülerde bulunmak zorundadır. Planlama ve tasarım, öncelikle, kentle entegre olma ve kendine has olma arasındaki bu dengeyi koruyabilmelidir.

Ancak bu, peyzajın kendine has karakterini görmezden gelmek ve tamamen kentsel süreçler, kapitalist üretim biçimleri ve neo liberal doktrinler tarafından asimile edilmesi demek değildir. Aksine, peyzaj, kentin içerisinde, kendi doğasından gelen karakterini ortaya koyabilmelidir. Peyzaj kim/ne için?" sorusunun ötesine geçilip, "nasıl" sorusunun da karşılığının

hem kuramsal tartışmalarının derinleştirilmesine, hem de mekânsal pratiklerinin olasılıklarının araştırılmasına ve yöntem ve araçlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönem, iklim değişikliğinin etkileri, salgınlar, sosyal eşitsizlikler, gıda temini ve lojistiği, savaşlar ve göçler gibi sorunlar ile peyzaj mimarlığı pratiklerini bu sorunlu alanlara zorunlu olarak yöneltmektedir. Bu anlamda peyzajın kentsel dinamikler içerisinde konumlandırılarak, kentlerin karşısına koyulmayan peyzaj yaklaşımları aracılığıyla üretilecek kuramlara ve bu kuramın tanımlanmış yöntemsel araçlar ile kentsel süreçlerin katalizörü olmaya ihtiyacı vardır.

Extended Abstract

Landscape in-between Theory and Practice: Antithesis to City or Catalyst of Urban Processes?

*

Ebru Bingöl

ORCID: 0000-0002-7194-0070

According to Michel Foucault (1997), gardens are one of the places of heterotopia that exist in a single space and are incompatible even if they overlap. But is the landscape also in the same classification? Various meanings such as the “other”, “feminine and passive”, the “anti-thesis to the city”, “pastoral aesthetic beauty”, and sometimes insecure characters, which were related to the concept of heterotopia, were attributed to the landscape. Although the semantic content varies, the first connotation of what we call landscape in the city is that it is the “other” places of the city. However, the landscape cannot survive unless it is transformed into *isotopic* spaces accepted by the existing power relations in the city. Landscape has to cooperate with urban processes and behave with the dynamics of the city in order to survive in the city and to go beyond the boundaries of the heterotopia, even if the way it is defined, the “opposite of the city”. This article sheds light on the theoretical and discursive ways of positioning the concept of landscape as opposed to the city since the institutionalization of landscape architecture in America at the beginning of the twentieth century. It reveals its relationship with urban paradigms that it cannot stay away from. The aim of the article is to reveal the contradictions between the way landscape is defined in theory and its urban spatial practices.

Although there are various descriptions of landscape, this article focuses on theoretical approaches that have come to the forefront in the process since the beginning twentieth century when the profession of landscape architecture was institutionalized. As the method of the article, literature review and embedded theory research model are used. The article scans and compares the ways in which the concept of landscape is defined as hetero-

topia, as the other of the city, in the theory and its responses in spatial urban practices.

In response to the unhealthy living conditions of industrial cities in the early twentieth century, F.L. Olmsted (1822-1903) defined the landscape as a landscape equivalent to nature, which will positively affect the self of the distorted subject of the corrupt city. All the masses of people should be able to reach the landscape that heals these health conditions equally. Olmsted argued that the profession should serve to the public and to the public sphere while opening issues such as public health, public sphere, equal access to discussion. However, in working with the city's rulers, Olmsted transferred the advantage of production of the public space into the elites of the city and let the landscape an element guided by urban processes. About thirty years later, for the same reason, Olmsted was subjected to criticism of G. Eckbo, D. Kiley and J. Rose, claiming that he produced the landscape for private and political purposes. G. Eckbo, D. Kiley and J. Rose, who found the solution in the modern architectural school and the lens of the landscape from "for nature" to "for human", stuck into aesthetic arrangements of private persons' gardens without integrated into urban processes. Another name searching for ways to treat the city with nature was Ian McHarg who defined landscape as a biological system, a model that can be scientifically analysed and used for a planned development of the city. However, McHarg's ecological planning methods have also been used by investors to discover the most profitable lands for further spreading the city. One more time, landscape has been the catalyst for the city's growth. As we approach the present day, the definition of landscapes, working on multiple scales and leaking into the gaps of network spaces, has become widespread. Landscape, changed form as a natural-cultural hybrid structure as an extension of post-structural dissolution after 1980. Recently, the relationship of landscape with upper scales is not only defined through ecology and ecosystems, but rather through all kinds of multi-scale political, economic, ideological and structural networks. The landscape is increasingly integrated with the global, local values of the modern city, and became one of the marketed elements of the brand cities. Even though the variable and ecological context of the landscape is tried to be integrated into the designs, the landscape seems to be revised to work with contemporary urban processes under the name of 'landscape urbanism' and 'landscape infrastructures'. Urban processes infiltrate all void, undefined spaces, and the heterotopia.

Of course, no element created in the city can exist independent from urban processes. In landscape theory, landscape does not prefer to remain wild, it prefers to be a cultural product and a cultural construct to exist in the city. For this reason, it cannot be separated from the dynamics of the city. However, this does not mean ignoring the peculiar character of the landscape and assimilating it entirely by urban processes, capitalist modes of production and neo-liberal doctrines. On the contrary, the landscape should be able to reveal its character in the city by its own nature. There is a need to go beyond the question of “who / what is the landscape for?” and deepen the theoretical debates and investigate the possibilities of spatial practices by asking “how to landscape”. Planning and design should be able to maintain this balance, first of all, between integrating with the city and not losing the unique characteristics of landscape.

Kaynakça/References

- Beilin, R. (2013). Book review: The Essential Ian McHarg: Writings on design and nature. F. R. Steiner (Ed), *Journal of Agricultural Environmental Ethics*, 26. doi:10.1007/s10806-009-9217-y.
- Belanger, P. (2012). Landscape Infrastructure: Urbanism beyond Engineering. S. N. Pollalis, D. Schodek, A. Georgoulas, S. J. Ramos (Ed), *Infrastructure Sustainability & Design* (s. 276-315) içinde. London: Routledge.
- Berman, M. (2004). *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim.
- Bingöl, E. (2019). Peyzaj tasarımında arazi kavramına çağdaş yaklaşımlar: Arazi’yi çoklu ölçekler, ilişkiler, süreçler ve deneyimler üzerinden okumak. Y.Aksoy (Ed.), *Mimarlıkta Peyzaj Tasarımı* (s. 147-176) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Brenner, N. (2004). *New state spaces: Urban governance and the rescaling of Statehood*. New York: Oxford.
- Cohen, L. (2004). A consumers’ republic: The politics of mass consumption in postwar America. *Journal of Consumer Research*, 31(1), 236-239. doi:10.1086/383439.
- Corner, J. (1999). *Recovering landscape: Essays in contemporary landscape architecture*. New York: Princeton Architectural Press.
- Corner, J.(2006). Terra Fluxus. Charles Waldheim (Ed.), *The Landscape Urbanism Reader* (s 21-33) içinde. New York: Princeton Architectural Press.
- Cronon, W. (1996). *Uncommon ground: Rethinking the human place in nature*. New York: W.W. Norton.
- Duany, A.ve Talen, E. (2013). *Landscape urbanism and its discontents*. BC: New Society Publishers.

- Eisenman, T.S. (2013). Frederick Law Olmsted, Green Infrastructure, and the Evolving City. *Journal of Planning History*, 4(12), 287-311. doi:10.1177/1538513212474227.
- Erten, E. (2009). Algıdan hayalgücüne: resimsi" İngiliz bahçesinde doğa algısı ve kurgusu. *Mimarlar Odası Yayınları*, Dosya 17: Mimarlık ve Mekan Algısı, 37-46. <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya17.pdf>
- Farhat, G. (2008). Open space and infrastructure networks in the Val de Bièvre metropolitan area (Paris). *Journal of Landscape Architecture*, 3, 56-67. doi:10.1080/18626033.2008.9723396
- Foucault, M. (1997). Of other spaces: Utopias and heterotopias. N. Leach (Ed.), *Rethinking architecture- a reader in cultural theory* (s. 329-357) içinde. Londra: Routledge.
- Field Operations, (2002). *Fresh Kills landfill to landscape design competition design report*. New York.
- Görmüş, S. (2019). Peyzajın doğa ile akrabalık kombinasyonları üzerine. *Peyzaj - Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi*, 1, 1-8. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/758450>
- Jackson, J. B. (1984). Concluding with Landscapes. J.B. Jackson (Ed.), *Discovering the Vernacular Landscape* (s.145-158) içinde. New Heaven: Yale University Press.
- Gissen, D. (2009). *Subnature: Architecture's other environments.*, New York: Princeton Architectural Press.
- Glaeser, E. L. ve Shapiro, J. (2001). Is there a new urbanism?The growth of U.S. Cities in the 1990s. *Harvard Institute of Economic Research Discussion Paper Number 1925*. Massachusetts: Cambridge.
- Hall, L. (1995). *Olmsted's America: An "Unpractical" Man and His Vision of Civilization*. Boston, MA: Bulfinch Press.
- Harvey, D. (2002). *Spaces of Capital: Towards a critical geography*. New York: Routledge.
- Herrington, S. (2010). The nature of Ian McHarg's science. *Landscape Journal*, Sayı 29. doi:10.3368/lj.29.1.1
- Hill, K. (2001). Urban ecologies: Biodiversity and urban design. *Case: Downsview Park Toronto*, Harvard Design School PRESTEL, 91-101.
- Kaplan, A. (2020). Peyzaj(lar)ın dinamik bağlamı üzerinden tasarımı ve (İnter) disiplinler boyutu. Y.Aksoy (Ed.), *Mimarlıkta Peyzaj Tasarım* (s. 23-42) içinde. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya, M.E. (2017). Peyzaj ve mimarlığı üzerine derlemeler, *XXI Mimarlık Dergisi*. <https://xxi.com.tr/i/peyzaj-ve-mimarligi-uzerine-derlemeler>.
- Koolhaas, R. (1978). *Delirious New York: a retroactive manifesto for Manhattan*. London: Thames & Hudson.
- Krueckeberg, D.A. (1994). *The American planner: Biographies & recollections*. New Brunswick NJ: Rutgers CUPR.

- Kwinter, S. (2008). *Far from equilibrium: Essays on technology and design culture*. Barcelona: Actar.
- Lougran, K. (2014). Parks for profit: the high line, growth machines, and the uneven development of urban public spaces. *City and Community*, 13(1), 49-68. doi:10.1111/cico.12050.
- Lyster, C. (2006). Landscapes of Exchange: Re-articulating Site. C. Waldheim (Ed.), *Landscape Urbanism Reader* (s. 219-238) içinde. New York: Princeton Architectural Press.
- McHarg, I. (1969) *Design with Nature*. New York: Natural History Press.
- McHarg, I. (2006). Ecology and Design. F. R. Steiner (Ed.), *The Essential Ian McHarg: Writings on Design and Nature* içinde. Washington: Island Press.
- McHarg, (1965). Plan for the Valleys vs. Spectre of Uncontrolled Growth. *Landscape Architecture Magazine* 55(3), 179-181.
- Meinig, D W (1979). Introduction. D.W. Meinig (Ed.), *The Interpretation of Ordinary Landscapes. Geographical Essays* (s. 1-3) içinde. New York: Oxford University Press.
- Meyboom, A. (2009). Infrastructure as Practice. *Journal of Architectural Education, Alternative Architectures: Alternative Practice*, 4(62), 72-81. doi:10.1111/j.1531-314X.2009.01006.x
- Meyer, E. (1997). The Expanded Field of Landscape Architecture. G. Thompson ve F. Steiner (Ed.), *Ecological Design and Planning*. (s. 45-79) içinde. New York: John Wiley Press.
- Mikesell, M. (1968). Landscape. Sills, D.L (Ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Cilt 8, (s. 575-80) içinde. New York: Collier and Macmillan.
- Molotch, H. (1976). The City as Growth Machine: Toward a Political Economy of Place. *American Journal of Sociology* 82, 2, 309-332. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdf/10.1086/226311>.
- Mostafavi, M. (2003). Landscapes of Urbanism. M. Mostafavi ve C. Najle (Ed.), *Landscape Urbanism: A Manual for the Machinic Landscape* (s. 4-8) içinde. London: Architectural Association.
- Mumford, E. (2009). *Defining Urban Design: CIAM Architects and the Formation of a Discipline 1937-69*. New Haven and London: Yale University Press.
- Olmsted, F.L. (1868). *Mr. Olmsted's Report* (October 1st, 1868).
- Olmsted, F. L. (1886). *Law Notes on the Plan of Franklin Park and Related Matters*. Boston, MA: Park Department.
- Olmsted, F. L. (1895). Parks, Parkways and Pleasure Grounds. *Engineering Magazine*, 9, 253-54.
- Pahl, R. E. (1975). *Whose city? And further essays on urban society*. Harmondsworth: Penguin.
- Peck, J., Nik, T., Brenner, N. (2009). Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations. *SAIS Review* 29, 1, 49-66. doi:10.1353/sais.0.0028.

- Quintana, M. (2006, 8 August). Changing Grid: Exploring the Impact of the High Line. *Streeteasy*. <https://streeteasy.com/blog/changing-grid-high-line/>
- Rogers, E. (2001). *Landscape Design: A Cultural and Architectural History*. New York: Harry N.Abrams Inc.
- Sassen, S. (2005). The Global City: Introducing a Concept, *Journal of World Affairs* 11(2), 27-43.
- Smith, N. (2006). Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma, *Planlama*, 2, 13-27. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/fbce4c1d7c425ba_ek.pdf
- Spirn, A. W. (1984). *Granite garden: Urban nature and human design*. New York: Basic Books.
- Spirn, A.W. (1995). Constructing Nature: The legacy of Frederick Law Olmsted. W. Cronon (Ed.), *Uncommon Ground: Rethinking the Human Place in Nature* içinde. New York: W. W Norton & Company, Inc.
- Spirn, A.W. (2000). Ian McHarg, Landscape Architecture, and Environmentalism: Ideas and Methods in Context. M. Conan (Ed.), *Environmentalism in Landscape Architecture* içinde. Washington: D.C., Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
- Strang, G.L. (1996). Infrastructure as Landscape (Infrastructure as Landscape, Landscape as Infrastructure. *Places*, 10, 3. <https://escholarship.org/uc/item/6nc8k21m>.
- Taylor, K (2008, Ekim). *Landscape and Memory: cultural landscapes, intangible values and some thoughts on Asia* [Öz]. 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible, Quebec, Canada. <http://openarchive.icomos.org/id/eprint/139/>.
- Treib, M. (1993). *Modern landscape architecture. A Critical Review*. Massachusetts: MIT Press.
- Van Alen Institute, (2000). *Park=city : designing Downsview Park, Toronto*. New York : Van Alen Institute, Projects in Public Architecture.
- Waldheim, C. (2002). Landscape Urbanism: A Genealogy. *Praxis: Journal of writing+ building*, 4.
- Waldheim, C. (2010). *On Landscape, Ecology and Other Modifiers to Urbanism*. *TOPOS*, 71. <https://scenariojournal.com/article/on-landscape-ecology-and-other-modifiers/>
- Weller, R. (2014). Stewardship Now? Reflections on Landscape Architecture's Raison d'être in the 21st Century. *Landscape Journal*, 33. doi:10.3368/lj.33.2.85.
- Wilson, W H. (1980). The Ideology, Aesthetics, and Politics of the City Beautiful Movement. A. Sutcliffe (Ed.), *The Rise Of Modern Urban Planning 1800- 1914* (s. 165-190) içinde. London: Mansell.
- Yiğit, B. (2004). *Yirminci yüzyıl modern tasarım akımlarının peyzaj tasarımına etkileri* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Sıfır Atık Yönetimi Bilinci ve Siyasal Davranışa Etkisi: Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsü Üzerinden Bir Analiz¹

*

Betül Hande Gürsoy
Haksevenler²

Fatma Feyza Kavak³

Aydın Akpınar⁴

ORCID: 0000-0003-3711-5058

ORCID: 0000-0003-3831-8420

ORCID: 0000-0002-7392-6205

Öz

Bu makalenin amacı, ülkemizde son dönemde öne çıkan sıfır atık yönetimini (SAY) bir üniversite kampüsü üzerinden değerlendirmek ve zorunlu geçiş tarihinden itibaren ne ölçüde etkin bir şekilde yürütülebileceğine dair bilimsel bulgular ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsü ölçeğinde SAY'a dair akademik personele, idari personele ve öğrencilere anket uygulanarak bu anlayışa yönelik ne ölçüde farkındalık oluştuğunu ve benimsendiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda 300 öğrenci, 38 akademik personel ve 54 idari-temizlik-güvenlik personeline anket uygulanmıştır. Ankette yöneltilen sorular katılımcıların demografik bilgileri (cinsiyet, yaş, görev/pozisyon, eğitim, birim ve medeni durum) dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucu katılımcıların SAY konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığı; bilgi sahibi olanların ise ağırlıklı internet ve TV/kamu spotu üzerinden olduğu; bu yönetimin benimsenmesi için eğitim ve teşvikin önemli olduğu; yönetimin daha çok devlet tarafından üstlenip vergi gibi uygulamalarda maddi boyutta halka yansıtılmaması gerektiği ve belirli bir kesimin de olsa SAY'ın oy davranışına etki ettiği tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçların SAY'ın daha etkin benimsenebilmesi için karar vericilere ve uygulayıcılara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sıfır atık yönetimi, çevre farkındalığı, üniversite kampüsü, farkındalık ölçümü, nicel analiz

¹ Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAPKO) tarafından desteklen ve Fatma Feyza Kavak'ın, Dr. Öğretim Üyesi Betül Hande Gürsoy Haksevenler danışmanlığında yazmış olduğu 'Sıfır Atık Yönetimi: Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsü Örneği' başlıklı yüksek lisans tezinden kısmen faydalanılarak, verilerin detaylı bir şekilde analiz edilip yeniden yorumlanmasıyla oluşturulmuştur. Çalışmanın belli bir bölümü 5. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, E-mail: hande.gursoy@marmara.edu.tr

³ Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, E-mail: fatmafeyzakavak@gmail.com

⁴ Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, E-mail: aydin.akpinar@marmara.edu.tr

Zero Waste Management Consciousness and Its Effect on Political Behavior: An Analysis on Marmara University Anadoluhisarı Campus

*

Betül Hande Gürsoy
Haksevenler⁵

Fatma Feyza Kavak⁶

Aydın Akpınar⁷

ORCID: 0000-0003-3711-5058

ORCID: 0000-0003-3831-8420

ORCID: 0000-0002-7392-6205

Abstract

The aim of this article is to evaluate the zero-waste management (ZWM), which has recently come to the force in Turkey, through a university campus and to reveal scientific findings about how effectively it can be implemented from the date of mandatory transition. In this context, it has been tried to analyze the extent of awareness and adoption by applying a questionnaire to academic-staff, administrative-staff and students on ZWM at Marmara University Anadoluhisarı Campus scale. A questionnaire was applied to 300 students, 38 academic staff and 54 administrative-cleaning-security personnel. The questions were evaluated by considering the demographic information of the participants (gender, age, position/position, education, unit and marital status). As a result of the analysis, the participants do not have enough information about ZWM, those who have information are mostly get via internet and TV/public spot, training and incentives are important for the adoption, ZWM should be undertaken by the state and not reflect the public financially in practices such as taxes and determined that ZWM has an effect on voting behavior, even if it is a certain segment. It is thought that the results obtained will be a guide for decision makers and practitioners to adopt ZWM more effectively.

Keywords: *Zero waste management, environmental awareness, university campus, awareness measurement, quantitative analysis*

⁵ Assist. Prof. Dr., Marmara University, E-mail: hande.gursoy@marmara.edu.tr

⁶ Master, Marmara University, E-mail: fatmafeyzakavak@gmail.com

⁷ R. A., Marmara University, E-mail: aydin.akpinar@marmara.edu.tr

Giriş

Modern yaşam ile birlikte başlayan hızlı nüfus artışı, plansız kentleşme ve endüstrileşme doğal kaynakların tükenmesine, çevre kirliliğinin ve tahribatının artmasına sebep olmuş; bizlere bu kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesi, korunması ve geliştirilmesi sorumluluğunu yüklemiştir. İhtiyaçlarımızı karşılamaya yönelik gerçekleştirdiğimiz her faaliyet sonucu ortaya çıkan atığın miktarı ve çeşidindeki artış ile bu atıkların nasıl değerlendirileceği ve nasıl bertaraf edileceği günümüzde önemli konulardan biri haline gelmiştir. Atıkların miktarlarındaki artış, bu atıkların oluşumunun önlenmesi, oluşan atıkların ise tekrar kullanıma, geri dönüşüme ve geri kazanıma kazandırılması, süreçlerini kapsayan sürdürülebilir atık yönetimini gündeme getirmektedir. Bu aşamada üretim ve tüketim süreçlerini yeniden tanımlamasını hedef alan yaşam döngüsü analizi ve döngüsel ekonomi kavramları ile “kaynak, gereç ve ürünlerin öneminin ekonomide olabildiğince uzun süre tutulabilmesi ve atık üretiminin minimum seviyede tutulması dikkate alınarak atık yönetimine yeni bir yaklaşım” getirilmektedir (European Commission, 2015).

Atık yönetiminde sıklıkla gündeme gelen Sıfır Atık Yönetimi (SAY) üretim sonucu ortaya çıkan atıkların oluşum sebeplerinin gözden geçirilerek atığın oluşum esnasında önlenmesini temel alan bir atık yönetim politikası olarak ifade edilmektedir. Bilindiği gibi günümüz atık hiyerarşisinde ilk basamağı atığın hiç oluşturulmaması eğer bu mümkün olamıyorsa olabilecek en az miktarda oluşturulması gelmektedir. Bu anlamda aslında SAY yaklaşımının esas aldığı nokta atığı türüne göre ayırmak, depolamak, geri kazanmak, geri dönüştürmek veya enerji elde etmek değil, atığı hiç üretmemek veya yeniden kullanılabilme imkânı olabilecek şekilde üretmektir.

Türkiye’de, 12.07.2019 tarihinde Sıfır Atık Yönetmeliği yayımlanarak, mahalli idareler, kamu kurum ve kuruluşları, organize sanayi bölgeleri, Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliğinin Ek-1’de⁸ yer alan sanayi tesisleri, havalimanları/limanlar/tren ve otobüs terminalleri, iş merkezleri ve ticari pazarlar, alışveriş merkezleri, eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, konaklama tesisleri ile akaryakıt istasyonları ve dinlenme tesisleri için geri kazanım anlayışı zorunlu hale gelmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019). Bu yaklaşım SAY anlayışını yalnızca sanayide ve üretimde değil, günlük hayatta da benimsenmesi gerekli kılmaktadır. Sıfır atık yaklaşımında diğer çevresel sorunların çözü-

---

⁸ Bknz. Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi. Erişim Linki: <https://webdonya.csb.gov.tr/db/ced/icerikbelge/icerikbelge1847.pdf>

münde olduğu gibi bir kültürün yerleştirilmesinin öncelikli olduğu görülmektedir. Bu kültürün yer edebilmesi için bir dizi alışkanlığın özellikle de tüketim alışkanlıklarının değişmesi önceliklidir. Çevreye yönelik olumlu tutum ve davranışların kazanımı ailede başlamakta ve eğitim kurumlarında devam etmektedir. Toplumun en yetişmiş/yetişmekte olan bireylerinin yer aldığı üniversiteler barındırdıkları yüksek nüfus yoğunlukları ve farklı ölçeklerde gerçekleşen kentsel ve bilimsel faaliyetler sebebiyle “küçük kentler” olarak tanımlanmaktadır (Adeniran vd., 2017, s.3). Üniversitelerde öğrenim gören bireylerin çevre ile ilgili konularda duyarlı yaklaşımları hem günümüzde hem de gelecekte temiz ve sağlıklı çevrenin sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Ayrıca söz konusu gençlerin gelecekte çeşitli kurumlarda görev alacağı veya yeni nesillerin yetişmesinde ebeveynler olarak rol alacakları düşünüldüğünde, üniversite öğrencilerinin çevresel duyarlılıklarının ne ölçüde olduğunu ve ne şekilde iyileştirilebileceğini tespit etmek önemli görünmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde atık yönetiminden ziyade daha genel olarak çevre duyarlılığını tespit etmek üzere çalışmalar yapıldığı gözlenmiştir. Buna örnek olmak üzere Acungil (2020) tarafından Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesinde fakülte, sınıf, cinsiyet ve ailenin maddi durum farklılıkları dikkate alınarak öğrencilerin çevresel duyarlılıkları değerlendirilmiştir. Benzer şekilde Ankara Üniversitesinde (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003), Gaziosmanpaşa Üniversitesinde (Edal vd., 2013), Süleyman Demirel Üniversitesi (Erzengin vd., 2013; Şenyurt vd., 2011), Koaceli Üniversitesi (Kanbak, 2015), Niğde Üniversitesi (Kılıç, 2013), Adıyaman Üniversitesi (Saygılı vd., 2016) İstanbul Üniversitesi (Özbebek-Tunç vd., 2012) ve Mersin Üniversitesi’nde (Yoloğlu ve Halisdemir, 2020) çalışmalar yapıldığı gözlenmektedir. Literatürde üniversiteler özelinde atık yönetimi ve/veya SAY üzerine olan çalışmalar incelendiğinde bu konu (özellikle SAY) Türkiye için çok yeni olduğu için ancak birkaç çalışmada konu edinildiği görülmektedir. Bu çalışmalardan birinde Namık Kemal Üniversitesi Çorlu Mühendislik Fakültesi’nde SAY uygulaması gerçekleştirilmiş, atıklar ayrıştırılarak, geri dönüşebilir atık potansiyelinin ne kadar olduğu belirlenmiştir (Gül, 2019). Bir diğerinde ODTÜ’de atık üretim miktarı, geri dönüştürülebilirliği, kompost eldesi araştırılmış ve öğrencilerin sosyal davranışları anketler aracılığıyla belirlenmiştir (Bahçelioğlu vd., 2020). Ömürbek vd. (2019) tarafından yapılan bir çalışmada devlet ve vakıf üniversiteleri birlikte olmak üzere toplam 52 üniversitenin web sayfaları üzerinden çevre yönetimi, atık yönetimi ve SAY projesine yönelik çalışmalar incelenmiştir. Atık yönetimi konusunda faaliyette bulunan üniversite sayısının oldukça az olduğu

ancak 2018 yılından itibaren üniversitelerde SAY projesi hakkında farkındalığın artmaya başladığı sonucuna varılmıştır (Ömürbek vd., 2019).

2019 tarihinde yayımlanan Sıfır Atık Yönetmeliğinin Ek-1'inde yer alan uygulama takviminde belirtildiği üzere mahalli idareler ile bina ve yerleşkeler için sıfır atık yönetimi sisteme geçişleri için son tarihler verilmiştir. Burada sıralanan bina ve yerleşkeler içinde özellikle üniversiteleri de ilgilendirecek şekilde "250 ve fazla öğrencisi bulunan eğitim kurumları" için sisteme geçişlerinin son tarihi 31.12.2020 olarak belirlenmiştir. Mevcut çalışma bu yasal zorunluluk öncesinde Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsü ölçeğinde başlamış ve buradaki zorunluluğun ve sorumluluğun gerekliliklerinin yerine getirilmesine yardımcı olmuştur. Bu çalışma ile ülkemizde son dönemde öne çıkan ve dönüştürücü ekonomi kavramı ile hammadde ve enerji tüketiminin azaltılmasında katkıda bulunacak SAY anlayışının bir üniversite kampüsünde ne ölçüde gerçekleştirilebileceği sorusuna ışık tutulması hedeflenmiştir. Bu amaçla üniversite kampüsü sınırları içerisinde toplumun en yetişmiş/yetişmekte olan bireylerinin bu uygulamayı ne ölçüde benimseyebileceklerinin değerlendirmek amacıyla öğrenciler ile akademik ve idari personele anket uygulanmıştır.

Yukarıda bahsedildiği üzere literatürde üniversite/kampüs kapsamında çevre bilincine yönelik çok sayıda çalışma bulunduğu, SAY'a yönelik çalışmaların ancak son yıllarda literatürde yer bulmaya başladığı gözlenmektedir. Bu çalışmanın diğer çalışmalara göre iki özgün yanı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi eğitilmiş, eğitim gören ve eğitim seviyesi nispeten düşük olan yani akademik personel, öğrenci ve idari-temizlik-güvenlik görevlilerini bir arada ve karşılaştırarak değerlendiriyor olmasıdır. Diğer çalışmalar sadece öğrenci özelinde analizler ortaya koymaktadır. İkinci özgün yanı ise katılımcıların bilinci yanı sıra siyasal davranışlarını ve kamusal tercihlerini de ortaya koyan bir çalışma niteliğinde olmasıdır. Çalışma kapsamında paylaşılan cevaplar ve analizler ışığında karar vericiler yeni politikalar geliştirebilir, uygulayıcılar ise SAY'ın daha etkin şekilde yönetilmesinde önlemler alabileceği düşünülmektedir.

Yöntem

Çalışma Marmara Üniversitesi'nin İstanbul'da Anadolu ve Avrupa yakasına dağılmış olan sekiz kampüsünden biri olan ve yeri Beykoz ilçesi sınırları içinde bulunan Anadoluhisarı Kampüsü'nde gerçekleştirilmiştir. Anadoluhisarı Kampüsü'nde yer alan Siyasal Bilgiler Fakültesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrenciler ile bu fakülte-lerde çalışmakta olan akademik ve idari personelin yanı sıra kampüs içerisinde

görevli olan güvenlik görevlileri, daha kısa bir ifade ile kampüs içerisinde atık üreten herkes çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Çalışmada, sosyal bilimler alanında yaygın bir şekilde kullanılan nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilme sebebi, katılımcıların SAY hakkında fikrini, görüşünü, tercihini, davranışı, beklentisini ve eğilimini ortaya koymaktır (Doğanay vd., 2012, s.136). Bu anketler, katılımcıların SAY yaklaşımını ve farkındalığını ölçmek amacıyla mevcut durumda atığını ne yaptığı; SAY konusunda bilgi sahibi olup olmadığı; SAY'dan hangi araçlar aracılığıyla haberdar olduğu; SAY'ın daha aktif hale getirilebilmesi için ne gibi yöntemlerin uygulanmasını uygun bulduğu; çevrenin korunması konusunda ayrıca vergi vermeye hazır olup olmadığı; siyasi partiye vereceği oyu etkileyip etkilemediği ve devletin ne derece sorumluluk sahibi olması gerektiğine dair görüşlerini analiz edebilme amacı ile hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken farklı likert ölçekleri kullanılmıştır. Anket soruları hazırlanırken kimi sorularda katılımcıların bir veya birden fazla seçenek işaretlemesine imkân veren çoktan seçmeli soru modeli, kimi sorularda ise katılımcıların yalnızca bir seçeneği işaretlemesi gerektiği tek yanıtı soru modeli tercih edilmiştir. Anketin katılımcılara uygulanma şekli ise anket formlarının katılımcılara dağıtıldığı ve toplu bir şekilde nasıl uygulanacağını açıkladığı 'gözlem altında yanıtlama' yöntemi tercih edilerek uygulanmıştır.

Anket soruları 2019 yılı Mart ayında ara sınav haftasında, sınav soruları dağıtılmadan hemen önce çalışmada yer alan araştırmacılar ve sınav esnasında gözetmenlik yapan Araştırma Görevlileri tarafından dağıtılarak uygulanmıştır. Tüm katılımcılar soruları yaklaşık 25 dakikalık süre içinde kendileri yanıtlamıştır. Anketlerde katılımcılara toplam 30 soru yöneltilmiş, bunların ilk altısı katılımcı profilini tanımaya yönelik sorular olmuştur. Sorulan soruların yedisi mevcut çalışmada incelenerek analiz edilmiştir. Toplamda her bir fakülteden 100 öğrenci olmak üzere 300 öğrenci, tüm kampüsten 38 akademik personel ve 54 idari-temizlik-güvenlik personeline anket uygulanmıştır (anketin uygulandığı dönemde kampüsteki kayıtlı öğrenci sayısı yaklaşık 1500, görev yapan akademik personel sayısı yaklaşık 200 ve görev yapan idari personel sayısı yaklaşık 100'dür).

Anket uygulanırken iki örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bunlardan birincisi çalışma evrenini küme adı verilen gruplara ayıran (Çömlekçi, 2001, s.90) çalışma kapsamında katılımcıları fakültelere göre ayıran küme örnekleme, ikincisi ise küme örnekleme ardından belirlenen örneklem büyüklüğüne göre (çalışma kapsamında her fakülte için 100 öğrenci) rastlanan öğrenciyi örneklem

alma şeklinde gerçekleştirilen (Arlı ve Nazik, 2001, s.75) gelişigüzel örneklemedir. Bu iki örnekleme türü de tercih edilirken öğrencilerin farklı sınıflardan ve bölümlerden olması konusunda hassasiyet gösterilmiştir. Değerlendirmeler katılımcıların cinsiyeti, medeni durumu, yaşı, eğitim seviyesi, bağlı olduğu birim ve kampüsteki pozisyonuna göre çapraz analizler yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında katılımcılara yöneltilen her soru akademik personel, öğrenci ve idari personel ayrımında değerlendirilmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplar cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu ve birime göre çapraz analizler yapılarak ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Demografik bulgular

Demografik bilgilere ilişkin dağılım aşağıdaki tablolarda paylaşılmıştır. Buna göre ankete katılım gösteren toplam 392 kişinin 38'i akademik personel, 300'ü öğrenci ve 54'ü idari personeldir.

Tablo 1. Cinsiyete göre katılımcıların kampüsteki pozisyonuna ilişkin dağılım.

Cinsiyet Durumu	Akademik Personel		Öğrenci		İdari Personel		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Kadın	15	39,5	169	56,3	22	40,7	206	52,5
Erkek	23	60,5	131	43,7	32	59,3	186	47,5
Toplam	38	100	300	100	54	100	392	100

Tablo 1'de paylaşıldığı üzere ankete katılanların %52,5'i kadın, %47,5'i ise erkektir. Bu oranlar akademik ve idari personel bağlamında erkek cinsiyetinin toplam orandan daha fazla derecede temsil edildiğini göstermektedir.

Tablo 2. Medeni duruma göre katılımcıların kampüsteki pozisyonuna ilişkin dağılım.

Medeni Durumu	Akademik Personel		Öğrenci		İdari Personel		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Bekar	15	39,5	297	99	17	31,5	329	83,9
Evlü	23	60,5	3	1	37	68,5	63	16,1
Toplam	38	100	300	100	54	100	392	100

Tablo 2, katılımcıların medeni durumunu göstermektedir. Öğrencilerin %99'u beklenildiği şekilde bekar iken akademik personelin %60,5'i evli ve idari

personelin ise %68,5'inin evli olduğu görülmektedir. Bu oran toplam katılımcılarda öğrencilerin frekans olarak yüksek olması sebebiyle %83,9 şeklindedir.

Tablo 3. Yaşa göre katılımcıların kampüsteki pozisyonuna ilişkin dağılım.

Yaş Durumu	Akademik Personel		Öğrenci		İdari Personel		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
18-25	2	5,3	288	96	-	-	290	74
26-40	20	52,6	12	4	30	55,6	62	15,8
41-65	16	42,1	-	-	24	44,4	40	10,2
Toplam	38	100	300	100	54	100	392	100

Tablo 3 katılımcıların yaş durumuna göre dağılımını göstermektedir. Yine öğrencilerin ağırlığı toplam orana yansımıştır ve 18-25 yaş aralığındaki katılımcılar %74'lük oranı temsil etmektedir.

Tablo 4. Birimlere göre katılımcıların kampüsteki pozisyonuna ilişkin dağılım.

Katılımcıların Görev Yaptığı Birimler	Akademik Personel		Öğrenci		İdari Personel		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Siyasal Bilgiler Fak.	18	47,3	100	33,3	24	44,4	142	36,2
Spor Bilimleri Fak.	12	31,6	100	33,3	1	1,9	113	28,8
Sosyal Bilimler MYO	8	21,1	100	33,3	9	16,7	117	29,9
Kampüs İçi / Diğer	-	-	-	-	20	-	20	5,1
Toplam	38	100	300	100	54	100	392	100

Kampüs İçi/Diğer kategorisi kampüste görev yapan ancak herhangi bir birime bağlı olmayan güvenlik görevlilerini temsil etmektedir.

Tablo 5. Eğitim durumuna göre katılımcıların kampüsteki pozisyonuna ilişkin dağılım.

Eğitim Durumu	Akademik Personel		Öğrenci		İdari Personel		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Okuryazar ve İlköğretim	-	-	-	-	12	22,2	12	3,1
Lise	-	-	-	-	21	38,9	21	5,3
Önlisans	-	-	100	33,3	4	7,4	104	26,5
Lisans (Fakülte)	-	-	198	66,1	1	1,9	199	50,8
Lisans (Yükseköğretim)	-	-	-	-	14	25,9	14	3,6
Lisansüstü	38	100	2	0,6	2	3,7	42	10,7
Toplam	38	100	300	100	54	100	392	100

Tablo 5, katılımcıların eğitim durumuna göre dağılımlarını göstermektedir. Akademik personel ve öğrencilerin eğitim durumu net oranlarla belli iken idari personelde durum farklıdır. İdari personelin ağırlığının %38,9 ile lise mezunu

olduğu görülmektedir. Ardından %25,9 ile yüksekokuldan mezun en çok temsil edilen ikinci gruptur. %22,2 oranı ile okuryazar ve ilköğretim düzeyinde katılımcıların azımsanmayacak ölçüde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 6. Unvana göre akademik personelin dağılımı.

Unvan Durumu	Siyasal Bilgiler Fakültesi		Spor Bilimleri Fakültesi		Sosyal MYO	Bilimler	Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Unvan								
Araştırma Gör.	10	55,6	1	8,3	3	37,5	14	36,8
Öğretmen Gör.	1	5,6	4	33,3	5	62,5	10	26,3
Doç. Dr.	2	11	1	8,3	-	-	3	7,9
Prof. Dr.	5	27,8	4	33,3	-	-	9	23,7
Belirtilmemiş	-	-	-	-	-	-	-	-
Belirtilmemiş	-	-	2	16,8	-	-	2	5,3
Toplam	18	100	12	100	8	100	38	100

Tablo 6 akademik personel olan katılımcıların unvanlarına göre dağılımını göstermektedir. Araştırma Görevlilerinin %36,8 oranı ile en ağırlıkta olan katılımcılardır. Onu, %26,3 ile Öğretim Görevlisi, %23,7 ile Doç. Dr. unvanına sahip akademik personel takip etmektedir.

Tablo 7. Unvana göre idari personelin dağılımı.

Unvan Durumu	Siyasal Bilgiler Fakültesi		Spor Bilimleri Fakültesi		Sosyal Bilimler MYO	Kampüs (Diğer)	İçerik	Toplam		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Unvan										
İdari Gör.	16	66,7	1	100	5	55,5	-	-	21	38,9
Temizlik Gör.	8	33,3	-	-	3	33,3	-	-	11	20,4
Güvenlik Gör.	-	-	-	-	-	-	20	100	20	37,1
Belirtilmemiş	-	-	-	-	1	11,2	-	-	1	1,9
Toplam	24	100	1	100	9	100	20	100	54	100

Tablo 7 idari personel olan katılımcıların görevlerine göre dağılımını göstermektedir. Bu tabloda SAY konusunda önemli bir sorumluluğu bulunan temizlik görevlilerinin %20,4 oranında temsil edildiği görülmektedir.

Farkındalığa Dair Bulgular

Katılımcıların çevresel davranışını ölçmeye yönelik olarak sorulan “Dönüştürülebilir nitelikteki çöpünüzü (plastik su şişesi gibi) ne yaparsınız?” sorusuna öğrenci, akademik ve idari personel ile öğrenciler tarafından verilen cevaplar Tablo 8’de sunulmaktadır. Cevaplar arasında yer alan “çöp kutusuna atarım” cevabının bu konuda en az bilinçlilik düzeyini; “geri dönüşüm kutusuna atarım”

cevabının kişinin bilinçli olduğunu; “geri dönüşüm kutusu bulana kadar yanımda taşıyım” cevabı ise kişinin oldukça bilinçli olduğunu temsil etmektedir.

Tablo 8. ‘Dönüştürülebilir nitelikteki çöpünüzü (plastik su şişesi gibi) ne yaparsınız?’ sorusuna verilen yanıtların demografik bilgilere ilişkin dağılımı.

	Kendime en yakın çöp kutusuna atarım.		Geri dönüşüm kutusuna atarım.		Geri dönüşüm kutusu bulamazsam, bulana kadar yanımda taşıyım.	
	N	%	N	%	N	%
Katılımcılar	167	46,1	139	38,4	56	15,5
Cinsiyet						
Kadın	86	44,1	87	44,6	22	11,3
Erkek	81	48,5	52	31,1	34	20,4
Medeni Durum						
Bekar	146	47,2	117	37,9	46	14,9
Evli	21	39,6	22	41,5	10	18,9
Yaş						
18-25	132	48,7	99	36,5	40	14,8
26-40	25	43,1	27	46,6	6	10,3
41-65	10	30,3	13	39,4	10	30,3
Pozisyon						
Akademik Personel	11	31,4	15	42,9	9	25,7
Öğrenci	135	48,2	104	37,1	41	14,7
İdari Personel	21	44,7	20	42,6	6	12,7
Eğitim Durumu						
Okuryazar ve İlköğretim	2	22,2	6	66,7	1	11,1
Lise	11	55	7	35	2	10
Önlisans	51	52,6	30	30,9	16	16,5
Lisans (Fakülte)	85	45,7	76	40,9	25	13,4
Lisans (Yüksekokul)	5	45,5	4	36,3	2	18,2
Lisansüstü	13	33,3	16	41	10	25,7
Birim						
Siyasal Bilgiler Fak.	56	42,1	59	44,4	18	13,5
Spor Bilimleri Fak.	46	44,7	38	36,9	19	18,4
Sosyal Bilimler MYO	52	48,1	38	35,2	18	16,7
Kampüs İçi / Diğer	13	72,2	4	22,2	1	5,6
Toplam	167	46,1	139	38,4	56	15,5

Tablo 8’den görüldüğü üzere “Dönüştürülebilir nitelikteki çöpünüzü (plastik su şişesi gibi) ne yaparsınız?” sorusuna öğrencilerin %48,2’si, idari personelin %44,7’si ve akademik personelin %31,4’ü “çöp kutusuna atarım” cevabını vermiştir. Diğer taraftan “geri dönüşüm kutusu bulana kadar yanımda taşıırım” seçeneği öğrencilerin %35’i, akademik personelin %39’u, idari personelin %37’si tarafından tercih edilmiştir. Elde edilen sonuçlar öğrencilerin bu konuda çok bilinçli olmadıklarını, akademik personelin ise idari personele göre nispeten daha bilinçli olduğunu göstermektedir. Özellikle öğrenciler için bu konuda eğitimin gerekli olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar çevre bilinci ve eğitim arasında doğrudan ilişki olduğunu desteklemektedir. Üniversite eğitiminde çevreye ilişkin ders alan ve almayan öğrencilerin davranış ve tutumlarını konu alan çalışmalarda, çevreye ilişkin ders alan öğrencilerin çok daha bilinçli oldukları belirlenmiştir (Aksoy ve Karatekin, 2011, s.29; Eryılmaz ve Kıran, 2017, s.195; Şenyurt vd., 2011, s.12).

Bilinçlilik düzeyinde katılımcıların cinsiyetlerinin etkisi olup olmadığı incelendiğinde “geri dönüşüm kutusu bulana kadar yanımda taşıırım” cevabı kadınlarda %11,3 iken erkeklerde bu oran %20,4’tür. Bu bağlamda erkeklerin kadınlara göre az da olsa daha bilinçli olduğu tespit edilmektedir. Bu konuda literatürdeki çalışmalar incelendiğinde cinsiyetin çevresel tutum ve davranış üzerinde etkisi olduğunu ortaya koyan çalışmalar olmakla birlikte (Aksoy ve Karatekin, 2011, s.29; Şenyurt vd., 2011, s.11) ilişkisinin olmadığını öne süren çalışmaların da olduğu görülmektedir (Kanbak, 2015, s.82; Koçarslan vd., 2017, s.1914). Cinsiyetin etkisi olduğunu ifade eden çalışmaları bir kısmında kadınları daha duyarlı olduğu (Çabuk ve Karacaoğlu, 2003, s.192; Şenyurt vd., 2011, s.11), diğer bir kısmında ise bizim çalışmamızla uyumlu şekilde erkeklerin daha duyarlı olduğu belirlenmiştir (Acungil, 2020, s.1021; Müderrisoğlu ve Altanlar, 2011, s.165).

Katılımcıların buldukları birimlerin çevreye yönelik yaklaşımlarında etkisi olup olmadığı incelendiğinde, yüksek bilinç düzeyini temsil eden “geri dönüşüm kutusu bulana kadar yanımda taşıırım” cevabı, Siyasal Bilgiler Fakültesinde %13,5, Sosyal Bilimler MYO’da %16,7, Spor Bilimleri Fakültesinde %18,4 olarak verilmiştir. Bu oranlar bilincin fakülteye göre çok büyük bir değişiklik göstermediğini ortaya koymaktadır. Ancak %5,6 oranıyla kampüste görev yapan güvenlik görevlilerinin bu konuda yapılan tüm çapraz analizler içerisinde en düşük bilince sahip olan grup olduğu gözlemlenmektedir.

Benzer bir çalışma Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesine bağlı 13 Fakültede gerçekleştirilerek öğrencilerin çevreye yönelik yaklaşımları ile fakülteleri arasındaki ilişki sorgulanmıştır (Acungil, 2020). Çevre ile ilgili olumlu yaklaşım

oranlarının en yüksek Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinde, en düşük Tokat Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu öğrencilerinde olduğu sonucuna varılmıştır (Acungil, 2020, s.1023). Talay ve arkadaşları (2004) tarafından Ankara Üniversitesi'nde lisans öğrencilerinin çevre bilgisi ve duyarlılığını belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada sağlık bilimleri ile ilgili programlarda okuyan öğrencilerin belirgin farklarla daha duyarlı oldukları belirlenmiştir (Talay vd., 2004, s.300).

Tablo 8, tüm bunların yanı sıra yaş ve eğitim seviyesi arttıkça SAY'a karşı olan bilincin de arttığını göstermektedir. Yine akademik personelin öğrenciler ve idare personele göre daha bilinçli olduğu gözlemlenebilmektedir.

Ankete cevap veren katılımcıların sıfır atık hakkında bilgileri olup olmadığını anlamak üzere "SAY hakkında bir bilginiz var mı?" sorusu sorulmuş, bu soruya verilmesi beklenen "evet", "hayır" ve "kısmen" cevapları olmuştur. Öğrenciler ile akademik ve idari personel tarafından verilen cevaplar karşılaştırıldığında en yüksek oranda verilen cevabın "kısmen" olduğu, öğrencilerin %49,7'sinin, akademik personelin %65,8'nin ve idari personelin %51,9'nun bu cevabı verdikleri görülmüştür (Tablo 9). Aynı soruya öğrencilerin %12'si, akademik personelin %31,6'sı ve idari personelin %27,8'i "Evet (SAY hakkında bilginiz var)" cevabını vermiştir. Elde edilen cevaplar üç farklı katılımcı grubunun da SAY konusunda yeterli bilgi sahibi olmadığını göstermektedir.

Tablo 9. 'Sıfır atık yönetimi hakkında bilginiz var.' ifadesine verilen yanıtların katılımcıların kampüsteki pozisyonuna ilişkin dağılımı.

Sıfır atık yönetimi hakkında bilginiz var.								
Seçenekler	Akademik Personel		Öğrenci		İdari Personel		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Evet	12	31,6	36	12,0	15	27,8	63	16,1
Hayır	1	2,6	115	38,3	8	14,8	124	31,6
Kısmen	25	65,8	149	49,7	28	51,9	202	51,5
Belirtilmemiş	-	-	-	-	3	5,6	3	0,8
Toplam	38		300		54		392	100

Ankete "SAY konusunda hangi yolla bilgi sahibi olduğunuz" sorulmuş ve "internet, TV/kamu spotu seçeneğini, uygulama örnekleri, yönetmelik" seçenekleri birden fazla seçilebilecek şekilde sunulmuştur (Tablo 10). Ankete katılan 300 öğrencinin 150'si internet, 102'si TV/kamu spotu seçeneğini tercih etmiştir. Akademik personelden (toplamda 38 kişi) 12'si internet ve 12'si TV/kamu spotu seçeneğini işaretlemiştir. İdari personelin ise (toplamda 54 kişi) 25'i TV/kamu spotu, 14'ü uygulama örnekleri üzerinden bilgi sahibi olduklarını belirtmiştir.

Tablo 10. ‘Sıfır atık yönetimi konusunda hangi yolla bilgi sahibi oldunuz?’ sorusuna verilen yanıtların demografik bilgilere ilişkin dağılımı.

Sıfır atık yönetimi konusunda hangi yolla bilgi sahibi oldunuz?				
	İnternet	Televizyon Kamu Spotu	Uygulama Ör- nekleri	Yönetmelik
	N	N	N	N
Katılımcılar				
	169	139	73	26
Cinsiyet				
Kadın	97	64	38	23
Erkek	72	73	35	11
Medeni Durum				
Bekar	156	32	59	23
Evli	13	29	14	7
Yaş				
18-25	146	99	45	23
26-40	16	25	15	7
41-65	7	15	13	4
Pozisyon				
Akademik Personel	12	12	11	5
Öğrenci	150	102	48	14
İdari Personel	7	25	14	7
Eğitim Durumu				
Okuryazar ve İlköğretim	-	2	5	4
Lise	3	13	3	2
Önlisans	53	40	18	13
Lisans (Fakülte)	98	61	32	9
Lisans (Yüksekokul)	3	7	4	-
Lisansüstü	13	14	11	6
Birim				
Siyasal Bilgiler Fak.	55	40	32	13
Spor Bilimleri Fak.	55	39	19	4
Sosyal Bilimler MYO	55	45	21	17
Kampüs İçi / Diğer	4	15	1	-
Toplam	169	139	73	26

Elde edilen sonuçlar internet ve TV/kamu spotunun günümüzdeki en önemli bilgilendirme araçları olduğunu desteklemektedir (Tablo 10). Yoloğlu ve Halisdemir (2020) tarafından yapılan bir çalışmada Mersin Üniversitesi Çiftlikköy Kampüsünde 626 öğrenciye “medya haberlerinin çevre bilinci oluşturma-sındaki etkisi” sorulmuş ve medya haberlerinin %88 oranında etkisi olduğu

belirlenmiştir (Yoloğlu ve Halisdemir, 2020, s.100). Bu durum çevre bilincinin oluşmasında bu araçlara yer verilmesinin önemini göstermektedir. Bu cevaplar yalnızca SAY özelinde sorulan soruya yönelik olmayıp, aynı zamanda günümüzde herhangi bir bilgiye erişimde de hangi aracın etkin olduğu sonucunu vermektedir.

Bu soru üzerinden yapılan çapraz analizler sonucunda kadınların erkeklere göre internetten haber alma oranın yüksek olduğunu, erkeklerin de kadınlara göre TV/Kamu Spotundan haberdar olma durumunun nispeten daha fazla olduğunu görülmektedir. Haber alma kaynağının medeni duruma göre değiştiği gözlemlenmektedir. Bekar katılımcılar en çok internet üzerinden haber alırken evli katılımcıların daha çok TV/Kamu Spotundan haber aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 10 üzerinden yapılabilecek diğer bir gözlem, yaş düştükçe internetten öğrenme oranının arttığı, yaş yükseldikçe uygulama örneklerinden öğrenme oranının arttığıdır. Bu durum bilgi edinme yollarının soyut veya somut yolla edinebilmesinin yaş ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

SAY'a Dair Bulgular

Ankette yer alan sorulardan bir diğeri "Sıfır atık yönetimi nasıl daha aktif ve etkin bir hale getirilebilir?" olmuş, "temel eğitim verilmesi, cezaiye müeyyide getirilmesi, dikkat çeken yönlendirmeler yapılması, teşvik verilmesi, zorunluluk haline getirilmesi" gibi birden fazla seçeneğin işaretlenebileceği cevaplar katılımcıya sunulmuştur (Tablo 11). Öğrenciler tarafından verilen cevaplarda en çok "teşvik verilmeli" (300 öğrenciden 185'i) ve "temel eğitim verilmeli" (300 öğrenciden 165'i) işaretlenmiştir, ardından sırayla dikkat çeken yönlendirme yapılması (300 öğrenciden 148'i), zorunlu hale getirilmesi (300 öğrenciden 108'i), cezaiye müeyyide getirilmesi (300 öğrenciden 73'ü) işaretlenmiştir. Akademik ve idari personel tarafından en çok işaretlenen seçeneklerin benzer şekilde teşvik verilmeli" (38 akademik personelden 28'i; 54 idari personelden 34'ü) ve "temel eğitim verilmeli" (38 akademik personelden 26'sı; 54 idari personelden 35'i) olduğu gözlenmiştir. "Cezaiye müeyyide getirilmesi" her üç grup için de en az işaretlenen seçenek olmuştur.

Tablo 11. ‘Sıfır atık yönetimi nasıl daha aktif ve etkin bir hale getirilebilir?’ sorusuna verilen yanıtların demografik bilgilere ilişkin dağılımı.

Sıfır atık yönetimi nasıl daha aktif ve etkin bir hale getirilebilir	Temel eğitim verilmeli	Cezai müeyyide getirilmeli	Dikkat çeken yönlendirmeler yapılmalı.	Tesvik verilmeli (akbil yüklenme gibi)	Zorunluluk haline getirilmeli
	N	N	N	N	N
Katılımcılar	229	103	197	247	158
Cinsiyet					
Kadın	125	54	105	123	88
Erkek	104	49	89	124	70
Medeni Durum					
Bekar	188	85	158	205	123
Evli	41	18	39	54	35
Yaş					
18-25	161	72	144	181	105
26-40	43	21	36	39	35
41-65	25	9	17	27	18
Pozisyon					
Akademik Personel	26	14	20	28	18
Öğrenci	165	73	148	185	108
İdari Personel	38	16	29	34	32
Eğitim Durumu					
Okuryazar ve İlköğretim	-	6	4	7	4
Lise	10	5	13	16	16
Önlisans	61	25	49	56	40
Lisans (Fakülte)	108	47	101	130	70
Lisans (Yüksekokul)	11	5	9	8	8
Lisansüstü	28	15	21	30	17
Birim					
Siyasal Bilgiler Fak.	79	36	60	123	53
Spor Bilimleri Fak.	69	31	64	93	40
Sosyal Bilimler MYO	69	31	58	94	48
Kampüs İçi / Diğer	12	5	15	17	17
Toplam	229	103	197	247	158

Atık yönetiminin aktif hale getirilmesine ilişkin verilen cevaplar cinsiyete, yaşa, medeni duruma ve görev yapılan birime göre incelendiğinde benzer şekilde “teşvik verilmeli” ve “temel eğitim verilmeli” seçenekleri ağırlıklı olarak tercih edilmiştir.

Özellikle sıfır atık yönetimi konusunda olmamakla birlikte bireylerin genel çevre sorunlarına ilişkin görüş ve tutumlarının incelendiği çalışmalarda yakın sonuçların elde edildiği görülmektedir. Selim vd. (2011) tarafından Muğla Üniversitesi Ortaca Meslek Yüksekokulunda öğrencilerden çevre sorunlarına karşı alınabilecek önlemlerin önem sıralamasına göre sıralanması istenmiştir. Ankete katılanların %44’ü duyarlılığın eğitim ile artırılması gerektiğini, %23’ü sanayide dönüşümlü hammadde kullanımının teşvik edilmesi gerektiğini, %22’si yasalarla önlem alınması gerektiğini belirtmiştir. Mevcut çalışmaya benzer olarak Selim ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların sıralamasında ceza ve vergi gibi ekonomik önlemler en az önemli olarak yerini almıştır (Selim vd., 2011, s.152).

Ankette yer alan ‘SAY için daha fazla vergi vermeye hazırım’ sorusuna ilişkin öğrenci ile akademik ve idari personel tarafından verilen cevaplar Tablo 12’de özetlenmektedir. Tablo 12’de görüldüğü üzere öğrencilerin cevapları %38 “hayır”, %33,3 “evet” ve %28,7 “kararsızım” olarak tespit edilmiş ve arada belirgin bir fark olmadığı gözlenmiştir. Akademik personelin, %55,2 oranda “vergi vermeye hazırım” cevabı ile idari personelin %72,2 oranla “hayır” cevabı belirgin olarak yüksek çıkmıştır. Elde edilen sonuçların maddi imkânlarla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Bunun yanı sıra bekarların evlilere göre, gençlerin ise yaşlılara göre vergi ödemeye daha istekli olduğu gözlemlenmektedir. Yine güvenlik görevlisi olarak görev yapan kampüs paydaşlarının hiçbirinin SAY için vergi verme eğiliminde olmadığı dikkat çekici bir husustur.

Tablo 12. ‘Sıfır atık yönetimi için daha fazla vergi vermeye hazırım.’ ifadesine verilen yanıtların demografik bilgilere ilişkin dağılımı.

Sıfır atık yönetimi için daha fazla vergi vermeye hazırım.						
	Evet		Kararsızım		Hayır	
	N	%	N	%	N	%
Katılımcılar	128	32,6	102	26	162	41,4
Cinsiyet						
Kadın	67	32,5	60	29,1	79	38,4
Erkek	61	32,8	42	22,6	83	44,6
Medeni Durum						

Sıfır atık yönetimi için daha fazla vergi vermeye hazırım.						
	Evet		Kararsızım		Hayır	
Bekar	114	34,7	90	27,4	125	37,9
Evli	14	22,2	12	19,1	37	58,7
Yaş						
18-25	98	33,8	81	27,9	111	38,3
26-40	18	20	17	27,4	27	43,6
41-65	12	30	4	10	24	60
Pozisyon						
Akademik Personel	21	55,2	8	21,1	9	23,7
Öğrenci	100	33,3	86	28,7	114	38,0
İdari Personel	7	13	8	14,8	39	72,2
Eğitim Durumu						
Okuryazar ve İlköğretim	1	8,3	-	-	11	91,7
Lise	2	9,5	4	19,1	15	71,4
Önlisans	38	36,5	32	30,8	34	32,7
Lisans (Fakülte)	62	31,2	55	27,6	82	41,2
Lisans (Yüksekokul)	2	14,3	3	12,4	9	64,3
Lisansüstü	23	54,8	8	19,1	11	26,1
Birim						
Siyasal Bilgiler Fak.	52	36,6	35	24,7	55	38,7
Spor Bilimleri Fak.	35	30,9	29	25,7	49	43,4
Sosyal Bilimler MYO	41	35	33	28,2	43	36,8
Kampüs İçi / Diğer	-	-	5	25	15	75
Toplam	128	32,6	102	26	162	41,4

‘Siyasi partilerin çevreye yönelik çalışmaları, oy vermeme etkilemektedir sorusuna’ ilişkin öğrenciler (%57), akademik personel (%63,2) ve idari personel (%55,6) tarafından verilen cevap en yüksek oranda “evet” olmuştur (Tablo 13). Elde edilen cevabın, katılımcılar yaşına, cinsiyetine ve medeni durumuna göre değişkenlik göstermediği gözlemlenmektedir. Ancak bu durum akademik personelin oy verme davranışını belirgin bir şekilde daha fazla etkilerken, idari personeli nispeten daha az etkilemektedir. %58,3 oranla en çok ‘hayır’ oranı okuryazar ve ilköğretim mezunu katılımcılardan gelmiştir.

Tablo 13. ‘Siyasi partilerin çevreye yönelik çalışmaları, oy vermeme etkilemektedir’ Sorusuna verilen yanıtların demografik bilgilere ilişkin dağılımı.

Siyasi partilerin çevreye yönelik çalışmaları, oy vermeme etkilemektedir.						
	Evet		Kararsızım		Hayır	
	N	%	N	%	N	%
Katılımcılar	225	57,4	88	22,5	79	20,2
Cinsiyet						
Kadın	125	60,7	44	21,4	37	17,9
Erkek	100	53,8	44	23,7	42	22,5
Medeni Durum						
Bekar	188	57,1	77	23,4	64	19,5
Evli	37	58,7	11	17,5	15	23,8
Yaş						
18-25	168	57,9	67	23,1	55	19
26-40	32	51,6	16	25,8	14	22,6
41-65	25	62,5	5	12,5	10	25
Pozisyon						
Akademik Personel	24	63,2	8	21,1	6	15,7
Öğrenci	171	57	71	23,6	58	19,3
İdari Personel	30	55,6	9	16,7	15	27,8
Eğitim Durumu						
Okuryazar ve İlköğretim	5	41,7	-	-	7	58,3
Lise	10	47,6	6	28,6	5	23,8
Önlisans	56	53,8	24	23,1	24	23,1
Lisans (Fakülte)	118	59,3	47	23,6	34	17,1
Lisans (Yüksekokul)	10	71,4	2	14,3	2	14,3
Lisansüstü	26	61,9	9	21,4	7	16,7
Birim						
Siyasal Bilgiler Fak.	98	69	26	18,3	18	12,7
Spor Bilimleri Fak.	58	51,3	29	25,7	26	23
Sosyal Bilimler MYO	62	53	27	23,1	28	23,9
Kampüs İçi / Diğer	7	35	6	30	7	35
Toplam	225	57,4	88	22,5	79	20,2

Kılıç (2013) tarafından Niğde Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde okuyan birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerine anket uygulanmış, öğrencilerin oy kullanırken siyasi partilerin çevre konusunda eğilimlerini dikkate alıp almadıkları sorulmuştur. Birinci sınıf öğrencilerinin %32’sinin ve dördüncü sınıf öğrencilerinin %26’sının dikkate aldıklarını; sırasıyla %36’sının ve %52’sinin dikkate almadıkları belirlenmiştir (Kılıç, 2013, s. 78). Hem mevcut çalışmada hem

de Kılıç (2013) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin siyasi parti seçimlerinde çevre dışında başka unsurları gözettikleri tespit edilmektedir. Kılıç'ın (2013) çalışmasında birinci sınıflarda çevreye duyarlılığı olan partiler için oy kullanım oranının daha yüksek olması, bu öğrencilerin daha romantik bir çevreci anlayışına sahip olması, dördüncü sınıfların ise daha realist bir bakış açısına sahip olması ile ilişkilendirilmektedir.

“Devlet çevre kirliliğini azaltmaya ve çevresel tahribatı önlemeye yönelik destek faaliyetlerinde bulunmalıdır” ifadesine verilen cevaplar Tablo 14’de sunulmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu çevreye yönelik faaliyetlerin devlet tarafından desteklenmesini gerektiği düşünmektedir. Bu düşünce herhangi bir demografik bilgiye göre ciddi değişkenlikler göstermemektedir. Akademik personelin tamamının bu ifade ‘evet’ cevabını vermesi dikkat çekicidir.

Tablo 14. ‘Devlet çevre kirliliğini azaltmaya ve çevresel tahribatı önlemeye yönelik destek faaliyetlerinde bulunmalıdır.’ ifadesine verilen yanıtların demografik bilgilere ilişkin dağılımı.

Devlet çevre kirliliğini azaltmaya ve çevresel tahribatı önlemeye yönelik destek faaliyetlerinde bulunmalıdır.							
		Evet		Kararsızım		Hayır	
		N	%	N	%	N	%
Katılımcılar							
		337	86,2	21	5,4	33	8,4
Cinsiyet							
Kadın		182	88,3	16	7,8	8	3,9
Erkek		155	83,8	17	9,2	13	7
Medeni Durum							
Bekar		279	85,1	30	9,1	19	5,8
Evli		58	92,1	3	4,8	2	3,2
Yaş							
18-25		243	84,1	27	9,3	19	6,6
26-40		58	93,5	4	6,5	-	-
41-65		36	90	2	5	2	5
Pozisyon							
Akademik Personel		38	100	-	-	-	-
Öğrenci		251	83,9	29	9,7	19	6,4
İdari Personel		48	88,9	4	7,4	2	3,7
Eğitim Durumu							
Okuryazar ve İlköğretim		9	75	1	8,3	2	16,7
Lise		19	90,5	2	9,5	-	-
Önlisans		87	83,7	11	10,6	6	5,8
Lisans (Fakülte)		168	84,8	18	9,1	12	6,1
Lisans (Yüksekokul)		13	92,6	1	7,4	-	-
Lisansüstü		41	97,6	-	-	1	2,4

Devlet çevre kirliliğini azaltmaya ve çevresel tahribatı önlemeye yönelik destek faaliyetlerinde bulunmalıdır.						
	Evet		Kararsızım		Hayır	
Birim						
Siyasal Bilgiler Fak.	131	92,9	4	2,8	6	4,3
Spor Bilimleri Fak.	90	79,6	14	12,4	9	8
Sosyal Bilimler MYO	98	83,8	13	11,1	6	5,1
Kampüs İçi / Diğer	18	90	2	10	-	-
Toplam	337	86,2	21	5,4	33	8,4

Bulguların Değerlendirilmesi

Mevcut çalışma Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsünde yer alan üç Fakültede sıfır atık yönetimi konusunda yalnızca öğrencilerin değil, aynı zamanda akademik ve idari personelin farkındalıkları, yaklaşımları ile tutum ve davranışları uygulanan ankette yer alan temsili sorular üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ülkemizin gündemine yakın zamanda giren “sıfır atık yönetimi” hem çevrenin korunmasına hizmet etmekte hem de atıkların tekrar ekonomiye kazandırılmasıyla döngüsel ekonomiye ve dolayısıyla sürdürülebilirliğin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Sıfır atık yönetiminin etkin hale getirilebilmesi için en önemli noktanın bilinç seviyesini artırmak olduğu görülmektedir.

Mevcut çalışmada ankette sorulan “plastik pet şişenizi ne yaparsınız sorusuna alınan cevaplar üzerinden kişilerin bilinç düzeyi sorgulanmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmada ve öğrencilerin çevre bilincinin sorgulanması üzerine yapılan diğer çalışmalarda (Erten, 2012; Oğuz vd., 2011; Özdemir vd., 2004) elde edilen sonuçların çok iyimser olmadığı tespit edilmektedir. Diğer taraftan öğrenciler ile akademik ve idari personel arasında bilgi düzeyi açısından belirgin farklılıklar olabileceği düşünülse bile bilgilerin uygulamaya geçirilmesinde anlamlı farklılıklar gözlenmemiştir. Cansaran (2015) tarafından Merzifon Meslek Yüksekokulu’nda çevre bilinci düzeyini belirlemek için yapılan çalışmada da öğrenci, akademik ve idari personelin karşılaştırılmasında benzer sonuçlar elde edilmiştir (Cansaran, 2015, s.74). Kişilerin çevrenin korunmasına yönelik bilgi sahibi olsa bile bunun içselleştirilemediği gözlenmektedir. Tekeli (2002) çevre bilincinin içselleştirilmesinde beş farklı derinleşme düzeyinin olduğunu belirtmektedir (Tekeli, 2002, s.30). İlki “en sığ düzey” olarak tanımlanıp, çevre sorunlarının çevre ve insan ilişkilerinden kaynaklandığı bilgisine sahip olup, kendi davranışlarını değiştirmede ve başkalarının davranışlarını değiştirmesine gerek görmediği düzeydir. “İkinci düzey” de kişi kendi davranışlarını değiştirmeden, başkalarının davranışlarını değiştirmesini gerekli görmektedir.

“Üçüncü düzey” de kişi kendini “sorumlu” görüp, davranışlarını değiştirmeye başlamaktadır. “Dördüncü düzey” de kişi hem kendini sorumlu görmekte hem de başkalarının sorumlu davranmasını sağlamaya çalışmaktadır, bunu sağlamak için ilgili devlet organlarını uyarmakta ve sivil toplum kuruluşlarına dahil olmaktadır. “Beşinci düzey” de kişi maddi fedakârlıklarda bulunarak çevre sorunlarına çözüm aramaktadır (Tekeli, 2002, s.30). Mevcut çalışmada elde edilen sonuçlarda ve literatürdeki benzer çalışmalarda (Cansaran, 2015, s.74) kişilerin çevre bilinci konusunda üçüncü düzeyi geçemediği görülmektedir.

Ankette yer alan sorularda “sıfır atık yönetimi nasıl daha aktif ve etkin bir hale getirilebilir?” sorusuna her üç grupta da en yüksek oranla verilen cevap “teşvik verilmeli” ve “temel eğitim verilmeli” olmuştur. Çevre sorunları kendi alanında münferit değil, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal politikalarla bütünleşmiş durumdadır. Dolayısıyla bütüncül çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Ankette alınan cevaplarla da desteklendiği gibi eğitim tek başına yeterli görülmemektedir. Teşvik verilmesi gibi ekonomik araçların da kullanılması önemli görülmektedir. Anket soruları içerisinde yer alan “SAY konusunda hangi yolla bilgi sahibi oldunuz” sorusuna en çok verilen cevabın “internet” ve “TV/kamu spotu” olduğu görülmüştür. Bu sonuç bireylerin bilinç düzeylerinin artırılmasında bu araçların etkin olduğu göstermektedir.

Diğer taraftan ankette sorulan “SAY için daha fazla vergi vermeye hazırım” sorusuna akademik personel daha ılımlı yaklaşırken (%55’i “evet” diyerek), idari personelin bu fikre yakın bakmaması (%13’ü “evet” diyerek) bireylerin maddi imkânlarındaki farklılıkla açıklanabilmektedir. Bireylerin ekonomik sorunlarının çevreye yaklaşımlarının olumsuz şekilde etkilediği yapılan çalışmalarda da tespit edilmiştir (Akış, 2000, s.11). Ancak toplumdaki refah seviyesinin artırılmasının doğanın kapasitesi ile sınırlandırığının bilinmesi önemlidir.

“Devlet çevre kirliliğini azaltmaya ve çevresel tahribatı önlemeye yönelik destek faaliyetlerinde bulunmalıdır.” ifadesine belirgin olarak verilen cevap “evet” olmuştur. Bu cevap bireylerin bu sorumluluğu tek başına üstlenmediklerini, kirliliğin azaltılmasında ve tahribatın önlenmesinde devletin önemli görevleri olduğunu düşündüklerini ifade etmektedir. Anayasanın 56. maddesinde yer aldığı gibi “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” Her ne kadar devlet, kamu otoriteleri, yerel yönetimler çevrenin korunmasında ve geliştirilmesinde önemli ölçüde ödev sahibi ise de bireylere de üstlendiklerinden fazla sorumluluk düşmektedir. Özellikle tüketim kültürü ile ortaya çıkan sınırsız ihtiyaç anlayışının, kaynağın sınırlılığının bilinci ile önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu

noktada “küçük kentler” olarak tanımlanan üniversitelerde bu bilincin geliştirilmesi ile toplumun pek çok kesimine ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada sıfır atık yönetimi konusunda Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsü öğrencilerinin, akademik ve idari personelinin farkındalıklarının ve yaklaşımlarının anket soruları aracılığıyla belirlenmesi hedeflenmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında;

- Katılımcıların çevreye karşı davranışların olumlu olup olmadığı incelendiğinde, öğrencilerin çoğunun duyarlı olmadığı, incelenen üç grup içerisinde akademik personelin en duyarlı grup olduğu tespit edilmiştir.
- Sıfır atık yönetimi konusunda her üç grubunda yeterli ölçüde bilgi sahibi olmadığı gözlenmiştir.
- TV/kamu spotu ve internetin sıfır atık yönetimi hakkında bilgi edinilmesinde en çok kullanılan araçlar olduğu sonucuna varılmıştır.
- Sıfır atık yönetimini aktif hale getirilmesinde en etkin araçların “teşvik verilmesi” ve “temel eğitim verilmesi” olduğu görülmüştür.
- Sıfır atık yönetimi için vergi vermeye hazırım sorusuna idari personelin çoğunluğu “hayır” derken, akademik personelin çoğunluğu “evet” demiştir. Öğrenciler tarafından verilen cevaplarda belirgin bir fark gözlenmemiştir.
- Siyasi partilerin çevreye duyarlılığının kişilerin oylarını etkileyip etkilemediği sorulduğunda her üç grubun da yarından fazlası etkilediği cevabını vermiştir.
- Her üç grubun da çevrenin korunması ve geliştirilmesinde devletin destek faaliyetlerinde bulunması gerektiğini düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda, bilgilendirme ve eğitim çalışmalarının genişletilerek eğitim düzeyi fark etmeksizin toplumun tamamına yönelik artırılması gerekmektedir. Çevreye yönelik faaliyetlerin bir zorunluluk olmaktan çok, günlük yaşamlarına entegre edilen bir alışkanlık olduğu bilinci oluşturulmalıdır. Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsünde gerçekleştirilen çalışmada üniversite yönetimi çevre bilincinin oluşturulmasına yönelik teşvikleri arttırmalıdır. Çalışmada elde edilen sonuçların yalnızca sıfır atık yönetimi özelinde değil, daha büyük ölçekte kişilerin çevreye olan duyarlılıklarını göstermekte olduğu düşünülmektedir.

Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsünde gerçekleşen bu çalışmanın karar vericiler ile uygulayıcılara ve kendinden sonraki çalışmalara ışık tutacağı umulmaktadır. Bu çalışmanın devamı niteliğinde olmak üzere, yakın zamanda Marmara Üniversitesi'nin İstanbul'un farklı lokasyonlarında bulunan

kampüslerinin tek noktada toplanacağı Recep Tayyip Külliyesinde aynı çalışmanın tekrarlanması literatüre anlamlı bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışma “Sıfır Atık Yönetimi, Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsü Örneği” isimli ve 6094 no’lu Marmara Üniversitesi-Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAPSİS) tarafından desteklenmiştir. Çalışmada emeği geçen başta Marmara Üniversitesi Anadoluhisarı Kampüsü idari personeline ve çalışmaya katılım gösteren akademik personellere ve öğrencilere teşekkürlerimizi sunarız.

Extended Abstract

Zero Waste Management Consciousness and Its Effect on Political Behavior: An Analysis on Marmara University Anadoluhisarı Campus

*

Betül Hande Gürsoy
Haksevenler

Fatma Feyza Kavak

Aydın Akpınar

ORCID: 0000-0003-3711-5058

ORCID: 0000-0003-3831-8420

ORCID: 0000-0002-7392-6205

Today, the inadequacy of existing waste management systems and the rapid increase in limited resource consumption have pushed mankind to seek new solutions. Zero waste management has been implemented as a solution on the basis that waste production worldwide can be minimized and limited resources can be transferred to future generations. In Turkey, Zero Waste Regulation was published on 12.07.2019. Accordingly, the recovery of waste has become compulsory in many institutions and organizations such as local administrations, public institutions and organizations, educational institutions, health institutions and industrial facilities. In the implementation calendar included in Annex-1 of the regulation, the deadline for transition to the zero-waste management system for "educational institutions with 250 and more students", which also concerns universities, has been determined as 31.12.2020. The current study started in Marmara University Anadoluhisarı Campus before this legal obligation and helped to fulfill the requirements of the obligation and responsibility. Within this study, it is aimed to shed light on the question of how much zero waste management (ZWM), which has recently come to the force in our country and will contribute to the reduction of raw material and energy consumption with the concept of circular economy, can be realized in a university campus. For this purpose, a questionnaire was applied to students and academic staff as well as administrative staff in order to evaluate to what extent the most educated / growing individuals of the society could adopt this practice in Marmara University Anadoluhisarı Campus.

The study was carried out in the Faculty of Political Sciences, Faculty of Sport Sciences, Vocational School of Social Sciences located in Anadoluhisari Campus of Marmara University. In the questionnaires, in order to measure the ZWM approach and awareness of the participants, the participants were asked to: i) what they currently do with waste (empty plastic water bottle); ii) whether they have information about ZWM; iii) through which tools they became aware of ZWM; iv) what methods they deem appropriate to be applied in order to make ZWM more active; v) whether they are ready to pay additional taxes on environmental protection; vi) whether it affects their vote for the political party and vii) to what extent the state should be responsible. A total of 392 questionnaires, including 300 students, 38 academic staff and 54 administrative-cleaning-security personnel, were applied. The questions posed in the questionnaire were evaluated by considering the demographic information of the participants (gender, age, position / position, education, unit and marital status). When preparing survey questions, multiple choice question model and single-answer question model were prepared by preference. Survey study; it was applied with the 'answer under observation' model, where the survey was distributed to the participants and explained how to apply it in bulk.

According to the answers to the question of "what would you do with your recyclable garbage (like a plastic water bottle)", it was determined that students were the least sensitive group and academic staff were the most sensitive group in the attitudes of the participants towards environmental protection. There was no obvious difference when faculties were compared however, the security guards working on the campus had the lowest awareness among the groups examined. In addition, it was determined that awareness increases when age and education level increase.

For zero waste management, it was obtained that the participants do not have enough information about it, those who have information are mostly get via internet and TV/public spot. In the cross-analysis made on the question of "through which tools participants became aware of ZWM", women mostly get news from the internet and men from the TV / Public Service spot. The source of information varied according to marital status. While single participants mostly got news on the internet, married participants mostly got news from TV / Public Service spot. In addition, the rate of learning from the internet increased as the age decreased, and the rate of learning from application examples increased as the age increased.

For the question of "how can zero waste management be made more active and efficient?", the most given answers were "incentives should be given" and "basic education should be given," while "imposing sanctions on punishment" was the least marked option. When the responses regarding activation of waste management were examined according to gender, age, marital status and the unit of duty, there was no significant change.

For the question of "whether they are ready to pay additional taxes on environmental protection", it was resulted that there was no significant difference between the answers of the students to the question however, most of the academic staff were ready to pay tax, and the administrative staff were not. In addition, singles were more willing to pay taxes than married people, and young people were more willing to pay taxes than the elderly. It was concluded that the management should be undertaken by the state and not reflect the public financially in practices such as taxes and determined that zero waste management has an effect on voting behavior, even if it was a certain segment.

The study is distinctive in that the participants to whom the questionnaire questions were directed in this study are academic staff, administrative staff and students, in other words, it covers the most educated / growing individuals of the society. Besides, not only the awareness of the participants, but also their political behavior and public preferences were examined. With the study, it is aimed to create awareness that zero waste management should be a part of daily life rather than a necessity. It is thought that the results obtained will be a guide for decision makers and practitioners in order to adopt zero waste management more effectively.

Kaynakça/References

- Acungil, Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin çevresel tutum ve davranış düzeylerini belirlemeye yönelik bir çalışma: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75 (3), 997 – 1032.
- Adeniran, A. E., Nubi, A. T. ve Adelojo, A. O. (2017). Solid waste generation and characterization in the university of Lagos for a sustainable waste management. *Waste Management*, 67, 3-10.
- Arlı, M. ve Nazik, H. (2001). *Bilimsel araştırmaya giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akış, S. (2000). Kuzey Kıbrıs' ta çevre bilinci. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1(1), 7-17.
- Aksoy, B. ve Karatekin, K. (2011). Farklı programlardaki lisans öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal eğilimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153, 23-36.

- Bahçelioğlu, E., Buğdaycı, E. S., Doğan, N. B., Şimşek, N., Kaya, S. Ö. ve Alp, E. (2020). Integrated solid waste management strategy of a large campus: a comprehensive study on METU campus, Turkey. *Journal of Cleaner Production*, 265, 121715.
- Cansaran, D. (2015). Çevre bilinci düzeyini belirlemeye yönelik uygulamalı bir çalışma: Merzifon Meslek Yüksekokulu örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 69-74.
- Çabuk, B. ve Karacaoğlu, C. (2003), Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının incelenmesi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 26(1-2), 189-198.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2019). Sıfır Atık Yönetmeliği, 12.07.2019, RG No:30829.
- Çömlekçi, N. (2001). Bilimsel araştırma yöntemi ve istatistiksel anlamlılık sınamaları. Ankara: Bilim Teknik Yayınevi.
- Doğanay, A., Ataizi, M., Şimşek, A., Balaban S. J. ve Akbulut, Y. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ali Şimşek (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Erdal, H., Erdal, G. ve Yücel, M. (2013), Üniversite öğrencilerinin çevre bilinç düzeyi araştırması: Gaziosmanpaşa Üniversitesi örneği. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 4, 55-65.
- Erten, S. (2012). Türk ve Azeri öğretmen adaylarında çevre bilinci. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 88-100.
- Eryılmaz, Ç., ve Kıran, Ö. (2017). Üniversite öğrencilerinin çevre algısı: Sinop Üniversitesi örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(61), 186-199.
- Erzengin, Ö. U. ve Teke, E. Ç. (2013). A Study on Developing Environmental Behaviour and Attitude Scale for University Students. *Journal of Educational and Instructional Studies in the World*, 3(2), 49-56.
- European Commission (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region closing the loop an EU action plan for the Circular Economy. Status of Data, 614 (2).
- Gül, B. (2019). *Sürdürülebilir sıfır atık yönetimi için eğitim alanlarında katı atık ve karakterizasyonu*. (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Kanbak, A. (2015). Üniversite öğrencilerinin çevresel tutum ve davranışları: Farklı değişkenler açısından Kocaeli üniversitesi örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 77-90.
- Koçarlan, H., Kılınc E., Gedik, A. ve Paksoy, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin çevre duyarlılıkları üzerine bir araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(15), 1910-1916.
- Müderisoğlu, H. ve Altanlar, A. (2011). Attitudes and behaviors of undergraduates toward environmental issues. *International Journal of Environmental Science & Technology*, 8(1), 159-168.
- Oğuz, D., Çakıcı, I. ve Kavas, S. (2011). Yükseköğretimde öğrencilerin çevre bilinci, *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 12, 34-39.

- Ömürbek, V., Erk, Ç. ve Herek, S. (2019). Üniversitelerde atık yönetimi uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 124-161.
- Özbebek Tunç, A., Akdemir Ömür, G. ve Düren, A. Z. (2012). Çevresel farkındalık. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1(47), 227-246.
- Özdemir, O., Yıldız, A., Ocaktan, E., ve Sarışen, Ö. (2004). Tıp fakültesi öğrencilerinin çevre sorunları konusundaki farkındalık ve duyarlılıkları. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(3), 117-127.
- Saygılı, M., Özdemir, A., Tanyeri, A. E., ve Erden, C. (2016). Çevre bilinci ve çevre dostu ürün bilincine ilişkin tutumların incelenmesi üzerine bir araştırma: Adıyaman Üniversitesi örneği. *3rd International Symposium on Environment and Morality (ISEM2016)*, Alanya, Antalya, Turkey.
- Şenyurt, A., Temel, A. B. ve Özkahraman, Ş. (2011). Üniversite öğrencilerinin çevresel konulara duyarlılıklarının incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 8-15.
- Talay, İ., Gündüz, S. ve Akpınar, N. (2004). On the status of environmental education and awareness of undergraduate students at Ankara University, Turkey. *International Journal of Environment and Pollution*, 21(3), 293-308.
- Tekeli, İ. (2002). *Türkiye için sürdürülebilir kalkınma öncelikleri: dünya sürdürülebilir kalkınma zirvesi için TÜBA'nın görüşü*. Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- Yoloğlu, A. C. ve Halisdemir, B. (2020). Üniversite öğrencilerinin çevre bilinci ve çevresel tutumları üzerine ampirik bir çalışma: Mersin Üniversitesi örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 103, 91-107.
- Yücel, M., Altunkasa, F., Güçray, S., Uslu, C. ve Say, N. P. (2006). Adana'da Çevre Duyarlılığı Düzeyinin ve Geliştirme Olanaklarının Araştırılması. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 217-228.

Yeni Kamu İşletmeciliği ve Güçlü Belediye Başkanı: Adana, Eskişehir ve Şanlıurfa Örnekleri¹

*

Hami Doruk Köse²
ORCID: 0000-0001-7873-0319

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de yeni kamu işletmeciliği perspektifinden ilham alan yönetsel reformların siyasi sonuçlarını büyükşehir belediye başkanlarına odaklanarak anlamayı amaçlamaktadır. Bu reformlar, özellikle yerel yönetim alanında karar alma ve uygulama süreçlerini kalabalık, dağıtık ve karmaşık bir hale getirmiştir. Böylece, 1960’lardan bu yana hem siyasi hem de yönetsel liderlik konumunda bulunan ve yereldeki en üst düzey karar verici ve uygulayıcı olan belediye başkanlarının profili ve iş yapma biçimi önemli ölçüde değişmiştir. Karar alma ve uygulama süreçlerinde belediye örgütünden ilçe belediyelerine, yerel seçmenden çıkar gruplarına, siyasi partiden merkezi yönetime pek çok aktörle ilişki kuran belediye başkanları, aynı zamanda bu aktörlerin birbirleriyle ilişkilendiği figür haline de gelmişlerdir. Bu sayede, halihazırda güçlü konumda bulunan belediye başkanları, merkezi yönetimin kısıtlamalarına rağmen hareket alanlarını genişletme fırsatına sahip olmuşlardır. Çalışma, savlarını Türkiye’deki 1980 sonrası gelişmelere vurgu yaparak ve Adana, Eskişehir ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanlarının anı ve söyleşi kitapları ile yerel ve ulusal basında yer alan haberlerden yola çıkarak geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: : Yeni kamu işletmeciliği, güçlü belediye başkanı, yerel yönetimler.

¹Bu makale, yazarın 2016 yılında Doç. Dr. Mustafa Kemal Bayırbağ danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Yazar, makaleyi okuyarak görüş ve önerilerini paylaştığı Doç. Dr. Ayşe Çolpan Yıldız’a teşekkür etmektedir.

² Arş. Gör., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-mail: hamidorukkose@gmail.com

New Public Management and the Strong Mayor: The Cases of Adana, Eskişehir and Şanlıurfa³

*

Hami Doruk Köse⁴
ORCID: 0000-0001-7873-0319

Abstract

This study aims to comprehend the political consequences of administrative reforms inspired by the new public management perspective in Turkey by focusing on metropolitan mayors. These reforms have resulted in overcrowded, dispersed and complex decision-making and implementation processes, especially in the field of local government. Thus, the profile and practice of the mayors, who have become both political and administrative leaders since the 1960s and who are the top-level decision-makers and implementors in the local area, have changed significantly. Mayors, who establish relations with numerous actors such as municipal organization, district municipalities, local electorates, political party and central government, have also become the figure through which these actors are affiliated with each other. In this way, mayors, who are already in strong position, have had the opportunity to expand their room for maneuver despite the constraints by central government. On this basis, departing from the memoirs of and interviews with mayors and local and national media, this study develops its arguments concentrating on the cases of Adana, Eskişehir and Şanlıurfa Metropolitan Municipality with an emphasis on the post-1980 developments in Turkey.

Keywords: *New public management, strong mayor, local governments.*

---

³ This paper is based on the author's master's thesis which has been prepared in 2016 under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Mustafa Kemal Bayırbağ. Assoc. Prof. Dr. Ayşe Çolpan Yıldız, who read the paper and shared her views and suggestions, is gratefully acknowledged.

⁴ Arş. Gör., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-mail: hamidorukkose@gmail.com

Giriş

Bu çalışma, Türkiye’de güçlü bir siyasi figür olan büyükşehir belediye başkanı olgusunu, 1980 sonrasında yürütülen yönetsel adem-i merkezileşme reformları ile bu reformların bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi merkezileşme arasındaki gerilime odaklanarak sorunsallaştırmaktadır. Savlarını Adana, Eskişehir ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanları örneklerine dayanarak geliştirmektedir. Çalışmada, özelleştirme, adem-i merkezileşme, kuralsızlaştırma ve katılımı önceleyen reformların Türkiye’de dağınık ve karmaşık bir kentsel politika ağı ortaya çıkarttığı ve büyükşehir belediye başkanının bu ağın düğüm noktasında konumlandığı savunulmaktadır. Bundan dolayı, şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik ve denetim gibi, bizzat reformların ön plana çıkardığı mekanizmaların işlevsiz hale geldiği ileri sürülmektedir.

Çalışmanın sorunsalının açıklanmasına temel oluşturmak üzere kuramsal çerçevede liderlik kuramları, yerel yönetim modelleri ve yeni kamu işletmeciliği (YKİ) ve yönetim yaklaşımları ele alınacaktır. Liderlik kuramları, büyükşehir belediye başkanlarının, yerelde siyasi ve yönetsel liderler olarak, hangi liderlik özelliklerini sergilediklerinin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Yerel yönetim modelleri ise başkanların siyasi ve yönetsel gücünün örgütsel kaynaklarının kavranmasına yardımcı olacaktır. Son olarak, YKİ ve yönetim yaklaşımlarından esinlenen reformların başkanların yerel siyasetteki merkezi konumunu nasıl etkilediği konusuna odaklanılacaktır.

Daha sonra, çalışmanın sorunsalının tarihsel temellerini anlamak için Türkiye’de büyükşehir belediyelerinin gelişim süreci, tespit edilen başlıca kırılma noktaları ışığında incelenecektir. Bu çerçevede, yerel yönetim alanında yaşanan adem-i merkezileşme-merkezileşme geriliminde, büyükşehir belediye başkanlarının hareket alanlarını genişletmelerinin altında yatan siyasi ve yönetsel dönüşümlerin izleri, 1980 sonrası döneme odaklanılarak takip edilecektir.

Üçüncü bölümde, adem-i merkezileşme-merkezileşme geriliminin hüküm sürdüğü dağınık ve karmaşık kentsel politika ortamında Adana, Eskişehir ve Şanlıurfa büyükşehir belediye başkanlarının konumu irdelenecektir. Bu kapsamda, başkanların belediye örgütü, büyükşehir ilçe belediyeleri, yerel seçmenler/hizmetten faydalananlar, çıkar grupları, siyasi partileri ve merkezi yönetimle ilişkileri derinlemesine incelenecektir.

Sonuç bölümünde ise önceki bölümlerde sunulan temel düşünceler göz önünde bulundurularak ortaya konan görgül ve kuramsal bulguların sonuçları ortaya konacaktır. Bu bulgular ışığında, büyükşehir belediye başkanlarının manevra alanlarını genişleten fırsatlara ve makamlarında karşılaştıkları zorluklara odaklanılacaktır.

Kuramsal Çerçeve

Büyükşehir belediye başkanları, büyükşehirlerde kentsel politika planlaması süreçlerinin düğüm noktasında bulunmaları sebebiyle, yerel siyasete liderlik etme rolüne yerleşmişlerdir. Dolayısıyla, başkanların benimsedikleri liderlik biçimleri ile yer aldıkları örgüt modelini irdelemek, toplumda fayda ve maliyetlerin nasıl dağıtıldığını, farklı çıkarların nasıl uzlaştırıldığını ve yerel kamu hizmetlerinin nasıl sunulduğunu kavramak için çok önemlidir. YKİ anlayışı ise, başkanların hızlı, verimli, etkili ve ekonomik yönetim baskısı altında adeta bir kamu işletmecisine dönüşerek hareket alanlarını nasıl genişlettiklerinin kavranması bakımından dikkate değerdir. Bu sebeple, çalışmanın teorik çerçevesinin çizildiği bu bölümde, ilk olarak liderlik kuramları, ardından yerel yönetim modelleri ve son olarak YKİ yaklaşımı tartışılacaktır.

Liderlik Kuramları

Liderlik alanındaki çalışmaların gelişimi takip edildiğinde, liderlik kuramları dört başlık altında incelenebilmektedir. Bunların ilki, yirminci yüzyılın başlarında öne çıkan, özellikler kuramıdır. 1940'larla birlikte, davranışsal liderlik kuramı öne çıkmaya başlamıştır. 1960'lı yıllarda, liderlik üzerine çalışmaların durumsal değişkenlere odaklanması üzerine durumsal liderlik kuramı ortaya çıkmıştır. Kurama göre, liderlik tarzı liderin yetenekleri, takip edenlerin davranışları, teknoloji, örgüt yapısı ve çevresel faktörler gibi değişkenlerden etkilenmektedir (Barrow, 1977, s. 233). Lider, bu değişkenlere uyum sağlayabilmek için esnekliğe ve hareket alanına ihtiyaç duyar.

1980'li yıllardan bu yana, liderlik konusundaki güncel tartışmalar ise etkileşimsel liderlik kuramı ve dönüştürücü liderlik kuramı başlıkları altında toplanmaktadır. Etkileşimsel liderlik kuramına göre, lider, verimliliği ve etkililiği sağlamak üzere takip edenlerin ihtiyaçlarını ve taleplerini tespit edip karşılamak zorundadır. Takip edenler de liderle uyumlu çalışmaları halinde ödüllendirilmektedir. Aksi takdirde disiplin araçları devreye girmektedir (Diaz-Saenz, 2011, s. 300). Dönüştürücü liderlik kuramına göre, lider, takip

edenlerin ihtiyaçlarını ve değerlerini yönlendirebilmeli, onlara bilinç kazandırmalı, kendi amaçlarının kabul görmesini sağlamalı ve takip edenleri kendi çıkarlarının ötesini görmeye yönlendirmelidir (Bass, 1991, s. 21). Yani bu kuram, bütün dönüşümleri lidere bağlamaktadır (Kristic, 2012, s. 38).

Yukarıda irdelenen durumsal, etkileşimsel ve dönüştürücü liderlik kuramları, yerel siyasette liderlik rolünü üstlenen büyükşehir belediye başkanlarının artan, değişen ve çeşitlenen yerel talepler ile belediyelerin yönetsel ve mali yapısında yaşanan sürekli dönüşümler karşısında benimsediği stratejileri kavramaya katkıda bulunacaktır. Çünkü bu kuramlar, sorun çözen, yaratıcı, yenilikçi, girişimci, risk alan ve esnek hareket edebilen liderler öngörmektedir. Öngörülen bu liderlik tarzının hangi yerel yönetim modelinde işlevsel olabileceğini anlamak için bir sonraki bölümde yerel yönetim modelleri incelenecektir.

Yerel Yönetim Modelleri

Kamu Yönetimi Sözlüğü'nde, yerel yönetim, yerel topluluğun ortak ihtiyaçlarını karşılayan, karar organları doğrudan seçilen ve merkezi yönetimden ayrı olarak kurulan demokratik ve özerk yönetsel kademe olarak tanımlanmaktadır (Bozkurt, Ergun, ve Sezen, 2014, s. 258). Yerel yönetimler, genel olarak karar organı ve yürütme organı olmak üzere iki organdan oluşmaktadır. Temsili demokrasilerde, yerel yönetimlerin karar organları seçimle göreve gelmektedir. Yürütme görevini ise bir belediye başkanı, profesyonel bir yönetici veya bir komisyon üstlenebilmektedir. Dolayısıyla, belediye örgütü içindeki organların birbirleriyle ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda dört çeşit yerel yönetim modeli göze çarpmaktadır: (1) Güçlü başkan-meclis modeli, (2) zayıf başkan-güçlü meclis modeli, (3) meclis-kent yöneticisi modeli ve (4) komisyon modeli (Yalçındağ, 1997, s. 5; Nollenberger, 2007, s. 264; Toprak, 2011, s. 306).

Güçlü başkan-meclis modelinde, belediye başkanı, seçmenler tarafından oy çokluğuyla seçilen ve belediye hizmetlerinin yürütücüsü konumunda olan bir siyasetçidir. Bu yönüyle belediye başkanı hem siyasi hem de yönetsel liderlik rollerini üstlenerek yerelde en görünür konuma yerleşmektedir. Başkan, bir yandan yönetsel liderliği ile birim sorumlularının atanması, bütçenin hazırlanması, birimlerin yönlendirilmesi ve meclis kararlarını veto etme gibi resmi yetkileri elinde tutarken; öte yandan, siyasi liderliği marifetiyle siyasi parti desteği, güçlü toplumsal destek ve finansal destek gibi gayri resmi kaynakları harekete geçirebilmektedir (Nollenberger, 2007, s. 266). Bu modelde hem başkan hem de meclis doğrudan yerel seçmenler tarafından seçildiği için

ikisi arasında yetki, sorumluluk, hedef ve politika konularında anlaşmazlık çıkması muhtemeldir (Nollenberger, 2007, s. 274). Ancak, başkan siyasi ve yönetsel liderliği sayesinde meclis karşısında güçlü konumdadır.

Zayıf başkan-güçlü meclis modelinde meclis, karar verme ve yürütme yetkilerini bünyesinde toplamaktadır (Toprak, 2011, s. 306). Yerel yönetimin bütçesi ve hizmet sunan birimleri üzerinde en yetkili organ meclistir. Bu modelde başkan ya meclis tarafından seçilmekte veya atanmaktadır ya da doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Başkan, doğrudan halk tarafından seçilse dahi, sembolik yetkilere sahiptir.

Öte yandan, meclis-kent yöneticisi modelinde de karar verme ve yürütme yetkileri mecliste toplanmıştır. Seçimle göreve gelen meclis, yürütme yetkisini bir kent yöneticisi atayarak kullanmaktadır. Meclise karşı sorumlu olan kent yöneticisinin herhangi bir siyasi sorumluluğu veya siyasi liderlik rolü yoktur (Hambleton, 2003, s. 11). Kent yöneticisi, kendisine meclis eliyle ulaşan seçmen taleplerini hizmet birimlerine ulaştırarak adeta köprü görevi görmektedir. Yerel hizmet birimlerinin verimli ve etkili işleyişi, denetimi ve eşgüdümünün sağlanması kent yöneticisinin görevidir.

Son olarak, komisyon modelinde yerel hizmetlere ilişkin karar verme ve yürütme yetkilerinin tamamı seçimle göreve gelen bir komisyonda toplanmaktadır (Yalçındağ, 1997, s. 8). Her bir hizmet alanı belirli komisyon üyelerinin yetkisi altındadır. Komisyon üyeleri, komisyonu temsil etmek üzere kendi aralarından bir başkan seçmektedir. Bu başkanın komisyon üyelerinden farklı bir yetkisi yoktur. Başkan, komisyon kararlarını veto edememektedir.

1963 yılında, Türkiye’de belediye başkanlarının doğrudan seçilmeye başlanmasıyla güçlü başkan-meclis modeline geçilmiştir. Böylece hem siyasi hem de yönetsel açıdan güçlü bir konuma yerleşen başkanlar, siyasi gelişmeler ve yönetsel dönüşümler karşısında esnek hareket etme kabiliyeti ile manevra alanına sahip olmak için durumsal liderlik özellikleri göstermelidir. Bunun yanında, bir etkileşimsel lider olarak, halkın taleplerine ve başında bulunduğu yönetsel yapının ihtiyaçlarına göre etkili ve verimli hizmet sunum mekanizmasını oluşturmalıdır. Öte yandan, makamındaki meşruiyetini sürdürebilmek için halkın ihtiyaçları ile taleplerini kendi tasavvuru doğrultusunda yönlendirerek dönüştürücü liderlik sergilemelidir. 1980 sonrasında, belediye başkanlarının profilinde ve eylemlerinde nasıl bir değişim yaşandığını kavramak için bir sonraki bölümde YKİ yaklaşımı ele alınacaktır.

Yeni Kamu İşletmeciliği

1980'li yıllarda, neoliberal yeniden yapılanmanın kamu yönetimine yansımaları 'kamu işletmeciliği' yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşım, hedeflenen amaçlara ulaşmada verimli ve etkili kaynak kullanımını, resmi süreçlerin ve rutinlerin takip edilmesinden daha önemli gördüğü için 'yönetim' kavramının 'işletme' kavramıyla değiştirilmesini savunmaktadır. Yaklaşımın kamu kurumlarını yalnızca teknik işlemlere sahip birimlere indirgeyen tavrı, uygulama temelleri üzerinden aşılmaya çalışılmış ve "yeni kamu işletmeciliği (YKİ)" yaklaşımı bu temeller üzerinde yükselmiştir (Üstüner, 2000, s. 19). YKİ, kamu yöneticilerinin yönetime aktif katılımı ile 'yönetme özgürlüğü (free to manage)'ne vurgu yapmaktadır (Allison, 1983, s. 4). Bununla, kamu yöneticilerinin hızlı karar alma kabiliyeti ile manevra alanının artırılması hedeflenmektedir. 1990'lı yıllarda, yönetim yaklaşımıyla birlikte, kamu hizmetinin sunumu ile toplumsal ve ekonomik sorumlulukların kamu sektörü, özel sektör ve sivil topluma ait aktörler, ağlar (network) ve aktif yurttaşlar tarafından ortaklaşa yerine getirilmesi gerektiği fikri ortaya çıkmıştır (Bayırbağ ve Göksel, 2013, s. 167).

YKİ ve yönetim yaklaşımlarının yerel yönetimlere yansımaları ise yerel yönetimlerin yerel kamu hizmetlerini işletme mantığıyla sunması, özelleştirilmesi, kamu-özel iş birliği yoluyla sunması ve/veya gönüllü kuruluşlara devretmesi şeklindedir. Çok sayıda karar verici ve uygulayıcıdan oluşan dağınık bir karar verme ve uygulama çevresi, yerel siyasette ve yönetimde güçlü ve kalıcı bir ağ yöneticisi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Bayırbağ, 2017, s. 449). Karar verme ve uygulama çevresindeki çok sayıda aktörün birbiriyle ilişkilendiği figür olan belediye başkanı, yereldeki güçlü ve kalıcı ağ yöneticisi rolünü üstlenmektedir. Başkanlar, manevra alanlarını genişletebilmek için kendilerine esneklik sağlayacak özel sektör ve sivil toplum aktörlerine ihtiyaç duyar; bu aktörler de karar alma ve uygulama süreçlerindeki meşruiyetleri sürdürmek için başkanların makamlarında kalmasına ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla, YKİ ve yönetim reformları, belediye başkanlarını daha güçlü ve otoriter bir konuma taşımaktadır.

Görülebileceği gibi, YKİ ve yönetim yaklaşımları, halkın artan talepleri ve çetrefilleşen kentsel sorunlar gibi durumsal değişkenler karşısında hızla önlem alabilen, kamu hizmetlerinin verimli ve etkili biçimde sunulabilmesi için halkın ihtiyaçlarını isabetli biçimde tespit edebilen ve dağınık bir kentsel politika yapma ve uygulama çevresindeki çok sayıdaki aktörü kendi tasav-

vuru doğrultusunda yönlendiren durumsal, etkileşimsel ve dönüştürücü liderlik özelliklerini haiz bir belediye başkanına olan gereksinimi ortaya çıkarmaktadır. Hızlı harekete geçen, iş bitirici, verimlilik ve etkililik güdümlü ve yönetme özgürlüğüne sahip bu belediye başkanına en uygun yerel yönetim modeli ise güçlü başkan-meclis modeli olarak belirmektedir. Bu çerçevede, bir sonraki bölümde, Türkiye'deki büyükşehir belediye başkanlarının eylemlerindeki dönüşümü kavramak amacıyla, büyükşehir belediyelerinin gelişim süreci tartışılacaktır.

Türkiye'de Büyükşehir Belediyelerinin Gelişim Süreci

1980'lerin ilk yarısında, Türkiye'nin belediye sisteminde radikal bir değişiklik gerçekleşmiştir. 1982 Anayasası, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimlerinin getirilebileceğini belirtmektedir. Buna uygun olarak, 1984 tarihli 195 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle İstanbul, Ankara ve İzmir'de büyükşehir belediyesi kurulmuştur. Aynı yıl içinde, 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu kabul edilerek, büyükşehir belediyeleri ile büyükşehir ilçe belediyelerinin statüleri ve görevleri açıklığa kavuşturulmuştur.

Bu değişikliğin görünen amacı, büyükşehir belediyelerinin yönetsel ve mali kapasitesinin artırılarak, bu şehirlerde sunulan yerel hizmetlerin etkililiğini ve verimliliğini artırmaktır. Bu doğrultuda, büyükşehir belediye başkanları, büyükşehir belediye meclisi karşısında güçlü bir konuma yerleştirilmiştir (Bayırbağ, 2013, s. 1136). Ancak, büyükşehir belediyesinin kurulmasının altında yatan amacın kentsel alana dayalı yeni sermaye birikim stratejilerini uygulamak (Şengül, 2009, s. 140) ve kentlerdeki muhalefeti bastırmak (Bayırbağ, 2013, s. 1132) olduğu tartışılmaktadır. Bu sebeple, her ne kadar yönetsel ve mali kapasitesi artırılrsa da belediyelerin merkezi yönetimden özerkliği sağlanamamıştır. Yani, belediye sisteminde yapılan değişiklik, Anavatan Partisi (ANAP) tarafından yönetilen merkezi yönetimin özelleştirmeci ve işletmecisi neoliberal politika paketine katkı sunan bir yönetsel adem-i merkezileşme çabasıdır.

1990'larda ise, Refah Partili belediye başkanları, belediyenin gayriresmî organı gibi çalışan parti taban örgütlenmesi eliyle, sosyal yardımların dağıtılmasında ve muhafazakâr iş insanlarıyla temas kurulmasında önemli rol oynamıştır (Öniş, 1997, s. 755). Bu yolla belediye başkanları, gayriresmî kaynaklarını harekete geçirerek daha fazla mali kaynağı denetleme kabiliyeti elde etmiş ve yerel siyasetteki etkilerini ve güçlerini önemli ölçüde artırmıştır.

2000'lerde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarında yapılan yönetsel reformlar büyükşehir belediyelerinin yetkilerini ilçe belediyeleri karşısında

artırmış, büyükşehir belediyelerini YKİ'nin savunduğu ilkeler doğrultusunda yeniden yapılandırmış, yönetim yaklaşımı çizgisinde yeniden düzenlemiş, küçük ilçeleri kaldırmış ve büyükşehir belediyelerinin yetki ve hizmet alanlarını il mülki sınırlarına kadar genişletmiştir. Söz konusu reformlar büyükşehir belediye başkanının büyükşehir belediye meclisi karşısındaki güçlü konumunu takviye etmiştir. Belediyenin stratejik planının hazırlanması, uygulanması ve denetlenmesi yetkilerinin de başkana verilmesi, başkanın yönetsel ve mali kapasitesini artırmaktadır.

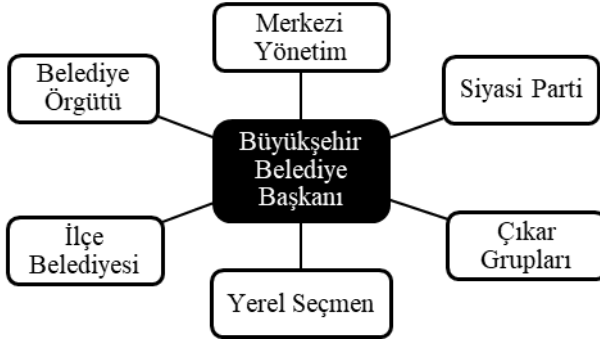
Görüleceği gibi, bu reformlar yönetsel yetkileri büyükşehir belediyelerinde merkezileştirirken siyasi gücü de büyükşehir belediye başkanlarında merkezileştirmektedir, çünkü belediyelerin ve başkanların etki alanı ile hâkim olduğu yerel ağ genişlemektedir. Bunun yanında, Refah Partisi döneminde gayriresmî mekanizmalarla dağıtılan sosyal yardımlar, bu dönemde yerel yönetimler eliyle dağıtılmak üzere ulusal bir politika olarak yeniden formüle edilmiştir. Bu da belediye başkanlarının siyasi ve mali gücünü artırmıştır.

Öte yandan, merkezi yönetim, zaman zaman siyasi ve mali vesayet yetkisi olarak da kullanabildiği idari vesayet yetkisini muhafaza etmektedir. Örneğin, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 47. maddesi, görevleriyle ilgili bir suç nedeniyle haklarında soruşturma veya kovuşturma açılan belediye organları veya bu organların üyelerinin kesin hükme kadar İçişleri Bakanı tarafından görevden uzaklaştırılabileceğini öngörmektedir. Bunun yanında, özellikle 2011 sonrasında, yerel yönetimlere ait mekânsal planlama yetkileri önemli ölçüde merkezi yönetime aktarılmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'de tarihsel olarak yerel yönetimlerin özerkliği konusunda, genellikle merkezileşme lehine bir kararsızlık problemi söz konusudur. Kimi yetkiler yerel yönetimlere aktarılırken kimi yetkiler merkezi yönetime geri çekilmektedir. Bu da belediye başkanıyla merkezi yönetim arasında bir yetki çatışmasını kışkırtmaktadır. Bir sonraki bölümde, adem-i merkezileşme-merkezileşme geriliminde kendine hareket alanı yaratmaya çalışan güçlü belediye başkanlarının kentsel politika ağındaki merkezi konumlarını nasıl muhafaza ettikleri ve genişletmeye çabaladıkları Adana, Eskişehir ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanları örnekleri üzerinden tartışılacaktır.

Adem-i Merkezileşme-Merkezileşme Geriliminin Odağı: Adana, Eskişehir ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanları

Büyükşehir belediye başkanının kentsel politika ağındaki merkezi konumunu anlamak için, Şekil 1’de gösterildiği gibi, başkanın ilişki içinde olduğu aktörlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Başkan, başkanlık ettiği belediye örgütüyle ilişki içindedir. Bunun yanında, büyükşehir belediyesinin yetkili olduğu il sınırları içinde hizmet veren ilçe belediyeleriyle ilişki kurmaktadır. Hem büyükşehir ölçeğindeki hizmetlerin sunumundan sorumlu olması hem de aynı ölçekte doğrudan halk tarafından seçilmesi sebebiyle başkan ve yerel hizmet alıcıları/seçmenler arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Özellikle 1980 sonrasında, özel sektör ve gönüllü kuruluşların yerel hizmet sunumuna katılmasıyla, başkan çıkar gruplarıyla daha sık ilişki kurmaktadır. Öte yandan, genellikle bir siyasi partiden seçilmesi sebebiyle başkan bir siyasi partisi ilişkisi vardır. Son olarak, başkanla merkezi yönetim arasında idari vesayet-ten kaynaklanan gerilimli bir ilişki mevcuttur.

Şekil 1. Büyükşehir belediye başkanının kentsel politika ağındaki merkezi konumu

Bu bölümde Adana, Eskişehir ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediye Başkanları olan Aytaç Durak, Yılmaz Büyükerşen ve Ahmet Eşref Fakıbbaba örnek olayları seçilmiştir. Bunun ilk sebebi, Durak, Büyükerşen ve Fakıbbaba'nın güçlü belediye başkanlığı eğiliminin en aşırı örnekleri olmalarıdır. Bir başka sebep, üç büyükşehir belediye başkanının da parti siyasetinden bağımsız olmasıdır. Durak, Büyükerşen ve Fakıbbaba yerel seçimleri siyasi parti bağlarından bağımsız olarak kazanmışlardır. Bu örneklerin seçilmelerinin diğer sebebi, farklı coğrafi bölgelerde bulunmalarıdır. Yani, güçlü büyükşehir belediye başkanlığı olgusu coğrafya değişkeninden bağımsızdır. Böylece güçlü

başkanların yükselişi, yerelliklere özgü toplumsal ve siyasal dinamiklerin ötesine geçilerek incelenmiştir. Bu belediye başkanlarının örnek olay olarak seçilmesindeki son sebep ise, siyasal tayfın farklı noktalarında yer almalarına rağmen, YKİ görüşünün uygulamalarında benzerlikler taşımalarıdır.

Çalışmada veri kaynağı olarak Aytaç Durak'ın kaleme aldığı bir kitaptan, Yılmaz Büyükerşen ile yapılan mülakatın kitabından ve Ahmet Eşref Fakı-baba'nın danışmanının yazdığı kitaptan faydalanılmıştır. Bunun yanında, yerel ve ulusal gazete ve dergiler taranmış, kimi meslek odalarının bültenleri incelenmiştir. Anılan kaynaklar, çalışmanın sorunsalını ilgilendiren bütün olayları ve bilgileri kapsamasa da kamuoyunu bilgilendirme konusunda güncel bilgi kaynağı olmaları sebebiyle tercih edilmiştir. Çalışmanın güvenilirliği ile geçerliliğini sağlamak için, olaylar ve bilgiler birden fazla kaynaktan doğrulanmıştır.

Başkanın Belediye Örgütüyle İlişkisi

Belediye örgütüyle olan ilişkilerinde, her üç büyükşehir belediye başkanının da belediye örgütünü siyasetin etkisinden yalıtma arzusu vardır. Durak (2015, s. 69), siyasetçilerin belediyeye personel alımı için baskı yapmalarından ve siyasi kayırmayla belediyede istihdam edilenlerin verimli çalışmamasından yakınmaktadır. Büyükerşen de kendinden önceki kadrolarla çalışmaya devam etmesini, bu kadroların kamu hizmeti sunumu ile siyasi görüşlerini birbirinden ayırabilmesine bağlamaktadır (Taşçı, 2009, s. 416). Fakı-baba ise kendi döneminden önce kayırmayla istihdam edilen belediye personelinin kaynaklanan sorunlardan yakılarak belediyede sınav yoluyla personel istihdamını savunmaktadır (Balıklıgöl, 2012).

Öte yandan, üç başkan da büyükşehir belediye meclis üyeleriyle gerilim içindedir. Rüşvet almakla suçladığı meclis üyesinin kendisini yolsuzluk yapmakla suçlaması üzerine, Durak hakkında İçişleri Bakanlığı tarafından soruşturma açılmış ve görevden uzaklaştırılmıştır (İnternet Haber, 2010). Büyükerşen ile meclis üyeleri arasında, meclis toplantısında söz hakkı alma üzerine gerilim yaşanmış ve Büyükerşen, meclis başkanı olarak söz hakkı verme ve gündemi belirleme yetkisinin kendisinde olduğunu ifade ederek, muhalif meclis üyelerine söz hakkı vermemiştir (2 Eylül, 2014a). Bunun yanında, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nin 2013 Yılı Faaliyet Raporunun Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından yetersiz bulunmasına rağmen, mecliste yeterli çoğunluğa ulaşamadığı için Büyükerşen koltuğunu korumuştur (İstikbal Ga-

zetesi, 2014). Fakıbaba örneğinde de, meclis üyeleri Fakıbaba hakkında gen-soru önergesi vermiş, fakat çoğunluk şartı sağlanamadığı için karara bağla-namamıştır (Kapaklı, 2009, s. 97).

Durak, Büyükerşen ve Fakıbaba'nın belediye örgütüyle olan ilişkilerine bakıldığında, YKİ yaklaşımının verimlilik, etkililik ve ekonomiklik ilkeleri ışığına belediye örgütünü siyasetin etkisi dışına çıkarmayı amaçladıklarını ve belediyeciliği teknik bir işletme alanı olarak gördüklerini öne sürmek müm-kündür. Bu başkanlar, etkileşimsel liderler olarak, verimlilik, etkililik ve eko-nomikliği sağlamak üzere belediye personelinin siyasetle ilişkisini tamamen koparması gerektiğini savunmaktadırlar. Hatta Büyükerşen, bu konuda ken-disiyle uyumlu belediye kadrolarını adeta ödüllendirerek onlarla çalışmaya devam etmektedir. Bunun yanında, belediye yönetiminde benimsenen güçlü başkan-meclis modeli doğrultusunda oluşturulan yasal ve kurumsal engel-ler, bu başkanları meclis üyeleri karşısında güçlü bir konuma yerleştirmiştir.

Başkanın İlçe Belediyeleriyle İlişkisi

Durak ve Büyükerşen farklı siyasi partilere mensup ilçe belediye başkanla-ryla anlaşmazlığa düşmüştür. Şanlıurfa'da 2012 yılından sonra büyükşehir belediyesi kurulduğu için, Fakıbaba'nın ilçe başkanlarıyla olan ilişkisi hak-kında yeterli bilgi mevcut değildir. Durak, Seyhan Belediye Başkanıyla metro konusunda anlaşmazlık yaşamıştır. Bu tür anlaşmazlıkların ve büyükşehir-deki iki başlılığın önüne geçmek için Durak, büyükşehir ilçe belediye başkan-larının o ilçedeki belediye meclis üyeleri arasından büyükşehir belediye baş-kanınca atanmasını önermektedir (Durak, 2015, s. 225).

Diğer taraftan Büyükerşen, imar mevzuatına uygunluk konusunda Odunpazarı Belediyesi'yle gerilim yaşamış, mevzuata aykırılıkların gideril-memesi halinde yasalar çerçevesinde Büyükşehir Belediyesinin müdahale edeceğini belirtmiştir (Anadolu Gazetesi, 2012a). Buna ek olarak, Sivrihisar ve Çifteler Belediye Başkanları kırsal alanlara yeterli hizmet götürülmemesinden Büyükerşen'i sorumlu tutmuşlardır (2 Eylül, 2014b). Bu gerilim, ilçe belediyelerinin büyükşehir belediyesinin sunduğu hizmetlere bağımlılığını göstermesi açısından önemlidir.

Durak, ilçe belediyeleriyle olan ilişkilerinde, ilçe belediye başkanları üye-rindeki denetimini artırma talebini dile getirirken; Büyükerşen, yeri geldi-ğinde, mevzuatın kendisine tanıdığı yönetsel ve mali yetkilerle ilçelere mü-dahale edeceğini ifade etmektedir. Büyükerşen'in ilçe belediyelerinin kendi-siyle uyumsuz çalışması durumunda disiplin araçlarını devreye sokacağını ifade etmesi, onun bir etkileşimsel lider olduğuna işaret etmektedir.

Başkanın Yerel Seçmen/Hizmetten Faydalananlarla İlişkisi

Durak, Büyükerşen ve Fakıbbaba'nın yerel seçmen/hizmetten faydalananlar nazarında yansıması genel olarak olumludur. Durak ucuz klimalı toplu taşıma, ucuz halk ekmek, şehrin kuzeye taşınması, toplu sünnet törenleri ve belediye faaliyetlerinin övüldüğü gazete dağıtımını gibi projelerle halkın beğenisini kazanmıştır (Koç, 2010a; Koç, 2010b). Fakat, belediyenin aldığı kararlarda, halkın eğilimlerinin dikkate alındığını söylemek mümkün değildir. Bunun yanında, Makina Mühendisleri Odası Adana Şubesi'nin uyarısına rağmen, 2009 Yerel Seçimlerinin hemen öncesinde metro test seferlerini ücretsiz olarak vatandaşlara açmıştır (Makina Mühendisleri Odası, 2009).

Büyükerşen, toplu taşımada raylı sistemin oluşturulması, Porsuk Çayı'nın temizlenmesi, çay çevresinin düzenlenmesi, bölgesel parkların yapılması, kültürel ve sanatsal kurumların oluşturulması ve kent altyapısının geliştirilmesi gibi dönüşümlerle halka hitap etmeyi başarmıştır. Ancak, Büyükerşen'in devasa ışıklı reklam panoları (2 Eylül, 2013a) ve kendi sanat eserlerini kimseye danışmadan kentin belirli yerlerine yerleştirmesi tepki çekmiştir (Yüksekova Haber, 2014).

Fakıbbaba ise çalışkan, dürüst ve yardımsever bir kişi olarak tanınmış ve Şanlıurfa halkının takdirini toplamıştır (Kapaklı, 2009, s. 107). Özellikle, kentin yoksul bölgelerinde yürüttüğü çalışmalar ve nüfuzlu grupların çıkarına çalışmamasıyla ön plana çıkmıştır (Atilla, 2009). Kavgacı, uzlaşmaz ve dik başlı tavırlarına rağmen (Kuş, 2013), 2009 Yerel Seçimleri öncesinde farklı siyasi partilerin tabanları Fakıbbaba'yı destekleyeceğini açıklamıştır (Kürkçüoğlu, 2009).

Sunulan hizmetlerden memnuniyet, başkanların otoriter tutumlarının göz ardı edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Yerel halkla kurulan bu ilişki, bir yandan başkanları proje yönelimli ve oy arayışında olan güçlü siyasi girişimler haline getirmiş; öte yandan onlara serbest hareket etme kabiliyeti sağlamıştır. Dönüştürücü liderler olarak bu başkanlar, halkın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, halka kendi amaçlarını kabul ettirme yolunu tercih etmektedir.

Başkanın Çıkar Gruplarıyla İlişkisi

Çıkar gruplarıyla olan ilişkilerinde Durak, Büyükerşen ve Fakıbbaba kimi gerilimler yaşamaktadır. Örneğin, Durak, özel halk otobüsleri ve dolmuşların toplu taşıma sektöründeki rekabeti azalttığı gerekçesiyle, belediye otobüsle-

rini hizmete sunarak ucuza toplu taşıma hizmeti sunmuştur (Koç, 2010a). Bunun yanında, halk ekmeği fabrikası kurarak kentin her yerinde daha ucuza ekmeği satışı yapılmasını sağlamıştır. Öte yandan Durak, kimi belediye hizmetlerini özelleştirerek ve kenti kuzeye taşıyarak belediye bütçesinden yerel ticaret sermayesine, müteahhitlere ve inşaat firmalarına pay aktarmıştır.

Büyükerşen, sokaklardaki ücretli otopark yerleri konusunda, müşterilerin otomobillerini ücretsiz olarak kısa süreli park etmesini savunan Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği ile anlaşmazlık yaşamıştır (2 Eylül, 2013b). Bunun yanında, ücretsiz olarak toplu taşıma hizmetinden faydalanma hakkı olan 65 yaş üstü yolcuları, bilet ücretinde yapılan artışa rağmen, ücretsiz olarak taşımayan özel halk otobüslerinin ruhsatları iptal edilmiş ve belediye tarafından kiralanan otobüsler hizmete sokulmuştur (Yenigün Gazetesi, 2014).

Fakıbaşa ise yeni organize sanayi bölgesine taşınmak istemeyen sanayiciler ile anlaşmazlık yaşamıştır. Sanayiciler, organize sanayi bölgesinde atölye satın alacak güçlerinin olmadığını belirtirken, Fakıbaşa sanayicilerin kent merkezine daha yakın olan eski sanayi bölgesinde kalarak, uzağa taşınan meslektaşlarından daha fazla kazanç elde etmek istediklerini öne sürmektedir (Balıklıgöl, 2012). Bunun yanında, akıllı bilet sistemine geçiş sürecinde (Hürriyet, 2010) ve özel halk otobüslerinde muavinlerin kaldırılması konusunda özel otobüs işletmecileri ile karşı karşıya gelmiş; buna karşılık toplu taşımada hizmet veren belediye otobüsü sayısını artırmıştır (Biz Haberciyiz, 2011).

Başkanlar doğrudan yerel halk tarafından seçilerek göreve geldiklerinden, halkın talepleri ile çıkar gruplarının talepleri çeliştiğinde, çıkar gruplarına karşı direnç göstermişlerdir. Hatta, başkanlarla anlaşmazlık yaşayan özel halk otobüsü işletmecilerini cezalandırmak üzere üç başkan da toplu taşıma hizmeti veren belediye otobüsü sayısını artırmıştır. Yani, çıkar gruplarının başkanlarla anlaşmazlığa düşmeleri sonucunda başkanlar, etkileşimsel liderler olarak, disiplin mekanizmalarını çalıştırmaktadırlar. Ancak, değişen şartlar karşısında çıkar grupları ile iş birliğine girmeleri, durumsal liderlik sergilediklerine de işaret etmektedir.

Başkanın Siyasi Partisiyle İlişkisi

Başkanların siyasi kariyerleri göz önünde bulundurulduğunda, Tablo 1’de görüldüğü üzere, Durak ve Büyükerşen’in farklı partilerden, Fakıbaşa’nın ise bir kez partili bir kez de bağımsız olarak belediye başkanı seçildiklerini ve siyasi partilerinin il genel meclisi (İGM) seçimlerinde aldığı oydan fazla oy

aldıklarını söylemek mümkündür. Yani, söz konusu başkanlar parti bağından bağımsız olarak seçilmiş ve partiler üstü siyasetçiler haline gelmişlerdir.

Tablo 1. Başkanların kazandıkları yerel seçimlerin yılları, seçimlerde aldıkları oy oranları, mensup oldukları siyasi parti ve siyasi partilerinin oy oranları (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020)

	Yerel Seçim Yılı	Başkanın Oy Oranı (%)	Başkanın Partisi	İGM Seçimlerinde Başkanın Partisinin Oy Oranı (%)
Aytaç Durak	1984	42,7	ANAP	38,5
	1994	31,5	ANAP	20,8
	1999	26,4	ANAP	14,4
	2004	39,8	AKP	37,5
	2009	29,7	MHP	27,2
Yılmaz Büyükerşen	1999	42,9	DSP	35,9
	2004	44,8	DSP	28,7
	2009	51,5	DSP	32,5
	2014	45,2	CHP	40,4
	2019	52,9	CHP	48,3
Ahmet Eşref Fakıbaba	2004	41,9	AKP	40,7
	2009	44,4	Bağımsız	-

Durak, belediyede siyasi kayırmacılığa izin vermediği için, başkan seçildiği her partide 'istenmeyen adam' ilan edildiğini ifade etmektedir (Durak, 2015, s. 352). Büyükerşen ise başkan olarak seçilmesinin ardından yapılan törende parti rozetini çıkarmış ve parti yöneticilerinden belediyede iş takip etmemelerini ve belediyeye personel alımlarında yakınları için ayrıcalık talep etmemelerini istemiştir (Taşçı, 2009, s. 416). Fakıbaba da benzer biçimde parti rozetini çıkarmış ve Şanlıurfa'nın tamamının belediye başkanı olacağını belirtmiştir (Hürriyet Kelebek, 2009). Diğer başkanlardan farklı olarak Büyükerşen'in parti siyasetine dahil daha yoğundur. Hem yerel hem de genel seçimlerde Eskişehir'den gösterilecek adaylar için CHP Genel Merkezi'ne taleplerini iletmektedir (Anadolu Gazetesi, 2012b).

Üç başkan da zaman zaman mensubu oldukları siyasi partinin milletvekilleri, yerel örgütü ve genel merkeziyle karşı karşıya gelmiştir. Örneğin, Durak'ın 2004 yılında AKP'den Adana Büyükşehir Belediye Başkanı Adayı olmasına partinin önde gelen isimlerinden Ömer Çelik karşı çıkmıştır. Buna rağmen, o dönemde AKP'nin Adana'da etkisinin sınırlı olması sebebiyle Durak aday olarak gösterilmiştir (Soylu, 2012). 2009 Yerel Seçimleri öncesinde AKP'den aday yapılmayacağını işaretinin verilmesi üzerine Durak,

AKP'den istifa ederek MHP'nin adayı olmuştur. Benzer biçimde, Büyükerşen de 2014 Yerel Seçimleri öncesi parti adaylarını belirlemek üzere önseçim yapılmasına karşı çıkmıştır (Anadolu Gazetesi, 2014). Bu durum, CHP Eskişehir il örgütü içinde rahatsızlık yaratmıştır (Seda, 2014). Fakıbaba ise men-sup olduğu partinin Şanlıurfa milletvekilleri ve il örgütüyle gerilim yaşamıştır. Bu gerilimin sebebi, Fakıbaba'nın siyasetçilerin belediye işlerine karışmasına karşı çıkması ve bu sebeple merkezi yönetimin ve milletvekillerinin hemen her konuda dışarıda bırakılmasıdır (Kapaklı, 2009). Bunun sonucunda, 2009 Yerel Seçimlerinde Fakıbaba AKP'den aday gösterilmemiştir, fakat bağımsız aday olarak seçimi kazanmıştır. 2014 Yerel Seçimleri öncesinde AKP, Şanlıurfa'daki yerel seçimleri kazanabilmek için Fakıbaba'yı tekrar partiye davet etmiş, Fakıbaba da merkezi yönetimin kaynaklarına ihtiyaç duyduğu için bu daveti kabul etmiştir (Urfa Haber, 2013a). 2013 yılında Fakıbaba tekrar AKP'ye katılmış ve bir sonraki yerel seçimlerde tekrar aday olabilmek için daha önce reddettiği kimi talepleri karşılamıştır (Urfa Haber, 2013b). Fakat sanayiciler ile otobüs işletmecileri ile yaşadığı gerilimler sebebiyle 2014 Yerel Seçimlerinde aday gösterilmemiştir (GAP Gündemi, 2014). Onun yerine, 2015 yılında yapılan Genel Seçimlerde milletvekili seçilmiş ve bir süre Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yapmıştır.

Görülebileceği gibi, doğrudan yerel halk tarafından seçilen başkanlar, belediye örgütü, ilçe belediyeleri ve çıkar grupları üzerindeki denetimi sayesinde parti siyasetinden bağımsız davranma, hatta partisine taleplerini dayatma eğilimine sahiptir. Başkanlar ile parti örgütü, arasındaki çıkar çatışmaları ve siyasi rekabet sonucunda, başkanlar parti siyasetinden bağımsız davranan profesyonel başkanlara dönüşmektedir (Turan, 2008, s. 342). Bu da YKİ'nin kamu yöneticilerinin yönetme özgürlüğü üzerindeki vurgusuyla örtüşmektedir. Parti bağlarından bağımsız olma çabası, başkanları partileriyle çatışmaya sürüklemiştir. Aday gösterilmeme olasılığı belirlediğinde başkanlar ya başka partiden aday olmuş ya da bağımsız aday olarak seçime girmişlerdir. Böylece, özellikle Durak ve Fakıbaba, etkileşimsel liderler olarak, kendileriyle uyumsuzluk yaşayan parti örgütü karşısında parti değişikliğini veya bağımsız adaylığı bir disiplin aracı olarak kullanmışlardır. Aynı zamanda, dönüştürücü liderler olarak, yerel seçmeni kendi amaçlarına ikna ederek, seçimleri farklı partilerden ya da bağımsız olarak kazanma başarısı göstermişlerdir. Fakat başkanların genel merkez/yerel parti örgütüyle uzlaşma yoluna gittikleri örnekler de mevcuttur, çünkü halk desteği azaldığında başkanların siyasi kariyerleri partileri tarafından desteklenmelerine bağlıdır. Dolayısıyla,

halkın oy davranışı ve parti örgütü yapısı gibi değişkenlere bağlı olarak başkanların siyasi partiler ve bağımsız adaylık çizgisindeki akışkanlığı, onların durumsal liderlik özelliklerini taşıdıklarını göstermektedir.

Başkanın Merkezi Yönetimle İlişkisi

Durak, Büyükerşen ve Fakıbaba, merkezi yönetimin vesayet yetkisinden kaynaklanan kısıtlamalara maruz kalmışlardır. Bu kısıtlamalar önemli ölçüde başkanın siyasi parti bağıyla ilişkilidir. Örneğin, Durak (2015, s. 351), AKP'den seçildiği dönemde Adana Büyükşehir Belediyesi'nin teftiş edilmediğini, MHP'den seçildiği dönemdeyse sürekli teftiş edildiğini ileri sürmektedir. Hakkındaki yolsuzluk iddiaları sebebiyle Durak, 2010 yılında İçişleri Bakanlığı'nın onayıyla görevinden uzaklaştırılmıştır. Görevden uzaklaştırma kararı, 2014 yılında görev süresi sona erene kadar iki ayda bir gözden geçirilmiş ve yenilenmiştir.

Diğer taraftan, Eskişehir Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü görevine Büyükerşen tarafından önerilen kişi, İçişleri Bakanlığı tarafından atanmamıştır (2 Eylül, 2015a). Buna ek olarak, dönemin AKP'li Milli Eğitim Bakanı ve Eskişehir Milletvekili Nabi Avcı, merkezi yönetimin Eskişehir'e yatırım yapması için CHP'li büyükşehir belediye başkanının değişmesi gerektiğini ifade etmiştir (2 Eylül, 2015b).

Benzer biçimde, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 2009 Yerel Seçimleri öncesinde Şanlıurfa'da düzenlenen mitingde Fakıbaba'nın bağımsız olarak belediye başkanı seçilse bile hem belediye meclisinde hem de merkezi yönetimin kaynaklarına erişimde sorun yaşayacağını ve başkanlık görevini yerine getiremeyeceğini ifade etmiştir (Şanlıurfa Sembol, 2009).

Merkezi yönetimin sahip olduğu bu idari vesayet yetkisi ve mali kaynakları kontrol etme gücü, güçlü belediye başkanının önündeki sınırlılıklar olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan, merkezi yönetim yetkilileri özellikle belediyelerin mali olarak merkezi yönetime bağımlılığını gündemde tutarak, halkı kendi partilerinden aday olanları seçmeye yönlendirmiştir. Başkanların hangi siyasi parti mensubu olmasından bağımsız olarak sürekli kontrol altında tutulamaması, merkezi yönetimin idari vesayet yetkisinde özellikle son dönemde önemli bir genişlemeye yol açmıştır (Bayırbağ, 2013, s. 1141). Merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki vesayeti kimi zaman siyasi vesayet, kimi zaman da mali vesayet şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, merkezi yönetimle yapıcı ilişkiler kurma ve bu ilişkileri kentleri ilgilendiren acil ihtiyaçların giderilmesinde kaynağa dönüştürme kabiliyeti, özellikle büyükşehir belediye başkanları için çok önemlidir (Erençin, 2007, s. 349).

Sonuç

Türkiye’de 1963 yılında benimsenen güçlü başkan-meclis yerel yönetim modeli sayesinde, belediye başkanları belediye meclislerinden özerk olarak hareket etme kabiliyeti kazanmıştır. Dolayısıyla, kentsel politika yapma ve uygulama süreçleri, 1963’ten itibaren hem siyasi hem de yönetsel liderlik konumuna yerleşen güçlü belediye başkanı odağında işlemeye başlamıştır. Güçlü konumlarından dolayı başkanların sürekli kontrol altında tutulamaması, merkezi yönetimin başkanlara karşı güvensizlik taşımasına sebep olmuştur. Bu durum, tarihsel olarak belediye başkanları ile merkezi yönetim arasındaki yetki çatışmalarının zeminini oluşturmuştur.

Türkiye’de 1980 sonrası, YKİ yaklaşımdan esinlenen adem-i merkezileşme reformları kapsamında, büyükşehir belediyelerinin oluşturulması ve bu belediyelere önemli idari yetkiler ile mali kaynaklar aktırılması, büyükşehir belediye başkanının kişiliğinde bir siyasi merkezileşmeye yol açmıştır. Bunun yanında, yönetim yaklaşımından esinlenen yönetsel reformlar ile söylem düzeyinde daha çoğulcu ve katılımcı olacağı savunulan politika yapma ve uygulama çevresi kentsel ölçekte dağınık ve karmaşık bir hal almıştır. Kentsel politika ağının kurumsal haritası incelendiğinde, büyükşehir belediye örgütü, büyükşehir ilçe belediyeleri, yerel seçmenler, çıkar grupları, siyasi partiler ve merkezi yönetimden oluşan kalabalık bir aktörler topluluğu göze çarpmaktadır. Bu aktörlerin birbirleri ile kurdukları ilişkilerin düğüm noktasında ise büyükşehir belediye başkanı bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, daha önce Şekil 1’de gösterildiği gibi, bu aktörler birbirleriyle başkan üzerinden ilişkilenebilmektedir.

Tablo 2’den de anlaşılabilirceği gibi, yönetsel ve siyasi liderlik rolünü etkileşimsel liderlik özellikleriyle sentezleyen başkanlar, belediye örgütüne hâkim olabilmiş, ilçe belediyeleri üzerinde adeta vesayet kurmuştur. Bunun yanında, dönüştürücü belediye başkanları olarak, yerel seçmenlerin ihtiyaçları doğrultusunda hizmet sunarak, amaçlarını ve faaliyetlerini onlara otoriter bir biçimde kabul ettirebilmişlerdir. Öte yandan, çıkar gruplarıyla ilişkilerinde durumsal ve etkileşimsel liderlik özellikleri sergileyerek, şartlar doğrultusunda bu gruplarla iş birliği yapmışlar veya anlaşmazlık yaşadıkları grupları cezalandırma yolunu tercih etmişlerdir. Benzer biçimde, siyasi partilerle olan ilişkilerinde de durumsal ve etkileşimsel liderler olarak davranmışlardır. Yerel seçmenin oy davranışı ve parti örgüt yapısındaki dönüşümlere

hızla cevap vererek farklı bir partiden veya bağımsız aday olarak seçilmişlerdir. Ayrıca, partileriyle yaşadıkları çatışmalar sonucunda, farklı bir partiden veya bağımsız olarak seçilerek, eski partilerini siyaseten cezalandırmışlardır.

Tablo 2. Büyükşehir belediye başkanlarının kentsel politika ağındaki aktörlerle ilişkisinde benimsediği liderlik tarzları ve manevra alanları

	Liderlik Tarzı	Manevra Alanı
Belediye Örgütü	Etkileşimci	Siyaseti dışlayıcı ve meclise hâkim
İlçe Belediyesi	Etkileşimci	Vesayet uygulayıcı
Yerel Seçmen	Dönüştürücü	Proje odaklı ve katılımı dışlayıcı
Çıkar Grupları	Durumsal ve etkileşimci	Hem çatışmacı hem işbirlikçi
Siyasi Parti	Durumsal ve etkileşimci	Bağımsız ve partilerüstü

Başkanın kentsel politika ağındaki güçlü konumu ve tarihsel olarak başkana karşı duyulan güvensizlik, merkezi yönetimin vesayet denetimine sıkı sıkıya tutunmasıyla sonuçlanmıştır. Söz konusu vesayet denetimi, başkanların yönetsel olduğu kadar, siyasi ve mali olarak da denetim altında tutulmasına yönelik önlemleri kapsamaktadır. Sonuç olarak, zaten güçlü bir konumda bulunan büyükşehir belediye başkanları, YKİ ve yönetim yaklaşımlarından ilham alan yönetsel reformlar sonucunda, sadece merkezi yönetim tarafından belli ölçüde kısıtlanabilen, fakat önemli yetkilere ve özerk hareket etme kabiliyetine sahip başkanlar olarak daha güçlü bir konuma yerleşmişlerdir.

Extended Abstract

New Public Management and the Strong Mayor: The Cases of Adana, Eskişehir and Şanlıurfa

*

Hami Doruk Köse

ORCID: 0000-0001-7791-8782

The neoliberal reforms bringing local governments under the spotlight as well as the capital accumulation strategy targeting urban areas ignited debates on metropolitan cities, municipalities and mayors around the world. Neoliberal administrative reforms inspired by the new public management (NPM) perspective have been adopted in Turkey since 1980s. As a result of these reforms, which broadly cover privatization, decentralization and deregulation, the administrative and financial powers of municipalities were increased. The political consequence of these reforms was the figure of strong mayor, especially metropolitan mayor, who takes a decisive role in complex and dispersed local decision-making and implementing processes including various actors. Hence, this study aimed to investigate the relationship between the NPM perspective and the figure of strong metropolitan mayor.

In order to achieve this aim, the first chapter of the study was allocated to building an analytical framework by examining the literature on theories of leadership, forms of local government, and the NPM perspective. Then, the second chapter focused on the historical background of the local governments in Turkey from the pre-republican period up to the present. Next, as the major focus of the third chapter, the tension between decentralization and centralization was investigated with respect to the relationship of Adana, Eskişehir and Şanlıurfa metropolitan mayors with the other actors operating in their locality.

In that regard, the relationship of these three mayors with the municipal organization, district municipalities, service recipients, interest groups, political party organization, and central government is examined by taking into consideration the tension between centralization and decentralization. One of

the conclusions drawn in this chapter is that these mayors are in a political fight with the municipal council in order to be dominant over the municipal organization. In this fight, the mayors have an advantage over the municipal council due to the legal and institutional obstacles which are formed as a result of the distrust toward municipal councils and pursuit of stability in municipal administration.

Secondly, the hierarchical two-tier metropolitan municipality system established in 1984 results in centralization of administrative and financial authorities in metropolitan municipalities and political power in metropolitan mayors. As a result of this centralization, the mayors are observed to have attempted to discipline and/or control the district municipalities, and these attempts are expected to increase due to the expansion of the adjacent metropolitan municipality in 2012.

Thirdly, the acts of mayors might be considered as authoritarian because of the criticisms directed at them regarding the public participation in city administration. However, these criticisms do not prevent them from being elected consecutively because electorates depend on the mayors with respect to service delivery and social aids. This dependence turns these mayors into political entrepreneurs who are driven by projects and who seek votes in return.

Then, there are certain fluctuations concerning the relationship between these mayors and interest groups. On the one hand, they have to build a patron-client relation so as to finance local services and thus, they have to act like a chief executive officer who creates resources and enhancing them. On the other hand, they possess the ability to resist the demands of interest groups when these demands contradict with the public interests because they are directly elected by the public themselves. Despite the resistance coming from these mayors, the interest groups could not discard them because they are placed at the center of the complex local networks which run the risk of collapsing in case of their absence in the office.

As for the relationship with the political parties, it is possible to put forward that these mayors become professional; that is, they are able to be elected regardless of their political party affiliations. They strive to separate politics from their municipal administration and achieve autonomy from party politics. Therefore, they conflict with their political parties. In addition, there are instances that the mayors compromise with their party organizations because their political career is dependent on the political parties when public support is in decline.

Lastly, it is observed that the central government has enforced limits to these mayors regardless of their parties since the central government distrusted these mayors as autonomous policy makers and wanted to control their actions. These limits mainly cover the inspections, removal from the office, appointments of top-level municipal bureaucrats, restrictions on financial resources, and so forth.

Kaynakça/References

- 2 Eylül. (2013a). *İktidarın gücü ile dayatıyor*. 6 Ekim 2015 tarihinde 2 Eylül: <http://www.2eylul.com.tr/gundem/iktidarin-gucu-ile-dayatiyor-h20584.html> adresinden erişildi.
- 2 Eylül. (2013b). *Soruşturmanın takipçisiyiz*. 6 Ekim 2015 tarihinde 2 Eylül: <http://www.2eylul.com.tr/gundem/sorusturmanin-takipcisiyiz-h24060.html> adresinden erişildi.
- 2 Eylül. (2014a, 11 Aralık). *Sanki padişah!*. 15 Ekim 2015 tarihinde 2 Eylül: <http://www.2eylul.com.tr/gundem/sanki-padisah-h39242.html> adresinden erişildi.
- 2 Eylül. (2014b). *Kırsala hizmet kavgası*. 6 Ekim 2015 tarihinde 2 Eylül: <http://www.2eylul.com.tr/gundem/kirsala-hizmet-kavgasi-h32202.htm> adresinden erişildi.
- 2 Eylül. (2015a). *Bakanlık olmaz dedi*. 6 Ekim 2015 tarihinde 2 Eylül: <http://www.2eylul.com.tr/gundem/bakanlik-olmaz-dedi-h45257.html> adresinden erişildi.
- 2 Eylül. (2015b). *Bu fırsatı kaçırmayın*. 6 Ekim 2015 tarihinde 2 Eylül: <http://www.2eylul.com.tr/gundem/bu-firsati-kacirmayin-h29214.html> adresinden erişildi.
- Allison, G. T. (1983). Public and private management: Are they fundamentally alike in all unimportant respects?. J. L. Perry ve K. L. Kreamer (Der.), *Public management: Public and private perspectives* içinde (s. 72-92). California: Mayfield Publishing Co.
- Anadolu Gazetesi. (2012a, 24 Şubat). *Büyükşehir'den Sakallı'ya jet yanıt*. 27 Temmuz 2020 tarihinde Anadolu Gazetesi: <http://www.anadolugazetesi.com/buyukersen-den-sakalli-ya-jet-yanit-6223.html> adresinden erişildi.
- Anadolu Gazetesi. (2012b). *CHP Büyükşehir'in kanatları altında*. 5 Ekim 2015 tarihinde Anadolu Gazetesi: <http://www.anadolugazetesi.net/chp-buyukerenin-kanatlari-altinda-n-3465.aspx> adresinden erişildi.
- Anadolu Gazetesi. (2014). *Büyükşehir: Çaresini düşünürüm*. 5 Ekim 2015 tarihinde Anadolu Gazetesi: <http://www.anadolugazetesi.net/buyukeren-caresini-duunurum-n-24420.aspx> adresinden erişildi.

- Atilla, S. (2009, 12 Ocak). *Fakıbaşa gerçeğini AKP genel merkezi de görüyor*. 23 Aralık 2015 tarihinde Şanlıurfa: <http://www.sanlıurfa.com/yazarlar/sedat-atilla/fakibaba-gercegini-akp-genel-merkezi-de-goruyor/1225/> adresinden erişildi.
- Aykanat, Z. (2010). *Karizmatik liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi üzerine bir uygulama*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Balıkligöl. (2012, 7 Ağustos). *Fakıbaşa: Şanlıurfa'da ciddi belediyecilik yapıyoruz*. 27 Temmuz 2020 tarihinde Balıkligöl: <https://www.balikligol.com/siyaset/fakibaba-sanliurfada-ciddi-belediyecilik-yapiyoruz-video-h16736.html> adresinden erişildi.
- Barrow, J. (1977). The variables of leadership: A review and conceptual framework. *The Academy of Management Review*, 2(2), 130-251. <https://doi.org/10.5465/amr.1977.4409046>
- Bass, B. M. (1991). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational Dynamics*, 18(3), 19-31. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(90\)90061-5](https://doi.org/10.1016/0090-2616(90)90061-5)
- Bayırbağ, M. K. (2013). Continuity and change in public policy: Redistribution, exclusion and state rescaling in Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(4), 1123-1146. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12000>
- Bayırbağ, M. K. (2017). Kentsel politika planlaması. S. S. Özdemir, Ö. B. Özdemir Sarı ve N. Uzun (Der.), *Kent planlama içinde* (s. 427-452). Ankara: İmge Kitabevi.
- Bayırbağ, M. K. ve Göksel, A. (2013). Kamu yönetimi. G. Atılgan ve E. Atilla Aytekin (Der.), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler içinde* (s. 153-169). İstanbul: Yordam Kitap.
- Biz Haberciyiz. (2011, 21 Mayıs). *Ahdetti muavinlik yapacak*. 28 Temmuz 2020 tarihinde Biz Haberciyiz: <http://www.bizhaberciyiz.com/ahdett-muav-nl-k-yapacak/3427/> adresinden erişildi.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T., ve Sezen, S. (2014). *Kamu yönetimi sözlüğü*. Ankara: TO-DAİE.
- Diaz-Saenz, H. R. (2011). Transformational leadership. A. Bryman, D. L. Collinson, K. Grint, B. Jackson ve M. Uhl-Bien (Der.), *The SAGE handbook of leadership içinde* (ss. 299-310). London: SAGE Publications, Inc.
- Durak, A. (2015). *Söyleyeceklerim var*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Erençin, A. (2007). Türkiye'de belediye başkanlığının gelişimi ve artan önemi. H. Özgür ve M. Kösecik (Der.), *Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar II: Uygulama içinde* (ss. 334-353). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Evrensel. (2020, 1 Nisan). *İçişleri Bakanlığından "belediyeler yardım toplayamaz" genelgesi*. 8 Ağustos 2020 tarihinde Evrensel: <https://www.evrensel.net/haber/401031/icisleri-bakanligindan-belediyeler-yardim-toplayamaz-genelgesi> adresinden erişildi.
- GAP Gündemi. (2014). *Bu neyin üzüntüsü Fakıbaba*. 3 Ekim 2015 tarihinde GAP Gündemi: <http://www.gapgundemi.com/haber-11778-bu-neyin-uzuntusu-fakibaba.html> adresinden erişildi.
- Hambleton, R. (2003). City leadership and the new public management: A cross national analysis. *The National Public Management Research Conference* içinde (ss. 1-26). Washington DC: Georgetown Public Policy Institute.
- Hürriyet Kelebek. (2009, 5 Nisan). *Urfalılar ağalarına rağmen oylarını bana verdiler*. 25 Aralık 2015 tarihinde Hürriyet Kelebek: <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/urfalilar-agalarina-ragmen-oylarini-bana-verdiler-11366142> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2010, 16 Aralık). *Şanlıurfa'da halk otobüsçülerinden protesto eylemi*. 28 Temmuz 2020 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sanliurfada-halk-otobusculerinden-protesto-eylemi-16549993> adresinden erişildi.
- İnternet Haber. (2010, 16 Mart). *İşte Aytac Durak'ı bitiren ses kaydı*. 27 Temmuz 2020 tarihinde İnternet Haber: <https://www.internethaber.com/iste-aytac-duraki-bitiren-ses-kaydi-237420h.htm> adresinden erişildi.
- İstikbal Gazetesi. (2014, 17 Nisan). *Cebrail inse trafiği çözemez*. 27 Temmuz 2020 tarihinde İstikbal Gazetesi: <http://www.istikbalgazetesi.com/haber18.asp?sec=1&newscatid=7&yazarid=0&newsid=123972> adresinden erişildi.
- Kapaklı, Ö. N. (2009). *Doğrudan doğruya: Demokratik sürecin öyküsü*. Şanlıurfa: Yenigün Ofset.
- Koç, T. (2010a, 18 Mart). *Adana belediyesi özelleştikçe Aytac Durak zenginleşti*. 15 Ekim 2015 tarihinde Bianet: <http://bianet.org/bianet/siyaset/120739-adana-belediyesi-ozellestikce-aytac-durak-zenginlesti> adresinden erişildi.
- Koç, T. (2010b, 27 Mart). *Neo-liberal belediyeçiliğin yarattığı kent: Durak'ın Adana'sı*. 21 Aralık 2015 tarihinde Bianet: <http://m.bianet.org/bianet/siyaset/120915-neo-liberal-belediyeçiligin-yarattigi-kent-durak-in-adana-si> adresinden erişildi.
- Kristic, J. (2012). *Theories of leadership: The economic and behavioral perspectives*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Viyana Üniversitesi, Viyana.
- Kuş, M. A. (2013). *AK Parti'nin Şanlıurfa büyükşehir belediye başkanı adayını kim olur?*. 3 Mart 2015 tarihinde GAP Gündemi: <http://www.gapgundemi.com/haber-10485-ak-parti#39nin-sanliurfa-buyuksehir-belediye-baskan-adayi-kim-ol> adresinden erişildi.

- Kürkçüoğlu, Y. (2009). *Bu sevgi kimseye nasip olmaz*. 5 Ekim 2015 tarihinde Şanlıurfa Sembol: <http://www.sanliurfasembol.com/ydetay.php?id=868> adresinden erişildi.
- Makina Mühendisleri Odası. (2009, Nisan). *Bülten*. 24 Aralık 2015 tarihinde MMO: http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/4d8b80caa6dfec9_ek.pdf?dergi=670 adresinden erişildi.
- Nollenberger, K. (2007). Leadership and management in local government. R. S. Morse, T. F. Buss ve C. M. Kinghorn (Der.), *Transforming public leadership for the 21st century* içinde (ss. 263-283). New York: M.E. Sharpe Inc.
- Öniş, Z. (1997). The political economy of Islamic resurgence in Turkey: The rise of the Welfare Party in perspective. *Third World Quarterly*, 18(4), 743-766. <https://doi.org/10.1080/01436599714740>
- Seda, S. (2014, 24 Kasım). *Batum CHP'yi CHP Batum'u bombalıyor!*. 14 Eylül 2020 tarihinde Anadolu Gazetesi: <http://www.anadolugazetesi.com/makale/batum-chp-yi-chp-batum-u-bombaliyor-> adresinden erişildi.
- Soylu, N. (2012). *Anketler, Ömer Çelik ve ötesi*. 15 Ekim 2015 tarihinde Adana Kulisi: <http://adanakulis.com/YaziDetay.aspx?id=179> adresinden erişildi.
- Şanlıurfa Sembol. (2009). *Fakıbaba üzerinden siyaset*. 5 Ekim 2015 tarihinde Şanlıurfa Sembol: <http://www.sanliurfasembol.com/ydetay.php?id=863> adresinden erişildi.
- Şengül, H. T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset: Kapitalist kentleşme süreçleri üzerine yazılar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2017, 29 Mayıs). *Milletimizin karşısına ilk etapta 180 günlük eylem planı ile çıkacağız*. 7 Ağustos 2020 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/77390/milletimizin-karsisina-ilk-etapta-180-gunluk-eylem-planı-ile-cikacagiz.html> adresinden erişildi.
- Taşçı, C. N. (2009). *Yılmaz Büyükerşen: Zamanı durduran saat*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toprak, Z. (2011). Yerel yönetimlerde başkanın politik liderlik rolü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 69(1-2), 299-315.
- Turan, A. E. (2008). *Türkiye'de yerel seçimler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020). *Mahalli idareler seçimi*. 10 Ağustos 2020 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/yerel.zul> adresinden erişildi.
- Urfa Haber. (2013a). *Fakıbaba AKP trenine biniyor*. 6 Ekim 2015 tarihinde Urfa Haber: <http://www.urfahaber.net/haber/fakibaba-akp-trenine-biniyor-13175.html> adresinden erişildi.
- Urfa Haber. (2013b). *Fakıbaba adaylık için taviz veriyor*. 6 Ekim 2015 tarihinde Urfa Haber: <http://www.urfahaber.net/haber/fakibaba-adaylik-icin-taviz-veriyor-15725.html> adresinden erişildi.
- Üstüner, Y. (2000). Kamu yönetimi kuramı ve kamu işletmeciliği okulu. *Amme İdaresi Dergisi*, 33(3), 15-31.

- Yalçındağ, S. (1997). Yerel yönetimlerde profesyonel yöneticilik. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 6(3), 3-21.
- Yenigün Gazetesi. (2014). *Büyükerşen: Eskişehir'e zarar verdiler*. 6 Ekim 2015 tarihinde Yenigün Gazetesi: <http://www.eskisehiryenigungazetesi.com.tr/gundem/buyukersen-eskisehire-zarar-verdiler-h8114.html> adresinden erişildi.
- Yukl, G. (2013). *Leadership in organizations*. Londra: Pearson.
- Yüksekova Haber. (2014). *Büyükerşen'in oyununu bozalım*. 16 Ekim 2015 tarihinde Yüksekova Haber: <http://www.yuksekovahaber.com/haber/buyukersenin-oyununu-bozalim-124304.htm> adresinden erişildi.

Toprak Reformu Kapsamında Toplulaştırma: Balıkesir-Gönen İlçesindeki Bir Uygulamanın Değerlendirilmesi

*

Kemal Yıldız¹

ORCID: 0000-0001-6685-3805

Halil İhsan Karalar²

ORCID: 0000-0003-3147-4105

Öz

Toprak ile ilgili meseleler ilk çağlardan bugüne hep insanlığın gündeminde olan bir konudur. Tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirildiği toprağın ne şekilde kullanılması gerektiği doğrudan verimlilikle ilişkili bir konu olduğundan, bu alanda devamlı reformlar yapılması kaçınılmaz olmuştur. Dünya nüfusunun gittikçe artması ve sınırlı olan tarımsal alanların mülkiyet yoluyla bölünmesi, toprak reformlarının en önemlilerinden olan toplulaştırma düzenlemelerini kaçınılmaz kılmıştır. Türkiye’de işletilen tarımsal alanlarına sahip kişilerin ancak %8 gibi bir kısmı bu topraklarda üretim gerçekleştirmektedir. AB Ülkeleri tarımsal işletme büyüklükleri Türkiye’dekilerin iki katı, ABD’kiler ise üç katıdır. Türkiye’deki tarımsal işletmelerin çoğalıp gelişmesinin önündeki en büyük engellerden birisi, toprakların küçük ve çok parçalı yapıya sahip olmasıdır. Bu çalışmada öncelikle toprak reformu ve toplulaştırma konuları ve tarihçeleri, Türkiye’de toprak reformu ve çalışmaları ve hukuki düzenlemeler, toprak reformu çerçevesinde Türkiye’de arazi toplulaştırması ele alınmıştır. Daha sonra saha/veri çalışması yapılmıştır. Sonuçta bu konularda ciddi problemlerin olduğu tespit edilmiştir. Problemlerin giderilmesi adına miras hukukunun güncellenmesi ile üretimi önceleyen bir Tarım Kanununun çıkarılması elzemdir.

Anahtar Kelimeler: Toprak reformu, toplulaştırma, Gönen, tarımsal üretim, tarımsal mevzuat.

¹ Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, E-mail: kyildiz@bandirma.edu.tr

² Tapu Müdürü, Gönen Tapu Müdürlüğü, E-mail: hihsankaralar@gmail.com

Land consolidation within the Scope of Land Reform: Evaluation of an Application in Balıkesir-Gönen District

*

Kemal Yıldız³

ORCID: 0000-0003-3639-2512

Halil İhsan Karalar⁴

ORCID: 0000-0003-3147-4105

Abstract

Land-related issues have been on the agenda of mankind since the early ages. How to use the soil where agricultural activities are carried out is directly related to productivity. Thus, continuous reforms in this area have been inevitable. Increasing world population and division of limited agricultural lands through property have made inevitable consolidation arrangements that one of the most important land reforms. Only 8% of people with part-run agricultural area in Turkey is carrying out production on these lands. Agribusiness sizes of EU countries are double than Turkey's. In USA has triple. One of the biggest obstacles in the proliferation and development of agricultural enterprises is such small and multi-part structure of soils. Firstly, in this study, land reform and consolidation issues and histories, land reform studies and legal arrangements in Turkey, within the framework of land reform, land consolidation is in Turkey were discussed. Then, field / data study was conducted. As a result, it has been determined that there are serious problems in these matters. In order to solve the problems, it is essential to enact an Agriculture Law that prioritizes production and it is essential to update the inheritance law.

Keywords *Land reform, land consolidation, Gonen, agricultural production, agricultural legislation.*

---

³ Assoc. Dr., Bandırma Onyedi Eylül University, E-mail: kyildiz@bandirma.edu.tr

⁴ Land Registry Office Director, Gönen Land Registry Office, E-mail: hihsankaralar@gmail.com

Giriş

En gelişmiş tarım faaliyetinden en ilkel tarım faaliyetine kadar tüm tarımsal faaliyetlerin olmazsa olmazı topraktır. Bir üretim unsuru olarak toprağı diğer üretim faktörlerinden ayıran yönü ise yeryüzündeki büyüklüğünün sabit olmasıdır. Sınırlı bir miktarda var olan bu toprağı sahip olarak kullanma çabalarının ilkel insanların toplayıcılık ve avcılıktan vazgeçerek, hayvan ve toprağın ıslahı ile tarımsal faaliyetlere başlamalarına tarihlendiğı görülmektedir. Bu sürecin yani göçebe toplumdaki yerleşik topluma geçişin tarım yapılan toprak miktarlarının ve sahipliğinin dağılımındaki eşitsizliğinin de başlangıcı olduğunu düşünmek mümkündür. Asırlar boyu süregelen bu eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak tarihte pek çok girişimin mevcut olduğu, çözüm arayışlarının günümüze kadar geldiğı anlaşılmaktadır.

Toprak reformu genel olarak; tarım arazilerinin dağılımının mümkün olduğunca adilane olması, toprağın işleyenin mülkiyetinde yer alması, etkin ve verimli tarım yapılması amacıyla tarım arazilerinin bütünlüğünün korunması, tarım üretiminde çalışan topraksız ya da az toprak sahibi kişilerin toprak sahibi olması gibi prensipleri barındırır. Bu prensipler; devlet arazilerinin topraksız ya da az topraklı kişilere belirli kriterler dâhilinde dağıtılması, kişi ya da işletmelerin verimli tarım yapmasına yönelik araç ve gereçlerle donatılmaları ile tarımsal faaliyetlerin yapıldığı alanların toplulaştırılması suretiyle etkin ve verimli kullanımın sağlanması gibi bir takım faaliyetler ile hayata geçebilir.

Bu çalışmada toprak reformunun tarihsel gelişimi ile bu süreçteki toprak reformu çalışmaları irdelendikten sonra, ülkemizdeki toprak reformu çalışmaları hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra toprak reformu çalışmalarının bir adımını teşkil eden arazi toplulaştırması uygulamaları değerlendirilip, Balıkesir ili Gönen ilçesi özelinde bir uygulama irdelenerek, sonuç bölümünde konuya ilişkin önerilere yer verilecektir.

Bugüne kadar yapılan kavramsallaştırma ve uygulamalara bakıldığında toprak reformu, genellikle daha büyük topraklarda üretim yapabilmekle modern ve verimli toprak işleme yöntemlerinin kullanılması şeklinde tanımlanabilmektedir. Toprak reformu ile ilgili ilk çalışmaların milattan önce 900'lü yıllara uzandığını bilinen bir gerçektir (Berki, 1970, s. 79; Pamak, 2011, s.129-131). O günden bugüne hemen hemen tüm toplumlarda toprak reformuna ilişkin düzenlemelerle karşılaşmak mümkündür. Türkiye'de ise Osmanlı Devleti'nin son döneminden başlayan

ve bugün halen belirli bir kemâle erememiş düzenlemeler mevcuttur. Arazi toplulaştırması meselesi, toprak reformu konusunda en önemli ve problemlili mesele olarak varlığını sürdürmektedir. Arazi toplulaştırmasının sağlayacağı sosyal ve ekonomik faydalar açık olmakla birlikte uygulama istenen etkinlik ve düzeyde değildir. Yapılan saha çalışmasında da toplulaştırma uygulamaları ve miras hukukundaki yetersizliklerden yakınılmıştır.

Toprak Reformu Kavramı

Toprak Reformu dar anlamda toprakta mülkiyetin yeterli toprağı olmayan küçük çiftçiler ile tarımda çalışıp toprağı olmayanlara yeniden dağıtımını ifade etmektedir. Günümüzde bu tanım daha da genişletilerek tüm tarımsal ekonominin değişimini öngören kapsamlı bir program olarak değerlendirilmektedir (Tekelioğlu, 2010, s.44). Benzer bir şekilde Toprak Reformu kavramı; 'tarımla ilgili tüm kurumların daha iyi duruma getirilmesi ve iyileştirme için alınacak önlemlerin tümünü ifade eder' şeklinde tanımlanmaktadır. Bunu sağlamak üzere devletin büyük tarım arazilerinin parçalanarak belirli ölçüler dâhilinde çiftçilere dağıtılması konusunda alacağı karar ve tedbirler de toprak reformu kavramı içerisinde değerlendirilebilir (İnci, 2010, s. 345). Yine Toprak Reformunun, belirli zümrelerin elinde toplanan tarım yapılabilir arazilerin devlet eliyle ve kanun gücüyle kamulaştırılarak ya da devletin mülkiyetinde bulunan hazine arazilerinin topraksız köylülere dağıtılması eylemi olarak da tanımlandığı görülmektedir (Kaya, 2015, s. 78).

Toprak Reformunun Tarihine Kısa Bir Bakış

Toprak Reformu konusunda tarihte kayda geçmiş ilk uygulamalara MÖ 800 yıllarında Likürg (MÖ 884-804) Kanunu ve MÖ 400 yıllarında Solon (MÖ 640-560) Kanunları ile rastlanılmaktadır. Antik Yunan şehirlerinde yaşayan siyasi, dini etkinliği olan zengin toprak sahipleri ile topraksız köleler ve özgür olmakla birlikte toprağın işlenmesinde çalışan ancak bundan elde edilen gelirden pay alamayan kişilerin taraf olduğu büyük ve kanlı olaylar neticesinde Likürg tarafından toprak dağıtım kanunlarının yapıldığı bilinmektedir. Solon Kanunlarının toprak reformunun yanında toplumun gelişimini sağlayacak pek çok reformu da kapsadığı görülmektedir. M.Ö. 100'lü yıllara kadar 'Lex Cassia Agraria, İcinius, Elaminus, Sempronia, Thoria ve Sezar Kanunlarının Toprak reformu

konusunda çıkarılan kanunlar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kanunlar çok uzun süreli olarak uygulamada kalmamış ve büyük toprak sahipleri ile yönetimi eline geçiren erk tarafından yürürlükleri sonlandırılmıştır (Berki, 1970, s. 79; Pamak, 2011, s. 129-131).

Avrupa'da Ortaçağda ortaya çıkan feodal yapıya bağlı olarak topraklar üzerinde krallıkların ve kilisenin mülkiyetinin yoğun olarak mevcut olduğu görülmektedir. Derebeylikler ve onlara bağlılıklarını ilan etmiş geniş toprak sahiplerinin yönetimindeki topraklarda üretim bu dönemde Serf olarak adlandırılan köylüler tarafından yapılmaktaydı (Kılıç ve Demirbilek, 2011, s. 183). Ortaçağ boyunca devam eden bu toprak rejiminin Fransız Devriminin yarattığı atmosferde yeniden şekillendiğinin, feodal düzenin yıkılması ile birlikte yeni bir toprak reformunun başladığını söylemek mümkündür. Bu reform ile birlikte insanların serf olmaktan kurtulduğu, köylülerin toprak sahibi olmaya başladığı bir dönem yaşanmıştır. Başta Fransa olmak üzere İngiltere, İsveç ve Danimarka gibi ülkelerde 1800'lerin başında, Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde 1800'lerin ortalarından itibaren toprakların yeniden dağıtıldığı görülmektedir (Türker, 2010, s. 42).

Rusya'da toprak reformunun ise 1861 yılında Rus köylüsünün serfliğinin kaldırılmasıyla başladığı anlaşılmaktadır. Serfliğin kaldırılması ile birlikte serflikten kurtulan çiftçilere ortalama 10 dekar civarında toprak verildiği, hazine arazilerinin de 49 yıl gibi uzun vadelerle topraksız çiftçilerin kullanımına verildiği görülmüştür (Güdül, 2017, s. 5). Ancak 1917 yaşanan Sovyet Devrimi ile ülkedeki özel mülkiyet sona erdirilerek toprak mülkiyeti kamu mülkiyetine dönüşmüştür. Doğu Avrupa'da Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'daki reformlar da 19. Yüzyılın ortalarından itibaren başlamaktadır. Adaletsiz bir toprak dağılımına sahip bu ülkelerde de daha adil ve modern anlamdaki toprak reformları ancak 2. Dünya Savaşı sonrasında başlayabilmiştir. Latin Amerika (Meksika örneği hariç, Meksika'daki Toprak reformu 1917 yılında yürürlüğe konulan Anayasa ile başlamaktadır), Güneydoğu Asya'da reformların 20. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendiği görülürken, Ortadoğu'da ise Mısır'da 1950'li yıllarda yapılan reformların etkisi ile toprak reformlarının yapılmaya başladığı anlaşılmaktadır (Elias, 1998, s. 3). Dünyanın pek çok ülkesinde yapılan toprak reformlarının ayrıntıları ayrı bir çalışma konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye'deki toprak reformu çalışmaları konusunda bilgi verilecektir.

Türkiye’de Toprak Reformu Çalışmaları ve Hukuki Düzenlemeler

Türkiye’de tarım reformunun tarihçesine öncelikle Osmanlı Devletinin son dönemindeki toprak mülkiyetinin yapısının irdelenmesi ile başlanmanın daha doğru olacağı değerlendirilmektedir.

1839-1918 döneminde Osmanlı Devleti’nde toprak mülkiyetinin genel görünümü

Osmanlı Devleti’nde topraklar kullanım ve mülkiyet durumlarına göre üç grupta toplanmıştır. Öşrî topraklar Müslüman halkın mülkiyetinde olan ve öşür vergisi ödenen topraklar, haracî topraklar fethedilen ve devlet mülkiyetindeki topraklar, mirî topraklar ise kira karşılığı kullanılan yani kiracılarının kullanımında olan topraklardır. Osmanlı ekonomisinin temelini tarımsal faaliyetler oluşturmuştur. Tarım yapılan arazinin mülkiyetinin devlette olması esası ile birlikte tarımsal amaçlı kullanımlar için tespit edilen en uygun toprak büyüklüklerinin korunması ve bozulmaması için gerekli tedbirlerin alındığı görülmektedir (Güneş ve Sarı, 2005, s. 73-74). Miri arazilerin hak sahiplerine dağıtılması ve sonrasında büyük çiftlikleri ele geçirmek suretiyle zenginleşen ayân ve reaya ile devlet arasında önemli problemlerin doğduğu, merkezi otoritenin bozulmasıyla birlikte tarımsal alanların mülkiyet yapılarında hızlı bir şekilde adaletsiz bir dağılımın oluşmaya başladığı anlaşılmaktadır. Yaşanan tüm bu olumsuzlukların neticesinde çözüm üretmek üzere 1858 yılında Arazi Kanunu (Kanunnâme-i Arâzi) yürürlüğe girmiştir. Toprağın kullanım hakkının bireylere verilmesi öngörülmüş olmakla birlikte kendisine toprak verilenlerin bizzat tarım yapma zorunluluğu olmayıp, modern anlamda arazi yeter büyüklüğüne göre toprak verilmesi gibi bir ölçünün de olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kanun ile arazi beş kategoriye ayrılmaktadır. Tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanımının önüne geçmeye yönelik tedbirler içermektedir. Toprağın kullanım hakkının bedel ile ya da miras yolu ile devrine ilişkin hükümler ihtiva etmektedir. Toprağın belirli kişi ya da zümrelerin elinde toplanması ve tekel oluşmasını önlemek amacıyla tedbirler aldığı ayrıca özel mülkiyete konu arazi için geçerli olan hukuki durumların devlet mülkiyetindeki arazi için geçerli olmayacağı hakkında hükümler yer almaktadır (Kenanoğlu, 2006, s. 111). Kullanıcılar arasındaki toprak dağılımındaki adaletsizliği ve devletin toprak üzerinde sarsılan otoritesinin yeniden inşasını amaçlayan kanunun bunları sağlamakta yetersiz kaldığı hatta adaletsizliğin artmasına dahi sebep olduğu konusundaki görüşün yaygın olduğu

görülmektedir. 1912-1913 yıllarında yapılan tarım sayımında sayımı yapılan ailelerin %1'ini büyük toprak sahibi aileler oluşturmakta olup, bu ailelerin topraklarının %39'una sahip oldukları anlaşılmaktadır. Öte yandan sayılan ailelerin %87'sini oluşturan küçük toprak sahibi ailelerin ise toprakların %35'ine sahip olduğu görülmektedir. Yine aynı sayımda topraksız köylülerin toplam tarımsal nüfusun %8'ini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşu döneminde devletin en temel sosyal politika sorunlarından birinin toprak dağılımındaki adaletsizlik, topraksızlık sorunu olduğu anlaşılmaktadır (Önal, 2010, s. 7-8).

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılması ile yeni bir kimliğe bürünen ülke 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile yeni bir yönetim biçimine geçmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ülke genelinde kapsamlı değişim hareketleri başlamıştır. Özel mülkiyete olanak sağlayan bir kısım yasal düzenlemelerin cumhuriyetin ilk yıllarında hayata geçtiği görülmektedir. Bunların ilkleri 1924 Anayasası, 1925 yılında kabul edilen Kadastro Kanunu ve 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanundur. Yine 1925 yılında aşarın (Aşar(öşr) vergisi üretilen mahsulün %12,5'i oranında vergi olarak devlete verilmesidir) kaldırılması toprağı işleyenler açısından önemli bir gelişmedir. Medeni Kanunun kabulü ile özel mülkiyete dayalı bir hukuk sistemine geçilerek o tarihe kadar arazilerin kullanıcısı olan kişilerin bu arazileri özel mülk olarak adlarına tapuya kaydettirmelerine olanak sağlanmıştır. 1929 yılında çıkarılan bir diğer kanun ile Osmanlı Devleti zamanında çeşitli ailelere verilmiş olan ve geniş arazilerde tasarruf hakkı sağlayan beratların yeni Medeni Kanun bağlamında taşınmazların özel mülk olarak tapuya kaydedilmesi için yeterli belge sayılmıştır. Bu sayede geniş topraklarda işletme hakkına sahip ailelerin bu toprakları adlarına özel mülk olarak tapuya kaydetmelerinin önü açılmıştır (İnci, 2010, s. 351).

Cumhuriyet döneminde toprak sorunları ile ilgili temel düzenlemelerin başlaması yönetimin toprak reformundan etkilenmeleri kesin olan büyük toprak sahiplerinin ki Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük destekleri olmuşlardır, bunların tepkilerini çekmemek konusundaki hassasiyeti nedeniyle 1933-1934'lü yıllara ulaşılması gerekmiştir (Korkut, 1984, s. 45). Gündeme getirilen ancak yasalaşma imkânı bulamayan çalışmalar yapılmakla birlikte köklü bir toprak reformunun önünde sürekli bir direnç ile karşılaşılması nedeniyle gerçekleştirilmesi sürekli geciktirilmiştir. 14/06/1934 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2510 sayılı İskân Kanunu toprak ve mülkiyet konularında önemli

değişiklikler içermektedir. Kanunun toprakların tek elde toplanmasının önüne geçmeyi, büyük arazi sahipleri ile kırsal kesimde oluşan ağayarı, maraba, ortakçı şeklindeki üretim ilişkilerini tasfiye etmeyi amaçladığı görülmektedir. Ancak uygulamanın yalnızca kâğıt üzerinde kaldığı görülmüştür. 1935 yılında Atatürk'ün talimatıyla Zirai Islahat Kanunu çıkarılması konusunda çalışmalara başlanılmışsa da Atatürk'ün ölümü ile bu çalışmaların kanunlaşmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır (Çamurcuoğlu, 2009, s. 171).⁵

Yine bu yıllarda toprak reformu ile birlikte değerlendirilmesi gereken ve eğitim alanında bir reform olmakla birlikte özellikle kırsalda yaşayanlara bilgi, görgü ve teknoloji eğitimi vermeyi amaçlayan Köy Eğitimi Projesi olarak başlayan ve sonraki yıllarda kanun ile Köy Enstitüsü adını alan çalışmadan da bahsedilebilir. Bu projede askerliğini erbaş olarak yapmış gençler Muradiye Devlet Üretim Çiftliğinde modern tarım araçları ile tarım yapmak ve diğer konularda yetiştirilerek eğitimci olarak köylere gönderilir. Köylerde yaşayanların bu sayede modern üretim araçlarını ve yöntemlerini kullanarak tarım yapması aynı zamanda köylerin eğitim ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir.

Toprak reformu adına en önemli adımlardan biri 1945 yılında yürürlüğe giren 4753 sayılı 'Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur. Kanun teklifi 'Çiftçiyi Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkındaki Kanun Tasarısı' olarak yapılmış, ancak Mecliste yaşanan çok çetin tartışmalar neticesinde son kısmı tasarıdan çıkarılarak kanunlaşmıştır. Kanunun amacı; hiç toprağı olmayan ya da yeterli miktarda tarımsal toprağı bulunmayan çiftçilerin, bununla birlikte kanunda topraklandırılmaları gerekli kişiler olarak tanımladığı kişilerin geçimlerini sağlamak zorunda oldukları ile birlikte emeklerini değerlendirerek ekonomik olarak güçlenecekleri miktarda toprak sahibi yapmak olarak belirtilmiştir. Yeterli miktarda toprağı olmasına karşın gerekli donanımları ve sermayesi olmayan çiftçilere de kredi ve çeşitli demirbaşlar vermek suretiyle sürekli ve etkili tarım yapılmasını sağlamak olarak özetlenebilir. Kanunun 7. maddesinde geçerli bir mazereti olmaksızın 3 yıl süre ile topraklarını

⁵ Dönemin Maarif Vekili (Milli Eğitim Bakanı) Hasan Ali Yücel, TBMM genel kurulunda yaptığı bir konuşmada "Biz köy enstitüsünü sadece içerisinde nazari tedrisat yapılan bir müessesese olarak almadık. İçerisinde ziraat sanatları, demircilik, basit marangozluk gibi ameli bir takım faaliyetler de bulunduğu için okul adı ile anmadık, enstitü diye isimlendirmeyi muvafık gördük." demek suretiyle kurumun amacını özetlemektedir. Hedefi halkın ekonomik, kültürel yaşama aktif olarak katılımını sağlamak olduğu anlaşılan bu reformun da pek çok reform gibi gerekli desteğı görmemesi ve politik hesaplar sebebiyle sonlandırıldığı görülmektedir (www.meb.gov.tr).

işlemeyen çiftçilerin topraklarının topraksız çiftçilere dağıtılacağı, 8. Maddesinde ise dağıtım yapılacak arazi hakkında bilgi verilmekteydi. Önemli bir ayrıntı ise 14. madde metnindeki “Gerçek kişilerle özel hukuk kişilerine ait araziden beş bin dönümü geçen parçaları”nın kamulaştırılacak olmasıdır. Bu kanun kapsamında yapılan topraklandırmalar neticesinde oluşan yeni maliklerin bu arazilerini 25 yıl süre ile elden çıkaramayacakları hükmü bulunmaktaydı. 1973 yılına kadar yürürlükte kalan kanunun 1950 yılında 5618 sayılı kanun ile kamulaştırma miktarlarına sınırlandırma getirilmiş, 1955 yılında yapılan değişiklik ile de yalnızca devletin hüküm ve tasarrufunda bulunan arazilerin dağıtılacağı hükmünü içeren bir hal olarak gerçek amacından uzaklaştırılmıştır (Çamurcuoğlu, 2009, s. 173-174, Güneş ve Sarı, 2005, s. 79-80).

Türkiye’de arazi toplulaştırma çalışmaları 1960 yılında yürürlüğe giren 7457 sayılı “Ziraat Vekâleti Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama İşleri Umum Müdürlüğü teşkilat ve vazifeleri hakkında Kanun” ile kurulan TOPRAKSU Genel Müdürlüğü tarafından kuruluş kanununun amir hükümleri doğrultusunda yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar ilk defa 1961 yılında Konya ili Çumra ilçesi Kargın köyünde yapılmıştır (Küsek, 2014, s. 4). Ülkede halen de devam eden toplulaştırma çalışmalarının tanımı, kısa tarihçesi ile amaç ve yöntemler ile geniş bilgiler “Türkiye’de Arazi Toplulaştırması” başlıklı ayrı bir bölümde ayrıntılı bir şekilde irdelenecektir.

4753 sayılı kanunla genel olarak hazine arazilerinin dağıtımını yapılmış, buda toprak düzeninde mevcut olan adaletsizliği daha da artmıştır. 1757 Sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği 1973 yılına kadar birkaç tarım reform taslağı hazırlanmış ise de bunlar meclise dahi gelememiştir. Yasanın tam adı “1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası”dır. Kanunun uygulanması için Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı kurulmuştur. Yürürlüğü döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında mevcut toprak dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi ile bu bölgelere yönelik kalkınma modellerinin oluşturulmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Pilot uygulama Şanlıurfa ilinde başlamış ve 18 doğu ilini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Kanunun öngördüğü uygulamaların pek çoğu uygulanamadan, Anayasa Mahkemesince 1978 yılında şekil yönünden iptaline karar verilmiş, düzenleme yapılması için verilen 1 yıllık sürenin sonunda da 10.05.1978 tarihinde yürürlükten kalkmıştır (Alpat, 1975, s. 21-24; Önal, 2010, s. 14; Toklu, 2010, s. 32).

1978 yılında 1757 sayılı yasanın yürürlükten kalkmasından ve ülkenin içerisinde olduğu politik karmaşanın ardından yaşanan askeri yönetim döneminden sonra tarımda reform adına yeni bir düzenlemenin yapıldığı görülmektedir. 1984 yılında hayat bulan 3083 sayılı “Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu” un amacı kanunun 1. maddesinde ifade edilmiştir. Bu madde de kanunun öncelikle toprağın verimli şekilde işletilmesini, işletilmesinin korunmasını, birim alandan azami ekonomik verimin alınmasını, tarım üretiminin sürekli olarak artırılmasını, değerlendirilmesini ve buralarda istihdam imkânlarının artırılmasını hedeflediği belirtmektedir. Ayrıca yeterli toprağı bulunmayan ve topraksız çiftçilerin zirai aile işletmeleri kurabilmeleri için Devletin mülkiyetinde bulunan topraklarla topraklandırılmalarını, desteklenmelerini ve eğitilmelerini de amaçlamaktadır. Bununla birlikte ekonomik üretime imkân vermeyecek şekilde parçalanmış tarım topraklarının gerektiğinde ve imkânlar ölçüsünde genişletilmesi suretiyle de toplulaştırılmasını, tarım arazisinin ailenin geçimini sağlamaya ve aile iş gücünü değerlendirmeye yeterli olmayacak derecede parçalanmasını ve küçülmesini önlemeyi sağlamak kanunun amaçları arasında sayılmıştır. Yeni yerleşme yerleri kurmayı, mevcut yerleşme yerlerine eklemeler yapmayı, zorunluluk halinde tarım arazisinin diğer amaçlara tahsisini düzenlemeyi, dağıtılmayan tarım arazisinin değerlendirilme şeklini belirlemeyi de amaçlayan kanunun Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer bölgelerde gayrimenkullerin Milli Güvenlik nedeniyle mülkiyet ve tasarruf şekillerinde ve yerleşim yerlerinde düzenlemeler yapmayı sağlayacağı belirtilmiştir. Kanunun adında önceki uygulamaların aksine “Toprak Reformu” ifadesi kullanılmamaktadır. Ancak içeriği incelendiğinde biçimsel olarak toprak reformu hakkında da hükümler içerdiği ve bu yönü ile şekli olarak aynı zamanda bir toprak reformu kanunu da olduğunu söylemek mümkündür. Ancak uygulanmasında bu güne kadar herhangi bir toprak dağıtımı ve kamulaştırma yapılmamış olması nedeniyle toprak dağıtımındaki adaleti sağlama noktasında herhangi bir fonksiyonunun olmadığı değerlendirilmektedir (Türker, 2010, s. 54).

19.07.2005 tarihli ve 25880 sayılı resmi gazete yayımlanarak yürürlüğe giren farklı tarihlerde çeşitli değişikliklere uğrayan kanunun amaç ve kapsamını belirleyen 1. ve 2. madde metni şu şekildedir.

1. madde metninde kanunun amacı; toprağın korunması, geliştirilmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması, asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi, tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerin çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak planlı kullanımını sağlayacak usul ve esasları belirlemek olarak açıklanmıştır.

Kanunun kapsamı hakkındaki 2. maddede ise; arazi ve toprak kaynaklarının bilimsel esaslara uygun olarak sınıflandırılması, tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazilerin asgari büyüklüklerinin belirlenmesi ve bölünmelerinin önlenmesi, arazi kullanım planlarının hazırlanması, koruma ve geliştirme sürecinde toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutlarının katılımcı yöntemlerle değerlendirilmesi, amaç dışı ve yanlış kullanımların önlenmesi, korumayı sağlayacak yöntemlerin oluşturulması ile görev, yetki ve sorumluluklara ilişkin usul ve esasları kapsadığı ifade edilmiştir (5403 Sayılı Kanun, 2005).

Bu kanun ile asgari tarımsal arazi ve yeter gelirli tarımsal arazi kavramları getirilmiş kanun eki 1 sayılı listede ise bölge farklılıkları değerlendirilerek il ve ilçelerin tarım arazisi büyüklük normları belirlenmiş olup; listenin Balıkesir ili ve ilçelerine ait bölümü Balıkesir İli Gönen İlçesi'ne Bağlı Örnek Bir Mahallenin Toplulaştırma Çalışması Örneği başlığı altında Tablo 1 olarak verilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun "Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri" 'nden elde edilen veriler, Türkiye'deki tarımsal işletme malik sayısının yaklaşık 40 milyon olduğunu, bu maliklerin yine yaklaşık olarak 3 milyonunun aktif tarımsal işletmeleri oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda her 13 malikin tarımsal arazisinin 1 kişi tarafından işletildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ortalama tarımsal işletme büyüklüğünün ülkemizde 59 dönüm civarında olmasına karşın, bu miktarın Avrupa Birliği ülkelerinde ortalama 126 dönüm olduğu, Amerika Birleşik Devletlerinde ise 181 dönüme ulaştığı görülmektedir (Küsek, 2014, s. 2; Yavuz ve Topuz, 2015, s. 664).

Toprak Reformu Çerçevesinde Türkiye’de Arazi Toplulaştırması

Arazi toplulaştırması, yeterli işletme büyüklüğüne sahip olmayan tarım arazilerinin belirli yöntemler yardımıyla uygun tarım arazisi büyüklüklerine ulaştırılması çalışmalarının bütünü olarak tanımlanabilir. Arazi Toplulaştırma Uygulama Yönetmeliği (2017) ile Arazi Toplulaştırması ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri Uygulama Yönetmeliği (2019)’nde “Arazi toplulaştırması: Arazilerin doğal ve yapay etkilerle bozulmasını ve parçalanmasını önlemek, parçalanmış arazilerde ise doğal özellikleri, kullanım bütünlüğü ve mülkiyet hakları gözetilerek birden fazla arazi parçasının birleştirilip ekonomik, ekolojik ve toplumsal yönden daha işlevsel yeni parsellerin oluşturulmasını ve bu parsellerin arazi özellikleri ve alanı değerlendirilerek kullanım şekillerinin belirlenmesini ve arazi gelişimi hizmetlerinin sağlanması” şeklinde tanımlanmaktadır.

İki tür yöntem uygulanarak dar ve geniş anlamda arazi toplulaştırması yapılması mümkündür. Dar anlamda arazi toplulaştırmasında, aynı kişi ya da işletmeye ait geometrik bozukluk, dağınıklık veya parça miktarının küçük olmaları gibi nedenlerle tarımı verimli yapmaya imkân vermeyen tarımsal arazilerin, verimli tarım yapmaya uygun miktar ve şekiller oluşturularak bir araya getirilmesidir. Geniş anlamda arazi toplulaştırması ise, tarla içi geliştirme hizmetleri ile birlikte yukarıda tarif edilen dar anlamda arazi toplulaştırma işlemlerinin birlikte yürütülmesidir (Demirtaş, Sarı, Sönmez ve Altunbaş, 2016, s. 17; Küsek, 2014, s. 2).

Tarımsal işletmelerde verimliliği düşüren nedenler olarak; mülkiyetin miras ve intikal nedeniyle çok hisseli hale gelmesi, hisselerin bölünmesi suretiyle yapılan satış işlemleri, yeterli olmayan arazilerin bir de kısmı olarak ortakçılık veya yarıcılık faaliyetlerine konu edilmesi, çeşitli kamu yatırımları amacıyla kamulaştırma çalışmaları neticesinde arazinin bütünlüğünün bozulması söylenebilir. Bunun ortadan kaldırılması için yapılan arazi toplulaştırmasının amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Küsek, 2014, s. 3): Fiziki tesislerin sebep olduğu parçalanmaları önleyerek bu sayede sulama projelerinin maliyetinde tasarruf sağlamak, sulama ve teknik tarım metotlarının uygulanmasını kolaylaştırmak, ayrıca arazi sahiplerine kamulaştırma bedeli yerine arazi vererek, onların toprağından kopmasını önlemek, işletme merkezi ile parseller arasındaki mesafeleri azaltarak, her parseli yola bağlamak, işletmede iş gücü tasarrufu sağlamak, net arazi kullanma alanı ve parsel büyüklüklerini artır-

mak, parsel şekillerini düzeltmek bu sayede işletmede net gelir artışı sağlayarak proje alanında sosyal huzur sağlanmak.

Arazi toplulaştırmasının sağlayacağı faydaları sosyal ve ekonomik faydalar olarak iki grupta incelemek mümkündür.

Arazi toplulaştırmasının sağlayacağı sosyal faydalar

- Tarım arazilerinin toplulaştırması kırsaldan kente göçün yavaşlaması, hatta tersine döndürülmesini sağlayabilecek bir planlamadır.

- Öncelikle proje ile üretilen yeni tarım arazilerinin tümü yol ve sulama kanallarında direkt olarak istifade edebilmektedir. İşletmeler arası anlaşmazlık ve huzursuzluk nedeni olan azami ölçüde yol ve sulama imkânlarından yararlanamamayı ortadan kaldırmaktadır.

- Gerek miras yolu ile çok hissedarlı hale gelen ya da bölünen gerekse evvelden beri çok hisseli olarak tasarruf edilen tarım arazilerindeki hissedarlara, hisselerinin birleştirilmesi ile projenin el verdiği ölçülerde müstakil tapular verilmektedir. Güncellenen kadastro bilgileri ile yenilenen tapu bilgileri sayesinde bu alanlardaki tapu ve kadastro problemleri azami düzeye inmektedir.

- Yerleşim yerlerinin yeniden düzenlenmesi ile üretim faktörlerinin yanında arazi – yerleşim yerleri arasındaki trafik düzenlenmekte bunun yanı sıra yeni sosyal alanların kazandırılmaktadır.

- Mera arazileri üzerinde gerçekleşmiş olan işgal, konut yapımı vb. hukuksuz fiillerin ortadan kaldırılması amacıyla buraları terk etmeleri karşılığında kişilere hazine veya şahıs arazileri verilmek suretiyle mera alanlarının gerçek amacı ile kullanılması sağlanırken, hukuksuzlukların ortadan kaldırılması sağlanmaktadır (Boyras ve Üstüntaş, 2008, s. 569; Küsek, 2014, s. 3; Özer, 2010, s. 8-9).

Arazi toplulaştırmasının sağlayacağı ekonomik faydalar

- Arazi toplulaştırma çalışmaları ile birlikte sürdürülen drenaj, sulama ve tesviye faaliyetleri sayesinde tarım arazilerine ulaşım kolaylaşmakta, sulama maliyetlerinin de düşmesini sağlamaktadır.

- Toplulaştırma alanı içerisinde yer alacak olan devlet yatırımlarının yapılacağı araziler için kamulaştırma bedeli ödenmemekte, bu sayede devletin bu projelere ayırması gereken bütçeler küçülmektedir.

- Tarımsal arazilerden merkezlere ve tarım arazileri arası ulaşım yollarının toplulaştırma projeleri sayesinde kısalması sayesinde hem vakit hem de yakıt tasarrufu sağlanarak maliyetler düşmektedir.

• Toplulaştırma ile yeni oluşturulan parsellerin geometrik olarak düzgün şekillerde olması tarım araçları ile daha verimli bir çalışmaya imkân vermekte buda verimin artması ile birlikte gelirin de artmasına yol açmaktadır (Boyras ve Üstüntaş, 2008, s. 569; Küsek, 2014, s. 3; Özer, 2010, s. 8-9).

Arazi toplulaştırma çalışmalarının sosyal ve ekonomik yönden tarım alanların bulunduğu yerlerde yaşamını sürdüren kişiler açısından son derece önemli ve olumlu sonuçlar oluşturduğu anlaşılmaktadır. Tarım arazilerinin toplulaştırılması çalışmalarının fiilen sağladıkları konusunda daha aydınlatıcı bir fikir oluşması bağlamında Balıkesir ili Gönen İlçesi'ne bağlı bir mahalle örnek olarak alınacak, burada (6360 Sayılı Kanun ile Büyükşehir olan illerin tüm köyleri tüzel kişiliklerini kaybederek mahalle haline gelmiştir. 6360 sayılı kanundan önce köy olan mahalleler "Kırsal Mahalle" olarak anılacaktır) yapılan toplulaştırma çalışması örneği irdelenecektir.

Balıkesir İli Gönen İlçesi'ne Bağlı Bir Mahallenin Toplulaştırma Çalışması Örneği

Örnek kırsal mahalle Gönen ilçesine yaklaşık 5,5 km mesafede 269 nüfuslu bir yerleşimdir. 04/12/2008 tarihli ve 2008/14338 sayılı bakanlar kurulu kararı eki listede yer ve sınırları belirlenen 3551 hektar büyüklüğündeki toplulaştırma projesi kapsamında (Resmi Gazete, 2008; 27074) bu kırsal mahallede 2018-2019 yıllarında toplulaştırma işlemleri yapılmış, halen toplulaştırma projesinin tescil işlemleri devam etmektedir.

Belirlenen toplulaştırma alanı içerisinde 623 adet kadastro parseli uygulamaya girmiştir. Uygulamada 58 adet ada oluşturularak 423 adet parsel üretilmiştir. Ortalama parsel alanları uygulamadan önce 6,79 dekar nispetindeyken, uygulama neticesinde bu oran 10,14 dekar seviyesine çıkmıştır. Ulaşım sistemi içerisindeki yol miktarı 9.639 m'den 18.505 m'ye çıkarılmıştır. Ulaşım sisteminde yararlanan parsel sayısı uygulama öncesi 135 iken bu sayı uygulama neticesinde 423'e çıkmış yanı sıra oluşan tüm parsellerin ulaşım sisteminden yararlanması sağlanmıştır. Proje alanında toplulaştırmadan önce sulama ve drenaj sistemi bulunmaz iken, uygulama ile birlikte 12.262 m sulama, 2.637 m drenaj sistemi oluşturulmuştur. Uygulama alanındaki kadastro parsellerinin eski mülkiyet durumunu gösterir harita Ek. 1 de verilmiştir.

Haritanın tetkikinden geometrik olarak düzgün bir şekle sahip parselin bulunmadığı, bir kısım parsellerin ulaşım imkânlarının bulunmadığı, büyüklük olarak belirli bir standart olmadığı görülmektedir. Proje alanı içerisindeki parsellerin yüzölçümü olarak küçüklüğü dikkat çekmektedir. Proje alanının orta kısmına isabet eden alanda daha yoğun olarak küçük yüzölçümlü parsellerin bulunduğu gözlenmektedir. Proje alanı örnek kırsal mahalle yerleşim alanından başlayarak Kuzeyde orman, Batıda ve Doğuda başka kırsal mahalleler toplulaştırma projesi alanları ile sınırlandırılmış anlaşılmaktadır.

Ek.2 de yer alan ada (Blok) bölüm haritasından görüleceği gibi proje alanında 163 den başlayarak 221'e kadar numara alan 58 adet blok oluşturulmuştur. Daha sonra bu bloklar kendi içlerinde her bir parsel ile ulaşım imkânı sağlayacak şekilde, proje için belirlene arazi değeri, mülkiyet birleştirme ve zayıf oranları dikkate alınarak bölünmektedir.

Ek.3 te verilen eski – yeni çakışık mülkiyet haritasında ise uygulama neticesinde oluşan yeni parsellerin ve eski parsellerin durumlarını bir arada görme imkânı bulunmaktadır. Görüldüğü üzere yeni oluşan parsellerin tümünün ulaşım imkânlarından istifade ettiği, parsellerin geometrik olarak düzgün şekillerden oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Haritaların iki boyutlu olması nedeniyle arazinin topoğrafyası konusunda bilgi edinme imkânı bulunmamaktadır. Uygulanan toplulaştırma projelerinde 5403 sayılı kanun ile belirlenen toprak miktarı normlarına uygun tarımsal büküklükte arazi parçalarının oluşturulamadığı görülmektedir.

Tablo 1. Balıkesir ili ilçelerinin arazi miktarları

İlçe	Sulu Arazi (Da)	Kuru Arazi (Da)	Dikili Arazi (Da)	Örtüaltı Arazi (Da)
Ayvalık	60	140	10	3
Balya	100	200	10	3
Bandırma	60	140	10	3
Bigadiç	70	160	10	3
Burhaniye	70	170	10	3
Dursunbey	100	200	10	3
Edremit	60	120	10	3
Erdek	60	180	10	3
Gömeç	60	170	10	3
Gönen	80	170	10	3
Havran	80	180	10	3
İvrindi	90	200	10	3
Kepsut	80	170	10	3
Manyas	80	170	10	3

Marmara	80	170	10	3
Merkez	80	170	10	3
Savaştepe	80	170	10	3
Sındırgı	80	200	10	3
Susurluk	80	170	10	3

5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu.

Gözlemler

- Projeye ait Ek.1 de verilen haritanın tetkikinden gerçekten arazinin çok parçalı, ulaşım ve sulama imkânı olmayan parsellerin bulunduğu, geometrik olarak düzgün şekilli parça sayısının neredeyse yok olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanın toplulaştırmanın amaçlarına uygun ve mutlaka toplulaştırma çalışması yapılması gereken bir yapının olduğu muhakkaktır.

- Çalışma ekindeki Ek.3 haritanın tetkikinden bu defa geometrik olarak çok düzgün şekiller içeren, tümünün sulama ve ulaşım imkânlarına sahip olduğu tarımsal parsellerin oluşturulduğu, toplulaştırmanın genel amaçlarından olan bozuklukların düzeltilmesinin sağlandığı görülmektedir.

- Ancak bu haritada dikkatimizi çeken bir husus bazı bloklarda (bunlar ada olarak adlandırılmakta ve numaralandırılmaktadır), bazı parsellerin yüzölçümlerinin çok küçük tutulmuş olmasıdır. Örnek: 170 ada 5-6-7-9-11-12 parseller. 5 parsel 905,82 m², 6 parsel 1041,47 m², 7 parsel 935,56 m², 11 parsel 571,93 m² ve 12 parselin de 548,38 miktarında ve tarla vasfında olduğu görülmektedir. Benzer şekilde; 190 ada 1 ve parseller, 201 ada 8 ve 11 parseller, 202 ada 2 ve 4 parsellerin yüzölçümlerinin 1000 m² nin altında olduğu görülmektedir. Bu örnekler bu proje bazında çoğaltmak mümkündür.

- Ek.3 harita da projenin sadece ada bazında hazırlanan ve parsel sınırları oluşturulmamış hali görülmektedir. Birkaç proje sınırına, yol ve sulama kanallarının kesişim noktalarına rast gelmeleri nedeniyle oluşan küçük yüzölçümlü alanların dışında düzgün geometrik şekillere sahip alanların oluştuğu görülmektedir.

Genel hatları ile örnek kırsal mahalle toplulaştırma projesinin toplulaştırma amaçlarına uygun bir uygulama olduğu görülmekle birlikte, bu ve benzeri uygulamalar konusundaki eleştiri ve önerilerimiz çalışmanın sonuç ve öneriler bölümünde ele alınacaktır.

Konunun Örnek Mahallede Mülakat Yoluyla İrdelenmesi

Örnek kırsal mahalle mukimlerine nitel araştırma yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış mülakat soruları yönlendirilerek makale konusu irdelenmiştir. Mevcut literatürden yararlanılarak konuyla ilgili 6 adet mülakat sorusu çıkarılmıştır. Bu sorular;

1. Tarımsal toprakların daha fazla kullanılması Türkiye açısından önem arz etmekte midir? Neden?
2. Türkiye’deki tarımsal işletme sayıları ve büyüklükleri yeterli midir? Yeterli değilse neler yapılmalıdır?
3. Türkiye’deki küçük ve çok parçalı toprak yapısının ana etkenleri nelerdir?
4. Küçük ve çok parçalı toprak yapısının önüne nasıl geçilebilir?
5. Türkiye’de toprak reformu konusunda yeterince yasal düzenleme var mıdır? Olan yasal düzenlemeler sizce yeterli midir? Neden?
6. Toprak reformu kapsamında önerileriniz nelerdir?

şeklindedir. Mülakat sorularına verilen cevaplar ise şu şekilde olmuş, katılımcıların sadece isim ve soyisim ilk harfleri verilmiştir.

1.soruya “Ülkemiz matematik ve coğrafi konum itibarıyla tarımsal faaliyetlerden en fazla verim alabilecek ülkelerden biridir. Ancak gerek miras hukukundan kaynaklanan gerek üretim maliyetleri nedeniyle tarımsal faaliyetler yeteri kadar ilgi görmemekte ve birçok tarım arazisi atıl vaziyette durmaktadır. Ancak tarım, teknolojinin de gelişmesiyle en verimli şekilde kullanılması durumunda hem ülke ekonomisine hem de bireylerin (ailelerin) geçimine önemli katkıda bulunabilir. Ülkemizin gelişmekte olan ülkeler arasında günümüzde teknolojik atılımlarla yerini almaya çalışmakta ancak yeterli değildir. Tarım faaliyetleri göz ardı edilmeden gerçekleştirilecek yatırımlar sadece bireylerin geçimi ile ilgili değil, ülkenin ekonomisinde de önemli pay sahibidir.” (İ*** Y***), “Önem arz etmektedir. Bir ülke kendi tarımsal ürünlerini kendisi üretip, kendi kendine yetebilen bir ülke olduğunda dışa bağımlılıktan kurtulur. Kendi ürettiğimizi kendimiz tükettiğimiz zaman hem kaliteli hem de ucuz gıda kullanırız.” (Ö*** Ç***), “Evet. Türkiye’nin gelir kaynağının çoğu tarımdan sağlanmaktadır. Diğer ekonomik ve teknolojik sistemler yurtdışı desteklidir.” (E*** Ç***), “Tarımsal toprakların daha fazla kullanılması ve verimli kullanılması Türkiye’nin ekonomisi açısından çok önemlidir.” (V*** H***), “Evet, verimli topraklar ve su kaynaklarının bulunması dolayısı ile sulu ve susuz tarım imkânı çok fazladır. Bu toprakların kul-

lanımı ülke için önemlidir.”(N*** H***) şeklinde cevaplarını vermişlerdir. 2. soruya “Türkiye’de kurulu tarımsal işletmeler, kooperatifler ya da birliklerin yeterli olmadığı kanaatindeyim. Yapılması gereken her iklimin her toprağın ayrı ayrı değerlendirilerek, faaliyetlerini bir bütün halinde gerçekleştirilmesinin sağlanmasıdır. Kooperatifleşme, bir çok il ve ilçede rant kapısı olarak değerlendirilmektedir. Elbette gerçek anlamda işini hakkını vererek kurumsallaşan kooperatifler ya da firmalar vardır. Denetim mekanizmasının iyi bir şekilde işletilmesinin yanı sıra bu birim ya da firmaların ülke çıkarlarını gözeterek faaliyetlerini sürdürmeleri gereklidir kanaatindeyim.”(İ*** Y***), “Tarımsal alanlar bence yeterli ama ülkemizin can damarı ovaları ile ünlü Konya ovası gibi toprağın özelliğini kaybettiği yerlerde çeşitli önlemler ve yatırımlar yapılarak daha verimli hale getirilip ürün çeşitliliği artırılabilir. Ormanları tahrip edilip tarım arazisine dönüştürülmesine karşıyım.”(Ö*** Ç***), “Tarımsal işletme sayıları ve büyüklükleri yeterli değildir. Amerika ve Avrupa’nın şu an uyguladığı tarım politikasında kişisel üretim ve kişisel çalışmadan çok şirketler, vakıflar ve kooperatifler tarım arazilerini işlenmektedir. Üretim, arazinin işlenmesi, ürünlere bakım, ilaçlama, gübreleme teknolojik aletlerle yapılmaktadır. Üretilen ürünler daha fazla verimli olmaktadır.”(E*** Ç***), “Türkiye’deki tarımsal işletme büyüklükleri neredeyse hobi bahçesine dönüşmüş durumda. Tarımsal işletmelerin en azından köy ya da mahalle bazında bir araya toplanmalıdır.”(V*** H***), “Yeterli olduğunu düşünmüyorum.. Tekelleşmeye gidilmeden tek elden ve büyük arazilerde tarım yapılmasının zaman ve işçilik açısından faydalı olacaktır.”(N*** H***) şeklinde cevaplarını vermişlerdir. 3.soruya “Ülkemiz arazi yapısı miras hukuku nedeniyle fazlasıyla parçalanmakta ve amacı dışında kullanılmaktadır. En büyük etken bu olarak görünse de, şehirleşmenin getirdiği kent hayatından uzak kalma dürtüsüyle toprakla uğraşmak istemektedir. Sonuç olarak büyük bir araziyle uğraşmak yerine parçalar halinde pazarlanan taşınmazlara yönelinilmektedir.”(İ*** Y***), “Coğrafi koşullar en büyük etken, her bölge ovalık değil, ikinci husus miras yoluyla intikal ettirilen taşınmazların mirasçılar arasında parça parça olarak kullanılması.”(Ö*** Ç***), “Mirasta her mirasçının toprak almasıyla zamanla araziler küçülmekte ve küçük araziye ekmek, dikmek, bakımını yapmak zamanla ürünlerin masrafı karşılamaz hale gelmesine neden olmakta bu yüzden de araziler boş kalmaktadır.”(E*** Ç***), “Türkiye’deki toprak parçalarının küçük ve parçalı olması toprak

maliklerinin ölümü sonucu taşınmazların tarımla uğraşan kişilere aktarılması, anlaşılabilmesi sonucu toprak bütünlüğü sağlanamamaktadır.”(V*** H***), “Tarım arazilerinin miras yolu ile paylaşılması parçalı yapının temel sebebidir.”(N*** H***) şeklinde cevaplarını vermişlerdir. 4.soruya “5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununun amacı özünde tarım arazilerinin bir bütün halinde mümkün olduğunca tek bir birey ya da işletme eliyle işletilmesini sağlamaktır. Ancak gerek ülkenin ekonomik durumu gerekse aile içi paylaşımın gerekli zamanda ve şekilde paylaşılması kanunun önünde engel teşkil etmektedir. Elbette yeni bir duruma geçiş kolay olmayacaktır. 2007 yılında başlayan süreç günümüze kadar birçok defa değişiklik göstererek gelinmiştir. Tarım arazilerinde tek malikli mülkiyet esası benimsenerek mirasa konu olduğu andan itibaren taşınmazların intikalinin doğrudan anlaşılabilir bir mirasçığa geçmesi sağlanmalıdır.”(İ*** Y***), “Devletin toplulaştırma yöntemiyle tarım arazilerini çok parçalı ve çok hisseli olan yerleri bir araya getirerek mümkünse müstakil hissesiz hale getirmesidir.”(Ö*** Ç***), “Tarımla uğraşan şirketler, kooperatifler gerekirse vakıflar kurulması, tarımın işlenmesi kişiselleşmekten kurtarılmalıdır.”(E*** Ç***), “Kesin ve kati Tarım Kanunu çıkarılarak taşınmazların minimum kişilere ve tarım işleri yapacak kişilere kalması sağlanmalıdır.”(V*** H***), “Gerekli yasal düzenlemeler, bölgesel tarıma uygun arazi büyüklüklerinin oluşturulması ve tarımın bir bütün olarak yapılması.”(N*** H***) şeklinde cevaplarını vermişlerdir. 5.soruya “Reformlar konusunda çalışmalar vardır. Ancak yeterli kalmamaktadır. Bunun sebebi tarım arazilerinin paylaşımının ekonomik nedenle gerçekleşmemesidir. Gerçekleştirilen arazi düzenlemesi (toplulaştırma) çalışmaları özünde olması gerektiği gibi gerçekleşmemektedir. Yine karşımıza arazi paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar çıkmaktadır.”(İ*** Y***), “Toprak reformu konusunda yapılan düzenlemeler zaman zaman çiftçiyi zor duruma düşürerek küçük çiftçinin zararına olup, büyük toprak sahiplerinin lehine olmaktadır. Kanunun eşit şekilde herkesi koruması gerekir.”(Ö*** Ç***), “Yasal düzenlemeler yıllardır var ama verimli sonuçlar alınmayınca kanunlar sürekli değişiklik göstermektedir. Mevcut yasalar halen yeterli değildir. Toprak bütünlüğünü sağlayacak ve ekilmeyen arazilerin kamulaştırmaya benzer sistemle zorunlu gerekirse kiralanmak suretiyle işlenmesini sağlayacak bir yapı oluşturulması konusuna el atılmalıdır.”(E*** Ç***), “Türkiye’deki toprak reformu yeterli sonucu vermemektedir. Taşınmazların tarım dışında ticari amaçlı olarak kullanılmakta-

dır.”(V*** H***), “Yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç var. Özellikle miras nedeniyle tarım arazilerinin bölünmesinin önüne geçecek köklü değişikliklere ihtiyaç vardır.”(N*** H***) şeklinde cevaplarını vermişlerdir. 6. soruya “Arazi düzenlemeleri tarım ile uğraşan birden fazla mekânda küçük parçalar halinde değil, bir bütün halinde tek bir mekânda arazinin olması şeklinde yapılmalıdır. Miras paylaşımı esnasında birden fazla mirasçının adına intikal değil, her taşınmazın bir mirasçının olması şeklinde intikallerin gerçekleşmesi gerekir. Bu konuda 5403 yasası katı bir uygulamaya neden olmaktadır. Bir taşınmaz bir mirasçının olacak şekilde intikal yapılmalıdır. Terekenin tek mirasçıda toplanması ülkemiz şartlarında uygulanmasında sorunlara neden olacaktır. Arazi büyüklükleri miras paylaşımını engelleyecek şekilde oluşmuş durumdadır. Mirastan gelen ve farklı büyüklüklerdeki taşınmazların paylaşımında büyüklük normuna göre değil bölünmeden teker teker taşınmazların mirasçılara paylaştırılması yöntemi benimsenmeli ve kanuni düzenlemeler buna göre olmalıdır.”(İ*** Y***), “Bence toprakları ekenlere, tarım ile uğraşanlara öncelik verilmeli, en önemlisi de ekim yapılan ürünlerin belli bir plan çerçevesinde yapılıp, çiftçinin emeğinin boşa gitmemesini sağlamalı. Herkes aynı ürünü ektiğinde bir üründe bolluk olurken, diğer bir üründe kıtlık yaşanmaktadır. Çiftçiliğin gerçek bir meslek haline gelip, herkesin her üründe kâr edebileceği, kendini geçindirebileceği bir hale getirilmeli.”(Ö*** Ç***), “Temeli Osmanlı sistemine dayanan bugün Amerika ve Avrupa’nın kullandığı tarım politikasının uygulanmasına geçilmesini öneriyorum.”(E*** Ç***), “Reform olarak tarım arazileri en azından mahalle veya köy bazında tek parça olarak kullanılmalı, malikler hisselerine bölünmemeli, malikler değişse bile tarım terk edilmemelidir. Yani ne olursa olsun tarım arazisi atıl kalmamalı, işlenmeli ve üretime kaynak sağlanmalıdır.”(V*** H***), “Tarım arazilerinin bu işi yapan, yapacak olan kişilerin yani çiftçilerin mülkiyetinde ya da kullanımında olması gerekiyor. Büyük tarım arazilerinde teknolojik imkânlarla verimli üretim yapmalarını sağlayacak ekonomik ve yasal düzenlemelerin yapılması gerekiyor. Bu durumda ülke tarımı ileri bir seviyeye ulaşacaktır.”(N*** H***) şeklinde cevaplarını vermişlerdir.

Verilen cevaplar aynileşmeye başladığından 5. Katılımcıdan itibaren mülakat sonlandırılmıştır.

Mülakat sonucunda Türkiye’de tarımsal toprakların daha fazla kullanılmasının ekonomi, kaliteli üretim ve ucuzluk açısından önem arz ettiği,

ancak miras hukukunun ve üretim maliyetlerinin fazlalığının tarımsal üretimin gelişmesine engel olduğu, çok parçalı tarımın üretime ciddi engel oluşturduğu, bu çok parçalı toprak yapısının kooperatifler, birlikler ve vakıflar yoluyla bir bütün şeklinde işlenebileceği, parçalı toprak yapısının ana etkeninin miras hukuku olduğu ve mirasçıların üretim için anlaşma yolunu tercih etmemelerinin büyük bir sorun olduğu, tarım arazilerinde tek malikli mülkiyet esasının benimsenerek arazilerin mirasa konu olduğu andan itibaren taşınmazların intikalinin doğrudan anlaşarak tarımla uğraşacak bir tarafa geçmesinin sağlanması ve gerekirse bu amaçla kanuni düzenlemelerin yapılması, gerekli yasaların toplulaştırma ve tarım arazilerinin verimli işletilmesi için yeterli olmadığı, zorunluluk şeklinde toprak maliklerini toplulaştırmaya ve tarımsal üretime yönlendirecek yasaların çıkarılması gerektiği konularında bir mutakabat olduğu görülmüştür.

Toprak reformu kapsamında çeşitli mekanizmalarla toplulaştırmanın öncelenmesi, mirasın paylaşımının tarımsal üretimi azaltmayacak şekilde düzenlemelerle yeniden yapılandırılması önerileri öne çıkmıştır.

Çalışmada yer verilen örnek Balıkesir ili Gönen İlçesi örnek bir kırsal mahallede uygulanan projenin tetkikinden ulaşılan sonuçlar ve önerileri şu şekilde ifade edilebilir:

Sonuç ve Öneriler

Toprak ve toprak mülkiyetinin tarih boyunca geçirdiği değişimler, beraberinde ülkeler bazında farklılıklar göstermekle birlikte adil olmayan bir dağılıma neden olduğu görülmektedir. Tarihin ilk dönemlerinde topraklıktan vazgeçerek tarım yapmaya başlayan insanoğlu, tarım yaptığı bu toprakların çevrelerinde yaşamaya başlayarak ilk yerleşimlerin de kurulmasını sağlamışlardır. Zaman içerisinde toprak dağılımındaki denge güç odaklı olarak değişmeye başlamıştır. Toprak zengin ve güçlülerin elinde birikmiştir. Diğer insanlar ise bu toprak sahiplerine hizmet eden kimi zaman köle, kimi zaman serf, kimi zaman da maraba olmuştur. Topraksız ya da geçimine yetecek kadar toprağı olmayanlar ile toprakların büyük bölümünü elinde bulunduranlar arasında anlaşmazlıkların yaşandığı, bu anlaşmazlıkların sonucu savaşların çıktığı konusunda tarihte pek çok olaya rastlanmaktadır.

Toprak dağılımındaki adaletsizliği gidermek maksadıyla bilinen ilk yasaların MÖ 800 yıllarında yazıldığı görülmektedir. Günümüzden yak-

laşık 2800 yıl öncesinde toprak dağılımındaki adaletsizliği gidermeyi amaçlayan ilk toprak reformu yasalarının yapıldığı düşünülürken, halen bu konunun tartışılıyor olması çözüm konusunda karşılaşılan direncin de bir göstergesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toprak reformu konusunda modern anlamdaki uygulamaların Avrupa Kıtasında 1800'lü yılların başlarında, Rusya'da 1800'lü yılların ortalarında, Latin Amerika ve Güney Asya ülkelerinde genel olarak 20. yüzyılın ortalarında başladığı görülmektedir. Ortadoğu ve Mısırda 1950'li yıllarda toprak reformu konusunda çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Türkiye'de Osmanlı Devleti döneminde 1858 yılında yürürlüğe konulan Arazi Kanununun genel olarak tarım arazilerinin amacı dışında kullanılmamasına, tarım arazilerinin belirli kişi ya da zümrelerin elinde toplanmasını önlemeye yönelik hükümleri itibarıyla ilk toprak reformu kanunu olarak kabul etmek mümkündür. Osmanlı Devletinin yıkılması ile birlikte kurulan yeni Türkiye Cumhuriyetinde toprak konusundaki ilk kanun metinleri olarak 1924 Anayasası, 1925 Kadastro Kanunu, 1926 Medeni Kanunu gösterilebilir. Daha önceleri zilyetlik hükümlerine göre tarım arazilerini kullanan kişilerin Medeni Kanunun kabulü ile mülkiyet haklarını tapuya tescil ettirebilme olanakları doğmuştur. Cumhuriyet öncesinde, yaşadıkları dönemlerin koşulları ile büyük topraklara sahip kişiler oluşmuş, bunların birçoğunun ülkenin kurtulmasını ve Cumhuriyetin kurulmasını sağlayan Kurtuluş Savaşına büyük katkıları olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de bu kitlenin etkilenmesi kesin olarak görülen toprak reformu çalışmaları için 1933-1934 yıllarının beklenmesi gerekmiştir.

2510 sayılı İskân Kanunu ile 1934 yılında özellikle kırsal alanlarda oluşan ağa-yarıcı, maraba, ortakçı şeklindeki üretim faaliyetlerinin tasfiyesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. 1935 yılında Atatürk'ün talimatı ile Zirai Islahat Kanunu çalışmaları başlamışsa da bu çalışmaların kanunlaşmadığı görülmektedir. Toprak reformu ile birlikte tarımsal faaliyetler konusunda köylülerin bilinçlendirilmesi amacıyla başlatılan köy enstitüleri projesinin de politik hesaplar, büyük toprak sahiplerinin yoğun muhalefetleri neticesinde amacını gerçekleştirilmeden sona erdirildiği görülmektedir. İkinci Dünya savaşının patlak vermesi yapılmaya çalışan toprak reformu çalışmalarının ertelenmesine neden olmuştur.

4573 sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" toprak dağılımındaki adaletsizliği çözmek, topraksız çiftçiyi topraklandırmak, toprağı olup işletme kuramayanlara kredi sağlayarak verimli tarım yapmalarını sağ-

lamak, bu çalışmalar için gerekli görüldüğünde kamulaştırma yaparak büyük arazi sahiplerinin topraklarının da dağıtılması olarak özetlenebilir. 1945 yılında yürürlüğe giren kanun 1973 yılında ki 1757 sayılı “Toprak ve Tarım Reformu” yasasına kadar yürürlükte kalmasına karşın amaçlanan reformları gerçekleştirmekten uzak kalmıştır. 1757 sayılı kanunun da Anayasa Mahkemesinin iptal kararı ile ortadan kalkmasına kadar geçen sürede toprak reformu çalışmaları anlamında herhangi önemli uygulamaya rastlanılmamaktadır.

1984 yılında adında toprak reformu isminin kullanılmadığı reform yasası yürürlüğe girmiştir. İçerdiği hükümler itibariyle aynı zamanda bir toprak reformu kanunu olan “Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Reform Kanunu” ile günümüze kadar toprak reformu adına herhangi bir uygulama hayata geçirilmemiştir. Bundan sonraki süreçte tarım yapılan arazilerin verimli kullanılmasına, parçalı bir görüntü sergileyen toprakların daha küçük parçalara ayrılmasını önleyici mevzuat çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. 2005 yılında 5403 sayılı kanun yayımlanmış, tüm il ve ilçelerin tarım arazilerine büyüklük normları getirilerek, arazilerin bu normların altında bölünemeyeceği hükmü getirilmiştir. Kanun ile getirilen normlara uygun olmayan parçalanmış arazilerin yeter büyüklüklere ulaştırılması açısından toplulaştırma çalışmaları büyük önem kazanmıştır.

Toplulaştırma çalışmaları ile geometrik bozukluklar, parça miktarlarının küçük olması, kişilerin tarım arazilerinin dağınlığının giderilmesi, daha verimli tarım arazilerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Toplulaştırma çalışmaları ile aynı zamanda sosyal donatılar kazandırılmakta, ulaşım imkânları sağlanmakta, sulama imkânı olmayan tarım arazilerinin de sulamadan istifade ettirilmesi de sağlanmaktadır.

Öneriler

- Ülkemizde kadaströ çalışmalarında çalışmaların yapıldığı dönemlerde meri olan mevzuatna göre parseller üretilmiştir. Tarım arazileri mevcut halleri ile sınırlandırılmış ve haritaya bağlanarak mülkiyet durumları tescil edilmiştir. Günümüzde toplulaştırma ile dahi yeter arazi büyüklüklerine ulaşmak mevcut parsel ve mülkiyet koşullarında mümkün görünmemektedir.
- Tarımda tam verimli bir üretim ve gelirin sağlanmasının modern tarım araç, gereçleri ve modern tarım teknikleri ile yapılması artık bir zorunluluk olarak görünmektedir. Tarımda kullanılan tüm teçhizatın

verimli olması belirli bir büyüklükte tarım arazisinin işlenmesine bağlıdır.

- Projenin yer aldığı bölgenin topoğrafyası göz ardı edilerek; proje dâhilinde çalışma eki olarak sunulan Ek.3 haritada yer alan ada bazındaki taşınmazları bölünmeksizin birer tarla olarak bırakılması verimli tarım yapmak açısından tarımsal arazi büyüklükleri olarak uygun olacaktır. Bu durum işletme maliyetlerinden büyük tasarruf sağlanacağı gibi ürün planlanması ve modern tarım yöntemlerinin uygulanması açısından daha faydalı olacaktır. Ada bazında oluşacak bu taşınmazlara müştereken malik olacakların bu arazilerdeki tarımsal faaliyetleri müşterek oluşturacakları bir işletme ile yapmaları hem emek hem de maliyet tasarrufu sağlayacaktır. Bu işletmelerin kurulması, yönetilmesi, oluşacak olan artı değerlerin paylaşılması konusunda ya da tüm bu arazilerin müşterek işletilmesini sağlayacak kurumsal bir yapının oluşturulması için gerekli yasal alt yapının ve mevzuat değişikliğinin yapılmasıyla bunun mümkün olabileceği değerlendirilmektedir. Konu hakkında yapılan bazı çalışmalarında bu önerileri destekler nitelikte sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Akdeniz ve Temizel, 2018, s.160; Boyraz ve Üstüntaş, 2008, s.577; Duru, Gül ve Hayran, 2017, s.268).

Extended Abstract

Land consolidation within the Scope of Land Reform: Evaluation of an Application in Balıkesir-Gönen District

*

Kemal Yıldız

ORCID: 0000-0001-6685-3805

Halil İhsan Karalar

ORCID: 0000-0003-3147-4105

Issues related to agriculture have been on the agenda of humanity since the early ages when regular agriculture was introduced. The fact that the world population is constantly increasing and the amount of land available for agriculture is decreasing has made it necessary to protect the existing areas. Only protecting these areas is not enough. Since the use of the land where agricultural activities are carried out is directly related to productivity, it has been inevitable to carry out continuous reforms in this area.

Areas that can be cultivated in Turkey is limited. These, too, have been divided into multiple pieces due to reasons such as inheritance and share sales. Although the number of owners in the areas where agricultural activities are carried out is approximately 40 million, it is seen that only 75 per thousand of them are engaged in active agriculture and production. Farm size in Turkey, is insufficient to make efficient agriculture; Enterprises sizes are twice in European Union and three times in the United States. One of the biggest obstacles to the proliferation and development of agricultural enterprises is that the lands have a small and multi-part structure. The aforementioned justifications render it necessary to make consolidation regulations, one of the most important land reforms.

Land consolidation has begun studies in Turkey in the 1960s. It continues today. With consolidation studies, problems such as bringing together the scattered immovables of the owners in the areas where the application is carried out, providing transportation and irrigation facilities and eliminating geometric disorders are tried to be solved. However, it is considered that it

will be possible to create consolidated immovables in the land sufficient sizes determined in the laws by making the legal infrastructure and legislative changes.

In the study, historical development related to land reform and consolidation has been discussed first. Land reform is the legal regulations that have to be made regarding the land, and the ability to make agriculture in large lands by combining small pieces of land. In detail, land reform are explained: Conservation and development of the soil, classification of agricultural lands, determination of minimum agricultural land and agricultural land with sufficient income and prevention of division, determining the procedures and principles that will ensure the planned use of agricultural land and sufficient income agricultural land in accordance with the environmental priority sustainable development principle, by classifying them in accordance with the principles, determining the minimum size of agricultural land and agricultural land with sufficient income and preventing their division, preparing land use plans, evaluating the social, economic and environmental dimensions in the process of conservation and development with participatory methods, preventing misuse and misuse, creating methods to ensure protection the procedures and principles regarding duties, powers and responsibilities.

The first land reform practices are based on the 1000s before Christ. It is possible to encounter regulations regarding land reform in almost all societies since then. In Turkey, there are regulations that started from the last period of the Ottoman Empire and have not reached a certain perfection today. The issue of land consolidation remains the most important and problematic issue in land reform. Although the social and economic benefits of land consolidation are clear, the application is not at the desired level of efficiency and effectiveness.

After that, a sample consolidation study on Balıkesir-Gönen District was analyzed. In the analysis, old-new overlapping property maps are examined. In the consolidation projects implemented, it is seen that land plots with agricultural bentness in accordance with the land quantity norms determined by the law no 5403. It is understood from the examination of the map that there are indeed lots of plots of land that do not have access and irrigation facilities, and the number of geometrically shaped parts is almost absent. It is certain that there is a structure in this area that requires consolidation work. However, one thing that draws our attention in this map is that the areas of some parcels in some blocks are kept very small. At the boundary of a few projects,

it is seen that areas with smooth geometric shapes are formed, except for small areas that are formed due to the intersection points of roads and irrigation channels. In general terms, it is seen that the sample rural neighborhood consolidation project is an application suitable for consolidation purposes.

The subject was also discussed through an interview in the sample neighborhood. As a result of the interview; The greater use of agricultural land in Turkey is important in economic terms, but the legacy of the excess of the legal and manufacturing costs are obstacles to the development of agricultural production, multipart as a serious challenge to agricultural production, this very fragmented land structure of cooperatives, can be processed as a whole by associations and foundations, the main factor of the fragmented land structure is the inheritance law and it is a big problem that the inheritors do not choose the means of agreement for production, adopting the principle of single owner ownership in agricultural lands and ensuring that the transfer of immovables is directly understood and transferred to a party that will deal with agriculture and if necessary, legal regulations the necessary laws are not sufficient for consolidation and efficient operation of agricultural lands, and laws that will lead landowners to consolidate and agricultural production in the form of necessity are important. If it is aimed at the solution of the problem; In order to eliminate the problems, it is essential to update the inheritance law and enact an Agriculture Law that prioritizes production. The proposals to prioritize consolidation by various mechanisms and to restructure the sharing of heritage with regulations so as not to reduce agricultural production have come to the fore.

Kaynakça/References

- Akdeniz, M. ve Temizel, K.E. (2018). Arazi toplulaştırma projelerinde başarının değişik göstergelere göre değerlendirilmesi. *Anadolu Tarım Birliği Dergisi*, 33, 149-161.
- Alpat, S. (1975). Türkiye’de tarım reformunun sosyal yönü. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 26, 1-28.
- Arazi Toplulaştırma Uygulama Yönetmeliği. (2017, 9 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı 30265). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171209-2.htm>
- Arazi Toplulaştırması ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri Uygulama Yönetmeliği. (2019, 7 Şubat). *Resmi Gazete* (Sayı 30679). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190207-5.htm>
- Bakanlar Kurulu Kararı-2008/14338 Sayılı Kararname. (2008, 4 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı 27074). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081204-5.htm>
- Berki, Ş. (1970). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının toprak davası ile ilgili esasları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(1), 77-91.

- Boyras, Z. ve Üstüntaş, Ö. (2008). Kırsal alanlarda arazi toplulaştırma çalışmalarının önemi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 3(3), 563-578.
- Çamurcuoğlu, G. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak reformu ve milli burjuvazi yaratma çabası. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1-2), 161-178.
- Demirtaş, E., Sarı, M., Sönmez, N. K. ve Altunbaş, S. (2016). Arazi toplulaştırmasında kullanılan toprak derecelendirme çalışmalarına yeni bir yaklaşım. *DERİM*, 20(1), 19-26.
- Duru, S., Gül, A. ve Hayran, S. (2017). Türkiye'de arazi toplulaştırması: Mevzuat ve uygulamalar. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(2), 263-269.
- Elias, H.T. (1998). *History of land reform*. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/topic/land-reform/History-of-land-reform>
- Güdül, A. (2017). 1861 Rus toprak reformu ve etkileri. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-12.
- Güneş, H.H. ve Sarı T. (2005). Türkiye'de tarım topraklarının mülkiyet yapısı ve tarihsel süreçteki değişimde Diyarbakır Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), 71-87.
- İnci, İ. (2010). Atatürk Dönemi Türkiye'sinde toprak mülkiyet dağılımı ile ilgili bazı düzenlemeler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TEAD)*, 44, 345-359.
- Kaya, S.Y. (2015). İskân ve toprak dağıtım politikaları ışığında çiftçiyi topraklandırma kanunu. *Journal of Life Economics Dergisi*, 2(3), 77-105.
- Kenanoğlu, M.M. (2006). 1858 arazi kanunnamesi ve uygulaması. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1, 107-138.
- Kılıç, R. ve Demirbilek, M. (2011). Mülkiyet kavramının tarihsel gelişimi sürecinde ortaçağ ve reform hareketi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 181-190.
- Korkut, S. (1984). *Toprak reformu ve Türkiye*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Küsek, G. (2014). Türkiye'de arazi toplulaştırmasının yasal durumu ve tarihsel gelişimi. *Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi (Ç.Ü.Z.F) Dergisi*, 29(1), 1-6.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). *Köy enstitüleri*. http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/koy_enstitu.htm.
- Önal, N.E. (2010). Türkiye'nin iktisadi ve siyasi tarihinde toprak reformu tartışmalarının rolü. *MEMLEKET Siyaset Yönetim Dergisi*, 5(12), 6-20.
- Özçelik, Ş.B. (2015). 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nda 6537 Sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler ve değerlendirilmesi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIX(1), 87-110.
- Özer, A. (2010). *Çanakkale İli Biga İlçesi Yeniçilik Köyü arazi toplulaştırması sonrası durumun izlenmesi ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çanakkale Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarımsal Yapılar ve Sulama Ana Bilim Dalı, Çanakkale.
- Pamak, M. (2011). Türkiye'de toprak reformu. *Sosyoloji Konferansları*, 18, 127-162.

- Tekelioğlu, Y. (2010). Toprak reformu ve Türkiye uygulamaları. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(19), 43-80.
- Toklu, N. (2010). *Türkiye’de toprak reformu politikalarının değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, (2010). *Tarım Reformu Genel Müdürlüğü 2009 yılı faaliyet sonuçları raporu*, Ankara.
- Türker, M. (2010). Dünya’da ve ülkemizde toprak ve tarım reformu uygulamaları. *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik Dergisi*, 45(3), 38-57.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019). *Tarımsal İşletme Yapı İstatistikleri*, Erişim adresi: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1003.
- 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu. (2005, 19 Temmuz), *Resmi Gazete* (Sayı 25880). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050719-2.htm>
- 5578 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2007, 9 Şubat). *Resmi Gazete* (Sayı: 26429). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/02/20070209-1.htm>
- 6537 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2014, 15 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı 29001). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/05/20140515-1.htm>

Ekler

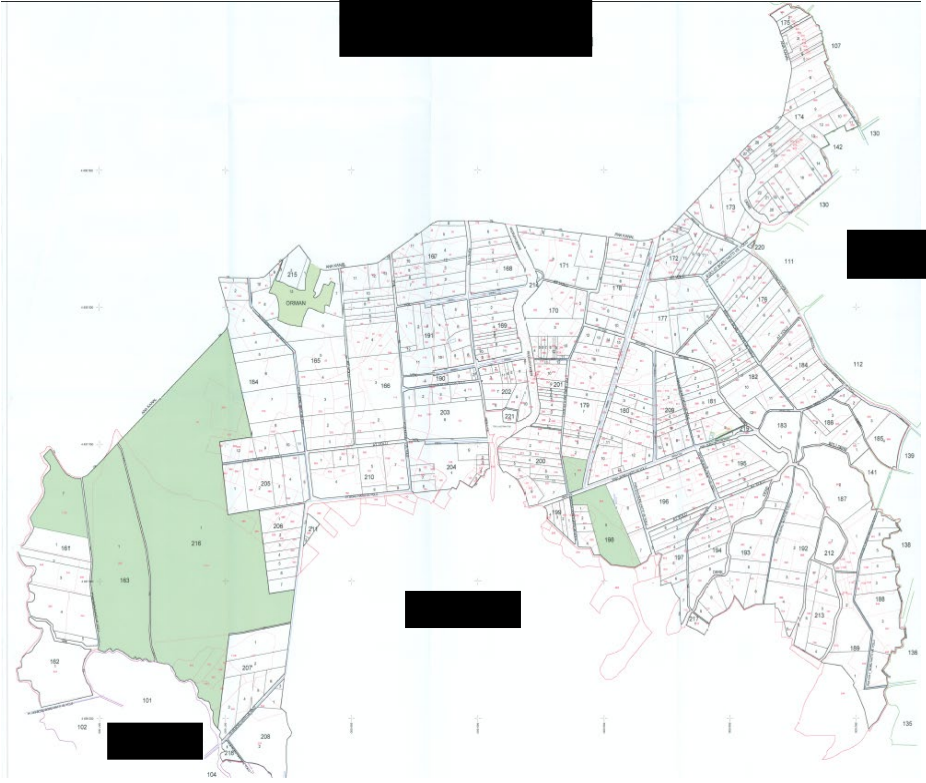
Ek.1. : Örnek Kırsal Mahalle Topplulaştırma Projesi Alanı Eski Mülkiyet Durumu Haritası

Ek.2. : Örnek Kırsal Mahalle TopluLaştırma Projesi Alanı Ada (Blok) Bölüm Haritası

Ek.3. : Örnek Kırsal Mahalle Topplulaştırma Projesi Alanı Eski-Yeni Çakışık Mülkiyet Durumu Haritası

Yeniden İşlevlendirilmiş Endüstri Yapılarında Mekân Algısı

*

Zeliha Büşra Eryiğit¹
ORCID: 0000-0003-3639-2512

Serhat Anıktar²
ORCID: 0000-0002-7727-5331

Öz

İnşa edildikleri dönemde ana işlevleri sağlayan mekânlar, zamanla ihtiyaçları karşılayamamakta ve kullanım dışı kalmaktadır. Dönemin şartlarının değişmesi ve ilerlemesi ile birlikte özgün işlevini kaybederek atıl duruma düşen endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılması gerekmektedir. Endüstri yapıları, kültürel mirasımız olarak korunmalı, sürdürülebilirliği sağlanmalı ve gelecek kuşaklara aktarılmalıdır.

Endüstri yapılarının yeni kimlikleri ile geri kazandırılmaları yoğun bir süreçtir. Dönüştürülen yapının yeni işlevinin gerçek anlamda hayat bulabilmesi, yaşama dahil olabilmesi ve benimsebilmesi için kullanıcısında bulunduğu karşılık oldukça önemlidir. Yeniden işlevlendirilecek mekânın insan üzerinde oluşturduğu algı, tüm boyutları ile değerlendirilerek dönüşümün gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu sayede yapılar, özgün kimliklerini koruyarak yeni işlevleri ile insanda ve yaşamda karşılık bulabilecektir.

Yapılan çalışmada endüstri yapılarından dönüştürülerek yeniden işlevlendirilmiş farklı işlevdeki yapıların insan üzerindeki mekân algısı ölçülerek değerlendirilmesi yapılmıştır. Verilen işleve göre katılımcının mekânı; eski ve yeni işlev kapsamında, iç mekân ve cephe bazında, fiziksel ve duygusal olarak algılamasına yönelik bulgulara yer verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: mekân algısı, görsel algı, yeniden işlevlendirme, endüstri yapısı

¹ Arş. Gör., İstanbul S. Zaim Üniversitesi, E-mail: zeliha.eryigit@izu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul S. Zaim Üniversitesi, E-mail: serhat.aniktar@izu.edu.tr

Space Perception in Re-Functioned Industrial Buildings

*

Zeliha Büşra Eryiğit³
ORCID: 0000-0003-3639-2512

Serhat Anıktar⁴
ORCID: 0000-0002-7727-5331

Abstract

Spaces that provide their main functions during the period they were built cannot meet the needs over time and become out of use. With the change and progress of the conditions of the period, industrial structures that have lost their original function and become idle must be re-functionalized and regained back to the city. Industrial structures should be preserved as our cultural heritage, ensured sustainability and transferred to future generations.

It is an intense process that industrial structures are re-functionalized and regained to the city with their new identities. The response it finds in its users is very important in order for the new function of the transformed building to be included in life and to be adopted. The transformation should be realized by evaluating the perception of the space to be re-functional on the human with all its dimensions. In this way, buildings will be able to find a response in people and life with their new functions while preserving their original identity.

In this study, the perception of space on human beings was quantificationed and evaluated for buildings with different functions, re-functionalized from industrial buildings. According to the given function, the findings regarding the physical and emotional perception of the participant on the basis of the old and new functions, interior and facade, and evaluations were made.

Keywords: *perception of space, visual perception, re-functioning, industry structure*

---

³ R. A., İstanbul S. Zaim University, E-mail: zeliha.eryigit@izu.edu.tr

⁴ Asts. Prof., İstanbul S. Zaim University, E-mail: serhat.aniktar@izu.edu.tr

Giriş

İnsanlar gündelik yaşamlarını güvenli bir biçimde sürdürmek için “mekân” a ihtiyaç duyar. Mekân, korunma ve sığınma gibi somut ve fiziksel ihtiyaçları karşılamanın yanında aidiyet, güven ve mahremiyet gibi soyut ve duygusal ihtiyaçları da karşılamaktadır. Tüm bu soyut ve somut karakteriyle mekânların insanla olan bağı algı yoluyla gerçekleşmektedir (Çetinkaya, 2015, 1). İnsanın içinde bulunduğu mekânı tanımlaması ve anlamlandırabilmesinin ön şartı o mekânı algılamasıdır.

Endüstri yapıları, yapıldıkları dönemin gereksinimlerini karşılamış olsa da günümüzde hızla gelişen ve değişen şartlar sebebiyle kullanım dışı kalmış ve atıl duruma düşmüşlerdir. Endüstri yapılarının yeniden hayata dahil olabilmesi adına günümüzde yeniden işlevlendirme çalışmaları yapılmaktadır.

Endüstri yapılarının dönüşümlerinin başarılı bir şekilde gerçekleşebilmesi, bu yapıların yaşamın içinde yeniden var olabilmesi, insanın algılamasına ve benimsemesine bağlıdır. Her ne kadar mekân somut olarak değişse de soyut açıdan insan ile kurduğu bağ oldukça önem taşımaktadır (Piran, 2016, s. 39).

Endüstriyel işlevden, toplumun ihtiyacı olan yeni işleve dönüştürülecek yapılarda gerçekleşecek mekânsal dönüşümün insan üzerinde oluşturduğu görsel algının fiziksel, algısal, duygusal boyutlarının değerlendirilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde mekân kavramı ve mekân algısı açıklanmış, endüstri yapıları ve yeniden işlevlendirilmesi üzerinde durulmuş ve dönüşen yapıların mekân algısı ele alınmıştır. Tüm bu kavram ve açıklamalardan sonra endüstri yapılarının işlevsel dönüşüm nedeniyle mekânda yeniden kurulan mekân-algı ilişkisini insan üzerinden değerlendirilmesi anket yöntemi ile yapılmış, bulgulara yer verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmanın; endüstri yapılarından farklı işlevlere dönüştürülen yapıların insan üzerindeki mekân algısı, yeni işlevin benimsenme durumunun ve etkilerinin ölçülmesi; bu tarz dönüşümlerde uygun işleve yönelik çıkarımların yapılmasını sağlayarak yeniden işlevlendirme çalışmalarına yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Mekân Kavramı ve Algısı

Tarihsel süreç içerisinde insanlar, hayatta kalmak, barınmak, yaşamlarını korunaklı şekilde devam ettirmek için belirli bir kabuğa ihtiyaç duymuştur. Dışarıdan gelebilecek tehlikelere, hava koşullarının uygunsuzluğuna karşı sığınma isteğinin yanı sıra; aidiyet ve mahremiyet sağlayarak kendini güvende hissetme, ihtiyaçları ve ilişkilerini sağlıklı bir şekilde yürütme ve sürdürme gereksinimi insanları bir arayışa yönlendirmiş ve bu durum “mekân” kavramını ortaya çıkarmıştır.

“Mekân” sözlükte “yer, ev, yurt, uzay, uzam” olarak karşılık bulmaktadır. (TDK, 2020). Mekânın tanımı, birçok disiplin ve kuramcı tarafından ele alınmış olup her bir disiplin bu kavramı kendi bakış açılarıyla incelemiştir. Tanyeli, diğer disiplinlerde zorunlu sayılmayan mekânın, mimarlık için zorunlu olduğunu dile getirmektedir. Mekânın, mimarlığın özünü oluşturduğunu vurgulamaktadır: “...mimarlık ürününün bir mekân oluşturulmaması düşünülemez. ...Bu nedenle, mimarlık bir mekân yaratma sanatı olarak da tanımlanabilmektedir.” (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997, s. 1194)

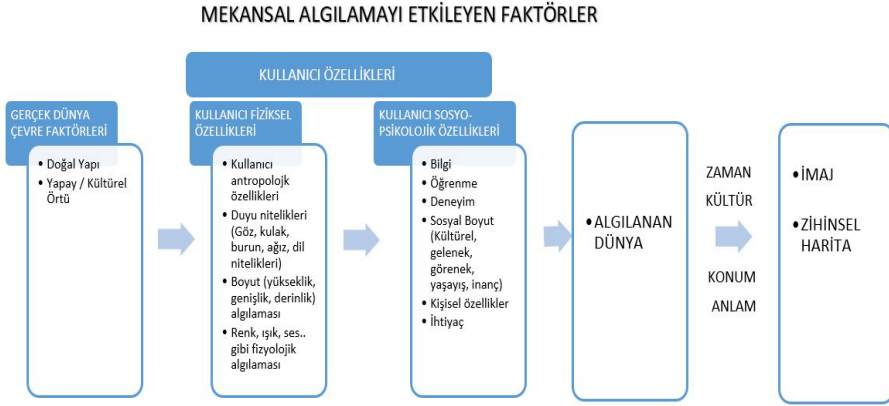
Mimarlığın temel uğraşı ve temel ürünü “mekân” olması sebebiyle mimari olarak pek çok tanımlama yapılabilmektedir. Mimarlık Sözlüğü’nde mekân, “kişiyi çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde çeşitli eylemlerini sürdürmesine elverişli olan bir boşluktur” şeklinde tanımlanmıştır (Hasol, 2010, s. 313).

Mimari mekân; kullanıcısının fizyolojik, psikolojik ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayan uzay parçasıdır. (Schulz, 1971, s. 19) Kullanıcının bir mekân içinde gereksinimlerinin karşılanması için, bu mekânın fonksiyonel, fiziksel ve duygusal tüm boyutlarıyla bir bütün olarak algılanması; sonrasında ortaya çıkan olguların tamamının dikkate alınması gerekmektedir.

Kahvecioğlu (1998), mimari mekânın fonksiyonel ve fiziksel boyutlarının ötesinde algısal boyutunun varlığından söz eder ve şu şekilde açıklar; “mimari mekân; çevresinden, duyularla algılanabilirliği ile ifade edilen ortamdır. Buna göre madde olarak var olan sınırlandırıcıların yanında, insanın duyuları ile algılayabileceği ışık, renk, ses, hava akımı, vb. özelliklerin oluşturduğu, çevresel mekândan ayrılan ortamlar da “mimari mekân” olarak tanımlanabilir.”

Tüm bu tanımlamalar neticesinde “mekân” ve “insan” arasındaki etkileşimin algı aracılığı ile sağlandığı görülmektedir. İnsanın içinde bulunduğu mekânı tanımlaması ve anlamlandırabilmesi için onu algılayabilmesi gereklidir. “Algı, duyu organlarımızdan beynimize ulaşan verilerin örgütlenmesi, yorumlanması, anlamlandırılması sürecidir.” (Cüceloğlu, 1997, s.98).

Algı, genel anlamda çevreden gelen bilgileri edinme süreci olarak tanımlanabilmektedir. Mekânın algılanmasında çevreden bilgi edinme sürecinde kullanıcıların hem sosyo-psikolojik özellikleri hem de duyu organları aracılığı ile elde ettiği fiziksel özellikler etkilidir. Sosyo-psikolojik açıdan mekânın “insan” ile etkileşimi öznel ve kullanıcıların yaş, cinsiyet, meslek, inanç, bilgi, geleneklerine, kültürlerine, deneyimlerine, yaşayışlarına, bireysel sosyal özelliklerine göre şekillenir. Mekânın oran, biçim, renk, doku, malzeme, ses, ısı, koku... gibi fizyolojik özellikleri duyu organları ile algılanır. Kullanıcıların duyu organlarının nitelikleri mekânın fiziksel olarak algılanmasında oldukça etkilidir (Şekil 1).

Şekil 1. Mekânsal algılamayı etkileyen faktörler (Erkan, 2007’den aktaran Polatoğlu, 2012, s.20)

Duyular, mekânın algılanmasında öncül basamaklardır. Algılama işlemi göz, burun, kulak, dil ve deri olarak isimlendirilen beş farklı duyu organının uyarılması sonucunda gerçekleşebilir. Fakat görme duyusuyla oluşan görsel algı, baskın duyu olarak kabul edilmektedir. Berger (1998), insanın gördüklerinin dünyasında yaşamakta olduğunu; görsel, fiziksel ve duygusal enerjisinin çoğunu görme eylemine harcadığını belirtmektedir. Çevreden alınan bilgilerin %80 ~ % 90’ı göz aracılığıyla elde edilmek-

tedir. Çevre ile kurulan bu görsel iletişim, algılamanın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Beyinde görsel algı ile ilgili olan kısım diğer tüm algılar için ayrılan yerlerin toplamından daha fazla olması bu sebeptendir (Göler, 2009, s.53). Cüceloğlu (1997) ise birincil ve ikincil duyular olmak üzere ikiye kategoriye ayırdığı duyu organlarında görme duyusunu birincil duyular kapsamına almaktadır.

Görsel algılama süreci, kavramın öncelikle yüzeysel olarak iki boyutlu olarak algılanmasıyla başlamaktadır. Genişlik ve yükseklik içeren iki boyutlu algılama sürecini, derinlik algısıyla birlikte üç boyutlu bir algılama takip eder. Bu aşamada daha detaylı bir algı oluşmaya başlar. Birey, kendisi ile birlikte nesneye veya mekâna bir kimlik kazandırır (Çetinkaya, 2015, s.30). Mekân algısı bağlamında görsel algının değerlendirilmesi mekân tasarımında oldukça önemlidir. Kullanıcının mekânı görsel açıdan algılama sürecinde, mekânı kurgulayan bileşenler ve mekân öğeleri gibi birçok etmen kullanıcının mekânı algılamasında etkin bir rol oynamaktadır. Tasarlanacak mekânın görsel niteliği, mekân kurgusunu oluşturan ölçü-oran, renk, doku, biçim, ışık-gölge, malzeme şeklinde tanımlanan tasarım öğeleri ile derinden ilişkili olup, oldukça önem arz etmektedir.

Endüstri Yapıları ve Yeniden İşlevlendirilmesi

İnsan var olduğundan bu yana yaşamını sürdürebilmek amacıyla üretmekte ve ürettiklerini kullanmaktadır. Bu bağlamda geniş ve kapsamlı bir kavram olan endüstri; hammaddeleri yapılabilecek bir hale sokmak için uygulanan eylemlerin ve bu eylemleri uygulamak için kullanılan araç, gereç ve makinelerin tamamıdır (Hasol, 2010, 161). Endüstrileşme süreci ise el ile üretimin, inorganik güç kaynakları ile makineye devredilmesi ve fabrika düzenine geçiş olarak tanımlanabilir (Köksal, 2012, s.18).

18. yüzyıl sonlarında İngiltere’de başlayan Endüstri Devrimi, insanlık tarihindeki önemli kırılma noktalarından biridir. İnsan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzından, makine gücünün baskın olduğu üretim tarzına geçiş ile hizmet ve mamul mal üretimi artmış, üretim modeli ve miktarında ciddi bir gelişme görülmüştür (Yenal, 1999, s.35).

Endüstriye dayalı üretime geçişten önce, insanlar üretimleri evlerde, atölyelerde, el tezgâhlarında daha küçük ölçeklerde gerçekleştirirken; Endüstri Devrimi ile birlikte üretim küçük ve bireysel alanlardan çıkıp, fabrikalarda yapılmaya başlanmıştır. Toplumların yaşayış biçimleri değiş-

miş, geleneksel anlayışın yerini rasyonel anlayış almıştır. Endüstri Devrimi ile teknolojik gelişmelerin etkisiyle hayatın pek çok alanında değişimler ve dönüşümler yaşanmıştır. Mimarlığı doğrudan etkileyen bu teknoloji ve malzemelerdeki gelişmeler ile modern mimarlığın temelleri atılmış ve endüstri mirası kavramını oluşturan endüstri yapıları inşa edilmiştir.

Endüstri Devrimi öncesi üretim yapıları, küçük ölçeklerde taş veya tuğla geleneksel yığma konstrüksiyon ile inşa edilmiştir (Köksal, 2005, s.9). 18. yüzyılda buharlı makinelerin icat edilmesi ile başlayan süreç içerisinde üretim tekniklerinin değişmesi, birbiri ile bağlantılı makinelerin kullanılması, farklı endüstri kollarının ortaya çıkması, üretilen hizmet ve ürün sayısının artması gibi sebeplerle daha geniş ve büyük mekânlara dönüşmüşlerdir. Üretim biçimi, kullanılan makine, araç-gereç ve enerji kaynağı; endüstri yapılarının mimari biçimlenişinin temelini oluşturmuştur. Üretim sürecinde meydana gelen değişimler, doğal bir sonuç olarak endüstri yapılarının mimarisinin de değişmesinde rol oynamıştır. Teknolojik gelişmeler ile endüstri yapılarının biçimlenişinde olduğu gibi biçimin oluşumunda kullanılan malzemelerde de değişiklikler meydana getirmiştir. Demir teknolojisinin ilerlemesi ile dökme demir ve çelik, yeni malzeme olarak ön plana çıkmıştır. Endüstri yapılarının mimarisinde; tasarım esnekliğine kavuşulmuş, kesintisiz ve yüksek mekânlar elde edilmiş, daha hafif strüktürde ve kısa sürede inşa edilme imkânları sağlanmıştır.

Endüstri yapıları her ne kadar yapıldıkları dönemin üretim ihtiyacına hizmet etmiş olsalar da ilerleyen dönemlerde değişen ve gelişen teknoloji karşısında bu yapılara olan ihtiyaç zamanla azalmış, bu yapılar kullanım dışı kalarak atıl duruma düşmüşlerdir. Toplumların belirli dönemlerdeki üretim tarihini, teknolojisini, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapısını yansıtan endüstri yapıları, kültürel miras olarak korunması gerekli önemli yapılardır. Atıl kalan bu endüstri yapılarının yok olmasını ve zarar görmesini engellemek amacıyla ve bu yapıların korunup, gelecek kuşaklara aktarılmasının sağlanabilmesi adına özellikle 20. yüzyılda endüstri mirası kavramı ortaya çıkmıştır (Alfrey ve Putnam, 1992).

Endüstri mirasının korunması yönünde; Avrupa'da özellikle Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ülkeler, aydınlanmayı sanayileşme ile beraber yaşadıkları için 20. yüzyılın ilk yarısı ve öncesinde yapılan endüstri yapılarını 1960'lardan itibaren çeşitli işlevlerle yeniden değerlendirmeye başlamışlardır (Ekinci, 2001, s.39) Makineler ve üretim için tasarlanan

mekânlar, insanların kullanımına hizmet etmek üzere dönüştürülmüş ve yeniden işlevlendirilmiştir.

Endüstri yapılarının korunması, değer olarak gelecek nesillere aktarılması, toplumun bir parçası haline getirilmesi ve canlandırılması, çevresel koşulların değişmesi ile yapının çevresine yabancılaşarak işlevini yerine getirememesi ile atıl duruma düşmesinin engellenmesi; ekonomik açıdan mevcut yapı stoğunun değerlendirilerek hem ekonomik kazanç hem de enerji açısından yarar sağlanması gibi sebeplerle günümüzde de endüstri yapıları yaygın olarak yeniden işlevlendirilmektedir.

Yeniden işlevlendirilecek endüstri yapılarında uygun işlev seçimi; yapının mimari değerine, konumuna, işlevsel kurgusuna, mekânsal ve hacimsel boyutlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu işlevlendirmenin başarılı olarak gerçekleştirilebilmesi hem endüstri yapısının kendine özgü niteliklerinin korunması ve sergilenmesi hem de yapının toplum yararına, uzun vadeli, nitelikli bir biçimde kent hayatına dahil olabilmesi ile sağlanabilmektedir (Köksal, 2012, s.19-21).

Bu bağlamda endüstri yapıları ve yeniden işlevlendirilmesine dair yapılan literatür çalışmaları incelenmiştir. Köksal (2005), yaptığı çalışmada Türkiye'deki endüstri mirası için uygun olabilecek belgeleme yöntemi geliştirerek İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanımlarına dair öneriler getirmiştir. Emre (2008), sanayi yapılarının yeniden işlevlendirme yöntemleri içerisinde İstanbul'dan Silahtarağa Elektrik Fabrikası/Santral İstanbul ve Şirket-i Hayriye Tersanesi/Rahmi Koç Müzesi dönüşümlerini incelemiştir. Çetinkaya (2015), yaptığı çalışmada yeniden işlevlendirilen endüstriyel mekânların görsel algı değerlendirilmesini İzmir Tarihi Havagazı Fabrikası üzerinden gerçekleştirmiştir. Çalışma kapsamında yapının kent içinde, dış mekânda ve iç mekânda kullanıcı ile kurduğu algısal ilişki gözlem ve anket çalışması ile değerlendirilerek yapılabilecek iyileştirmeler hususunda öneriler getirmiştir. Nartkaya (2016), dünyada ve Türkiye'de eğitim yapısı olarak yeniden işlevlendirilmiş endüstri yapılarını inceleyerek mekân analizlerini gerçekleştirmiştir. Konak (2019), yeniden işlevlendirilerek Seka Kâğıt Müzesi olarak kullanılan yapının iç mekân analizini yaparak başarılı ve eksik yönlerini ortaya koymuştur. Kılıç (2019), Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın dönüşümü üzerine tarihsel mekânların heyecan ve memnuniyet faktörleri bağlamında anket yöntemi ile elde ettiği sonuçlara göre kullanıcı algılarını değerlendirilmiştir.

dirilmiş ve yeniden işlevlendirmeye dair öneriler geliştirmiştir. Yeniden işlevlendirilmiş endüstri yapıları ve mekân algısı ilişkisinin incelendiği çalışmamızda çeşitli ülkelerden seçilen endüstri yapısından dönüştürülerek farklı işlevler verilen 7 yapı ele alınmış, anket çalışması ile katılımcılar üzerinde oluşturduğu mekân algısı araştırılmıştır. Yeniden işlevlendirmede farklı işlevlerin katılımcı üzerinde oluşturduğu algısal etkinin kıyaslamalı olarak yapılması; iç mekân, dış mekân, eski-yeni birlikteliğinin katılımcıda uyandırdığı görsel algının bulgularının karşılaştırılması olarak ele alınması ve değerlendirmelerinin yapılması çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Yeniden İşlevlendirilen Yapılarda Mekân Algısı

Toplumların ve kentlerin değişimi, beraberinde mimariyi ve mekânların değişimini etkilemekte ve mekânların her geçen gün biçim değiştiren kente ve insana yeniden uyum sağlamasını gerektirmektedir. Teknolojik ilerlemeler, gelişen üretim teknolojileri, işlevini kaybetme, çevresel ihtiyaçlara cevap verememe ve günümüzün beklentileri karşılayamama gibi nedenler mekânların yeniden ele alınarak yapılandırılmasını ve yeniden işlevlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Yeniden işlevlendirme; çevresel, toplumsal, kültürel ve ekonomik gibi birçok nedene bağlı olarak işlevini yitirmiş mevcut yapıların, mekânsal ve kendine has yapısal özelliklerini koruyarak farklı bir fonksiyonla yeniden kullanılması olarak tanımlanabilir. Yapısal olarak varlığını sürdüren bir binanın yapılış amacına dönük olarak kullanılamaması, farklı bir işlevle yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Var olan yapı stoğunun değerlendirilerek doğaya verilen zararın azaltılması, ekonomik açıdan fayda elde edilmesi, kültürel ve tarihsel devamlılık, geçmiş ve gelecek arasında sürekliliğin sağlanması gibi avantajlar bu işlevlendirmeyi gerekli kılmaktadır. İşlevlendirme sürecinde, bina yapısal ve mekânsal özelliklerini dikkate alan analiz ve sorgulamaların yapılması; yeni işlevle insan eylemlerinin karşılanması ve bu bağlamda yaşanabilir mekânlar oluşturulması açısından önemlidir (Aydın ve Yıldız, 2010, s.2-4).

Yeniden işlevlendirme ile mekân; değişmekte, dönüşmekte, yeniden üretilmekte ve kullanıcısı tarafından yeniden algılanmakta ve yeniden anlam kazanmaktadır. Kullanıcı ve mekân arasındaki ilişki ve etkileşimin sorunsuzca işleyebilmesi; yapının var olabilmesi, sürdürülebilmesi, ken-

tin yaşayan bir parçası olabilmesi, kullanıcılarının ihtiyacına cevap verebilmesi, kullanıcı tarafından benimsenmesi, yapının kendini ifade edebilmesi gibi durumlar için kaçınılmazdır (Piran, 2016, s.36).

Tarihi, kültürel, toplumsal, mimari değerlere sahip olan; yapım tekniği ve strüktürüyle bunları sergileyen yapıların yeniden değerlendirilmesinde, bir mekânın yeniden yaratılmasından ve yeniden yaşanmasından bahsedilmektedir. Yapının kendine has özelliklerinin kullanıcıya sunulmasını engellemeyecek ve net bir biçimde fiziksel ve psikolojik olarak her açıdan, her türlü farklı bakış açısından algılanmasını sağlayacak hafiflik, yaratılan mekânda sağlanması amaçlanan konulardan biri olmalıdır. Bu uyum ve esnekliğin mekân ile verilmesine dayalı olan yaklaşımlar pratikte mekân kurgusunda kullanılacak olan mimari eleman, malzeme, doku, renk, ışık, gölge, plan şemasındaki doluluk, boşluklar ile sağlanabilir (Piran, 2016, s.37). Yeniden kurgulanan mekânda bu tasarım kriterlerinin insanın algısına sunulmasında detayların kurgusu oldukça önemlidir. Detaylardaki kurgu, özgün mekânın bütünselliğini kırmadan kullanıcıya yeniden işlevi en olağan haliyle sunmaya ve farklılığı deneyimlemeye imkân sağlar. Yeniden işlevlendirmenin detaylarında kullanıcı ile mekân arasında kurulan ilişkiler üzerinden mekân yeni olarak algılamaya sunulmalıdır.

İşlev değişikliği, toplumun geçmişiyle etkileşim kurmasını sağlayarak tarihi değerlerin kentte yeniden hayat bulmasına da olanak verir (Gazi, Bodoğlu, 2015, s.58) Yapıların, mekânların yeniden işlevlendirilerek kente yeni kimlikleri ile geri kazandırılmaları yoğun bir süreçtir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinin en önemli parçası insandır. Mekânın ilk tasarımında kullanıcı olarak birebir yer alan insan, mekânın yeniden üretiminde de yer alacaktır. Bu süreç içerisinde insan; hem üretmekte, hem kullanmakta, hem tüketme, hem de yaşatmaktadır ve bu şekilde kendisi yaşamaktadır. Yeni bir işlevle yeniden değerlendirilen mekânda aslında insan da yeniden var olmaktadır. Yenilenen ve yeniden üretilen kavram ve değerler paralelinde, değişimin insan duygularına, insan algısına hangi yönlerden nasıl etki ettiği oldukça kritik bir noktadır. Bu sebeple mekânın yeniden tasarımında üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biridir. Mekândaki değişim ve kurgunun, insanın duygusal tepkileri ve mekânın algılanması üzerinde büyük etkisi vardır. (Osmanlılar, 2012, s.23). Her ne kadar mekânsal olarak somut açıdan fiziki değişimler ön planda olsa da; aslında fiziksel değişimin, soyut açıdan duygusal değişimi beraberinde getirdiği göz ardı edilmemelidir (Piran, 2016, s. 39).

Anket Çalışması

Konu ve Amaç

Anket çalışmasının konusu endüstri yapılarından dönüştürülerek yeniden işlevlendirilmiş farklı yapıların kullanıcı üzerindeki mekân algısının etkilerinin incelenmesidir. Amaç, endüstri yapılarından farklı işlevlere dönüştürülerek kullanılan yapıların kullanıcı üzerindeki mekân algısının ölçülmesi, yeni işlevin kullanıcıda benimsenme durumunun ve etkilerinin ölçülmesi, bu tarz dönüşümlerde kullanıcı açısından en uygun işleve yönelik çıkarımların yapılmasının sağlanmasıdır.

Yöntem

Anket çalışması iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve meslek bilgilerini içeren demografik özelliklerine yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise çeşitli ülkelerdeki endüstri yapılarından dönüştürülerek farklı yapı türünde yeniden işlevlendirilmiş 7 adet yapı örneğinin dış ve iç mekân görselleri verilmiş; bu yapıların katılımcı üzerindeki mekân algısını ölçmeye yönelik sorular her yapı türü için ayrı olarak sorulmuştur. Kullanıcılardan açık uçlu, evet-hayır, likert tipi ölçekteki ve çoktan seçmeli çeşitlerindeki sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Anket sorularının oluşturulması aşamasında cevaplayanlar için anlaşılması kolay ve yönlendirmeden uzak ifadelerin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Anket çalışması, 50 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

Anket çalışması kapsamında günümüzdeki işlevleri restoran, konut, üniversite, kütüphane, ofis, butik otel ve tiyatro olan 7 farklı işlevdeki yapı seçilmiştir (Tablo 1). Katılımcılardan her yapı için sorulan sorulardan önce verilen görselleri detaylı inceleyerek sorulara cevap vermesi istenmiştir. Görseller verildikten sonra 5 adet soru her yapı için ayrı ayrı sorulmuştur. Yapıların günümüzdeki işlevleri hakkında bilgi verilmeyen katılımcılardan ilk soru olarak yapının işlevini tahmin etmeleri istenmiştir. İkinci soru olarak "Yapının endüstri yapısından dönüştürüldüğünü bilmeseydiniz eski işlevini tahmin edebilir miydiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Üçüncü olarak "Bu yapıya sadece dışarıdan baktığınızda bu yapının yeni işlevini tahmin edebilir miydiniz?" sorusu sorulmuştur. Dördüncü soruda görseli verilen yapıda vakit geçirme isteğini 1'den 5'e kadar puanlamaları istenmiştir. Beşinci soruda ise çeşitli sıfat zıtlıkları verilerek yapının katılımcıda uyandırdığı etki ölçülmüştür. Tüm yapılar için cevaplanan bu sorulardan

sonra katılımcılardan dönüştürülen yapılardaki işlev beklentisini ölçmek amacıyla “Endüstri yapıları yeniden işlevlendirilecek olsa sizce hangi işlev en uygun olur?” sorusu sorularak anket çalışması tamamlanmıştır.

Tablo 1. Anket çalışması kapsamında katılımcılara verilen endüstri yapısından dönüştürülerek yeniden işlevlendirilmiş yapılar

	Mevcut işlev	Eski işlev	Konum
1. yapı	Restoran	Tekstil fabrikası	Meksika
2. yapı	Konut	Deri tabakhanesi	Hollanda
3. yapı	Üniversite	Fabrika depolama birimleri	Fransa
4. yapı	Kütüphane	Lokomotif fabrikası	Hollanda
5. yapı	Ofis	Tütün fabrikası	ABD
6. yapı	Otel	Baharat fabrikası	Singapur
7. yapı	Tiyatro/Kültür Yapısı	Tersane	Hollanda

Anket Bulguları

Demografik Bulgular

Anket çalışması 50 kişi tarafından gerçekleştirilmiş olup katılanların % 68 kadın, % 32’si erkektir. Katılımcılar, 18-52 yaş aralığındadır. Katılımcıların çoğunluğu üniversite mezunu olmakla beraber lise ve lisansüstü mezun katılımcılar da bulunmaktadır. Anket çalışması farklı meslek gruplarından kişilerle gerçekleştirilmiştir.

Mekân Algısına Yönelik Bulgular

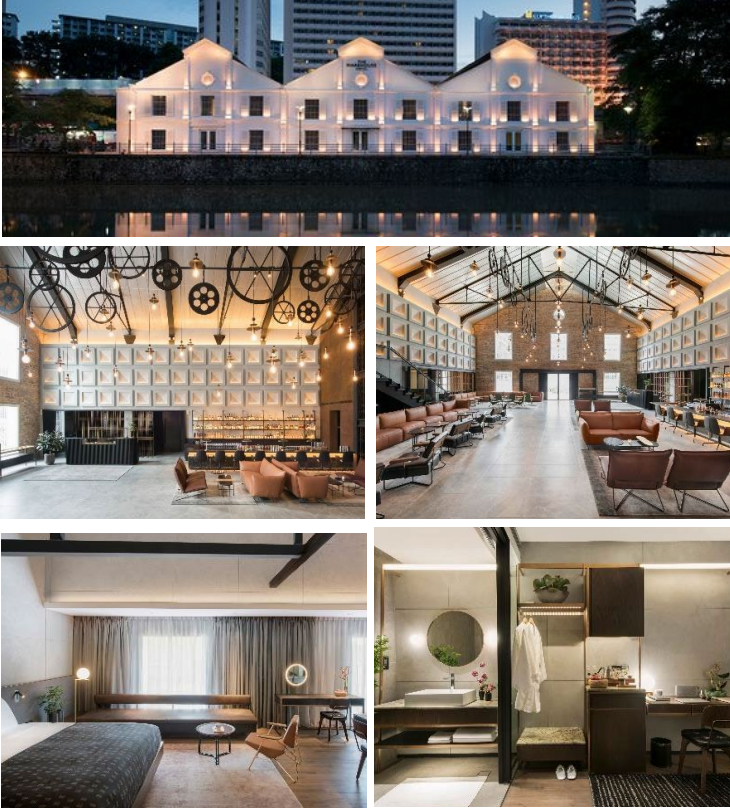
Yapının mevcut işlevine yönelik bulgular

Tablo 2. Katılımcıların mevcut işlevi algılama oranları

Yapılar	Katılımcıların mevcut işlevi algılama oranları
1. yapı (Restoran)	% 94
2. yapı (Konut)	% 80
3. yapı (Üniversite)	% 82
4. yapı (Kütüphane)	% 96
5. yapı (Ofis)	% 94
6. yapı (Otel)	% 98
7. yapı (Tiyatro/Kültür yapısı)	% 96

Endüstri yapılarından dönüştürülerek kullanılan yapıların yeni işlevini algılamaya yönelik katılımcılara her yapı için “Endüstri yapısından

dönüştürülerek kullanılan bu yapının yeni işlevi sizce nedir?" sorusu sorulmuştur. Bu sorulara verilen yanıtlar Tablo 2'de yer almaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu görsellere bakarak yapının mevcut işlevini doğru olarak tanımlayabilmiştir. Mevcut işlevi en iyi algılanan % 98 oranıyla otel olmuştur (Şekil 2). Bu oranı % 96 oranlarıyla kütüphane ve tiyatro yapıları izlemektedir. Mekân işlevi algısının en düşük olduğu % 80 oranıyla konut yapısı olmuştur.

Şekil 2. Butik otel yapısına ait katılımcılara verilen görseller (Url-1)

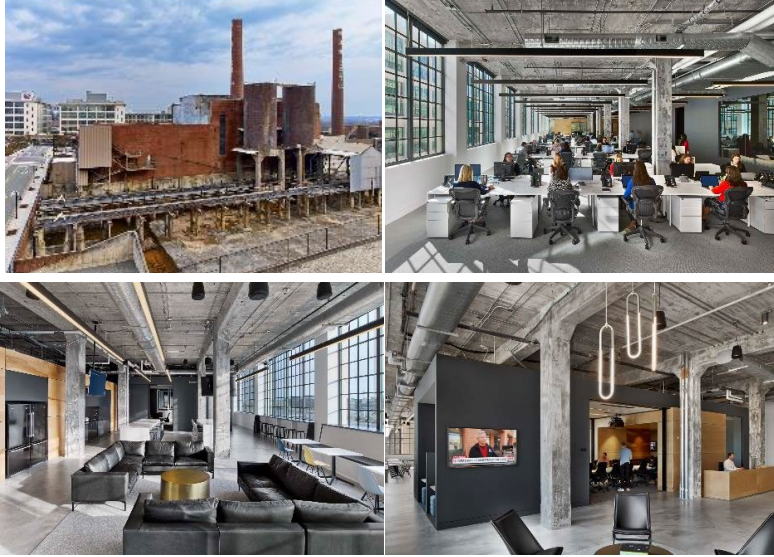
Yapının eski işlevine yönelik bulgular

Tablo 3. Katılımcıların eski işlevi algılama oranları

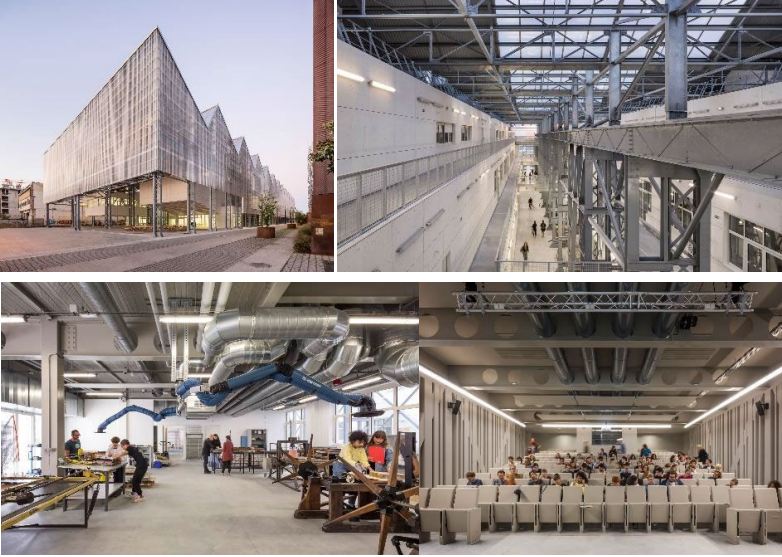
Yapılar	Katılımcıların eski işlevi algılama oranları	
	Evet	Hayır
1. yapı (Restoran)	% 18	% 82
2. yapı (Konut)	% 32	% 68

3. yapı (Üniversite)	% 58	% 42
4. yapı (Kütüphane)	% 36	% 64
5. yapı (Ofis)	% 80	% 20
6. yapı (Otel)	% 24	% 76
7. yapı (Tiyatro/Kültür yapısı)	% 52	% 48

Endüstri yapılarından dönüştürülerek kullanılan yapıların eski işlevini algılamaya yönelik katılımcılara her yapı için “Yapının fabrikadan dönüştürüldüğünü bilmeseydiniz eski işlevini tahmin edebilir miydiniz?” sorusu sorulmuştur. Bu sorulara verilen yanıtlar Tablo 3’de yer almaktadır. 7 yapıdan 3 tanesinde yüzde olarak “Evet” cevabı, “Hayır” cevabından fazladır. Diğer 4 yapıda “Hayır” cevabı yüzde olarak daha fazladır. En yüksek olarak % 80 “Evet” oranında mevcut işlevi ofis olan yapının eski işlevi tahmin edilebilmiştir (Şekil 3). Bu oranı % 58 ile üniversite ve % 52 ile tiyatro yapısı izlemektedir (Şekil 4-5). Eski işlev tahmininin en düşük olduğu yapı ise %18 oranıyla restoran olmuştur. Bu sonuçlara göre dönüştürülen endüstri yapılarının eski işlevlerinin insanlar tarafından algılanma oranının düşük olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Ofis yapısına ait katılımcılara verilen görseller (Url-2)

Şekil 4. Üniversite yapısına ait katılımcılara verilen görseller (Url-3)

Yapının yalnızca cephesine bakarak mevcut işlevini algılamaya yönelik bulgular

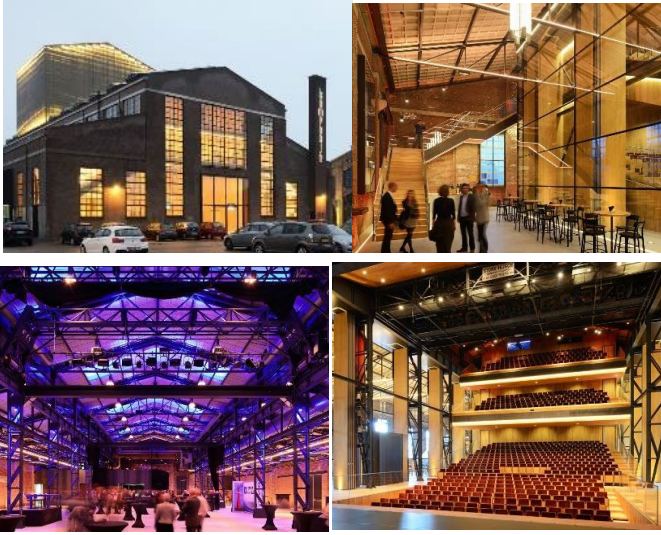
Tablo 4. Katılımcıların yalnızca cepheye bakarak mevcut işlevi algılama oranları

Yapılar	Katılımcıların yalnızca cepheye bakarak mevcut işlevi algılama oranları	
	Evet	Hayır
1. yapı (Restoran)	% 42	% 58
2. yapı (Konut)	% 44	% 56
3. yapı (Üniversite)	% 32	% 68
4. yapı (Kütüphane)	% 34	% 66
5. yapı (Ofis)	% 16	% 84
6. yapı (Otel)	% 50	% 50
7. yapı (Tiyatro/Kültür yapısı)	% 22	% 78

Cephe tasarımının yapının işlevini algılamadaki etkisi düşünülerek katılımcılara “Bu yapıya sadece dışarıdan baktığınızda bu yapının yeni işlevini tahmin edebilir miydiniz?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya ait yanıtlar Tablo 4’te yer almaktadır. 7 yapıdan 6’sında yüzdesel olarak “Hayır” cevabı “Evet” cevabından fazladır. Sonuçlara göre katılımcıların büyük çoğunluğu yalnızca cepheye baktıklarında yapıların işlevlerini tahmin edememektedir. Cephe bazında endüstriyel kimliklerini en çok koruyan ofis ve tiyatro yapıları yal-

nızca cephe görselleri değerlendirildiğinde yüzdesel olarak işlevi en az tahmin edilen yapılar olmuştur (Şekil 3-5). Büyük hacimler ve farklı tasarım kriterleri içeren yapılar olması sebebiyle endüstri yapıları, ne kadar yeniden işlevlendirilse de cephe algısında endüstriyel kimliklerini korumaktadır. Seçilen örneklerde de görüldüğü gibi endüstri yapılarının dönüşümlerinde kendine has özelliklerinin (yapım tekniği, taşıyıcı sistem, malzeme vb.) korunması beklenmekte olup; bu veriler, örneklerin dönüşümlerinin uygunluğunu göstermektedir.

Şekil 5. Tiyatro yapısına ait katılımcılara verilen görseller (Url-4)

Yapıda vakit geçirme isteğine yönelik bulgular

Tablo 5. Katılımcıların yapılarda vakit geçirme isteğine ait oranlar

Yapılar	Katılımcıların yapılarda vakit geçirme isteği puanlarına ait oranlar					Puanlamaya göre sıralama
	1	2	3	4	5	
1. yapı (Restoran)		% 2	% 14	% 36	% 48	2.
2. yapı (Konut)	% 4	% 10	% 18	% 30	% 38	4.
3. yapı (Üniversite)	% 6	% 16	% 24	% 26	% 28	5.
4. yapı (Kütüphane)			% 10	% 20	% 70	1.
5. yapı (Ofis)	% 12	% 12	% 46	% 16	% 14	6.
6. yapı (Otel)			% 6	% 28	% 66	1.
7.yapı (Tiyatro)	% 2	% 2	% 24	% 34	% 38	3.

Endüstri yapılarından dönüştürülen mekânlara karşı insanların yaklaşımını, bu tarz yapıları kullanma isteklerini ve verilen örnekler üzerinden mevcut işlevlerden hangilerinin insanlar tarafından daha çok benimsendiğini ölçmek amacıyla katılımcılardan yapılarda vakit geçirme isteklerini 1’den 5’e kadar puanlamaları istenmiştir. Puanlamaya dair veriler Tablo 5’te yer almaktadır. Puanlamalara göre katılımcılar dönüştürülen yapılardan en çok kütüphane ve otel yapılarında vakit geçirmek istemektedir (Şekil 2-6). En düşük puanlamaya sahip yapı işlevi ise ofistir. Örnekler üzerinden verilen işlevler bazında; bu tarz dönüşümlerde hangi işlevin uygun olacağı hususunda insanlar tarafından kullanım isteği oranları da gözönünde bulundurulması gereken önemli bir faktördür.

Şekil 6. Kütüphane yapısına ait katılımcılara verilen görseller (Url-5)

Yapıların katılımcılar üzerindeki etkisine yönelik bulgular

Tablo 6. Yapıların katılımcılarda uyandırdığı etkilere yönelik oranlar

Yapılar	Yapıların katılımcılarda uyandırdığı etki değerlendirilmesi											
	Aydınlık	Karanlık	Ferah	Bunaltıcı	Eğlenceli	Sıkıcı	Gizemli	Okunaklı	Davet edici	İtici	Sıcak	Soğuk
1. yapı (Restoran)	% 86	% 14	% 88	% 12	% 80	% 20	% 74	% 26	% 98	% 2	% 70	% 30
2. yapı (Konut)	% 90	% 10	% 86	% 14	% 64	% 36	% 40	% 60	% 82	% 18	% 64	% 36
3. yapı (Üniversite)	% 80	% 20	% 64	% 36	% 54	% 46	% 56	% 44	% 70	% 30	% 46	% 54
4. yapı (Kütüphane)	% 98	% 2	% 98	% 2	% 78	% 22	% 46	% 54	% 94	% 6	% 84	% 16
5. yapı (Ofis)	% 60	% 40	% 52	% 48	% 32	% 68	% 56	% 44	% 42	% 58	% 28	% 72
6. yapı (Otel)	% 84	% 16	% 90	% 10	% 88	% 12	% 54	% 46	% 98	% 2	% 90	% 10
7. yapı (Tiyatro)	% 74	% 26	% 78	% 22	% 70	% 30	% 64	% 36	% 92	% 8	% 84	% 16

Bir mekânın algılanabilmesi için insanda uyandırdığı hislerin önemi oldukça fazladır. Mekânın fiziksel öğeleri, insanda çeşitli duyuşsal etkiler uyandırarak mekân hakkında bazı hisler oluşturmaktadır ve insanlar bunu çeşitli sıfatlarla ifade etmektedir. Bu amaçla katılımcılara “Bu yapının sizde uyandırdığı etkiler nelerdir?” sorusu sorularak zıtlık içeren çeşitli sıfat çiftleri verilmiştir: “aydınlık x karanlık”, “ferah x bunaltıcı”, “eğlenceli x sıkıcı”, “gizemli x okunaklı”, “davet edici x itici”, “sıcak x soğuk”. Bu soruya verilen yanıtlar Tablo 6’da yer almaktadır. Verilen cevaplara göre en aydınlık bulunan yapı kütüphane, en karanlık bulunan yapı ofis; en ferah bulunan yapı kütüphane, en bunaltıcı bulunan yapı ofis; en eğlenceli bulunan yapı otel, en sıkıcı bulunan yapı ofis; en gizemli bulunan yapı restoran, en okunaklı bulunan yapı konut; en davet edici bulunan yapı restoran ve otel, en itici bulunan yapı ofis; en sıcak bulunan yapı otel, en soğuk bulunan yapı ise ofistir (Şekil 7-8).

Şekil 7. Restoran yapısına ait katılımcılara verilen görsel (Url-6)

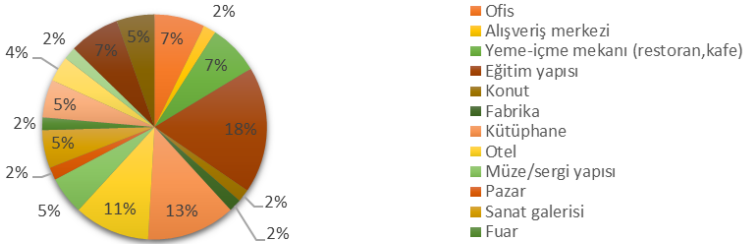

Şekil 8. Konut yapısına ait katılımcılara verilen görseller (Url-7)

Endüstri yapılarından dönüştürülecek yapılar için uygun işleve yönelik bulgular

Tablo 7. Katılımcıların endüstri yapılarından dönüştürülecek yapılar için işlev önerileri

Katılımcılara “Endüstri yapıları yeniden işlevlendirilecek olsa sizce hangi işlev en uygun olur?” sorusu sorularak açık uçlu cevaplamaları beklenmiştir. Burada amaç, mekânın varolması adına insanların dönüştürülen mekânlara yönelik işlev beklentisinin ölçülmesi ve farkındalık oluşturulmasıdır. Bu soruya verilen cevaplar Tablo 7’de yer almaktadır. Katılımcılar, endüstri yapılarının dönüşümü için en uygun işlev olarak % 18 oranıyla eğitim yapısı cevabını vermişlerdir. Bunu % 13 oranı ile kütüphane ve % 11 oranıyla otel cevabı takip etmektedir. Katılımcıların örneklerde verilen işlevler haricinde farklı işlev önerdikleri de görülmektedir.

Sonuç

Soyut ve somut karakteriyle mekân, bireylerin yaşam alanlarını oluştururken; zaman içinde işlev yetersizliği gibi nedenlerle bu karakterini yitirmeye başlar. Bu durumda, mekânı yok etmek yerine, özgün karakterini koruyarak onu yaşatmak üzere yeni bir işlevle kullanımı önerilmektedir. İşlevini yitirerek günümüzün beklentilerine karşılık veremeyen endüstri yapılarının yeni bir işlevle insana sunulması günümüzde oldukça görülen bir durumdur. Bu yeni işlevin hayatta gerçek anlamda karşılık bulabilmesi ve benimsenebilmesi insan algısında karşılığını bulması ile mümkündür. Özellikle endüstriyel işlevden, toplumların ortak kullanımına yönelik yeni bir işlev için dönüştürülecek yapılarda gerçekleşecek bu mekânsal dönüşümün insan üzerinde yarattığı görsel algının fiziksel, algısal, duygusal boyutları, üzerinde durulması gereken bir husustur.

Yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarının mekân algısını ölçmeye yönelik gerçekleştirilen anket çalışmasının bulgularını değerlendirdiğimizde;

- Katılımcıların endüstri yapılarından dönüştürülen mekânların yeni işlevlerini %80 ve üzeri oranlarda algıladıkları; bu oran ile yüksek bir mekân okumasının gerçekleştiği görülmektedir. Mekânların iç tasarımında tefriş düzenlemelerinin, malzeme, doku, renk, ışık gibi tasarım öğelerinin ve detay çözümlerinin yeni işleve yönelik bütüncül bir biçimde kurgulanması ve kullanıcıya sunulmasının yeni işlevin doğru algılanmasına katkısını ortaya koymuştur.

- Katılımcıların yapıların özgün işlevlerini tahmin edemedikleri görülmektedir. Bunun nedeni, endüstri işlevi ile yeni verilen işlevin hacimsel ve mekânsal kurgu uyumunun etkisidir (Altınoluk, 1998, s. 22-23). Büyük hacimli mekânlardan oluşan endüstri yapılarına daha küçük ve tekrar eden birimlerden oluşan yeni işlevler verildiğinde mekânın bütüncül algısı bozulmakta ve katılımcı eski işlevi algılayamamaktadır. Ayrıca yapı üzerinde gerçekleşen iç mekân müdahaleleri arttıkça ve mekân bölündükçe yapının tarihi işlevinin etkisi azalmakta; yapı yalnızca arka plan olarak kalmaktadır. Anket çalışması kapsamında katılımcılara verilen görsellerden de okunduğu gibi restoran yapısı, iç mekân düzenlemesinin yoğunluğu ve mekânın fazlaca bölümlendirilmesi sebebiyle eski işlevin en düşük oranda algılandığı yapı olmuştur. Bu sonucu, işlevi gereği daha küçük birimlerden ve tekrar eden sınırlandırıcı elemanlardan oluşan otel ve konut yapıları izlemektedir. Eski işlevin en yüksek oranda algılandığı

yapı ise gerek esnek planlamanın göz önünde bulundurulduğu gerekse endüstri yapısının hacimsel ve strüktürel kurgusunun en iyi okunmasına izin verildiği ofis yapısı olmuştur. Bu bağlamda benzer anlayışın gözetildiği tiyatro ve üniversite yapıları da eski işlevin tahmin edilebilirliği yüksek oranda olan yapılardır. Bu sonuçla, tarihi yapılara kendine has özelliklerinin yansıtılmasını engelleyecek işlevlerin verilmesinin geçmiş ve günümüz arasındaki bağı zayıflattığını görülmektedir. Tarihi değerlerin sürdürülebilmesi adına yeni işlev seçiminin özgün yapının kendine has değerlerini gölgelemeyecek ve zarar vermeyecek şekilde yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

- Katılımcıların yapıların sadece cephe görsellerine bakarak mevcut işlevi tahmin edemedikleri görülmektedir. Endüstri yapılarının cephe kurguları oldukça karakteristiktir. Çalışma kapsamında seçilen yapılardan cephe bazında endüstriyel karakterini en çok koruyan yapılar olan ofis ve tiyatro yapılarının, yalnızca cephe görsellerinden mevcut işlevinin tahmin edilememesi oranı oldukça yüksektir. Bu yapıların endüstri işlevini koruyan özgün cephe yapılarına sahip olmaları ve cephe yüzeylerine müdahale oranlarının minimum düzeyde tutulması mevcut işlevin cephe üzerinden tahmin edilememesine neden olmaktadır. Bu durum endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde yapının özgün karakterini yansıtması sebebiyle istenilen ve beklenen bir unsurdur.

- Anketin yeni işlevin algılanmasına yönelik olan sorularının bulgularını genel olarak değerlendirdiğimizde ise; yeni işlevin iç mekân bazında algılama oranının iç düzenlemeye bağlı olarak değişmekle birlikte çok yüksek oranda olduğu; ancak cephe bazında algılama oranının bu orana kıyasla düşük kaldığı gözlemlenmektedir. Yeni işlev seçiminde hem iç mekân hem de cephe bazında işlev-algı oranın birbirine yakın olacak şekilde düzenlenmesi beklenmektedir. Bu düzenleme yapılırken en kritik nokta ise eski-yeni işlev arakesit algısının sağlanmasında yapının kendine has tarihi özelliklerinden uzaklaşmaması gerektiğidir.

- Katılımcılar, anket çalışmasında verilen 1-5 puanlama aralığı üzerinden %50 ve üzeri oranlarda 4 ve 5 puanlarını seçerek bu tarz dönüşürülen yapılarda vakit geçirme isteklerinin çok yüksek oranda olduğunu ortaya koymuştur. Dönüşümlerin katılımcılarda memnuniyet ve benimsenme oranlarının yüksek olması yapının korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve insanla bütünleşmesi açısından pozitif bir sonuçtur. Yapıda vakit geçirmeye dair puanlamanın verilen işlev bazında sıralamasına

bakıldığında ofis işlevinin yüzdesel olarak düşük kaldığı gözlemlenmektedir. Çalışma ortamı ve yüksek verimin beklendiği ofis gibi yapıların katılımcıda uyandırdığı etki oldukça önemlidir. Katılımcının vakit geçirmek istemeyeceği bir yapı, beklenen işlevsel etkiyi karşılamayacaktır. Yeniden işlevlendirmede seçilecek işlev, katılımcısında beklenen memnuniyeti ve isteği sağladığı ölçüde başarılı olacaktır.

- Bir mekânın algılanmasında insanda uyandırdığı hisler oldukça önemlidir. İnsan, mekânı algılayarak hislerini çeşitli sıfatlar ile ifade etmektedir. Katılımcılara anket çalışması kapsamında yapıların onlar üzerinde uyandırdığı etkileri ifade etmeleri için zıtlık içeren sıfat çiftleri verilmiştir. “Aydınlık x karanlık” sıfat çiftinden % 60 ve üzeri oranda yapıların “aydınlık” bulunduğu görülmüştür. “Ferah x bunaltıcı” sıfat çiftinden % 52 ve üzeri oranda yapılar “ferah” olarak tanımlanmıştır. “Eğlenceli x sıkıcı” sıfat çiftinden ofis yapısı hariç % 54 ve üzeri oranda yapılar “eğlenceli” olarak ifade edilmiştir. “Gizemli x okunaklı” sıfat çiftinden oransal olarak seçimlerin yakın olması ile birlikte yapılar “gizemli” olarak ifade edilmiştir. Yapıların gizemli olarak ifade edilmesi cephe karakterinin iç mekân işlevi hakkında bilgi vermemesi olarak düşünülmektedir. “Davet edici x itici” sıfat çiftinden ofis yapısı dışında % 70 ve üzeri oranda yapılar “davet edici” olarak nitelendirilmiştir. “Soğuk x sıcak” sıfat çiftinden ofis ve üniversite yapıları hariç % 64 ve üzeri oranlarda yapılar sıcak olarak ifade edilmiştir. Genel olarak yapılar “aydınlık, ferah, eğlenceli, gizemli, davet edici ve sıcak” sıfatları ile nitelendirilmiştir. Katılımcılar, ofis yapısı için 6 sıfat çiftinden 5’inde olumsuz sıfatı seçmiştir. Otel ve kütüphane yapıları ise katılımcılarda en olumlu sıfatlar ile ifade edilen yapılar olmuştur. Dönüşüm için seçilen işlevin insanlar üzerindeki etkisi, bu işlevin insanlar tarafından benimsenerek yapının hayata dahil olabilmesi adına çok önemlidir. Endüstri yapılarından dönüştürülen yapılarda en çok tercih edilen işlevlerden biri olan ofis, katılımcılarda en olumsuz hisler bırakan yapı olmuştur. Bu durumun çalışan insanlar üzerinde etkisi, yeniden işlevlendirmede ofisin uygun seçim olmadığını ve çalışma eylemini olumsuz etkileme hususunu düşündürmektedir.

- Mekân insan algısını uyarmakta olup mekân üzerine yapılan çalışmalar, analizler insan olmadan, insan ve mekân bağlantısı oluşturulmadan ele alınmamalıdır. İnsan, istek ve görüşleri gözardı edilerek tasarlanmış mekânlarda ilişki ve etkileşimler sekteye uğramaktadır (Piran, 2016, s.53). İnsanın, dönüştürülen mekânlar hususunda beklentilerini ölçmek

amacıyla anket çalışması kapsamında son soru olarak katılımcılardan endüstri yapılarından dönüştürülecek yapılar için uygun işlev önerisi sorgulanmıştır. Katılımcıyı bu tarz dönüştürülen yapılar için yeni işlev hususunda düşündürmek ve beklentilerinin ne olduğunun ölçülmesi, verilecek işlevlerde tasarımcı ve katılımcı arasında ilişkinin sağlıklı bir biçimde oluşturulmasını ve mekâna yansıtılmasını sağlayacaktır. İnsan gereksinimlerine bağlı oluşturulacak yeni mekânlar için insandan bağımsız şekilde çalışılmaması mekânın oluşumunu güçlendirecektir. Ayrıca dönüştürülen yapılar için insan katılımının sağlanması ve onu odak noktasına alması katılımcılarda farkındalık oluşturacak ve bu hususta talep etmesini sağlayacaktır.

Anket çalışmasının sonuçları doğrultusunda dönüştürülen endüstri yapılarının yeni işlevlerinin özellikle iç mekân bazında insanlar tarafından algılandığı, bu tarz dönüşümlerde verilen işlevin uygunluğuna göre dönüşümün desteklendiği ve benimsendiği görülmektedir. Yapılan bu çalışmanın endüstri yapılarının işlevsel dönüşüm nedeniyle mekânda yeniden kurulan mekân-algı ilişkisini insan üzerinden değerlendirilmesi yapılarak, gelecekte yapılacak yeniden işlevlendirme çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Extended Abstract

Space Perception in Re-Functioned Industrial Buildings

*

Zeliha Büşra ERYİĞİT

ORCID: 0000-0003-3639-2512

Serhat ANIKTAR

ORCID: 0000-0002-7727-5331

People need "space" to continue their daily life safely. Space, besides providing concrete and physical needs such as protection and shelter, it also provides abstract and emotional needs such as belonging, trust and privacy. The connection of the space, which has all these abstract and concrete features, with human beings is realized through perception. The prerequisite for people to define and make sense of the space they live in is their perception of the space.

Although the industrial buildings provided the requirements of the period in which they were built, they have become out of use and idle due to rapidly developing and changing conditions. Nowadays, re-functionalization studies are carried out in order for industrial buildings to be included in life.

The successful transformation of industrial buildings and the re-existence of these buildings in life depends on human perception and adoption. Although the place changes in concrete terms, its connection with the human in the abstract sense is very important.

The aim of the study is to evaluate the physical, perceptual and emotional dimensions of the visual perception created by the spatial transformation that will take place in buildings that will be transformed from an industrial function to a new function that society needs. In this context, the evaluation of the space-perception relationship, which was re-established in the space due to the functional transformation of industrial buildings, was made with a questionnaire method.

In the survey study, transforming from industrial buildings in various countries; the exterior and interior visuals of 7 different functional buildings, which are restaurant, residence, university, library, office, boutique hotel, and

theater, are given. Participants were asked to answer the questions after examining the images in detail. The participants, who were not informed about the current functions of the buildings, were asked to predict the function of the building as the first question. As the second question, "If you did not know that the building was transformed from industrial building, could you guess its former function?" has been asked. As the third question, "When you look at this building only from the outside, could you guess the new function of this building?" has been asked. In the fourth question, they were asked to score from 1 to 5 for the desire to spend time in the building given the visual. In the fifth question, giving various adjective contrasts, effect of the building on the participant was measured. After these questions answered for all buildings, in order to measure the function expectation of the participants in the transformed buildings; "What do you think would be the most appropriate if industrial buildings were to be re-functionalized?" the survey was completed by asking the question.

When the findings of the survey are evaluated;

- It's seen that: the participants perceive the new functions of spaces converted from industrial buildings at a rate of 80% and above. In the interior design of the spaces, the furnishing arrangements, design elements such as material, texture, color, light and the holistic construction of detail solutions for the new function and their presentation to the user has revealed the contribution of the correct perception of the new function.

- It is seen that the participants cannot predict the original functions of the buildings. When industrial buildings consisting of large spaces are given new functions consisting of smaller and repetitive units, the holistic perception of the space deteriorates and the participant cannot perceive the old function. In addition, as the interior space interventions on the building increase and the space is divided, the effect of the historical function of the building decreases.

- Since the facades of industrial buildings are very characteristic, it is seen that the participants cannot predict the new function by looking only at the facade images of the buildings.

- When we evaluate the findings of the questions regarding the perception of the new function in general; although the perception rate of the new function on the basis of the interior changes depending on the interior arrangement, it has been observed that it is very high. However, it is observed that the perception rate on the facade is low compared to this rate. While making this arrangement, the most critical point is that in providing the perception of the old-new

function intersection, it is necessary not to distract from the unique historical features of the building.

- Participants chose 4 and 5 points at the rates of 50% and above over the 1-5 scoring range given in the survey study and revealed that their desire to spend time in such transformed buildings was very high. High rates of satisfaction and adoption of conversions among participants; it is a positive result in terms of protecting the building, ensuring its sustainability and its integration with the human.

- Participants were given oppositional adjective pairs to express the effects of buildings on them within the scope of the survey study. Generally, the buildings are described as "bright, spacious, fun, mysterious, inviting and warm". The effect of the function chosen for transformation on people is very important for the building to be embraced by people and to be included in the life.

- Participants answered the educational building with 18% as the most appropriate function for the transformation of industrial buildings. Making the participant think about the new function for such transformed buildings and measuring what their expectations are, will ensure a healthy relationship between the designer and the participant in the functions to be given and reflecting them to the space.

In line with the results of the survey study, it is seen that the new functions of the transformed industrial buildings are perceived by people, especially on the basis of interior spaces, and the transformation is supported and adopted according to the suitability of the function given in such transformations. It is thought that this study will contribute to the future re-functioning studies by evaluating the space-perception relationship re-established in the space due to the functional transformation of industrial buildings.

Kaynakça/References

- Altınoluk, Ü. (1998). *Binaların Yeniden Kullanımı*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Alfrey, J. ve Putnam, T. (1992). *The Industrial Heritage Managing Resources And Uses*. Londra: Routledge Publishing.
- Aydın, D. ve Yıldız, E. (2010). Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 27(1), 1-22.
- Berger, A. A. (1998). *Seeing is believing: An introduction the visual communication*. Kaliforniya: Mayfield Publishing.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Çetinkaya, Ç. (2015). *Yeniden işlevlendirilen endüstriyel mekânların görsel algı değerlendirilmesi: İzmir Tarihi Havagazı fabrikası*. (Doktora Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi (1997). YEM Yayınları, s. 1194, İstanbul
- Ekinci, O. (2001). Endüstri mirasının korunması. *İstanbul Dergisi*, 39, İstanbul
- Emre, Ş.B. (2008). *Sanayileşme ve sanayi yapılarının yeniden işlevlendirilmesinin İstanbul'dan Örnekler Üzerinde Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. M.S.G.S.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gazi A. ve Boduroğlu E. (2015) İşlev değişikliğinin tarihi yapılar üzerine etkileri "Alsancak Levanten Evleri Örneği". *MEGARON*, 10(1), s.57-69
- Göler, S. (2009). *Biçim, renk, malzeme, doku ve ışığın mekân algısına etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hasol, D. (2010). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kahvecioğlu, H. L. (1998). *Mimarlıkta imaj: Mekânsal imajın oluşumu ve yapısı üzerine bir model..* (Doktora Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kılıç, E. (2019). *Yeniden işlevlendirilen endüstri mirası yapılarında heyecan ve memnuniyet faktörleri: Cibali Tütün Ve Sigara Fabrikası örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), YÖK Ulusal Tez Merkezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Konak, N. (2019). *Yeniden işlevlendirme kapsamında bir endüstriyel miras örneği olan Seka Kâğıt Müzesi'nin İç Mekân Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. YÖK Ulusal Tez Merkezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki endüstri mirası için koruma ve yeniden kullanım önerileri*, (Doktora Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Köksal, G. (2012). Endüstri mirasını koruma ve yeniden kullanım yaklaşımı. *Güney Mimarlık Dergisi*, 8, 18-23.
- Nartkaya, E. (2016). *Eğitim yapısı olarak yeniden işlevlendirilmiş endüstri yapılarında mekân analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Yök Ulusal Tez Merkezi. Karabük Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Karabük.
- Osmanlılar, C. (2012). *Reflectance of Change within Space and the State of Human Sensation through Adaptive Re-Use of Old Spaces*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. Doğu Akdeniz Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, KKTC.
- Piran, D. (2016). *Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Polatoğlu, Ç. (2012). *Mimarlıkta görsel etki değerlendirme yöntem ve teknikleri*. İstanbul: YTÜ Yayınları.
- Schulz, N.C. (1971). *Existance, Space & Architecture*, London: Studio Vista.
- Türk Dil Kurumu (2020). *Türkçe Güncel Sözlük*, (<https://sozluk.gov.tr>)
- Yenal, O. (1999). *Ulusların zenginliği ve uygarlığı-egitim boyutu*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

New Feasibility Approach with Conjoint Analysis for Urban Rail Transit Investments: A Case Study of Rize City

*

Hatice Gül Önder¹
ORCID: 0000-0002-4794-6923

Hayri Ulvi²
ORCID: 0000-0003-2988-6215

Furkan Akdemir³
ORCID: 0000-0003-0964-338X

Abstract

Urban rail investments are known to be one of the most popular solutions used by modern societies in terms of transportation needs and social sustainability. Urban rail systems are costly systems that require more resources. Therefore, investment decisions are taken with feasibility studies. As the feasibility studies in the present day predominantly evaluate the economic aspects of the investments. This attitude delays new investment processes that prevent urban development, so a feasibility approach is needed to fully evaluate the benefit potential of cities. In this study, primarily, feasibility frameworks and investment criteria of public transport systems have been explained. A new feasibility approach which is included using Conjoint Analysis has been developed that can evaluate different benefits of urban transportation investments. The feasibility of the different public transport scenarios produced within the scope of the transportation plan of Rize has evaluated by using the proposed feasibility approach. In a medium-sized city, criteria importance has determined for the return on investment 22%, journey time 32%, comfort 11%, pollution 19%, rent increase 4%, spatial consumption 12%. Among the criteria evaluated within the framework of the new feasibility method, it has been determined that the rapid bus line is more feasible investment alternative.

Keywords: *Conjoint analysis, Feasibility studies, Public transportation, Rize.*

¹ Instructor Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, E-mail: gul.onder@hbv.edu.tr

² Assoc. Prof., Gazi University, E-mail: hayriulvi@gazi.edu.tr

³ City Planner, Ankara Metropolitan Municipality, E-mail: akdemirfurkan10@gmail.com

Kentsel Raylı Sistem Yatırımlarında Konjoint Analizi İle Yeni Bir Fizibilite Yaklaşımı Önerisi: Rize Örneği

*

Hatice Gül Önder⁴

ORCID: 0000-0002-4794-6923

Hayri Ulvi⁵

ORCID: 0000-0003-2988-6215

Furkan Akdemir⁶

ORCID: 0000-0003-0964-338X

Öz

Kentsel raylı sistem yatırımlarının, ulaşım ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal sürdürülebilirlik açısından modern toplumlar tarafından kullanılan en popüler çözümlerden biri olduğu bilinmektedir. Kentsel raylı sistemler fazla kaynak gerektiren maliyetli sistemlerdir. Bu nedenle yatırım kararları, fizibilite çalışmalarıyla alınmaktadır. Günümüzde fizibilite çalışmaları ağırlıklı olarak yatırımların ekonomik yönlerini değerlendirirken, sosyal ve çevresel faydalar göz ardı edilmektedir. Söz konusu tutum yeni yatırım süreçlerini geciktirmekte, kentsel gelişimin önüne geçmekte, dolayısıyla kentlerin fayda potansiyelini tam anlamıyla değerlendirecek bir fizibilite yaklaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada öncelikle kentsel raylı sistemler başta olmak üzere, toplu taşıma sistemlerinin literatürde yer alan fizibilite çerçeveleri ve yatırım ölçütleri açıklanmaktadır. Çalışmada Konjoint Analizi kullanılarak ve kent içi ulaşım yatırımlarının farklı ekonomik, sosyal ve çevresel faydaları değerlendirilerek, farklı bir fizibilite yaklaşımı geliştirilmiştir. Geliştirilen fizibilite yaklaşımı ile Rize kenti ulaşım ana planı verilerinden yararlanılarak, plan kapsamında üretilen farklı toplu taşıma senaryolarının yatırım açısından yapılabilirlikleri incelenmiştir. Çalışmada orta ölçekli bir kentte yatırım yapmak için, yatırım geri dönüş süresinin %22, yolculuk süresinin %32, konforun %11, emisyon – çevresel kirliliğin %19, rant artışının %4, mekansal tüketimin %12 önem düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Geliştirilen bu yeni fizibilite yöntemiyle değerlendirilen ölçütler arasında hızlı otobüs hattının daha yapılabilir bir yatırım alternatifi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konjoint analizi, fizibilite çalışması, toplu taşıma, Rize

⁴ Dr. Öğr. Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, E-mail: gul.onder@hbv.edu.tr

⁵ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, E-mail: hayriulvi@gazi.edu.tr

⁶ Yüksek Şehir Plancısı, Ankara Büyükşehir Belediyesi, E-mail: akdemirfurkan10@gmail.com

Introduction

Today's cities are rapidly developing due to several ever-increasing social and environmental conditions. In this respect, transportation, which is among the factors impacting urban dynamics, has a key role as the most fundamental urban component enabling mobility of persons and goods. Transportation in urban areas is carried out through private vehicles and means of public transportation. However, in densely populated urban areas there are various alternative types of transportation modes for individuals to go from one place to another. These types of transportation are continuously evolving also as a result of technological advances. Hence, urban transportation is carried out for different motives of trip through suitable types and sizes of vehicles in accordance with such motives using the necessary infrastructure and superstructure elements.

While travelling in private vehicles, the destination is determined based on individual demand; however, while travelling through means of public transportation, what determines the destination is the transportation demands of individuals who happen to be at the same point at the same time and who want to travel to similar destinations or to destinations close to each other. That turns the issue of public transportation into a concept of service for local administrations (Dimitrou and Sartzetaki, 2017). Private vehicle uses and public transportation routes and systems are shaped according to all kinds of transportation demands in the city. In cities which develop through transportation, the biggest share is constituted by public transportation systems (Erdoğan, 2016). Although the issue of investments in the physical environment is directly related to economy, public transportation systems in particular are affected by many economic, social, and environmental parameters.

As a result of such transportation investments, accessibility in a city changes, which in turn impacts land and property market and which eventually results in problems with development and rent. It can be concluded from such a fact that the economic, social, and environmental impacts of transportation investments also affect one another (Banister and Thurstain-Goodwin, 2011). This situation shows that investments in developed countries are generally made on and channeled into transportation sector considering the economic, social, and environmental impacts of such investments. The European Union supports the establishment of high-quality transportation systems for its citizens in the light of the basic principles set for transportation. Moreover,

European economy spends 1% of its Gross Domestic Product annually to produce solutions for such issues (Russo and Comi, 2012).

Developed countries prefer rail systems to solve urban transportation problems using technological advancements to their advantage. In many metropolitan cities in the world, rail systems are among the ideal solutions for urban administrations when there is need for high-capacity passenger transportation. Even though it seems to be an important issue that urban rail systems have multiple benefits, high costs depending on technological possibilities make it necessary for administrations to make some serious decisions about the investments on such systems (Withanaarachchi & Setunge, 2014).

Local administrations in modern cities have to consider various means of transportation in order to conserve their limited resources. In this respect, resources should be used responsibly and wisely regarding that rail transportation systems require high amounts of investment costs, and many countries are looking for ways to prevent waste of resources (Bilgiç, 2002, 6). One of those ways is to evaluate the planned investments based on different criteria and scales. The need of transportation, which is shaped according to transportation demands, is one of the most fundamental driving forces of new investments. It is seen that economic criteria are more effective in decisions about planned investments due to high costs, and potential investments are put into practice after a consideration of benefits and costs (Gündüz et al., 2011). In other words, investments in rail transportation systems are evaluated within the scope of feasibility studies. To put it briefly, feasibility studies are analyses of projected investments in terms of applicability, and they represent an interpretation of the realities emerging as a result of the analyses.

The concept of conventional feasibility develops on an axis where economic variables are predominant. Within the scope of the present study, a new feasibility model addressing today's conditions is compared to a conventional feasibility model, considering not only economic conditions but also the requirements of today's urban rail transportation systems and the physical, social, and environmental criteria. Thus, possible new investment decision criteria for urban rail systems are presented using a conjoint analysis.

In many large-medium-small-scale cities in Turkey, various transportation types and systems are used depending on the macroform, topography, natural features and typology of cities. In Turkey, OECD and EU city typologies generally depends on criterias related with demographic contents such as population, besides size of area, accessibility and land use types are also effective to classificate of city size (Gökyurt et al., 2015).

In most of the cities there are various means of transportation such as private vehicles, buses, minibuses, shuttle, taxis, bicycles, and motorbikes, whereas in Istanbul the first means of transportation that spring to mind are funicular railways, metrobuses, and ferries. Such means of transportation are preferred according to the transportation demands and geography of the city. In cities such as Samsun, Ordu, and Giresun, there are also cable cars, which are used both for transportation and touristic purposes. In cities such as Ankara, Kayseri, Konya, Antalya, and Eskişehir trams are used, and in some other cities such as İzmir and İstanbul metro and suburban trains are used as means of transportation.

Considering that İstanbul is a metropolitan city which facilitates the integration among different types of transportation through air and sea transportation, there are also alternative, but relatively more expensive, means of transportation for those who would like to travel faster such as sea-taxi and air-taxi. The investments on transportation systems require very different spatial characteristics and physical environment just like the above-mentioned types of transportation, and very high costs. The investment cost of private cars is 16 times higher than that of buses, and 4 times higher than that of metro. However, on a single trip a private car carries 5 persons, whereas a bus carries 70 and the metro carries approximately 500 persons; a private car contributes 125 times more to air pollution than a bus. It is possible through investments on public transportation systems to ensure cash return in a shorter period of time and with less environmental damage (Kellog and Pettigrew, 2013, p.45).

In order to use national resources productively and to develop the economy of the country in the most effective way possible, infrastructure investments should be made considering the priorities of transportation sector in Turkey. In cities, commuting trips to or from different locations such as homework-shopping centers-school-entertainment centers is done via all types of transportation and systems. Therefore, it is important that transportation investments and land-use decisions be made and put into practice together. Transportation systems that connect residential areas and work areas, especially those which provide scheduled transportation such as the metro, tram, and metrobus, reduce the costs of time spent for transportation. Spending shorter time for commuting and knowing how long the commute takes will increase the confidence in public transportation, helping city dwellers about quality time management. In areas where transportation opportunities are facilitated, real estate prices will go up and so it is ensured that savings to be

made from transportation costs are used to create more valuable areas. Thus, there will be a fast return of investments on public transportation for local administrations.

In Turkey, several principles and priorities about transportation investments and the development of transportation systems have been determined within the scope of country's vision and development programs. Within the scope of the Regional Development Vision, Objectives and Strategies, in the articles 365, 414, and 632, issues such as increasing the number of public transportation systems which will integrate the highway-sea-railway systems in urban transportation, increasing accessibility, and prioritizing environmental awareness have been touched upon (Anonymous, 2013a). Article 975 of the Tenth Development Plan prepared for the years 2014-2018 by the Turkish Ministry of Development laid emphasis on strengthening intersystem harmonization and integration based on transportation plans that are in line with spatial planning and development objectives in urban transportation, developing and transforming the infrastructure in a public-transport intensive way, and promoting environmentally sensitive, smart, productive, and cost effective Practices (Anonymous, 2013b).

In Article 987, it was stated that information technologies and smart transportation systems would be utilized in urban transportation and public transportation services. According to Article 985, in urban public transportation, systems such as buses and metrobuses are to be preferred considering the developments in transportation demands and, in the case that such systems fail to be sufficient, rail systems are to be preferred as alternative systems (Anonymous, 2013b). Regulation No 26901 of 9 June 2008 on Principles and Procedures for Increasing Energy Productivity in Transportation (Anonymous, 2008b), Section 5 of Article 10 on investments in public transportation systems emphasizes the place and importance of rail systems in ensuring energy productivity in urban transportation with the statement, in urban transport planning, rail system investments shall be increased in order to encourage public transport. As far as transportation vision and legislative background in Turkey is concerned, it can be seen that there is an emphasis on a community-minded approach which is supported by smart transportation systems, and which encourages the designation of a public transportation system prioritizing environment-friendly transportation. Within this framework, it is of importance that decisions about public transportation be evaluated together by both economic, and environmental and social criteria.

Transportation investments have a nature that requires high costs but can pay off such costs in a short period of time when appropriate infrastructure and usage level are provided. When making decisions about public transportation in a city, by tradition there are certain criteria that should be considered; these are the size of the city and macroform, selection of appropriate transportation technologies according to transportation demands, costs, and potential environmental impacts of the selected public transportation type (Kılınçarslan, 2012,80). Macroform can be considered as current border of growing residential areas, infrastructure etc. land use type and its consuming-transforming effects on natural environment (Görer Tamer et al., 2007).

When examined in terms of the size of the city macroform, large urban areas and the need for transportation to distant locations in metropolitan cities are indicators that investments in rail systems are more feasible. Rail systems not only are preferable regarding the macroform of the city and but also can shape the macroform of the city. As a requirement of multiple travel demands in urban transportation, the operation of bus lines that will serve to support rail system lines fosters the underground rail systems which allows for rapid access.

Turkish Ministry of Transportation, General Directorate of Railways, Harbors, and Airports set as a criterion that the population of a city should be at least 1 million for rail system investments to be made; however, it was later determined that this criterion is not that applicable considering the applications in cities worldwide. It was seen that in rail system investments, the population density of persons who are going to travel is more effective than the size of the population (Kılınçarslan, 2012). In a study conducted by Ögüt and Evren (2006), the correlation between the length of rail systems and city population was analyzed and no statistically significant correlation was found between the two.

When selecting the appropriate transportation technology according to travel demands, investments should be made considering that each means of transportation has its own passenger transportation capacity. During the 11th Transportation Council Meeting and Article 985 of the 10th Development Plan (Anonymous, 2013b), the criteria regarding the development of transportation in Turkey were tried to be determined and accordingly it was determined that the decisions about public transportation investments in our country are to be made in line with the statement, It is required that the planning should be made in the corridors that are anticipated to meet the condition of peak hour one way travel demands for the expected year of operation

for rail systems; for tram systems, a minimum number of 7,000 passengers/hour; for light rail systems, a minimum number of 10,000 passengers/hour; and for metro systems, a minimum number of 15,000 passengers/hour. Nevertheless, the satisfiability of those conditions should be questioned considering transportation systems require certain processes of acquaintance- adaptation-routine. What is signified by the cost criteria is the evaluation of the land costs, construction costs, vehicle costs, operating costs, and maintenance costs of a public transportation investment together. When a type of public transport requires its own infrastructure, the construction, maintenance, and operating costs are much higher. Transportation types such as buses and minibuses require less costs for land, construction, and maintenance since they can be operated more flexibly.

In this study, Rize city has been selected as a study area. Rize city is located in the northeastern part of Turkey. The city has a high and slopy physical structure. Due to physical thresholds, suitable settlements in this city are low. Transportation services are going from the city center through hilly terrain with low population density. Transportation services are providing from the city center toward hilly terrain settlements that have low population density (Deniz et al.,2020).

The natural beauty of the city of Rize is frequently emphasized in the studies. Therefore, it is emphasized that when projects affect the public spaces of the city, the necessary importance should be given in terms of natural wealth, population, and land use (Alkan and Yazıcıoğlu, 2017). It is understanding from that the city of Rize is a suitable study area to evaluate a method that addresses different aspects in terms of analyzing multiple alternatives within the scope of taking an urban investment decision. In an assessment made especially related to the transportation structure of the city, the transportation network of the city of Rize has evaluated to be insufficient. This emphasis shows that the city opens to new investments. In the same study, the urban population rate of Rize city in 2012 is stated as 64% (Sümer, 2014). Rize transportation master plan one of the studies that bring up different public transportation investments, including the urban rail system. According to the transportation master plan data which has made in 2017, the city, which has a total size of 3.835 km², has a population of 331.041 in 2017 (KUTEM, 2018).

As stated before, legal texts give priority to economic criteria in urban public transport investments. While large-scale cities are advantageous in terms of passenger and trip potential and economic thresholds, small and medium-sized cities are disadvantageous in this aspect. An approach based solely on

providing economic thresholds prevents the social and environmental benefits to be gained in developing cities, thus it also has an obstacle role in the development of medium and small-scale cities. The effect of different criteria in making investment decisions will be better understood when examined in small and medium-sized cities.

The aim of the study in this perspective is to reveal the importance of social and environmental criteria against economic criteria in making an investment decision that will affect urban development over a medium-sized city.

In the literature, large-scale cities defined as grow uncontrolled and rapidly, where a lot of money is spent on transportation, 40-50% of their journeys are home-business trips. Other hands, mixed economic function land use, unspoiled and lower level home-business travel with sustainability potential cities are defined as medium scale. The city of Rize has a 28% home-business travel rate. Rize was chosen as the study area as a medium-sized city in terms of its stated characteristics such as population, sustainability, environment, etc. (Akdemir et al., 2018)

Methodological Explanations

Urban rail transportation systems are costlier compared to other means of transportation due to system requirements. Those requirements vary depending on the technological structures of the systems. If there is a bus system within the scope of the public transportation system, it means bus fleets are included and if there is a rail system, then wagons, rails, and electrical systems are included. Since the day they started to become widespread, urban rail systems have been evaluated from different perspectives by the authorities as part of investment programs. The general perspective regarding the evaluation of urban public transportation investments varies in the analyzed examples in Turkey and in the world. The feasibility study of Metro 4 in Athens, Greece used a criterion classification. It was stated in the study that a basic contents table for feasibility was formed based on an analysis of examples from 7 different countries. Table 2 presents the concepts related to the project.

In the study, although investment decisions were made based on values such as the net present value, internal rate of return, and benefit-cost ratio, it was emphasized that one of the most important components impacting the decision-making process was the fact that the number of private cars in traffic

decreased as a result of effective investments. In this example it was frequently highlighted that social and environmental criteria are significant when making decisions about investments (Tsimplokoukou et al., 2012) Another example is about the selection of the rail system line to Bradley Airport in the United States of America. The project has been planned as a rail line to be operated between Bradley Airport and the residential areas close to the airport. As can be seen in Table 1, there are 4 transportation alternatives developed for the route between the airport and the residential areas within the scope of the project. The applicability of the project is determined through an analysis of the impact of route alternatives on the environment, and environment is used as a criterion. Table 1 shows the alternatives determined and the environmental impacts of those alternatives. It has been stated that the second scenario, Alternative 2, would have less of a negative impact on the environment and, therefore, it was preferred to other alternatives within the scope of the project. Regarding this project, it is seen that environmental criteria based on the potential impact analyses of investment scenarios have been more effective than economic criteria in the decision-making process (AECOM, 2016).

Table 1. Impact Analysis (AECOM, 2016)

	Scenario 1	Scenario 2	Scenario 3	Scenario 4
Wetland	5,9 Ha	2,7 Ha	9,1 Ha	27,9 Ha
Flood Plain	7,0 Ha	5,3 Ha	46,3 Ha	63,5 Ha
Open Areas	12,,1 Ha	13,6 Ha	7,2 Ha	36,1 Ha
Critical habitat	-	-	-	2,3 Ha
Rare Plant Areas	123 Ha	92,5 Ha	210,6 Ha	245,6 Ha
Total Area	148 Ha	114,1 Ha	273,2 Ha	375,4 Ha
Suggested Track Length	6,2 mil	4,4 mil	4,1 mil	6,8 mil
Land use in the Route	Industry, house, commercial	Industry, house, commercial	Industry, house, commercial	Industry, house, commercial

Both studies show that while the general perception about the evaluation of investments in urban public transportation mostly focus on economic criteria, in some examples the social and economic benefits that the investments will generate are especially taken into consideration.

As far as the analyzed Turkish examples are concerned, there are differences in terms of the traditional perspective compared to cities in the world. One of those differences can be observed in the feasibility study of the present railway line in Diyarbakır province. In the study, the investments are evaluated based on the net present value and internal rate of return. It has been

emphasized in the study that the investment is feasible due to the public benefit it will provide, although it is not feasible economically (Anonymous, 2011). Another example concerns the extension of Konya tram line; different alternative scenarios are developed for potential investments. Regarding the applicability of the scenarios, it is stated that all scenarios are feasible because net present value, internal rate of return, and benefit-cost ratio are all at the desired level; the main reason for that is stated to be the high rate of travel demand at the peak hour (Anonymous, 2008a). Yet another example is the prefeasibility analysis and preliminary projects of Sakarya transportation master plan and primary public transportation systems. What makes this study unique is that it aims to develop a new perspective on feasibility studies by including social and environmental criteria as well as economic criteria; in the study, social and environmental criteria are dealt with considering their economic aspects, which have been determined as vehicle operation and journey time costs, fuel consumption and emission unit consumption costs, car ownership costs, fuel consumption costs, emission costs, noise costs, accident costs, water pollution costs, and time-value costs. In the Sakarya study, it has been stated that the criterion by which the street tram proposal was determined to be feasible was the one-way peak hour travel demand in the section in the related year (Anonymus, 2013c).

The studies in Turkey show that the determining factor in urban rail system investments is the one-way peak hour number of passengers, or in other words, a travel demand of 7000 travels in the section within the scope of Article 985 of the 10th Development Plan. While in other examples in the world there seems to be an effort to consider economic criteria and social and environmental criteria as a whole, and even to see certain projects in practice before making evaluations, in Turkish examples it seems that economic criteria have the final say in investment decisions.

As far as the general perspective in the evaluation of investments on urban rail systems is concerned, we see that economy-based approaches are prioritized, while social and environmental approaches remain secondary. Although making evaluations based on economic criteria while making decisions about investments increases the economic efficiency, it, on the other hand, prevents the possible social and environmental benefits that can be generated. An alternative perspective could be, as in the example of Diyarbakır, that the public benefits of a given investment render it feasible.

Globally speaking, one of the most effective issues in determining the impact of infrastructure investments is the use of resources (Şahin, 2012). Use of

resources for investments refers to in the economic sense the monetary expenses, in the social sense the steering of employment, and in the environmental sense the transformation of urban environmental structure. Regarding transportation, in order to carry out most of the investments must be present in land. Today, the urban planning discipline is commonly employed for such undertakings.

Transportation master plan is a planning instrument through which new proposals are generated for the land use access of city residents. In order to ensure interaction between land uses, there seems to be a search for new infrastructure and superstructure, sometimes out of necessity and sometimes as a design element. Transportation infrastructure, in particular, is reflected in the urban agenda as investments or investment programs, and the quality and quantity of the infrastructure vary according to the country, region, city, and neighborhood it will serve (Spiekermann & Wegener, 2006). According to the current understanding, the positive and negative economic consequences of transportation investments, which are mostly evaluated through feasibility studies, determine whether the investments should be made, easing the job of decision-makers (Bilgiç, 2002).

In the literature, conjoint analysis method is commonly preferred because it is an analysis that enables the quantitative and qualitative features of a service or product determined by the researchers to be measurable and comparable (Turanlı et al. 2013; Ben – Akiva et al., 2019).

Conjoint analysis mainly focuses on the preferences of people and tries to determine the details regarding potential preferability of the service. What is particularly aimed at in the present study is to bring together and rank different levels of certain variables of the service. Considering all of the above, in the present study ranking-based conjoint analysis, which is one of the conjoint method implementation techniques, is used (Cankurt et al. 2009; Aktaş et al. 2012). According to conjoint analysis, the procedures of the technique are as follows (Yavuz and Çemrek, 2013):

1. Determination of the attribute to be measured based on service
2. Conducting a level research of the attribute
3. Preparation of the choice cards for conjoint analysis
4. Classification of the cards into groups of participating experts
5. Analysis of the formation of preferences (SPSS can be used.)

The 1st and 2nd stages are important stages which determine the preference function to be selected for the study. Preference functions are vector,

ideal point, and piecewise functions (Turanlı et al. 2013, 6). As mentioned in step 4 experts have chosen from public authorities such as decision maker urban planners of related ministry, professors from universities who has studies and experience about transportation and planning, related industrial cluster experts such as railway clusters. Experts of transport departments in municipalities. The reason behind that selective approach of experts that they are currently working in this kind of decision making process needing projects as decision makers.

The necessary information about the criteria and levels of criteria levels in conjoint analysis is obtained from studies conducted in the field of transportation and especially studies which used conjoint analysis to study transportation. The relevant criteria and levels of criteria are presented in Table 2.

Table 2. Criterias and Level of Criterias

Criterion	Levels	Explanation	Literature Source
Return on investment	1 year	The length of self-amortization time for any public transportation system investment in the short-medium-long term.	Haghshenas and Vaziri (2012) Baştürk, G. (2014)
	5 years		
	10 years		
Journey Time	Shorter than the current time	The change of increase or decrease in urban travel time with any public transportation system investment.	Newman, P. (2012). Wardman, M. (2014)
	The current time does not change		
	Longer than the current time		
Comfort	Comfort-oriented	It signifies the comfort priority in any public transportation system investment	Zak, (2011) Kim and Han, (2011)
	Not comfort-oriented		
Emission	More than the current one	It expresses the emission change to occur after a public transportation system investment.	Murteza, M. (2010), Haghshenas and Vaziri (2012)
	Less than the current one		
Spatial Consumption	Small	The size of the area to be occupied by the new investment.	Şahin S. Z., (2012)
	Medium		
	High		
Rent	Low	The size of rent that any public transportation system investment is likely to create in the future.	Kılıçaslan (2015)
	Medium		
	High		
Environmental Pollution	Little	It signifies the level of environmental pollution (noise, visual pollution, etc.) that any public transportation investment will cause.	Murteza, M. (2010), Van der Loop ve De Jong, (1997)
	Medium		
	High		

Findings

As a result of a detailed literature review on conjoint analysis, 7 criteria were determined for the investment attributes of public transportation services. There are 22 choice cards, which have been formed by combining different levels of these attributes. In order to have a choice-based ranking in conjoint analysis, it was required that the cards were ranked by expert participants based on the issues of transportation and transportation systems, data analysis, and criteria setting. Table 3 presents a randomly-selected example card which is to be used by experts during ranking. The ranking process from 1 to 22 is followed by the process of transferring the obtained ranking information to the computer. Doing conjoint analysis using SPSS 20.00 program promotes that healthier results are obtained for the study. In the so-called Syntax section of the SPSS 20.0 program, it is, first of all, necessary that definitions regarding variable levels and preferences be made. Therefore, for the criteria used in the study, the definitions are determined as follows: “linear more” for variables which are expected to have a linear increase with the increase in criterion level; “linear less” for variables which are expected to have a linear decrease, and “discrete” for variables which are classified as categorical.

Table 3. Criteria and Levels of Criteria of an Example Card (Combination)

Order of Preference	X
Return on investment	1 Year
Journey Time	Shorter than the current time
Comfort	Not comfort-oriented
Emission	Less than the current one
Spatial Consumption	Little
Rent	Little
Environmental Pollution	High
Card No X	

The coding used in Syntax section is as follows;

```

CONJOINT PLAN = 'D:\cardss.sav'
/DATA = 'D:\Pref.sav'
/SUBJECT = ID
/SEQUENCE = PREF1 TO PREF22
/FACTORS = investment (LINEAR LESS)
journey time (LINEAR LESS) comfort (LINEAR LESS) emission (LINEAR LESS) spatial_
consumption (LINEAR LESS) rent (LINEAR MORE) environmental_pollution (LINEAR LESS)
/PLOT = ALL
/PRINT = SIMULATION ALL.

```

As a result of the analysis, the criteria that are considered by experts in public transportation investments and significance values are as in Table 4. It is seen that in the benefit levels of the criteria, negative benefit estimates, in addition to the rent criterion, are included. The negative values on the table signify that those levels are not noteworthy; when evaluated between different levels of the same criterion, the negative values show that one criterion is more preferred or less preferred than another one. In this regard, it can be seen that in the cards in which journey time show more negative values than in other cards, the return on investments has pushed the ranking preferences of experts towards the bottom of the list against the increase. Although in the case that the benefit estimation has a negative value, a linear decrease is expected as the criterion level increases, and a linear increase is expected as the criterion level decreases, the experts' decision could be contrary to expectations in practice.

Table 4. Significance Values

	Significance Values (%)	Benefits	Benefit Estimation	Std. Error
Investment	22,503	1 Year	-2,237	,085
		5 Years	-4,474	,171
		10 Years	-6,711	,256
Journey Time	32,079	Shorter than the current time	-3,490	,092
		The current time does not change	-6,980	,184
		Longer than the current time	-10,471	,275
Comfort	11,187	Comfort-oriented	-2,445	,148
		Not comfort-oriented	-4,891	,296
Emission	7,071	Less than the current one	-1,357	,130
		More than the current one	-2,714	,260
Spatial Consumption	12,612	Little	-1,369	,087
		Moderate	-2,738	,175
		High	-4,107	,262
Rent	4,053	Low	,042	,107
		Moderate	,085	,213
		High	,127	,320
Environmental Pollution	10,495	Little	-1,061	,089
		Moderate	-2,122	,178
		High	-3,184	,267
Constant			30,963	,537

Since public transportation types are different from one another, their technical features and the benefits they are supposed to provide might differ. The benefit estimates presented in Table 4 apply to only certain types of transportation. The estimated benefit values obtained as a result of the conjoint analysis carried out by considering the opinions of the experts regarding medium-sized cities can be used for investment decision evaluations in the medium-sized Rize province in Turkey. In the present study, calculations have been made based on the benefit estimation values from the conjoint analysis and on the data from Rize transportation master plan (Anonymous, 2018).

As can be seen in the transportation master plan for Rize province, in order to solve transportation problems in the city and to improve the system in general, there are 3 different investment scenarios and 1 scenario projecting the improvement of the current situation; direct bus line, monorail, and tram, and the improvement of the current situation (Anonymous, 2018). In Table 5, the technical features of different scenarios based on 3 different investment propositions are presented.

Table 5. Criteria and Levels of Criteria An Example Card (Combination)

Years	Rapid Bus Line Scenario			Monorail Scenario			Tram Scenario		
	2022	2027	2032	2022	2027	2032	2022	2027	2032
Speed (km/h)	40	40	40	40	40	40	40	40	40
Distance (km)	17	17	17	11	11	11	10	10	10
Time (min)	25.5	25.5	25.5	16.5	16.5	16.5	15	15	15
Rotation Time (min)	51	51	51	33	33	33	30	30	30
Number of Rounds	5	6	8	5	6	8	4	5	7
Vehicle Capacity (persons)	100	100	100	200	200	200	275	275	275
Unit Capacity	100	100	100	200	200	200	275	275	275
Number of Units	4	5	7	4	5	7	3	4	6
Number of Vehicles in the Unit	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Frequency of Rounds (min)	11	8.7	6.2	7.3	5.8	4.1	7.9	6.2	4.15
Total Capacity	463	586	822	904	1137	1609	1044	1330	1988

Table 6 presents the features of scenarios within the scope of Rize transportation master plan in details. In the table, energy consumption, air pollution, noise, access time, travel costs, and investment costs of each investment proposal for each scenario are given (KUTEM, 2018).

Table 6. RUAP Scenario Detail Features (KUTEM, 2018)

	Monorail Scenario	Tram Scenario	Rapid Bus Line Scenario	Current Situation Scenario
Energy Consumption (Kcal)	533.684.180	503.353.590	520.957.830	495.602.304
Air Pollution (CO2) Gr/Passenger-Km	26.504.856	25.047.953	25.895.436	24.612.818
Noise (Db)	83	83	83	88
Access Time (Min/Km)	3min2sec	1min53sec	1min43sec	4min8sec
Travel Costs (TL)	3,42	5,32	3,10	4,05
Investment Costs (\$) ⁷	12.829.885 \$	21.511.585 \$	3.205.527 \$	0 \$

In the study, calculations are done via the conjoint model that has been formed based on the weight of criteria which resulted from the conjoint analysis. With the help of the conjoint analysis, the proposed scenarios for Rize transportation master plan are evaluated by the criteria set forth by the present study to produce a modern approach, and within the same modern framework a new scenario proposal is developed. It is necessary to know the criteria values of the conjoint model to be able to evaluate Rize transportation master plan scenarios in correlation with the conjoint model criteria shown in Table 7. In the model, among the scenario features and the criteria that signify the conjoint model variables, the transportation master plan data that are interrelated are used.

Table 7. RUAP Scenario Detail Features (KUTEM, 2018)

Transportation Master Plan Criteria	Conjoint Model Variables (Criteria)
Energy Consumption (Kcal)	-
Air Pollution (CO2) Gr/Passenger-Km	Emission
Noise (Db)	Environmental Pollution
Access Time (Min/Km)	Journey Time
Travel Costs (TL)	-
Investment Costs (\$)	Investment Costs

⁷ Based on the dollar rate of 13.03. 2018 (1 \$=3,87 TL).

In this regard, the Conjoint Model can be expressed as follows;
 DMFF: Constant + [1.Factor Level*(1.Factor Correlation Coefficient (E.g.: Investment Cost))]+ [2. Factor Level *(2. Factor Correlation Coefficient (E.g.: Emission))]+ [n. Factor Level *(n. Factor Correlation Coefficient]

Table 8 shows the Benefit value calculations obtained when the Conjoint Model is applied on Rize Transportation Master Plan scenario proposals. Here, the benefit value is produced by using the corresponding conjoint analysis values to the values in the transportation master plan scenarios. In this regard, while the tram scenario is paired with the coefficient which provides the minimum benefit since it has the highest investment cost, the access time variable of the direct bus line scenario, which has the shortest time of access, is paired with the coefficient that yields the maximum benefit.

Table 8 is completed by using the coefficients resulting from conjoint analysis and the coefficient of the relevant level for each criterion in the scenarios. After this stage, the scenario which gets the lowest score after the evaluation of negative criteria and calculation of the total value for each scenario by using the model in the scope of the conjoint analysis becomes the scenario which best satisfies the requirements.

According to what can be inferred from Table 8, the direct bus line scenario, which was proposed as part of Rize Transportation Master Plan, is the most feasible scenario considering the score it has.

Table 8. Calculation of Scenario Benefit Values

		Monorail Scenario	Tram Scenario	Rapid Bus Line Scenario	Current Situation Scenario	Corelation Coefficient (β)
Benefit Coefficients	Investment Cost	-4.474	-6.711	-2.237	-2.237	-2.237
	Air Pollution	-1.357	-1.357	-2.714	-1.357	-1.357
	Noise	-1.061	-1.061	-1.061	-3.184	-1.061
	Access Time	-6.980	-6.980	-3.490	-10.471	-3.490
Constant		31	31	31	31	-
Total		68.335	73.339	52.992	77.767	-

Results and Recommendations

Urban rail systems are means of transportation that produce economic, social and environmental benefits. However, it is observed that investment decisions about urban rail systems are mostly based on economic criteria, which

brings along several limitations regarding the effectiveness of the investments. The present study puts forth investment criteria for urban rail systems that would satisfy the requirements of the modern world by using conjoint analysis. In the study, a new approach to feasibility to be considered by city governors and local authorities while making investment decisions for urban rail systems is developed. The study has shown that 'the number of passengers' criterion used in the current feasibility approach should not be the only effective criterion in investment decisions. When considered from a new and modern perspective, it can be suggested that the feasibility of urban rail systems should be shaped based on criteria which focus on shortening the travel time, promotes self-liquidating investments, ensures less spatial consumption, considers environmental and visual aesthetic qualities, contributes financially to its environs, and reduces private vehicle traffic.

As in other recent studies, conjoint analysis has used to find the best service option in this study. In accordance with the methodology of conjoint analysis, transportation, which is defined as a service in the literature, has been examined with the investment dimension. As a result of this examination, the scenario that provides the maximum benefit from the investment or service has been determined as in other studies which are concerns transportation. As can be seen from the results, it has been understood that taking social and environmental criteria into consideration will contribute to the development of medium and small-scale cities as in the feasibility approaches of other countries in the world.

References

- AECOM. 2016. *Bradley airport light rail feasibility study report*. Bradley Development League. Connecticut. USA.
- Akdemir, F., Ulvi, H., Aslınur, E., and Yılmaz, S., (2018). *The Use of Multi-Criteria Assessment Techniques in Defining Sustainable Transport Systems for Different Sized Cities Ankara and Rize Example*. Beyond All Limits (p.43-49). Ankara, Turkey
- Aktaş, S., Akkuş, Ö. and Osmanoğlu, S. (2012). Çok düzeyli bağımlı değişken modellemesinde koşullu lojıt ve konjont analizlerinin performansları üzerine uygulamalı bir çalışma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 11(21), 25-40. 99
- Alkan, S. N., and Yazıcıoğlu, F. (2017). City Center and Coastline Relations in Terms of Public Spaces through Black Sea Highway: Rize. *Intercultural Understanding*, 7, 7-11.
- Anonymous (2011). *Mevcut demiryolu hattı fizibilite etüt raporu*. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Diyarbakır.
- Anonymous (2018). *Rize Ulaşım Ana Planı*. Gazi Üniversitesi KUTEM-Rize Belediyesi Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü. Rize

- Anonymous (2013a). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara, Türkiye, 2013.
- Anonymous (2013b). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*. T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara, Türkiye, 2013.
- Anonymous (2013c). *Sakarya ulaşım ana planı (SUAP) ve öncelikli toplu taşıma sistemlerinin avan projeleri ile önfizibilite etütlerinin hazırlanması ön fizibilite etüt raporu 2013*. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, Sakarya
- Anonymous (2008a). *Mevcut tramvay hattının uzatılması avan proje, fizibilite etüdü ve tatbikat projesi fizibilite etüdü*. Konya Büyükşehir Belediyesi Konya
- Anonymous (2008b). *9 Haziran 2008 tarih ve 26901 sayılı Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*. Resmi Gazete.
- Banister, D., and Thurstain-Goodwin, M. (2011). Quantification of the non-transport benefits resulting from rail investment. *Journal of Transport Geography*, 19(2), 212- 223. doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2010.05.001
- Baştürk, G. (2014). *Kent içi raylı toplu taşıma sistemleri incelemesi ve dünya örnekleri ile karşılaştırılması*. Ulaştırma Haberleşme Bakanlığı Uzmanlık Tezi, 4-20.
- Ben-Akiva, M., McFadden, D., and Train, K. (2019). Foundations of stated preference elicitation: Consumer behavior and choice-based conjoint analysis. *Foundations and Trends in Econometrics*, 10(1-2), 1-144. doi:10.1561/08000000036
- Bilgiç, Ş. (2002). *Türkiye’de ulaşım yatırımalarının değerlendirilmesi için çok ölçütlü bir yöntem geliştirilmesi*. Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Cankurt, M., Miran, B., and Gülsoylu, E. (2009). Çiftçilerin traktör tercihlerinin conjoint analizi ile belirlenmesi. *Tarım Makinaları Bilimi Dergisi*, 5(1), 29-34. 98
- Danielis, R., and Rotaris, L. (2002). Shippers’ preferences for freight transport services: A conjoint analysis experiment for an Italian region. *Transporti Europei* 22. 27-35.
- Deniz, M., Kazdal, K., and Topuz, M. (2020). Aile Sağlığı Merkezlerine Erişilebilirliğin CBS İle Analizine Bir Örnek: Rize Kenti. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (3), 1407-1422.
- Dimitriou, D. J. and Sartzetaki, M. F. (2017). Evaluation framework for investments in rail infrastructure projects. World Academy of Science, Engineering and Technology, *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 11(5), 1308-1312.
- Eboli, L., and Mazzulla, G. (2010). How to capture the passengers’ point of view on a transit service through rating and choice options. *Transport Reviews*, 30(4). 435-450. doi.org/10.1080/01441640903068441
- Erdoğan, H. T. (2016). Ulaşım hizmetlerinin ekonomik kalkınma üzerine etkisi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 187-215. doi:10.17336/igusbd.05060
- Frehe, V. (2015). *Can target costing be applied in green logistics? -evidence from a conjoint analysis*. Paper Presented in ECIS 2015, Münster. Germany. ISBN 978-3-00-050284-2.

- Gündüz, A. Y., Mehmet, K., and Aydemir, C., (2011). Kentiçi ulaşımında karayolu ulaşımına alternatif sistem: Raylı ulaşım sistemi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1).134-151,
- Gürbüz, H., and Kaygısız, Z. (2004). Konjoint analizi ve ulaşım sektör pazarı üzerine bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9(1). 139-148.
- Gökyurt, F., Kindap, A., and Sarı, V. İ. (2015). Türkiye için yeni bir şehir tanımı gerekli mi?, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 24(1), 1-32.
- Görer Tamer N., S. Atik, V. Özbilen, S. Özden and K. Seyrek., (2007). Bölge ve Kent Planlama ile Su Tüketim İlişkisi: Dünya ve Ankara Örnekleri. *Planlama*, 3-4, 9-22, Ankara, Türkiye, ISSN: 1300-7319.
- Haghshenas, H. and Vaziri M. (2012). Urban sustainable transportation indicators for global comparison. *Ecological Indicators*, 15(1), 115-121.
- Jayaraman, K., Suan, J. C. S., and Lin, S. K. (2011). Robust models for the utilization of public bus transport services in Malaysia. *African Journal of Business Management*. 5(26). 10586-10600. doi: 10.5897/AJBM11.510
- Kellog S. and Pettigrew S. (2013). *Şehirdekiler İçin Sürdürülebilir Yaşam Rehberi*. İstanbul. Sineksekiz Yayınevi.
- Kılınçarslan, T. (Der.). (2012). *Kentsel Ulaşım: Ulaşım Sistemi-Toplu Taşıım-Planlama-Politikalar*. İstanbul: Ninova Yayınları.
- Kılıçaslan, H. (2015). Expanding the rail transport services of municipalities: The case of Bursa metropolitan municipality. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(2), 451.
- Kofteci, S., Ergun, M., and Ay, S. (2010). Modeling freight transportation preferences: Conjoint analysis for Turkish Region. *Scientific Research and Essays*, 5(15). 2016-2021.
- Kim, G., and Han, S. (2011). Comparative analysis of transportation sustainability in OECD countries. *Journal of the Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 9, 82-97.
- Murteza, M. (2010). *Raylı sistem yatırımları fizibilite etüdleri ve yapım yöntemleri*. PhD Thesis, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul, 30-39.
- Newman, P. (2012). *Why do we need a good public transport system*. Research Paper, Curtin University Sustainability Policy (CUSP) Institute.
- Öğüt, K. S., and Evren, G. (2006). Topics to be aware of the necessity and practice of urban rail systems in Turkey. *International Railway Symposium*, Turkey, 1-10.
- Russo, F. and Comi, A., (2012). City characteristics and urban goods movements: A way to environmental transportation system in a sustainable city. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 39, 61-73. doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.03.091
- Sümer, G. Ç. (2014). Rize’de Kentleşme Süreci. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(10), 163-183.
- Spiekermann, K., and Wegener, M. (2006). Accessibility and spatial development in Europe. *Scienze Regionali*, 5(2), 15-46.
- Şahin, S. Z. (2012). The relationship between urban planning process and urban infrastructure investments: Ankara case. *Chamber of Civil Engineers. Presented at 6th Urban Infrastructure Symposium, Antalya*.

- Turanlı, M., Cengiz, D. T. and Mert, I. (2013). Konjoint analizi ile gazete tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Ekonometri ve İstatistik*, (19), 1-26.
- Tsimplokoukou, K., Sfakianaki, E., and Metaxas, G. (2012). A feasibility study approach for underground railways-a case study: Line 4 of Athens metro. *Global Journal of Engineering Education*, 14(1). 91-98.
- Van der Loop, J. T. A. and de Jong, G. C. (1997). What is the best public transport system? An instrument to compare urban public transport systems using transportation, environmental and social criteria. *WIT Transactions on The Built Environment*, 30. 205-213.
- Wardman, M. (2014). *Valuing convenience in public transport: Roundtable summary and conclusions*. International Transport Forum Discussion Paper.
- Withanaarachchi, J. and Setunge, S. (2014). Decision making on transport network planning and the impact on community, economy and the environment. *Procedia Economics and Finance*, 18, 882-891. doi:10.1016/S2212-5671(14)01014-4.
- Wooliscroft, B., and Ganglmair-Wooliscroft, A. (2014). Improving conditions for potential New Zealand cyclists: An application of conjoint analysis. *Transportation research part A: policy and practice*. 69. 11-19. doi.org/10.1016/j.tra.2014.08.005.
- Yavuz, S., and Çemrek, F. (2013.) Konjoint Analizi İle Sağlık Çalışanlarının Konut Tercihlerinin Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 379-396. 97
- Zak, J. (2011). The methodology of multiple criteria decision making/aiding in public transportation. *Journal of Advanced Transportation*, 45(1), 1-20.

Sosyal Sürdürülebilirlik Performansının Kalıcı Afet Konutlarında Değerlendirilmesi: Bingöl Örneği

*

Fatma Kürüm Varolgüneş ¹

ORCID: 0000-0002-3214-4274

Öz

Afet sonrası kalıcı konut uygulamalarının en tartışılan sonuçlarından biri afetzedelerin yaşam biçimleriyle uyumsuz yeni yerleşim alanlarının oluşturulmasıdır. Memnuniyetsizlikle sonuçlanan bu durum, ya yerleşim alanlarının terkedilmesine ya da kullanıcı eliyle değişikliğe uğratılmasına neden olmaktadır. Konut üretim süreci sadece bir barınma probleminin çözümü olarak görülmemeli, tüm toplumsal ihtiyaçlara cevap veren bir fiziksel çevre yaratma eylemi olarak ele alınmalıdır.

Bu bağlamda, yapılan çalışma ile toplumların yaşam kalitesini etkileyen sosyal sürdürülebilirlik parametreleri derlenerek Türkiye’de deprem sonrası üretilmiş toplu konut örnek alanları özelinde değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında veri toplamak için gözlem, anket ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Anket çalışmasında kullanıcıların demografik özellikleri dikkate alınarak yaşadıkları konutu ve yapıyı çevreyi değerlendirmeleri istenmiştir. Türkiye’nin doğusunda bulunan Bingöl İlinde 2003 depremi sonrası yapılmış olan İnönü, Uydukent ve İçmeler Mahallesi toplu konutlarında yaşayan 207 konut kullanıcısıyla yüz yüze görüşülerek basit rastlantısal örneklem yöntemi ile anket çalışması yürütülmüş ve veriler elde edilmiştir. Çalışma kapsamında “Afet sonrası kalıcı konut üretiminde sosyal sürdürülebilirlik parametrelerinin dikkate alınması kullanıcı memnuniyetinde önemli role sahiptir” hipotezi irdelenmiştir.

Sonuç olarak; konutun, sosyal, kültürel ve bölgesel özelliklerle uyumu, kullanıcı katılımı, yenden yerleşimin benimsemesi, aidiyet duygusu, ortak değerlerin pekişmesi, güven hissi, kimlik ve yaşam kalitesinde iyileşme gibi parametrelerin kullanıcı memnuniyetini önemli düzeyde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kalıcı afet konutları, sosyal sürdürülebilirlik, kullanıcı memnuniyeti, toplu konutlar, deprem.*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, E-mail fkvarolgunes@bingol.edu.tr

Evaluation of Social Sustainability Performance in Post-disaster Permanent Housing: Case of Bingöl

*

Fatma Kürüm Varolgüneş²

ORCID: 0000-0002-3214-4274

Abstract

One of the most controversial results of permanent housing practices after a disaster is the creation of new residential areas that are incompatible with the way of life of disaster victims. This situation, resulting in dissatisfaction, either causes residential areas to be abandoned or modified by the user. In addition, it reveals that the housing production process should not be seen only as a solution to the housing problem, and the importance of creating new residential areas considering all social needs.

With this study, social sustainability parameters affecting the quality of life of communities were compiled and evaluated in the context of mass housing project areas produced after earthquakes in Turkey. The majority of mass housing production in Turkey is carried out by the Housing Development Administer (TOKI). Observation, questionnaire and interview techniques were used to collect data within the scope of the study. In the survey study, users were asked to evaluate their housing and built environment by taking into account their demographic characteristics. 207 residential users living in Inonu, Uydukent and İçmeler neighborhood mass housing, which were made after the 2003 earthquake in Bingöl in eastern Turkey, were interviewed face-to-face and surveyed by simple random sampling method and data on the subject were obtained. As part of the study, the hypothesis that "taking into account social sustainability parameters in the production of post-disaster permanent housing plays an important role in user satisfaction" was examined.

As a result, housing social, cultural and regional characteristics for compliance with the restructuring settlement and the adoption of a sense of belonging, shared values strengthen a sense of trust, identity, improvement in quality of life, user participation in design, the improvement of living standards the impact on parameters such as user satisfaction has been determined to be significant..

Keywords: *Permanent housing, social sustainability, user satisfaction, mass housing, earthquake.*

---

² Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, E-mail fkvarolgunes@bingol.edu.tr

Giriş

Depremler gerçekleştikleri bölgelerde sadece fiziksel tahribata değil, aynı zamanda büyük bir sosyal tahribata da neden olurlar. Hızlı konut tedarik etme zorunluluğu, depremin gerçekleştiği bölgenin sosyo-kültürel koşullarının ve kullanıcı ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Johnson, 2007, s. 38). Deprem sonrası konut ve yapı çevre üretimi sırasında karşılaşılan en önemli problemlerden biri depremzedelerin yaşam biçimleriyle uyumsuz yeni yerleşim alanlarının oluşturulmasıdır. Kürüm Varolgüneş (2021) kullanıcı memnuniyetini sağlamayan yerleşim bölgelerinde konutların, ya kısa sürede “kontROLSÜZ ekleme, büyütme, malzeme değiştirme” gibi değişikliklere uğratıldığını ya da tamamen terk edildiğini belirtmekte ve yeniden yerleşim alanlarında kullanıcı katılımının önemini vurgulamaktadır.

İçinde yaşadığımız fiziksel çevre ve sosyal yapının kimliğini yansıtan en önemli yapı tipi konuttur (Rapoport, 1977, s. 24). Konut, bir bireyin gündelik hayatındaki sığınağı, sosyo-ekonomik yapıdaki statüsü, kendisinin simgesi ve birçok psikolojik ve sosyal aktiviteyi gerçekleştirdiği yerdir (Franscescato, Wiedemann, ve Anderson, 1987, s.48; Speare, 1974, s.76). Konut projelerinin yapımı sadece bir barınma probleminin çözümü olarak görülmemeli, tüm toplumsal ihtiyaçlara cevap veren bir fiziksel çevre yaratma eylemi olarak ele alınmalıdır (Hayles, 2010, s.115) ve yeniden yapım süreci ekonomik ve sosyal bakımdan bölgenin kalkınması ile birlikte düşünülmelidir (Carrasco, Ochiai ve Okazaki, 2017 s. 180; Ingirige, Jones ve Keraminiyage, 2013, s. 357; Jams-hed, Rana ve McMillan, 2019 s. 303). Bu nedenle yaşam kalitesine etki eden parametrelerin konuta yansımalarının değerlendirilmesi ve gerekli adımların atılması, konut kullanıcılarının gelecekte daha sürdürülebilir, konforlu ve işlevsel bir yaşam sürmesi açısından olumlu sonuçlar yaratabilecektir. Gerek Türkiye’de, gerekse dünyanın diğer ülkelerinde, inşaat yatırımlarında standart olarak geliştirilen; demografik yapı ve çevre ilişkileri gözetenmeden yapılan tasarım çalışmaları, yapı üretiminin kullanım amaçlarına ulaşmasını engellemektedir. Bu yapılar kullanıcılarıyla uyumsuz ve ihtiyaçlara cevap vermeyen yaşam alanları sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu problemi ortaya koymak ve çözüm önerileri geliştirmek için dünyanın farklı bölgelerinden örnek çalışmalar literatüre kazandırılmalıdır. Kowaltowski, Muianga ve Granja (2019), yaptığı araştırmada bina ve tasarım kalitesiyle ilgili yapılan çalışmaların yetersizliğini vurgulamıştır. Literatürde çeşitlilik artıkça belirlenen parametrelerin uygulanabilirliği ve performansı test edilebilecektir.

Bu bağlamda, yapılan çalışma ile toplumların yaşam kalitesini önemli düzeyde etkileyen sosyal sürdürülebilirlik parametreleri yerli ve yabancı literatürden taranmıştır. Bu parametreler Türkiye’de deprem sonrası üretilen toplu konut projelerinde örneklendirilmiştir. Türkiye’de toplu konut üretiminin büyük çoğunluğu Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından gerçekleştirilmektedir. Vaka çalışması için, Bingöl ilinde 2003 depremi sonrası üretilen toplu konut alanlarına yoğunlaşmıştır. 2003 depreminden sonra yapılan TOKİ konutları Türkiye’nin birçok yerinde uygulanmıştır. Yapılan bu çalışma ile sosyal sürdürülebilirlik için belirlenmiş parametrelerin, standart bir proje uygulamasında ne kadar sağlanabildiği irdelenmiştir. Ayrıca yaşam kalitesini etkileyen faktörlerin bu bölgedeki öncelik durumu ortaya konmuştur. Çalışmada ilk olarak sürdürülebilirlik kavramının ne olduğu ve neden sosyal sürdürülebilirlik başlığının ön plana çıkarıldığı literatür araştırması yardımıyla anlatılmıştır.

Sürdürülebilirlik ve Sosyal Sürdürülebilirlik

Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilme (World Commission on Environment and Development, 1987) hedefiyle gündeme gelen “sürdürülebilirlik” kavramı, 20. yüzyıl sonlarına doğru uluslararası antlaşmalarla küresel bir uygulama planı haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma için, ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve çevrenin etkin bir şekilde korunması göz ardı edilemez üç temel öğedir (Moldan, Janoušková ve Hák, 2012, s. 8). Todd ve Geissler (1999) yaptıkları çalışmada “sürdürülebilirlik; ekolojik, ekonomik ve sosyal boyutları içerir ve (i) kaynak yönetimi, (ii) ekonomik canlılık, ve (iii) sosyal yaşam konuları dikkate alınarak kriterler belirlenir” demiştir. Ortiz, Castells ve Sonnemann (2009) ise “sürdürülebilir kalkınma, insanların bir bütün olarak yaşamayı hedeflemelerine, şimdiki ve gelecek nesiller için sosyal, ekonomik ve çevresel koşulların sürekli iyileştirilmesini tasarlamalarına olanak tanıyan yaşam kalitesi de dâhil olmak üzere birçok anlam taşıyabilir” demektedir. Sürdürülebilir kalkınma için her ne kadar farklı tanımlar yapılsa da hepsinde ortak hedef, geleceği de sahiplenerek herkesin daha iyi bir hayata ilişkin beklentilerinin karşılanmasını sağlamaktır. Geçmiş deneyimler bu yaklaşımın önemini daha iyi vurgulamaktadır. Zimmermann, Althaus ve Haas (2005), “sürdürülebilirlik, uygun bir ekonomik çerçeve ile desteklenen istikrarlı bir sosyal düzenin, Dünya'nın genel ekolojik kapasitesini

aşmadan uzun vadede hakim olabileceği bir devlet yönetimi" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, sürdürülebilir bir topluma ulaşmak için insan faaliyetinin çeşitli alanlarında gerekli katkıyı sunmak için düzenlemeler yapılmalıdır.

Genel olarak çevresel, ekonomik ve sosyal boyutlar arasındaki karşılıklı ilişkiler, sürdürülebilirlik kavramının ayrılmaz parçaları olarak kabul edilse de, öncelik çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik konularına verilmiştir. Vallance, Perkins ve Dixon (2011), yapılan araştırmalarda sosyal sürdürülebilirlik verilerinin ihmal edilmesinin sonuçları belirsiz ve yetersiz teoriler geliştirilmesine yol açtığını iddia etmiştir. Yine bazı çalışmalarda sosyal sürdürülebilirliğin önemi vurgulanarak, literatürde çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin; Holden (2012), sosyal sürdürülebilirliğin "uyumlu sosyal ilişkileri sağlayan, sosyal bütünleşmeyi geliştiren ve tüm toplum için yaşam koşullarını iyileştiren bir kentsel gelişim süreci" olduğunu belirtirken, Gomaa ve Sakr (2015), sosyal sürdürülebilirliğin "sosyal bütünlüğün arttırılmasını, sosyal/kültürel niteliklerin ve yer duygusunun korunmasını, güvenli bir ortamın oluşturulmasını sağlayan bir gelişim süreci" olarak tanımlamıştır. Litig ve Griessler (2005), sosyal sürdürülebilirliği "doğa ile toplum ilişkilerinin niteliği" ve "toplumun kendi içindeki ilişkilerinin niteliği" olarak tanımlarken, Sachs (1999) ise, sosyal sürdürülebilirlikten söz edilebilmesi için "eşitlik, demokrasi ve sosyal adalet" gibi bir dizi unsurdan söz edilmesi gerektiğini belirtir. Mevcut literatürde sosyal sürdürülebilirliğe ait çok sayıda tanım, terim, yaklaşım ve araç bulunmasına rağmen yakın zamana kadar hala belli bir ölçüt tanımı yapılamamıştır (Missimer, Robèrt ve Broman, 2017, s. 48). Bu nedenle ortak bir ölçüt sistemi oluşturmak biraz zordur (Colantonio ve Dixon, 2011, s. 34-35; Hutchins ve Sutherland, 2008, s. 1691; Weingaertner ve Moberg, 2014, s. 126). Bu çalışmada farklı disiplinlerde kullanılan ölçütler derlenerek özetlenmiştir (Tablo 1). Belirlenen ölçütler deprem sonrası oluşturulan konut yerleşim alanları örneğinde, yerel ölçekte değerlendirilmiştir. Literatürde yerel ölçekte yapılan çalışmaların kentsel ölçeklere de entegre edilebileceği dile getirilmiştir. Shirazi ve Keivani (2019), mahalle (semt) ölçeğinde yapmış oldukları bir çalışmada, sosyal sürdürülebilirlik parametrelerinin toplum ölçeğinden, kentsel politikalara ve kent planlama şemalarının oluşturulmasına kadar, yani mikro ölçekten makro ölçeğe her bölgeye entegre edilebileceğini belirtmişlerdir. Yine, Shirazi ve Keivani (2019)'a göre mahalle ölçeği, yerel yönetimlerin sosyal sorunları ve zorlukları ele almaları için pratik bir ölçektir. Kentsel dönüşüm ve yeniden geliştirme projeleri, gecekonduların iyileştirme programları gibi doğrudan toplumsal sonuçları ve hedefleri olan çok

sayıda mahalle odaklı girişim ve program vardır. Sosyal sürdürülebilirlik, bu programların sosyal başarılarını değerlendirmek ve ölçmek için teorik ve ampirik bir çerçeve sağlayabilir. Sosyal sürdürülebilirlik söylemi, mimarlar, şehir planlamacılar ve karar vericiler için yeni gelişmelerin sosyal yönlerini ele almak ve bunları zaman içinde izlemek için güvenli bir başlangıç noktası sağlayabilir.

Tablo 1. Literatürden derlenen sosyal sürdürülebilirlik ölçütleri

Ölçüt	Alt-ölçüt	Açıklama
Eşitlik/Adalet (Hutchins ve Sutherland, 2008, s. 1692)	Gelir eşitliği Cinsiyet eşitliği Nesiller arası eşitlik	Sosyal yönden sürdürülebilir bir toplum doğru, adil, kapsayıcı ve demokratiktir. Sosyal yönden sürdürülebilir toplum şu anki ve gelecek nesiller için iyi kalitede bir yaşam sağlar.
Sosyal ve kültürel yaşam (Gomaa ve Sakr, 2015, s. 205-206).	Kimlik Aidiyet Yer ve kültür duygusu (Williams ve Dair, 2007, s. 140). Ortak değerler Komşuluk ilişkileri ve etkileşimi Juan vd., 2019, s. 269).	Yaşam biçimleri Ortak-özel kullanım alanları Toplumun iyileştirilmesi ve ihtiyaçlarını karşılayan sosyal gelişme (Akadiri, Chinyio ve Olomolaiye, 2012, s. 141). Kültürel mirası korumak
Sosyal altyapı (Woodcraft, 2015, s. 138)	Yerel ve bölgesel ekonomiye katkı Eğitim ve öğretim alanları Woodcraft, 2015, s. 140; Woodcraft ve Dixon, 2013, s. 475). Kamu tesisleri Sosyal alanlar Açık alanlar Çocuk etkinlik alanları Depolama, park ve atık hizmetleri	Toplumun yaşam kalitesini geliştiren tesisler ve destek birimleri; okullar, sağlık alanları, sosyal alanlar, ulaştırma ağları geliştirmek. Yerel halk ile işbirliği yapmak.
Konut ve yapı çevre tasarımı (Juan vd., 2019, s. 278).	Erişilebilirlik Yeşil binalar Çevresel yenilikler Esnek planlama Kullanıcı memnuniyetini sağlayan konut Alt yapı ve hizmetler Çevre ve mahalle ilişkisi Bina kalitesi Bina imajı	İnsan odaklı tasarım (Littig ve Griessle, 2005, s.69). İnsanlar konutlarında ve yapı çevre kendilerini rahat, sağlıklı ve güvende hissedebilmektedir. Bu durum "optimum koşulların sağlanması" olarak tanımlanıyor.
Güvenlik (Shirazi ve Keivani, 2019, s. 452; Woodcraft, 2015, s.139)	Korunma Toplum güvenliği Özel hayatın korunması (Mahremiyet) (Juan vd., 2019, s. 278).	Konutlar ve yapı çevre; mahremiyet, sosyal iletişim, özgürlük, seçim ve özerklik gibi özellikler kazandırılmalıdır.

Sağlık, yaşam kalitesi ve iyileşme Woodcraft, 2015, s.139)	Yaşam koşullarının iyileştirilmesi (Williams ve Dair, 2007, s.139). Toplum sağlığı(Singhaputtangkul vd, 2013, s. 317) Medikal ihtiyaçlar(Juan vd., 2019, s. 278).	Sağlıklı konutlar ve yapılı çevre üretimi için konfor koşullarının oluşturulmasına dikkat edilmelidir.
--	---	--

Yöntem

Çalışma kapsamında veri toplamak için gözlem, anket ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Anket çalışmasında kullanıcıların sosyo-demografik bilgilerle birlikte yaşadıkları konutu ve yapılı çevreyi değerlendirmeleri istenmiştir. Anket soruları literatür araştırması ile elde edilen ölçütlerin derlenmesiyle oluşturulmuştur (Tablo 1). Türkiye'nin doğusunda bulunan Bingöl İlinde 2003 depremi sonrası yapılmış olan İnönü, Uydukent ve İçmeler Mahallesi toplu konutlarında yaşayan 207 konut kullanıcısıyla yüz yüze görüşülerek basit rastlantısal örneklem yöntemi ile anket uygulanmış ve konu ile ilgili veriler elde edilmiştir. Yüz yüze anket uygulaması ile cevaplama oranını artırma ve gözlem yolu ile başka bilgilerin de elde edilmesi imkânı sağlanmıştır. Örneklem büyüklüğü hesaplanırken üç çalışma alanındaki konut sayısı dikkate alınmıştır. Buna göre İnönü Mahallesi TOKİ konutlarında 80, Uydukent mahallesi TOKİ konutlarında 68, İçmeler mahallesi TOKİ konutlarında ise 59 olmak üzere toplam anket yapılacak konut sayısı belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen hipotez şu şekildedir:

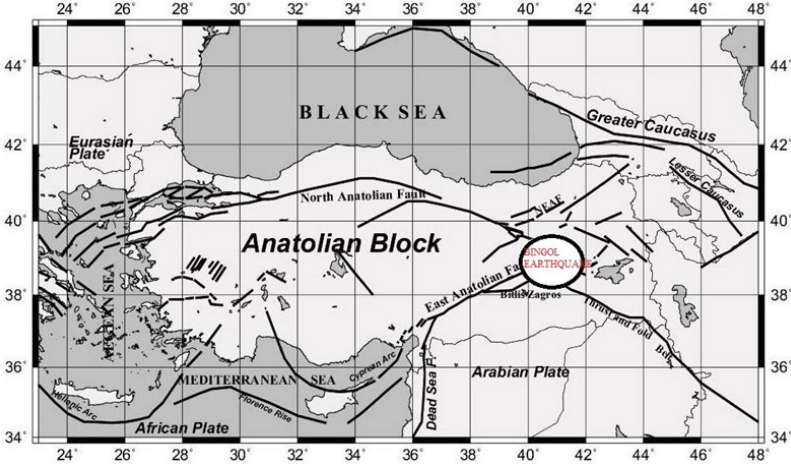
Hipotez 1: Afet sonrası kalıcı konut üretiminde sosyal sürdürülebilirlik parametrelerinin dikkate alınması kullanıcı memnuniyetinde önemli role sahiptir.

Bu hipotez doğrultusunda farklı sosyo-demografik yapıya sahip afetzedelerin kalıcı afet konutlarıyla ilgili beklenti ve memnuniyet seviyeleri, belirlenen sosyal sürdürülebilirlik parametreleri ile ilişkilendirilerek sorgulama yapılmıştır.

Alan çalışmasına başlanmadan önce araştırma evreni belirlenmiş ve örneklemin netleşmesi ile niteliksel ve niceliksel bir yöntemle verilere ulaşılmıştır. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı yapılan hesaplarla 0.79 olarak tespit edilmiştir. Bu veri ışığında araştırmanın güvenilir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Bulgular bölümünde veriler analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışma alanı olarak tercih edilen Bingöl ili Türkiye'nin doğusunda yer alır (Kürüm Varolgüneş, 2019, s. 210). Doğu Anadolu Fay Sistemi ve Kuzey Anadolu Fay Sistemi'nin kesişim bölgesinde bulunan Bingöl ili depremsellik

açısından oldukça etkindir (Şekil 1). Tarih boyunca büyük depremler meydana gelmiş olan ilde son yüzyılda Richter ölçeğine göre 1971 yılındaki 6,8 ve 2003 yılında 6,4 büyüklüğündeki depremler ciddi hasar meydana getirmiştir (Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı [AFAD], 2019). Depremlerden sonra kent neredeyse tamamen yeniden yapılanmaya gitmiştir. Özellikle 2003 depremi sonrası yeniden yapılanmanın en önemli aktörü TOKİ olmuştur ve Bingöl'de birçok toplu konut projesi üretmiştir. Bu çalışmada 2003 depreminden sonra yapılan toplu konut alanlarından 3 (üç) farklı mahallede çalışma yapılmıştır. İnönü Mahallesi'nde "Kentsel Dönüşüm" kapsamında yapılan konutlar (Şekil 2), 1971 deprem konutlarının yıkılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Toplam 1346 konut inşa edilmiştir. 36 blok 120 m² büyüklüğünde 3+1, 7 blok 192 m² büyüklüğünde 4+1 olmak üzere toplam 43 blok yapılmıştır. Uydukent Mahallesi'nde bulunan TOKİ deprem konutları 1536 adet 3+1 olarak yapılmıştır. Yine Bingöl-Genç Yolu İçmeler mevkiinde bulunan TOKİ konutları alt gelir gurubu için 482 adet 75 metre kare büyüklüğünde 2+1 niteliğinde inşa edilmiştir. Sosyal konut projesi kapsamında inşa edilen 117 konut ise 107 metrekare büyüklüğünde 3+1 olarak yapılmıştır (Şekil 3).

Şekil 1. Bingöl ilinin lokasyonu ve 2003 depreminin gerçekleştiği alan (Kalafat, Güneş ve Arpat, 2003).

Bulgular

Toplu konut bölgelerinde kalıcı konut kullanıcılarıyla anket çalışması gerçekleştirilmiş ve anket soruları, literatürden derlenen sosyal sürdürülebilirlik parametreleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu sorularla yeni yapı çevrenin, kullanıcıların fiziksel, ekonomik ve sosyal yaşantıları üzerindeki etkisinin tespiti hedeflenmiştir. Çalışmada öncelikle, yerleşmelerin sosyal ve demografik yapısını tespit etmek için cinsiyet, yaş, eğitim, mülk durumu, hane halkı büyüklüğü ve gelir durumu, yer değiştirme ve kentte yaşam süresi durumlarına yönelik tespitler yapılmıştır.

Demografik Bulguların Değerlendirilmesi

Tablo 2’de, alan çalışmasının yapıldığı kalıcı afet konutları kullanıcılarının demografik yapısı ortaya konulmuştur. Bu konutların kullanıcı profilinin belirlenmesi, uygulanan toplu konut projeleri ile kullanıcı uyumunun ortaya konması açısından önemlidir. Yapılan çalışmada elde edilen veriler; cinsiyet, yaş, gelir durumu, eğitim durumu, kullanıcı sayısı, mülk durumu, yer değiştirme durumu ve kentte yaşam süresi başlıkları ile frekans (n) ve yüzde (%) değerleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Katılımcıların % 49’u kadın, % 51’i erkektir. 20 yaş üstü konut kullanıcıları ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. İnönü Mahallesi konutlarında eğitim ve gelir durumunun diğer mahallelere göre daha iyi olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu 5 ve üzeri kullanıcı sayısına sahiptir. Toplam katılımcılar arasında ev sahibi ve kiracı olma durumu eşittir. Ancak üç mahalle karşılaştırıldığında bu oranlar arasında önemli farklar tespit edilmiştir. Uydükent mahallesi ve İçmeler mahallelerinde bulunan toplu konutlarda kırsaldan göç yoluyla yerleşenlerin oranı fazladır ancak İnönü Mahallesi toplu konutlarında ise kent merkezinde uzun süreli yaşayan kullanıcıların çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların (TOKİ kullanıcısı) demografik özellikleri

		İnönü Mahallesi (A)	Uydükent Mahallesi (B)	İçmeler Mahallesi (C)	Toplam
		N=80	N=68	N=59	N=207
		F (%)	F (%)	F (%)	F (%)
Cinsiyet	Kadın	52 (65)	26 (38)	23 (39)	101 (49)
	Erkek	28 (35)	42 (62)	36 (61)	106 (51)

Yaş	20-30	38 (48)	24 (35)	18 (31)	80 (39)
	31-40	31 (38)	18 (26)	26 (44)	75 (36)
	>40	11 (14)	26 (39)	15 (25)	52 (25)
Gelir durumu	1500-3000	27 (34)	22 (32)	39 (66)	88 (43)
	3001-6000	40 (50)	38 (56)	18 (31)	96 (46)
	6001≤...	13 (16)	8 (12)	2 (3)	23 (11)
Eğitim	İlköğretim	8 (10)	8 (12)	10(17)	26 (13)
	Ortaöğretim	32 (40)	37 (54)	31 (53)	100 (48)
	Lisans	37 (46)	21 (31)	18 (30)	76 (37)
	Lisansüstü	3 (4)	2 (3)	0 (0)	5 (2)
Kullanıcı sayısı	2	10 (13.5)	4 (5)	2(3)	16 (8)
	3	12 (15)	10 (15)	0 (0)	22 (10)
	4	20 (25)	10(15)	15 (26)	45 (22)
	5 ve üzeri	38 (47.5)	44 (65)	42 (71)	124 (60)
Mülk durumu	Ev sahibi	36 (45)	28 (41)	40 (68)	104 (50)
	Kiracı	44 (55)	40 (59)	19 (32)	103 (50)
Yer değiştirme durumu	Yer değiştirdi	25 (31)	50 (74)	48 (81)	123 (59)
	Yer değiştirmede	55 (69)	18 (26)	11 (19)	84 (41)
Kentte yaşam süresi	5 yıldan az	18 (22.5)	16 (23)	10 (17)	44 (21)
	5-10 yıl	18 (22.5)	40 (59)	40 (68)	98 (48)
	10 yıldan fazla	44 (55)	12 (18)	9 (15)	65 (31)

Alanda Yapılan Gözlemlerin Yorumlanması

Anket çalışmaları sırasında seçilmiş TOKİ konutlarının (kalıcı afet konutları) bulunduğu üç alanda da görsel analizler yapılmıştır. Bu analizler alanda çekilen fotoğraflar, yapılan görüşmeler ve kurumlardan elde edilen projeler kullanılarak ortaya konmuştur. Bu analizler sosyal sürdürülebilirlik parametreleri ışığında yorumlanarak Tablo 3’de özet olarak sunulmuştur.

Tablo 3. Gözlemler ışığında yapılan analiz sonuçları

1-Eşitlik/Adalet	İnönü Mahallesi (A)	Uydukent Mahallesi (B)	İçmeler Mahallesi (C)
Gelir eşitliği	Alt ve orta gelir grubu Üst Gelir Grubu	Alt ve orta gelir grubu	Alt gelir grubu
Cinsiyet eşitliği	Üç konut bölgesinde de cinsiyete yönelik her hangi bir çalışma yapılmamıştır.		
Nesiller arası eşitlik	Üç konut bölgesinde de yaşlılara yönelik sosyal alanlar düşünülmemiştir.		

2-Sosyal ve kültürel yaşam	A	B	C
Kimlik	Mahallenin kimliğini TOKİ yapıları oluşturmaktadır. Yerel mimariden izler taşımamaktadır. Eski yerleşim alanlarıyla ilişki kurulmamıştır. Geometrik kurguda tasarımlar yapılmıştır. Yollara cephe veren yapılar genellikle ayırık nizamda, yüksek katlı ve birbirine benzer mimari stillerle oluşturulmuştur.		
Aidiyet	Güvenli, huzurlu bir çevre oluşturulmuş ancak eski yerleşim alanlarıyla bağ kurulmamıştır.		
Yer ve kültür duygusu	Farklı demografik yapıya ve kültürel değerlere sahip insanlar bir arada yaşamaktadır.		
Ortak değerler	Yaşama alanları özel, sosyal donatılar ortak kullanım alanlarında düzenlenmiştir. Bütün yapılar birbirinin ayısıdır.		
Komşuluk ilişkileri ve etkileşimi	Eğitilmiş kültürlü insanlarla komşuluk. Konut mesafesi mahremiyeti sağlıyor. Ortak oturma alanları mevcut	Konut mesafeleri mahremiyeti sağlıyor. Bina ortak bahçesi var.	Konut mesafeleri mahremiyeti sağlıyor.
3-Sosyal altyapı	A	B	C
Eğitim ve öğretim alanları	Anaokulu, İlkokul, ortaokul, lise		
Kamu tesisleri	Yeşil alanlar, çocuk parkı, otomatik park, spor alanı,	Yeşil alan, otomatik park	Yeşil alanlar, çocuk parkı, otomatik park
Açık alanlar			
Çocuk etkinlik alanları	atık depolama alanı,		
Depolama, park ve atık hizmetleri			
4-Konut ve yapı çevre tasarımı	A	B	C
Erişilebilirlik	Okul, sağlık hizmeti ve merkeze yakın Engelli erişim çözümleri mevcut	Okul ve sağlık hizmetine yakın Engelli erişimi yok	Okula yakın Engelli erişimi yetersiz
Yeşil binalar	Yeşil bina kriterleri yok Doğa ile ilişki yok	Yeşil bina kriterleri yok Doğa ile ilişki yok	Yeşil bina kriterleri yok Doğa ile ilişkisi zayıf
Çevresel yenilikler	Yok	Yok	Yok
Esnek planlama	Yok	Yok	Yok
Alt yapı ve hizmetler	Sağlanmış	Yetersiz	Yetersiz
Çevre ve mahalle ilişkisi	Uyumsuz	Uyumsuz	Uyumsuz
Bina kalitesi	Bina kalitesi kötü	Bina kalitesi kötü	Bina kalitesi kötü

Bina imajı	Yerel dokuyla ve mahalleyle uyumsuz	Yerel dokuyla ve mahalleyle uyumsuz	Yerel dokuyla ve mahalleyle uyumsuz
5-Güvenlik	A	B	C
Korunma	Güvenlik sistemi ve korunaklı duvarlar mevcut	Binalar arası mesafe mahremiyeti sağlıyor	Güvenlik kulübesi mevcut.
Toplum güvenliği			Bina mesafeleri yakın
Özel hayatın korunması	Binalar arası mesafe mahremiyeti sağlıyor		
6-Sağlık, yaşam kalitesi ve iyileşme	A	B	C
Yaşam koşullarının iyileştirilmesi	Yakın mesafede sağlık ocağı, özel hastane ve eczaneler bulunmaktadır.	Yakın mesafede sağlık ocağı ve eczaneler bulunmaktadır, oyun park alanı mevcut	Yakın mesafede sağlık ocağı bulunmaktadır
Toplum sağlığı	Açık dinlenme alanı, spor alanları, Oyun park alanı mevcut		Oyun park alanı mevcut.
Medikal ihtiyaçlar			

Eşitlik/Adalet

Alan içerisindeki açık ve yeşil alanlar yaş grupları gözetilerek düzenlenmemiştir. Konut çevresinde standart mekânlar (çocuk parkı, spor sahası, yürüyüş alanları vb.) dışında ek mekânlar bulunmamaktadır. Yaşlı erişimi İnönü ve İçmeler mahallesindeki TOKİ konutlarında dikkate alınırken, Uydukent toplu konutlarında dikkate alınmamıştır. Üç konut alanında da yaşlılar için ortak açık oturma alanları dışında farklı etkinlik alanları düzenlenmemiştir. Yapılan gözlemler sonucunda nesiller arası eşitlik sağlanamamış, projelerde birçok konuda yaşlı grubun ihtiyaçlarının dikkate alınmadığı görülmektedir (Tablo 4). Yapılı çevre oluşturulurken cinsiyet ve gelir düzeyi ayrımı dikkate alınarak tasarımlar gerçekleştirilmemiştir. Konut ortak mekânlarında benzer donatılar görülmektedir.

Tablo 4. Yaş grubuna göre gereksinimlerin sağlanması

Gereksinimler	Yerleşim	Yaş grubu			
		Çocuk	Genç	Orta Yaşlı	Emekli
Donatı olanaklarının çeşitli olması	A	√	-	X	X
	B	X	X	X	X
	C	-	-	X	X

Kapalı ortak mekan alanları	A	X	X	X	X
	B	X	X	X	X
	C	X	X	X	X
Etkin olarak kullanılabilen açık yeşil alan	A	√	√	-	-
	B	√	-	-	X
	C	√	√	-	-
Özel bahçe	A	X	X	X	X
	B	X	X	X	X
	C	X	X	X	X
Aktif şehirselsel çevre	A	√	√	√	√
	B	√	√	√	√
	C	X	X	X	X
Sakin doğal çevre	A	X	X	X	X
	B	X	X	X	X
	C	√	√	√	√
Spor alanı	A	√	√	-	-
	B	√	√	-	-
	C	√	√	-	-
Güneşlenme alanı	A	-	-	-	-
	B	-	-	-	-
	C	-	-	-	-
Erişilebilirlik	A	√	√	√	√
	B	-	-	-	X
	C	√	√	√	√

Sosyal ve Kültürel Yaşam

İncelenen üç bölgede edinilen bilgilere göre afetzedelerin yeni yapılı çevrelerinde komşuluk ilişkilerini geliştirmek için site içerisinde oluşturulan açık yeşil alanları ve park alanlarını aktif olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Özellikle İnönü Mahallesi TOKİ konutları yeşil alan ve sosyal donatı açısından diğer toplu konut bölgelerine göre daha şanslıdır. Üç çalışma alanında da mahalle kimliğini TOKİ konutları oluşturmaktadır ve kullanıcılar büyük oranda bu konuda memnuniyetsizlik dile getirmişlerdir. Kalıcı konut yerleşim alanları oluşturulurken eski yerleşimlerin fiziksel, ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik özelliklerinin bütüncül olarak ele alınmadığı ve yer seçimlerinde yerel halkın katılımının sağlanmadığı tespit edilmiştir. Bu durum eski-yeni yerleşim bölgeleri arasında mekânsal bütünleşme sorunlarına neden olmuştur. Yeni inşa edilen çevrelerin eski yaşam alanlarından uzak olması ve yeni sosyal hayatın canlandırılmasındaki güçlükler, yeni yerleşim alanında oluşturulmuş kalıcı konutlarda memnuniyetsizlik oranını artırmıştır. Bu nedenle

aidiyetlik duygusu kullanıcılar da çoğunlukla oluşmamıştır. Uydulent ve İçmeler TOKİ konutlarında yer değıştirme oranının yüksek olması, İnönü mahallesinde ise mevcut konutların yükseltilerek kullanım yoğunluğunun artırılması bu memnuniyetsizliğe neden olarak gösterilmiştir. Tasarımlar geometrik kurguda yapılmıştır. Yollara cephe veren yapılar genellikle ayrı nizamda, yüksek katlı ve birbirine benzer mimari stillerle oluşturulmuştur. Toplu konutlar yerel mimariden izler taşımamaktadır. Konut tasarımları afetzedelerin eski yerleşim alanlarından bağımsız olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle yeni yerleşim alanlarında aidiyet hissi zayıf kalmıştır. Özellikle yaşlı ilerlemiş olanlar kendilerini yeni yerleşim alanına ait hissetmemektedirler. Afet sonrası yerlerinden kopmuş bu insanlar için yer değıştirme sadece fiziksel bir eylem olarak görülmemekte aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşamlarından da kopuş olarak değerlendirilmektedir. Konut kullanıcılarının yine büyük çoğunluğu eski yaşamlarına duydukları özlemin sebebini akrabalarla bir arada yaşama, kaynaşma, birlikte zaman geçirebilme, güven duygusu gibi nedenler sıralayarak dile getirmişlerdir. Yeni yerleşimlerde komşuluk ilişkilerinde bu değerleri bulamadıklarını ve bu konudaki memnuniyetsizliklerini vurgulamışlardır (Tablo 5). Sosyal ve kültürel değerler konutların tasarımında, yapımında, kullanımında, arsa kullanım davranışları ve yerleşme açısından mevcut kullanıcılarla beraber gelecek nesilleri de etkilemektedir. Kısmen veya tamamen yapılacak her yerleşimde, planlama kriteri olarak eski yerleşimle sosyal ve ekonomik yararları sağlayacak bağlar kurulmalıdır. (Aysan ve Olive, 1987, s.122).

Tablo 5. Sosyal ve kültürel yaşam ölçütleri memnuniyet analizi

Sosyal ve kültürel yaşam	Yerleşim	Memnunum		Memnun değilim	
		n	%	n	%
Yerleşim kimliği	A	32	40	48	60
	B	28	41	40	59
	C	17	29	42	71
Aidiyet duygusu	A	11	14	69	86
	B	14	17.5	54	82.5
	C	12	20	47	80
Yer ve kültür duygusu	A	22	20	64	80
	B	27	30	41	70
	C	16	27	43	73
Ortak değerler	A	31	39	49	61
	B	29	43	39	57
	C	29	49	30	51

Komşuluk ilişkileri ve etkileşim	A	35	44	45	56
	B	30	44	38	56
	C	32	54	27	46

Sosyal Altyapı

Çalışma alanlarının üçünde de konut yakın çevresinde otopark alanı yeterli büyüklüktedir ancak spor alanları ve yeşil alanlar yeterli donatıya sahip değildir. Üç sitede de görsel yeşil alan ve su ögesi, yeterli sayıda sabit ve hareketli oturma birimleri yer almamaktadır. İnönü ve İcmeler Mahallesi TOKİ konutlarında çöp kutuları yeterli miktarda ve konumda bulunurken, Uydu kent toplu konutlarında yetersizdir. Üç konut alanında da yerleşmelerin sınırında, yürüme mesafesinde kreş, okul, manav, market ve cami bulunmaktadır. İnönü Mahallesi ve Uydu kent Mahallesi toplu konutları kentin merkezinde bulunduğu için ticaret alanlarına erişim İcmeler Mahallesi toplu konutlarına göre daha kolaydır. Kullanıcı anketleri sonucunda sosyal altyapı ölçütlerinin memnuniyet üzerinde önemli etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6). Görüşme sonucunda bulgular değerlendirildiğinde, yeterli tesislere, hizmetlere ve sosyal donatılara sahip olmayan afetzedelerin çok çeşitli sosyal sorunları dile getirdikleri görülmüştür.

Tablo 6. Sosyal altyapı ölçütleri memnuniyet analizi

Sosyal altyapı	Yerleşim	Memnunum		Memnun değilim	
		n	%	n	%
Eğitim ve öğretim alanları	A	50	62.5	30	37.5
	B	38	56	30	44
	C	17	29	42	71
Kamu tesisleri	A	38	47.5	42	52.5
	B	20	29	48	71
	C	15	25	44	75
Sosyal alanlar	A	18	22.5	62	77.5
	B	7	10	61	90
	C	5	6	54	94
Açık alanlar	A	50	62.5	30	37.5
	B	23	34	45	66
	C	29	49	30	51
Çocuk etkinlik alanları	A	45	56	35	44
	B	36	44	32	56
	C	30	54	29	46
Depolama, park ve atık hizmetleri	A	34	42.5	46	57.5
	B	29	43	39	57
	C	33	41	26	59

Konut ve Yapılı Çevre Tasarımı

Üç konut alanında da (İnönü Mahallesi 4+1 konutları dışında) konut-mekân büyüklükleri kullanıcıların büyük çoğunluğu tarafından yeterli bulunmamıştır. Ayrıca ek balkon, kiler, depo, yüklük, misafir odası gibi ek birimlere ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Bodrum katında bulunan ortak sığınaklar depo, kiler olarak kullanılmaktadır. Konut tipleri tercih edilirken bölgenin fiziksel ve sosyal yapısı dikkate alınmamıştır. Geniş aile özelliğine sahip konut kullanıcıları için bu durum memnuniyetsizliğe neden olmaktadır. Kullanıcıların büyük çoğunluğunun müstakil, doğayla iç içe yaşama özlem duydukları görülmüştür. Eski yaşamlarını bu konuda aradıklarını sıkça dile getirmişlerdir. İnönü ve Uydu Kent TOKİ konut kullanıcıları yakın çevresindeki olanaklara yürüme mesafesiyle erişebilirken, İçmeler TOKİ konut kullanıcıları bu imkâna sahip değildir (Tablo 7). Fakat bu durumu İçmeler TOKİ sakinleri, diğer iki konut bölgesinde yaşayanlara göre gürültü ve koku problemi açısından avantajlı görmektedir. Afet sonrası kalıcı konut kullanıcılarının büyük çoğunluğu ekip biçecek bireysel bahçelerinin olmaması, sakin, gürültüsüz ve sıcak ilişkilerin olduğu bir çevreye sahip olamamaları konusunda memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir.

Toplu konut projelerinin üçünde de konut tasarımını zenginleştiren renk ve doku ögesi kullanılmamıştır. Konut projeleri esnek tasarlanmamıştır. Toplu konut kullanıcılarının birçoğu yaşadıkları mekânlarda değişiklik yapmak istediğini söylemiştir. Bu değişiklikler odaları büyütme, ek balkon yapmak, ince işçiliği tamamen yenilemek, depo ve kiler gibi birimler eklemek şeklindedir. Erişilebilirlik ölçütü İnönü ve İçmeler Mahallesi toplu konut projelerinde dikkate alınırken, Uydu Kent mahallesi toplu konutlarında dikkate alınmamıştır.

Tablo 7. Konut ve yapı çevre ölçütleri memnuniyet analizi

Konut ve yapı çevre tasarımı	Yerleşim	Memnunum		Memnun değilim	
		n	%	n	%
Konut türü	A	42	52,5	38	47,5
	B	26	38	42	62
	C	10	17	49	83
Konut büyüklüğü	A	31	39	49	61
	B	24	35	44	65
	C	14	24	45	76
Konut esnekliği	A	10	12,5	70	87,5
	B	0	0	68	100
	C	2	3	57	97

Altyapı ve hizmetler	A	34	42.5	46	57.5
	B	32	47	36	53
	C	15	25	44	75
Erişilebilirlik	A	70	87.5	10	12.5
	B	20	29	48	71
	C	31	53	28	47
Konut mahalle ilişkisi	A	34	42.5	46	57.5
	B	38	56	30	44
	C	28	47	31	53

Güvenlik

Literatürde konut tercihi konusu araştırıldığında en önemli ölçütlerden biri sosyal sürdürülebilirliğin de temel ölçütü olan “güvenlik” (Roitman, 2010, s. 34; Blandy ve Lister, 2005, s. 292) olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar öncelikle yaşadıkları çevrede kendilerini güvende hissetmek istemektedirler. Bu çalışmada da “Güvende olma” konusu kullanıcı memnuniyetini en çok etkileyen kriter olarak dile getirilmiştir. Can ve mal güvenliği açısından İnönü ve İçmeler Mahallesi toplu konut kullanıcıları bir sorunun olmadığını dile getirirken Uydu Kent Mahallesi toplu konut kullanıcıları büyük çoğunluğu konut güvenliğinin yeterince sağlanmadığını düşünmektedir.

İnönü Mahallesi TOKİ konutlarında gece kullanımı için yeterli aydınlatma elemanı kullanılırken diğer iki konut alanında aydınlatma yetersiz bulunmuştur. Konut bölgelerinde güvenlik amaçlı alınan önlemler arasında duvarlarla alanın sınırlandırılması, belirli noktadan kontrollü giriş-çıkışın yapılması bulunmaktadır. İnönü TOKİ konutlarının bazılarında kapalı devre kamera sistemi bulunmaktadır. Kullanıcıların çoğu mahremiyetin sağlandığını düşünmektedir. Üç toplu konut bölgesinde de yaşayan kullanıcıların çoğunluğu bu konutlarda depreme karşı kendilerini güvende hissettiklerini ancak yangına karşı güvende hissetmediklerini dile getirmişlerdir (Tablo 8). Bunun nedeni depremden hemen sonra inşa edilen bu konutlara yapım sistemi açısından güvenmeleri ancak yangınlara karşı yeterince önlemin alınmadığını düşünmeleridir. Yine bu bölgelerde yaşayan konut kullanıcılarının çoğunluğu çocuk oyun ve spor alanlarının düzenli bakımının yapılmadığından şikâyetçi olup, konut çevresinde bilgilendirme yönlendirmelerin çok yetersiz olduğunu söylemişlerdir.

Tablo 8. Güvenlik ölçütleri memnuniyet analizi

Güvenlik	Yerleşim	Sağlanmış		Sağlanmamış	
		n	%	n	%
Can ve mal güvenliği	A	51	64	29	36
	B	23	34	45	66
	C	45	76	14	24
Deprem güvenliği	A	64	80	16	20
	B	42	62	26	38
	C	46	78	13	22
Mahremiyet	A	65	20	15	80
	B	43	30	25	70
	C	40	27	19	73
Oyun alanları bakımlı ve güvenli	A	38	47.5	42	52.5
	B	13	16	55	84
	C	15	25	44	75
Yangın güvenliği	A	12	15	68	85
	B	6	9	62	91
	C	10	17	49	83
Yönlendirme ve bilgilendirme	A	15	19	45	81
	B	0	0	68	100
	C	0	0	59	100

Sağlık, Yaşam Kalitesi ve İyileşme

Afet kullanıcılarının birçoğu 2003 depremi sonrası yapılan afet konutlarının fiziksel anlamda eski konutlarına göre yenilendiğini ve depreme dayanıklılığının sağlandığına inandıklarını vurgulamışlardır. Bu konuda yaşam şartlarının eski yerleşim bölgelerine göre iyileştigiğine inanmaktadırlar. Ancak konut alanlarında sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması adına afetzedelerin önceki yaşantılarıyla bağ kurabilecekleri sosyal alt yapı ve tesisler, aidiyeti destekleyecek ortak mekânlar dikkate alınmamıştır. Fiziksel çevreyle birlikte psikolojik, sosyal ve ekonomik bütünlüğü bozulmuş afetzedelere ihtiyaçlarına cevap veren yeni yerleşim alanları kazandırmak deprem sonrası en büyük sorunlardan biridir. (Taş, Coşkun ve Taş, 2007, s. 3422). Yakın mesafede sağlık ocağı, özel hastane ve eczanelerin bulunması olumlu karşılanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

2003 Bingöl depremi sonrası kentin farklı bölgelerinde oluşturulan kalıcı deprem konut kullanıcıları ile yapılan görüşmeler ve anketler sonucunda, toplu konut uygulamalarının sosyal ve kültürel yaşam üzerindeki etkileri sosyal sürdürülebilirlik parametreleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Buradaki

ana hedef demografik yapı-sosyal sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirlik-kullanıcı memnuniyeti ilişkisini nicel ve nitel yöntemleri birlikte kullanarak ölçmektir. Bu bağlamda, kalıcı konut kullanıcılarına cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir durumları, mülk durumları, kullanım süreleri, yer değiştirme durumları ile ilgili genel sorular yöneltilmiştir. Farklı kullanıcı tiplerine göre farklı niteliklerde konut üretmek, kullanıcı gereksinimlerinin karşılanabilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle afet sonrası barınma aşamalarında sosyal araştırmalar ve çeşitli anketler yapılmalı, kullanıcı katılımıyla konut özellikleri belirlenmeli ve üretilmelidir. Tasarlanmış olan birkaç tip projeyi her afet bölgesinde uygulamak yerine, yöreye özgü çözümler üretilmeli ve konutların dolayısıyla da kullanıcıların yerel koşullara adaptasyonu sağlanmalıdır.

Alan çalışmasında depremzedelerin sosyal sürdürülebilirlik ana kriterleri ve alt kriterlerine ilişkin yaş, gelir düzeyi, yer değiştirme, ev sahipliği ve kentte yaşam süresi arasında anlamlı ilişkiler belirlenmiştir. Özellikle kırsal alanlardan getirilerek kent merkezindeki kalıcı deprem konutlarına yerleştirilen afetzedelerde aidiyet, yer ve kültür duygusu ve ortak değerler kriterleri anlamlı düzeyde oluşmamıştır. Merkezde bulunan İnönü Mahallesi kalıcı konut kullanıcıları; konutlarının aynı yerde yapılması nedeniyle aidiyetlik duygusu diğer iki bölgeye göre daha fazla oluşmuştur. Ancak bu bölgedeki konut kullanıcıları da daha önce sahip oldukları müstakil konut düzeninden toplu konut düzenine geçmelerinden dolayı komşuluk ilişkileri kriterinde memnuniyetsizlik dile getirmişlerdir. Kalıcı afet konutlarında sosyal donatı çeşitliliğinin anlamlı düzeyde memnuniyeti etkilediği görülmüştür. Deprem sonrası yeni yerleşimler oluşturulurken konut tipi, büyüklüğü, esnekliği, sosyal altyapı ve donatılar gibi konulara kullanıcıların tasarım aşamasından itibaren dahil edilebilmesinin kullanıcı memnuniyetinde önemli düzeyde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yine yapılan alan çalışmasında güvenlik ve yaşam şartlarının iyileşmesi konularının kalıcı konut kullanıcı memnuniyeti üzerinde önemli etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma sonuçlarının genel değerlendirmesi yapıldığında;

- Yapılan çalışma ile “afet sonrası kalıcı konut üretiminde sosyal sürdürülebilirlik parametrelerinin dikkate alınması kullanıcı memnuniyetinde önemli role sahiptir” hipotezi doğrulanmıştır.

-Türkiye’de meydana gelen depremler sonrasında yeniden inşa süreci, teknik bir süreç olarak görülmekte ve bu nedenle yeni yerleşim alanları oluşturulurken fiziksel boyut üzerinde odaklanılmaktadır. Ancak yapılan araş-

tırma sonucu; afet sonrası yeni yerleşim alanlarında sosyal, kültürel ve psikolojik ihtiyaçları dikkate alan uygulamaların, kullanıcı memnuniyeti üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir.

-Kalıcı afet konutları uygulamalarında, memnuniyetin sağlanması için kullanıcı katılımı, tasarım kararlarından itibaren tüm süreçlere dahil edilmelidir. Bu sonuç Coburn ve Spence (2002)'in "Yer seçimi afetzedelerle birlikte, alanın ve konutların tasarımı afetzedelerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda yapılmalıdır" değerlendirmesi ve Kürüm Varolgüneş (2020)'in "Konutun hazır olarak insanlara sunulması yerine, kullanıcıların kendi çözümlerini üretmek üzere organize edildiği (kullanıcı katılımı sağlanan) yerleşimlerin oluşturulması uzun süreli memnuniyeti sağlayacaktır" bilgisiyle örtüşmektedir.

-Kalıcı konut kullanıcıları; yeni yerleşim alanları oluşturulurken eski yaşam alışkanlıkları ve kültürel değerlerin tasarımlara ve uygulamalara yansıtılmasının memnuniyetlerini büyük ölçüde etkileyeceğini dile getirmişlerdir. Bu sonuç Aysan ve Olive (1987)'in yaptıkları çalışmada belirttiği "kısmen veya tamamen yapılacak her yerleşimde, planlama kriteri olarak eski yerleşimle sosyal ve ekonomik yararları sağlayacak bağlar kurulmalıdır" ve "toplulukların yaşam biçimlerini, gelenek ve göreneklerini, kültürlerini, fiziksel, ekonomik, sosyal yapılarını, psikolojilerini koruyacak ve gelecek nesillere aktaracak araçlardan birisi sosyal sürdürülebilirlik olarak karşımıza çıkmaktadır" bilgilerini desteklemektedir.

-Afet sonrası yapılan kalıcı konut projelerinde sosyal donatılarla ilgili sunulacak çeşitlilik farklı grupları aynı ortamda bir araya getirerek sosyal yaşamın gelişmesini sağlayacak ve konut kullanıcılarının aidiyet duygusunu geliştirecektir. Bu sonuç Holden (2012)'nin "sosyal sürdürülebilirlik; uyumlu sosyal ilişkileri sağlayan, sosyal bütünleşmeyi geliştiren ve tüm toplum için yaşam koşullarını iyileştiren bir kentsel gelişim sürecidir" tanımını desteklemektedir.

-Afet konutlarının bulunduğu alan ve yakın çevresiyle ilişki kurabilmesi çok önemlidir. Üretilen kalıcı konutlar mevcut kimliğin korunmasını ya da yeni yapay çevreler oluşturuluyorsa olumlu yönde kimlik katması memnuniyet düzeyini önemli ölçüde etkileyecektir.

-Sosyal yönden sürdürülebilir bir toplumdan ve kullanıcı memnuniyetinden söz edilebilmesi için cinsiyet, yaş, gelir düzeyi ayrımı yapılmadan, sosyal ihtiyaç ve donatıların adil ve kapsayıcı bir şekilde hizmete sunulması gereklidir.

- Konutlar ve yapılı çevrede; mahremiyet, sosyal iletişim, özgürlük, seçim ve özerklik gibi özellikler kazandırılması yine kullanıcı memnuniyetini sağlayan önemli etkenlerdir.

Özetle; konutun sosyal, kültürel yapılarla ve bölgesel özelliklerle uyumu, yeniden yapılanmada yerleşimin benimsenmesi, aidiyet duygusu, ortak değerlerin pekişmesi, güven hissi, kimlik, yaşam kalitesinde iyileşme gibi kazanımlar için dikkat edilmesi gereken konulardır

Extended Abstract

Evaluation of Social Sustainability Performance in Post-disaster Permanent Housing: Case of Bingöl

*

Fatma Kürüm Varolgüneş
ORCID: 0000-0002-3214-4274

Social sustainability is one of the tools that will protect the lifestyles, traditions and customs, cultures, physical, economic, social structures, and psychologies of communities and carry them to future generations. The settlements, which have been reconstructed due to the demolitions occurring after the earthquake experienced, should be applied according to the parameters and criteria of the social sustainability concept, which is very contemporary in the literature and remains passive in practice. Still, in the applications in permanent residences and settlements after the earthquake, studies that highlight the physical structure and de-emphasize the social system are carried out.

When permanent residential settlements designed after an earthquake do not meet the needs of people, they can create situations that are not adopted, owned by communities or that cause that community to assume a separate identity. When we look at the parameters and criteria that should be applied to ensure social sustainability while establishing the settlements, it is necessary to provide social infrastructure and facilities that existed in the previous lives of the communities, to build common spaces and structures that will nurture and support local identity and belonging, to create accessible social and cultural facilities, to support the local economy, to create a mechanism with participants from all segments, to provide housing, infrastructure and services that keep up with the era with a flexible planning approach, and to produce decentralized local solutions, to create the diversity that will appeal

to all segments of the society and meet the demands, to encourage organizations that support the community, to increase areas to be inherited to future generations, and to implement practices that will help the society's economy.

In this context, in this study, as a result of the interviews and surveys conducted with the residents of the permanent earthquake buildings created in different parts of the city after the 2003 Bingöl earthquake, the effects of mass housing implementations on social and cultural life were determined by considering the social sustainability parameters. The main goal here is to estimate the relationship between socio-demographic structure, social sustainability and user satisfaction by using a qualitative method. Therefore, general questions were asked to permanent residents regarding their gender, age, education and income status, property status, duration of use, and displacement. Also, answers were sought for the questions of how the settlements should be designed to ensure social sustainability in permanent housing settlements after the earthquake, what is the equivalent of social sustainability in the literature, and what the design policies to be implemented to ensure social sustainability are.

Within the scope of the study, observation, questionnaire and interview technique were used to obtain the data. In the survey study, the users were asked to evaluate the house and the environment they lived in, together with socio-demographic information. The hypothesis examined within the scope of the study is as follows:

Hypothesis 1: Considering social sustainability parameters in the production of permanent housing after a disaster has a vital role in user satisfaction.

In line with this hypothesis, the expectation and satisfaction levels of disaster victims with different socio-demographic structures about permanent disaster residences were revealed by scanning the literature and investigated by associating them with social sustainability parameters. Before starting the field study, the research population was determined, and the data were obtained with a qualitative and quantitative method with the clarification of the sample. In the findings section, the data were analyzed and interpreted. The noticeable results of the study carried out in three permanent housing areas produced after the earthquakes can be listed as follows:

- It is observed that practices that consider social, cultural and psychological requirements in new settlements after the disaster are more effective on user satisfaction.

- In permanent disaster housing applications, user participation should be included in all processes starting from design decisions in order to ensure satisfaction.

- Permanent residence users stated that reflection of their old living habits and cultural values on the designs and applications while creating new residential areas would significantly influence their satisfaction.

- The diversity that will be provided regarding social facilities in permanent housing projects after the disaster will bring diverse groups together in the same environment, which will ensure the development of social life and develop the sense of belonging of residential users.

- It is crucial for disaster houses to be able to establish a relationship with the area they are located and their immediate surroundings. If the houses produced preserve the existing identity or create new artificial environments, their positive contribution to identity will significantly affect the satisfaction level.

- Social needs and equipment should be provided fairly and inclusively, regardless of gender, age, income level to achieve a socially sustainable society and user satisfaction.

- Providing features such as privacy, social communication, freedom, choice and autonomy for the residences and built environment is also essential for ensuring user satisfaction.

In summary, the harmony of the residence with the social, cultural structures and regional characteristics, the adoption of the settlement in the reconstruction, the sense of belonging, the consolidation of shared values, the feeling of trust, identity, and the improvement in the quality of life are issues that need to be considered.

Kaynakça/References

Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı [AFAD] (2019). *Türkiye'deki Depremler, Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı*. 17 Eylül 2019 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/> adresinden erişildi.

Akadiri, P.O., Chinyio, E.A. ve Olomolaiye, P.O. (2012). Design of a sustainable building: A conceptual framework for implementing sustainability in the building sector. *Buildings 2*, 126-152.

Aysan, Y. ve Oliver, P. (1987). *Housing and Culture after Earthquakes: A guide for future policy making on housing in seismic areas*, Oxford: Oxford polytechnic.

Blandy, S. ve Lister, D. (2005). Gated communities:(ne) gating community development? *Housing studies*, 20, 287-301.

- Carrasco, S., Ochiai, C. ve Okazaki, K. (2017) Residential satisfaction and housing modifications. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, 8(2), 175-189.
- Coburn, A. ve Spence, R. (2002). *Earthquake protection*, Chichester: John Wiley & Sons.
- Colantonio, A. ve Dixon, T. (2011). *Urban regeneration and social sustainability: Best practice from European cities*: John Wiley & Sons.
- Franscescato, G., Wiedemann, S. ve Anderson, J. R. (1987). *Residential Satisfaction*. In W. van Vliet vd. (Eds.), *Housing and neighbourhoods. Theoretical and empirical contributions*, 43–58. New York/ London: Greenwood Press.
- Gomaa, B. ve Sakr, N. (2015). Social Sustainability; Maintenance of Socio-Cultural Characteristics: A Case Study of El-Raml Station. *European Journal of Sustainable Development*, 4, 203-303.
- Hayles, C.S. (2010). An examination of decision making in post disaster housing reconstruction. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, 1, 103-122.
- Holden, M. (2012). Urban policy engagement with social sustainability in metro Vancouver. *Urban Studies*, 49, 527-542.
- Hutchins, M.J. ve Sutherland, J.W. (2008). An exploration of measures of social sustainability and their application to supply chain decisions. *Journal of Cleaner Production*, 16, 1688-1698.
- Ingirige, B., Jones, K. ve Keraminiyage K. (2013). Achieving success in post-disaster resettlement programmes through better coordination between spatial and socio-economic/cultural factors. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, 4, 352-372.
- Jamshed, A. Rana I.A. ve McMillan J.M. (2019). Building community resilience in post-disaster resettlement in Pakistan. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, 10 (4), 301-315.
- Johnson, C. (2007). Impacts of prefabricated temporary housing after disasters: 1999 earthquakes in Turkey. *Habitat international*, 31, 36-52.
- Juan, Y.K., Hsing, N.P. ve Hsu Y.H. (2019). Applying the Kano two-dimensional model and quality function deployment to develop sustainable planning strategies for public housing in Taiwan. *Journal of Housing and the Built Environment*, 34, 265-282.
- Kalafat, D., Güneş, Y. ve Arpat E. (2003). May 1, 2003 Bingöl earthquake. In: *Institute KOaER* (ed). İstanbul: Boğaziçi University.
- Kowaltowski, D.C., Muianga, E.A.D. ve Granja, A.D. (2019). A critical analysis of research of a mass-housing programme. *Building Research & Information*, 47, 716-733.
- Kürüm Varolgüneş, F. (2020). Evaluation of vernacular and new housing indoor comfort conditions in cold climate –a field survey in eastern Turkey, *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 13 (2), 207-226.

- Kürüm Varolgüneş F. (2020). Post-disaster permanent housing: the case of the 2003 Bingöl earthquake in Turkey. *Disaster Prevention and Management*.
- Kürüm Varolgüneş F. (2021). Success factors for post-disaster permanent housing: example of Turkish Earthquakes. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11 (1) , 115-130.
- Littig, B. ve Griessler, E. (2005). Social sustainability: a catchword between political pragmatism and social theory. *International journal of sustainable development*, 8, 65-79.
- Missimer, M. Robèrt, K.H. ve Broman, G. (2017). A strategic approach to social sustainability–Part 2: a principle-based definition. *Journal of Cleaner Production*, 140, 42-52.
- Moldan, B., Janoušková, S. ve Hák, T. (2012). How to understand and measure environmental sustainability: Indicators and targets. *Ecological Indicators*, 17, 4-13.
- Ortiz, O., Castells, F. ve Sonnemann, G., (2009). Sustainability in the construction industry: A review of recent developments based on LCA. *Construction and building materials*, 23, 28-39.
- Rapoport, A. (1977). *Human aspects of urban form: towards a man–environment approach to urban form and design*, Elsevier:Oxford.
- Roitman, S. (2010). Gated communities: definitions, causes and consequences. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers*. Urban Design and Planning, 163, 31-38.
- Sachs, I. (1999). Social sustainability and whole development: exploring the dimension of Sustainable Development in E. Becker and Th. Jahn (Eds) *Sustainability and the Social Sciences*. UNESCO & ISOE:New York.
- Shirazi, M.R. ve Keivani, R. (2019). The triad of social sustainability: Defining and measuring social sustainability of urban neighbourhoods. *Urban Research & Practice*, 12, 448-471.
- Singhaputtangkul, N., Low, S.P. ve Teo, A.L. (2013). Knowledge-based decision support system quality function deployment (KBDSS-QFD) tool for assessment of building envelopes. *Automation in Construction*, 35, 314-328.
- Speare, A. (1974). Residential satisfaction as an intervening variable in residential mobility. *Demography*, 11, 173-188.
- Tas, N., Cosgun, N. ve Tas, M. (2007). A qualitative evaluation of the after earthquake permanent housings in Turkey in terms of user satisfaction—Kocaeli, Gundogdu Permanent Housing model. *Building and Environment* 42, 3418-3431.
- Todd, J.A., Crawley, D. ve Geissler, S. (2001). Comparative assessment of environmental performance tools and the role of the Green Building Challenge. *Building Research & Information*, 29, 324-335.
- Vallance, S., Perkins, H.C. ve Dixon, J.E. (2011). What is social sustainability? A clarification of concepts. *Geoforum*, 42, 342-348.

- WCDE. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our common future*. 10 Şubat 2018 tarihinde <https://www.sustainabledevelopment.un.org/> adresinden erişildi.
- Weingaertner, C. ve Moberg, Å. (2014). Exploring social sustainability: Learning from perspectives on urban development and companies and products. *Sustainable Development*, 22, 122-133.
- Williams, K. ve Dair, C. (2007). What is stopping sustainable building in England? Barriers experienced by stakeholders in delivering sustainable developments. *Sustainable development*, 15, 135-147.
- Woodcraft, S. (2015). Understanding and measuring social sustainability. *Journal of Urban Regeneration & Renewal*, 8, 133-144.
- Woodcraft, S. ve Dixon, T. (2013). Creating strong communities—measuring social sustainability in new housing development. *Town and Country Planning Association*, 82, 473-480.
- Zimmermann, M., Althaus H.J. ve Haas, A. (2005). Benchmarks for sustainable construction: A contribution to develop a standard. *Energy and Buildings*, 37, 1147-1157.

Sinemada Mimarlık

Ali Aydın ¹

ORCID: 0000-0002-5063-1105

Hikmet Temel Akarsu, Nevnihal Erdoğan ve Türkiz Özbursalı

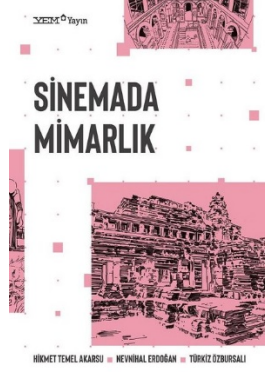
Sinemada Mimarlık

İstanbul, 2020, Yem Yayınları

Hikmet Temel Akarsu, Nevnihal Erdoğan ve Türkiz Özbursalı tarafından yayına hazırlanan “Sinemada Mimarlık” kitabı 2020 yılında Yem Yayıncılık tarafından basıldı. Kitap çoğunluğu mimar olan, alanında uzman, farklı disiplinlerden 40 yazarın 68 tane filmi ele aldıkları inceleme yazılarından oluşan kolektif bir yayın niteliği taşımaktadır. Kitabın bu çok sesli yapısı farklı temalardaki kült filmlerle de birleşince ortaya genel okuyucuya hitap eden bir eser çıkmaktadır. Kitabın editoryal kurgusu kendine sorun edindiği mesele ile de koşut bir ilişki içerisindedir. Günümüzde yeteri seviyeye ulaşmasa da artık çoğu disiplinin kendi alanında sınırlı kalması gerektiği düşüncesinin ne büyük kayıplara ve eksikliklere yol açtığı ortaya çıkmıştır. Bu disiplinler içerisinde ise izini en belirgin olarak hissettiğimiz hiç kuşkusuz mimarlık sanatıdır. Mimarlık sanatı diğer sanatlardan farklı olarak, Vitruvius'tan beri imalat “Fabrica” ve kuramsal boyut “Ratiocinatio” olmak üzere iki farklı rasyonaliteyi barındırmaktadır. (Picon, 2019, s.22) Mimarlığı diğer sanatlardan ayıran bu ikircikli yapısı ister istemez onu disiplinlerarası bir alana itmektedir. Sözü kısası mimarlık sanatı disiplinlerarası bir bakışı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamdan bakıldığında “Sinemada Mimarlık” kitabı hem yazar kadrosu hem de konuyu ele alış biçimiyle bu yetkinliği hedeflemektedir.

---

¹ Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Şekil 1. “Sinemada Mimarlık” Kitap Kapak Tasarımı (Akarsu, H. T. ve Erdoğan, N. ve Özbursalı, T. (Der.). (2020). *Sinemada Mimarlık*. İstanbul, Yem Yayın.)

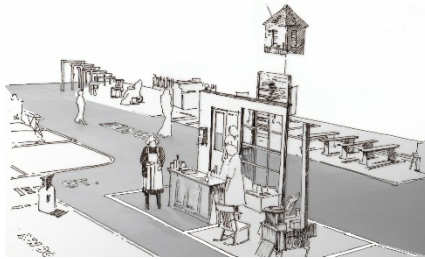
Sinema ve mimarlık ilişkisinin başladığı tarihi tam olarak kestirebilmek güçtür fakat insanı ve dünyasını ele alış biçimleri arasında benzerlikler kurabilmek mümkündür. Söz gelimi iki sanat dalı da ortaya koyduğu gerçekliğin sahiçiliğini, seyirci ya da kullanıcı ile uzlaşmaya dayalı bir anlaşma üzerine kurar. İki sanat dalı da belirli bir kabul sınırından sonra başlamaktadır. Bu noktadan sonra ise kullandıkları yöntem ve yahut ele aldıkları şeyleri işleme biçimleri olarak tanımlayabileceğimiz üslupsal farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılığı ise kullandıkları kavramlara yaklaşımı üzerinden gerçekleştirmektedirler. Örneğin mekan ikisinde de başat bir rol izlerken; sinemada anlatının destekleyicisi ya da tezahürü bir konumundayken mimarlıkta anlatının kendisi rolünü üstlenmektedir. Bu farklılıklar göz önünde bulundurularak sinema ve mimarlığa yaklaşmak, günümüzde yaşanan birçok sıkıntıları farklı perspektiflerden görmemizi kolaylaştıracak ve alışlagelenin dışında kazanımlar sağlayacaktır.

Kitap, seçilen filmlerin konuları ve mimari ile kurduğu ilişkiler bağlamında 10 ayrı başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklara bakıldığında kent, zaman-mekan, ekoloji gibi mimarlık disiplininden aşına olduğumuz bir takım mefhumlara rastlasak bile bazı başlıkların mimarlıkla olan ilişkisini ilk bakışta kestirebilmek güçtür. Fantezi, bilimkurgu ve distopya gibi başlıklar altında incelenen bu filmler, mimarlıkla doğrudan olmasa bile dolaylı yoldan ilişki kurmaktadır. Disipliner düşünme alışkanlığını sarsacak ve hayal gücünü besleyecek bu filmler, tasarımsal sürecin etrafında şekillenen mimarlığı besleme potansiyeli barındırmaktadır.

“Mimarlığa İlham Veren Filmler” başlığı adı altında, mimar ve mimarlık pratiğini konu edinen filmler incelenmiştir. Söz gelimi, “Mimar Babam”, “Bir Oğulun Yolculuğu”, “Frank O. Gehry'nin Eskizleri” ve “Mimar” gibi

filmler mimarı ve yaşantısını konu edinirken, “Ev Yaşamı”, “Oyun Zamanı” ve “Amcam” gibi filmler ise mimarlık pratiğini farklı perspektiflerden ele alarak döneminden izler taşımaktadır. Bu ve benzeri türden filmlerin incelendiği bölüm ile birlikte, çoğu kez günümüzden bakmak zorunda kaldığımız mimari olgulara, döneminin gözünden bakabilme imkanı sağlanmakta ve çoğu kez sorgusuz kabul gören geçmiş hakkında eleştirel bir bakış oluşturmaya katkı sağlamaktadır. Masiero'nun “yirminci asrın ortalarından itibaren çoğu sanatçı eserini projelendirerek ve gerçekleşmesini sağlayarak mimarın prosedürlerini benimsedi” şeklinde bahsettiği; mimarlık pratiği ile sinema arasındaki uygulamaya yönelik ilişkinin izleri, bu bölüm altında incelenen filmler ile görülebilmektedir. (Masiero, 2006, S.14)

“Çevre ve Mekan Psikolojisi Bağlamındaki Filmler” başlığı adı altında, sinema ve mimarlığın vazgeçilmezi olan mekan mefhumunu, kendine sorun edinen filmler ele alınmıştır. Bu filmlerdeki mekanlar; insan bedeni “Johnny Silahını Kaptı”, bir tür heterotopyaya dönüşen platform “Dogville”, konuyu tekrarlayacak şekilde betimlenmiş oteller “Barton Fink, Cinnel” ya da insani kurguyu barındırmayan doğa “Kış Uykusu” vb. olmak üzere farklı ölçek ve bağlamlarda kurulmuştur. Seçilen filmlerdeki mekan tahayyülü çeşitliliği, okuyucunun düşsel dünyası için zengin bir kaynak oluşturmaktadır ve gündelik hayatta karşılaştığımız, bilindik mekan imajını yerinden etmektedir. İki sanat dalında da önemli bir yer teşkil eden mekan, bu bölüm altında incelenen filmler ile okuyucunun zihnindeki tanımlamaların genişlemesine katkı sağlamaktadır.

Şekil 2. Çevre ve Mekan Psikolojisi Bağlamındaki Filmler Bölümü İllüstrasyonu (Akarsu, H. T. ve Erdoğan, N. ve Özbursalı. T. (Der.). (2020). *Sinemada Mimarlık*. İstanbul, Yem Yayın.)

“Mimarlık Sosyolojine Dair Filmler” başlığı adı altında, bir takım toplumsal ve iktisadi değişim ve dönüşümlerin izlerini, insan ilişkileri ve mekan kurguları üzerinden ele alan filmler incelenmiştir. Söz gelimi, “Gurbet Kuşları” filmi ile göç olgusu, “Amerikan Güzeli” filmi ile kapitalizmin yarattığı

fantazmagoryalar ve “Modern Zamanlar” filmiyle ise modernizmin gündelik yaşamdaki izleri hicivli bir şekilde ele alınmıştır. Daha başka filmlerin de incelendiği bu bölüm ile birlikte hayatımızda başat rol oynayan iktidar erkinin yansımalarının peşine düşülmüştür. Bu türden bir yaklaşım, mimarlığın sadece inşai faaliyetlerden ibaret olduğu düşüncesinin ne kadar yanlıcı ve eksik kalacağını gözler önüne sermektedir. Mimarlık pratiği bulunduğu konumu itibariyle hem edimsel bir niteliğe sahipken hem de provokatif bir eyleyciliğe sahiptir. Yaratılan mekanlar neden ve sonuç olma halini eşzamanlı bir şekilde bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla bu bölüm ile birlikte mimarlığın neden-sonuç ilişkileri sinematografik betimleme aracılığıyla değerlendirilmektedir.

“*Bilimkurgu ve Distopyalar*” başlığı adı altında, gelecek tahayyülü üzerine kurulu filmler ele alınmaktadır. Diğer bölümlere kıyasla en fazla film bu başlık altında bulunmaktadır. Bunun sebebi bilimkurgu filmlerinin daha fazla olmasından değil bilimkurgu sinemasının diğer tür sinema filmlerine göre daha çok tahayyüle dayalı olmasındandır. Bu yüzden bilimkurgu sinemasını belli bir tanıma sığdırmak zordur. Bilimkurgu sineması bilindik olanın veya olagelenin peşine takılmaktan daha çok kurduğu dünyayı olağanlaştırmayı hedefler. Bu dünya kimi zaman ütöpik kurgulanmıştır kimi zaman ise distopik kurgulanmıştır. Bu türden bir ayrımın oluşmasını ise bilimsel gelişmelere olan yaklaşım farklılıkları belirlemektedir. “Metropolis” (1927) filminden başlayıp “Bulut Atlası” (2012) filmine kadar olan aralıktan seçilen filmler bu bölümde ele alınmıştır. İçerisinde “Başlangıç”, “Matrix” ve “BladeRunner” gibi büyük ses getiren filmlerin de bulunduğu bu bölümle birlikte okuyucu geçmişin gözüyle bugünü ve bugünün gözüyle geleceği deneyimleme imkanı sağlamaktadır. Bu çok zamanlı deneyimi seçilen filmlerde bazen mekan kurguları üzerinden bazen ise karakter ilişkileri üzerinden yaşamaktayız. Her ikisinde de bilimkurgu sineması kendine özgü bir bakış açısı oluşturmayı başarmakta ve izleyiciyi bu bakışa ikna etme yetkinliğine ulaşmaktadır.

Şekil 3. Bilimkurgu ve Distopyalar Bölümü İllüstrasyonu

(Kaynak: Akarsu, H. T. ve Erdoğan, N. ve Özbursalı. T. (Der.). (2020). *Sinemada Mimarlık*. İstanbul, Yem Yayın.)

“Kent Kimliğine Dair Filmler” başlığı adı altında incelenen filmler aracılığı ile insan gözünün deneyimlemekte zorlanacağı noktalardan kente bakma şansı buluruz. Hemen hemen her gün insan ölçeğinde bir bakışla gezinip durduğumuz kentlerin, başka bir veçhesini görmeye başlarız. Bu bakış ölçülemeyen soyut değerleri ortaya çıkardığı gibi kimi zaman ise göz ardı edilen sorunların büyüklüğünü tüm yönüyle ortaya çıkarmaktadır. Söz gelimi “Gün Doğmadan” filminde Viyana ele alınırken “Roma” filminde ise Fellini'nin gözünden Roma'yı görmekteyizdir. Gün Doğmadan filminde kent, filmin konusu gereği turistik bir betimlemeyle kurgulanırken Roma filminde ise kent yönetmenin kendine dert edindiği insan ruhunun kestirilemezliğine alet edilir. Böylece mimari yapıların kent yaşamı içinde farklı kesitlerine şahitlik ederiz, kentin soluşunu duymaya başlarız. Bu yönüyle sinema kentin yaşam kesitini sunan yegâne sanatlardan birisidir.

“Politik Mimari Bağlamındaki Filmler” başlığı adı altında incelenen filmlerde ideolojilerin insan ilişkileri ve dolayısıyla mekan üzerinde ne türden bir dönüşüme yol açabileceğini görmekteyiz. “Doktor Jivago” filmi 1917'de yaşanan Sovyet Devrimini nirengi noktası olarak öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler üzerinden sosyalizm eleştirisi yapmaktadır. Bu kurguyu yaparken de konuttan balo salonlarına, geniş cadde ve sokaklardan meydanlara değin mimari mekanlardan oldukça faydalanmaktadır. Devrim izlerini bu mekanlara işlemektedir. Yine benzer bir şekilde “Konformist” filminde de faşizm ve kişilik arayışının izleri, kamera açıları ve mekan kurgusu aracılığıyla desteklenmektedir. Bu bölümdeki diğer filmlere de bakıldığında genel olarak düşünsel olan ile görsel olanın, zihinde oluşturulan imgeler aracılığı ile ilişkilendirildiğini görmekteyiz.

“Zaman ve Mekan Bağlamına Dair Filmler” başlığı adı altında incelenen filmler; zaman, mekan ve ilişkisini sinematografi aracılığıyla yeniden kurarak izleyiciyi sorgulamaya iten bir kurguya sahiptirler. Bu sorgulamayı en kuvvetli yaptıran filmlerden birisi hiç kuşkusuz “Truman Show” dur. Filmin başrolü hariç hemen hemen her şeyin kar amacı güden bir kurgu olması gerçeğinin etkisi film bitse dahi uzunca bir süre geçmemektedir. Bu etkinin böyle bir sürdürülebilirliğe sahip olması her ne kadar izleyicinin ruhsal dünyası ile ilişkilendirilebilse de filmde kullanılan zaman ve mekan tasvirlerinin etkisi azımsanamayacak kadar fazladır. Öyle ki bu tasvirlerin çoğu gündelik yaşantımızın birer kopyası olma niteliğindedir. Yine bu bölümde incelenen “Tarkovski Sineması” ya da “Göl Evi” vb. filmler ile bu sorgulamalar yönetmenlerin gözünden ele alınmaktadır. Böylesine bir sorgulama içinde olan filmler izleyicinin varoluşsal sancılarını artırmakta, kendisi ve çevresiyle olan ilişkisini sorgulamaya itmektedir. Bu bağlamdan bakıldığında mekan yaratma sanatı olarak tanımlayabileceğimiz mimarlığın etki gücü incelenen filmler aracılığıyla vurgulanmaktadır.

Şekil 4. Zaman ve Mekan Bağlamına Dair Filmler Bölümü İllüstrasyonu
(Kaynak: Akarsu, H. T. ve Erdoğan, N. ve Özbursalı. T. (Der.). (2020). *Sinemada Mimarlık*. İstanbul, Yem Yayın.)

“Mimari ve Tarih Bağlamında Filmler” başlığı adı altında incelenen filmler epik nitelikte, öğretici yanı ağır basan, kültür, din veya felsefenin geçmiş dönem izlerini süren filmlerdir. “Ben-Hur” filmi ile Roma imparatorluğu, Yahudi tarihi ve Hristiyanlık'ın ortaya çıkışı gibi konular ele alınırken Umberto Eco'nun aynı adlı romanından uyarlanan “Gülün Adı” filmi ise 14. yüzyıl Avrupa'sında geçen iktidar erki ile papalık kurumu arasındaki otorite savaşını konu edinmektedir. Tarihin sinema aracılığıyla günümüzde

yeniden canlandırılması yazılı kaynaklara kıyasla o dönemin içinde bulunduğu ortamı daha keskin bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu ortamın oluşturulmasında mimari öğelerin katkısı doğrudandır çünkü tarihi yapıların zamanla simgesel bir değeri oluşmaktadır. Ayrıca her ne kadar “-mı” gibi yapılsa bile böylesi bir canlandırma dönemin ruhunun kavranmasını da kolaylaştırmaktadır. Canlandırılan dönem yapılarının nasıl kullanıldığı hakkında fikir yürütme olanağımızı arttırmaktadır.

“*Ekolojik Filmler*” ve “*Fantaziler*” kitabın son iki bölümünü oluşturmaktadır. Ekolojik filmler başlığı altında doğa-insan-kent ilişkilerini ve küreselleşmenin bu ilişkiler üzerindeki tahakkümünü konu edinen belgesel ve filmler incelenmektedir. Bunların içerisinde “Koyaanisqatsi” adlı deneysel belgesel senaryosuz, oyuncusuz ve diyalogsuz olmasıyla ayrı bir etki uyandırmaktadır. Bu bölümdeki film ve belgeseller izleyicide, insanın ve insanlığın sonucu olan kentlerin evrendeki yerinin altını çizmekte ve düşündürmektedir. Fantaziler başlığı altında ise fantastik kişileri, mekanları ve olayları konu edinen filmler incelenmektedir. “Alice Harikalar Diyarında”, “Yüzüklerin Efendisi” ve “Charlie'nin Çikolata Fabrikası” vb. filmler gerçek dışı karakterleri, ilişkileri ve onlara göre uyarlanmış çevreleri ile alıştığımız standardizasyonu yıkan betimlemeler sunmaktadırlar. Bu açıdan bu türden filmler de izleyicinin hayal dünyasını zenginleştirme noktasında katkı sağlamaktadır.

Pallasma mimarlığın, sınırsız mekanı ve sonsuz zamanı evcilleştirerek insana sunan bir işlevi olduğundan bahsetmektedir. (Pallasmaa, 2016, s.22) Sinema da bu bağlamda düşünüldüğünde insanın algı dünyası üzerinde benzer işlevlere sahiptir. Bu yüzden mimariyle olan bitimsiz ilişkisi yadsınamayacak kadar güçlüdür. Yukarıda incelenen bölüm başlıklarından da anlaşılacağı üzere, kitap geniş film seçkisi ve yoğun içeriği ile bu ilişkiyi farklı açılardan okuyucuya sunmaktadır. Fakat böylesi bir kurgunun seçilmesinin nedeni; doğanın ürpertici tahribi sonucu ortaya çıkan ekolojik felaketler, rant hırsı peşinde sürüklenen insanlık ve gün geçtikçe şiddetini artıran tahakküm düzeni gibi günümüz sorunlarına çözüm getirme yolunda önemli bir adım sayılabilecek olan mimarlık stüdyolarının kültürel, eleştirel ve estetik açıdan birikimine katkı sağlayan bir ekol oluşturma gayesindedir. (Akarsu, Erdoğan ve Özbursalı, 2020, s.10-11) Günümüzde mimarlık stüdyolarının bazen düşünsel bazen ise uygulamalı olarak, bir tür piyasaya hazırlık doğrultusunda oluşturulan içeriğinin ne türden kötü tecrübelerle yol açtığı gözükmektedir. Bu türden kötü tecrübelerin önüne geçmeyi hedefleyen kitap, başta mimarlar olmak üzere okuyucularının eleştirel kimli-

ğini güçlendirmek, yaratıcı faaliyetlerini beslemek ve sanatsal kaygısını arttırmak için odağına sinemayı almaktadır. Sinemanın zamanı ve mekanı yeniden üreterek oluşturduğu kurgusu bir çok açıdan zengin bir deneyim sunma imkanı barındırmaktadır. Çoğu kez oluşturduğumuz dünya içinde sınırlı kalan bizleri bazen gözlemci konumuna yerleştirmekte bazen ise yeni dünyaların içine bırakarak bakış açımızı genişletmektedir. Bu deneyim farklı disiplinlerdeki insanların görüşleriyle de birleşince daha da genişlemektedir.

Sonuç olarak; kitabın, zaman-mekan ilişkisinden mimarlık pratiğine, günümüz kentleri ve sorunlarından ideolojik algılara varıncaya kadar genişletilen bu yoğun içeriği, bir çırpıda okunmasına izin vermeyen niteliksel bir ağırlığa sahiptir fakat çok sesli yapısı, özenle seçilmiş kült filmleri ve büyük çaba gerektiren editoryal kurgusu ile günümüz sorunlarında başat bir rol oynayan, mimarlık disiplinini kendi alanına hapseden yaklaşımlara karşı, güçlü bir argüman oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Akarsu, H. T. ve Erdoğan, N. ve Özbursalı. T. (Der.). (2020). *Sinemada Mimarlık*. İstanbul, Yem Yayın.
- Masiero, R. (2006). *Mimaride Estetik*. (F. Genç, Çev.). Ankara, Dost Kitabevi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999).
- Pallasmaa, J. (2016). *Tenin Gözleri*. (A. U. Kılıç, Çev.). İstanbul, Yem Yayın. (Orijinal eserin yayın tarihi 2005).
- Picon, A. (2019). *Mimarlığın Maddiliği*. (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul, Janus Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2018).

YAZARLARA NOTLAR

YAYIN İLKELERİ

İDEALKENT, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İDEALKENT'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

İDEALKENT, Kentin analizinde temel bilim alanları ve yaklaşımları olan mimarlık, şehir planlama, yerel yönetimlerin yanı sıra tarih, sosyoloji, yerel siyaset, antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, kültürel çalışmalar, coğrafya ve kentsel değerlendirmeye konu olan her tür bilimsel yaklaşımı kenti anlamada anlamlı bulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak üretilen kuramsal ve uygulamalı özgün çalışmaları yayımlamayı kendisine ilke edinen **İDEALKENT** bu çerçevedeki sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa **İDEALKENT**'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **İDEALKENT**'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İDEALKENT'e yayımlanması için gönderilen araştırma makalelerinde verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Bir makalenin **İDEALKENT** dergisi'ne sunulması, çalışmanın orijinal olduğu ve yazar(lar)ın başka bir kurumdan herhangi bir telif hakkı olmadığı anlamına gelir.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fiziki ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **İDEALKENT**'e aittir. Yazarlar **İDEALKENT**'e gönderdikleri makalede kullandıkları çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin kullanımından sorumludur.

Dergiye başvurular sadece elektronik ortamda kabul edilir. Dergi yazım kurallarına göre hazırlanan makaleler, [Makale Gönder](#) web adresinden Makale Gönder linki kullanılarak online olarak sisteme yüklenmelidir.

Gönderilecek makaleler derginin [Yazım Kurallarına](#) uygun olarak hazırlanmalıdır.

Makale dergiye ulaştıktan sonra, öncelikle şekil yönünden (APA 6) değerlendirmeye alınır. Bu değerlendirme sürecinde, makale şekil yönünden düzeltme yapılması gerekiyorsa, makale, yazarına gerekli düzeltme bilgileri ile beraber geri gönderilir. Şekil yönünden düzeltme yapılması makalenin kabul edildiği anlamını taşımaz. Şekil yönünden

düzeltilmeler yapıldıktan sonra, makale editörler tarafından içerik olarak değerlendirilmeye alınır.

Gönderilen makaleyi gecikme veya diğer bir nedenle başka bir yerde yayınlamak isteyenler yazılı bir başvuru ile yazarlarını dergiden çekebilirler. Yayınlaması kabul edilmeyen yazılar, gerekçesi ile birlikte üç ay içinde geri gönderilir.

Yazarlara yapılacak bilgilendirmelerin tümü e-posta yoluyla yapılır.

Metnin içeriği, bilimselliği ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir. Yazar(lar), çalışmasını göndermekle burada yazılı olan tüm şartları kabul etmiş sayılır.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları İDEALKENT'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da İDEALKENT'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan [MAKALE GÖNDER](#) menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda DergiPark sistemi veya e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma [Makale Şablonuna](#) yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale [Genişletilmiş İngilizce Özet \(Extended Abstract\)](#) ile birlikte gönderilmelidir.
- 4- Makale ile birlikte [İntihal Denetim Raporu](#) mutlaka gönderilmelidir.
- 5- [Makale telif ve etik sözleşmesi](#) mutlaka doldurulmalıdır.

YAZIM KURALLARI

İDEALKENT'e gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

İDEALKENT'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-7000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, [İDEALKENT makale şablonunda](#) yer aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 – 5 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin [İDEALKENT makale şablonuna](#) uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

İlgili makale şablonunu internet sitesinden indirebilirsiniz!

İdealkent (Kent Araştırmaları Dergisi)

www.idealkentdergisi.com

E-posta: idealkent@gmail.com

Nasuh Akar Mahallesi 1403. Sok. 10/5 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 Gsm: 0543 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

